

تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

www.ahlamontada.com
٧٥

صه لآحه ديني نه پوي

نوسيني

د / علي محمد الصلابي

وهه كيراني

جه ميل قادر

منتدى اقرأ الثقافي
www.ahlamontada.com

بۆدابه زاندىنى جۆرمها كتيب: سردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

پدای داتلود كتایهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردی ، عربي ، فارسي)

صلاحه دینی ئه یو بی

نوسینی

د/محمد علی الصلابی

وهرگیترانی

جمیل قادر

سه رپه رشتی وهرگیتران و پیداچونه وهی دهق

لهوون قادر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الأخوة في دار روشنبيري كورديستانت اسلام عليكم

ورحمه الله وبركاته: استجابة لطلبكم الكريم في رغبتمكم

في طرحه ما قد يكون من كتب مفيدة لآئنتكم لكم.

ونرجو من الله تعالى أن يتقبل جهودكم وأن يوفقنا جميعاً
لخدمة الاسلام والمسلمين.

أخوكم في الله عليه محمد الصلابي
عنه

ناسنامه ی کتیب

ناوی کتیب : صلاحة ديني نه يويي

نوسيني : د/محمدعلي الصلابي

وهرگيرانی : جميل قادر

سهرپه رشتي وهرگيران وييدا چونه وه دهق : لهون قادر

ديزايين : ابراهيم معروف

شوييني چاپ : دارالفكر - بيروت - لبنان

چاپ : يه كه م ٢٠٠٨

تيراژ : ٣٠٠٠

ژمړه ی سپاردنی (٢٣٢٧) ی سالی ٢٠٠٨ ی وه زارته ی روشنبيري پيډراوه

بهشی یه کهم: نهو شالاوه خاچپه رستیانه‌ی که پیش دروستبونی دهولته‌تی

نه‌ییوی رویاندا

باسی یه کهم: ره‌گورپشه میژویه‌کانی جه‌نگه خاچپه رستیه‌کان:

جیی خویه‌تی له‌سه‌ره‌تادا ناماژه به‌وه بده‌ین که‌جه‌نگه خاچپه رستیه‌کان له‌نتیوان موسلمانه‌کان و گاوره پوژئاواییه‌کان و خه‌لکانی تردا له‌کوتایی سه‌ده‌ی پینجه‌می کؤچیدا ده‌ستی پی نه‌کردوه، هه‌روه‌ک له‌سه‌رده‌می هه‌وته‌می کؤچیشدا کوتایی پی نه‌هاتوه، به‌لکو نه‌م شالاوانه زنجیره‌یه‌که‌له و مملانیی دورو دریزه‌ی، که‌به‌ده‌رکه‌وتنی نیسلام^۱ ده‌ستی پیکردو به‌شیوه‌یه‌کی بازنه‌یی و یه‌ک له‌دوای یه‌ک به‌رده‌وام بوه له‌سه‌ره‌تای نیسلامه‌وه هه‌تاوه‌کو دسه‌رده‌می نوئ، نه‌شتوانین شه‌ش میحوه‌رو قول دیاری بکه‌ین که‌نه‌م مملانییه‌ تیایدا به‌رده‌وام بوه، له‌هه‌رقولیکه‌وه که‌می‌ک هیوربویتته‌وه نه‌وه له‌شوینیکی تره‌وه گه‌رم بوه به‌شیوه‌یه‌کی توندوتیژترو گه‌رمتر توانا نیسلامیه‌کانی له‌روبه‌ریکی فراوانی زه‌ویدا به‌فیرپوداوه^۲ نه‌و میحوه‌رو قولانه‌ش بریتین له:

یه‌که‌م: بیزه‌نتیه‌کان:

سه‌رتاکانی جموجولی بیزه‌نتی دژ به‌نیسلام نه‌گه‌پیتته‌وه بو سه‌رده‌می سه‌ره‌تایی نیسلام، نه‌وه‌بوو هه‌ر له‌سالی پینجه‌می کؤچیه‌وه‌وه له‌جه‌نگه‌کانی (دومة‌الجنادل) و (ذات‌السلاسل) و (مؤتو‌تقبوک) هه‌وه هه‌تاوه‌کو هیرشه‌که‌ی ئوسامه‌ی کوری زه‌ید (رضی‌الله‌عنه‌و‌آله‌وسلم)، سه‌ریازگه‌ی رومی هه‌ستی به‌مه‌ترسی نیسلامی نوئ کرد که له‌باشوره‌وه ده‌هات، به‌تاییه‌ت دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌و ده‌وله‌ته تازه‌پینگه‌یشتوه توانی په‌یوه‌ندی زۆریه‌ی هۆزه عه‌ره‌بیه‌کان به‌سه‌رانی پیشوویانه‌وه که‌رۆمه‌کان بوون بیچرپیت نه‌گه‌ر چی بیزه‌نتیه‌کان له‌سه‌ره‌تاوه ده‌ستپیشخه‌ریون بو جولانه‌وه دژ به‌هیزه نیسلامیه‌کان یان وه‌ک کاردانه‌وه‌یه‌ک نه‌و کاره‌یان کردبیت، نه‌وه‌هه‌مان ده‌ره‌نجامی هه‌یه که‌نه‌ویش په‌ی بردنی نه‌م سه‌ریازگه‌یه به‌قه‌باره‌وه گه‌وره‌یی نه‌م کۆسپه‌ نوئییه‌وه خو ناماده‌کردنه بو وه‌ستاندن و په‌کخستن، راسته نه‌و ناماده‌کاریه زۆرجار وه‌ک پیویست نه‌بوه، ره‌نگه نه‌مه‌ش به‌هۆی که‌می و لاوازی نه‌و زانیاریانه‌وه بوو بیت، که‌فه‌رمانده‌ی بیزه‌نتی هه‌لو‌یسته‌کانی خوی له‌سه‌رینیات ده‌نا، به‌لام ده‌ره‌نجام نه‌وه بوه که‌شه‌رله‌م قول‌ه‌وه هه‌لگیرساو پاش کؤچی دوا‌یی

^۱ درس وتأمالات فی الحروب الصلیبیه لابی فارس ل ۳۰.

^۲ هجمات مضادة فی التاریخ الاسلامی د. عمادالدین ل ۲۶.

پیغمبریش زیاتر کلبه‌ی زیاتر سهندو هیزه ئیسلامیه کان چونه ئو ولاتانه وه که پرمه بیزه ننتیه کان دهستیان به سهردا گرتبوو،^۱ دوا‌ی دهرکردنی بیزه ننتیه کانیش له سهرمال و مولکیان له ناسیا و چه‌ند ناوچه‌یه‌کی ئه فریقیا له سهردهستی سهرکردایه‌تی راشدیندا که له قوناغه‌کانی دوا‌ییدا چه‌ندین هه‌ولی گه‌مارۆدان و کاردانه‌وه‌ی زۆرو دژه هیرشی له لایه‌ن ئه‌م سهربازگه‌یه‌وه له‌وشکانی و دهریادا به‌خۆوه بینی، به‌لام زۆریه‌ی تیکشکا، ئه‌وه‌بوو دواتر بیزه‌ننتیه‌کان بۆ ماوه‌یه‌ک ده‌ستیان کورت بو‌یه‌وه له‌چه‌ند ده‌یه‌ی دوا‌ییدا، به‌هۆی ئه‌وپاوه‌دونانه به‌رده‌وامه‌ی که ئومه‌وییه‌کان ئه‌نجامیاندا،^۲ سهره‌تا له‌موعاویه‌وه (رضی‌الله‌تعالی‌عنهم) دامه‌زینهری ده‌وله‌تی ئه‌م‌وه‌ی و سهرده‌می عبدالملک کورپی مه‌روان و کورپه‌کانی به‌تایبه‌ت وه‌لیدو سوله‌یمان. ئه‌مه‌ش به‌جوانی پونکراوه‌ته‌وه له‌کتیبه‌که‌مدا (الدولة الأموية عوامل الازدهار وتدا عیات الأنھیار) هه‌روه‌ها ئه‌وپاوه‌دونانه دوا‌ی ئه‌مه‌ویه‌کانیش به‌رده‌وام بو‌و له‌شام و میسرو باکورپی ئه‌فریقادا و به‌ته‌واوی له‌باکورپی ئه‌فریقیا و ناوه‌پاست و ده‌هرنران و، له‌نیوه‌ دورگه‌ی ئه‌نادۆلدا گه‌مارۆدان ئه‌مه‌ جگه له‌ئهورپا که‌زیدی سهره‌کیان بو‌وه، به‌م شیوه‌یه به‌تیه‌ربونی کات مه‌ترسی دژه‌هیرشه‌کانیان سنوردار بو‌و چونکه چرپوبویه‌وه له‌سنورو سهربازگه‌کانی ئه‌ناچۆلو جه‌زیره‌ی فورادا بی ئه‌وه‌ی به‌ره‌ و ناوه‌وه تیه‌ربکات، به‌شیوه‌یه‌کی ده‌گه‌ن نه‌بیته، ئه‌مه‌ش له‌لایه‌که‌وه به‌هۆی وریایی سهرکرده ئیسلامیه‌که‌نه‌وه، توندوتۆڵ کردنی سنورو له‌لایه‌کی تریشه‌وه به‌هۆی هه‌ستانیان به‌هیرشی به‌رده‌وام دژه ده‌وله‌تی بیزه‌نتی و پیشهره‌وی زۆریان به‌ئاراسته‌ی خودی قوسته‌نتینه، ئه‌مه‌ش وای کرد که ئیپراتۆری رۆمانی (زۆریه‌ی کات) نه‌توانی جله‌وی کاربگریته ده‌ست و پویه‌ری دژه هیرشه‌کانی زیاد بکات، ته‌نها له‌سهره‌تایی سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچیدا نه‌بیته.

له‌وکاته‌دا که ده‌وله‌تی عه‌باسی لاواز بو‌و بو‌و، به‌لام دهرکه‌وتنی سلجوقیه‌کان گورپوتینیکی باشی دا به‌بزاوتی جیهادی ئیسلامی و، توانیان له‌سهرده‌می سولتانی سلجوقی الب أرسلان دا سهرکه‌وتنیکی گه‌وره به‌سهر برپهره‌ی پشتی هیزه بیزه‌نتیه‌کاندا به‌ده‌ست بینن له‌جه‌نگی ملاژکرد له‌سالی ۴۶۳ ک دا، ئه‌م سهرکه‌وته‌ش کۆتایی هیئا به‌مه‌ترسی ده‌وله‌تی بیزه‌نتی و دژه هیرشه‌کانی و، بارودۆخیش به‌م شیوه به‌رده‌وام بو‌و هه‌تا‌کو روخانی ئه‌م ده‌وله‌ته‌ دوا‌ی چه‌ند

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه

^۲ هجمات مضادة ل ۵۶، ۲۷.

سەدەيەك لەسەردەستی عوسمانیەكان^١ ئەمەشم لەكتیپی الدولة العثمانية عوامل النهوض وأسباب السقوط داپون كرىۆتەوه.^٢

دووهم: ئیسپانیەكان:

گۆرەپانی ئەندەلوسی ھەر لەسەرتاوه چەندین دژەھێرشى بەردەوامى بەخۆوه بینی كە لەباكۆرەوه دەھات، ئیسپانیەكانیش لەناوچە سەختەكاندا خۆیان قايم كرىبوو، ئەم ھێرشانەش ململانێیەكى سەختى لێكەوتەوه كە بەھۆیەوه سەركردایەتى ئەمەوى توانى روبەپوى دژە ھێرشەكان ببیتەوه بۆ نزیکەى سێ سەدە ئەو ھێرشانە سنوردار بكات لەچەند شۆینێكى بەر تەسكى نیوہ دورگەى ئیبیریدا، پاشان تەوژمى بوژانەوہى ئیسلامى نوێ دوجار دەرکەوت، یەكەمیان لەسەردەستی دەولەتى "مورابطين" دا كە لەمەغریبەوه ھاتبوون،^٣ كە لە چەندین لاپەرەى پېرسەرەیدا سەركەوتنى مەزنى خۆیانیان لەجەنگى "الزلافة" دا بەسەر گاوریەكانى ئیسپانیادا لەسالى ٤٧٩ك دا بۆ تۆماركردین، دووھمیشیان لەسەردەستی "الموحدين" كە پاش ئەوان ھاتن و سەركەوتنێكى مەزنیان تۆمار كرى بەسەر گاوریەكاندا لەجەنگى ئەلئەرك دا لەسالى ٥٩١ك دا، كە لەسەر پوپەرى رۆژگار بەئاوى ئالتور تۆماركرا،^٤ بەمەش ئیسلام لەئەندەلوس داتوانى بۆ نزیکەى چوار سەدە لەبەرامبەر كۆسپەكاندا خۆراگرییت و پوبەپوى دژە ھێرشى ئیسپانیەكان ببیتەوه بەچەكتىكى نیمچە یەكسان،^٥ بەلام موسلمانەكان لەئەندەلوس دا وردەوردە دەستیان دایە خۆشگوزەرانى و دوپەرەكى و ناكۆكى خۆیناوى نیوانیان ھێندەى ترلاوازی كرىن، ئەمەش بوە ھۆى ئەوہى كە ترازووى ھیز لەبەرژەوہندى سەركردایەتى گاوریەكاندا بێت كە لەكۆتایى دا توانى دوايەمین قەوارەى ئیسلامى لەوئى بپوخینیت. كە مەملەكەتى غرناطە بوو لەسالى ٨٩٧ك دا، ھەتاوہكو بى وەستان (لەژێر دەسەلاتى فردىناندو ئیزابىلا) دىندانەترین قەسابخانەى ترسناك لەمیزووى مرقافیەتیدا ئەنجام بەدەن كە دەسەلات و كلتساو دادگاكانى لێكۆلینەوہ تیايدا بەشداربوون و توانیان بەھۆى ئەو شىوازەیان كە ھەموو بەھا مرقوبیەكانى تیبەپاندبوو و پراى تیبەپاندنى بەھا ئاینیەكان،

^١ ھەمان سەرچاوە ل ٣٧

^٢ الدولة العثمانية عوامل النهوض وأسباب السقوط ١٢٥ - ١٤٠

^٣ هجمات مضادة في التاريخ الإسلامي ل ٢٨

^٤ ھەمان سەرچاوە ٣٨٤، ٣٨٣.

^٥ هجمات مفادة ل ٢٨.

قەواری ئىسلامى بىسپرنەوہ لەسەر نەخشەى ئىسپانیا کۆمەلگای ئىسلامى بەزۆر لەناو کۆمەلگەى گاوردە بتۆیننەوہ لەپرووی ئاینو روشنبیری و ھەلسو کەوتەوہ.^۱

سێھەم: بزوتنەوہى خاچپەرستى:

بزوتنەوہى خاچپەرستى بریتىيە لەکاردانەوہى ئاینى مەسیحى بەرامبەر بەئىسلام، پەرگەو پىشەشى ئەگەر پێتەوہ بۆ سەرھەتای ئىسلامو دەرچونى موسلمانەکان لەدورگەى عەرەبو پیکدادانیا ن لەگەڵ دەولەتى بیزەنتى دا، ئەم بزوتنەوہى شەش وەك زیندەوہرێك گەشەى کرد بەدریژایى سەدەکانو ھىشتا قۇناغىكى تینەپەپاندبوو قۇناغى دووہم بەدوایدا ھات، ئەو ماوہ زەمەنیەش کەکەوتبوہ نىوان سالاھەکانى ٤٨٨ك - ٦٩٠ك / ١٠٩٥ز - ١٣٩١ز تەنھا یەكێكە لەقۇناغەکانى، دەرکەوتنى ئەم قۇناغەش بەم شىوہمیە کەزالی بوو بوو بەسەر قۇناغەکانى تردا ئەگەر پێتەوہ بۆ کۆمەلى ھۆکارى ئالوزو بەیەكداچوو کە لیکۆلەر ئەتوانى لەو ھۆکارو پائەنرانەدا بیدۆزیتەوہ کەبونە ھۆى جەوشل کردن بۆ ئەو شالۆھ خاچپەرستىەى کە لەم ماوہیەدا دەستى پیکرد،^٢ مێژوونوسانىش کۆکن لەسەر ئەوہى کە بزوتى داگیرکاری خاچپەرستى کە لە رۆژئاوای ئەوروپادا سەرى ھەلدا شىوانى ھێرشى چەكدارى وەرگرت بۆ سەرولاتانى موسلمان لە شامو عىراقو ئەنادۆل و ميسرو تونس دا بۆ ریشەكیش کردنى ئىسلامو موسلمانو لەناوبردنیاو گىرانەوہى بەیتو لمقەدیس، پەرگەو ریشەى ئەم بزوتنەش ھەلقولایى ئەو بارودۆخە ئاینىو کۆمەلایەتى و ھزرى و ئابورى و رامیارى بوو کە لەسەردەمى یازدەدا لەئەوروپادا باووبو و ئاینى کردە سوتەمەنیەك بۆ بەدى ھىنانى ئامانجەکانى،^٣ کەواتە ھێرشى خاچپەرستى شتىكى نوئى یان دیاردەىكى نامۆیان کاتى نى، بەلکو جکارىكى بنەرەتى یە،^٤ بۆیە ئەلین: دیارىکردنى ماوہى بزوتنەوہى خاچپەرستى لەنىوان سالاھەکانى ٥٨٨ك بۆ ٦٩٠ك کارىكى ھەلەیەوہك دکتۆر سەعید عاشور ئەلئیت: بنەمایەكى راستو دروستى نىو پشتى بەلیکۆلینەوہىكى ھەمەلایەنەى بزوتنەوہى خاچپەرستى نەبەستوہ، بەلکو چارەسەرێكى دوایراوہو تەنھا بەشیکى ئەو بزوتنەوہى ئەگریتەوہو دەرپى پەرگەو ریشەى نىە ھەرۆك دەرپى پاشماوہو کلکەکانى نىە.^٥ لەپاستیدا خۆراگرى مسولمانان لەبەرامبەر ئەم شالۆھدا رەنگدانەوہىكى مەزنى ئەو راستىیە کە کارىگەرى بیروباوہر

^١ ھەمان سەرچاوہ.

^٢ الحروب الصليبية في شمال افريقية وأثرها الحضارى ل١٠.

^٣ تاريخ الحروب الصليبية، محمد سعيد عمران ل١٥.

^٤ هجمات مضادة، ل٣٢.

^٥ الحركة الصليبية، سعيد عاشور ٣٦٧.

بهرده و امه له دل و دهرونی موسلماناندا هندی جار له سه رناستی لوتکه و زور جاریش له سه ر ناستی خواره و دا، نه م ماوه یه کومه لی تیکوشه ری پیگه یاند که له ناستیکی بالای چالکی و توانادا بوون. نه م تیکوشه رانهش له هه موو بهره کاندایا لوبوبونه وه، و هه ستان به پویه پویونه وهی داگیرکه ران له هه موو کاته کاندایا به دریزی دو سه ده ده ستبه رداری به رگری کردن نه بوون و چوکیان دانه داو چه کیان دانه نا، هه موو کاتیکیش ناماده بوون بۆ سواربونی نه سپه کانیان و ده رچون به خیزی به ره و نامانجه کان، جیهادیش تیور هیواکان دیاری ناکه و مواهیدیش له بوشاییدا ناجولیته وه، به لکو به ربه ره کانی میژویه گه ره کان جیهاد دیاری ده که ن و تیکوشه رانیش هه لئه خه ن و گیانی پاله وانیتی و قوریانیدان و شه هیدبوون له موسلماناندا دروست ده که ن.^۱

چوارهم: بزواتی گه مارۆدانی خاچپه رستی:

زوری نه خایاند پاش له ناو بردنی ده سه لاتی نیسلا می له نیسپانیادا نه روپا به سه رکریادی تی نیسپانیایا پورتوگال و پاش نه وانیش بریتانیایا و هۆله ندا و فره نسا هه ستا به کردی گه مارۆدانی به ناوبانگیان دژ به جیهانی نیسلام له پتی هیله کانی پشته وه له نه فریقا و ناسیادا، نه مهش هاوشیوهی نه و بزوتنه وه نیستعماریه کۆنه بوو که دواتر جیهانی نیسلامی دو چاری بوو و به بهره وامی هه تا وه کو سالانی دوی پوخانی ده ولته تی عوسمانی، نه وه بوو مه مالیکه کان له شام و میسر دا گه شت بونه قوناعی ماندووبون، دۆزینه وهی ریگای ده ریایی نویش له نزیك "رأس الرجاء الصالح - گورزیکی به میز بوو بۆ بازرگانیان - که به برپه ری پشتی توانای داراییان داده ترا - هه رچی عوسمانیه کانیسه نه وه هه موو هه وله کانیان چر کرد بویه وه بۆ داگیر کردنی نه روپا له پۆژه لاته وه، نه و پرده جوگرافیا نه شیان نه بوو که به هۆیه بتوانن نه و هه ولی گه مارۆدانه له سه ره تاکانیدا راگرن، به لام پاش چه ند ده یه که که وتنه جموجۆل بۆ پویه پویونه وهی نه م هه ولانه، له گه ل نه مه شدا گه لو سه رکریه نیسلامیه کانی ناوچه که توانیان به رگریه کی توند بکه ن و نمونه یه کی به هیژین به پویه پویونه وهی دریزخایه نیان بۆ نه و ده ستریزکاریه و زه ره رو زیانیکی گه وره وشیان به دوژمن گه یاند به دریزی پیگه و شویتنه کانی که نارده ریا که داگیرکه ران به دوی کردنه وهی جی پییه کدا ده گه ران تیایدا.^۲ هه ره که عوسمانیه کانیان توانیان جیهانی نیسلامی بیاریژن له هیرشی پورتوگالی و نیسپانی که مه به سستی خنکاندن بازرگانی نیسلامی بوو، کاتی ویستیشیان که ناری مه غریبی عه ره بی داگیرکه ن عوسمانیه کان به نه له هه موو مه غریبیان کۆنترۆل کرد جگه له مه راکشو

^۱ هجمات مضادة ل ۳.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۳۷.

توانیان پویه پوی ئیسپانیه کان ببنه وه له ده ریای ناوه پاست و دورگه و که ناره کانیدا، به م شیوه یه ش هیزی ده ریایی عوسمانی توانی که ناره کانی ده ریای ناوه پاست بق ئیسلام و موسولمانان بپارێژیت، ههروه ها عوسمانیه کان توانیان ده سترگرن به سهر که ناری رۆژه لاتئی نه فریقوا باکوپری زه ریای هیندی له سه ره تایی سه ده ی هه ژده داو نه مه ش نه وروپیه کانی ترساند، نه حمه دی کوپی سه عیدیش توانی له سالی ۱۷۴۰ز روه پویان بوه ستئی له عومان داو پورتوگالیه کان بئ هیوا بوون له سه ندنه وه ی نه م ناوچه یه لئی، عوسمانیش دوی روخانی نه نده لوس گه وره ترین هیزی عه ره بی بوو، بوژانه وه شی له سالی ۱۰۰۰ک وه هه تا وه کو ۱۲۵۰ به رده وام بوو، توانی ده ست بگریت به سهر که لینه کانی ده ریای سورو زه ریای هیندی و که نداوداو له ویشه وه بق رۆژه لاتئی نه فریقیاو رأس الرجاو الصالح، بق چه ند نه وه کیش خه لکی عومان سه رکرده ی نه م سئ ده ریامه زنه بوون و که شتیگه لئکی گه وره شیان هه بوو که هیژی کرده سهر که شتیگه لی چپورتوگالی و له هه موو که لئن و سه ربازگه هیندی و فارسی و نه فریقیه کان دوری خستنه وه ... به لام ئینگلیزه کان خۆیان بق رانه گیرا به رامبر به نه م ده وه ته ده ریایه دا که هه ره شه ی له مولکه کانیا ن ده کرد له ناسیا و نه فریقیداو به درێژایی هه شتا سال کاریا ن له سه رلاواز کردن و له ناو بردن و بۆمبارانکردنی شاره کانی ده رکدا^۱.

پینجه م: ئیستعمار:

پاشان دژه شه پۆلی نه وروپیی پوی کرده ناوچه که له سه رده ستی هیزه ئیستیماریه کان به پالنه ری شوپشی پیشه سازی که پالیپتوه نان بق گه پان به دوی بواره زیندوه کانی کیشوره کۆنه کانداه پینا و ناساندنی که لوپه له کانیا ن و ده سخستنی ماده ی خامی پیویست و سود وه رگرتن له وزه مرۆیه هه رزانه کان که له نه فریقیداو کرابونه کۆیله له ریگه ی گواستنه وه یانه وه جبه شیوه ی زۆره ملی، نه مه ش به بزوتنه وه ی کۆچپیکردنی کۆیله کان ناسراو بوو دانه نریت به یه کیک له خاله په شه کان له میژووی مملانی نیوان نه وروپا و رۆژه لاتدا، له نا کامیشیدا خه لکانیکنی زۆر له پۆله کانی گه لانی ئیسلامی له نه فریقیا تیا چون و نه م شه پۆله ش به رده وام بوو به سه رکردایه تی به ریتانیا و فه ره نسا هوله نداو به لجیکا و ئیتالیا و نه المانیا هه تا وه کو ده یه کانی سه ره تایی سه ده ی بیسته م و جیهانی ئیسلامیش نیچیری یه که می بوو، به لکو تاکه نیچیری بوو، به چاوپۆشی کردن له هه ندئ ناوچه که زۆرینه ی خه لکه که ی موسولمان نه بوون، نامانجه ئابوریه کانیشی به باکگراوندیکی خاچه رستانه وه ده جولایه وه و له چه ندین شوینیشدا نه مه یان ده ربیره وه، و له میژوشیدا زیاتر له به لگه یه کی پشکesh کردوه، نه وه بوو "گلاستون" سه رۆک وه زیرانی به ریتانیا به راشکاوانه

^۱ الاسلام وحرکتة التاريخ، أنور الجندي، ل ۳۹۴ - ۳۹۳.

له بهردهم نه نجومه نی "العموم البریطانی" دا له کاتیکدا که قورناتیکی به دهسته وه بوو وتی: هه تاوه کو ئه مه له دل و هزری موسلمانان کاندایت هه رگیز به سه ریاندان زالتابین،^۱ کاتس سرکرده ی خاچپه رستی به ریتانیش به لوتبه رزییه وه هاته قودسه وه دوا ی جهنگی جیهانی، هاوپه یمانه کانی به ریتانیش پیشوازیان لیده کرد به و په پی ریزو خو شحالیه وه به لام نه و نه یقوانی بوغزی خوی له نیسلام و موسولمانان بشاریته وه و خو شحالی و دلخوشی خوی نیشان دا وه ک سرکرده یه کی خاچپه رستی سه رکه وتوو که قودسو و فه له ستینی داگیر کردوه و خستویه تیی ژیر چه پۆکی ده سه لاتی خاچپه رستی به ریتاتو وه تی: نیستا جهنگه کانی خاچپه رستی کوتایی پی هات،^۲ مه به ستیشی له م ده سه واژه یه نه وه بوو که نامانجی جهنگه کانی خاچپه رستی له داگیرکردنی قودسو و فه له ستین دا به دی هات و ده سه لاتی خاچپه رستی به سه ردا سه پیئرا، نه مه ش ناماژه یه به شکستخواردنی نه و جهنگه خاچپه رستیانه ی که دوو سه ده ی خایاندو تیایدا قودسو و فه له ستین داگیرکرا له سالی ۱۹۲۷ ک داو دواتریش موسلمانان کان له سالی ۱۹۱۸ ک رزگاربان کرد دیاره له جهنگی جیهانی یه که میشدا خاچپه رسته کان گه شتن به نامانجی خویان و ده ستیان گرت به سه ر فه له ستین و قودسدا، هه رچی سرکرده ی خاچپه رستی فه ره نسیشه نه وه چوه سه ر گۆپی صلاح الدین له دیمه شق و لای گۆره که ی وتی: نه وه تا هاتینه وه نه ی سه لاهه دین،^۳ هه روه ها جهنگی خاچپه رستی به بین وه ستان به رده وام بوو و به ریتانیش نیشتمانیکی له سه رزه وی فه له ستین بۆ جوله که دیاری کردو ده وله تیکی جوله که ی تیا دا راگه یاندو ریوشوینی ئیداری و سه ریازیشی له پیئاودا گرت به، به پرچه ک کردنی جوله که و دا بین کردنی چه ک و ته قه مه نی بۆیان و راهیئان و مه شق پیگردنیان، ته نانه ت هه ندی له چه که کانی سوپای به ریتانیا شیان پی به خشین، به تاییه ت کاتس که به ریتانیا کوتایی به ده سه لاتی خوی هیئا له فه له ستین دا له ۱۹۱۵/۵/۱۹۴۸ ز به لکو زۆریه ی شارو گونده فه له ستینیه کانی دابه ده ست جوله که وه هه تاوه کو ده وله تی جوله که رابگه یه نن، له هه مان کاتیشدا فه له ستینیه موسلمانان کانی له مه شق و ده ستخستنی چه کیش بی به ش یان قه ده غه کردو سزای توندی بپاردا بۆ هه ر فه له ستیتیه ک که چه ک و ته قه مه نی ده ستبخات و سزای له سیداره دانی بۆدانا بوو، نه وه بوو هه زاران که س له مواهیده موسلمانان کان کران به په تی سیداره ی خاچپه رسته ئیتگلیزه کاندان، ده یان هه زاریش له گۆشه ی زیندانه کان توندکران،^۴ هه روه ها بزوتنه وه ی داگیرکای (نیستعمار) هاوکات و په یوه ست

^۱ هجمات مضادة في التاريخ الاسلامي ل ۴۰

^۲ دروس متاملات في الحروب الصليبية ل ۳۵

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۴۳۴

^۴ هجمات مضادة في التاريخ ل ۴۱

بوو بيزوتنه وهی مژده دانی گاوره وه، به هر دو به شی کاسولیکي و پورتستانتي یه وه که به دريژايي
 ولاتانی نیسلا میدا بلابوبويه وه و زمينه سازی نه کرد بؤ نیستيعمار له ريی چالاکيه
 جورا و جوره کانیه وه، و درگای بؤ ناوه لا ده کرد و له ژير ده سه لاتیدا له ريژه يه کی ژور یارمه تی و
 نیمتيازات به هر مه مند بوو،^۱ به لام نه م دژه هيرشه خاچپرستيه به ناستی تینه په پی و گه لانی
 موسلمان له به رامبه ر ئیداره ی شه پخوازو خو سه پاندنی داگیر که راندا چؤکی دانه داو به لکوقولی
 مه ر دانه یان لی هه لکرد و توانا له بن نه هاتوه کانی باوه پریان خسته گه پرو به قوربانیدان و عه شقه وه
 به ره و پیری مه رگو شه هیدی ده چون، سه ریاری که می توانا سه ریازی و داراییه کانیان، به م پییه ش
 کاری سه رسور هینه ریان نه جامدا که پؤژ ناواییه کانی سه رسام کرد و بووه کؤسپیک که به رده وامی
 جموجولایانی په ک خستبو و توانیان بینه ته لی درکاووی و مین له به پر پیاندا، ته ناتهت وه لامدما وه ی
 نه و مملانی نیستعماری و خاچپرستيه چه ند بزوتنه وه ه کی نیسلا می ره سه نی به ره م هینا
 که له بارودوخیکی جیهادی دژواردا دروست بو و دواتریش به ره نگار بوونه وه ی داگیر کاری کرده
 نامانج له پینا و نازاد کردنی زه وی و مړؤ و بیرو باوه پرو، چوندین نمونه ی پویه پویونه وه ی پیشکش
 کرد که پؤژ ناواییه کان پیش رؤژه لاتیه کان باسیان کرد و چه ندین لاپه په ی سپیان له میژودا
 تومار کرد،^۲ نیمه ش وه ک نمونه باس له محمد عبدالکریم الخطابی له مه غریب و عبدالقادر الجزائری و
 کومه له ی زانایانی موسولمان له جه زائر که عبدالحمیدی کوپی بادیس و محمد نه لبه شیر الابهیمی
 رابه رایه تیان ده کرد و عمر موختار له لیبیا و بزوتنه وه پرگار یخوازیه کانی تر که پیویستیان به پیینوسی
 راسگو هه یه بؤ نوسینه وه و لیکولینه وه ی و نومه تیش ژور پیویستی به م لیکولینه وه جیددیانه هه یه،
 بیگومان جهنگی خاچپرستی کؤتایی نه هاتوه و کؤتایی نایهت، نه وه ش له نه فغانستان و فه له ستین
 دا رووده دات به لگه یه له سه ر نه وه ی که نه یلین.

^۱ هجمات نضادة في التاريخ ۴۱

^۲ الحروب الصليبية ۲۱ - ۲۴ ثارنست باکر.

باسی دووهم: گرنگترین ھۆکارو پالنه رھکانی شالوھکانی خاچپھرستی

کۆمھ لگھای ئەوروپیی رۆژئاوایی لەم ماوھ یەدا پڕیوو لە کیشھ و جھنگی ناوخیوی لە نیتوان ئەمیرھ دەرھ بەگھ کاندھا، ئەمھش یارمەتیدەر بوو بۆ خراپبونی باری ئابوری و کۆمھ لایەتی لە رۆژئاوادا - ئەوروپا^۱ - ھەرھەما ئەو مەملانئ و ناکۆکیھای کە لە نیتوان سەرانی جیھانی خاچپھرستی رۆژئاوا دا ھەبوو لە وکاتەدا، کە ئەوانیش پاپا و ئیمپراتۆریون کاریگەری ئۆری ھەبوو لە سەر رھوتی روداوھکان، ئەوھ بوو دەسەلاتی پاپا زۆر بەھیزو دەستپۆ یشتوو بوو لەم قوناغەدا، ئەمھش بواری پیدابو کە ببیتھ ھیزکی جیھانی بەو مانایە ی پاپا بوو بوویھ سەرکردھای رۆحی سەرجم گاوردھکان لە رۆژھەلات و رۆژئاوادا پێکھوھ،^۲ لە تەنیشت ئەو ناکۆکیھ بەردھوامە ی کە لە نیتوان کلئیسای ئوسۆزۆکسی رۆژھەلات و کاسولیکی رۆژئاوادا ھەبوو، ھەریھ کە یان سوربوو لە سەر بالادھست بونی بۆچونی خۆی بە سەرئەوی تردا و لە بەرئەم ھۆیھش کاتئ بیروکی جھنگی پیروژ خرایھ بەردھم پاپا ئۆریانی دووھم (۴۷۱ - ۴۹۱ ک) (۱۰۷۸ - ۱۰۹۷) ھەلیکی باشی تیادا بەدی کرد بۆ کۆتایی ھینان بە ناکۆکی نیتوان دوکلئیساکو، دەستگرتن بە سەر کلئیسای ئوسۆزۆکسی رۆژھەلات داو ئاویتھ کردنی لە گەل کلئیسای رۆژئاوادا لە ژێر دەسەلاتی خۆیدا، بە جۆرێک کە ھەموو ئەمانھ لە ژێر پەردھای روبە پوبونھوھ ی موسلمانان و پاراستنی بیزەنتیھکان و گێرانھوھ ی زویھ پیروژھکان لە فەلەستین دھکرا،^۳ ئەمھ وێرای چەندین ئامانجی تر کە ناوھندی پاپا ئەیویست بە دەستی بېنئیت لە دەستگرتنی بە بیروکی جھنگی پیروژھ، لەو ئامانجانھش رزگاربونت لە دەسەلاتی گەورھ دەرھ بەگھکان لە رۆژئاوادا و کۆتایی ھینان بە جھنگ بەردھوامھکان لە پئی ئاراستھ کردنی ئەم توانایانھ و سود ئی وەرگرتنیان لە جھنگی پیروژدا، ئەمھش دەرگا و دەروازھ ی ژیانئیکی باشترو بئ ناکۆکیان لە بەردھم دا والا دھکات،^۴ بیروپاکانیش جیاوازن لە سەر رافھ کردنی سروشتی بزوتنھوھ ی خاچپھرستی و پالنه رھکانی، ھەندیکیان بە ھۆکاری ماددی دھزانن و ھەندیکیش پئیان وایھ کە زادھ ی دلگەرمی و دھمارگیری ئاینیھ کە لە سەدھکانی ناوھ پاستدا ئەوروپای گرتبویھوھ، پالنه رھ ی راستھ قینھ ی ئەو جھنگانھش بریتی بووھ لە ئارھ زووی ئاینی ئاویتھ کراوبھ مەبەستی تر وھ کەز ی دامەزراندنی دھولت و دەسختنی سامانی زۆر و فراوان، زۆرینھ ی میژونوسھ کۆن و نوێکانیش ئەم جھنگانھ بە جھنگی ئاینی و ھۆکاری ئاینیش بە ھۆکاری سەرھکی دادھنئ بۆ گێرانھوھ ی کۆری مەسیح و زوویھ

^۱ الحروب الصليبية (۳۲/۱) سعید عاشور.

^۲ دور الفقهاء والعلماء في الجهاد ضد الصليبيين في آسيا نقلی ل ۳۲.

^۳ مملكة بيت المقدس الصليبية، عمر کمال توفیق ل ۱۸-۱۹، ۲۲-۳۳.

^۴ العدوان الصليبي على العالم الاسلامی صلاح الدین نوار ل ۲۲.

پېرۆزه كړنو دهرهټنانيان له ژيړ دهستي مسولمانه كان، خه لگانيكي تريش هـن كه به يه كټك له پواله ته كاني فراوانخوای نابوری و ئيستعماری داده نټين له سه ده كاني ناوه پراست دا، راستي مه سه له كه ش نه وه يه كه جهنگه كاني خاچپه رستي دهره نجامي كارليكي كړي نه وه هموه هؤكارانه بوو، چونكه له پټناو هؤكاري رامیاری و نابوری و كومه لایه تيدا به رپاكراو ئایني به كارهټنا وه ك سوته مه نی و هؤكارټك بؤ شاردنه وه ی مه به سه ته كاني تري، ناشكرټ له كاريگري پالنه ري ئایني كه م بكه يته وه له و جهنگانه دا به هيچ جوړو شيوه يه ك، نه مه ش به ردټي بي باسي پالنه رو هؤكاره كانه:

يه كه م: پالنه ري ئایني:

پالنه ري ئایني يه كټكه له و هؤكاره سه ره كيانه ی كه پالينا به كومه لانی خاچپه رسته وه بؤ ناوجه رگه ی شه پو دروشمی سه ره كي جهنگه كاني خاچپه رستي بوو، نه وه ی كه گرنگي پالنه ري ئاینيش نه سه لميټن نه وه يه كه نه وان نيشانه ی خاچيان دانابوو له سه ر چه ك و كه ل و په له تاييه تيه كانيان و رویان كرده خودی فه له ستين^۱، له وكاته شدا بزوتنه وه ی بوژاندنه وه ی ئایني له روژئاواي نه وروپادا سه ري هـلدا بوو له سه ده ی ده يه می زاینيداو له سه ده ی يازده دا گه شته چله پوپه و توانی پله و پایه ی ناوه ندي پاپا به رزبكاته وه و، حه ماسه تي ئایني لای خه لك بوروژټنيټ، كلټساش سوډی له م حه ماسه ته وه رگرت بؤ هـناسه هـلگټشانيكي دهره كي، كاتيكيش كه بپروكهي جهنگي خاچپه رستي سه ري هـلدا كلټساکان روژئاواي نه وروپايان كرده گوړه پانيكي فراوان بؤ قوستنه وه ی چالاكي خه فه كراوو حه ماسه تي ره هايان^۲، نه مه ش له ژيړ ناوی رزگار كړني قودس دا بوو له جهنگي موسلماننه كان^۳، به ناويانگرتين نه وكه سانه ش كه بانگهټشتيان ده كړد بؤ جهنگه كاني خاچپه رستي پاپا نورياني دوهم — كه به به رپرسی يه كه م داده نريټ له بره ودان و بانگهټشت كړن بؤ جهنگ دري موسولمانان و هاندان بؤ نارډني شالاوی يه كه م به ره و ولاتي شام و دياره بارودوخيش زور له باربوو، بويه خيزا كوښونه وه يه كي سازداله شاری (كليمنت) له فه ره نساو كونگره كه ش ده پوژي خاياندو زياتر له سي سه د كه س له پياواني كلټسا ناماده ی بون^۴، هـروه ك شازاده كان له سه رجه م شوټنه كاني نه وروپاوه ناماده ی بون، جگه له نيتردراوی ئيمپراتوري بيژه نتي و شاره كاني ئيتاليا، پاپاش توانی گوټگرانی دلگه رم بكات له وتاره كه يداو له هـموو گوښه يه كي كوښونه وه كه وه ده سه ته واژه ی — خوا ئاواي ده وي — به رز بويه وه و ناماده بوان خيزا نيشانه ی خاچيان به رز كرده وه^۵.

^۱ الحروب الصليبية والاسرة الزنكية، شاکر أحد أبوزيدل ۱۷.

^۲ الحركة الصليبية (۲۰/۱) سعيد عاشور الجهاد التجديد في القرن السادس الهجري محمد حامد الناصر ل ۸۰.

^۳ الجهاد التجديد، محمد حامد ل ۸۰.

^۴ أثر الشرق الاسلامي في الفكر الأوروبي خلال الحروب الصليبية، ل ۸۱.

به‌رز کرده‌وه،^۱ هر‌وه‌ها پاپا ناماژه‌ی کرد به‌وه‌دا که به - مەترسی ئیسلامی ئاراسته کراو بۆ ئه‌وروپا له‌پێی قوسته‌نتینه‌وه ناوزه‌دی کردو رایگه‌یاند که گاواره‌کانی رۆژه‌لات به‌ده‌ست سته‌می موسلمانانه‌کانه‌وه ده‌نالێنن و کلێساو دێره‌کانیشیان دوچارى کاولکردن بوه‌و ناماده‌بوانى هان دابۆ تۆله‌ سه‌ندنه‌وه له‌ موسلمانانه‌کان.^۲

دیاره‌ ئه‌وه‌ی که پاپا ناماژه‌ی پێدا گوايه گاواره‌کانی رۆژه‌لات دوچارى سته‌ملیکردن بوون قسه‌یه‌کی نارپه‌وايه‌و له‌گه‌ڵ رۆحی ئیسلام و سروشتی بانگه‌واز بۆکردنیدا ناگونجی، هه‌روه‌ک ناگونجی له‌گه‌ڵ مامه‌له‌و چاودێری به‌سۆزو باش و پڕ به‌میهری ئیسلامدا.^۳

یه‌کێ له‌و دروشمانه‌ش که له‌م جه‌نگه‌دا به‌رز کرایه‌وه ئه‌وه بوو که حاجیه‌ گاواره‌کان توشی ده‌ستدریژی و وه‌ده‌رنان بوون له‌کاتی‌کدا که به‌رو بیت المقدس چون پێش جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستی ئه‌مه‌ش قسه‌یه‌کی نارپه‌وايه،^۴ یه‌کێک له‌گه‌وره‌ میژونوسه‌ ئه‌وروپیه‌کان ئه‌لێت: ئه‌و حاله‌تی وه‌ده‌رنانه‌ تاکه‌ که سیانه‌ی که گاواره‌کان توشی بوون له‌ولاته‌ ئیسلامیه‌کانی رۆژه‌لات نزیک دا به‌تایبه‌تی، به‌هیچ شیوه‌یه‌ک ره‌وانیه‌ بکریته‌ هۆکاری راسته‌قینه‌ بۆ بزوتنه‌وه‌ی خاچه‌رستی، چونکه‌ گاواره‌کان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی به‌هره‌مه‌ندبوون له‌پێژه‌یه‌کی زۆری ئازادی ئاینی و نا ئاینی له‌ژێر فه‌رمانزپه‌وايه‌تی ئیسلامیدا، نه‌ک ته‌نها بواریشیان پێدراوه‌ که کلێسا کۆنه‌کانیان بپاریزن به‌لکو ریگه‌شیان پێدراوه‌ کلێساو دێری نوێ بنیات بنین و له‌کتیبخانه‌کانیشیدا کتیبی ئاینی جۆراو جۆر ده‌رباره‌ی لاهوت کۆیکه‌نه‌وه.^۵ هه‌روه‌ک روخاندنی کلێساو دێره‌کان یان ده‌ستبه‌سه‌راگرتنی هیچ به‌لگه‌یه‌کی له‌سه‌رنیه‌ به‌لکو شانیه‌و پروپاگه‌نده‌ی یانه‌کانی پروپاگه‌نده‌ی نارپه‌وايه‌و ئه‌یه‌وی به‌ره‌یه‌کی جه‌نگ به‌پوی موسلمانانه‌کاندا و الابات و پێده‌چیت ئه‌مه‌ هه‌لسوکه‌وتی‌کی دیاریکراو بوو پێت له‌گوندی‌کی دیاریکراودا، که به‌هیچ شیوه‌یه‌ک ناییت بکریته‌ ئه‌سل له‌مامه‌له‌ی موسلمانان له‌گه‌ڵ گاواره‌کان و کلێساکانیان له‌ولاتانی ئیسلامیدا،^۶ زیاتر له‌میژونوسی‌کی به‌ویژدان دان به‌وه‌دا ده‌نییت که ئه‌و گاوارانه‌ی که وتونه‌ته‌ ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌لجوقیه‌کان خۆشحالت‌تر بوون له‌و برایانه‌یان که له‌ ناوجهرگه‌ی خودی ده‌وله‌تی بیزه‌نتی دا ژیاون، هیچ به‌لگه‌یه‌کیشیان ده‌ست ته‌که‌وتوه‌ له‌سه‌ر

^۱ الشرق الادنى: السيد الباز العرينى ل ۱۳ - ۱۴.

^۲ قصة حضارة (۱۶/۴).

^۳ الجهاد والتجديد ل ۸۱.

^۴ الغزء الصليبي والعالم الاسلامي د. على عبدالطيم محمود ل ۱۰۸.

^۵ الحركة الصليبية سعيد عاشور (۳۰/۱).

^۶ الغزو الصليبي والعالم الاسلامي ل ۱۰۹.

چه وساندنه وهی گاوره کان له لایهن سلجوقیه کانه وه له رۆژمه لات دا،^۱ به لام هاواره کانی پاپا گه رم و بوغزای بوون و نه قلانیه ت و بیرکردنه وهی له دهره نجامه خرابه کانی و ته هه له شه کانی دا نه بوو، نه گینا واتای نه م قسه یی چیه که نه لئ به لایه نگرانی: بپۆن و به ریه ریه کان بیزار بکن و ولاتی پیروز له بئ باوه پان پاک بکه نه وه و بیکه نه مولکی خۆتان، چونکه نه و زهویه وه ک ته ورات نه لئ: شیرو هه نگوینمان بۆ دهره دات.^۲ ههروه ها پاپا به لئینی دا به و کۆمه لانه ی که به شداری له جهنگ داده کهن، که سزا له سه رتاوانبارانیان هه لگرت و له باج بیانبه خشی و ههروه ها به لئینی دا که کلئسا سه ره په رشتی خیزانه کانیان بکات له و ماوه یه دا که له وی نین،^۳ هه ره له خانه ی پالنه ری ئاینیش دا نه توانین بلابونه وهی که رامات و موعجیزه - سه راسیمه - له رۆژئاوا دا که کلئسا بلایوی ده کرده وه و نه و باوه په دروست بوو که دابه زینی مه سیح بۆ جاری دوهم بۆ سه رزه وی نزیکه و پئویسته داوی لیخۆشبوون و کاری خیری زۆر نه نجام بدریت پیش دابه زینی، ههروه ک بۆ چونیکیش بلابوبویه وه که پئویسته زهوی بگێرینه وه بۆ ژیر دهستان پیش گه رانه وهی مه سیح.^۴ هه مو نه مانه نه کریت له خانه ی پالنه ری ئاینی دا پۆلین بکرتین. ههروه ها پاپا نه یزانی که دلگه رمی حه ماسه تی ئاینی گاوره کان ماوه یه کی زۆر ناخایه نیت، بۆیه داوی سویند خواردنی کرد له سه ر نه وهی که نوێژ ببه نه کلئسای قیامه ههروه هاوی بلابوده کرده وه که نه فرین (شمشیری توپه یی) به ره هه ره که سیک ده که ویت که ترسنۆکی و لاوازی به سه ریدازال بیت یان پشت هه لکات، هه ره شه شی کردبه وهی که هه ره که سیک به ده م بانگه وازی کلئسا وه نه چیت و به پئی نه که ویت به ره و ولاتی ئیسلامی نه وه له کلئسای به ش ده کریت،^۵ نه مه ش به هۆی زیره کی و توانای جۆش دانی له سوۆزه هه سستی خه لکی بۆ خزمه تکردنی پرۆژه که ی، له راستیدا کلئسا به هۆی نه وه هه ژمونه ی که به سه ر دله کانه وه هه بیوو و کاریگه ری له سه ر رۆژئاوی نه وروپا هه بوو له بانگه وازکردنیدا بۆ نه م شالاره له م سه رده مانه دا، دهره نجامی نه م بانگه وازه ی کلئساش خه لکی ده سته ده سته که و تنه پئی له چه ندین شالاری زه به لاهی خاچه رستی یه ک له داوی یه کدا به ره و رۆژه لاتی ئیسلامی که و تنه پئی.^۶ نابیت رقی خاچه رستنیش به رامبه ر به ئیسلام و شوینکه وتونی له بیر بکرت، چونکه زهویه کی له ژیر ده ست ده ره یانان که له ژیر رکئی

^۱ الحركة الصلیبیه (۱/۴۸، ۳۶).

^۲ التاریخ الاسلامی والحضارة الاسلامیه د. أحمد شلبی (۵/۴۳۸).

^۳ أثر الشرق الاسلامی فی الفكر الأوروپئی ل ۲۶.

^۴ الوسیط فی تاریخ فلسطین فی العصر الاسلامی الوسیط ل ۱۵۲.

^۵ هه مان سه رچاوه ل ۱۵۲.

^۶ تاریخ الوطن العربی والغزو الصلیبی ل ۲۲.

خویندا بوو چەندین کۆپله‌ی لێ ژازاد کردن که له ژێر ده‌ستیاندا نه‌ینالاندو سامانیکی لێ سه‌ندنه‌وه که به‌ده‌ستیانه‌وه بوو، هەر بۆیه دنیا به‌ک رق له‌سنگیاندا که له‌که‌بوو بوو ناگری دوژمنایه‌تی له‌دیاندا کله‌ی سه‌ند بوو و به‌دوای هه‌لدا ده‌گه‌ران بۆ گه‌ڕانه‌وه‌ی نه‌و شتانه‌ی که له‌ده‌ستیان دا بوو ده‌تا وه‌کو تۆله‌ی خۆیان له‌و که‌سانه‌بکه‌نه‌وه که توشی شکستیان کردن و ده‌وله‌تیان هه‌له‌وه‌شانده‌وه.^۱ نه‌وه‌تا رۆژه‌لاتناسی به‌ناویانگ الامیرلیون کاتیانی (۱۸۶۹ز - ۱۹۳۶ز) که ژۆریه‌ی سامانی دانا له‌پێناو نویسه‌وه‌ی میژووی فتوحاتی ئیسلامیدا له‌کتیبه‌ به‌ناویانگه‌که‌یدا، حوایات الاسلام نه‌یتی رقیان به‌رامبه‌ر ئیسلام و موسلمانان رۆن ده‌کاته‌وه‌و له‌پیشه‌کی کتیه‌به‌که‌یدا نه‌لێ: نه‌و ته‌نها نه‌یه‌وئێ له‌پێی نه‌م کاره‌یه‌وه له‌نه‌هینی نه‌م نه‌گه‌تیه‌ ئیسلامیه‌ بگات (کاناستروفیکا ئیسلامیکا) که ملیۆنه‌ها شوینکه‌وتوی له‌شوینته‌ جیا جیاکانی سه‌رزه‌ویدا له‌ئایینی گاور کردووتا ئیستاش بریایان به‌په‌یامی محمد (ﷺ) هه‌یه، وه‌ک پێغه‌مبه‌رو نێردراویک.^۲ خوای گه‌وره نه‌فرموی: ﴿وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ آتَّبَعْتُمْ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ (البقرة: ۱۲۰)، واته: هه‌رگیز جوله‌که‌و گاوره‌کان له‌تۆ (ئه‌ی محمد) (ﷺ)، نه‌ی ئیمانداران رازی نابن، هه‌تا به‌ته‌واوی شوین ئاین و به‌رنامه‌یان نه‌که‌ویت، پێیان بلێ: به‌راستی هه‌ر به‌رنامه‌ی خوا (ئایینی ئیسلام) شاسیته‌ی ئه‌وه‌یه‌که هه‌موو لایه‌کمان شوین بکه‌وین هیدایه‌تی راست و دروست هه‌ر لای ئه‌وه، خۆ نه‌گه‌ر شوین ئاره‌زه‌کانی ئه‌وان بکه‌وین پاش ئه‌وه‌ی زانیاری و زانستیت پێگه‌شتووه، ئه‌وه‌ بزانه که له‌لایه‌ن خوا هیچ سه‌ر په‌رشتیاری و یارمه‌تیه‌کت ده‌ست ناکه‌ویت). ته‌فسیری ئاسان ل ۱۹.

هه‌روه‌ها نه‌فرموی: ﴿وَلَا يَزَالُونَ يَقَاتِلُوكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (البقرة: ۲۱۷)، واته: بێ گومان بێ باوه‌ران به‌رده‌وام دژتان ده‌جه‌نگن هه‌تا واتان لێ بکه‌ن له‌دین و نابیتان پاشگه‌زبینه‌وه ئه‌گه‌ر بۆیان بکریت جاهر که‌س له‌ئێوه پاشگه‌ز بیه‌ته‌وه له‌ئاینه‌که‌ی و به‌کافریشی بمریت تانه‌و جوړه که‌سانه‌کاره‌کانیان پوچه‌ل ده‌بییت له‌دوینیا و قیامه‌ت داو ئه‌وا نه‌جینشینی ناو ناگری دۆزه‌خن و ژیانی هه‌میشه‌یی تیا دا ده‌نه‌سه‌ر. (ته‌فسیری ئاسان ل ۳۴).

^۱ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية ل ۱۵۷.

^۲ الغزو الصليبي والعالم الإسلامي ل ۱۱۰.

دوووم: پاننه‌ری رامیاری (سیاسی):

ئو و پاشاو شازادانه‌ی که به شداریوون له بزوتنه‌وه‌ی خاچپه‌رستیدا شوین چه‌ند مه‌رامیکی سیاسی که وتیون که نه یانتوانی بیشارنه‌وه، چ پیش گه‌شتنیان بۆ شام و فه‌لستین یان پاش جیگیر بونیان تیایدا، ناشکراشه‌که پژیسی دهره‌به‌گایه‌تی هه‌میشه به‌ستراوه به‌زه‌ویه‌وه، چه‌نده‌ش دهره‌به‌گایه‌تی گه‌وره بیته زه‌ویه‌که‌ی فراوان بیته هینده‌ش پله و پایه‌ی شازاده له‌ناو کۆمه‌لگه‌دا به‌رز تر ده‌بیته، له‌ژیتر سایه‌ی ئه‌م سیسته‌مه‌شدا گرفتی گه‌وره که پویه‌ری شازاده یان سوار ده‌بویه‌وه بریتی بوو له‌نه‌یونی زه‌وی بۆی، ئه‌مه‌ش له‌بایه‌خ و ده‌سه‌لاتی که‌م ده‌کرده‌وه، ئه‌مه‌ش بوه هۆی مانه‌وه‌ی ژماره‌یه‌کی زۆر له‌سوارو شازاده‌کان به‌بێ زه‌وی، چونکه بنه‌مای سه‌ره‌کی له‌م سیسته‌مه‌دا نه‌ویه که ته‌نها کۆپی گه‌وره میرات ده‌بات له‌دهره‌به‌گ، ئه‌گه‌رخاوه‌نی زه‌وی مرد هه‌موو مولک و زه‌ویه‌که‌ی ده‌ببیته مولکی کۆپه گه‌وره‌که‌ی،^۱ که واته کۆپه‌کانی تر به‌بێ زه‌وی ده‌میننه‌وه، ئه‌مه‌ش باریکی خراپی کۆمه‌لگه‌ی دهره‌به‌گایه‌تی‌ه‌و، وایکرده‌وه له‌و سوارو شازادانه‌ی که بێ به‌ش کراون له‌زه‌وی هه‌ستن به‌فیل کردن بۆ زالبون به‌سه‌ر ئه‌م کۆسپه‌دا له‌پێی هاوسه‌رگیری کردن له‌گه‌ل کچیکی میراتبه‌ری دهره‌به‌گدا، یاخود په‌نا به‌رن بۆ ده‌ستدریژی و جه‌نگ بۆ ده‌سخستنی زه‌وی دهره‌که‌وتنی بزوتنه‌وه‌ی خاچپه‌رستیش دهره‌زه‌یه‌کی نوێ بوو بۆ ئه‌و سوارو شازادانه، بۆیه خیرا به‌ده‌م بانگه‌وازی پاپاوه چون و به‌شداریوون له‌و بزوتنه‌وه‌دا به‌لکو سه‌ره‌که‌وتوبن له‌دامه‌زراندنی ده‌وله‌ت بۆخۆیان له‌رۆژه‌لاند، هه‌تا وه‌کو قه‌ره‌بووی رۆژئاوای پێ بکه‌نه‌وه، ئه‌و سوارو شازادانه‌ش که زه‌وی و مولکیان هه‌بوو دابه‌شداریکردنیان له‌ بزوتنه‌وه‌ی خاچپه‌رستی دا به‌هه‌لیک ده‌زانی بۆ ده‌سخستنی ده‌سگه‌وت و سه‌روه‌ری زیاتر، ئه‌گه‌ر له‌سه‌رچاوه‌کانی جه‌نگه‌کانی خاچپه‌رستی بکۆلینه‌وه ئه‌ببینن که خواستی شازاده‌کانی له‌هه‌لمه‌تی یه‌که‌م دا له‌چه‌ند درواڵه‌تیکی سیاسیدا خۆی ده‌بینییه‌وه، جه‌وان هه‌ر له‌ریگادا هه‌لده‌ستان به‌دابه‌ش کردنی ده‌سکه‌وته‌کان و پیش ئه‌وه‌ی ده‌ستی به‌سه‌ردا بگرن، دواتریش به‌پشتیوانی په‌روه‌رگار ئه‌ببینن که چۆن دهرگاوانه‌کانیان خۆیان قایم کرد له‌ئه‌نطالیه‌دا چونکه هه‌ریه‌که‌یان ده‌یویست بۆ ئه‌ویته، هه‌روه‌ک هه‌رکه‌سێکیان توانیبیتی له‌ریگادا کاسپیه‌ک بۆ خۆی دابین بکات وازی ده‌هێنا له‌ به‌شداری کردن له‌گه‌ل خاچپه‌رسته‌کان له‌رۆشتنیاندا به‌ره‌و به‌یتولمه‌قدیس، ئه‌مه‌ش ئامانجی سه‌ره‌کی شالاوه‌که بوو زۆر جاریش ناکۆکی ده‌که‌وته نێوانیان (دوای جیگیر بونیان) له‌سه‌ر فه‌رمانه‌ویه‌تی ئیماره‌تیک یان ده‌ستگرتن به‌سه‌رشاریکدا، پاپاش به‌بێ سود هه‌ولێ ده‌دا به‌شداری بکات له‌یه‌کلا کردنه‌وه‌ی

^۱ اوریانی العصور الوسطی (۴/۸۸) شعید عبدالفتاح عاشور الوسیط فی تاریخ فلسطین ل ۱۰۴۱.

کیشه کان له نیوان شازاده کاندو ناگاداری نه کردنه وه که موسولمانه کان له بؤسه دان بؤیان و ئه رکی خاچپه رستیانه شیان ئه وه ده خوازئ که ته باین بؤ دورخستنه وه ی مه ترسی له خؤیان، به لام هه موو ئه و بانگه شانه بئ هوده بوون، چونکه ئامانجی شازاده کان تاییه تی و سیاسی بوو، زؤریش گوئیان به پره زامه ندی و نا په زایی پاپا نه ددها، ته نانه ت هه ندیک له شازاده کان خؤیان لانه ددها له تیکه لای کی کردنی هه ندئ هیزی ئیسلامی ددراوسئ دژی برا خاچپه رسته کانیان ئه مه ش به لگه یه له سه ر ئه وه ی که پالنه ری ئیمانی لایان زؤرجار له به رامبه ر به رژه وه ندیه سیاسیه کانیا دا لاوازیوه،^۱ سه بارت به ئیمپراتوری بیزه نتی (ئه لکسیوس) یش، ئه وه هیچ نه یارییه کی نه بوو به رامبه ر به ئامانجه کانی سه رکرده کانی شالاهه که، چونکه ئه گه ر ده وله تی بیزه نتی بتوانیت ئه و مولکانه ی بگریته وه که پیش هیژی تورکه کان بؤ سه ریان هه یانبوه، ئه وه ئه کریت له وده وروپه ردا میرنشینی گاور هه بیئت که بییته به ریه ست و مافی سه روه ری هه بیئت، بؤمسؤگه ر کردنی ده سخستنی ئه و کاره ش ئیمپراتور سور بوو له سه ر ئه وه ی که سویندی وه فساداری ده ستبکه ویت، به م جو ره ش به رژه وه ندیه کانی هه ردو لایه کی گرت له به ریا کردنی جه نگدا و ده ستدریژی کردنه سه رخاکی ئیسلامی له راستیشدا ئاسان نیه بتوانین هؤکاره مادیه کان له هؤکاره مه عنه ویه کان جیابکه ی نه وه که پالیان به گاوره کانه وه نا بؤ جه نگه کانی خاچپه رستی، هه ژاری و ئاره زوی ده سکه وت و رۆحی سه رکیشی چه ند هؤکاریکن که بارودوخیکی له بار ئه په خستین بؤ جه نگ، به لام ئه م هؤکارانه دهرنه ده که وتن ئه گه ر بیروکه ی جه نگی پیرو زو پزگار کردنی زه وی حه ماسه تی ئاینی خه لکیان نه وروژاندا یه، ئاشکرا شه که بیروکه ی جه نگ هه لئولای سیاسی هه تی پاپا و سیاسی هه تی ده وله تی بیزه نتی و جه نگی ئیسپانیا و موسلمانان بوو، ئه وه ش که راگه یان دنی جه نگی دژه رژه لاتئ ئیسلامی ئاسان کرد، ئه وه بوو که ئیسپانی و فهره نسیه کان له سه ری راهاتبون له جه نگیاندا دژ به موسلمانان کان له ولاتی ئه نده لوس، ئه م جه نگه ش سیفه تی جه نگی پیروزی وه رگرت، چه له لایه ن موسلمانان کانه وه بیئت، به هوی ئه وه ی ده وله تی - المرابطون - له مه غریبی ئیسلامیدا جیهادی ئاینیان راگه یاند، یان له لایه ن گاوره کانه وه له و حاله ته دهرنیه دا که هاوکات بوو له گه ل ئاراسته کردنی جه نگه کانی خاچپه رستی به ره و رژه لات، ته نانه ت میژوونوسی گه وره "ابن الاثیر" تیروانینیکی گشتگیری هه بووه بؤ مه ترسی و هه ره شه ی دهره کی و ده ستدریژی بؤ سه ر هه ر لایه نیک له لایه نه کانی جیهانی ئیسلامی - چه له رژه ئاوادا بیئت یان له رژه لاتدا - و به جوگه یه کی داناه که ده پڑیته روباره گه وره که وه، که ئه ویش هیژی ریکخراوی بیگانه یه بؤ سه ر گه وره ترین هیزی شارستانی له سه ده کانی ناوه راستدا

^۱ الوسیط فی تاریخ فلسطین له ۱۵۰

که ویش ده ولتی نیسلامیه^۱، نه مه له لایه که وه، له لایه کی تریشه وه میژوونوسی ناوبراو راشکاوانه باس له هۆکاره کانی سه رکه وتنی نه م شالاره بهش به شانده کات (نه نده لوس، صقلیه، شام، فهلهستین) که له پهرته وازه یی و ته ماعه خودییه کان و له ده ستدانی گیانی ده ستپیشخه ریدا خوئی ده بینیه وه که فه رمانپه و او موسلمانانی پیشین و بنیاتنه رانی ده ولتی نیسلامی پی ناسرابوو^۲، ناشکر اشبوو که کلئیسای رۆژاوی زۆر دلگه رم بۆ فراوانکردنی رویه ری ده ره به گایه تی و ده سنگرتن به سه ر کلئیساکانی رۆژه لاتدا، و پرای ئاره زویان بۆ جهنگ کردن دژی موسلمانان، هه روه ها یه کێک له راستیه کانی ده مارگیری ئاینی و بوونی چه ند گروپیکی ئاینی بوو که راسته وخۆ په یوه ستبوون به کلئیساه و کاریگه ری به هیزیان له سه ر نه و جهنگانه هه بوو، له وانه ش سواره کانی نیستاره که پابه ندبوون به به رگری کردن له مولک و مالی خاچه رسته کان له رۆژه لاتدا، پاراستنی شوینه پی رۆزه کان و راسته وخۆ په یوه ندیان به پاپاوه هه بوو، کلئیساکانی به یتولمه قدسیش ده یه کی داهاتی ته رخان کردبوو بۆ هاوکاری کردنیان له پیتناو گه پاندنی نه و نه رکه به ناو ئاینیه، هه روه ها ده زگای سواره کانی نه لدایه ش^۳ هه بوو، نه مه و پاپا و پیاوانی کلئیسا توانای فشارخستنه سه رو هه ره شه یان هه بوو بۆ هه ر که سه ئی که داخوازییه کانی کلئیسا جیبه جینه کات نه مه ش به ده رکردنی بریاری بیبه شکردن له نازو نیعمه تی رۆژی دوا یی و ره تکردنه وه ی په رستشی له دونیادا^۴ به رای نه وان.

سینیه م: پانته ری کومه لایه تی:

جیاوازییه کی چینایه تی زۆر له کومه لگه ی نه و روپیدا له سه ده کانی ناوه راستدا هه بوو چینه کانی پیاوانی ئاینی و جهنگاوه ران و ده ره به گو سواره کان تیایدا بالاده ست. بوون^۵، چینی جوتیارانیش زۆرینه ی پی ده سلات بوون تاکه کانی له خزمه ت پرکردنه وه ی پیدایه ستی دووچینه که ی تردا بوون، جوتیاری نه وه روپیش زۆر ده سه وسان و پی ده سلات بوو، چه ندین نه رکیشی رویه روو نه بویه وه به رامبه ر به خه لکانی خاوه ن زه وی و ده ره به گ، پاپاش ئاگای له بارو دۆخی جوتیاره زه حمه تکیشه کان بوو و به ئیننی پیدان که نه رکه کانیا ن به رامبه ر به گه وره کانیا ن له سه ر هه لگریت و به خیره ییری ده ولتی نیسلامی فریویدان، هه زاران جوتیاری له ئاستیکی نزمی گوزه راندا ژیا نیا ن به سه ر ده بردو نیشته جی کۆخبوون که له ق و پۆپی دره خت دروستیا ن کردبوو و سه ره که شی به قور

^۱ الکامل فی التأریخ له الوسط فی تأریخ فلسطین ل ۱۵۶.

^۲ الوسط فی تأریخ فلسطین ل ۱۵۶

^۳ جهاد المسلمین فی الحرب الصلیبیه، د. فایده حماد عاشور ل ۸۶

^۴ تأریخ الوطن العربی والغزو الصلیبی ل ۳۴

^۵ جهاد والتجدید ل ۸۴

گرايوو، به بئى ئوھى په نجره ى تىدايىت و هيچ كه لوپه ليكيشى له خۇنه گرتبوو، چونكه هه موو ئو شتانه ى كه جوتيار هه يبوو مولكى گوره دهره به گكه ى بوو، هه روھه ها بئى به شيش بوو له مولكى تاييه ت و^۱، بارى شانيان به كۆمەلئى ئه ركى خزمه تگوزارى قورس كرابووو كه ده بوو پيشكه شى گوره وده ره به گه كانيانى بكن له سه رجه م بواره كاندا، ئه مه و وپراي بيبه شكردنيان له به رو بوومه كانيان به م شيوه يه ش راده ى ئو به دبەختى و بئى به شيه دهره كه ويئت كه زۆرينه ى گه لى ئه وروپا تيايدا ده ژيان له سه ده ى يازده ى زايىنى دا، كاتئى كه بانگه يشت كرا بۆ هيرشى خاچپه رستى، ئه م زۆرينه ش هه لى خۆى له م شالاوانه دا به دى كرد بۆ پزگار بون له و ژيانه گران و پرله سه ر شوپرى و سو كايه تيبه، هه روھه ها مه ترسيه ه كانى به شدارى كردنيان له م هيرشه دا به به راورد له گه ل ئه و ژيانه ى كه هه يانبوو به كه م ده هاته پيش چاو، جا ئه گه ر مردن له م جه نغه دا ئه و رزگار يان بووه ئه گه ر رزگار يشان بوو ئه و ژيانئى باش تريانه ده ست گيرده بئى باش تر له وھى كه هه يانبوو^۲، هه روھه ها كلئيسا ده يزانى چۆن يارى به ئه قلى ئه وانه بكات و دلئان پر بكات له رق و كينه دژ به ئيسلام، به وه ش ده يخه له تاندن كه به يتو لموقه ده سو گۆرى پيرۆز رزگار ده كه ن و خواى گه وره و باباش ده سخوشيان لئى ده كەن بۆيه هيچ شتئىك له سه برپين و كوشتن نه يده گيرانه وه، به لكو كوشتنى موسلمان چا كه يه ك بوو كه خاچپه رست له رۆژئى دواييدا پاداشتى له سه ر وه رده گريئت^۳.

چوارهم: پالنه رى ئابوورى:

چاو بپينه خيرو بپيرى رۆژه لاتئى ئيسلامى، يه كئىك بوو له به هيز ترين پالنه ره كانى جه نغه كانى خاچپه رستى دواى پالنه رى ئاينى، پاپا (ئوربان) يش له وتاره كه يدا باسى گرنكى هۆكارى ئابوورى كرد بۆ واقيعى ئه وروپا له و كاته دا و تئى: نه هيلئى هيچ شتئىك ده سه وسانتان بكات، چونكه ئه و زه ويه ى كه ئيسئا تيايدا نيسته جيئن و ده رياو چياكان ده وريان داوه ته سكه بۆ خه لگه زۆره كه ى و خه ريكه نه توانى خۆراك يان بۆ داين بكات، له بهر ئه مه ش هه نديكتان ئه وانى ترتان سه رده بپن و يه كترى ده خۆن..... ئورشه ليم زه ويه كى بئى هاوتايه له به رو بوميدا، به لكو فرده وسى خۆشيه كانه^۴ سه رجه م به لگه نامه كان ئاماژه به خراپى بارودۆخى ئابورى ده كه ن له رۆژئاواى ئه وروپادا له كۆتايى سه ده ى يازده يه مدا، فه ره نساش به تاييه ت به ده ست برسئيتى و قات وقپيه كى زۆره وه ده ينا لاند پيش هه لمه تى خاچپه رستى يه كه م، بۆيه ريژه ى به شدارى فه ره نسويه كان تيايدا زياتر بوو، دياره

^۱ هه مان سه رچاوه.

^۲ تاريخ الوطن العربي والغزو الصليبي ل ۳۴

^۳ اثر الشرق الاسلامي د. عبدالله العريبي ل ۱۳۸

^۴ اثر الشرق الاسلامي د. عبدالله الربيعي، ل: ۳۴.

قهیرانه که زور سخت بو و خه لکی ناچار کرد بو که گژوگیا بخون، ئم دهنگهش بووه فریاد پر سه و دهروازه یه کی نوی بۆ ئه و خه لکه برسی و بی به شه بۆ رزگار بوون له و بارودوخه دژاره ی که تیایدا بوون، ئه مهش هۆکاری ئه و راوو روت و تالانییه بوو که روویه پووی ئم که له گاورانه بویه وه که به خاکی فره نسادا تپیه پین^۱، ههروهها به شداری ژماره یه کی زور له بازرگانی شاره نیتالی و فره نسی و ئیسپانیه کان به مه بهستی قوستنه وه ی هه ل بوو بۆ ده سنگرتن به سه ر ریگا بازرگانییه کانی شتومه که کانی رۆژه لات که بوو بویه سه رچاوه ی ده وله مه ی بۆ ئه و که سانه ی که پتویه خه ریک بوون، بویه که شتیگه له کانیا ن رۆلی کاریگه ریا ن بینی له ده سنگرتن به سه ر ناوه نده سه ره کییه کانی شامدا، چه نه ویه کانیش یارمه تی فره نجه کانیا ن بۆ ده سنگرتن به سه ر ئه نطا کییه دا له سالی (۴۹۰ ک - ۱۰۹۷ ز) ههروهها بوندوقیه کان پاش دوو سال رۆلی به رچاویان هه بوو له ده سنگرتنی لاتینه کانه به سه ر به یتولمه قدیسا، مه بهستی یه که م و کۆتایی ئم ره وه ندانهش (جالیات) بریتی بوو له قازانج و سو دی ماددی و هۆکاری ئاینیشیا ن هینده به لایه وه گرنگ بوو که به رژه وه ندییه کانی به دی ده هینتا، ئه وه ندهش به سه بیزانین که دروشمی بوندوقیه کان که له سه ر ده مه دا پتی ناسرابوون: بایه که مجار بوندوقی بین ئینجا گاور^۲، له بهر ئه مهش کۆماره کانی نیتالیا هه ستان (چه نه وا - بیزا - بوندوقیه) به مۆرکردنی په یماننامه له گه ل سه ر کرده کانی خاچه رستی له رۆژه لاتدا که به پتی ئه وه چه ندین نيمتيازاتی ئابووری گرنکیان ده سه که وت.

پینجه م: گۆرانی ترازوی هیژ له ده ریای ناوه راستدا:

ئه مهش له ناوه راستی سه ده ی پینجه می کۆچییه وه (یازده ی زاینی) دا له به رژه وه ندی رۆژئاوای ئه وروپی ناوه ندی بزوتنه وه ی خاچه رستی دیاره لاوازی ده وله تی بیزه تنی و نالاندنی له ژیر گورزی به هیژی سلجوقیه کاندا وایکرد که به په له له هانا به ریت بۆ ئه وروپا ههروهها تیکچوونی بارودوخی موسلمانان له به شی رۆژئاوای جیهانی ئیسلا میدا به تاییه ت له ئه نده لوس و حقلیه دا له به رامبه ر ریشه وه ئاسانبوونی هۆکاره کانی هیژو ده رکه وتن لای دوژمنان وای له رۆژئاوای ئه وروپی کرد به چه ندین شیوه یارمه تی گاوره کانی ئیسپانیادا ت له مللانیادا به رامبه ر به موسلمانانی ئه نده لوس ئه مهش مرابطین و موسولمانانی صقلیه ی ناچار کرد که داوای کۆمه کی ئه فریقیه بکه ن، هه موو ئه مانه یارمه تی ده ربوون بۆ ئه وه ی که بزوتنه وه ی خاچه رستی بجیته قونایکی نویه وه سیفه تی جیهانی بوونی وه رگرت^۳، ناوه ندی پاپاش پشتگیری ئم جهنگه ی ده کرد به رازیبوون و

^۱ الحركة الصليبية د. سعيد عاشور (۳۰/۱ - ۳۲)

^۲ الحروب الصليبية المقدمات السياسية د. عليه الجتوي ل ۲۹۴.

^۳ الحروب الصليبية في شمال أفريقيا ل ۱۱، ۱۲، ۱۳.

ئاراستە كردن و پشتيوانى كردن و پېر و پاگەندە و كۆمەكى مەعنەوى، ئەم جەنگە خاچپەرستيانەش پېش راگەياندىنى شالاوى خاچپەرستى پاپا ئۆربانى دووم رووه و رۆژھەلات لەسالى ٤٨٨ك- ١٠٩٥، ئەفرقياش بەمانا مېژووېه كەى بەيەك كۆك لەگۆرە پانەكانى ئەم جەنگە دادە نریت، بەو پېتە بەرەى جەنگى ئەفرىقىا گۆرە پانىك بوو كە هېتە دوژمنكارەكانى خاچپەرستى تيايدا چالاک بوون بۆ ماوھى چەند سەدە يەك، ئەمەش لەچەند هېرشىكدا خۆى بېنېيەوہ كە يەك لەدواى يەك دەكرانە سەرى و خاچپەرستەكان بەلام ئەوان ورەيان دانەبەزى و شكست ئىرادەى لاواز نەكردن، ھەر وەك چۆن ولاتى مەغرىبى ئىسلامى يەكەم ولاتىك بوون لەناو ولاتە ئىسلامىيەكاندا كە ئاگرى ئىستعمارى ئەوروپى نوئ سوتان، ھەر وەھا ھاولانىانى بەشى رۆژئاواى جىھانى ئىسلامى لەناوېشياندا ئەفرىقا يەكەم شوئنىك بوون كە گۆزەرى يەكەمى خاچپەرستانىان بەركەوت ھۆى ئەمەش ئەگەر ئیتەوہ بۆ چەند ھۆكارىكى جوگرافى و مېژووېى كە گرنگترىنيان نرېكى زۆر بەيانە لەئەوروپاى رۆژئاواوہ ناوھەندى بزوتنەوہى خاچپەرستى و زانىارى فراوانى ئەوروپىيەكان دەربارەى بارودۆخى موسلمانەكان لەم ناوچە يەدا لەرووى راميارى و ئابوورى و كۆمەلايەتییەوہ بەھۆى ئاسانى پەيوەندىكردن لەئىوان ھەردوولادا، ھەر وەھا ئەو روقو كىنە زۆرەى كە ئەوروپىيەكان ھەيانبوو بەرامبەر بەموسلمانە مەغرىبىەكان^١ بەتايبەت كە ئەوان ئەرك و قورسايى جىھادىان لەئەوروپادا! لەخەلكانى تر زياتر دەگرتە ئەستۆ، ھەر وەھا ئەوروپىيەكانىش زياتر ھەستيان بەمەترسىان دەكرد ئەگەر يەكئىتى و سەركردايەتى دلسۆزىان بۆ ھەراھەم ببوايە، لەبەر ھەموو ئەم ھۆكارانە ئەوروپا ھەميشە لەبۆسە دابوو بۆ لىدان و بەدواى ھەلدا دەگەرا بۆ ھەلكوتانە سەريان، دواى چاوەروانىيەكى زۆرىش ئەم ھەلەيان بۆ رەخسا لەناوھەراستى سەدەى پېنجى كۆچىيەوہ (ياز دەى زاینى)، كاتىك كە بەشى رۆژئاواى جىھانى ئىسلامى توشى پارچە پارچە بوون بوو، بەرەبەرە بەرە و روخان دەچوو، ھەلبەتە بارودۆخى براكانىشيان لەرۆژھەلاتدا لەوان باشتر نەبوو، ئەم پارچە پارچە بوون و ناكۆكییەش ھۆكارى سەرەكى ئەو بەلايەبوو كە بەسەر موسلماناندا ھات لەرۆژھەلات و رۆژئاوادا بەھەمان شىوہ، ديارە ئەمرۆش تەواو لەدوئىن دەچۆ و پارچە پارچە بوونى عەرەبو موسلمانان ئەو دەرگا فراوانە يە كە دوژمنەكانىان لىيەوہ دىنە زۆرەوہ بۆ لىدانىان لەمالەكانياندا، ئەوہ بوو

^١ الحروب الصليبية في شمال أفريقيا ١٢.

^٢ وشى "المغاربة" بەخەلكى ولاتانى رۆژئاواى جىھانى ئىسلامى دەوترا كە ئەندەلوس و دورگە ئىسلامىيەكانى رۆژئاواى دەريای ناوھەراست لەگەل ولاتانى مەغرىبى عەرەبىيەوہ، نەك ئەوہى لەئىستادا دەوتریت و تەنھا خەلكى ولاتى مەغرىب دەگرتەوہ.

هیزه خاچپه رسته کان به ته و ژمیکی به هیزه وه که وتنه پری و له یه ک کاتدا له سی به ره وه هیرشیان ده هینا له نه نده لوس و صقلیه و نه فریقیا وه.^۱

۱- **نه نده لوس:** به ره ی نه نده لوس له ناوه راستی نه و سه ده یه وه چالاکیه کی ههست پیکراوی هه بوو که نه ویش هیرشیکی به هیزو به رده وام بوو له لایه ن گاوره نیسپانیه کانه وه به سه رو کایه تی پاشای قشتاله له بق سه ر موسلمانانی نه نده لوس، نه وه بوو شارو پینگه نیسلامیه کان یه ک له دوای یه ک ده که وته ده ستیانه وه و توانیان له چهند جهنگی کدا سه ریکه ون به سه ر موسلمانان کاندو نه م سه رکه وتنانه ش به گیرانی شاری طلیطلة کوتای هات له سالی ۴۷۸ک دا له سه رده ستی نه لفونسوی شه شه م پاشای قشتاله نه و کاره ساته ی که سه رتاپای جیهانی نیسلامی ترساندو له به رامبه ر نه م فشاره به رده وامه شدا له لایه ن گاوره کانی نیسپانیا وه موسلمانان کانی نه نده لوسیش په نایان برد بق "مورابطین" له مه غریب دا، نه وانیش په یتا په یتا کومه کیان ده نارد، هه رکه نه میره که شیان یوسفی کوپی تاشفین سه رکه وت به سه ر پاشماوه ی به رگریکاره کان له مه غریبدا، له پتی ده ریای سوره وه به ره و نه نده لوس به کومه لیکی زوره وه به ریکه وت له سالی ۴۷۹ک دا گه یشت به نه لفونسوی شه شه م " مرابگین" و هاوکاره کانیان توانیان سه رکه وتنیکی مه زن به ده ست بینن و لاپه په یه کی پرشنگدار له میژوی جیهادی نیسلامیدا تو ماریکه ن، به م سه رکه وتنه ش هیرشی گاوره کانی نیسپانیا وه ستینرا هه تاوه کو سه رله نوی بارودوخی بق ره خسا.

۲- **صقلیه:** سه باره ت به به ره ی صقلیه ش نه وه ده رکه وتنی تورمان وه ک هیزکی نوی له سه رگوره پانی سیاستی نیوده وله تی بوه هوی گورینی هاوکی شه کانی هیز له روئاوای ده ریای ناوه راستدا له به رزه وه ندی هیزه گاوره کان، هه رکه نه وانه جی پیته کیان ده سه ک وت له باشوری ئیتالیا و جیسکاردیش گه وره ترین سه رکرده یان دانپیدانانی پاپا نیقولای دووه می مسوگر کرد له کونگره ی مه له گا له سالی ۱۰۵۹ز داو پروره که ی خو ی راگه یاند بق کوکردنه وه ی هیز دژی موسلمانان کانی صقلیه له پیناو پازیکردنی پاپا که نه ویش له م کاره دا به دی هاتنی نامانجه خاچپه رسته ی کانی خو ی به دی ده کردو له لایه کی تریشه وه مه ترسی تورمانی له مولکه کانی خو ی دروده خسته وه، بویه نه م پروره ی هاندو وه که به لگه یه ک بق پازیبون و پشتگیر یکردنی پاپا په رچه میکی پیروزی نارد بق جیسکارد هه تاوه کو خو ی سوپاکه ی به هوی پیروزیه وه سه رکه وتن به سه ر موسلمانان کاندو به ده ست بینن، سوریش بوو

^۱ الحروب الصليبية في شمال افريقية ل ۱۲.

له سه ره ئه وهی که نه و فتوحاته چاوه پوانکراوه که له بهر مه سیح ده کریت گرنگتره له ناردنی دیاری بۆرۆما^۱، ئه وه بوو ئه م دورگه یه ش - صقلیه - له سالی ۴۸۴ک دا دهستی به سه رداگیرا له سه رده می زجاری یه که مدا پاشان هیزه کانی له سالی داهاتوودا هه لیان کوتایه سه رما مالتا و داگیران کردو به رده وام به دوا ی هه لیشدا ده گه را بۆ په لاماردانی ئه فریقیا^۲.

۲- **ئه فریقیه (تونس)**: به ره ی ئه فریقیا ش پشکی خۆی له ده ستریزی خاچه رسته کان بهرکه وت له و کاته دا به هۆی هیزیکی تازه پنگه یشتوه وه که ئه ویش شاره ده ریایه کانی ئیتالیا بوو، ئه وه بوو ئه م شارانه ئاماده نه بونی هیزه ده ریایه کزنه کانیان له ده ریای ناوه راستدا قوسته وه که خۆی له که شتیگه لی ئیسلامی و بیزه نتی دا ده بینیه وه، ئه م دوو هیزه سه رقالی گرفته ناو خۆییه کانیان بوون و که شتیگه له کانیان له و ده ریایانه دا بوون که نزیک بوو له که ناره کانی ئه وروپاوه، یه که م له ترسی که شتیگه لی مواجد ئه لعامری خاوه نی دانیه که توانی چالاکیان بۆ ماوه یه ک رابگریت، هه رکه ئه م مه ترسیه یان وه لانا له ناوه راسته کانی سه ده ی ناویراودا ده ستیان دایه گه پان به ناو ناوه کانی ده ریای دسپی ناوه راستدا له پۆرژئاواوه، هه روه ها ئه م شارانه هه رله سه ره تاوه هیزی ده ریایان خسته خزمه تی ئامانجه کانی خاچه رسته کانه وه بۆ به ده ست هینانی ده سکه وتی تاییه ت به خۆیان، ئه وه بوو به هۆی هاندانی "پاپا لونی هه شته مه وه" هاوپه یمانیتی جه نه واو بیزه ده ستیان جگرت به سه ر دورگه ی سه ردینیای ئیسلامیدا له سالی ۴۴۲ک / ۱۰۶۳ز و مینا و خانوه کانیان تیکدا و ده سکه وتیکی زۆریان هه بوو، هه روه ها ئه م که شتیگه لانه ش به شداریان کرد له جه نگه کانی به ره ی صقلیه و به ره ی ئه نده لوس دا، به م پێیه ش هاوکاربون له راوه دونانی موسلمان ه ئه نده لوسیه کاندایه ریگه ی ده ریایه و پشکی خۆشیان برد له ده سکه وت و، گه مارۆیه کی ده ریایان خسته سه ر ئه لمریه و ئه و شاره ش فیدییه کی زۆری دا که به ۱۱۳ هه زار دیناری ئالتونی مه زنده ده کرا، هه روه ها قاله نسیایشیان ناچار کرد که باجیکی هاوشیوه بدات که به ۲۰ هه زار دیناری ئالتونی مه زنده ده کرا بۆ ئه وه ی خۆی له تالان کردن^۳، به پاریزیت هه روه ها چه ندجارێک هیرشیان کرده سه ر دورگه کانی رۆژه لات (دورگه کانی بلیان)، له ئاکامی ئه مه شدا هیزی ده ریایی ئیتالیا بوو به بالاده ست له ناوه کانی ده ریای سپی ناوه راست دا ئه مه ش به ره و سه رکه شی زیاتری بردن، ئه وه بوو چالاکیان ئاراسته ی ئه فریقیا کرد که تائه و کاته هیزیکی

^۱ الحروب الصليبية في شمال افريقية ل ۱۴.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۵.

^۳ القوى البحرية والتجارية في البحر المتوسط أرشيبالد لويس ل ۳۷۲.

دهريایی هه بوو که دهستی یارمه تیشی درژده کرد بۆ براکانیان له صقلیه و شوینه کانی تر، پاشان بۆ به دیهینانی ئامانجه کانی بزوتنه وهی خاچپه رستی له ئه فریقادا، هیزکی دهريایی گه وه که له که شتیگه لی جه نه اوو بیزا پیک هاتبوو به پالپشتی تیبیکي شاری نه مالفی و هیزکی سه ریزی تر که پاپا بۆی نارديون ههستان به هیزشکردنه سه ر شاری نه لمه هدی له سالی ۴۸۰/ ۱۰۸۷ز دا واته پاش دهستگرتن به سه ر طلیطله دا به دووسال و پیش داگیرکردنی ته وای صقلیه، نه وه بوو توانیان ته وای شاره که داگیربکن جگه له قه لاکه ی، به دهستیشیان وه مایه وه هه تا وه کو خاوه نه که ی ته میمی کوپی معزفدی به کی مائی زوری پیدان و له گه ل داگیرکه راندا ریکه و تننامه به کی مۆرکرد که له یه کیک له برگه کانیدا هاتبوو که ته میم به لینی داوه رویه پوی که شتی نه ئیالیه کان نه بیته وه له ناوه کانی نه فریقیدا او چه ندین دهستکه وتی بازرگانی له ولاته کهیدا پیدان، که دواتر باسی ده که یین، له مه شه وه بزمان ده رده که ویت که نه و هیزشه خاچپه رستی به کی کرایه سه ر به شی رۆژئاوی جیهانی نیسلا می له ناوه راستی سه ده ی پینجه می کۆچی (یازده ی میلادی) داو به سه رپه رشتی ده زگای پاپا له سی به ره وه توندبوو که نه فریقیا یه کیکیان بوو، گومانیش له وه دانیه که نه م هیزشه یه کیک بوو له رواله ته کانی بزوتنه وه ی خاچپه رستی، نه مه ش نه وه دوویات ده کاته وه که جه نگه کانی خاچپه رستی له نه فریقیا پیش هیزشی خاچپه رستی بۆ رۆژه لات دهستی پی کردو نه وه ی که ابن الاثیریش له رپودا وه کانی سالی ۴۹۱ک دا باسی ده کات سه لمینهری نه مه یه، له وه ده قه شه وه که هیناویه تی نه وه یته ده گه یین که نه و روداوانه به یه که وه به ستراون و یه ک بزوینه ر نه یانجولینیت و سه ره تابه کیش بوون بۆ جه نگه خاچپه رستی هکان له قوناغیک له قوناغه کانی بزوتنه وه ی خاچپه رستی داو، نه لئ: سه ره تای ده رکه وتنی ده وله تی فه رنج^۱ و به هیزبون و ده رچونیان به ره و ولاتی نیسلا م و ده سترتانیان به سه ره ندیکیدا له سالی چوار سه دو هفتا و هه شت دا، نه وه بوو طلیطله و شوینانیکی تریان که وته ده ست.... پاشان له سالی چوار سه دو هه شتا و چواردا رپویان کرده دورگه ی صقلیه و ده ستیان به سه ردا گرت،.... پاشان به ره و نه فریقیا به ری که وتن و شتیکیان لی داگیر کردو لیتیان سه ندرایه وه دواتر ده ستیان به سه ر چه ند شوینیکی تردا گرت له سالی چوار سه دونه وه دا به ره و ولاتی شام به ریکه وتن،^۲ سه ره پای هاتنی زۆرینه ی هیزه کانی بزوتنه وه ی خاچپه رستی به ره و رۆژه لات، به لام نه وه نه

^۱ فه رنج: چه ند مۆزیکي جیرمانین که له فه ره نسادا نیشته جی بوون.

^۲ الکامل فی التأریخ له الحروب الصلیبیه فی شمال أفریقیا ل ۱۷۰.

بوه پرىگەر له بهردهم مانه وهى بىرۆكهى داگر كردنى ئەفرىقىا له ئەندىشه و ياده وهى خاوهن بىره خاچپه رستىه كانداو حەزى تۆرمان بۆ دەست به سەردا گرتنى هەروەك خۆى مايه وه، هەتا وه كو ئەو يان بۆ بەديهات له سەردهمى دجارى دووهم دا كه توانى دەست بگرتت به سەر زۆرىهى كه ناره كانيدا له تەرابلوس له لای رۆژه لاتە وه هەتا وه كو شارى تونس له رۆژئاوا وه ئەمەش له سالى ٥٤٣ك / ١١٤٨ز دا، بەم شىوه جەنگى خاچپه رستى هەلگىرسا له بهرهى ئەفرىقىادا له كاتىكدا كه له رۆژه لاتىشدا له گەر مهيدا بوو، نورمانىه كانىش تيايدا مانه وه هەتا وه كو عبدالمؤمنى كوپى على سەر كردهى دەوله تى (موحدىن) هەستا به دەر كردن يان له مهديه دوا هەمىن پىنگە يان له سالى ٥٥٥ك / ١١٦٠ز، كاتى كه هاوكيشه كانى هيزيش به جۆرىك له جۆره كان له مه غرىبى ئىسلاميدا گۆرا ئەمە يارمه تيدەر بوو بۆ دەر كه وتنى به رهى به رگرى ئىسلامى له رۆژه لات دا له سەردهمى نورالدين محمود زەنگى و صلاح الدين الأيوبي دا، وهك دواتر پونى ده كه ينه وه به پشتىوانى پهروه رداگار.

شەشەم: په نابردنى ئىمپراتۆرى بيزەنتى بۆ پاپا نۆربانى دووهم:

په نابردنى ئىمپراتۆر ئەلكسىوس كومنين (١٠٨١ - ١١١٨ز) بۆ پاپا نۆربانى دووهم دژيه سه لجوقيه كان، ئەم په نابردنه يه كه مەين جار نه بوو به لكو پيش ئەمەش ئىمپراتۆر (مىخائىلى حەوتەم) په ناى برد بۆ پاپا (گرىگۆرى حەوتەم) پاش جەنگى ملاز كرد له ٤٦٣ك كه پيشتر باسكرا، ئاشكرايه هيزش كردن بۆ سەرتور كه كان يه كۆك بوو له وه مه به ستانهى كه بانگهيشتى بيزه نتيه كان له خۆى ده گرت، چونكه ئەنازۆل گرنتره له به يتولمه قديس به لای دەوله تى بيزه نتيه وه،^٢ هەر بۆيه كاتى پايتەختى بيزه نتيه كان كه وه بهر هه رەشه و مه ترسى سلجوقيه كان، پىويست بوو له سەر ئىمپراتۆر كه په نابه ريت بۆ رۆژئاوا له به رامبەر يه كگرتنى هەردوو كلىساي رۆژئاوا و رۆژه لاتدا، پاپا گرىگۆرى حەوتەميش وه لامىكى دلخۆشكەرى بۆ ئىمپراتۆر مىخائىلى حەوتەم نارد وه له لايه كه وه به پالنه رى هاوسۆزى گاوانه و له لايه كى تريشه وه به پالنه رى سياسى، چونكه ئەو سوپا يەش كه كۆى ده كاته وه ناكۆكى نتيوان دوو كلىسايه له ناوده بات و ده سه لاتى ده زگاي پاپايى زياتر ده كات له رۆژه لاتدا وهك چۆن له رۆژئاوا دا زيادى كرد، به لام ئەو جەنگى كه له نتيوان گرىگۆرى حەوتەم و ئىمپراتۆر هينرى چواره مدا پوى دا بوه پرىگەر له بهردهم پىرۆژه كهيدا كاتى ئىمپراتۆر ئەلكسىوس كۆمنين) جىگاي ئىمپراتۆر مىخائىلى حەوتەمى گرتە وه: نامە يەكى نارد بۆ پاپا نۆربانى دووهم و

^١ الحروب الصليبية في شمال أفريقيا ل ١٨٠.

^٢ الحروب الصليبية .د. علية الجتوي ل ٢٥٣.

گهوره پیاوانی دهره بهگ له سالی ۴۷۸ع، و بانگه یشتی کردن بۆ ناردنی کومه کی بۆ پزگار کردنی براکانیان له پۆژه لات داو پاراستنی قسطنطنییه له مه ترسی سه لجوقیه کان،^۱ نه لکسیۆسیش ئاره زووی له وه بوو که پۆژئاوا هه ندی سه ربازی نان په یدا که ری بۆ بنیری به لام پاپا ئورپانی نه یویست خۆی بخاته خزمهت ده و له تی بیزه نته وه. به لکو نه یویست ده زگای پاپا سه ره رشتی ناردنی یارمه تیه کان بۆ گاوره کانی رۆژه لات بکات، نه م گۆرانیگاریه ش له بیروکه دا نه بیته هۆی نه وه ی که جیهانی لاتینی گاور سوپایه کی گهوره پیکه وه بنیت نه ک چه ند سه ربازیک به نانه سکئ بخاته ژیر رکئی شازاده کان، له م هه لویسته ی پاپادا به رامبه ر به ئیمپراتۆر میخائیلی چه وته م گرنگی داهینان و بیر کردنه وه و سود وه رگرتن له هه له کان و به کاره یانی هۆکاره کان بۆ خزمه تی پۆژه که یان به دی ده که یین، هه روه ها پیویسته سودله وه مو وانه زۆرانه وه رگرین بۆ خزمه تکردنی پۆژه ی ئیسلامی، نه م جیاوازیه ش له بیر کردنه وه دا هه ر له سه ره تاوه هینده سه ر ئیشه ی بۆ دروست کردن که بووه هۆی تیکچونی په یوه ندییه کان له نیوان بیزه نته ی و خاچه رسته کاندای، له پووی میژویشه وه سه لمینراوه که به رپرسی یه که می دروستبوونی بزوته وه ی خاچه رستی ئورپانی دووه م بوو، چونکه نه وه هۆشدار ی هه لگیرسانی نه وه شه پانه ی داوه.^۲

ده زگای کلێساش له پۆژئاوادا پالپشتی نه م بانگه شه ی بوو، هه موو میژوونوسه لاتینییه هاوچه رکه کانیسی رۆلی سه ره کی له به دیه یانی نه م بیروکه دا بۆ نه وه ده گێرپنه وه.^۳

چه وته م: که سایه تی پاپا ئورپانی دووه م پۆژه گشتگیره که ی بۆ شالای خاچه رستی:

ئورپانی دووه م له سالی ۴۲۷ع / ۱۰۳۵ز له شاتیون سیرمارن له دایک بووه ناویشی ئۆدۆیه، له سه رده ستی قدیس برنۆ خویندویه تی که سیستمی کارسوسینی دامه زراندو له سالی (۴۶۱ع / ۱۰۶۸ز) بو به راهیب له دیرکلونی نزیک ماکون، په یوه ندی کرد به خزمه تکردنی پاپای خۆسه پین و باوه ردار، به هۆی باوه ری به هیزیه وه به سه رکه وتنی ده زگای پاپا حبه سه ر ئیمپراتۆردا که مه به ستمان پیی گریگۆری چه وته مه، پاشان وه ک کاردینال و ئوسقوف لاوستی دامه زرینرا له سالی (۴۷۳ع / ۱۰۸۰ز) دامه زرینراو خزمه تی کلێسای کرد له نه لمانیادا له قوئاغی ۴۷۷ع / ۱۰۸۴ز هه تاوه کو (۴۷۸ع / ۱۰۸۵ز)، به شیوه یه کی شه رعیش پشتگیری له پاپا گریگۆری چه وته م ده کرد له کاتی مملانیکه یدا له گه ل هنری چواره مدا، هه روه ها ئورپانی دووه م په یوه ندی کرد به سینۆدس (کوپی کلێسا) له ساکسونی که له سالی ۴۷۸ع / ۱۰۸۵ز به ستر، له کاتی کۆچی دوا ی پاپا فیکتۆری سییه میشدا له

^۱ الحروب والروم اللاتین (۱۵۰/۱).

^۲ الحروب الصلیبیه د. علیة الجتوی ل ۲۵۴.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۲۵۴ نالمر ب والروم اللاتین (۵۶/۱).

۱۶ی دیسمبەری ۱۰۸۷دا لە مونت کاسینو توانرا لەرینگەى کایمىنتى سێیه مەو دەستبگیریت بە سەر پۆمادا و ئۆربانى دوو مەهەلبژێردرا دواى دواخستنىکى زۆر لە تراکینای خواروى رۆما لە نزیک جانتا و ناوى ئۆربانى دوو مە لى نرا ۴۸۱ک - ۴۹۳ک / ۱۰۸۸ز - ۱۰۹۹ز).^۱

لە پوانگەى ژيانى پڕ چالاكى ئەم پیاووه تیببىنى ئەو دەكەين كه دەسەلاتى خۆى بە سەر سەرچەم شویته كانی کلئیسای دایك دا سە پاندوه، رەنگە هە لۆیستیشى بە رامبەر ئیسپانیا رەهەندىكى گرنگ بێت بۆمان، چونكە ئەم پاپایە پشتگیری جەنگى دە كرد لە دژی موسلمانەكان، كاتى ئیسپانیه كان توانیان هەندى ناوچەى دوژمنەكانیان بخەنە ژێر پكێفى خۆیانەو ئەم پاپایە خێراکردى بە ناوچەى نفوزو دەسەلاتى کلئیسای رۆما، بێگومان پشتگیری كردنى ئۆربانى دوو مە بۆ جەنگ كردن دژی موسلمانان پەیرەو كردنى هەنگاو پێنماییه كانی ئەلكسەندەرى دوو مە بوو، ئەمەش راستیهكى میحوه ریمان بۆ دە و پات دەكاتو هە ئەویش بونی ستراتژیىكى بالا بوو لە لایەن دەزگای پاپاوه لە پۆمادا كه بە ئاراستەى هەنگاودەنى و بەوردى لە سە دەى یازدەمى زاینى دا/ پێنجەمى كۆچى بە شێوه یهكى تايبەت جیبەجیبى دەكات بە چاوپۆشین لە گۆرانی پاپاكان، گرنگترین روخساره كانی ئەم ستراتژیەش بریتیه لە فراوانكردنى دەسەلاتى کلئیسای پۆماو یەكخستنى کلئیساکان و دژایەتى كردنى ئیسلاام لە هەر كوییهك بێت وەك دوژمنى سەر سەختى ئەوان كه پۆبە رۆبونه وەى شتىكى حەتمیه پێویسته بە هەر نرخیك بێت هەولێ سەر كەوتن بە سەریدا بدریت،^۲ تیببىنى ئەو هەش دەكریت كه پەناهینانە بە رده وامە كانی بیزهنتیه كان و سەرقالبونى پاپای پێش ئۆربانى دوو مە بە چەند كاروبارىكەو هەلومەرجى بۆ ئەم پاپایە رەخساند، لە كۆرپەندى كیشدا پیاچنرا لە ئیتالیا لە مارسى ۱۰۹۵ز، ۴۸۸ك بە ئاراستەى وەلامدانە وەى بانگەوازی ئیمپراتۆر ئەلكسیوسى یەكەم كۆمىنوس هەنگاوى هەلگرت (۴۷۴ - ۵۱۲) (۱۰۸۱ - ۱۱۱۸) بەلام لەم كۆرپەندەدا پاپا شكستى هێنا بانگهێشتیدا بۆ بەرپا كرنىكى جەنگىكى خاچپەرستى دژی موسلمانەكان لە پۆرژەلاتدا.^۳

۱- ئۆربانى دوو مە كۆرپەندىك بۆ کلئیسای سازدەكات لە باشورى فەرەنسا؛ شكستى كۆرپەندى پیاچنرا ئەم پاپاسەر سەختەى كۆل پێنەدا لە بەدیپتانی ئامانجە كەیدا بە گرتنە بەرى هەموو هۆكارەكان، ئەو هەبوو گەرايه وە بۆ ولاتى ئەسلى خۆى فەرەنسا لە پینا و هاوكارى كردنییدا بۆ سەر كەوتنى پۆرژەى داهاتوى، ئەم جەهەلبژاردنەش بەلگە بوو لە سەر زىرەكى بە تايبەت

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب، د. محمد مؤنس ل ۶۳.

^۲ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب د. محمد مؤنس ل ۶۵.

^۳ هەمان سەرچاوه ل ۶۵.

که باشوری موخافیزکارو ساده‌ی فره‌نتقا وه‌ک ناوچه‌یه‌کئی په‌یوه‌ندی‌دار به‌و جه‌نگه‌وه‌ و‌ابوو که‌ئیسپانیه‌کان کردیانه‌ سه‌ر موسلمانه‌کان له‌ئیسپانیادا، له‌گه‌ل‌ ئه‌وه‌شدا که‌باسکردنی‌ ئه‌و بیروکه‌یه‌ له‌سه‌رزه‌وی فره‌نسا له‌وانه‌یه‌ راسته‌وخۆ سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست بئینت چونکه‌ نیشتمانی سه‌ره‌کی پاپیه‌و، ئه‌و شاره‌زاتره‌ده‌ریاره‌ی، به‌تایبه‌ت که‌ - له‌ه‌مان کاتدا - خاوه‌ن میژویه‌کی تایبه‌ته‌ له‌گه‌ل‌ ئیسلامدا له‌پئی جه‌نگی بو‌تیه‌ که‌لای موسلمانه‌کان به‌جه‌نگی (بلاگ‌ الشهداء) ناسراوه‌ له‌سالی (۱۱۱۴ک/ ۷۳۲ن) که‌تیایدا موسلمانه‌کان تیکشکان و‌ه‌لکشانی ئیسلامی وه‌ستینراو نه‌یتوانی چی‌اکانی ئه‌لبرانس) به‌پیت، له‌پئی شیکردنه‌وه‌ی وتاری پاپاشه‌وه‌ له‌کۆپه‌ندی کلیرمنت دا په‌ی به‌وه‌ ده‌به‌ین که‌ هه‌موو ئه‌و لایه‌نانه‌ له‌بیری ئه‌و پی‌اوه‌ زیره‌ک‌ و‌ ئیراده‌ به‌هیزه‌دا نه‌چوو له‌وکاته‌وه‌ که‌ له‌باوه‌شی بزوتنه‌وه‌ی کارسۆسیانی گوشه‌گیری توندوتیژدا په‌روه‌رده‌بووه‌، هه‌رچۆنک‌ بئیت، ئه‌وه‌ پاپا به‌ره‌و کلیرمنت فرانی باشوری فره‌نسا رۆشت و‌کۆپه‌ندیکی کلئیسایی گری‌داو له‌رۆژی ده‌یه‌مدا ئه‌و تۆپه‌نده‌ی سازدا که‌تیایدا چه‌ندین کیشه‌ی تاوتوئی کرد که‌ بۆ کلئیسا گرنگبوو: هه‌روه‌ها پاپا وتاریکی زۆر مه‌ترسیداری پیشکه‌ش به‌ناماده‌بو‌ان کرد ئه‌مه‌ش له‌رۆژی ۲۷ی تۆقه‌مبه‌ری ۱۰۹۵ز دا.^۱

۲- **ئه‌و وتاره‌ی که‌ پاپا نۆربانی دووم پیشکه‌شی کرد**؛ ئه‌و وتاره‌ی که‌ پاپا نۆربانی دووم له‌کۆپه‌ندی ناینی دا پیشکه‌شی کرد که‌ له‌کلیرمنت به‌سترا له‌ ۴۸۸ک/ ۱۰۹۵ز کاریگه‌ری زۆری هه‌بوو له‌ده‌رونی ئه‌و گاواره‌دا که‌ له‌وکۆپه‌نده‌دا کۆبوونه‌وه‌، ئه‌مه‌ بوه‌ هۆی گه‌رم کردن و‌تاودانیان و‌توشبونیان به‌حاله‌تیک‌ که‌ میژوونوس گۆستان لۆبون له‌کتییی (حضاره‌ العرب) دا به‌ : تاویکی شیئی توندناوی ده‌بات،^۲ ئه‌وه‌ بوو پاپا وتی: ئه‌ی گه‌لی فره‌نسا، ئه‌ی گه‌لی خۆشه‌ویست و‌هه‌لبژێردراوی په‌روه‌ردگار، له‌ده‌وروپه‌ری فه‌له‌ستین و‌شاری قوسته‌نتینییه‌وه‌ چه‌ند هه‌والیکی ناخۆشمان پینگه‌شتوه‌ و‌ راینه‌گه‌یه‌نیت که‌ره‌گه‌زیک‌ نه‌فره‌ت لیکراو که‌دورترین که‌سن له‌خواوه‌ و‌ یاخی دبوون و‌ ده‌ستدریژیان کردۆته‌ سه‌ر ئه‌و ولاته‌، ولاتی گاواره‌کان له‌پۆژه‌لاتداو، خوانی قوریانیه‌ پیروژه‌کانیمان هه‌لگێراوه‌ته‌وه‌ و‌ کلئیساکانیان تالان کردوه‌ و‌ پاشان هه‌ستاوه‌ به‌تیکدان و‌ سوتاندنی و‌ هه‌ندی دلیشیان راپیچی ولاتی خۆیان کرده‌وه‌ و‌ ئه‌وانی تریشیان کوشتن دای ئه‌وه‌ی که‌ به‌خراپترین شیوه‌ نازاریان داوون و‌ شوینه‌

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۶۶.

^۲ حضارة العرب له دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الادنى وه‌رگراوه‌ ل ۲۳۷.

پیرۆزه کانیان پیس کردوه ره گو ریشهی ئیمپراتۆری بیزهنتیان دهرهیناوه، و چه ندین ههریمیان ئی داگیر کردوه که ریبار به دوو مانگ ناتوانی پیایدا تیپه پیت، جانه گهر ئه رکی تۆله سندنه وه بۆ ئه م سته مکاریانه و گپترانه وهی ئه و زهویانه نه که وپته سه رشانى ئیوه ئه ی له سه رشانى کتیه؟ ئیوه ئه ی ئه و گه له ی که خواى گه وره له جه نگدا له هه موو که سیکی تر زیاتر به هره ی چئ به خشیون و شکومه ندی و نازایه تی و توانای ملکه چ کردنی دوژمنانی کردۆته تایبه تمه ندیتان، ده سبابا کارو کرده وه ی پپشینه کانتان دلئان به هیزتر بکات - سه روه ریه کانی شارلمان و خه لکانی تر له پاشاکانتان - باگوپی پیرۆزی مه سیح هیمه تتان بجولئینی که خواو پارێزه رمانه - ئه و گوپه ی که ئیستا به ده ست چه ند نه ته وه یه کی ناپاکه وه یه، هه روه ها شوپنه واره پیرۆزه کانی تریش که پیس و گلاوکراوه، نه هیئان هیچ شتیك ساردتان بکاته وه له مال و مولک یان کاروباری خیزانه کانتان، چونکه ئه م زهویه ی که ئیستا له سه ر نیشته جین و له هه موو لایه که وه له ده ریا و چیاوه ده وره دراوه ته سکه و شوینی دانیشتوانه زۆره که ی له سه ر نابیته وه، خه ریکه نه توانی خه لکانیک به خشی که خوراکتان بۆدایین بکن، له پیتناو ئه مه شدا هه ندیکتان ئه وانی ترتان سه رده بپرن و ده جه نگین و زۆریکتان تیاده چن له جه نگه ناوخوییه کاند، دلئان پاک بکه نه وه له کینه و له وه خۆش بن که له نیوانتاندایه له ناکوکی و رینگای گوپی پیرۆزیکر نه به رو ئه و زهویه له و ره گه زه پیسه بسیتنه وه و بیکه نه وه به مولکی خۆتان، ئورشه لیم زهویه کی که م وینه یه له به رو بومدا و فێرده وه سی خۆشیه کانه، ئه و شاره مه زنه ی که ده که وپته ناوه راستی جیهانه وه هانانان بۆ دینیت، ئیوه ش هه ستن به و گه شته به ناره زوو دلگه رمیه وه ئه وسا له گونا هه کانتان پاک ده بنه وه، متمانه شیان هه بیت که له مه له کوتی ئاسماندا سه روه ریه کی نه بپراوه تان ده ست ده که ویت،^۱ به م شیوه یه ئه م وتاره گراویه ی که پاپا پیشکه شی کرد کاریگه ری زۆری هه بوو له ده رونی گاوره ناماده بوه کاند، دواى ئه وه ی که پاپا وتاره به ناوبانگه که ی پیشکه ش کرد هه موو ناماده بوان به یه ک ده نگ هاواریان کرد: خوا ئاواى ده ویت.^۲ هیشتا پاپا ئۆریانی دووم له وتاره که ی نه بوویه وه، یه کیک له ئوسقوفه کانی ئه دهمیردی مونتیلین هه ستایه وه و له به رپیتی پاپادا کپنوشی بردو داواى مۆله تی لیکرد هه تاره کو له وه له مه ته پیرۆزه دا قبولی بکات، له به رامبه ر ئه م هه لویسته کاریگه ره شدا هه ست و سۆزی ناماده بوان جولاو به سه دان که س پژانه به رده م

^۱ قصة الحضارة (۱۶، ۱۵/۱۵) و نائق الحروب الصليبية ل ۹۹-۱۰۰.

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الادنى ل ۳۲۷.

پاپا و هه کو ئه ده میر به دلگه رمیه کی بی وینه وه داوای به شداریان ده کردو خاچیان هه لگرتبووو سویندیان ده خوارد که نه و شاره پیروژه پگار بکن، هه روه ها نه و میژوونوسه هاوچه رخه که - رۆبه رتی راهیبه - باس له پوداوه که ده کات و ده لئی: ئای له و خه لگه زۆره ی که ناماده بوون، له هه موو ته مه نه کان و سه رجه م ئاسته کان خاچیان له مل کرد له کۆپه ندی کلیرمۆنت دا، سویندیان خوارد له سه ر پزگار کردنی نه و شاره پیروژه، و ژماره شیان گه شته ۳۰۰ هه زار^۱ له به رامبه ر نه م هه لویسته که رم و گوپه ی ده هه میریشدا پاپا ئۆریانی دووه م کردی به نوینه ری تایبه ت و جیگری خۆی هه تا وه کو بۆ هه موو خه لگی رون بکاته وه که شالاوه کا، له ژیر چاودیری کلێسادایه، به لکو له ژیر چاودیری راسته و خۆی خۆیدایه.^۲

۳- **ئوهی له وتاری پاپا ئۆریانی دووه مه وه وهرده گیریت:** د. أحمد مؤنس عوض هه ستاوه به لیکۆلینه وه یه کی هۆشیارانه بۆ جه نکه کانی خاچه رستی و سودی له سه ر دچاوه کانیان وه رگرتوه و هه ستاوه به شیکردنه وه ی وتاری پاپا له زیی چوارده قه وه که چوار میژوونوسی هاوچه رخ هیناویانه، که نه وانیش فوشیه نه لشارتری و روبیری راهیب و جویرت نه لنوجتی و یودریک نه لدولی ن، بۆچونیکیش هه یه که فوشیه نه لشارتری له نیاوان ناماده بوانی کۆپه ندی کلیرمنت دابوه، به شیۆه یه کی گشتیش، نه توانین به راوردیک بکه ین له نیاوان نه و ده قانه دا که هاتون له کتیبی هه ر چوار نوسه ره که دا له پیناوه گه شتن به پاستیه ک که پاپا رایگه یاند له وتاره به ناویانگه که یدا، له کاتی به راوردکردنی نه و ده قانه شدا نه توانین بگه ینه نم ده ره نجامه:

ا- **پاپا وتاره که ی ئاراسته ی ره گه زی فه ره نه چه کان کرد:** له پیناوه جه خت کردنه وه له سه ر په هه ندی نه ته وه یی و ره گه زیدا، رونی کرده وه که خوا تایبه تمه ندی کردون به پیگه ی ولاته که یان و بیروباوه پی کاسۆلیکیان، هه روه ک کاری ده کرد بۆ وه بیر هینانه وه ی ره هه ندی میژویان چ له پیتی سه روه ره یه کانی شارلمان و شارل مارتل و نه و خزمه ته گه ورانه ی که پیشکه شی مه سیحیه تیان کردوه، به جۆریک که گرنگی پالنه ری - یاده وه ری میژوویی - ده رخست له پیکه پینانی نه و دیارده میژوویییه مه زنه دا.^۳

ب- **پاپا ناماژهی دا به بونی هه وائی ناخۆش و نیگه رانکه ر که له رۆژه لاته وه هاتوه:** کورته که ی نه وه یه که ره گه زیکی نه فره ت لیکراوه که له په چه له کیکی نه فره ت لیکراوه و به ته واوی نامۆن

^۱ هه مان سه رچاوه ۲۳۷۱.

^۲ الحرب الصلیبیه ل ۵۱ حسن حبشی دور الفقهاء ل ۳۳۸.

^۳ الکتاب المقدس العهد الجدید، متی الاصحاح (۳۷/۳۸، ۱۰).

له خواو نه و هیه کن که به راستی به دل و گیانیان پویان نه کردوته خوا،^۱ (مه به سستی به مانه ش تورکه سلجوقیه کانه) گاوره رۆژه لاتیه کانیان سه برپیوه و کلئیساکانیان کردوه به ته ویله بق نه سپه کانیان و خوینی نه و گاورانه ش بانگه یشتی گاوره کانی رۆژئاوا ده کات بق پزگار کردنیان له دوژمنه بی باوه په کانیان.

ج- **پا پا کاری ده کرد بو ته ماع خستنه جبهه ریان به رامبهه به سامانه کانی رۆژه لات**؛ رونی کرده وه که زهوی له نه و اروپای رۆژئاواداو به تاییهت له فهره نسا ته سک بوه ته وه بق دانیشتوانی و دواوی کرد له خه لکی که روو له زهوی که نعان بنین که پره له شیرو مه نگوین، نه مه ش به لگه یه کی روو و گومان هه لته گره له سهه نه وهی که پالنه ری ئابوری کاریگه ری هه بووه له بزوتنه وهی خاچه رستی دا، نه مه ش به راشکاوانه له یه که م ساته کانی سه ره لانیوه ناماژه ی پیداوه .

د- **پا پا به ئینی به هه ره که سی دا که چه ک هه ئیگری و به ره و رۆژه لات به ری بکه ویت که له گونا هه و تاوانه کانی خوش بیست**؛ به مانایه کی تر لیخۆشبوونی کلئیسای پیشکەش کردن خو نه گه ر که سیک شه هید بوو له پیناو گه شتن به نامانجه کانیدا نه وه به شه هیدیک له شه هیده پاکه کانی مه سیحیهت داده نریت، هه موو نه م به ئینه هه لته لته رانه ش گرنگن له سه رده میکدا که لایه نی سۆزداری ئاینی هه ره مه کی بالاده ست بوو له جیهانی نه و اروپای گاورد.

ه- **پا پا ناماژه ی به به یتوله قدیس دا که به هه شتی سه ره زهوی و دئی جیهانه**؛ له دایک بوونی گهروه مان مه سیحی به خۆوه بینیه، هه ره ها باسی نه وهی کرد بق ناماده بوان که قودس هاناتان بق دینیت هه تاوه کو له ژیرچه پۆکی بی باوه پان رزگاری بکه ن، نه مه وی لیره شدا نه وه بلیم که نه و شاره میحوه ریکی زۆر گرنگبوه؛ له پیناو وروژاندنی ههستی ئاینی لای گوئیگرانی پا پاو له زۆریه ی نه و ده قانه ی که به ده ستمان گه شتوه، له ووتاره نه بینین که به یتولمه قدهس شویندیکی دیارو سه ره کی هه یه، نه مه ش به ته واوی مه سه له یه کی لۆژیکیه به هوی پیگه و پیروزی ئاینیه وه، نه و شاره ی له رووی خه ونی به کۆمه ل و تاییهتی حه جی گاوره کان بوو جله و سه رده مه دا.

و- **سوربوونی پا پا له سهه پالپشتیکردنی وتاره که ی به چه ند ده فیک که له کتییی پیروژدا هاتوه له پیناو وروژاندنی ههستی ئاینی گوئی گرانیدا**؛ یان بق نه وهی که به رگی پیروزی تاییهت بکات به به روتاره که یدا به هوی کاریگه ری دهسته واژه کانی نه و کتیبه له کۆی نه قلی نه وروپی له و سه رده مه دا، نمونه ی نه مه ش نه و دهسته واژه یه که له ننجیلی مه تتادا هاتوه؛ هه ره که سیک

که بالیکیشابوو به سەر هه لسوکه وتی کۆمه لگه رۆژئاواییه کاندایه سستی ده مارگری و کینه به رامبه ر به شوینیکه و توانی ئاینه کانی تر بلأوبوو یه وه و به مه شه وه نه وه ستا، به لکو نه م رق هه ستانه شوینکه و توانی مه زه مبه کانی تریشی گرته وه جگه له مه زه بی کاسۆلیکی به لگه ی به هیزیش هه یه له سەر نه مه له ناواخنی نه و داستانه خاچه رستییه دا که ناسراوه به سرودی نه نتاکییه که به شیوه یه کی راست نه و گیانی تۆله سندنه وه یه مان پیشان ده دات که له کۆمه لگه ی نه و روپادا باووبوو ده ژ به نه وه ی که پپی ده لئین "بتپه رسته سه ر شۆره کان" هه روه ها نه م هۆنراوه یه نه ته وه نه یاره کانی گاور ته نها له موسلمانه کاندایه کورت ناکاته وه، به لکو نه م وه سفه هه مو نه وانه ده گرتیه وه که دان به بیروباوه پی کلتسای کاسۆلیکی دا نائین، به مه ش بیرکردنه وه ی خه لکی نه و روپای سه ده ی یازده مان بۆ ده خاته بوو، نه م بیرکردنه وه یه ش یه کیکه له پوخساره کانی (ملامح) نه و نایدۆلۆژیا گشتی یه ی که بزوتنه وه ی خاچه رستی به ره م هینا، له راستیدا سه رکه وتنی ئۆربانی دووم له وه دا بوو که نه و وتاره ی که تیایدا بانگه وازی کرد بۆ شالۆی خاچه رستی وه ک ناوه ندیک و ابوو بۆ هه مو نه و بیرۆکانه ی که چوارچیوه ی نایدۆلۆژی بزوتنه وه ی کۆمه لگه ی رۆژئاوایی پیک ده هینا له وکاته دا، نه مه سه رباری جیاوازی زمانه وانی و دابو نه ریته کان.

به م شیوه یه وه لامدا نه وه ی جه ماوه ر بۆ وتاره که ی پاپا له کلیرمونت دا ته نها کاردانه وه یه ک نه بوو له به رامبه ر په وانبیژی وشه کانی دا، به لکو نه م وه لامدانه وه یه ده ربپی خۆشحالی نه و نه بوو به و پرۆژه یه که وه تهری هیوایانی پینکا بوو، نه م جه نکه پیرۆزه ش په رده یه کی سه رسوپهینا ر بوو که هه موان نه یاننتوانی له پشتیه وه بجولئنه وه له پینا و مسۆگه ر کردنی به دیهینانی خه ونه دونیاییه کان و بزگار بونیان له رۆژی دواییدا، نه شتوانین ده یان ده سته واژه له سه رچاوه میژوییه کان و نوسراوه هاوچه رخه کاندایه بینین که خاچه رسته کان وه ک سواره ی مه سیح و پیاوانی مه سیح وه سف ده کات و به "گه لی پیرۆز" و "گه لی په روه ردگار" ناویان ده بات، نه مانه ش چه ند ده سته واژه یه کن که ناماژه به وه ده دن که بیرۆکه ی جه نگی خاچه رستی هینده له ده رونیاندا چه سپی بوو که بپروای ته وایان به وه هه بوو که به شداری کردنیان له م هه لمه ته دا وه لامدانه وه ی داخواری هیه م رۆژیک نیه به خودی پاپاشه وه به لکو وه لامدانه وه ی فه رمانی په روه ردگار.

٤- کۆبوننه وه ی راویژکاری پاپا دوای وتاره که ی؛ پاپا ئۆربانی دووم له گه ل پیاوانی ئاینی گاوردایه کۆبوویه وه و راویژی پیکردن له باره ی کۆکردنه وه ی وزه فه رمی و جه ماوه ریه کان بۆ هیزشکردنه

سەر موسلمانان، ئەو بوو لەگەڵ ئوسقوفەکانیدا کۆبویەو و دوای ئەم کۆبونەو و روویژکاریەش ئەم بپیارانەیان دا:

● هەر توانباریک که لەم جەنگە پێرۆزەدا بەشدار بیت ئەو و سزای تاوانەکی لەسەر هەڵدەگیریت.
● هەر مائیک چ خانوو بیت یان کەل و پەل لەلایەن جەنگاوەریکی بەپێی کەوتوو بەرەو زەوی پێرۆز لە ژێر چاودێری و پارێزگاری کلێسادا لە ماوەی نامادە نەبونیدا، .... بەگەر پانەو و ش بەتەواوی بۆی دەگێردریتەو و کاتی کە دەگەریتەو و بۆ ولاتەکی.

● پێویستە لەسەر هەموو بەشداربویەک کە هێمای خاچ هەلبگیریت.

● پێویستە لەسەر هەرکەسێک کە خاچ هەڵدەگریت بەئینەکی بیاتە سەر بەرەو بەیتولمەقدیس بەپێی بکەویت، ئەگەر بەشمان بویەو ئەو لە کلێسا دەر دەکریت.

● هەر ولاتیک کە لە دەست بێ باوەرەکان "موسلمانەکان" دەسەندریتەو پێویستە بگێردریتەو بۆ کلێسا.

● پێویستە لەسەر هەموو تاکیک کە نامادە ی بەبێ جیشتنی ولاتەکی بیت لە "جەژنی العذراء" (مەریەم) دا سلۆی خۆی لی بیت.

● پێویستە هەموو سوپاکان لە قوستەنتینە بەیەک بگەن، ئەو بوو پاپا هەستا و ئوسقوفەکانی بەم بپیارانەو و پەوانە کرد تاوەکو پاشاکانی جیهانی گاورو شازادەکانیان لە رۆژئاوادا لی ناگادار بکەنەو.^۱

۵- **هەڵمەتی پروپاگەندە ی خاچپەرستی**؛ وتارەکی پاپا ئۆربانی دووهم دەستپێکی قوناغیکی نوێ و گرنجبوو لە شێوازەکانی پروپاگەندە ی خاچپەرستیدا، کە لەسەر بنەمای گواستنەو و ی کەسی بوو بۆ چەندین پێگە و دواندنی چەند چینیکی جیاواز لە مۆرقەکان، ئەمەش رۆلی کاریگەری هەبوو لەسەر خستنی ئەو پێرۆزە یەدا، ئەشتوانین تێبینی ئەو بکەین کە هەڵمەتی یەکەمی خاچپەرستەکان بە تاییەت نامادە سزای پروپاگەندە ی بە ئەوپەری لێهاتویی و وردە کارییەو و بۆ کرابوو ئەمەش لە وتارەکی پاپاوە دەستی پێکرد، بۆ ئەم مەبەستەش توانیان بانگخوازیکی زۆر کۆبکەنەو بەمەش دەنگی بازەنی هزر فراوان بوو لە پێناو دواندنی سەر جەم توێژەکانی کۆمەلگە ی ئەوروپیدا هەریە کە بە پێی جیهانینی خۆی، هەر وەک پاپا ئۆربانی دووهم دوای سازدانی کۆربەندی کلیرمنت هەستا بە گواستنەو و بۆ شارەکانی

^۱ دروس و تأملات في الحروب الصليبية ل ۱۸.

تورۆبۆرۆو نیمیزو نۆ مانگ له ویدا مایه وه بانگهێشتی بۆ پرۆژه نوێیه که ی ده کرد^۱، ههروهک ههستا به ناردنی چه ندين وتار له پیتناو بانگهێشتکردن بۆ پرۆژه خاچه رستیه که یدا، له وانه ش ئه و نامانه ی که ناردی بۆ سه رجه م باوه ر داران به مه سیحیه ت- له قه لاندروزداو بۆ پۆلوناو مېزوزو کونتات سردایناو سیللدن و بیسالون و وامبورياس، تیبینیش ده کریت که ئه و وتارانه جیانا کرینه وه له رۆلی پاپا له کۆر به ندی کلیرمونتدا به لکو ته واو که رو درۆژه پێده ریکی راسته قینه ی رۆلی پرۆپاگه نده کاریانه یه تی بۆ چه نگه کانی خاچه رستی^۲.

۶- توانای ریخکستن لای ئۆریانی دووهم؛ ئه و وتارانه ی که پاپا ناردنی له پیتناو پرۆژه خاچه رستیه که یدا، کۆمه لێ ورده کاریمان پێشکه ش ده که ن که له وتاره که ی کلیرمونتدا نه هاتبوون له نیوانیشیاندا دانپیا دانانی به رۆلی نوێنه ری پاپا ئه ده یما د ئۆسقوفی له بویدا، ههروه ها جه خت له سه ر پتویستی گوێپایه لێ فه رمانه کانی ده کات وه ک فه رمانی خودی پاپا، تیاشیدا هاتوه که بوارنادات به پراهیب و قه شه کان بۆ به ری که وتن به ره و رۆژه لات به یی وه رگرتنی مۆله تی ئۆسقوفه کانیا ن، به هه مان شیوه پێشکه شکارانی دیره کانی ش بۆ خۆلادان له یاخیبوون و پشجوی پتویسته په ی به وه به رن که ئه و سه رچاوه به لگه نامه بیانه که له به رده ستماندایه توانای ریخکستنی وردی پاپا ئۆریانی دووه ممان بۆ ده رده خات ئه مه ش ده یسه لمینیت که ئه و تیروانینێکی گشتگیری هه بووه بۆ پرۆژه ی خاچه رستی، لانی که م له قوئاغی سه ره تادا- ههروه ها زۆر سووربووه له سه ر ئامۆژگاری ئه وانیه ی که به شدارن له و گه شته دا به ره و رۆژه لات و گوێپایه لێ کردنی کوێرانه ی فه رمانه کانی خۆی و سه رکرده راسته و خۆکانییا ن، ههروه ها هه ست ده که ن که پاپا داکوکی کردوه له بیرۆکه ی یه کیتی جیهانی گاور. گوایه ئه وه ی که له رۆژه لاتدا به سه ر گاوره کانداهات- به پینی پرۆپاگه نده ی ئه وروپی رق له دل- ه مه سه له یه که جیی بایه خی دانیشتوانی ئه وروپای رۆژئاواییه، ههروه ک یارمه تیدانی فه ره نسییه کان و گاوره کانی تر بۆ گاوره کانی رۆژه لات به شیکه له ئه رکه کانیا ن وه ک گاور^۳، به هه رحال ئه مه به ره می سروشتی رۆلی ئه و ریخکستن و پلاندانا ن و پرۆپاگه نده یه یه که پاپا و ئه و پیاوانه ی کلێسا که له گه لیدا به شداریبوون له هه لگیرساندنی جه نگی خاچه رستیدا، ئه وه ش که یارمه تی دان بۆ ئه م مه به سته هه لبژاردنی کاتی گونجاو بوو بۆ چه نگ.

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۶۹.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۷۰.

^۳ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق وبلغرب ل ۷۰.

۷- بوطرسی خوا په رستا؛ بوطرسی به وتاره که ی پاپا کاریگه ربوو بۆ خوشی کاریگریه کی زوری هه بوو له سه رخه لک به سواری گودریژه یکه وه له م شاره وه ده یگواسته وه بۆ نه و شار به پیتی په تی و ده گه راو جل و به رگی کۆن و دپاوی له به رده کرد، میژوونوس رۆبه تی راهیب ده رباره ی نه لیت: نه م بوطرسه پیتشه نگی جه نگی خاچه رستی بووه و له پاریزکاریدا له قه شه و نوسقوفه کانی تر باشتربووه هه رگیز گۆشت و نانی نه خواردووه، به لکو ته نها ماسی و که میك شه ربه تی تری و هه ندی خۆراکی ره قی ده خوارد، سه رباری رواله تی بوطرسی خواویست و حالی په شیوو شیواوی، به لام کاریگریه کی هه بوو ژن و پاوی دوروژاند و خه لگی بۆ لای راده کیشا، به مه ش توانی پازده هه زار که س رابکی شیت به لای خۆیدا له و خه لکه هه ژاره ی که شار به شار به شوینییه وه بوون به دلگه رمییه کی زۆره وه، هه رچه نده زۆرینه یان شاره زای به کارهیتانی چه ک و سوارچاکی نه بوون، ته نانه ت له هه یج جه نگی کدا به شدارییان نه کردبوو، به لام کاریگریه ربوونیان به وشه کانی بوطرسی دونیانه ویست و رواله تی وایلینکردن که به دلگه رمییه کی که م وینه وه شوینی بکه ون بی نه وه ی بیر له هه یج نه گه ریك بکه نه وه، چونکه وتاره کانی ناگرین و پرگریان و هاوارو نه فره ت کردن له بیباوه ران و، به لیتنی لیخۆشبونی په روه ردگاری تیاوو بۆ نه وانیه ی که به پتی نه که ون بۆ رزگار کردنی گۆپی مه سیح، هه روه ها ره وان بیژی و نواندن سهرسورپه یته ری کاریگری زوری هه بوو له دلای جه ماوه ردا.^۲

نه وه ی که شیواوی ناماره پیدانه نه وه یه که مه وعیزه کاران رۆلکی به رچاویان بینی هاوشیوه ی پۆلی بوطرسی پاریزگار له پروپاگه نده کردن دا بۆ جه نگی کانی خاچه رستی^۳ خه لکیش زۆر کاریگریه بوون به و مه وعیزه کارانه، میژوونوس بودری باسی نه م ماوه یه ده کات وه ک که سیک که له کاتی نه م روداوانه دا ژیاوه که گاوره کان له سه رسنگیان نیشانه ی خاچیان وینه ده کرد، به ئاسنی سوورکراوه هه تاوه کو دلگه رمی خۆییان نیشان بدن و خه لکانی تریش و واتیبگه یه نن که نه م شتانه یان له ریگه ی موعجزه وه ده سکه وتوو^۴، به م شیوه یه هه موان که وتنه خۆ ئاماده کردن بۆ به ری که وتن به ره و زه ویه پیرۆزه کان له شامدا دوا ی بیستنی نه و وتانه، زۆربه شییان مآل و مولگی خۆییان نه فرۆشت بۆ نه و گه شته هه تاوه کو خوا ی گه وره له تاوانه کاننیان خۆش بیت و لیتیان رازی ببیت، باوکانش خۆشحال بوون به وه ی که مناله کاننیان ده بینی بۆ جه نگی به ری ده که وتن، هه روه ها هاوسه ره کانیش زۆر

^۱ دور الفقهاء المسلمين في الشرق الادنى في الجهاد ضد الصليبيين خلال الحركة الصليبية ل ۲۳۹.

^۲ حضارة العرب لتدور الفقهاء والعمام ل ۲۳۹ وه رگراوه.

^۳ دراسات في التأريخ العلاقات بين الشرق والغرب ل ۲۱.

^۴ دوار الفقهاء والعمام ل ۲۴۰.

خۆشحالبوون به خۆ ئاماده کردنی میرده کانیان بۆ به ریکه تن بۆ جهنگ، به م شیوه دلگه رمی هه مووان بئ وینه بوو، باوه ریشییان زۆر به هیز بوو به م کاره یان^۱، به نه ندازه ی نه و دلخۆشییه ش که نه وانه هه ستییان پیده کرد که به ری که وتنبوون بۆ گه شتنه وه به شالاری یه که می خاچپه رستییدا، به هه مان نه ندازه نه و خه لگانه ش دلته نگو نیگه رانبوون که له و شالاره دا به شدارنه بوون.^۲

۸- بئ ناگایی موسلمانان له وهی که بۆییان داده ریژریت:

ده وله تی ئیسلامی له سه رده می نه مه وییه کاندای ده زگایه کی هه والگیری هه بوو که توانیبوی هه موو دوژمنه ناوخیوی و نیوده وله تیهه کانیان به رییت، هه روه که هه والگرو چاوساغه کانی موعاویه دزه یان کردبووه ولاتی بیزه نتییه کانه وه، نه مه شمان له کتیه به که مدا سه باره ت به ده وله تی نه مه وی روونکردۆته وه، هه رچی ده وله تی عه باسیشه، نه وه له سه رچاوه ئیسلامیهه کاندای هیچ وتاریکی هه ماسی مان ده ست نه که وتوه لای هیچکام له خه لیفه عه باسی و فاتییه کان وه ک کاردانه وه یه ک بۆ وتاره که ی پاپا ئۆریانی دووه م، یان لانی که م پیشانی بدات که موسلمانان به وه یان زانیبییت که له کۆنگره ی کلیرمونت و پاشی دارپی دا، له وانیه هۆکاری نه مه ش بگه ریته وه بۆ سه رقالبوونی هه ردوو ده وله تی عه باسی و فاتییه به ناکوکی نیوانیانه وه وه ولدانی هه ریه کینکیان بۆ سه رکه وتن به سه ر نه وی ترده هه تاوه کو بالاده ستی بۆ نه بییت، بۆیه له خه ویکی قولدا بوون هه تاوه کو شالاری یه که می خاچپه رستی گشته شام،^۳ نه وه ش که نه مه دوپات نه کاته وه نه وه یه که ئیبن نه لقه لانسلی له نوسینه کانییدا هیئاویه تی که هه والی خاچپه رسته کان هه تاوه کو سالی ۴۹۰ک/ ۱۰۹۷ز نه گه یشتبووه ولاتی شام، له م باره یه وه نه ئیت: تاکه کاردانه وه ی ئیسلامی پیش گه شتنی شالاری یه که می خاچپه رستی به ولاتی شام له لایه ن سه لجوقیه کانه وه بوو له ئاسیای بچوکدا کاتی توانیان به ئاسانی به شی یه که می نه وه یزه خاچپه رستییه له ناو به رن که به "شالاری گشتی" ناسرابوو، سه رباری نه و کاره به رگریکارییه ی که پیتی هه لده ستان بۆ به رگری کردن له مال و مولگیان له ئاسیای بچوک دا،^۴ وه ک دواتر پونی ده که ینه وه به پشتیوانی په روه ردگار، نه وه بوو خاچپه رسته کان له رییه سه رکردایه تیه کی لیها توو نامانجی روون و چالاکوی و پشوو دریزییه وه و توانای وتاربیژیان به کارده هیئا بۆ دنانی کاریگری له سه ر خه لکی و هۆکاری زۆرییان ده گرت به ر وه ک هۆکاری ئابووری و رامیاری و کۆمه لایه تی و ئایینی بۆ بزواندنی گه لانی رۆژئاوای نه وروپا، هه روه ها پله و پایه ی رۆحی پاپاش کاریگری هه بوو له سه ر

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۰.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۰.

^۳ دور الفقهاء المسلمین فی الشرقي الأذنی، ل ۲۴۱.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۱.

جولاندنی هیژه کانیان به ره و رۆژه لات، توانی له ریی پرۆژه یه که وه کار بکات که هه موو توانا و وزه ده سکه و تووه کانی تیا دا خستبووه گه پ.

باسی سیبیه م: هه لگیسانی جهنگی یه که می خاچپه رستی

پاش وتاره که ی پاپا ئوربانی دووهم له کلیرمؤنتی فهره نسادا که تیایدا بانگه وازی کرد بۆ جهنگی خاچپه رستی، داوای کرد له پیاوانی کلئسا که بگه رینه وه بۆ ولاته کانیان، هه تاوه کو خه لک هان بدهن بۆ جهنگ، پیاوانی کلئساش زۆر هه ولئاندا له م بواره دا، دهره نجامی سروشتی ئه م رۆله پڕوپاگهنده کارییه گه وره یه ش که پاپا و دۆسته کانی پیتی هه ستان، بریتی بوو له هه لگیسانی جهنگی یه که می خاچپه رستی که بوو به دوو به شه وه: هیزشی خه لگی به گشتی و هیزشی شازاده و سه رکرده کان، ئه م یه که م شالاوه ی خاچپه رستیه کانیش به هه ردوو به شه که یه وه گرنگیه کی بی وینه ی پئی دراوه له لایه ن میژوونوسه هاوچه رخنه کانه وه به تایبته ت ئه وانیه ی که تایبه تمه نده بوون به لیکنه وه له جهنگه کانی خاچپه رستیدا، ئه مه ش ئه گه رپته وه بۆ ئه وه دهره نجامه ترسناکانه ی که له وه له مه ته که وته وه به شیوه یه کی تایبته ت و بووه هۆی دامه زاندنی چه ندین ئه ماره تی خاچپه رستی له رۆژه لاتدا که هه ندیکیان ته مه نیان له دوو سه ده زیاتریبو،^۱ هه روه ها شالاوی خاچپه رستی تاراده یه کی باش سه رکه وتوویو له دامه زاندن و جینگیرکردنی چوار میرنشینی لاتینیدا: یه که مییان له سه روی فوراته وه بوو به "ئه لریها" ناسرابوو، دوو میشیان له سه روی شامه وه به ناوی ئه نتاکییه سیبیه میشیان له که ناری شامدا "ئه رابلوس"، چواره میشیان له ناوچه رگه ی فه له ستین دا بوو که به یتولمه قدیسه،^۲ ئه مه وپرای چوار بارۆنی گه وره که بریتی بوون له: سه یداو یا فاو عه سقه لانو جه لیل و دوانزه به شه زه وی که خاوه نه کانی له پاشای خاچپه رسته وه وه ریان گرت به رامبه ر به ملکه چی نواندن و گوپزایه لی کردنی فه رمانه کانی که ئه وانیش بریتی بوون له: ئه رسوف و حبرون و داروم و قه یساریه و نابلس و بیسان و حه یفاو تبنین بانیاس و کیفا و ئه للدو به بیروت،^۳ شایانی باسیشه ئه وه سه رکه وته ی که به ده ستیان هینا ئه گه رپته وه بۆ چه ند هۆکارێک که رۆلیان هه بوو تیایدا له وانه:

- نه بونی یه کیتی رامیاری (سیاسی) له جیهانی ئیسلامیدا.
- مملاتی له سه ر ده سه لات له ناو خانه واده ی سه لجوقیدا.
- هه بونی ده وه لته ی فاته می شیع ه له ناوچه که دا.
- روخانی خیلافه تی ئه مه وی له ئه نده لوس دا.
- رۆلی گاوره کان ئه وانیه ی که له ولاتی شام دا ده ژیان.

^۱ الحروب صلیبیه و العلاقال بین الشرق والغرب ل ۷۱.

^۲ دور الفقهاء فی الشرق الأدنى ل ۲۷.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۲۷.

● ھەلۋىستى ھەندى ئەمىرنىشىنە غەرەبىيە كان بەرامبەر بەشالۋى خاچپەرستى .
 ● پۆلى كۆمەلى ئىسماعىلى باطينى شىعە لەتەگەرەخستەن بەردەم جىھاد دۇ بەخاچپەرستە كان .
 ● لاوازى دەولەتى بىزەنتى .

● راھاتنى سوارەكانى فەرەنسا لەسەر جەنگ .

● كۆمەكە بەردەوامەكانى ئەوروپىيە كان بۇ شالۋە خاچپەرستىيەكە .

● تاكرەوى و خۆسەپاندىنى سىياسى و كارىگەرى لەسەر ئاين و ژيان .

● سەرقال بونى ھەندى لەزانايانى ئوممەت بەتىگەشتن لەلقەكانى فىقھو مەسەلە

شەرعىيە لاوھكىە كان، باسى ھەرىكە لەم ھۆكارە نەشم بەوردى لەكتىبى "دولة السلاجقة
 والمشروع الاسلامي لمقاومة التغلغ الباطني والغزو الصليبي".^۱

يەكەم: ئىستراتىژىيەتى شالۋى خاچپەرستى پاش داگىر كەردن:

گرنگە بەلامانەوھ لىزەدا ئاماژە بەوھ بەدەين كەھىزە فەرەنسىيە داگىر كەردە كان كەواى بۇ دانرابو
 نەخشەى بۇ كىشراوھ لەژىنگەيەكى نامۇدابۇ، پىۋىستى بەپەپرەو كەردنى كۆمەلى ستراتىژ بو
 كەچاۋەپىي گەشە كەردنى لى دەكرەو ئامانجى سەرەكىشى برىتى بو لەدرىژەدان بەشىۋازى داگىر كەرى
 بۇ ماوھەكى دورو درىژ لەو ستراتىژىيەش:

● پارىژگەرى كەردن بەپىي تۋانسا بەھەموو شىۋازەكانى لەگرنگەرتىن ھۆكار لەھۆكارەكانى
 سەر كەوتن كە برىتىيە لەكار كەردن بۇ ھىشتەنەوھى دەولەتى ئىسلامى بەپەرتەوازەيى بەپىي
 تۋانا، چۈنكە ئەوھ ئەگەرى پۋوبەروبوونەوھى وەك ھىزىكى يەكگرتوۋ لەكۆل دەكاتەوھ،
 لەپىناوھشدا بەبەردەوامى كەرى دەكەرد بۇ داگىر كەردنى چەند ناۋچەيەكى گرنگ لەپۋى
 ستراتىژىيەوھ كە خەزمەت بەجىا كەردنەوھو دابرىنى ھىزە ئىسلامىيە كان بىكات ھەتاوھ كە
 پىنگەشتن و يەكۋونىان رۋنەدات، بۇئەم مەبەستەش ھەستا بەداگىر كەردنى شارى (الرها)
 لەپىناو رىگىرى كەردن يان پەك خەستنى پەيوەندى لەنىۋان عىراق و شامدا، وەك چۈن دواتر ۋى
 داو دەستىان گرت بەسەر چەند ناۋچەيەكى باشۋى شام و وەك ئەلكر ك و شەو بەك بە مەبەستى
 پەكخەستن يان كۆسپ دانان بۇ ھاتوچۇ كەردن لەنىۋان مىسرو شامدا لەسەر ئاستى جوگرافىيە
 سەروشتى، سەبارەت بەجوگرافىيە مۆبىش، ئەوھ ھىزە خاچپەرستە كان سۋرىون لەسەر درىژە
 پىدانى مەملەئىتى رەگەزى و مەزھەبى لەنىۋان لايەنەكانى دەولەتى ئىسلامى داو بۇ ئەمەش
 ھۆكارەكانى ترساندن و موزدەدانىان بەكار دەھىنا، لەگەل گرتنەبەرى سىياسەتى ھاۋپەيمانىتى

^۱ دولة السلاجقة ل ۵۰۰ بۇ ۵۲۵ .

کردن له گه ل هیزیکدا دژ به هیزیکي تر، دوژمنایه تی نیوان دوولایه نی ئیسلامی شیعه و سوننه ش تاراده یه که یارمه تیداریان بوو، هه روه که بونی که مینه یه کی گاوریش یارمه تیده ری بوو بۆ به ستنی هاوپه یمانیتی له گه لیداو پیلان گیران دژ به ده وره بوری ئیسلامی.

● هیزه خاچه رسته کان هه ولی داگیرکردنی نه و ناوچانه یان ده دا که په یوه نندی کردنی به زیدی خوینانه وه (نه وروپای رۆژئاوایی) بۆ مسوگر ده کردن، بۆیه گرنگیان ده دا به داگیرکردنی که ناره کانی ولاتی شام بۆ مسوگر کردنی نه و کاره، به پیتی تواناش له ده سترگرتن به سهر ناوچه کانی ناوه وه دا دورکه و تنه وه له ترسی له ده ست دانی نه و تاییه تمه ندیه وه هه تاوه کو له لایه ن هیزه ئیسلامیه کانه وه نابلقه نه درین، له بهر نه گه ری په کگرتنی نه و هیزانه له داها تودا که نه مه ش نه بیته هوی زیانگه یاندن به بوون و مانه وه یان نه وان له داها تودا.

● هیزه خاچه رسته کان کاریان ده کرد له سهر هاوپه یمانیتی کردن له گه ل چه ند هیزیکدا که بتوانیت یارمه تیان بدات له قوناغه جیا جیا کاند، چ به هوی نه یاری دژایه تی نه و هیزانه بیت بۆ واقعی ئیسلامی یان به ئومیدی ده سکه و تنی چه ند ده سته و تیکی ئابوری، له م بواره شدا نه توانین تیبینی هاوپه یمانیتیان بکه ین له سهره تا له گه ل بیزه نته کاند پاشان له گه ل شاره ئیتالیه کان یان هه ندیکاندا، دواچاریش نه گه ری هاوپه یمانیتی کردن له گه ل هیزه مه غولیه کاند^۱ که دواتر مه ترسیدار ترین هیز بوون که هه ره شه له قه واره کانی ناوچه ی ئیسلامی بکه ن.

● هیزه خاچه رسته کان له سهره تای دامه زاندنی قه واره کانیان له رۆژه لاتی ئیسلامیدا سوربوون له سهر چاره سه رکردنی گرفتنی دانیشتوان که به ده ست که میه وه ده ینا لاند به رامبه ر چری دانیشتوانی ناوچه ئیسلامیه کاند، هیزه خاچه رسته کانیان له سهر هه مو ئاسته کاند کاریان بۆ چاره سه رکردنی نه م گرفته کردو هه مو هۆکاریکیان ده گرت بهر که شیاوی گه شه ککردن بیت به پیتی پنیوستی بارودوخ و به ره و پیش چونی، له وانه ش گرتنه به ری سیاسه تی کوشتن و کوچ پئی کردنی موسلمانه کان له و ناوچانه ی که داگیریان ده کرد. پاشان دواتر وازیان له مه هینا له چوارچیه ی سیاسه تی هیشتنه وه ی دانیشتواندا نه گه ر خزمه تی به رژه وه ندییه کانی ده کرد، هه روه ها هه ولیان ده دا بۆ راکیشانی کوچبه ران بۆ ناوچه کانی ژیر ده سه لاتی خاچه رسته کان چ له رۆژئاوای نه وروپاییدا یان له ناوچه کانی نه رمینیا یا خود گاوره کانی ناوچه ئیسلامیه کانن هه روه ها په نایان برد بۆ به سه ربازیکردنی کۆمه لگه ی خاچه رست برد هه تاوه کو کۆمه لگه

^۱ دراسات فی تاریخ الأیوبیین والحمالیک ل ۲۷.

به‌همه‌موو چین و توئیژه‌کانیه‌وه توانای نه‌نجام دانی خزمه‌تی سه‌ریازی‌هه‌بیئت له‌پیتناو چاره‌سه‌ر کردنی‌گرفتی‌که‌می‌دانیشتوان، به‌لگه‌ش له‌سه‌ر نه‌مه‌ئه‌وه‌یه‌که‌گروپه‌ئاینیه‌کان له‌کۆمه‌لگه‌ی‌گاوردا له‌هه‌ندی قۆناغی‌ناماده‌یی‌خاچه‌رسته‌کاندا توند‌په‌وترین‌چین و توئیژ بوون له‌بواری سه‌ریازیدا وه‌ک‌گروپی‌ئه‌لداوویه‌و‌ئسبتاریه^۱.

● هیژه‌خاچه‌رسته‌کان‌گرنگیان‌ده‌دا‌به‌خۆ‌تۆکمه‌کردن و‌قایمکاری سه‌ریازی له‌ریی توانا‌کانی‌خۆیانه‌وه‌یان‌به‌سود‌وه‌رگرتن له‌و‌ئه‌زمون و‌توانایانه‌ی‌که‌له‌ناوچه‌ئیسلامیه‌کاندا ده‌ستیان‌که‌وت، له‌م‌قایمکاریانه‌شدا ره‌چاوی‌ئه‌وه‌که‌رابوو‌که‌له‌ویستگه‌ی‌ئاگادار‌کردنه‌وه‌ی‌خیرا‌بجیئت و‌توانای‌دیاری‌کردنی‌جموجۆلی‌دوژمنی‌هه‌بیئت، بۆیه‌له‌هه‌لبژاردنی‌پینگه‌کانیدا‌په‌چاوی‌ئه‌وه‌ده‌کرا‌که‌به‌رامبه‌ر به‌شاره‌ئیسلامیه‌گرنگه‌کان‌بیئت‌یان‌له‌و‌ناوچانه‌دابییئت‌که‌هه‌ره‌شه‌یه‌بۆسه‌ر‌به‌رژه‌ندیه‌ئیسلامیه‌کان‌وه‌ک‌ئه‌وه‌ی‌که‌له‌نزیک‌ریگا‌بازرگانیه‌کانه‌وه‌بنیات‌نرابوو.

● هیژه‌خاچه‌رسته‌کان له‌جه‌نگیاندا له‌گه‌ڵ‌لایه‌نی‌ئیسلامیداو‌به‌سود‌وه‌رگرتن له‌ئه‌زمون‌ی‌جه‌نگی‌رابردویان‌پشتیان‌به‌جه‌نگی‌خیراو‌کتوپر‌ده‌به‌ست، نه‌و‌جه‌نگه‌ی‌که‌پێویستی‌به‌هیژی‌زۆرنیه‌به‌هه‌مان‌ئه‌ندازه‌ش‌نه‌خشه‌ی‌بۆ‌ده‌کیشری‌که‌چه‌ند‌ئامانجیکی‌هه‌لبژێردراو‌به‌پیتی‌چه‌ند‌پێوه‌ریکی‌کاتی‌حساب‌بۆ‌کراو‌وه‌ک‌په‌په‌وه‌کردنی‌شیوازی‌په‌لاماردانی‌ناوچه‌کشتوکالیه‌کان له‌وه‌رزی‌پینگه‌ستنی‌به‌روبوم‌دا‌به‌مه‌ش‌هیژیکی‌سه‌ریازی‌زۆری‌ناویئت‌به‌لام‌توانای‌گه‌یاندنی‌زیانیکی‌گه‌وره‌ی‌به‌لایه‌نی‌ئیسلامی‌هه‌یه.

● هیژه‌خاچه‌رسته‌کان‌په‌نایان‌ده‌برد‌بۆ‌سیاسه‌تی‌ریککه‌وتن له‌سه‌ر‌ئاگر‌به‌ست و‌پیش‌که‌شکردنی‌چه‌ند‌ته‌نازولاتی‌ک بۆ‌هه‌ندی‌لایه‌نی‌ئیسلامی‌له‌پیتناو‌یه‌کلابونه‌وه‌بۆ‌چه‌ند‌هیژیکی‌ئیسلامی‌تر، نه‌م‌ستراتیژی‌ش‌سه‌ر‌که‌وتوو‌بو له‌کاتی‌په‌رته‌وازه‌بونی‌موسلماناندا‌به‌لکو‌ئه‌وه‌به‌ره‌و‌پشتگیری‌کردنی‌لایه‌نی‌ک‌دژ‌به‌لایه‌نیکی‌تری‌بردن، نه‌مه‌ش‌هه‌ندی‌جار له‌سه‌ر‌پیشنیاری‌خاچه‌رسته‌کان‌بوو‌هه‌ندی‌جاریش‌به‌بانگه‌پشت و‌خواستی‌لایه‌نیکی‌ئیسلامی.

● هیژه‌خاچه‌رسته‌کان‌به‌همه‌موو‌شیوه‌یه‌ک‌کاریان‌ده‌کرد‌بۆ‌هیشتنه‌وه‌ی‌گیانی‌جه‌نگه‌خاچه‌رسته‌کان‌به‌به‌هیژی‌بۆ‌مسۆگه‌ر‌کردنی‌به‌رده‌وامی‌شالآوه‌خاچه‌رسته‌کان‌و‌به‌رده‌وامبونی‌پیشکه‌شکردنی‌یارمه‌تیه‌کان‌به‌قه‌واره‌خاچه‌رسته‌کان له‌رۆژه‌لات‌دا، بۆیه‌سور‌بوون له‌سه‌ر‌په‌یوه‌ندی‌هه‌میشه‌یی‌و‌به‌رده‌وام‌له‌گه‌ڵ‌ئه‌وروپادا‌وه‌ک‌هۆکاری‌ک‌بۆ‌ده‌سته

^۱ دراسات في تاريخ الأيوبيين والممليك ل ۲۸.

به‌رکردنی کۆمه‌کیه مرۆیی و ماده‌کان، پاشاکانی ئه‌وروپاش هه‌ستیان کرد به‌و به‌رپرسیاریتییه‌ گه‌وره‌یه به‌رامبه‌ر به‌میرنشینه‌ خاچه‌رسته‌کان له‌ئه‌وروپادا و پا به‌ند بوون به‌کۆمه‌کی و به‌رگری ئی کردنیان.

● به‌تێپه‌رپوونی کات هه‌یزه‌ خاچه‌رسته‌یه‌کان گرنگیان به‌په‌یره‌و کردنی ستراتیژییه‌ تیک ده‌دا که‌بریتی بوو له‌وه‌ی که‌: مسۆگه‌رکردنی مانه‌وه‌ یان له‌ولاتی شام ئه‌خوایێ که‌ده‌ستیگرن به‌سه‌ر میسردا یاخود له‌گۆره‌پانی مملاتی دووری بخه‌نه‌وه‌ به‌هه‌ر شیوه‌یه‌ک بوبیت، هه‌ر بۆیه‌ ئه‌بینین که‌شالاوه‌ خاچه‌رسته‌یه‌کانی دواتر به‌شیک بوون لێی و به‌شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی ئاراسته‌ی میسرده‌کران، چاودیری میمژووی بزوتنه‌وه‌ی خاچه‌رستیش تیبینی ئه‌وه‌ ده‌کات که‌ توانیویانه‌ هه‌ندئێ سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست بێنن به‌سود وه‌رگرتن له‌چه‌ند حاله‌تیکی دوژمنکاری که‌سه‌ری هه‌لده‌دا له‌نیوان ده‌سه‌لاتدارانی میسرو هه‌ندئێ ناوچه‌ی ولاتی شام دا.

● هه‌ندئێ لایه‌نی خاچه‌رست په‌نایان ده‌برد بۆ ئه‌نجامدانی شالاوی سه‌ریازی به‌مه‌به‌ستی لێدانی مه‌عنه‌ویات و وره‌ی ئیسلامی و هه‌ر په‌شه‌کردن له‌په‌ڕۆزه‌یه‌کانی موسلمانان، وه‌ک ئه‌وه‌ی که‌پوی دا کاتێ هه‌ندئێ دله‌ و هه‌یزانه‌ی ئه‌میری کرک و شه‌ویه‌ک هه‌ستا به‌ده‌ست درێژی کردنه‌ سه‌ر شوینه‌ په‌ڕۆزه‌کان له‌حیجازدا هه‌روه‌ها په‌نای برد بۆ لێدانی هه‌ندی له‌پایه‌ ئابوری و ئابینه‌کان وه‌ک هه‌ر په‌شه‌کردن له‌ریگا‌کانی بازرگانی و کاروانه‌کانی حه‌جی میسر نیشینی کرک و شه‌ویه‌کی خاچ په‌رست که‌سه‌ریه‌ مه‌له‌کته‌ی به‌تولمه‌قدیسی خاچه‌رست بوون و له‌چه‌ند قۆناغیکی دیاری کرادا ئه‌م رۆله‌یان بینی.

● ئیماره‌ته‌ خاچه‌رسته‌کان و ده‌زگای پاپای پشتیوانی و هه‌ندئێ له‌پیاوانی کلێسا و بیریاران بێ ئاگانه‌بون له‌په‌ره‌پێدانی به‌ستراتیژییه‌ تیک که‌ده‌ره‌نجامی شکسته‌خواردنی ئه‌و ستراتیژییه‌ سه‌ریازیانه‌ بوو که‌بانگه‌وازی ده‌کرد بۆ هه‌ولدان بۆ ده‌ست به‌سه‌راگرتن به‌چه‌ند ریگه‌یه‌کی دور له‌شیوازی سه‌ریازییه‌وه‌، به‌لکو له‌ریی به‌گاورکردن و بانگه‌وازکردن بۆ زیادکردنی هه‌وله‌کانی مژده‌دان و بلاوکردنه‌وه‌ی ئایینی گاور له‌نیوان موسلماناندا، دیاره‌ ئیمه‌ لێره‌دا قسه‌ له‌سه‌ر ئه‌گه‌ری سه‌رکه‌وتنی یان شکستی ئه‌م ستراتیژییه‌ ناکه‌ین به‌و ئه‌ندازه‌یه‌ی که‌مه‌به‌ستمانه‌ ئاماژه‌ به‌وه‌ بکه‌ین که‌ ئه‌وه‌یه‌کێک بوه‌ له‌وه‌ ئه‌تر ناتیفانه‌ی که‌فه‌ره‌نسیه‌کان هه‌ولیان ده‌دا به‌کاری بێنن بۆ به‌دیته‌نانی ئامانجه‌کانیان.

● هه‌یزه‌ خاچه‌رسته‌یه‌کان واخویان نیشان ده‌دا که‌ئه‌وان داکوکیکارن له‌ئایینی گاور له‌ولاتی رۆژه‌لاتدا به‌چاوپۆشین له‌جیاوازیه‌ مه‌زه‌بیه‌کانیان، ته‌نانه‌ت بزوتنه‌وه‌ی خاچ په‌رستی وانیشان ده‌دا که‌بۆ به‌ده‌مه‌وه‌ هاتنی بیه‌زهنه‌یه‌کان هاتوه‌ دژبه‌ مه‌ترسی ئیسلامی سه‌لجوقی،

ههروهك شالای خوی بۆسه زهویه كانی ناوچه ئیسلامیه كانی واپیشان دها كه نامانج لیئی
 رزگار كردنی گاوره كانی رۆژه لاته له دهسه لاتای ئیسلامی، به هۆی ئەمه شهوه هاوکاری
 ئهرمن و سریانیه كانیان مسۆگەر كرد... له سه ره تایی دهست به سه راگرتنی ناوچه
 ئیسلامیه كاندا، به لام ئەم ستراتژییه كاتیه ورده ورده و به تێپه ربونی كات و گریدانی
 هاوپه یمانیئی له گه ل بزوتنه وهی باگنیه كاندا به ره و نه مان رۆشت ۱.

ئەم ستراتژیانه ئەگه رچی گشتیش بویت و تاییهت بیت به هه موو گاوره كانه وه، به لام ئەمه رێگر
 نه بو له به رامبه ر به كارهی تانی ستراتژی قوناغه ندو تاییهت به هه ر میسر نشینك به پئی بارودۆخی،
 ئەمه ش ئەوه ده گه یه نی كه ره نكه هه ندی میرنشین سیاسه یكی په پیره و كر دبیت كه دژبیت له گه ل ئەو
 بنه ماگشتیانه دا، له خسته نه پووئی ئەم ستراتژیانه شه وه بۆمان دهر ده كه ویت كه سه ركه وتنی هیزی
 ئیسلامی له به ره نگاریونه وهی ئەم مه ترسیه خاچه رسته یه دا به نده به رادده ی په یژه و كردنی
 ستراتژییهت و شوینكه وتنی چه ند هۆكارێك كه مه ترسی ئەو ستراتژیه خاچه رستیانه كه بكاته وه.
 ئەمه ش له رانگه ی په پیره و كردنی ستراتژییهتی دژو پیچه وانه یا خود رێگرتن له پیاده كردنی
 ستراتژیه كانی دوژمن له سه ر ئەرزى واقع.

ئەمه له پئی په ره سه ندنی كاردانه وه ئیسلامیه كانه وه به رامبه ر به هه ره شه ی خاچه رستی به دی
 ده كرت، هه ر له سه رده می عمادالدین زنگی یه وه هه تا وه كو قوناغی صلاح الدینی ئەیوبی وهك
 ته واو كاریهك بۆ ئەوه ی له سه رده می ده ولته تی مه ملوكیدا به ئەنجام گه یه نرا، به مه رچی له وه واتى
 نه كه ین كه ئەم په ره سه ندنه له كاردانه وهی ئیسلامیدا له سه رده می زه نكى ئەیوبی و مه ملوكیدا هه میشه
 له چوارچێوه یه كى باشدا خوی بینیبیته وه، به لكو ئەوه ی كه هه ندی جارپوی دها ئەوه بوو كه لایه نی
 ئیسلامی یان هه ندی له هیزه كانی یان تاكه كانی یارمه تیده ر بوون بۆ سه ركه وتنی ستراتژیه كانی خاچ
 په رستان ۲.

دووم: بزوتنه وهی یه رگری له سه رده می سه لجوقیدا:

نسكۆی داگیر كردنی قودس خه وی زۆر زانا و دادوه رو ئەمیری زړاندو هۆشیان به خۆیاندا هاته وه، و
 له راستی ئەو هیرشه گه شتن دواى ئەوه ی كه مه ترسی له سه ربون و پله و پایه یان دروست كرد
 له شهاره كانی ئەو ولاتانه دا و یپرای زه وی و بیروباوه پی ئیسلامی، بۆ یه زانا و دادوه ره كانی شام
 له دیمه شقو و حه له بو ترابلوسه وه په نایان هیتا بۆ ده سه لاتى ناوه ندی له به غداد و میرنشینه

^۱ دراسان فی تاریخ الأیوبیین ل ۳۱.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۳۱.

ناوځوييه كاندا به و پييه ي که هيزي سه ريزي به تواناي هه يه بؤ رويه رويونه وه ي نه و هيرشه ۱۰ وه لامدانه وه ي نه م زانا و دادوه رانه ش له ولاتي شام دا بؤ هيرشي خاچپه رستي ته نها له هانا هينان و داوای فرياکه وتن دا، کورت نه بوبويه وه به لکو له وه تيپه ري کرد بؤ چه ندين شيوازي ترکه يه کيکيان نوسينه له سهر جيهاد کردن دژ به دوژمن، بؤ به ره مه پتاني بارو دؤخی هزري و روشنبير کردني موسلمانان به شيويه يه کي گشتي، نه وه بوو گرنگيه کي زؤري پيدرا له لايه ن کؤمه ليک له زانا يانه وه له پيش و له کاتي نه م هيرشه دا، دياره ناماده کردني هزري و بلاوکردنه وه ي روشنبيري ئيسلامي بوو بوو به يه کيک له پيداويستيه سهره کييه کاني سهره کيه کان له و سهرده مه دا، له کاتيکدا که ولاتي شام له مملانيه کي سياسي مه زه به ي و سه ربازيده بوو که ره نگدانه وه ي هه بوو له سهر نوسينه وه ي ميژوو له رؤژه لاتي ئيسلامي داو دهرکه وتني چه ندين کتيب و نوسراو دهر ياره ي ژياني سولتان و پاشا و بنه ماله ده سه لاتداره کان و روداوه کاني جهنگو مملاني له گه ل خاچپه رسته كاندا، بؤ يه کؤمه ليک له زانا يان و دادوه ران له هه ولي روناکبير کردني کؤمه لگه ئيسلامي هه کانيان دا بوون، له پيئي نوسراو و کتيب هه دانراوه کانيانه وه نه مه ش بوو به دوو کؤمه له يه که ميان گرنگي ده دابه نوسيني کتيب و ناموزگاري به شيويه يه کي ناسايي و، رونکردنه وه ي مه سه له و پايه کاني ثابني پيرؤزيو خه لکي، دووه ميش روي کرده هه لنان و هاندان و نوسين بؤ جيهاد و هانداني موسلمانان بؤي چونکه په ي به نه و لاوازيه گشتيه برد بوو که روي کرد بووه باوه پي موسلمانان و از هينانيان له کاروباري ثابنه که يان، بؤ يه کتيب زؤريان دانا له پيش و له پاش هيرشي خاچپه رسته وه له ولاتي شام نه وه ش که ليژه دا مه به ستمانه نوسينه کاني نه و زانايانه يه که هاني موسلمانان يان نه دا بؤ جيهاد و بزواندن موسلمانان له پيئي ثابنه وه بؤ رويه رويونه وه ي نه م شالاوه، ۲ له ديار تريني نه و زانايانه ش:

• **زانا عه لي کوري طاهير السلمي (۴۳۱ - ۵۰۰ ك / ۱۰۳۹ - ۱۱۰۶ ز):** عه لي کوري طاهيري کوري جه عفری قه يسي سه له مي ديمه شقي شافعي يه يه کيک بووه له زاناياني ولاتي شام پاش هاتني نه و شالاوه بووبه مه و عيزه کارو هانده ر بؤ جيهاد له پيئي نه و وتارو وانانه ي که له مزگه وته كاندا نه يوته وه بؤ نه م مه به سته ش به شماره کاني شام و فه له ستيندا ده گه را نه مه شي له کتيبني (الجهاد) دا به رجه سته کرد که دواي روخاني به يت و المقدس له سالي ۴۹۲ ك - ۱۰۹۸ ز نوسي نه مه ش له پيئي يه کيک له وتاره کانيه وه که تيايدا موسلمانان هانده دا بؤ جيهاد کردن دژي نه و شالاوه، مواهيدانيش به لايه وه نه و که سانه بوون که دژ به و کؤمه له نه جهنگو به سه رياندا

^۱ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ل ۶۸.

^۲ موقف فقهاء الشام وقضاها من الغزء الصليبي ل ۹۳.

سهرده که ون له به يتولمه قدیس وشوینه کانی تر وه ده ریان ده نین،^۱ ههروه ها السملی له به شه کانی یه که می کتیه که یدا گرنگی داوه به زور مه سه له و بیروکه ی گرنگ که ولاتی شامو جیهانی نیسلا می له و کاته دا تیی که وتبوو، سهره تاباسی له و سیاسه ته خاچه رسته هه مه لایه نه کرد که نه نده لوس و صقلیه و ولاتی شامی کرد بوه نامانج، نه و بیروکه یه ی که میژوونوسه کان بردیان و دواتر په ریه یان پینا الاثیر باس ده کات و ده لیت: سهره تا ده ولت و ده سه لاتی فه رهنسیه کان و به هیزیون و هاتنیان بو ولاتی نیسلا م ده سنگرتیان به سهره هندی کیدا له سالی چوار سه دو حه فتا و هه شت دا، نه وه بوو شاری طلیطه و چه ند شوینیکی تری ولاتی نه نده لوسیان داگیر کرد... پاشان له سالی چوار سه دو هه شتا و چواردا ده ستیان گرت به سهر دورگی صقلیه دا... کاتی سالی چوار سه دو نه وه د هات به ره و ولاتی شام که وتنه ری،^۲ السلمیش ده رک ی به وه کرد که لاوازی جیهانی نیسلا می و په رته وازه یی و دابه شبونی هۆکاری سهره کی سهره که وتنی هتیشی خاچه رسته له رۆژه لات یان رۆژناوای جیهانی نیسلا میدا نه که به هیزی خاچه رسته کان بیت: به شیوه یه کی تایبه تیش باسی له دابه ش بونی سیاسی ولاتی شام ده کرد چونکه نه و له وی ژیاوه و ده رک ی به مهینه تیه کانی نه وی کردووه، به تایبه ت ته مه لی نوندنی خه لکه که ی له جیهاد کردندا،^۳ ههروه ها السملی بیروکه ی به رده وامی جیهاد کردنی وه بیر موسلمانان هینا یه وه چ له جه نگدا بیت یان له ناشتیدا وه که به شیک له سیاسه تیکی گشتی که پتویسته نه میرو خه لیفه کانی موسلمانان پتی هه ستن وه که مه رجبکی سهره کی بو سهره که وتن له رویه رویه نه وه دا، هه موو سالی که له سهر نه میری موسلمان پتویسته که هه ستیت به هه لمه تیک له ده ره وه ی خاکی نیسلا مدا نه که بو ته ماع و ده سه کوت به لکو بو پاریزگاری کردن له ولاتی نیسلا م به رامبه ر به ده ستریزی غهیری موسلمانان و، ترساندن و پیشاندانی هیزی موسلمانان بویان به به رده ووامی، له پینا و به رجه سته کردنی نه و پرایه ی که له سهره می نیستاداده لیت: پتویسته هه میشه شه ر بگویتزیته وه بو خاکی دوژمن،^۴ موسلمانه کانی خسته وه که نه م هه لمه ته ته نها نامانجی خاک و بیروباوه ری خه لک نیه، به لکو نامانجی له ناوبردنی ده سه لات و ده رکردنیانه له و ولاته ی که له ژیر ده ستیاندابوه، نه مه ش

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۹۳.

^۲ الکامل فی التاریخ (۳۹۷/۸).

^۳ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ل ۹۴.

^۴ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ل ۹۵.

به مه به سستی و روزانیدن و هاندانیان بۆ جیهاد،^۱ ههروهها داواشی کرد له خه لک به گشتی که یارمه تی ئه میرو فه مانده موجهیده کانیان بدن ئه وانه ی که شوینکه وته ی سه له فی صالحن "پیاوچا کانی پیشین" بۆ به ره نگاری بونه وه ی ئه و نه هاهمه تیه وه ده رنای خاچه رسته کان،^۲ خوینه ری کتیبی السملی ده رباره ی جیهاد راسته وخۆ له قولی ئه و ئازاره ده گات که ئه م پیاوه به ده سته ی وه نالاندویه تی، وه ک زانایه که ئه بیینی به به رچاویه وه سوکایه تی به به یتولمه قدیس ده کریت و پیروزی له که دار ده کریت، بۆیه یه که م شتی که که سوپیوو له سه ری بریتی بوو له پرزگار کردنی به یتولمه قدیس له ده سستی ئه و داگیرکه رانه،^۳ چاهه ولّ بدن ره حمه تی خواتان لی بیت به لکو له و که سانه بن که له ئه م فه تحه که وره یه دا پشکیان ده بیت. ۴ ههروهها السملی دانه نریت به یه که م که سیک که په ی به پیویستی یه کخستنی جیهادی خه لکی شام و عیراق و شاره کانی ئاسیای پچوک بر دبیت، پیش سه رده می یه کیتی ئیسلامی دژیبه خاچه رسته کان به سه رکردایه تی بنه مالوی زه نکی و ئه ییوبیه کان و یه کیکه له پیشه ره وانی ئه م بواره، ههروهها السملی موسلمانانی بانگه یشت ده کرد بۆ پاککردنه وه ی ده رون و چاکسازی کردن تیایدا، چونکه بناغه ی یه کیتی ئیسلامیه بۆ لی بران و سوپیون له سه ر به ره نگاری بونه وه ی ئه و شالاهه: جیهادی نه فسی خۆتان پیش جیهادی دوژمنه کانتان بخه ن چونکه ده رونی خۆتان له وان زیاتر دوژمنانه، ریگری بکه ن له و سه رکه شیه ی که تیی که وتوه ئینجا ئه توانن سه ریکه ون به سه ر دوژمنه کانتاندا،^۵ به رای سه له می هیترشی خاچه رستی بۆ سه ر ولّاتی شام له بۆشایه وه سه رچاوه ی نه گرتبوو به لکو ئه و په ی به لاوازی موسلمانان بر دبوو به هوی ده سته گرتنیان به ئایینی پیروزی په روه ردگاره وه هه ر بۆیه نامۆزگاری کردن به گه رانه وه بۆ لای په روه ردگارو پاککردنه وه ی ده روونه کان به ده رپینی په شیمانی له به رده م خوای په روه ردگارداو ده ست هه لگرتن له تاوانه کانی پیشویان و والا کردنی ده رگای جیهادو تیکۆشان: (با مه به سستان به م جیهاده تان رازی کردنی په روه ردگارتان و به رگری کردن له خۆتان و براکانتان بیت هه تاوه کو پاداشتی ته وای غه زا که تان ده سته که ویت،^۶ ئه مه ش له به رامبه ر هیترشی خاچه رستی و ده ست

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۹۵.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۹۷.

^۵ هه مان سه رچاوه ل ۹۸.

^۶ هه مان سه رچاوه ل ۹۸.

گرتنی به سەر چه‌ند شارێکدا تهنه‌ها به‌وه ده‌بێت که ده‌ستپێشخه‌ری نه‌کرێت و هێرشیان بۆ نه‌برێت و له‌و شارانه‌دا بمێننه‌وه که هه‌شتا ده‌ستی به‌سه‌ردا نه‌گیراوه،^۱ چونکه به‌پێی که‌وتن به‌ره‌و رۆیان بۆ ئه‌و ناوچه‌نه‌ی که داگیریان کردوه مه‌به‌ستپێی به‌رگریکردنه‌ له‌گیان و ماڵ و مندال و پاراستنی ئه‌وه‌یه‌که به‌ده‌ستمانه‌وه ماوه،^۲ هه‌روه‌ها بانگه‌یشتی السملی بۆ موسلمانان به‌شێوه‌یه‌کی گشتی بوو بۆ یه‌کخستنی هه‌یزه ئیسلامیه‌کان: شامی و دورگه‌ی عه‌ره‌بی و میسری، نامۆزگاریشی کردن که شوینی رییازه‌که‌ی بکه‌ون بۆ پاککردنه‌وه‌ی دڵ و ده‌روون و لیبوردن له‌یه‌کترو هه‌ستان به‌جیهاد و هه‌تاوه‌کو به‌ئامانجی خۆیان ده‌گه‌ن له‌به‌ر په‌رچه‌دانه‌وه‌ی ئه‌و شالاوه‌دا،^۳ ئه‌و پیتی وابوو: ئه‌گه‌ر ده‌سه‌تدارانی موسلمان رێق و کینه و ناکۆکیه‌کانیان له‌بیر نه‌که‌ن ئه‌وه هه‌شتا له‌سه‌ر رییازی، نه‌فامین و چاویان نه‌کردوه له‌وه‌په‌نده‌ جوانه‌ی که له‌شوینه‌واره‌ ئه‌ردا هاتوه‌و ئه‌لێ: له‌کاتی ته‌نگانه‌ دا رێق و کینه نامینیت،^۴ هه‌روه‌ها السملی له‌چه‌ند شوینیکی کتیبی الجهاد دا به‌رده‌وام ده‌بێت له‌سه‌ر نامۆزگاری و هاندان و هۆشداریدان به‌کاربه‌ده‌ستان به‌گشتی له‌مه‌رپه‌یوستی جیهاد به‌ووتارو ئه‌و وانانه‌ی که له‌مزگه‌وتی دیمه‌شق دا دابوی، هه‌روه‌ها له‌مزگه‌وته‌کانی ولاتی شام و فه‌له‌ستین له‌سی و دوو به‌شدا،^۵ هه‌یج قسه‌و یاده‌وه‌ریه‌ک نیه له‌سه‌ر جیهاد که باسی نه‌کردبێت،^۶ هه‌روه‌ها تیبینی ئه‌وه ده‌که‌ین که السملی له‌کتیبی الجهاد دا هه‌ستاوه به‌رونکردنه‌وه‌ی دابه‌ش بوون و په‌رته‌وازه‌یی له‌رۆژه‌لاتی ئیسلامیدا، به‌تایبه‌ت له‌ولاتی شامدا، که بوه هۆی لاوازی هه‌یزه ئیسلامیه‌کان و هه‌لوه‌شانه‌وه‌یان له‌گه‌ڵ لاوازی باوه‌رپوون به‌فه‌رزی جیهاد، ئه‌مه‌ش خائیکه داگیرکه‌ران قۆستیانه‌وه ئه‌م که‌م و کورتیه‌شی به‌خستنه‌ به‌ریاسی مه‌سه‌له‌ی خۆپاککردنه‌وه‌و گه‌رانه‌وه بۆ ده‌ست گرتن به‌تایبه‌تی په‌ڕۆزی خوا چاره‌سه‌ر کرده‌روه‌ها به‌چاککردنی نیوان و هه‌ستان به‌جیهاد و به‌ره‌نگار بونه‌وه‌ی ئه‌و شالاوه، ئه‌مه‌ش به‌بێ یه‌کگرتنی هه‌یزه ئیسلامیه‌کان به‌دی نایه‌ت، بۆیه کتیبی (الجهاد) گشتی بوو، تایبه‌تی نه‌کرد بوو به‌ده‌سه‌لاتیکه‌ی سیاسی دیاری کراویان کۆمه‌لێک له‌موسلمانانی ولاتی شام دبه‌پیتی تیروانینیکی ئیسلامی بنیات نراو له‌سه‌ر بنه‌مایه‌کی تۆکمه‌ که له‌قورئانی

^۱ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ل ۹۸.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۹۸.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۹۸.

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۹۸.

^۵ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۹۸.

^۶ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۹۸.

پيروزو سوننه تي پيغه مبهرو کتیبه کانی سپره و غه زاکان و ته فسپرو به سته نه وهی بابه ته کانی به هره شه کانی خاچپه رستیه وه بۆ سه رولاتی شام، نه مه ش به لگه یه له سه رئاگایی زۆرو بیرتیژی له کۆکردنه وهی زانیاری و به کارهینانی له شویننی گونجاودا^۱ ههروه ها به پری لیکۆلینه وه تییبینی ده که یه که بانگه وازی یه که م بۆ جیهاد له نه نجومه نی فه رمانپه واکانه وه ده رنه چوو به لکو له کۆرپه ندی زانانیانی موسلمان و مامۆستا و نوسه رو فه قیهه کانه وه بوو، السملی دائه نریت به یه کیک که و که سانه ی که له سه ره تاوه هانی خه لگی دا بۆ جیهاد و له و که سانه ی که به پره وتی به ره له سنکاری گشتی ئیسلامی داده نرین که له لایه ن زانایانه وه پشتیوانی لی ده کرا.^۲ السملی کتیبه کتیبه که ی له سه ره تای به رپابونی نه وه نه گانه دا نوسی نه مه ش به لگه یه له سه ر زیره کی و ژیری و په ی بردنی به کیشه نا لۆزه کانی و لاتی شام، به لام که شیک ی له باربۆ سه رخستننی بانگه وازه که ی ده سته به ر نه بوو له و سه ره تایه دا، به لکو دنه و به و کتیبه ی هاوکار بوو بۆ رپخۆشکردن بۆ قونای زه نک ی و نه یوبی، مامۆستا ره مزان حسین الحشاوش یش هه ستاوه ه به لیکۆلینه وه و تاوتوی کردنی کتیبی "الجهاد" ی السملی وه که نامه یه کی ماسته ر پیچشکه شی کرد له زانکۆی الفاتح الطرابلسی رۆژئاوا دا سالی ۱۹۹۲ز.^۳

● **به شداری زانایان و دادوه ران له گۆره پانه کانی جیهاندا** : دیارترین نمونه له سه ر به شداری نه و زانایانه له گه ل سه ر یازه کاندایه به ره کانی جهنگ دا بۆ ده رپرینی حاله تی نمونه یی بیروباوه پری به جیهاد و به رگری کردن له مال و گیان، حاله تی قازی أبو محمد عبدالله ی کوری مه نصور ناسراو به ئیبن صلیحه قازی قه لای جبله ، که بو به سه ره رشتیاری زانایانی نه و قه لایه دوا ی کۆچی دوا یی مه نسوری باوکی له سالی ۴۹۴ک/ ۱۱۰۰ز، هه وره ها خاوه نی نه زمونیکی سه ربازی باش بوو چونکه سه رکبازی خۆش ده ویست و خۆی سه ربازی هه لده بژارد به م شیوه پیاوه تی و لیهاتوویی ده رکه وت،^۴ به هره کانی نه م نه میره ش له کاتی گه مارۆدانی قه لای جبله له لایه ن فه ره نسیه کانه وه بۆ ده ست به سه راگرتنی ۴۹۴ک/ ۱۱۰۰ز هه روه ها به کارهینانی نه وه ی که نه مرۆ به جهنگی ده رونی ناوزه دی ده که ن ده رکه وت، نه مه ش کاتی بوو که ژیرانه پلانی دانا بۆ بلاوکردنه وه ی ترس له پیزی هیژه فه ره نسیه کاندایه ی پیشاندا که سولتان بروکیا روک به ره و

^۱ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ل ۹۹.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۹۳.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۹۳.

^۴ الكامل في التاريخ لة موقف فقهاء الشام وة.

شام که وتۆته ری^۱، بۆ یارمه تیدانی ئەمەش ترس و دلە راوکێی خسته دانی سەربازانی
 فەرەنسییە وە دواتریش بوو هۆی رۆیشتنیان لە ناوچە کە بە لām کاتی فەرەنسییەکان لە راستی
 ئەو فێلە تیگە یشتن دوبارە گەرانە وە و گە مارۆی شارە کە یان دایە وە، بە لām قازی ئەم فێلە ی
 بە شێوە یەکی تر دوبارە کردە وە و لە پیزی خاچپەرستەکاندا بلأوی کردە وە: کە میسرپیەکان
 کە وتۆنە تە ری بۆ جەنگکردن دژیان و یارمەتی دانی ئەو وەر بۆیە دوبارە قە لاکە یان بە جی
 هیشت^۲. دیارە فەرەنسییەکان زانیاری پێویستیان دەربارە ی بارودۆخی ناو قە لاکە و ژمارە ی
 سەربازەکانی لە بەر دەستدانە بوو ئەگینا وازیان لە گە مارۆدانی نە دەهینا لە و دووجارە ی
 پێشبوو، بە لām خێرا فەرەنسییەکان بە ئەم جەنگە دەرونپییە و مە بەستەکانیان زانی، بۆیە بۆ
 جاری سییەم گەرانە وە بۆ گە مارۆدانی قە لاکە بۆ لە مانگی شەعبانی سالی ۶۹۴ک دا، بە لām ئەو
 قازییە زانی کە فەرەنسییەکان بە شێوازە کۆنەکانیان زانیووە بۆیە پەنای برد بۆ شێوازێکی نووی
 بۆ روبەرووبونە وە ی فەرەنسییەکان ئەویش بە وە ی: کە لە گە ل گاورەکانی ناو قە لاکە دا ریک کە وت
 لە سەر ئەو وە ی کە وە فدیکیان بپروات بۆ لای فەرەنسییەکان بۆ گفتوگۆکردن سەبارەت
 بە بە دەستە وە دانی قە لاکە وە ناردنی کۆمە لێک لە سوارەکانیان بۆ وەرگرتنی قە لاکە، هەروەها:
 سئ سەد کەس لە ناو دارو ئازاکانیان بنێرن، ئەوانیش بە مە رازیبوون وادیارە قازی ئیبن صلیحە
 بۆسە ی بۆ دانابوون^۳: ئەو بوو یە ک لە داوی یە ک بە گوریسە کە دا سەردە کە وتن، هەر کە یە کێکیان
 دە گە یشتە لای ئیبن صلیحە دەیکوشت، هەتا وە کۆ هە موویانی کوشت، کاتی رۆژبوویە وە
 سەرەکانی بۆ فپئی دان^۴، سەرباری ئەمەش خاچپەرستەکان بە و چال و داوە ی کە تێی کە وتن و
 ئەو سەرکەوتنە ی کە دژیان تۆمارکرا وازیان نەهینا، بە لگو بپاریان دا بە هەر نرخیک بوبیت
 لە دەستی بسیتنە وە، ئەو وە بوو بورجیکیان لە تەختە دروست کرد و چەند بورجیکیان
 لە بورجەکانی تیک دا، بە لām بە هۆی ژیری و زیرەکی ئەو قازی وە دەک بە و مەترسیە بکات
 کە پۆبەروی بوەتە وە و نامادە ی خۆیە دەستە وە دان نەبوو، بە لگو دەستی دایە دانانی
 نەخشە یەکی زیرەکانە، هاوشێوە ی ئەو پلانە سەرکەوتنە ی کە پێشتر زیانیکی زۆرو شکستی
 توشی دوزمن کرد، ئەمجارەش هەولێ دا دبو پەلکێش کردنی خاچپەرستەکان بۆ بۆسە یەکی تر
 کە بە شێوە یەکی تۆکمە بۆی دارشتبون، ئەو وە بوو هەستابە کونکردنی شورای شار پێدە چی

^۱ موقف فیہاء الشام وقضاتها من الغزو الصلیبی ل ۱۲۰.

^۲ الکامل فی التاریخ لە موقف فیہاء الشام ل ۱۲۰.

^۳ موقف فیہاء الشام قضاتها ل ۱۲۰.

^۴ هەمان سەرچاوە ل ۱۲۱.

له دواوه بويټت - ټه مهش وهك ئاسانكاربييهك بؤ دهرچونى هه ندى له سوپاكه،^١ كاتى قازى ئيبن صليحه له گه ل سوپاكه پيدا له دهرگاكانه وه هاتنه دهره وه خوئ وهك شكستخواردو پيشان دا، ټم فيلهش به سهر دوژمنه كانيدا تيپه پى و كه وتنه راوه دونانى بؤ ناوشوراكه له وكاته دا ټه سهر يازانه ي كه له كونه كانه وه هاتبونه دهره يرشيان كرده سهر دوژمن و گه مارؤياندان و گرتنيان به م شيويه دوژمن هه لات،^٢ دياره قازى ئيبن صليحه ئاگادارى هونه ره كانى جه نگو هه ندى شيوازى سهر يازى ئيسلامى بوه، چونكه شيوازى جه نكى دهرونى كه له پورى سهر يازى ئيسلاميدا له سهر دهمى خاچپه رسته كاندا، شتيكى نوئ نه بوو چونكه پيغه مبه ر (عليه السلام) له جه نكى خه نده ق دا له سالى پينجه مى كوچيدا به كارى هينا، كاتى چاله كه ي هه لكه ندو سوپاى ټه جزابى تيگشكاند، به هه مان شيوه له جه نكى موته شدا له سالى هه شتمه مى كوچيدا، كاتى سهر كرده خه ليدى كورپى وه ليد جه نكه كه ي له شكسته وه گوپى بؤ سهر كه وتن به سهر رومه كاندا، ټه مهش به به كار هينانى جه نكى دهرونى له پيى ته پ وتوز كردن به هوئى سواره كانه وه رومه كانيش واتيگه يشتن كه كومه گيان بؤ هاتوه بؤيه خيراهه لاتن، پاشان سوپاى ئيسلامى له به ره ي جه نك كشايه وه بئ ټه وه ي هيچ زياتيكي توش ببيټت، ټم جه نكه دهرونيهش له چه ندين جه نكى تر دا پياده كرد، جه نكى يه رموكيش له سالى ١٣ك يه كيك بوو له وجه نگانه كاتى هه ستا به دابهش كردنى هيزه كانى، به شيويه كه كه لاي چه پى كرد به راست و پشته وه ي كرد به پيشه وه به م ته كنিকে سهر يازيهش سوپاى زورى رومي ترساندو توشى شكستى كردن.^٣

● هاندانى خه لك له لايهن زاناو دادوه ره كانه وه بؤ جه نك كردن له به ره كانى جه نكدا : كه سايه تى دادوه ر ابو الفضلى كورپى خشاب دادوه رى ناسراوى هه لب له م بواره دا دهر كه وت كاتى گه مارؤى خاچپه رسته كان توندكرا له سهر هه لب له سالى ٥١٣هـ / ١١١٩ز دادوه ر ئيبن الخشاب به سهر ټه سپيكه وه هات و خه لكى هان دها بؤ جه نك كردن و پميكى به ده سته وه بوو وتارنىكى كارى گه رى بؤدان كه بوه هوئى به رز كردنه وه ي وره وه هيمه تيان و گپى به ردايه هه ست و نه ستيان و خه لكى خسته گريان و بوه هوئى هه ستانيان بؤ درويه رويونه وه ي داگير كه ران.^٤

ټه وه چوو هه رچه نده هه له بيه كان توانيان شاره كه يان رزگار بكن له هه مان سالدآ به لام خاچپه رسته ركان دودليان نه نواند له ټه نجامدانى هيرشيكى نويدا بؤ گيترانه وه ي هه لب له سالى

^١ هه مان سهرچاوه ل ١٢١.

^٢ الكامل في التاريخ (٤٢٥/٨).

^٣ موقف فقهاء الشام وقضاتها ل ١٢٢.

^٤ هه مان سهرچاوه ل ١٣٩.

١١٢٤/٥١٨ هـ. ش کاتیک بو که ههستان به تیکدانی گونده کانی ده و روبه ری حه له ب، هه تاوه کو یارمه تی شاری حه له ب نه دن، فره نسبه کانیش چونه حه پران و پاشان حه له ب له لای مشهد الجف له باکوره وه، نبین الخشابی دادوه ریش رۆلی هه بو له هاندان بۆرپوه پویونه وه ی ئه وه هیرشه، ته نانه ت رۆلی هه بو له هاندانی ئه میر نه قسنقری برسقی ئه میری موسل، ئه مه ش له کاتی باسکردنی رۆلی ئه میره سه لجوقیه کان له موسل و دیمه شق و شوینه کانی تردا له بهر په رچدانه وه ی هیرشی خاچه رسته کاندرون ده که یه وه به پشتیوانی پهروه رداگار.

سینیه م: رۆلی شاعیران له بزواتی بهرگریدا:

هه ندی له شاعیران رۆلیکی که وره یان بینی له هاندانی موسولمانان و وه سفکردنی بارودۆخی ئومه ت و سروشتی هیرشی اچه رستی که ولاتی داگیرده کردو ئابپوی خه لکه که ی هه لده مالی، به ناوبانگترینی ئه و شاعیرانه ش ئه وه یه که هه ره وی قاضی و ئه شلین ابی مظفری ئه بیوه ردی وتویه تی که سه ره تاکه ی:

مزجنا دماءً بالدموع السواجم	فلم یبق منا عرضه للمراجم
وشر سلاح المرء دمع یفیضه	اذا الحرب شیت نارها بالصوارم

ئو له م پیتشه کییه دا، باس له گریانی خه لکی ده کات به شیوه یه ک که خوین له چاویان ده هاته خواره وه له بهر به رده وامی و زۆری هینده گریان که بواری لومه کردنیان نه هیشته وه، به لام زۆری نه خایاند هه تاوه کو ده رکی به وه کرد که گریان هه رچه نده زۆربیت، سودی نیه له جه نگدا، چونکه ته نها شمشیری تیز ده توانی ئاگری جه نگ خۆشبات، له و شیعرا نه ش:

فایها بني الاسلام إن وراءكم	وقائع يلحقن الذرا بالمناسم
أنهوية في ظلّ أمن وغبطة	وعيش كتوار الحميلة ناعم
وكيف تنام العين ملء جفونها	على هفوات أيقظت كلّ نائم
واخوانكم بالشام يُضحى مقلهم	ظهور المذاكي أو بطون القشاعم
تسومهم الروم الهوان، وأنتم	تجرون ذيل الخفض، فعل المسالم

لیره دا شاعیر هاوار له و که سانه ده کات که له جه نگ دواکه وتون له برا موسلمانه کانیان له ولاتی شام دا، به م پارچه یه ده ست ده کات به ئاراسته کردنی بانگه وازیکی گهرم بو موسلمانان: ئه ی رۆله کانی ئیسلام له خه و بیدارین ئه و جه نگه ی توشتان بووه سه ره رزتان سه ره شو رده کات پاشان سه رسامی خۆی به رامبه ر به خۆیان و خه وه که یان پیشان ده دات که چۆن خه ویان لای ده که ویت و به خۆشی هیمنی ده ژین له کاتیکدا که له ته نیشتیاندا خرابترین شت رووده دات و به سه ری براکانیان له شام ده باری به جۆریک کاتیان نییه تیایدا بنون له ماله کانیا ندا و هه مو کاته کانیا ن له جه نگدا

به سهر دهبه نو ده جه نگیڼو شه هیدیان ده ستگیرده بیت و هه لوکانی ناسمان نه یان فریڼی و جهسته یان ده شاریتته وه، له وانه شه بکه ونه ژیر دهستی دوژمنیان و سوکایه تیان پی بکریت، به لام ئیوه رابواردنتان پیوه دیاره و له نازو نیعمه تدان، ئیوه موسلمانن یان هاو به یانی دوژمنان،

لهو شیعرانهش:

وکم من دماء قد أبیحت ومن دمی	تواری حیاء حسنہا بالمعاصم ^۱
بھیث السیوف البیض محمرة الظبا	وسمر العوالی دامیات اللہاذم ^۲
وبین اختلاس الطعن والضرب وقفة	تظل لها الولدان شیب القوادم
وتلك حروب من غیب عن غمارها	لیسلم یقرع بعدها سنّ نادم
سلن بأیدی المشرکین قواضباً	ستغمد منهم فی الطلا و الجمامج
یکاد هـنّ المستجنّ بطیبة	ینادی بأعلی صوت، یا ال هاشم

له م دیرانه شدا وینه ی ئه و جهنگه تونده مان پیشان ده دات که له نیتوان موسلمانه کان و دوژمنه فره نسبییه کانیندا روویدا، ئه وه بوو خوینی زۆریک له موسلمانان رژینراو په لاماری ژنان له ماله کانیندا درا و هیچیان دهست نه ده کهوت که بهرگری پی بکه له خویمان جگه له دهستیان که له شهروم ترسدا بهرگری له خوئی ده کرد، ههروه ها ئه م جهنگانه توند تریوون و کوشتارتیایدا به راده یه که پهره ی سه ند که شمشیرو په کان سوو خویناوی بوون، ته نانه ت میرد مند الان سهریان سپی دهبو له ترسی لیدان و کوشتن، پاشان دهگه ریته وه بو ناگادار کردنه وه ی که سانی دواکه وتوو له و جهنگه به وه ی که په شیمان دهبه وه له دوا که وتنیان له به شداری کردن له و جهنگانه دا، دوباره دهگه ریته وه بو باس کردنی مه ترسییه کانی و له پله و پایه ی دوژمنان و چه ک و شمشیره تیزه هه لکیشر او ه کانیان که م ده کاته وه له کۆتایی ئه م دیرانه شدا ترسناکی ئه م جهنگانه ده خاته پوو به جوړیک که پیغه مبه ر (علیه السلام) له گۆری پاکیدا له مه دینه ی پیروز هانا بو عه ره بو موسلمانان دیتت نه که ته نها بو تیره ی هاشم^۳:

أرى أمي لا يشرعون إلى العدا	رماحهم، والدين واي الدعائم
ويجتنبون النار خوفا من الردى	ولا يحسون العار ضربة لازم
أترضى صنديد الأعراب بالأذى	ويغفي على ذل كماء الأعاجم؟

^۱ نصوص من أدب عمر الحرب الصليبية عمر الساريسى ۲۶۶.

^۲ هه مان سه رچاوه ۲۶۶.

^۳ هه مان سه رچاوه ۲۶۶.

فليتهم اذا لم يدودوا حمية عن الدين ضنوا غيرة بالحارم

وان رهدوا في الأجر، اذ هي الوغى فهلا أتوه رغبة في الغنائم؟

هروهها شاعیر نازار ده چیژیئت به وازهینیانی هندی خه لکی هۆزه که ی له جیهاد و پالدانه وهیان، له گه ل نه مه شدا باسی واقعی لاوازیان ده کات بۆ سه رخستنی ناین که دوژمنان هه ولئی لاوازترکردنی ده دن، نه مه ش به هۆی ترسو ته ماع و بی ناگیی له وه نه نگیه ی که توشیان ده بیئت له کاتی شکستدا، سه رسامی خوژی به رامبه ر به موسلمانانی نازاو به جهرگ دهرده بپریت له عه ره بو عه جه م، که چۆن به م هه موحواله ته وه روو ده که نه به ره کانی جه نگو پاشان هۆکاره کانی به رگریکردن له ناین و خاکیان بۆ فه راهه م ده بیئت به شیوازیکی لۆژیکیانه و نازاردلیان ده گوشیت و ناخیان ده هه ژینیت و داوی به رگری کردن له ناینان لئ ده کات به پله ی به که م نه گه ر نه وه ش نه یجولاندن بابه رگری له مال خیزانو ولاتیان بکن، نه مه ش لاوازترین جوژی باوه ره، که گرنگی به دونیاو که لوپه لو ده سته که و ته کانی بده نه گه ر توانای تۆله سه ندنه وه بۆ ناین و جیهادکردن له پیناویدا نه بوو!! له کو تایی هۆنراوه که شدا نازار زۆری بۆ دینیت و ناینده و داهاتوی خوینیان نه خاته پیش چاو که چۆن دوچاوی سه ر شوژی ده بن و منال و نه وه کانی داهاتوشیان ملکه چ ده بن نه گه ر رازی بن به داگیرکردنی ولاته که یان له لایه ن دوژمنانه وه، پاشان هه ره شه ی نه نگی خو به ده سته وه دانی ژنانیان لا ده کات نه گه ر به و شیوه یه پالی لئ بده نه وه ده سه برداری جیهاد بن به م شیوه یه شاعیر به رده وام بانگه وازی ده کرد جه نگیش هه ر به رده وامبوو، هه تا وه کو دلیرانه په لاماری دوژمنان بده ن و گورژیکی توند له فه ره نه جه کان بوه شینن، وه ک چۆن هه موو جاریک دوچاری بوون کاتی که هیرشیان کرد بیته سه ر خاکی نیسلام:

فلا عطست الا بأجدع راغم

لئن أذعنت تلك الحياشيم للبري

الينا بألحاظ النسور القشاعم

دعوناكم والحرب تدعو ملحمة

تطيل عليها الدوم غضّ الأباهم

تراقب فينا غارة عربية

رمينا الى أعدائنا بالجرائم

فإن أنتم لم تغضبوا بعد هذه

هروهها شاعیریکی تر ده رباره ی هیرشی خاچه رسته کان بۆ سه ر به یتو له قدیس نه لئ:

يطول عليه للدين النجيب

أحل الكفر بالإسلام ضيما

وسيف قاطع ودم صيب

فحق ضائع وحمى مباح

ومسلمة لها حرم سليب

وكم من مسلم أمسى سلبيا

وكم من مسجد جعلوه ديرا   على محرابه نصب الصليب

دم الخنزير فيه لهم خلق   وتحريف المصاحف فيه طيب

أمور لو تأملهن طفل   لطفل في عوارضة المشيب

أتسبي المسلمات بكل ثغر؟   وعيش المسلمين إذن يطيب

أما لله والإسلام حق؟   يدافع عنه شبان وشيب

فقل لذوي البصائر حيث كانوا   أجيوا الله، و يحكم، أجيواس

● شاعیر نبین خه یاض: أبو عبدالله نه حمه د کورپی محمدی نبین لخیاط: نه م شاعیره هه ولیدا

هیممه تی عصب الدوله سه رکرده ی سوپای دیمه شق بجولیتیت، بویه له هونراوه یه کی دریزدا

هانیدا بۆ حق ناماده کردن بۆ جیهادو له سه ره تاکه یدا نه لیت: .....

فدتك الضواهل قبا وجردا   وشم القبائل شيبا ومردا

وذلك لا سیافك البيض قضا   ودانت لأرماحك السمر ملدا

هه تا نه وهی نه لیت: ده دپر شعره ..... پاشان پاش نه وه ش که شاعیر باس له بارود وخی

هاوه ل گهران و توندوتیزیان ده کاتو له به رامبه ریشیاندا باسی موسلمانه کان ده کاتو عصب الدوله

هان ده دات بۆ جیهاد:

فحاموا عن دينكم و الحریم   محاماة من لا یری الموت فقدا

وسدوا الشغور یطعن النحور   فمن حق ثغر بكم أن یسدا

فقد أینعت أروس المشركین   فلا تغفلوها قطافا و حصدا

فلا بد من حدھم أن یفل   ولا بد من رکنھم أن یهدا

هه روه ها هه ولی زانایان و دادو ره نه دیبو شاعیران کاریگه ری خوی هه بوو له به هیزبوونی

بزوتنه وهی به رگوی چه کداری که نه میره کانی سه لجوقی سه رکردایه تیان ده کردو له لاپه ره کانی

داهاتودا به پشتیوانی په روه ردگار باسی لیوه ده که بن.

چوارهم: سه رکرده کانی جیهاد له ناو سه لجوقییه کاندا پیش عیباد الدین زهنگی:

یه کیک له راستیه به لگه نه ویسته کانی میژوی خاچپه رستی نه وه یه که بزواتی جیهادی ئیسلامی

دژیبه خاچپه رسته کان یه که م جار له پوژمه لاتسه وه سه ری هه لداو به تایبته له ناوچه ی

جه زیره دا، چونکه که وتوته نیوان دیجله و فوراته وه، نه م ناوچه یه ش به وه ناسراوه که ناو هه وای

پاکه و به پیتو به ره که ته و خیرو بیژی زوره، شاری گوره و شورای توکمه و قه لای زوری تیا به (۳).

نه و هوکارانه ش که وایکردوه بزوتنه وهی به رگری له م ناوچه یه دا سه ره لیده دات نه مانه ن:

● ناوچەى جەزيرە يەكەم ولاتى موسلمانانە لە رۆژھەلاتى ئىسلاميدا كە بە ئاگرى جەنگى خاچپەرستەكان سوتابىت كاتى كە دەستيان گرت بە سەر ئەلرەھاداو يەكەم ميرنشيني خاچپەرستيان لە سالى ٤٩٠ك/ ١٠٩٧ز دامەزناندو دانىشتوانيش لە مەترسى بوونى خاچپەرستەكان لە ولاتەكە ياندا گەيشتنو ئەمەش واى كرد لە موسلمانان دەستپيشخەر بن بۆ ھيرشكردنە سەر خاچپەرستەكان.

● ناوچەى جەزيرە ھەر لە سەر تايى ئىسلامەوہ كە ساپەتى خۆى سەلماند، بەھۆى دراوستيپيەتى لە گەل سنورەكانى دەولەتى بيزەنتيدا، ئەمەش مەترسيەكى گەورەى لە سەر موسلمانان دروست كرد لە سەر دەمى عەباسى و ئەمەويەكانداو بوو بە سەنگەرى يەكەمى بەرگرى سنورەكانى ئىسلام دژ بەرۆمەكان، دواى شالوى خاچپەرستيش ناوچەى جەزيرە روبەروى ميرنشيني رەھاي خاچپەرست بوويەوہ كە گەورەرتيرين مەترسى بوو لە سەر خەلافەتى عەباسى لە بەغدا.

● لە سەدەى پينجەمى كۆچى و يازدەيەمى زاینیدا ناوچەى جەزيرە ھاتنى توركە سەلجوقىيەكانى بەخۆھە بىنى، لە گەل ئەو خۆشەويستىيە كە پتەى ناسرابوون بۆ پەرورەدەكردنى ئەسپو سەركيشى كردنو دلگەرميان بۆ ئىسلام بەھۆى تازە موسلمان بوونيان ئىنتمايان بۆ مەزھەبى سوونى، سەلجوقىيەكان خوينىكى تازەيان كرد بە بەرى ناوچەى جەزيرەدا كە دلگەرمىيەكى بى وینەى ھەبوو بۆ جیھادكردن لە پتەئاو خوادا، بە پینچەوانەى ھیزە ئىسلامىيەكانى تر لە رۆژھەلاتى ئىسلاميدا كە بلیسەى ھەماسەتى ئاینى لە دەرونیدا كپ بوويەوہ و گیانى رووبەروبونەوہى تیادا لاوازبووبو.

● ئەو سامانە زۆرو داھاتە فراوانەى كە لە ناوچەى جەزيرەدا ھەيە بەھۆى بوونى سەرچاوەكانى ئاوو يەپىتى زەوى و فراوانى روبەرە كشتوكالییەكان و زۆرى لەوەرگەى پيويست بۆ ئەسپو مەرومالات، ئەمەش توانای سەرخستنو یارمەتیدانى موحاھیدەكانى پى بەخشی كردیە سەرچاوە بۆ ئازوقە و كەرەستەى جەنگ، ئەمە لە گەل ئەو تۆكەمى و قایمكارى سەروشتىيەى شارە گەرەو قەلاكانى جەزيرە لىي بەھەرەمەندن كە بزاولتى جیھادى ئىسلامى تیايدا سەرى ھەلدا وەك موسل و نامیدی و ماردین و قەلاى كىفاو شارەكانى تر، ھەرەھا ئەم شارانە لە پشتیوانىيەكى سەروشتى كەم وینە بەھەرەمەندن كە داگیركردنیانى زۆر سەخت كردبوو، بەم جۆرەش پارێزراو بوون لە دژە ھيرشى خاچپەرستەكان، لەوانەشە بوونى ميرنشيني رەھاي

خاچپه رست له جه زیره داو نه و مه ترسییه گه وره ی که هه بیوو له سه ر ده سه لاتیان و پرای مه ترسیان له پیشپه وی کردنی خاچپه رسته کان به ره و باشور بۆ له ناوبردنی خیلافه تی عه باسی له به غدا^۱ هۆکار بویت بۆ زیندووکردنه وه ی بیروکه ی جیهاد له دلی سه رکرده کانی جیهاد له و ناوچه یه دا. لیره شه وه سه یزنییه نه گه ر بیروکه ی جیهادی ئیسلامی له م ناوچه یه دا سه ره لبدات به مه بهستی سه ندنه وه ی ناوچه ی ره ها له دهستی خاچپه رسته کان^۲.

۱- **جیهادی قوام الدوله "راگری دهولت" کربوقای ده سه لاتداری موسل:** بیروکه ی به رگری ئیسلامی له سالی ۱۹۶۹/ک/۱۰۹۷ از چوو ه باری جیه جیکردنه وه نه مه ش کاتی بوو قوام الدوله کربوقا ده سه لاتداری موسل هه ستا به کوکردنه وه ی ریژه یه کی زۆر سه ر یازو به مه بهستی ریگری کردن له روخانی نه نتاکیه له سه ر دهستی خاچپه رسته کان، به لام کربوقا رووبه پووی وه ستاو هه ستا به گه مارۆی ره های بۆ ماوه ی سێ هه فته به م شیوه یه ش هه لیکی باشی بۆ خاچپه رسته کان ره خساند بۆ داگیرکردنی نه نتاکیه و هه ر نه مه ش روویدا، به لام نه گه ر کربوقا راسته وخۆ به ره و نه نتاکیه بپۆشتایه نه وه یاغی سیان شاری نه نتاکیه ی نه دا به ده سه ته وه و بارودۆخی گه مارۆ دراوه کان ده گۆرا^۳، به لام کربوقا گه مارۆی له سه ر ره ها هه لگرت کاتی بیستی نه نتاکیه داگیرکراوه و له فورات په ریه وه به ره و شام و له مارج دابقدا مایه وه، هه روه ها دقاقی کوپی تتشی ده سه لاتداری دیمه شق و ظهیرالدین طغتکین أثابک دقاقیش له وی بوون، له گه ل جناح الدوله حسین فه رمانپه وایی حمص و نه رسه لان تاشی فه رمانپوای شنکارو سه قمانی کوپی نه رته ق فه رمانپوایی بیتزوالمقدس و چه ند نه میریکی تر له وانه ی که هاو شیوه یان له لیته اتووی و نازایه تیدا نه بوو وه ک ئیبن کثیر ده لیت^۴: هه روه ها سه رجه م نه میره کان چوونه ژیر فه رمانده ی کربوقا نه ویش به ره و نه نتاکیه به ری که وت له سالی ۱۹۶۹/ک/ ۱۰۹۷ از که تا نه وکاته ش قه لاکه ی به ده ست موسلمانانه وه بوو، نه وه بوو توانیان لیی نزیک بنه وه و گه مارۆی له سه ر توندبکه ن و نه مه ش کاریگه ری هه بوو له سه ر خاچپه رسته کان و بارودۆخی به ره و خرابی بردن، چونکه خۆیان له نیوان دوو گه مارۆی ده ره کی و ناوخۆیییدا ده بینیه وه و نه مه ش رووبه پووی قه یرانیکی توندی کردنه وه به هۆی که می نازوقه وه و ناچار ی

^۱ الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي ل ۱۳۷.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۳۸

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۱۳۸

^۴ الكامل في التاريخ (۸/۴۰۰).

کردن په نابهرن بؤ خواردنی پاشه روو گه لای درهخت^۱، هه روه ها ناچاری کردن که وه فدیک بنیرن بؤ لای کریوقا و داوای په نادانی بکه ن هه تاوه کو نه نتاکیه به جیبهیلان، به لام کریوقا داواکه یانی په تکرده وه و وتی: به شمشیر نه بی درناچن^۲. نه مهش پالی به یه کیک له پیاوانی ناینی گاوره وه نا هه تاوه کو چیرۆکی جهنگی پیروز هه لیبه ستی و بووه هوی نه وهی که وردهی خاچه رسته کان به رزبکاته وه و له دهوری سه رکرده کانیا ن کۆبینه وه، وره بده نه بهر خویان بؤ هیرش بردنه سه ر موسلمانانه کان و دهسته دهسته ده رچوون و به پهری هیزه وه په لاماری موسلمانانه کانیا ن داو توانیا ن شکستیا ن پی بینن و بلاوه یا ن پی بکه ن^۳. به م جوره کریوقا سه رکه و توونه بوو له سه رکرده تی نه و هاوپه یمانیتیبیه نیسلا مییه دا که ویستی به هوییه وه ریگری بکات له داگیرکردنی نه نتاکیه له لایه ن خاچه رسته کانه وه له سالی ۴۹۱ک / ۱۰۹۷ز. هه روه ها میژوونوسان باس له هۆکاره کانی شکست هیئانی کریوقا ده که ن له کاتی کدا که خاچه رسته کان گه یشتبوونه نه و پهری لاوازی و شله ژان له ناو نه نتاکیه دا. له و هۆکارانه ش:

- نه وهی که میژوونوسه فهره نسبییه کان باسی ده که ن که کریوقای فهرمانپره وای موسل سی ههفته ی له کیسدا له گه مارۆدانی نه لپه هادا نه مهش ریخۆشکه ربوو بؤ خاچه رسته کان هه تاوه کو نه نتاکیه داگیربکه ن و خویان ناماده بکه ن بؤ هه ر هیرشی ک که له وانه یه بکریته سه ریا ن چ له لایه ن موسلمانانی تاو قه لاکه وه یاخود له لایه ن براکانیا ن له ولاتی شام و شوینه کانی تردا^۴.

نه بوونی هه ماهه نگی له نیوان هیزه کانی کریوقادا که له عه ره ب و تورک و خه لکانی ترپیک هاتبوون، پاشان نه وهی که رضوانی فهرمانپروای دیمه شق پیی هه ستا له بلاوکردنه وهی ناکۆکی له نیوان عه ره ب و تورکدا.

- نه بوونی پلانیکی سه ربازی روون و ناشکرا لای کریوقا، رونترین به لکهش له سه ر نه مه ریئه دانی کریوقا بوو به لیئانی یه کجاره کی خاچه رسته کان، کاتی که دهسته دهسته له نه نتاکیه ده رچوون، نه مهش نه گهریتته وه بؤ نه وهی که کریوقا پیی وابوو به کاره ی ته نها پییشه کی نه و سوپایه له ناوده بات^۵.

^۱ الكامل في التاريخ (۴۰۰/۸).

^۲ الكامل في التاريخ (۴۰۰/۸).

^۳ الكامل في التاريخ (۴۰۰/۸).

^۴ تاريخ الحرب الصليبية (۳/۳۲۸).

^۵ هه مان سه رچاوه (۲/۳۵۰).

● خرابی مامه‌لای کرېوځا له‌گه‌ل ټو ټو مېرانه‌ی که له‌گه‌لیدابوون، هؤکاریکه له‌هؤکاره‌کانی شکست هټان و روخانی، ټو ه‌بوو جوړیک خؤبه‌زلزانی تیادا به‌دی ده‌کرا، چونکه وایده‌زانی به‌وشیوه‌یه له‌گه‌لیدا ه‌لده‌که‌ن ټو مه‌ش بووه هؤی بیزاربوونیان له‌ه‌لسوکه‌وتی^۱.

● به‌رزبوونه‌وه‌ی لایه‌نی مه‌عنه‌وی و وره‌ی خاچپه‌رسته‌کان دوا‌ی ه‌لپه‌ستنی چیرؤکی جه‌نگی پیروز، ټو مه‌ جگه له‌و کاره‌ی که خاچپه‌رسته‌کان پی‌ی ه‌ستان پی‌ش گه‌یشتنی کرېوځا بؤ ټو نتاکیه کات‌ی سه‌رکرده‌کانیان ه‌ستان به‌نامه ناردن بؤ دقاقی فه‌رمان‌پوایی دیمه‌ش‌قو ټو گاداریان کرده‌وه که ته‌نها ټو شوینانه‌یان مه‌به‌سته که پی‌شتر به‌ده‌ست نیم‌پراتوریه‌تی بیزه‌نتیبه‌وه‌بوو له‌ولاتی شام^۲، ټو مه‌ش ریگرنیبه له‌به‌رده‌م ټو ه‌دا که بل‌ین ټو ه‌ه‌ولای کرېوځا بؤ پاریزگاری کردن له‌ټو نتاکیه خالی ده‌ستپیک بوو بؤ زیندوکرده‌وه‌ی بیروکه‌ی جیهادی ئیسلامی دژ به‌خاچپه‌رسته‌کان ه‌روه‌ک به‌هټزی موسلمانانی بؤ خاچپه‌رستیان سه‌لماند له‌حاله‌تی په‌گکرتنیانداو ریگه‌ی راستی دیاری کرد بؤ ټو سه‌رکرده‌ای که دوا‌ی خؤی هاتن و به‌رزکرده‌وه‌ی ټو لای جیهاد یان کرده ټو رکی سه‌رشانی خؤیان ه‌تاوه‌کو درټزه به‌وکاره‌ی ټو بده‌ن، ټو م راستیه‌ش به‌رجه‌سته‌تر ده‌بیټ ټو گه‌ر بزانی که عمادالدین زه‌نکی خؤی له‌ژیر چاودیری کرېوځادا ژیا دوا‌ی مردنی باوکی^۳ به‌لام کرېوځای فه‌رمان‌پوایی موسل مه‌رگ په‌خه‌ی پئ گرت له‌شاری خوی ټو زه‌ربایجان له‌سالی ۱۱۰۳/ک ۱۱۰۳ له‌کاتی ټو ټو ناکوکیه‌دا که که‌وته نیوان سولتان برکیاروق و کوری مه‌لکشاو براکه‌ی محمدی کوری مه‌له‌کشادا، به‌م شیوه موسل چؤل بوو له‌یه‌کیک له‌و سه‌رکرده‌ای که ناکوکی له‌گه‌ل سه‌لجوقیه‌کاندا نه‌یتوانی کارکردنی بؤ زیندوکرده‌وه‌ی بیروکه‌ی جیهادی ئیسلامی دژ به‌خاچپه‌رستان له‌بیربه‌رټه‌وه^۴.

۲- **جیهادی جکره‌مشی فه‌رمان‌په‌وایی موسل و سقمانی کوری ټو رته‌ق فه‌رمان‌په‌وایی ماردین و دیاربه‌کر:** ردن ټو تابه‌کی موسل که ربؤقا گؤمه‌که‌ی شله‌قاندو بوو به‌هؤی ه‌لگیرساندنی جه‌نگی ناوخؤیی، چونکه که ربؤغا وه‌سیه‌تی کردبوو که دوا‌ی خؤی سونقرجه‌بیټ به‌فه‌رمان‌په‌واو داواشی کرد له‌تورکه‌کان که گویرایه‌لی بکه‌ن، به‌لام موسای تورکمانی له‌قه‌لای کیفا که‌وته مملانی له‌گه‌لیدا، دوا‌ی ټو ه‌وایی ناودارانی موسل بانگه‌یشتیان کردو توانی

^۱ الجهاد ضد الصلیبین ل ۱۴۰.

^۲ الجهاد ضد الصلیبین.

^۳ الجهاد ضد الصلیبین ل ۱۴۰.

^۴ دول الاسلام للذهبی (۲/۳۰۰).

رکابه ره که ی بکوژی وه ک جیگری سولتان برکیاروق^۱. ههروه ها شمس الدوله جکر میش
 فه رمانپوایی جزیره ی نین عومر نه م ناکۆکیه ی قۆسته وه بۆ ده ست وه ردا ته ناو ملامانی
 ناو خۆییه کان نه وه بوو به ره و نصبین به ری که وتو دهستی به سه ردا گرت، موسی ش به ره و
 موسل هه لات و پاشان له وی خۆی قایم کردو له وی جکر مش بۆ ماوه یه کی دورود ریژ که مارۆی
 داو موسی ش ناچار بوو پشت ببه ستیت به سقمانی نه رته قی له دیار به کرداو پیشنیاری پیدانی
 قه لای کیفای بۆ کردو ده هه زار دیناری پیدایا، له به رامبه ر یارمه تی دانیدا، سه قمانیش نه م
 پیشنیاره ی قبول کردو یارمه تی سه ربازی پیشکه ش کرد، جکر مشیش ناچار بوو که گه مارۆی
 سه ر موسل هه لگرت، کاتئ موسا ده رچوو بۆ پیشوازیکردن له سه قمان، هه ندئ
 له خزمه تکاره کانی له ریگادا کوشتیان و سوپاکه شی په رته وازه بوو، سه قمانیش به په له
 گه راپه وه بۆ قه لای کیفاء دهستی گرت به سه ریدا له هه مان کاتدا جکر مش به ره و موسل
 پیشپه وی کردو چوو ناویه وه خه لکه که شی به خۆش حالیه وه به خیریان هینا^۲. جکر مش بوو
 به فه رمانپوای میرنشینی موسل له سالی ۴۹۵ک-۵۰۰ک / ۱۱۰۱-۱۱۰۶ز داو بووه هاوپه یمانی
 سه قمانی کوپی نه رته ق نه میری نه رته قه کان له دیار به کردا، مه به ست له م په یمانیه ش پی
 به ره نگار بوونه وه ی پیشپه وی خاچه رسته کان بوو له رۆژه لاته وه به ئاراسته ی ناوچه گه ری
 جه زیره، نه وه بوو نه و سه رکه وتنه خیرایانه ی که خاچه رسته کان به ده ستیان هینا و ئاره زوی
 ده ست گرتیان به سه ر حه راراندا ده گه یه نیت نیوان چوار ریپیانیک به ره و عیراق و جه زیره و
 شام، به سه وده رگرتن له ناکۆکی نیوان نه میره موسلماننه کان، سه رباری نه وه ی که
 له ده ستگرتن به سه ر حه راراندا وه رده گیریت له بجرانی په یوه ندی له نیوان موسلمانان له ولاتی
 فارس و عیراق و جه زیره و شام و به خشین هه لیکی تر به خاچه رسته کان بۆ هیرش کردنه
 سه ر موسل و هیور کردنه وه ی ره هاو ده ستگرتن به سه ر هه ریمی جه زیره دا، نه م هه موو
 هۆکاره کاریگه ری ته واویان هه بوو بۆ وه لانانی ناکۆکییه کان له نیوان جکر مش و سقماندا و
 کارکردن پیکه وه بۆ وه ستانی پیشپه وی خاچه رسته کان^۳.

أ- جهنگی به لیخ و سه رکه وتنی موسلماننه کان به سه ر خاچه رسته کاندایا "که به جهنگی
 حه رارانش ناوزه ده کریتا": هه ریه که له جکر مش و سقمان بانگه یشتی یه کتریان کرد بۆ
 کۆبوونه وه بۆ خۆلادان له مه سه له ی حه راران و هه تاوه کو به یه کتری رابگه یهن که برپاریان داوه

^۱ تاریخ الذنکسن فی الموصل وبلاد الشام ل ۶۲.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۶۲.

^۳ المقاومة الاسلامیة الغزو الصلیبی ل ۹۵ عما الدین خلیل.

خۆيان بيه خشن به خوا، ئه وه بوو به دهم به كه وه هاتنو له خاپووردا لای راس العين كۆبوونه وه و هاوپه يمان نيته كه يان توندوتۆل كرد به ده هزار سواری تورك و كوردو عه ره به وه كه وتنه رى بۆ رووبه رو بوونه وه ی زه ها پيش ئه وه ی هيرشيان بكریته سه ر، كاتى بلدوينى دوه ميش ئه میرى ره ها هه والى كۆبوونه وه يانى بيست هانای برد بۆ جوسلين بۆ هيمۆندو داواى كۆمه كى لى كردو پيشنيارى كرد كه ئاراسته ی هيرشه كه بگۆرن به وه ی كه هه ستن به هه ولتيك بۆ رو به رو بوونه وه ی حه پاران، داوى ئه وه ش كه بلدوين پاسگايه كى بچووكى هيشته وه له ره هادا به ره و حه راران كه وتنه رى به سه رۆكايه تى كۆمه لتيكى كه م سواره و ئه رمه نه كان، له نزيك حه رارانيشدا هه ريه ك له جوسليني ئه میرى ته ل باشرو بۆ هيمۆندى ئه میرى ئه نتاكييه و تانكردى خوشكه زای و به تريارىكى ئه نتاكييه و سوپايه ك كه سواره و فه رمانده كانى خاچه رست و ژماره يه كى زۆر له ئه رمه ن و پياوانى ئاينى هاتنه پالى، كه ژماره يه ده گه يشته سى هه زار سواری سى هينده ی ئه م ژناره يه پياده له واقعيشدا ئه م سوپايه ئه و هيزه ليده رو ئاماده و ته واوه بوو كه خاچه رسته كان له باكوپرى شامدا هه يانبوو، جگه له پاسگای شوراكان، كاتى ئه م سوپايه ش كۆبوويه وه له به رده م حه پاراندا جكرمش و هاوپه يمانه كه ی هيشته به ره و ره ها ده هاتن^۱.

ئه وه بوو زۆرى نه مابوو خاچه رسته كان ده ست بگرن به سه ر حه پاندا، داوى ماوه يه كى كه م له ئابلقه دانى، به لام ئه و ناكوكييه ی كه له نيوان بلدوين بى بوو بو هيمۆندا روى داو سو ربوونى هه ريه كى كيان له سه ر هه لكرتنى ئالاكه ی له سه ر ئه و شاره داوى ده ست به سه راگرتنى، يارمه تيده ربوو بۆ خۆراگرتنى حه پان و هه لى ره خساند بۆ موسلمانان هه تا وه كو بكه ونه جموجۆل بۆ جه نگ كردن دژى خاچه رسته كان پيش له ده ستدانى ئه و شوينه ی كه به ده ستيانه وه بوو، رو بو رو بوونه وه ش له نيوان هه ردوولادا له سه ر رويارى به ليخ روويدا له نوئ شه عباندا، موسلمانان خۆيان وه ك شكستخواردو پيشاندا، خاچه رسته كانيش نزيكه ی دوو فه رسه خ شوينيان كه وتن، پاشان هيرشيان بۆ هيتانه وه و زۆرينه ی سوپا كه يان له ناوبردن^۲ و ريزه يه كى زۆر مولك و سامانيان ده سه كه وت^۳، هه ره ها بو هيمۆندى ئه میرى ئه نتاكييه و تانكردى خوشكه زای بۆسه يان دانا بو هه تا وه كو له پيشته وه بده ن به سه ر موسلمانه كاندا له كاتى گه رم بوونى جه نگدا، كاتى هاتنه

^۱ الحروب الصليبية وسمات (۷۲/۷۱/۳) المقاومة الاسلامية للغز الصليبي ل ۹۶.

^۲ المقاومة الاسلامية للغزو الصليبي ل ۹۶.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

دوره و بینیان هاوریکانیاں شکستیان هیناوه و سه ربازگه که یان تالان کراوه، له شوینه کانی خویاندا به شه و مانه وه و پاشان دزه یان کردو هه لاتن، موسلمانان کانش شوینیان که وتن و ژماره یه کی زوریان له هاوریکانیاں کوشت، به لام نه دو که سه توانیان دهر بازبین و بگه رینه وه بو ره ها، به لام بلدوین و جوسلین به دیل گیران پیشتریش بلدوین له گه ل کومه لیک له فهرمانده کانیدا هه لاتبوون له کاتیکدا که ویستیان له ده ریای به لیخ بپه پنه وه، به لام قوپو لیته بووه ریگریان و دهره نجام سه رکرده یه کی تورکمانی له هاوریکانی سقمان پیا یاندا گه شته وه و توانی به دیلیان بگریت و به لدوینی برد بو سه قمانی سه رکرده ی^۱.

ب- **ناکوکی نیوان جکرمش و سقمان**: کاتی هاوه لانی جکرمش بینیان هیزه کانی سه قمان ده ستیان گرتووه به سه ر به شی زوری ده سه که وتی خاچه رسته کاندا وتیان به سه رکرده که یان: نه گه ر به وه هه موو ده سه که وته وه برپونه وه نیچه لای خه لک چی بلین و چیمان پی ده لنین؟! بویه پیشنیاری فراندنی بلدوینیان لاخوشه ویست کرد، جکرمشیش هه ندیک له هاوریکانی ناردو توانیان نه میره خاچه رسته که له سه ربازگه ی سه قماندا بفرینن، کاتی سه قمان به مه ی زانی، له وکاته دا له وی نه بوو) زور به لایه وه قورسبوو، بویه هاوریکانی خویان ناماده کرد بو جهنگ، به لام نه و پاش که میک گپرانه وه ووتی: نامه وی بو دامرکاندنه وه ی توره ییم دوژمنانی موسلمانان دلخوش بکه م^۲، پاشان به سه رکردایه تی هیزه کانی که وتهری و چه ک و نالای خاچه رسته کانی بردو جلو به رگه کانی کرده به سه ربازه کانی و سواری نه سپه کانیانی کردن و هات بو هه ریمی شبختان له دیار به کردا نه وه بوو خاچه رسته کان به جینان هیشت، چونکه وایان ده زانی له خویانان و سه رکه و تون سقمانیش رویه رویان بوویه وه له ناوی بردن و هه لی کوتایه سه ر قه لاکانیاں، به م شیوه یه توانی ده ست بگریت به سه ر ژماره یه ک له قه لاکانی ناوچه که دا پاشان گه رایه وه بو باره گای میرنشینه که ی له دیار به کردا^۳.

ج- **شکستخوردنی جکرمش**: جکرمش بریاری به رده وام بوونی له سه ر جهنگ کردندا دوا ی گه رانه وه ی هاوپه یمانه که ی هه روه ک هه ستا به په لاماردانی قه لاکانی خاچه رستان له هه ریمی شبختان دا که تاکو روزه لاتنی ره ها دریز ده بیته وه، پاشان به رده وام بوو له پیشره ویکردن به ره و ره ها، نه وه بوو په له نه کردنی خاچه رسته کان بووه هزی هیشتنه وه ی چه ران به ده ستی موسلمانان کانه وه، ره هاش به هزی هیواش جولانه وه ی موسلمانان کانه وه به ده ست گا وره کانه وه

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۹۷.

^۲ الکامل فی التاریخ (۴۶۶/۸).

^۳ هه مان سه رچاوه (۴۶۶/۸) المقاومه الاسلامیه الغزو الصلیبی ل ۹۷.

مايه وه، چونكه بواری دا به تانکرد هه تاوه كو ئامیره كانی به رگری چاك بكاته وه و به م شیوه ش توانی یه كه م هیرش به رپه رچ بداته وه كه جكرمش پیی هه ستا، نه مهش به زۆری نه گه ریته وه بۆ ئه و نازایه تی و نه مه كداریه ی كه نه رمه ن و خه لگی ناوچه كه نواندیان، به لام نه و فشاره زۆره ی كه تانکرد هه سستی پیی كرد، ناچاری كرد كه په ناب ریته بۆ بۆهیمۆند له گه ل نه وه شدا كه بۆهیمۆند رویه روی كیشه ی زۆر بووبویه وه، به لام پیی باش بوو مه سه له ی به رگری كردن له ره ها پیش بخت بۆیه هه ستا به یارمه تی دانی خوشكه زاكه ی، به لام خراپی ریگاوایان بووه ریگر له به رده میداو تانكردیش زۆر ناو میدبوو فه رمانی دا به پیاوایی پاسگا كه كه بچنه شوینه كانیانبۆ هیرش كردن له به رامبه ریاندا نه وه بووله تاریکی شه ودا هه لیان كوتایه سه ر توركه كان له كاتیكدا كه له خه ویکی قولدا بوون، به گه یشتنی بۆهیمۆندیش سه ركه وتنی خاچه رسته كان به دی هات و جكرمشیش به ترسه وه هه له ات و له پاش خۆی سه ربازگه كه ی به جی هیشت كه پرپوو له سه روه ت و سامان به م شیوه یه ش فه ره نجه كانییش تۆله ی شكستی چه رانیان كرده وه و توانیان پارێزگاری له ره ها بكن له و دیلانهش كه كه وتبوونه ده ست تانكرد كچه شازاده یه كی سه لجووقی بوو له خانه واده ی جكرمش، جكرمشیش هینه ریزی له و خاتوونه گرت، كه برپیی زۆر پاره ی دا بۆ ئازادكردنی كه ده گه شته نزیکه ی ۱۵هه زار بیزنت، یان گۆرینه وه ی به خودی كۆنت بلدوین، نه وه بوو هه والی نه م پیشنیاره گه یشته به یتومه قدیسو به لده وینی پاشاش خیرا نامه یه كی نوسی بۆ بۆ هیمۆند كه نه م هه له له ده ست نه دات هه تاوه كر به لدوین رزگاری بییت، به لام بۆهیمۆند و تانكرد پیوستانیان به پاره بوو، هه روه ها گه پانه وه ی به لدوینیش تانكردی له كاره كه ی دورخسته وه، چونكه وه ك ده سه لاتداری ره ها - ده بویه بگه ریته وه بۆ نه نتاکییه، بۆیه وه لامیان بۆ نامه كه ی پاشا بلدوین به م شیوه یه بوو: هبج دبلۆماسیه تیکی تیدانییه كه په له بكن له په سه ندكردنی پیشنیاره كه دا، چونكه نه گه ر دوو دلی بنویچن ره نگه جكرمش ناچار بییت فیده كه زیاتریكات، له و كاته شدا له گه ل جكرمیشدا رێك كه وتبوون له سه ر رازیبوون به و بپه پاره یه و هه ر بۆیه بلدوین له زینداندا مايه وه^۱.

د- نه نجامه كانی جهنگی بلیخ یان چه ران: جهنگی بلیخ ده ره نجامی گرنگی هه بوو له سه ر ئاستی ئیسلامی و خاچه رستیدا كه گرنگترینیان:

^۱ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۹۹.

- پیش‌پره‌وی خاچپه‌رسته‌کانی وه‌ستاند به‌ئاراسته‌ی پۆژه‌لات له‌سه‌ر حسابی موسلمانه‌کان و بی‌ئومیدی کردن له‌پیش‌پره‌وی کردن به‌ره و عیراق و ده‌ستگرتنیان به‌سه‌ر هه‌ریمی جه‌زیره‌دا. خه‌ونه‌کانی بوهمیۆندی له‌ناو برد بۆ ده‌ست گرتن به‌سه‌ر حه‌له‌بدا و کردنی نه‌نتاکیه به‌ده‌وله‌تیک‌ی گه‌وره و خاچپه‌رسته‌کانی بی‌ئومیدکرد به‌رامبه‌ر به‌بچرانی په‌یوه‌ندی نیوان موسلمانه‌کان له‌شام و جه‌زیره و ئاسیای بچووکدا له‌ریگه‌ی ده‌ستگرتن به‌سه‌ر حه‌له‌بدا.
- چاره‌نوسی شاره‌ی ره‌های دیاریکرد، چونکه ئه‌م ئیماره‌ته ربه‌روی چه‌ندین ناکۆکی و کیشه‌ی ناوخۆیی بویه‌وه که‌بووه هۆی لاوازکردنی به‌تایبه‌ت له‌لایه‌ن ئه‌رمه‌کانه‌وه، که‌هه‌رزوو بیزاریان ده‌ریبری له‌ده‌سه‌لاتی لاتینی له‌به‌ر توندی ئه‌وان به‌رامبه‌ر به‌کلپسای ئه‌رمه‌نی و ده‌ربه‌ده‌رکردنی پیاوانی ئه‌مه‌ش وایکرد له‌ئه‌رمه‌نه‌کان که‌په‌یوه‌ندی بکه‌ن به‌تورکه‌کانه‌وه نه‌گه‌ری روخانی ره‌ها له‌سه‌رده‌ستی موسلمانه‌کان نزیک بوویه‌وه^۱.
- هه‌لی گێزانه‌وه‌ی ئه‌و مولکانه‌ی بۆ موسلمانان ره‌خساند که‌پیشتر له‌ده‌ستیان دابوو و خرابوو به‌سه‌ر مېرنشینانی نه‌نتاکییه.
- تانکرد دوا‌ی به‌دیگرتنی بلدوین بو به‌فه‌رمانپه‌وای ره‌ها، بۆهمیۆندیش بو به‌به‌هیزترینه‌میری خاچپه‌رست له‌باکورد.
- ئه‌م سه‌رکه‌وتنه‌ بووه هۆی نزیک بوونه‌وه‌ی زیاتری هیزه ئیسلامی و بیزه‌نتیه‌کان دژ به‌دوژمنی هاویه‌شیان ئیبن القلانسی ش مه‌ترسی ده‌ره‌نجاهه‌کانی روون ده‌کاته‌وه و ده‌لێت: ئه‌مه سه‌رکه‌وتنیک‌ی باش بوو بۆ موسلمانان، که‌هاوشپۆه‌ی نه‌بوو فه‌ره‌نجه‌کانی لاوازکرد و ژماره‌یان که‌م بوویه‌وه، مه‌ترسیان نه‌ما و ده‌رونی موسلمانه‌کانی به‌هیزکرد و هیمه‌تی جولاندن بۆ سه‌رخستنی ئاین و جیهادکردن دژ به‌بی باوه‌ران و خه‌لگی مژده‌ی شکسته‌هینانیان دها به‌یه‌کترو دنیابوون له‌لێدان و هه‌ره‌سه‌هینانیان.
- ئه‌و ئه‌فسانه‌یه‌ی به‌دروخسته‌وه که‌ده‌لێ خاچپه‌رسته‌کان ناشکین^۲.
- ئیمپراتۆری بیزه‌نتی ئه‌لکسیوس هه‌لی لاوازیوونی ده‌سه‌لاتی بۆ هیمۆندی قۆسته‌وه پاش ئه‌وه‌ی که‌پوبه‌پوی په‌خنه‌ بوویه‌وه به‌هۆی رزگار نه‌کردنی بلدوینی هاورییه‌وه، وێرای پابه‌ندبوونی به‌ریککه‌وتنه‌نامه‌ی که‌له‌گه‌ل ئیمپراتۆردا مۆری کردبوو که‌ده‌ستی دایه‌ هاندانی ئه‌و پاپه‌رینانه‌ی که‌دانیشتوانی قلیقیه‌ پیتی هه‌ستان دژ به‌فه‌رمانپه‌وا نورمانه‌کانیان، هه‌روه‌ها

^۱ تاریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام ل ۶۵.

^۲ همان سه‌رچاوه ل ۶۵.

فرمانی دا به هیزه کانی که ده سترگن به سهر چند شارو پیگه یه که پیشتر تانکرد دهستی به سهر دا گرتبوو، گه شتیگه لی بیزه نتیش به شداربوو له ده سترگتن به سهر هندی شاری که نار ده ریادا وه که لادقیه و طرطوس، سهریاری ئه مهش بیزه نتیه کان توانیان سود له بنکه ده ریاییه کانیان له قهرسدا وه رگرن بۆ پیشکش کردنی یارمه تی به ریمؤندی ضجیلی - دوزمنی سهرسه ختی بۆ هیمؤند - که ه ولی ده دا بۆ دامه زانندی میرنشینیك به ده وری ته رایلوسدا له ته نیشته ئه نتاکییه وه له باشوره وه له کاتیکدا که کهس له قودسه وه نه رۆیشت بۆ یارمه تی دانی بۆ هیمؤند بۆ تیپه راندنی ئه و کیشه یه ^۱.

به م شیوه یه دانرابوو بۆ جگرمش که به هوی هاوپه یمانیتی له گه ل سقماندا، رۆلئیکی ترسناک بگتیرئ له میژوووی جه نکه کانی خاچه رستیداو خووی و هاوپه یمانه که ی یه که مین سهرکه وتنی یه کلاکه ره وه پیشکش جیهانی ئیسلامی بکن، به مهش ده روزه ی والا کرد بۆ ده رکه وتنی چه ندین فه رمانده و هاوپه یمانیتی ئیسلامی که گورزی یه که له دوا ی یه کیان ئاراسته ی خاچه رسته کان کرد، ئه و سهرکردانه ش به مه دودی فه رمانپه وای سه لجوقی له موسل دهستی پیکردو به صلاح الدین کۆتایی پی هات و ئیلغازی و بلک ئه رته قی و ئاق سنقری به رسقی و پاشان عماالدین نوره دین ی زه نگیشی له و تیوه نده دا له خو ده گرت ^۲.

د- درییژهدانی جگرمش به جیهاد؛ وپرای هندی ده ستپیشخه ری نیگه تیف که له دوا ی سهرکه وتنی موسلمانه کانه وه له به لیخدا روویدا، جگرمش هیشتا ئومیدی هه بوو سهرکه وتنی تر له م گۆره پانه دا تۆمار بکات، ئه مه شی دوا ی که متر له دوو سال بۆ په خسا کاتی له کۆتایی سالی ۱۱۰۶-۱۱۰۷ ز فه رمانتیکی له سولتان محمده وه پیگه شت بۆ نه نجامدانی به هه لمه تیکی نوئ بۆ سهر خاچه رسته کان، ئه ویش په یوه ندی کرد به ئه میری ناوچه کانه وه توانی هاوپه یمانیتییه که پیک به یتیت که رضوانی ئه میری حه له بو ئیلغازی ئه رته قی و ئه میری ماردین و ئه لب ته مرتاشی فه مانپه وای شنکارو اصبه دساوا که یه کیک بوو له گه وره ئه میره کانی ولاتی فارسی له خو گرتبوو، به لام ئه وه ی که ئیلغازی خسته به رده م ئه میره کانی تر، جیبه جیکردنی ئه و پلانه ی یه که خست، ئه وه بوو داوا ی لیکردن که هه لمه ته که یان دژ به جگرمش ده ست پی بکن به مه به ستی ده سترگتن به سهر موسل دا بۆ ده ستخستنی په زامه ندی سولتان محمده د که هندی هه لسوکه وتی فه رمانپه وای موسلی به دل نه بوو وپرای

^۱ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۰۰.

^۲ المقاومة الإسلامية للغزو لصلبيبي ل ۱۰۲.

نه گهري سود وه رگرتن له بودجهی دارایی و سه ریازی موسل دژ به خاچه رسته کان، نه وه بوو
 هاوریکانی به وه رازیوون و پیکه وه که وتنه پئی بۆ هیرشکردنه سهر نصیبین که یه ر
 به فهرانپه وای موسل بوو، به لام بریکاره کانی جکرمش له و شوینه دا سهر که وتوو بوون
 له نانه وهی دووبه ره کی له نیوان رضوان و ئیلغازیدا به پلانی گه وره که بان له موسل، رضوانیش
 هه لی سازدانی خوانیکی شای قۆسته وه که له بهرده م شورا کانی نسیببندا ساز دراو هه ستا
 به فپاندنی ئیلغازی و کۆتکردن و گرتنی، به لام شوینکه وتووهورکه مانه کانی توانیان رزگاری
 بکه ن و هیرشیککی کتوپر بکه نه سهر سه ریازگی رضوان نه مه ش رضوانی ناچار کرد به
 پاشه کشه کردن و گه پانه وه بۆ حه لب، لیره شه وه هه لوه شان وهی نه م هاوپه یمانتییبه
 ده رکه وت پیش نه وهی تاقه هه نگاوێک بنیت به ره و نامانجی سهره کی که کوشتاری
 خاچه رسته کان بوو، به لام هه موو نه مانه جکرمش ساردنه کرده وه له هیرشکردنه سهر
 دوژمنه راسته قینه کانی، نه وه بوو که له شکست هیتان به هه وه لکه کانی هاوپه یمانتیی نه میره کان
 له دژی بویه وه، راسته وخۆ هیرشی کرده سهر ره ها، به لام زۆری نه خایه ند گه رایه وه بۆ
 موسل و له ویش روبه رووی کیشه ی نوئی بوویه وه له گه ل سلجوقیه کاندا، دوی نه وهی
 که سهر که وت به سهر نه وه هیرشه ی که سه ریازه کانی ریشارد (سالرنو) پئی هه ستان که
 له جیاتی بلدوینی دیلکراو فهرانپه وایه تی ره های ده کرد، به لام زۆری نه خایه ند سولتان قه لچ
 نه رسه لانی کورپی سوله یمان سولتانی رۆمه سه لجوقیه کان، هه ستا به هیرشکردن بۆ سهر
 ره ها، جیگره کانی جکرمش له حه پان هه له که یان قۆسته وه و نوینه ریان ناره ده لای و
 بانگه یشتیان کرد بۆ نه وهی نه و شاره ی راده ست بکه ن، قه لچ نه رسه لانیش به ره و نه وئ
 به ریی که وت و چوه ناو حه پان و خه لکیش دلخۆشبوون به جیهاد کردن له دژی فهرانپه^۱،
 له ویش چه ند رۆژیک مایه وه پاشان ناچار بوو بگه ریته وه بۆ ولاته که ی به هۆی نه خۆشییبه که ی
 تونده وه که توشیبوو، به لام کۆمه لیک له هاوه لانی له حه پاندا به جیه یش بۆ پاراستنی^۲، وادیاره
 که سایه تی قه لچ نه رسه لان ورده ورده هه ژمونی په یداکرد به هۆی نه وه هیزو ده سه لات و
 سه ربه خۆییبه که هه یبوو زیاتر له نه میره موسلمانه کانی تر له ناوچه که دا به هۆی ناکۆکی
 به رده وام و شه رو پیکدادانیان له پیتا و به ده سه یتانی ده سه که وتی ئیقلمی سنوردارو نه مه
 جگه له وهی که نه و گرفتانه ی روبه رووی جکرمش بوویه وه له موسل داو تیکچوونی

^۱ هه مان سه رچاوه.

^۲ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۰۳.

^۳ الكامل في التاريخ له المقاومة الإسلامية ل ۱۰۴.

په یوه نډیه کانیسی له گه ل سه ل جو قیو کاند ا به ته وای گرنګی دانی به گزده پانی جیهاد دژ به خاچپه رسته کان له بیر برده وه، نه م کاره ش بووه هوی نه وه ی قطب نه رسلان جیگره کانی بریکاره کانی جکرش راکیشیت له حه پاندا بویه بانگه یشتیان کردو حه رارانیان دابه ده سته وه، نه مه ش هه مان هوکاری بانگه یشتکردنی قه لچ نه رسلان بوو له لایه ن خه لکی موسله وه هه تاوه کو حوکمرانیان بکات، پاش کوژرانی حکرمشی حوکمرانی پیشویان^۱.

۳- جیهادی جکرشمی فه رمانروای موسل و سه قمانی کوری نه رته ق فه رمانره وای

ماردین و دیاربه کر: هر که نه وروپای روظناوایی هه والی نه و سه رکه وتنه ی بیست که هیزه خاچپه رسته کان له ولاتی شامو فه له ستیندا به ده ستیان هیئا، زوریک له نه میره کانیان که پیشتر به شداریان نه کردبوو له هاتن بؤ روظه لات ناره زووی به شداری کردنیان نواند به پالنه ری ته ماعی که سی دونیایی و ده سکه وتنی مولک و سامان و پیرای پالنه ری ئاینی که خوی له ده سکه وتنی پاداشت و لیخوشبوون داده بینییبه وه، شایانی باسه خاچپه رسته کان له روظه لاتدا پیویستی زوریان به جه نگاوه رو داگیرکری زور هه بوو به مه به ستی:

● دریژه دان به جه نګ دژي موسلمانان کان.

● ده سپیکردنه وه ی فراوانخوازی.

● پاراستنی نه و ده سکه وتنه ی که به ده ستیان هیئاوه.

● پاراستنی نه و مافانه دژ به هر هه ولئیکی موسلمانان بؤ گترانه وه ی.

کومه لگی روظناو وه لآمی نه م دیارده یه ی دابه وو پابونئیکی خاچپه رستی لیکه وته وه بووه هوی هاتنی کومه لانیکی خاچپه رستی تر بؤ روظه لات و له مباردیه کانیس یه که می نه و کومه لانه بوون، نه وه بوو له سالئ ۴۹۴ک/ ۱۱۰۱ ئیتالیا یان به جئ هیشت به سه رکر دایه تی نه نسلم بووی سه روکی نوسقونه کانی میلان و کومه لیک له شازاده کانیس هاورئیه تی بیان کرد که له نیوانیاندا نه لبره رت کونت بیاندرا ت و جیوبرت کونت بارما و هیوکونت مونتیبلو هه بوو^۲. وادیاره نه م کومه له لامباردیانه و پیرای زوری به شداریوان تیایدا له پووی جؤرو چؤنئیتیبه وه زور له کومه له کانی پیش خوی جیاوازنه بوون، به به لگی نه وه ی که ته نها ژماره یه کی که م جه نگاوه ری له خؤ ده گرت و زورینه ی به شداریوانی له خه لکانی ئاسایی بوون که شاره زاییه کی نه وتویان ده رباره ی جه نګ نه بووو هیچ ریکخستنئیکیان پیوه دیارنه بوو، کاتی گه یشته نه ده وروبه ری قوسه نئینه دزی و تالانی زوریان کرد نه مه ش وای کرد

^۱ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۰۴.

^۲ تاریخ سلاجقة الروم فب اسيا ل ۹۶.

له ئیمپراتۆری بیزهنتی که په له بکات له گواستنه وه یاندا بۆ ئاسیای بچوک نه مهش له مانگی جمادی یه که م/ نازاردا، نه وه بوو له نیو قومیدیه دا نیشته جێ بوون له چاوه پوانی گه یشتنی کۆمه له کانی تردا، زۆریشی نه خایه ند کۆمه لیکي تر له فهره نسییه کان گه یشتن به سه رکردایه تی ستیفن بلوا، کۆمه لێ شازادهش په یوه ندیان پتوه کرد وه ک ستیفن کونت برجدیاو هیو کونت بردی و بلدوین کونت جراندر به و هیو بیرفون ئوسقوفی سواسون له گه ل سریه یه کی نه لمانی به سه رکردایه تی کونزاد نه م کۆمه لانهش پیکه وه له بسفۆر په رینه وه و له نیقیه دا له نزیك سه ربا زگه ی له مباردی جیگیر بوون، ژماره ی هه ردوو کۆمه له کهش له نیوان دوو سه د بۆ سی سه د هه زار جه نگاوه ر ده بوو، ئیمپراتۆری بیزهنتیش نه لکیس کومنین ریموند کونت تولوزی هاو پتی وه ک فهرمانده ی گشتی ده ستنیشان کرد و کۆمه لیک سه ربازی بیزهنتی به سه رکردایه تی تسیتاس بۆ نارد.^۱

۱- **جهنگی هرسیفان**: سوپای خاچه رست له نیقومیديه وه به ره و دوریلیوم به ریکه وت به مه به ستی گه یشتن به زه ویه پیروژه کان، به و مه رجه ی له کاتی روشتنیدا نه و ریگه یه بکاته وه که به ئاسیای بچوکدا تپه رده بیته، بۆیه ئیمپراتۆر ستیفن بلوا وه سیه تی کرد که سوپا نه و ریگه یه بگریته به ر که کۆمه له خاچه رسته کان پیشتر گرتویانه ته به ر که به دوریلیوم و قونیه دا تپه رده بیته، به لام له مبادیه کان رازی نه بوون به ره و زه ویه پیروژه کان به ری: هوت هه تاوه کو بۆهیمۆند نازاد نه که ن که به نموونه و پاله وان و تاکه سه رکرده ی باوه رپیکراویان ده زانی که بتوانی به ره و سه رکه وتن بیانبات، بۆیه سوربوون له سه ر نه وه ی که هه لمه ته که به ره و کمبادو کییه بروت، نیبن الاثیریش باسی نه وه ده کات که نامانجی نه و کۆمه له خاچه رستانه بریتی بوو له رزگارکردنی بۆهیمۆند له دیلی^۲، و پرای ناره زابوونی هه ندی له سه رکرده و شازاده کان، به لام نه ندامانی هه لمه ته که روویان کرده زه وی داشمه ندییه کان له ری نه نقه ره وه که نه وکات له ژێر ده سه لاتی قلع نه رسه لاندابوو، نه وه بوو ریگه یان دۆزیه وه و درێژه یان به گه شته که یاندا به ره و کنگری که نه که وپته خواری بافلاجونیا بۆ نه وه ی نه و ریگه سه ره کییه بگرنه به ر که به ره و نه ماسییه و نیکسار ده روات و هه تاوه کو پیشه رپه وی خاچه رسته کان یه ک به خن، قلع نه رسه لانیش به نه نقه ست پاشه کشه ی کرد له به رده م هیزه خاچه رسته کاندا به شیوه یه کی پله به ندی و شیوازی بیابان نشینه کانی گرت به ر به روخاندنی نه و شویتانه ی که پاشه کشه ی لێ ده کات و سوتاندنی هه ر شتی که له وانیه خاچه رسته کان

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

^۲ الکامل فی التاریخ له تاریخ سلاجقه الروم ل ۹۷.

^۳ تاریخ سلاجقه الروم فی آسیا ل ۹۷.

سودی لی وه رگرن به تاییهت نازوقه و جبه خانه کانیان، له هه مان کاتیشدا هیژه تورکمانه کان کۆبوونه وه له هاوپه یمانییتییه کی نوئیدا بۆ روبه روبوونه وه ی هه ره شه ی خاچپه رسته کان ئه وه بوو کمشتکین ئه حمه د ئه لداناشمند هه ستا به نوێکردنه وه ی هاوپه یمانییتییه که ی له گه ل فلج ئه رسه لاند، هه روه ها رضوانی فه رمانپوای حه له بی هاندا بۆ ناردنی چه ند جه نگاوهریک^۱. خاچپه رسته کان گه شتنه کنگری و تورکمانه کانیان به ئه وپه ری هیژیانه وه تیادا بینی به لام به هۆی تۆکمه ییه وه ئه و شاره یان بۆ نه گه را ناچاربوون درێژه به گه شته که یان بده ن دوای ئه وه ی گونده کانی ده وره بیه یان تالان کرد، به لام ورده ورده به هۆی که می نازوقه و گه رمی که شو هه واو ریگری تورکه کانه وه ماندوبوون و ریمۆندیش بۆ ئه وه ی سوپاکه له تیاجوونیتی مسۆگه ر رزگاربات، پێشنیاری کرد که به ره و باکوپی رۆژه لات و قستمونی به ری که ون، له ویشه وه به ره و له شاره کانی بیه زه نتی له سه ر ده ریای ره ش، هه رچه نده رۆیشتن به ره و قستمونی هیواشو زه حمه ت بوو له به ر ته واو بوونی نازوقه و له ناو بردنی به رو بوومی کشتوکالییه کان و پرکردنه وه ی بیه کان له لایه م تورکه کانه وه، ئه وه بوو خاچپه رسته کان رووبه پووی هبیرشیتی کتوپرپوون له لایه ن تورکه کانه وه که شپرزه و په رته وازه ی کردن و هیچییان پێ نه کرا هه تا وه کو ریموند توانی کۆییان بکاته وه کاتێ گه یشته ده وره بیه ری قستمونی، له م کاته شدا پتویشت بوو له سه ر ریمۆند ریژه ویک بۆ خۆی بکاته وه له نیوان ئه و کۆمه له تورکیانه دا به ئاراسته ی که نار ده ریا، به لام دیسانه وه له مباردیه کان سووریون له سه ر رۆیشتن به ره و رۆژه لات، ئه ویش له و ده وره بیه ره دا لایدا به ناچاری و له سه ر رای ئه وان^۲، پاشان سوپای خاچپه رستی رویاری هالیسی بری و به ئاراسته ی دانشمندیه کان و تاکه کانی گه شتنه شاری مرسیفان که ده که ویته ریگه ی نیوان رویاره که و ئه ماسیه^۳ کاتێ تورکه کانیش زانیان که هیژه خاچپه رسته که ماندوبووه پێشروییان بۆ کردو پویه رووی بوونه وه، زۆری نه خایه ند خاچپه رسته کان توشی شکست بوون و گۆره پانی جه نگییان به جئ هیشت له ژیر فشاری جه نکه که داو ژن و قه شه کانیان به جئ هیشت و ریمۆندیش په نای برد بۆ ته پۆلکه یه کی بچوو و کو خۆی تیادا قایمکرد هه تا وه کو فه ره نسسی و ئه لمانیه کان فریای که وتن، پاشان به شه ودا هه لات دوای ئه وه ی بی ئومیدبوو له سه رکه وتنو، له پاش خۆشی سه ریازگه ی خاچپه رسته کان و ئه و خه لکه ی تر که له گه لئاندا بوون وه ک ده سه که وت که وته ده ست

^۱ تاریخ الحروب الصلیبیه (۴۳/۳) ر نسیمان.

^۲ تاریخ سلاجقه الروم فی آسیا الصغرای ل ۹۸.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۹۸.

تورکه‌کان^۱، دوی چه‌نگه‌ش کرداری راوه‌دونان ده‌ستی پی کرد که‌ته‌نھا سواره‌کان لئی رزگار بوون، زیانی خاچه‌رسته‌کانیش گه‌شته چوار له‌سه‌ر پینجی سوپاکه^۲، تورکه‌کانیش ده‌ستیان گرت به‌سه‌ر ریژه‌یه‌کی زور چه‌ک و دیلیکی زوریان ده‌سکه‌وت که‌دواتر وه‌ک به‌نده فرۆشران.

زوری نه‌خایاند پیموند گه‌شته بافرا، ئو به‌نده‌ره بیزه‌نتییه بچوکه‌ی که‌له‌سه‌ر ده‌ریای ره‌شه نزیك سینوب، له‌ویشه‌وه که‌شتیه‌ک به‌ره و بیزه‌نته و پاشانیش به‌ره و قوسته‌نتینه‌ی برد^۳، هه‌روه‌ها میژوونووسی لاتینی نه‌لبه‌رت ئوف نه‌کس ناماژه به‌وه ده‌دات که‌ریموند به‌رتیلیکی له‌تورکه‌کان وه‌رگرتبوو هه‌تا وه‌کو سوپاکه به‌ره و قه‌ستمونی به‌ریت نه‌مه‌ش دووره، چونکه هه‌ر که‌سه‌ی چاودیری پیره‌وی هه‌لمه‌ته‌که و ئو رووداوانه‌ی که‌تیایدا روویاندا کردیته هه‌ست به‌وه موو هه‌وله نه‌کات که‌ریموند گرتییه به‌ر بۆ بره‌وا پی هیئانی له‌مباردییه‌کان هه‌تا وه‌کو پروونه‌که‌نه ولاتی دانشمه‌ندییه‌کان پاشان هه‌ولدانی بۆ ده‌ره‌ئانی سوپاکه له‌و ته‌نگزه‌به‌ی که‌تییه که‌وتبون، هه‌لبزاردن ریگه‌ی قستونیش له‌به‌ر ئو هه‌مووه نه‌هامه‌تییه‌بوو که‌توشی سوپاکه‌ی بوو، راگردنیشی له‌گۆره‌پانی جه‌نگ ده‌ره‌نجامی دلنیا‌بوونی له‌بی سوودی دریزه‌دان به‌جه‌نگ دوی نه‌وه‌ی له‌مباردییه‌کان هه‌لاتنو به‌جناکه مشه‌خۆره‌کانیش به‌دوایاندا هه‌لاتن^۴.

ب- **جه‌نگی هرقله‌ی یه‌که‌م**: ئو کاره‌ساته‌ی که‌ له‌مرسیفاندا به‌سه‌ر خاچه‌رسته‌کاندا هات ئو ناویانگه‌ی سرپه‌وه که‌ده‌ره‌نجامی سه‌رکه‌وتنیان له‌دوو‌ریلیۆمدا ده‌ستیان که‌وتبووه نه‌وه‌ش کاریگه‌ی زیاتر کرد ئو هه‌بوو که‌ئه‌مه دوا کاره‌ساتیان نه‌بوو، چونکه له‌هه‌مان کاتدا که له‌مباردییه‌کان شاری نیقومیدییه‌بان به‌جئ هیشت، هیژیکی فه‌ره‌نسی به‌سه‌ر کردایه‌تی ولیم کونت نیفریه به‌پازده هه‌زار سوارو پیاده‌وه گه‌شته به‌ره‌وه و ولیه‌م سووریوو له‌سه‌ر گه‌شتنه‌وه به‌له‌مبه‌ردییه‌کاندا به‌خیرایی بۆیه قوسته‌نتینه‌ی به‌ره و نیقومیدییه به‌جئ هیشت، له‌ویش زانی که‌کۆمه‌لانی سوپای خاچه‌رستی به‌ره و نه‌نقه‌ره‌به‌ری که‌وتون و نه‌ویش رووی له‌م شاره‌ ناو به‌ناسانی گه‌شته ناوی، به‌لام که‌س نه‌یده‌زانی کۆمه‌لانی خاچه‌رست به‌ره و کوئی رویشتون، بۆیه به‌ناچاری روویکرده قونیه، کاتی گه‌شته قونیه گه‌مارۆی داو پاسگایه‌کی سه‌لجوقی تورکیش ئه‌رکی به‌رگری کردنی له‌نه‌ستۆ گرت و سه‌رجه‌م هه‌وله‌کانی

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۹۸.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۹۸.

^۳ تاریخ سلاجقة الروم فب أسيا الصغرى ل ۹۹.

^۴ تاریخ سلاجقة الروم فب أسيا الصغرى ل ۹۹.

ولیه می بؤ ده سنگرتن به سەر ئو شاره دا شکست پی هیناو دهره نجام به ناچاری به جیی هیتشت.^۱

له و ماوه یه دا سه لجوقی و هاوپه یمانه کانیان له له ناوبردن کۆمه له له مباردییه کان بوو بوونه وه، قلع ئه رسه لان و کمشتکین ئه حمه د دانشمند به هاتنی دوژمنی نوپیان زانی و هیتشتا کاریگه ری سه رکه وتنیان له سه رمابوو به ره و باشور رویشتن و پیش ولیم که وتن بؤ هرقله، سه ربازه کانی نیفریش له قونیه وه به ره و رۆژه لات که وتن پئی، کاتی گه شتنه شوپنیککی نزیک له هرقله و ماندویوون زۆری بؤ هینابوون، تورکه کان هیرشیان بؤ هینان و دواي جهنگیککی کورت خایه ن توشی شکست بوون و سوپای فه ره نسیش به ته وای له ناوچوو جگه له نه لکونت و شه ش له شوپنیکه وتوانی.^۲

ج- جهنگی هرقله ی دووم: له وکاته دا که هه لمه ته که ی نیفر به ئاسیایی بچووکدا ده گه پرا، دوا به شی ئو کۆمه له خاچه رستانه گه شته قوسته نتنیه، ئه م کۆمه لانه ش له فه ره نسو ئه لمانیه کان پیک هاتبوون به سه رکردایه تی ولیه می تویم دۆقی ئه کویتین و ولفی چواره م دۆقی بافاریا، ژماره ی جهنگاوه ره کانیشی گه شته شه ست هه زار جهنگاوه ر ئه م کۆمه لانه دهرچوون به ره و قوسته نینه به ئاراسته ی قونته به ری که وتن و هه مان ریگه بیان گرت به ر که بۆهیمۆند پیشتر پایدا رویشت، تورکه کانیش هه مان شیوازییان گرت به ر که پیشتر پایدا بیان کردبوو، به سوتاندنی ده غل و دان و له ناوبردن ئازوقه و پرکردنه وه ی بیره کان کاتی تاکه کانی ئه م کۆمه له گه شتنه قونیه، بینیان شاره که و ویران بووه، ئه وه بوو پاسگا سه لجوقیه که پاش به ره نگاریوونه وه ی هه لمه ته که ی نیفر چۆلی کرد و هه موو ئازوقه کانی ناوی له گه ل خۆیدا بردبوو، هه روه ک بیستان باخه کانی له هه موو ئو شتانه خالی کردبوو که له وانه بوو سوو دیک به خاچه رسته کان بگه یه نیت.^۳ هه روه ها خاچه رسته کان زۆر له قونیه دا نه مانه وه و به جیبیا نهیتشت به ره و هرقله و له ریگه یه که وه که دریزیه که ی په نجا و پینج میل بوو، سه رئیشه ی زۆرییان توش بوو و برسیتی و تینویتی زۆری بؤ هینان، تورکه کانیش ناوبه ناو دانه دانه کیان لی ده کوشتن، کاتی چونه شاره که شه وه بینیان چۆلکراوه^۴ له م کاته شدا موسلمانان له دارستانه کانی ده وریه ری هرقله دا بؤ سه ریان بؤ دانان و کتوپر له کاتی ئاو خواردنه وه دا دایان به سه ربیاندان و شپرزه یان کردن و دوا که سییان له ناوبردن، جگه

^۱ تاریخ سلاجقة الروم فب أسیا الصغری ل ۹۹.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۹۹، ۱۰۰.

^۳ تاریخ سلاجقة الروم فی أسیا الصغری ل ۱۰۰.

^۴ تاریخ سلاجقة الروم فی أسیا الصغری ل ۱۰۰.

له كۆمەلئىكى كەم نەبىت كەتوانىيان زۆر بەزەحمەت دەريازىبن كە لەنئوانياندا وليمى تۆيەم ولفى چوارەم ھەبوو، كە بەرە و طرسوس و لەوئىشەو بەرە و نەتاكىيە رۆشتن^۱.

د- **نەنجامى جەنگەكانى پيشووى قلىج نەرسەلان**: ھەر سى كۆمەلە كە كۆتايىيەكى ناخۆشيان ھەبوو، ئەم نەنجامانەش لەلايەكەو ھەبوو لەسەر ريسرەوى بزوئەو ھى خاچپەرستى لەلايەكى تريسەو ھەبوو كارىگەرى لەسەر توركەكان بەگشتى و سەلجوقىيەكان بەتايىبەت ھەبوو گرنگترين ئەو دەرهنجامانەش ئەمانەن:

- تۆلەسەندەو ھى سەلجوقىيەكان بۆ ئەو ھى كە لەدوريلوم بەسەرياندا ھات، بەجۆرئەك كە چىتر لەئەنادۆل دەرنەكرت، ھەروەك ئەم سەركەوتنە گيانى بەرەنگارىبونەو و ھى لايان بەرزكردەو.

- ئەو رىگەيەى كە بەئاسىي بچووكدا تىپەردەبى بۆ ولاتى شام بەردەوام بەنائارامى ماىو ھەبوو سوپاي خاچپەرست و بيزەنتىيەكان سەربارى سەركەوتنى يەكە مەن كۆمەلەى خاچپەرست لەبەرىندا، بۆيە كۆچكەرە خاچپەرستەكان لەتىپەربون بەم رىگا و شكانييەدا دەترسان كە بەقوستەنتىندا تىپەردەبىت بۆ ئىسۇس، ئەگەر لەناو كۆمەلئىكى زۆردا نەبوايەن و نەشيان دەتوانى بىتە ئەم ناوچەيە بەرىگەى دەريادا نەبىت لەگەل ئەو خەرجىيە زۆرەى كە تەنھا خەلكئىكى كەم دەتوانن دەبىنى بكن، ئەم رىگە و شكانييەش بۆ ماو ھى چەند سالىك بەداخراوى بەرووى خاچپەرستەكاندا ماىو ھەبوو^۲ خاچپەرستەكان بيزەنتىيەكانيان بەھۆكارى ئەو نەھامەتییانە دەزانى كە دووچارىيان بوو و بەرپرسىارىتى ئەو روداوانەيان ئەخستە ئەستۆى ئەوانەو، قسەلۆكى ئەو ھەش لەناوياندا بلاقوبوويەو كە پىمۆند رىنمايىيەكانى ئىمپراتۆرى جىبەجىكردو ھەكەت سىپاكەى لەپىرەوى خۆى لاداو ھەتاو ھەكو سەريازەكان لەو بۆسە ئامادەكراو ھەكەت گيانىيان لەدەست بەدن، لاتىيەكان دەيانويست قوربانىيەك بدۆزنەو ھەتاو ھەكو تاوان و ھەلەكانى خۆيىيانى بەخەنە ئەستۆ، بۆ ئەم مەبەستەش كەوتنە لۆمەى بيزەنتىيەكان و بەرپرسىارىيان دەزانين لەو نەھامەتییانەى كە دووچارى بوون^۳.

- زۆرى نەبرد قلىج نەرسەلان سەروەرى زياترى تۆمار كرد دواى ئەو سەركەوتنە و توركەكانى ترى ئەنادۆلئىش بەشدارىيان لەگەلدا كرد، ووايلئىھات ئەيتوانى دەسەلاتى خۆى بۆ ناو ھى

^۱ تاريخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى ل ۱۰۰.

^۲ تاريخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى ل ۱۰۱.

^۳ تاريخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى ل ۱۰۱.

- ١٥ و بانه بگڙڀڙتته وه. پاشان له قونيه ي پايته ختيدا مايه وه كه ده كه ويته سر ٺه و ريگا سره كيبه ي كه قوسته نينه ي ٺه به ست به ولا تي شامه وه.^١
- دانشمه ندييه كان ده ستيان دايه ٺازاد سازيه كانيان له ډولې فور اتداو به بڼ كؤسپو گه شتنه ده وروپه ري ره ها، هه روه ها مه له طيه يان رزگار كړدو فه رمانږه واكه يان له ٢٢ ذى الحجه ي ١٨٤٩ ك ١٨ ي ٺه يلول ١١٠٣ ز. دا ده سنگير كړد.
- كؤچكردنه وه ي خاچپه رسته كان بؤ ولا تي شام به هؤ ي ناكؤكي له نيوان سه لجوق ي و دانشمه نده كان و ممللاني ي هه رډوو بڼه ماله ي توركي گه وړه سه لجوق ي و دانشمه ندييه كان له سه ر خاوه ندرار يتي ملطيه و فديه ي بؤ هيمؤند، به م شؤوه يه ش به ره ي توركه كان هه ٺوه شايه وه له ناوچه كه دا.^٢
- كاريگري كؤچي دوايي قلع ٺه رسه لان: زه نكي كوپي جكرمش نامه يه كي ٺاړاسته ي قلع ٺه رسه لان كړد كه بيټ به هانا يه وه له كاتيكد ا گو له ملطيه دابوو، به ٺيني به ده سته وه داني موسل و ده وروپه ره كه ي پيدا سولتان قلع ٺه رسه لان ي ش ٺم هه له ي قؤسته وه بؤ فراوانخوازي له سه ر حسابي ٺه مير ه به شه رها تووه كان و خيرا چوو به ده م زه نكي يه وه، كاتي جاو ليش به هاتني زاني له شاره كه پاشه كشه ي كړد، به تا يبه ت كه جكرمش له ديلي دا كتوپر كؤچي دواي كړدو ٺه شي ويست وه ك هؤكار يك بؤ مساوه مه كړدن به كاري بيټيت، له لايه كي تر يشه وه باش له وه گه يشتبوو كه قلع ٺه رسه لاني يه كه م هينده به هيزه كه ناتواني له جه نكي ده سته و يه خه دا روپه رووي بيټته وه بؤ يه برياري دا كه هاوپه يمان يتي يه كي به ره له سستكار پي ك بيټي ډډي هه تا وه كو پشتگيري هه ٺو يسته كه ي بكات.^٣ به لام قلع ٺه رسه لاني يه كه م تواني به خو شحالي دان يشتواني موسله وه بچي ته ناويه وه، ٺه ويش به ٺيني پيدان كه ريز له ٺازاد ييه كانيان بگري ت و چه ند ري كخستني ٺيداري^٤ تيا د ا كړد، سه باره ت به جاو ليش، ٺه وه پاشه كشه ي كړد بؤ شنگارو چه ند دانو ستاني كي له گه ل ٺيل يغازي ٺه رته ق ي و رزواني فه رمانږه وايي حلب دا ٺه نجامدا و له كؤ تا ييدا ري ككه و تن له سه ر ده ر كړدني قلع ٺه رسه لاني يه كه م له موصل و رو يشتن به ره و هيرش كړدنه سه ر ٺه نناكي يه و جه نكيش ډډ به قلع ٺه رسه لاني يه كه م يه شكست خوار دن و خنكاني

^١ تاريخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى ل ١٠١٧.

^٢ هه مان سرچاوه ل ١٠١٧.

^٣ تاريخ الزنكين في الموصل وبلاد الشام ل ٦٨.

^٤ تاريخ الزنكين في الموصل وبلاد الشام ل ٦٨.

له رووباری خاپووردا^۱ له سالی ۵۰۰/ك ۱۱۰۷زدا گوتايي پټهات^۲. ههروهه قلع نه رسلاني به كه م به يه كيك له و كه سايه تيبه نمونه بيانه يه داده نريت كه رومه سه لجوقيه كان به ره هه ميان هيناوه، روزه لاتي نزيكيش به سه رجه م چين و تويزه كانيه وه به كچي دوايي كاريگر بوون. - سه ركرده يه كي تری به هيزي وه ك قلع نه رسلان له ناو سه لجوقيه رومه كاندا په يدانه بوو كه شويني پرېكات وه رووبه پروي فشاريكي زوريون له لايه ن ئيمپراتوريه تي بيزه نتيه وه كه دووباره دهستي وهردايه كاروباره ناوخوييه كانيان و نه لكسيوس كومنن تواني به دلنبياييه وه دهسه لاتي خوي بگيرپته وه بۆ سه ر ناوچه كاني روزه لاتي ناسيائي بچووك و كه ناري باشووري به ته واوي كۆنترۆل بكات.

- كچي دواي قلع نه رسلان ته مهنی دهوله تي سه لجوقی مه زنی نزيكه ي سه د سال دريژكرده وه، نه مهش به هوي نه و دابه شبوونه سنورداره له ناو دهوله تدا له نيوان سولتان و نه ميره كانداو بۆ دهستگرتن به سه ر ته ختي پاشاييداو زوري جه نكه ناوخوييه كان له نيوانياندا سه رباري نه و مه ترسييه دهره كيانه ي دهوري دابوون، وه ك مه ترسي حه شيشيه كان و خاچه رسته كان، نه مهش قلع نه رسلاني هاندا بۆ دهستبوره دان له كاروباره كاني روزه لات له پيناو دهستگرتن به سه ر ته ختي سولتانداو مه ترسي بۆ يه كخستنه وه ي سه رله نوئي سه رجه م هيزه سه لجوقيه كان له روزه لاتنداو له تواناشيدا هه بوو نه م خه ونه ي به دي بيتت چونكه بارودخه ي سياسي ناوخويي و دهره كي له باربوو، به لام كچي دوايي يارمه تي دهوله تي سه لجوقيه مه زنه كاني داو ته مهنی دريژكرده وه.

- كچي دوايي قوناغيكي زور گرنگ بوو له جيا بوونه وه ي سه لجوقيه رومه كان له سه لجوقيه كاني روزه لات چونكه نه و مه ترسييه ناوخويي و دهره كيانه ي كه رووبه رووي دهوله تي مه زنی سه لجوقيه كان بوويه وه بو به ريگر له به رامبه ر دهستيوه ردانيان له لقه سه لجوقيه كاني تردا به تاييه ت له ولاتي شام و ناسيائي بچووكدا، شاياني باسيشه كه دهوله تي سه لجوقيه رومه كان تائه و كاتهش به ناو سه ر يه سه لجوقيه مه زنه كان بوو و سه ربه خويي ته واويشي سه ربخويي وه رنه گرت له سالی ۵۵۳/ك ۱۱۵۷ز نه بيت^۳.

- كچي دواي قلع نه رسلان سه لجوقيه كاني شامي بي به شكرد له هيزيك كه گرتي بوو بويه كخستنيان، له بهر نه وه ي سه روه ري سه لجوقيه كان له ولاتي شامدا يه خيبرايي كه م

^۱ رووباری خاپور: رووباريكي گوره به له نيوان راس العين و فورادا له زه وي جه زيبرده.

^۲ الكامل في تاريخ (۵۰۳/۸).

^۳ تاريخ سلاجقة الروم في اسيا الصغرى ۱۱۱.

ده بویوه، چونکه دوو کوره که ی تتشی رضوانی و دقاق ئه و توانا سیاسییه یان نه بوو که بتوانن پویه رووی ئه و بارودوخه نانارامه بینه وه که ولاتی شام تیایدا ده ژیا له کوتای سده ی پینجه می کۆچی / یازده یه می زاینی و سه ره تای سه رده می شه شه می کۆچیدا، رهنگه دیارترین نمونه بۆ هه لوه شان هه ی ده سه لاتی سه لجوقیه کان له ولاتی شام و عیراق ولاتانی تردا ده رکه وتنی ژماره یه کی زۆر له و بنه ماله فه رمانزه وایانه بیته که بوونی په یوه ندی له گه ل خانه واده ی سه لجوقیدا کۆیان ده کاته وه، له و خانه وادانه شه وه چه ند یه که یه کی سیاسی ده رکه وت که ناوی ئه تا به کییه کانیان لینراو به خاوه نه کانیشیان ئه و ترا ئه تا به ک^۱.

- کۆچی دواپی قلج ئه رسه لان مه ترسییه کی گه وره ی له سه ر سنکی نیمپراتۆری بیزه نتی لایرد له کاتیکی هه ستیادا، له و کاته دا بۆهیمۆند خۆی ئاماده کرد بۆ هیرشکردنه سه ر به لقان له سالی ۱۱۰۷ ک/ ۱۱۰۷ ز سه ر هتا له قه لای دوازو توکمه وه، ئه لکسیوکومنینیش قوربانیدایه سنوری باشوری رۆژه لاتی ولاته که ی له پینا و پاراستنی دوزاو بۆیه هاوپه یمانیتیه کی به ست له گه ل قلج ئه رسه لاندا که به پتی ئه و هاوپه یمانیتیه یارمه تیه کی سه ربازی ده سنگیر بوو، به لام کۆچی دواپی کتوپپی و نه بوونی که سایه تیه کی به هیز بۆ جیگیرتنه وه ی، هه لی بۆ ره خساند هه تا وه کو به دلنئیاییه وه یه کلایته وه بۆ رووبه رووبونه وه ی هیرشی بۆهیمۆند که له سالی ۱۱۰۲ ک/ ۱۱۰۸ ز^۲ له به رامبه ریدا شکستی هینا.

- کۆچی دواپی قلج ئه رسه لان بارودوخه که ی له ناسیادا شله قاند، ئه وه بوو گه وره ترینی چوار کوره که ی که ناوی مه له ک شا بوو دیل کرا له لابه ن سولتان محمه دوه دوا ی جهنگی خاپور، له هه مان کاتدا بیوه ژنه که ی ده ستی گرت به سه ر ملیه و هه ریمه رۆژه لاتییه کاندایه یارمه تی ئه میر ئید به رکه دانی نابه سه روه ری طغرل ئه رسه لاندا، بچووکترین مندالی قلج ئه رسه لان به سه ر ولاتی رۆمه وه، سه باره ت به دوو برا که ی تریش که ناوییان مسعود و عه ره ب بوو ئه وه یه که میان له ولاتی دانشمندییه کان داده ژباو دووه میشیان له قونیه دا جیگیربوو^۳.

- هه ره سه پینانی ده سه لاتی ناوه ندی سه لجوقیه رۆمه کان له به رژه وه ندی بیزه نتییه کاندایه نه بوو، چونکه ئه وانه به رده وام بوون له هیرش بردن بۆ سه ر زه وییه کانی نیمپراتۆری، سه ربازی ئه وه ش نیمپراتۆری بیزه نتی توانی ده ستبگریته به سه ر هه ندی له قه لاکانی ناوچه

^۱ تاریخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى ل ۱۱۱۱.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۱۲.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۱۱۲.

سنورییه کاندأ، به لام ناماده نه بوو سه رکیشی بکات و به ره و قیلیقییه یان به ره و ولاتی شام بپروات، ئەم هه لئسوکه وته شی له به رژه وه ندی سه لجوقییه کان بوو که یه کلابوونه وه بو چاره سه رکردنی گرفته ناو خۆیییه کان^۱.

- جاوولی سقاوه: دوی کۆچی دوی قلیج ئه رسه لان و خنکانی له رویاری خاپوردا له سالی ۵۰۰/ک/۱۱۰۷ز له توانای جولیدا هه بوو بچیته ناو موصل، به لام ئەو دپنده ییه ی که له هوکمرانیدا هه بوو وای لیکرد که خۆشنه ویستراو بیت له لایه ن خه لکه وه، هه روه ک هیچ شتیکی له جگرمش زیاتر نه کرد کاتی دانپیدانانی خۆی بو ده سه لانی سولتان محمه د علی ناشکرکرد، هه رچه نده که به ناوی ئەوه وه له موصلدا وتاری ده خوینده وه^۲، ئەوه بوو سه ره به خۆی خۆی راگه یاندو هه موو په یوه ندییه کی له گه لدا بچراند، ئەمه ش پالی نابه سولتان محمه ده وه یه کیک له پیاوانی که مه ودودی کوپی تونتکین بوو راسپیریت هه تاوه کو جاوولی له موصل ده ریکات و شوینی بگریته وه له مانگی ذی القعدة ی سالی ۵۰۱/ک/حوزه بیرانی ۱۱۰۸ز^۳ به م شیوه یه ش جاوولی ناچار بوو که دوباره رابکات له موصل و، به ره و جه زیره به ریکه وت له ویش هه موو دوژمنانی ده ولته تی سلجوقی له ده وری کۆبوونه وه له سه روی هه مووشیا نه وه هۆزی به نی مه زیدی عه ره بی، هه روه ک دودلی نه نواند له هاوپه یمانیتی کردن له گه ل هیزه خاچه رسته کانی ده وره بردا، هه روه ک بلدوینی دووم دی بورجی ئەمیری ره های ئازاد کردو هاوپه یمانتییه کی له گه لدا به ست دژ به سه لجوقییه کان^۴، مه ودودیش له نیه ندی خۆشحالی خه لکدا چوه موصله وه له مانگی صفری سالی ۵۰۲/ک/ئه یلولی ۱۱۰۸^۵.

۵- شه ره فوئده مه له مه ودودی کوپی تونتکین ۵۰۱+ک/۵۰۷/ک/۱۱۰۸ز ۱۱۳ز: مه ودود پله وپایه یه کی تاییه تی هه بووه له میژووی جیه ادا دژ به خاچه رسته کان، چه ند هۆکاریکیش رۆلی هه بوو له پیکه یهانی ئەم پله وپایه دا که گرنگترینیان - بی گومان - ئەوه ماوه زوه بوو که تیایدا ده رکه وت و ئەو مۆرکه ئیسلامییه به هیزه ی که به که سایه تییه وه دیار بوو دئسوژی بو نامانجه گه وره کانی موصلمانان و سیاسه تی دادگه رانه و لیبوردانه ی و توانای سه رکردایه تی کردنی بو

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۱۱۲.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۱۲.

^۳ الکامل فی التاریخ له الزنکیین فی الموصل وبلاد الشامه وه ل ۶۸.

^۴ الکامل فی التاریخ له الزنکیین فی الموصل وبلاد الشامه وه ل ۶۸.

^۵ تأریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام ل ۶۸.

^۶ الباهر لابن الاثیر ل ۱۷.

بزاوتی جیهاد و دروستکردنی جوړه هه ماهه نگی بۆ یه که م جار له نیوان سه رجه م هیزه ئیسلامیه کان له به ره کانی جه نکدا نه و کاره ی که له هیج سه رده می کدا به دی نه هاتوو جگ له سه رده می نه رته قبییه کان و زهنگی دا... دوا جاریش سه رکه وتنی له دانانی خاچه رسته کان له هه لویستی به رگری کارداو به ده ست هینانی چهند سه رکه وتنیک که یه کیککیان له به رزاییه کانی ته به ریه دابوو له ناوچه رگی فه له ستیندا، دور له و گۆره پانه ی که والییه کانی پیتشوی موسل راهاتبوون له سه ر رو به رو بوونه و ه تیایدا له گه ل دوژمه کانیدا... پاشان کوژدانی به خیزایی پاش نه وه له مزگه وتی دیمه شقدا له سه ر دهستی شیعه ی باتنی دوژمه درنده کانی بزاوتی جیهاد و به رگری و نه و دلته نگییه گه وره ی که چه ماوهری موسلمانانی گرتوه دوا ی تیرۆرکردنی و نه و وشه دلسۆزانه ی پیتش شه هیدبوونی وتی هه موو نه مه پله و پاییه ی ئیسلامییه ی مه وود دوپات ده کاته وه وه ک پاله وانیک له پاله وانانی جهنگه کانی خاچه رستی و پیتشه نگی که له پیتشه نگه یه که مه کانی جیهاد و تیکۆشان^۱.

ا- هه لته تی یه که می مه وود بۆ سه ره ها؛ له سالی ۵۰۳/ک/۱۱۰۹ زندا و پاش چهند مانگیکی که م له سه قامگیربوونی بارودۆخ بۆی له موصل داو دوا ی نه وه ی که فه رمانیکی له لایه ن سولتانی سه لجوقی محمه د کوپی مه له کشاوه پیتگه شت بۆ جولانه وه دژ به خاچه رسته کان، مه وود هه ستا به پیکه پینانی هاوپه یمانیتیه کی ئیسلامی که نه میری ئیلغازی نه رته قی نه میری ماردین به سه ر یازی تورکمانه وه و سقمان قطبی نه میر نه رمینه و ناسراو به شای نه رمنه و ژماره یه کی زۆر له خه لکانی خۆبه خشی له خۆگرتبوو^۲، نه مه ش یه که م جار بوو که نه و ژماره زۆره له سه ر کرده موسلمانان کوپینه وه بۆ جهنگ کردن دژی خاچه رسته کان، بۆیه نه م هه لته به ده روزه ی سه رده میکی نوێ له خه بات و تیکۆشان دژ به خاچه رسته کان و خالیکی گرنگی وه رچه رخان و گوپان له دابه شبوون و دهسته مۆییه وه به ره و کوپوونه وه و هیتش بردن^۳ داده نریت هه ر که خاچه رسته کان له ره هادا به کوپوونه وه ی موسلمانان کانیان زانی راسته وخۆ بلدوین دی بورج نیردراویکی به ری خست بۆ به یتولمه قه دیس و داوای کره کی به په له ی کرد له شا بلدوین و خۆی له داوای یارمه تی کردن له "تاکردی فه رمانپه وای نه تاکیه" بوارد چونکه گومسانی له مه به سه ته کانی و ریکه وتنی له گه ل موسلمانان کاندای دژ به ره ها هه بوو، پاشا بلدوینیش له و کاته دا گه مارۆی شاری به یروتی دابوو، شوینی خۆی به جی نه هیتشت هه تاوه کو

^۱ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۱۲.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۱۲، تاریخ الزنکین فی الموصل ل ۶۹.

^۳ نورالدین محمود، حسین مؤنس ل ۱۲۳.

دهستی به سهرداگرت و پاشان به په له به ره و باکور که و ته ری و به هاوړپیه تی برترامی نه میری طرابلس ، له نزيك سمیساتیښدا کومه لیک له سهرکرده کانی نمره ن په یوه نندیان پیوه کرد له سهروری هه مووشیانوه کوغ باسیل، له کوتایي مانگی ذی الحجة/ کوتایي مانگی ته موزدا گه شته په هاو نه تابه ک مه وودیش دوو مانگ بوو گه ماروی په های دابوو به یی نه وهی بتوانی کارئ بکات، کاتی سوپای به یتولمه قه دیسی بینی گه ماروکه ی هه لگرت و پاشه کشه ی کرد بو حه پان به پئی نه خشه یه کی سهریازی توکمه و طفتکینی نه تابه کی دیمه شقیش په یوه نندی پیوه کرد ، پاشا بلدوینیش برپاری راوه دونانی سوپای نیسلامی دا، به لام ده بوايه خاچه رسته کانی په کبخستایه پیش نه وهی به م کاره هه سستیت، بویه تانکردی فه رمانپوای نه نتاکیه ی بانگ کردو سهرکه و توبوو له ناشتکردنه وهی له گه ل فه رمانپه وای په هادا ، مه وودیش به رده وام بوو له پاشه کشه کردنیدا هه تاوه کو خاچه رسته کان بو شوینیکي دور راپنچ بکات که له بنکه کانینانه وه دورییت و به هه لگه پانه وهی کتوپر به ره و باکور، به لام کرداری راوه دونانه که له پر وه ستاو هاوپه ایمانیتی خاچه رسته کانه لوه شایه وه، چونکه کومه لئ هؤکار کزبویه وه که وای کرد خاچه رسته کان واز له پراوه دونان بین و پاشه کشه بکن له ناوچه که .

له هوؤکارانه ش:

- پاشا به لدوین به زه یی له پلانه که ی مه وودو ناگادارکرایه وه، بویه گه ماروی له سهر قه لای شناو هه لگرت که ده که ویتته باکورپی روژئاوایی حه پانه وه، هه روه ها له بینولمه قه دیسه وه ناگادارکرایه وه له جموجوئلیکی فاطمییه کان دژ به به بیروت بویه برپاریدا واز له وه هلمه ته بینیت^۱.
- چه ندپرپوگاگه نده یه ک له ناو خاچه رسته کاندا بلاووبویه وه، ده رباره ی نه وهی که رضوانی فه رمانپه وای حلب خوی ناماده کردوه بو هیرشکردنه سهر نه نتاکیه له کاتی ناماده نه بوونی نه میره که یدا، نه مه ش تانکردی ناچارکرد واز له وه هلمه ته بینیت.
- له سهر رای پاشا، که پئی وابوو هه ولدان و بو پاراستنی نه و شویتانه ی که ده که ونه روژه لاتی رووباری فوراته وه بی سوده، بلدوین داوای له دانیشتوانه که ی کرد بگوینزه وه بو به ری روژئاو او چه ند پاسگایه کی سهریازی له قه لایی گه وره ی په هاو سروجی و چه ند قه لایه کی

^۱ ابن القلانسی ذیل تاریخ دمشق ل ۲۷۱.

^۲ تاریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام ل ۷۰.

^۳ تاریخ الزنکیین قب الموصل وبلاد الشام ل ۷۰.

بجوو کدا هیښته وه، له گه ل به هیژکړدنی توانای به رگری کردن تیايدا، هرچی مه ددودیشه نه وه مه ستا به هیژشکړدنه سر به شی دواوهی نه و خاچپه رستانه ی که سره گرمی په پینه وه بوون پاشان گه رانه وه بؤ موصل^۱.

ب- **هه لمه تی دووه می مه وودو دژ به رپه ها**؛ هه لمه تی دووه م پاش که متر له دوو سال دهستی پی کرد، دواي نه و هه لمه تی ناماده باشییه ی که وه فدیکي حه لب داویان کرد پاش هانتییان بؤ به غداد بؤ بانگه وازکردن بؤ جیهاد دواي نه وه ی که بیینیان رضوان پؤچووه له مل که چکردن بؤ خاچپه رسته کان و نه و شکسته یه کله دواي یه کانه ی که روبه روی موسلمانان کانی شام بویه وه و له ناکامدا چه ندین پیگه بیان که و ته دهستی دوژمنان، بانگه وازی نه و وه فده ی حه لب جه ماوه ری خه لکی به غداد زانایانی وروژاندو به خؤپیشاندانیکي فراوانیان نه نجامداو داویانکرد له به رپه رسته کانیان به خه لیفه و سولتانان وه که هه ستن به رپاگه یاندنی جیهادو ناردنی سوپا بؤ وه ستاندنی پئشپه روی خاچپه رسته کان، نه وه بوو خه لیفه خیرا سولتانی سه لجوقی له م پووداوه ناگادار کړدوه و دواي لی کرد گرنگی به مه سه له که بدات و به دهم بانگه وازی موسلمانان وه بیټ، سولتانیش به په له فرمانیدا به مه ووددی فرمانپه وای موصل^۱ به پیکه پینانی هاوپه ایمانیټیبه کی نیسلا می نوئ و سه رکردایه تیشی بسپیریت به شا مه سعودی کورپی^۲ نه وه بوو له ژیر سه رکردایه تی مه ووددی فرمانپوای خلاطو^۳ و ته بریزو^۴ و هه ندی ناوچه ی دیاربه کرو نیلغازی و نه رته قی که نه یازی کورپی له جیی خؤیدا ناردبوو و هه ردو نه میری کوردی نه حمه دیل فرمانپه وای مه راغو^۵، نه بوله یجانی فرمانپه وای هه ولیر له گه ل هه ندی له شازاده کانی فارسدا به سه رکردایه تی هه ردو شازاده نه یلفکی کورانی نالتي بوورسوقی فرمانپه وای هه مه دان^۶.

هیژی هاوپه ایمانه کان دهستیانکرد به کرداره سه ریازیبه کانیان له مانگی موچه رده می سالی ۵۰۰ ی کؤچیدا/ مانگی ته مووزی سالی ۱۱۱۱ از به نازادکردنی چه ند پیگه به ک له دهستی خاچپه رسته کان له روژ هه لاتی فورادا پاشان به ریکه وتن بؤ گه مارؤدانی رپه ها، نه م هه لمه ته ش ترسی

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۷۰.

^۲ المقاومة الاسلامیة لغزو الصلیبی ل ۱۱۵. له الکامل فی التاریخ وه رگیراوه.

^۳ فصة أرمنية الوسطی.

^۴ تبریز: له به ناویانگترین شاره کانی تازه ریایجان.

^۵ مه راغه: گه وره ترین و به ناویانگترین شوینه له تازه ریایجاندا.

^۶ ذیل تاریخ دیمش ل ۲۷۹-۲۷۸.

خسته دللی دانیشتوانه وه، به لام هیج هه لۆیستیکتی تیادا نه گۆرا، تۆکمهی شاره که خۆراگری خه لکه که ی موسلمانه کانی ماندوو کرد بۆیه مه وود ناچار بوو له فورات بپه ریتته وه بۆ هیرشکردنه سه ر تل باشر^۱ به م شیوه یه سوپای موسلمانه کان رووی کرده تل باشر هه تا وه کو دۆژمنه کان بیان په لکش بکه ن بر په رینه وه له فورات و له وی به سه ریاندا سه ربکه ون، به لام نه مه هه له یه ک بوو له لایه ن سه ر کرده موسلمانه کانه وه، چونکه خاچه رسته کان توانییان له کاتی په رینه وه بیاندا له فورات پێژه یه کی زۆر نازوقه و چه ک و که رهسته ی جهنگ بگو یزنه وه بۆ ره ها نه مه ش بووه هوی به هیزبوونی دوی لاوزبوونیک که خه ریکبوو شکستی پی بینیت له به رده م موسلمانه کاندانه گه ر به رده وام بوونایه له سه ر گه مارۆکه یان^۲، زۆری نه خایه ند جۆسلینی فه رمانزه وای تل باشر که روبه رووی فشاری هیزه ئیسلامیه کان بوویه وه توانی به رتیل بداته سه ر کرده ی کوردی نه حمه دیل که زۆریه ی هیزه موسلمانه کانی له گه لدا بوو نه ویش پاشه کشه ی کرد، به بی نه وه ی گوئی به نارزهایی نه میره کانی تر^۳ پاشان رضوان هانای هیئا بۆ مه وودوو هیزه کانی بانگه یشت کرد بۆ چون بۆ چه له ب هه تا وه کو پیکه وه له وی کاربکه ن دژ به خاچه رسته کان، مه وودیش ته ل باشری به ره و چه له ب به جی هیشته هه ر که له تل باشر دوور که وتنه وه جوسلین به سه ر کردایه تی هیزیک له سواره کانی هاته دهره وه و په لاماری دواوه ی سوپاکه ی داو توانی نزیکه ی هه زار که سییان لیکوژیت و پاشان به ده سته که وتیکی زۆره وه گه پایه وه رضوانیش بۆ مه وودو راستگۆیانه نه بوو نه وه بوو هه ر که هیزه ئیسلامیه کان له چه له ب نزیک بوونه وه فه رمانیدا به داخستنی دهرگاگان به روویدا و چه ندین ری و شوینی گرت به ر بۆ ریگرتن له و خۆپیشانندان و فه رمانیدا به ده سته گری کردنی ژماره یه کی زۆر له ناودارانی شاره که وه ک بارمه به کاریه یان، مه وودیش ناچار بوو که سوپاکه ی به ره و باشور به ریت بۆ شیزه ر دوی نه وه ی که هیزشی کرده سه ر چه ند پیکه یه کی خاچه رسته کان له باکووردا، له شیزه ردا له گه ل طفتکین دا کۆبوویه وه که پیشتر رووی کردبووه به غداد بۆ داوای یارمه تی کردن بۆ گێرانه وه ی طرابلس، به لام ترسا دبمه شقی له ده ست بستین بۆیه به نهینی ناگر به سته له گه ل خاچه رسته کاندانه مۆر کردو سه باره ت به تانکردیش که له به رامبه ر شیزردا سه نگره ی گرتبوو نه وه پاشه کشه ی کرد بۆ نه فامیه و په نای برد بۆ پاشا بلدوین، نه ویش وه لامی دایه وه و فه رمانیدا به سواره کانی له رۆژه لاتی خاچه رسته کانه په یوه ندی پێوه بکه ن، نه وه بوو ژماره یه کی زۆریان په یوه ندییان پێوه کرد، تانکردیش هه سته به بانگکردنی شوینکه وتوانی

^۱ تاریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام ل ۷۲.

^۲ نهر الذهب للغزی (۸۳/۳).

^۳ مرأة الزمان (۳۵/۸-۳۶) المقاومة الاسلامیه للغزو الصلیبی ل ۱۱۶.

له سه رجهم ناوچه كانی نه نتاکییه وه، هرچی مه وودیشه خۆی له پشت شوراكانی شیزردا قایم کردو پیش ئه وهی خاچپه رسته كان كۆبنه وه كه ژماره بییان شازده هه زار سه ربازیوو به سه رکردایه تی پاشای بیتولمه قدیس و ئه میره كانی ره هاو ئه نطاکیه و طرابلس دیاره مه وود نه دیده ویست دوژمنانی راپیچی بکن بۆ چه نگیکی یه کلاکه ره وه، به لام کاروباری سوپاکه ی به شیوه یه کی باش به ریوه نه ده چوو، چونکه طفتکین ناماده نه بوو یارمه تی بدات و هه تاوه کو به ئینی له مه وود و هرگرت که به سوپاکه ی وه به ره و باشور پروات بۆ چه نگردن دژی خاچپه رسته كان له فه له ستیندا سه رباری ترسناکی ئه مه وه له رووی سه ربازییه وه، سه باره ت به برسقی کردیش ئه وه توشی نه خووشی بوو ویستی به ره و ولاته که ی بگه ریته وه، شقمانی قطبی ش کتوپر کۆچی دوایی کرد سه ربازه کانیشی به ره و باکور به تهرمه که ی وه کشانه وه ئه حمه دیلیش ده ستپیشخه ر بوو له پاشه کشه کردن به سه ربازه کانیه وه له هه ولیدا بۆ ده ستگرتن به سه ر هه ندیک له مۆلکه کانی سقماندا، به م شیوه مه وود نه یتوانی هیرش بکات به هۆی که مبوونه وه ی رۆژ له دوای رۆژی هیزه کانی، هه ره ها ناماده نه بوو زستان له ده ره وه ی موصلدا به سه ر به ریته بۆیه به ره و موصل گه رایه وه^۱. ئه م ده ستپیشخه رییه خراپانه که له لایه ن هه ندی ئه میره وه روویدا کاریگه ری راسته و خۆی هه بوو له سه ر ئه گه ری به ده سه ته یانی هه ر سه رکه و تنیکی یه کجاری به سه ر به خاچپه رسته کاند، وه ک ئه وه ی که جگرمش و سقمان له جه نگی به لیخدا به ده ستیان هتئا، ئه م رووداوانه ش پاده ی په رته وازه یی سه رکرده ئیسلامیه کان و یه کته بوونیانی ده رخست، له وکاته دا که هیزه خاچپه رسته كان له باکورو باشوری شامدا کۆبوونه وه و جۆره ده سه لات و سه رکردایه تییه کیان بۆ بلدوینی پاشای قودس به خشی به سه ر سه رجهم ئه میره خاچپه رسته کاند^۲.

سیاسه تی رضوان له ئیماره تی حه له بدا هه مووی شه ربوو ئه وه بوو ناشته وایی له گه ل ئیسماعیلی و خاچپه رسته کاند کردو بوو به به هاوپه یمانیان دژ به دوژمنه موسولمانه کانیان له موسلمانان، هه ره ها چوو پال فه رمانه وایی نه نتاکییه دژ به جاوی فه رمانه وایی موصل له سالی ۵۰۱دا، کاتێ شازاده مه وودی فه رمانه وایی و موسلش هیرشی کرده سه ر نه نتاکیه و تل باشر رضوان نامانده نه بوو هاوکاری بکات و ده رگاکی حه له بی به روودا داخست، به لکو له گه ل تانکه ردی خاچپه رستدا هاوپه یمانیتی کرد که فه رمانه وایی نه نتاکییه بو دژ به مواهییده کان، ده رگاکی شاره که ش حه فده شه و به داخراوی مایه وه به روی سوپای ئیسلامدا^۳، به لام خاچپه رسته كان ئه م

^۱ مرأة الزمان (۳۵/۸-۳۸) المقاومة الإسلامية عماد الدين ل ۱۱۸.

^۲ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۱۸.

^۳ زبدة الحلب (۱۵۹/۳) الجهاد والتجديد ل ۱۱۹.

هه لۆیستانه‌ی رضوانیان له به‌رچاو نه‌گرت و هه‌ستان به‌گه‌مارۆدانی حلب له‌سالی ٥٠٤ دا و
 گه‌مارۆکه‌شییان توندکرد، هه‌تا ئه‌وه‌بوو خه‌لکی ئازهلێ مرداره‌وه‌بوو و گه‌لای دارییان ده‌خوارد و
 رژژه‌یه‌که‌ پاره‌بیان قه‌رزکرد به‌سه‌ر رضواندا که‌سالانه‌ بۆی ده‌بردن، هه‌روه‌ها ئیسماعیلیه‌ باطنیه‌
 شیعه‌کان پله‌ و پایه‌یه‌کی به‌رزییان هه‌بوو له‌حه‌له‌بدا، به‌هۆی لایه‌نگیری رضوان بۆ راکانییان و
 یارمه‌تیدانیان پاش ئه‌وه‌ش هه‌ستا به‌به‌کارهێنانیان له‌تیرۆرکردنی رکا به‌ره‌ سیاسیه‌کانیدا،
 هه‌روه‌ها مه‌یلی بۆ فاته‌میه‌یه‌کانیش هه‌بوو، بۆیه‌ وتاری به‌ناوی مستعلی و افضل‌ی وه‌زیرییه‌ وه
 ده‌خوینده‌ وه‌ ئه‌م وتارانه‌ش دوو سالی خایاند له‌حه‌له‌بدا، هه‌روه‌ه‌ ژیا نامه‌یه‌کی خراپی هه‌بوو،
 باطنیه‌کانی له‌خۆ نزیک کرده‌وه‌ و یانه‌ی بانگه‌وازی له‌حه‌له‌بدا بۆ کردنه‌وه‌ و ئه‌مه‌ش بوه‌ هۆی
 زۆربوونیان هه‌تا وه‌کو له‌سالی ٥٠٧ دا له‌ناوچوو^٢ میژوو نوس ئه‌بوولمه‌حاسن له‌وه‌سفیدا ئه‌لێ: زۆر
 روژدوو خراپه‌کاربووه‌ له‌دلیدا به‌زه‌یی به‌رامبه‌ر به‌ژێرده‌سته‌کان نه‌بوو، له‌وکاته‌شدا فه‌ره‌نجه‌کان
 به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر هێرش و تالانکاری..... و رضوانیش هیچ خۆی تێ نه‌ده‌گه‌یاند^١ پاشان ئه‌لب
 ئه‌سه‌لانی کوپی شویتتی گرت‌وه‌ که‌ناسرابوو به‌أخرس-واته‌ لال، ئه‌ویش هه‌ستا به‌لێدانی
 ئیسماعیلیه‌کان و کوشتنی أبو طاهر‌ی صانغ و سه‌رکرده‌کانی تریان.

ج- هه‌له‌ته‌ی سینییه‌می مه‌ودود دژ به‌ره‌ها؛ له‌گه‌ل ئه‌وه‌دا که‌مه‌ودود خۆی ته‌نها بینیه‌وه
 له‌به‌ره‌ی جیهاد و تیکۆشاندا، به‌لام له‌مانگی ذی القعدة‌ی ٥٠٥ هـ/ئایاری ١١١٣ زدا هه‌ستا
 به‌هێرشکردنه‌ سه‌ر ره‌ها به‌شیوه‌یه‌کی کتوپرو گه‌مارۆی به‌سه‌ردا سه‌پاند، به‌لام ئه‌م شاره
 توانی خۆراگرییت له‌به‌رامبه‌ریدا، بۆیه‌ وای به‌باشزانی هێزیک‌ی سه‌ریازی له‌ده‌وروپه‌ریدا
 به‌ئیلێته‌وه‌ و هێرش بکاته‌ سه‌ر سروج له‌مانگی محه‌ره‌می سالی ٥٠٦ هـ/ته‌موزی ١١١٣ زدا به‌و
 پێیه‌ی که‌پێگه‌ی دوومی خاچه‌رسته‌کانن له‌رۆژه‌لاتی فوراتدا به‌پێی ئه‌م پلانه‌ سه‌ریازی‌ش
 مه‌ودود هه‌ستا به‌دابه‌شکردن و بێ هێزکردنی سوپاکه‌ی و ده‌سته‌برداری وریایی خۆی بوو
 له‌به‌رامبه‌ر خاچه‌رسته‌کاندا، ده‌ره‌نجام جوسلینی فه‌رمانه‌وه‌ی تل باشه‌ر پیایدا گه‌شته‌وه‌ و
 کومه‌لێکی زۆر له‌سه‌ریازه‌کانی کوشته‌ و شکستی پێ هێنا، ئه‌ویش ناچاربوو پاشه‌کشه‌ بکات
 بۆ ره‌ها، به‌لام جوسلین پێشی که‌وت بۆ یارمه‌تیدانی بلدوین دی برج له‌به‌رگریکردن
 له‌شاره‌که‌ی، له‌وکاته‌شدا که‌ئهم رووداوانه‌ روویده‌دا ئه‌رمه‌نه‌کان هه‌ستان به‌پلانگێران

^١ الکامل فی التاریخ (٥٤٤/٨).

^٢ الجهاد والتجدید ل ١١٩.

^٣ الکامل فب التاریخ (٥٣٣/٨) سیر اعلام النبلاء (٣١٥/١٩).

^٤ النجوم الزاهرة (٣٠٥/٥).

له ره هادا دژ به بلدوین و په یوه نددیان کرد به مه و دوده وه هه تاوه کو له ده سه لاتی خاچه رسته کان زرگاریان بکات، نه وه بوو ریکه وتن له سه ر نه وه ی که یارمه تی بدن بۆ ده ستگرتن به سه ر قه لایه کدا که که رتی رۆژه لاتی شاره که ی پی کۆنترۆل ده کریت و توانای ده ستگرتنیشی به سه ر به شه که ی تریدا مسۆگه رده بیت، به لام گه شتنی خیری جوسلین بووه ریگر له به رده م جیبه جیکردنی ریکه وتننامه که داو موسلمانان به شوینی خزیاندا گه رانه وه و نویانتوانی نه و شاره له ده ست خاچه رسته کان بسیننه وه^۱.

د- هه لمه تی مه و دود دژ به میرنشینی به یتوله قه دیس: جه نگی "الصنبره"^۲ مه و دود هر به رده وام بوو له سه ر پابه ندبوونی به بیروکی جیهاده وه دژ به خاچه رسته کان، نه مه ش نه و نه رکه بوو که سولتانی محمه دی سه لجوقی پیی سپاردبوو، به و پییه ی که نوینه ری بوو له جه زیروه ولاتی شامدا نه وه بوو له سه ره تای سالی ۵۰۷هـ/ حوزه یرانی ۱۱۱۳ی ز به سه ر کردایه تی هاوپه یمانیتیه کی نیسلامی که وته ری بۆ کوشتاری خاچه رسته کان له بیت المقده سدا وه ک به ده مه وه چونیک بۆ هانا هینانی طغتكین ی نه تابه گی دیمه شق بۆی دوا ی نه وه ی که میرنشینه که ی روپه رووی هیرشنی تووندبوویه وه له لاین خاچه رسته کانی بیت لمه قدیسه وه که له دۆلی نه لتیمه وه دزه بیان کردبوو بۆ ناوچه ی بیقاع و له ویشه وه گه یشتبوونه به عله به ک، پاشان تمیرکی فه رمانپه وای شه نگارو نه یازی کورپی نیلغازی نه میری ماردینیش هاتنه ناو نه م هاوپه یمانیتیه وه^۳، مه به سستی موسلمانان کانش ناوچه ی فه له ستین بوو سه رکه وتووش بوون له په لکی شکردنی پاشا بلدوین بۆ ناوچه ی دیمه شق هه تاوه کو پردی الصنبره که نه که ویتته ریپه وی سه ره وه ی رووباری ئوردن، له سیانزه ی مانگی موچه ره میشدا رووبه رووبونه وه که ده سستی پیکرد که به سه رکه وتنی موسلمانان کان کۆتایی پیهات و خاچه رسته کان به ته وای تیکشکان و، پاشای به یتوله قه دیسیش گه رایه وه بۆ طبریه^۴، به لام زۆری نه خایه ند رۆجه ری نه میری نه نتاکیه و بونزی نه میری طرابلس هاتن به هانایه وه، به لام نه میری ره ها نه یتوانی به هانایه وه بیت، چونکه میرنشینه که ی پیویستی به پاراستنی به رده وام هه بوو^۵. نه وه بوو موسلمانان پاش جه نکه که له پیشپه ویاندا به رده وامبوون

^۱ تاریخ النکین فی الموصل وبلاد الشام ل ۷۶.

^۲ الصنبره: شوینیکه له ئوردن به رامبه ر عه قه به ی نه فیه، له نێوان نه وی و گه ریه دا سی ریگایه.

^۳ الکامل فی التاریخ (۵۰/۸).

^۴ هه مان سه رچاوه (۵۰/۸).

^۵ ذیل تاریخ دمشق ل ۲۹۴-۲۹۷.

هه تاوه کو گه شتنه طبریة، به لام له وی پوو به پرووی هاوپه یمانیتی خاچه رسته کان نه بوونه وه، به تاییهت که وه رزی زستان دهستی پیکردبوو، بویه پاشه کسه یانکرد بۆ دیمه شق^۱ نه وه شق یه که مجاریوو که موصل و دیمه شق هاوکاری یه ک بکه ن له جه نگدا دژ به خاچه رسته کان له مه مله که تی به یتولمه قه دیدسا، گرنگی نه تا به ک مه وودیش له وه دایه که: متمانه ی گنپراه وه بۆ موسلمانان کان و له به رگریه وه گۆپان به ره و هیرش بردن و بیروکه ی یه کیتی موسلمانان یان خسته بواری جیبه جیکردنه وه و په هه ندیکی سیاسی و سه ریزی پیداو، به م شیوه یه نه میره کانینان ناماده ی هاوکاری به ره مداربوون به نییه تی پاکه وه^۲.

۵- **کوژرانی مه وودود**: مه وودود هاوپه یمانه که ی نیردراویکیان نارد بۆ لای سولتانی سه لجوقی له نه سفه هانداو مژده بیان پیدا به وسه رکه وتنه ی که له سه ر دهستیان به دی هاتوه، هه ندی له دهسته که وته کانیشیان نیردراوه دا نارد له گه ل چه ند دیلیکی فه رهنج و سه ره کانینان، به لام دووری موسلمانان له ولاتی خو یانه وه و برانی کۆمه ک و نازۆقه و لییان و ساردی که شو هه وا ناچار یکردن که کرده وه سه ر یازییه کانینان بوه ستینن و بگه رینه وه بۆ دیمه شق له بیست و یه کی ره بیعی یه که مدا به هیوا ی نه وه ی دووباره بگه ریته وه بۆ کوشتاری خاچه رسته کان له به هاردا دوا ی نه وه ی که مه وودود وه لامی نامه که ی له سولتانه وه پی بگات و رینماییه کانی له وپاره یه وه به دهست بگات^۳ نه وه بوو له رۆژی هه ییندا له مانگی ره بیعول نه وه لدا چوه مزگه وتی دیمه شقه وه هه تاوه کو له گه ل طفتکین دا نو یژی تییادا بکه ن کاتی له ونو یژی بوونه وه و هاتنه دهره وه بۆ حه وشی مزگه وته که و دهستی له دهستی طفتکین دابوو، باطنیک په لاماری داو خه نجه ریکی لیداو چوار جار برینداری کرد، پاشان کابراییان کوشت و سه ریان په راندو که س نه یده ناسی و پاشتر سوتان دیان، هه ستان به سوتان دنی، له وکاته شدا مه وودود به رۆژبوو، هه لیانگرت و بر دییان بۆ مالی طفتکین و زۆر هه ولیاندا رۆژه که ی بشکینن، به لام رازی نه بوو وتی: نه مه وی به زمانی به رۆژوه وه به خزمه تی په روه ردگار بگه م/ نه وه بوو هه ر له و رۆژه دا گیانی سپارد ره حمه تی خوا ی لی بیته^۴، موسلمانانیش زۆر کاریگه ربوون به کوشتنی پاله وانیک له پاله وانه کانی جیهاد که ناسراو بوو به دلسۆزی و لیبران و بویری، زۆر دلته نگبوون بۆ مه رگی خیرای، دوا ی نه و سه رکه وتنه گه وره ی له گه ل

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۲۹۷.

^۲ تاریخ الزنکین فی الموصل و بلاد الشام ل ۷۷.

^۳ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۲۲.

^۴ الكامل فی التأریخ (۵۵۱/۸).

هاو په یمانه که یدا له ناوچه رگه ی ولاتی خاچپه رسته کاندایا به دهستی هیئا، خه لکی دیمه شقیش بیزاروی و توره یی خویان دهر پیری و نه و شاره شله ژانکی به خوره بینو که ماوه یه کی زوریو شتی وای به خوره نه بینیبوو خه لکه که ی به هیچ دانده مرکان ته نها به ئومیدی نه و نه بیت که برینه کانی سهخت مه بیت و رزگاری بیت، به لام زوری نه برد هه والی شه هید بوونیان پینگه یشت دوی چهند کاتژمیریکی که م، بویه دووباره گه رانه وه سه رباری پیشووی خویان و دلته نگی و خم بالی به سه ردا کیشان، پاشای فرمانپه وای به یتولمه قه دیسیش نامه یه کی نوسی بو طغتکین که تیایدا هاتبوو: ئومه تیک که سه رکرده که ی له رژی جه ژندا له مالی پوره ردا گاره که یدا بکوژریت شیایو نه و یه خوا له ناوی به ریت^۱!! به لام پاشای فره نهچ و ئه میره خاچپه رسته کانی تر نه یانده زانی یان خویان واپیشانده دا که نازانن نه و ی که هاوکاری نه وان و مه ترسی گه وره یه بوسه هر هه ولتیکی ئیسلامی بو کوشتاریان خودی نه و ئومه ته نییه که وایانده زانی سه رکرده که ی خوی کوشتووه، چونکه هه لویستی نه م ئومه ته مان باسکرد به رامبه ر نه و پاله وانه موو جا هیده، به لکو نه و نه و کومه له باطنیه شیعه داخ له دله یه که له سه ر مه زه بیکی نوی بنیات نراوه که ناره زوویه کی زوری ویرانکاری هه یه و پیشتر له ولاتی فارسدا دامه زینرا له لایه ن که سیکه وه به ناوی حه سنی کوری صباح که پیشتریش باسمانکرد ده ولته فاطمی شعبه ی باطنی ش کومه کیان کرد، هه رگیز رقی نه و حه شاشانه به رامبه ر به گا وره کان زیاتر نه بوو له رقییان به رامبه ر به موسلمانه سوننییه کان^۲ نه و هه ش نه مرقه دهبینین باشتین به لگه یه له سه ر نه مه.

و- **نه و دهره نجامانه ی که له ناکامی هه ئمه ته کانی پاله وانی ئیسلامی مه و دودوه به ده ست هاتن؛ ویرای نه و شکستانه ی که دوو چاری هه لمه ته کانی پاله وانی ئیسلام مه و دودوه دبو به وه، به لام چهند دهره نجامیکی گرنگی لیکه و ته وه له ریزه وی میژووی بزواتی جیهادی ئیسلامیدا دژ به خاچپه رسته کان که نه توانین له م خالانده کویان بکه ینه وه:**

● **میرنشینی مه و دود؛ ویرای که می ماوه ی- به خالیکو وه رچه رخان داده نریت له میژووی مملاتی ئیسلامی- خاچپه رستدا له و قوناغه به راییه دا، نه و هه بوو بیرۆکه ی جیهاد بووه**

^۱ تاریخ دمشق لابن القلانسی ل ۱۸۷-۱۸۸.

^۲ الکامل فی التاریخ (۵۵۱/۸).

^۳ المقاومة الإسلامية للغزو الصلیبی ل ۱۲۴.

حەقیقەتیکی بەرچەستە کراو^۱، سوارچاکی دڵسۆزی خۆی دۆزییەوێه که بۆ ماوەی نیوێه ئێو ماوەییە که تیایدا فەرمانرەوای موصل بوو ئالاکە ی هەلگرت^۲.

● ئەتوانین هەلمەتەکانی مەودود دابنێین بەپێشەکییەک بۆ هەلمەتەکانی عمادالدین زەنگی بە لەبەرچاو گرتنی ئێو سێ دەیهی که لەنێوان سەردهمی هەردووکیاندا بوو و بوو هۆی رووخانی میرنشینی رەهای خاچەرست لەسالی ۱۱۴۴/ز/۵۳۹هـ، ئێو بوو مەودود هەلمەتە یەکه مەکانی ئاراستە ی رەهاو تل باشر کردو کاری دەکرد بۆ ماندوکردنی خەلکی بەشێوێه یەک ئەتوانین رێخۆشکەری وەسف بکەین بۆ هەولەکانی زەنگی، بەو پێیە ی که کاروانی جیهاد زنجیره یەکی پێکەو بەستراو و سەرکرده لەدوای سەرکرده درێژە ی پێ دەدات.

● هەلمەتەکانی مەودود لاوازی هیژە ئیسلامییهکانی ولاتی شام و جەزیره و نادڵسۆزی هەندیکییانی دەرخواست بۆ مەسەلە ی جیهاد دژ بە خاچەرستەکان^۳ سەرباری ئێو رۆلە پێشەنگاژش که مەودود پێی هەستا، هیشتا هەندێک س دەبینین که پێی وایه عمادالدین زەنگی دانەری بەردی بناغە ی جیهاد بوو دژ بە خاچەرستەکان^۴، ئەمەش مافخواردن و ناحەقییه که بەرامبەر بەرۆلی ئێو سەرکرده سەلجوقییه، راستی مەسەلە کهش ئێو یه: که ئێو میژوونوسانە ی که میژووی ئێو قۆناغە یان نوسیوێه تەو که قۆناغی مەملانیتی ئیسلامی و خاچەرستییه سەرسام بوون بەو رۆلە گەرەو ئێو دەسکەوتە مەزنانە ی که عمادالدین زەنگی بە دەستی هیناوه، وەک رووخانی یەکه م میرنشینی خاچەرست که لە ناوچه که دا دامەزرا لێرەش و واتیکە شتون که قۆناغەکانی پێش تر گرنگی و بایه خێکی ئێو تۆییان نەبوو، لەکاتی که دەرێخۆشکەری سەرەکی بوو بۆ ئێو دەسکەوتە ی سالی ۱۱۱۴/ز/۵۳۹هـ ئێو رۆلی پروپاگەندە کاری و سیاسی سەرکەوتووو کاریگەری میژوونوسی عێراقی مەزن ئیبن الاثیر یش لەیادنەکەین که لەرێی کتێبە نایابە که یه وە دەربارە ی دامەزری نەری خانەوادە ی زەنگی وای لە میژوونوسان کردو که بەجۆرێک لەجۆرەکان کاریگەری پێی، بەشێوێه یەک که عمادالدین زەنگی خستە ئێو هەلوێستەو هەرووی هەلسەنگاندنی رۆلی میژووییه وە، دیارە هیژە بەسە بۆ مەودود که سەرکەوتوو بوو لەلێدانی بوونی خاچەرستی لەجەلیل دا، که ناوچه یەکه بۆ ماوە ی دوو دەیه بوو چالاکي موسلمانەکانی پێ گەشتبوو، هەروەها

^۱ شرف الدین مودود ل ۱۵۰ عبد الغبی رمضان.

^۲ الحوب الصلیبیه بین الشرق والغرب ل ۱۵۶.

^۳ هەمان سەرچاوه ل ۱۵۶.

^۴ هەمان سەرچاوه ل ۱۵۷.

ئەو ھەندەي بەسە كەسەر كەوت بەسەر دامەزرىنەرى شانشىنى بەيتولمە قەدىسدا، ئەشتوانىن بگەينە دىدىكى ھاوبەش بەوھى كەپىمان وابىت كەسەر كەردەكانى جىھادى ئىسلامى تەواوكەرى يەكترن و ھىچ ناكۆككەك لەنئوانىيان دانىيە ئەوھش كەمەودود پىئى ھەستا- دواتر سودى ھەبوو بۆ سەر كەردەي مەزن صلاح الدىنى ئەيوبى، بۆيە ئەتوانىن بلىئىن ئەمىرۆ صنيرەيە و سبەينى حطين، سىياقى گشتى مئىزوى ئەو ناوچە بەش لەسەدەي شەشى كۆچى و دواز دەي زانىدا ئەمە دوپات دەكاتەو^۱، بەھەر حال لەكاتى بەراو كەردنى ھەولەكانى مەودود لەگەل پىشنانى خۇيدا وەك كرىقواو جكرمش و جاولى سقاوہ بۆمان دەردەكەوئى كە ئەو رۆلانە پلەپلە و ھەلكشاوہ، چونكە كەرىقوا تەنھا خەرىكبوو بەدەمەوەچوونى ئەنتاككەيە و جكرمش كەمىك زىاترى كرد بەھۆى ھاوپەيمانئىتى كەردنى لەگەل سقمانى كورپى ئەرتە قدا بەشئوہيەك كەبووہ ھۆى سەر كەوتنى لەجەنگى ھەراندە ۴۹۸ك/ ۱۱۰۴ز، بەلام مەودود رۆلى گەورە تر بوو بەشئوہيەك كەتوانى شكست بەخاچپەرستەكان بىئىت لەجەنگى الصنيرەدا لەسالى ۵۰۷ك ۱۱۱۳ز دا، ئەمەش بۆمان ئەسەلمىئى كە لەماوہى نۆ سالداتوانى دوو شكستى گەورە بەسەر خاچپەرستەكاندا بىئىت، بەلام ئەو كۆسپەي كە ھەبوو برىتى بوو لەسود وەر نەگرتن لەو دوو سەر كەوتنە بۆ رامالئىنى دوژمنان لەناوچەكانىياندا و سەر كەوتنى خىراو كتوپر بەسەرياندا بەجۆرىك كەنەتوانن قەرەبووى زىانەكانىيان بكنەوہ ، بەلام پاشماوہى ديار دەي پەرتەوازە بوونى سىياسى و رقە بەرايەتى نئوان سەر كەردە ئىسلامىيەكان رىگربوو لەبەردەم بەدبىھاتنى ئەم مەسەلەيەدا^۲.

۶- نجم الدين ئىلغازى فەرمانرەوای ماردىن: بزواتى جىھادى ئىسلامى دژ بە خاچپەرستەكان پەيوەندىيەكى بەھىزى ھەبوو بەسەر كەردەكانى موصلەوہ ئەوانەي كە لەژىردە سەلاتى سەلجۇقىيەكاندا بوون، ھەرەك كۆچى دوايى سولتان مەمەدى كورپى مەلەكشا بوو بەھۆى بانگھىشت كەردنى ئەقسنقر لەموصلەوہ ھەتاوہكو شىخنىكەي بەغداي بى بسپىزدرىت^۳، ئەو كارەي كەبووہ ھۆى ئەوہى موسل پىنگە و گرنكى خۆي بەشئوہيەكى كاتى لەدەست بدات لەپا بەرايەتى بزواتى جىھاددا دژ بەخاچپەرستەكان و گواستەنەوہى ئەم پاپەرايەتییە بۆ نجم الدين ئىلغازى فەرمانرەوای ماردىن ئىلغازىش كارەكانى بەدەست گرتن بەسەر ھەلەبدا دەست پىكرد لەسالى ۵۱۱ك/ ۱۱۱۷ز لەبەرگرنكى بۆ ھەر سەر كەردايەتییەكى سەربازى و

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق وبلغرب ل ۱۰۷.

^۲ ھەمان سەرچاوە ل ۱۰۸.

^۳ الوافي بلوفيات (۳۱۰/۹) النجوم الزهرة (۳۱۴/۵).

سیاسی که بی‌هوی پوویه پووی خاچپه رسته کان بیته وه ئه مهش به هوی ئه و تایبه تمه ندیبه
گرنگانه وه که تایدا بو وه ک ناوه ندیکی ستراتیژی گرنگ له رووی مرۆیی و سه ربازی و سیاسی و
ئابوورییه وه، ههروهها ههله ب ده که وته نئوان دوو میرنشینی خاچپه رسته وه که ئه وانیش
ره هاو ئه نتاکیه بوون، له هه مان کاتیشدا ئه توانی په یوه ندی بکات به هیزه ئیسلامییه
تورکمانانه وه که له ناوچه ی جه زیره دا بآبوونه وه، بۆیه ده ست به سه راگرتنی وه ک
کردنه وه ی ده رگا و ابو بۆ سه رکردایه تی بزواتی جهاد هه ر ئه مهش بۆ جمال الدین ئیلغازی و
بلکی کۆپی به هرامی برارازی و دواتریش ئوقسنقری برسقی و عماد الدین زه نکی و نورالدین
محمود روویدا، سه باره ت به وورده کاریه کانی ده ستگرتنی نجم الدین ئیلغازی به سه ر
هه له بدا له سالی ۵۱۱/۱۱۱۷زدا ئه وه هینده شت تایدا روویدا که ته ماعی خسته به ر
خاچپه رسته کان هه تا وه کو ده ست بگرن به سه ریدا، چونکه لاوازی و ته نگزه ی ئابووری زۆری
بۆ هیتابوو به راده یه ک که خه لکه که ی ده سه ت و سان کردبوو له به رامبه ر پێشکه شکردنی ئالف بۆ
نازه له کاننیان، به لام له به ر مه ترسی ده ست به سه راگرتنی شاره که یان له لایه ن
خاچپه رسته کانه وه ناچار بوون هانا به رن بۆ نجم الدین ئیلغازی و له هه مان ساڵدا هه له بی
به ده سه ت وه بده ن نجم الدین ئیلغازیش ده ستی دایه به هیزکردنی ده سه لاتی له هه ندی شویندا
وه کو بالنسرو هه ندی پیاوی هه له بی ده ستگیرکرد هه تا وه کو پاره بیان ئی وه رگرت بۆ
رێککه وتن پێی له گه ل خاچپه رسته کاند، بۆیه خه لگی هه له ب له خۆی و سه ربازه کانی
بیزار بوون به قسه ی ابن العدم- و ئه مهش ناچار یکرد هه له ب به جی به ئیلت و به ره و ماردین
به ری بکه ویت دوا ی ئه وه ی که حسام الدین تمر تاشی له جیی خۆیدا دانا، ئه وه بوو
سه ربازه کانی له بالنسدا ئه و گرانییه یان قۆسته وه که رووی تیکرد بوون و له هه مان ساڵدا ۵۱۱/ک
۱۱۱۷ز، ناردیان به دوا ی خاچپه رسته کاند هه تا وه کو ئه و شاره بیان بده ن به ده سه ت وه،
ئه مهش ئیلغازی ناچار کرد بۆ گه رانه وه به سه رکردایه تی هیزکی تورکمان به ره و هه له ب،
کاتی خاچپه رسته کان هه ستیان به مه ترسی کرد، باشه کشه یان کردو دووباره ئیلغازی ده ستی
به سه راگرتنه وه و پاشان گه رایه وه بۆ ماردین دوا ی ئه وه ی ناگه به سستی له گه لدا مؤرکردن
که نابی هه چ لایه کییان ده ستدریژی بکاته سه رمولکی ئه وی تریان^۲.

^۱ الامارات الأرتقية في بلاد الشام والجزيرة ل ۲۳۴-۲۳۵.

^۲ زبدة الحلب (۳/ ۱۸۰) الجهاد ضد الصليبيين في الشوق الإسلامي ل ۱۳۵.

● هه لوه شانده وهی ریككه وتننامه كه له لایه ن خاچپه رسته تانه وه، به لام خاچپه رسته كان بارودوخه كه یان به گونجاو زانی پاش دهرچوونی ئیلغازی و هیرشیان هیئایه سهر عزازو گه مارۆییان له سه رتوند کرد هه تا وه كو موسلمانه كانییان ناچار کرد كه خۆییان به دهسته وه بدهن، خه لگی حه له بیش ناچار بوون نامه بنوسن بۆ خاچپه رسته كان و داوای پاپه ندبوونیان به ریككه وتن كه وه لای بكن كه ئیلغازی مۆری کرد له گه لیاندا، خه لگی حه له بیش له به رامبه ردا تل هراقییان به دهسته وه شه دهن و شه و پره پاره دیاریكراوه ش كه هه زاردیناره له بری چوار مانگ راده ست ده كن له بری ناوچه ی باكوپی رۆژئاوای حه له ب^۱.

كاتی نجم الدین ئیلغازیش هه والی حه له بی پی گیشته زۆر توره بوو، به لام نه یتوانی بگه ریته وه بۆ جه له ب و رزگاری بكات له و بارودوخه دا له به ركه می سه ربازه كانی بۆیه به ره و رۆژه لاتی ناوچه ی جه زیره كه وته پی به مه به سستی كۆكرده وه ی سه ربازه له هه مان كاتدا ظهیر الدین طفتكین ناگاداری كردبو وه له ناره زووی بۆ نه نجامدانی كۆبوونه وه له گه لیدا له سالی ۵۱۳هـ / ۱۱۱۸ز، شه وه بوو له قه لای دوسردا به مه به سستی دورخسته وه ی خاچپه رسته كان له حه له ب كۆبوونه وه، به لام شه كاره بیان بۆ نه نجامنه درا، شه مش وایكرد له خاچپه رسته كان كه ده سه لاتی خۆییان به سه ر ده روازه كانی حه له بدا به هیژتر بكن دوا ی شه وه ی كه ده ستییان گرت به سه ر به زاغه دا به م شیوه یه بارودوخی حه له ب به ره و خراپی رۆیشته هه تا وه كو گه شته راده ی له ناوچوون به قسه ی ابن العدیم^۲، خه لگی حه له بیش ناچار بوون كه هانا به رن بۆ خه لافه تی عه باسی و ده وله تی سه لجووقی له به غدا، به لام كه س به هانا یانه وه نه هات به هۆی سه رقاالبوونی سه لجووقیه كان به كیشه خیزانییه كانه وه له لایه ك و لاوازی خه لافه تی عه باسیش له لایه کی تره وه.

● راگه یاندنی ره شبگیری - نفیر - دژ به خاچپه رسته كان: نجم الدین ئیلغازی نه یتوانی رووبه رووی خاچپه رسته كان ببیته وه، چونكه له طفتكین جیا بووبه وه و گه رایه وه بۆ ماردین بۆ كۆكرده وه ی سه ربازه ك ریخۆشكه ریه ك بۆ گه رانه وه بۆ جیهاد و رووبه رووبوونه وه ی خاچپه رسته كان له جه نگیکی یه كلاكه ره وه دا^۳. شه وه بوو له مادرین ئیلغازی زیاتر له بیست هه زار توركمانی كۆكرده وه^۴، به مه به سستی جه نگ كردن دژ به خاچپه رسته كان كه گه مارۆیه کی توندی حه له بییان دابوو به شیوه یه ك كه خه ریه ك بوو خۆراكییان لیبریت، هه ره ها ئیلغازی

^۱ زیده الطلب (۱۸۵/۳-۱۸۶).

^۲ هه مان سه رچاوه (۱۸۶/۳).

^۳ هه مان سه رچاوه (۱۸۶/۳).

^۴ هه مان سه رچاوه (۱۸۷/۳-۱۹۰).

نیردراوی نارد بۆ به غذا هه تاوه کو ره شبگیر نه فیر ژ به خاچهرسته کان رابگه یه نیت و خه لبعفه ی
 عه باسی المسترشد بالله و سولتانی سه لجوقی مه حمودی کورپی محمه دی کورپی
 مه له کشاهیش له وکاره ی خاچهرسته کان دژ به ولاتی جهزیره ناگاردار بکاته وه که هه ستاون
 به ده ست گرتن به سه ره قه لایه که له نزیک ره ها و عطیری فه رمانپه واییان کوشتوه^۱، نه وه بوو
 نجم الدین ئیلغازی پیشتر له گه ل^۲ طفتکیین دا ریئک که وتبوو له سالی ۵۱۳ک/ ۱۱۱۸ز له سه ره
 روبه رو بوونه وه ی خاچهرسته کان له مانگی صفری سالی دها تودا ۵۱۳ک/ ۱۱۱۹ز له شام ز
 ئیلغازیش پیش نه واده دیاریکراوه به ره و ره ها که وته ری و گه مارۆیه کی توندی به سه ردا
 سه پاند، نه مه ش خاچهرسته کانی ناوی ناچار کرد که ریئکه وتنی له گه لدا مؤریکه ن به رامبه ر
 به نازادکردنی نه و دیله موسلمانانه ی که لایانه ، نه ویش به مه رازی بوو مه رجیشی بۆ دانان
 که نابئ به ری که ون بۆ یارمه تیدانی نه میری نه نتاکییه له حاله تی روودانی روویه روویونه وه
 له گه لدا نه وانیش ره زامه نندیان پیشاندا نه مه ش به لگه یه له سه ره لاوازی و ملکه چی
 خاچهرسته کان له ناوچه ی جهزیره دا بۆ داخوازییه کانی نه میره موسلمانانه کان^۲.

● جهنگی ساحه الدم-گۆره پانی خوین- دوا ی نه وه ی که ئیلغازی دلنیا بوو له وه ی که
 له پشته وه لئی نادریت به ره و ولاتی شام که وته ری و ئوسامه ی کورپی مباره کی کورپی شبل
 کلابی نه میر طغان نه رسه لانی فه رمانپه وای به دلپس و نه رزنیش هاتنه ناو سوپاکه یه وه و
 پیئکه وه به ریئکه وتن هه تاوه کو گه شتنه نزیکي الآثارب له زه وی سه رمه دا له ره بیعی یه که می
 سالی ۵۱۳ک/ ۱۱۱۹ز داو له وی چاوه روانی گه شتنی ظهیر الدین طفتکیینی ده کرد،
 خاچهرسته کانیش به سه ره کردایه تی رۆجه ری فه رمانپه وای نه نتاکیه له تل عفیندا
 جیگیر بوویوون و ده ستیاندا یه دروستکردنی شورایه ک تاییدا، به لام به خه یالیندا نه ده هات
 که نجم الدین ئیلغازی له و شوینه دا بدات به سه ریاندا، هه روه ها وایانده زانی که (أثارب) یان
 (زوردا) یان ده ست ده که ویت، ته نانه ت نه وه نده له خۆ باپیوون به هوی توکمهی
 شوینه که یانه وه ناریدیان بۆ لای ئیلغازی و پییان ده وت: خۆت ماندوومه که به هاتن بۆ لامان
 ئیمه خه ریکه ده گه ینه لات^۳، پاش درژه کیشانی چاوه روانی ئیلغازی به دیار
 هاوپه یمانه که یه وه، وه لامی خواستی نه میره کانی دایه وه بۆ هیترشکردنه سه ره خاچهرسته کان
 به شیوه یه کی غافلگبرانه نه وه بوو خاچهرسته کان به خوینیان نه زانی هه تاوه کو په رچه می

^۱ الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي ل ۱۵۳.

^۲ الامارات الارتقية في بلاد الشام والجزيرة، عماد الدين خليل ل ۲۴۱.

^۳ زبدة الطلّب (۱۹۰/۳) الجهاد ضد لبصليبين ل ۱۵۴.

موسلمانان کان بیان بینی که له هه مو لایه که وه دهوری دابوون، نه مهش له رۆژی ههینی شازدهی ره بیعی یه که می سالی ۵۱۲ک/۱۱۹۱ز دا بوو پاشان قازی حلب ابو الفضل خشاب هاته دهر وه وتاریکی به پیژی دا بو موسلمانان کان و وهی به زرکردنه وه و هیمه تی جولاندن بو حیهادکردن، بۆیه موسلمانان له هه مو لایه که وه هیرشیان کرده سه ر خاچه رسته کان و تیر وه ک گولله به سه ریاندا ده باری و له کاتی کدا که له هه مو لایه که وه شمشیر خرابووه گه ردنییان و ته نها خه لگیکی که مییان لیده ریازیوو نه وانی تریشیان کوژاویان برینداربوون، له ناو کوژاوه کانیشدا رۆجه ری فه رمانه وای نه نتاکییه هه بوو که ده ستپیشخه ری کرد له روبه رو بوونه وهی موسلماناندا پیش گه شتنی هیزه کانی به یتوالمقه دیسو و طرابلس و شوینه کانی تر، حه فتاو نه وه نده سواریش له سواره کانی خاچه رسته کان به دیل گیران و هه وئیاندا که به رامیه ر به سئ سه د هه زار دینار نازاد بکرین، به لام نجم الدین ئیلغازی به وه قایل نه بوو، به لکو فه رمانی کوشتنی هه موویانیدا.

نه م جهنگه ش لای میژوونوسه لاتینه کان و نه و میژوونوسه هاوچه رخانه ی که له وانه وه شتیان گواستوته وه ناسراوه به ساحة الدم - واته گوره پانی حوینه، له به ر زۆری نه و خه لکه خاچه رسته ی که تیایدا کوژا له به رامبه ر کوژانی ژماره یه کی که م له موسلمانان^۱.

● نه و ره هه ندانه ی که سه رکه وتن به سه ر خاچه رسته کان له جهنگی ساحة الدمدا به ده ستی هینا: گرنگی نه و شکسته ی که به سه ر خاچه رسته کاند هات ته نها له و سه رکه وتنه سه ربازیه دانه بوو که نجم الدین ئیلغازی تۆماری کرد به سه ریاندا، به لکو له وه تیپه ری کرد بو دروست بوونی به ره یه کی ئیسلامی یه کگرتوو که له نه میره موسلمانان کانی شام و جهزیره پیکهاتبوو، به لکو له وه ش تیپه ری کرد بو دورخستنه وهی حه لب له هه ره شه ی خاچه رسته کان به تاییه ت پاش ده ستگرتنی نجم الدین ئیلغازی به سه ر قه لایه کدا له نزیک آثارب له هه مان سالد، نه مه جگه له وهی که کاره ساتیکی گه وه بوو نه نتاکییه ی بیبه ش کرد له رۆجه ری سه رکرده و سوپاکه ی، نه مه ش وایکرد (سریان) ناشوری و نه رمنه کان له نه نتاکییه دا گومان له به سودی مانه وه یاندا له گه ل خاچه رسته کاند بکه ن، هه ر نه مه شبووه پالنه ریان بو خو پزگارکردن له خاچه رسته رۆژئاواییه کان له دواتردا^۲، هه روه ها ابن العدیم باسی نه وه ده کات که نجم الدین ئیلغازی درای کوتایی هاتنی جهنگه که چووه ختیه ته که ی

^۱ السرق الادسط والحروب الصليبية (۱/۴۷۳) الامارات الارتقية ل ۲۴۲.

^۲ الاعتبار ل ۴۰، ۴۱، الحركة الصليبية (۱/۴۹۳).

رۆجەرو ھەتاوھە کو لەو ئی موسلمانەکان دەسکەوتەکانییانی رادەست کەن، بەلام ئەو ھەموو دەسکەوتەکانی گێزراپەو ھە بۆ جەنگاوەرەکان جگە لەچەکیک نەبێ کە کردیە دیاری بۆ پاشاکانی ئیسلام ھەتاوھە کو خۆشەویستی جیھادی ئیسلامی لەدایاندا دژ بەخاچەرستەکان زیندوو بکاتەو^۱، ھەروەھا ئیلغازی توانای زنجیرەییەک سەرکەوتن لەباکوپی شامدا تۆمار بکات، ئەمەش کەشتیکی ھێمن و ئارامی بۆ موسلمانەکان رەخساندو توانیان شکستیکی تەواو بەو سوپایەبێنن کە بەسەرکردایەتی بلدوینی پاشای بەیتولمەدیس بەرێ کەوتبوو بۆ بەدەمەو ھاتنی رۆجەری فەرمانرەوای ئەنتاکییە^۲ نجم الدین ئیلغازیش بەمە وازی نەھێنا، بەلکە لەئەرتاحدا لەگەڵ طفتکنی، ھاوپەیمانی دا کۆبویەو ھەو و ریککەوتن لەسەر ھێرشکردنە سەر ئاثربو و زردناو توانییان لەدەستی خاچەرستەکانی بستیئەو، پاشان ئیلغازی بەچەند کەسکی کەمەو لەموسلمانان بەرەو دانیت بەرێ کەوتو لەگەڵ بلدوینی پاشای بەیتولمەدیس و رووبەرتی فەرمانرەوای زردنادا پووبەروبوو ھەو شەر لەنیوانیاندا ھەلگیرسا لەجمادی یەکیمی سالێ ۵۱۳ک/۱۱۱۹ز داو بەسەرکەوتنی نجم الدین ئیلغازی کۆتایی پێھاتو خاچەرستەکان شکستییان خواردو دواي ئەو ھەو کە نجم الدین راوہ دونانیا خۆیان لەقەلای ھابدا قایمکرد^۳، پاشان نجم الدین ئیلغازی گەرایەو ھەو بۆ حەلب و پیاوھەکانیشی لەرێگە گەرانیو ھەو دا رووبەری رۆبەرتی فەرمانرەوایی زردنا بوونەو بەھاوڕێییەتی ھیزیک لەخاچەرستان، سوپاکە ئیلغازیش پەلاماری دان و خاچەرستەکانی ناچارکرد کە بگەرێنەو ھەو بۆ قەلای ھاب، لەھەمان کاتیشدا رووبەرتی الأبرص بەدیلی کەوتە بەردەستی موسلمانەکان و ئەوانیش بردیان بۆ حەلب بۆ لای ئیلغازی، ئەویش ناردی بۆ دیمەشق بۆ لای طفتکین لەو ئی زیندانی کرا ھەتاوھە کو بەئازارکۆشتی^۴ . لەکۆتایی جمادی یەکیمی ۵۱۳ک ۱۱۱۹ز ئیلغازی حەلبی بەرەو ماردین بەجێ ھێشت بەھۆی ئەو تەنگژە دارییەو کە پێیدا تێپەری، چونکە حەلبیش ھیندە لاوازبوو کە نەیدەتوانی تیایدا بمیئیتەو^۵ .

● ئابلقەدانی ئەنتاکییە و مۆرکردنی ناگربەست لەگەڵ پاشای بەیتولمەدیسدا: وێرایی سەرقالبوونی نجم الدین ئیلغازی بەھەندێ کاروباری ئیدارییەو ھەو لەماردیندا، بەلام توانی

^۱ زبدة الحلب (۱۹۰/۳) الجهاد ضد الصليبيين ل ۱۵۰.

^۲ الجهاد ضد الصليبيين ل ۱۵۰.

^۳ زبدة الحلب (۱۹۰/۳) الجهاد ضد الصليبيين ل ۱۵۶.

^۴ تاريخ الحروب الصليبية (۲/۳۴۵).

^۵ الجهاد ضد الصليبيين ل ۱۵۶.

سوپايەك لە توركمانەكان كۆپكاتهووە لە فوراتەووە بیا نەپەریتتەووە بەرەو ولاتی شام لە ساڵی ٥١٤هـ / ١١٢٠ز داو لە گەڵ طغتكیندا كۆبویەووە و پێكەووە بەرێی كەوتن بەرەو ئەنتاكیەو گەمارۆیان بەسەردا سەپاند، بەلام دەسەلاتییان بەسەریدا نەشكا، بۆیە چوونە ناو قنسیرین و شەو رۆژێك گەمارۆییاندا، بەلام لەوێش هیچیان پێنەكرا، لەم كاتەشدا ظهیر الدین طغتكین پێشینیاری كرد بۆ ھاوریكەى كە دەست لە گەمارۆدانى ھەلگرت و ھەریەكە بیان بگەڕێنەووە بۆ ولاتی خۆى، نجم الدینیش ئامۆژگاری ھاوریكەى قبولكردو گەرایەووە بۆ ھەلب دواى ئەوێ كە راھەى بەھیزی خاچپەرستەكانى بۆ دەرکەوت سەربازە توركمانەكانیشى بلارەیانكردو ئیلاغزیش ناچاربوو ئاگر بەستێك لە گەڵ پاشای بەیتولمەقەدیسدا بلدوینی دووھەم مۆریكات بە مەرجێك مەعررەو كفرطاب و بادەو ضیاع جبل السماق بدریتە خاچپەرستەكان و ئەم ئاگر بەستەش ھەتاوھەكو كۆتایی ساڵ بەردەوام بێت^١.

● ھەلۆھەشانەوێ رێككەوتنەكە: خاچپەرستەكان پابەندنەبوو بەم رێكەوتنامەییەووە و جوسلینی فرمانرەوای تل باشر لە ھەمان ساڵدا ٥١٤هـ / ١١٣٠ز ھەستا بە ھێرشكردنە سەر ئەو ناوچانەى كە سەر بە ھەلب بوون، ئەمەش خەلكى ھەلبى ناچاركرد كە نارەزاییەكى توند بنێرن بۆ بلدوینی دووھەم پاشای بەیتولمەقەدیس و تیایدا ئاگاداری كەردەووە لە ھێرش و دەستدرێژییەكانى جوسلین بۆ سەر مۆسڵمانەكان، بەلام ئەو بەم شێوھەییە وەلامى دانەووە: كەھیچ دەسەلاتیك بەسەر جوسلیندا نییە^٢، خاچپەرستەكانیش بە مەوازییان نەھینا، بەلكو لە ئەنتاكیەووە ھێرشیان كەردە سەر ولاتی شیزو كۆمەلێكیان لە مۆسڵمانەكان بە دیلگرت و چەند داخووزییەكى زۆریان خستە بەردەم ئەمیری عەرەب أبو العساكر سلطانی كورێ منقذ ئەویش ناچاربوو لە گەڵیاندا رێك بگەوێت بەرامبەر بەوێ كە پێك پاریان بدات^٣، لە گەڵ ھەموو ئەمانەشدا خاچپەرستەكان ھەلى نەبوونی ئیلاغزیان لە ھەلبدا قۆستەووە و بۆیە لە صفری ساڵی ٥١٥هـ / ١١٢١ز ھێرشیان كەردە سەر ئازارب و ھەستان بە سوتاندنی ئەو خانوو دەغل و دانەى كە تیایدا بوو، بلدوینی دووھەمیش ھێرشى كەردە سەر خودى ھەلب و گەمارۆییەكى توندی بەسەردا سەپاند كە بوو ھۆى ئەوێ پەنجا كەس لە خەلكەكەى ببنە دیل بە دەستییەووە، ھەلبییەكانیش سەرکەوتو بوون لەرزگار كەردنی براكانییان و توانییان

^١ ھەمان سەرچاوە ل ١٥٢.

^٢ ھەمان سەرچاوە ل ١٥٧، ١٥٦.

^٣ ھەمان سەرچاوە ل ١٥٦.

خاچپه رسته کان ناچار به کشانه وه بؤئه نتاکیه بکن^۱، وادیاره نجم الدین ئیلغازی ناچار بوو ماوه یه که له له مار دیندا بمینینه وه، نه مهش وایکرد که نامه بنیژیت بؤ سوله یمانی کوپی ئیلغازی جیگیری خوی له حه له بد او فرمانی پی بکات که ریکه و تن له گه ل خاچپه رسته کاندا مؤریکات، به پیی نه م ریکه و تنهش خاچپه رسته کان ده ستیان گرت به سه ر سرمین و لیلون و هندی له ناوچه کشتوکالیه کانی ده ووروبه ری حه له بو و آثارب^۲.

● یاخیبوونی سلیمانی کوپی ئیلغازی له باوکی: هه رچه نده نه و ریکه و تنه ی سوله یمانی کوپی ئیلغازی موی کرد له به رژه وه وندی موسلمانه کاندانه بوو، به لام سوله یمان هه وئی نه دا بؤ چاره سه رکردنی نه و پشیوی و شله ژانه ی که به سه ر حه له بدا هات، به لکو یاخیبوونی خوی دژ له باوکی سه ره خویی خوی له حه له بدا راگه یاند، نه م هه نگاهوشی خاچپه رستانی هاندا بؤ ته نگ هه لچنین به حه له بو داگیرکردنی هندی ناوچه له ده ووروبه ریدا نه مهش له جمادی دووه می سالی ۱۵۱ ک ۱۱۲۱ زدا، داویان له سوله یمانی فرمانپه وای کرد که ده سته برداری آثارب بیت بؤ به لدوینی دووه می پاشای بهیتولمه قه دیس، به لام دانیشتوانی موسلمانان آثارب ناماده نه بوون ملکه چی خاچپه رسته کان بن نه مهش بلدوینی ناچار کرد هه تاوه کو پاشه کسه بکات بؤ نه نتاکیه و له ویشه وه بؤ بهیتولمه قه دیس^۳.

● له ناوبردنی یاخیبوونه که: نه جمالدین ئیلغازیش هه ر که هه وائی یاخیبوونی کوپه که ی بیست له حه له بدا یه کسه ر که وته ری به ره و حه له بو هه مو نه وانه ی سزادا که له پشت یاخیبوونی کوپه که یه وه بوون، کاتی سوله یمان نه و سزا تونده ی بینی که به سه ر هاوکاره کانیدا سه پیتر ترسا و هه لات بؤ دیمه شق و داوی مافی په نابه یتی له طغتكبجی فرمانپه وای کرد، نه وه بوو هه ر که ک بارودوخ بؤ ئیلغازی یه کلابوویه وه و توانی کوتایی به ناژاره که بینیت، بدر الدوله سوله یمانی کوپی عبدالجباری کوپی نه رته قی برازای تیادا دانا وه ک جینشینی خوی، نه ویش ریکه و تنیکی یه ک سه له ی له گه ل خاچپه رسته کاندا مؤرکرد، نامانجی ئیلغازیش له و ریکه و تنه بؤ سورد وه رگرتن بوو له کات هه تاوه کو بگه ریته وه دیاربه کرو هه تاوه کو پی ده کری هیژ کو بکاته وه بؤ دووباره هیژشکردنه سه ریان، وپرای مه ترسی له وه ی که خاچپه رسته کان هیژش بکنه سه ر حه له بو برازا که شی نه توانی به رپه رچیان بداته وه^۴.

^۱ زبده الطلح (۱۹۹/۲) الجهاد ضد لصلیبین ل ۱۵۷.

^۲ زبده الطلح (۱۹۹/۹-۲۰۰) الجهاد ضد الصلیبیین ل ۱۵۷.

^۳ زبده الطلح (۱۹۹/۹-۲۰۰) الجهاد ضد الصلیبیین ل ۱۵۷.

^۴ الامارات الادتیقه ل ۶۰.

له ماردينيشدا نجم الدين ئيلغازى توانى زۆرترين خەلكى توركمان كۆبكاتەو و پاشان بەرە و
 ولاتى شام بيانبات لەمانگى رەببىعى دووهمى سالى ۵۱۶ك/۱۱۲۲ز، بەسود وەرگرتن لەو
 ناكۆكەيەى كە لەئىوان بەلدوينى پاشاي بەيتولمە قەدىس و يونزى فەرماننە وای طرابلسدا
 ھەبوو، بەلام نجمالدين ئيلغازى نەيتوانى سەرکەوتنىكى يەكلاکەرەو بە دەست بىننيت بەسەر
 خاچپەرستەکاندا، سەربارى پەيوەندى کردنى بلكى كوپى بهرامى كوپى ئەرتهق و ظهير الدين
 طغتكين پىئوى، بەلام نەيتوانى دەسەلات و ھەژمونی خۆى بەسەر تەواوى ناوچەى حەلەبدا
 بسەپننيت^۱.

● كۆچى دواى ئيلغازى و كاريگەرى لەسەر موسلمانەکان: لەمانگى رەمەزانی سالى
 ۵۱۶ك/۱۱۲۲ز ئيلغازى ھەستى خراپبونى بارى تەندروستی کردو گەراپەو ھە بۆ ميفارقين و
 لەوئيش گيانى سپارد، ھەو ئەندازە يەش كە كۆچى دواى ئيلغازى كارەساتبوو بۆ موسلمانانى
 ولاتى شام و جەزيرە بەگشتى، بەلام ئەم كارەساتە گەرەتريوو بۆ خەلكى حەلەب، چونكە
 نجم الدين ئيلغازى ئومىدى خاچپەرستەکانى برپىوو بۆ دەست گرتن بەسەر حەلەبدا، گرنكى
 كۆچى دواى ئيلغازى تەنھا بەمەو ھەو سەتا، بەلكو بوو ھۆى ھەلۆەشانەو ھى
 ميرنشينەكەى و لەئىوان منالەکانيدا دابەشكراو حسام الدين تەرتاش ماردين و سولەيمان
 ميفارقينى بەرکەوت و حەلەبىش بەدەست سلیمانى كوپى عبدالجبارى كوپى ئەرتهقى
 برازاپەو ھە ماپەو، بلكى كوپى بهرامى كوپى ئەرتهقىش قەلاى خرتبەرتى بەدەستەو ھە ماپەو
 دواتریش حەپانى خستەسەر^۲. سەربارى ئەو ھى كە حەلەب پىشتەر پىشتى ھەو سەربازە
 توركمانانە ئەبەست كە ئيلغازى كۆى دەکردنەو لەباكوپى جەزيرەو، بەلام دواتر ئەو
 پەرگەزە مەوئىيەى لەدەستدا كە ھەميشە تاي ترازوى موسلمانانى بەسەر خاچپەرستەکاندا زال
 دەکرد، ئەمەش حەلەبى كەردە ئامانجى ھىرشەکانى خاچپەرستان بەھۆى لاوازی و كەم
 تواناى سولەيمان كوپى عبدالجبارى كوپى ئەرتهقى فەرماننە وای لەبەرامبەر ھىرشەکاندا،
 ئەو ھەبوو ھەلى مردنى نجم الدين يان قۆستەو ھە بەسەرکردايەتى بەلدوينى دووھمى پاشاي
 بەيتولمە قەدىس ھىرشيان كەردە سەر بزاعە و بالس لەسەر رووبارى فورات و بەمەشەو ھە
 نەوستان، بەلكو توتانان دەست بگرن بەسەر قەلاى البيرەدا، ھەتاو ھەكو وايلپھات حەلەب
 لەلايەن خاچپەرستەکانەو ھە ئابلوقە درابوو، ئەمەش سولەيمانى ناچارکرد

^۱ نور الدين محمود والصليبيون حسن حبشي ل ۲۰.

^۲ الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الاسلامي ل ۱۶۰.

که ریژکه و تننامه یه کیان له گه لدا مؤریکات له سالی ۵۱۷هـ/ک/ ۱۱۲۳ز که به پیتی نه و ریژکه و تننامه یه سوله یمان دستی له قه لای اثارب هه لگرت بۆیان^۱.

۷- **بلکی کوپی بهرامی کوپی نه رته ق:** بلکی کوپی بهرام فه زمانه وهی قه لای (خرتبرت) پاش نیلغازی مامی نالای جیهادی هه لگرت و رکاب ریژی سه رسه ختی خاچه رسته کان بوو، زۆر خولیا ی له ناو بردنی خاچه رسته کان بوو نه ک به ته نها له جه زیره دا، به لکو له ته واری ولاتی شامدا، کاره سه ره کییه کانی هه ره له کاتی نه خۆشی نجم الدین نلغازی مامییه وه ده ست پێ کرد له ره جه به سالی ۵۱۶هـ/ک/ ۱۱۲۳ز به گه مارۆدانی ره ها، به لام نه یتوانی داگریکات دوی گه مارۆیه کی دورودریژ، نه مه ش ناچار یکرد هه تا وه کو پاشه کسه بکات، خاچه رسته کانیش له بهر نه م هۆیه گه شتنه نه و بپوایه ی که پتویسته کۆمه کی له جوسلینی دوزمنی سه رسه ختی موسلمانه کانه و که زۆر ته ماعکار بوو وه ریگرن. که له وکاته دا له گه ل بلدیونی پاشای به یتولمه قه دیسدابوو له البیره، لیژه شدا نه یانویست سود له بلابوو نه وه ی سه ربازه کانی بلکی کوپی به هرامی کوپی نه رتق وه ریگرن پاش گه رانه وه ی له ره ها، به لام بلکی کوپی بهرام توانی بۆ سه یه ک بۆ جوسلین و خاچه رسته یه کی قو بو لیته وه تیربوو له ناوی باران نه مه ش بووه هۆی نه وه ی که نه سه په کانیانی له ناو لیتا ودا گریکات و له هه مان کاتیشدا خۆی و پیا وه کانی که له چوار سه د سوار تیپه ریان نه ده کرد تیربارانییان کردن و ته نها ژماره یه کی که میان لی دهریاز بوو جوسلین و جالیرانی پورزای فه زمانه وهی البیره ش له سالی ۵۱۶هـ/ک/ ۱۱۲۲ز دا ده ستگریکان له نه نجامی نه م سه ره که و تنه ی بلکی کوپی بهرام هیزو ناویانگی مه عنه وی خاچه رسته کان له ولاتی شامدا له ناو چوو، هه ره ها ئاره زووی په لاماردان و لیدانیان له لایه ن موسلمانه کانه وه په ره ی سه ند^۲. بلکی کوپی بهرامی کوپی نه رته قیش هه ولیدا له جوسلین و هاوری دیکرا وه کانییه وه به لیئنی به ده سه ته وه دانی ره های ده ست که ویت به رام بهر به نازاد کردنیان، به لام نه وان نه مه یان ره تکرده وه وتیان: ئیمه ولاته که مان وه کو حوشر وایه بۆمان، هه رکاتی حوشره که مان مرد نه بی بگو یزینه وه بۆ حوشری کی تر، نه و شویتانه ش که به ده ست ئیمه وه بوو نیستا به ده سه تی خه لکی تره وه یه^۳، پاشان بلکی کوپی بهرام دیله کانی برد بۆ قه لای خرتبرت و چه ند که سیکی راسپارد بۆ پاسه وانی کردنیان و له سالی ۵۱۷هـ/ک/ ۱۱۲۳ز به ره و قه لای کرکری سه ره به میرنشینی ره ها که و ته ری بۆ ده ست

۱. زیده حلب (۳۰۶/۲) الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي ل. ۱۶۰.

نور الدين محمود والصليبيون حسن حبسي ل. ۳۰.

الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي ل. ۱۶۰.

به سه راگرتنی^۱، پاشا به لدوینی پاشای به یتولمه قه دیسیش که سه ره رشتی ره هاو
 نه نتاکیه شی گرتبووه نه ستو درکی به وه کرد که پیویسته له سهری هه ولبدات بۆ رزگار کردنی
 جوسلین له دلیلی و ری بگریت له داگیر کردنی کرکر له سهر دهستی بلکی کوپی بهرام و بۆ
 موسلمانانی سه لمینیت که هیزی خاچه رسته کان هیشتا توانای گورز وه شانندن و هیترشی
 ماوه، بۆیه بلدوین به سه رکردایه تی سوپاکه یه وه چوووه دهره وه هه تاوه کو گه شته که ناری
 رۆژه لاتی روبراری سنجه که یه کیکه له لقه کانی فورات به ناراسته ی سه ریا زگی بلکی کوپی
 بهرام که گه مارۆی له سهر کرکر هه لگرتبووو و گه پرا بویه وه بۆ پوو به پویونه وه ی بلدوینی
 دووه می پاشای به یتولمه قه دیس، جهنگ له نیوان هه ردوو لادا له نۆزده ی مانگی صفری
 ۱۱۲۳/۵هـ زدا هه لگرساو سه رباری که می سوپای موسلمانان کان، به لام شکستیات
 به خاچه رسته کان هیئا گرنگی نه م جهنگش تنها له سه رکه وتنی بلکی کوپی بهرامدا نه بوو،
 به لکو له وه ش تیپه ری بۆ به دیل گرتنی بلدوینی دووه م پاشای به یتولمه قه دیس و ده سترگتن
 به سه ر قه لای کرکردا، پاشان بلک دیله نوکیه ی برد بۆ قه لای خرتبرت و خستییه پال
 جوسلین و سه رکرده خاچه رسته کانی تر^۲ به م شیویه یه هه موو میرنشینه خاچه رسته کان،
 ره هاو نه نتاکیه و شانشین به یتولمه قه دیس چۆلبوو له سه رکرده کان بیان، نه مه ش بووه هۆی
 شله ژانی باری خاچه رسته کان له جه زیره و ولاتی شام، به لام هیزه نیسلامیه کان له ولاتی
 شام له و کاته دا نه یانتوانی نه م هه له بقۆزنه وه و میرنشینه کان بیان له ناوبه رن و کۆتایی
 به مه ترسیان بینن^۳.

● گه مارۆدانی حه له ب له لایه ن خاچه رسته کانه وه: سه باره ت به بلکی کوپی به هرامی کوپی
 نه رته ق نه وه دوا ی نه وه ی که دیله کانی کۆکرده وه له قه لای خرتبردا هه ستا به رۆیشتن به ره و
 حه ران بۆ ده ست به سه راگرتنی له ره بیعی یه که می سالی ۱۱۲۳/۵هـ، نه مه ش به مه به ستی
 به هیتر کردنی پیگه ی خۆی و نه مه شی بۆ چوووه سه ر، هه روه ها بلکی کوپی بهرام ئاره زووی
 ده سگرتنی به سه ر حه له ببشدا هه بوو که له ژیر دهستی سلیمانی کوپی عدالجبار دابوو دوا ی
 نه وه ی ده ستریگرت به سه ر حه راندا، چونکه گرنگی حه له بی ده زانی له رووی ستراتیژی وه،
 که ناتوانی هیچ نه نجامیکی یه کلاکه ره وه به ده ست بیتیت نه گه ر حه له ب نه خاته سه ر
 میرنشینه که ی، هه تاوه کو بنکه یه کی هه بیت له ولاتی شامدا و به هۆیه وه بتوانیت له روبه ریکی

^۱ زبدة الحلب (۲/ ۳۰۶) الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي (۱۶۰).

^۲ نور الدين محمود والصليبيون في الشرق الاسلامي ل ۱۶۱.

^۳ الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي ل ۱۶۰.

فراواندا جموجۆل بکات و یه کلاببیتته وه بۆ کوشتاری خاچپه رسته کان^۱، هر بۆیه بلکی کورپی بهرام گه مارۆی خسته سهر حه له ب هه تاوه کو دانیشتوانی ناچار کرد که له به ره به یانی جمادی یه که می سالی ۵۱۷هـ / ۱۱۲۳زدا^۲ به دهسته وه ی بدهن، به لام بلکی کورپی بهرام نه یوانی زیاتر به رده وام بیته له سهر کوشتاری خاچپه رسته کان له شامدا، چونکه هه وائی هه لاتنی جوسلینی له به ندیخانه پی گه شت به یارمه تی کۆمه لی له ئه رمه نه کان له وانه ی که بلکی کورپی بهرام له خرته برتا به باشی مامه له ی له گه لدا کردبوون، بۆیه له ره جه بی هه مان سا لدا ۵۱۷هـ / ۱۱۲۳ز به خیرایی گه رایه وه بۆ خرته برت و توانی ئاسایشی بۆ بگێریتته وه و دیله کانی تریش بگوییته وه بۆ حه پان دوا ی سزادانی ئه و ئه رمه نیانه ی که له ویبوون^۳. جوسلینی فه رمان په وای ره هاش که له به ندیخانه ده ربازبوو توانی سوپایه ک له خاچپه رسته کانی به یتولمه قه دیسو و نه نتاکیه پیک بیئو و به ره و حه له ب به پری بکه ویت ته نگ به موسولمانه کانی ئه و شاره هه لچنی، به مه ش وازی نه هیئا، به لکو گۆپی موسلمانه کانی له ناوچه کانی ده ورو به ریدا هه لدا یه وه گو مارۆ که شی هه تاوه کو مانگی ره مه زانی سالی ۵۱۷هـ / ۱۱۲۳ز به رده وام بوو، به لام کاتی نه یوانی داگیری بکات ناچاری گه رانه وه به ره و تل باشر بوو، به لام دوا ی گه رانه وه ی جوسلین بۆ تل باشر حه له ب رزگاری نه بوو له گه مارۆدان له لایه ن خاچپه رسته کانه وه، به لکو دووچاری گه مارۆیه کی تر بوویه وه له لایه ن خاچپه رسته کانی ئه نتاکیه وه، ئه مه ش بووه هۆی بچرانی په یوه ندی له نیوان حه له بو ناوچه موسلمان نشینه کانی تر له شامدا، ئه و ناوچه کانی که ئازوقه و که لو په لیان بۆ ده ناردا^۴. له م حاله شدا بلکی کورپی بهرامی کورپی ئه رته ق ناچار بوو په نابه ریته بۆ ئه قشنقری برسقی، فه رمان په وای موصل و ظهر الدین طغتكین فه رمان په وای دیمه شق بۆ لابردنی ئه و سته مه له سهر خه لکی حه له ب و لیدانی خاچپه رسته کان به شیوه یه ک که بلکی کورپی بهرام بتوانیت پاش ئه وه بگه ریته وه بۆ حه له بو کاروباره کانی ریک بخاته وه، بۆ ئه م مه به سته ش له سالی ۵۱۷هـ / ۱۱۲۳ز دا هه ریبه که له نه قسنقرو ظهر الدین طغتكین به سه رکردابه تی هیزه کانی یانه وه گه شتنه لای و له فورات په رینه وه و له عزاز لایاندا، به لام ئه و خاچپه رسته کانه ی که کۆبوونه وه تیایدا توانیان موسلمانه کانی تیادا وه ده رنیئ بۆیه هه ریبه که یان گه رانه وه بۆ ولاتی خۆی و بلکی کورپی بهرامیش له سالی ۵۱۸هـ / ۱۱۲۴ز چوو

^۱ تلامارت الادتیة ل ۲۶۸.

^۲ الكامل في التاريخ (۸/ ۶۳۳، ۶۳۲).

^۳ الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الاسلامي ل ۱۶۱.

^۴ الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الاسلامي ل ۱۶۱.

حەلەبەووە کۆمەڵێک لە نەیارانی تیا دا لە ناو بردو پشێوی و جەردەیی تیا نەهێشت و یەکیەک لە کچەکانی رضوانی مارە کرد بۆ بته و کردنی پە یو هندی لە گەڵ سلجوقییەکاندا حەلەبی کردە پایتەختی خۆی و بنکە یەک بۆ دەرچوون بۆ لێدانی خاچپەرستەکان، هەریە مەشەووە نەو هستا، بە لکو دیلەکانی لە حەرانیەووە بۆ گواستەووە لە قەلای حەلەبدا زیندانی کردن، دیارە ئەم کارەشی بۆ دلتیابوون بوو لە هەر هەولێک کە بۆ زرگارکردنیان بدریت لە کاتی دورکەوتنەویدا لیتیان، بە لگەش لە سەر ئە مە ئەو یە کاتێ تییکی سەریازی ئامادە کرد لە صفری سالی ٥١٨ ک/ ١١٢٤ ز بۆ جەنگ کردن دژ بە خاچپەرستەکان لە عزازدا لە گەلیاندا نەرویشت نەو هکر هەندی لە دانیشتوانی نە یاری لە حەلەبدا ناپاکی لە گەلدا بکەن و دیلەکان ئازاد بکەن^١.

● کوزرانی بلکی کوپی بهرام: مەرگ مۆلەتی بلکی کوپی بهرامی نە داو لە کاتی کیدا کە فەرەنجەکانی گە مارۆدابوو لە لای قەلای منیجدا مەرگ یە خەمی پینگرت بە هۆی تیریکی وێلەووە کە بە ریکەوت و بوو هۆی گیان لە دەستدانی، ئەو بوو سەریبازەکانی شەژان و بلاو بیان لیکردو بە کوزرانی موسلمانەکان پیاویکی مەزنیان لە دەستدا کە کردەووەکانی سەلماندیان سە هەر کردەو فەرماندە یە کە کە هەولی ئە دا بۆ یە کخستنی موسلمانەکانیدا لە شام و جەزیرەدا دژ بە خاچپەرستەکان، ئەشتوانین بلیین بە کوزرانی بلکی کوپی بهرام لە سالی ٥١٨ ک/ ١١٢٤ ز کۆتای هات رابەراییە تیکردنی بزواتسی جیهادی ئیسلامی لە لایەن ئەو تەقیە کانهو، هەرچەندە حسام الدین تمرتاشی کوپی ئیلغازی توانی دوا ی کوزرانی بلکی کوپی بهرام دەست بگریت بە سەر حەلەبدا، بە لام لە سەر دەمی ئەو دا حەلەب بارو دۆخیکی ئارامی نە بوو، بە لکو بارو دۆخی تیکچووو موسلمانان تیایدا لاوازیوون، چونکە گەنجیتی و یاریکردن فەرمانرەوایی و هەولدانی لە بیر بردەووە، تەنھا بە م تەمبەلی و خەمساردیە شەووە نەو هستا لە بەرامبەر جیهادکردندا، بە لکو میانجیگەری أبی العساکر سلطانی کوپی منقذی فەرمانرەوای شیزهری قبولکرد بۆ ئازادکردنی بلدوینی پاشای بەیتولمە قەدیس کە دیلی بلکی کوپی بهرامبوو^٢. ئە مەش بوو هۆی زیادبوونی ئارەزووی خاچپەرستەکان و بەرزبوونەووە ی وەرەیان بۆ لێدانی موسلمانان و کاریگەری زۆریشی هەبوو لە بەهێزکردنی بەرگری خاچپەرستەکان بۆ زاوتسی زیندوکردنەووە ی بیروکە ی جیهادی ئیسلامی کە لە قوزناغی

^١ زبدة الحلب (٢/٢١٦-٢١٧) الجهاد ضد الصليبيين ل ١٦٤.

^٢ الجهاد ضد الصليبيين ل ١٦٣، ١٦٢.

داماتودا که نه قسنقر برستی و فه رمانپه وای موصل و ظهر الدین طغنکینی فه رمانپه وای دیمه شق رابه رایه تییان ده کرد.^۱

۸- جیهادی نه میری موصل ئاق سنقر برستی بوزگارکردنی حله ب:

۱- حله ب به ره نگاری خاچپه رسته کان ده بیته وه: حله ب چه ندین جار روبه روی فشارو هیرشی خاچپه رسته کان بویه وه هر له ده سته یکردنی شالوی خاچپه رسته کان بۆ سه ر ولاتی شامو جه زیره، ترسناکترین و دیارترینی نه وه هیرشانهش له سالی ۵۱۸هـ بوو، دیاره نه و داگیرکه رانه گرنگی له راده به ده ری نه م شاره یان ده زانی به تاییه ت که وه ک ناوه ندیکی ستراتیژی زیندوو به کارده هات له بواری مرۆیی و سه ریازی و سیاسی و ئابووری و هیله کانی گواسته وه دا چونکه نه که ویتته ناوه ندیکی توکمه ی نیوان دوو میرنشینی خاچپه رسته وه، که نه وانیش: میرنشینی به هال رۆژه لاتی جه زیره ی فوراته وه و نه نتاکیه له رۆژئاواوه له سه ر ده ریای ناوه راست نه مه ش والیده کرد که له یه ک کاتدا بتوانیتت په یوه ندی بکات به و هیرشه ئیسلامیه تورکمانانه ی له جه زیره و فورات و نه نادۆل و باکوپی شامدا بلابوبونه وه نه مه ش بناغه یه کی به هیزه بۆ به رده و امبوونی بزوتی جیهاد و یه ده یتهانی چه ند ئامانجیکی یه کلاکه ره وه دژ به خاچپه رسته کان له به رامبه ریشدا داگیرکردنی حله ب و لکاندن به قه واره ی خاچپه رسته وه هاتوچۆی نیوان ره هاو نه نتاکیه مسۆگه ر ده کات و پیکه یتهانی یه کیتی سه ریازی و سیاسی له نیوانیاندا خیراتر ده کات که رۆلئیکی ترسناکی ده بی له به رژه وه ندی داگیرکه ران.^۲ دیاره خه لکی حله بیهش ده رکیان به گرنگی کوتایی هیتان به م بارودۆخه پڕ دله راوکییه و پیویستی راده سترکری به نه میریکی به هیزکرد بوو بۆیه ناریدیان به دوا ی ئیلغازی نه رته قیدا که فه رمانپه وای دیاربه کریوو داویان لیکرد به ره و نه وئ به ریکه ویتت هه تاوه کو شاره که ی راده ست بکه ن، له سالی ۵۱۱هـ دا نه ویش پیشپه روی کرد به ره و حله ب کارویاره کانی گرته ده ست و ده سه لاتی خۆی به سه ر هه موو ناوچه کانییدا سه پاند، به لام سه رقآل بوونی نه م پیاوه به کارویاری میرنشینه که ی خۆیه وه له زۆریه ی کاته کانددا ده بووه هۆی ئاماده نه بوون و پشتگوئ خستنی کیشه کانی حله ب، خاچپه رسته کانیش نه مه یان ده قۆسته وه و هیرشه کانیان بۆ سه ر حله ب چر ده کرده وه، هه رکه ئیلغازی نه رته قی له پره مه زانی سالی ۵۱۶هـ کوچی دوا ی کرد خاچپه رسته کان هه ولیاندا نه م هه له بقۆزنه وه بۆ دابه شکردنی

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۱۶۳.

^۲ دراسات تاریخیه ل ۱۲، ۱۳.

میرنشینه که له نیتوان کوپه کانی داو دابړینی حه له ب له و هیژانه که له دیاربه کردا ده جه نگان له پینتاو به ده سهیتانی چه ند سه رکه و تنیکی خیرا له باکوپری شامدا، به لام ده رکه و تنی بلکی کوپری بهرام برزای و رابه رایه تیکردنی بزواتی جیهاد له لایه ن نه وه وه دژ به خاچه رسته کان، بووه ریگر له به رده میانداو حه له بی له مه ترسییه کی مسوگر رزگار کرد، به لام کوژانی بلك دواى سالیك له بوونی به فرمانپه وای گواستنه وه ی فرمانپه وایه تی بق حسام الدین تمرتاشی ناموزای که ناسراو بوو به لاوازی و دپواوی، ریخوشکه ریوو له به رده م خاچه رسته کانداه تاوه کو توندترین به رامبه ر به حه له ب و به ناواتی خویمان بگن که خوئی له ده ست به سه راگرتنیدا ده بینیه وه، هه روه ها میژونووس ابن العدیم باسی چوئیتی خراپبوونی بارودوخی حه له ب ده کات پاش وهرگرتنی ده سه لات له لایه ن تمرتاشه وه، نه لئ: سه باره ت به تمرتاش نه وه کاتئ بووه پاشای حه له ب مندالی و یاریکردن هه ولدان و جیهاد و کاروباره کانی حوکمپانی له بیر برده وه، بویه بارودوخ به ره و خراپی رۆشت و موسولمانه کان لاوازیوون^۱، هه روه ها تمرتاش فرمانپه وای خوی به نازادکردنی بلدوینی پاشای به یتولمه قه دیس ده ست پیکرد که پیشتر له لایه ن بلکه وه به دلیل گیرابوو، نه مه شی به رامبه ر به پاره یه کی که م کرد، تمرتاشیش له زیندانا نازادی کرد و هینای بق مه جلیسی خوئی و پیکه وه نانیمان خوارد و پاشان تمرتاش عه بایه کی پاشایانه ی کرده سه ر شانی و نه سه په که یان بق هینایه وه که پیشتر بلك لیی سه ندبوو^۲، به لام پاش نه وه زوری نه خایاند تمرتاش پاشه کشه ی کرد بق دیاربه کری ولاتی خوئی، هه تاوه کو سیاسه تی دابړان په یپه و بکات و تیریک بق دوزمنان نه هاویژئ، به م شیوه یه ش هه لیان بق په خسا هه تاوه کو گه ماروئی سه ر حه له ب توند تر بکن و نه و نامانجه یان به دی بینکه چه ندین سال بوو خویان پیوه ده بینی، به م شیوه یه حه له ب له سالی ۵۱۸ ه که مارویه کی به خووه بینی که ترسناکترین گه مارووبوو که له میژووی دوورودریژی جه نکه خاچه رسته کانداه روویه پووی بیته وه^۳.

ب- **ناپاکی نواندنی دبسی کوپری صدقه ی مه زیدی نه میری حله**: هه ولدان بق رووخانی حه له ب به ناپاکییه ک دهستی پیکرد که یه کیک له نه میره عه ره به کان پیی هه ستا به ناوی دبسی کوپری صدقه ی مه زیدی نه میری حیلله که نه که ویته باشووری به غداوه، نه م پیاوه له ده ست خیلافه تی عه باسی و سولتانی سه لجوقی هه لاتبوو به هوی وروژاندن و پیلان گتپری به رده وامی

^۱ زبده الطب (۲/۳۰۲).

^۲ الاعتبار ل ۱۰۳، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۶.

^۳ دراسات تاریخیة د. عماد الدین خلیل ل ۱۶.

له دژيان، نه وه بوو به خاچپه رسته كاني ووت: كه نه و پشتيوان و هاوكاري له حله ب دا هه يه و هه ركاتي به سه ركردايه تي سوپا په كوه بيبينن ولا تي ياده ست نه كهن، له ووشتانه ش كه به خاچپه رسته كاني ووت: خه لگه كه ي شيعه ن و به هؤي مه زه به وه مه بليان بو من هه يه، هه ركاتي بمبينن ولا ته كه م نه دن به ده سته وه، له پينا و نه م يارمه تيبه شدا پاره يه كي زوري پيدان^۱، هه روه ها بلدوين به ليني دا به نه ميري نه نتاكيه و نه ميري ره ها كه شتي زوريان پيشكه ش بكات له به رامبه ر يارمه تيدانيدا و وتي: من له حله بدا جيگرو گوپرايه لي ئيوه م^۲، له كوتاي شدا تواني له گه ل خاچپه رسته كاندا بگاته ريگكه و تنيك كه به پي ئه م ريگكه و تنه حله ب بو نه و ده بيت، به لام مال و سامان و چند شوينيكي نزيك حله ب بو نه وان بيت^۳، نه وه بوو بلدوين به سه ركردايه تي هيزه كانييه وه پيشره وي كردو له پووباري قويدا له نزيك حله ب لايدا و هه موو ناوچه كشتوكالييه كاني ده وروبه ري تيگدا پاشان به ره و حله ب به ري كوت و له كوتايي شه عباني ۵۱۸ كه يشته ناوي و جوسليني نه ميري ره هاش به هاورييه تي دبيسي كوپي صدقه^۴ پيشره ويان كرد- دبيس وه ك با و باپراني شيعه بوو^۵ به ره و ناوچه يه كي تري ده وروبه ري حله ب و به هه مان شيوه هه ستان به تيگداني زهويه كشتوكالييه كاني، نه و زيانانه ش به نزيكه ي سه ده هزار دينار مه زه نده ده كرا، پاشان له گه ل بلدويندا كه و تنه پي و چوونه ناو حله به وه، له ويش كومه لي (خيانه تكاري) تر له گه لياندا كو بويه وه و له پينا و دلنيا بوون له به رژه وه ندييه كانيان و دابه شكريفي ده سكه و ته كان له حاله تي گيراني حله بدا: له وانه سولتان شاي كوپي رضواني سلجوقي و عيسي كوپي سالمى كوپي مالكي عه قيلي و ياغي سيان كوپي عبدالجباري نه رته قي..... هه موويان له هه موو لايه كه وه گه مارويان خسته سه ر حله ب^۶ و خويان له سه ر مانه ويه كي دورودريژو راهينان بپريارياندا به جبي نه هيلن

^۱ الكامل في تاريخ (٦٤٣/٨).

^۲ زيد تاريخ دمشق ل ٢١٢.

^۳ الاعتبار ل ١٠٣، زبدة حلب (٢٢٢/٢-٢٢٣).

^۴ دراسات تاريخية د. عماد الدين خليل ل ١٥.

^۵ سير اعلام النبلاء (٦١٣/١٩).

^۶ زبدة حلب (٢٢٥/٢-٢٢٦).

هه تاوهكو داگيري دهكەن، خانوشيان بۆ خۆپاراستن له گەرماو سەرما بنیاتنا^۱، ئەمە وێرای سێ سەد خێوت، له کاتیگدا که ئەو له حەلەبدا تەنها پێنج سەد سوار هەبوو^۲.

ج- کاری دوژمن کارانهی خاچپەرستهکان دژ بە خەلگی حەلەب؛ داگیرکردن هەستان بە هێرشێ بەر دەوام بۆ سەر حەلەب و درهخته کانیان بپێوی بیستان و زهوییه کشتوکاله کانیان تیکدا ئەمەش وهک ههولێک بۆ روخانی ئابووری حەلەب که پشتمی به کشتوکال ده بهست به پلهی یه کهم، ههروهها ههستان به تیکدانی شوپنهکان و ههلدانهوهی گۆپری موسلمانەکان و بردنی کفنه کانیان و تابوته کانیان بۆ نان خواردن به کاردههیتنا، ههروهها قاچ و دهستیان به گوریس ده بهستو و به بهر چا و خه لگی حه له به وه رایان ده کیشان و هاواریان ده کرد: ئەمە محەمەدی پیغه مبهرتانه (ص)!! ههروهها کۆمه لێکیان قورئانیکیان هیتا و هاواریان کرد: ئەو موسلمانان سه پیری کتێبه که تان بکه ن!! پاشان یه کیکیان کونی کرد و پاشان به دوو تاله ده زوو بهستی به خوارسکی هێستریکه وه و ئه ویش پيسای پيادا ده کرد.... هه رکه ئەو ديمه نه شيان ده بينی چه پله یان لێده داو له خۆشيدا پێده که نین^۳.

د- بهرگري جه ماوه رێکی خه لگی حه له ب؛ خاچپەرستهکان به مه شه وه نه وه ستان، به لکو هه ر موسلمانێکیان ده ستبکه و تايه خراپيان پێده کردو ئەمەش موسلمانەکانی ناچار کرد به هه مان شيوه مامه له یان له گه لدا بکه ن، قاضي أبو الفضلي کوپی خشابيش سه ر کردايه تی بهرگري ئيسلامی ده کرد، پيشتریش له سه ر ئەم بهرگريکرنه راهاتبوو له سه ره تایی ئەوه ده یه یه داو خاوه نی جه ماوه رێکی زۆر بوو له حه له بدا، ئەوه بوو فه رمانی دا به ئاراسته کردنی گورزی راسته وخۆ بۆ ناوجه رگه ی سه ر یازگه کانی دوژمن و بۆ ئەم کاره ش کۆمه لێ له چه نگاوه رانی حه له ب به نه ینتی ده رچوون بۆ هێرش کردنه سه ر ئەم سه ر یازگانه، پاش کوشتن و به دیل گرتنی که سانیگ ده گه رانه وه بنکه کانیان، له هه مان کاتیشدا نێردراو له نیوان هه ردوو لادا ده ماتن و ده چوون بۆ گه شتنه رێکه و تنیک، به لام بن هه چ ده ره نجامێک^۴.

ه- په نابردنی خه لگی حه له ب بۆ فه رمانه روه وای دیاره گر؛ موسلمانان له حه له بدا ته نگیان پین هه لچنراو ماندو بوون و برسیتی زۆری بۆ هیتان، بۆیه بدر الدینی ئه رته قی و کۆمه لێک له گه وره بهرپرسان رێک که وتن له سه ر نار دنی وه فدیک له سه ر کرده کانی حه له ب بۆ دیاره گر بۆ داوای

^۱ الكامل في التاريخ (٦٤٢/٨).

^۲ زبدة حلب (٢٢٤/٢-٢٢٥). دراسات تاريخية ل ١٥٠.

^۳ دراسات تاريخية ل ١٥٠.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ١٦، ذیل تاریخ دمشق ل ٢١٢.

یارمه تی کردن له حسام الدین تمرتاشی فرمانپره وایی، نه وه بوو سئ ئەندامه که ی وه فده که به شه ودا دزه یان کردو رۆشتن بۆ ماردین بنکه ی دیاربه کر- هه تاوه کو هانا به رن بۆ نه میره که ی، به لکو گرنگی به و مهینه تی و نه هاهمه تیبه ی حه له ب بدات، کاتی گه شتته نه وئ حسام الدین سه رقالی ده سنگرتن بوو به سه ر ولاتی براکه یدا که له و ساله دا کۆچی دواپی کردبوو، نه م کاره ش وایکرد که کاروباری حه له ب پشتگۆی بخت و به ده م داواکاریه کانی وه فده که وه نه چیت، نه ندامانی وه فده که ماوه یه که له ماردیندا مانه وه و حسام الدین یان هان ده دا که به ده م حه له به وه بچیت هه تاوه کو له و گه مارۆیه رزگاری بکات، نه ویش به لئینی پئ دان و نه مۆ سبه ی پیکردن، بئ نه وه ی هیچ کاریک بکات، نه وانیش ناگاداریان کرده وه که نه یانه وئ خۆی به ته نها بپوات و حه له بییه کان خۆیان روبه رووی دوزمن ده بنه وه^۱، به لام هه وله کانیان له کۆتایی دا شکستی هینا و وه فده که توانیان له و چاودێیه رزگاریان بیته که حسام الدین خستبوویه سه ریان هه تاوه کو ماردین به جئ نه هینان بۆ داوای یارمه تیکردن له نه میریکی تر له ترسی لاوازبوونی زیاتری ده سه لات و له ده ستدانی شاری حه له ب، هه روه ها وه فده که توانی په یوه ندی به والی سلجوقی موسله وه بکات که أقسنقر برسقی بوو^۲.

و- **أق سنقر برسقی و به ده مه وه چوونی بۆ بانگه وازی خه لکی حه له ب**: له وکاته دا برسقی نه خۆش بوو، لاوازیش زۆری بۆ هینابوو، بۆیه نه یانده هیشته که سه سه ردانی بکات جگه له پزیشکه کان، نه م هه واله ش له ریی که سانیکه وه گه یشت به دبیس، نه ویش مژده یدا به سه ر یازه کانی و الله اکبر و الحمد لله یان ده کرد، هه ندئ له هاوه لانی هاواریان له خه لکی حه له ب ده کرد: نه و که سه ش مرد که ئومیدتان پئی بوو، حه له بییه کانیش خه ریکبوو گیانیان ده رده چوو^۳، کاتی خه لکی حه له ب داوای مۆله تیان کردو برسقی مۆله تی چوونه ژووره وه ی پیدان، نه وانیش چوونه لای و هانایان بۆ بردو باسی نه و مه ترسیانه یان کرد که روبه رووی حه له ب بووه ته وه و نه و مهینه تیان یان خسته روو که خه لکی حه له ب به ده ستیبه وه ده نالئین، نه ویش وه لایم دانه وه ووتی: ئیوه نه م نه خۆشی و بارودۆخی من ده بینن، به لام من نه رزم کرده بۆ په روه ردگار نه گه ر شیفام بدات له م نه خۆشییه هه موو هه ولئیکم نه خه مه گه ر بۆ رووبه روو بوونه وه ی نه وه ی که ولاته که تان دوچار ی بووه و دژ به دوزمنه کانتان نه جه نگیم، نه وه بوو پئیش تیپه رپوونی سئ رۆژ به سه ر نه و دیداره دا په کسه ر تاکه ی له کۆل

^۱ دراسات تاریخیه ل ۱۶.

^۲ زبده حلب (۲/۲۲۷) دراسات تاریخیه ل ۱۷.

^۳ دراسات تاریخیه ل ۱۷.

بوویه‌وه و به‌ره و چاکبوونه‌وه رۆیشت و خێوه‌تی له‌ده‌ره‌وه‌ی موسڵدا هه‌لداو هیزه‌کانی
 بانگه‌یشت کرد هه‌تاوه‌کو خۆیان ئاماده بکه‌ن بۆ رویه‌روبوونه‌وه‌ی خاچه‌رستان و
 زرگارکردنی حه‌لب، له‌ماوه‌ی چهند رۆژیکیشدا به‌ته‌واوی سوپاکه‌ی ئاماده‌بوو موسڵی
 به‌جیه‌یشت و به‌ره و الرحبه‌ که‌وته‌ری، له‌ویشه‌وه ناردنی به‌دوای طغتكین ی ئه‌میری دیمه‌شکو
 خیرخانی ئه‌میری حمص و داوای کۆمه‌کی لێ کردن بۆ به‌ئنجام گه‌یاندنی کاره‌که‌ی، ئه‌وانیش
 سه‌ریازه‌کانیان نارد بۆ په‌یوه‌ندی کردن به‌سوپاکه‌ی برسقیه‌وه که له‌وکاته‌دا به‌ره و باس
 به‌ری که‌وتبوو که له‌نزیک حه‌له‌بدایه، له‌ویشه‌وه ناردی بۆ لای به‌رپرسانی حه‌لب مه‌رجیکه‌ی
 پیشه‌وه‌ختی بۆ دانان که‌قه‌لای حه‌لب بده‌ن به‌ده‌ست جیگره‌کانیه‌وه هه‌تاوه‌کو خۆیان تیا‌دا
 قایم بکه‌ن، له‌حاله‌تی شکست خواردنی له‌به‌رده‌م خاچه‌رسته‌کاندا ئه‌وانیش مه‌رجه‌که‌یان
 قبولکرد، هه‌رکه کاروبار که‌وته ده‌ست جیگره‌کانی برسقی دنیابوویه‌وه له‌بوونی پاسه‌وان و
 پاسگاهه‌کی باش له‌حاله‌تی پاشه‌کشه‌کردندا، ده‌ستی دایه‌ پیشه‌په‌وی کردن پوه‌وه‌ پێگه‌ی
 هیزه‌ خاچه‌رسته‌کان که‌نابلوقه‌ی حه‌له‌بیاندا بوو^۱. سه‌ره‌تای هیزه‌کانی بورسقی له‌رۆژی
 پینچ شه‌مه‌ بیست و دووی ذی الحجه‌ی ساڵی ۵۱۸ه‌ک دا گه‌شته‌ حه‌لب، هه‌رکه برسقی
 به‌هیزه‌ ریک‌خراوویه‌کانیه‌وه گه‌شته به‌ره‌وه خیرا خاچه‌رسته‌کان چونه‌ پێگه‌ی به‌رگری
 به‌هیزترو له‌کیوی جوسندا له‌سه‌ر ریک‌گای ئه‌نتاکیه‌ سه‌نگه‌ریان لیدا، به‌م شیوه‌ که‌وته‌نه
 حه‌له‌تی به‌رگریه‌وه دوا‌ی ئه‌وه‌ی که له‌حاله‌تی هیرش‌بردندا بوون، خه‌لکی حه‌له‌بیش چونه
 ده‌ره‌وه بۆ خێوه‌ته‌کانیان و پێداویستییه‌کانیان تیا‌دا ده‌سه‌کو‌ت و به‌شیکیشیان چون به‌ده‌م
 برسقیه‌وه بۆ پیشوا‌ی لیک‌کردن و به‌ده‌مه‌وه چونی له‌کاتی گه‌شتنیدا ئه‌م پیا‌وه‌ش
 له‌مه‌به‌ستی خاچه‌رسته‌کان له‌پاشه‌کشه‌کردن و وه‌رگرتنی هه‌لوێستی به‌رگریکاری تینگه‌شت
 بۆیه‌ په‌له‌ی نه‌کرد له‌هیرش‌کردنه‌ سه‌ریان پیش ریک‌سختنه‌وه‌ی سه‌رله‌نوێ هیزه‌کانی
 له‌ترسی ئه‌وه‌ی که‌سوپاکه‌ی توشی شکست ببێت و حه‌له‌بیش داگیر بکری‌ت و، هه‌روه‌ها
 چاوسا‌غه‌کانی نارد هه‌تاوه‌کو ئه‌و هیزانه‌ بگێرینه‌وه که‌پیشه‌په‌ویان کردوه بۆ سه‌ریازه‌گه‌کانیان
 له‌حه‌له‌بداو ئه‌م پلانه‌شی به‌م شیوه‌ پوونکرده‌وه‌ ده‌یوت: کێ له‌پشته‌وه بمانپاریزی ئه‌گه‌ر
 بگه‌رینه‌وه بۆمان و موسلمانان له‌ناویه‌رن؟ به‌لام خوا‌ی گه‌وره‌ شه‌ری ئه‌وانی دوورخسته‌وه
 با‌جینه‌ شاره‌که‌و به‌هیزی بکه‌ین و سه‌یری به‌رژه‌وه‌ندی بکه‌ین پاشان خۆمان کۆنه‌که‌ینه‌وه‌ و
 دیننه‌ ده‌ره‌وه بۆیان به‌پشتیوانی خوا. به‌م شیوه‌یه‌ بورسقی چوه‌ حه‌له‌به‌وه‌ و هه‌ستا

^۱ نهر الذهب (۳/ ۸۶-۸۷) دراسات تاريخية ل ۱۸.

به چاره سهرکردنی گپروگرفته کانی و به رزکردنه وهی ناستی ئابووری و کۆمه لایه تی و، دادگه ری بلاوکرده وه و برپاری لابرندی باج و سته مه داراییه کان و نه هیشتنی تالانکردنی مال و مولکی خه لکی ده کرد، دادپه روه ریشی هه موو حه له بییه کانی گرتوه وه دواي ئه وهی ریگریکرد له سته مو مال بردن و ده سه لاتی خۆسه پینه کان له ماوهی گه مارۆی خاچه رسته کاندای، هه روه ها برسقی به مه شه وه نه وه ستا، به لکو هه ستا به هه ولدانیکي زۆر بۆ هیتانی نازوقه و دانه ویتله بۆ شاره که هه تاوه کو که میك گرانی سوك بکات و ئه و نه هامت و ته نگاویه که م بکاته وه که خه لکی حه له ب به ده سته وه ده یاننالاند، ئه وه بوو زۆری نه برد چالاکی کشتوکالی گه رایه وه و ناوچه ی حه له ب گه رایه وه باری ئاسایی خۆی، کشتیاره کان ده ستیانکرده وه به کارکردن له وزه ویانه دا که لیتی ده رکرابوون و چالاکی بازرگانی گه رایه وه دۆخی دارانی خۆی به هۆی ئه و ئاسایش و هیمنییه ی که بالی به سه ر ناوچه که دا کیشا بوو^۲ به م شیوه یه برسقی توانای ئه و گه مارۆیه تیک بشکیتنی که خاچه رسته کان به سه ر حه له بدا سه پاندیان و ئه و شوینه گرنگه رزگاریکات له گه وره ترین مه ترسی که به دریتزای جه نگه کانی خاچه رستی روبه رووی بویتته وه و له گه ل موسلدا بۆ یه که م جار یه کیبخت له سه ره تایی ده سپیکردنی ئه م جه نگانه وه، ئه م کاره ش بواری ره خساند بۆ ئه م سه رکرده و بۆ عماد الدین زه نکی بۆ سوود وه رگرتن له م یه کیتییه بۆ تۆمارکردنی چه ندین سه رکه وتن دژ به داگیرکه ران^۳، میژوونوسی ئینگلیزی هاوچه رخ ستیفن رنسمان ده لئ: ... ئه و میرنشینه ی که برسقی پیکي هیتا، بوو به ناوک بۆ ئه و ده ولته ئیسلامیه یه کگرتوه ی که له شامدا له سه رده می زه نکي و ئه یوبی و مه مالیکه کاندای سه ری هه لدا. ئه و خاچه رستانه ش که رژیمی پاشایه تی له به یتولمه قه دیسدا یه کی خستن پووبه رووی چند هیژیکي په رته وازه ده بوونه وه که به ش به ش بوونیان هیتده ی تر لاوازی کردبوون، که واته ئه و یه کگرتنه وه ی که له نیوان حه له ب و موسلدا روویدا به سه ره تایی یه کخستنی به ره ی جیهاد داده نریت که له چاره ی نوسرابوو پۆژیک له پۆژان هیتزی خاچه رسته کان له شامدا له ناوبه ریت^۴. هه روه ها تیبینی سوربوونی موسلمانان ده که ین له سه ر چوونه ناو قه واره یه کی ئیسلامی سوونی به چاوپۆشی له سه رکردایه تیه که ی تورک بیت

^۱ زبده حلب (۲۲۹/۲-۲۳۰) دراسات تاریخیه ل ۱۹.

^۲ دراسات تاریخیه ل ۱۹.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۲۰.

^۴ الشرق الاوسط والحروب الصلیبیه (۱/۴۸۵، ۴۸۵-۴۸۶).

یان عەرب یان ھەر نەتەوہ یەکی تر، بە لکو گرنگ ئەوہ بوو کە بەرگری لە ئیسلام و موسلمانان بکات لە ژێر ئالای ئەھلی سووننەتدا.

ز- **کوژرانی بوسقی**؛ لە ساڵی ۵۳۰ ک داو لە ھەشتی ذی القعدة دا قسیم الدولة أقسنقر برسقی لەشاری موسلدا بە دەست باطنیەکان لە روژی ھەینی و لە مزگەوتدا کوژرا لە کاتی کیدا کە نوێژی ھەینی لە گەڵ خەلکیدا دەکرد، ئەو شەو ھەش لە خەویدا بینیبوی کە چەند سەگێک پەلاماریان داو و ئەویش ھەندیکیانی کوشتوو و ئەوانی تریش ئازاریان پێگە یاندوو، کاتی خەو کە ی بۆ ھاوڕیکانی گێرایو ھە داویان لیکرد چەند روژیک لە ماڵ دەرنەچیت ئەویش وتی: ھەرگیز جومعه بۆ ھیچ شتێک وازلیناھینم، بەلام ئەوان رێگریان کردو نەیانھێشت بێتە دەروە، ھەر سووریو لە سەر ئامادەبوونی لە نوێژی جومعه دا بۆیە قورئانە کە ی ھەلگرت و یە کەم شتێک کە بەرچاوی کەوت نایەتی: ﴿مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾ (الأحزاب ۳۸)، واتە: بەردەوامیش کارو ھەرمانەکانی خوا بپار لە سەر داوہ^۱.

پاشان بە پەلە ھات بۆ مزگەوت و ھەمیشە لە پیزی یە کەمدا نوێژی دەکرد، ئەوہ بوو زیاتر لە دەھە کەس پەلاماریان دا بە ئەندازە ی ئەو سەگانی کە بینینی و بە چەقۆ برینداریان کردو ئەویش سێ کەسی لەوان کوشت و خۆشی گیانی سپارد پەحمەتی خۆی لیبیت، ھەرماندە یەکی تورکی چاک بوو، ژانایان و پیاوچاکانی خۆش دەویستو لە باشترین والییەکان بوو پارێزگاری لە نوێژەکانی دەکرد لە کاتی خۆیدا و بەردەوام بوو لە سەر شەو نوێژ.

ح- **باگنیھکان، ترسناکترین کۆسپ لە بەردەم بزواتی جیھاددا**؛ باطنیەکان دوژمنایەتی خۆیان بۆ سەرکردایەتی بزواتی جیھاد سەلماند لەو سەردەمەو کە خەنجەرە ژەھراویەکانییان رێگەیان بۆ خاچپەرستەکان خۆشکرد بۆ جیپیکردنەو لە ولاتی شام و جەزیرەدا لە سەر حسابی موسلمانان، ھەر وہا میژوو بۆمان دەگێریتەو کە چۆن سەرکردەکانی جیھاد لەو سەردەمەدا لە ھەندێ کاتدا لە شەھیدیدا یەکیان دەگرتەو پێشتر شرف الدین مودود تیرۆرکرا و ئیستاش آق سنقر برسقی پوویە رووی ھەمان چارەنوس دەبیتەو، ئەمەش دەسەلمیت: کە رێبازی ئیسماعیلی تراری لەو کاتدا مەترسیدارترین کۆسپ بوو لە بەردەم بزواتی جیھادی ئیسلامیدا دژ بە داگیرکەرەن بەھۆی بوونی دوژمن لە یە کاتدا لە بەردەم

^۱ تەفسیری ئاسان ل ۴۲۳.

^۲ الکامل فی التاریخ (۸).

سەرکردایەتی سوننەدا بە جۆریک کە ئەو نەهەمە تییانە مان پێشان دەدات کە روبە رووی ئەو سەرکردانە بووتە وە^١ لە بەرگریکردنیاندا لە بیروباوەرو ئاین و نیشتمانی ئەم نۆمەتە. ئەگەر چی آق سنقر شەهیدبوو، بەلام کاروانی تیکۆشەران ئاوەدان و ئامادەییە بۆ جەنگ کردن لە پێناو خوادا، ئەوەبوو لەرەبەیی دووەمی سالی ٥١٢ک ١١٢٧ز سولتان محمود میرنشینى موسلى سپارد بە عماد الدین زەنکی و بەدەرکەوتنی لەسەر شاتۆی رووداوەکان لاپەرەییکی نوێ هەلدراوە و لەهاوکێشەکانی هیزدا لەنیوان موسلمانەکان و خاچپەرستەکاندا، عماد الدین هەستا بە پیکهتانی بەرەبەرەییکی ئیسلامی بە کگرتوو دژ بە خاچپەرستەکان و دەستی گرت بەسەر ئەو قەلاو تەپۆلکانەیی کە نزیک بوو لێوێ وەک دورگی ی ابن عمرو نصیبین و شەنگارو ولاتی خاپوورو حەران، پاشان بیری لە دەستبەسەرگرتنی حەلب کردەو کە گەورەترین ناوەندبوو لە باکووری شامدا، ئەو بوو کاتی کە بە تیکچوونی بارودۆخی حەلبی زانی لەگەڵ هەرەشەکانی هەریەک لە جوسلینی دووەمی فەرمانرەوای رەهاو بوو هیمۆندی دووەمی فەرمانرەوای ئەنتاکیە بەپەلە گەشتە حەلب و خەلکە کەشی بە خۆشحالیەو هاتن بەدەمیەو ئەویش لەرۆژی دووشەممە ١٢ی جمادی دووەمی سالی ٥٢٢ک یونیۆی ١١٢٨زدا^٢ چوو حەلبەو و کاروبارەکانی ریکخست و سەریازو فەرماندەکانی دامەزاند ئێین ئەسیریش گرنکی ئەم ئازادکردنە باس دەکات و دەلێت: ئەگەر خوای گەورە بەزەیی بەرامبەر موسلمانان نەوانادایە بەهاتنی ئەم سەرکردەیی ئەو فەرەنجهکان دەستیان دەگرت بەسەر هەموویا دەگرت^٤.

پێنجەم: گرنگترین کارەکانی عماد الدین زەنکی ئازادکردنی رەها بوو:

عماد الدین زەنکی توانای بەشیکێ زۆر لە بەرنامەکەیی بەدی بێنیت و شوینیکێ تاییەت بۆخۆی لە میژووی ئیسلامدا تۆمارکرد، وەک سیاسییەکی لێهاتوو سەریازیکی بەتوانا و موسلمان و هۆشیار کەپەیی بەو مەترسییە بردووە کە لەلایەن خاچپەرستەکانەو روبە رووی جیهانی ئیسلامی دەبوویەو و بگۆریت توانی ئاراستەیی ئەو بارودۆخە میژووییە لە بەرژەوێندی موسلمانان، ئەمەش بەکۆکردنەوێ هیزە ئیسلامییەکان پاش لە ناو بردنی هۆکارەکانی بەش بە شەبوون و جیاوازی و یەکخستنی شارو میرنشینە سەریەخۆکان لە چوارچێوێ یەک دەوڵەتدا، کەبەتوانای خۆی توانی

^١ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ١٦٦.

^٢ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الادنى في الجهاد ضد الصليبيين خلال الحركة الصليبية ل ٤٨.

^٣ الكامل في التاريخ (٦٦٣/٨).

^٤ الكامل في التاريخ (٦٦٤/٨).

سود له زۆرترين توانا وهريگریت له پینا و جیبه جیكردنی بهرنامه دولایه نه كه یدا كه بریتی بوو له پیکهیتانی بهرەى ئیسلامی و لیدانی خاچپه رسته كان، ئەمەش به باشی له باسکردنی عماد الدین زهنگیدا له کتێبه كه مدا سه بارهت به دهوله تی زهنگی روون کردۆته وه، ههروهها ئازادکردنی رهها به یه کێك له گرنگترین دهسکهوته کانی عمار الدین زهنگی داده نریت، چونکه میرنشینی رههای خاچپه رست یه که مین میرنشینی خاچپه رست بوو له رۆژه لاتدا که له سالی ٤٩١ ک ١٠٩٧ از به سه رکردایه تی بلدوینی یه که م دامه زراو بهردهوام بوو له فه رمانزه وایه تی کردنی ئەومیرنشینه دا هه تا وه کو سالی ٤٩٤ ک ١١٠٠ از کاتی بوو به فه رمانزه وای به يتولمه قه دیس پاش کۆچی دواى جورفری پاشای به يتولمه قه دیس، ههروهها رهها تايبه تمه ندييه کى جياوازی هه بوو که بریتی بوو له پیکه که ی که ده که وته حه وزی ناوه راستی روبرای فوراته وه ئەمەش وایکرد ئەرکی بهرگریکردنی له میرنشینه خاچپه رسته كان له ولاتی شامدا له ئەستۆ بگریت، ئەمەش به هۆی نزیکییه وه له خلافتی عه باسی و پاشان به هۆی وه ستانی له بهرامبهر تورکمانه کاندای که ناوچه ی جهزیره پرپوو لییان دواى ئەو هه لۆه شان وه ی که توشی سلجوقییه كان هات له ولاتی شام و عیراقدا پاش کۆچی دواى مه لیک شاه ٤٨٥ ک ١٠٩٢ از، گرنگی رههاش ته نها له پیکه ستراتییژه که یدا بوونی له هیلتی پیشه وه ی به گری له میرنشینه خاچپه رسته کاندای نه بوو، به لکو هه ره شه یه کى سه ره کى بوو بۆ هیله کانی گواستنه وه ی ئیسلامی له نیتوان شام و ئاسیای بچوک و عیراق و ناوچه ی جهزیره دا^١. هه رچهنده رههاش نه ئەه که وته چوارچیویه ی زهویه پرۆژه کانه وه، به لام خاچپه رسته كان به پرۆزترین شاریان ده زانی پاش به يتولمه قه دیس و ئەنتاکیه و قوسته نتینه، ههروهها زۆری سامانی یارمه تی فه رمانزه واکانی رههای ده دا بۆ فراوانکردنی روبروی ولاته کەیان، بۆیه میرنشینی رهها که ده که وته هه ردوو کوناری ده ریای فورات له راوندان و عین سانه وه له رۆژئاوا وه درێژده بویه وه هه تا وه کو رۆژه لاتی بهنسی و کیسوم له باکور وه منهج له باشووره وه^٢، ههروهها به هۆی فه رمانزه واکانی وه که به به هیزی و نازایه تی ناسرابوون رهها گرنگییه کى تايبه تی په یدا کردو توانی له بهرامبهر موسلمانه کاندای خۆراگرییت، ئەمە سه رباری ئەه وه ی که رهها به ده ست دوو خالی لاوازه وه ده ینا لاند که یه که میان ئەو سنوره سروشتییه بوو که هیچ به ربه ستیکی تیدانه بوو که بیباریژی، دووه میشیان نه بوونی هه ماهه نگى و هاو ره گزی بوو له نیتوان دانیشتوانه که یدا که تیکه له یه ک بوون له گاواره کانی رۆژه لات و "سریان و ئەرمه ن و یه عاقیبه کان" و گاواره رۆژئاوا ییه کان ئەمە جگه له موسلمانه کان که هه ندی شاریان پیک ده هیئا وه ک

^١ سلاجته ایران و العراق، عبدالمنعم حسین، ل: ٨٤

^٢ اماراة الرها علیة الجروي ل ٣٤.

^٣ الحركة الصليبية (٤٢٤/١) الجهاد ضد الصليبين ل ٢٣٠.

سروج و السيره كه له ژيژ دهستی خاچپرسته كاندا بوو^۱، ههروهه ها ئهم شاره تهنها لای خاچپرسته كان گرنگ نه بوو، به لكو لای موسلمانان كانش به گرنگترینی ئه و پیگانه داده نرا كه ده بی دهستی به سه ردا بگيریت، ئه وه تا ئین الاثیر باسی له پیگه ی گرنگی ده كات له ولاتی جه زیره دا به هۆی پیگه ی له نیتوان موسل و حه له بدا و هك شاری سه ره کی جه زیره وه سفی ده كات و به قه لای ولاتی ئیسلامی داده ییت، ئه مه ش وای له هیژه ئیسلامیه كان كردوو له شام و عیراقد كه ئاره زوی ده ست به سه راگرتنی بكن به به رده وامی^۲.

۱- بارودوخی ناوخوی میرنشینی ره ها: بارودوخی ناوخوی ره ها له باربوو بو عماد الدین زه نکی، چونكه جوسلینی دووه می فه رمانپه وای به كه سیتییه لاوازو شوین ئاره زوو كه وتوو نه داری توانایه کی سیاسی و دوربینی ناسرابوو، دیاره جوسلینی دووه م کاریگه ری ئه رمه نییه كانی پیوه دیاربوو، چونكه دایکی له وانبوو، بۆیه هه ر له منالییه وه مه یلی بو ئه رمه ن و گاوره رۆژه لاتیه كانی تری پیوه دیاربوو له گاواره كانی رۆژه لات به باشتری ده زانین، ئه مه ش خاچپرسته كانی وروژاندو جوړیک له ناانارامی له ناو میرنشینه كه یدا خو لقا ند، هه روه ها فه رمانپه وای ره ها به وه ناسرابوو كه حه زی له پشوددان و خو پاراستنه، ته نانه ت له كاتیكدا كه عماد الدین زه نکی هیژی کرده سه ر میرنشینه كه ی وازی له شاره كه ی هیتناو له تل باشردا نیشته چی بوو كه ده كه ویته كه ناری خو رئاوای فورات، جا ئه گه ر زانیشمان كه موسلمانان له هه مو لایه كه وه ده وری ئه م میرنشینه یان دابوو و روباری فوراتیش له شوینه كانی تری خاچپرسته كانی جیا كردبوو یه وه له ولاتی شامدا، ئه وه ئه توانین بیروكه یه کی گشتی لای خو مان پیک بینین سه باره ت به هۆكاره كانی رووخانی ئه م میرنشینه، شایه نی باسه ئه م میرنشینه مه ترسییه کی گه وری له سه ر ریگه كانی هات و چۆی نیتوان موسل و حه له بو به غداد و سلجووقه رۆمه كانی ناسیای بچووك دروست كردبوو، هه روه ك به ربه ستیک بوو له به رده م دروست بوونی یه كبوونی ئیسلامی دا له ناوچه ی شام و جه زیره به هۆی جولانه وه ی به رده وامی له به رژه وه ندی نه یارانئ عماد الدین زه نکی كه یه كێك بوو له فه رمانده موسلمانان كانی ناوچه كه^۳. بۆیه ئازادكردنی پیوستییه کی سیاسی سه ربازی و ئابووری و ئایینی بوو^۴.

^۱ الجهاد ضد الصليبين ل ۲۳۱.

^۲ التأريخ الباهر ل ۶۶.

^۳ تأريخ الزنكيين في الموصل وبلاد الشام ل ۱۴۹.

^۴ هه مان سه رچاوه لا ۱۴۹.

۲- کرده سهربازیه کانی نازاد سازی؛ عماد الدین زهنکی ئو بارودوخه ی قوسته وه که پیشتر باسمان کردو هه ولیدا فیلک به کاربینهت که به کورتترین ریگه نامانجه کانی بپیکیت، نه شیرانی که ناتوانی مه بهسته کانی به دی بینهت هه تاوه کو جوسلین و هیزه کانی له ره هادا بن تیایدا بمینهت هه، بویه به دوا ی ریگه چاره یه کدا ده گه را بۆ دۆزینه وه ی هۆکاریک که پال بهرکه به ره که یه وه بنی بۆ دورخستنه وه ی له پایته ختی میرنشینه که ی، بویه به ره و نامه د به ریگه وت و دوا ی پیشان ده دا که نه یه وی گه ماروی بدات و مه بهستی ته نها ئه ویییه، له هه مان کاتیشدا هه ستا به بلاوکردنه وه ی چاوساغ و هه والگره کانی له ناوچه ی ره هادا هه تاوه کو یه ک به یه ک ناگاداری بکه نه وه له جموجۆله کانی ئه میره که ی، ئه ویش هه ر که بیینی زهنکی سه رقاله به ریگخستنی سوپاکه یه وه له دیاربه کرداو دهستی به تال نییه بۆ هیرش هینان بۆ سه ر پیگه کانی خاچه رستان، به سوپاکه یه وه میرنشینه که ی به جئ هیشت^۱، دوا ی نه وه ی که ریو شوینی خۆپاریزی گرته بهر به مۆرکردنی له گه ل فرار ئه رسه لانی فه رمانپه وای قه لای کینادا که په نای هینا بۆ جوسلین پاش نه وه ی له لایه ن زهنکیه وه هه په ی لیگرا^۲. پاشان به ره و تل باشر که وتهری که ده که ویته سه ر که ناری رۆژئاوای فورات، هه تاکو له وی خۆی له هه ر بهرپرسیاریتییه ک بدزیته وه یه کلای بیته وه بۆ ئاره زووه که کانی، پاراستنی ره هاشی به جئ هیشت بۆ دانیشتوانه که ی له ئه رمه ن و سریان و نه ستوری و یه عقوبیه کان، که زۆربه یان له وو بازگانانه بوون که هیچ شاره زاییه کییان نه بوو له جه نگدا، له هه مان کاتدا کۆمه لی سهربازی به کریگرا و ئه رکی بهرگریکردنیان له قه لاکه گرتبوویه نه ستو^۳. نه وه بوو چاوساغ و هه والگره کانی عماد الدین زهنکی ناگاداریان کرده وه له وه ی که هه میشه ئاواتی بۆ ده خواست ئه ویش به په له به ره و ره ها به ریگه وت و بۆ خیرا گه یشتنیش پشتی به حوشتری هه لبژێردراو به ستبوو هه موو موسولمانیکی تواناشی خسته گه ر بۆ جیهادکردن له پیتنا و بهرزکردنه وه ی وشه ی خواداو زۆری نه خایه ند کۆمه لانیکی زۆر له خه لکانی خۆبه خش لای ناماده بوون و به هۆیانه وه له هه موو لایه که وه ره های گه مارۆداو له سه ره تاشدا ویستی ریگه ی ناشتی بگریته بهر، به لکو به بی به کارهینانی هیزه به نامانجی خۆی بگات، بویه نامه یه کی ئاراسته ی خه لکی ره ها کرد و پیشنیاری په نادانی کردن و^۴ و داوای لیگکردن ده رگا کانی بۆ بکه نه وه هه تاوه کو

^۱ الباهر ل ۶۷ عماد الدین زهنکی ل ۱۵۹.

^۲ عماد الدین زهنکی ل ۱۵۹.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۱۵۲.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۱۵۲.

ناچار نه بیټ شور او دیواره کانیان بپوځینیت و شوینه که یان پئ چوّل بکات، به لام نه وان به نادانیان په تکرده وه، بویه زه نکي هستا به توندکردنی که مارووی سه ریان به به کارهیتانی نامیره که وره کانی که ماروودان که بؤ رووخاندنی شوراکانیان له گه ل خویدا هینا بوی پیش نه وهی هه ل بؤ خاچه رسته کان بره خست بؤ کوبونه وه و پیشپه وی کردن بؤ رزگارکردنی نه م پیگه مه ترسیداره هه رکه جوسلینیش به م هیرشهی زانی داوای فریا که وتنی له سه رجه م میرنشینه خاچه رسته کان کرد له شامدا، به لام که س به هانا به وه نه هات جگه له (میلزاند) که سه رپه رشتیاری به یتولمه که دیس بوو، هیزه فریاگوزاری به که شی پاش کو تایی هاتنی چنگه که گه یشته به ره وه^۱ هه روه ها هه ولئیکیدا بؤ چوونه ناو شاره که وه و ناردنی فریاگوزاری بؤ به هیوکردنی به رگری، به لام نه م کارهی پینه کراو له بیست و شه شی جمادی دووه می ۵۳۹ ک و پاش تپه ریوونی بیست و هشت رۆژ به سه رده ستپیکردنی که مارو که دا هه ندی به شی شورا که روخا به هوی نه و لیډانه توندو چرو پرهی که ناراسته ی کرا، نه وه بوو هیزه موسلمانان که اشاره که یان رامالی^۲ پاش دو رۆژیش که لاکه ی خو ی دابه دهسته وه و قه شه ی به عقوبی برصوما هه ستا نه نجامدانی به ریوشوینی به دهسته وه دانی ره ها بؤ زه نکي^۳.

۳- **سیاسه تی عماد الدین زه نکي له ره هادا**: داوای نه وهی که عماد الدین زه نکي ره های نازاد کرد پی و ابو که نابیت نه و ولاته و یران بگری^۴ بویه فرمانی دابه سه ریا زه کانی که کاری کوشتن و گرتن و تالانکردن کو تایی پئ بینن و نه وهی که دهستیان به سه رراگرتوه بیگه ریڼنه وه نه وانیش هه موویان که پانه وه جگه له چنه د شتیکی که م ده گمن، پاش نه وه ش فرمانیکی تری ده رکردو داوای په له کردنی کرد له ریڅخسته وهی کارویاره کانی ره هادا و ناوه دانکردنه وهی نه وهی که رووخابوو له ماوهی که مارووی چنه د هه فته ییداو خه لکانیکیشی دانا که به شیاوی ده زانین بؤ ریڅخستنی کارویاره کانی و پاراستن و کارکردن بؤ به رژه وه نندی به کانی شاره که، هه روه ها به لینی هه لس و که وتی باش و دادگه ریشی دا به خه لکه که ی^۵ مه به ستیشی له م کاره راکیشانی خه لکی نه سللی شاره که بوو که گاوری رۆژه لاتی بوون دژ به خاچه رسته

^۱ الحركة الضليبية (۶۰۶/۲، ۶۰۵) عاشور عماد الدین زه نکي ل ۱۰۲۷.

^۲ ذیل تاریخ دمشق ل (۲۷۹-۲۸۰) عماد الدین زه نکي ل ۱۰۲۷.

^۳ عماد الدین زه نکي ل ۱۰۲۷.

^۴ الكامل في التاريخ له تاريخ الزنكيين في الموصل ل ۱۰۲۷.

^۵ ذیل تاریخ دمشق ل ۲۸۰ عماد الدین زه نکي ل ۱۰۲۷.

کاسۆلیکه کان، ههستانیسی به تیکدانی چه ند کلێسایه کی کاسۆلیکی و هیشتنه وهی کلێسا
رۆژه لاتییه کان ئە مه دهسه لمیتیت^۱.

۴- ئەو هۆکارانهی که یارمهتی عماده دینیاندا بۆ گێرانه وهی رهها؛ چه ندین هۆکارمان ههیه
که یارمه تیده ریبوون بۆ رزگارکردنی رهها له لایه ن عماد الدین وه له وانه:

- که شه کردنی بزواتی جیهادی ئیسلامی هه تا وه کو سه رده می ئەو و دروینتهی ئە زموونی
موسلمانان له و بواره دا، گومانیش له وه دانییه که ئەو ئە زمونانهی پێشوو سه لامان دیان
که میرنشینی رهها چانسی رووخانی له میرنشینه خاچه رسته کانی تر زیاتره له سه ر دهستی
سه رکرده کانی جیهادی ئیسلامی له و کاته دا زیاتر بوو، دیاره هێرش و په لاماره به رده وامه کانی
ئە تا بکه کانی موسلێش به شیوه یه کی تایبته له ماوه ی چواره یه دا ئەو میرنشینه ی
ماندو کردبوو به جۆرێک که وه ک مه رگێکی هێواش بوو بۆی هه تا وه کو له و ساڵه دا به یه کجاری
له ناوبرا.

- لێهاتووی عماد الدینی زه نکبش له رووی سه ربازییه وه یه کێک بوو له و هۆکارانه ئە وه بوو دوا ی
دلتیا بوونی خاچه رسته کان له هێرش نه کردنی بۆیان کتوپر هێشی کرده سه ربان و هه لی
ئاماده نه بوونی ئە میره که یمانی قۆسته وه - جوسلینی دووه م - و گورزێکی که مه و شکینی
ئاراسته کرد که به رووخانی کۆتایی هات، به م شیوه یه ئەو سه رکرده موسلمانه مه زنه
سه لامندی که کاتیکی گونجاوی بۆ ئەو کاره سه ربازییه که وره یه هه لێژاردووه .

- سه رباری ئە مانه ش: ئەو ناکوکییه ی که له نێوان میرنشینی رهها و ئە نتاکیه دا هه بوو کاریگه ری
خۆی هه بوو له سه ر میرنشینی رهها و بووه هۆی ماندوو کردنی له رووی سیاسی و
سه ربازییه وه^۲ به جۆرێک که سه لامندی ئەو ناکوکیانه ی که له نێوان سه رکرده خاچه رسته کانه دا
رووی ده دا رۆل و کاریگه ری هه بوو له سه ر قه واره ی سیاسیان، خۆشه ختانه ش میرنشینی
رهها باجی ئە وه یدا و که وته دهستی ئە وانته ی که شاوی بوون له سه رکرده کانی جیهادی
ئیسلامی له و کاته دا.

- له لایه کی تریشه وه نابێ بێ ناگابین له که سایه تی ئە میری رهها (جوسلینی دووه م) که
(له ئاستێکی باشدا نه یوو) له رووی لێهاتنی سیاسی و سه ربازییه وه وه ک جوسلینی یه که می
باوکی و مه یلی ژبانی راباردن و ئاره زووبازی هه بوو به رده وام هه ولێ بۆ چێژه کاتیه کان ده دا،

^۱ عماد الدین زنگی ل ۱۵۳.

^۲ الحروب الصلیبیه العلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۶۲.

تهنانهت چهندين جار ره‌هاي به‌ره و تل باشر به‌جئ ده‌هيشته هه‌تاوه‌كو له‌ويئ هه‌موو جوړه خراپه‌كاريه‌ك نه‌نجامي بدات نه‌وه‌بوو موسلمانانيش به‌م لايه‌نه‌يان زانئ و به‌باشئ سوډيان ئي وه‌رگرت و هيزشيان كرده سهر ره‌هاو له‌كاتئ ناماده‌نه‌بوونئ جوسليني دووه‌م تيايداو توانيان ده‌ستي به‌سهره‌را بگرن.^۱

- دياره نه‌وه نه‌وه نوييه‌ي خاچپه‌رسته‌كان كه‌جيئ نه‌وه‌ي به‌كه‌مي گرت‌وه كه‌هه‌ستا به‌دامه‌زاندن و پاراستنئ نه‌وه‌قواره خاچپه‌رسته‌و نه‌يده‌توانئ پاريزگاري له‌وه بكات كه‌نه‌وه‌ي پيش‌خويان بنياتيان نا، به‌لكو ده‌ركئ به‌گرنكي رولئ ميژوويي خوي نه‌كرد له‌پيگه زور هه‌ستياره‌دا كه‌له‌هه‌موو لايه‌كه‌وه له‌لايه‌ن موسلمانانه‌وه دوره درابوون، به‌م شيوه‌يه جوسليني دووه‌م - به‌بئ نه‌وه‌ي بزاني به‌شدارئ كرد له‌سهرخستنئ بزاني جيهادي ئيسلامي له‌وكاته‌دا به‌سهركرديه‌تي سهركرده‌ي مه‌زن عماد الدين زهنكي.^۲

- به‌هه‌رحال، نه‌گونجئ ميژوونوسه روظناواييه‌كان هه‌وليان دايئ هوكاره ناوخوييه‌كان و لاوازييان له‌ميرنشني ره‌هادا وه‌ك تاكه هوكاريك نيشاندايئ بئ روخاني نه‌و ميرنيشنه نامانجيشيان له‌پشته نه‌مه‌وه لاوازكردنئ چالكي سياسي و سهربازي موسلمانه‌كانه، به‌لام لوزيكي ميژوو پيمان ده‌لئ هوكاره ناوخويي و ده‌ره‌كويه‌كان پيگه‌وه روليان هه‌بوو له‌و سهركه‌وتنه‌ي سالي ۵۳۹ك/۱۱۴۴ز دا. دياره ناكوكي و كوشتاري ناوخويي و ده‌ره‌نجامه‌كاني هه‌رچه‌نده گرنكي بوويئ به‌لام هه‌رگيز به‌بئ كرده سهربازيه‌كاني سهركرده‌ي به‌هه‌مه‌ند عماد الدين زنكي و سهربازه‌كاني ميرنشيني ره‌ها نه‌ده‌پوخا نه‌و سهركه‌وتنه يه‌دي نه‌ده‌هات.^۳

۵- هه‌لويستي زاناي نه‌رمه‌ني له‌نازادكردنئ ره‌هاو نه‌وه‌ي كه‌له‌صقليه‌دا رووي داو خه‌ويكي عماده‌دين پاش مردني؛ هه‌لويستي زانا موساي نه‌رمه‌ني له‌نازادكردنئ ره‌هادا: زانا بانگويز موساي نه‌رمه‌ني كه‌مامؤستابوو له‌يه‌كيك له‌خويندنگه‌كاني موسلدا هه‌لويستيكي ستايشكراوي هه‌بوو له‌نازادكردنئ ره‌هادا، نه‌وه‌بوو هه‌ستا به‌به‌كارهيتاني جه‌نگي ده‌رووني له‌شالاه‌كه‌ي عماده‌دين زهنكي دا بئ سهر ره‌ها له‌سالي ۵۳۹ك/۱۱۴۵ز دا وه‌ك جه‌نگاوه‌ريك به‌شدارئ له‌كه‌ماروي ره‌ها كرد بيژكه‌يه‌كي زيره‌كانه‌ي بئ هات له‌كاتئ كه‌ماروداني ره‌ها له‌لايه‌ن عماده‌دين زنكيه‌وه، پاشا دابه‌زييه بازار پوئشاكئ نه‌رمه‌ني كپي هه‌تاوه‌كو

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه ۱۶۲.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه ۱۶۳.

^۳ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ۱۶۲.

خاچپه رسته کان نه یناسنه وه و گومانی لینه که ن^۱، نه لئی: چومه بازارو پۆشاکتیکی ئه رمه نیم کړی و له بهرم کرد^۲ وگه شتمه ولاته که یان هه تاوه کو لئی وردبمه وه و هه وائی بزاتم، پاشان هاتم بۆ مزگه وتو چومه ناوییه وه و مناره که یم بینو له دلئی خۆمدا وتم نه چمه سه سهر مناره که و بانگ نه دهم و چی روونه دات بارووبدات پاشان چومه سه سهری و هاوارم کرد الله اکبر الله اکبر و بانگم داو بئی باوه په کانیش به سه سهر شورا کانه وه بیوون هاوار له شاره که دا به رزیوویه وه که موسلمانان کان له لایه کیتره وه هیرشیان هیناوه ته سه سهر وشار، بئی باوه په کانیش وازیان له جهنگ هینا و له سه سهر شورا که دابه زین و موسلمانان کان چون سه سهر شورا که و هیرشیان هینا به سه سهره که^۳.

● **پاشای دورگه ی صقلیه:** پاشای دورگه ی صقلیه له فره نجه کان بوو کاتئ ره ها نازادکرا پیاوچاکیم مه غریبی موسلمانان تیدابوو پاشاش زۆر ریزی لیده ناو بانگی ده کردو گوئی لیده گرت و پیش قه شه و راهیبه کانی خۆیانی ده خست کاتئ ره ها نازادکرا ئه م پاشایه سوپایه کی له فره نجه کان له ده ریایه وه به ره و ئه فریقا به ریخست و توانیان هیرش بکه ن و دیلیان هه بیته و چهند شوینیک تالان بکه ن پاشان هه وائی ئه م دبلو ده سکه وت و تالانیان ه گه شت به پاشا له کاتیه شدا دانیشتبوو و ئه زانا مه غریبه شی له لایبو، وه نه وزی ده داو پاشا به خه به ری هینا و تی: ئه ی زانا ئه وه هاوه لانی ئیمه واو وایان کردوه به موسلمانان کان، محمه د له کوئییه و یۆ سه ری نه خستن؟ ئه ویش پیی وت: ئه و سه رقائی نازادکردنی ره ها بوو— مه به سستی شوینکه و توانی پیغه مبه ر د.خ— فره نجه کانیش به مه پیکه نین، به لام پاشا پیی وتن: پی مه که نن، سویند به خوا له خۆیه وه و انالیت پاشا به مه زۆر دلگران بوو، ئه وه بوو پاش تیپه ر بوونی کاتیکی که م هه وائی نازادکردنی ره هایان له لایه ن موسلمانان کانه وه پی گه یشت و گه وره یی ئه م سه سهر شوریه ش خۆشی ئه م هه والله ی له بیبردنه وه، به هۆی گرنگی ره ها به لای گاوره کانه وه^۴.

^۱ موقف فقهاء الشام وقضاتها في الغزو الصليبي ل ۲۲.

^۲ هه مان سه سهرچاوه له بغية الطلب في التأريخ حلب.

^۳ بغية الطلب في التأريخ حلب (۲۸۵۱/۹) موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ل ۱۲۲.

^۴ كتاب الدواضتين في أخبار الدولتين (۱۴۱/۱).

● **خەونىك بەشەھىدەۋە دوای كوزرانى:** ئەگىر نەۋە كەپپاۋچا كىك وتويەتى: شەھىد ەمادە دىنم لە خەودا بىنى باش كوزرانى لەباشترىن حالدا بوو، منىش پىم ووت: خوا چى لەگەلد كرىدى؟ ئەۋىش ووتى: لىم خۆشبوو وتم: بەھۆى چىيەۋە؟ وتى: بەھۆى رىگار كرىدى رەھاۋە^۱.

● **شكىست خواردىنى پلاننىكى خەلگى رەھا:** زۆرى نەبرد خەلگى رەھا لەسالى دواتردا ەستان بەپلاننىك بۆ لەناۋىردىنى مۇسلمانەكان و گىرپانەۋەى شارەكە بۆ ژىر دەستى خاچپەرستەكان دوای بانگپىشتكردىنى جوسلىن، بەلام زەنكى ەەر زوو پەى بەم ەۋلە ترسناكە بردو ەستا بەدەستگىر كرىدى دانەرانى و لەسەيدارەدانىيان، پاش ئەۋەش ەستا بە لەسەيدارەدانى ژمارەيەك لە ئەرمەنەكان ەتاۋەكو بوارىيان نەبى جارنىكى تر لەپىشتەۋە خەنجەرىدەن لەمۇسلمانەكان و گىرنگىر شونىيان بەو ئاسانىيە بدەن بەدەست دوزمانەۋە^۲.

۶- **دەرە نجامەكانى ئازاد كرىدى رەھا:** ئازاد كرىدى رەھا لەلەين ەمادە دىن زىككىيەۋە بەگىرنگىر دەستكەوت دادە نرىت بۆى لەماۋەى حوكمرانىدا ئەم سەر كەۋتنەش دەرە نجامى گىرنگى ەبۋو لەجىھانى ئىسلامى و مەسىحىدا، بەگىرنتىش گىرنگىر دەرە نجامەكانى ئەمانەن:

ا- مۇسلمانان دۇنيا بوون لەۋەى كەبزاۋى جىھادى ئىسلامى گەشتتۆتە قۇناغىكى پىنگە يىشتوۋو لەقۇناغى ەرزەكارى سىياسى تىپەرىيوۋە، ئەمەش ماف خواردىن و كەم كرىدەۋەى تىكۆشانى سەر كرىدەكانى پىش زەنكى نىيە ۋەك مەۋدود، ئەگەر چى رىھا يەكەم مىرنىشىنى خاچپەرست بوو كە لەسەر دەستىيان روخا، بەلام ئەمە سەرەتايە ۋەمۇڭكە رەھا دەروخى ۋ سبە نىيشە قەۋارە بىگانەكانى تر، ەەر ئەمەش رويداۋ لەئىستاش بەدواۋە مىلەكانى كاتزىمىر ناگەرىتتەۋە دواۋە، بەلكو بەۋ پەرى متمانەۋە ەنگاۋ بەرەۋ پىشەۋە دەنەت.

ب- دۇپات بوونەۋەى لۆزىكى مىژوو كە ئەو جۆرە قەۋارە ناشەرىيانە تاسەر نامىننەۋە لەخاكى مۇسلماناندا، چونكە رۆلەكانى ئەم ناۋچەيە خاۋەنى شوناسىكى ئاينى يەگىرتوون بەۋ بارودۆخە سىياسى و سەربازىيە نامۆيە رازى نابىن بەم شىۋەيەش ەماھەنگى گەرايەۋە بۆ باكوپى عىراق و چىتر رەھاش رۆلى جىياكەرەۋ قەۋارەى خاچپەرستى رىگرى بەرىبەستى لەنىۋان سلجوقىيەكانى ئاسىاي بچووك و سەلجوقىيەكانى عىراق و لاتى فارسدا نەبىنى^۳.

ج- فشار لەسەر ئەۋ پىشتىنە خاچپەرستىيە زىادبوو كە لەئەنتاكىيەۋە درىژدە بوۋىيەۋە لەباكۆرەۋە بەرەۋ ئىلات (الرشراش) لەياشۋورەۋە لەروبارى ئوردن لەخۆرەلاتتەۋە

^۱ ەمان سەرجاۋە (۱/۱۴۱).

^۲ ەماد الدىن زىكى ل ۱۵۷.

^۳ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۶۴-۱۶۵.

هه تاوه کو که ناری شام - جگه له عهسقه لان - چونکه صور به میرنشینی رابلوس و شانشینیی بهیتولمه قه دیسه وه پښتر له سالی ۱۱۲۴ز/ ۵۱۸هـ روخابون ، گومانیش له وه دانیه که ره های سه ره رمی خاچپه رستان بۆ هه تاهه تایی روخا، نیستاش دهستی بالایه له وه قه واره خاچپه رستانه دا که ماونه ته وه، بۆیه فشاری سه ربازی له سه ر زیاتربوو له لایه ن هیزه نیسلامیه کانه وه که دهستیان گرت به سه ر پشویه وهی شام که له دهستی که ناری شامدا خۆی ده بینیه وه، وه ک نه وهی جهنگه که له سه ر ناستی جوگرافی بوویت له نیوان که نارو پشته وهیدا، لایه نی به که م - که نار - پشته به که م کی دهره کی نه وروپی ده به ست به شیوه یه کی سه ره کی، لایه نی دووه میش پشته به توانا ناوخۆیه فراوانه کانی ده به ست که له گه ل دهره که وتنی سه رکرده کانی یه کبونی نیوان موسلماناندا گرنگی زیاتری په یداکرد.

۴- روخانی ره ها به م شیوه یه بووه هۆی جولانی نه و هاوپه یمانیه به رگریکاریه ستراتیییه ی که له نیوان قه واره ی خاچپه رست له رۆژه لاتداو ره حمی دایک له خۆرئاوای نه وروپایدا، چونکه رۆژئاوا رازی نه بوو نه و درژیوونه وه سیاسی و میژیویه ی له رۆژه لاتدا هه رس بیئت، به لکو ده بی دهستیوهربدات له پیناوه گه رانه وهی بارودوخ بۆ دۆخی خۆی له باربردنی چالاکیه کانی میرنشینی موسل، لیره شه وه په یدابوونی خاچپه رسته کان له سالی ۱۱۴۷-۱۱۴۹ز/ ۵۴۲- ۵۴۴هـ که به شالوی خاچپه رستی دوهم ناسرابوو دهره نجامیکی راسته و خۆی رووخانی ره ها بوو، نه مه ش بۆمان دهره خات که چۆن سه رکرده کانی جیهادی نیسلامی دژ به چه ندین هیزی جیهانی جهنگاون، نه و هیزانه ش ته نها هیزی ناوخۆیی سنوردارنه بوون له رووی کاریگه ری و چالاکیه وه، به لکو به شیکیبوون له ململانییه کی کیشوه ری یاخود جیهانی به جۆریک که پیگه یه کی دیاریان پښ ده بخشیت له میژیوی موسلماناندا - به گشتی و له سه رده می جهنگه خاچپه رستیه کاندا به تاییه تی.

۵- هه روه ها له وه دهره نجامه زۆرانه ی که له م سه رکه وتنه دا به دی هات: به رزیوونه وهی په لوه پایه ی عماده دین زه نکی به شیوه یه کی به رچاو، نه وه بوو له سه رکرده یه کی ناوخۆیی و ناوچه ییه وه له پووی چالاکو و کاریگه رییه و گۆرا بۆ سه رکرده یه ک که ناوی له سالنامه ی لاتینی و سربانییه کاندا زۆر ده هات نه مه ش ره نگدانه وهی نه و کاریگه رییه گه وره یه یه که هه بیوو له سه ر رووداوه کانی رۆژه لاتی لاتینیدا. ، سه باره ت به موسلمانان کانش نه وه پیگه و پایه یه کی دیاری هه بوو^۱، چونکه نازا کردنی ره ها پیگه ی عماده دین زه نکی به رامبه ر به سولتانان

^۱ الحروب الصلیبية العلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۶۵.

مه‌سعودی سه‌لجوقی و خلیفه‌ی عه‌باسی المقتدی لامر الله که کۆمه‌لئیکی نۆر نازناوی پی به‌خشی که به‌وپه‌ری لئها توویه‌وه به‌ده‌ستی هینا، وه‌ک ئه‌میری سه‌ر فرارو پایه‌ی ئیسلام و گه‌وره‌ی سولتانه‌کان و سه‌ر کرده‌ی سوپای موسلمانه‌کان و پاشای ئه‌میره‌کان و ئه‌میری عیراقیه‌کان و شام^۱. ئه‌م سه‌رکه‌وتنه‌ش عماده‌دین زنگی کرد به‌به‌رگریکاری یه‌که‌م له‌ئاین و تیکۆشه‌ر له‌پیناو به‌رزکردنه‌وه‌ی وشه‌ی خوادا، له‌ناوه‌ند ئیسلامیه‌کانیشدا چه‌ندین باسو خواس ده‌رباره‌ی که‌سایه‌تی ده‌کرا که‌را ده‌ی ئه‌و ریزلینان و سه‌رسامیه‌ ده‌رده‌خات که‌ده‌ستی که‌وت پاش به‌ده‌ست هینانی ئه‌و سه‌رکه‌وتنه‌ مه‌زنه، ئه‌م ئازادکردنه‌ش ریخۆشکه‌ربوو بۆ عماده‌دین زنگی هه‌تا وه‌کو درێژه به‌ئازادکردنی قه‌لاکانی ده‌وروبه‌ر بدات و ده‌سه‌لاتی خۆی به‌سه‌ر دوزمه‌نه‌کانی له‌ناوچه‌که‌دا به‌سه‌پینیت، هه‌روه‌ها ئازادکردنی ره‌ها رۆلئیکی گه‌وره‌ی هه‌بوو له‌رزگارکردنی میرنشینه‌که‌ی عماده‌دین زنگی له‌مه‌ترسی به‌رده‌وام بوونی هیرشه‌کانی خاچه‌رستان بۆ سه‌ری به‌م شیوه‌یه‌ش خه‌لگه‌که‌ی دوا‌ی ترس که‌وتنه‌ باردۆخیکی ئارامه‌وه^۲ ئه‌مه‌ش له‌مژده‌ نزیک و دونیاییه‌کانی مرۆفی باوه‌رداره‌.

۷- **رای رۆژه‌لاتناس جۆن لامۆنت ده‌رباره‌ی عماده‌دین؛ رۆژه‌لاتناس جۆن لامۆنت یه‌کێکه‌** له‌دیارتین میژوونوسه‌ ئه‌مریکیه‌کان نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی رابردوودا، چه‌ندین نوسراویشی له‌بوارێ خاچه‌رستیدا هه‌یه‌ به‌تایبه‌ت لیکۆلینه‌وه‌ گشتگیره‌که‌ی ده‌رباره‌ی مولکایه‌تی ده‌ره‌به‌گایه‌تی له‌شان‌شینی به‌یتوله‌مه‌قه‌دیسدا، لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی تریشی به‌ناو‌نیشانی جه‌نگی خاچه‌رستی و جیهاد له‌چارچۆیه‌ی کتێبی که‌له‌پوری ئیسلامیدا، که‌نبیه‌ فارس بلاری کرده‌وه‌و تیایدا لامۆنت هه‌ولێ داوه‌ که‌بیرۆکه‌ی جیهاد لای موسلمانان ئه‌وکاته‌ به‌دروبخاته‌وه‌ و جولانه‌وه‌ی سه‌ر کرده‌ ئیسلامیه‌کانی له‌وکاته‌دا به‌کاریگه‌ی پالنه‌ره‌ ئابووری و سیاسیه‌کان لیک داوه‌ته‌وه‌ وای داده‌نێ که‌ به‌هیچ شیوه‌یه‌ک عماده‌دین الزنگی پالنه‌وانی جیهادنه‌بووه‌، چونکه‌ عماده‌دین هه‌رچه‌نده‌ له‌زوه‌وه‌ ئاره‌زووی گێرانه‌وه‌ی ره‌های بووه‌ وه‌ک کمال الدین بن العیدیم ده‌لێ: به‌لام ئه‌م کاره‌ی به‌پوونی ته‌نها له‌م دوا‌ییانه‌دا ئه‌نجام داو پاش ئه‌وه‌ی ئه‌میری چه‌ران أبو المعالی فضل الله بن ماهان هانی دا بۆ ئه‌و کاره‌و ئاسانی ده‌ستبه‌سه‌راگرتنی ئه‌و شاره‌ی بۆ روونکرده‌وه^۳، پاشان له‌سه‌ر قسه‌کانیدا ده‌روات ئه‌لئیت: وادیاره‌ که‌ ئه‌و بۆ خۆی داگیرکردنی ره‌های به‌ده‌رچوون له‌سیاسه‌تی خۆی ده‌زانی و وه‌ک

^۱ تاریخ الزینیک فی الموصل وبلاد الشام ل ۱۶۵.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ۱۵۶.

^۳ الحروب الصلیبیه‌ العلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۶۶.

کاریکیکی لئی دهره نجامی هاندانی خه لگانی تر بۆ بیټ^۱، ههروهه ئه لئ زهنگی دهست به سهراگرتنی هه ماو هه له بو جهنگه کانی دژی ئه رته قیهه کانی به لاره گرنگ تریوو له جهنگی خاچه رسته کان، به لام هه رگیز هاوپه یمانیتی له گه ل لاتینه کاندای پئ ناخوش نه بوو ئه گه ر به رژه وهندی تیدا بوايه^۲، ئه شتوانین ئه و رایانه به م شیوه یه پوچه ل بکهینه وه:

- ههستانی عماده دین زنگی به هیرشکردنه سه ره ها له کاتیکی دره نگدابوو هه رچه نده ئه مه له رۆلئ جیهادی ئه و که مناکاته وه، چونکه ئه و ده یویست توانای ئه و میرنشینه خاچه رسته به کار به ریت به و مملانی و جهنگانه ی که دژ به پیگه و ناوچه کانیان ده یکرد، پاشان هه ستیت به هیرشکردنه سه ره خودی میرنشینه که پاش ئه وه ی که توانای برینی قولایی به رگریه کانیان ده بیټ، وخاله به هیزو لاوازه کانیان ده زانیت، له لایه کی تریشه وه ئاساییه که وایببینین که ئامۆژگاری ئه میری هه پان بۆ زهنگی به رووخانی ره ها هیچی له مه سه له که نه ده گوری ئه گه ر زهنگی ئه و برپاره ی نه دایه و پلانی بۆ دانه نایه، زۆر قورسیشه بتوانین رووخانی ره ها به و شیوه یه ببینین که لامۆنت باسی ده کات، به لکو ئه وه پلان و نه خشه یه کی میژینه ی زهنگیه کان بوو، سه باره ت به هۆی په له نه کردنی زهنگی له ئازادکردنیشیدا ئه وه ئه گه پتیه وه بۆ ئه وه ی که ئاره زوی ئه وه ی نه بووه که خیرا هیزه کانی له روبه روویونه وه یه کی پیشوه خندا به کاربیتت که دهره نجامی دیارو مسۆگه ری نه بیټ له قۆناغی سه ره تای هوکمرانیدا، بۆیه ئه توانین ساوه ختی ئازادکردنی ئه ها به وشیه وه ی که سه رچاوه لاتینی و سریانی و عه ره بیه کان باسیان کردوه به به لگه دابننن له سه ره لیها تووی زهنگی له پرووی سیاسیه وه، واش دهرئه که ویت که ئه و قسه ی لامۆنت که گوايه رووخانی ره ها دووربووه له سیاسه تی عماده دین زهنگی گه وره ترین وته یه که هیچ به لگه یه کی میژووی پالپشتی نا، کات، چونکه ئاشکرایه زهنگی له سوپای مه وودا بووه و به ده قی قسه ی ئیبن الاثیر: له گه لیدا به شداری جهنگه کانی کردوه^۳، گومانیش له وه دانیه که زهنگی به باشی گرنگی رووخانی ره های ده زانی، به لکو ئه و خه ونه له زه وه له ئه ها توچه ندیشهیدا جیگیربووه، له وانه شه ویستبیتی له و مه سه له یه دا سه ره که ویت که پیشتر مه وود شکستی تیدا هیتنا، و رووخانیشی به مه سه له یه کی پتویسته ده زانی به وپتیه ی نزیکترین ئامانجی خاچه رسته له موسله وه، هه ره که به دیهیتانی ئه و

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۱۶۶.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۶۶.

^۳ الباهر ل ۱۷ الحروب الصلیبیه العلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۶۷.

نامانجه له وانیه په یوه نډیکردنی به باکورۍ شا مه وه ناسان تریکات به تاییه ت له پړۍ له پړانگه ۱ تیروانینی په کیتخوازو دوربینانه ۱ وردی زه نگیه وه .

- گرمانه ۱ جون لامونت سه باره ت به وه ۱ که زه نکۍ نه یتوانی له گه ل لاتیندا هاوپه یمانیتی بکات له پیتا و به رژه وه ندی سیاسیدا، پآپشتی لیها تووی زه نکۍ ده کات له پووی سیاسیه وه، نه وه بوو جار جاریک په نای ده برد بؤ مؤرکردنی ریککه وتنامه له گه ل خاچپرسته کاندا له پیتا و پشودان و نه که وتنه نا و دوو به رهی جه نکه وه، به رهی رژه لات به و ململانیه ۱ که له گه ل هیزه سیاسیه کانیدا ه پبوو، به رهی رو له گه ل به رپوونه وه له گه ل خاچپرسته کاندا. پاشان نه یویست هر دوو لادلتیا بکاته وه به هوی نه م جوړه ریککه وتنامه وه، کاتیکدا له نییه تی هه بوو به نه پتی په لاماری ره هادات، بویه گه مارؤدانی له لایه ن زه نکیه وه کاریکی کتوپرپو و بؤ خه لکه که ۲ .

- وتنی نه وه ۱ تا که نامانجی زه نکۍ رووخانی ره ها نه بووه، به لکو ه ولی بنیات نانه وه ۱ ده وله تی خوی داوه له سه ر حسابی دراوسیکانی چ موسلمان بن یان خاچپرسته نه وه ده بی تیپینی نه وه بکه ین که سه رجه م نه و سه رکرده نیسلا میپانه ۱ که له سه رده می جه نکه کانی خاچپرستیدا په یدابوون به درپژایی سه ده ۱ دوانزه و سیانزه ۱ زاینی / شه شه می و هه وتنه می کزچی و به شداریوون له جیهادکردندا مؤرکی ته ماحی سیاسیان پیوه دیارپووه و هه ولیان داوه پایه کانی ده وله ته که یان به هیزیکه ن له سه ر حسابی ده وله تانی دراوسیتی، به لام مه به ست لیره دا نه وه په که ته ماعی سیاسی وه ک پیشتر باسم کرد، له پتی ته قانده وه ۱ دوزی سه ره کی ئومه ته وه کرا که له جیهادا ، چونکه هخوی ده بیپنیه وه هه ندی له و سه رکرده نه یانته توانی رازی بن به ژیانی ملکه چی و لاوازی له به رامبه ر خاچپرسته کاندا بی نه وه ۱ ناماده ۱ فراوانخوازی بن له سه ر حسابی نه وان له پیتا و خو لادان له کیشهی سیاسی و که وتنه وه ۱ جه نکه له نیوانیپاندا ته نانه ت نه گه ر ناوچه کانی ژیر ده سه لاتیشیان رووبه رووی ده سندریتی بیوایه ته وه، به لام به وه رازی نه بوون و رووبه رووبونه و یان هه لپژارد و توانای خویان نیشاندا بؤ گورینی جوگرافیای سیاسی ناوچه که له پتی به نه نجام گه یانندی پرژه جیهادیه کانه وه ۲ پیویسته بزانی ت که شار اوه نییه لای لیکوله رانی میژووی په یوه نډیه نیسلا میه کان له گه ل هیزه گاوره کاندا له قونای جه نکه کانی خاچپرستیدا که چون به شیک له رژه لاتناسان

۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۶۷.

۲ هه مان سرچاوه ل ۱۶۷.

۳ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۶۸.

سوربوون له سەر ئهوهی که دهسکهوتهکان له موسلمانان داپنن و گومان له قوناغه گهشهکانی میژوویندا بکن، ههروهک گیانی تۆله سهندنهوه له کۆمه لگاکاندا ههیه بهرامبهر به بیرۆکهی جیهاد که چله پۆپه ی ئیسلامه، بۆیه زۆر سوربوون له سەر نکولی کردن و گومان لیکردنی و خراب مامه له کردن له گه ل سهرجه م ئهزموئه جیهادییهکانی پێشتری موسلمانان ههتاوهکو له داها تودا دووباره کاری پێ نهکهن، به م شیوه ئهتوانین دان بهوه دا بنیین- به شیوهیهکی بابتهی و به بئ زۆرکردن له بریار داندان- که سهردهمی جهنگهکانی خاچه رستی گواستنه وهیهکی چۆنایهتی بوو بۆ گه شه دان به بیرۆکهی جیهاد له ئیسلامدا، چونکه جیهادی ئه م جاره دژ به دۆژمنیکه که له سهر زهوی ئیسلام جینشین بووه دوا ی لاوازیوونی موسلمانان کان ده رئه نجامی مملانی ناوخۆییهکانیان، جا ئه گه ر بزانی که شوناسی ئاینیان له مه ترسیدابوو له به رامبهر پرۆژهکانی به گاورکردندا که ده زگای پایا ئومیدی گه وری پێ هه بوو، ئه وه ده رک به وه ده که ی که چه نده بیرۆکهی جیهاد بیرۆکهیهکی سه ره کییه له سه رده می جهنگه خاچه رستییهکاندا، له راستیدا سه رچاوه رۆژئاواییهکان هه ولی شیواندنی وینه ی ئه م تیکۆشه ره گه وریه یان داوه له کۆن و نویدا و له گرن گترین ئه و کتیبه هاوچه رخانه ش کتیبی الحروب المقدسه الحروب الصلیبیه و اثرها علی العالم الیوم، خاوه نی ئه م کتیبه کارین ارمسترونغ ده رباره ی عماده دین زکی ئه لیت: به هه یچ شیوه یه ک ئه م پیاوه پێشه نگ نه بووه، به لکو سه رخۆشیکی به د ره وشت بوو که زۆر که م به هۆش خۆی ده هاته وه ، هه روه ک توند و تیزو دلره ق بوو هاوشیوه ی زۆریه ی پیاوانی جهنگ له سه رده می خۆیدا^۱ بئگومان ژیا ننامه ی ئه م پیاوه ئه م قسانه به درۆ ده خاته وه و میژو نوسه کانی ش به شه هید وه سفیان کردوو، ئه مه ش خه لاتیکه گه وریه یه و نادری به که سیک که زۆر شیواوی ئه و وه سفه گه وریه نه بیته، هه روه ها ده رباره ی ژیا ننامه ی ئه لئین که باشترین ژیا ننامه ی هه بووه له ناو پاشا کاندان له هه موویان لئبراو تریوه و هاو لاتیانی له ئاسایشتیکی ته واودا ژیا ون که تیایدا به هیز نه ی توانیوه ده ستریزی بکاته سه ر لاوا ز^۲، هه روه ک شه ریه تی به گه وریه ده گرت و سنوره کانی جیه جیده کرد له ده وه له ته که ی خۆیدا و چه ند دادوه ریکی راسپارد بوو بۆ ئه م مه به سته، دیاره ئامانجی هه ندی له رۆژه لاتناسان بریتی بووه له:

^۱ الحروب الصلیبیه العلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۶۸.

^۲ الحرب المقدسه الحملات الصلیبیه و اثرها عاى العالم الیوم ل ۳۴۵.

^۳ کتاب الدوشتین فی اخبار الدولتین (۱/۱۵۷).

- ناشیرین کردنی ئه وکەسانه‌ی که هێمای جیهاد و تیکۆشان بوون هه‌تاوه‌کو نه‌وه‌کانمان بێ به‌ش بن له‌پێشه‌نگینگ که‌وره‌یان به‌رزبکاته‌وه‌و هیمه‌تیان بجولێن.
  - لاوازکردنی گیانی قوربانیدان و خۆبه‌ختکردن و شه‌هیدی و جیهاد له‌ئومه‌تدا هه‌تاوه‌کو بتوانن وه‌ک رانه‌ مه‌ر پێش خۆییانان بخهن.
  - هه‌ولدان بۆ دابڕاندنی ئه‌ومه‌ت له‌میژووی خۆی به‌درۆو شیواندن هه‌تاوه‌کو نه‌گه‌ریته‌وه‌ بۆ میژووی ده‌وله‌مهن‌دی خۆی و په‌ندو وانه‌ی ئی وه‌رنه‌گریت.
  - نوسینه‌کانییان هه‌لقولای گیانیکی خاچه‌رستانه‌ی و داخ له‌دله‌ به‌رامبه‌ر به‌ئو پاله‌وانانه‌ی که‌هاوکاربوون له‌شکست پێهێنانی پرۆژه‌ی خاچه‌رستیدا، بۆیه‌ رۆژه‌لاتناسان هه‌ولیانداوه‌ وینه‌ی عماده‌دین زنگی بشیوینن.
  - ژياننامه‌ی عماده‌دین زه‌نکی و خه‌لکانی هاوکارو دلسۆزی ده‌ورووبه‌ری وه‌ک قازی شاره‌زوری هێچ گومانیک ناهێلێت له‌درۆزنی ئه‌و رۆژه‌لاتناسانه‌، که‌هه‌ولیانداوه‌ راسته‌کان ژێر پێ بخهن و تۆمه‌تی ناره‌وا بۆ ئه‌و پیاوه‌ مه‌زنه‌ هه‌لبه‌ستن دیاره‌ ئه‌زموونی تیکۆشانی شیایوی لیکۆلینه‌وه‌و شیکردنه‌وه‌ی قوله‌ له‌گه‌ڵ به‌ستنه‌وه‌ی ئه‌و په‌ندو وانه‌ی که‌پێی ده‌گه‌ین به‌واقیعی هاوچه‌رخمانه‌وه‌ هه‌تاوه‌کو سوودی ئی وه‌ریگیرین بۆ هه‌ول‌دانی لیپراوانه‌ له‌پێناو به‌ره‌وه‌پێشچوون و بوژانه‌وه‌ی ئومه‌تی ئیسلامیدا.
- ۸- ستایش کردنی شاعیران بۆ عماده‌دین له‌کاتی ئازادکردنی ره‌هادا: زۆریک له‌لیکۆله‌رو نوسه‌ران گرنگیان به‌ئه‌ده‌بی سه‌رده‌می جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستی نه‌داوه‌، به‌لکو زۆرینه‌یان به‌ئه‌ده‌بی دواکه‌وتوو ناوزه‌دیان کردوه‌، له‌مه‌شدا قسه‌ی رۆژه‌لاتناسه‌کانیان په‌یره‌وکردوه‌ که‌ده‌یان‌ه‌وێت له‌لیکۆلینه‌وه‌ی میژوو ئه‌ده‌بی ئه‌م جه‌نگانه‌ دوربکه‌وینه‌وه‌ له‌به‌ر چه‌ندین هۆ له‌وانه‌ ئاره‌زویان له‌وه‌ی که‌ له‌دپنده‌یی و دلپه‌قی خاچه‌رسته‌کان ئاگادارنه‌بین، پاشان هه‌تاوه‌کو هه‌ست به‌سه‌ربه‌رزی و شانازی نه‌که‌ین کاتێ میژووی پاله‌وانانی ئیسلام ده‌خوینینه‌وه‌ به‌کوردو عه‌ره‌بو تورکه‌وه‌- کاتێ له‌ژێر ئالای ئیسلامدا سوپای ئیسلامییان به‌رێوه‌ ده‌برد- که‌ وه‌ک جه‌نگاوه‌رو تیکۆشه‌رو سه‌رکه‌وتوو گه‌وره‌تر له‌نه‌ته‌وه‌ په‌رستی و نیشتمانچیتێ نه‌قامی بیران ده‌کردوه‌و خۆشه‌ویستی خواو پیغه‌مبه‌رو تیکۆشان له‌پێناو خواو ره‌زامه‌ندیدا کۆی ده‌کردنه‌وه‌، له‌راستیدا ئه‌ده‌بی ئه‌م سه‌رده‌مه‌ هیشتا پێویستی به‌لیکۆلینه‌وه‌ی زۆره‌، پاشان پێویستی به‌هه‌لسه‌نگاندنه‌وه‌ی سه‌ره‌له‌نوێ هه‌یه‌، له‌و کاته‌شدا ده‌بینین راکانمان به‌شیوه‌یه‌کی پۆزه‌تیف گۆپراوه‌، چونکه‌ ئیمه‌ زۆر شتی تیا ده‌بینین که‌شیایوی لیکۆلینه‌وه‌بیت و زۆر شیعیی ناسک هه‌یه‌ له‌بواری هه‌ماسه‌ت و وه‌سفی جه‌نگه‌کان و

ستایشی پالّه وانه کان، ههروه ها زۆر شیعیی غه مباری و گریان ههیه له پیا هه لّدانیا ندا^۱. شه مه ش
 چه پککک شیعیی جوانه که په یوه سته به ئازادکردنی ره ها و ستایشکردنی عماده دین زه نکسی،
 شه وه تا ئیبن الأثیر وه سفی سوپای عمیاده دین ده کات له کاتی چوونه ده ره وه یدا بۆ
 ئازادکردنی ره ها و شه لیت:

ظننت البرّ بحراً من سلاج	بجیش جاش بالفیرسان حتی
تخاطبنا بأفواه الریاح	والسنة من العذبات حُمر
وغرّته عمود للصباح	وأروع جيشه لیل بهیم
قليل الصفح مابین الصفاح	صفوح عند قدرته ولكن
وهيئة جناحاً للجناح ^۲	فكان ثباته للقلب قلباً

۱- قه یسه رانی ستایشی عماده دین ده کات له ئازادکردنی ره ها دا: شاعیر ده لئ:

هو السيف لا يغنيك إلا جلاؤه وهل طوق الأملك إلا نجاده

شه ئازادکرنه ئاوازیکی خووشی هه بوو له ده روونی خه لکیداو به ئازادکردنی ره ها تیروانینی
 فه ره نجه کان بۆ هیزنی موسلمانه کان گۆراو عماده دین زه نکسی گه رانديه وه بۆ ولاتی ئیسلام دوا ی
 شه وه ی فه ره نجه کان نیو سه ده حکومرانییان کرد ههروه ها له وشعرانه دا هاتوه:

سناها وإن قات العيون اتقاده	وعن ثغر هذا النصر فلتأخذ الطي
ولم يك يسمو الدين لولا عماده	سمت قبه الإسلام فخرا بطوله
عن الله ما لا يستطيع زيادة	وذاذ قسيم الدولة ابن قسيمها
رواسية عزا وأطمأن مهاده	ليهن بي الإيمان أمن ترفعت
سهي إلى يوم المعاد معاده	وفتح حديث في السماع حديثه
عليها فوافي كل صدر فؤاده	أراح قلوبا طرن من وكناتها
على غير ما عند العلوج اعتقاده	لقد كان في فتح الرها دلالة
ولم يعن عند القوم عنهم ولاده	يرجون ميلاد ابن مريم نصره
يقفل حديد الهند عنها حداده	مدينة إفك منذ خمسين حجة
ترقت إليه خان طرفا سواده	تفوت مدى الأبصار حتى لو أنها
إلى أن ثناها من يعز قياده	وجامحة عز الملوك قيادها

^۱ شعر الجهاد الشامی فی مواجهة الصليبيين ل-۱۰.

^۲ كتاب الروضتين في أخبار الدولتين (۱۳۹/۱).

بصير بتمرين الألد لداده
 شرار ولكن في يديه زناده
 فما راع إلا السيف حتما يفاده
 بمن كان قد عم البلاد فساده
 ولا موق إلا وحل صفاده
 ولا مصحف إلا أنار مداده
 وإلا فقل للنجم كيف سهاده
 كما يتزى عن حريق جراده
 لقد ذل غاويكم وعز رشاده
 يعاند أسباب القضاء عناده
 رمى سد ذي القرنين أصمى سداده
 ممالكها إن البلاد بلاهه
 في ظالما غال الظلام امتداده
 قاية أرض لم ترضها جياده
 وروضة قسطنطينية مستزاده
 عطفت عليها كل أشوس ناكب
 كالفجر في صدر النهار الآيب
 نصرت صحابتها بأيمن صاحب
 كم ناهض باحرب غير محارب
 بكتائب محفوفة بكتائب
 جند النبوة هل لها من غالب
 ظنت وجوب السور سورة لاعب
 ضاق القضاء على نجاة الهارب
 إن الدروب على الطريق للأحب
 ما كان من إطراق لحظ الطالب
 دون الفريسة فهو عين الوائب
 فلا استرد الذي أعطاكه الله

فأوسعها حر القراع مؤيد
 كأن سنا لمع الأسنه حوله
 فأضرمها تارين: حربا وخذعة
 فيما ظفرا عما البلاد صلاحه
 فلا مطلق إلا وشد وثاقه
 ولا منبر إلا ترنج عوده
 فإن يشكل الإبرنز فيها حياته
 وياتت سرايا القمص تقمص دونها
 إلى ين يا أسرى الضلالة بعدها
 ويريدكم لا مانع من مظفر
 مصيب سهام الرأي لو أن عزمه
 وقل للملوك الكفر سلم بعدها
 كذا عن طريق الصبح أيتها الدجي
 ومن كان أملاك السموات حنده
 والله عزم ماء سيحان ورده
 إن الصفائح يوم صافحت الرها
 فتح الفتوح مبشرا بتمامه
 لله أية وقفة بدرية
 ظفر كمال الدين كنت لقاحة
 وأمدكم جيش الملائك نصره
 جنبا الدبور وقد تم ريح الصبا
 أترى الرها الورهاء يوم تمنعت
 لا أين يا أسرى المهالك بعدها
 شدا إلى أرض الفرنجة بعدها
 أفغركم و الثار رهن دمائكم
 وإذا رأيت الليث يجمع نفسه
 صفات مجدك لفظ جل معناه

وفي أعالي أعادي الله حده
 بلا شبيهه إذ الأملاك أشباه
 جهلا وقصر عن مسعاك مسعا
 فالله خيكم والله أعطاه
 فيما ابتلاه وتدني ما توخاه
 قدرا وجاوزت الجوزاء نعلاه
 مظل أفف الدنيا جناحاه
 مقطوبة بفتيق المسك زياه
 فافتر مبسمه واهتز عطفاه
 حديثها نسخ الماضي وأنساه
 من رامها ليس مغزا، كمغزاه
 من الملوك لها وقما فواتاه
 رأي بيت فويق النجم مسراه
 عن بده غرس لهم أثمار عقباه
 وعامر الجود لما مح معناه
 للشاكرين ويستقني صفاياه
 من لم يتوجك هذا التاج الإ هو
 أناخ على أماته كاكا الشكل
 بجمعك بين النهب والأسر و القتل
 وتوج مسطور الرواية و النقل
 جزيت جزاء الصدق عن خاتم الرسل
 تبتك أسباب المذلة و الخذل
 يشوب بإقدام الفتى حنكة الكهل
 معصوبا بها الفتح المبين
 القسميم في ادحاض كيد المارقين
 همها تشديد هم الراقين
 فقأت غيظا عيون الحاسدين

يا صارما ييمين قائمة
 أصبحت دون ملوك الأرض منفردا
 فذاك من حاولت مسعاك عمته
 قل للأعادي ألا موتوا به عمدا
 ما زال يسمك والأيام تخدمه
 حتى تعالت عن الشعري مشاعره
 وقد روى الناس عن فتح أتيح له
 على المنابر من أنبائه، أرج
 فتح أعاد على الإسلام يهجته
 يهدى بمتعصم بالله فتكته
 إن الرها غير عمورية وكذا
 أخذت الكواكب عزا ما بعي أحد
 حتى دلفت لها بالعزم يشحذه
 مشمرا وبنو الإسلامفي شغل
 يا محيي العدل إذ قامت نوادبه
 يا نعمة الله يستضفي المزيد بها
 أيقاك للدين و الدنيا تحوطها
 أيا ملكا ألقى على الشرك كلكلا
 جمعت إلى فتح الرها سد بابه
 هو الفتح أنس كل فتح حديثه
 فضضت به نقش الخواتم بعده
 تجردت للإسلام دون ملوكه
 أخو الحرب عدتق القراع مقطما
 بعماد الدين أضحت عروة الدين
 واستزادت بقسيم الدولة
 ملك أسهر عينا لم يزل
 لاخلت من كحل النصر فقد

كل يوم مر من أيامه
لو جرى الإنصاف في أوصافه
ما روى الراوون بل ما سطوروا
إذ أناخ الشرك في أكنافه
وقعة طاحت بكلب الروم من
إن حمت مصر فقد قام لها
والرها لو لم تكن إلا الرها
درج الدهر عليها معصرا
هم قسطنطين أن يفرعها
ولكم من ملك حاولها
هي أخت النجم إلا انها
منيت منه بليث قائد
زارها يزأر في أسد وغى
صولجوا البيض بضرب نثر
يا لها همة نغر أضحكت
برنست رأس برنس ذلة
وسروج مذ وعت أسراجه
تلك أفعال رماها الله من
شام منه الشام برقاً ودفه
كم كنيس كنست آرامها
همة تمسي وتضحى عزمة
قل لقوم غرهم إمهاله
إنه الموت الذي يدرك من
وهو يحيي ممسكي عروته
من يطع يتج ومن يعص يكن
أقسم الجدد بأن تبقى لكى
وتفيض العدل في أقطارها

فهو عيد عائد للمسلمين
كان أولها أمير المؤمنين
مثل ما خطت له ايدي السنين
بمئي ألف تلاها بمئين
قطعه التين إلى قطع الوتين
واضح البرهان أن الصين صين
لكفت حسما لشك الممترين
لم تدنس بمرام اللا مسين
ومضى لم يحو منها قسط طين
فتحلى الحين وسما في الجبين
منه كالنجم لرأي المبصرين
بعران الذل أساد العرين
تبدل الأسد في الزأر الأتين
الهام في ساحاتها نثر الكرين
من بني القلف ثغور الشامتين
بعدهما جاست ججوايا جوسلين
فرقت جماعها عنها عضين
عزمه الماضي بخير الفاتحين
مؤمن الخوف مخيف الآمنين
منه بعد الروح في ظل السفين
ليس حصن إن نحتج بمحصين
سنذوقون شذاه بعد حين
فر منه فشحجا للغافلين
إنها جبل لمن تاب متين
من غداة عبرة الآخرين
تملك الأرض يمينا لا يمين
منسيا مؤلم عسف الجائرين

لا تزل دارك كيف انتقلت

كعبة محفوفة بالطائفين

كل يوم يتحلى جيدها

من نظيم المدح بالدر الثمين

كلما أخلص فيها دعوة

لك ألسن الخلف أمين

۹- کرده سه‌بازوییہ کان دواي نازادکردنی ره‌ها: نازادکردنی ره‌ها سه‌ره‌تایه‌ک بوو روداوی تری به‌دواداهات، چونکه قورس نه‌بوو له‌سه‌ر عماده‌دین زنگی که به‌رده‌وام بیټ له‌سه‌ر کاره‌که‌ی بو نازادکردنی پیگه‌کانی تری خاچپه‌رستان که سه‌ر به‌میرنیشینی ره‌هابوون، ئه‌ویش هه‌لی لاوازیوونی بارودۆخی خاچپه‌رسته‌کانی له‌ناوچه‌که‌دا قۆسته‌وه^۱ به‌ره‌و سروج که‌وته‌ری که‌ده‌سته‌ب‌رداری پاسگا‌که‌ی بوون و هه‌لاتن و عماده‌دینیش ده‌ستی گرت به‌سه‌ریدا پاشان قه‌لاکانی ده‌ووبه‌ریشی یه‌ک له‌دواي یه‌ک که‌وتنه‌ ده‌ستییه‌وه^۲، هه‌تاوه‌کو وایلیهات به‌هه‌ر شوینیک و قه‌لایه‌کدا تیپه‌ری بگردایه‌ خۆیان ده‌دا به‌ده‌سته‌وه^۳، پاشان رووی کرده‌ قه‌لای ئه‌لبیره‌ی تۆکه‌ که‌به‌سه‌ر فوراتدا ده‌یروانی به‌گرنگترینی ئه‌و قه‌لایانه‌ داده‌نرا که‌مابوویه‌وه به‌ده‌ست جوسلینی دووه‌مه‌وه‌و له‌هه‌مووشیان تۆکه‌تربوو عماده‌دین ئابلقه‌ی به‌سه‌ردا سه‌پاندو سه‌رچه‌م کۆمه‌کی و گه‌شتنی نازوقه‌ی لی قه‌ده‌غه‌کرد، به‌لام له‌م کاته‌دا هه‌والی کوژرانی جینیشینی خۆی له‌موسلدا پیگه‌شت و ناچاربوو که‌گه‌مارۆکه‌ هه‌لگریت و به‌په‌له‌ بگه‌ریتته‌وه‌ بو پایه‌ته‌ختی میرنیشینه‌که‌ی بو گێرانه‌وه‌ی هیمنی بۆی: به‌لام خاچپه‌رسته‌کانی قه‌لاکه‌ له‌وه‌ ده‌ترسان که‌دوباره‌ هیترش بکاته‌ سه‌ریان بۆیه‌ ناریدیان بۆ لای حسام‌الدین تمرتاشی ئه‌رته‌قی و ئاگاداریان کرده‌وه‌ که‌ئاره‌زویمان لێیه‌ ئه‌م پیگه‌یه‌ی خۆیانی به‌ده‌سته‌وه‌ بدن پیش ئه‌وه‌ی بکه‌ویتته‌ ده‌ست ئه‌و دوژمنه‌ سه‌رسه‌ختانه‌یان، به‌م شیوه‌یه‌ خاچپه‌رسته‌کانی ره‌ها سه‌رجه‌م قه‌لاکانیان له‌رۆژه‌لاتی فوراتدا^۴ له‌ده‌ستدا له‌ناکامی له‌ده‌ستدانی بنکه‌ی سه‌ره‌کیان له‌په‌رژه‌وه‌ندی زه‌نکی، پێیه‌ش ته‌نها چه‌ند قه‌لایه‌ک به‌ده‌ست جوسلینه‌وه‌ مایه‌وه‌ که‌ده‌که‌وتنه‌ خۆرئاوای فوراته‌وه‌ وه‌ک تل باشرو مرعشو دلوک و

^۱ تاریخ الزنکین فی الموصل ویلاد الشام ل ۱۵۶.

^۲ ذیل تاریخ دمشق ل ۲۸۰ عماد الدین زنگی ل ۱۵۶.

^۳ ذیل تاریخ دمشق ل ۲۸۰ عماد الدین زنگی ل ۱۵۷.

^۴ مفرج الکروب (۹۶/۱) عماد الدین زنگی ل ۱۵۷.

سمیساط وعینتاب وعزاز، ههروهه‌ها نور الدین محمود باشت‌ر توانی - هه‌موویان رابمائی‌ت و
یه‌که‌مین میرنشینی خاچپه‌رست له‌ناو‌به‌ریت^۲.

۱۰- له‌وشیوازانه‌ی که‌زه‌نکی ده‌یگرته‌ به‌ر بۆ‌روه‌روبوونه‌وه‌ی خاچپه‌رسته‌کان؛ عماده‌دین زه‌نکی
له‌روه‌روبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ل خاچپه‌رسته‌کاندا ته‌نها شیوازی جه‌نگی نیزامی نه‌ده‌گرته‌به‌ر،
چونکه‌ نه‌مه‌ وای پتویست ده‌کرد که‌به‌به‌رده‌وامی له‌ولاتی شامدا بمینیت‌ه‌وه، و هه‌موو
هیزه‌کانی به‌کاربینیت بۆ‌کوشتاری نه‌و دوژمنانه، لیره‌شه‌وه نه‌یده‌توانی ده‌ستی خالی ببیت
بۆ‌چاره‌سه‌رکردنی کیش‌ه‌کانی له‌عیراقداد هه‌روه‌ها گرنکی سو‌دوه‌رگرتن له‌هیزه‌کان
گه‌شتبوو، واته‌ په‌لاماردان و پاشه‌کشه‌ی خیرا، به‌تایبه‌ت له‌و ماوه‌یه‌دا که‌له‌شامدا ئاماده
نه‌بوو، چونکه‌ نه‌م جوړه‌ جه‌نگه‌ ده‌ره‌نجامی باشی بۆ‌ده‌سته‌به‌ر ده‌کات: که‌یه‌که‌میان
نیگه‌رانکردنی خاچپه‌رستان و بوار پئ نه‌دانیانه بۆ‌ریک‌خستنه‌وه‌ی هیزه‌کانیان و پلاندانان بۆ
هیزشکردنه‌ سه‌ر پینگه‌کانی موسلمانان له‌ناوچه‌که‌دا و پیرای به‌خشینی توانای به‌رگریکردن
له‌ناوه‌نده‌کانیان و پاراستنی، دووه‌میشیان: لاوازکردنی هیزه‌ سه‌ربازی و ئابوورییه‌کانی
دوژمن، به‌هۆی نه‌و کوشتن و برین و ویرانکارییه‌ی که‌ له‌وجه‌نگا نه‌ده‌که‌و پته‌وه، سیییه‌م.
ده‌ره‌نجامیش بریتیه‌: له‌بچراندنی په‌یوه‌ندی له‌نیوان ناوه‌نده‌کانی خاچپه‌رستی له‌باکوپی
شامدا و بوار نه‌دان به‌کۆبوونه‌وه‌ و هه‌شاندنی گورزی یه‌کلاکه‌ره‌وه له‌موسلمانان^۳، هه‌روه‌ها
زه‌نکی له‌م جوړه‌ جه‌نگه‌دا پشتی به‌جه‌نگاوه‌رانی تورکمان ده‌به‌ست، وه‌ک
زه‌مینه‌سازیه‌کیش بۆ‌نه‌م کاره‌ هه‌ستا به‌پته‌وکردنی په‌یوه‌ندییه‌کانی له‌گه‌ل
سه‌رکرده‌کانیاندا و پۆسته‌ سه‌ربازیه‌ گه‌وره‌کانی پئ سپاردن و کاری ده‌کرد بۆ‌دانانی
سه‌رکرده‌ی زیره‌ک له‌تورکمانه‌ ئیتکین و له‌ج تورکی و یاروق و هتدو جه‌نگاوه‌ره‌ ئازاکان بۆ
نه‌نجامدانی نه‌وه‌ی که‌نه‌مرۆ پئی ده‌وتری جه‌نگی به‌رگری و پارتیزانی، هه‌روه‌ها حه‌له‌بی
کرده‌ ناوه‌ندیک بۆیان له‌به‌ر گرنکی پینگه‌که‌ی بۆ‌قه‌لاو شورا خاچپه‌رستی و ئیسلامیه‌کان،
چونکه‌ له‌ناوه‌ندی نه‌نتاکیه‌وه‌ ره‌های خاچپه‌رستیدابوو ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر هیزه‌کانی
گواستنه‌وه‌ی له‌نیوانیاندا هه‌بوو، هه‌روه‌ک داده‌نری به‌باشترین بنکه‌ی سه‌ربازی بۆ
ئاراسته‌کردنی هیزشی خیرا دژی پینگه‌و جموجولی خاچپه‌رسته‌کان و، کاروانی کۆمه‌کی و
ئازوقه‌ هینان، نه‌وه‌بوو کۆمه‌لیک له‌تورکمانه‌کان هه‌ستان به‌چه‌ندین هیزشی دژ به‌سو‌پای

^۱ عماد الدین زنکی ل ۱۰۷۷.

^۲ عماد الدین زنکی ل ۱۰۷۷.

^۳ عماد الدین زنکی ل ۱۰۷۷.

دوژمنان و سهربازگه و کاروان و شوینى کۆبوونه و یان و هیچ سالتیک له ساله کانی مملانی له م دیارده یه به دهرنه بوو، جهنگی پارتیزانیش که تورکمانه کان پیی هه لدهستان و به هۆیه وه زیانی زۆریان گه یاند به پیزه کانی دوژمن بۆ نمونه له رهجه بی سالی ۳۵۴ک دا زهنکی هیزیکى سهربازی ناماده کرد که ههستا به په لاماردانی عزازی خاچه رست، له سالی دواتریشدا پیکدادانیک له نیوان سوارو جوسلیندا له باکوپى حه له ب رویداو بوه هۆی سهرکه وتنى خاچه رسته کان و کوژرانی ژماره یه ک له موسلماننه کان، نه مهش سواری ناچار کرد چه ند هیزیک بکاته سهر ریح اثاربو دهست به سهر نه ندازیک مال و مولک و به رو بوومیدا بگرت، زۆریشی نه خایاند پاش سالتیکى تر له ۵۲۶هـ کۆچیدا په لاماریکی خاچه رسته کانی تل باشریداو خه لک زۆرى لى کوشتن، به م شیوه یه سوارو سهربازه تورکمانه کانیش برده وامبوون له هیزشکردنه سهر خاچه رسته کان ههرکاتى هه لیان بۆ ره خساین، نه وه بوو له صفری سالی ۵۲۷هـ چه ند پیکدادانیک له نیوان هه ردوو لادا رویدا، که یه کیکیان له نزیك قنسرین بوو، له کاتی هه ستانی بلدوینی پاشای به یتولمه قه دیس به هه ولتیک بۆ هیزشکردنه سهر ده ورپه رى حه له بو سوارو کۆمه لیک له سهربازه کانی رووبه پرووی بوونه وه و له ناکامدا موسلماننه کان شکستیان خواردو پاشه کشه یانکرد بۆ حه له ب، به لام سهرکرده نازاکه یان دووباره بۆیان ده رچوو په لاماری کۆمه لیکى دان و ریژه یه کی زۆرى کوشت و به دیل گرت و نهوانی تریشیان هه لاتن به ره و ولاتی خۆیان و نه ویش گه رایه وه بۆ حه له بو سهرى کوژداوه کانی پی بوو نه و رۆژه رۆژیکى مه زنبوو^۱ زۆرى نه برد خاچه رستانی ره ها هه ستان به هیزشکردنه سهر ناوچه کانی ده ورپه رى حه له ب، سواریش هاته ده ره وه بۆیان به هاورییه تی حسان بعلبکی نه میرى مه نبه خ و کتوپر دای به سه ریانداو توانی ژماره یه کی زۆریان له ناوبه ریته و پاشماوه کeshی به دیل گرت، پاشان گه رایه وه بۆ حه له ب بی نه وه ی هیچ سهربازیکى بریندار بیت^۲، له مانگی جه مادی یه که می هه مان شالیشدا سوار به سه رۆکایه تی هیزیک له سواره کانی هه ستا به هیزشکردنه سهر ته ل باشرو خاچه رسته کانیش به رپه رچیان دایه وه، به لام توانی زال بیت به سه ریانداو هه زار که سى لى کوشتن و سهرى هه موویانی برده وه بۆ حه له ب^۳، له رپه بیعی یه که می سالی دواتریشدا فه رمانده ی پیگه ی قدموسى خاچه رست به ره و

^۱ عماد الدین زنگی ل ۱۶۰.

^۲ ذیل تاریخ دمشق ل ۲۴۰-۲۴۱ عماد الدین زنگی ل ۱۶۰.

^۳ عماد الدین زنگی ل ۱۶۰.

^۴ عماد الدین زنگی ل ۱۶۱.

قنسرین که و تهری به سه رۆکایه تی هیژنیک له سواره کانی نه نتاکیه، سوپای حه له بیش به سه رۆکایه تی سوار روبه پویان بووه و جهنگه که به سه رکه وتنی خاچه رسته کان کۆتایی هات و زه نکیش ناچار بوو ریککه وتنیان له گه لدا مۆریکات، به لام زۆری نه خایه ند هیرشی کرده سه ره یه کیک له سهریه کانیان و توانی زۆرینه یان بکوژیت پاشان گه رایه وه بو حه له ب: خه لکیش به م سه رکه وتنه دلخۆش بوون دوی دلته نگ بوونیان به شکستی پیشووی، به لام پاش ماوه یه کی که م سواره کانی ره ها هیرشیان هینایه سه ره ده ورویه ری حه له بی باکور له کاتی کدا که به ره و سه ربازگه یه کی خاچه رسته کان ده چوون، به لام سوارو نه میری منیج رینیان پی گرتن و ژماره یه کی زۆریان لی کوشتن و ژماره یه کی زۆریشی لی به دیلگرتن^۱. پاشان سوار له هه مان سالدا هه ستا به هیرشکردنه سه ره پیگه خاچه رسته کان له ناوچه ی نه لجه زوو^۲ زردناو توانی ری به دوژمنه کانی بگریت له حارمداو پاشان گه رایه وه بو حه له ب به ده سکه وت و دیلیکی زۆره وه^۳ دواتر روبه پی هیرشو په لاماره کان به ره به ره فراوان ده بوون، په جه بی سالی ۵۳۰ کیش هیرشیکی فراوانی به خۆوه بینی له لایهن سواره وه کاتی به سه رکردایه تی سی هه زار سواری تورکمانه وه که و تهری و کتوپر په لاماری لازقیه و ده ور به ری دا له هیرشیکدا که خاچه رسته کان هیه حسابیکیان بو نه کردبوو، توانی حه وت هه زار دیلیان لی بگریت و ریژه یه کی زۆر ده سکه وتی ده ستگیربوو ده یان گوندو کینگه ی رامالی و موسلمانه کان ده ستیان گرت به سه ره دیلو ده سکه وتیکی زۆردا، موسلمانه کانی ناوچه که ش زۆر خۆشخالبوون به م سه رکه وتنه ی سوار که کۆستیکی گه وره و کم وینه بوو بو خاچه رسته کانی باکور^۴، له راستیشدا نه و کیشه ناوخبیانه ی که نه نتاکیه به خۆیه وه بینی ده ره نجامی مملانی بوو له سه ره ده سه لات له ساله کانی ۵۲۹-۵۳۰ ک داو تاراده یه کی باش رۆلی هه بوو له لاوازکردنی توانایی به ره رگریکردنی له به رامبه ره هیرشه کانی موسلمانه کاند^۵، نه مه ش پالی نابه سه رکرده که یانه وه بو قۆستنه وه ی هه له که و تو مارکردنی سه رکه وتنیک گه وره به سه ره خاچه رستانی باکوردا، له کۆتاییه کانی سالی دواتریشدا سوار هه ستا به هیرشیک کتوپر دژ به سهریه یه کی گه وره ی بیزه ننتی که به ره و رۆژه لات پیشره وی ده کردو توانی ژماره یه ک لی

^۱ ذبده حلب (۲۰۲/۲).

^۲ نه لجه زر: یه کیکه له گونده کانی حه له ب معجم البلدان (۷۱/۲).

^۳ ذبده حلب (۲۰۴/۲) عماد الینزکی ل ۱۶۱.

^۴ ذیل تاریخ دمشق ۲۰۵-۲۰۶ عماد الین زکی ل ۱۶۱.

^۵ الحروب الصلیبیه، العینی (۵۱۰/۱) عماد الینزکی ل ۱۶۱.

بکوژیت و برینداربکات پاشان گه پرایه وه بۆ باره گای خۆی له حەب^۱. هیشتا چەند مانگێک به سەر ئەم هێرشەدا تێنە پەڕیبوو بو خاچپەرست و بیزه نتییه کان ههستان به نارەنی هێزێکی هاوبەش بۆ داگیرکردنی قەلای آثارب له نزیک حەلب، دواى ئەو هی ئامانجی خۆیان بە دەست هێنا و پاراستنی دیله موسڵمانەکانیان پێ سپێردرا که له وشوینەدا کۆکرا بوونە وه، به لام سوار پاش ماوه یەک به هێزێک وه هێرشى بۆ سەر بازگەى خاچپەرست و بیزه نتی هێنا و توانی زۆریه دیله کان رزگاربکات و بیان هێنیتە وه بۆ حەلب و شار خۆشحالی و شادیه کی زۆرى بۆ گه پرایه وه به م سەرکه و تنه مه زنه^۲. له سالی ۵۳۳ دا سوار هێرشى هینایه سەر چەندین پێگه ی خاچپەرستی و هەندێ دەسکەوتی هەبوو، به لام سواره کانی خاچپەرستان توانیان پیایدا بگه نه وه و سەرکه ون به سەر هێزه کانیدا ئەمەش بووه هۆی به دیل گیرانی هەزار سوارلییان، خودی سواریش پاشه کشه ی کرد بۆ حەلب له گەڵ ئەو سەربازانەیدا که ده ریا زبوون^۳، به م شیوه روبه رو بوونە وه کان به درێژایی چەند سالی داها توو به رده وام بوون له سالی ۵۳۴- ۵۳۵ ییشدا هەندیک ساردی روی تیکرد به هۆی شکسته یێانی زه نکى له هه ولێکیدا بۆ ده سترتن به سەر دیمه شقدا و هاو په یمانیتی خاچپەرست و دیمه شقییه کان دژی، به لام ئەم پێکدادانانە سەر له نوێ له سالی ۵۳۶ ک و سالا کانێتردا سەر له نوێ سەری هه لدايه وه و، ئەوه بوو له مانگه کانی سەر هتای ئەم سالا دا خاچپەرسته کان هه ستان به هێرشێکی خیرا دژ به هەندێ پێگه ی ئیسلامی له رۆژئاوای حەلب دا، و کاتێ بڵا بوونە وه، سوار هێزێکی له تورکمانه کان نارد به سەر کردایه تی عه له مه دینی کوپی و په لاماری چەند پێگه یه کی خاچپەرستانیدا و توانی بگاته شورا کانی ئەنتاکیه، پاشان به کۆمه لێ ده سکه وت و که له و په له وه گه پرایه وه، زۆری نه خایاند لجه ی تورکی په لاماری چەند ناوچه یه کی خاچپەرستاندا و کۆمه لێک کوزرا و ده سته که وتی و دیلی هه بوو، ئەشلێن ژماره ی کوزرا وه کان حه وسه د سەربازبوو. له ره مه زانی هه مان سالی شدا سوار هێرش کرده سەر سەربازگه یه کی خاچپەرستی له نزیک پردی الحدید له باکووری رۆژه لاتی ئەنتاکیه دا دواى ئەو هی توانی به هێزه کانیه وه له زنی عاصی په رپتە وه به ئاراسته ی سوپای دوژمن و توانی زۆرینه ی سەربازه کانی سەربازگه که بکوژیت و ئەوانی تریشیان به دیل بگرت^۴. زۆری نه برد ئەمیری ئەنتاکیه له سالی داها توودا که وتەری بۆ

^۱ عماد الدین زنگی ل ۱۶۲ ذبده حلب (۲/۲۶۳).

^۲ الكامل في التاريخ له عماد الدين زنگی ل ۱۶۲.

^۳ ذبده حلب (۲/۲۷۱) عماد الدين زنگی ل ۱۶۲.

^۴ زبده (۲/۲۷۶) عماد الدين زنگی ل ۱۶۳.

هیرشکردنه سەر دۆلی به زاعه‌ی نزیک حه‌له‌بو ئه‌ویش به‌رپه‌رچی دایه‌وه و ناچاریکرد پاشه‌کشه‌بکات، پاشان جوسلین هه‌له‌که‌ی قۆسته‌وه و هه‌ستا به‌هیرشکردنه سەر کۆبوونه‌وه‌ی موسلمانه‌کان له‌که‌ناری رویاری فوراتداو، توانی نۆسه‌ده‌که‌سیان ئی به‌دیلبگریت، دواتر هه‌ر دوو لاپتیان باشبوو ئاگر به‌ستیک رابگه‌یه‌نن بئێ ئه‌وه‌ی پشکی ئه‌میری ئه‌نتاکیه‌ی تیداویت^۱، به‌م شیوه‌یه‌ کوشتار به‌رده‌وام بوو له‌نیوان ئه‌م میرنشینه و هیزه‌کانی حه‌له‌بداو کاتیک کۆمه‌لیکی زۆر له‌بازرگانانی ئه‌نتاکیه‌، له‌جمادی یه‌که‌می سالی ۵۳۸ه‌ک به‌پاسه‌وانی کۆمه‌لیک سواره به‌ره‌وه‌هه‌ندی ولاتی خاچه‌رستی دراوسی به‌پێ که‌وتن و پاره‌و که‌لوپه‌لیکی زۆریان پێبوو، موسلمانه‌کانیش کتوپر په‌لاماریاندان و توانیان سه‌رجه‌می ئه‌و هیزه‌ له‌ناوبه‌رن که‌ئهرکی پاراستنیانی گرتبووه ئه‌ستوو که‌لوپه‌لو شتومه‌که‌ به‌نزخه‌کانیشیان بووه ده‌سکه‌وت بۆیان^۲ له‌کۆتایی مانگی ذی القعدة‌ی هه‌مان سالییدا کۆمه‌لیک سواره‌ی حه‌له‌ب هیرشیان کرده سەر سواره‌کانی خاچه‌رستان له‌کاتییدا که‌ سوطا ده‌رچوون و هه‌موویانیا ن له‌ناوبردو فه‌رمانه‌وه‌ی باسوطایان به‌دیل گرت و سواریش له‌حله‌بدا زیندانی کرد^۳.

به‌م شیوه‌یه‌ هه‌ندی شیوازی زه‌نکی ده‌بینین له‌پیناوه‌ده‌سته‌پینانی به‌رنامه‌دولایه‌نه‌که‌ی واته‌ پیکه‌پینانی به‌ره‌یه‌کی ئیسلامی و لیدانی خاچه‌رسته‌کان، به‌خسته‌پووی په‌یوه‌ندی عماده‌دین زنکی به‌هیزه‌ ئیسلامیه‌که‌نه‌وه‌ وه‌ک میرنشینی شارو میرنشینه ناوخۆیه‌کان له‌جزیره‌و شامو هۆزه‌ کوردی و تورکه‌مانه‌کانو- راده‌ی لیها‌تویی سیاسی و به‌هیزی پلانه‌ سه‌ریازیه‌کانمان بۆ ده‌رده‌که‌ویت له‌پروانگی په‌یوه‌ندی ئاشته‌وایی و جه‌نگی له‌گه‌ڵ ئه‌و هیزانه‌ی که‌ له‌م ناوچه‌یه‌دا بلابوونه‌ته‌وه‌، چونکه‌ ئه‌و به‌شیوه‌یه‌کی فه‌رمی له‌سوڵتانی سه‌لجوقی مه‌لیکشاهه‌ له‌سالی ۵۲۲ه‌د بلاوکراوه‌یه‌کی فه‌رمی پێگه‌شتبوو که‌دانی ده‌نا به‌ده‌سه‌لاتی شه‌ری عماده‌دیندا له‌ناوچه‌کانی موصل و جه‌زیره‌و شامدا، ئه‌م بلاوکرایه‌وه‌ش سالانی دواتر دوپات بوویه‌وه‌، به‌لام ئه‌مه‌ به‌س نه‌بوو بۆ جیگیرکردنی ده‌سه‌لاتی له‌م ماوه‌یه‌دا که‌ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ئه‌میره‌کان توانیان ده‌سه‌لاتی خۆیان به‌سه‌ر ژماره‌یه‌کی زۆر شارو هه‌ریه‌دا سه‌پینن و تارا‌ده‌یه‌کی زۆر سه‌ربه‌خۆبوون له‌ده‌سه‌لاتی سه‌لجوقی و سویدیان وه‌رگرتبوو له‌چه‌ندین فاکنه‌ری که‌سی و سیاسی و جوگرافی و ئابووری و مرۆیی، که‌واته‌ پێویستبوو زه‌نکی ئه‌و هیزوو ده‌سه‌لاته‌ زۆرانه‌ بخاته‌ ژێر رکیتی خۆیه‌وه‌ که‌ له‌ناوچه‌که‌داهه‌بوون، به‌په‌یره‌کردنی شیوازی هیرش کردن، له‌سه‌ره‌تاوه‌. سه‌ریاری ئه‌و مه‌ترسیانه‌ی که‌روبه‌رووی ئه‌م

^۱ عماد الدین زنکی.

^۲ ذیل تاریخ دمشق ۲۷۸ زیده حلب (۲/۲۷۷-۲۷۸).

^۳ ذبده حلب (۲/۲۷۸) عماد الدین زنکی ۱۶۳.

شیوازە دەبوویەووە کە یەكە میان ئەگەری پێکھاتنی ھاوپەیمانی تێیەکی بەرگری نە یاریبوو لە لایەن ئەمیرە نە یارەکانەووە لەوانە شیبوو ئەم ھاوپەیمانی تێیە دواتر بێتتە ھاوپەیمانی تێیەکی ھێرشبەر، وەك بۆ ئەرتە قییەکان روویدا، دووھمی ئەو مەترسیانەش نەبوونی پلانێك بۆ پاشەكشەکردن لە حالەتی شكست خواردن یان پاشەكشەدا لە بەرامبەر ئەمیرە ناوخبیەکاندا كە وەك بازنە دەوریان دابوو، بەلام زەنکی گوئی بەو مەترسیانە نەداو ھەر لەسەرەتاو ھەستا بە ھێرشکردنە سەر ئەمیرەکانی ناوچەكە و پالئەریشی بریتی بوو لە ئازایەتی و تەماعی خۆی و دانیابوونی لەو بنكە جەماوەرییەکی كەزادە ی خۆشەویستی و دلسۆزی جەماوەریبوو بۆ ھەلویتستەکانی پیشووی بەرامبەر بە خاچەرستەکان، پێش ئەو ھەمی بێتتە فەرمانرەوای موسڵ، ھەر و ھا بلاوکرانە کە سولتانیش لەم بواردەدا یارمەتی دەری بوو بۆ گرتنە دەستی موسڵ و جەزیرە و شام و دانیادانانی بە ئازادی زەنکی لە پوبەروبوونەو ھەمی لەگەڵ پێکھاتە سیاسیە ناوخبیەکاندا و رامالینیان و پەنابردن بۆ ھەر ھۆکارێك كە بە گونجایی بزانی ت بۆ گەشتن بەو ئامانجە^۱، بەلام لەو گرتگرتیش ئەو توانا سیاسی و سەربازییە بوو كە لە عمادەدیندا ھەبوو و پراپی ئەو دوربینییەکی كە ھەیبوو، چونكە ئەو ھەر لەسەرەتاو ئەیزانی كە ئەگەر رینگای ناشتی و نەرم نیانی بگریتتە بەر بەرامبەر بە ئەمیرەکانی ناوچەكە و قەلاو شارو میرنشینەکان بەردەوام وەك ھۆکارێكی مەترسیدار دژ بە میرنشینە کەمی دەمینی تتەو، لە بەر نزیکیان لێیەو ھەمی بە ھۆی ستراتژیی بوونی پێگەکانی، چونكە ئەو ھەمی لە یەکی گرتگە بۆ سەپاندنی دەسەلات، چونكە خالی بەرزەو بەسەرناوچەكەدا دەپوانی لە بەر شۆپبوونەو ھەمی بەسەر موسڵ و ھیلەکانی بەرگریشی چەند زنجیرە چیا یەك و رووباریکی بە یەكدا چوو و قەلا ی تۆكە بوو، ئەو سیاسیەتی دابرا نەش كە ئەو ئەمیرانە گرتیانە بەر بەرامبەر بەو مەترسیە خاچەرستیەکی كە بەرەو رۆژھەلات پیشرەوی دەکردو ئەو پەرتەوازە بوونەکی كە دوچاری توانامرویی و سەربازی و ئابورییەکانی موسلمانان بووبو ھۆی بێ دەسەلاتی ئەم میرنشینانە لە بەرامبەر ئەم مەترسیە ھێرشبەنەرەکی خاچەرستاندا. ئەمە لە کاتی کدا پتویست بوو لەسەر زەنکی کار بکات بۆ نەھیشتنی ئەو كۆسپانەکی كە دەھەبوو رینگەر لە بەردەم یەكخستنی میرنشینە جیاوازو پەرشو بلاوھەکان لە بەر یەکی ئیسلامی یەكگرتوودا.

شەشەم: كۆی ئەو رۆژە سیاسی و سەربازییە عمادەدین گپرا ی ئەسەر شانۆی میژزی ئیسلامی: ئەتوانین بڵین عمادەدین زنکی توانی بە شێکی زۆر لە بەرنامەکانی جیبەجی بکات و پلەو پایە یەکی تاییەت بۆ خۆی لە میژووی ئیسلامدا بە دەست بێنیت وەك سیاسی و فەرماندە یەکی

^۱ عماد الدین زنکی ل ۱۶۵.

لیھاتووو موسلمانئیکی ھۆشیار که پەیی به و مه ترسیانه بردبوو که دهوری جیهانی ئیسلامی دابوو له لایه ن خاچپه رسته کانه وه ئه وه بوو توانی ئه و بارودۆخه میژوو ییه له به رژه وه ندی موسلمانان ئاراسته بکات، ئه وه ش به کۆکردنه وه ی ھیزه ئیسلامییه کان، دوا ی له ناو بردنی ھۆکاره کانی به ش به ش بوون و به کخستنی شارو میرنشینه جیابووه کان له چوار چپۆه ی یه ک ده ولّه تداو به لیھاتووی خۆی توانی سود له زۆرتین تواناکان وه ربگریت بۆ وه ستاندنی ھیرشی خاچپه رستی، پاشان ههستا به ھیرشیکی ریکخراو بۆ سه ر بنکه کانی خاچپه رستان ئه م ھۆکارانه ش پالیان به زه نکییه وه نا بۆ په یره وکردنی سیاسه تی ھیرشکردن، که هه ندی جاریش په یوه ندی ناشتی و په یماننامه ی تی ده که وت که بارودۆخه که ده یخواست، له هه مان کاتیشدا زه نکی کاری ده کرد بۆ پاراستنی سنوری میرنشینه که ی به ئاراسته ی رۆژه لات و باکوپی رۆژه لاتدا، چونکه له م شوینانه دا کوردو تورکمانه کان له م ناوچه یه دا ره گه زئیکی مه ترسیدار بوون دژ به میرنشینه که ی به تایبته له کاتی تی کچوونی په یوه ندییه کانی له گه ل میرنشینه کانی رۆژئاوادا، یان له کاتی دورکه وتنه وه ی له باره گاکه ی له موسلدا، لیره شه وه به روونی گرنگی ئه و رۆله مان بۆ ده رده که ویت که عماده دین زنکی گێرای له میژووی ئیسلامیدا، چونکه دائه نریت به یه که م سه رکرده که هه ستاییت به کۆکردنه وه ی ھیزه ئیسلامییه کان به پیتی به رنامه یه کی دیاریکراو هه تاوه کو به ھۆیه وه روبه پووی مه ترسی خاچپه رستان بیته وه هه ولّه کانی پیش زه نکی نه ی توانی بیانوه ستینیت به تایبته ئه وه ی که له سه رده می مه ودودی کوپی تونتکین و ۰۲-۰۷ هـ و ئیلغازی و بلکی ئه رته قی ۰۱۲-۰۱۸ هـ^۱، روویدا واشی بۆ ده چین که ئه گه ر زه نکی بیتوانیایه دیمه شق رزگاریکات و هه ولّه که ی بۆ یه کخستنی شام به ناکام بگه شتایه و ئه گه ر له لوتکه ی سه رکه وتنه کانیدا به سه ر خاچپه رسته کاندان کورژرایه ئه وه ئه ی توانی ئه و به شانیه ی که مابوو له به رنامه که یدا پیاده ی بکات و ئیستا لیکۆله ر وینه یه کی ته واوی ئه و رۆله ی بۆ ده رده که وت که له میژووی ئیسلامیدا پیی هه ستاوه . که رۆلئیکی یه کلاکه ره وه یه و گرنگیشی کاتی روون ده بیته وه ئه گه ر بزانی ن که نور الدین محمد و پاش ئه ویش صلاح الدین، هه ولّه کانیا ن ته نها ته واوکه ری ئه و کاره بوه که عماده دین زنکی پیی هه ستا و له سه ر هه مان رپه و بوو.^۲

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۱۶۶.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۶۶.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۱۶۶.

ههستا به هیزشکردنه سهر پیگه کانی خاچهرستان و چووه قولایی شوراکانی نه ناکییه دا، پاشان به دهسکوت و دیلی زۆروه گه رایه وه^۱، پاش ماوه یه کی که میش لجهی تورکی هیزشی کرده سهر هندی ناوه چهی خاچهرست له باکورد او ههستا به کوشتن و راپیچکردن و به دیل گرتنیان و اباس نه کهن که ژماره ی کوژاوه کان گه شتوته حهسه د پیاو^۲، له ره مه زانی هه مان سالیشدا سوار هیزشی کرده سهر سهر یازگه یه کی خاچهرسته کان له نزیک پردی الحدید که نه که ویتته باکوری رۆژه لاتی نه نتاکیه، دواي نه وهی به هیزه کانی وه له روبرای العاصی په ریوه به ناراسته ی کۆبونه وهی دوژمن پیشه وهی کردو توانی زۆرینه ی نه دنامانی.

حه وته م: شالاری دووه می خاچهرسته کان:

رووخانی میرنیشنی ره ها له لایه ن موسلمانه کانه وه کاردانه وه یه کی توندی هه بوو له رۆژئاوای نه وروپاییداو بووه هۆی په له کردن له ناردن هه لمه تیکی خاچهرستی نویدا، دواي نه وهی که رووخاتی ترسی خسته دهرونه کانه وه، نه که ته نها به هۆی نه و پله و پایه ئاینیه ی که نه م شاره هه بیوو، به لکو له بهر نه وهی یه که م میرنیشنی که خاچهرسته کان له رۆژه لاتی نزیکدا دایان مه زانده بیت، بۆیه رووخانی سهره تایی له رۆک بوونی نه و بینا گه وره یه بوو که خاچهرسته کان بنیاتیاننا له شالاری خاچهرستی یه که مدا له رۆژه لاتی نزیکدا، هه روه ها نه وروپای رۆژئاوایی په ی به وه برد که نه گه ر په له نه کات بۆ نۆژه نکرده وهی نه وه رووخان و هه ره سه یانی دورنییه^۳، بانگه وازی فریا که وتن و به ده مه وه چوونیش له فره نه کانی رۆژه لاته وه گه شت بووه پاپا یوجیبوسی سییه م نه وه بوو شازنی به یتومه قه دیس وه فدیکی پایه به رزی نارد بۆ لای پاپا بۆ داوای فریا که وتن و هانا بۆ بردنی پاش رووخانی ره ها^۴، پاپاش چه ند نیردراویکی نارد بۆ ئیمپراتوری نه لمانیا و پاشای فره نسوا هانی دان بۆ به ده مه وه چوونی فره نه کانی و زرگارکردنیان له مه ترسی موسلمانه کان، له هه مان کاتیشدا یه کیک له پیاوه ئاینیه به ناوبانگه کانی له فره نسادا به ناوی برنارد راسپارد بۆ بانگه وازکردن بۆ چه نگ دژ به موسلمانه کان له رۆژه تدا، نه م قه شه یه ش ههستا به و رۆله ی که ئۆربانی دووه م پیی ههستا ۴۹۰ ک ۱۰۹۵ از له کاتی بانگه وازکردنیدا بۆ شالاری یه که می فره نه کانی^۵، نه وه بوو ئیمپراتۆر کۆنرا دی سییه م و لویسی حه وته می پاشای فره نسو به ده م

^۱ نبد حلب (۲۷۵/۲) عماد الدین زنگی ل ۱۶۲.

^۲ عماد الدین زنگی ل ۱۶۳ زیده حلب (۲۷۵/۲).

^۳ تاریخ زنگین فی الموصل و بلاد الشام ل ۱۷۱.

^۴ دور نور الدین فی نهضة الامة ل ۹۴.

^۵ دور نور الدین فی نهضة الامة ل ۹۴.

بانگه وازه که یه وه هاتن، هه ریه که یان به سوپاکه یه وه نه وروپایان به جی هیشت به ره و قۆسته نئینه و له ویشه وه له تنگه ی بسفۆرپه وه به ره وئاسیای بچوک په رینه وه^۱.

۱- سه لجوییه کان سوپای نه لمانی له وئاوده به ن؛ سوپای نه لمانی چه ند رۆژیک پیش سوپای فهره نسى كه وتو له وکاته شدا گه شتبووه ناوچه ی دوریلیم له رۆژه لاتى شارى نیقیه - هه مان نه شوینه ی که فهره نجه کان له شالوی یه که مدا تیايدا سه رکه وتن به سه ر سه لجوییه کاندای سه ر کردایه تی قلیج نه رسلان پیش په نجا سال- نه وه بوو سوپای نه لمانی که وته به رده ستن سوپای سولتان مه سعود نه میری سلجوییه رۆمه کان له ئاسیادا، سولتان مه سعودیش به پی پلانیکى سه ربازی زیده کانه پاشک شه یکرد هه تا وه کو سوپای نه لمانی پیشه روه ی بکات بۆ ناوچه رگه ی فریجیا، هه روه ها سولتان مه سعود سوپاکه ی له سه ر لوتکه ی چیاکانی ده وروبه ریان بلاو کرده وه هه ر که سه ربازه نه لمانیه کان گه شتنه روباى باتیس نزیک دوریلیم سوپای سلجوقی په لاماری دان، له کاتیکدا که ماندویتی و نینویتی زۆری بۆ هینا بوون نه مه ش سه ر کرده که یانی توشی شله ژان کردو ویستیان خویان له دۆلی نیوان چیاکاندا قایم بکن، به لام سلجوقیه کان ئابلوقه یان دان و تیر بارانیان کردن و سه ربازه نه لمانیه کانیش تاییه تمه ندی به کاره ی تانی تیریان له ده ستنابوو بۆ دورخستن وه ی تورکه کان نه سه په کانیشیان ئالفیان ل برابوو، له وکاته شدا کونرادی سییه م بریاری پاشه کشه و گه رانه وه ی دا بۆ نه شوینه ی که لیوه ی هاتون، به لام سلجوییه کان وازیان ل نه هینان و په لاماری پیشه وه و ناوهراسنو پشته وه ی سوپاکه یانداو پشئویان خسته ریزه کانیان و زیانیکی زۆریان پی گیانندن له نیوان دیلو کوژراودا. له راستیدا نه م جه نکه کوشتاریکی ترسناک بوو که تن له سه ر ده ی سوپاکه ی تیاادا کوژراو کونرادی سییه میش دووجار برینداربوو که یه کیکیان له سه ریدابوو^۲، هه رچه نده کونرادی سییه م هه ولئ کۆکردنه وه ی سوپاکه ییدا، به لام بی سود بوو، بۆیه له نیواره دا جه نکه که ی به جی هیشت وله گه ل پاشماوه ی سوپاکه ییدا هه لاتن و به په له خویان گه یانده نیقیه، له کاتیکدا که سلجوییه کان نه ندازه یه کی زۆر ده سه که وتیان هه بوو^۳، توانیان ده ست بگرن به سه ر هه موو که ل وپه له کانی ناو سه ربازه که دا له نه سپ و ئازوقه و ژماره یه کی زۆر جه نگاوه ریان ل به دیل گرتن و ده سه که وته کان بۆ ماوه ی چه ند مانگیک

^۱ دور نور الدين في نهضة الامه ل ۹۴.

^۲ دور نور الدين في نهضة الامه ل ۹۴.

^۳ تاریخ سلاجقة الروم في اسيا الصغرى ل ۱۴۶.

له بازاری شاره ئیسلامییه کانداه فرۆشران^۱. بهم شکسته گه وره یهش ئه توانین دوپاتی بکهینه وه که سوپای ئه لمانی شکستی هیتا له به دهسته تینانی ئه و نامانجه ی که له پیتناویدا هاتبوو بۆ رۆژه لات، ئه مهش کاریگه ری خراپی هه بوو له سه ر شالای دووه می خاچه رسته کان^۲.

۲- سلجوقیه رۆمه کان کۆسپ بۆ پیشره وی سوپای فره نسی دروست ده که ن؛ سوپای فره نسی به سه رکردایه تی پاشا لویسی حه و ته م پاش سوپای ئه لمانی به پتگه وت هیزه فره نسیه کانیش له پرووی ژماره وه یه کسان بوون له گه ل سوپای فره نسیدا، به لام ئه مان ریکخراوتربوون، لویسی حه و ته میش ئیلبا تۆری خیزانی له گه ل خۆیدا هیتابوو^۳، له وکاته شدا که جه نگ تیایدا رووی ده دا له نیوان سلجوقیه کان و سوپای ئه لمانیادا، هیزه کانی فره نسا له بسفۆروه وه په رینه وه بۆ ناسیای بچوک و گه شته نقیه و پاشای فره نسیاش به شکسته خواردن ئیمپراتۆری ئه لمانیای زانی بۆیه خیرا خۆی گه یانده لای بۆ دلته وایی کردن و یارمه تیدانی^۴، سه رباری ئه و ریشوینانهش که پاشای فره نسی گرتیه یه ر، به لام سولتانی سه لجوقی مه سعود له شاری دیکر منیوم ی نزیك ئه نتاکیه کتوپر په لاماری داو له سه ر پردی سه ر روبراره که روه به پرووی بویه وه وه جه نگیکی قورس له نیوانیاندا روویداو خاچه رسته کان توانیان ریره وی بۆ خۆیان له سه ر پرده که بکه نه وه و مه سعودیش پاشه کشه ی کرد بۆ ناو شوراکانی شار، پاش ئه وهش خاچه رسته کان دریزه یاندا به پیشره ویان مه سعودیش ناماده نه بوو دابه زیته ده شته که وه بۆ راوه دونانیا، به لام هۆزه تورکمانه خیله کییه کان له ناوچه سنوریه کانداهاتنه ده ست لئیان و تیر بارانیا، کردن و پاش راوه دونانیا، دوای سوپاکه یان په لامارداو ژماره یه کی زۆریان ئی کوشتن به تاییه ت نه خۆش و ویل بووه کانیا، و ته نها تاریک بوونی دونیا بووه هۆی رزگار بوونی سوپای خاچه رسته له تیاچوونی ته واو، چونکه له گه ل تاریکبوونی دونیادا تورکمانه کان پاشه کشه یان کرد سوپای فره نسیش نه تیوانی خۆی بکه یه نیته ئه نتاکیه هه تاوه کو زیانگی زۆری پی نه گه شت، پاش ئه وه ی که ئیمپراتۆری رۆمانی له نه خۆشییه که ی چاکبوویه وه دریزه ی دا

^۱ ذیل تاریخ دمشق ل ۱۹۷.

^۲ تاریخ سلاجقة الروم في اسيا الغربی ل ۱۴۶.

^۳ تاریخ سلاجقة الروم في اسيا الغربی ل ۱۴۷.

^۴ هه مان سه رچاوه ۱۴۷.

^۵ هه مان سه رچاوه ۱۴۷.

به گشته که ی به ره و فه له ستین له پتی ده ریاوه به که شتی بیزه نئییه کان^۱ له ویش ئیمپراتۆری رۆمانی و پاشای فه ره نسا له قودس له گه ل پاشا بلدوینی سئییه مدا به یه ک گیشتن و چاویان به ملیزاندی دایکی پاشا و گوره سه رکرده کان وو پیاوانی ئاینی شانشینیی به یتولمه فه دیس که وت و هه موان مه سه له ی ئامانجی شالاوه که یان تاوتوئی کرد که له پینا و داگیرکردنیدا هاتوون و بپاریاندا ئامانجی یه که میان بریتی بیت له داگیرکردنی دیمه شق^۲.

۳- هیژی خاچیه رستان بو سه ر دیمه شق؛ سوپای فه رنجه هاوپه یمانه کان به ره و دیمه شق

که وتنه ری، له وکاته شدا معین الدین أنر أتابک پاشا مجید الدین أبق ی کورپی محمدی کورپی بوری فه رمانزه وایه تی ده کرد، که نزیک ترین ئه میری موسلمان بوو له فره نجه کانه وه و له هه موویان زیاتر هاوکاری ده کردن^۳ هه ربۆیه پیشبینی ئه وه ی نه ده کرد که ببیته قوریانی یه که می ئه و سوپا زه به لاهه ی فره نجه کان، به لام کاتیی به نیه تی فره نجه کان و به ریکه و تنیانی زانی به ره و دیمه شق چه ند ریوشویتیکی گرته بهر بۆ به رگری کردن لئی و ناردی بۆ لای نور الدین محمود و سیف الدین غازی داوو داوای یارمه تی لیکردن^۴، نور الدین محمودیش نه ریتی وابوو بارو دۆخی نیوده و له تی و هه ریمایه تی شیده کرده وه و چاودیری رووداوه کانی ده کردو به وردی لیده کۆلپه وه و پاشان په ندو وانه ی به سودی ئی هه لده گۆزی بۆ سوومه ندبوون لئی له دارشتنی سیاسه ته کانی له ئاینده دا، شالاوی خاچیه رستی ده وه میش گه وره ترین رووداویوو له ناوچه که و جیهاندا له سالی ۵۴۳هـ / ۱۱۴۸ز یه که مین رووداوی له و جو ره ش بوو بۆ نوره دین مه حمود دوا ی گه شتنی به ده سه لات له سالی (۵۴۱هـ، ۱۱۴ک) دا تانه وکاته سیاسه تی پیشووی پهیره و ده کردو ئه وه بوو نور الدین پیشبینی ئه وه ی ده کرد که حلبی میرنشینی ئامانجی یه که م بیت له م هه لمه ته دا، چونکه ئه و هه لمه ته له ناکامی رووخانی میرنشینی ره ها له سه ر دهستی عماد ابدین به ره و رۆژه لات به ریکه و تبوو له سالی ۵۳۹/۱۱۴۴ز، به لام ئه وه ی روویدا ئه وه بوو که هه لمه ته که ئامانجی خۆی گوپی و به ره و دیمه شق که وته پئی و گه مارۆیدا له هه ولێکدا بۆ داگیرکردنی ئه م گۆرپانکاریه ش کاریکی نۆر کتوپرو چاوه روان نه کراو بوو بۆ نور الدین و چاوه روان نه کراوتر بوو بۆ مجیر الدین بقی فه رمانپه وای دیمه شق و ئه تا به که که ی معین الدین أنر که هه لسورپینه ری راسته قینه ی

^۱ دور نور الدین في نهضة الامة ل ۹۵.

^۲ دور نور الدین في نهضة الامة ل ۹۵.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

کاروباره‌کافی میرنشینی دیمه‌شوق بوو، دیاره کتوپرپیوونی ئەم مه‌سه‌له‌یه بۆ نور‌الدین
 هۆکاره‌کافی زانرابون، به‌لام سه‌باره‌ت به‌ده‌سه‌لاتدارانی دیمه‌شوق ئەوه هۆکه‌ی ئەوه‌بوو
 که ئەوان به‌تاکه دۆستی فه‌ره‌نجه‌کان داده‌نران له‌ناو موسلمانه‌کافی ناوچه‌که‌داو له‌نیواندا
 هاوکاریه‌کی پته‌و هه‌بوو دژ به‌عماده‌دین زنگی کاتێ ویستی ده‌ست به‌سه‌ر دیمه‌شوقدا بگریته‌،
 چاوه‌روانی‌ش نه‌ده‌کرا له‌فه‌ره‌نجه‌کان که هێرش بکه‌نه سه‌ر دۆسته‌کانیان له‌دیمه‌شوق واز
 له‌دوژمنی یه‌که‌می خۆیان بێنن له‌حه‌له‌بدا، به‌لام نور‌الدین محمود سویدی له‌م گۆرانکارییه
 کتوپره‌ وه‌رگرت له‌ئامانجی هه‌لمه‌ته‌که‌دا که سه‌رپیتی و گه‌وجانه‌ نه‌بوو وه‌ که هه‌ندێ
 له‌میژونوسان ده‌لێن^۱. به‌لکو پاش لیکۆلینه‌وه‌و لیکدانه‌وه‌ی بارودۆخی ناوچه‌که‌ هاتبوو،
 سه‌رکرده‌کافی هه‌لمه‌ته‌که‌ له‌کۆبوونه‌وه‌ چروپه‌ره‌کانیاندا که‌ئه‌نجامیاندا به‌به‌شداری پاشای
 به‌یتولمه‌قه‌دیسو فه‌رمانده‌کافی له‌شاری عه‌ککادا پێش هێرشکردنه‌ سه‌ر دیمه‌شوق^۲، نوره‌دین
 محمودیش له‌ناوه‌روکی راسته‌قینه‌ی شالاوی پێشووی فه‌ره‌نجه‌کان له‌شالاوی یه‌که‌م و ئەوه‌ی
 نیستا تیگه‌شت که‌هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌گێڕانه‌وه‌ی گۆری مه‌سح و پاراستنی رینگای حه‌ج بۆ
 قودس به‌دریژایی که‌ناری ده‌ریا له‌باکوهره‌وه‌ به‌ره‌و قوسته‌نتینه‌وه‌نییه‌، وه‌که‌ سه‌رکرده‌کافی
 ئاینی مه‌سیحی ئەوانه‌ی که‌پلانیان دارشتبوو بۆ ئەم جه‌نگه‌ ئەیانوت، هه‌روه‌ها ئامانجی
 راسته‌قینه‌یان له‌م هه‌لمه‌ته‌ی دووه‌مدا دوریو له‌تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ بۆ رووخانی ره‌ها به‌و پێیبه‌ی
 هه‌لمه‌ته‌که‌ رووی کرده‌ دیمه‌شوق که‌هاوپه‌یمانی فه‌ره‌نجه‌کانه‌ له‌ناوچه‌که‌داو به‌ره‌و حه‌لب
 یان ره‌ها نه‌رۆشت که‌ ئەو خه‌لکه‌ی تێدایه‌ که‌ده‌بێ تۆله‌ی لی‌بسه‌ندرئ، بۆیه‌ نوره‌دین محمود
 له‌وه‌گه‌شتبوو که‌ئامانجی ئەم هه‌لمه‌ته‌ داگیرکردنی رۆژه‌لاتی ئیسلامی و ده‌ست به‌سه‌ردا
 گرتنییه‌تی وه‌که‌ چون پێشتر ئیمپراتۆرییه‌تی رۆمانی پێش ئیسلام ده‌ستی به‌سه‌ردا گرتبوو،
 هه‌روه‌ها ئەوان له‌هه‌ولیاندا بۆگه‌یشتن به‌م ئامانجه‌ جیاوازی له‌نیوان میرنشینو ده‌وله‌ته‌
 موسلمانه‌کاندا ناکه‌ن بۆیه‌ هاوپه‌یمانو هاوکار له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی که‌پویه‌پوویان ده‌بێه‌وه‌ وه‌که‌
 یه‌کن، چونکه‌ ئەوان ده‌یانه‌وی و لاتنی هه‌مووان داگیربکه‌ن و ده‌سه‌لات به‌سه‌ر هه‌موواندا
 بسه‌پێنن، بویه‌ وا باشه‌ له‌دیمه‌شقه‌وه‌ ده‌ست پێبکه‌ن که‌به‌دلی و لاتنی شام داده‌نریت و
 که‌وره‌ترین میرنشینی موسلمانه‌ له‌پووی روبه‌پووه‌وه‌ ده‌وله‌مه‌ندترینانه‌ له‌داهاتدا له‌رووی
 سه‌ربازیشه‌وه‌ لاوازترینانه‌ پاش ئەویش به‌رئ ده‌که‌ون به‌ره‌و حه‌لب و ره‌ها و موسڵ و

^۱ تاریخ الحروب الصلیبیه‌ رنسیمان ل ۵۲۳.

^۲ نور‌الدین محمود سیره‌ مجاهد صادق ل ۲۱۲-۲۱۳.

ناوچه‌کافی ترک‌ه‌واته نه مه جه‌نگیگی گشتگیره و چاودتیر له‌دوره‌وه پاریزراو نابیت لیتی، به‌لگو پاش ماوه‌یه‌کی تریش بیّت هر نوره‌یدیت جا نه‌گه‌ر مه‌سه‌له‌که‌ش و ابیت نه‌وه نوره‌دین به‌وسیاسه‌ته دوربینی که‌پئی ناسرابوو پئیویسته هر له‌سه‌ره‌تاوه به‌شداربیت له‌م جه‌نگه‌دا، چونکه دیمه‌شق بۆ نه‌وه که‌له‌ب وایه له‌م بارودوخه‌شدا به‌هیتلی به‌رگری به‌که‌م داده‌نریت بۆ به‌رگری کردن له‌که‌له‌بو موسلو ناوچه‌کافی تری ولاتی ئیسلامی، بۆیه ده‌بینین سوپاکه‌ی شان به‌شانی سوپای سیف‌الدین غازی برای فه‌رمانزه‌وایی موسلو نزیك حمص و به‌عله‌به‌ک کۆده‌کاته‌وه و بۆ هه‌ماهه‌نگی کردن له‌گه‌ل ده‌سه‌لاتدارانی دیمه‌شقدای بۆ نه‌نجامدانی کاری هاویه‌ش له‌پیناو رویه‌پویونه‌وه‌ی داگیرکاری بیانی، نه‌م کۆبوونه‌وه‌ش کاریگه‌ری سه‌ره‌کی هه‌بوو له‌شکست هیتانی هیرشی خاچه‌رستیدا بۆ سه‌ر دیمه‌شق نوره‌دین محمودیش له‌م روداوه گه‌وره‌وه چه‌ندین وانه‌گرنگی وه‌رگرت که بۆچوون و بپواکانی پیشوی دوپات ده‌کرده‌وه و له‌و په‌ندو وانانه‌ش: گرنگی ستراتژی میرنشینی دیمه‌شق له‌رووبه‌روویونه‌وه‌ی یاندا دژ به‌فره‌نجه‌کان و گرنگی ده‌ست به‌سه‌راگرتنی به‌هر نرخیک بیّت، هه‌روه‌ها حساب کردن بۆ ده‌ستی‌وه‌ردانی نه‌وروپا له‌مملاتی له‌گه‌ل میرنشینه فه‌ره‌نجه‌کاندا.^۱

۴- هه‌لویستی پیاوانی ئاینی گاور له‌به‌رامبه‌ر شالایی دووه‌می خاچه‌رسته‌کاندا: سه‌پاره‌ت به‌هه‌لویستی پیاوانی ئاینی مه‌سیحی به‌رامبه‌ر به‌رێکه‌وتنی شالایی دووه‌می خاچه‌رسته‌کان به‌ره‌و رۆژه‌لات نه‌وه هر که‌هه‌والی رووخانی میرنشینی ره‌هایان پێگه‌یشت له‌لایه‌ن عماده‌دین زه‌نکییه‌وه له‌سالی ۵۳۹ه‌/ک/ ۱۱۴۴ز دا نه‌م هه‌واله‌گه‌شته پایته‌خته‌کافی رۆژئاوای نه‌وروپا و بووه هۆی ترس و نیگه‌رانییه‌کی زۆرو خاچه‌رسته‌کان تیگه‌یشتن که نه‌وه سه‌ره‌تای کۆتایی هیتانه به‌میرنشینه خاچه‌رسته‌کافی تر له‌زه‌وییه‌ پیرۆزه‌کاندا، بۆیه په‌یوه‌ندیان کرد به‌به‌رپرسیانی میرنشینی نه‌تاکیه‌وه و هاتنه سه‌ر نه‌و رایه‌ی که‌وه‌فدیك بنی‌ن بۆ لای پاپا یوجنیۆسی سیییه‌م ۵۴۰ه‌ک - ۵۴۸ه‌ک/ ۱۱۴۵-۱۱۵۳ز هه‌تاوه‌کو بانگه‌وازیه‌کات بۆ شالاییکی نوئی خاچه‌رستی، له‌نه‌وروپاشدا جموجولێکی فراوان په‌یداوو که‌به‌وپه‌ری لیپرانه‌وه بانگه‌وازی ده‌کرد بۆ پئیویستی په‌له‌کردن له‌م هه‌لمه‌ته‌دا بۆ گه‌راندنه‌وه‌ی میرنشینی ره‌ها بۆ گاوره‌کان، پاپا یوجینیۆسی سیییه‌م هه‌میشه‌ستا به‌بانگه‌یشت کردنی لویسی هه‌وته‌می پاشای فه‌ره‌نسا و کونرادی سیییه‌می ئمپراتۆری نه‌لمانیا هه‌تاوه‌کو رابه‌رایه‌تی نه‌م هه‌لمه‌ته‌به‌کن، لویسی هه‌وته‌میشه‌خۆشحالی خۆی ده‌ریپی

^۱ دور نور الدین فی نهضة الامة ل ۱۵۱.

بۆ بانگه‌یشته‌كه‌ی پاپا و شوینكه‌وتوانی بانگه‌یشت كرد بۆ كۆبوونه‌وه له‌گه‌لیدا بۆ قسه‌كردن ده‌رباره‌ی ئه‌و ئاماده‌كارانی‌ه‌ی كه‌ پتووسته‌ بیگرته‌ به‌ر، به‌لام ئه‌وان هه‌یج دینگه‌ رمیه‌کیان نیشان نه‌دا بۆ به‌شداری كردن له‌م هه‌لمه‌ته‌دا شالووسی چه‌وته‌م بریاریدا جیبه‌جی‌کردنی بانگه‌یشته‌كه‌ی پاپای دوابخات بۆ ماوه‌ی سێ مانگه‌ په‌نای برد بۆ یه‌كێك له‌ ناو‌دارانی ئاینی مه‌سیحی له‌ شان‌شینه‌كه‌یدا كه‌ ق‌دی‌س برناردبوو سه‌رۆکی دیری كلیرفۆ كه‌ ناو‌بانگی‌کی زۆری هه‌بوو زیاتر له‌ ده‌سه‌لاتی پادشا به‌پتی وته‌ی میژوونوسی ئینگلیزی رانسیمان، ئه‌م پیاوه‌ توانایه‌کی باشی هه‌بوو بۆ ب‌پروا پ‌ه‌ینان و دانانی کاریگه‌ری له‌ سه‌ر خه‌لك، هه‌ر‌كه‌ پادشا لویسی چه‌وته‌م و پاپا یوجیبوس ئه‌و داوایه‌یان ئاراسته‌كرد، قه‌شه‌ برنارد راسته‌وخۆ داخو‌ازیه‌كه‌ی جیبه‌جی‌كردو به‌هه‌موو توانایه‌وه‌ کاریكرد بۆ سه‌رخستنی ئه‌م هه‌وله‌^۱.

هه‌روه‌ك چۆن پاپا ئۆر‌بان‌ی دووهم له‌ كلیرمونت‌دا هه‌ستا به‌بانگه‌‌وازكردن بۆ شالۆی یه‌كه‌می خاچ‌په‌رستی پ‌یش په‌نجا سال، به‌هه‌مان شیوه‌ ق‌دی‌س برنارد له‌ ده‌ره‌وه‌ی كل‌ی‌سای ف‌ی‌ز‌ی‌یه‌دا له‌ شوالی ۱۱۴۶/ه‌ك/ مارس‌ی ۱۱۴۶زدا وه‌ستا بۆ بانگه‌‌وازكردن بۆ شالۆی دووهم‌ی خاچ‌په‌رستی و به‌ره‌وان‌ب‌یژی و زمان‌پارای‌ی خۆی توانی ب‌ج‌یته‌ ناو ئه‌و دلانه‌ی كه‌ تینوی شه‌رو سه‌رك‌ی‌شی‌بوون و ئاگری ت‌ی به‌ردان، كات‌ی خه‌لك‌ی گو‌ی‌یان له‌ ده‌رب‌پ‌ر‌ینی پ‌ر‌ جادوو زمان‌پارای‌ی گرت، كه‌وتنه‌ هاواركردن و داوای خاچ‌یان ده‌كرد، له‌م كاته‌شدا ق‌دی‌س برنارد پ‌ۆشاكه‌كانی سه‌ره‌وه‌ی له‌ به‌ر خۆی داكه‌ند و شیوه‌ی خاچ‌یان ل‌ی دروست كرد، ئه‌م قه‌شه‌یه‌و هاوكارانی به‌رده‌وام‌بون له‌ سه‌ر دورینی خاچ بۆ هه‌موو ئه‌وانه‌ی كه‌ خۆبه‌خشانه‌ به‌شداریان له‌م هه‌لمه‌ته‌دا كرد^۲، داوای چه‌ند رۆژێك قه‌شه‌ برنارد هه‌ستا به‌نوسینی نامه‌یه‌ك بۆ پاپا كه‌ تیا‌یدا راده‌ی کاریگه‌ربوونی خه‌لك‌ی به‌پیاو‌انی ئاینی مه‌سیحی و راده‌ی گو‌ی‌رایه‌لیان بۆ پیاوه‌ ئاینیه‌كان ده‌خست له‌و كاته‌دا، تیا‌یدا ئه‌ل‌ی: فه‌رمانم پ‌ی‌كردن و به‌گو‌ی‌یان كردم ئه‌وكه‌ سه‌ش كه‌ فه‌رمانی ده‌دا هه‌یج ده‌سه‌لات‌ی‌کی نه‌بوو، من گو‌ی‌رایه‌لیانم به‌ره‌مه‌داركردوه‌، هه‌ر كه‌ ده‌م كرده‌وه‌ و قسه‌م كرد خاچ‌په‌رستان به‌ریژه‌یه‌کی زۆر ر‌ژان به‌سه‌رمدا، شارو لاد‌ی‌كان چۆلبوون له‌ دان‌یشت‌وانه‌كانیان، یه‌ك پیاو بۆ چه‌وت ئافه‌رت ده‌ست نه‌ده‌كه‌وت و له‌هه‌موو لایه‌كه‌وه‌ توشی ئه‌و ب‌یوه‌ژنانه‌ ده‌بوو‌یت كه‌ هه‌یشتا می‌رده‌كانیان زیندوون^۳ پاش ئه‌مه‌ به‌رده‌وام دلگه‌رمی قه‌شه‌ برنارد زیاتر ده‌بوو داوای ئه‌و سه‌ر‌كه‌وتنه‌ی له‌ فه‌رنسادا به‌ده‌ستی ه‌ینا بۆیه‌ ده‌ستی دایه‌ گه‌ران به‌هه‌ریمه‌كانی ئه‌لمانیا‌دا به‌هیوای راک‌یشتانی ئه‌لمانه‌كان بۆ به‌شداریكردن له‌م هه‌لمه‌ته‌داو

^۱ تاریخ الحروب الصلیبیه رنسیمان (۴۰۷-۴۰۹).

^۲ دور الفه‌اء والعلماء المسلمین فی الشرق الادنی ل ۲۵۴.

^۳ دور الفه‌اء والعلماء المسلمین فی الشرق الادنی ل ۲۵۵.

تاراده‌یه‌کی زۆر سه‌رکه‌وتوبوو له‌کاره‌گه‌ری دانان له‌سه‌ر کۆنرا‌دی سی‌یه‌می پاشای ئه‌لمانیای بۆ په‌یوه‌ندی‌کردن به‌و جه‌نگه‌ پێرۆزه‌وه‌و دا‌وای لێ‌کردن که‌هه‌ستن به‌رافه‌کردنی را‌گه‌یانده‌که‌ی پا‌پا که‌ناردب‌ووی بۆ سه‌جه‌م شه‌اره‌کانی ئه‌وروپا له‌پێناو ئه‌وه‌ی که‌هه‌مووان هه‌ستن به‌ئه‌رکه‌کانییان کۆ یارمه‌تیدانی زه‌وی پێرۆز له‌فه‌له‌ستین و بانگه‌یه‌شتکردن بۆ‌نا‌زادکردنی^۱. هه‌روه‌ها رای به‌شداری‌بووان له‌م هه‌لمه‌ته‌دا هاته سه‌ر هێرش‌کردنه سه‌ر دیمه‌شق و داگیرکردنی، پیاوانی ئاینی مه‌سیحیش شان به‌شانی سه‌ری‌بازه‌کان له‌گه‌مارۆی دیمه‌شقدا به‌شداری‌بوون، له‌گه‌ڵ پادشای ئه‌لمانی کونرا‌دیشدا قه‌شه‌یه‌کی پیر هه‌بوو به‌ناوی "الیاس" که‌پیاویکی ریش درێژبوو خه‌لکه‌که‌متمان‌ه‌یان پێی هه‌بوو، کاتێ دیمه‌شقییان گه‌مارۆدا ئه‌م قه‌شه‌یه‌ سواری گوێدرێژه‌که‌ی بوو و خاچیکێی کرده ملی و خاچیکیشی گرت به‌ده‌سته‌تیبه‌وه قه‌شه‌کانی به‌خاچ کۆکرده‌وه‌و پاشا‌و سواره‌کانی له‌ی‌رده‌سته‌تیدا سواری‌کردو هیچ کام له‌و خاچه‌رستانه‌ی که‌به‌شدریان له‌گه‌مارۆکه‌دا کردبوو دوانه‌که‌وتن ته‌نها ئه‌وانه نه‌بیت که‌ بۆ پاراستنی خێوه‌ته‌کان دانرا‌بوون، ئه‌م قه‌شه‌یه‌ له‌به‌رده‌م هه‌مواندا وه‌سته‌تابوو له‌پێشیان‌وه ئه‌یوت: مه‌سیح به‌ئینێ پێدا‌وم که‌ئهم‌پێ دیمه‌شق نا‌زاد ده‌که‌م و که‌س ناتوانی رێگری بکات، به‌لام ئه‌م پێشبینییه‌ی هه‌له‌ ده‌رچوو، چونکه‌ یه‌کێ له‌لاوه‌ موجه‌یده‌کان هێرشیان کرده سه‌ری و خۆی و گوێدرێژه‌که‌ی کوشت^۲.

۵- سه‌رکه‌وتنی دیمه‌شق به‌سه‌ر شالاوی خاچه‌رستی دووه‌مدا: له‌په‌یعی یه‌که‌می سالی پینچ سه‌د و چل و سێ فره‌نجه‌کان هێرشیان هێنا به‌سه‌ر دیمه‌شق به‌ده‌ هزار سواری شه‌ست هزار پیا‌ده‌وه‌، موسلمان‌ه‌کانی دیمه‌شقیش هاتنه‌ ده‌ره‌وه‌ بۆ وه‌ستان به‌رامبه‌رییان و ئه‌وانیش سه‌د و سێ هزار که‌س بوون پاش روبه‌روبوونه‌وه‌ یه‌ک نزیکه‌ی دوو سه‌دییان لێ‌کوژرا، پاشان له‌روژی دووه‌مدا پێک‌دادان رویدا و کۆمه‌لێکی تر شه‌هیدبوون له‌فره‌نجه‌کانیش ژماره‌یه‌کی زۆر کوژران له‌روژی پینچه‌میشدا غازی کۆپی ئه‌تابه‌ک له‌گه‌ڵ نوره‌دینی برابردا به‌بیست هزار جه‌نگا‌وه‌ره‌وه‌ گه‌شته‌نه‌هه‌ماه، خه‌لکی دیمه‌شقیش خه‌ریکی پارانه‌وه‌و په‌نا‌بردنبوون بۆ په‌روه‌ردگار و قورئانه‌که‌ی سه‌رده‌می پێشه‌وا عوسمانیان ده‌ره‌ینا بۆ گۆره‌پانی مزگه‌وت بۆ تکا‌کردن و مزگه‌وت پڕبوو له‌ژن و منال و خه‌لکی سه‌ریان رووتکردو هه‌ژاری خۆیان بۆ په‌روه‌ردگار ده‌ربړی ئه‌ویش هات به‌هانایانه‌وه^۳ خ‌وای گه‌وره ئه‌فه‌رمو‌یت: ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ﴾ (النمل: ۶۲) واته: ئایا کێیبه‌ جگه‌ له‌زاتی په‌روه‌ردگار که‌بیت به‌هاناو

^۱ دور الفهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى ل ۲۰۰۵.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ۲۰۰۵.

^۳ شذرات الذهب (۲۱۹/۶).

هاواری لیتقه‌وماو بی دهره‌تانو بی دالدوه کاتیک نزا ده‌کاتو لئی ده‌پاریته‌وه ئه‌وسا به‌لاو ناخوشیکان لاده‌بات و ده‌تانکاته نیشته‌جین و..... هتد^۱.

یه‌کیک له و هۆکارانه‌ش که‌خوای گه‌وره کردیه هۆ بۆ سه‌رخستنی خه‌لکی دیمه‌شق گه‌شتنی سوپای خه‌لکی موسل و حه‌له‌ب بوو له‌کاتی پتیویست و گونجاودا، ئه‌وه‌بوو هه‌ریه‌که له‌سیف‌الدین غازی و نوره‌دینی برای په‌یوه‌ندیان کرد به‌معینه‌دین آنره‌وه بۆ هه‌ماهه‌نگیکردنی هاوکاری نژیانیان دژ به‌فهره‌نجه‌کان معین‌الدین آنریش فه‌رمانپه‌وای دیمه‌شقیش حه‌زی نه‌ده‌کرد سیف‌الدین و نوره‌دین بچنه دیمه‌شقه‌وه، له‌هه‌مان کاتیشدا هه‌ره‌شه‌ی له‌فهره‌نجه‌کان ده‌کرد که‌ئه‌گه‌ر هه‌ولئ په‌لاماردانی دیمه‌شق بده‌ن ئه‌وا دیمه‌شق راده‌ستی سیف‌الدین یان نوره‌دین ده‌کات، هه‌روه‌ها نامه‌ی له‌گه‌ل فه‌رمانپه‌وایانی قودسدا گۆرییه‌وه و به‌لئینی راده‌ستکردنی قه‌لا‌ی بیناسی پیدان ئه‌گه‌ر بتوانن باوه‌ر به‌ئیمپراتۆر کونرادو پاشا لويس بیتن که‌پاشه‌کشه‌بکات له‌دیمه‌شق، ئه‌م په‌یوه‌ندیانه‌ش هاوکات بوو له‌گه‌ل رودانی ناکوکی له‌نیوان فه‌ره‌نجه‌کاندا سه‌باره‌ت به‌و که‌سه‌ی که‌حوکمپانی دیمه‌شق بکات له‌کاتی داگیرکردنی^۲. ئه‌وه‌بوو فه‌رمانپه‌واکانی قودس رازی بوون و پێشنیاره‌که‌ی معین‌الدین آنریان په‌سه‌ندکردو ئیمپراتۆر کونرادو پاشا لویسیشیان قایل کرد به‌پتیویستی پاشه‌کشه‌کردن له‌ترسی ئه‌وه‌ی که‌دیمه‌شق راده‌وستی سیف‌الدین غازی "پاشای رۆژه‌لات^۳ بکریت. چونکه ئه‌گه‌ر بکه‌وێته ده‌ستی ته‌ماع ده‌کاته قودسو هه‌ول داگیرکردنی ده‌دات به‌م شیوه‌ کۆتایی به‌بوونی گاواره‌کان دیت له‌ناوچه‌ی رۆژه‌لاتدا، ئه‌وه‌بوو هیزه‌کانی فه‌ره‌نج پاشه‌کشه‌یان کرد بۆ فه‌له‌ستین و له‌وێشه‌وه ئیمپراتۆر کونراد له‌ریی ده‌ریاوه گه‌شته قوسته‌نتینه‌و له‌ریگی گه‌رانه‌وه‌یدا بۆ ئەلمانیا، به‌لام پاشا لويس چهند مانگیك دواکه‌وت و پاشان له‌ریی ده‌ریاوه گه‌شته‌وه فه‌ره‌نسا^۴ به‌م شیوه‌ گه‌وره‌ترین شالای فه‌ره‌نجه‌کان به‌شکستی ته‌واو کۆتایی پی‌هات و به‌هۆی هاوکاری کردنی میرنشینه ئیسلامیه‌یه‌کان وه‌ک حه‌له‌ب و موسل له‌گه‌ل دیمه‌شق و سلجوقیه رۆمه‌کاندا به‌رامبه‌ر به‌دوژمنان، هه‌روه‌ها به‌هۆی بوونی ئیراده‌ی به‌رگری و روبه‌روبوونه‌وه له‌ده‌روونی سه‌رکرده‌کاندا به‌پێچه‌وانه‌ی ئه‌و بارودۆخه‌ی که‌ له‌شالای یه‌که‌می خاچه‌رسته‌کاندا روویدا که‌توانی نامانجه‌کانی خۆی بپیکن به‌داگیرکردنی زۆریه‌ی ناوچه‌کانی شام به‌هۆی ناکوکی ئه‌م میرنشینانه‌و نه‌بوونی ئیراده‌ی جه‌نگ و لاوازی گیانی به‌رگری له‌ده‌روونی فه‌رمانپه‌واکاندا نوه‌دینیش سود

^۱ ته‌فسیری ئاسان ل ۲۸۲.

^۲ تاریخ الحروب الصلیبية (۲/۲۵۵).

^۳ الباهر ل ۸۹ دور نورالدین فی نهضیة الامة ل ۹۶.

^۴ نورالدین محمود، حسین مؤنس ل ۹۶.

وهرگری سهره کی بوو له شکست هیتانی شالووی فرهنجی دووه م پاش فرمانپره وای دیمه شق نه و بوو گرنگی نه و ژوله دهرکه وت که خوی و سیف الدین غازی برای پیتی ههستان له ناچارکردنی فره نجه کاندای بؤ پاشه کسه کردن له دیمه شق به سهر شوریه وه، لیتره شه وه گرنگی هاوکاری و هه ماهه نگی نیوان میرنشینه نیسلامیه کان دهرکه وت بؤ پاراستنی له تهماعی فره نجه کان، نه مهش نه و کاره بوو که نوره دین محمود هه ولی به دیهیتانی دها وه ک ههنگاوی یه که م له سهر ریسی یه کگرتن که نامانجی ستراتیژی بوو له پیتنا و نازادکردنی ولات له و داگیرکاریه ی فره نجه کان، پاش شکستهیتانی شالووی دووه می خاچه رسته کان نوره دین محمود پیگه و بایه خی ته واری دیمه شقی بؤ دهرکه وت بؤ روبه رویونه وه ی دوزمنان چ له پووی پیگه ی جوگرافییه وه له به رامبر که وره ترین و به هیژترین میرنشینی فره نجه کاندای (شانشین بیت المقدیس) یاخود له رووی توانا و زوری سهرچاوه سروشتی و هیزی مروییه وه، لیتره شه وه بیروکه ی ده سبه سهر اگرتنی له دهرونیدا چه سپی و دهستی دایه هه ولدان بؤ به دیهیتانی نه و بیروکه یه به پشت به ستن به هؤکاره ناشتیخوازانه کان و به سود وهرگرتن له نه زمونی باوکی له م بواره دا^۱.

۶- به شداریکردنی زانایانی مه غریب له به رگریکردن له دیمه شقدا: به شداریکردنی راسته و خوی زانایان له جه نگدا ته نها زانایانی شامی نه گرتیوبه وه، به لکو هه ندی ریوایه ت ناماره به به شداری زانایانی مه غریب و نه نده لوس ده که ن که له ولاتی شامدا نیشته جیبون له و جه نگانه دا، نه و بوو کاتی شاری دیمه شق دووچاری په لاماردان بوو له سالی ۵۴۳ هـ ۱۱۴۷زدا نه و زانایانه به شداری سوپای شاره که یان کرد بؤ روبه رویونه وه ی نه و هیترشه، له و زانایانه ش زانای مه غریبی حجة الاسلام أبو الحجاج یوسفی کوری دوناس فنده لاوی و مالیکی و شیخ عبدالرحمان الطلونی^۲. شیخ فنده لاوی ش خواناس و دونیانه ویستیکی گه وره بوو کاتی به ریکه وت، معین الدینی فرمانپره وای دیمه شق روی لی ناو سلووی لیگرد و پیتی وت: نه ی شیخ تو له سهرت نییه له گه لماندا بییت نییه له بری تو ده جه نگیتن، تو توانای شه رکردنت نه ماوه، نه ویش فرمووی: فیرو شتومه و کریویه تی، نیمه ش وازناهیئین مه به سستی فرمایشتی په روه ردگار بوو: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ﴾ (التوبة: ۱۱۱)، نینجا چوه پیشه وه و که وته کوشتاری فره نجه کان هه تاوه کو به شه هیدی کوزرا ره حمه تی خوی لیبت^۳.

^۱ موقف فقهاء الشام وقضلتها من الغزو الصليبي، ل: ۱۲۵.

^۲ موقف فقهاء الشام وقضلتها من الغزو الصليبي، ل: ۱۲۵.

^۳ أخبار الروضتين (۱/۱۹۰).

پاش کوشتارو خۆراگری نواندن شیخ حلونی شه هیدکرا^۱. ههروهها شیخ فندلوی لهخهودا بینرا دوی شه هیدبوونی و پێیان وت: له کویت؟ وتی: له بههشتی عهدندا له سه ر جی^۲ و سیستمی روبه پووی یه ک^۲.

۷- ئه و شیعرانه ی که له باره یان هه هاتوو ه:

أبو الندی حسانی کوری نمیری کلبی له ستایشی مجیرالدینی فه رمانه ی وای دبهه شقدا ئه ئی:

عرج علی نجد لعلک منجدی	ینسیمها وبذکر سَعْدی مُسْعَدی
من قاتل الإفرنج دینا غیره	والخیل مثل السیل عند المشهد
رد الأمان بل ندب بـاسل	ومن الجباد بکل نهج أجرد
ومن السیوف بکل غضب أبيض	ومن العجاج بکل نقع أسود
حتى لوی الإسلام تحت لوائه	وغدا بجمد من شریعة أحمد ^۳

۸- دهره نجامه کانی شالاوی دووه می خاچپه رستی: کۆمه لیک دهره نجام له شالاوی دووه می خاچپه رستی که وتنه وه له وانه:

● ده ژمانیه تی ئه وروپای رۆژئاوا له گه ل ئیمپراتۆری بیزه نتیدا توندترکرد، چونکه ئه و نه هامة تی و مهینه تیا نه ی ئیمپراتۆری ئه لمانی کونزادی سیییه م و پاشای فه رهنسی لویسی حه وته م چه شتیان به هۆی ئه و ریگه وشکانیه وه که به ناوچه کانی بیزه نته دا تیپه رده بی ئه و دوژمانیه تییه به رده وام و ریشه داره ی سه لماند که له نیتوان هه ردولادا هه بوو، ئه مهش دوژمانیه تییه که به دریزای سه ده ی دوانزه یه می زاینی / شه شه می کۆچی له په ره سه نندا بوو هه تا وه کو ده گاته چله پۆپه له سه ره تای سه ده ی سیازده ی زانی / حه وته می کۆچیدا.

● ئه و هه لمه ته کاریگه ری هه بوو له سه ر سروشتی بوونی خاچپه رستی له رۆژه لاتدا: تییبینی ئه وه ده کریت که بزوتنه وه ی خاچپه رستی په یوه ست بووه به هاوپه یمانی تییه کی به رگری ستراتژی له گه ل ئه وروپای رۆژئاوا ییدا، که هه موو پشتیوانییه کی مادی و مه عنه وی بو دابینکرد له پێناو به ره وپیش چوون و گه شه سه نندا، به لکو به هه موو شیوه یه ک له وناوه نده ئیسلامییه نه یاره دا ده یپاراست، ئیستاش دوی ئه و چاره نوسه ی که شالاوی دووه می خاچپه رستی پی گه شتوو به وه هه مووه هیوا و ناوته ی که به سه رکه وتنیه وه به سترابوو،

^۱ دور الفهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى ل ۱۱۷.

^۲ أخبار الروضتين (۱/۱۹۰).

^۳ أخبار الروضتين (۱/۱۹۳).

به جوانی بۆمان دهرده خات که پشت به ستنی خاچه رسته کان ئیستاش دوی ئه و سه رنه جامه ی که شالای دوه م پی پی گشت به و هم مو هیوایه ی که به سه رکه و تنیه وه به سترابوو، به پرونی بۆمان دهرده که ویت که پشت به ستنی خاچه رسته کان به کۆمه کی دهره کی ئه وروپی له ری ئه و هه لمه ته شکستخواردره وه هیچ سویدیکی نه بوو ته نانه ت نه یوانی درژه به داگیرکاریان بدات له ناوچه موسلمانه کاندایه وه ی که ته ماعیان بی سنوره و بی نه اندازه نییه بوونی خاچه رسته کانیش به رده وام وه که مه تۆلکه یه ک و ابوو که گه شه ی سروشتی بۆنه کرا به وه ی په یوه ندی ناته ندروستی به نیشتمانی دایکه وه له ئه وروپاداو پشت به ستنیش به نیشتمان خالی لاوازی ئه و مه تۆلکه یه بوو که چاره سه ریکی راسته قینه ی نه بوو له میکانیزمی مملانی خاچه رستی و ئیسلامی^۱، نه مه ش له م سه رده مه دا به سه ر ئیسرائیلدا جیبه جی ده بیته .

● ده سته وسانی قه واره ی خاچه رستی به توانا ناوخریبه کانییه وه له نه نجامدانی گۆرانکاری له واقعین سالی ۵۳۹هـ ۱۱۴۴ز ته نانه ت له گه ل پشت به ستن به نیشتمانی دایکیشدا هه رده سته وه سان بوو، وه ی نه مه ش له پال هه وله کانی خاچه رسته کاندایه براده یه ک بوو که میله کانی کاترمیر نه توان بۆ دواوه ی بگه ریته وه، به لکو لیژه به دواوه ده سه کوت له دواوی ده سه کوت دیت هه تاوه کو به ته وای خاچه رسته کان له ناوچه که و دهرده ندین بۆ راستکردنه وه ی هه له ی دابه شبوونی ئیسلامی که ریخۆشکه ربوو بۆ هاتنی خاچه رسته کان بۆ ناوچه که .

● دهرکه وتنی نه ستیره ی نوره دین محمود: شالای ناوبراو پشتیوانیه کی باش بوو بۆ نوره دین محمود له حه له بدا، چونکه سه رباری مه ترسی دیمه شقییه کان له نامانجه سیاسییه کانی، به لام په یوه ندی باشیان له گه لیدا په یدا کرد که له پیش ئه و روداوانه باشتربوو^۲، پشتیوانیان له دۆخی سیاسی ده کرد له باکوپی شامدا به شیوه یه کی به هیژتر، هه روه ها دیمه شقییه کان به شیوه یه کی ناراسته وخۆ دانیشان به به هیژی نفوزی سیاسی داناو داوای کۆمه کیان لیکرد دژ به شانشین به یتوالمقدیسی هاوپه یمانی دوینیان^۳ .

● لاوازی ده سه لاتدارانی دیمه شق: شالای ناوبراو ئه و لاوازییه ی ناشکرکرد که که تابه کی دیمه شق پی پی گه شتبوو، چونکه نه یوانی روبه رووی شالای خاچه رستی بیته وه بۆسه ری،

^۱ الحروب الصلیبیه والعلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۸۴.

^۲ الحروب الصلیبیه والعلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۸۴.

^۳ الحروب الصلیبیه والعلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۸۵.

بۆیە داوای یارمەتی سەربازی دەرەکی کرد، گومانیش لەوەدا نییە کە نۆرەدین محمود پەڕی بە لاوازییە برەبوو بە شێوەیەک کە وایلیکرد لەپێشتر زیاتر پلان دابنێت لە پێناو یەكخستنی بەرە ئیسلامی و هێتانی دیمەشق بۆ ناو ئەو بەرەیه^۱.

● تێكشكاندن قەلائی العریمة: نۆرەدین محمود یەكەم هەلی قۆستەوێ کە بۆی رەخسا بۆ کارکردنی هاوبەش لەگەڵ معین الدین أنردا ئەو بوو رادیمۆندی طرابلس پشتی بەست بە نۆرەدین محمود دژ بە یەكێک لە ئەمیرەکانی فەرەنجەکان، کە نامادەبوون لەگەڵ شالاوی دوو هەمی خاچەرستەکاندا لە ناو سوپای فەرەنسیدا کە برترند کۆنت تولوزیوو، ئەم ئەمیرە لەگەڵ سوپای فەرەنسیدا نەگەراییەوه بۆ فەرەنسا داوی تەواویوونی هەلمەتە کە، بە لێکۆ لەرێی دەریاوه لە تەنیشت کە ناری دەریاوه بەرەو باکور کەوتەری و لە میرنشینی طرابلسدا دابەزیە ناو و شکانی و پەلاماری قەلائی العریمةی میرنشینی طرابلسی داو خۆی تیا دا قایمکردو ئارەزوی خۆی دەرپەڕی بۆ دەست گرتن بە سەر طرابلس دا، چونکە خۆی بە شیاوتر دەزانی بۆ ئەو شۆینە لە رادیمۆندی ئەمیری طرابلس رادیمۆندیش نەیتوانی زالییت بە سەریدا بۆیە هەولیدا پشت بە میرنشینه فەرەنجەکانی تر ببەستیت، بەلام کاتێ هیچ وەلامیکی لەوانەوه دەست نەکووت، هانای بۆ نۆرەدین و معین الدین هێنا کە خێرا کەوتنەری و ئابلقە ی قەلاکە یانداو دەستیان گرت بە سەریداو هەموو ئەو کەسانە شیان بە دیلگرت کە تیا یادابوون پاشان شورا کە یان روخاندو لەگەڵ زەویدا یەكسانیا نکر دو هەریە کە یان گەراییەوه بۆ شارە کە ی خۆی^۲. ئەم رووداوه ش بە لگە یە لە سەر ئەو بارودۆخە خراپە ی کە شکستخواردنی شالاوی دوو هەمی خاچەرستی خستییەوه و کاریگەری خراپە ی لە سەر بارودۆخی میرنشینه فەرەنجەکان لە رۆژە لاتێ ئیسلامیدا^۳.

● تێكشکانی هەببەتی خاچەرستەکان لە دەروونی موسلماناندا: زۆریک لە میژوونسان شکستی شالاوی دوو هەمی خاچەرستی بە خالی وەرچەر خان دادەنێن لە میژووی مملانی ئیسلامی - مەسیحیدا، چونکە سەربازی ئەو هەمی کە بوو مایە ی نەمانی هەببەتی خاچەرستەکان لە شامدا ئەمەش هێزە ئیسلامییەکانی هاندا بۆ پەلاماردانی بێ پەرۆی میرنشینه خاچەرستەکان، پاشان ئەمە ئەو بۆنە یەبوو کە ئەستێرە یەکی تر لە ئەستێرەکانی جیهادی خاچەرستی تیدا دەرکەوت کە ئەمەش نۆرەدین محمود زکی بوو کە پڕۆژە کە ی باوکی بۆ یەكخستنی بەرە ی

^۱ الحروب الصليبية والعلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۸۵.

^۲ دور نورالدین محمود فی نهضة الأمة ل ۹۷.

^۳ دور نورالدین محمود فی نهضة الأمة ل ۹۸.

ئىسلامى دژ بە خاچپەرستەکان زىندوکرده وه و ئەمەش ئەو پرۆژە یە کە صلاح الدین تەواى دەکات و سەرکەوتوو دەبێت لە زەمینە خۆشکردن بۆ کۆتایی هێنان بە جەنگى خاچپەرستان، هەر هەوا نۆرە دین سەرکەوتوو بوو لە قۆستنه وهى ئەو بارودۆخەى کە بە دواى شکستی شالاوى دوو مى خاچپەرستەکاندا هات بۆ یەكخستنى شام لە ژێر سەرکردایەتى خۆیدا لە سەر حسابى فەرمانرەواى دیمەشق، پاشان دەستی کردە وه بە جیهادکردن دژ بە خاچپەرستەکان بە سەرکەوتوى، ئەمەش هیزە ئىسلامییه کانى تری وه کو سەلجوقییه رۆمەکان و ئەرتەقى و تورکمانە کانى هاندا بۆ پیشپه وهى کردن بۆ روبه رويبوونه وهى خاچپەرستەکان بە تايبەت لەرەها و ئەنتاکیه دا، بە لکو هەولە کانیاان یە کخست هەتا وه کو نۆرە دین زەنكى توانى هەموو ولاتى شام یەك بخات لە ژێر سەرکردایەتى خۆیدا هەر لەرەها وه لە باکور وه هەتا وه کو حۆران لە باشوردا دەولەتیکى ئىسلامى سەر بە خۆ دروست بوو کە پایتەختە کەى دیمەشق بوو، ئەمەش هەنگاوى یەكەم بوو بەرە و پیکهینانى ئەو بەرە یەى کە لە فوراتە وه دريژ دەبیتە وه بۆ نیل بۆ بەرپەرچدانە وهى راستە قینهى ئەم مەترسییه خاچپەرستیه^۱.

^۱ السقوط ل ۱۲۶.

باسی چوارهم: تیروانیینی نوره‌دین بو مامه له‌کردن له‌گه‌ل ده‌وله‌تی فاطمیدا:

یه‌که‌م: ره‌گو‌ریشه‌ی شیعه‌ی ئیسماعیلی و ده‌وله‌تی فاطمی:

دوای مردنی پێشه‌وا جعفری کو‌ری محمدی صادق شیعه‌بوون به‌دوو کۆمه‌ل که‌خۆیان دایه پال جعفر الصادق: کۆمه‌لێک پێشه‌وا‌ی و ئیمامه‌تیان نه‌دایه پال موسی الکاظمی کو‌ری، نه‌مه‌ش دوانزه ئیمامیه‌کان بوون، کۆمه‌لێکیش ئیمامه‌تی ئی داده‌رنه‌و نه‌لێن: ئیمام دوای جه‌غه‌ر بریتیه‌ له‌ ئیسماعیلی کو‌ری، نه‌مه‌ کۆمه‌له‌ش به‌شیعه‌ی ئیسماعیلی ناسران^۱. عبدالقا‌هر بغدادی ده‌پاره‌ی ئیسماعیلیه‌کان نه‌لێت نه‌مانه ئیمامه‌تیان به‌خشی به‌جه‌غه‌رو دواتریش دایانه پال ئیسماعیلی کو‌ری^۲ شه‌رستانیش نه‌لێن: ئیسماعیلیه‌کان له‌موسه‌وی و دوانزه‌ئیمامیه‌کان به‌وه‌ جیا‌ده‌کرتیه‌وه‌ که‌ ئیمامه‌تیان بو ئیسماعیلی کو‌ری جه‌غه‌ر سه‌لماندوه‌ که‌ کو‌ری که‌ وره‌یه‌تی و پێشتر ده‌قی له‌سه‌ر هاتوه‌ نه‌لێت: صادق ره‌حه‌ته‌ی خ‌وای لی‌بی‌ت ژنی نه‌هیناوه‌ به‌سه‌ر دایکی ئیسماعیلداو که‌ نیزه‌کیشی نه‌کردوته‌ هاوسه‌ری وه‌ک چۆن پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) بو‌ خه‌دیجه‌کردی و عه‌لیش به‌رامبه‌ر به‌فاطمه‌کردی (ﷺ)^۳، که‌ واته‌ ئیسماعیلیه‌یه‌که‌که‌ له‌کۆمه‌له‌کانی شیعه‌و نه‌دریته‌ پال ئیسماعیلی کو‌ری جعفر الصادق و نازناوی زۆریان هه‌یه‌ که‌ پێی ناسراون جگه‌ له‌ نازناوی ئیسماعیلیه‌ له‌وانه‌ باطنیه‌کان، نه‌م ناوه‌شیان بو‌یه‌ لی‌نراوه‌، چونکه‌ وتویانه‌ هه‌موو زۆاله‌تیک (ظا‌هر) ناوه‌رۆکیکی (باطنیکی) هه‌یه‌، هه‌موو دابه‌زینراویکیش + سه‌روش_ تاویل و لی‌کدانه‌وه‌یه‌کی هه‌یه‌، قه‌رامطه‌و مه‌زده‌کیه‌ش له‌وانن، نه‌م دوو ناز ناوه‌شیان له‌عی‌راقدا لی‌نراوه‌، له‌خو‌راسانی‌شدا به‌ "ملحه‌ده‌کان" واته‌ "بئ‌ی باوه‌ران" ناسراون، به‌لام خۆیان نه‌و ناوانه‌یان پێ‌ خو‌ش نییه‌، به‌لکو نه‌لێن: ئیمه‌ ئیسماعیلین، چونکه‌ به‌مه‌ له‌شیعه‌کانی تر جیا‌ده‌کرتیه‌وه‌^۴.

هه‌روه‌ها ده‌وله‌تی فاطمی شیعه‌ له‌سالی ۹۰۹/۲۹۶ له‌باکو‌ری نه‌فریقادا له‌سه‌ر ده‌ستی نه‌بو‌ عبدالله‌ی شیعه‌ دامه‌زرا دوای شکسته‌خواردنی قه‌یره‌وان له‌به‌رامبه‌ر هی‌زه‌کانیداو هه‌لاتنی زیاده‌ی ته‌غلوبی بو‌ میسر له‌جمادی دووه‌می ۲۹۶کداو^۵، به‌یعه‌ت دان به‌عبدالله‌ی مه‌هدیش له‌قیره‌وان دا

^۱ الدولة الفاطمية العبيدية للصلابي ۳۵.

^۲ الفرق بين لبفرق ل ۶۲.

^۳ الملل والدخل (۱/۱۹۱).

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۱/۱۹۲).

^۵ موسعة المغرب العربي (۳/۶۰).

له سالی ۲۹۷/ک/۹۱۰ فەرمانزەوایی ئەبو عبەدللەه شیعە دوای دە سال بەردەوامی کۆتایی پێتەات بە پێی قسە هەندێ لە میژوونوسان^۱.

۱- **عبداللهی مەهدی خەلیفە یەگەمی شیعە:** عبدالله باوکی محەمەدە یەگەم خەلیفە ی خەوارووجە عوبەیدیە باتنییەکانە کە ئیسلامیان هەلگێزایەو و خەلیفایەتی ئەبو بکرو عومەر یان رەتکردهو وە کە بە (رفض) ناسراو بە نەئینی مەزەبی ئیسماعیلیان بلۆکردهو و بانگخواریان بۆ بەرێخست و خەلکانی کۆی و نەزانیان بێ هەلخەلە تاندن،^۲ زەهبی باسی رەچەلە ک و ئەو هی کە دەربارە ی وتراو دەکات و ئەلئ: لیکۆلەران لە سەر ئەو ن کە رەچەلە کی نادیار و نەزانیار، بە جۆرێک کە المعز کە یەگەم کە لە خوێان کاتئ ابن طباطبا پرساری دەربارە ی رەچەلە کی لی کرد ووتی: سبە ی بۆت دەردەهینم، پاشان بۆ سەئینی هات و پارچە ئالتونیکێ فری داو نیو هی شمشیرە کە ی لە کێلان دەرھینا و وتی: ئەمە رەچەلە کمە و فەرمانی پێدان کە زێرتالان بکەن ووتی: ئەمە رەچەلە کمە^۳ هەرچی شیخ طاهر الزاویموفتی لیبیاشە رەحمەتی خوای لیبتیت ئەو سە بارەت بە ژیا نی عبیدالله مەهدی دا ئەلئ: دامە زێتەری دەوڵەتی عوبەیدی و یەگەم دەسەلاتدارە تیاید او بەرەچەلۆک عیراقیە لە کوفە لە دایک بوە لە سالی ۲۶۰ ک داو لە شارۆچکە ی سلمیە پێگە ی ئیسماعیلیە باطنیەکان لە باکوپی شام دا خۆی شاردهو، لە رۆژی لە دایک بونیشیەو وە تاکو ئەو رۆژە ی کە لە سلمیە دانیشتە جئ بوو بە ناوی سەعیدی کورپی حسن کورپی أحمدی کورپی محمدی کورپی عبد الله کورپی مەیمونی قەدداخ نابرابوو لە ناوچە ی سلمیە ی بارەگای ئیسماعیلەکان عەلی کورپی ئەحمەدی کورپی محەمەد کورپی ئیسماعیلی کورپی جەعفری صادق کۆچی دوایی کردو، ئیسماعیلیەکانیشی چەندین مەزاری نەئینیان بۆ بنیات ناو بپاری گواستنەو هی ئیمامە تیان دا لە نەو هی ئیسماعیلی کورپی جعفر الصادق وە بۆ کورپە کە یان بە نیکاحی رۆحی.^۴ پاشان ئەلئ: ئەمە پرەچەلە ک و بنەچە ی عبیداللهی مەهدیە، رەچەلە کی ئەو عوبەیدیانە شە کە ئەدرینە پالی،^۵ شایانی باسە عبیداللهی شیعە کاتئ چوہ ئەفریقیاوہ "واتە تونس": شیعە گەریتتیه کی قیزەونی بلۆکردهو وە جنیوی بە هاوہ لانی پیغمبەر (ﷺ) خیزانەکانی دەداجگە لە عەلی

^۱ هەمان سەرچاوە (۷۰/۳).

^۲ سیر أعلام النبلاء (۱۴۱/۱۵).

^۳ هەمان سەرچاوە (۱۴۱/۱۵).

^۴ تاریخ الفتح العربي في ليبيا ل ۲۵۳.

^۵ الدولة الفاطمية العبيدية للصلابي ل ۴۷.

كۆپى أبوطالبو مقدادو ەممارى كۆپى ياسرو سەلمانى فارسى و ئەبوزەرى غەفارى و لاقى ئەوھى ئى دەدا كە ھاوھ لائى پىئەمبەر (ﷺ) دواى خۇى ھەلگەراونەتەو ە جگە لەوانەى كە ناومان بىردن،^۱ ئەھلى سوننەتیش "سوننەكان" لە قەيرەواندا لەسەردەمى خانەوادەى عوبەيددا زۆر پەراويز خراوو شاراو ە بوون وەك ئەھلى نىمە و ابوون^۲ و بەلاو مەينەتى زۆريان بە شىئو ەكى رۆژانە بەسەر دادەھات. كاتى كورانى عوبەيد خۇيان ئاشكرى كوردو حسين الاعمى نابتى جنىو فرۇشيان دانا لە بازارپەكاندا ھەتاو ەكو بەچەند شىعەرىك^۳ كە فەيرىكرا بوو جنىو بدات بە جۆرىك كە كۆتابى جنىو ەكان دەگاتە سەرخودى پىئەمبەر (ﷺ)^۴ و ەكو: نەفرەت لە ئەشكەوت و ئەوھى كە تىايدا بو ە ھەرو ەھا لە پۆشاك (الكساء) و ئەوھى لە بەرى كوردە چەندىن ووشەى تر مە بەست لە ئەشكەوتیش ئەشكەوتى ئور ە كە پىئەمبەر (ﷺ) و ئەبو ەكر لاخۇيان تىادا شار دەو ە ھەرو ەھا جنىوى تىايە بۆ ئال و بەيت كە پۆشاك (الكساء) ئەيانگىتەو ە، ھەرو ەك سەرى گوئدرىژو ئاژەل بەدوكان و كزگاكاندا ھەلدەواسراو ناوى ھاوھ لائى ئى دەنوسرا، بەم شىئو تەنگيان بە ئەھلى سوننەت ھەلچنى و ئەوھى قسەى بىكرىايە يان بىجولايەتەو ە دەكوژرا ياخود لىدانىان دەكرد^۵.

۲- **لەتاوانەكانى عوبەيدى ەكان لەباكۆرى ئەفرىقىادا**: شىعە ئىسماعىلىيەكان چەندىن تاوانى دزىويان ئەنجام دا لەوانە.

۱- رۆچون و زىادەپوى ھەندى لەبانگخوزانىان لەعبىداللەھى مەھىدا: تەنانەت ھەندىكىشيان گە ياندىانە ئاستى خواو زانىنى غەبىيان دەدايە پال و ئەيانوت پىئەمبەرى نىردراو ە پەيمانىان لەخەلك بۆ وەرگرت و بەئارەزوى خۇيان شتىان دەدايە پال ھەندىكىيان دەيانوت: مەھدى كۆپى پىئەمبەر ە (د.خ) و بەلگەى خوايە بەسەرخەلكو ە بەھەندىكىشيان دەوت كە خواى بەدپەننەرو رۆزىدەر ە، ئەوھى كە وتويانە خوايە ئەو ە لەقسەور ەفتارو دروشمى بانگە خوازەكانىدا دەردەكەوئىت، چونكە كابرىا يەك ھەبوو پىئىان دەت أحمد البلىوى النحاس: لەنوئىژدا پوى دەكردە نشىنگەيەك لەكاتىكدا كەعبىداللەھى تىدا بوو دەركەوتە رۆژئاو ە بوو، كاتى گواستىو ە بۆ مەھدى ە كە ئەكەوئىتە، رۆژھەلاتەو ە كابرىا ئاراستەى گۆپى بەر ە ئەوئى

^۱ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۲۹۱.

^۲ ترتيب المدارك (۲/۳۱۸).

^۳ ھەمان سەرجاو ە.

^۴ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۲۹۱.

^۵ ھەمان سەرجاو ە ل ۲۹۱.

له نوژندا. ^۱ گویاه وه کو مه ککه ی پیروژنوايه نه م بیروباوه په ش لای زورخه لک له و سه رده مه دا باوو بوو، نه وه تا یه کیک له شاعیره کانی بنی عبید دهر باره ی مه دیه دوا ی گوژانه وه ی مه هدی بوی نه لئ:

لهنک أیها الملك الهمام	قدوم للدهر ابتسام
لقد عظمت بأرض الغرب دار	بها الصلوات تقبل و الصيام
هي المهدية الحرم الموقی	كما بتهامة البلد الحرام
كان مقام إبراهيم فيه	ترى قدميك إن عدم المقام
وإن لثم الحجيج الركن أضحي	لنا بعراض قصر كم الشام
لك الدنيا ونسلك حيث كنتم	فكلکم لها أبدا إمام

هه روه ها له و شاعرانه ی که دهر باره ی به خوازانی و تراوه، پیا هه لدانه ی که محمدی کوپی

البديل کردویه تی که تیایدا نه لئ:

حل برفادة المسيح	حل بها آدم ونوح
حا بها أحمد المصطفى	حل بها الكبش والذبيح
حل بها الله ذو المعالي	وكل شيء سواه ریح

نه وه ش که نه لئ غه بی زانیوه، نه وه له باوه پونی هه ندیکیا نه وه دهر نه که ویت که کاتئ سویندیان ده خوارد نه یانوت: به حقه ی زانای غه یب و بینراو که وره مان که له په قاده یه، ^۲ زانی نی غه بییش له تاییه تمه ندیه کانی په روه ردگار وه که س غه یب نازانئ جگه له خوا، خوا ی که وره نه فه رمویت: ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ (النمل: ۶۵).

هه روه ها سویند خواردن به دروستکراونا بیئت به لکو ته نها به به دیه یته ر ده بیئت، پیغه مبه ر (ﷺ) نه فه رمیت: (هه ر که س سویند ده خوات بابیه خوا سویند بخوات یان بیده نگ بیئت). فه رموده ی زویش دهر باره ی نه ی کردنی له سویند خواردن به باو باپیران هاتوه. ^۳

پ- خو سه پاندن و ستم کردن و له سیداره دانئ هه ر که سیک که له سه ر مه زه بی نه وان نه بیئت، نه مه سه رباری نه وه ی که پیشتر باسما ن کرد له سه ر زمانی قازی عیاض له تانه دان

^۱ الكواكب الدرية في السيرة النورية ل ۲۰۴ - ۲۰۵.

^۲ هه مان سه رچاوه (۲۲۱/۱).

^۳ کتاب التوحید محمد بن عبدالوهاب ل ۹۰.

له‌هاوه‌لان و هه‌لئاسینی سه‌ری ئازهل - كه‌به‌پای نه‌وان ئاماژه‌یه بۆ ناوی هاوه‌لان و پیرای كاره‌ دزیوو نا‌په‌واكانی تریان،^۱ زۆر كردنیشیان له‌خه‌لك بۆ چونه‌ سه‌رمه‌زه‌بیان له‌پتی ترساندنیا‌نه‌وه بوو به‌كوشتن، نه‌وه بوو به‌یه‌كجار بپیری له‌سیداره‌دانی چوار هه‌زار كه‌سیان جی‌به‌جی كرد، القابسی نه‌لئ: نه‌وانه‌ی كه‌له - دار‌البحردا - زیندانی عوبه‌یدی‌كان دا مردن له‌مه‌هدیه‌ له‌كاتی هاتنی عبدالله هه‌تاوه‌كو ئیستا چوار هه‌زار پیاون كه‌به‌نازار كوژراون و كه‌هه‌موویان زاناو خواناس و پیاو‌چاكبوون،^۲ نه‌مه‌ جگه‌له‌ وانه‌ی كه‌به‌بی زیندانی ده‌كوژران یاخود له‌شه‌قامه‌كانی قه‌یره‌وان دا لیدان ده‌كران، نه‌مه‌ش كاریگه‌ری هه‌بوو له‌سه‌ر ژیا‌نی رۆژانه‌یان، له‌گه‌ل نه‌مه‌شدا نه‌مه‌ینه‌تیانه‌ لی‌پران و سوربون و ده‌ستگرتنی خه‌لكی مه‌غریبی عه‌ره‌بی به‌قورئان و سوننه‌ته‌وه زیاتر ده‌كرد.

ج- قه‌ده‌غه‌ كردنی فتوادان به‌پیتی مه‌زه‌بی پیشه‌وا مالك: هه‌روه‌ها قه‌ده‌غه‌ بوو كه‌زانیان فتوا به‌پیتی مه‌زه‌بی پیشه‌وا مالك بده‌ن و نه‌مه‌شیان به‌تاوانتیک داده‌نا كه‌سزاكه‌ی لیدان و زیندانی كردن یان كوشتن بوو هه‌ندئ جار به‌دوای نه‌مه‌شدا روبه‌پوی جۆریك له‌توقاندنی ده‌رونی ده‌كرایه‌وه به‌بازاری قه‌یره‌واندا نه‌یانگێژاو هاواریان نه‌كرد: نه‌مه‌ سزای نه‌وه‌كه‌سه‌یه كه‌مه‌زه‌بی مالك په‌یره‌وه‌ ده‌كات، هه‌روه‌ها ری‌یان به‌فتوا‌نه‌ده‌دا بۆ هیچ كه‌سێکی تر نه‌گه‌ر له‌سه‌ر مه‌زه‌بی خۆیان نه‌بوايه، وه‌ك نه‌وه‌ی كه‌ كردیان به‌زانی ناسراو هه‌زی: أبو عبدالله محمدی كورپی عه‌باسی كورپی وه‌لید كه‌له‌ سالی سئ سه‌دو بیست و نۆدا كۆچی دوایی كرد.^۳

د- هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی هه‌ندئ سوننه‌تی متواتر "ده‌ماو ده‌م" مشهور "به‌ناوبانگ": یاخود زیاد كردنی هه‌ندئ ده‌سته‌واژه‌ وه‌ك: حی علی خیر العمل له‌بانگ داو نه‌هیشتنی نوێژی ته‌راویح،^۴ دوای نه‌وه‌ی كه‌یه‌ك سال پرییان به‌كردنیدا، به‌هۆی نه‌مه‌شه‌وه‌ خه‌لكانیکی زۆر وازیان له‌نوێژكردن له‌مزگه‌وتداهینا، قورپه‌سه‌ر نه‌وه‌كه‌سه‌ش كه‌ده‌سته‌واژه‌ی حی علی خیر العملی نه‌وتایه، له‌م باره‌یه‌وه‌ نه‌گێرنه‌وه‌ كه‌عروسی بانگوییژ كۆچكردوو له‌ ۳۱۷ك له‌یه‌كێك له‌مزگه‌وته‌كاندا هه‌ندئ شیعه‌ شایه‌تیان دا له‌سه‌ری كه‌ حی علی خیر العملی نه‌وتوه، سزاكه‌شی بریتی بوو له‌بیرینی زمان و پیشاندانی پاش نه‌وه‌ی كه‌به‌ناو قه‌یره‌واندا گێرپیان،

^۱ جهود علماء المغرب ل ۳۱۲.

^۲ مدرسة الحديث بالقيروان (۷۶/۱).

^۳ رياض النفوس (۵۶/۲).

^۴ جهود علماء المغرب في الدفاع عقيدة أهل السنة ل ۳۰۹.

پاشان کوژرا^۱ بهلام هندی له زانایان له پیلانی عوبه ییدییه کان و مه بهسته گلاوه کانیاں گه شستن له پشت نه م کاره وه که بریتیه له چؤل کردنی مزگه وت له نوپژکه ران بو ریگریش له م خرابه مؤله تیان دا به بانگ وپژه کان که حی علی خیر العمل زیاد بکن چونکه وان لیتهینان و نه وتنی خرابه ی زیاتر لی ده که وپژه وه له و زانایانه ش: أبو الحسن علی کوپری محمدی کوپری مسروری عبدی دباغ کوچکردوو له سالی ۳۵۹ک^۲ که یه کیک بوو له زانا خواناس و پاریزکارو خواپه رسته کان نه م پیاوه زوو له مه بهستی عوبه ییدییه کان تی گهشت ی به بانگ وپژه کانی ووت: له دلی خوتاندا به پیتی سوننه ت بانگ بدهن که لیبوونه وه بلین: حی علی خیر العمل چونکه عوبه ییدییه کان نه یاننه وی به م شیوه یه مزگه وته کان چؤل بکن وتنی نه و دهسته واژه یه ش باشتره له چؤل بوونی مزگه وته کان.

۵- قه دهغه کردنی کوبوونه وه: دهوله تی فاطمی سوور بوو له سهر قه دهغه کردنی کوبوونه وه کان له ترسی شورش و راپه رین دژیان هر بویه گه په نایه کیان دانا بوو له سهره تای شه ودا لییان ده داو هه رکه سیکیان دوا ی نه وه ببینیا یه نه یاندا له ملی، ههروه ها نه و خه لکه یان بلاوه پی ده کرد که بو به خاکسپاردنی زانانیاں کوده بوونه وه.^۳

نه م کرده وه یه ش تانیستا به رده وامه له و ریژیمه پؤلیسیه سه رکه وتکه رانه ی که شتیکی تر نابینن جگه له وه ی که فهرانپه واژ سته مکارو فیرعه ونه که یان ده ببینن: ﴿مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ (غافر: ۲۹).

۶- له ناو بردنی هندی له نوسراوه کانی نه هلی سوننه ت: نوسراوه کانی نه هلی سوننه تیان له ناو بردو ریگریان ده کرد له ناو کوپری کردنیان له لایه ن خه لکه وه وه ک چون کتیه کانی أبو محمدی کوپری هاشم التجیبی یان له سالی ۳۴۶ک قه دهغه کرد که حوت بارکتیبی به جی هیشت له دوا ی خوی، هه مووی به دهستی خوی نوسیوو، پاش گه یاندنی به سولتانی عوبه ییدییه کان بردی و خه لکی لی بی به ش کرد.^۴

۷- ریگری کردن له وانه وتنه وه ی زانایانی سوننه مه زه ب: ریگریان له وانه وتنه وه ی زانایانی نه هلی سوننه ت ده کرد له مزگه وته کاندا، ههروه ها بلاو کردنه وه ی زانست و کوبونه وه یان له گه ل قوتابیاندا لی قه دهغه کرد بوون بویه کتیه کانی مه زه بی سوننه ت نه ها له ماله کاندا ده خوینرا

^۱ البیان المغرب (۱۸۲/۱ - ۱۸۳).

^۲ ترتیب المارک (۵۲۵/۲ - ۵۲۸).

^۳ ریامن النفوس (۲۹/۲).

^۴ هه مان سه رچاوه (۴۲۳/۲).

له ترسی عوبه یه دیکان، نه وه بوو ابو محمدی کوپی اسی زیدو ابو محمدی کوپی التبان و خه لکانی تریش، به دزیه وه نه هاتن بۆلای اسی بکری کوپی اللباد شیخی سوننه کان له قهیره و انداو کتیبه کانیان نه خسته ژیر جله کانیان به جوړیک که ناوه پاستی له شیان عاره قی ده کرد له ترسی عوبه یه دیکان،^۱ نه م ریرووو شیوازه ش له لایه ن هه ندی ده وله تی چه وسینه روه تانیستاش له جیهانی نیسلامیدا به رامبه ر به گه له کانیان پیاده ده کریت و هه ندیکیان نه م مه سه له یه به ته واوی قه ده غه نه که ن و هه ندیکی تریشیان ته نها بواریه هه ندی مه سه له ی ناینی ده دن که له گه ل به رزه وه ندی زه لپزه کانداه گونجی.

ح- شه ریه تیان یه ک خست و فه رزه کانیان هه لگرت له سه ر نه وانه ی که شوین بانگه وازه که یان ده که وتن و ده برانه شوینیکی تاریکه وه عبیدالله فه روه یه کی هه لگه پراوه ی له به ردا بوو له سه ر ده ست و قاچی ده رۆشت و ده هاته لایان و پیی ده وتن: به خ پاشان نه به یئانه وه ده روه وه نه م کاره ی بۆ راقه نه کردن و نه یوت: نه وه ی که به سه ر ده ست و قاچه مه وه ی هاتمه ژوروه وه نه وه من ده مه وی ناگادارتان بکه مه وه که نیوه وه ک گیانداروان و هیچی ترنین، نه پوناکی و نه نویژو نه زه کات و نه هیچ فه رزیک له فه رزه کان، هه موو نه وانه تان له سه ر لاجوه، نه و پۆشاکه ش که به هه لگه پراوی له به رم کردوه، نه وه نه مه وی ناگادارتان بکه مه وه که نیوه ناینتان هه لگه پاندۆته وه، نه وه ش که ووتم به ح، نه وه نه مه وی پیتان رابگه یه نم که هه موو شته کان دروسته بۆتان له زیناو مه ی خواردنه وه و... هتد^۲.

ط- به زۆر رۆژوو شکاندن به خه لک پیش بینینی مانگ: زۆر جار خه لکیان ناچاری رۆژو شکاندن ده کرد پیش بینینی هیلالی مانگی شه ووال،^۳ به لکو نه و که سانه یان ده کوشت که فتوای نه وه یان ده دا که پۆژوو شکاندن دروست نیه هه تاوه کو هیلال نه بینریت، وه ک دژ به زانا ابن الحبلی قازی شاری به رقه کردیان الذهبی له باسی ژیانیدا نه لئ: پیشه وای شه هید دادوه ری شاری برقه محمد بن الحبلی نه میری برقه هات بۆلای ووتی: سبه یئنی جه ژنه، ووتی: باهیلال ببینین نه گینا رۆژوو به خه لک ناشکیتم و تاوانیان بخه مه نه ستوی خۆم، نه ویش ووتی: نامه که ی مه نسور بۆ نه مه هاتوه نه مه پای عوبه یه دیکان بوو به ژماره رۆژیان ده کرده وه و گوئیان به هیلال نه ده دا نه وه بوو هیلال نه بینرا، به لام نه میری شاره که ته پئی لیدا و نامه ده سازی بۆ جه ژن کرد، دادوه ریش ووتی: ناچم و نویژی جه ژنیان بۆناکه م، نه میریش

^۱ مدرسة الحديث بالقبروان (۷۶/۱).

^۲ رياض النفوس (۵۰۴/۲).

^۳ مدرسة القبروان (۷۳/۱).

فهرمانی دا به پیاویک وتاریان بۆ بدات و ئه ویش وتاره که ی داپاشان نامه یه کی نوسی بۆ منصورو ئه ویش داوای دادوهری کردو بردیان بۆلای و پئی وت: په شیمان ببه ره وه لیت خوش دهیم، به لام دادوهرپازی نه بوو، بۆیه فهرمانی هه ئواسینیداو له بهر خۆردا هه ئواسرا هه تاوه کو مرد، زۆر هاواری ده کرد له تینویتی دا به لام ئاویان پی نه ده دا، پاشان له سه ر داریک له خاچیان دا نه فره تی خوا له سه مکاران بیته^۱.

ی- نه هیشتی شوینه واری خه لیفه سوننه مه زه به به کان: ده سه لاتدارانی ده ولته تی فاطمی له رۆژئاوای ئیسلامیدا (باکوپی ئه فریقیا) کاریان بۆ سرپینه وه ی ئاسه واری ئه و خه لیفه سوننیا نه ده کرد که پیش خۆیان هاتبوون، ئه وه بوو عبیدالله فهرمانیکی ده رکد بۆ سرپینه وه ی ناوی ئه و فهرمانپه وایانه ی که مزگه وت و قه لآو شوراکانیان به ناوه و ناوی خۆی له بری ئه وان داده نا، هه روه ها ئه م شیععه باطینیه ده ستی گرت به سه ر مال و سامان و چه کی شوراکانداو ئه و خه لگانه شی ده رکرد که پاسه وانێ کۆشکی زیاده ئه غله بی بوون و کردی به جبه خانه ی چه ک^۲.

ک- بردنه ژوره وه ی ئه سپه کانیا ن بۆ مزگه وت: یه کیک له تاوانه زۆرو زه به نده کانی عبیدالله ئه وه بوو که ئه سپی ده برده مزگه وت، کاتئ له خاوه ن ئه سپه کانیا ن پرسی: بۆ ئه یانهنیننه مزگه وت؟ وتیان: پاشه پۆو میزیا ن پا که، چونکه ئه سپی مه هدییه کاتئ کارگوزاری مزگه وت که ئه مه ی ره تکرده وه لای مه هدی سکا لایان کردو ئه ویش کوشتی، ئین عذاری ئه لیت: له کۆتایی ژیا نیدا خوای گه وه به نه خۆشیه کی قیزه ون تا قی کرده وه که، کرمیک بوو له کۆمیدا ناوسکی ئه خوارد ئه م ده رده شی پتیه بوو هه تا وه کو بوه هۆی مردنی،^۳ موسلمانانی هاوچه رخ کاتئ میژوی ده ولته تی فاطمی عوبه دی ئه خویننه وه ته نها ئه وه ده زان که له سه ر میژوی سیاسی ئه م ده ولته ته نوسراوه، فلان که س رۆشت و فلان که س شوینی گرته وه و ئه م ده ولته ته ده ولته تیک بوه زانستی خۆش ویستوه و بلآوی کردۆته وه، مه به ستیش به مه بلآو کردنه وه ی کتیپی فه یله سوفه کانه، به لام ته نها که مینه یه ک باسی لیدانی زانانیا نی سوننه ده که ن، ته نانه ت ئه و قوتابیا نه ی که میژووی ئیسلامی ده خوینن باسی المعزالدین الله فاطمی وه ک پاله وانیک له پاله وانه کانی میژوو ئه که ن!، ئه مه ش هه موو ده ره نجامی نه بونی لیکدانه وه ی بیروباوه ر خوازانه ی ئیسلامیه بۆ میژوومان ته نانه ت هه ندیک له و میژوو نوسانه ی که میژویان

^۱ سیر اعلام النبلاء (۳۷۴/۱۵)

^۲ ریاض النفوس (۲۹/۲)

^۳ ابعید التاریخ نفسه ل ۳۹.

نوسيوه ته وه كارېگر بون به قوتابخانه روزه لاتناسيه كان، يان به پيري شيعه گهري، پاره يه كي زوريشيان پي به خشراوه بؤ شاردنه وه راستيه كان و ساخته كړدني ميژوو، تانه مړوش مملانتي نيسلامي و باطني به رده وامه، چونكه بيړوكه كان نامرن به لكو ته نها شيوه و روخساره كان ده گوريت، دوزماني نيسلامي هيشتا به به رده وامي به نه پيني و ناشكراو به شه و به روك كرده كن بؤ له ناو بردني نه م بيروباوه پره راسته كه نومت له پيشه وای نازيزو هاوه له جواميرو نه هلو به يتي پاك و بيگه رديه وه وه رگتوه (ﷺ).

۲- شيوازه كاني رويه رويونه وه مه غريبه كان له گه ل ده ولته تي فاگي عوبه يديدا: زاناياني سوننه له مه غريب دا شيوزي جوراو جوريان گرت به ر بؤ رويه رويونه وه ي شيعه گهري، وه ك به گري سلبی و به گري جه ده لی و به گري و رويه رويونه وه ي چه كداری، چند جورتي تری به رگريش هه بوو له ريگه ي بلاو كړدنه وه و هونينه وه ي شيعرو ... هتد.

۱- په رگري سلبی: يه كه م شيوزيك كه زاناياني سوننه له به رامبه ر ه وتی شيعه گهري داگرتيانه به ربريتي بوو: له هوكاري سلبی مه به ستيشمان پي: به شدارينه كړدني به كومه له هه ر شتيكدا كه په يوه ندي به شيعه گهريه وه هيه، يان به ده سه لاتي بالا ده سته وه، نه مه ش له مانگرتني دادوره كاني ده ولته و فه رمانبه رانيدا خوي ده بينيه وه، هه روه ها نه داني باج به ده ولته،^۱ له پواله ته كاني نه م جور به رگريش ناماده نه بوون له نويزي هيني دا كه بونه يه ك بوو بؤ نه فره ت كړدن له هاوه لاني پيغه مبه ر (ﷺ) له سه ر مينبه ر: به هوي نه مه شه وه ماوه يه كي زور نويزي هيني له قه يره واندا نه كرا،^۲ هه نديكيش ته نها دوعا يان لي ده كړدن وه ك عبدالصمد الواعظ،^۳ هه وره ها وه ك ابو الاسحاق السبائي زاهيد كاتي نوشته يه كي نه كړد دواي خويندني فاتيحه و سوره تي نيخلاص و مه عوزه تين نه يوت: له به ر رقم له عبیدالله و نه وه كاني و خوشه ويستيم بؤ پيغه مبه ر كه ت و هاوه لان و نالوبه يته كه ي شيفاي هه ركه سي بده كه روقيه ي شه رعيم بؤ كړدوه،^۴ هه روه ها له پوله ته كاني به رگري سلبی ده نگ وه رگرتن بوو له هه ركه سيك كه له سولتانه وه نزيك بوايه يا خود به رگري له بوني بكر دايه يان پاشاوي بؤ به ينايه ته وه، نه مه ش له به ر فه رمايشتي په روه ر دگار ﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ﴾ (المجادلة: ۲۲) و اته:

^۱ مقدمة حسين مؤنس على رياض النفوس ل ۱۷.

^۲ البيان المغرب (۱/۲۷۷).

^۳ معالم الايمان (۳/۲۳۷).

^۴ معالم الايمان (۳/۷۱).

که سیکت دهست ناکه ویت باوه پیتین به خواو برژژی دواپی، له کاتیکدا که سانیکیان خوش بویت که دژایه تی خواو پیغه مبه ره میان کردبیت، نه گهر چی نه و دژمانه باوو باپیریان بن یان نه و هیان بن یان برایان بن یان عه شیره تیان بن. ته فسیری ناسات ل ۵۴۵.

نه و هتا خه له فی کورپی اَبی القاسم ی برانعی: کۆچکردو له ۴۰۰ک^۱ هه موو زانایانی قهیره ووان دژی وهستان له به ربونی په یوهندی له گه ل پاشاکانی عوبه دیدیداو وه رگرتنی دیاریه کانیاو دانانی کتیب له سه ره چه له کیان، تورپی و بیزاریشیان دژی په ره ی سه ندکاتی ستایشکردنی عوبه دیدیه کانیاو بینی که به خه تی دهستی نه و نوسرابوو نمونه ی به شیعیکی حطه هینابویه وه که ده لی^۲:

لأولئك قوم إن بنوا أحسنوا البنا وإن عاهدوا أوفوا وإن عقدوا شدوا

به هژی هه موو نه مانه وه زانایانی قهیره ووان دفتوای وه لانانی کتیبه کانی و نه خویندنه وه یان دا، له به رامبه ریشدا نه و ناچار بوو کۆچ بکات بو صقلیه و له ویش پیشوازیه کی باشی لیکرا له لایه ن نه میره که یه وه^۳.

ب- **په رگری جه ده لی**: به رگری جه ده لی به هیژترین و فراوانترین جۆری به رگری بوو که زانایانی سوننه ی مه غریب پیی ههستان دژ به شیعه ی لادهر، کومه لیکری زور زاناش دره وشانه وه له ناسمانی نه م مشتومرو گفتوگرو روبه رو بوونه وه بیروباوه ریه داو توانیان بینه زمانی گۆیاو به رگریکاری سوننه کان له ناین، له وه که سانه ش که دره وشانه وه له بواری مشتومرو جه ده لدا شیخ عبالله ی کورپی التبان کۆچکردو (۳۷۱ک)^۴، نه م زانایه ناوبانگی ده رکردو به هژی مشتومری له گه ل عوبه دیده کاندا به راده یه ک که خه لکی له شوینه دوره کانه وه ده هاتنه لای به هژی زانیاری و شاره زایی له بواری به رگریکردن له مه زه بی نه هلی سوننه تدا، هه روه ها نه م پیشه وایه ویزای لیها تووی له مشتومرو جه ده لدا پیواویکی نازاو چاونه ترسش بوو و سللی له مرگ نه ده کرده وه، مالکی و دباغ ده گپنه وه که عبدالله ی ناسراو به فیلباز^۵، فه رمانزه وای قهیره ووان به دوا ی زانایاندا ده گه را، نه وانیش له مالی ابن اَبی زیدی قهیره وانیدا کۆبوونه وه و ابن التبان یش پیی وتن: من نه روم بو لای گیانم نه به خشم له پیناوتاندا، چونکه نه گهر شتیک

^۱ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۲۲۴.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۲۲۴.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۲۲۴.

^۴ ترتيب المدارك (۵۱۷/۲-۵۲۴) شجرة النور الزنكية (۹۵/۱-۹۶).

^۵ په کیکه له کاربه دهستانی عوبه دیده کان.

به سهر نئوه دابیت ئیسلام توشی لاوازییه کی گه وره ده بیته^۱، پاشان چوو بۆ لای و خۆی کۆمه له که ی له مه جلیسی مشت و مرپا ده مکوت کرد، پاش شکست هینانیشیان هیشتا شه رمیان نه ده کردو داویان لیکرد بجیته سهر مه زه به که یان، به لام نه و رازی نه بوو وتی: چۆن زانایه که شه ست سالی ته مه نی بیته و حه لال و حه رامی خوا بزانیت و وه لامی حه فتا و دوو کۆمه ل بداته وه شتی وای پئی ده وت ریت؟! نه گه ر بکه نه به دوو که رته وه واز له مه زه به یی خۆم ناهینم^۲، دوی نه وه به جی هیشتن و نه وانیش بئ ئومید بوون لئی چه ند پیاویکی ده وه ته ی فاطمیان نار دو و شمشیریان لئ به ر زکرده وه هه تا وه کو نه و خه لکانه ی که ده یببینین بترسن، به لام له ژیر نه و فشاره شدا به رده وام بوو له رینمونی ده کردنی خه لک و ئامۆزگاری پێشکه ش ده کردن و به یی ترس نه یوت: دامه زراوین، له نئوان ئیوه و خوادا ته نها ئیسلام هه یه، نه گه ر لئی دوربکه ونه وه تیا نه چن^۳. هه روه ها له وه ده ترسا که خه لکی له لایه ن عوبه یده ییه کانه وه سه ریان لئ بشیۆن ریت و نه یوت: سویند به خوا له گونا هه کردنیان ناترسم، چونکه په روه ردگاریان به خشنده یه، به لام ته نها له وه ده ترسم گومانیان له بئ باوه ری عوبه یدییه کانداهه بیته و بچه دۆزه خه وه^۴. هه روه ها له و که سانه ی که ناسرا بوون به دا کۆکی کردن له ئیسلام به لگه ی روون و به هیزیان ده خسته روو بانگ خوازانای ده وه ته ی فاطمیان ده مکوت ده کرد أبو عوسمان سعیدی کۆری حداد کۆچیکر دوو له ۳۰۲ ک زمان حالئ نه هلی سوننه ت و ئیبن حه نبه لی مه غریب، سه له می ده رباره ی ده لئ: زانایه کی چاک و زمان پاراو خوا په رست و تاقانه ی سه رده می خۆی بوو له گه فتوگۆ و وه لامدانه وه ی فاطمیه کانداه^۵. الخشني ده رباره ی نه لئیت: وه لامی بیده چییه کانی دایه وه نه وانه ی که پێچه وانه ی سوننه ت بوون و، له م بواره شدا رۆلئیکی دیار و ئاسه واری باشی هه بوو نوینه ریکی باشی موسلمانان بوو به راده یه که خه لکی قهیره وان به احمدی کۆری حه نبه لیان ده چواند^۶، المالکی ده رباره ی نه لئیت: چه ندین دانیشتنی هه بوو له گه ل بئ باوه راندا نه بوو عبیده الله ی شیعه و أبی العباس و برای و عبیده الله، تیایدا بئ باوه ری و پاشگه زبوونه وه یانی له ناین و په ک خسته نی سیفه ته کانی

^۱ معالم الايمان (۱۱۳/۳).

^۲ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۲۲۷.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۳۲۴.

^۴ معالم الايمان (۹۱/۳).

^۵ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۳۲۸.

^۶ طبقات الخشني ۱۹۹ معالم الايمان (۲۰۹/۲).

په روه ردگاری له لاین نه وانه وه روونكرده وه^۱، هه روه ها دهوله تی فاطمی له مه غریدا هه ولیدا که خه لکی ناچاریکات بۆ پهیره کردنی مه وه بیان هه ندی جار له ریگه ی گفتوگۆو به لگه هینانه وه هه ندی جاریش له ریگه ی هه ره شه ی کوشتنه وه، نه مه ش خه لکی ترساندو په نایان برد بۆ نه بی سه عیدو پرسسیاریان لیکرد ده رباره ی "تقیه"^۲، به لام نه و پتی رازینه بوو ووتی: من له نه وه د سالّ تیپه ریپوم، پیویستم به ژیان نه ماوه و پیویسته مشتومرو مجاده له بکه م له سه ر ناین هه تاوه کو لای خوی گه وره پاساوم هه بیّت، نه وه بوو راستی کردو به م کاره هه ستاو پاش خوی گه وره پشتیان به و ده به ست له رویه رویونه وه ی شیعه دا^۳. له گرنگترین نه و بابه تانه ش که مشتومپی له سه رکرا.

● **پیشخستنی عه لی به سه ر نه بووه کړ (ﷺ)**؛ په که مین گفتوگۆ وه ک خاوه نی "المعالم" ده لئ: ده رباره ی چاکتربوونی نه بووه کړو عه لی بووه، نه وه بوو دوی کۆبوونه وه ی نیوان ابن الحدادو ابي عبدالله شیعه دا، نه بوو عبدالله ی پرسسیاری کرد له ابن الحداد ووتی: ئیوه خه لکانی تر فه زل نه ده ن به سه ر (أصحاب الکساء)؟! مه به ستی (أصحاب الکساء) محمد (ﷺ) عه لو فاطمه و حسن و حسین (ﷺ) و مه به ستی له خه لکانی تر نه بووه کړ (ﷺ) بوو ابو عثمانیش ووتی: باشه کامیان به باشتر بزانی؟ پینج که س که جبریل شه شه میانه یا خود دوو که ش که خوی گه وره سینییه میانه^۴؟! نه وسا کابرای شیعه ده مکوت بوو.

● **به پیشه و او نیمام زانینی عه لی (ﷺ)**؛ له م گفتوگۆیه دا نه بوو عبدالله ی شیعه ویستی بیسه لمینیت که "موالاة" له فه رموده ی "من کنت مولاه فهذا علی مولاه"^۵ دا، مه به ست پتی به ندایه تیبه، بۆیه ووتی: بۆچی خه لکی نابنه به نده بۆ ئیمه؟ ابن الحدادیش ووتی: نه وه ویلایه ت و سه ره پره رشتی به ندایه تی نیبه، به لکو سه ره پره رشتی و گه وره یی نایینه به لگه شی به نایه تی: ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ۷۹ وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۸۰﴾، واته: بۆ هیهج ئاده میزادیک و که سیک نه گونجاوه که خوا کتیبی ناسمانی و فه رمانه وایی و

^۱ ریاض النفوس (۷۰/۲).

^۲ معالم الايمان (۲۹۸/۲) جهود علماء المغرب ل ۲۲۹.

^۳ سن التدمذي، تحفة الأموزي ژماره ۲۷۹۷ فه رموده یه کی باش و مامۆیه (حسن غریب).

^۴ سن التدمذي، تحفة الأموزي ژماره ۲۷۹۷ فه رموده یه کی باش و مامۆیه (حسن غریب).

^۵ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۳۳۱.

پیتغمه به رایه تی پی به خشیبیت له وه ودوا به خه لکی بلیت: ورن بینه عبدو به ندهی من له جیاتی نه وهی به نده و عهبدی خوابن، به لکو (به خه لکیان ووتوه) ههولّ بدن بۆ خوا بزین و لیپرین و بۆ ره زامه ندی په روه ردگار ههولّ بدن، به وهش ده بنه خواناس و ره بانئ که به رنامه ی خوای فییری خه لکی بکه ن و خوشتان به رده وام ههولّ بدن فییری ببن (هیچ پیتغمه به ریک) فرمانی نه وهی نه داوه که فریشته کان و پیتغمه به ران بکه ن به په روه ردگار (هه رگیز کاری له وهی جوړه له وان ناوه شیته وه) نایا ناراسته فرمانی بی باوه ری و کوتا پی بدات دوا ی نه وهی که نیوه موسلمانن و ملکه چی په روه ردگار؟! (ته فسیری ناسان ل ۶۰). چونکه شتیک که خوای گه وره بۆ پیتغمه به ری برپار نه دابیت بۆ خه لکی ناسایشی برپار نادات، عه لیش (ﷺ) پیتغمه به ر نه بوه، به لکو وه زیرو هاوکاری پیتغمه به ریوه (ﷺ)، نه مه چه ند نامازه یه کی خیرابوو به شیکی که میشه له کومه له مشتومرو گفتوگو یه که له نیوان هه ردولا رویدا.

ج- **رویه روپوونه وهی چه گداری؛** زانایانی مه غریب ته نها به به رگری سلبی و جه ده لی وازیانف هینا، به لکو هه ندیکیان چه کیان هه لگرت و چوونه دهر وه بۆ جه نگ کردن دژ به فاطمییه کان، نه وه تا جبله ی کوری حمود الصدفی ریباگی به جیهیتشت و چوه قه یوه وان، کاتئ دهر باره ی نه وه قسه ی له گه ل کرا و ووتی: نیمه پاسه وانئ دوژمنیکمان ده کرد له نیوان نیمه و نه ودا دهر یا هه بوو نیستا نه م دوژمنه هاتوته ناومان و نه مه ناخوشره پاشان ووتی: جیهاد کردنی نه مانه باشتره له جیهاد کردنی خه لکی هاوه لپه یاد که ر^۱، به لگه شی بۆ نه مه نایه تی "التوبه ۱۲۳. واته: نهی نه وانه ی باوه رتان هیناوه یجه ننگن دژی نه و بی باوه رانه ی که لیتان نزیک ده بنه وه و به ده ورپه رتاندان. ته فسیری ناسان ل ۲۰۷.

هه روه ها له و زانایانه ش أبو قاسم حسنی کوری مفرج کۆکردوو له ۳۰۹ ک که له و یه که مین که سانه بوو که دژ به ده سلاتی شیعه راپه ری و به شه هیدی مرد، عبیداللهی مه هدی کوشتی، له گه ل پایویکی تر دا له خاج دژا به ناوی أبو عبداللهی سدری که پیاوچاکیک بوو په یمانیدابوو که جیهاد بکات دژ به مه هدی خه لگیشی بۆ نه و کاره هانده دا هه والئ نه مه ش به عبدالله گه یشت و فه رمانی کوشتنی دا^۲ هه روه ها کومه لئ زانایان هه نگاویکی گه وره تریان ناوو فتوای پیویستی جیهادیان دژ به ده ولته تی فاطمی عوبه دیدیان راگه یاند، نه مه ش دوا ی کۆبوونه وه و راویژکردن بوو له نیوان زانایانی سوننه دا

^۱ تقیه: واته نه وهی که مروؤ شتیک پیشان بداتو له دلوه باوه ری پیی نه بیت، نه مه ش یه کیکه له بنه ماکانی شیعه.

وه رگیز.

^۲ معام الایمان (۱۸۵/۲) جهود علماء المغرب ۲۳۷.

^۳ ریاض النفوس (۱۶۹/۲-۱۷۲).

پاشان هاوپه یمانتیبیه کان راگه یاند له گه لّ ئە هلی قبیله دا دژ به فاطمییه کان که حوکمی بئ باوهریان به سهردا سه پاندن به هوی بیروبوچوونه ناره واکانییه وه زانا شیخ أبو بکری کوپی عبدالرحمانی خولانی ئە لّ: شیخ أبو اسحاقی سبائی رحمتی خوی لیبیت له گه لّ زانیانی ئە فریقیه و ئە بوو یه زیددا که و ترئ بۆ جهنگ کردن دژ به فاطمییه کان، ئە بو اسحاقیش ئاماژه ی بۆ سه ریزانی ئە بوو یه زیدده کردو ئە یوت ئە وانه ئە هلی قبیله ن. ئاماژه شی به سه ریزانی فاطمی ده کردو ئە یوت ئە وانه ئە هلی قبیله نین، پئیسته له سه رمان له گه لّ ئە م ئە هلی قبیله نه دا بژیینه دهر وه بۆ کوشتاری ئە وانه ی که ئە هلی قبیله نین، جا ئە گه ره به سه ریاندا سه رکه وتین ئە وه گوێرپایه لّی ئە بئ به زیدناکه یین، چونکه خه وارچه و. خوی گه وری پیشه وایه کی داد په روه ری به سه ردا زالّ ده کات و له ئیمه ی دورد ه خاته وه و له دهستی رزگارمان ده کات، ئە و زانا و خواپه رستانه ش که له گه لّیدا چون بریتی بوون له. أبو العرب ابن تحیم وابو عبدالملك مروان نصروان و أبو أسحاق السبائی أبو الفضل وأبو سلیمان و ربیع بن القطان و خه لگانیکی زۆری تریش^۱، ئە وه بوو له کاتی دیاریکراویدا زانیان چوونه دهر وه و ناودارانی خه لگیشیان به دواوه بوو و پیرای جه ماوه ریکی زۆر، هیچ زانا و پیاو چاکیک دوانه که وت جگه له پیروپه ککه وته کان نه بیت ربیع القطانیش له پیشه وه ی ریزه کانه وه بوو به سواری ئە سه که یه وه زریپۆش و که ره سته ی جهنگی له خۆی ئالاند بوو ئە یوت: سوپاس بۆ ئە و خوییه ی که هیشتمیه وه هه تاوه کو گه شتم به کومه لیک باوه ردار که بۆ جیهادی دوژمنانی تۆ پیغه مبه ره که ت کۆبوونه ته وه^۲. زانیانیش له و روبه رو بوونه وه دا رۆلکی باشیان بینی وینه یه کی راسته قینه یان بۆ جیهاد کردن له پینا و خوادا پیشاندا، زیاتر له هه شتا زانیان لّ شهید بوو، له وانه ربیع القطان و ممیسی و خه لگانیکی تر، سه رکه و تنیکی گه وره یان به ده سته ینا و خه ریک بوو ده سته بگرن به سه ره مه دیه دا ئە گه ر فیلان لّ نه کرایه و ئە بو یزید روه ی راسته قینه ی خۆی هه لئه مایایه و دژایه تی خۆی بۆ ئە هلی سوننه ت دهر نه خستایه به فه رمان کردن به سه ر یازه کانی هه تاوه کو پشتی خه لکی قه ریه وان به رده ن، ئە وه بوو به سه ر یازه کانی ووت: ئە گه ر روبه رو یان بوونه وه ئە و پشتی خه لکی قه ریه وان به رده ن هه تاوه کو دوژمنه کاننیا ن زالّ بن به سه ریاندا و به ده سته ی ئە وان بکوژدین نه ک ئیمه و رزگارمان بیت له ده سته یان^۳ ئامانجی شی به م کاره بۆ گه ن و ناشیرینه بریتی بوو له رزگار بوونی لیان، چونکه ئە گه ر زانیان و سه رۆک هۆزه کانی قه ریه وان بکوژدیت ئە وه به ئاسانی به سه ره

^۱ الدولة الفاطمية العبيدية للصلاحي ۷۸.

^۲ الدولة الفاطمية العبيدية للصلاحي ۷۸.

^۳ معالم الايمان (۳/۳۷-۴۲).

^۴ الجيان المغرب (۱/۲۱۸).

شویتیکه وتوانیندا زالّ ده بیټ و نارہ زوی خوی بۆ هر شتیک که بیه ویت بانگه پشیمان ده کات،^۱ به لام به خراپترین شیوه شکستی خوارد، چونکه ژماره یکی زۆد له سه ریازه کانی چونه ریزی دوژمن و تنها سه ریازیکی که می به ده وردا مایه وه و به خراپترین شیوه کوشتیان، کوشتنیشی له ۳۰ی مجرمی سالی ۳۳۶ک بوو،^۲ ئەم روبه روبوونه وش دواتر کاریگری هه بوو له سه ر په یوه ندی نیوان شیعه و سووننه له سه ر گۆره پانی مه غریب، چونکه به رگری به رده وام بوو هه تا وه کو پاش ده رچوونی فاطمییه کانیش له مه غریب نه وه بوو ئەگه ران به شوین ناوه نده کانی شیعه داو له هه رکوی به بیان بگردایه ن ئەیان کوشتن و مالیان به تالان نه بردن، ابن العذاری له البیان المغربدا باس ده کات که خه لکیک له شاری قهیره واندا هه بوون خویان له ژیر په رده ی شیعه دا هه شار دابوو خراپترین خه لکبوون، خه لکی شاره که ش به گشتی هیرشیان کرده سه ریان و خه لکیکی زۆریان لّ کوشتن و مالّ و مولکیان تالان کردن،^۳ قازی عیاضیش وه سفی ئەم روداوه ئەکات و ئەلّ: ده ستپیکی ئەمه له رۆژی هه یینی ناوه راستی محرم دابوو، خه لکی شیعه کانیشان کوشت و سوتاندنیان و مالّ و مولکیان تالانکردن و خانووه کانیشان روخاندن و ژن و مناله کانیشان کوشتن و به قاچ رایانده کیشان، ئەمه ش هیزیک بوو خوا زالی کرد به سه ریاندا، ئەم مه سه له یه ش له قهیره وانوه گوپزایه وه بۆ مه هدییه و شوینه کانی ترو به ناگر سوتاندنیان و که سیان لّ نه هیشتن له نه فریقیدا جگه له وانیه که دیارنه مان^۴. ئەم جۆره به رگریه ش توندترین جۆری به رگری بوو که به هۆیه وه خوی گه وره زه ی مه غریبیان پاک کرده وه له مه زه به ی شیعه ی باگنی داهینراو.

د- به رگری له رۆی نوسین و دانانی کتیبه وه: به رگری له رۆی نوسینه وه له هۆکاره به سود و کاریگه ره کانی به ره نگاریبوونه وه ی شیعه بوو، که رۆلکی باشی هه بوو له نیگه رانکردن و بپزارکردنیان و راگه یانندی جهنگ له لایه ن ئەوانه وه دژ به هر که سیک که به وکاره هه لده ستیت، هه روه ها کاریگری هه بوو له سه ر رونکردنه وه ی راستی بۆ خه لک و چه سپاندنی بنه ماکانی سوننه ت ئەم نوستن و دانراوانه ش ئەکران به دوو به شه وه:

- ئەو نوسراوانه ی که باسیان له مه سه له کانی عه قیده و بیروباوهر ده کرد به گشتی به پیتی رییازی ئەهلی سوننه ت و جه ماعت، له وه مه سه لانه ش که باسی ده کرد مه سه له ی "إمامه" لای ئەهلی سوننه ت و فه زلی ئەبووبه کرو عومهر و عوسمان و عه ل (رضی الله عنه)، و ره وایه تی خه لیفایه تی ئەو

^۱ هه مان سه رچاره (۲۶۸/۱).

^۲ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۳۴۴.

^۳ البیان المغرب (۲۶۸/۱).

^۴ ترتیب المدارک (۶۲۵/۲).

سيانە بە پيچەوانەى راي شيعە و رازى بوون لە ھەموو ھاوھالانى پيغەمبەر (ﷺ) بە بىن جياوازي لە نتيوانيانداو بە دادگەر و چاڪ زانينى سەرچەميان بە پيچەوانەى شيعە كە بە بى باوەر و گوناھباريان دەزانن جگە لە چەند كەسيكى كەم، ئەم جۆرە نوسينە كاريگەرى باشى ھەبوو لەسەر بەرچا و روونکردنەوھى خەلكى بەرامبەر بە ئاينە كەيان و بلاوكردنەوھى مەزھەبى راست بە جۆرئەك كەوايان لايھات ھەركەسيك پيچەوانەى ئەم بىروباوەرپانە بىرى بگردايەتەوھ بە پيچەوانەى ئىسلام و دەرچوو لە ريزى موسلمانيان دەزانى و ئەوھى كە بەرامبەر بى باوەر پيويستبوو بۆ ئەويش بە پيويستيان دەزانى وەك دژايەتى كردن و كوشتن و دەنگ لى وەرگرتن و جۆرەكانى تری مامەلە، بەلكو بەھۆى ئەمەوھ بگەريتەوھ و پەشيمان ببيتەوھ^۱.

- جۆرى دووھم: ئەو نوسينانەى كە بە تايبەت بۆ وەلامدانەوھى شيعە و بىروباوەرە نارەواكانيان دەنوسرا، ئەم جۆرە نوسينەش وەك پيشتر باسمانكرد دەرەنجامى چەند بارو دۆخىكى تايبەت بوو كە پيويستى دەكرد لەسەر ئەھلى سوننەت وەلامميان بدەنەوھو، گومانەكانيان پوچ بكەنەوھ، لەم جۆرە نوسينانەش ھەردوو كتيبى "الامامە" باس دەكەين كە دانراوى محمد بن سحنونبوون، و باشترين كتيبن لەم بوارەدا نوسرابن، عيسى كوپى مسكين ئەلئى: لەم بوارەدا شتى وەك ئەو دوو كتيبە نەنوسراوھ^۲، ھەروھە كتيبى "الامامە" ي پيشەوا ابراھيمي كوپى عبدالله زبيري، ھەروھە كتيبى "الرد على الرافضة" ي ھەمان نوسەر. ئەم دوو كتيبە ھۆكارى ليدان و گيران و نازاردانى بوو لەلايەن دەولەتى فاطمى عوبەيدىوھ، چونكە ئەم جۆرە نوسينە كاريگەرى خۆى ھەبوو لە بەرگریدا^۳.

۵- بەرگري شاعيرانى سوننە مەزھەب: لە پال نوسيندا ھۆكارىكى تر ھەبوو كە بریتی بوو لە ھۆنينەوھى شيعەر دژ بە عوبەيدىيەكان و بە خراپ باسكردنيان لەم بوارەشدا زۆر شاعير دەرکەوتن لەوانە: أبو قاسم فزارى كە وەسفى خويان و ھەلسو كەوتيانى دەكردو ئەيووت:

عبدوا ملوكهم وظنوا أنهم	نالوا بهم سبب النجاة عموما
وتمكن الشيطان من خطواتهم	فأراهم عوج الضلال قوما
رغبوا عن الصديق و الفاروق في	أحكامهم لا سلموا تسليمًا
واستبدلوا بهما ابن الأسود نابجا	وأبا قدارة واللعين تيمًا

^۱ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۳۴۹.

^۲ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۳۴۹.

^۳ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۳۴۹.

عمن أصارهم الإله نجوما
 دهرية جعلوا الحديث قديما
 عبدوا النجوم و أكثروا التنجيم
 أن لا عذاب ولا تبعيما
 النورين عن ظلماتهم تعظيما
 وبتركهم حقبا وكان رحيم
 بأبي يزيد من العذاب أليما
 يقوم بها دعى أو كفور
 لها وتلونت منها الدهور
 ولم تغن المعامل والقصور
 إله دافع عنها قدير
 وميز ما اكنته الصدور
 وأسبل فوقها ستر ستر
 بحار لا تعد ولا بحور
 إذا عدوا وليس لها نظير
 فقد طاب الأرائل والأخير
 وفادوا ما استبد به المغير
 فزال عنهم تلك الشرور
 أمات عروقتها ضر ضرير
 لهم أهلا و أكثرهم شطير
 هناك ودورنا للقوم دور
 وقام بشكرنا منهم شكور
 لغاب طعامهم و المخ رير
 ولا جبل أعاليه و عور
 لنا من حفظ رب العرش سور
 إذا قضى القضا تنحى البحور
 وفي إيماننا البيض الذكور

تبعوا كلاب جهنم وتأخروا
 أمن اليهود؟ أم النصاري؟ أم هم
 أم هم من الصابئين أم من عصابة
 أم هم زنادقة معطلة رأوا
 أم عصابة صنوية قد عظموا
 سبحان من أبى العباد بكفرهم
 يا رب فالعنهم و لقمهم
 عجيب لفتنة أعمت و عمت
 تنزلت المدائن و البوادي
 وضائق كل أرض ذات عرض
 فنجى القبروان وساكنيها
 أحاط بأهلها علما و خبرا
 وجللهم بعافية و أمن
 وأثبت جلة العلماء فيها
 ومنها سادة العلماء قدما
 وفيها القوم عباد خيارا
 هم افتكروا سبایا كل أرض
 كفيناهم عظائمها جميعا
 وسكنا قلوبا خافقات
 وآوينا و آسينا وكنا
 فبات طعامنا لهم طعاما
 وكان لنا ثواب الله ذخرا
 ولولا القبروان و ساكنوها
 وليس لنا كما لهم حصون
 ولا سور أحاط بنا ولكن
 ولا نأري إلى بحر وإنما
 ولكننا إلى القرآن نأوي

عقائِق كالبوارق مرهفات	بها تحمي الحرائم و الثغور
وسمر في أعاليهن شهب	بها ظمأ مواردُها النحور
وإنا بعد من خوف وأمن	نُحِب إذا تشعبت الأمور
رسول الله و الصديق حيا	به ترجى السعادة و الحبور
وبعدهما نُحِب القوم طرا	وما اختلفوا فربهم غفور
ألا بابي و خاصتي وأمي	محمد البشير لنا النذير
سأهدي ما حبيت له ثناء	مع الركيان ينجد أو يغور

٤- المعز لدين اللّٰه فاطمي و چوونه بؤميسر؛ بهوردی چاوديزی کاروباره کانی فه رمانپه او
نه ميره کانی میسری ده کردو دلی لئی دهدا بؤ ده سنگرتن به سهر میسردا، به مردنی کافوری
نه خشیدیش سالی ۳۵۵ک دا بارودوخی ولای میسر تی کچوو، معزالدینیش نه م هله ی
قوسته وهو، بؤسه برپاری داو پلانی داناو دهستی دایه لیدانی بیرو بنیاتنای کوشک له نیوان
قهیره وان و سنوری میسردا بؤ نه م مه به ستهش سوپایه کی زوری کؤ کرده وهو پارو
سامانیکی زوری پیکه وه ناو جه وه ر الصقلی به سه رکدایه تی هیزه کانی دانا که له سه د ه زار
زیاتر بوون، سوپای عوبه دیدیه کان که وته پئی بؤ گواستنه وه ی مه زه بی باطنی بؤ میسر
هه تاوه کو زرگاریان بییت له وه قهیران و شوپش و مملانی توندانه ی که زانایانی سوننه مه زه ب
رابه رایه تیان ده کرد به دریزایی پینج ده یه ی یه که له دوا ی یه که له باکورپی نه فریقادا، بؤ
ره تکرده وه ی باطنی و له پیناوی راگه یاندنی بیرو باوه په کانی نه هلی سوننه ت و جه ماعه تدا،
معزالدینیش سودی وه رگرت له لاوازی حوکی نه خشیدی که سه ر به ده وله تی عه باسی بووو
توانی تیری ژه هراوی خو ی بهاویژیت، بؤیه سوپاکه ی له سه ر خواستی هاوکارانی خسته پئی بؤ
له ناو بردنی ده وله تی عه باسی، له مانگی جه مادی یه که می سالی ۳۸۵ک دا سوپاکه ی توانی
به سه رکدایه تی جه وه ر الصقلی به ناسانی میسر بخاته سه ر مولکی فاطمیه کان، جه وه ر
الصقلی ش نه و که سه یه که نه زه ری بنیات ناوه له سالی ۳۶۱ک هه تاوه کو لانکه یه که بییت بؤ
پیگه یاندنی بانگخوازانی مه زه بی نیسماعیلی، هه ر که میسر که وته ژیر دهستی معزالدین
فاطمی به سوپا و خیزان و مال و مولک و خه لکای ده ورو به ری وه باکورپی نه فریقای به ره و میسر
به جیه پیشت هه تاوه کو خو ی فه رمانپه وایه تی بگریته نه ستوو کاروباری باکورپی نه فریقاشی
سپارد به نه میری صنه اچی بلکین بن زیری پاشان طرابلس و سرت و برقه شی لکاند به میسره وه
مه مده ی کورپی هانی نه نده لوسی شاعیریشی له گه لدا بوو که روچوو ببوو له ستایش کردنی
معزداو نه لئی:

فكأنما أنت النبي محمد
 ما شئت أنت لا ماشاءت الأقدار
 وكأنها أنصارك الأنصار
 فاحكم فأنت الواحد القهار
 هذا الذي تجدي شفاعته غداً
 حقاً وتحمد أن تراه النار

ههروهها دهريارهه موعز دهلئ:

النوار أنت وكل نورِ ظلمة
 والفوق أنت وكل فوق دون بيت شعر

ههروهها سه ره تاي گه شتي معزالدين بۆ ميسر له سالي ۳۶۲ك دا بوو ئيبين هانينيش له برقه دا
 كوژرا له په جه بي سالي ۳۶۲ك له ته مه ني چلو دوو سالي دا ته ره كه شى وه كو سه گ فرئى درابوو
 له كه نار دهرياي برقه داو معزالدينينش زۆرى به داخ بوو بۆ كوژرانى ووتى: ئه م پياوه ئوميدمان وابوو
 شانازى پئوه بكه ين له به رامبهر شاعيرانى رۆژه لاتدا به لام بۆمان نه كرا، ئه وه بوو معزالدين
 به رده وام بوو له گه شته كه يدا هه تا وه كو گه يشته سنورى ميسرو چوو ه شارى ئه سكه نده ريه له ۲۳ى
 شهعبانى سالي ۳۶۲ك چند وه فديكى زۆر له ناودارو سه ركرده و دادوه ره كانى پيشوازيان ليكرده،
 ههروهها ده سه لاتي معزالدين له سبته وه له رۆژئاواوه دريژده بووه وه هه تا وه كو مه ككه له رۆژه لاتته وه
 ههروهها دانيشتوانى كه نار ه كانى زهرياي ئه تله سيش به فه رمانى ئه و جولانه وه بۆ ماوه ي دوو سال و
 نيو له ميسردا مايه وه وو له حه وتى ره ه بيعى يه كه مى سالي ۳۶۵ك له قاهره كۆچى دوايى كردو
 ده سه لاتي له ئه فريقادا سى و دوو سالي خاياند.^۲

الذهبي دهلئ: له م كاته دا شيعه گه رى بره وى پئيدراو لوتبه رزى گرتى له ميسرو شام حيجازو
 له رۆژئاوا دا به هۆى ده و له تى عوبه يديه وه وه له عئراق و جه زيره و ولاتى عه جه م و بوه يهيه كاندا، ههروهها
 خليفه موطيع پله و پايه كه ي كه مى هه بوو لاي بوه يهيه كان جه سته شى لاواز بوو به هۆى ئيفليج و
 لال بوونيه وه به م هۆيه شه وه له سه ر كار لايان برد الطائع لله ي كورپان له شوئينيدا داناو و تاريش
 به ناوى ئه وه وه بوو له گه ل چند شتيكى تر دا به م شئويه هه شانشينى معز گه وره ترو به ده سه لات تر
 بوو.^۳

۵- نه مانى ده و له تى فاگمى له باكوڤى ئه فريقادا: هه ندئ له زانا يانى ماليكى توانيان بگه نه
 ديوانى فه رمان په وايى له ده و له تى صنه اجه دا كه سه ر به ده و له تى فاطمى بوو له ميسردا و
 كاريگه رييان هه بوو له سه ر هه ندئ له وه زيرو ئه مير ه كانى كه رۆلى باشيان هه بوو

^۱ الفتح العربي في ليبيا، ل: ۳۶۳.

^۲ الفتح العربي في ليبيا، ل: ۳۶۳.

^۳ سير أعلام النبلاء (۱۱۳/۱۵، ۱۱۴)

له‌که مکردنه‌وه‌ی فشاری ده‌ولت له‌سه‌ر زانایانی شه‌لی سوننه‌ت و زانا شه‌بو الحسن الزجال توانی کار بکاته سه‌ر شه‌میر معزال‌دین بادیس صنهایی به‌په‌روه‌ده‌کردنی له‌سه‌ر ریپازی شه‌لی سوننه‌ت شه‌م په‌روه‌ده‌کردنه‌ش کاتئ هاته به‌ره‌م معزی فه‌رمان‌په‌وایه‌تی شه‌فریقایی گرته ده‌ست له‌ذی الحجی سالی ٤٠٦ک دا. کاری زانا شه‌بو الحسن یش به‌نه‌ئینی بوو بئ شه‌وه‌ی هیچ یه‌کئک له‌شیعه‌کان پئی بزانی، شه‌م زانایه‌ش پیاو چاک و خاوه‌ن په‌وشت و ناینو بیرویاوه‌ر دروست بوو زۆر پقی له‌مه‌زه‌به‌ی شیعه‌ی باطنی بوو توانی پئنه‌ئینی پست و دروست له‌ده‌رون و هزی معزی کوپی بادیسدا بچئینی که‌دواتر له‌سه‌ر ده‌ستی شه‌م مه‌زه‌به‌ی شیعه‌ی نیسماعیلی له‌باکوپی شه‌فریقادا له‌ناو براو، ذهبیش وه‌سفی معزی کوپی بادیس کردوه‌و به‌وه‌ی که‌پاشایه‌کی خاوه‌ن سام نازاو هیمه‌ت به‌رز، زانست دۆست و به‌خشنده‌ بووه، شاعیران ستایشیان کردوه‌و مه‌زه‌به‌ی پئشه‌وا شه‌بو حنیفه له‌شه‌فریقادا په‌ره‌ی سه‌ندو شه‌ویش خه‌لکی ولاته‌که‌ی پابه‌ند کرد به‌مه‌زه‌به‌ی مالکیه‌وه بو شه‌هیشتنی ناکۆکی، وازی له‌گوپراه‌لی کردنی عوبه‌یدییه‌کان هیناو وتاری به‌ناوی القائم بأمر الله عه‌باسیه‌وه ده‌دا، مستنسریش نیردراوی نارده لای وه‌په‌شه‌ی لیکرد به‌لام شه‌م گوپئی پئنه‌دا، هه‌روه‌ها وه‌لامی شه‌م و تاره‌ی فاطمی دایه‌وه که له‌میسردا هه‌په‌شه‌ی لیکردبوو وتبوی: بوچی شوین پئی باوو باپیرانت هه‌لناگریت له‌گوپراه‌لی و مل که‌چ کردندا بۆمان، معزال‌دین بادیسیش وه‌لامی دایه‌وه‌و وتی: باوکی تۆو باپیرانی من پاشای مه‌غریب بوون پئش شه‌وه‌ی هاوشیوه‌کانی تۆ بینه خاوه‌نی، حه‌قی شه‌وانه بینه خزمه‌تکاری ئیمه^٢، هه‌روه‌ها کتیبه‌کانی میژوو بۆمان روون ده‌که‌نه‌وه که‌معز بن بادیس به‌شیوه‌یه‌کی پله به‌ندی دوزمه‌نایه‌تی شیعه‌و ده‌سه‌لاتدارانی میسری کردوه شه‌مه‌ش له‌سالی ٤٣٥ک ده‌رکه‌وت کاتئ بنکه‌ی سوپاو دیوان و ده‌وله‌تی فراوان کرد، هه‌ستا به‌نه‌جامدانی چه‌ند هه‌لمه‌تیک بو پا‌ک‌کردنه‌وه‌ی له‌بیرو باوه‌په‌ (باطنی)ه‌کان و ریسی نه‌ده‌دا جنیو به‌هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بدریت، و فه‌رمانی دا به‌سه‌ریازه‌کانی و خه‌لکی به‌گشتی که‌هه‌ستن به‌کوشتنی هه‌ر که‌سیک که جنیو بدات به شه‌بو به‌کریو عومه‌ر (خوا لئیان رازی بیت)، به‌م شیوه‌یه خه‌لکی ده‌ستیان دایه له‌ناوبردنی پاشماوه‌ی عوبه‌یدییه‌کان له‌باکوپی شه‌فریقادا هه‌تاوه‌کو باکوپی شه‌فریقیا له‌بیرو بوچونه خراپ و نامۆکانیان پاک بکاته‌وه، زانایانیش ستایشی شه‌م کاره‌یان کرد که‌معز بن بادیس

^١ هه‌مان سه‌رچاوه، (١٤٠/١٨).

^٢ تاریخ الفتح العربي فی ليبيا، لطاهر الزاوی، ل: ٣٨٩

سه‌په‌رشتی ده‌کردو شاعیره‌کان شیعیان له‌ستایشیدا ده‌وت و قاسمی کوپی مه‌روان
ده‌بارهی ئه‌م روداوانه ده‌لئیت:

كما قتلوا بأرض القيروان

وسوف يقتلون بكل أرض

شاعیریکی تریش ده‌لئیت:

وسرور وأغبطا ووجل

يامعزالدین عش فی رفعة

وعتقاً فی الملاعین السفلی

أت أرضیت النبی المصطفی

بأقاصی الأرض فی کل الدول^۱

وجعلت القتل فیهم سنة

هه‌روه‌ها معزی کوپی بادیس به‌رده‌وام بوو له‌نزیکیبونه‌وه له‌خه‌لک و زانایان و مامۆستایانی
ئه‌هلی سوننه‌ت و به‌رده‌وام بوو له‌پلانه‌که‌یدا بو‌دابړانی ته‌واو له‌عوبه‌یدییه‌کان له‌میسردا، بۆیه
مه‌زه‌بی مالیکی کرده مه‌زه‌بی سه‌ره‌کی له‌ده‌وله‌ته‌که‌یدا و په‌یوه‌ندی کرد به‌خیلافه‌تی
عه‌باسیه‌وه و ئالاکه‌ی گوپی بو‌ ئالای عه‌بباسیه‌کان و دروشمه‌کانیانی به‌رزکرده‌وه و ئالای
(فاطمی)یه‌کانی سوتاند، هه‌روه‌ها فه‌رمانی دا به‌ه‌لوه‌شانده‌وه‌ی مامه‌له‌کردن به‌دینارو دره‌می
عوبه‌یدییه‌کان که‌ناوی خو‌یانی پیوه بوو خه‌لکی ۱۴۵ سال بوو مامه‌له‌یان پیوه ده‌کردو فه‌رمانی دا
به‌لئدانی سکه‌و دراویکی نو‌ی که له‌دیویکی نووسی: لااله الا الله محمد رسول الله له‌دیوه‌که‌ی
تریشی نو‌سی (وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ) (آل
عمران: ۸۵) هه‌روه‌ها معزی کوپی بادیس سه‌رجه‌م ئه‌و مه‌زه‌بانه‌ی له‌ناو برد که دژ به‌مه‌زه‌بی
سوننه‌ بوون وه‌ک صفریه‌کان و نکاریه‌کان و موعته‌زیله‌کان و ئیباضیه‌کان، له‌سالی ۴۴۳ه‌ک یشدا برقه
هه‌مووی چوه‌ه پال معزی کوپی بادیس کاتێ جباره‌ی کوپی مختار گو‌یپرایه‌لی خو‌ی پیشاندا بۆی و
یه‌که‌م که‌سێکیش که سه‌رکرده‌یه‌تی شالای پاکسازی دژی شیعه‌ی ئیسماعیلی له‌طرابلسدا کردو
رووبه‌رووی دابو نه‌ریته‌ نا‌په‌واکانیان و بانگه‌وازه‌ گو‌مراکه‌یان وه‌ستا زانانی علامه‌ه‌لی کوپی
محمد المنتصر بوو که به‌باوکی حسن ناسراو بوو له‌سالی ۴۲۳ه‌ک کۆچی دوایی کرد^۲.

۶- هه‌وله‌کانی سلجوقیه‌کان بو‌ پاراستنی عیراق له‌شیعه‌ گه‌ری باطنی: ده‌وله‌تی فاطمی هه‌ولی

ده‌ست به‌سه‌راگرتنی عیراق و رۆژه‌لاتی ده‌دا بۆیه هه‌ستا به‌ناردنی بانگخواز بۆی، ئه‌وه‌و بوو
خه‌لیفه‌ فاطمیه‌کان هه‌وله‌کانیان درێژه‌ پێدا بو‌ بلاوکردنه‌وه‌ی بانگه‌واکه‌یان به‌سود وه‌رگرتن
له‌و پشٹیویه‌ی که عیراقی گرت‌ه‌وه، بو‌ ئه‌مه‌ش خه‌لیفه‌ی فاطمی الظاهر لإعزالدين الله

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ۲۸۹.

^۲ تاریخ الفتح العربي فی لیبیا، لطاهر الزاوی، ل: ۲۸۹.

بانگخوزانی خۆی نارد بۆ به‌غدا له‌سالی ٤٣٥ك دا، خه‌لكيكي زۆر به‌دهم بانگه‌وازه‌كه‌يانه‌وه هات و چالاكي بانگخوزانيان له‌ولاتانی رۆژه‌لاتی ئیسلامیدا په‌ره‌ی سه‌ند له‌سه‌رده‌می المستنصر بالله‌ی فاطمیدا پاشان داوای له‌بانگخوزانی کرد كه‌كۆچ بکه‌ن بۆ ولاتی فارس و خۆراسان و ئه‌و به‌ری ده‌ریا، له‌به‌ناوبانگترین بانگخوزو فه‌یله‌سوفه‌کانی مه‌زه‌بی شیعه‌ی ئیسماعیلیش المؤید فی الدین هبة‌الله‌ی شیرازی بوو كه‌جار جار به‌مؤید ده‌ناسرا، ئه‌م بانگخوزه‌سه‌رکه‌وتوو بوو له‌کاریگه‌ری دانان له‌سه‌ر به‌ساسیری كه‌یه‌كێك بوو له‌سه‌رکرده‌سه‌ریازیه‌کانی ده‌وله‌تی عه‌باسی و ئه‌م سه‌رکرده‌یه‌ش توانی خه‌لیفه‌ قائم بأم‌الله له‌سه‌ر کار لاب‌دات و ده‌ستبگریت به‌سه‌ر به‌غدادا و تازی به‌ناوی فاطمیه‌کانه‌وه ده‌داو ده‌وله‌تی عه‌باسی له‌به‌غدا دا‌په‌ری و خه‌لیفه‌ی وه‌ده‌رنا بۆ ئه‌نبار و له‌حه‌دیته‌ زیندانی کرد لای مه‌ارشی کورپی مجلی عقیلی كه‌ فه‌رمانپه‌وای حدیته‌ بوو ئه‌ویش كه‌یه‌كێك بو له‌ناودارانی بنی عقیل خۆی هه‌ستا به‌خه‌زمه‌تکردنی، له‌سه‌رده‌می مستنصریشدا چل هه‌ینی وتار به‌ناوی فاطمیه‌کانه‌وه ده‌خویندرايه‌وه^١. هه‌روه‌ها بساسیری هه‌ولتی دا ئه‌و رێکه‌وتنه‌ هه‌لوه‌شینیتته‌وه كه‌ له‌گه‌ڵ قریشی کورپی به‌دراندا مۆری کردبو سورش بوو له‌سه‌ر کۆچبیککردنی خه‌لیفه‌ی عه‌باسی بۆ میسر به‌لام قوره‌یه‌ش دژی ئه‌م هه‌وله‌ وه‌ستاو داوای له‌ ئه‌میر محی الدینی کورپی مه‌ارشی عقیلی نامۆزای کرد (فه‌رمانپه‌وایی حدیته‌) كه‌ خه‌لیفه‌ بپارێزی و ژیانی مسۆگه‌ر بکات، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا بساسیری ریی نه‌دا خه‌لیفه‌ القائم بأم‌الله بپروات بۆ حدیته‌ هه‌تاوه‌کو دانپێدانانیکی پێ نووسی كه‌ مافی فه‌رمانپه‌وایه‌تی و خیلافه‌ت له‌نه‌وه‌کانی عه‌باس ده‌ستینیتته‌وه هه‌تاوه‌کو نه‌وه‌ی فاطمه‌ زه‌راء مابیت^٢، هه‌روه‌ها بساسیری به‌مه‌ش وازی نه‌هینا به‌لکو ده‌ستی گرت به‌سه‌ر جلو به‌رگو میزه‌ری خه‌لیفه‌دا^٣. و ناردی بۆ خه‌لیفه‌ مستنصر بالله فاطمی، هه‌روه‌ها بساسیری پێشتر ده‌ستی دا‌بوویه به‌کاره‌ینانی کۆمه‌لێ خه‌لکی ساده‌و چه‌کی پێدا‌بوون له‌گه‌ڵ کۆمه‌لێ خه‌لکی بیکاردا ته‌ماعی خسته‌ به‌ریان بۆ تالانکردنی کۆشکی خه‌لیفایه‌تی و خه‌لکی که‌رخ(که‌ شیعه‌ بوون) ماله‌کانی خه‌لکانی سوننه‌ مه‌زه‌به‌بیان له‌باب البصره‌ تالان کردو مالی قاضی القضاة گه‌وره‌ی دادوه‌ران (الدماغانی)ش تالان کراو حی علی خیر العمل یان گێپرایه‌وه بۆ بانگو له‌هه‌موو مزگه‌وته‌کاندا به‌و شیوه‌یه‌ بانگ ده‌دا له‌جومه‌و نوێژه‌کانی جه‌ماعه‌دا، هه‌روه‌ها وتار به‌ناوی خه‌لیفه‌ی فاطمیه‌وه‌ده‌خویندرايه‌وه‌و زۆریه‌ی تۆمارکه‌و

^١ تاریخ الفتح العربي، ل: ٣٩٠، ٣٩١.

^٢ الدولة السلاجقة للصّلابي، ل: ٥٤.

^٣ أخبار الدول المنقطعة (٤٣٠/٣).

کتیبه به سوده کان له ناو بران و دراویان به ناوی فاطمیه کانه وه له نالتون و زیو لیداو، کۆشکی خلیفه گه مارۆ دراو سه روکی سه روکه کان أبو القاسم ی کوپی مسلمه دهست گیر کرا. بساسیریش سه رزه نشتی توندی کردو پاشان لیدانیکی زۆریان کردو سوکایه تی زۆریان پیکردو پاشان خه لکی مالی خیلافه تیان تالان کردو ریژه یه کی له ژماره نه هاتوی گه وه رو شتی به نرخ ناو ریشم و که ل و په ل و جلو به رگیان تیادا برد هه روه ها له روژی جه ژنی قوریانی سالی ۴۵۰ک بساسیری قوماشی سپی کرده به رو و تار بیژو بانگو یژه کان و خوئی و هاوله کانیشی هه مان پوشاکیان پۆشی و په رچه می مستنصری و رمی میسریشی به سه روه بوو، پاشان وتاری به ناوی مستنصری فرمانپه وای میسره وه خوینده وه، شیعه کانیش له و په پی خو شحالییدا بوون به وه ی که حی علی خیر العمل یان له سه رانسه ری عیاقدا ده بیست، هه وره ها بساسیری تۆله یه کی توندی له خه لکی به غدا کرده وه و هه رکه سی نه یاری بووایه ده یخسته ده ریاهه و رزقو روژی و به خشینی فراوانیشی ده دا به دۆست و هه واداران، روژی دوو شه ممه به رواری ۲۸ی ذی الحجه وه زیر أبو القاسمی کوپی مسلمه یان هینا که نازناوی سه روکی وه زیرانی لیترا بوو جبه یه کی خوری و قاپوتیکی له باری سوری له به ردا بوو ملوانکه یه کی چه رمی به گه رده وه بوو، سواری و شتریکیان کردو^۱ به شارا گپریان و له دواشیه وه که سیك هه بوو به پارچه چه رمیک لیبده دا کاتی له که رخ په ریبه وه هه ندی شتی پیسیان کرد به سه ریادو تفیان تیکردو جنیوو نه فره تیان ناراسته کرد، نه مهش نه ریتی هه میشه بیانه کاتیک خه لکانی نه یاریان به رده ست ده که ویت له هه موو کات و ساتیکدا، پاشان به رامبه ر به کۆشکی خلیفایه تی وه ستان دیان و نه میش نایه تی: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (آل عمران ۲۶) واته نه ی پیغه مبه ر، نه ی ئیماندار، بلنی خوایه تو خواهن هه موو شتیکیت، ده سه لات ده به خشیت به هه ر که سیك بته ویت و ده سه لات وه رده گریته وه له هه ر که سیك بته ویت، هه ر که س بته ویت بالا دهستی ده که بیت و، هه ر که سیکیش بته ویت زه لیل و بیده سه لات و ژیردهستی ده که بیت هه رچی خیر هه یه هه ر به ده ست تویه ، بیگومان تو ده سه لاتداری به سه ر هه موو شتیکیدا. (ته فسیری ئاسان ل: ۵۳).

پاشان پیستی گامیشیان له به ر کرد به شاخه کانیه وه و دوو قولاپیان نا له چه ناگه ی و به ته خته یه که وه به رزیان کرده وه و تا ئیواره خوئی راده ته کاند هه تا وه کو گیانی له ده ستدا ره حمه تی

^۱ البدایه والنهایه، (۱۵/ ۷۵۹).

خوایلیت، دوا قسه‌شی: سوپاس بۆ ئەو خوایه‌ی که به‌خۆشی ژياندمی و به‌شه‌هیدی مراندمی^۱، له‌تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی که‌سایه‌تی شیععی باطنی که به‌دریژایی میژوو سه‌لمیژراوه‌ په‌پره‌و کردنی شیوازی سه‌رکزی و هه‌ژاری و نه‌رم و نیانی له‌کاتی لاوازیدا به‌لام هه‌رکه هه‌ستیان به‌ده‌سه‌لاتداری کرد نه‌وه خراپترین جۆری ستم و تالان و لیدان و تۆله‌ سه‌ندنه‌وه به‌کارده‌هینن، له‌و کاته‌شدا طفرل به‌گی سولتانی سه‌لجوقی که بو‌هیه‌یه‌کانی رامالی له‌ده‌ره‌وه‌ی عیراق بوو به‌سوپایه‌که‌وه نژی یاخی بووه‌کان ده‌جه‌نگاو ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌ته‌که‌ی ده‌سه‌پاند، کاتی له‌و کاره بوویه‌وه به‌سوپاکه‌یه‌وه گه‌پایه‌وه بۆ به‌غداو خه‌لیفه‌ی عه‌باسی گه‌پانده‌وه بۆ خیلافه‌ت دوا‌ی رزگار کردنی له‌دیلی و توانی‌شی بساسیری راوه‌دوو بنیت و بیکوژیت، پاشان عیراق دووباره‌ گه‌پایه‌وه بۆ خیلافه‌تی عه‌باسی سوننی و ئه‌م رووداوه میژوو‌ییانه‌شم له‌کتیبه‌که‌مدا (الدولة السلاجقة والمشروع الإسلامي لمقاومة التغلغل الباطني والغزو الصليبي) دا باس کردوه، سلجوقیه‌کان له‌و مه‌ترسیانه‌ ده‌گه‌یشتن که روویه‌روویان ده‌بیته‌وه له‌پشت بانگه‌وازی فاطمیه‌وه له‌ولاته‌کانی خیلافه‌تی عه‌باسیدا، بۆیه‌ سیاسه‌تیکی دانایانه‌یان به‌کار هینا پاش نه‌وه‌ی جله‌وی ده‌سه‌لاتیان له‌به‌غدادا گرته‌ ده‌ست که‌خۆی له‌دژایه‌تیکردنی بانگه‌وازی فاطمی و بانگخوازانیاندا^۲ ده‌بینیه‌وه به‌توندی و لیپرا‌نه‌وه، نه‌وه بوو به‌دوا‌ی بانگخوازانیاندا ده‌گه‌پان به‌تایبه‌ت نه‌وانه‌یان که له‌ ولاتی فارسدا نه‌و بانگه‌وازه‌یان بلارو کرده‌وه هه‌روه‌ها هه‌ستیان به‌دوو‌ر خسته‌نه‌وه‌ی فه‌رمانبه‌ره‌ شیععه‌کانی سه‌ر به‌مه‌زه‌به‌ی ئیسماعیلی له‌دیوانه‌کانی حکومه‌ت و پیشه‌ ئاینیه‌کان و سوننه‌کانیان له‌شوینی نه‌واندا داده‌مه‌زاند^۳.

۷- **خویندنگه‌ یاسایه‌کان و رۆئیان له‌رابوونی سوننی و به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی هه‌زری شیععه‌دا:**
 بیرکردنه‌وه‌ی جددی له‌دامه‌زراندنی ئه‌م خویندنگه‌ یاسایانه بۆ روویه‌پو‌بوونه‌وه‌ی هه‌لکشانی شیععی ئیمامی ئیسماعلی پاش چوونه‌ سه‌ر ته‌ختی سولتان نه‌لب نه‌رسه‌لانی سه‌لجوقی له‌سالی ۴۵۵ک دا بوو، ئه‌م سولتانه‌ پیاویکی به‌تواناو دلگه‌رمی سوننی دانا که‌سه‌نی کوپی له‌ی ئیسماعلی طوسی بوو که‌نازناوی نظام الملکی لیترابوو ئه‌م وه‌زیره‌ پیتی وابوو ته‌نها روویه‌پووی سیاسی به‌س نییه‌ له‌به‌رامبه‌ر شیععی ئیمامی ئیسماعیلیدا ئه‌م کاره به‌ته‌نها سه‌رکه‌وتوو نابیت بۆ ماوه‌یه‌کی درێژخایه‌ن نه‌گه‌ر شان به‌شانی ئه‌م به‌رگریه‌ به‌رگری هه‌زو بیریش هه‌نگاو نه‌نیت، چونکه‌ شیععی ئیمامی بن‌یان ئیسماعیلی له‌م کاته‌دا چالاکانه‌ کاریان ده‌کرد بۆ مه‌زه‌به‌که‌یان به‌شیوازی فیکری جۆراو جۆر ئه‌م چاکییه‌ فیکریه‌ش ته‌نها

^۱ الدولة السلاجقة للصّلابي، ل: ۸۲.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۶۸.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۶۸.

به چالاکی سوننی هاوشیپوه سهرکه وتوو ده بیټ که به به لگه وه رو به پووی ده بیټه وه^۱،
نه وه بوو ده وله تی فاطمی هه لده ستا به ناماده کردنی بانگخواز له ریی زانکوی نه زه ره وه که
کرد بوویانه ده زگایه کی فیرکاری تایبه تمه ند بۆ بلاوکردنه وه ی مزه به که یان له سالی ۳۷۸ک
دا^۲. نه مه سهریاری بهرنامه فیرکاریه کان که به شیپوه یه کی تایبهت ناماده کرا له پایته ختی
ده وله تی فاطمی دا بۆ ناماده کردنی بانگخوازان و روشن بیرکردنیان به روشن بیرییه کی مزه به بی
فراوان پیش ناردنیا بۆ ولاته نیسلامیه کان بۆ بلاوکردنه وه ی مزه به بی نیسماعیلی، نه مه ش
کاریگری هه بوو له بره و دان به م مزه به به له هندی له ناوچه کانی رۆژه لاتی نیسلامیدا
ده رته نجامی نه م هه وله ریخراوو به رده و امانه بۆ بلاوکردنه وه ی نه م بانگه وازه^۳، له بهر
هه موو نه مانه نظام الملك بیری له بهر هه نگاریوونه وه ی ده سه لاتی شیعه کرده وه به هه مان نه و
شیوازه ی که پتی بلاو ده بیټه وه. نه مه ش مانای وایه که نه و پتی و ابوو ده بی له پال به رگری
سیاسیدا به رگری فیکریش هه بیټ^۴، نوممهت له سه ر قورئان و سوننه تی پیغه مبه ر (د.خ) و بیرو
باوه پئ نه هلی سوننهت و جه ماعت که له سه ر وشه وه - وحی - وه رگیا وه په رده بکریت،
لیزه شه وه بیری له کردنه وه ی خویندنگه ی یاسایی کرده وه که له میژووشدا دراوه ته پالی،
چونکه نه و لیپرا بۆ دامه زانندی و دانانی نه خشه و پلان بۆی و مالی زوری بۆ وه قف کردو
ماموستای باش و لیها تووی بۆ دانا بۆ یه کاریکی سهروشتی بوو که به ناوی نه وه وه بیټ له ناو
سه لجوقیه کاند^۵، خوی گوره ش نظام الملك کۆمه ک کرد به شیپوه یه ک که هاوشیپوه ی که مه
له میژووی سیاسی و زانستی و ناینیدا، نه وه بوو خویندنگه کانی ماوه یه کی دوورو دریز
به رده وام بوون به تایبهت خویندنگه ی به غدا که نزیکه ی چوار سه ده به رده وام بوو، دوا یه مین
که سینکیش که ناسیبی تمان له وانه ی که تیایدا خویندوویانه فه یروز نابادی خاوه نی قامووسی
(المحیط) ه که له سالی ۸۱۷ک کۆچی دوا یی کردوه، چونکه نه م خویندنگانه له کۆتایی
سه ده ی نۆی کۆچیدا کۆتاییان پیها ت^۶، بۆ ماوه یه کی زۆر په یامی خۆی گه یاند له ده رچاندنی
زانایان له سه ر مزه به بی سوننی شافعی به تایبهت له بواره کانی قه زاو حسه ب (چاودیری و

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۹۱.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۹۱.

^۳ التاریخ السیاسی والفکری، ل: ۱۷۹.

^۴ التاریخ السیاسی والفکری، ل: ۱۷۹.

^۵ التاریخ السیاسی والفکری، ل: ۱۷۹.

^۶ نظام الملك، ل: ۴۰۱.

فتوادان)دا که گرنگترین وهزیفه بوون له و سهرده مه‌دا، پاشان ئه‌وانه به‌جیهانی ئیسلامیدا بلاو بوونه‌وه و سنوری ده‌وله‌تی فاطمی باطنی یان له‌میسردا به‌زاندو گه‌یشتنه باکوری ئه‌فریقاو پشتیوانی کۆمه‌کی ئاماده‌یی سوننه‌یان کرد له‌وناوچه‌یه‌دا، له‌م خویندگانه‌ش نه‌ویه‌ک ده‌رچوو که ژۆریه‌ی ئه‌و ئامانجانه‌ی به‌دییه‌نا که نظام الملک داینا‌بوو و ژۆریه‌ی ده‌رچوانیان کۆچیان ده‌کرد بۆ ناوچه‌کانی تره‌تاکو هه‌ستن به‌وتنه‌وه‌ی فیهقی شافعی و فه‌رموده‌ی پی‌روۆ بلاوکرده‌وه‌ی بیروباوه‌ری نه‌هلی سوننه‌ت له‌و شارانه‌دا که بۆی چوون یاخود نه‌نجومه‌نی قه‌زاوو فتوا‌ی تیا‌دا بگرنه ئه‌ستۆ، یان هه‌ندی ئه‌رکی کارگێری گرنگیان پی‌سپێردیت له‌دیوانه‌کانی ده‌وله‌ت‌دا، السبکی له‌ ئه‌بی ئیسه‌حاقی شیرازی‌وه ده‌گێرته‌وه که یه‌که‌م مامۆستای خویندنه‌گی نی‌زامی به‌غدا بووه ده‌لێت: له‌چوون‌دا بۆ خۆراسان به‌هر گون‌دو شاریک گه‌شتم ئه‌وه دادوهره‌که‌ی یان موفتیه‌که‌ی یاخود وتار بیژه‌که‌ی قوتابی یان هاو‌پیم بووه^۱، ئه‌م خویندنه‌گانه‌ش رۆلیان هه‌بووه له‌گێرانه‌وه‌ی رۆلی ری‌یازی سوننه به‌شێوه‌یه‌کی به‌هێز بۆ ناو ژبانی ئومه‌ت، هه‌روه‌ها کاریگه‌ری دیاری هه‌بوو له‌سه‌ر ته‌سکرده‌وه‌ی رۆلی شیعه به‌تایبه‌ت کاتی بلاوکراره‌کانیان دژ به‌مه‌زه‌بی شیعه ده‌رکه‌وت و پی‌شه‌وا غه‌زالیش له‌پی‌شه‌وه‌ی ئه‌و بیریارانه‌دا بوو که جه‌نگیکی بی‌په‌روایان دژ به‌شیعه راگه‌یان‌د^۲. ئه‌م خویندنه‌گا یاسایانه‌ش به‌که‌له‌پوو‌رو زانایان و پیاوانیه‌وه ری‌خۆش‌که‌ر بوون بۆ نوره‌دین زه‌نکی و ئه‌یوبیه‌کان هه‌تاوه‌کو به‌و ئامانجانه‌ بگه‌ن که ئه‌و خویندنه‌گایانه له‌پێناویدا دانران که بریتی بوو له‌کارکردن بۆ بالاده‌ست بوونی ئیسلامی راست و دروست له‌و شوێنه‌ی که شیعه تیا‌دا لایه‌نگری هه‌بوو له‌و کاته‌دا وه‌ک می‌سرو شام^۳.

له‌و مه‌ترسییه‌ گه‌رانه‌ش که ئه‌مرۆ روه‌به‌رووی ئومه‌ت ده‌بیته‌وه ئه‌و پرۆژه باطنیه نوێیه‌یه که چالاکانه له‌هه‌موو جیهان‌دا کارده‌کات و قورئان و سوننه‌ت بیروباوه‌ری ئومه‌ت و میژوو پیاوه مه‌زنه‌کانی کردۆته ئامانج، جا ئایا ئی‌مه په‌ند له‌و وانانه وه‌رده‌گیرین و کار به‌سوننه‌ت و یاسا خواییه‌کان ده‌که‌ین له‌بانگه‌واز کردنه‌ماندا بۆ ئایینی راست و دروست که مه‌مه‌د (ﷺ) لای خواوه هیتاویه‌تی، هه‌تاوه‌کو فه‌رمانه‌وه‌راکامان هاوشیوه‌ی ئه‌لب ئه‌رسه‌لانیا تیا‌دا هه‌لکه‌وئ له‌ئازایه‌تیا‌و له‌وه‌زیره‌کانیسه‌ماندا وه‌ک نظام الملک په‌یدا بی‌یت له‌هیمه‌ت و لی‌پرا‌ندا‌و له‌ناو زانایانیسه‌ماندا هاوشیوه‌ی جوینی و غه‌زالی و به‌غه‌وی و گه‌یلانی و زانا پایه‌به‌رزه‌کانی مه‌غریب هه‌لکه‌وئ

^۱ طبقات الشافعية (۳/۸۹).

^۲ الدولة السلاجقة والمشروع الإسلامي لمقاومة التغلغل الباطني والغزو الصليبي، ل: ۲۰۳.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۳۰۴.

له داكۆكيكردياندا له قورئان و سوننه ت و هاوه لان و مه سه له كاني هزري ئيسلامي راسته قينه و ههروه ها ده بي هوكاره نوپكان بخينه گه پ بۆ بلاوكردنه وهى بىرو باوه په راست و دروسته كاني ئيسلام و ميژوى باوه پيكر او هزري په نكيه له پي كه ناله ئاسمانيه كان و ئينته رني ت و چاپخانه و گۆزارو رۆژنامه و كتىب و كۆپو كۆبوونه وه و كۆنگره و پرۆگرام و قوتابخانه و زانكۆكان و هوكاره كاني بانگه وازكرن به هه موو جۆره كانيه وه، مه به ستيشمان له مه دا ره زامه ندى په روه ردگاو رۆژى دوايى و هاوړييه تى پيغه مبه ران و پياو چاكان و راستگۆيان و شه هيدان بي ت.

۸- هه و له كاني پيشه وا غه زالى بۆ تيكشاندنى شيعه ي باطنى؛ يه كيك له به ره مه كاني خويندنه نيزاميه كان ئه وه بوو كه ريخۆشكه ر بوون بۆ بالاده ست بووونى مه زه به ي سوننى، ئه م مه سه له يش به و ئاسانيه به ده ست نه هات به لكو ده رنه نجامى چه ندين هه ولى بيوچان و قوربانيدانى تۆرو يه كخستنى تواناكان بوو، له ديارترين ده رنه نجامه كانيشى كه مبون ه وهى هه ژموني بىرى شيعه بوو به تاييه ت دواى ئه وهى چه ندين نووسراوى دژ به شيعه له م خويندگان ه وه ده رچوون، پيشه وا غه زاليش له پيشه وهى ئه و بىريارانه دا به كه چه نكيكى تونديان دژ به شيعه ي باطنى به رپا كردو وه ك خۆى ده لى ت: چه ند كتىبيكى له و باره ي وه داناوه له وانه: فضائح الباطنية، كه له لايه ن خه ليفه مستظهره وه داواى نووسينى ليكرابوو له ۸۷۴ك دا، به لام ئه وهى كه جيى سه رسوپرمانه ئازايه تى غه زالى بوو له هه لمه ته كه يدا دژ به ئيسماعيلى باطنيه كان، ئه مه له كاتىكدا بوو كه بانگخوازانيان له و لآتى فارسدا بلابوونه وه و مه ترسيان په ره ي سه ند تا ئه و راده يى كه هه ستان به دروستكردى قه لاو شوراو هه په شه يان له ئاسايش و ئارامى خه لك ده كردو هه ستان به تيرۆركردنى خه لك به شيوه يه كى به رفران، ئه م تيرۆركردنه ش زۆريك له سياسى و بىرياره كاني گرته وه و له سه رو هه مووشيانه وه خودى نظام الملك، غه زاليش هه ستا به م هه لمه ته له سه ر خواستى ده سه لآت له گه ل ئاره زوى غه زالى زاناي سوننى مه زه ب بۆ به رگرىكرن له ئيسلامي راسته قينه^۱، ئه مه ش شتىكى جوانه كاتىك هه و له كاني ده سه لآتى سياسى له گه ل زاناياندا يه كده گرپته وه له به ديپتئانى ئامانجه كاني ئيسلامدا له رىي چه ند ده زگايه كى به سه وده وه بۆ كۆمه لگه و ده و له ت، وه ك ئه وهى كه خويندنه ياساييه كان پيى هه ستان بۆ رووبه رووبوونه وهى هزرو هه ژموني شيعه ي باطنى، ئه وه بوو ده و له تى فاطمى به هۆى فه لسه فه و بىروباوه رپى باطنيه وه خۆى به هيژ

^۱ الدولة السلاجقة للصّليبي، ل: ۳۸۰.

^۲ رجال الفكر والدعوة (۳۰۴/۱) الغزالي للقرضاوي، ل: ۵۷.

دهكردو له بهرگی ئاینی سیاسیدا خۆی دهردهخست، بهم پێیهش مهترسی لهفهلسهفه زیاتر بوو بۆ ئیسلام وهك مامۆستا نهدهوی دهلیت: چونكه فهلسهفه لهكۆشكێکی بهرزدا دهژیاو دوربوو لهخهلكو جهماور^۱، بهلام (باطنی)یهكان دزهیان دهكرده كۆمهلگه و ژههری خۆیان پیاوا دهپژاند، و پاداشتی ماددی گهورهی بۆ ترخانكرا بوو، لهجیهانی ئیسلامیشدا لهكۆتایی سهدهی پینجهمدا كهسێك نهبوو وهك غهزالی شیواو بیست بۆ وهلامدانهوه دۆزینهوهی نهپێیهكان و ههلوهشاندهوهی ئهوهی كه بپۆكهكانیانی لهسهربنیات دهنین، نوسینهكانی غهزالیش کاریگهرییهکی بههێزبان ههبوو لهبواری وهلامدانهوهی باطنیهكانداو توانی بههۆی هزری بههێزو ئهواناویانگهی كه بهدهستی هینابوو زانسته شرعی و عقلیهكان لهفهلسهفه و لۆژیک و بیروباوهڕ بخاته گهڕ بۆ ههلهتهكاندنی رهگ و ریشهی مهزهبی باطنی و ئهوته بهناویانگهی دهرباره وتن كه وهك پهندی لێهاتوووه دهلیت: بهروالته رهفزهكه و لهناوهپۆكیشدا كوفری تهواو، مه بهستی له رهفزه فزكردنی خیلافهتی ئهبو بهكرو عومهره (رضی الله عنه) ئهوان لهژێر پهردهی شیعهدا خۆیان ههشارداوه و شیعهش نین، بهلكو ئهوه ده مامكێكه لهپشتیهوه پلانهكانیان دهشارنهوه بۆ لیدانی ئیسلام، لهو كار ههباشانهش كه بۆ غهزالی دهژمێردریت: بهردهوامبوونی لهسهر رهخنهگرتن لهم كۆمهله و پهرده لادان لهسهر بیروبوچوونه پینچهوانه و دژهكانیان و كردهوه و نیهته خراپهكانیان، لهكاتیکدا لهو سهردهمهدا وانراو بوو كه لهوانهیه ئهوه رهخنهگرتنه ببێته هۆی كوشتنی، بهتایبهت كه بهچاوی خۆی كورژانی پیاوی گهورهی دهولته نظام الملك ی بینیبوو، ههروهها شیعهی باطنی ههپهشهیان لهههرا تاكێك دهكرد كه به مهترسییان بزانیایه بۆ سهر خۆیان چ لهپیاوانی دهسهلآندار بوایه یاخود له مامۆستایانی ئاینی ئهههشیان بهكوشتن و ژههر دهرخواردان پیاوه دهكرد بیان بهچهندن شیوازیتر كه بهباشی شارهزای بوو بوون و بهوردی پیاوهیان دهكرد، ئهههش ئهگهڕ بهلگه بی لهسهر شتێك ئهوه بهلگهیه لهسهر ئازایهتی غهزالی بۆ وتنی راستی و رووبهرووبوونهوهی نارهواپی، بهههرا نرخیك بێت چونكه ههچ شتێکی توش نابێت كه خوا لهسهری نهنوسیبیت^۲. ئهههش وانه و بپهڕ خستنهوهیه كه بۆ زانیانی هاوچهرخ كه راستگۆ بن لهگهڵ پهروهردگاردا له رووبهرووبوونهوهی باطنیه نوێكاندا، چونكه من ههندی بهناو زانام دیوه كه لێیان دهترسن و لهخهمی كوشتن یان تیرۆركردن یان تۆمهتی تانیفیان ههیه،

^۱ الجهاد من الهجرة الى الدعوة والدولة، ل: ۱۴۷.

^۲ الأمام الغزالي بين مراحله وناقدیه، ل: ۶۲.

هەندیکیشیان کەوتووێتە ژێر دەرزێ بیھۆشکردنی باطنی و چەند روپامایەك کە هیچ قورسایەکی نییە لە ترازووی شەرعدا، یاخود چەند حسابیکی دنیایی کورت خایەن، بۆیە دەست بەرداریان بوون هەتاوەکو یاری بە بیروباوەرو پڕۆزییەکانی ئوممەتەتو بەگەن و هەندێ لەزانایانی ئوممەتیش رۆڵیان هەبوو لەبێ ھۆشکردنی جەماوەریکی بەرفراوان لەگەڵ ئەو شدا کە دەزانی ئەوانە چەندە مەترسییان ھەیە بۆ بیروباوەرو رەوشتی ئوممەت، ئایا ئەو زانایانە لەو رۆژەدا ناترسن کە دڵ و چاوەکان تیایدا دەلەرزێ و خوای گەورە پرسیار لە راستگۆییان دەکات دەربارەی راستگۆیان.

دووھم: ھەئەمەتە سەربازییەکانی نۆرەدین بۆ سەر مێسر:

وەزیری فاطمی ئیبن السلاری سوننی مەزھەب ھەستا بە ھەولدان بۆ پەيوەندیکردن بە نۆرەدینەو لە پێتئاو ئەنجامدانی چەند ھێرشێکی سەربازی ھاوبەش لە سەر بنەمای پێشڕەویکردنی نۆرەدین لە باکوڕەووە کە شتیگەلی فاطمیش ھەستیت بە ھێرشکردنە سەر شارە کەنارییەکانی خاچەرستان، ئەو بوو ئوسامەمی کورپی منغذ بوو ناو بژیوان لە نیوان ھەردوو لادا ئیبن السلاریش پێشنیاری بۆ کرد کە پارەو دیارییەکان بەریت بۆ سولتانی ھەلب و ھەستێ بە ھێرشکردنە سەر طبریە، لە ھەمانکاتیشدا کە شتیگەلی فاطمی ھەل دەستیت بە ھێرشکردنە سەر غەزە، لە ھالەتی رازیبونی نۆرەدین بە مە ئیبن منغذ پارەوی پێشکەش دەکات بۆ یارمەتیدانی، ئەگەر رازیش نەبوو ئەو لە سەر ئەمەمی دواییە کە بەو پارەییە کۆمەڵە سوارێک بخاتە پێ بۆ جەنگ کردن دژی خاچەرستان لە نزیک عەسقەلان، بەلام ئەو کاتێ گەیشتە بصری و چاوی بە نۆرەدین کەوت رادەوی سەر قالیبونی بە دیمەشقەو ھە بۆ روونکردووە کە بەر بە سستیکی تۆکمەییە و رێگرە لە ھاوکاری ھاوبەش لەگەڵ فاطمیەکاندا، چونکە لەو کاتەدا ھێشتا دەستی بە سەردا نەگرتبوو.^۱ تیبینی ئەو ھەش دەکریت کە ئیبن السلار بەردەوام بوو لە ململانییدا لەگەڵ خاچەرستەکاندا بۆیە لە سالی ۵۴۶ھ / ۱۱۵۱ز کە شتیگەلیکی ئامادە کرد کە پارەییەکی زۆری تیا دا سەرفکردبوو و ھێرش پیکردە سەر شارە کەنارییەکانی خاچەرستەکان و بە ئامانجی خۆی گەیشت، زەھبیش باسی ئیبن سەلار دەکات و دەلێت: پالەوانیکی ئازا بوو، دەستپێشخەرو سامدارو شافیعی و سوننی بوو، لە سەر ئابینی عوبەیدیەکان نەبوو، لەگەڵ السلفی دا ئاھەنگی گێراو خۆپێندنگەییەکی بۆ کردووە بەلام سەم و ناحەقی تیا بوو، ھەروەھا ئەو ھەولانەیی پێشوو لە سەردەمی وەزارەتی الطلائع ئیبن روزەیک

^۱ فن الصراع الإسلامي الصليبي، ل: ۸۳.

^۲ اتعاظ الحنفاء (۳/۳۰۳).

دو باره بوويه وه كه په يوه ندى به نوره دين محموده وه كرد له ريگه ي نوسامه ي كوپي منغه وه به لام نوره دين په له ي نه كړدو پتي وابوو كه هيشتا بارودوخ له بار نيبه، هه روه ها له نتيوان نوسامه ي كوپي منغو پاشاي سالت نه بو الغارات طلائع ي كوپي روزهيك شه په شيعر هه بووه له و شيعرانه ش كه طلائع كوپي رزيك وتي:

فقولوا لنورالدين لا فل حدّه
تجهز الى أرض العدو ولا تهن
ولا حكمت فيه الليالي الغواشم
وئظهر فتوراً إن مضت منك حارم

هه روه ها له و شيعرانه ش نه م شيعره ي كه بو نوسامه ي كوپي منغدي نووسى:

ياسيداً سيموا بهمتّه	الى لرتب العليه
فينال منها حين يحرم	غيره أوفى مزيه
أت الصديق وإن بعدت	وصاحب الشيم الرضيه
نبيك أن جيوشنا	فعلت فعال الجاهليه
سارت إلى الأعداء من	أبطاها متتا سرية
فتغير هذي بكرة	وتعاود الأخرى عسية
فالوين منها للفرنج	فقد لقوا جهد البليه
جاءت رؤوسهم تلوح	على رؤوس السهميه
وقلائع قد قسمت	بين الجنود على السويه
وخلاتق كثرت من	الأسرى تقاد إلى المنية
فانهض فقد أنبيت مجد	الدين بالخال الجليه
والم بنور الدين وأعلمه	بهاتيك القضية
فهو الذي ما زال يخلص	منه أفعالا ونية
ويبيد جمع الكفر بالبيض	الرقاق المشرفيه
فعايه ينهض نهضة	يفني بها تلك البقيه
إما لنصرة دينه	أو ملكه أو للحمية
قل لابن منغل الذي	قد حاز في الفضل الكمالا
فلذلك قد أضحي الأنام	على مكارمه عيالا
كم قد بعثنا نحوك	الأشعار مسسرعة عجالا

من محاسنك الوصالا	وصددت عنها حين رامت
حين لم تبدل فعالا	هلا بذلت لنا مقالا
في المودة واحتمالا	مع أننا نوليك صبرا
أصحت قصارا أو طوالا	ونبتك الأخبار إن
الشام تعتسف الرمالا	سارت سراياك لقصد
جرد الخيل أتباعا توالي	تزجي إلى الأعداد
يجعل فعالنا فيهم مثالا	فلو أن نور الدين
كي ينازهم نزالا	ويسير الأجناد جهرا
بما قد كان قالا	ووفى لنا ولأهل دولته
في معاقلها اعتقالا	لرأيت للإفرنج طرا
الغرب أو قصدوا الشمالا	وتجهزوا للسير نحو
للنصيحة واعتزالا	وإذا أبى إلا اطراحا
لحكم خالقنا تعالی	عدنا بتسليم الأمور
وأكرمهم فعالا	يا أشرف اوزراء أخلاقا
نهته قدرا وحالا	نبهت عبدا طالما
فخرا ومجدا لن ينالا	وعتبه فأقلته
في جوائحه اشتعالا	لكن ذاك العتب يشغل
نور الدين والحق به الرجالا	واشدد يديك بود
الشام جماعا أن تذالا	فهو المحامي عن بلاد
وجمعهم حالا فحالا	ومبيد أملاك الفرنج
والدنيا بدولته اختيالا	ملك يتبع الدهر
فلم يدع منها جلالا	جمع الخلال الصالحات
رأت عيونهم الكمالا	فإذا بدا للناظرين
حمى وللدنيا جمالا	فبقيتما للمسلمين

مه روه ما نوره دين نه چووه هاوپه يمانی سه ربازييه وه له گه لّ طلائح كوپرى روزه يكدا به لكو گرنكى
دهدا به په يوه نديه دبلؤماسيه كان، نه وه بوو بالوؤيزيك له لايه نوره دينه وه له سالى ١١٥٢ ك/ ١١٥٧ از
گه يشتو نه م كارهش له سالى دها تودا دووباره بوويه وه واته سالى ١١٥٣ ك/ ١١٥٨ ن، وه لامى

دهولته تي فاطميش نه وه بوو که نهو بالويزه ي نوره دين گيردراوه ته وه بو ولاته که ي به چه ندين ديارى و چه که وه که به سئ هزار دینار مه زنده ده کریت پاره و سامانیکيش که به حه فتا هزار مه زنده ده کرا له پیناو کومه کی کردنی مملانتي نوره دين دژ به خاچه رسته کان^۱، هروه ها نوره دين بالويزيکي تری له سالی ۵۰۴ک/ ۱۱۵۹ز نارو له لایه کی تریشه وه دهولته تي فاطمی هاوسوی خوی بو دهرپی و عاضد له سالی ۵۰۵ک/ ۱۱۶۰ز هیمای خوی بو نارد لیکنانه وهی لوزیکانه ش بو نه م سه له یه نه وه یه که (فاطمی) یه کان دواى نه وهی عه سقه لانیان له ده ست دا له سالی ۵۴۸ک/ ۱۱۵۳ز به ته وای له مه ترسی خاچه رستان و پیوستی سود وه رگرتن له هیزی دهولته تي نوره دين و قورسایى سیاسى و سه ربازی تیگه یشتن^۲.

۱- **پالنه رکانی نازادکردنی میسر لای نوره دين**؛ نازادکردنی میسر گه وره ترین ده سته که وتی نوره دين بوو ره حمه تي خوی لیبت، نه وه بوو توای دهولته تي فاطمی عوبه یدی بروخینیت که بو ماوهی دو سه ده به رده وام بوو له سه ر گه نده لی سیاسى و تیکنانی بیرو باورپ له سه رجه م ناوچه کانی جیهانی نیسلامیدا، چونکه نه وان بوون یارمه تي خاچه رسته کانیان دا بو داگیر کردنی ولاتی شام نه مه ش له ری هاوپه یمانتی و هاوکاری کردنی نیونیه وه، هروه ها نه وان بوون که مه زه بی باطنییان بلاکرده وه له جیهانی نیسلامیدا، کاتیکيش پشيوی ده سه لاتی گرتوه له میسر داو وه زیره کان ده ستیان به سه ر کاروباره کاندا گرتو خه لیفه کان په راویزخران، ته ماعیان کرده میسر و جار له دواى جار هیرشيان بو ده هینان بویه نوره دين محمود هه لمه ته سه ربازییه کانی یه کلاکرده وه بو رزگارکردنی میسر لییانو، له پیناو گیرانه وهی زهوی کینانه بو ریبازی نه هلی سوننه ت و جه ماعت، یه کخسته وهی گوتاری موسولمانان^۳، ده ستوانین دیارترین نهو پالنه رانه ی که بوونه هوی هیرشکردن بوسه میسر له مانه دا کورت بکه ینه وه:

پالنه ری یه که م؛ نهو حالته پشيوییی که میسری گرتوه له کؤتا رژه کانیدا، نه وه بوو دهولته ت به ده ست زور روالته تي گه نده لی و له به ریبه ک هه لوه شانندنه وه وه ده ینالاند، هه تا نهو پاده یه یی که کورزانی خه لیفه و وه زیر کاریکی ناسایی بوو، له مملانتي نیوان وه زیره کاند، یاخود وه زیرو خه لیفه دا، نهو بوو خه لیفه ظاهر له سه ر ده ستی وه زیره که ی کورژاو وه زیره کان زال بوون به سه ر خه لیفه کانی دواى نهو داو به ناره زوی خویان که سیان هه لده بژارد، هروه ها وه زیره کانیش

^۱ فن الصراع الإسلامي الصليبي، ل: ۸۴.

^۲ فن الصراع الإسلامي الصليبي، ل: ۸۴.

^۳ الجهاد والتجديد، ل: ۱۹۵.

یه کتریان ده کوشت ئه وه بوو له یهك سالدا سی كهس بوونه وه زیر: عادل کوری روزیک و شاورو ضوغام، بهم شیوه یه ده ولت لاواز بووو پشیری بآلی به سهر ولتدا کیشاو له کوتای نهم ململانیه شدا شاوربه دهستی ضوغام ده رکراو هانای برد بۆ نوره دین محمود که بارودوخه که ی به له بار زانی بۆ یه کخستنی شام و میسر.

پالنه ری دووهم: ته ماعی خاچه رسته کان پآلی به سهر کرده ی مواهید نوره دینه وه نا بۆ بیر کرده وه ی جیدی بۆ هینانی میسر بۆ ناو به ره ی ئیسلامی، ههروه ها ئه وه به لئینه ی که له خه لیفه ی عه باسییه وه سه باره ت به نازادی کار کردنی له شام و میسر دا وه ریگرت زیاتر هانی دا بۆ به نه نجامگه یاندنی نهم کاره ^۱.

پالنه ری سییه م: له به هیزترینی ئه وه هۆکارانه ی که بوونه هۆی له ناو بردنی خه لافه تی فاطمی عوبهیدی، هۆکاری بیروباوه ر بوو، چونکه نهم ده ولته ته بیروباوه ری باطنی هه بوو مه زه بهیشی ئیسماعیلی بوو، یه کیتی موسولمانانی نه هیشته و به رده ووام هاوکاری دوژمنانی ده کرد ^۲. بۆیه پیویست بوو یه کیتیه کی به هیز له بیروباوه ردا پیک به یزیت که خه لافه تی عه باسی و زهوی کینه وه ولاتی شام له خۆ بگریت ^۳.

له م بارودوخه دا که نوره دینی شه هید به هیوای هیزشکرده سهر میسر بوو وه زیری فاطمی شاورو کوری مجیر السعدی گه شته دیمه شق له سالی ۵۵۹هـ دا داوای په نادانیکرد له به رامبه ر ئه وه که سه ی که پله و پایه ی به زۆر لیزه وت کرد بوو ههروه ها شاور به لئینی به نوره دین دا که یه ک له سهر سیی داها تی میسری پیبدات دوا ی پیدانی موجه ی به سه ر یازه کانی به رامبه ر به یارمه تیدانیدا دژ به ضرغام ، به مه رجیک بیته جینشینی نوره دین له میسر دا، ههروه ها ئه سه ده دین شیرکۆش له میسر دا به سوپا که یه وه بمینیته وه له گه ل شاوردا کاروباری ولات به ریوه به ریت به فه رمانی نوره دین ^۴، به لام نوره دین دوو دل بوو نایا که سیک بۆ نهم کاره ره وانه بکات یان نا هه تا وه کو نوئیژی ئیستیخاره ی کرد، سه رباری ئه وه مه ترسیبانه ش که رووبه رپووی ده بوویه وه هه ر له به ر بوونی خاچه رسته تان له که نار ه کانی شام و به یقولمه قدیسا هه تا وه کو گومان کردن له دل سوژی شاور السعدیدا ^۵، پاشان

^۱ الجهاد والتجدید، ل: ۱۹۶.

^۲ الجهاد والتجدید، ل: ۱۹۷.

^۳ مصر والشام فی عهد الأیوبین والمعالمیک، ل: ۱۳.

^۴ الکامل فی التأریخ له الجهاد والتجدیده وه وه رگراوه، ل: ۱۹۸.

^۵ الکامل فی التأریخ له الجهاد والتجدیده وه وه رگراوه، ل: ۱۹۸.

نوره دین چند هه‌له‌تیککی یه‌ک له‌دوا یه‌کی به‌ریخست و ناراسته‌ی میسری کرد له‌سالی ۵۵۹ه‌ک
هه‌تاوه‌کو ۵۶۴ه‌ک به‌سه‌رکردایه‌تی ئەسه‌ده‌دین شێرکۆ^۱.

۲- **شالۆی یه‌که‌می نوره‌دین ۵۵۹ه‌ک:** نوره‌دین مه‌حمود بریاریدا که هه‌لمه‌تیککی سه‌ریازی
ناراسته‌ی میسر بکات به‌سه‌رکردایه‌تی ئەسه‌ده‌دین شێرکۆ بۆ به‌دییه‌نانی دوو نامانجی
سه‌ره‌کی:

● ناگادار بوون له‌بارودۆخی ناوخرۆی میسر له‌نزیکه‌وه وه‌ک ریخۆشکه‌ریه‌ک بۆ ده‌ست
به‌سه‌راگرتنی، به‌تایبه‌ت که‌شاور به‌لێنی پێداوه ئەگه‌ر بگه‌رپێته‌وه بۆ پۆسته‌که‌ی ئەوه
هه‌موو خه‌رجیه‌کانی هه‌لمه‌ته‌که له‌ئه‌ستۆ ده‌گریت سه‌ریازی ئەستۆ گرتنی مانه‌وه‌ی
ئەسه‌ده‌دین شێرکۆو سه‌ریازه‌کانی له‌میسردا.

● گه‌پاندنه‌وه‌ی شاور وه‌زیری له‌سه‌رکار لایه‌رای فاطمه‌یه‌کان بۆ پۆسته‌که‌ی، ئەوه بوو خه‌رم
به‌و ناماده‌کار بیه‌نه‌ی زانی که له‌دیمه‌شق دا ده‌کریت بۆ ناماده‌کردنی هه‌لمه‌تیک بۆ
یارمه‌تیدانی شاور، بۆیه‌ خۆی ناماده‌کردو هانا‌شی برد بۆ عه‌موری یه‌که‌م له‌هه‌ولیکیدا بۆ
چوونه‌ ناو گه‌مه‌ی هاوسه‌نگ کردنی هێزه‌کانو، پێککه‌وتنیککی له‌گه‌لدا مۆر کرد، بۆ
یارمه‌تیدانی دژ به‌نوره‌دین محمود له‌به‌رامبه‌ریشدا به‌لێنی پێدا که سه‌رانه‌ی سالانه‌ بدات به‌و
شێوه‌یه‌ی که پاشا دیاری ده‌کات هه‌روه‌ها پازی بوو به‌وه‌ی که میسر بیه‌ته‌ پاشکۆی
خاچه‌رسته‌کانو خه‌لیفه‌ی فاطمی العاضدیشی ناچار کرد که ئەو ریککه‌وتنه‌ مۆر بکات^۲،
ئاسایش بوو که عه‌موری یه‌که‌م ئەم پێشنیاره‌ قبول بکات چونکه هه‌لیکی زی‌پینی
پێده‌به‌خشیت بۆ چوونه‌ ناو میسره‌وه ئەمه‌ش ئەو ناواته‌یه که زیاتر له‌نیو سه‌ده
خاچه‌رسته‌کان هه‌ولیان بۆ ده‌دا، بۆیه‌ خێرا هه‌لمه‌تیککی سه‌ریازی به‌ریخست بۆ هێرش‌کردنه
سه‌ر میسرو ئەسه‌ده‌دین شێرکۆش به‌سه‌رۆکایه‌تی شالۆی یه‌که‌م به‌ره‌و میسر به‌ریکه‌وت
له‌جه‌مادی دووه‌می ۵۵۹ه‌ک / نیسانی ۱۱۶۴ز به‌هاورپێیه‌تی صلاحه‌دین یوسفی کورپی ئەیوبی
برزای که‌ته‌مه‌نی له‌بیه‌ست و هه‌وت سال زیاتر بوو ریگه‌ی دیاریکرای گرتبووه‌ به‌ر بۆ
هه‌لمه‌ته‌که که به‌ناو ئەو زه‌ویانه‌دا تێده‌په‌ری که خاچه‌رسته‌کان ده‌ستیان به‌سه‌ردا گرتبوو^۳،
بۆئه‌وه‌ی دلنیا‌شیان بکاته‌وه له‌هه‌لمه‌ته‌که‌ی و گیانی سه‌ریازه‌کانیشی پارێزواو بیته‌ نوره‌الدین
محمود کاری له‌سه‌ر دوو میحوه‌ر ده‌کرد:

^۱ الجهاد والتجديد، ل: ۱۹۸.

^۲ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۲۸.

^۳ النوادر السلطانية والحاسن الیوسفیة، ل: ۷۶.

یه که م: له گەڵ هەلمەتتە که ییدا بە سوپاکە یەوێه رویشت هەتاوێه کو له دیمە شوق تیبە پین بۆ ریگرتن له رووبە روو بوونە وەیان.

دوو م: هەستا بە هێرشکردنە سەر کە نارەکانی باکوپی شانشینیی بیت المقدیسی هاوسی دیمە شوق، له پینا و راکیشانی سەرنجی خاچپەرستەکان بەرەو میسر^۱.

ئەوێه بیو ئەسە دەدین شیرکۆ بە سەرکردایەتی سوپا زۆرە که یەوێه بە ناو بیاباندا بەرێکەوت بە هاوڕێییەتی شاور و لە کرک پەرییەوێه بە شەوبە کۆ پاشان ئەیلەدا تیبە پری و دواتریش سوەیس و لەوێشەوێه بۆ قاهیرە هیندەش خیرا دەپۆشت که توانی له بەرزەخی سوەیس بپەرێتەوێه پیش ئەوێه خاچپەرستەکان خۆیان نامادە بکن بۆ دەستیۆردان، ئەوێه بوو ضوغام هیزیکیی سەربازی رەوانە کرد بە سەرکۆکایەتی براهیکیی خۆی که ناوی ناصر الدین بوو بۆ بەرەنگار بوونەوێه و له ناکامی ئەم رووبە روو بوونەوێه دا که له بلبیسدا روویدا ئەسە دەدین شیرکۆ سەرکەوتنیکیی گەورەیی بە دەست هینا و ناصر الدینیش بە شکستخوار دوویی گەرایەوێه بۆ قاهیرە، ئەسە دەالدین شیرکۆش راوێ دوویی ناو له کۆتایی جەمادی کۆتایدا گەشتنە پایتەختی میسر و لەویش ضوغام بە هەموو هیزەکانیەوێه هاتەدەر بۆی چونکە دەیزانی ئەم جەنگە جەنگی کۆتاییەتی و ئەم رووبە روو بوونەوێه شەش لە ژێر شوراکانی قاهیرەدا روویدا و جەنگە کەش توندو تیزیی بەخۆوە بینی و بە سەرکەوتنی ئەسە دەدین کۆتایی هات دواي ئەوێه سوپا و خەلکی و خەلیفە پشتی ضوغامیان بەردا، له کاتی هەڵهاتنیشدا له نزیک ئەو شوپینەیی که بە مەزاری خاتوو نفیسە ناسراوێه له مانگی رەجەبی ۵۵۹ک/ حوزەیرانی ۱۱۶۴ز کۆژرا له گەڵ ناصر الدینی براهیدا، پاشان ئەسە دەدین شیرکۆ بە سەرکەوتویی چووێه قاهیرەوێه و شاوریی گێرپایەوێه بۆ پۆستە کەیی له وەزارەتدا، پاشان له دەرهوێه قاهیرەدا سەربازگە یەکی دروستکرد^۲. دواي ئەوێه که شاور گەرانەوێه بۆ پۆستی وەزارەت مسۆگەر کرد گەرایەوێه سەر سروشتی کۆنی خۆی که بە فەرت و فیل ناسرا بوو هەتاوێه کو بجیتە مەملانییەکی نوێوێه له گەڵ ئەسە دەدین شیرکۆدا، ئەوێه بوو له گەڵ خەلکیدا خراب مامەلەیی دەکردو بەلینەکانی بۆ نورەدین لەبەر خۆی بردەوێه و خیرا نیشانەکانی ناپاکی لیدەرکەوت و ریککەوتنە کەیی له گەڵدا هەلوێه شاندهوێه، داوای کرد له شیرکۆ که میسر چۆل بکات و خیرا بە هیزەکانیەوێه بجیتەوێه بۆ شام، بەلام شیرکۆ ئەم داوایەیی رەتکردەوێه و وەلامی هەلوێستە ناجیگیرە کەیی دایەوێه دەستی گرت بە سەر بلبیسدا و حوکمرانی ناوچەیی رۆژەلاتی میسری له ئەستۆ گرت^۳، شاوریش ناچار بوو پەنا

^۱ تاریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۲۹.

^۲ تاریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۲۹.

^۳ الباهر ل ۱۲۱-۱۲۳ تاریخ الزنکیین فی الموصل، ل ۳۳۰.

بەریت بۆ پاشا عەمووری یەكەم كە لە ئامادەسازیدا بوو بۆ ھێرشکردنە سەر میسرو ئەم
پیشنیارانەى خستە بەردەمى :

● بۆ ھەر قۇناغىك لە قۇناغەكانى گەشتەكەى لە بەیتولمەقدیسەو ھەزار دینارى پێدەدات.
حەوت قۇناغە بېرى ھەزار دینارى پێدەدات.

● ديارىك دە بەخشیت بە ھەر كەسێك كە ھاوڕێیەتى بكات لە سوارەكان ئسبتارىە كە بېرپەرى
پشتى سوپای شانشینى بیت المقدس یان پێكدەھێنا، ھەك ھەولێك بۆ ھاندانى سوارەكانى
بۆ بەشداربوون لە ھەلمەتەكەدا.

● پارەى ئالفى ئەسپەكانیان لە ئەستۆ دەگریت بەرامبەر بە یارمەتیدانى بۆ ھەدەرمانى
ئەسەدەالدین لە میسردا، بەم شێو ھاوڕێیەتى ناوگەمەى سیاسى نیتوان دوژمنە
گەرەکانەو ھەولێ دەدا بۆ بەرژەو ھەندى خۆى بیانورژینیت، گومانیش لە ھەدا نییە كە
عەموورى یەكەم لە و كاتەدا چاودێرى پیشەھاتەكانى ھەلوێستى سیاسى سەربازى دەكرد
لە میسردا، كاتێ بە جموجۆلەكانى ئەسەدەدین شێركۆى زانى مەترسییەكانى زیاتر بوون،
كە بانگھێشتەكەى شاوریشى بە دەست گەیشت خۆشحالى خۆى دەرپەرى ئەم ھەلەى لە كیس
خۆى ئەدا بۆ چوونە ناو میسر ھەرچەندە ھاوپیمانەكەى گۆراو، چونكە ئەمە بۆ ئەو
گرنگیەكى نییە، بەلكو گرنگ ئەو ھەلەى كە ئەو بچیتە میسرەو ھە.

۲- شالای دووھمى عەموورى بۆ سەر میسر: شالای یەكەمى عەموورى شكستی ھێنا بۆ سەر
میسرو ناچار بوو پاشە كەشە بكات و بگەریتەو ھە بۆ بەیتولمەقدیس ئەمەش لە سالى ۵۵۸ھ/
۱۱۶۳زدا بوو ھەر كە بۆ جارى دووھمى ھەلى بۆ رەخسا بۆ چوونە ناو میسر پاش
بانگھێشتکردنى لە لایەن شاوڕەو ھە، خێرا كۆبوونەو ھە یەكی گریدا لە بەیتولمەقدیسدا بە ئامادە
بوونى بارۆنەكانى میرنشینەكە، تیایدا بپاریدا بە دەم بانگھێشتەكەى شاوڕەو ھە بچن دواى
ئەو ھەلەى كە پوونى كردهو ھە بۆ كۆبوونەو ھەكە كە لە توانایدا ھە یە ھەلمەتێك بەرئیخات بۆ داگیر
کردنى میسر بەبێ ئەو ھەلەى بەرگرییەكانى شانشینەكەى لاواز بییت، بە تاییەت كە لە و كاتەدا
لە ئەوروپاوە ژمارە یەك حاجى گەشتبون بۆ سەردانى بەیتولمەقدیس كە دەتوانزا سویدیان
لێو ھەریگەریت بۆ لایەنى سەربازى و بەھیوا بوو كە بتوانن میسر داگیر بكات بۆ
خاچەرستەكان و بپاریشیدا كە بوھیموندى سێیەم ئەمیری ئەنطاکیە بە پێوەبردنى

۱ تارىخ الزنكین فی الموصل، ل: ۲۳۰.

۲ تارىخ الزنكین فی الموصل، ل: ۲۳۰.

کاروباره‌کانی شانشینه‌کە ی له‌ئەستۆ بگرت لێ کاتی ئاماده‌نەبوونیدا^۱. دواتر پاشای به‌یتولمه‌قدیس خیرا به‌رهو میسر به‌ریکه‌وت به‌سه‌رکردایه‌تی هیزه‌کانیه‌وه بۆ جاری دووم له‌مانگی رهمه‌زانی ساڵی ۵۵۹هـ/ک/ ئابی ۱۱۶۴ز و له‌گه‌ڵ گه‌یشتنیدا بۆ فاقوس^۲ په‌یوه‌ندی کرد به‌شاوره‌وه‌و ریکه‌وتن له‌سه‌ر گه‌مارۆدانی ئەسه‌ده‌دین شیروکۆ له‌بلیسدا ئەم قه‌لایه‌ش سێ مانگ له‌به‌رامبه‌ر ئابلقه‌که‌دا خۆی گرت له‌و ماوه‌یه‌شدا شیروکۆ به‌باشی به‌رگری له‌سه‌نگه‌ره‌کانی کرد^۳ به‌لام کتوپرعه‌ممووری یه‌که‌م بپاری دا که بچیته‌ دانوستانه‌وه له‌گه‌ڵ ئەسه‌ده‌دین دا بۆ ئەوه‌ی هه‌ردوو لا میسر به‌جێ به‌یئین، به‌لام ئایا چی له‌ئاسۆی سیاسیدا روویدا هه‌تاوه‌کو هه‌لسیت به‌م هه‌نگاوه‌؟ لێره‌دا زیری و بلیمه‌تی نوره‌دین له‌رووی سه‌ریازی سه‌رکردایه‌تیه‌وه ده‌رده‌که‌وێت، چونکه‌ عه‌موری یه‌که‌م هه‌وایی ناخۆشی پیگه‌یشت له‌شامه‌وه که نه‌ویش فشاری هێنانی نوره‌دین محمود بوو بۆ سه‌ر مولکه‌کانی، بۆیه‌ پێی باش بوو بگه‌پێته‌وه بۆ به‌رگری کردن لێی، له‌هه‌مان کاتیشدا تیگه‌یشت که‌هه‌لمه‌ته‌که‌ی شکسته‌خواردوه‌ چونکه‌ ئەسه‌ده‌دین باش خۆی قایم کردبوو له‌بلیسدا، له‌هه‌مان کاتدا هه‌لوێستی ئەسه‌ده‌دین شیروکۆش زۆر زه‌حمه‌ت بوو، چونکه‌ خه‌ریک بوو ئازوقه‌ی لێده‌بڕا سه‌ریازی زۆری هه‌یزه‌ خاچه‌رستی و فاطمیه‌ هاویه‌شه‌کان له‌رووی ژماره‌وه‌و له‌به‌رژه‌وه‌ندی نه‌بوونی باری سه‌ریازی بۆیه‌ رازی بوو به‌دانوستان له‌پێناو به‌جیه‌یشتنی میسردا^۴، ئەوه‌ بوو هه‌ردوو لا ریکه‌وتن له‌سه‌ر به‌جیه‌یشتنی میسر له‌مانگی ذی‌الحجه/ تشرینی یه‌که‌مدا، به‌م شیوه‌یه‌ سوپای ئیسلامی و خاچه‌رست به‌ته‌نیشته‌ یه‌که‌وه به‌نیمچه‌ دورگه‌ی سینادا رویشتن دوا‌ی ئەوه‌ی شاوریان به‌جیه‌یشت هه‌تاوه‌کو ده‌ست به‌سه‌ر ده‌سه‌لاتدا بگرت شیروکۆش دوا‌یه‌مین که‌س بوو که ئەم ولاته‌ی به‌جیه‌یشت بۆ گه‌یشتنه‌وه به‌ سوپاکه‌یدا^۵، شاوریش براوه‌ی راسته‌قینه‌ی ئەم مملانه‌ی بوو که له‌به‌رژه‌وه‌ندی کۆتایی هات، ئەوه‌بوو به‌یه‌کجاری له‌سوپای ئیسلامی شام و خاچه‌رستی رزگاری بوو، پاش رزگار بوونیشی له‌ضوغام بۆماوه‌ی دوو ساڵ خۆی تاکه ده‌سه‌لاتدار بوو له‌ولاتدا^۶. ئەسه‌ده‌دین شیروکۆش پاش گه‌رانه‌وه‌ی

^۱ الکامل فی التأریخ له‌ تأریخ الزنکیین فی الموصله وه وه‌رگه‌راوه: ل: ۲۲۱.

^۲ فاقوس: شاریکه له‌قولایی میسری رۆژه‌لاتداو دوا شاری میسر له‌لای شامه‌وه(۲۲۲/۴).

^۳ تأریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۲۲۱.

^۴ تأریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۲۲۱.

^۵ تأریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۲۲۱.

^۶ تأریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۲۲۲.

له میسر خۆی خسته ژێر دهستی نوره دین محمودو میسر بویه وه به خولگه ی بیرکردنه وه و قسه کردنی مه جلیسه کانی و وازی هینا له راگۆپینه وه له گه ل هاوه لانی میسریدا که به رده وامی هه والی ئه وییان پێده گه یاند، له و ماوه یه شدا نوره دین محمود به ئه رکێک ناردی بۆ به غدا ، ئه ویش هه لی ئاماده بوونی له پایته ختی خه لافه تدا قۆسته وه بۆ هه لئانی خه لیفه مستنجد بالله به گێرانه وه ی بارودۆخی میسر و ئه وه ی که به چاوی خۆی بینویه تی، خه لیفه ش کاریگه ر بوو به مه ی که بیستی و هانیدا بۆ گه رانه وه بۆ میسر^۱. هه رچه نده هه لمه ته که ی ئه سه ده دین شیرکۆ ئامانجه کانی به دینه هینا له میسردا، به لام ئه نجامی کۆتایی ئه وه بوو که مولکه کانی نوره دین محمود له شامدا به هیزتر بوو و پله و پایه ی زیاتر بوو له جیهانی ئیسلامیداو، بوو به یه کێک له هیزه گه وره کانی ناوچه که، له به رامبه ریشدا مولکی خاچه رسته کان پاشه ککشی کرد به ره و که ناری ده ریاو تووشی نا ئومیدی بوون^۲. هه رچۆنیک بوو شیرکۆ عه مموری یه که م خاکی میسریان به جیهیشت و هه ریه که یان له بارودۆخی ناله باری سیاسی و باری خرابی ئابوری ولاته که یان ئاگادار بوون، ئه مه وێرایی ئه و سامان و سه رچاوه مرۆبیه گه وره یه ی که پالپشتیکی گه وره یه بۆ هه رکه سیک که دهستی به سه ردا بگریت، هه ره ها شاو ره لی ده رچوونیا نی له میسر قۆسته وه و گه راپه وه سه ر خوو نه ریتی پێشووی که له کوشتن و سته مکردن و بردنی مالی خه لکدا خۆی ده بینیه وه، به جۆرێک که هه یچ شتیکی بۆ خه لیفه ی فاطمی عاضد نه هیشتبو وه و به ته واوی ته نگی پێهه لچنی نامه یه کی نووسی بۆ بۆ نوره دین محمود هه تا وه کو به هانا یه وه بیته و رزگاری بکات له دهستی^۳.

۴- **شالاوی دووه می نوره دین**؛ نوره دین محمود هیزی پێویستی ئاماده کردو به ریی خست بۆ میسر له سه الی ۵۶۲ه/ کانونی دووه می ۱۱۶۷زدا به سه رکردایه تی ئه سه ده دین شیرکۆ به هاو پێیه تی صلاح الدینی برزازی و کۆمه لێ ئه میریشی له گه لیدا نارد^۴، ژماره ی ئه م هیزانه ش گه شته دوو هه زار سوار^۵ نوره دینیش هه تا وه کو قه راغی شار له گه لیدا رویشته. له ترسی رێگه پێگرتنی له لایه ن خاچه رسته کانه وه^۶، پاشان سه ربازانی هه لمه ته که به رێگه یه کی

^۱ تاریخ الزنکین فی الموصل، ل: ۳۳۲.

^۲ تاریخ الزنکین فی الموصل، ل: ۳۳۲.

^۳ النجوم الزاهرة (۳/۴۸).

^۴ تاریخ الزنکین فی الموصل، ل: ۳۴۳.

^۵ کتاب الروضتین فی أخبار الدولتین (۳/۱۳).

^۶ الکامل فی التاریخ الزنکین فی الموصل، ۳۴۳.

پرمه ترسيدا رۆيشتن، چونكه ئه و خاچپه رستانه ي كه له سه ر ريگا كانيان بوون و له كركو شوبكدا جيگير بووبوون، له وانه بوو به سه رياندا بده ن و ده ستيان لي بوه شينن، له كاتيكدا ئه وان دوور بوون له ناوچه كانيانه وه، هه روه ها بيا بان شينه كان به دوايانه وه بوون و هه واليان ده گواسته وه بۆ خاچپه رسته كان، بۆيه پتيويست بوو له سهريان كه جار جاريك ريگاي هاتووچۆيان بگۆرن بۆخۆشاردنه وه، ههروهك سروشتيش پيشپه وي دواده خستن نه وه بوو گه رده لولويكي لماوي توند به پوياندا هه لي كردو كۆمه له پياويكي ليكوشتن و وپراي له ناو بردني بريك ئازووقه، سه رباري هه موو ئه مانه ش دريژه يان دا به گه شته كه يان به ره و ميسر، به لام دواكه و تنيان بواري ره خساند بۆ شاور كه هانا به ريت بۆ عه مووري به كه م، چونكه له خويندنه وه ي پووداوه كانه وه گه شت بووه ئه و پوياي كه ئه گه ر ئه مجاره ئه سه ده دين شي ركۆ بيته ميسر، ئه وه تيايدا ده مينيته وه و به ئاساني به جيي ناهي ليت، بۆيه دوودلي نه نواند له په يوه ندي كردن به پاشاي به يتولمه قديس و دانوستاندن له گه لي داو، روونكردنه وه ي ئه و مه ترسي به ي كه نوره دين مه حمود ده بييت بۆ شان شيني به يتولمه ديس ئه گه ر بيتو ده ست به سه ر ميسردا بگريت، عه مووري به كه ميش خۆشحالي خۆي بۆ بانگه يشته كه ده رپري چونكه چاوي بپيوه ساماني ميسرو به هيواي ده ست به سه راگرتني و دوورخستنه وه ي سوپاي نوره دين مه حمود بوو ليي، هه تا وه كو نه تواني چوارده وري شان شينه كه ي بدات كه كه وتۆته ناوه راستي مولكه كانني نوره دين مه حموده وه¹. پيش ئه وه ي ئاماده كارييه كان ته واو بن هه وال گه يشت كه ئه سه ده دين شي ركۆ خه ري كه بيا باني سينا ده برپيت، ئه مه ش عه مووري به كه مي ناچار كرد كه ئه و ژماره سه رياره ي كه بۆي كۆبووه ته وه بياننيرييت بۆ ريگرتن له پيشپه وي ئه سه ده دين، به لام ئه م ريوشوينه له كاتي خويدا دوا كه وتبوو، هه رچه نده سوپاي ئه سه ده دين رووبه پويي گه رده لولويكي لماوي بوويه وه و بووه هۆي لاواز كردني پيشپه وي و خه ريك بوو سه رياره كانني له ناو به ريت، به لام دواچار تواني خۆي بگه يه نيته به رزه خي سويس له مانگي ره بييعي دووم/ سه ره تاي مانگي شوباندا، هه روه ها ئه سه ده دين شي ركۆ زاني كه سوپاي خاچپه رسته كان كه وتووه ته پيشپه وي به ره و ميسر، بۆيه هه ستا به بريني بيا بان به ئاراسته ي باشوري رۆژئاوا هه تا وه كو خۆي له پووبه رووبوونه وه يه كي پيشوه خت لادبات له گه ل خاچپه رسته كاندا، هه تا گه يشته رووباري

¹ المفروج الكربوب (١٤٩/١) تاريخ الزنكين في الموصل، ٣٤٣.

نیل له نزیك ئیطفیح له دووری چل میل له باشوری قاهره وه^۱، پاشان په پیه وه بۆ که ناری روژئاواو کردیه ریژه وی خۆی هه تاوه کو گه شته جیزه وه له ویی له به رامبه ر فسطاطدا سه نگه ری لیداو بۆ ماوه ی په نجاو نه وه نده روژ حوکمرانی ناوچه ی روژ ئاوا ی کرد^۲.

۱- **شالآوی عه موری سییه م بۆ سه ر میسرو دانوستانی خاچه رستی فاطمی یه کان**؛ عه موری یه که م له به یتوله قدیس ده رچوو له مانگی ره بیعی یه که می سالی ۵۶۲هـ / کانوونی دووه م ۱۱۶۷زداو به ره و میسر به ریکه وت له شالآوی سییه میدا بۆ سه ر میسر، نه وه بوو ریگه ی ئاسایی نیوان غه زه و عه ریشی بری پاشان له بیانه وه تیپه ری بۆ بلبیس وشاوریش تووشی به هۆی گه شتنی کتوپرو هه ماهه نگی نه کردنی له گه لیدا تووشی دلله پاوکۆ بوو، وادیاره هیشتا به گه شتنی شیرکۆی بۆ ئیطفیح نه زانیبوو، دلنیاش نه بوو هه تاوه کو چاوساغه کانی نارد بۆ بیابان بۆ زانینی راستی بارودۆخه که، له م کاته شدا چوو هه ره وه بۆ پیشوازی کردن له پاشای خاچه رسته کان و چاوی پیکه وت، عه موری یه که میش له سه ر یازگه که یدا میوانداری کرد له که نار رووباری نیلدا له دووری میلیکه وه له شورا کانی قاهره وه^۳، گفتوگۆی له گه ل شاوردا ده ست پیکرد و شاوریش به لئینی دا که چوار سه د هه زار دیناری پێبدا ت له به رامبه ر ده رکردنی نه سه ده دین شیرکۆ له میسر، به مه رجیک نیوه ی نه م ریژه یه یه کسه ر بدرییت و نیوه که ی تریشی دوا یی بدرییت، به مه رجیشی گرت که عه موری یه که م سویتند بخواست له سه ری^۴، بۆ پشتگیری کردنی نه م ریکه وتنه و پیدانی سیفته ی فه رمی عه موری یه که م هه ریه ک له ه یوی گه وره ی قیساریه و جفری پیشپه وی سواره کانی داویه ی نارد بۆ لای خه لیفه ی فاطمی بۆ وه رگرتنی په زامه ندی فه رمی له سه ری، دوو نیژدراوه که ش زۆر به گه رمی پیشوازییان لیکراو له کۆشکی فاطمیدا و ریکه وتننامه که په سه ند کرا^۵، مه سه له یه کی ئاسایش بوو که خاچه رسته کان پیشوازی له م ریکه وتنه بکه ن چونکه ده یانکاته پارێزه ری میسو خیلافه تی فاطمی و نه سه ده دین شیرکۆش دوور ده خاته وه وه ک رکابه ری یه که میان بۆ ده ستگرتن به سه ر نه م ولاته دا^۶.

^۱ الکامل فی التاریخ له الزنکیین فی الموصل، ۳۴۳.

^۲ الکامل فی التاریخ له الزنکیین فی الموصل، ۳۴۳.

^۳ ولیم الصوری (۸۹۶/۳).

^۴ هه مان سه رچاوه (۸۹۹/۳) تاریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۳۴۴.

^۵ تاریخ الزنکیین، ل: ۳۴۴.

^۶ تاریخ الزنکیین، ل: ۳۴۴.

ب- جهنگی نه لبا بهین؛ نه وه بوو نه سه ده دین و سه ریا زه کانی نوره دین به ره و صعید به ریکه و تیبونگه شتته شوینیک که به نه لبا بهین ناسرا بوو، سوپای میسریه کانو فره نجیبه کانش به دوا یاندا رویشتن هه تا وه کو له بیست و پینجی جه مادی یه که مدا پیداندا گه شتته وه، نه وه بوو چه ند سیخوړیکی نار دبووه ناویان کاتی هاتنه وه هه والیان پیدا که ژماره و که ره سه ته یان زوره و لیراویشن له به دوا دا چونیدا نه ویش بریاری رو به پو بوونه وه وه و کوشتاری دان، به لام له وه ده ترسا که دهرونی سه ریا زه کانی لاواز بیتو نه توانن دان به خو یاندا بگرن له م شوینه مه ترسیداره دا که نه گه ری په ککه و تنیان له سه لاهه تییان زیاتره له بهر که می ژماره و دووریان له ولاته کانیانه وه بویه پاویدی پیکردن، نه وانیش هه موویان رایان و ابو که له نیل به پریته وه بۆ که ناری روژه لات و بگ پریته وه بۆ شام و پییان و ابو: نه گه ر شکستمان خوارد (که گومانی تیادا نییه) بۆ کوئی بچین و په نا بۆ کوئی به رین؟ له کاتی کدا که سه ریا زو خه لک و جوتیار هه مووی دژمانه و ثاوات بۆ له ناویردندان ده خوازن. دیاره هه قی خویشیان بوو به تاییه ت، نه وان دوو هه زار سوار بوون دوور له ولاتی خو یان و به رامبه ر به ده یان هه زار جه نگاهه ر له حالیکدا هه موو خه لکی ولاته که دژمنیان بوو، کاتی نه مه یان وت که سیک له سه ریا زانی نوره دین به ناوی شه ره فه دین بوزغوشه وه هه ستا (که ناسرا بوو به نازایه تی) وتی: نه وه ی له کورژان و برینداری و به دیل گرتن ده ترسیت یا خزمه تی پاشا نه کات، به لکو ببیته جوتیار یان له گه ل خیزانه که یدا له ماله وه دانیشیت، سویند به خوا نه گه ر بگه پریینه وه بۆ لای پاشای دادپه روه ر به بی سه رکه و تن و رو به رو بوونه وه هه یه ک که ببیته پاسا و بو تان نه وه هه موو ده سته که وته کانتان لیده سستینیته وه که تا نه مړو ده سستان که وتو وه پیتان ده لیت: نایا پاره و سامانی موسولمانان ده به ن و له دژمنه کانیان هه ل دین و شوینیکی وه کو میسر ده دن به ده ست بیباوه په وه؟ نه سه ده دینیش وتی: نه مه رای منه و کاریشی پیده که م نه وه بوو صلاح الدین یوسفی کوپی نه یو بیش هاوړا بوو له گه لیاندا، پاشان لایه نگرانی نه م رایه زور بوون و له سه ر پوویه پوونه وه کو بوونه وه ، نه مه ش سامو شکوی نوره دین دهره خات له دلی فرمانده و سه ریا زه کانیاندا، نه وه بوو نه سه ده دین له شوینی خویدا مایه وه و به ناماده باشییه وه هه تا وه کو میسری و فره نه چه کان گه شتته لای (لیره شدا ژیری نه سه ده دین شیرکوو نه زمونی سه ریا زی دهره که وت کاتی قورسای خسته ناوه راست هه تا وه کو خو ی پت زور بکات وتی به وانیه که له گه لیدا بوون: فره نه چه و میسریه کان و ده زانن من له ناوه راستام بویه هیرش و هیزی خو یان ناراسته ی نه وی ده که ن، جا نه گه ر هیرشیان بۆ هینان نه وه هه باوه ریان پیمه که ن و خو تان

به کوشت نه دهن له ده‌دستیان هه‌لټین نه‌گه‌ر وازیان لټه‌پټان نه‌وه شوپینیان که‌ون پاشان هه‌ستا به‌هه‌لټاردنی کۆمه‌لټیکی به‌هیزو نازا لټیان که ناشنای نارامگری و نازایه‌تیاں بوو، له‌لای راسته‌وه وه‌ستاندن کاتی هه‌ردوو لا رووبه‌روو بوونه‌وه فره‌نجه‌کان نه‌وه‌یان کرد که نه‌سه‌ده‌دین وتی هیزشیاں کرده سهر ناوه‌ندی سوپاکه‌وچونکه وایان ده‌زانی نه‌سه‌ده‌دینی تیا‌دایه، نه‌وانه‌ش که له‌وئ بوون شه‌پټیکی سوکیان کرد له‌گه‌لټاند پاشان له‌بن ده‌ستیان هه‌لاتنو نه‌وانیش شوپینیان که‌وتن، پاشان نه‌سه‌ده‌دینو نه‌وانه‌ی که له‌گه‌لټیدا بوون هیزشیاں کرده سهر نه‌و سه‌ریازانه‌یان که مابونه‌وه له‌فره‌نجه‌کان و شکستیان پټه‌پټان و شمشیری نایه ملیان و نۆربه‌یان کوشت بریندار کرد پاشماوه‌شیاں هه‌لاتن، کاتی فره‌نجه‌کان نه‌وانه‌ی که‌شوین موسولمانه‌کان که‌وتبوون گه‌رانه‌وه بینیان شوپینی جه‌نگه‌که چۆل بووه له‌هاوه‌له‌کانیان یه‌کسه‌ر هه‌لاتن نه‌مه‌ش سه‌یرترین رووداوټیکه که له‌میزوودا نووسرا بیت که‌دوو هه‌زار سوار سه‌ریازه‌کانی میسرو فره‌نجه‌کانی که‌نار ده‌ریا شکست پټه‌پټین^۱.

ج- **گه‌مارۆی نه‌سه‌که‌نده‌ریه**؛ پاشان نه‌سه‌ده‌دین به‌ره‌و سه‌ریازگی نه‌سه‌که‌نده‌ریه به‌رټیکه‌وت، هه‌رچی له‌و لادئ و ده‌شته‌دا بوو له‌مال و مولک ده‌ستیان به‌سه‌ردا گرت، دواتر گه‌شته نه‌سه‌که‌نده‌ریه به‌بئ جه‌نگ ده‌ستی به‌سه‌ردا گرت، دانیش‌توانه‌که‌ی راده‌ستیان کردو نه‌ویش صلاح‌الدینی برزازی تیدا دانا، پاشان گه‌رپیه‌وه صعیدو ده‌ستی به‌سه‌ردا گرت و پارو سامانه‌که‌ی بردو تیا‌یدا مایه‌وه هه‌تاوه‌کو مانگی ره‌مه‌زانی گرت، میسری و فره‌نجه‌کانیش گه‌رانه‌وه قاهره‌ خۆیان کۆکرده‌وه و خه‌لکټکیان له‌شوپینی نه‌وانه‌دا دانا که لټیان کوزرا بوون، پاش نۆرهبوونیان به‌ره‌و نه‌سه‌که‌نده‌ریه به‌رټیکه‌وتن، که صلاح‌الدینی تیدا بوو له‌گه‌ل کۆمه‌له سه‌ریازټکدا، خه‌لکه‌که‌شی له‌ترسی فره‌نجه‌کان هاوکاریان ده‌کردن، نه‌وه‌بوو گه‌مارۆیان له‌سه‌ر تووند بوو خۆراک که‌م بووه‌یه‌وه، به‌لام دانیان به‌خۆیاندا گرت، پاشان نه‌سه‌ده‌دینیش له‌صعیده‌وه به‌ره‌و لایان به‌رټیکه‌وت، شاوریش هه‌ندی له‌و تورکمانانه‌ی تټکدا بوو که له‌گه‌لټیدا بوون، نټردراوی میسری و فره‌نجه‌کانیش ده‌هاتنه‌ لای و داوای ناشته‌واییان لټده‌کرد^۲.

د- **دانوستانه‌کانی نوره‌دین و خاچیه‌رسته‌کان سه‌باره‌ت به‌به‌جیه‌پشتنی میسر**؛ دوا‌ی دانوستانټیک له‌نیوان هه‌ردوولادا ناشته‌واییه‌کیان مۆر کرد له‌سه‌ر نه‌م بنه‌مایانه‌ی خواره‌وه:

^۱ الباهر، ل: ۱۳۲-۱۳۳ کتاب الروضتین (۱۳/۳).

^۲ کتاب الروضتین فی أخبار الدولتین (۱۴/۳).

- هه لگرتنی گه مارۆ له سه ر نه سکه نده ریه .

- ئال و گوگردنی دیله کان

- ئازادکردنی سه ر یازه کانی نوره دین له نه سکه نده ریه دا .

- شیرکو سه ر یازه کانی میسر به جیبه یان .

- ری پینه گرتنیان له ریگه دا له لایه ن هیزه خاچه رستانه کانه وه .

نه گه ر خویندنه وه یه کی خیرا بکه ین بۆ ره وتی رووداوه کان، به و شیوه یه ی که له سه ر زه وی روویدا، نه و پێشنیاره ئالوگوگرد کراوانه ی که بۆ گرێدانی ناشته واییه که خزانه روو نه و رووداوانه ی که پاش ریگه وتنه که روویاندا ده توانین نه م تیبیینیا نه ره چا و بکه ین: نه وه بوو هه ردوو لا نوره دین و خاچه رسته و فاطمی یه کان ریگه وتن له سه ر :

- ده رچوونی هیزه کانی نوره دین و خاچه رسته کان له میسر

- ئالوگوگردنی دیله کان .

- شاور به لاین ده دات که هاوالاتیانی خۆی له نه سکه نده ریه دا سزا نه دات هه روه ها له شوینه کانی تر دا .

به رامبه ر به و یارمه تییه ی که پیشکه شی نه سه ده دین شیرکوویان کردوه ^۱ . هه رچۆنیک بیته ، عه موری یه که م له مانگی شه وال / ئابدا چوو ه ناو نه سکه نده ریه وه له هه مان کاتدا صلاح الدین به کاروانیکی سه ر یازی چرو پر وه شاره که ی به جیبه یشت هه رچه نده خه لکه که ی زۆر داته نگ بوون به ده رچوونی له و شاره ، هه ردوو سه رکرده ش به یه ک گه یشتن و هه ردوو لا سه رسام بوون به یه کتر، ته نانه ت پاشای به تولمه قدیسه هه سته به کۆمه کی کردنی سه لآحه دین به چه ند به له میك بۆ گواستنه وه ی برینداره کان بۆ ولاتی شام ^۲ ، به لام کیشه ی دانیشه توانی شاره که کۆتایی پینه هات، چونکه هه ر که شوینکه وتوانی شاور چوو نه ناو شاره که وه یه کسه ر ده ستیان دایه ده ستگیرکردنی هه ر که سیک که گومانی هاوکاری کردنی سه لآحه دینی لیکرابیته ، سه لآحه دینیش نار په زایی خۆی بۆ عه موری یه که م ده ربهری و نه ویش نامۆزگاری شاور ی کرد که ده ستگیرکراوه کان ئازاد بکات ^۳ . نه مه ش جاری دووه م بوو که شاور ناپاکی تیادا نواند، نه مه ش وانه یه کی توند بوو بۆ سه لآحه دین،

^۱ تاریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۳۵۰.

^۲ تاریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۳۵۱.

^۳ تاریخ الفاطمین، ل: ۴۹۴.

بویه ری نه‌دا به‌دووباره‌بوونه‌وی به‌دهستی خوی تۆله‌ی له‌شاور کرده‌وه کاتیک که‌هیزه‌کانی شام که‌پانه‌وه بۆ میسر له‌سالی ۵۶۴هـ - ۱۱۶۸ز^۱.

۵- **ده‌سه‌لاتی خاچپه‌رسته‌کان به‌سه‌ر میسره‌وه**: ه‌ریه‌ک له‌ئه‌سه‌ده‌دین شیرکۆو سه‌لا‌حه‌دین میسریان به‌جیه‌یشت له‌مانگی ذی القعدة/ مانگی ئه‌یلولدا، به‌لام عه‌موری یه‌که‌م چه‌ند هه‌فته‌یه‌ک دواکه‌وت چونکه به‌قا‌هیره‌دا تیپه‌پی هه‌تاوه‌کو ده‌سه‌لاتی خاچپه‌رسته‌کان به‌سه‌ر ده‌وله‌تی فاطمی و شاوردا به‌سه‌پینیت که‌دیارت‌رن رواله‌ته‌کانی بریتیبوون له:

• دانی سه‌رانه‌یه‌کی سالانه که ئه‌دازه‌ه‌که‌ی سه‌ده‌زار دیناره به‌خاچپه‌رسته‌کان.

• هیشته‌وه‌ی هیزیک له‌سواره‌کانیان بۆ پاراستنی ده‌رگا‌کانی قا‌هیره، بۆ ریگرتن له‌نوره‌دین مه‌حمود ئه‌گه‌ر دووباره هه‌ولی هیرشکردنی دا.

• دانانی نوینه‌ریک له‌بری پاشای خاچپه‌رست له‌قا‌هیره‌دا که به‌شدار بییت له‌کاروباره‌کانی ده‌سه‌لاتدا^۲.

دیاره بیرۆکه‌ی خاوه‌نداریتی میسر هیشتا له‌هزری سیاسی عه‌موری یه‌که‌مدا به‌چالاک‌ی مابوو‌یه‌وه، نه‌یده‌توانی ده‌ست به‌رداری بییت، بۆ ده‌ویست پاش ریگخستنی کاروباره‌کانی له‌ولاتی شامدا بگه‌ریته‌وه، ئه‌مه‌ش ده‌رئه‌نجامی چاوتی برینی بۆ سامانی میسرو له‌پینا و پاراستنی قه‌واره‌که‌ی له‌ولاتی شامدا، پاشان گه‌رایه‌وه بۆ فه‌له‌ستین^۳. به‌م ری و شوینانه‌ش ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر میسر‌دا چه‌سپا و ده‌رئه‌نجامی ئه‌مه‌ش ململانی نیوان نوره‌دین و عه‌موری یه‌که‌م به‌رده‌وامی به‌خوی بیینی^۴.

و- **شالای سینه‌می نوره‌دین بۆ سه‌ر میسر له‌سالی ۵۶۴هـ**: ه‌زی ئه‌م هه‌لمه‌ته‌ش ئه‌وه بوو که فره‌نجه‌کان پینگه‌یه‌کیان بۆ خویان له‌قا‌هیره‌دا دانا و ده‌ستیان گرت به‌سه‌ر ده‌روازه‌کانیدا و به‌شیره‌یه‌کی سه‌مه‌کارانه حوکی موسولمانه‌کانیان ده‌کرد، کاتێ بینیان که‌سه‌س نییه رووبه‌پوویان بوه‌ستیت ناردیان به‌دوای عه‌موری یه‌که‌می پاشایان له‌قودسدا و داویان لیکرد که‌بییت بۆ ده‌ست به‌سه‌راگرتنی میسرو باسی ئاسانی ئه‌م کاره‌یان بۆ کرد، به‌لام ئه‌و دوو دلێ نواند چونکه له‌ده‌رئه‌نجامی خراپی ئه‌م کاره‌ ده‌ترسا پاشان له‌گه‌ل سواره‌کانیدا به‌نا‌به‌دلیه‌وه که‌وته پێ هه‌تاوه‌کو گه‌شتنه بلبیس له‌سه‌ره‌تای صفرداو ده‌ستیان دایه

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۴۹۵.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۴۹۵.

^۳ النجوم الزاهرة (۳۴۹/۵).

^۴ تاریخ الفاطمین، ل: ۴۹۵.

کوشتن و دیل کردن و تالانکردنی، پاشان به ره و فسطاط رویشتن و شاوریش فره‌مانی سوتاندنی داو داوای کرد له‌خه‌لگه‌که‌ی بگوازه‌وه بۆ قاهره و که‌ل و په‌له‌کانیان بینن نه‌وه‌کو فره‌نجه‌کان بیگرن و تالانی بکن، نه‌وانیش شاره‌که‌یان چۆل کردو ئاگریان تیبه‌رداو بۆ ماوه‌ی په‌نجاو چوار رۆژ ئاگر ده‌یسوتاند، پاشان فره‌نجه‌کان قاهره‌یان گه‌مارۆ داو ته‌نگیان پیته‌لچنی، شاوریش سه‌رپه‌رشتی سه‌ریازه‌کانی ده‌رکرد تیایدا، کاتئ زۆری بۆ هات و نه‌یتوانی رووبه‌روویان بیته‌وه په‌نای برد بۆ فیلئیک و نامه‌یه‌کی نارد بۆ عه‌موری پاشایان و به‌لئینی دا هه‌زار دیناری میسری پیدبات و هه‌ندیکیشی وه‌ک پێشه‌کی بۆ بنیتریت، نه‌وه‌بوو سه‌د هه‌زار دیناری بۆ ناردو داوای لئیکردن که ناوچه‌که جیبه‌یلن هه‌تاوه‌کو پاره‌یان بۆ کۆکردنه‌وه‌ی، نه‌وانیش به‌ جییان هینشت بۆ ناوچه‌یه‌کی نزیک و نه‌ویش ده‌ستی دایه کۆکردنه‌وه‌ی پاره بۆیان به‌لام ته‌نها پینج هه‌زار دیناری پی کۆکرایه‌وه چونکه میسریه‌کان خانوو سوتاو مالّ بپاوی بوون^۱.

ز- **عاضد په‌نا بۆ نوره‌دین محمود ده‌بات**؛ عاضدی فره‌مانه‌په‌وای میسر داوای که‌وتنه‌وه‌ی ئاگره‌که له‌میسردا نێردراوئیکی نارد بۆلای نوره‌دین و هانای بۆ برد باسی لاوای موسولمانه‌کانی بۆ کرد له‌به‌رامبه‌ر فره‌نجه‌کاندا له‌نامه‌که‌شدا قزئ ژنانی ناردبوو تیایدا نووسیوو: نه‌مه قزئ ژنانی کۆشکی منه داوای فریاکه‌وتن ده‌که‌ن له‌تۆ هه‌تاوه‌کو له‌ده‌ست فره‌نجه‌کان رزگاریان بکه‌یت^۲، چه‌ند پێشنیاریکیشی بۆ خسته‌پوو به‌رامبه‌ر به‌رزگارکردنی ولاته‌که‌ی له‌ده‌ست خاچه‌رسته‌کان له‌وانه:

● پیدانی یه‌ک له‌سه‌ر سیی ولاتی میسر.

● پیدانی زه‌وی به‌فه‌رمانده‌کانی.

● رێکه‌دان به‌مانه‌وه‌ی شیرکۆ له‌میسردا^۳.

ح- **ئه‌سه‌ده‌دین شیرکۆ به‌ره‌و میسر به‌رێکه‌وت ده‌چیته قاهره‌وه**؛ یاسای هه‌ل: نوره‌دین ده‌ستی دایه ئاماده‌کردنی سوپا به‌شێوه‌یه‌کی باش و دووسه‌د هه‌زار دیناریشی دا به‌سه‌رکرده‌ی هه‌لمه‌ته‌که‌ نه‌مه جگه له‌پۆشاک و لاغ و که‌ره‌سته‌ی جه‌نگ، سه‌رپشکیشی کرد له‌سه‌ریازو که‌نجینه‌دا هه‌تاوه‌کو چی پێویسته‌ بیبات، نه‌سه‌ده‌دینیش دوو هه‌زار سه‌ریازی سواره‌و شه‌ش هه‌زار سواریشی له‌تورکه‌مانه‌کان کۆکرده‌وه‌و له‌گه‌ل نوره‌دیندا پیکه‌وه هه‌تاوه‌کو

^۱ کتاب الروضتین، له‌جیهاد والتجدیده وه‌ل: ۳۰۳.

^۲ کامل فی التاریخ له‌ الجهاد والتجدیده وه‌ل: ۳۰۳.

^۳ تاریخ الفاطمین، مجمد سهیل طقوس، ل: ۴۰۵.

دەروازەى دیمەشق رۆیشتن، پاشان كەوتنە پىڭ بەرەو راس الماء^۱، ھەر سواریكىش لەلایەن نۆرەدینەو ھەببىست دینارى پىدراو وەك یارمەتیهك بەدەر لەمووچە، كۆمەلێكى تر ئەمیریشى خستە تەك شىركۆدا نارد كە سەلاحەدینى ئەیوبى یەكێكیان بوو، ئەسەدەدینیش بەلیپراوانەو بەپىڭ كەوت كاتى لەمیسر نزیك بوو، فرەنجهكان دەستى بەتالو سەر شوپى و ناو میدیەو گەرانەو بۆ ولاتەكیان، نۆرەدینیش بەبىستنى ئەم ھەوالە زۆر دلخۆش بوو فەرمانى دا بەلیدانى تەپلى سەر كەوتن لەولاتدا، كاتى ئەسەدەدین گەشتە قاھیرە لەگەڵ عازددا كۆبوو، ئەویش دیارى خۆى پێشكەش كردو خەلكى میسر بەھاتنى دلخۆش بوون و خەلاتىكى زۆر پێشكەش بەسەریازەكانى كرا^۲.

ط- كۆژرانی شاوور: شاوور ئەو ھى لەناخیدا بوو ئاشكرای نەدەكردو دەستى دەستى دەكرد بەئەسەدەدین لەپیدانى ئەو پارەھى كە بەلێنى پیدابوو لەگەڵ مووچەى سەریازەكانیدا، دەھببىست دووبارە ناپاكى بنویشت، بۆیە بریاری دا خوانىك بۆ ئەسەدەدین و ئەمیرەكانى رىك بخت و لەو كاتەشدا بیانكۆژیت، بەلام كاملى كۆپى ئەم كارەى رەتكردەو و تى: سویند بەخوا ئەگەر بتهویت ئەو كارە بكەیت ئەسەدەدین ناگادار دەكەمەو ھاوكیشى تى: سویند بەخوا ئەگەر وانەكەین ئەو ھەموومان دەكۆژرین. ئەویش تى: راست دەكەى. ئەگەر بكۆژرین و ولاتیشمان بەدەست فرەنجهكانەو بێت، ئەو كاتە ھەر ئەو نەدە خۆشە كە فرەنجهكان ببیستن كە شىركۆ گىراو ھىتر یەكسەر دینەو، ئەگەر عازدیش پەنا بۆ نۆرەدین بەریت ئەو كات نایەت بەھانامانەو، بەم شىوہە شاوور وازى لەپلانەكەى ھینا^۳. لەكۆتاییدا سەلاحەدین و چەند ئەمیرىك رىككەوتن لەسەر خۆ رزگار كردن لەدەست ئەم ناپاكى فیلبازە بۆیە دەستگىریان كرد، كاتى عازد ئەمەى بىست ناردى بۆلای شىركۆ بۆ داواى سەرى ئەسەدەدینش فەرمانى كوشتنى داو كوشتیان و سەرەكەیان لەھەق دەى رەببىعی دووھەمى سالى ۶۴۳ك دا نارد بۆ عازد^۴.

^۱ الجهاد والتجدید، ل: ۲۰۳ راس الماء لەناوچەى حۆران.

^۲ كتاب الروضتين في أخبار الدولتين (۵/۳).

^۳ ھەمان سەرچاوە، (۳/۵۶).

^۴ الجهاد والتجدید، ل: ۲۰۳.

ی- **ئەسەدەدین وەزارەتە کە ی عاضد لە ئەستۆ دەگریت:**

ئەسەدەدین چوو قاهیرە وەو روویکردە کۆشکی عاچد ئەویش پۆستی وەزارەتی پێسپاردو نازناوی پاشای سەرکەوتوو (الملك المنصور) (أمیر الجیوش) ی فرماندە ی سوپای لیتنا، شیرکۆش خەلکانی باوەر پیکراوی کردە بەرپرسی شوینەکان و سەربازەکانی بەولادتدا دابەش کرد، شاعیرانیش ستایشی ئەسەدەدین شیرکۆیان کردوو بەهۆی ئەم کارو سەرکەوتنە یەو وە العماد دەلی:

بلغت بالجد مالا يبلغ البشر   ونلت ماعجزت نيله القدر
 أصحت بالعدل والإقدام منفرداً   فقل لنا: أعليُّ أنت أم عمرُ
 إ فخر فإن ملوك الأرض أذلهمم   ماقد فعلت فكلُّ فيك مفتكرُ
 سهرت إذ رقدوا بل هُجَّتْ إذ سكنوا   وصلت اذ جنوا، بل طُلَّتْ اذ قصرُوا

ك- **كۆچی دوایی ئەسەدەدین:** وەزارەتی شیرکۆ زۆری نەخایاند، چونکە لەبیست و دووی جەمادی دووەمی سالی ٥٦٤ هـ کۆچی دوایی کردو فرمانرەوایە کە ی دوو مانگ و پینج رۆژ بوو رەحمەتی فراوانی پەرورەدگاری لیبیت، سەلاحەدینی برازاشی بوووە جینشینی لەو وەزارەتە کە یدا^١، ئەسەدەدینیش یەکیک بوو لە فرماندە گەرەکانی نۆرەدین، پاشای دادپەرەیش بۆ ئەو هەنگاوە گەرە هیشتبوو یەو کە زەمینەسازی بۆ دەکرد، کە ئەویش لکاندن میسر بوو بەولاتی شامەو، ئەسەدەدین بەرەحمەت بیّت زۆر بەخشنده بوو لەگەل سەربازەکانیداو، زۆر یەکلاکەرەو یاسا چەسپین بوو لە ناویانداو سام و شکۆی لای سەربازەکانی هەبوو لەگەل ئەو وەشدا خۆشیان دەویست و لەگەلیدا شالۆی گەرەیان ئەنجامداو رووبەرۆی مەترسی زۆر بوونەو^٢، کە سودی باشی هەبوو بۆ ئیسلام و موسولمانان و رۆلی هەبوو لە بەهیزکردنی پرۆژە ی رووبەرۆبوونەو ی داگیرکاری خاچەرستی کە نۆرەدین محمود و دواتریش سەلاحەدین رابەرپایەتیا ن دەکرد، هەرەها شیرکۆ نازا و لێهاتوو بە جەرگ بوو، بەهیز بوو لە خوا پەرستیداو توندو تیز بوو لە بەرامبەر بێباوەرپان و پەرستیشی زۆرو پاک و دیندار بوو، خێرو بیزی زۆری دەکردو خەلکی زانا و نایین پەرورەری خۆشدهویست، زۆر لە خۆ بردوو بەسۆز بوو بۆ خزمەکانی بەلام زۆر دەستی بۆ شل نەدەکردن، پارەو

^١ کتاب الروضتین، ل: ٢٠٣-٢٠٤.

^٢ الجهاد والتجدید، ل: ٢٠٤.

^٣ الجهاد والتجدید، ل: ٢٠٤.

سامان و نه سږو مه پو مالات و شتر ټيكي زوري به جيهيشت و ويراى پينج سهد كويله،
كه نه وائيش نه سهديه كان بوون كه زوليان مه بوو له بنياتناني دهوله تي نه يويدا.^۱
سنيهم؛ ووزاره تي سه لاحه دين له ميسرو نه و كارانه ي كه به نه نجامي گه ياند؛

سه لاحه دين پيشتر لپهاتوويي خوي له كاتي هاورپيه تي ماميدا پيشاندا بوو، له كاتي هه لمه ته كاني
شيركودا بؤ سهر ميسر، بويه پاش كوچي دوايي مامي وه زاره ته كه ي گرته دهست، له ته مه ني سي و
يه ك ساليده عاضد هه لپيزارد، چونكه كه مته مه نرين نه مير بوو نه وپش نوميدى نه وه ي پيى مه بوو
كه زياتر گوپرايه لي بيت به لام (الملك الناصر) (پاشاي سهر كه وتوو) وه ك عاضد ناوي ليتنابوو
فاطميه كاني هيو بپر كردو، دهستي دايه پاكيشاني دلې خه لك به لاي خويداو نه و پارانه ي به سهردا
دابه ش كردن كه مامي كوي كردبوويه وه، خه لكيش مه ليليان بوي مه بوو و خو شيان ده ويست و تواناي
به ته واوي دهست به سهر سوپادا بگريت^۲، نه و كارانه ش كه سه لاحه دين به نه نجامي گه ياند گه وره و
گرنگ بوون و تواني ناوه نده كاني هيز له ناو به ريت.

۱- **پيلاني نه مينداري خيلافه ت؛** روداو گه ليكي زورباش وه رگرتني پوستي وه زاره ت له لايه ن
سه لاحه دينه وه روويدا، به تاييه ت كه ميسر به قوناغيكي ترسناكدا تيده په پي، چونكه دهوله تي
فاطمي هيشتا مابوو سوپاو پياوه گه وره كاني دهوله ت پالپشني بوون، هه ربه شه ي
خاچه رستانيش هيشتا له نزيك ده روزه كاني روزمه لاتي ميسره وه خوي مه لاس دابوو، بويه
پنويست بوو له سهر سه لاحه دين كه لپهاتوويي خوي له ده سه لاتدا بسه لمينيت هه تاوه كو
ده سه لات بوي يه كلا بيتته وه بؤ روويه روو بوونه وه ي نه و پيشهاته سياسيانه ي كه دينه پيش،
زوري نه خاياند توانايه كي فراواني پيشاندا له به رپوه بردني كاروباره كاني ولاتداو سوريش بوو
له سهر دهستگرتن به سهر هه موو ده سه لاته كاندا به وانه شه وه كه تاييه تن به خه ليفه وه هه روه ها
چهنه د پيو شوينتيكي گرته به ر كه ده سه لاتي ته واوي بؤ مسوگر ده كرد له وانه:

* پاكيشاني دلې خه لكى ميسر به و پارو سامانه ي كه پيى به خشين و خو شه ويستي خسته
دلپانه وه.

* سه ربارو خزمه تكاره كاني نه سه ده دين شيركوي خسته زير پكيفي خويه وه به ته واوي دهستي
گرت به سهر سوپادا دواي نه وه ي كه به باشي مامه له ي له گه لدا كردن.

^۱ الموسوعة الشاملة (ج ۲۴/۷۳).

^۲ هه مان سه رجاوه، ل: ۳۰۵.

* پیگه‌ی خۆی به‌هێز کرد به‌هۆی ئه‌و یارمه‌تیه‌ سه‌ربازیه‌کانه‌ی که له‌نوره‌دین محموده‌وه پێی ده‌گه‌یشت، له‌گه‌ڵ یه‌کیک له‌یارمه‌تیه‌ سه‌ربازیه‌کانیشدا شمس‌الدین توران شای کوپری ئه‌یووبی بپای گه‌یشت^۱، ئه‌و رێوشوێنانه‌ش که سه‌لاحه‌دین گرتیه‌ به‌ر بووه هۆی به‌هێزکردنی ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر داهاته‌کانی ولاتداو، لایه‌نگیری عاضدی که‌م کرده‌وه و پێگه‌ی ئیمامه‌تی لاوازکردو بوه مایه‌ی بێزاری گه‌وره‌ی طواشیه‌کان که ئه‌مینه‌داری خه‌لافه‌ت و سه‌ربازی سوپای سوودان و خه‌لکی ولاتی نۆبه‌ (سوودان) بوو، ئه‌م پیاوه‌ تیگه‌یشت که ئه‌م رێبازیه‌ی که سه‌لاحه‌دین گرتوویه‌تیه‌ به‌ر نه‌گه‌ر به‌رده‌وام بێت، ده‌بێته هۆی له‌ناوبردنی ده‌وله‌تی فاطمی له‌ئێستا یان داهاوو وادیاره ئه‌میش چاوی بپه‌یووه جێنشیننی شاور، کاتی نه‌یتوانی له‌پیلان و نه‌خشه‌که‌یدا سه‌رکه‌وتوو بێت ده‌ستی دایه‌ پیلان گێران بۆ له‌ناوبردنی سه‌لاحه‌دین و هه‌ولێ په‌یوه‌ندیکردنی دا به‌عه‌موری یه‌که‌می پاشای بیته‌ المقدسه‌وه بۆ هاندانی بۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر میسر، به‌وه‌ هیوایه‌ی له‌کاتی ده‌رچوونی سه‌لاحه‌دیندا بۆ رووبه‌رووبووونه‌وه‌ی ئه‌میش هه‌ستیت به‌ ده‌ستگیرکردنی پاشماوه‌ی سوپاکه‌ی له‌قاهره‌داو پۆستی وه‌زاره‌ت بگریته ئه‌ستوو ولات له‌گه‌ڵ خاچه‌سته‌کاندا دابه‌ش بکات، به‌لام سه‌لاحه‌دین به‌م پلانه‌ی زانی کاتی یه‌کیک له‌هاوکارانی گومانی کرد له‌شیوه‌ی ئه‌و دوو خوفه‌ی که نێردراوی ئه‌مینه‌داری خیلافه‌ت ئه‌ینێری بۆ عه‌موری یه‌که‌م، بۆیه‌ دوو خوفه‌که‌ی بردو ده‌زوه‌کانی ده‌ره‌یناو نامه‌یه‌کی تیا دا دۆزییه‌وه، به‌م شیوه‌یه‌ ئه‌مینه‌داری خیلافه‌ت ده‌ستگیرکراو ئه‌م هه‌له‌شی قۆسته‌وه بۆ له‌ناوبردنی، به‌لام هه‌ولێ له‌قبوونی پێگه‌ی له‌میسردا خاچه‌سته‌کانی هاندا بۆ هه‌ولدانی دووباره‌ بۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر میسر^۲، سه‌لاحه‌دینیش هه‌ستا به‌دوورخستنه‌وه‌ی هه‌موو خزمه‌تکاره‌ سوودانیه‌کان له‌کۆشک و به‌ها‌الدین قراقوشی کرد به‌به‌رپرسی ناو کۆشک، ئه‌ویش به‌بێ فه‌رمانی ئه‌و هیچ کاریکی گه‌وره‌ یان بچوکی نه‌ده‌کرد^۳.

۲- جه‌نگی سوودان: کاتی الطواشی^۴ ئه‌مینه‌داری خیلافه‌ت و خزمه‌تگوزاری چه‌به‌شی کوژراو خزمه‌تکاره‌کانی تر دوورخرانه‌وه تووچه‌ بوون و نزیکه‌ی په‌نجا هه‌زار که‌سیان کۆکرده‌وه و

^۱ تاریخ الفاطميين، ل: ۵۰۹ البداية والنهاية (۴۳۳/۱۶).

^۲ کامل في التاريخ له تاريخ الفاطميين، ل: ۵۱۰.

^۳ البداية والنهاية (۴۳۴/۱۶).

^۴ الطواشي: کۆی طاشیه ئه‌و خزمه‌تگوزارانه‌ بوون که له‌کۆشکی سوڵتانه‌دا کاریان ده‌کردو ده‌سه‌لاتیکی زۆریان هه‌بوو.

له گه ل سوپای سه لآحه دیندا له نیوان دوو کۆشکه که دا پووبه پووبوونه وه و خه لکیکی زۆر له ههردوو لا کۆژان، عاضدیش له کۆشکه که یه وه سهیری جهنگه که ی ده کردو سوپای شامیش له کۆشکه که وه بهرد باران کراو لیشیه وه تیریان بۆ ده هات، وتیان: ئه وه به فه رمانی عاضد بووه، وتیشیان به فه رمانی ئه وه نه بووه، پاشان شمس الدوله نورانشای برای سه لآحه دین که ناماده ی جهنگه که بووو نوره دین نارد بووی بۆ یارمه تیدانی سه لآحه دین فه رمانی سوتاندنی ئه و شوینه ی دا که عاضد لئیه وه ده یروانی، پاشان ده رگا که ی کرایه وه و هاواریان کرد: ئه میری باوه پداران فه رمانتان پیده کات که ئه و سودانیان له ولاته که تان وه ده رنن، به م شیوه یه شامیه کان به میز بوون و سودانیه کان ترسان و سه لآحه دینیش سه ریازه کانی نارد بۆ گه ره که که یان که به مه نصورالباب زویله ناسراو بوو مال و مندالیانی تیا دا بوو خانووه کانی سوتاندن و ئه وانیش هه لاتن و له کاتی راوه دونانیاندا خه لکیکی زۆری لیکوشتن، پاشان داوای په نادانیان کردو سه لآحه دینیش داوا که یانی قبول کردو ناردنی بۆ ناوچه ی جیزه، پاشان شمس الدوله تورانشا و سه لآحه دینی برای چون بۆیان و خه لکیکی زۆری لیکوشتن و ته نها خه لکیکی که میان لیمایه وه: ﴿فَتِلْكَ يَبُورُهُمْ حَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (النمل ۵۲)^۱ وادیاره عاضدی فه رمانه ی میسر له وکاته دا ناگادار بوو له پیلانی ئه مینداری خیلافه ت، چونکه ناگونجی ئه وه له کۆشکی دا رووبدات به بی زانیاری ئه و، هاویشتنی به ردو تیریش بۆ سوپای سه لآحه دین له کۆشکی عاضده وه ئه مه دووپات ده کاته وه، ته نانه ت عاضد بۆخۆشی چاودیری جهنگه که که ی ده کرد.^۲ په ی بردن به م پیلانه له ئه ستۆی دیوانی ئینشانو قازی الفاضل دا بوو که ئه ندازیاری سه ره کی له ناو بردنی فاطمیه کان و چه سپاندنی مه زه بی سونه بوو له میسر دا که دواتر به دریزی باسی ده که یان له کاتی قسه کردنماندا سه باره ت به ده وله تی ئه یوبی به پشتیوانی په روه ردار.

قازی الفاضل چاودیری دیوانی ئینشانو ئه و که سانه ی ده کرد که لئی ده رچوون، سیخوره کانیش به هه موو لایه کدا بلاو بووبوونه وه، له کۆشکه کان و ناو سه ریازه کان و سه ر سنورو ویستگه کانی پۆسته و په یوه ندی کردنی نیوان میسر و فره نجد، ئه م سیخوپانه ش په یوه ندی راسته و خۆیان به قازی فاضله وه هه بوو به هۆی نیردراوه کانیه وه پاپۆرتی خۆیان پیشکه ش ده کردو به کۆتری نامه به روه بۆیان نارد.^۳

^۱ البداية والنهاية (۱۶/۴۳۵).

^۲ الطريق الى القدس، ل: ۹۱.

^۳ القاضي الفاضل عبدالرحيم البيساني العسقلاني، ل: ۱۳۰، ۱۳۱.

۳- له ناوبردنی ئهرمه نه گان؛ سه ركه و تنى سه لآحه دين ته نها به له ناوبردنى هيزه كانى سودان كوتايى نه هات به لكو له ناوبردنى هيزى ئهرمه نيشى به دوا دا هات، نه مانيش هيزى دوهم بوون دواى سودان له پووى به هيزى ژماره وه، نه وه بوو خانوويه كى ئهرمه نه كانى له نيوان ههردوو كوشكدا سوتاند به ژماره يه ك سه ربازى ئهرمه نه وه كه زۆرينه يان تير هاويژ بوون و موچه يان لاي ده ولت هه بوو، نه وانيش پيشتر هه ولتيان دابوو كۆسپ دروست بكن بۆ پيشه پوهى هيزه كانى سه لآحه دين له كاتى جه نكي دا دزى به سودان، به تير هاويشتن بۆيان بۆيه به سزاي خۆيان گه يه ندان نه وان ههش كه مانه وه لتيان له لايه ن سه لآحه دينه وه دوورخرانه وه بۆ صعيد، به له ناو بردنى هيزى سودان و ئهرمه نيش سه لآحه دين توانى ده ولت تى فاطمى تارا ده يه كى باش لاواز بكات، به جۆر ك كه ئاشكرا بوو له ناوبردنى ده ولت تى فاطميش زۆرى نه ماوه ^۱.

۴- گرنگى دانى سه لآحه دين به به هيز كردنى سوپا كه ي؛ هه ر كه سه لآحه دين وه زاره تى گرت ه ده ست ده ستى كرد به ئاماده كردنى سوپاي ئه يوبى هه تا وه كو ببه تته ناو كيك بۆ سوپا يه كى ميسرى نوئى كه بتوانئ به رگرى له ده سه لاتيان و ولاتى ميسر بكات له به رامبه ر هه په شه ي فره نجه كاندا، تيكچوونى سوپاي فاطمى و له به ريه كه هه لوه شان هه شه ي لا شارا وه نه بوو، چونكه له سئ گه شته كه يدا بۆ ميسر له نيوان سه له كانى (ك ۵۵۹-ك ۵۶۴/ك ۱۱۶۳-ز ۱۱۶۸) دا نه و سوپا يه ي تا فيكر دبووه يه وه به باشى شاره زاي بوو له پووى سه رچا وه مرۆيى و ماددى و جه نجه كانه وه هه روه ها له پووى ريگخستنى تيه په كانى كه له سه ر بنه ماي ره گز دانرا بوون وه ك سودان و ئهرمه ن و ميسرى په كان و ده يله م و تور كه كان و عه ره به كان، هه روه ها به وردى بارودۆخى هه موو تيه پيك له م تيه پانه ي ده زانى ^۲، پيشتر يش قازى الفاضل له به پتوه بردنى نه م هيزانه دا كارى كرد بوو كه له سه ر ده مى روزيكى كوپى صالح دا و له هه ندى كارى سه ربا زي دا. هاو كار يبوو له شالوى دووه مى فره نجه كانى شام بۆ سه ر ميسر وه ك پيشتر ئاماژه مان پيدا، هه روه ها فه رمانده ي تيه په جيا جيا كانى نه م هيزانه ي بينى له كاتيكدا كه مملان ئيدا بوون له سه ر ده سه لات نه و كار هى كه هيزه كانى ماندوو كردو ميسرى به پاده يه كى زۆر لاواز كرد به جۆر ك كه نه يده توانى به رگرى له سه ر به خۆيى خۆي يا خود مانه وه ي بكات، هه روه ها قازى الفاضل زۆر ك له هيزه ميسرى په كانى ده ناسى له رنى كار كرد نيه وه له گه لياندا له ديوانى سوپا و ديوانى ئينشادا كه مامه له ي له گه ل ديوانى سوپا ده كردو سه ر په رشتى سيخو رو ئيژدرا وه كانى ده كرد،

^۱ القاضى الفاضل عبدالرحيم البيسانى العسقلانى، ل: ۱۳۰، ۱۳۱.

^۲ هه مان سه رچا وه، ل: ۱۳۳.

^۳ القاضى الفاضل عبدالرحيم البيسانى العسقلانى، ل: ۱۳۶.

بۆيە چاك ئەم ھېزانەي دەناسى و بە ئاگا بوو لە ھەموو تىپەكانى و مەبەستى سەر كرده كانيان، ھېچ زانيارىە كىشى لەم زانيارىانە لە سەلاخە دىن نەشارد بوو ھە بە لكو ھەمووى بە كار ھېتانا بوو بۆ رىكخستنى سوپاي ئەيوبى و بە پۆپو ھەردنى، بە درىژايى كار كردنىشى لە گەل سەلاخە دىندا سەر پەرشتى سەربازە كانى دە كرد، چاودىرى ئامادە سازى و رىكخستنى و سەرچاوە دارايىە كانى دە كرد، لە ميسر ھەو ھەو بۆ شام ھاورپيەتى دە كرد ھەتا ھەو كو لە تەنشت سەلاخە دىندا بچەنگىن و لە شامى ھەو ھەو بۆ ميسر ھەتا ھەو كو ئامادە باش و ساز بىت بۆ ھەلەم تە كانى داھاتوو دژ بە فرەنجە كان، ھەروەھا سەلاخە دىن لە سەر ھەتاي دەست بە كار بوونى ھەو لە ھەزارە تدا سوپايە كى گەرەي پىكھىنا كە بە تىپە پىوونى كات لە پووى ژمارە و كەرەستە ھەو روو لە زىاد بوون بوو فراوان بوونى كارە سەربازىە كانىشى دژ بە فرەنجە كان يارمە تىدەرى بوو لەم بوارە دا، پاسەوانى تايبە تيش لە ميسردا بىر پىرەي پىشتى ئەم سوپايە بوون، پاشان ئەو سوپا جەماو ەريىەي كە لە ئەمىرى كەرت و ناوچە كان و سەربازە كانيان پىك دەھاتن، بە تايبەت لە شام و جزيرە دا دواى سالى ۷۰هـ/ ۱۱۷۴ز ھەروەھا بىابان نشىنە كانىش^۱، ئەمەش بە شىو ەيە كى تەواو لە باسى دەولەتى ئەيوبى و سەلاخە دىندا دەبىت بە پىشتىوانى پەروەردگار روون دە كردىتە ھەو.

چوارەم: بەرەنگارى بوونە ھەي شالوى خاچپەرسى بىزەنتى ھاوبەش و گەمارۆى دومىياط ۵۶۵هـ ك:

فرەنجە كان دركيان بە ترسناكى بارودۆخيان كىرد بوو پاش ئازاد كردنى ميسرو ھەرگرتنى پۆستى ھەزارەت لە لاىەن سەلاخە دىنە ھەو، بۆيە پاشاي قودس عەمورى بە كەم و ئىمپراتورىەتى بىزەنتى رىككە وتن لە سەر ھىشكردن بۆ سەر ميسر بە كە شتىگە لە كانىانە ھەو بۆ جىبە جىكردنى ئەو ھاوبەيمانىە تىش گەمارۆى دومىياطيان دا^۲ سەلاخە دىنىش ھىزە كانى بە سەركردايەتى شەھاب الدىن محمود خالى و تقى الدىن عومەرى برازاي ناردو، نوینە رىككىشى نارد بۆ لاى نۆرە دىن و ئەو مەترسىانەي بۆ باس كرد كە رووبە پوويان دەبىتە ھەو وتى: ئەگەر فرىاي دومىياط نەكەوم فرەنجە كان دەستى بە سەردا دەگرن، ئەگەر بەرەو ئەویش بە رىككەوم ميسرىە كان دەست دەكەن بە خراپە و لە گوێرپايە لىم دەردە چن و بە شوینمدا دىن و فرەنجە كانىش لە پىشمە ھەو ن و بە ھەردوولا لە ناومان دەبەن^۳. ئەو ھەبوو نۆرە دىنىش ھەستا بەو پۆلەي كە لىتى چاوە پوان دەكراو پىرارىكى دروستى داو ھىژىكى بە رىخست بۆ لاى، خووشى بە رىككەوت بەرەو فرەنجە كانى ولاتى شام و دەستى كرد بە ھىژىكردنە

^۱ القاضى الفاضل، ل: ۱۲۷.

^۲ الجهاد والتجدید، ل: ۲۰۷.

^۳ الجهاد والتجدید، ل: ۲۰۷.

سەر قه‌لاو پینگه‌کانیان و سهریه‌کانی توانیان بگه‌نه ئاستیک که پیشتر پینه‌گه‌یشتبون له‌پیناو سوک کردنی فشار له‌سەر میسر، ئە‌مه‌ش به‌هیزکردن و پشتیوانیه‌کی باش بوو بۆ سه‌لاحه‌دین هه‌تاوه‌کو بتوانیت باشتر میسر کۆنترۆل بکات و یه‌کلاش بپته‌وه بۆ هاوکاری کردن بۆ به‌ده‌سه‌ته‌پێانی ئامانجی ستراتیژی گه‌وره که خۆی له‌رزگارکردنی که‌ناره‌کانی ولاتی شامدا ده‌بینیه‌وه له‌ده‌ستی داگیر که‌ری فره‌نجی^۱، ئە‌وه‌بوو پاسگای دومیاط رۆلێکی پاله‌وانانه‌ی گێرا له‌پاریزگاریکردن له‌و شاره‌و زنجیرێکی زه‌به‌لاحیان فریادیه‌ ده‌ریاکه‌وه بووه رێگر له‌به‌رده‌م گه‌شتنی که‌شتیه یۆنانیه‌کاندا و موسولمانه به‌رگریکاره‌کانیش زیانیکی زۆریان گه‌یانده به‌که‌شتیگه‌لی بیزه‌نتی یۆنانی و بارانیکی زۆریش سه‌ریازگه‌ی خاچه‌رسته‌کانی کرده زۆنگاو بۆیه خۆیان ئاماده‌کرد بۆ گه‌رانه‌وه و به‌جیه‌پشتنی دومیاط دوا‌ی گه‌مارۆدانیک که‌ په‌نجا رۆژی خایاند، کاتی که‌شتیگه‌لی بیزه‌نتی له‌ده‌ریاوه که‌وته پێ، گه‌رده‌لولێکی توند هه‌لی کردو ده‌ریاوانه‌کانیان که‌ خه‌ریک بوو له‌برسا ده‌مردن نه‌یانتوانی که‌شتیه‌کانیان کۆنترۆل بکه‌ن و زۆربه‌یان نوقمی ناوو بوون و خوای گه‌وره‌ش سه‌رکه‌وتنیکی مه‌زنی کرده خه‌لاتی موسولمانان^۲.

۱- **هۆکاره‌کانی شکستی هه‌لمه‌ته‌که‌ بۆ سه‌ردومیاگ: هۆی تیکشاندنی شالۆی خاچه‌رسته‌کان**
 بۆ سه‌ردومیاط ده‌گه‌رپته‌وه بۆ چه‌ندین هۆکار که‌ په‌یوه‌ندی به‌موسولمانه‌کان و خاچه‌رسته‌کان و بیزه‌نتیه‌کانه‌وه هه‌یه به‌تایبه‌ت به‌هه‌ردوو لایه‌نی خاچه‌رسته‌ی و بیزه‌نتی پینگه‌وه:

أ- **سه‌باره‌ت به‌لایه‌نی ئیسلامی ده‌توانین ئە‌م هۆکارانه‌ ده‌ست نیشان بکه‌ین:**

- خۆراگری خه‌لکی دومیاگ له‌به‌رامبه‌ر داگیرکه‌راندا.
- په‌له‌کردن له‌کۆمه‌کی کردنی شاره‌که که‌ به‌نازوقه‌و چه‌ک له‌لایه‌ن سه‌لاحه‌دینه‌وه که‌بووه هۆی به‌رزکردنه‌وه‌ی وه‌ی دانیه‌شتوانی گه‌مارۆدراوی شاره‌که .
- هاوکاری راستگۆیانه له‌نیوان هیزه ئیسلامیه‌کان له‌ولاتی شام و میسریدا به‌ئامانجی به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی داگیرکه‌ران.

• توانای جه‌نگی هیزه ئیسلامیه‌کان و باشی پلان و ریکخه‌ستنی وردیان^۳.

- هه‌لۆیستی هاوکاری و پشتگیرانه‌ی نوره‌دین محمود، ئە‌وه‌بوو چه‌ند کومه‌کیه‌کی یه‌ک له‌دوا‌ی یه‌کی نارد. پاشان نوره‌دین ئاماده‌نه‌بوونی فره‌نجه‌کانی له‌ولاته‌که‌یاندا قۆسته‌وه‌و

^۱ دور نورالدین محمود في نهضة الأمة، ل: ۱۶۰.

^۲ الجهاد والتجديد، ل: ۲۰۸.

^۳ تاريخ الزنكيين في الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۷۹.

بەسوپايەكى زۆرەو ھە پەلامارى دانو چووه ولاتيانەو ھە مالو سامانىكى زۆرى بردن و پياوانىكى زۆرى ليكوشتن و ژنو منالتيكى زۆرى لى گرتن، كاتى فرەنجەكان بە مەيان زانى ناچار بوون دومياط بە جىبەيلن و بگە پىنەو ھە بۆ شام^۱.

● سود و ھەرگرتنى باشى موسولمانەكان لەو ھەلانەى كە بۆيان رەخسا، ئەو ھەبوو ھەلى برسېبوونى بىزەنتىەكانيان قۆستەو ھە ھىرشىكى تونديان كرده سەريان كە كارىگەرى باشى ھەبوو، ھەروھەا سوديان لە ھەلگەردنى باى باش و ھەرگرت بۆ ئاگر تىبەردانى كەشتىگەلى بىزەنتى بە ھۆى سوتىنەرىكەو^۲، لە ھەموو ئەمانەش گىرنگىر پىشتىوانى و پارىزگارى و لەگەلابوونى پەروەردگارو دابەزاندنى سەركەوتنى بوو بۆ بەندە تىكۆشەرەكانى.

ب- سەبارەت بە لايەنى خاچپەرستى:

● پاشا عمورى يەكەم سى رۆژ ھىرشى خۆى بۆ سەرشارەكە دوا خست ھەتاو ھەكو كەشتىگەلى بىزەنتى بگاتە جى، ئەمەش ھەلىكى باشى بۆ موسولمانەكان رەخساند بۆ تۆكمەكەردنى شارەكەو ناردنى جەنگاوەرو كەرەستەى زياتر بۆى^۳.

● خۆلادانى ھىزە خاچپەرستەكان لە كۆمەكى پىشكەشكەردن بە سوپايى بىزەنتى كاتى رووبەرووى ھىرش بوو ھەو لە لايەن موسولمانەكانەو ھەو بىننى ھەلوپىستى بىنەر^۴.

ج- سەبارەت بە لايەنى بىزەنتىش دەتوانىن ئەم ھۆكارنە دەستىشان بگەين:

● بەكار نەھىنانى كەشتىگەلى بىزەنتى بە شىو ھەكى سەربازى لە لايەن فەرماندە كونتوستىفانقوسەو ھەو دەرگەوتنى ھەك سەركردە ھەكى وشكانى نەك دەريايى.

● رۆلى كەشتىگەلى بىزەنتى كورت بوو ھەو لە گواستەو ھەى ھىزەكان بۆ كەنارى دومياط.

● سەركردەى بىزەنتى تىروانىنىكى سەربازى دروستى نەبوو، كاتى كەشتىە بىزەنتىەكانى بە تەنىشت يەكەو ھىشتەو ھە نىلدا، ئەمەش كارى ھىزە ئىسلامىەكانى ئاسان كرد بۆ ئاگر تىبەردانى چەند دانە يەكيان.

● ھىواشى سەركردەى بىزەنتى لە جىبەجىكەردنى ئەو بنەما سەربازيانەى كە ئاسايشى كەشتىەكانى مسۆگەر دەكات كاتى رىي دا بەدەرياوانەكانى لەدەرەو ھەى كەشتىەكانياندا بىمىننەو ھە لەكاتى بەرپۆ ھەچوونى كرده سەربازىيەكاندا.

^۱ البداية والنهاية (۱/۶/۴۴۰).

^۲ تاريخ الزنكيين في الموصل وبلاد الشام، ل: ۲۸۰، معالم الامبراطورية البيزنطية محمود سعيد عمران، ۳۳۰.

^۳ تاريخ الزنكيين في الموصل وبلاد الشام، ل: ۲۸۰.

^۴ تاريخ الزنكيين في الموصل وبلاد الشام، ل: ۲۸۰.

● بلاویونه‌وی برسیتی له نیتوان هیزه بیزه‌نتیه‌کاندا.

د- چهند هوکاریکی هاوبه‌ش که په یوه‌ستن به‌خاچپه‌رستو بیزه‌نتیه‌کانه‌وه، له‌وانه:

۱- خراب‌ه‌لبژاردنی کاتی ده‌رچوونی هه‌لمه‌ته‌که و جیبه‌جیکردنی که مارۆکه له‌وه‌رزی زستاندا، که بووه هوی نه‌وهی سوپای هاوپه‌یمانان روپه‌پرووی لافاو بییته‌وه و نه‌مه‌ش بووه هوی نوقوم بوونی سه‌ریازگه‌کیان و به‌هوی نه‌و که‌رده‌لوله‌ی که بووه هوی دوورخستنه‌وهی که‌شته‌کانیان له‌که‌ناره‌که.

۲- خراب‌ه‌لبژاردنی نه‌و شوینه‌ی که سه‌ریازه هاوپه‌یمان‌کان کردیانه سه‌ریازگه، که نه‌ویش نه‌و ناوچه‌یه‌یه که به‌دریژیایی که‌نار ده‌ریا دریزده‌بیته‌وه، نزیکه‌ی میلیک ده‌بوو چونکه جیگه‌ی نه‌و هه‌موو سه‌ریازه نه‌ده‌بوویه‌وه که به‌په‌نجا هه‌زار که‌س مه‌زه‌نده ده‌کراو هه‌موو له‌م شوینه‌ته‌سکه‌دا کۆکرانه‌وه و نازادی جول‌و بلاویونه‌وهی پیویستیان له‌ده‌ست دا بۆ چوونه ناوچه‌نکیکی سه‌رکه‌وتووه‌وه.

۳- خراب‌ه‌لبژاردنی شوینه‌که وای کرد که هیزه هاوپه‌یمان‌کان ببنه نامانجی هیرش و په‌لاماری موسولمانه‌کان.

۴- نه‌بوونی سه‌رکردایه‌تیه‌کی یه‌کگرتوو، نه‌بوونی هه‌ماه‌نگی له‌نیتوان هه‌ردوو سه‌رکرده‌ی خاچپه‌رستو بیزه‌نتیدا، نه‌مه‌ش بووه هوی شکست هینانی کرده سه‌ریازییه‌کان بۆ سه‌ر نه‌و شاره‌و بلاو بوونه‌وهی پروپاگه‌نده له‌ناو سه‌ریازگه‌کانیاندا و تۆمه‌تبارکردنی یه‌کتر به‌وهی که هوکاری شکست هینانی هه‌لمه‌ته‌که‌یه^۱.

۲- **دوره‌نجامه‌کانی هه‌لمه‌ته‌که بۆ سه‌ر دومیاط:** دوا‌ی شکست هینانی هه‌لمه‌ته‌هاوبه‌شه‌که بۆ سه‌ر دومیاط نه‌م رووداوه بووه خالی وه‌رچه‌رخانی گرنگ له‌میترووی رۆژه‌لاتی نزیکدا، چونکه نه‌گه‌ر نه‌م هاوپه‌یمان‌نتیه‌ خاچپه‌رستیه سه‌رکه‌وتوو بوايه له‌به‌دیپینانی نه‌نجامه‌کانیدا نه‌وه له‌وانه بوو بییته ریگر له‌به‌رده‌م یه‌کگرتنی شام و میسریدا که مه‌ترسیه‌کی راسته‌وخۆ بوو بۆ سه‌ر خاچپه‌رسته‌کان له‌شامدا، هه‌روه‌ها له‌مپه‌ریک ده‌بوو له‌به‌رده‌م هه‌ول‌ی موسولمانه‌کاندا بۆ به‌رپه‌رچدانه‌وهی خاچپه‌رسته‌کان و وه‌ده‌رنانیان له‌ناوچه‌که.

● شکسته‌هینانی شالو‌ی گاوره‌کان خالی وه‌رچه‌رخان بوو له‌دیاریکردنی ناینده‌ی سه‌لاحه‌دینداو، وه‌ک که‌سیکی به‌تواناو، میسر و ده‌وله‌تی فاطمی دلتیا کرده‌وه له‌وهی که سه‌لاحه‌دین توانای پاراستنی نه‌و ولاته‌ی هه‌یه له‌به‌رامبه‌ر هیرشه‌کانی دوژمندا، نه‌مه‌ و پیرای

^۱ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۲۸۱.

پاریزگاریکردن له پیگه که ی له بهرامبهر پیلانی ناحه زاندا، بهم شیوه یه ش توانی بیته جیی سه رسامی هه موان.

● موسولمانه کانی کرده هیزک که هه پ.

● هه ره شه ی راسته وخۆ له میرنشینه خاچه رسته کان ده کهن به شیوه یه ک که روژ له دوا ی روژ خاچه رسته کان هه ستیان به تنگ پیته لچینی زیا تر ده کرد دوا ی نه وه ی که پیشتر ته نها مه ترسی نوره دینیان له سه ر بوو له باکره وه، به لام ئیستا ده بی هیزه کانیان له نیوان باکورو باشوردا دابه ش بکه ن بۆ روویه پوو بوونه وه ی نوره دین مه محمودو سه لآحه دین له یه ک کاتدا^۱.

● نه کهر وه رگرتنی پۆسته وه زاهرت له لایه ن سه لآحه دینه وه سه ره تای کۆتایی هینان بیته به ده وه له تی فاطمی نه وه شکستخواردنی گا وره کان له دومیا ط، هه نگا ویک ی تر بوو بۆ له ناو بردنی نه م ده وه له ته چونکه خه لیفه عاضد هه ول ی زرگا ربوونی ده دا له ده سه لآتی سه لآحه دین، به لام نه و شکسته ی که دو چاری هه لمه ته که بوو، عاضدی بیه یوا کردو یوا ری یه کلا کردنه وه ی ده سه لآتیشی به سه لآحه دین به خشی له میسردا، نه مه جگه به نا کامگه یاندنی هه وه له کانی بۆ لاواز کردنی مه زه بی شیعه ی ئیسماعیلی، بهم شیوه یه ده وه له تی فاطمی دوا هیوا ی له ده ست دا بۆ زرگا ر بوون له ده ست سه لآحه دین و سه لآحه دینیش بووه گه و ره ی میسر به بی رکابه ر^۲.

۲- گه یشتنی نجم الدین نه یوب بۆ میسر: سه لآحه دین داوا ی له نوره دین کرد که باوکی بنی ریت بۆ لای و نوره دینش ره زامه ندی خۆی له سه ر نه م داوا یه نیشان داو داوا ی له نه جمه دین نه یوب کرد که خۆی ناماده بکات بۆ به ریکه وتن به ره و میسرو نامه یه کیشی پیدا نارد بۆ سه لآحه دین که تیایدا فه رمانی پیده کرد که په له بکات له هه لوه شانده نه وه ی خه لافه تی فاطمی له میسردا و خۆینده وه ی وتار به ناوی خه لیفه ی عه باسییه وه^۳، له گه ل کاروانی نه جمه دین نه یوبیشدا ژماره یه کی نۆر بازرگان و خاوه ن به رژه وه ندی به ریکه وتن، نوره دین محمودیش مه ترسی هه بوو له وه ی که فره نجه کان ری به کاروانه که بگرن بۆیه به سوپا که یه وه به ره و کرک به ریکه وتو گه مارۆی دا هه تا وه کو له تیپه رپوونی کاروانه که و له و ناوچه یه دلتیا بوو پاشان به جیی هیشتو گه راپه وه بۆ دیمه شق^۴، دواتر نه جمه دین نه یوبی باوکی سه لآحه دین گه یشته قا هره و له بیست و چواری ره جه بی سالی ۵۶۵ هـ دا عاضدیش خاوه نی کۆشک چوو ه ده ره وه

^۱ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۸۱.

^۲ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۸۲.

^۳ دور نورالدین محمود فی نهضة الأمة، ل: ۱۱۵.

^۴ دور نورالدین محمود فی نهضة الأمة، ل: ۱۱۶.

بؤ پیشوازی لیکردنی و ریژیکی زوری لیتنا، هه مان رووداری پتغه مبه ر یوسف (ﷺ) له گه ل باوکیدا یه عقوب (ﷺ) بؤ سه لآحه دین و باوکی دووباره بوویه وه. کاتئ هاته لای و بینی کوره که ی ده سه لاتداری میسره و وتی: ﴿ادْخُلُوا مِصرَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِنِیْنَ﴾ (یوسف ۹۹) هه روه ها باسی نه وه ده که ن (الملك الناصر) سه لآحه دین و عاضد چونه دهر وه بؤ پیشوازی کردن له باوکی و له گه لیتدا کۆبوونه وه هه ندئ له ناماده بوان ثایه تی: ﴿وَرَفَعَ اَبُوہِ عَلٰی الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهٗ سَجْدًا وَقَالَ يَا اَبَتِ هٰذَا تَابِیْلُ رُوْیَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلْنَا رَبِّیْ حَقًّا وَقَدْ اٰحْسَنَ بَیْ اِذْ اٰخْرَجْنِیْ مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِکُمْ مِّنَ الْبَدُوِّ مِنْ بَعْدِ اَنْ نُّزِعَ الشَّیْطَانُ بَیْنِیْ وَبَیْنَ اٰخِرَتِیْ اِنَّ رَبِّیْ لَطِیْفٌ لِّمَآ یَشَاءُ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِیْمُ الْحَکِیْمُ﴾ (یوسف ۱۰۰)، کاتئ سه لآحه دین له گه ل باوکیدا کۆبووه وه ریژیکی زوری لیتنا وه ک نهریتی خوئی و هه موو کاروباره کانی دایه ده ست، به لام باوکی به مه پازی نه بوو وتی: کورپی شیرینم خوی گه وره بوئه توئی هه لبتار دووه بؤ نه م کاره چونکه شیایوی خوئه له بهر نه وه نابئ نه و کاره بگۆری^۱. سه لآحه دینیش گه نجینه کانی دایه ده ست و له ناوچه ی لؤلؤه که به سه ر که نداری قاهره دا دهروانئ نیشته جیکرد^۲. دهریاره ی نه م رووداوه سه لآحه دین کۆبوونه وه ی له گه ل باوکیدا عماره الیمانی ده لئ:

من شاکر والله اعظم شاکر	ما کان نعمی بنی ایوب
طلب الهدی نصرا فقال وقد اتوا	حسی فانتهم غایة المطلوب
جلبوا إلى دمیاط عند حصارها	عز القوی وذلة المغلوب
وحلوا عن الإسلام فیها کرية	لو لم یجلوها أتت بکروب
فالناس فی أعمال مصر کلها	وعتقاؤهم من نازح و غریب
إن لم تظن الناس قشرا فارغا	وهم اللباب فانت غیر لیب
صحت به مصر وکانت قبله	تشکو سقاما لم یعن بطیب
عجبا لمعجزة أتت فی عصره	والدهر و لاد لكل عجیب
رد الإله به قضیة یوسف	نسقا علی ضرب من التقریب
جاءته إخوته ووالده إلى	مصصر علی التدریج و الترتیب

ده گۆرپه وه کاتئ سه لآحه دین له گه ل باوکیدا کۆبوویه وه له خانوی و هزاره تداو پتکه وه له سه ر راخه ریک دانیشتن، نه جمه دین باسی نه وه ی کرد که سه لآحه دین له و شه وه دا له دایک بووه که نه و

^۱ مفرج الکوب (۱/۱۸۶).

^۲ مفرج الکوب (۱/۱۸۶).

تيايدا له قهلاي تکریت دهرکراوه ووتی: ره شیبینی دایگرتم و به د بین بووم به رامبه ر به وهی که به سرمد ا هات، نوسه ریکی گاورم له گه لدا بو ووتی: گه وره م تو چووزانی کئی ده لئی نه م مندا له پاشایه کی گه وره و به ناوبانگو پایه داری لیده رناچیت، ده لئی قسه ی نه م پیاوه سۆزی بۆ سه لآحه دین جولاندم، ناماده بو انیش هه موو سه رسام بوون به م رووداوه ره حمه تی خوا له هه موویان^۱. هه روه ها نه جمه دین نه یوب له سالی ۵۶۸ ه کا کۆچی دواپی کرد، دوا ی نه وه ی له کاتی سوار بوونیدا نه سپه که ی سه رکه شی نواندو نه جمه دین که وته خواره وه له باب النصر له رۆژی دوو شه ممه هه ژده یه می ذی الحجه و بردیانه وه بۆ مائی خۆی و هه شت رۆژ ژیاو پاشان له رۆژی سئ شه ممه بیست و حه وته می ذی الحجه دا کۆچی دواپی کرد، نه جمه دین پیاویکی به خشنده و به سۆزو میهره بان و لیبورده بوو، به رده رگای ماله که شی پرپوو له وه فدی جۆراو جۆر، هه روه ها نه جمه دین گه وره بوو له ده رونی خه لکیدا له رووی ناین و چاکه و هه لئسو که وت و سیاسه تی باشه وه، هه ر که سیکیش له خه لکانی زانستخا زو دینداری سه ردانی بکردایه میوانداری باشی ده کردو پارهی پیده به خشی، هه رکه سیکی دینداری شی بناسیایه سه ردانی ده کرد^۲، له و کاته شدا سه لآحه دین له ولاتی کرک و شه و به ک دا بوو بۆ جه نگ دژی داگیر که ران و نه جمه دینیش له پال گۆپی نه سه ده دینی برایدا نیژا له الدار السلطانیة پاشان پیکه وه گو یزانه وه بۆ شاری مه دینه ی پیرو زو دورودو سالو له سه ر نه و پیغه مبه ره ی که جینشینه تیايدا، گۆره که شیان له تربة الوزیر جمال الدین سی نه سفه هانیدایه که وه زیری موصل بووه^۳. عماره ی یه مانیش شیوه نی بۆ ده کات و ده لئی:

صفو الحیاة وإن طال المدى کدر	و حادث الموت لا یقی ولا یذر
وما یزال لسان الدهر ینذرنا	لو أثرت عندنا الآیات والنذر
فلا تقل غرت الدنیا مطامعنا	فما مع الموت لا غش وکدر
کأس إذا ما الردی حیاة بها	لم ینج من شکرها أنشی ولا ذکر
کم شامخ العز لاقی الذل من یدها	ما أضعف القدر إن ألولی به القدر
فی کل جیل وعصر من وقائعها	شعوا یقطر منها الناب والظفر
أودی علی وعثمان بمخبها	ولم یفتها أبو بکر ولا عمر
ومن أراد التأسی فی مصیبتہ	بفقوری برسول الله معتبر

^۱ مفرج الکروب (۱/۱۸۶).
^۲ عیون الروضتین (۲/۲۵۲).
^۳ هه مان سه رچاوه، (۲/۲۴۹).

ههروهه نه جمه دین چەند کورپێکی لەدوای خۆی بەجێهێشت لەوانە سەڵاحەدین یوسف الناصر، سەیفالدین ئابابکر العادل، شمس الدوله توران شاو شاهنشاه و سیف الاسلام طغتكین و تاج الملوك بوری، لەکچانیشت ست الشام و رەبیعه خاتوون^۱.

پێنجەم: هه‌ئوه‌شان‌دنه‌وه‌ی خه‌لافه‌تی فاطمی عوبه‌یدی:

ئەم هه‌نگاوه‌ یه‌کیکه‌ له‌م‌هه‌ژم‌ترین ئه‌و کارانه‌ی که‌ سەڵاحەدین پێی هه‌ستا، ئه‌وه‌ بوو نوره‌دین سوربوو له‌سه‌ر کۆتایی هه‌تانه‌ به‌خیلافه‌تی فاطمی هه‌ر بۆیه‌ نامه‌یه‌کی نووسی بۆ سەڵاحەدینی جینشینی و فه‌رمانی پێدا که‌ وتار به‌ناوی خه‌لیفه‌ی عه‌باسی المستضی هه‌و به‌بخوینێته‌وه‌ و سەڵاحەدینیش پۆژی هه‌تانه‌ وه‌ چونکه‌ ده‌ترسا خه‌لگی میسر دژی بوه‌ستنه‌وه‌ به‌هۆی مه‌یلیان به‌لای فاطمی هه‌کاندا، هه‌روه‌ها له‌به‌ر ئاماده‌نه‌بوونی به‌باشی بۆ ئەم کاره‌، به‌لام نوره‌دین نامه‌یه‌کی بۆ نارده‌وه‌: پابه‌ندی کرد به‌و مه‌سه‌له‌یه‌وه‌ به‌شیۆه‌یه‌ک که‌ بواری بۆ دواخستنی ئه‌و کاره‌ نه‌هێشته‌وه‌، خه‌لیفه‌ی عه‌باسی پێشتر نامه‌یه‌کی نارده‌بوو بۆ نوره‌دین و گله‌یی لێده‌کرد به‌هۆی دواکه‌وتنی خویندنه‌وه‌ی وتار به‌ناوی ئه‌وه‌وه‌ له‌میسردا. ئه‌وه‌بوو الملك العادل (نوره‌دین) نه‌جمه‌دین ئه‌یوبی بانگ کردو نامه‌یه‌کی پێدا نارد که‌ تیایدا هاتبوو: ئه‌مه‌ فه‌رمانێکه‌و ده‌بێ جێبه‌جێ بکریته‌، هه‌تاوه‌کو ئەم کاره‌ باش و پله‌و پایه‌ پاکه‌مان ده‌ست بکه‌وێت پێش مردن به‌تایبه‌ت. که‌پێشه‌وای سه‌رده‌م (المستنجید) به‌ته‌واوی چاوه‌ڕێیه‌تی و گرنه‌گرتن ئاواته‌ به‌لایه‌وه‌^۲، به‌لام سەڵاحەدین دوو دڵ بوو له‌رووخاندنی ئه‌و خه‌لافه‌ته‌ ده‌ترسا، چونکه‌ میراتی عوبه‌یدییه‌کان له‌میسردا ته‌مه‌نی له‌دوو سه‌د ساڵ زیاتره‌، نوره‌دینیش ئازادکردنی میسری به‌نیعمه‌تیک ده‌زانی له‌نیعمه‌ته‌کانی په‌روه‌ردگار له‌پێناو یه‌کخستنی ولات له‌سه‌ر رێبازی ئه‌هلی سووننه‌ت و نه‌هه‌تشتنی بیدعه‌ی شیعه‌گه‌ری^۳، هه‌روه‌ها به‌باشیش له‌باروودۆخی سەڵاحەدین تێده‌گه‌شت و به‌ناوی ئەمیر (ئه‌سه‌فه‌ه‌لاره‌وه‌) بانگی ده‌کرد، ئه‌گه‌ر بیه‌شیویستایه‌ ئه‌وه‌ له‌میسردا له‌سه‌ر کار لای ده‌بردو ولاتیکی تری پێده‌سه‌پارد، ئه‌مه‌ش ئه‌و قسه‌یه‌ بوو که‌ نه‌جمه‌دین بۆ سەڵاحەدینی درکاند له‌میسردا: ئه‌گه‌ر بیه‌شیویستایه‌ له‌سه‌ر کار لاتبه‌ریته‌ نامه‌یه‌کی ده‌نارد هه‌تاوه‌کو بچیته‌وه‌ بۆ لای و ولاته‌که‌ی ده‌دایه‌ ده‌ست که‌سیکی تر^۴، له‌و به‌لگانه‌ش که‌ رێزگرتنی نوره‌دین له‌سەڵاحەدین ده‌سه‌لمیته‌ ئه‌وه‌بوو له‌وتاره‌که‌یدا هاتوه‌ بۆ ئه‌یبن نه‌بی عسرون کاته‌ی دادوه‌ری میسری پێسه‌پاردو تیایدا ده‌لێ: تۆو کورپه‌که‌ت دێن هه‌تاوه‌کو بتان نیرم بۆ

^۱ عیون الروضتین (۲/۲۵۹).

^۲ کتاب الروضتین له‌ الجهاد والتجدیده‌وه‌، ل: ۲۰۲.

^۳ الجهاد والتجدید، ل: ۲۱۵.

^۴ کتاب الروضتین له‌ الجهاد والتجدیده‌وه‌، ل: ۲۱۵.

میسر، ئەمەش بەپەرزەندەندی ھاوڕێکەم سەلاحەدین و رێککەوتن لەگەڵیدا، خۆی گەورە سەرکەوتووی بکات من زۆر سوپاسی دەکەم، خوا پاداشتی بداتەو و بیهێڵیتەو، چونکە مانەوێ پیاو چاک و سەڵحەکان مایە چاکبوونی هەمانە،^۱ کەواتە حەقیقەتی پەيوەندی نێوان ئەم دوو سەرکردە یە ریزگرتنی دولایەنو و نرخیاندنی هەولێ یە کترە و دواتریش باس لە پەيوەندی نێوانیان دەکەین بە پشتیوانی پەروەردگار هەروەها وەلامی ئەو نوسەرە دەدەینەو کە پەيوایەتەکانی ئێبێن أبی طی و شیعیان وەرگرتوو کە سور بوو لەسەر شیواندن و ناشرینکردنی پەيوەندی نێوانیان و تانەدان لە ژێاننامەیان تا ئەو شوێنە ی کە بۆی کرابێت.

۱- پەيوەندی ئەهە ئۆهە شاندنەوێ و تاردان بە ناوی خەلیفە ی فاطمی یەو: سەلاحەدین سویدی وەرگرت لە قازی فاضل ئەو پیاو گەورە کەم و یتە یە، ئەو بوو یارمەتی دا بۆ دانانی پلانێکی تۆکمە و ورد لە پێناو لە ناو بردنی دەوڵەتی فاطمی و مەزەبی شیعی ئیسماعیلی و سەلاحەدینیش بەو پەڕی وردە کاریو هەستا بە جێبەجێکردنی، پاش ئەوێ کە سەلاحەدین میسر یەکانی سازدا بۆ کودەتا کردن و نینۆکی دەزگای فاطمی کرد، پاش لەسەر کار لا بردنی دادوەرە شیعیەکان و هەلۆهە شاندنەوێ ئەنجومەنەکانی بانگەوازو لە ناو بردنی سەرچاوەکانی مەزەبی شیعی، ئەو بوو لە سالی ۵۶۵ک/ ۱۱۶۹زدا (حی علی خیر العمل) محمد علی خیر البشری لە بانگدا لا برد، مەقریزیش باسی ئەو دەکات کە ئەمە یە کەم نەنگی بوو بەسەر دەوڵەتدا داهاات.^۲ پاش ئەو لە رۆژی هەینیدا دە ی ذی الحجە ۵۶۵ک/ ۱۱۶۹-۱۱۷۰زدا فەرمانی دا کە ناوی خەلیفە کای راشدین ئەبو بەکرو عومەر و عوسمان و عەلی بېریت، لە و تاردا پاشان باسی عاضد بکریت بە جۆرێک کە گومان لای شیعیەکان دروست بکات، ئەو بوو و تار بیژ دە یوت: خوا یە گیان عاچد باش بکە بۆ ئاینە کەت.^۳ هەروەها دادوەری لە قاهیرە دا سپارد بە زانا عیسای هەکاری سوننی و ئەویش دادوەری شافیعی مەزەبی لە هەموو شوێنێکی و لاتدا داناو قوتابخانە ی دامەزراند بۆ خویندنی مەزەبە سوننیەکان، ئەمە لە کاتی کدا بوو کە تەنگی بە عاضد هەلچنی بوو دە رمالەکانی دە بپری و بیبەشی دە کرد لە پارە و ئەسپ و خزمەتکارو رێوەرە سمی خەلیفایەتی قەدەغە کرد کە خۆی لە ئاھەنگە فەرمیەکانی جەژنەکان و... هتد دا دە بینێو، خەلیفە ی لە کۆشکە کە یدا بەند کردبوو نە ی دە هیشت لە کۆشکە کە ی بێتە دەروە تەنھا بۆ چەند بۆنە یەکی کەم نە بێت لەوانە دە رچوونی بۆ پیشوا یزکردنی نەجمەدین ئە یوبی

^۱ هەمان سەرچاوە، ل: ۲۱۵.

^۲ المقیزی (الإتعاظ) (۳/۲۱۷)، القاضی الفاضل ۱۲۷.

^۳ المقیزی (الإتعاظ) (۳/۲۱۷)، القاضی الفاضل ۱۲۷.

باوکی سه لآحه دین به م شیوه یه عاضد له کۆشکه کهیدا که ناری گرت و بوو به نیچیری خه م نه خوشی^۱ له م کاته دا سه لآحه دین تیگه یشت که بارودوخه که له باره بۆ له ناو بردنی ده وله تی فاطمی که له حاله تی ئاوابووندا بوو بۆ ئه م مه به سته ش نه نجومه نیکی گه وره ی پیکه یئناو فرمانده کانی سوپا و زانیانی سوننه و صوفیه کانی کۆکرده وه و داوای راویژو ئامۆژگاری لیکردن هه موو ئاماده یوانیش ریکه که وتن له سه ره هه لگرتنی ئه و هه نگاوه یه کلاکه ره وه یه له ژبانی ئه و ولاته دا^۲. له سه ره تای سالی ۵۶۷هـ / ۱۱۷۱-۱۱۷۲ز دا سه لآحه دین وتاری به ناوی فاطمی هه کانه وه نه هیشت و ئه م کاره شی به په له بهندی کرد له جومعه ی یه که می موچه ره می ۵۶۷هـ-۱۱۷۱-۱۱۷۲ز دا ناوی عاضدی له وتاردا لایردو له هه فته ی دووه میشتا به ناوی مستضیء بامر الله باوکی الحسنی کورپی المستنجده بالله وتاری خوینده وه به م شیوه یه ئه و جوړه وتاره کۆتایی پته ات و هه تا ئه مرۆش له میسردا وتاری فاطمی دووباره نه بووه ته وه^۳.

تیبینی ئه وه ش ده کریت که وتار به ناوی عه باسیه کانه وه یه که مجار له ئه سه که نده ریهدا پیش قاهره دا چونکه ئه وی هه ره له سه ره مه زه به ی سوننی مابوویه وه به درێژایی سه رده می فاطمی هه کان^۴، ئه م و عاضد له ده یه می محرمی سالی ۵۶۷هـ / ۱۱۷۱-۱۱۷۲ز دا^۵ کۆچی دوایی کردو ده لێن سه لآحه دین کاته هه والی کۆچی دوایی عاضدی فاطمی بیست داوی چه ند روژیک په شیمان بوو له وه دا که په له ی کردوه له لای بردنی ناوی له وتاردا و ته ی: ئه گه ر بمزانیایه له م کاته دا ده مریت ئازارمان نه ده دا به هه لگرتنی ناوی له وتاردا، قازی الفاضلیش پیکه نی و ته ی: ئه گه بیزانیایه ناوی لانا به ن نه ده مرد^۶. ئه وه بوو ئاماده یوان زه رده خه نه یه کیان یۆ ئه م سه وعبه ته ی نیوان وه زیر سه لآحه دین و نوسه رو راویژکاره که ی کرد. که دوا په ره ی لاپه ره کانی میژووی ده وله تی فاطمی عوبهیدی تیایدا پیچرایه وه^۷.

۲- **کۆچی دوا ی العاضد له سالی ۵۶۷هـ**: ئیبن کثیر ده لێ: عاضد له زمانه وانیدا واته: قاطع واته بره ره ده وله تیان له ودا بردایه وه، ناوی عبدالله یه و باوکی محمده ی کورپی یوسف الحافظ ی

^۱ الخطط المقریزی له صلاح الدین الأیوبی قلعه جی یه وه، ل: ۱۶۱.

^۲ صلاح الدین الأیوبی، قدری قلعه جی، ل: ۱۶۲.

^۳ صلاح الدین الأیوبی، قدری قلعه جی، ل: ۱۶۲.

^۴ القاضی الفاضل، ل: ۱۳۷.

^۵ تاریخ مصر الإسلامیة زمن سلاطین بنی ایوب، ل: ۵۹.

^۶ القاضی الفاضل، ل: ۱۳۹.

^۷ القاضی الفاضل، ل: ۱۳۹.

كوپى محمدهى كوپى مستنصر كوپى الظاهرى كوپى الحاكم كوپى العزيزى كوپى المعزى كوپى مهنصرى قائمى كوپى المهدي يه كه مين پاشاى فاطميه كانه و له داىكبونى العاضد له سالى چل و شهش دا بوو بيست و يه ك سالّ ژيا، ژياننامه ي ژور خراب بوو شيعه يه كى پيس بوو نه گه ر بوى بكرايه هه رچى سوننه هه يه ده يكوشت^۱.

۳- خوشحالى موسولمانان به نه مانى دهوله تى فاطمى: كاتى هه والّ به شا نوره دين گه يشت وه فديكى نارد بو لاي خه ليفه ي عه باسى و ناگادارى كرده وه وه فده كه به هاوپتيه تى ثين ابي عصرون بوو، نه وه بوو به غداد رازينرايه وه وه ده رگاكانى داخران و موسولمانه كان ژور دلخوش بوون، پيشتر وتار به ناوى عه باسيه كانه وه له ميسردا هه لگيرابوو له سالى ۳۵۹ ك له سه رده مى خه لافه تى المطيع ي عه باسيدا كاتى فاكميه كان ده ستيان به سه ر ميسردا گرت له سه رده مى المعزى فاطميدا بنياتنه رى قاهره وه هه تا وه كو نه م كاته ي ئيستا كه ده يكرده ۲۰۸ سال^۲ شاعيره كانيش له گه ل نه م رووداوه گه وره يه دا ناويته بوون و كاريگه رى ژورى له سه ريان هه بوو نه وه بوو عيمادى نه صفه هانى ده لى:

توفي العاضد الدعي فما	يفتح ذو بدعة بمصر فما
وعصر فرعونها انقضى وغدا	يوسفها في الأمور محتكما
قد طفت جمره الغواة وقد	داخ من الشرك كل ما اضطرما
وصار شمل الصلاح ملتما	بها وعقد السداد منتظما
لما غدا مشعرا شعار بني	العباس حقا والباطل اکتما
وبات داعي التوحيد منتظرا	ومن دعاة الأشرار منتقما
وظل أهل الضلال في ظلل	داحية من غيابة وعمى
وارتبك الجاهلون في ظلم	لما أضاءت منابر العلما
وعاد بالمستضيء متهتدا	بناء حق قد كان منهتدا
واعتلت الدولة التي اضطهدت	وانتصر الدين بعدها اهتضما
واهتز عطف الإسلام من جذل	وافتر ثغر الإيمان وابتسما
واستبشرت أوجه الهدى فرحا	فلقرع الكفر سنة ندما
عاد حريم الأعداء منتهك	الحمى وفيء الطغاة مقتسما

^۱ البداية والنهاية، (۴۵۱/۱۶).

^۲ هه مان سه رچاوه، (۴۵۰/۱۶).

له راستیدا نوره دین محمود نه هیشتنی ده ولّه تی فاطمی به نامانجیکی ستراتیژی ده زانی بۆ له ناوبردنی قهواره ی خاچپه رستی و دهسه لاتی باطنی له ولاتی شامدا بۆیه سور بوو له سه ر که راندنه وه ی میسر بۆ دهسه لاتی نیسلامی راسته قینه نه وه بوو هه ستا به دانانی نه خشه ی پیویست و سوپایه کی باشی ناماده کردو چه ند نه میریکی لیها تووی بۆ دیاری کرد خوی گه وره ش خواستی له سه ر دهستی سه ریازی دلسوژو فرمانده ی دهست پاک سه لاهه دین به دهسته تینا که هه ستا به جیبه جیکردنی سیاسه تی دانایانه ی نوره دین جیبی خوشیه تی ئومه تی نیسلامی و سه رکرده کانی دلخۆش بن به م مژده گه وره یه که بریتی بوو له نه هیشتنی ده ولّه تی شیعیه ی باطنی.

۴- **نه و په ندو وانانه ی که له له ناوچوونی فاطمیه کان له میسر دا وهرده گیردریت:** ماوه ی حوکمرانی فاطمیه کان دو سه دو هه شتا سال و شتیك بوو، به لام خیرا چوونه میژووه وه وه که نه وه ی هه رگیز تیایدا نه ژیا بن، یه که م پاشاشیان المهدی، خه لکی سلمیه بوو که ناسنگه ریکی به ره چه له ک جوله که بوو هاته ولاتی مه غریبه وه ناوی عبیداللهی له خۆی ناو لافی نه وه ی لیذا که خانه دانو له بنه ماله ی عه لی و فاطمیه یه (علیه السلام) وتی که نه و مه هدیه، نه م باسه ش له لایه ن چه ندین زانای پایه به رزه وه گیردراوه ته وه وه کو قازی نه بو به کری باقلانی و شیخ حامد نیسفرایینی و چه ند گه وره زانایه کی تره وه .... مه به ست نه وه یه که نه م لافلیده ره درۆز نه نه و درۆیه ی بۆ چوه سه ر که له و ولاتانه دا کردی و کۆمه لێ خه لکی خواپه رستی نه زانیش پشتیوانیان لیکردو به م شیوه یه ده ولّه ت و دهسه لاتی گرته ده ست و شاریکی دروست کرد ناوی نا مه هدیه به ناوی خۆیه وه، پاشان بووه پاشایه کی گوی بۆ گیراو که به ناشکرا خه لافه تی نه بو به کرو عومه ر هت ده کاته وه له ناخیشدا بی باوه ری ته واوی ده شارده وه، پاش خۆشی قائیمی کوپی و دواتریش نه لمه تصور پاشان المعز، که یه که م که سیکیان بوو که بیته میسره وه قاهره ی بۆ بنیات نرا، پاش نه ویش العزیزو الحاکم و الظاهر و المستنصر و المستعلی و الأمر و الحافظ و الظافر و پاشان الفائزو دواتریش العاضد که دواهه مینیان بوو، کۆی گشتیان چوارده پاشاو ماوه که شیان دوو سه دو نه وه دو نه وه نده سال بوو، هه روه ها فاطمیه کان ده ولّه مه ندرتینو پاره دارترین خه لیفه و سه ته مکارترین و دلپه قترینیان بوون، هه روه ک پیستری و نا پاکترین پاشا بوون، بیدعه و کاری خراپه له ده ولّه تیاندا سه ری هه لداو

^۱ کتاب الروضتین (۲/۱۹۵).

خراپه کاران زۆر بوون پیاو چاک و زانایان و خواناسانیان ناودا کهم بویه وه ، ههروهه له خاکی شامیشدا نوصهیری و دورزی و حه شیشی بلکو بویه وه و خاچه رسته کانیش به ته وای دهستیان گرت به سه ره که ناره کانی شامدا ته نانه ت قودسی پیروژو نابلس و عجلون و غه ورو ولاتی غه ززه و عه سقلان و کرک و شوبه ک و طبریه بانیا س و صور عشلیت و صیدا و به بیروت و عه ککا و صفو طرابلوس و نه نطاکیه و نه و شویتانه ی که سه ره به م ناوچانه بوون هه تا وه کو ولاتی نایاس^۱ و سیس^۲، بیان داگیر کردو دهستیان گرت به سه ره ولاتی نامه دور هه او رأس العین و چه ندین ناوچه ی تر، خه لکیکی زۆریشیان گوشت که ته نهها خوی گه و ره خۆی ژماره بیان ده زانی و پزای بردنی سه دان ژن و مندالی موسولمانان که له ژماره و باس نایه ت و زۆری نه مابوو ده ست به سه ره دیمه شقیشدا بگرن، به لام خوی گه و ره پاراستی، کاتی سه ره می نه وان به سه ره چوو ده سه لاتیان نه ما هه موو نه م ناوچانه گه پایه وه بو موسولمانان و بیباوه پانیش به سه ره شوپی گه پانه وه و ته نهها سه ره شوپی ماندویتیان بو مایه وه^۳.

شه شه م: له بار بردنی کوده تایه ک بو گپانه وه ی ده ولته تی فاطمی:

ده ولته ت و کومه لگه ی نه و کاته ی میسر له قوناغی گۆرپانکاری گه و ره دا بوو، گۆرانکاریه ک که خه لافه ت و سیستم و ده زگا و پیاوانی فه رمان په و بو ماوه ی دوو سه ده کاریگه ریان هه بوو له سه ره هه موو بواره کانی کومه لگه بو حوکمیکی نوئ و ده ولته تیکی نوئ که سیستم و ده زگا و پیاوی ئابینی تایبه ت به خۆیه وه ده سته داوه ته گۆرپانکاریه کی په به ندی، نه وه بوو سه لآحه دین هه ولئ پاکیشانی دلئ جه ماوه ری ده دا بو لای خۆی و تارپاده یه کی باش سه ره که وتوو بوو، به لام هه ندئ له بیر یارانی ده ولته تی فاطمی و پیاوانی و چه ند ده سته و تا قمنیک که ئیمتیازات و ده سه لاتیان له ده سته بوو له سه ره لایه نگیری خۆیان مانه وه بو فاطمه کان بو نه و ده سته که وتو بیرو بو چوونانه ی که فاطمه کان نوینه رایه تیا ده کرد^۴ بویه نه و هیزانه که له چه ند سه ربارو نه میرو نوسه رو فه رمان به ری دیوان و خیزانی وه زبیره کانی پیشوو وه ک خانه واده ی روزه یک و شاور پیکه اتیوون هه ستان به پیلان دانا بو له ناو بردنی حوکمی سه لآحه دیدن و گپانه وه ی ده ولته تی فاطمی^۵، عماده دین نه سفه هانیش باسیان ده کات و ده لئ: کومه لئیک له بانکخوازی نه و ده ولته ته توند په وو ده مارگیره کۆبوونه وه و به نه یینی

^۱ ایاس: شارپکه له ولاتی نه رمه ندا له که ناری ده ریای.

^۲ سیس: پایته ختی ولاتی نه رمه نه، صبح الأعشی (۱۳۴/۴).

^۳ البداية والنهاية (۴۵۷/۱۶).

^۴ صلاح الدین القائد وعصره د. مصطفی الحیاری، ل: ۱۶۸.

^۵ کتاب الروضتین فی الأخبار الدولتین (۲۸۲/۲).

سهردانی یه کتریان کرد به نهیانی به هیوای گه یشتن به ئاواتیک که بووه مایه‌ی مهرگیان شه بووه خلیفه و وه زیریان دیاری کردو راو راویژی خویان ته او رکدو به شه ودا خویان پیکخت، هه ولی خویان بۆ یه کخت^۱ وادیاره پلانه که یان زور وردو توکمه بوو، خلیفه و وه زیریان ده ست نیشان کردو چهند جارتیک نامه یان بۆ فره نجه کان نووسی و له یه کتیاندا داوایان لیکردن هتیش بکه نه سهر میسر له کاتیکدا که سه لآحه دین له کرک بوو هه روه ها شه وانه له دهوری عماره‌ی الیمنی زاناو نه دیبی سوننی مه زهه ب که لایه نگیری فاطمه کان بوو کو بوونه وه. هه ستان به نامه گوپینه وه له گه ل فره نجه کاند، پیلان گپران وایان ده زانی که نهیانی بوونی ته اوای کاره کانیان به ره و سهرکه و تنیان ده بات، به لام نه یان زانی که قازی الفاضل له پنگه‌ی دیوانی ئینشاء وه خه ریکی چاودری کردنیانه به وردی هه تا وه کو کاتی ئاشکر کردنی پیلانه که یان دیت، سهرچاوه کانیش ده رباره‌ی ئاشکرا کردنی پیلانه که یان دوو چپوکی جیاواز باس ده کهن له هه ندی ورده کاریدا، یه که میان شه وه یه که یه کیک له نوسه رانی دیوان به ناوی عبد الصمدی کاتب، که ملکه چی ته اوای بۆ قازی الفاضل ده نداند، به لام روژیکیان قازی بینی و ئاوی لینه دایه وه قازیش وتی: شه شه وه ده گه یه نی که شه میش نه یاری سه لآحه دینه، پاشان ئین نه جای واعیظی بانگ کردو شه مه سه له یه‌ی بۆ باس کردو داوای لیکرد که به دوادا چوونی بۆ بکات، شه ویش داوی به دوادا چوون گه شته راستی مه سه له که، پاشان قازی الفاضل ناردی بۆ لای سه لآحه دین و پتی وت: کاترمیر شه ونده لای نامه ده بیت و شه باسه‌ی بۆ ده کهیت، شه ویش لای سه لآحه دین نامه بوو له مزگه و تداو باسی مه سه له که‌ی بۆ کرد، پاشان سه لآحه دین بانگی کردو داوای روونکردنه وه‌ی لیکردن، شه وانیش دانیان به پیلانه که یاندا نا، شه ویش ده ستگیری کردو فه رمانی له خاچدانی بۆ ده رکردن^۲، ریوایه تی دووه میش نامه بۆ شه وه ده کات که پیلان گپران زهینه دینی کوپی نه جای واعظ یان به شدار کردوه له پلانه که یانداو شه ویش سه ره تا وا خوی پیشان دا که له گه لیا دایه به لام دواتر پیلانه که‌ی ئاشکرا کرد بۆ سه لآحه دین و داوای لیکرد مولکه کانی ئین کامل ی پیببه خشی، سه لآحه دینیش رازی بوو داوای لیکرد تیکه لاویان بکات بۆ زانینی مه به سه که یان، شه میش هه موو گورانکارییه کانی پیراگه یانداو پاشان نیرد راویکی فره نجه کان به دیارییه که وه هات بۆ لای سه لآحه دین و نامه یه کی ئاشکراو نامه یه کی نهیانی پیبوو بۆ پلانگیره کان، به م شیوه یه سه لآحه دین ئاگادار بوویه وه^۳، هه روه هات قازیش فاضل بۆ خوی نامه‌ی به ورده کارییه کانی شه م پلانه داوه که له نامه که یه کدا ئاراسته‌ی نوره دینی کرد له بری سه لآحه دین،

^۱ کتاب الروضتین فی الأخبار الدولتین (۲/۲۸۲).

^۲ القاضی الفاضل، ل: ۱۴۶.

^۳ القاضی الفاضل، ل: ۱۴۶، مفرج الکروب، (۱/۲۴۴، ۲۴۵).

ئەم نامەيەش بەلگەيە لەسەر ئاگاداری وردی لەم پلانە، بەلکو بەشداريکردنی لەپوچەلکردنەوهيدا، لەوانەشە ئەو ئەو کەسەي دانابیت کە لەوردهکاریهکانی پیلانەکە ئاگارداری کردەوه، وەک لەنامەکەدا ئاماژە بەسیخۆرەکانی دیوانی نینشانی میسری دەکات لەفرەنجهکان و خەلکانی تر کە پەيوەندیان بەدیوانەوه هەیه^۱، هەرۆهە لەو نامەيەدا قازی الفاضل بەدەستی خۆی نووسی بۆ نۆرەدین بەناوی سەلاحەدینەوه دواي ئەو لیکۆلینەوانەي کە سەلاحەدین ئەنجامی دا، بەشیۆهیهکی تایبەت و گشتگیر قسە لەسەرەتاکانی پیلانەکە و بەرەوپیشچوونەکانی و چۆنیتی ئاشکرا کردن و لەخاچدانی پیلان گێرەکان لەبەردەم ماله کانیاندا دەکات^۲.

۱- سەلاحەدین بەردەوام پاش لەناوبردنی خیلافەتی فاطمیش هیشتا (سەربازانی میسر) و خەلکی ناو کۆشکی فاطمی بەدوژمنی دەولەت و بوونی خۆی دەزانی و چاوەڕوان بوو کە هەستن بەکارێک لەدژی بۆیه هەمیشە خۆی لێدەپاراستن و چاوەدێری بەسەریانەوه دانابوو بەبەردەوامی ئاگادار بوو لێیان، لەگەڵ ئەوهشدا بەردەوام بەنهیتی هەموو هۆکاریکیان دەگرته بەر بۆ تۆلە کردنەوه لێی.

۲- ئەوان هەر لەپاگەیانندی وتاری عەباسیەکانەوه هەتاوهکو دەستگیرکردنیان، لەهەموو کات و سات و سال و رۆژیکدا لەپیلانگێرێ و کۆبوونەوه دا بوون و نێردراویان دەناردە لای خاچپەرستەکان بۆ هاوکاری کردنیان لەپێناو بەدیھینانی مەبەستەکانیاندا، ئەو کارەش کە زۆر بەلایانەوه خۆش بوو پشتیان پێدەبەست ئەو نامە گۆرینەوه بەردەوامە بوو لەگەڵ فرەنجهکاندا هەیانبوو، کەتاییدا تەماعیان دەخستە بەریان و هاتن و پێشپەرەویان لا شیرین دەکردن^۳. بەلام فرەنجهکان لەسەرەتادا وەلامیان نەدانەوه لەترسی سەلاحەدین بەلام لەهەمان کاتدا بێئومێدیان نەدەکردن لەیارمەتیدانیان لەکاتی پێویستدا.

۳- کارگەیشته ئەوهی نامەیان نووسی بۆ پاشای خاچپەرستەکان لەو کاتەدا کە سەلاحەدین هەستا بەشالاری دووهمی بۆ سەر ولاتی کرک و شوبەک بەژمارەیهکی زۆری هیزەکانیەوه، داویان لێکرد کە هەستێ بەو رۆلەي کە لەسەری رێککەوتوون و لەنامەکەیاندا نووسیبویان: کە ئەو دوورەوه هەلەکە لەبارەو ئەگەر عەموری بەهیزەکانیەوه بەرەو صورو ایلە پێشپەرەوی بکات ئەوه رێ لەسەلاحەدین دەگری و یواری گەرانەوهی نامینیت و لەو کاتەشدا قاهیرە راپەرین دەکات " خەلکی ناو کۆشک و سەرجهم سەربازانی فاطمیەکان لەمیسردا" و کۆمەلە

^۱ القاضی الفاضل، ل: ۱۶۶،

^۲ صلاح ادین القاند وعصره، ل: ۱۶۹.

^۳ کتاب الروضتین (۲/۲۷۸).

سودانیه کان و نرمنیه کان و نیسماعیله کان خانه واده‌ی سه لآحه دین و هاوکاران و پیاوه‌کانی له پایته خدا له ناو ده بات^۱.

به لام هۆشیاری سه لآحه دین و ئو ته کنیک و ئۆپه راسیۆنانه‌ی که پینی هه ستا عه موری شپزه کرد له و کاته‌دا که هه وئی ده‌دا جموجوولی سه لآحه دین چاودیری بکات له نه قه‌بدا له باشوری ئوردن، ههروه‌ها چالکی خۆی له لای ئاوه‌کانی الکرمل له کتوه‌کانی خه لیلدا راگرت له ترسی ئه‌وه‌ی که سه لآحه دین هه‌لی جموجوولی هه‌له‌ی پاشا بقوزیتته‌وه، روویکاته ناوچه‌کانی رۆژئاوای ئوردون و ده‌ریای مردوو.

۴- ناوئێد نه‌بوونی پلانگیران: کاتێ جرج (جورج یان جور جیوس) نووسه‌ری نامه‌ی بۆ پاشا مه‌عموری گه‌یشه قاهره بۆگه‌یاندنی نامه‌یه‌ک بۆ سه‌لاخه‌دین. (وادیاره نامه‌ گۆرینه‌وه به‌رده‌وام بووه، خیرا په‌یوه‌ندیان پێوه‌کردو) نامه‌یه‌کیان پیدانارد بۆ پاشا عه‌موری: که‌سه‌ریازه‌کان په‌رته‌وازه‌ن و له‌ناوچه جیاجیاکاندا بلاو بوونه‌ته‌وه و کاتی وه‌زی دروینه‌یه‌و ته‌نها هه‌ندیکیان له‌قاهره‌دا ماونه‌ته‌وه، ئه‌گه‌ر که‌شتیگه‌لیک بنیڕی بۆ هه‌ندی ناوچه، ئه‌وه فلانه‌ که‌سه ده‌نیڕی بۆ رووبه‌رووبووه‌نه‌وه‌ت و سه‌لاخه‌دین به‌ته‌نها ده‌مینیته‌وه له‌شارداو ئیتمه‌ش به‌و کاره هه‌لده‌ستین که پیشتر له‌شۆپشدا باسما‌ن کرد^۲، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌کی تره له‌سه‌ر هه‌ولدانیان بۆ سود وه‌رگرتن له‌بارودۆخی له‌بار، له‌به‌رئه‌وه‌ی که کۆکردنه‌وه‌ی به‌رو بووم له‌ کێلگه‌کانه‌وه له‌و کاته‌دا که‌ئهمیری ناوچه‌کان و سه‌ریازه‌کانیان تیا‌دا رووده‌که‌نه ناوچه‌کانیان بۆ وه‌رگرتنی پشکه‌کانیان و دابه‌شکردنی، ئه‌مه‌ش حاله‌تیکه‌ی ئاسایی و زانراوه له‌میژووی ناوچه‌که له‌سه‌ده‌کانی ناوه‌پاستدا^۳.

۵- پاشا عه‌موری هه‌رکاتێ بیویستایه‌ بارودۆخی میسر بزانی یان په‌یوه‌ندی بکات به‌پلانگیرانه‌وه بۆ گه‌فتو گۆکردن له‌گه‌لیاندا، جورجی نیرده‌ی ده‌نارد بۆ لای سه‌لاخه‌دین: به‌رواله‌ت بۆ ئیتمه‌و به‌نه‌ینی بۆ لای ئه‌وان بوو، ئه‌و پیاوه‌تیه‌ی ده‌خسته‌ به‌رده‌مان که هه‌رگیز ده‌رومان په‌سه‌ندی نه‌ده‌کردو له‌گه‌ل ئه‌وانیشدا ئه‌و شته‌ نا‌په‌وایه‌ی گریده‌دا که ده‌مانزانی، خه‌لکی ناو کۆشک و میسریه‌کانیش (سه‌ریازه‌کان) له‌کاتی ئه‌م کۆمه‌کیانه‌دا نی‌ردراویان هه‌بوو که‌ها‌تووچۆی ده‌کردو نامه‌ی ده‌برد بۆ فره‌نجه‌کان^۴.

^۱ کتاب‌الروضتین (۲/۲۷۸).

^۲ کتاب‌الروضتین (۲/۲۷۸).

^۳ صلاح‌الدین‌القائد وعصره، ل: ۱۷۰.

^۴ کتاب‌الروضتین (۲/۲۸۷).

- ۶- سیاستی سه لآحه دین له م ماوه یه دا وابوو که نه گره هاوکارانی گومانیان له یه کیک له و کومه لانه دا بگردایه و ده ستگیریان بگردنایه و هیچ به لگه یه کیان له سهریان ده ست نه که وتایه، نازادی ده کردن به لام لیخوش بوون چاو قایم ترو نه رمی نواندن توند تری ده کردن^۱.
- ۷- پیلان گتیران له هه مان کاتدا په یوه نندیان کرد به (شیخ الجبل)ی سنان^۲، سه رکرده ی نیسماعلیه نزاریه کان له ولاتی شامداو داوای یارمه تیان لیکرد به بیانوی نه وهی: که یه ک بانگه وازیان هه یه و جیاوازی نیوانیان نابیتته بایسی نه وهی که پشتیوانی له یه کتر نه که ن^۳. بویه داوایان لیکرد که هه ستیت به تیرۆرکردنی پاشا وه ک نه ریتی خویان، یان هه ستیت به پیلان گتیران دژ به پاشا، نیردرای نیوانیشیان خالی نیین قرجه بوو^۴ که یه کیک بوو له پیاوانی پیشووی ده ولتی فاطمی، وا دیاره هه ردوکیان لای (صاحب الجبل) بوون له کاتی ناشکرا بوونی پلانه که دا بویه په نایان برد بو خاچه رسته کان^۵.
- ۸- ناشکراش نییه که پیلانگتیره کان په یوه نندیان کرد بیتت به پاشای صقلیه وه بو ناردنی که شتیگه لیک به شیوه یه کی راسته و خو یان له ریگه ی پاشای خاچه رسته کانه وه، به لام که شتیگه له که پاش شکسته یانانی پیلانه که گیشته نه سکه نده ریه و پیکه اتبوو له ۳۰۰ که شتی و ژماره یه کی نذر سوارو پیاده ی له خو ده گرت و وتوشی زیانیکی زور بوو چونکه پاشا عه موری له وشکانیدا پیشره وی نه کرد وه ک له سه ری ریککه وتبوون به هوی له ناوبردنی توندی پیلانگتیرانه وه^۶.
- ۹- له دوايه مین جاری هاتنی جورج دا به نامه یه که وه بو دیوانی سه لآحه دین، نامه یه که گیشته دیوان که تیایدا هاتبوو^۱ له و خه لگه خاچه رسته نه ی که جیی گومان نین بیستومانه که نه م نیردرای فیل و ته له که یه نه ک دۆستایه تی^۲ پیاوه کانی سه لآحه دینیش ری و شوینی پیوستیان گرت به ر بو چاودتیریکردنی به بن نه وهی بزانتت، و هیچ گومانیکیان له لا نه درکاند، نه ویش هه ستا به په یوه ندیگردن به خه لکی ناو کوشکی فاطمی و پیلانگتیران و فه رمانده کانی سوپای فاطمی و کومه لیک له گاورو جوله که کان، لیره دا پیاوانی سه لآحه دین توانیان چاودتیریک

^۱ هه مان سه رچاوه، (۲/۲۸۷).

^۲ هه مان سه رچاوه، (۲/۲۸۷).

^۳ هه مان سه رچاوه، (۲/۲۸۷).

^۴ هه مان سه رچاوه، (۲/۲۸۷).

^۵ هه مان سه رچاوه، (۲/۲۸۷).

^۶ صلاح ادین القائد وعصره، ل: ۱۷۲.

بخه نه ناویانه وه (که سیکمان دزه پیکرده ناویان^۱ ودهستی دایه گواستننه وهی هه واله کانیان بۆمان)^۲.

۱۰- بهم شیوهیه پرپوگاگنده ده رباره ی پلانه که له ناو خه لکیدا بلاو بوویه وه و پیاوانی ده ولته تی سه لآحه دینیش له ناشکرا بوونی مه سه له که و هه لاتنی سه رانی ئاژاوه که ده ترسان، بویه برپاری ده سنگیر کردنیان داو یه که یه که هینانیانه روو: ئه ویش داوای رونکردنه وهی لیکردن و ئه وانیش دانیان به و پلانه دا ناو پاسا ویشیان ئه وه بوو که نان برپا و کران^۳.

۱۱- له لیکۆلینه وه و دانپیا دانانه کانه وه ده رده که ویت که ئه وان خه لیفه و وه زیریان ده ستنیشان کردووه و ناکوکیشیان له سه ر خه لیفه و وه زیر که و تۆته نیوان (خانه واده ی روزه یک و شاور).

۱۲- سه لآحه دین داوای فتوای زانیانی کرد ده رباره یان، ئه وانیش فتوای کوشتنیان دان، کاتی سه لآحه دین دوودلی نواند له جیبه جیکردنی ئه و فتوایه دا خه لکی پراویژنی کر و فتواده ر داوای په له کردنیان کرد له جیبه جیکردنی حوکه که دا، ئه ویش برپاری کوشتن و له خاچدانی بۆ ده رکردن و به ده رگای کۆشک و دارخورماکانی به رامبه ریه وه هه لواسران^۴. ئه و که سه به ناویانگانه ش که له سیداره دران بریتیبوون له: عماره ی کورپی عه لی یه مه نی شاعیر و عه بدولصه مه دی کاتب و قازی عویرسو داعی الدعات ئیبن عبدالقوی، قازی فاضلش به شیوه یه کی راستگۆیانه ویستی تکا بۆ عه ماره بکات لای سه لآحه دین سه رباری ئه و دوژمنایه تیه کۆنه ی که له نیوانیاندا هه بوو به لام عه ماره وای زانی ئه مه فیله بویه ئه و کاره ی ره تکرده وه و له گه ل ئه وانی تردا له خاچ درا^۵.

۱۳- سه باره ت به خه لکی ناو کۆشکیش ئه وه هه ر له سه ره تاوه ده سنگیر کران و پاشان گویزرانه وه بۆ شوینی جیا جیا و کۆشکه که شی دایه دهستی العادلی برای، چونکه سه لآحه دین پیتی وابوو: که ئه وان هه رچه نده تیایدا یه هه ر ناکوکی له سه ر به رده وام ده بیت چونکه بابه تیکه ته ماعی لینا بریت^۶.

^۱ صلاح ادین القائد وعصره، له کتاب الروضتین ل: ۱۷۲.

^۲ صلاح ادین القائد وعصره، له کتاب الروضتین ل: ۱۷۲.

^۳ صلاح ادین القائد وعصره، له کتاب الروضتین ل: ۱۷۲.

^۴ کتاب الروضتین فی أخبار الدولتین (۲/۲۸۹).

^۵ صلاح ادین القائد وعصره، ل: ۱۷۳.

^۶ کتاب الروضتین (۲/۲۹۰).

۱۴- تائیفه‌ی ئیسماعیلی له ولاتی میسر ده‌ریه‌دهر کران و دورخرانه‌وه، ئه‌وه‌خه‌لگه‌ی تریش که مابویه‌وه ئه‌وه له‌قاھیره‌دا راگه‌یه‌نرا: که‌ده‌بێ هه‌موو سه‌ربازه‌کان و خه‌لگی ناو کۆشک و سودانیه‌کان کۆچ بکه‌ن بۆ ئه‌وپه‌ری ولاتی صعید^۱.

۱۵- لیکۆلینه‌وه‌و پشکنینه‌کانیش له‌م رووه‌وه سه‌لماندی که بانگخوژێک له‌ئه‌سکه‌نده‌ریه‌دا هه‌یه که زۆرینه‌ی خه‌لگه‌که سوننه بوون به‌ناوی قدید القفاص^۲ و بانگه‌وازه‌که‌شی له‌ولاتی شام و میسر بلامبووه‌یه‌وه و خه‌لگی خاوه‌ن پیشه‌ش له‌سه‌ربازگه‌ی ئه‌سکه‌نده‌ریه‌دا به‌شیک له‌داهاتی خۆیانی پێده‌ده‌ن و ژنانیش پاره‌یه‌کی زۆری بۆ ده‌به‌ن^۳. هه‌روه‌ها نوسراوو پارچه‌ی زۆری لایه‌که به‌لگه‌یه له‌سه‌ر بېباوه‌ری ئاشکرا^۴، به‌م شیوه‌یه سه‌لاحه‌دین به‌پشتیوانی په‌روه‌ردگار و پاشان به‌ئارامگری و سه‌رکردایه‌تی به‌هیزی توانی ئه‌م ئاژاوه‌یه له‌ناو به‌ریت که له‌ده‌ره‌نجامدا پالی پێوه نا بۆ گه‌شتن بریارێکی یه‌کلکه‌ره‌وه سه‌باره‌ت به‌پاشماوه‌کانی ده‌وله‌تی فاطمی و گه‌وره‌ پیاوان و ده‌سته‌و دایه‌ره‌و سه‌ربازو سودانیه‌کان^۵.

عه‌ماره‌ی کورپی عه‌لی یه‌مه‌نی شاعیر: الذه‌بی ده‌رباره‌ی ده‌لێت: ئه‌بو محمهد، عه‌ماره‌ی کورپی عه‌لی کورپی زه‌یدانی حکمی مذحجی یه‌مه‌نی شافعی فرضی، شاعیر، خاوه‌نی دیوانی به‌ناوبانگ له‌سائی پینچ سه‌دو پاژده‌دا له‌دایک بووه له‌زبید ماوه‌یه‌ک خویندویتی و له‌سائی چل و نو‌دا حه‌جی کردووه و ئه‌میری مه‌که‌که‌ش، قاسمی کورپی فلیته‌ ناردی بۆ لای فائز له‌میسردا ئه‌میش به‌شعیر ستایشی کرد، بېروباوه‌پیشی روون و دروست بوو ده‌رباره‌ی ئه‌بو به‌کرو عومه‌ر ئه‌وه‌تا عماره ئه‌گێرته‌وه که صالحی کورپی روزه‌یک دانوستانی له‌گه‌لدا کرد و تی: بېروباوه‌پت چۆنه سه‌باره‌ت به ئه‌بو به‌کرو عومه‌ر؟ وتی پێم وایه ئه‌گه‌ر ئه‌وان نه‌بونا یه ئه‌وه ئیسلام بۆ ئیمه‌و ئیوه نه‌ده‌ما و وا ئه‌بینم که خۆشه‌ویستیان پێویسته، ئه‌ویش پێکه‌نی، چونکه پیاویکی ژیرو تیگه‌یشتو بوو، قسه‌ی زانایانی سوننه‌ی بیستبوو الذه‌بی ده‌لێ: ئه‌مه لیبورده‌یه که له‌که‌سیکی له‌ باشه‌وه وێپرای شیعه بوونی^۶.

هه‌روه‌ها ئیبن واصل سه‌باره‌ت به‌هۆکاری هۆگری عه‌ماره‌ی یه‌مه‌نی بۆ فاطمه‌یه‌کان ده‌لێ: عه‌ماره‌ی کورپی عه‌لی یه‌مه‌نی زۆر ده‌مارگیر بوو بۆیان چونکه له‌یه‌مه‌نه‌وه هاته‌ لایان و ئه‌وانیش

^۱ صلاح ادین القاند وعصره، ل: ۱۷۳.

^۲ کتاب الروضتین (۲/۲۹۰).

^۳ کتاب الروضتین (۲/۲۹۰).

^۴ صلاح ادین القاند وعصره، ل: ۱۷۳.

^۵ سیر اعلام النبلاء (۲۰/۵۹۴، ۵۹۵).

چاك بون له گه ليداو ده سه لاتيان پيدا، شه ویش شه وهی له بهرچاو بوو، مرقیش وهك وتراوه (به ندهی چاكه یه) ههروه ها شه م پیاوه له سه مه زه بهی شه وان نه بوو به لكو سوننی و شافیعی بووه، کاتئ فاطمیه كان له ناو چوون به جوانترین شیعر شیوهنی بۆ كردن و به زمانی داكۆکی لیده كردن چونكه به دهست پیتی نه كرا، کاتئ كۆمه لئ خه لکیش ده ستیان دایه جموجۆل بۆ گه پاندنه وهی ده سه لات بۆیان په یوه ندهی پیوه كردن وهك سوپاسگوزاریهك بۆ چاكه كانیان به رامبه ری و هه شه مش بووه هۆكار بۆ له سیداره دانئ^۱. وهك باسما ن كرد، ههروه ها عه ماره باسی جیاوازی خۆی ده كات لییان له پووی مه زه به وه له هۆنراوه یه كدا كه تیایدا ده لئیت:

أفَاعِلِهِمْ فِي الْجُودِ أفعال سَنَّةٍ   وَأَنْ خالِقُونِي فِي اعتقاد التشيع^۲

زه بيش ده رباره ی شه م دپه شیعره ده لئیت: خۆزگه ته نها شیعه بوایه، یان شه بو به كرو عومه ری به دل نه بوایه، چونكه ده لئین: شه وه لگه راوه ته وه و بئ باوه ر بووه^۳، چونكه عه ماره له شیوه نی عاضدو فاطمیه كاندا ده لئیت:

أسف العقيم على فراق الواحد	أسفي على زمن الإمام العاضد
أمراته أهل الثناء الخالد	جالست من وزرائه وصحبت من
يا ابن النبي من ازدحام الوافد	لهفي على حجرات قصرك إذ خلت
كانوا كأمواج الخضم الراكد	وعلى انفرادك من عساكرك الذي
فكيا وقصر عن صلاح الفاسد	قلدت المؤمن الخلافة أمرهم
ما عودتكم من جميل عواند	فعسى الليالي أن ترد إليكم
لك الملامة إن قصرا في عدلي	يا عاذلي في هوى أبناء فاطمة
عليهما لا على صفين و الجملى	بالله زر ساحة القصرين وابك معي
فيكم قروحي ولا جرحي بمندمل	وقل لأهلها والله ما التحمت
في نسل آل أمير المؤمنين علي	ماذا ترى كانت الإفرنج فاعلة

من لیره دا سه رسام له عه ماره ی یه مه نی كه چۆن فاطمیه كان شه لاویننیته وهو سه وزی خۆی بۆ بیدعه و جه ژن و كۆشكه كانیان ده رده بریت و رووبه پووی ده ولته تی سوننی نوئ له میسردا ده وه ستیت و به رگری له فاطمیه كان و درۆكانیان ده كات كه ده لئین ئیمه له وه چه ی پیرۆزی

^۱ مفرج الكوب (۲۱۲/۱).

^۲ سير اعلام النبلاء (۵۹۶/۲۰).

^۳ سير اعلام النبلاء (۵۹۶/۲۰).

پیغمبرین، نایا که لوپه لی دونیای له ناوچوو ئەم کاره دهکات به بیرو باوهره دروستهکان بهو شیوهیهی که به عماره یه مه نی کرد یا خود نایا دیاری و به خشین و پله و پایه واله مرۆڤ دهکات که دهسته برداری بیرو باوهری راست و دروستی بیت و فرمیسک بۆ پاشماوهی ده ولتهی فاطمی شیعه بریزیت؟ بچیته ناو پرۆژهیه کی پیلانگیزی دژ به پرۆژهی ئیسلامی بهرگریکار دژ به خاچه رستان له ولای ئیسلامیدا؟ به راستی ئەمه شتیکی سهیره.

- گه مارۆی ئەسکه ندهریه :

خه لکی ئەسکه ندهریه هاوکار بون له سهرکه وتنی پرۆژهی سوننی له میسرداو بهرگریان کرد له سه لآحه دین کاتیک که گه مارۆ دراو به نازایه تی و پیاوه تیه کی که م وینه وه بهرگریان له شاره که کرد، موسولمانانی میسریش به شیوه یه کی گشتی و خه لکی ئەسکه ندهریه ش به تایبه تی هه میشه و بهرده وام له سهنگه ری بهرگری کردندا بوون له کیشهکانی ئوممهت له کۆن و نویدا هینده ش توانای هزری و ماددی و پینوسی به هیزو سروشتی پاکیان هیه له پیشه وهی ئەو که سانه دا بن که بهرپه رچی پرۆژهی شیعه ی باطنی و پرۆژهی ئەمریکی رۆژئاوایی بده نه وه هه ر له کۆنیشه وه میسریه یگان بهرنگاری ده سه لاتی شیعه ی باگنی و شالآوهکانی خاچه رستی بوونه وته وه هاوکاری برا سوننهکانیان کردوه له روی هزری و بیرو باوهری سیاسی و سه ربازی و ئابوری و راگه یاننده وه هه تاوه کو توانا پرۆژهی شیعه ی باطنی له ناو بریت بۆیه ده بینین نوسه رانی شیعه زۆر رق له دلن به رامبه ر به میسرو ده رباره ی خه لکه که ش ده لێن: خه لکی میسر نه فره تیان لیکراوه له سه ر زمانی داود (سلاوی خوای لیبیت) خوای گه وره کردوونی به مه یمون و به به راز^۱ کاتی خوای گه وره ش له بنی ئیسرائیل توپه بووله میسردا نیشه جیتی کردن و هه ر که لیشیان رازی بوو له میسر دووری خستنه وه^۲. هه روه ها ده لێن: میسر خرابترین ولاته، زیندانی ئەو که سانه ی به نی ئیسرائیله که خوای گه وره لیبیان ره نجا بوو^۳، هه روه ها وتویانه: دورکه وته وه له میسر تیایدا نه میننه وه چونکه توشی به د ره وشتی ده بن^۴، چهند ریوایه تیکی تریشیان هیه سه بارهت به خراپ باسکردنی میسرو قسه وتن به خه لکه که ی و خۆپاراستن لیبیان و ئەم ریوایه تانه شیان داوه ته پال پیغمبر (ﷺ) و محمه د باقرو عه لی الباقر، ئەمه رای شیعه یه سه بارهت به میسر له و سه رده مه ئیسلامیه پرنشنگدارانه دا، ئەنجومه نی شیعه ش لیکدانه وهی بۆ ئەم ده قانه ئەوه یه که له و کاته دا میسر

^۱ بحار الأنوار (۲۰۸/۶۰) تفسیر القمی ل: ۵۹۶.

^۲ تفسیر العیاشی (۳۰۴/۱) البرهان (۴۵۶/۱).

^۳ تفسیر العیاشی (۳۰۵/۱) البرهان (۴۵۷/۱).

^۴ بحار الأنوار (۲۱۱/۶۰) اصول الشیعه (۹۰۰/۲).

خراپترین ولات بووه، چونکه خه لکه که ی خراپترین و بئ باوه پترین خه لکه بوون^۱، وادیاره ئه م دهقانه ره نگدانه وهی رقو کینه ی شیعه یه دژ به میسر و خه لکه که ی که ده رنه نجامی رووخانی ده وله تی ئیسماعیلی برایانه له سهر دهستی سه لآحه دین، که ههستا به پاککردنه وهی زهوی کینانه له پیسی و بۆگه نیان، جانیایا ئه م وته تاریکانه دژ به میسر و خه لکه خۆشه ویسته که ی له کوئی و وه سیه تی پیغه مبه ر(ﷺ) له کوئی که داوای چاکه کردن ده کات له گه ل خه لگی میسر دا^۲؟! ئه مه ش ئه و کارانه یه (خوینهری به ریز) که خه لگی ئه سکه نده ریه پیی ههستان بۆ به رگریکردن له ئیسلام و ده وله ته سونیه نوئییه که ی له میسر دا، ئه وه بوو ئه سکه نده ریه رووبه پرووی دابه زاندنی هیز بووه وه له لایه ن صقلیه وه وه له رۆژه کانی کۆتایی سالی ۵۶۹هـ کۆتایی ته مموزی سالی ۱۱۷۴ز دا که شتیگه لی نورماندیش له دوو سه د که شتی پیکده هات و^۳ ده شلین سه دو هه شتا که شتی که په نجا هه زار پیای تیادا بوو له نیوانیادا سی هه زار سه ریا ز وه ک جیبه جیکردنی ئه و پیلانه فراوانه ی که خه لکانی لایه نگری فاطمی هه کان له گه ل هه ردو پاشای به تولموقه دیس و صقلیه دا له سه ری ریککه وتبوون به مه به سستی زیندوو کردنه وه ی خه لافه تی فاطمی^۴. له میسر دا و گپرانه وه ی بانگه وازی شیعه بۆ دۆخی جارانی خوئی، هه روه ها شالووی نۆرماندی له ۱۶ی ذی الحجه دا گه یشته به رده م ئه سکه نده ریه دوای ئه وه ی له لایه که وه پیلانه که ناشکرا بووه و پیلان گپره کانی ناوخۆ له ناو بران له لایه کیتریشه وه پاش کۆچی دوایی عه مووری یه که م پاشای به يتولموقه دیس. ئه وه بوو نۆرمان دهستی دایه هیرش کردنه سه ر ئه سکه نده ریه توانیان چه ند که شتی کی میسری نوقوم بکن که له وه که نارهدا له نگه ری گرتبوو^۵. سوپای ئه یوبی و خه لگی ئه سکه نده ریه ش به رگریه کی نازایانه یان نواندو زریپۆشه کانی دوژمنیان سوتاند که له نزیك شورا که دا جیگیر کرا بوون له و کاته شدا سه لآحه دین ئاماده نه بوو له ئه سکه نده ریه داو کاتی گه یشته وه ناوی: ماندویتی و برینی جه نگاوه ره کانی ساپیژ بوو هه ریه که یان وای ده زانی سه لآحه دینی له گه ل دایه، جه نگی ئه و که سه ی ده کرد که ده یه ویت خه لگی جه نگی ببینن^۶. ئه مه ش خاچه رسته کانی ناچار کرد که خویمان به ده سته وه بده ن و زۆرینه یان یان دیل کران. به م شیوه یه سه لآحه دین و خه لگی ئه سکه نده ریه گورزیکی کوشنده یان

^۱ مسلم (۲/۲۹۷۰).

^۲ الجیش الأیوبی فی عهد صلاح الدین، ل: ۳۸۲.

^۳ تاریخ القبائل العربیة فی عصر الدولتین الأیوبیة والمملوکیة، ل: ۸۰.

^۴ تاریخ القبائل العربیة فی عصر الدولتین الأیوبیة والمملوکیة، ل: ۸۱.

^۵ الکامل فی التاریخ له الجیش الأیوبی هوه، ل: ۳۸۳.

^۶ الکامل فی التاریخ له الجیش الأیوبی هوه، ل: ۳۸۳.

وہ شان لہ خاوردانی بیروکی داگیر کاری، بشیوہیک کہ جاریکی تر بیر لہ و کارہ نہ کہ نہ وہ
 لہ سہ ردہ می سہ لآحہ دیندا ہر چہ ندہ بہ تہ واوی وازیان لہ م بیروکی یہ نہ ہینا، و پاش سہ لآحہ دین
 بہ چارہ کہ سہ دہیک دەستیان کردہ وہ بہ ہیزشکردن^۱.

- پیلانی کنز الدولہ :

لہ و پیلانانہی کہ رووبہ رووی سہ لآحہ دین بوویہ وہ لہ میسردا ٹہ و پیلانانہ بوو، لہ ٹہ سوان
 قوصدا روویدا لہ سالی ۵۷۰ هـ د، ٹہ وہ بوہ کنز الدولہ کہ کار بہ دەستی ٹہ سوان عہ رب بوو
 سودانیہ کانی کۆ کردہ وہ رووی کردہ قاہیرہ بہ مہ بہستی گہ پاندنہ وہی دە ولتہ تی فاطمی، بۆ ٹہ م
 مہ بہستہ ش پارہیک کی زوری سہ رف کردو کۆ مہ لیک ہہ واداریشی لی کۆ بووہ وہ دە کہ سیان
 لہ ٹہ میرہ کانی سہ لآحہ دین کوشتو لہ گوندی (طود) یش پیاوٹک ہاتہ دہرہ وہ کہ بہ قیاس شادی
 ناسرا بوو ناوچہی قوصی گر تہ دەستو مال و مولکی تالان کردن، سہ لآحہ دینیش الملک العادلی
 برای بہ سوپایہ کی زورہ وہ نامادہ کردو... ٹہ ویش کہ وتہ پئی و شادی لہ ناو بردو کۆ مہ لہ کہی بلاوہ
 پیگرد پاشان رووبہ رووی کنز الدولہ بوویہ وہ لہ ناوچہی طود دا. و جہنگ لہ نیوانیاندا روویداو دوا
 کورانی کنز الدولہ زورینہی سہ ریا زہ کانی ہہ لاتن و مہ لیک عادلیش لہ ۱۸ی سہ فہردا گہ یشتہ وہ
 قاہیرہ^۲، بہ م شیوہیک سہ لآحہ دین توانی کۆ تایی بہ ناژاوہ بینیت و ٹہ و خہ لگہ پہرتہ وازہ و پیلانگیزہ
 لہ ناو بہ ریت و کۆ تایی بہ پیلانگیزہ و ناژاوہ چیتی بینیت و بہ تہ واوی وتہی شاعیری بہ سہردا
 دە چہ سپیت کہ دە لیت:

على قدر أهل العزم تأتي العزائم   وتأتي على قدر الكرام المكارم
 وتعظم في عين الصغير صغارها   وتصغر في عين العظيم العظائم^۳

جہ وتہ م: ٹہ و ہؤکارانہی کہ سہ لآحہ دین گرتیہ بہر بۆ لہ ناو بردنی مہ زہہ بوو سرینہ وہی

ناسہ واری فاطمی یہ کان :

ناسان نییہ مہ زہہ بیتک بہ تہ واوی بنہ بر بکریت، تہ نہا بہ گورینی سیستمی سیاسی لہ ولاتیک
 بہ لگو گورانکاری پیویستی بہ چہ ندین سال و گرتنہ بہری ری و شوین ہہیک کہ تہ نہا^۴ لہ ہیزو
 زبروزہ نگدا خوئی نابینیتہ وہ، بویہ تیبینی دە کریت کہ سہ لآحہ دین چہ ندین ہؤکارو نامرازی
 گرتوہ تہ بہر لہ پینا و کۆ تاییہینان بہ بانگہ وازی فاطمی لہ میسردا، ہندی لہ م شیوازانہ ش توندو

^۱ الكامل في التاريخ له الجیش الأيوبي هوہ ، ل: ۲۸۳.

^۲ سیرة صلاح الدین لابن شداد ۴۷-۴۸ الكامل في التاريخ، صلاح الدین علون، ل: ۲۸.

^۳ صلاح الدین عبدالله علون، ل: ۳۸.

^۴ تاریخ الاسلامیة زمن سلاطین بنی ایوب، ل: ۵۶.

تیژو یه کلاکه ره وه بوون و هه ندیکیشیان شیوازی فیل و پله به ندی پیوه دیار بوو هه ندیکیشیان هیتی سه ریازیان تبادا به کار هیئراو نه وانیش تریشیان ریگه ی بانگه وازو فیترکردن و پیسه لماندن و راکیشان له ریگه ی ده زگا کومه لایه تی و ئاینی و خیرخوازیه کان و نه وه قفانه ی که ته رخان ده کری بؤ دابین کردنی خه رجی بؤی گرتبوویه بهر^۱ نه مهش هه ندیکن له و ئامرازانه:

۱- زه لیلکردنی خه لیفه ی فاطمه العاضد: سه لآحه دین هه ستا به زه لیلکردنی که سایه تی خه لیفه ی عاضد له پینا و لاوازکردنی بیروکه ی (ولایهت) دا که هه موو تیژوو بیروباوه په کانی ئیسماعیلیه کانی له سه ر بنیات ده نریت و ده سه لاتداره فاطمه کانیش لییه وه پیروزی خویان وه رده گرن، نه وه بوو خه لیفه ی فاطمه ناچارکرد که به پیی خوی بچیت بؤ پیشوازی کردن له نجمه دین نه یوبی باوکی له کاتی گه شتنی بؤ میسر، سه ریاری نه وه نهریت و رسومه ی که فاطمه یه کان سور بوون له سه ری که خوی له گه وره یی خه لیفه ی فاطمه و ده رختنی بؤ خه لک هه تاوه کو به هوی ژور ده رکه وتنی له ناو خه لکدا پله و پایه ی دانه به زیت و بؤ نه وه ی جوړه پیروزیه کی به به ردا بکریت، ته نانهت نه بو شامه باسی نه وه ده کات که عاضد هه تاوه کو باب الفتوح به ده م نه جمه دینه وه چوو که هه رگیز شتی وایان لینه دیبوو، بویه به سه بیرترین روژ له لایه ن خه لکه وه له قه ل م ده درا^۲، به لکو عاضد ناچار بوو که پیچه وانه ی داب و نهریت و بنه ماو ریوره سمه کانی ده ولت بجولیته وه و نازناوه کانی وزراء السیوف و الملك الأفضل لینا و له کوشکه وه دیاری و شتی به نرخی بؤ هیئا^۳. پاشان سه لآحه دین به رده وام بوو له سه ر سوکایه تی کردن به خه لیفه به که مکردنه وه ی پیگه ی روحی له نیوان لایه نگرو پشتیوانانی ده ولت ته که یدا له م بواره شدا ده سستی گرت به سه ر که ل و په ل و مولکی تاییهت و نه سه په کانیدا به بیانوی پیویستی ژوری پیی بؤ جیهاد کردن، ته نانهت خه لیفه له کوتایدا ده سته رداری نه سه په تاییه ته که ی خوی بوو که ته نها نه وه ی هه بوو به لام سه لآحه دین پوزشی هیئایه وه به وه ی که پیویستی پیی نیه، شاراوش نییه که نه م سوکایه تی پیکردنه به رده وام و نه نقه سته بؤ دورخستنه وه و دابرینی خه لک و ده رنه که وتنی له بؤنه کاندا بوو هه تاوه کو میسرییه کان له پیری بکه ن^۴.

^۱ تاریخ الاسلامیه زمن سلاطین بني ائوب، ل: ۵۶.

^۲ کتاب الروضتین له تاریخ میصر الاسلامیه، ل: ۶۵.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۵۷.

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۵۷.

۲- دابه زانندن و که مکردنه وهی پلهو پایهی کوشکی خه لیفه ی فاطمی؛ سه لاهه دین کاری ده کرد بۆ که مکردنه وهی پلهو پایهی کوشکی خیلافه تی فاطمی، به وهی که نه میره کورده کانی ده ولته تی تیادا جینشین کرد نه م کاره شی بۆ دوپاتکردنه وهی روخانی ده ولته تی فاطمی بوو چونکه ده ولته تی فاطمی به دریزایی سه ده کانی که شه سه ندنی ناسراو بوو به (ده ولته تی قه یسه ری) ^۱ له بهر نه وهی که خه لیفه کانیا ن له کوشکه کانی قاهیره دا نیشته جیده بوون، نه وه بوو له سالی ۵۶۶هـ/ ۱۱۷۰زدا سه لاهه دین ده سستی گرت به سه ر کوشکه کانی فاطمی کاندوا دایه ده سستی قه ره قوشی خزمه تکاری پاشان سه ریازو خزمه کانی تیادا نیشته جی کردو باوکی کرده کوشکی لؤلؤه وهی سه رکه نداری قاهیره پاشان الملك العادل برای تیادا نیشته جی بوو له کاتی جینشین دانانی له لایه ن سه لاهه دینه وه ^۲.

۳- نه هیشتنی وتاری فاطمی له نه زه ردا و هه لوه شانده وهی وتنه وهی هزری فاطمی تیایدا: زۆدی نه خایاند سه لاهه دین گورزیک کوشنده ی ناراسته ی بانگه وازی فاطمی کرد له میسر دا نه ویش له سالی ۵۶۷هـ/ ۱۱۷۰زدا بوو کاتی هه ستا به نه هیشتنی وتاری فاطمی له نه زه ردا که فاطمی کاندو بوویانه زانکویه ک بۆ بلاوکردنه وهی زانسته کانی بانگه وازی شیعه ی نیسماعیلی ^۳. نه مه ش دوا ی نه وه هات که پۆستی قه زا (دادوه ری) سپارد به سه دره دین عبدالملکی کوپی دریاس، و کاری به مه زه به ی نه و کرد که تیایدا ریگه به دوو وتار بۆ جومعه له یه ک شاردا و نادریت، وه ک له مه زه به ی پیشه وا شافعیدا هه یه، بۆیه وتاری مزگه وتی نه زه ری نه هیشت و وتاری مزگه وتی حاکی هیشته وه چونکه فراوانتر بوو، نه وه بوو بۆ ماوه ی سه د سال له و به رواره وه مزگه وتی نه زه ر نوژی هه یینی تیادا نه کرا، هه تاوه کو دووباره له سه رده می پاشا ظاهر بیبرسدا گتیردایه وه ^۴، هه روه ا سه لاهه دین نه م هه نگاره بویرانه ی پشتگیری کرد به نه هیشتنی نه و دروشم و سروته ئاینیانه ی که فاطمی کاندو هیئایانه میسر به دریزایی ماوه ی حوکمرانیان به رده وام بوون له بانگو سه لاواتدانی شیعانه، پاشان بانگی که پانده وه سه ر مه زه به ی سوننه و به و شیوه یه به رده وام بوو ^۵، هه روه ا سه لاهه دین نه وه ی قه ده غه کرد که بانگو یزه کان کردبوویانه نه ریت و سلوویان ده نارد بۆ خه لیفه ی فاطمی

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۵۷.

^۲ تاریخ مصرالاسلامیه زمن سلاطین بنی ایوب، ل: ۶۱، ۶۰.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۹۳.

^۴ الخطط للمقریزی (۵۳/۴).

^۵ الخطط للمقریزی (۵۳/۴) تاریخ مصرالاسلامیه، ل: ۹۳.

له بانگدا^۱، ههروهه و تارى ههينى له مزگهوتى حاكمدا به شيويه سوننيانه ده درا كه تيايدا دوعا بۆ هاوه لانو شوينكه وتوانيان دهكرا (ر.خ) ههروهه بۆ خيژانه كانى پيغه مبه رو عه باسو هه مزه ي مامى، خوشى له سه ر ده ستورى عه باسيه كان جلى ره شى له به ر ده كرد^۲، گومانيش له وه دا كه نه هيشتنى و تارى شيعانه له مزگهوتى نه زه رو په كخستنى خوئندنى مه زه به ي شيعه له نه زه ردا كه له سه ر ده مى فاطميدا گه وره ترين ناوهند بووه بۆ بانگه وازى ئيسماعيلى له ميسرو جيهانداو^۳، پاشان گزيرنى نه زه ر بۆ زانكويه كى سوننى و خوئندن و زانسته كانى سوننه ت تيايداو به ر ده وام بوونى تا نه مرؤو كوچكردنى زانايانى سوننه بۆ خوئندنى وانه وتنه وه تيايدا بووه هؤى بلاويونه وه ي زانسته كانى سوننه ت له ميسرو زؤريه ي ناوچه كانى جيهانى ئيسلاميدا^۴.

۴- له ناوبردن سوتاندنى كتيبه كانى شيعه ي ئيسماعيلى: سه لاه دين هه ستا به له ناوبردى گه نجينه كانى كووشكى فاطمى و هه نديكىشى به ديارى نارد بۆ نوره دين زه نكى و بريتكىشى بۆ خه ليفه ي عه باسى و پاشماوه كه شى دانا بۆ فرؤشتن به شيويه كه كه نه م فرؤشتنه ده سالى خاياند^۵، پاشان به ده ست ريبوارانى هاتوو روشتوه وه گويزرايه وه بۆ ولاتانى تر^۶، ههروهه ده ستى گرت به سه ر كتيبه كانى بانگه وازى ئيسماعيليدا كه له كتيبخانه ي كووشكى فاطمى هه كاندا هه بوو، هه ستا به سوتاندن و فرپيدانى له كئوى مقطم دا، پاشان كتيبه نامه زه به به كانى ترى به خشيبه وه به سه ر گه وره زانايان و لايه نگرانى ده وه ته كه يدا وه كو عمادى نه سفهانى و قاضى و فاضل و ابى شامه ي نه سفه هانى، نه مه ش دوپاتى ده كاته وه كه مه به ستى سه لاه دين ته نها سوتاندنى كتيبه كانى بانگه وازى شيعه بووه^۷، ناشكراشه كه كتيبه كانى بانگه وازى ئيسماعيلى له گرنگترين نه و هؤكارانه بوون كه بانگخوازه فاطميه كان به كاربان ده هيتنا بۆ به ر وه دان به بانگه وازه كه يان، ده سه لاتدارانى نه يوبيش به جوړيك نه و

^۱ تاريخ مصر الاسلاميه، ل: ۹۳.

^۲ تاريخ مصر الاسلاميه، ل: ۹۳.

^۳ تاريخ مصر الاسلاميه زمن سلاطين بني ايوب، ل: ۹۷.

^۴ تاريخ مصر الاسلاميه زمن سلاطين بني ايوب، ل: ۹۷.

^۵ كتاب الروضتين (۲/۲۱۰) تاريخ ميسر الاسلاميه، ل: ۶۱.

^۶ تاريخ ميسر الاسلاميه، ل: ۶۱.

^۷ هه مان سه رچاوه، ل: ۶۳.

کتیبانه‌یان سوتاند که له و سه‌رچاوه‌کانی بانگه‌وازی ئیسماعیلی ته‌نھا ئه و کتیبانه‌مانه‌وه که لایه‌نگرانی فاطمیه‌کان له یه‌مه‌ن و هنددا پاراستبویان پاش روخانی ده‌وله‌ته‌که‌یان له‌میسردا^۱.

۵- **هه‌لوه‌شان‌دنه‌وه‌ی سه‌رجه‌م جه‌ژنه مه‌زه‌بیه‌کانیان**: کاریگه‌ری و مه‌ترسی جه‌ژن و ماته‌مین و حوسه‌ینیه مه‌زه‌بیه‌کانی شیعه له‌بره‌و دان به‌مه‌زه‌ب و چه‌سپاندنی بیرو باوه‌ری شیعه له‌ده‌رونی میسرپییه‌کاندا له‌سه‌لاحه‌دین شاراه نه‌بوو بۆیه هه‌ستا به‌هه‌لوه‌شان‌دنه‌وه‌ی جه‌ژنه مه‌زه‌بیه‌کانیان و ئه‌مه‌ش بووه هۆی نه‌مانیان له‌میسردا، به‌لیژانینی سیاسی و له‌پوانگه‌یه‌کی بیرو باوه‌ریانه‌وه له‌سه‌رینه‌مای قه‌لاچۆکردنیبیدعه‌کانی شیعه توانی ئه‌و جه‌ژنه مه‌زه‌بیه‌یه قه‌ده‌غه‌بکات که پێچه‌وانه‌ی قورئان و سوننه‌تن، بۆ ته‌واو کردنی ئه‌م هه‌نگاوه‌ش ئه‌یوبیه‌کان هه‌ستان به‌دانانی جه‌ژن و بۆنه‌ ئایینییه‌کانی سوننه له‌میسردا به‌و شیوه‌یه‌ی که تا ئه‌مڕۆش به‌رده‌وامه^۲.

۶- **هه‌لوه‌شان‌دنه‌وه‌ی باج و مامه‌له‌کردن به‌دراوی فاطمی یه‌کان**: هاوکات له‌گه‌ڵ هه‌لوه‌شان‌دنه‌وه‌ی باج و رسومی فاطمیدا مامه‌له‌کردن به‌دراوه‌که‌شیان هه‌لوه‌شینرایه‌وه، به‌تایبته‌که‌مۆرکی بیروباوه‌ری فاطمی‌پێوه‌بوو که‌پشتوانی ده‌کرد له‌مافیان له‌خه‌لیفایه‌تیدا^۳ "لا اله الا الله، محمد رسول الله، علي ولي الله" هه‌روه‌ها ناوی خه‌لیفه‌ی فاطمیه‌کانی له‌سه‌ریبوو له‌گه‌ڵ ده‌سته‌واژه‌کانی بیرو باوه‌ری فاطمیدا، سه‌ریاری ئه‌مه‌شمه‌ندێ له‌و دراوته‌ بۆیاده‌کان بوون و له‌جه‌ژن و بۆنه مه‌زه‌بیه‌کاندا ده‌درا به‌لایه‌نگرانیان بۆ راکێشانیان به‌لای بیرو باوه‌ری ده‌وله‌تدا^۴.

۷- **پاراستنی ئه‌ندامانی خانه‌واده‌ی فاطمی**: سولتان سه‌لاحه‌دین پارێزگاری له‌خانه‌واده‌و مناله‌کانی عاضد کردو له‌ده‌ره‌وه‌ی کۆشک و له‌شوئینیکی تایبته‌دا داینان و پێداویستی بۆ دابین کردن و سپاردنی به‌قه‌ره‌قووشی خزمه‌تگوزاری و ژن و پیاویانی له‌یه‌ک جیا‌کرده‌وه هه‌تاوه‌کو زوو کۆتاییان پێبیت^۵، دیاره‌سیاسه‌ت وایده‌خواسته‌ نه‌ریتی پاشاش وابوو که‌خانه‌واده‌ی فاطمی له‌لایه‌ن ئه‌یوبیه‌کانه‌وه‌بخه‌رتنه‌ بازنه‌وه، نه‌وه‌کو خه‌لکێک له‌لایه‌نگرانیان په‌یدا بپیت که‌لایه‌نگرو هه‌وادارانیان له‌ده‌وریان کۆبکاته‌وه بۆگه‌پاندنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتیان^۶.

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۶۳.

^۲ تاریخ الشعوب الإسلامية، ل: ۶۳، ۶۴، ۶۵.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۶۶.

^۴ کتاب الروضتين (۲/۲۱۰).

^۵ تاریخ الشعوب الإسلامية، ل: ۶۶.

۸- لاوازکردنی پایتهختی فاطمی: دوی نهوهی که نهیوبیهکان ناوهندی حکومرانیان له میسر دا گواستهوه بۆ قلعه الجبل، که کاریکی سه ریازی دووریانه بوو مه بهست پیتی به هیتزکردنی میسر بوو له بهرامبهر هیرشهکانی فرهجهکاندا، ثم ههلهیان قۆستهوه بۆ لاوازکردنی شاری قاهره ی پایتهختی فاطمیهکان که به دریزایی ماوهی حوکمرانیان وه ک شاریکی پاشایی تاییهت به خلیفه و پیاوانی دهولت و سه ریازو به پررسی دیوانهکان مایه وه، له هه مان کاتیشدا قهلاو شورایهکی سه ریازیش بوو به جۆرێک که زۆرینه ی خه لگی میسر نیشته جیی فسطاط^۱ بوون، مه قریزیش به م شیوهیه له سه رلاوازکردنی پایتهختی فاطمیهکان ده دویت و ده لیت: قاهره بوو به شاری نیشته جی بوون دوی نهوهی که قه لایه ک بوو په نای بۆ ده براو کۆشکی روولیکراوی خلیفه بوو، به م شیوهیه پاش سه روه ری لاوازر او پاش ریز لیتان سوکایه تی پیکرا، نه مه ش نه ریتی پاشاکانه، هه میشه شوینه واری پیتش خۆیان ده سپر نه وه و ناوی دوژمنه کانیان کویر ده که نه وه و یادیان ده سپر نه وه^۲. به لام ثم کاره ی سه لآحه دین له پیتا و خوا و سه رخستنی پیغه مبه ره که یدا بووه (عَلَيْهَا).

۹- زیندو کردنه وهی مه سه له ی ساخته بوونی گپرانه وهی ره چه له کی فاطمی بۆ خانه واده ی پیغه مبه ر (عَلَيْهَا): له گه ل له ناو بردنی که له پوری فاطمی له لایه ن نه یوبیه کانه وه هه ستان به زیندو کردنه وهی مه سه له ی ساخته کردنی گپرانه وهی ره چه له کی فاطمی بۆ خانه واده ی پیغه مبه ر (عَلَيْهَا)، روونکردنه وهی نه وهی که فاطمیه کان له بنه چه یه کی جوله که یان ناگر په رسته وه سه رچاوه ده گرن، به م شیوهیه ش به رده وام بوون له هه لته کاندنی نه و پالپشته شه ریه (ساخته کراوه ی) خیلافه تدا، هه روه ک زانیانی باوه ر پیکراویش به سوپاسه وه هه ولی زۆریان بۆ په رده هه لمالین له سه ر ره چه له کیان، له و زانیانه ش ئیبن خه له کان و ئیبن اسی شامه و ئیبن واصل و هتد، نه مانیش ناوی (نه وهی عوبه یید) یان لیتا و ن وه ک نامازه یه ک بۆ عوبه ییداللهی کورشی مه یمونی کوری القداحی ناگر په رسته، ته نانه ت نه بو شامه ناگادارمان ده کاته وه که کتیبیکی سه ریه خۆی داناوه تیایدا ساخته بوونی ره چه له کی فاطمیه کان ده سه لمینیت^۳، هه روه ها نه بو شامه له کتیبی الدوختین چه ند لاپه ره یه کی دورو دریزی

^۱ المعارة العربية في مصر الإسلامية، ل: ۲۲۴ - ۲۲۶.

^۲ تاریخ مصر الإسلامية، ل: ۷۶.

^۳ کتاب الروضتین له تاریخ میصر الإسلامية وه، ل: ۷۰.

ته‌رخانکردوه بۆ روونکردنه‌وه‌ی ساخته‌بوونی گه‌راندنه‌وه‌ی ره‌چه‌له‌کیان بۆ خانه‌واده‌ی پی‌رۆزی پیتغه‌مبه‌ر (ع.ت.ه.ع).^۱

۱۰- به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر راوه‌دوونانی پاشماوه‌گانی شیعه له‌شام و یه‌مه‌ندا؛ به‌م شیوه‌یه نه‌هلی سوننه‌ت به‌رپه‌رایه‌تی نوره‌دین مه‌حمود ده‌وله‌تی فاطمیان له‌ناو برد به‌که‌له‌پورو پاشماوه‌کانیشیه‌وه، نه‌وه‌بوو پاش راوه‌دوونانی شوینکه‌وتوانیان له‌میسردا شیعه‌گه‌ری که‌مبوویه‌وه به‌ره‌و خۆشاردنه‌وه‌و به‌نه‌یتی بوون رویشت، نه‌مانی مه‌زه‌به‌ی شیعه‌ی ئیسماعیلیش له‌میسردا هاوکاتبوو له‌گه‌ل جیگییر کردنی سوپای نوره‌دین له‌سالی ۵۶۴ه‌ک/ ۱۱۶۸ز دا ه‌روه‌ها نه‌یوبیه‌کان به‌فه‌رمانی سه‌لاح‌دین به‌رده‌وامبوون له‌ناو بردنی بانگه‌وازی ئیسماعیلی له‌میسرو یه‌من و شامدا درژیه‌یان دا به‌وه‌ه‌ولانه‌ی که‌غه‌زنه‌وه‌ی و سه‌لجوقی و زه‌نکیه‌کانی ده‌ستیان پیکرد بۆ رووبه‌رووبونه‌وه‌ی بانگه‌وازی شیعه‌گه‌ری و بلأو کردنه‌وه‌ی بانگه‌وازی سوننی له‌ئێران و شامدا، ه‌روه‌ها شیعه‌گه‌ری ورده‌ورده له‌میسردا به‌ره‌و لاوازی ده‌چوو هه‌تا وه‌کو به‌ته‌واوی خه‌لکه‌که‌ی هاتنه سه‌رمه‌زه‌به‌ی نه‌هلی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌ت.^۲

بیگومان نه‌و ری و شوینانه‌ی که‌سه‌رانی نه‌هلی سوننه‌ت وه‌ک نوره‌دین و سه‌لاح‌دین گرتیان به‌ر بۆ به‌ره‌نگاریبونه‌وه‌ی هه‌ژمونی شیعه‌ی رافزی ببنێر بکات به‌شیوه‌یه‌کی ته‌واو، نه‌مه‌ش تیگه‌یشتنی قول و وردی نه‌وان ده‌سه‌لمینتی له‌کاتیگدا که‌ئوممه‌ت زۆر پێویستی به‌و کاره هه‌بوو نه‌وانه مه‌زه‌به‌بیانه‌ش که‌لیوه‌ی فێر بین نه‌وه‌یه که‌: ریشه‌کێشکردنی بیدعه له‌که‌مه‌لگه ئیسلامیه‌کاندا پێویستی به‌ تێپروانینیکی گشتگیرو پرۆژه‌یه‌کی تێروته‌سه‌ل هه‌یه بۆ زیندوکردنه‌وه‌ی ئیسلامی دروست و به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی بیری باطنی و په‌روه‌رده‌کردنی ئوممه‌ت له‌سه‌ر سه‌ندنه‌وه‌ی مافه‌کانی و به‌ره‌نگاریبونه‌وه‌ی داگیرکه‌ره خاچه‌رسته‌کان، ه‌روه‌ها سه‌لاح‌دین و نه‌یوبیه‌کان سو‌دمه‌ند بوون له‌ئه‌زمونی نوره‌دین له‌بوارێ زیندوکردنه‌وه‌ی سوننه‌و به‌ره‌نگاریبونه‌وه‌ی شیعه‌گه‌ری و ئاماده‌کردنی ئوممه‌ت بۆ به‌رگریکردن و سه‌ندنه‌وه‌ی مافه‌کانی له‌دوژمنان، بۆیه سه‌لاح‌دین له‌بۆشاییه‌وه ده‌ستی پێنه‌کرد به‌لکو سو‌دی له‌و هۆکارانه وه‌رگرت که‌ نوره‌دین ده‌یگرته به‌ر وه‌ک دامه‌زاندنی خویندنگه‌ی سوننی و یانه‌ی فه‌رمووده قه‌زاوت کردن به‌پیتی مه‌زه‌به‌ی سوننی و هاندانی سو‌فیگه‌ری سوننی و دانانی وه‌قف بۆ ده‌زگا‌کانی که‌مه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و

^۱ کتاب الروضتین (۲/ ۲۱۴ بۆ ۲۲۳).

^۲ تاریخ میصر الاسلامیه، ل: ۷۶.

سەرپەرشتی کردنی راسته‌وخۆی خۆبندنه‌گه‌کان و به‌کاره‌ینانی حه‌سبه (چاودیری) و بلاوکردنه‌وه‌ی بیرو باوه‌ری نه‌هلی سوننه‌ت، ورده‌کاریه‌کانی ئه‌م باسه‌ش به‌په‌شتیوانی په‌روه‌دگار له‌باسی ده‌وله‌تی ئه‌یویدا درێژه پێده‌ده‌ین، هه‌روه‌ها لیکۆله‌ر محمد حمدان خالد القیسی هه‌ستاه به‌پێشکه‌شکردنی نامه‌یه‌کی ماسته‌ر له‌زانکۆی یه‌رموکی ئوردوندا سه‌باره‌ت به‌کاریه‌گه‌ری هه‌وله په‌روه‌رده‌یه‌کانی سه‌لاحه‌دین له‌گۆرینی واقعی کۆمه‌لگه‌ی میسریدا که ده‌کریت له‌و بواره‌دا سویدی لێوه‌ربگیریت، به‌یه‌کخه‌ستنی ناوچه‌که له‌سالی ۱۱۷۴ه‌ک / ۱۹۵۴زدا له‌میرنشین نوره‌دیندا، ئه‌م میرنشینه ناوچه‌کانی سودان و حجازو یه‌مه‌ن و میسری گرت‌ه‌وه‌و رۆژه‌لاتی ئیسلامی کرد به‌یه‌ک ده‌وله‌ت که فه‌رمانی له‌یه‌ک سه‌رکرده‌وه‌ وه‌رده‌گرت، که به‌تامه‌زۆیه‌وه‌ بۆ ئه‌و نامانجه ستراتیژییه‌ی ده‌پوانی که له‌سه‌ره‌تای حوکمه‌رانییه‌وه‌ هه‌ولێ به‌دییه‌تانی ده‌دا که بریتی بوو له‌ئازادکردنی ولاتی شام له‌فره‌نجه‌ داگیر که‌ره‌کان^۱ ئه‌م نامانجه‌ش به‌ره‌و به‌دییه‌تان ده‌پۆشت بۆیه فه‌رمانی دا به‌دروسته‌کردنی مینه‌به‌ریکی گه‌وره‌ بۆ مرگه‌وتی ئه‌قسا هه‌تاوه‌کو له‌گه‌ڵ خۆیدا بییات کاتیک که به‌پێدکه‌وێت بۆ ئازادکردنی قودس^۲، نامه‌یه‌کیشی نووسی بۆ سه‌لاحه‌دین و فه‌رمانی پیکرد به‌سه‌رکرده‌یه‌تی سوپای میسره‌وه‌ که‌بکه‌وێته‌ ری هه‌تاوه‌کو له‌قه‌لای که‌رکی فره‌نجیه‌کاندا پێی بگات^۳، سه‌لاحه‌دینیش به‌و شیوه‌یه‌ی که نوره‌دین وتی و ئابلقه‌ی قه‌لای شوبکی (له‌باشوری که‌رک) داو کاتێ نوره‌دینیش به‌مه‌ی زانی له‌دیمه‌شقه‌وه‌ به‌ره‌و باشور که‌وته‌ پێ هه‌تاوه‌کو بگات به‌سه‌لاحه‌دین، به‌لام پێش گه‌یشتنی به‌سه‌لاحه‌دین نامه‌یه‌کی لێوه‌ به‌ده‌ست گه‌یشت که باسی له‌تیکچوونی بارودۆخی میسر ده‌کردو مه‌ترسی خۆی په‌یشاند‌ه‌دا له‌ده‌ستگرتنی نه‌یارانی به‌سه‌ر کاروباره‌کانیدا، که پێویست ده‌کات بگه‌رێته‌وه‌ بۆی بۆ سه‌قامگیرکردنی بارودۆخ تیایداو سالی داهاتوو ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ جیهاد کردن له‌گه‌ڵ نوره‌دیندا^۴. دیاره نوره‌دین زۆر گرنگی ده‌دا به‌هه‌لکه‌ندنی بیباوه‌پان و ده‌رکردنیان له‌ولاتی شام کاتێ هه‌ندێ گه‌نجینه‌ی کۆشکی فاطمیه‌کانی پێگه‌یشت له‌گه‌ڵ په‌یشه‌سازیه‌ ده‌گمه‌نه‌کانی زێپو مرواری، وتی: سویند به‌خوا پێویستمان به‌م پاره‌یه‌ نیه‌و هیچ پێویستییه‌کی پێ پرناکه‌ینه‌وه‌، ئه‌و ده‌زانێ که‌ئێمه‌ ئه‌گه‌ر پێویستمان به‌زێپ بوایه له‌میسردارێزمان تیادا سه‌رف نه‌ده‌کرد، به‌لام ئه‌و ده‌زانیت که‌سه‌نگه‌ره‌کانی شام پێویستی به‌پاره‌و

^۱ دور نورالدین فی النهضة الأمة، ل: ۱۱۸.

^۲ هکذا ظهر جیل صلاح الدین له دور نورالدین فی النهضة الأمة، ل: ۱۱۸.

^۳ دور نورالدین فی النهضة الأمة، ل: ۱۱۸.

^۴ الباهر ل ۱۵۸ دور نورالدین فی النهضة الأمة، ل: ۱۱۸.

پیاوو کۆمهکی ههیه بۆ هه لکه دندی بێ باوه پان له ولاتی شام^۱. واته ئه و مه به سستی له پاره و پیاوو ته نها ریشه کیشکردنی بیباوه پانه له که ناره کانی ئه و ولاته^۲. بریاره سه لآحه دین له گه ل نوره دیندا هاو پابوون له نامانجه ستراتژییه یکاندا به لام له تیکچرونی بارو دۆخی میسر ده ترسا، بۆیه به پله ی یه که م خه می ریکخستنی کاروباری میسری بوو پاشان خه می مه سه له ی شامی ده خوارد، بۆیه ناچار بوو بگه ریته وه بۆ میسر، وادیاره نوره دینیش بیری له وه ده که ره وه که به سوپاکه یه وه بچیته میسرو گه مارۆی خاچه رسته کان بدات، سه لآحه دینیش هه سستی به مه کردبوو بۆیه خزمه کانی خۆی که له ناویاندا نه جمه دینی باوکیشی شهاب الدینی حارمی مامی^۳ هه بوو کۆکرده وه له گه ل چه ند فه رمانده یه کی سوپادا و راویژی پیکردن ده رباره ی نیه تی نوره دین بۆ هاتنه ناو میسره وه له سه ر کار لابر دنی سه لآحه دین تیایدا، ئه وه بوو یه کیک له برازا کانی پیشنیاری کرد که خۆی ناماده بکات بۆ کوشتاری نوره دین نه گه ر به ره و میسر هات، هه ندی له ناماده بوانیش هاو پابوون له گه لئیدا، خیرا نجه دینی باوکی سه رزه نشتی ئه وانهی کردو تی: من باوکتو ئمه ش شهاب الدینی خالته و ئیمه له هه موو ئه مانه ی که لیره ن زیاتر تو مان خو ش ده وئ، سویند به خوا نه گه ر من و خالته نوره دین ببینن ناتوانین هیچ کاری: بکه ین جگه له ماچکردنی زه وی له به ر پیتی داو نه گه ر فه رمانمان پیتکات به دین له گه ر دنت ئه وه ئه و کاره ده که ین جا نه گه ر ئیمه وایین، ده بی خه لگی تر چۆن بیت؟ هه موو ئه م ئه میرانه ش که لای تو ن نه گه ر نوره دین ببینن ناتوانن به سه ر ئه سپه کانیانه وه خۆیان بگرن، ئه م ولاته ش مولکی ئه و، ئیمه جیگیرو خزمه تگوزاری ئه وین، جا نه گه ر بیه وئ له سه ر کار لات به ریت گوپرایه لی ده بین، رای باشیش ئه وه یه که نامه یه ک بنوسی له گه ل نیرده یه کدا بینیری و تیایدا بلت: بیستومه که تو ده ته ویت بکه ویته ری بۆ ده ست گرتن به سه ر ئه م ولاته دا، نازانم که ی پتویست به وه ده کات، ده توانی به ریزت نیردراویک بنیری و ده سپرک بخاته ملمه وه و به مینت بۆ لات، چونکه هیچ که سیک نییه لیره ریگری ئه وه بکات^۴. پاشان به ناماده بوونی وت: هه ستن برۆن، ئیمه خزمه تگوزاری نوره دینین، هه رچی ده یه وئ با بیکات، ئه وه بوو له سه ر ئه م رایه کۆتاییان به دانیشتنه که هینا و زۆریه یان ئه م هه و آله یان بۆ نوره دین نووسی^۵، کاتی نه جمه دین به ته نهایی له گه ل سه لآحه دینی کوریدا مایه وه و پیتی وت: تو نه زان و که م زانیاریت، ئه و خه لکه زۆره

^۱ کتاب الروضتین له الجیهاد والتجیده وه، ل: ۲۱۳.

^۲ الجیهاد والتجید، ل: ۲۱۳.

^۳ دور نورالدین فی النهضة الأمة، ل: ۱۱۸.

^۴ کتاب الروضتین (۲/۲۲۸).

^۵ کتاب الروضتین (۲/۲۲۸).

کۆده که یته وه رازی دلی خۆتیاں بۆ باس ده که یت، نه گهر نوره دین نه م هه وانه بیستی که تو ده ته وی نه م ولاته ی لی قه ده غه بکه یت، نه وه خۆی یه کلایی ده کاته وه و بو ت رووده کاته ئیره، نه گهر پووش بکاته ئیره نه و خه لکه ی که لی رده دا کۆتکردنه وه یه کیکیان نابینی پشتیوانیت لیبکات و راده ستی نوره دین ده که ن، به لام نیستا و دوا ی نه م مه جلیسه هه موویان نامه ی بۆ ده نوسنو باسی قسه که ی منی بۆ ده که ن تو ش ده بی نه و کاره بکه یت و نامه ی که به م جو ره بنوسی: بوچی خۆت زه حمه ت ده ده ی؟ ته نها خزمه تکاریک بنیره و گوریسیک بخاته مله وه دیم، نه گهر نه مه بیستی ت ئیتر نایه ت و به کاری تره وه سه رقالم ده بی ت^۱.

وه که ده رده که ویت نه جمه دین نه یوب خو شه ویستی و گو تپراه لیه کی زۆری هه بو وه بۆ نوره دین زه نک ی نه وه بو وه سه لآحه دینیش به گو تپ راه که ی باوکی کرد، کاتئ نوره دین (ره حمه تی خوایی لی بی ت) مه سه له که ی به م شیوه یه بینی ده ست به رداری نیه ته که ی بو وه مه سه له که ش به و شیوه یه ده رچوو که نه جمه دین ده یوت^۲، له سه ره تای سالی ۵۶۸/ک ۱۱۷۳ از پاش گه رانه وه ی نوره دین له نازه ره به یجان و نه رمینیا بلاو کراوه یه کی به ده ست گه یشت له خه لیغه ی موصل و جه زیره و نه ربیل و خلاط و شام و ولاتی قلج نه رسه لان و میسه ره وه له مانگی شه والی هه مان سالی شدا سه لآحه دین به سو پاکه یه وه به ره و الک رک که وته ری و ئابلقه ی به سه ردا سه پاندو نوره دینیشی ناگادار کرده وه سه باره ت به هاته نه ده ره وه ی بۆ جیبه جکردنی ری که که وته که ی سالی پیشو نه وه بو نوره دینیش له لای خۆیه وه دیمه شقی به جیه یشت و به ره و سه لآحه دین که وته ری کاتئ گه یشته الرقیم له ناوه راستی نوردندا نامه یه کی له سه لآحه دینه وه پیگه یشت که تیایدا ناگاداری کرده وه که باوکی له میسه نه خو شه و ده ترسی ت بمری ت و میسه ریه کانیش نه و هه له بقۆز نه وه و ده ست بگرن به سه ر ولاندا و خۆیا ن تیایدا قایم بکه ن بۆیه ناچاره بگه رپته وه بۆ میسه ر^۳. کاتئ نوره دین به مه ی زانی وتی: پاراستنی میسه ر گرن گتره لمان له شوینه کانی تر^۴. پشان زۆری نه خایاند مه ترسیه کانی سه لآحه دین هاته دی و شو رپشیک ی گه وه دژی به رپا بو وه سه رکردایه تی جه وه ری نه مینداری خه لافه ت پاش نه وه ش پیلانیکی گه وه به رپا بو وه که عه ماره ی یه مه نی و لایه نگرانی تری مه زه بی شیعه تیایدا به شدار بوون که پیشتر نامازه مان پیداو له سالی ۵۶۸ ه نوره دین چه ند هیرشیک ی کرده سه ر خاچه رسته کان عیمادی نه سفه هانیش له گه ل الملك العادلدا بو نوره دین پیی وت: چۆن وه سفی

^۱ کتاب الروضتین (۲/۲۲۹).

^۲ هه مان سه رچاوه (۲/۲۲۸).

^۳ هه مان سه رچاوه (۲/۲۲۸).

^۴ هه مان سه رچاوه (۲/۲۲۸).

نعمه دهكهي كه روويدا؟ نهویش بههؤنراوهیهك ستایشی كردو نه م هؤنراوهیهش دهريارهی
بهرگریكردنی نورهدين بوو له حؤران و تيايدا دهلن:

وبَدَّت بعصرك آية الإحسان	عقدت بنصرك راية الإمان
الصيد اللبوث وفارس الفرسان	ياغالب الغلب الملوك وصائد
حزت الفخار على دوي التيجان	يا سالب التيجان من أربابها
في كل إقليم بكل لسان	محمود المحمود ما بين الوري
أقسمت مالك في البسيطة ثان	يا واحدا في الفضل غير مشارك
لك مؤذن أبدا بكل أمان	أحلى أمانيك الجهاد وإنه
حرب لقمع المشركين عوان	كم بكر فتح ولدته طباط من
قد سار في الآفاق و البلدان	كم وقعة لك بالفرنج حديثها
وقرت رأس برنسهم بسنان	قمصت قومصهم رداء من ردي
بالذل في الأقياد والأسجان	وملكت رق ملوكهم وتركتهم
وسحبتهم هونا على الأذقان	وجعلت في أعناقهم أغلالهم
والبيض تخضب بالنجيع القاني	إذ في السواوغ تحطم السمر القنا
والهام رقص عوالي المران	وعلى غناء المشرقية في الطلي
نار تألق من خلال دخان	وكان بين النقع لمع حديدها
فيه بري الصارم الطمان	في مازق ورد الوريد مكفل
لتنوب عنها أنجم الخرصان	عطى العجاج به نجوم سمائه
طرق الضلال ومركب الطغيان	أوم كفاهم ذاك حتى عاودوا
لما أتيت بواضح الرهان	وجلوت نور الدين طلمة كفرم
والرأي قبل شجاعة الشجعان	وهزمتهم بالرأي قبل لقاتهم
والكفر منك مضعضع الأركان	أصبحت للإسلام ركنا ثابتا
الماضي وشدت مباني الأيمان	قوضت الناس الضلال بعزمك
لله في سر وفي إعلان	قل أين مثلك في الملوك مجاهد
لكن وثقت بنصرة الرحمن	لم تلقهم ثقة بقوة شوكة
لا يستقل بثقله الثقلان	ما زال عزمك مستقلا بالذي
ما كان في وسع ولا إمكان	وبلغت بالتأييد أقصى مبلغ

دانت لك الدنيا فقاصيها إذا	حقيقته لنفاذ أمرك داني
فمن العراق إلى الشام إلى ذرا	مصر إلى قوص إلى أسوان
لم تله من باقي البلاد وإنما	أهلك فرض الغزو عن همدان
للروم والإفرنج منك مصائب	بالترك و الأكراد و العريان
أذعنت لله المهيمن إذ عنت	لك أوجه الأملاك بالإدعان
أنت الذي دون الملوك وجدته	ملان من عرف ومن عرفان
في بأس عمرو في يسالة حيدر	في نطق قسى في تقى سلمان
سر لو أن الوحي ينزل أنزلت	في شأنها سور من القرآن
فاسلم طويل العمر ممتد المدى	صافي الحياة مخلد السلطان

۱۱- دهست گرتن به سهر مه غریبی نزیکداو لکاندنی به میرنشینی نه یوبیه وه: سه لآحه دین کاری ده کرد له پیناوه به هیژکردنی نه وه دهستکه وتانهی که له میسردا به دهستی هیئا، هه تاوه کورکت و پپر له دهستی نه دات، هه وه لکانیشی به لکاندنی مه غریبی نزیک به میسر وه کوئیابی پیهات، نه وه بوو باکوپی نه فریقا له سه رده می یه که مین فتوحاتی ئیسلامیه وه لکابوو به میسر وه، بویه سروشتی بوو که سه لآحه دین چاو بپریتته ولاته کانی له لایه که وه بۆ سود وه رگرتن له و سامانانهی که تیایدایه، نه مه له لایه که له لایه کی تریشه وه به هوی نه و پیگه به هیژهی که هه یانبوو بۆ پاراستنی سنوری رۆژئاوای میسر، نه وه بوو له سالی ۵۶۸ هـ د/ ۱۱۷۳زدا سه لآحه دین هیژکی سه ربازی نارد بۆ مه غریبی نزیک به سه رکردهی شرف الدین قهراقوش، خزمه تکاری مظفر تقی لدین عمری کوپی شاهنشاهی کوپی نه یوب، نه ویش چووهر طرابلس و برقه و هندی ناوچهی مه غریبی نزیک وه ک قابس به لام نه که یشته مهدیه و صفاقس و قفصه و تونس^۱.

۱۲- لکاندنی یه مه ن به میسر وه: لکاندنی یه مه ن به میسر وه له چوارچیوهی نه و نه خشه یه ی نوره دین دابوو که مه به ست پیی یه کخستنی به ره ی ئیسلامی بوو بۆ رووبه پوو بوونه وه ی هیژشی خاچپه رستی^۲، نه م سیاسیتهی لکاندنی یه مه ن به میسر وه له لایه ن سه لآحه دینه وه بووه هوی:

^۱ تاریخ الأیوبیین فی المصر وبلاد الشام، ل: ۴۶.

^۲ تاریخ الیمن الاسلامی د. محمد عبده السرودی ل: (۲۱۱).

- ۱- تهنگ هه لچنین به لایه نگرانی فاطمی کان به تایبته که والی یه مهن عبدالنبی کوپی مه هدی شیعه یه کی سهر به خه لیفه ی فاطمی بوو له میسردا.
- ب- به هۆیه وه سه لآحه دین توانی پاراستنی سنوره کانی باشوری میسر مسۆگهر بکات: له بهر ئه وه ی که لکاندن یه مهن که به دهر وازه ی دهریای سور داده نریت له باشوره وه، ده سه لاتی سه ربازی و بازرگانی به سهر هه ریمه کانی باشوردا مسۆگهر ده کات و نه گهری نزیکبونه وه ی نیتوان خاچه رستان که به هیوای ده ستگرتنن به سهر دهریای سورو چه به شیه کاندای که ئاینی گاوریان هه بوو دوورده خاته وه ههروه ها بۆ ئه وه ی نه که ویتته بهر پلاری خاچه رسته کان له که ناری دهریای ناوه پاست له باکو رو چه به شیه کان له که ناره کانی دهریای سور له باشوره وه.
- ۱۳- یه مهن له و کاته دا به قۆناغی نا ئارامیدا تیبهر پی ده کردو مملانیسی سیاسی و ئاینی و مه زه به یی زۆری بۆ هینابوو، به تایبته له نیتوان زبیدو سه نعا، ههروه ها درۆزنیکیش پهیدا بوو که لافی ئه وه ی لیده دا که مه هدی چاوه پوانکراوه که نه ویش عبد النبی کوپی مه دی بوو توانی ده ست بگریته به سهر یه مه نداو وتاری به ناوی خۆیه وه ده خوینده وه و دوا ی ئه وه ی وتار خوینده وه ی بۆ عه باسیه کان نه هیشته و خۆی ناونا (ئیمام) و له سهر گۆپی باوکی گومه زیکی گه و ره ی دروست کردو فه رمانی کرد به خه لگی یه مهن که حه جی بۆ بکه ن و ریگریکردن له چون بۆ حه ج بۆ مه ککه.
- ۱۴- سه لآحه دین ویستی سنوریک بۆ ئه م سه رکیشانه دابنیت که هه ره شه له یه کیتی موسلمانان ده کات به تاتیبته که خه لگی یه مهن داوای به ده مه وه چونیان لیکرد^۱ هه رچۆنیک بیت ئه و: سه لآحه دین سهریه یه کی به ریخسته به سه رکردایه تی شمس الدوله توران شای برای گه و ره ی که چووه مه ککه و پاش ئه نجامدانی عومره به ره و زبید به ریکه وتو ده ستی به سه ردا گرت پاشان به ره و عه ده ن به ریکه وتو ده ستی به سه راگرت و ریگری له تالانکردنی کرد له لایه ن سوپاکه یه وه و وتی: ئیمه نه هاتووین بۆ ویرانکردنی ئه م ولاته به لکو بۆ ناوه دانکردنه وه ی هاتووین، پاشان به ره و قه لآو شورا کانی تر به ریکه وتو هه موو یه مهنی به ته واوی ئازاد کردو وتاری به ناوی خه لیفه ی عه باسیه وه خوینده وه^۲، عبدالنبی لافلیده ری ئیمامه تی کوشته و یه مهنی لی^۳ رزگار کردو گه پاندیه وه دۆخی جارانی^۲، پاشان شمس الدوله ش نامه یه کی بۆ پاشا ناصر صلاح الدین نووسی و هه والی سه رکه وتنی پیداو به فه زلی خوا ی زانی، سه لآحه دینیش

^۱ تاریخ الأیوبیین فی المصر وبلاد الشام، ل: ۴۶.

^۲ الطريق الی بیت المقدیس، ل: ۹۶.

^۳ الطريق الی بیت المقدیس، ل: ۹۶.

ئەو ھەوالەي نووسى بۆ نوردەدين، ئەويش نامەي نارد بۆ خەليفەي ەباسى و مژدەي نازادکردنى يە مەن و خويئندەنەوي و تار بۆ خەليفەي پيادا^۱.

۱۵- نازادکردنى ولاتى نەوبە (سودان): نەوبە لە و کاتەدا شانشىنىكى گاورد بوو پايتەخنە کەشى شارى دنقلە بوو کە دەکە ویتە سەرەوي نيلو پەيوەندى پتەوي لە گەل ميسردا ھەبوو لە کاتى فتوحاتى ئىسلاميەوہ کاتى دەولەتى ئەيوپيش لە ميسردا دروست بوو، سەلاخەدين ويستى ولاتى نەوبە نازاد بکات لە پيئاو پاراستنى ميسر لەوي لە باشورەوہ دەستدریژى بکړیتە سەر، بۆيە توران شای براى نارد لە مانگى جەمادى دووہمى سالى ۵۶۸ھ/ کانوونى دووہمى ۱۱۷۳زدا نارد بۆ ولاتى نەوبەن ئەوہبوو ئىبرىمى رزگار کردو دەستکەوت و دىلى نۆدى ھەبوو پاشان گەرايەوہ بۆ قوص، ئىسلام چووہ چەند شوئىنكىيەوہ کە پيشتر ئەسپى موسولمانەکان پيى نە نابووہ ناويەوہ و ئىبراهيمى کوردى کرد بە والى تيايدا^۲، ئەم نازادکردنەش ھۆکارىک بوو بۆ نەھيشتنى ئەو بەرپەستانەي کە پڭر بوون لە بلالو بوونەوي ئىسلام لە ناوچەيەدا^۳.

ھەشتم: راستى ساردى نيوان سەلاخەدين و نوردەدين:

مىژوونوسان باسى پەيوەندى نيوان سەلاخەدين و نوردەدينان کردوہ، ئىبن ئەشیرو ئەبو شامە لە ئىبن طى يەوہ ھۆکارەکانى ئەو ساردیە باس دەکەن کە کەوتۆتە نيوان نوردەدين و سەلاخەدينەوہ لە سالى ۵۶۷ھ دا کاتى رىککەوتن لە سەر گەمارۆدانى الکرك و پاشان سەلاخەدين پاشەکشەي کرد پيش گەشتنى نوردەدين^۴، لە ئىبن الأثير و ئىبن أبى طى يشەوہ کۆمەليک مىژوونوس ئەم باسەيان گيژاوەتەوہ^۵، کۆمەلنى نوسەرى ھاوچەرخيش ئەم باسەيان گويژاوەتەوہ بەبى بزارکردن و زيادەروپيان کردوہ لە ليکدانەوہ و ليکۆلینەوہ لە ھۆکارەکانى ساردى نيوانيان و دەرئەنجامەکانيدا پەيوەندى نيوان سەلاخەدين و نوردەدينان بە شتوہ يەكى دوژمنکارانە ليکداوەتەوہ، لە و قسانەش کە کردويانە گوايە ھەريەک لە سەلاخەدين و نوردەدين لە يەکتەر ترساون و سەلاخەدين ھەولى داوہ بۆ رزگار بوون لە دەسەلاتى نوردەدين و دەيويست ناوچەي الکرك وەک بەرپەستىک لە نيوانياندا

^۱ الطريق الى بيت المقدس، ل: ۹۶.

^۲ تاريخ الأيوبيين في مصر وبلاد الشام، ل: ۴۶.

^۳ جيهاد الأيوبيين والمعاليك ضد الصليبيين والمغول د. فرستال ۵۲.

^۴ الباهر (۱۵۸، ۱۵۹) كتاب الروضتين (۲/۲۲۷).

^۵ نورالدين زنكي في الأدب العربي، ل: ۱۱۶.

بمبیتتہ وہ، نورہ دینیش خوی بہ ہلہ زانیوہ لہ ناردنی ٹہ سہ دہ دین و سہ لآحہ دین بۆ میسرو
وہ سفکردنی نورہ دین بہ دوژمنی سہ رسہ ختی سہ لآحہ دین و چہ ندین شتی تر^۱.

نہم بۆچونہ نارہوایانہش تہنہا لای ئیبن طیء وئین اثیر باسکراوہ:

ہہرچی ئیبن ابي طی ئہوہ ہہوئی داوہ بہو درۆزنی و فیلبازیہی کہ پیناسراوہ تانہ بدات
لہ پە یوہندی نیتوان ٹہم دوو پیاوہ، و ٹہو توئمہ تبارہ بہو شتہ نہ شیواوانہی کہ دہ بداتہ پال نورہ دین،
چونکہ نورہ دین شیعہی حہ لہ بی ملکہ چککردوہ و دروشمہ کانی ہہ لہوہ شانندنہوہ و سوننہی بہ ہیز
کرد، باوکی ئیبن طی ش لہ سہ رانی شیعہ بوو لہ لایہن نورہ دینہوہ دورخراہوہ لہ حہ لہ ب، بۆیہ
دہ بینین ئیبن ٹہ بی طی زۆر ہیزش دہ کاتہ سہر نورہ دین و ہول دہ دات پە یوہندی نیتوان ٹہم دوو
پیاوہ مہزنہ بہ درۆ بۆگنہ کانی بشیوئین^۲.

سہ بارہت بہ ئیبن الأثیریش: ٹہوہ گرمان ہہیہ لہ و شتانہی کہ دہ ربارہی سہ لآحہ دین
نوسیویہ تی و زۆر جار بہ دوا ی پاساویکدا دہ گہ پئی بۆ رەخنہ گرتن و شکاندنی سہ لآحہ دین بہ تاییہت
لہ کاتی بہ ارورد کردنی نیتوان ٹہوو نورہ دیندا^۳، ٹہم میژوونوسہی مالی زہنکی لہ ہہر دوو
کتیبہ کہیدا (الکامل فی التاریخ والباہر فی تاریخ الدولۃ الأتابکیۃ) ٹہو رایانہی لہ کتیبہ کہیدا باس
کردوہ کہ کۆمہ لئی میژوونوس لئیہوہ دہ گیزنہوہ و پوختہی ٹہم رایہش ٹہوہ دہ گہیہ نئی
کہ سہ لآحہ دین بہ ٹہمہ ک نہ بوہ بۆ نورہ دینی مامۆستای، بہ لکو ہہر لہ سہ قامگیر بوونی
دہ سہ لاتییہوہ لہ میسردا ہہوئی جیا بوونہوہ و سہ ربہ خوی دہ دای لئی تہ نانہت ہہوئی کئی پکی کردنی
دہ سہ لاتئی سیاسی داوہ لہ ولاتی شامدا، ہہموو ٹہم رایانہ^۴، ئیبن الأثیر دوا ی کۆچی دوا یی کردنی
سہ لآحہ دین و ناچار بوونی بۆ دہرچوون بۆ ولاتی شام بہ سہر کردایہ تی سوپاکہ یوہوہ ہیتسانی
مولکہ کانی نورہ دینی مامۆستایی بۆ ناو مولکہ کانی خوی لہ ناو میسردا، چونکہ دہرچوونی
سہ لآحہ دین بہ سوپاکہ یوہوہ بۆ شامو لہ پینا و گیزانہوہی گہرانہوہی بہرہی نیسلا می یہ کگرتوو بوو
کہ عیما دین زہنکی و نورہ دینی کوری خویان ماندوو کرد لہ پینا و پیکہیتانیداو دوا ی کۆچی
دوا یی نورہ دین خہریک بوو ہہ لہوہ شایہوہو، بارودوخ دہ گہ پایہوہ بۆ دۆخی لاوازی و پەرتہ وازہی
پیشوو، دوا ی دابہش بوونی مالی زہنکیش بۆ حزبی دیمہ شق و حزبی حہ لہ بو کورہ مندالہ کہی

^۱ نورالدین محمود فی الأدب العربی فی عصر الحروب الصلیبیۃ، ل: ۱۱۷.

^۲ کتاب الروضتین (۲/۱۱۸، ۱۱۷).

^۳ دراسة فی تاریخ الأیوبین والممالیک، ل: ۶۳.

^۴ تاریخ مصر الاسلامیۃ زمن سلاطین بنی ایوب، ل: ۲۲.

به ناوی سالح ئیسماعیل نهیتوانی دووباره شانشینه که ی باوکی یه کبخاته وه^۱، شه وه بوو سه لآحه دین نامه یه کی نووسی بۆ خه لیفه ی عه باسی و بۆ کوپره که ی نوره دین و ناگاداری ده کرده وه که ده رچوونی بۆ شام بۆ یه کخستنی موسولمانانه دژ به فره نجه کان^۲.

واش پیده چیت ده بریت که شه رایانه ی ئین ئه شیر ده یانلئیته وه وو میژوو نووسه کان لئیه وه ده یگپرنه وه سه باره ت به وه فادارنه بوونی سه لآحه دین بۆ خانه واده ی زه نکو و شه و ریوایه تانه ی که له و باره یه وه هاتوو میژوو نووسه کان خویان دایانرشت بیت بۆ لیکدانه وه ی شه و ریوازیه ی که سه لآحه دین پاش وه فاتو نوره دین گرتیه به ر، هه روه ها هۆگری ئین ئه شیر بۆ خانه واده ی زه نکو هۆکاریکی تر بوو، پاشان هاوسۆز نه بوونی له گه ل سه لآحه دیندا به هۆی شه وه ی که سه لآحه دین شه و بینه ماله و مولکه کانی له ناو برد، هه روه ک میژوو نووسان تیبینی شه وه یان کردوو ئین ئه شیر له هه ردوو تاریخه که یدا الکامل والباهر ژۆردابه زیوه ته سه سه لآحه دین و به دوا ی هه لوه که م و کورتیه کانیدا گه پاره^۳، له راستیشدا سه لآحه دین باشترین سه ریا ز بووه بۆ گوپرایه لی نوره دینی سه رکرده ی و شه مه ش چهنده به لگه یه که له سه ره شه وه:

۱- عیمادی شه سفه هانی ده لئیت: سه لآحه دین له فه رمانی نوره دین ده رنه ده چوو و کاری به باشی و به هیزیه وه بۆ ده کردو ده گه رایه وه بۆ راو بیرو بۆ چوونه کانی^۴.

۲- شه بو شامه: شه میش هه ستا به پوچه لکردنه وه ی تۆمه ته کانی ئین اثر سه باره ت به ده رچوونی له گوپرایه لی نوره دین، به پیی رای شه بوو شامه نوره دین ره خنه ی له سه لآحه دین نه گرتوو به هۆی زیاده ره وی کردنی له به خشین و خه رجکردنی پاره دا به بی پرس و راویژکردن به نوره دین^۵. شه رایه شی به به لگه نامه یه که دووپات ده کاته وه که خزی بینویه ی به خه تی نوره دین نوسراوه و تیایدا نوره دین بۆ قازی اسی عصرون که قازی نوره دین له شامدا و سه لآحه دین له میسردا بوو باسی سه رسامی ته وواوی خۆی ده کات به سه لآحه دین و هه ستانی به سه رخستنی مه زه بی سوننی له ناو بردنی ده ولته ی فاطمی و مه زه بی شیعه له میسردا و داواشی له شه بی عصرون کردوو که پشتگیری سه لآحه دین بکات له م کاره مه زنه دا^۶.

^۱ تاریخ مصر الاسلامیه زمن سلاطین بنی ایوب، ل: ۲۲.

^۲ مرآة الزمان (۳۲۸/۸، ۳۲۷) تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۲.

^۳ التعریف بامورضتین فی عهد المغول والترکمان، ل: ۳۸-۴۹.

^۴ کتاب الروضتین له تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۳.

^۵ کتاب الروضتین له تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۳.

^۶ کتاب الروضتین له تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۳.

۳- له راستیدا هه موو نه وهه نگاهه یه کلاکه ره وانیه که سه لآحه دین گرتیه بهر بۆ روخاندنی ده ولتهی فاطمی له میسر داو له ناوبردنی بانگه وازی نیسماعیلی تیایدا، به فه رمانی راسته و خۆی نوره دین بوو جیبه جیکردنیشی پاش گه یشتنی نه جمه دین نه یوب باوکی سه لآحه دین له لایهن نوره دینه وه بۆ میسر هه تاوه کو بۆ خۆی سه رپه رشتی نه و کاره بکات و یارمه تی سه لآحه دین بدات بۆ له ناوبردنی بانگه وازی شیعه ی نیسماعیلی^۱.

۴- به لگه یه کیش که به ته وای شوینکه وته یی سه لآحه دین بۆ نوره دین و خۆیه جینشین زانینی له میسر دا ده سه لمیتی نه وه یه که وتار به ناوی نه وه وه ده خویندرا یه وه له هه موو ناوچه کانی ده ولتهی فاطمیدا له کاتیکدا که سه لآحه دین وه زیری عاضدی خه لیفه ی فاطمی بوو^۲، پاشان وتار بیژه کانی میسر نزایان بۆ نوره دین ده کرد پاش خه لیفه، نه مه سه رباری لیدانی دراو به ناوی المستضیء بامر الله والملك العادل نوره دین وه له کۆلینی ناوی هه ریه که یان له سه ر دیویکی نه و دراوه^۳.

۵- هانتی ئین قه یسه رانی وه زیری نوره دین بۆ میسر له سالی ۵۶۸هـ - ۵۶۹هـ بۆ پیداچونه وه ی حساباتی ولات و بینینی بارودوخ و دیاریکردنی نه و بره پاره سالانه ی که سه لآحه دین دهیدا به نوره دین، مه سه له یه کی سه روستی بوو و پاش کۆیه تی میسری بۆ نوره دین دووپاتده کرده وه^۴.

۶- خه لافه تی عه باسیش نه مه ی ده زانی، بۆیه جیا وازی له نیوان پله و پایه ی نازناوه کانی خه لیفه دا هه بوو بۆ هه رلایه ک و خه لات و دیاریه کانی سه لآحه دینی که متر دانابوو له نوره دین نه وه بوو دوو شمشیری کرده خه لاتی نوره دین وه ک نامازه یه ک بۆ به رپرسیاریتی له هه ردوو ولاتی میسرو شام، نوره دینیش له لایهن خۆیه وه خه لاتی نارد بۆ سه لآحه دین و خیزانه که ی نه میره کانی له میسر دا^۵ بۆ دووپاتکردنه وه ی شوینکه وته بیان بۆی.

^۱ کتاب الروضتین له تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۴.

^۲ کتاب الروضتین له تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۴.

^۳ السلوک، المقریزی (۴۵/۱) تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۴.

^۴ تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۳.

^۵ مفرج الکروب (۲۱۹/۱) تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۵.

۷- سه لآحه دین ریژو شکوی پاشای ده پاراست و خۆی نه ده برده ریزی نوره دینی گه وره یه وه، نه وه بوو نۆردراوه کانی نوره دین هه واتیان نارد بۆی: که سه لآحه دین دیاری و پۆشاکه کانی نه وه له بهر ده کات و نه و بپه پاره یه ی سالانه که له سه ری ریککه وتوون به برده وامی ده بینریت^۱.

۸- نه گه هه موو نه وری و شوینانه ی که سه لآحه دین گرتیه بهر بۆ روخاندنی خیلافه تی فاطمی وتار خویندنه وه به ناوی عه باسیه کانه وه له ناو بردنی بانگه وازی ئیسماعیلی له میسردا به پرتنمایی راسته و خۆی نوره دین و دوا ی ناردنی نه جمه دینی باوکی سه لآحه دین بووبیت نه وه ده ست به سه راگرتنی یه مه ن و لکاندنی به میسروه به هه مان شیوه به مۆله تی نوره دین بوو له پیناو له ناو بردنی بانگه وازی شیعه ی ئیسماعیلی و هیتانی یه مه ن بۆ به ره ی به ره نگار بوونه وه به جۆریک نوره دین نه م مژده یه ی نارد بۆ خه لیفه ی عه باسی، هه روه ها لکاندنی مه غریب به میسروه هتیشکردنه سه ر ولاتی نه ویه (سودان) یش به هه مان شیوه، وپرای مژده دان به خه لیفه به بۆنه ی نزیکبوونه وه ی ئازادکردنی قودس و قوسته نتینه^۲، نه وه بوو نوره دین نامه یه کی بۆ خه لیفه ی عه باسی نووسی که تیایدا هاتبوو: قوسته نتینه ی و قودس یش به ره و ئازادبوون ده پۆن و خوای گه وره ش به میهره بانی خۆی لیکردنه وه ی به رو بووم ده کاته خه لاتی نه هلی ئیسلام و خزمه تگوزارتان سه رکه وتوو ده کات بۆ به ده سه تهیتانی ره زامه ندی پێشه واکه ی، له و شته باشانه ش که له م رۆژه پرشن گداره دا روویاندا، نه و ده سه که وته گه وره یه بوو که بۆ موسولمانه کان به دیهات و ئازادکردنی ولاتی نه ویه ی لیکه وته وه و گه یشتن به چه ند شوینیک که پێشتر نه سه پی موسولمانه کان پێی تی نه ناوه هه روه ها سه ربازه کان ده ستیان گرت به سه ر برقه و قه لآکانیدا هه تاوه کو سنوری مه غریب^۳.

۹- هه ر له جیگیر بوونی سه لآحه دینه وه له میسردا هه تاوه کو کۆچی دوا یی نوره دین، به رده وام بوو له ناردنی شته به نرخه کانی کۆشکی فاطمی بۆ نوره دین وه ک هیمایه ک بۆ شوینیکه وته یی، هه روه ها به رده وام بوو له سه ر ناگادارکردنه وه ی نوره دین له هه موو گه وره و بچوکیک که له میسردا روویده دا، بۆنموونه نامه یه ک به دیده که یت که تیایدا باسی راپه رینی پاشماوه کانی فاطمی هه کان ده کات له ناویشیاندا عه ماره ی یه مه نی باس ده کات^۴. هیچ شتیکیش هینده ی هاوکاری ستراتیژیان له کوشتاری خاچه رسته کاندایه لگه نییه له سه ر بوونی هاوکاری

^۱ السلوك، المقریزی (۷/۱) (۷/۱) تاریخ مصر الإسلامية، ل: ۲۶.

^۲ مفرج الکروب (۱/۲۳۵) تاریخ مصر الإسلامية، ل: ۲۷.

^۳ مفرج الکروب (۱/۲۳۵) تاریخ مصر الإسلامية، ل: ۲۷.

^۴ مفرج الکروب (۱/۲۳۵) تاریخ مصر الإسلامية، ل: ۲۷.

له نیوانیاندا، ئەو تا ئەبو شامه باس له وه ده کات و ده لئى: له سالى ٥٦٨ ك/ ١١٧٢ زدا ههردوو سولتان نوره دين له شام و سه لآحه دين له ميسر سه ربه رشتى جيهادى خاچه رسته كانيان ده كرد، ههروهه عيماد ئەم رووداوه (به جيهادى دووسولتانه كه دژ به فره نجه كان وه سف ده كات)^١ ئەمەش له و نامە يەى سه لآحه ديندا بۆ خەليفەى عەباسى دووپات كراوه تەوه كه تيايدا ده لئيت: له گەل نوره ديندا ريككه وتين له سەر گرتنى ههردوو لای داگیر كه ران له ميسرو شامه وه، به بنده (سه لآحه دين) به سه ربازه كانمه وه له وشكانى و ده رباوه و نوره دينيش له لای دهشت و سهختايى شامه وه.^٢

١٠- ئەوه بوو سه لآحه دين پاشكۆيه تى خۆى ده ربه رى بۆ خانه وادهى نوره دين ته نانه ت دواى كۆچى دوايشى له سالى ٥٦٩ ك/ ١١٧٣ زدا، به جۆرىك كه سه لآحه دين به ناوى الصالح ئيسماعيلى كورپه وه و تارى ده خوێنده وه و دراویشى به ناويه وه ليداو^٣، پرسه نامه شى نارد بۆ سه ره خوشى بۆ كۆچى دوايى نوره دين^٤، به م پييه شده توانين بلين كه هه تاوه كو كۆچى دوايى نوره دينيش ميسرو شام به كيان گرتبوو به سه ركردايه تى نوره دين^٥، سه لآحه دينيش ته نها كار به ده ستىكى ئەو بوو له ميسردان عماده دينى ئەسفه هانيش ئەمه مان بۆ دووپات ده كاته وه له كاتىكدا كه ستايشى نوره دين ده كات و ده لئيت:

ملك مصر أهنيء مالك الأمم   فثق وأبشر بنصر الله عن أمم
فملك مصر وملك الشام قد نظما   في عقد عز من الأسلام منتظم^٦

له هه موو حاله ته كانيشدا په يوه ندى سه لآحه دين له گەل نوره ديندا نه گه يشتوو ته رادهى دوژمنايه تى، ههچ پاساو يكيش نيه بۆ ليكدا نه وهى جياوازي بيرو را وهك ساردى و پشتكردنه يهك، وهك ژماره يهك له ميژوونوس و نوسه ران دوپاتى ده كه نه وه، هه مووى مه سه له كهش ئەوه يه نوره دين چاوى بپييووه ميسر وهك سه رچاوهى داها ته كان هه تاوه كو خه رجى دابين بكات دژ به خاچه رسته كان له شامدا، چونكه سه رچاوه يه كى وزه ي مرۆيى خه با تگيره، سه لآحه دينيش له نوره دين زياتر ناگادار بوو له وهى كه له ميسردا ده گوزه راو ئەو مه ترسيانه ي كه ناماده باشى

^١ مفرج الكوب (٢٣٥/١) تاريخ مصر الإسلامية، ل: ٢٧.

^٢ كتاب الروضتين له تاريخ الشعوب الإسلامية، ل: ٢٧.

^٣ السلوك، المقرئى (٥٥/١) تاريخ مصر الإسلامية، ل: ٢٨.

^٤ كتاب الروضتين له تاريخ مصر الإسلامية، ل: ٢٧.

^٥ كتاب الروضتين له تاريخ مصر الإسلامية، ل: ٢٨.

^٦ كتاب الروضتين له تاريخ مصر الإسلامية، ل: ٢٧.

لایه نگرانی فاطمی هکان بۆ چووئه پالّ فره نجه کان دروستی ده کرد، بۆیه گرنگی ده دا به بنیاتنانی سوپایه کی به هیز به جۆریک که بتوانیت ده سلات به سهر میسر دا بگریت و پیتی وابوو چه سپاندنی قهواره ی ده وه تی نوئی له میسر دا له پیشتره هه تا وه کو گرنگی دان به مه سه له کانی شام^۱. ئەمه ش هاو پابه له گه لّ ئە وه ی که نوره دین ووتی به و نیر درا وه ی که سه لآحه دین ناردی بۆ پۆزش هینانه وه له گه مارۆدانی الکرک، پاراستنی میسر لآمان گرنگتره له شویتنه کانی تر^۲. سه لآحه دین له سهر هه مان ریزه وه ی نوره دین به رده وام بوو له سه رخستن و چه سپاندنی پرۆژه ی سوننی، سه رکردایه تیش له ئیسلامدا قۆرخ نییه بۆ خیزانی ئە یوبی یان زه نک یان ههر خانه واده یه کی تر هه رچه نده پله و پایه ی به رزییت به لگو ئە مه بۆ هه رکه سه یکه که کارو کرده وه کانی پاش پشتیوانی خوا پیشه نگی پیدبات و خۆشه ویستی و ریزو پشتیوانی و هاوکاری خه لک پیشی بخت، بۆ نمونه ئە بوو به کر رخ ئوممه ت پیشی خست پاش پیغه مبه ره که ی و به یعه تی پیدبا هه روه ها عومه ر دریزه ی دا به و کاروانه و عوسمان و عه لیش رخ به دوا یاندا هاتن، خزمه تکردنی ئایین و موسولمانانیش له پیش هه موو شتیکه وه بوو له هزری سه لآحه دیندا.

نۆیه م: وه فالتکردنی نوره دین:

عمادی ئە صغه هانی ده لئی: نوره دین ره حمه تی خوای لیبییت فه رمانی دا به پاککردنه وه ی (خه ته نه کردنی) پاشا صالح ئیسماعیلی کۆری له رۆژی جه ژنی ره مه زاندا و ئاهه نگمان گێرا بۆ ئە م بۆنه یه و بازاره کانی دیمه شق بۆ ما وه ی چه ند رۆژیکدا خران، منیش هۆنرا وه یه کم بۆ ده ربیرینی خۆشی بۆ جه ژنو پاکبوه نه وه نووسی که تیایدا هاتوه:

عیدان: فطر و طهر	فتح قریب و نصر
کلاهما لك فيه	حقاً هناء وأجر
وفيها بالتهاني	رسمٌ لنا مستمر
طهارة طاب منها	أصلٌ وفرغٌ وذكر ^۳

ده لئی: له رۆژی جه ژندا که رۆژی به کشه ممه بوو وه ک نه ریتی خۆی نوره دین به پشتیوانی په روه ردگار سواری ئە سه په که ی بوو له ناو ئاپۆره ی سه ربازه کانیدا و قه ده ریش پیتی ده وت: ئە مه دوا یه مین جه ژنته پاشان له گۆره پانی الأخری سه رودا وه ستا بۆنه وه ی له گه ردنی بدرئ،

^۱ نورالدين زنكي في الأدب العربي في الحروب الصليبية، ل ۱۱۹.

^۲ زبدة حلب (۲/۳۳۹)، نورالدين زنكي في الأدب العربي في الحروب الصليبية، ل ۱۱۹.

^۳ كتاب الروضتين (۲/۳۰۸).

پیشتریش خپوهه ته که ی له گزړه پانی اُخضردا هه لدا بوو فه رمانی دانانی مینبه ری دابوو، وتاریبژ قازی شمس الدین کورې فراشی قازی سوپاس وتاری بڼ خویندنه وه و دواى نویژو یادکردنه وه ی په روه ردگار گه پرایه وه قه لآو سیمایه کی جوان و نورانی هه بوو میزه ره که شی وه کو تورکه کان و خاوه ن مولکه کان به سهر شان و بالی دا به ردا بوویه وه، پاشان له سهر خوانی ناماده بووین و به ته وای ریژیکمان بڼ به ست که به دهر بوو له که م و کورتی^۱ .. له روژی دوشه ممه شدا له کاتیکدا که گوره کان له که لیدا ده رویشتن و تیگه یشتوان گفتو گویان له که لدا ده کردو همام الدین مودودیشیان تیدا بوو که له که سایه تیه گه وره کانی نه و سهرده مه بوو له سهره تای ده وله تی نوره دیندا والی چه له ب بوو زور به نه زمون و دنیا دیده بوو... قسه یه کی به نوره دین وت که په ندی تیدا بوو بڼ هر که سیک که له و روژگار هدا له خوئی بایی بوو بیت: نایا سالتیکی تر ده میتین هه تاوه کو لیړه دا کو بیینه وه؟ نوره دینیش وتی: نایا مانگیکی تر ده میتین؟ سال دوره، نه وه بوو نه و قسه یه یان هاته دی و نوره دین نه که یشته مانگیک و هه ممامیش سالی پرنه کرده وه پاشان نوره دین ده سستی کرد به یاریکردن به توپ له که ل هاوکارانیدا، پاشان نه میریکی تر ری پیگرت به ناوی یه ره نقوش و پتی وت: باش^۲ نمه ش بووه هوی بیزاری و توره بوونی به پیچه وانه ی سروشتی خوئی که لیبوره و میهره بان بوو بویه لیی تووره بوو سه رزه نشتی کردو په لکیشتی کرد بڼ ناو قه لاکه و دابه زی و ماوه یه که له بهر چا وون بوو، هه فته یه که له ماله وه دا مایه وه و سهرقالی میوانه کانی و سهرگه رمی نه خوشیه که ی بوو، خه لکیش له ناهه نگی خویاندا روچوو بوون، یه کیک مالی ده به خشى و یه کیکیش گیانی ده کرد به قوربانی، نه م خوشیانه ش به ناخوشی کوتایی هات و پاش نه ویش ده سلات بڼ که س دانه مزرا ته نها الملك الصالح نه بیت^۳ ده لی: پاشان نه خوشی زوری بڼ هینا و پزیشکه کانیش ناموژگاری برینیان کرد به لام نه و رازی نه بوو، که سیکى سامدار بوو بویه دووباره یان نه کرده وه له که لیدا، به م شیوه یه له روژی چوار شه ممه یازده ی شه والدا گه پرایه وه بڼ خزمه ت په روه ردگار، به راستی یه کیک بوو له بهنده چاک و سالحه کانی په روه ردگار^۴، هه روه ها کوچکردنیشی به هوی ته نکه نه فه سیه که یه وه بوو، که به پزیشکه کان چاره سهر نه کراو^۵ له روژی چوار شه ممه یازده ی شه والی سالی ۵۶۹ هک کوچی دواپی کردو له قه لای دیمه شق به خاک سپردرا پاشان گویزرایه وه بڼ نزیك نه و

^۱ کتاب الروضتین (۲/۳۰۸).

^۲ کتاب الروضتین (۲/۳۰۸).

^۳ کتاب الروضتین (۲/۳۰۹).

^۴ کتاب الروضتین (۲/۳۱۰).

^۵ هه مان سهرچاوه (۲/۳۱۳).

خویندنگه یه ی که بق هاوه لانی نه بو حنیفه بنیاتی نابوو له ته نیشته الخواصین له شه قامی روژناوا^۱.
 ره حمه تی خوا له گیانی پاکی بیت چهند سور بوو له سه ر شه هیدی و ده یوت: زور هه ولی شه هید
 بوونم داوه و پتی نه گه شتووم، الذهبی ده لئیت: نه وه بوو له سه ر جیگا به پله ی شه هیدی گه شت و
 خه لکیش ده یانوت: نوره دینی شه هید^۲، شاعیرانیش به چه ندین هونراوه ی جوان شیوه نیان بق
 ده کرد که جوانترینیان نه م شیعه ری عیمادی نه سفه هانییه که ده یوت:

والدھر فی غم لفقده امیره	الدين في ظلم لغية نورة
والشام حافظ ملكة وصغوره	فليندب الإسلام حامی أخطاره
إذ كان هذا الخطب في مقدوره	ما أعظم المقدار في أخطاره
قوت نواظرهم بفقده نظيره	ما أكثر المتأسفين لفقده من
أو ما كفاه الموت في تذكيره	ما أغوص الإنسان في نسيانه
لله طوع ل عن خلوص ضميره	من للمساجد والمدارس بانیا
فلقد أصيب بركنه و طهيره	من ينصر الإسلام في غزواته
من للهدى يبغى فكاك أسيره	من للفرنج ومن لأسر ملوكها
من للزمان مسهلا لوعوره	من للخطوب مذلا لجماحها
من مشرق في الداجيات بنوره	من كاشف للمعاضلات رأيه
من لليتيم ومن لجبر كسيره	من للكریم ومن لنعش عثاره
من للجهاد ومن لحفظ أموره	من للبلاد ومنم لنصر جيوشها
برواحه غزوه وبكوره	من للفتوح محاولا أبكارها
ووفوده من للحجا ووفوره	من للعلا وعهودها من للندی
يخز ولیل الشرك في ديجوره	ما كنت أحسب نوردين محمد
عن محفل متشرق بمضوره	أعزز علي بأن أراه مغيبا
مذ غيبت غاض الندى ببحوره	لهفي على تلك الأنامل إنها
فضع العلامة منك في منشوره	ولقد أتى من كنت تجري رسمه
فارفع ظلامته بنصر عشره	لقد أتى من كنت تكشف كربه
وقع له بالأمن من محذوره	ولقد أتى من كنت تؤمن سربه

^۱ هه مان سه رچاوه (۲/۲۱۳).

^۲ سير اعلام النبلاء (۲۰/۵۳۷).

ولقد أتى من كنت تؤثر قربه
 والجيش قد ركب الغداة لعرضه
 أنت الذي أحيت شرع محمد
 كم قد أمرت بحفر خندق معقل
 كم قيصر للروم رمت بقسیره
 أوتيت فتح حصونه وملكت
 أزهدت في دار الفناء وأهلها
 أوما وعدت القدس أنك منجز
 فمتى تجير القدسي من دنس العدى
 يا حاملين سريره مهلا فمن
 يا عابرين بنعضع أنشقتم
 نزلت ملائكة السماء لدفنه
 ومن الجفاء لع مقامي بعده
 حياك معتل الثبا بنسيمه
 ولبست رضوان المهمين ساحبا
 وسكنت عليين في فردوسه

فادم له التقريب في تقريره
 فاركب ليصره أو ان عبوره
 وقضيت بعد وفاته بنشوره
 حتى سكنت اللحد في محفورن
 إرواء بيض الهد من تاموره
 عقر بلاد وسييت أهل قصوره
 ورغبت في الخلد المقيم وحوره
 ميعاده في فتحه وظهوره
 وتقديس الرحمن في تطهيره
 عجب نهوضكم بحمل ثبيره
 من صالح الأعمال نشر عبيره
 مستجمعين على شفير حضره
 هلا وفيت وسرت عند مسيره
 وسقاك منهل الحيا بدروره
 أذيال سندس خزه وحريره
 حلف المسرة ظافرا بأجوره

دواى كۆچى دوايى نوره دين ئالاي جيهادى له لايه ن سه للاحه دينى ئه يوبى قوتابى زيره كو
 سه ربازى دلسۆزى-يه وه به رزكرايه وه كه جيهادى خۆى له سه ره ئه وه بنياتنا كه نوره دين دايمه زانند
 بوو له جيهاد كرنى بئ باوه پان و توانى ئه م كاره به جوانترين شيوه ئه نجام بدات.

بەشى دووهم: درووست بوونی دەولەتی ئەیوبی

باسی یەكەم: خانەوادەى سەلاحەدین و پەرەردەبوونی

یەكەم: رەچەئەكى سەلاحەدین:

سەلاحەدین لەخیزانئىكى كوردی، خانەدان و پایەدارە، ئەم خیزانەش سەر بەھۆزئىكى كوردە، یەكئەكە لەناودارتەین ھۆزەكانى كورد لەرووی رەچەئەكەو، ئەم ھۆزەش بە رەوادى ناسراون، لەشارۆچكەى دوینى سەر سنورى ئازەربایجان لەنزىك شارى تفلیسى ئەرمەنیەو ھاتوون ئەیوبیەكان دەدرینه پال ئەیوبى كورپى شادى و ئىبن اشیر بەخانەدانترین ھۆزىان دەزانئ چونكە ھەرگىز كۆیلايەتیا^۱ بەخۆیانەو نەدیو، ھەرەھا نەجمەدین ئەیوبى باوكى سەلاحەدین و ئەسەدەدین شىركۆى مامى كاتئ لەعیراقەو ھاتن بۆ ولاتى شوانكارە نەبوون بەلكو زۆر بەناگاو شارەزا بوون لەكاروبارە سیاسى و ئىدارىەكاندا، ھەرچەندە ھەندئ لەئەیوبیەكان ھەولیانداوھ نكولئ لەكوردبوونی خۆیان بكەن و خۆیان بەعەرەبو ئەمەوى لەقەئەم بەدن^۲، بەلام رەچەئەكیان ھەرچىەك بێت ئەو دەركەوتنیا لەسەر شانۆى پووداوەكان لەپۆژەللاتى ئىسلامیدا لەسەدەى شەشەمى كۆچى / دوازەدەى زاینیەو بوو كاتئ شادى باپیرە گەرەیان ھەندئ پۆستى كارگىرپى لەقەلای تكریتدا پىسپىردرا كە لەو كاتەدا مولكى بەھرۆزى خزمەتگوزارى كە یەكئەك بوو لەئەمیرەكانى سولتانى سلجوقى محمدى كورپى ملكشاه^۳، تكریتیش كەدەكەوئتە بەرى راستى رووبارى دىجلە لەباكورپى سامەرا دەسەللاتى بەسەر سەرجم ئە رىگایانەدا ھەبوو كە بەعیراق و ولاتى شامدا تىپەر دەبوون، زۆرینەى دانىشتوانیشى كورد بوون، شادى بن لەگەل دوو كورپەكەیدا نەجمەدین ئەیوب و ئەسەدەدین شىركۆدا گواستىەو بۆى و پلە بە پلە بەپۆستە ئىدارىەكاندا سەرگەوت ھەتاوھكو پۆستى شەنە(پۆلىسى) گرتە دەست و كاتئ كۆچى دواى كە نەجمەدین ئەیوب بوو جىنشینی^۴، سەیر لەو ھەدایە كە ھەندئ میژوو نووس فىل لەئىكۆلئینەوھەكانیاندا دەكەن

^۱ التاریخ الباهر للدولة الأتابكية، ل: ۱۱۹.

^۲ التاریخ الباهر للدولة الأتابكية، ل: ۱۱۹.

^۳ الخطط، المقرئى (۴۰۴/۳).

^۴ تاریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۳۲.

^۵ تاریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۳۲.

ههتاوه کو بنه ماله‌ی سه لآحه دین له زنجیره‌ی باو با پیرانه وه به ستنه وه به (مُصر) وه که ده چیتته سه ر عه دانان، له پرتی ئه م لیکۆلینه وانه شه وه که له گه ل لیکۆلینه وه‌ی زانستی و راستیشدا ناگونجی هه ول دهن هه موو که سایه تیه کی مه زنی ناعه رب پشتا و پشت ببه نه وه سه ره چه له کی عه رب، وه که ئه وه‌ی هه رچی پیاوه تی و چاکه هه یه کورتبوویسته وه له عه ره بدا و تایبته بیت به وان، یان وه که ئه وه‌ی موسولمانی غه یه ره عه رب (به پیتی تیوانینی ئه وان) توانای بنیاتنانی هیچ سه ره وه‌ی و شارستانی تیکیان نه بیت و شیاوی ناوداری نه بن^۱، یان نه تواننن ئاینه که یان به شمشیرو زمان سه ر بخن، به لام ئه گه سه رنجی میژوو بده یین و به دوا دا چون بۆ که سایه تیه مه زنه کانی میژووی ئیسلام بکه یین، ده بینین نه ته وه کانی تر رۆلی به رچاویان هه بووه له شارستانی ئیسلامیدا له وینه‌ی محمه د فاتح و نوره دین و عماده دین له تورک و نظام الملك له فارس و بنه ماله‌ی ئه یوبی له کورد و یوسفی کورپی تاشفین له به ریه ر، دیاره خوای گه وره ریزی له عه رب ناوه به بلا و کردنه وه‌ی په یامی ئیسلام و هه رکه سینک دلسۆزی ئاینه که ی بیت خوای گه وره ریژداری ده کات و ئیمه دژ به ده مارگیری کویرانه و ره گه زیه رستی بۆ گه نین، چونکه ئیسلام له سه ر بنه مای: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ (الحجرات: ۱۰). دامه زراوه ئه مه ش نه گۆره^۲: ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ (الحجرات: ۱۳).

هه ره ها نه جمه دین هه ستاوه به خزمه تکردنی سولتانی سه لجوقی محمه دی کورپی مه لکشاه و ئه ویش ده دستپاکی و ژیری و جوامیری تیادا به دیکردو قه لای تکریتی پیسپاردو نه جمه دینیش به باشترین شیوه به رپوه‌ی بردو به ته واوی کۆنترۆلی کردو خه لکی خراپه کارو چه ته ی تیادا نه هیشته و ئه مه ش بووه هۆی ئاوه دان بوونه وه و باش بوونی باری گۆزه ران تیایدا^۳، هه ره ها ئه بو شامه باسی ئه وه ده کات که ئه سه ده دین شیرکۆ له پیشه وه‌ی ئه میره کاندای بووه لای سه لجوقیه کان و ناوچه یه کی به رفرانسیان بۆ ته رخانکردبوو له تکریت و ده وره بیه دای که نرخی که ی سالانه به ئۆسه د دینار مه زنده ده کرا^۴، ئه مه ش پێژه یه کی زۆر بوو بۆ ئه و کاته^۵.

دووهم: له دایک بوونی سه لآحه دین:

سه لآحه دین له سالی ۵۳۲ ک/ ۱۱۷۳ زدا له قه لای تکریت له دایک بووه که شارۆچکه یه کی کۆنه له نزیک به غداو، له باکووریه وه قه لایه کی هه یه که به سه ر دیجله دا ده پوانیته، که پاشاکانی فارس

^۱ تاریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۳۲.

^۲ تاریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۸.

^۳ کتاب الروضتین (۲/ ۲۵۲).

^۴ کتاب الروضتین (۲/ ۲۵۷).

^۵ تاریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۳۳.

لهكۆنهوه لهسەر بهردیكى گهوره بنیاتیان نابوو، کردبوویانه جبههخانهى چهك و شوپىنك بۆ چاودیریکردنى دووژمن پاشان موسولمانهكان لهسالى شازدهى كۆچیدا لهسهردهمى عومهري كوپى خهتابدا رخ نازادیان كرد^۱. سهیرو سهمهرهكانى قهدهریش ئهوهبوو كه رۆژى لهدايك بوونى سهلاحهدين هاوكات بوو لهگهڵ ئهوه رۆژهدا كه مجاهد الدين بههرۆزى والى لهبهغدا فهرمى کرد بهنجمهدين ئهيوبوو شيركۆى برائى كه قهلاى تكريت جيبهپهتلان بههۆى كوژرانى يهككك لهسهركردهكانى قهلا لهلايهن شيركۆى مامى سهلاحهدينهوه بههۆى نافرهتیکهوه كه ئهوه سههركردهيه ويستبووى نابووى لهكه دار بگات، شيركۆش تۆلهى بۆ شهرفو پياوهرتى كردهوه كاتى كه نافرهتهكه هانای بۆ هینا، بههرۆزیش دوو دل بوو نهیدهزانی ئایا لای خۆى بیانتهلیتهوه یاخود فهرمانيان پييكات بۆ بهجيبهپهستنى قهلاکه؟ چونكه ئهگه ر بيهپهستنايهتهوه لهتۆلهى سههركردهكان دهترسا كه تووشى شتيكيان بگن، بۆيه هيچ چاريكى تری نهبوو جگه لهوهى فهرمانيان پييكات ناوچهكه جيبهپهتلان، ئهوهبوو هاته لایان و خهمى خۆى بۆ دهبرپین و داواى لیکردن كه شه و ناوچهكه بهجيبهپهتلان، ئهوانیش بهجيان هيشت بهروه موسل بهخیزانه كانیانهوه بهریکهوتن سهلاحهدينیش كه منداڵىكى تازه لهدايكبوو بوو بهكۆلى نهجمهدين ئهيووبى باوكيهوه بوو ههروهك خاوهنى وفيات الأغیان باسى ئهوه دهكات: كه ئهيووب رهش بين بووه به لهدايك بوونى سهلاحهدين و ويستويهتى بيكوژیت لهكاتيكدكا كه لهدهرهوهى شارددا دهگريا بهلام يهكك لهشوپىنكهوتوانى ناگادارى كردهوه لهم كارهو پيى وت: گه ورم ناگام لئيه چهند تووشى رهشبینى بوويت بههۆى ئهمن منداڵهوه نازانم ئهوتوانى چيه؟ كهى شياوى ئهويه لهكاتيكدكا هيچ دهسهلاتيكي نيه ئهمهى بهسهر تۆدا هاتوو قهزاقهدهرى پهروهردگار پاشان تۆ چووزانى ئهمن منداڵه پاشايهكى ناودارو شكۆمهندى لیدهرناجیت، وازى لئيهنه چونكه بى تاوانه و نازانى تۆ لهچ خهمو گرفتیکدايت^۲، ئهمن وشانهش كاريگهريان كرده سههردهرونى ئهيووب و خیرا بهخۆیدا چووهيهوه و گه پايهوه سههر ريبازه دروستهكهى ئيسلام^۳.

سپیهه: پهروهردهى سهلاحهدين:

ههردوو برا نهجمهدين ئهيووب و شيركۆ لهبهغداوه كۆچيان كرد بۆ موسل و چوونه لای عيمادهدين زهنكى كه زۆد بهگهرمى پيشوازی لى كردن و ديارى و بهخششيكى زۆرى پیدان ئهمن پيشوازی و بهخشینهش وهك پاداشتیک وابوو بۆ ههلوپهستی دلسۆزانهيان كاتى ههستان

^۱ معجم البلدان (۲/۴۹۱).

^۲ كتاب الروضتين في أخبار الدولتين، صلاح الدين علوان، ل: ۲۰.

^۳ كتاب الروضتين في أخبار الدولتين، صلاح الدين علوان، ل: ۲۱.

به رزگارکردنی له کوشتن یان به دلیل گیران نه مهش له کاتیکدا بوو که عیماده دین زهنگی فرمانپه وای موسل له نزيك تکريت له سرده می والی به غدادا رووبه پرووی سه لجوقیه کان بوویه وهو سوپاکه ی له به رامبه ر سولتانی سه لجوقیدا تیکشکاو له کاتی پاشه کشه و گه پانه وه پیدا بق موسل به تکريتدا تیپه پی و گیانی خوی و سوپاکه ی که وته دهست نه جمه دین نه یوبی والی تکريت که ده یواتوانی بیانکوژیت یان رزگاریان بکات نه جمه دین نه یوبیش چاکه ی هه لپژاردو له گه ل شیزکوی برابدا ههستان به یارمه تیدانی عیماده دین و ریگه ی رزگاریوونیان بق ناسانکرو هه تاوه کو که یشته وه موسل، نه مامه له جوان و هه لوپسته مردانهش کاریگه ری باش و ده رنه نجامی چاکه ی هه بوو له بنیاتنانی مولکی نه یوبو به رپاکردنی سه روه ری نیسلام له سردهستی سه لآحه دین^۱ کاتی نه م دوو پایوه که یشته موسل عیماده دین به گه رمی پیشوازی لیکردن و پاداشتی چاکه ی دانوه وه که باسمان کرد نه وه بوو زهوی پیدان هه تاوه کو به سه ربه رزی بژین^۲، له خزمهت عیماده دینیشدا بنه مالله ی نه یوبی گه شه ی کردو نه جمه دین و شیزکوی برای بوون به یه کیک له باشتین سه رکرده کانی، ماوه یه ک پاش نه وه عیماده دین کوژراو نوره دین کاروباری گرتنه دهست نه ویش به یارمه تی نه یوبیه کان توانی دیمه شق بینیتنه ناو ده وله ته که یه وهو له دیمه شقدا سه لآحه دین زانسته نیسلامیه کان فیژیو له گه ل فیژیوونی هونه ره کانی سوار چاکه ی و پاوو تیر هاویژی و پیداو یستیه کانی تری پاله وانیتی^۳، کاتی نوره دین محمود زهنگی هه ستا به نازادکردنی به عله به ک له سالی ۵۳۴ هـ دا نه جمه دین نه یوبی کرد به والی تیایدا به لام موجره دینی فرمانپه وای دیمه شق هه ستا به گه مارؤدانی نه جمه دین له به عله به کداو نه جمه دینیش نامه ی بق نوره دین مه محمودو سه یفه دین غازی نارودو داوای لیکردن که بین به هانایه وه به لام نه وان سرگه رمی کاری تریوون بویه دوا ی گه مارویه کی دورودریژ هه ردوو لا سولحیان کردو نه جمه دین نه یوب چوو دیمه شقه وهو بوو به یه کیک له نه میره گه وره کانی^۴، به م شیوه یه سه لآحه دین ته مهنی سه ره تای مندالی له به عله به کدا برده سر له سالی ۵۳۴ / ۱۱۴۰ زداو ناوه ناوه ده سترریژی خاچپه رسته کانی ده بینی بق سه ر ولاتانی نیسلام، کاتی خاچپه رسته کانیش هیرشیان کرده سر ده شتی بیقاعی ته نیشته به عله به ک له سالی ۵۴۶ هـ که نه جمه دین و نه سه ده دین شیزکوز به په رچیان دانوه وه پاش شکست پیته نانیان ژماره یه ک دیلیان لیکرتن^۵، له هه مان سالی شدا

^۱ صلاح الدین علوان ، ل: ۲۱ موسوعة الشاملة (ج ۱۴۲/۲۴).

^۲ صلاح الدین علوان ، ل: ۲۱.

^۳ موسوعة تاریخ الاسلامی، الشلبي(ج ۱۸۷/۵).

^۴ النجوم الزاهرة(۵/۶) مفرج الکروب(۸/۱).

^۵ کتاب الروضتین(۴۸/۱).

سەلاخەدەين پەيوەندى كىرد بە سوپاي ئەسەدەدين مامىيەو و ئەوئىش ھاوپىتى نورهەدين بوو كەسەر كىدایەتى زەنكىەكانى گرتە ئەستۆ دواى كوژرانى باوكى، واش ديار بوو كە نورهەدين پەي بەتوانا سەربازى و كارگىرپىيەكانى سەلاخەدەين برد بوو، ئەوئەتا ئەبو شامە باسى ئەو دەكات كەسەلاخەدەين چووئەتە لای نورهەدين و ئەوئىش ماچى كىردوو و بەخششى بۆ پىرپوئەتەو^۱. ھەرەھا پىشتى پىئ دەبەست و لەخۆى نزىكى دەكردەو و تايپەتمەندى پىدەدا، بەردەوامىش سەلاخەدەينى پىش دەخست بەجۆرئەك دەيوئ دەپەوئ پلەى بالائىزى پىدات^۲، ھەرەك نورهەدين رايدەسپارد ھەتاوھەكو بچىتە لای مامى و راوئىزى پىككات لەھەندى مەسەلەدا كەپەيوەندى بەدەوئەت و باج و گرتىيەكانەو ھەبوو، چونكە نورهەدين گىرنگى دەدا بەپاوپىزى گەرە سەركىدەكانى^۳، ئەم نەركەى سەلاخەدەينىش لەئىستادا بە(نەپنى پارىز) يان ئەفسەرى تايپەتى نورهەدين ناودەبرىت^۴. سەبارەت بەچۆنىتى وەرگرتنى پۆستەكان لەلەين سەلاخەدەينەو ئىبن الفرات بۆمان رووندەكاتەو و دەئى: سەلاخەدەين لەژىر چاودىرى باوكىدا گەرە بوو، كاتئەك الملك العادل نورهەدين دەسەلاتى گرتە دەست لەدەيمەشقا نەجمەدين ئەيوب يوسفى كورپى خستە خزمەتى و ئامازەكانى خۆشبەختى بەسەلاخەدەينەو بەدى دەكراو لەنورەدەينىشەو سەلاخەدەين رىگەى خىرو چاكە فىر بوو لەچاكەكارى و بىركردنەو لەجىھاد ھەتاوھەكر گەشتە ئاستىك كە لەگەل مامىدا (ئەسەدەدين شىركۆ) كەوتە پىئ بۆ مىسر لەوئىش ئەسەدەدين خۆى كار بەدەستى بەكەم بوو سەلاخەدەينى برازاشى راستەوخۆ بەگىرنگى و ژىرى و سىياسەتئىكى جوان كاروبارەكانى بەپىوئەدەبرد^۵. لەسەردەمى والى بوونى باوكىدا لەبەعلەبەكدا سەلاخەدەين زانستە ئىسلامىيەكانى خويندو خۆى لەسەر ھونەرەكانى جەنگ و تۆپو ھونەرەكانى تىرى چىنە فەرمانپەرەواكان راھىنا و پىراى لىھاتووى لەيارى جوكاندا كە يارىەكى وەرزشى رۆژھەلاتىيە و يارىزانەكان بەسەرپىشتى ئەسپەو دەيكەن و ئەمەشى لەباوكىيەو وەرگرت ئەمانە و پىراى گىرنگى دانى بەزانستە شەرعىيەكان^۶. لەمەو بەپىشت بەستن بەوھى كە باسكراو دەگەينە ئەو دەرئەنجامەى كە ئەو قۇناغەى سەلاخەدەين تىايدا ژيا لەشامدا پىش ئەوھى پۆستئىكى سەربازى گىرنگ لەئەستۆ بگىرئ چاودىرى پىشھاتە سىياسى و سەربازىيەكانى

^۱ كتاب الروضتين (۴۸/۱) الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۲.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۶ الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۲.

^۳ الكواكب الدرية فى السيرة النورية، ل: ۴۳.

^۴ الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۳.

^۵ الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۳.

^۶ الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۳.

سەرگۆره پانی ئیسلامی ده کرد که گرنگترینیان ململانیی دژ به خاچه رسته کان و پشت به سستی نوره دین به باوکی و شیرکۆی مامی بوو، بۆیه پتیویست بوو که ئەم رووداوانه کاری تیبکه ن هه رچهنده به شداری تیدا نه کردبوو، هه روه ها پتیویست بوو هه سستی ناماده سازی بۆ داهاتوو لای خۆی گه شه پی بدات هه تاوه کو ناماده بیته بۆ پۆسته بالاکانی ده ولته^۱. ده شتوانین بڵیین که سه لاهه دین نه شو و نه می کرد له باوه شی خیزانه که یداو له نه جمه دین نه یوبی باوکیه وه لیها تووی سیاسی و له شیرکۆی مامیه وه نازایه تی وه رگرت، به م پییه لیزانینی سیاسی و گیانی سه ربازی بوونه تایبه ته مندی و له سه ریان په روه رده بوو، هه روه ها فیتری زانسته کانی سه رده می خۆی بوو قورئانی له به رکردو شه ریه ته خۆینده وه وه له فرمووده شاره زا بوو له سه رده سستی گه وه زانایانی ناوچه ی شام و جه زیره دا فیتری زانسته کان بوو وه ک شیخ قطب الدین نیسابوری^۲، پاشان سه لاهه دین کاریگه ر بوو به سولتان نوره دین که نمونه یه کی جوانی دلسۆزی و هه سته کردن به به رپرسیاریتی ئایینی بوو لییه وه سه لاهه دین فیتری دلسۆزی و فیداکاری و چۆنیتی رازو نیازکردن بوو له گه ل په روه رده گاردا له نوێژه تایبه ته کانییدا له میحرابه کاندای بۆ وه رگرتنی وزه و هیژ بۆ جهاد و تیکۆشان، هه روه ها له ویشه وه سه رکرده ی ته پرۆژه ی ئیسلامی وه رگرت و بووه میراتگری و فیتر بوو که چۆن رووبه پووی گه شه و بلاو بوونه وه ی شیعه و داگیرکاری خاچه رستی ببیته وه نه مه شم له کتیبه که مدا سه باره ت به ده ولته تی زه نکی و ژیا ننامه ی نوره دین مه حمودی شه هید روونکردوه ته وه .

سه لاهه دین به م شیوه یه به ریگی سه ربه رزیدا سه رکه وت و له سه ر سوارچاکی په روه رده بوو و خۆی راهیئا له سه ر جه نگو جهاد و موماره سه ی سیاسه ت و به پێوه بردنی کاروباره کانی کرد و وه ک شاعیر ده لیت:

وینشأ ناشیء الفتيان فينا   علی ماکان قد عودّه أبوه

له و ماوه یه شدا که سه لاهه دین له دیمه شقدا به سه ری برد له پاش ده ست به سه راگرتنی له لایه ن نوره دینی کورپی عماده دین زه نکیه وه که سایه تی که م وینه ی سه لاهه دین ده رکه وت و بووه مایه ی ریزو خۆشه ویستی و پیزانینی هه مووان به لکو پیگه و پله وه پایه ی هاوتابوو له گه ل پله و پایه ی فره مانپه وای دیمه شقدا، له ناوکۆمه لگه شدا وه ک لاویکی هیمن و به په وشته و ئاین په روه رو دلگه رم بۆ ئیسلام ده رده که ووت نه مه ش به هۆی نه و په وشته به رزییه ی که له نوره دینه وه وه ریگرتبوو که پله و پایه یه کی تایبه ته ی هه بوو لای، یه کێک له و پۆستانه ش که له دیمه شق له سه رده می نوره دیندا

^۱ الفكر السوفی الأیوبی، ج: ۸۲.

^۲ القدس تاریخ و حضارة عبلة المهدي، ج: ۱۸۲.

پيسپيردرابو سه رۆكى پۆليس بوو كه به جوانترين شپوه پيى ههستاو تونى ديمه شق له دزهكان پاك بكاتهوه و خراپه كاران دووربخاتهوه و هيمنى و ئاسايش بۆ ولاتى شام بگيرتتهوه، خهلكى دلتيا بون له گيان ومالتيان و له سايهى ژيانىكى ئاراموو خۆشيدا ژيانيان به سه ربردا، ههسانى كوڤى نهميرى ناسراو (به عرقله) ديمه شقى خۆشحالى خۆى ده رده بهرى به وه رگرتنى پۆستى سه رۆكى پۆليس له لايهن سه لاهه دينه وه و ده لئ:

رويدكم يالصوص الشام
 فاني لكم ناصح في المقال
 أتاكم سمي النبي الكريم
 يوسف رب الحجا والجمال
 فذلك يقطع أيدي النساء
 وهذا يقطع أيدي الرجال¹

سه بارهت به و ماوهيهى كه سه لاهه دين له ميسردا به سه رى برد شه وه به گه وره ترين شه و رۆژانه داده نريتكه پاله وانيتى و ليهاتوى سه رباى كه م وينهى سه لاهه دينى تيا ده رده كه ویت، شه بوو له گه ل شيركوى ماميدا به شدار بوو له هه رسن هه لمه ته كه يدا بۆ سه ر ميسرو يه كيك بوو له پياوه مه زنه كانى و، پاله وانيتى و ليهاتوى يه كى كه م وينهى نواند له هونه ره كانى جهنگو كوشتاريدا، پاشان به زيره كى و پلانى وردى توانى له گه ل شه سه ده دينى ماميدا ميسر بلكتين به ده وله تى نوره دينه وه دواى رزگار كردنى گه لى مه زنى ميسر له چنگى ده وله تى فاطمى شيعه، له مهى له پيشه وه باسكرا شه گه ينه شه وهى كه سه لاهه دين له سه ره تاي ساله كانى ته مه نى مندالى و له ده يهى دووه م و ستيه مى لاويتيدا له سه ر ره وشتى به رز په روه رده بوو و له هاوپرته تى شه مپرو سه ركرده كانه وه فيرى نه ريته ره سه نه كان و ليهاتوى سه رباى و ئازايه تى و بوڤرى بوو شه مه ش واى ليكرده كه شياوى² شه وه بيت كه ببيته كه سيكى نمونه يه و مه زن كه توانى دونيا بهه ژينيت و به شدار بوو له دروست كردنى سه رده ميكى گرنگ له ميژوى شكردارى ئيسلامسدا.

چوارهم: كهى ده وله تى شه يوى دامه زرا؟

ميژوونوسان جياوازيان هه يه سه بارهت به سه رتاي ده ستپيكردى ده وله تى شه يوى و هه نديك پتيان وايه له وه رگرتنى پۆستى وه زارهت له لايهن سه لاهه دينه وه بۆ خه ليفهى فاطمى العاضد الدين الله سالى ٥٦٤ هـ / ١١٦٩ زدا ده ست پنده كات³، هه نديكى تريش ده يگيرتته وه بۆ ساته وه ختى وتارخويندنه وه به ناوى خه ليفهى عه باسييه وه له ميسردا، كه پاش شه وه عاضد كۆچى دواى كردو

¹ صلاح الدين، عبدالله علوان، ل: ٢٢.

² صلاح الدين، علوان، ل: ٢٣.

³ سلاطين في المشرق العربي د. عصام شبارو الأيوبي، ل: ١٢٩.

خلافه تی فاطمیش رووخا له سالی ۱۱۶۷ ک/ ۱۱۷۱، راسته دهسه لاتی سه لاهه دین له وه رگرتنی
پۆستی وه زاره ته وه دهستی پیکرد پاشان به ههنگاوی له ناو بردنی دهوله تی فاطمی به هیزتری کرد،
به لام له پووی شه رعیه وه نه وه هیشتا سه ر به دهسه لاتی نوره دین مه حمود بوو که زۆری نه برد کۆچی
دوایی کرد له سالی ۱۱۶۹ ک/ ۱۱۷۴ ز، له بهر نه مه سالی کۆچی دوایکردنی توره دین به رای تیمه
میژووی دامه زاندنی دهوله تی نه یوبیه که خه لیفه ی عه باسی المستضیء بالله دانی پیادا نا له سالی
۱۱۷۵ زدا.

باسی دووم: ره‌وشت به‌رزی سه‌لا‌حه‌دین

که سایه‌تی سه‌لا‌حه‌دین ه‌لگری ریژه‌یه‌کی زور له‌ره‌وشتی جوان بوو که یارمه‌تی ده‌ری بوو بؤ به‌دیه‌نانی نامانجه مه‌زنه‌کانی، له‌گرنگترین نه‌و ره‌وشتانه‌ش نازایه‌تی و به‌خشنده‌یی و نه‌مه‌کداری و لی‌بورده‌یی و دادگری و پیاوه‌تی و جوامیری و په‌ناگرتنی به‌هیزی به‌خو و خوشه‌ویستی جیهاد و نارامگری و خوایستی و سوور بوونی له‌سه‌ر زانستخوازی و خاکی بوون... ه‌تد. نه‌مه‌ش دیارترین نه‌و ره‌وشتانه‌و به‌هیزترین نه‌و سیفه‌تانه‌ن:

یه‌که‌م: پاریزکاری و په‌رستشی خوای گه‌وره:

ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (الأعراف: ۹۶)، واته: خوا نه‌گه‌ر خه‌لکی شاره‌کان به‌راستی باوه‌ریان به‌ینایه‌و خو‌یان بپاراستایه، نه‌وووا بیگومان نی‌مه‌ ده‌رگای فه‌رپوه‌ره‌که‌تی ناسمان و زه‌ویبان له‌سه‌ر ده‌کردنه‌وه به‌لام نه‌وان که په‌یام و پیغه‌مبه‌رانی نی‌مه‌یان به‌دروژانی، جا نی‌مه‌ش به‌هوی نه‌و کارو کرده‌وانه‌ی که ده‌یانکرد و گرتمانز له‌ناومان بردن (ته‌فسیری ناسان، ل: ۱۶۳).

دیاره ترسی خوای به‌دیه‌نانی به‌ندایه‌تی ته‌واو بؤی مروّف ده‌پاریزیت له‌پیلان و ته‌له‌که‌ی دوژمنان خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿إِن تَمَسُّكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِن تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِن تَصْرُبُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ (آل عمران: ۱۲۰)، واته: جائه‌گه‌ر خوگر بن و پاریزگار بن له‌پیلان و ته‌له‌که‌ی نه‌وان هیچ زیانیکتان پیناگه‌یه‌نیت چونکه به‌راستی خوا ده‌وری پیلانیانی داوه و ناگایه به‌ه‌مووو کارو کرده‌وه و نه‌خشه‌کانیان. (ته‌فسیری ناسان: ۶۵).

گومانیش له‌وه‌دا نی‌یه که پاریزکاری و په‌رستشی په‌روه‌دگارو ترسان لی‌ی و گومانی باش بردن پی‌ی و پشت پی‌یه‌ستنی یه‌که‌م شتی‌که که ده‌بی موسولمان پی‌ی بناسریت و باشترین شتی‌کیشه که خزی پی‌ی برازینیته‌وه چونکه نه‌وه موسولمان ده‌کات به‌شیری‌کی هه‌لمه‌تبه‌ر که هه‌رگیز نابه‌زئ و پاله‌وانیکی ده‌ست پیشخه‌ر که له‌مه‌رگ ناترسیت و نازایه‌کی هیرش به‌ر که دوژمن به‌هیچ نازانیت، نه‌م تاییه‌تمه‌ندی باوه‌رو په‌رستشه‌ش له‌سه‌لا‌حه‌دیندا به‌دی هاتبوو^۱. نه‌مه‌ش رای قازی به‌هادینی ناسراو به‌نی‌بن شه‌داد که هاوچه‌رخی سه‌لا‌حه‌دین بووه و هاوپی‌یه‌تی کردووه و ناگاداری ژبانی بووه و بومان باس ده‌کات و ده‌نوسیت:

بیروباوه‌ری: سه‌لا‌حه‌دین ره‌حه‌تی خوای لی‌بی‌ت بیروباوه‌ری به‌هیز بوو، زور یادی په‌روه‌دکاری ده‌کرد، بیرو باوه‌ری له‌سه‌ر به‌لگه‌و پشکنین و گه‌پان له‌گه‌ل شیخ و گه‌وره زانایاندا

^۱ صلاح الدین الأيوبي بطل حطين محرّر القدس، علوان، ل: ۱۳۹.

بنیات نرابوو، به م شیوه یه ش توانی بیروباوه پری له ته شبیهو چواندن بپاریزیت و دور بیت له لادانی (تعطیل) داریننی سیفه ته کان له په روه ردگارو ریږه وی دامه زراوی په یږه و ده کرد به پیتی یاسای تیروانینی دروست که په سهند بوو لای که وره زانایان هه روه ها شیخی پیښه و قطب الدین نه یسابوری ره حمه تی خوی لیبت بیرو باوه پریکی بۆ کۆکرد بوویوه که هه موو شته پیویسته کانی نه و بواره ی له خو گرتبوو، نه ویش هینده گرنه بوو به لایه وه که به مندالانی ده و ته وه هه تا وه کو له مندالیه وه له هزیاندا بچه سپن، بۆ خو شم بینومه که نه وان به له بهر بویان ده و ته وه.

۱- نوږت: سه لاهه دین ره حمه تی خوی لیبت زور پابه ندی نوږتی به کومه ل بوو ته نانه ت روژیک باسی نه وه ی کرد که چه ندین ساله نوږتی به کومه لی نه فه وتاندوه، هه رکاتیکیش نه خوش بوايه نه وه نیمامیکی بانگ ده کردو زوری له خوی ده رکردنوږتیه که ی به کومه ل ده کرد، هه روه ها له سه ر سوننه ت و راتبه کانیش به رده وام بوو، شه وانیش چه ند پکاتیکي هه بوو نه گه ر خه به ری ببوايه ته وه نه گه رنا پیښ نوږتی به یانی ده یکردن، هه رگیز نوږتیسه نه فه وتاندوه مه گه ر هوشی له ده ست دایبت وه ک نه و سڼ روژه ی هوشی له خوی چوو بوو له کاتی نه خوشیدا، بۆ خو شم بینومه له نه خوشی مه رگیدا نوږتی ده کرد که تیایدا هه ر به پیوه مرد، هه رکاتیکیش کاتی نوږت بهاتیه و نه و له روښتندا بوايه داده به زی نوږتی ده کرد.

۲- زه کات: سه باره ت به زه کاتیش نه وه سه لاهه دین (ﷺ) هه رچی له سه ر پیویست بوو به خشویه تی و خیرو به خشینی تریش هه موو مال و مولکی گرته وه و له و هه موو مال و مولکه ی که هه بیو له زیو زیو ته نها چل و حه وت دره می ناصری و یه ک پاچه ئالتونی صوری به جیهیشت به بڼ نه وه ی هیچ مولک و مال و خانوو بیستان و گوندو کتلاگه و هیچ جوړه مولکیکی تر به جی بهیلت، ره حمه تی خوی لیبت.

۳- روژوی ره مه زان: چه ند روژیک روژوو قه رزار بوو، به هوی چه ند نه خوشیه که له ره مه زانه کاندئا تووشی بوو بوو قازی فاضلیش نه و روژانه ی بۆ بزاردبوو، له و ساله شدا که کوچی دواپی کرد هه ستا به گرتنه وه ی نه و روژانه و زیاتر له مانگیک به روژو بوو له بری نه و روژانه ی که له دوو ره مه زاندا له کیسی چوو بوو، به هوی نه خوشی و سه رقال بوون به جیهادو تیکوشانه وه، وادیار بوو روژوو زور له گه ل سروشتیدا نه ده گونجا به لام خوی که وره یارمه تی داو قه رزه کانی گرته وه^۲، نه وه بوو نه و به روژوو ده بوو منیش بۆم ده بزارد چونکه قازی له وی بوو ده یوت:

^۱ سیره السلطان الناصر صلاح الأيوبي ثبین شداد، ل: ۵۸.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۹۵.

(نازانم چي رووده دات) واديوار بوو كه خواي په روه دگار ده بوست پاك ببيتته وه بويه به رده وام به روژوو بؤ مه تاوه كو كڅچي دواي كرد^۱.

۴- سه باره تا به حج؛ نه وه به نيازي نه نجامداني بوو به تايبه ت له و ساله دا كه كڅچي دوايي كرد، خوي بؤ ناماده كړدو فرماني دا به خو سازدان و تنها نه وه مابوو به ريكيه ون، به لام به هوي سه رقالي و كه مي كاته وه نه و كارهي بؤ نه كرا بويه دواي خست بؤ سالي داهاتوو به لام قه دهری خواي گوره بواري نه دا نه مه ش لای هه موو خه لکی نه و كاته ناشكرا بوو^۲.

۵- گوینگرتني له قورناني پيرؤز؛ سه لآحه دين ره حمه تي خواي ليبيت زور حه زي له گوینگرتن بوو له قورناني پيرؤز، به راده يه كه كه نيمامي نويزي هه لده بزاردو به مه رجي دانابوو كه شاره زا بيت له زانسته كاني قورنان و به باشي له به ري بيت هه روه ها له كاتيكدكا كه به شه ودا له بورجه كه پيدا ده مایه وه كه سيكي راده سپارد هه تاوه كو قورناني بؤ بخويته وه^۳، له جزم و دوان و سيانيش تیده په پي، هه روه كه له مه جيليشي گشتي خوشيدا نه م كارهي ده كرد، جاريكيان به لای منالتيكدكا تيه پي كه له به رده ستي باوكيدا قورناني ده خويند، نه ویش هه ستا به نزيك كرده وه ي له خوي و به خشيني به شه بيستانيك به خوي و باوكي، هه روه ها سه لآحه دين (ﷺ) دلنه رم و هه ست ناسك و فرميسك ريژ بوو، كاتي قورناني ده بيست دلي داده م زراوو فرميسك به چاويدا ده هات^۴.

۶- گوینگرتني له فهرموده ي پيرؤز؛ سه لآحه دين ره حمه تي خواي ليبيت زور ناره زووي بيستني فهرموده ي هه بوو، هه ركاتي بيبيستايه شيخيك گيړانه وه ي باشه و فهرموده ي زوري بيستوه، نه وه نه گره بهاتايه بؤ مه جيليسي سه لآحه دين ده يه پناو خوي و خزمه تگوزارو منداله كاني و ده ست و پيوه نده كاني گوینگرتني ده بوون و فرماني ده كرد به خه لکی لای دابنيشن وهك ريژليتانيك بوي، نه گره نه و شيخش له و كه سانه بوايه نه ده چوونه كوشكي سولتان و خوي له سولتان به دوور ده گرت نه وه سه لآحه دين خوي سه رداني ده كړدو گوینگرتني ده بوو، نه وه بوو سه رداني حافظي نه سفه هاني كرد له نه سكه نده ريه داو چه ندین فهرموده ي ليوه گيړاوه ته وه، هه روه ها سه لآحه دين (ره حمه تي خواي ليبيت) حه زي ده كرد خوي فهرموده بخويته وه هه ميشه له كاتي ته نهايدا بانگي ده كړدو چه ند كتيبيكي فهرموده ي

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۹۵.

^۲ سيرة الناصر صلاح الدين لابن شداد ل ۹۵.

^۳ سيرة الناصر صلاح الدين لابن شداد ل ۹۵.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۶۰.

ده میناو بۆی ده خویندمه وه نه گهر فرموده یه کی بخویندایه و نامۆژگاری تیا بویه دلی نه رم ده بوو فرمیتسک به چاویدا ده هاته خواره وه^۱.

۷- **به گه وره گرتنی دروشم و سروته نایینه کان:** هه روه ما سه لاهه دین ره حمه تی خوی لیتیت زۆر به گه وره بیه وه ده پیروانیه دروشمه نایینه کان، باوه پری به زیندوو بوونه وه ی مروقه کان و بلۆکرده وه یان و پاداشت دانه وه ی چاکه کاران به به هه شت و خراپه کار به دۆزه خ به هیز بوو، باوه پری به ته واوی نه و شتانه هه بوو که له شه ریه تدا هاتوون و رقی له فه یله سوفو (معطله) نه وانیه که خوی گه وره له سیغه ته کانی داده پرنن، و دهریه کان - سروشت په رسته کان - و دوژمنانی شه ریه ت بوو، فه رمایشی کرد به مه لیک الظاهر ی کوپری که هه ستیت به کوشتنی گه نجیک به ناوی سهروه ردی که ده و ترا دژ به شه ریه ته و دروشمه نایینه کانی ره تده کرده وه، پیشتتر کوپره که ی ده ستگیری کرد بوو کاتس نه و شتانه ی لیبیستبوو سولتانیسی لسی ناگادار کرد بوو نه ویش فه رمانی هه لواسینی دا بۆ چه ند رۆژیک و پاشان کوشتی.

۸- **گومانی باشی به په روه مردگار:** نیبن شه داد ده لئ: سه لاهه دین به ره حمه ت بیت گومانی باش بوو به رامبه ر به خواو زۆر پشتی پی ده به ست و هه میشه ده گه راپیه وه بۆ لای، شوینه واری نه مه شی به باشی پیوه دیار بوو خۆم نه م روودا وه م لیبینی: کاتس فه ره نه چه کان له نزیک - بیت نوبه - که شوینتیکی نزیکی قودسه لایاندا بوو سولتانیس له قودسدا بوو چاو ساغی ده نارد بۆ ناگاداریبون له دوژمن^۲، نه وه بوو هه والی نه وه هات که دوژمنان سورن له سه ر گه مارۆدان و داگیرکردنی قودس و کوشتارکردن تیایدا، نه مه ش موسلمانه کانی ترساندنه ویش فه مانده کانی کۆکرده وه و نه م مه ترسیه ی له گه لدا تاوتوی کردن و راویژی پیکردن ده رباره ی مانه وه له قودسدا نه وانیش روپاییان ده کردو ناشکراو نه یینی وه ک یه ککنه بوو زۆریه یان سوربوون له سه ر نه وه ی که هیچ به رژه وه ندیه ک له مانه وه ی خودی سه لاهه دین له قودسدا نییه، چونکه نه وه نیسلام توشی مه ترسی ده کات و وتیان: ئیمه تیایدا ده مینیه نه وه و تۆ به کۆمه لئ سه ر یازه وه بپۆره ده ره وه بۆ پویه روپوونه وه ی دوژمن وه ک نه وه ی له عه کادا کردیان، هه روه ها سه لاهه دین و سه ر یازه کانی سه ر قالی ریگریکردن له نازوقه و ته نگ پی هه لچینی دوژمنانبن، نه وانیش هه لده ستن به پاراستنی شاره که و به رگری لیکردنی نه وه بوو نه نجومه نی شورایان له سه ر نه مه ریکه وت، به لام سه لاهه دین سوربوو له سه ر نه وه ی که خۆی له شاردا

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۶۱.

^۲ سیره السلطان الناصر صلاح الدین ل ۶۱.

بمینیتته وه، چونکه ده یزانی نه گهر خۆی تیایدا نه مینیتته وه که س تیایدا نامینیتته وه، کاتئ
 فه رمانده کان چوونه وه بۆ ماله کانیان هه والیان نارد بۆی که نه وان نامینه وه نه گهر الملك
 العادلی برای یان یه کیک له کورپه کانی نه مینیتته وه هه تاوه کو خۆی سه ره رشتیان بکات و
 فه رمان له خۆیه وه وه رگرن نه ویش تیگه یشت که نه مه ئاماژه یه بۆ ئاماده نه بوونیان بۆ مانه وه
 له قودسدا، بۆیه دلئ تهنگو بیرى په رته وازه بوو نه وشه وه له خزمه تیدا مامه وه وه وه رزی
 زستانبوو دووبه دوو ماینه وه شوینه کانمان دابهش ده کردو پیدایستیمان بۆ داده نا به م
 کاره وه خه ریک بووین هه تاوه کو به زهیم پیایدا هاته وه له تیکچوونی ده ترسام - وادیاره
 سه لاهه دین فشاری خویئی به رزبووه - منیش تکام لیکرد هه تاوه کو پشووبدات، به لگو
 ماوه یه ک بخه ویت، نه ویش وتی: له وانیه تۆ خه وت بیت؟ پاشان هه ستا و منیش هه ر که
 هه ستام و گه شتمه ماله وه یه کسه ر بانگی به یانی فه رموو، چوم بۆ لای بۆ نوریزکردن، چونکه
 زۆره ی کات نوژیی به یانیم له گه لداکرد، کاتئ چومه لای بینیم ئاویه چاویدا دیته خواره وه
 فه رموی: به هیچ شیوه یه ک خه وم بۆ نه هات، منیش وتم: نه زانم ووتی چۆن؟ وتم، چونکه
 منیش نه خه وتوو و کاتی خه ونه مابوو پاشان نوژی مانکردو ده ستمان کرده وه به کاری خۆمان و
 پیم وت: روداویکم به سه ره اتوو هه که وانه زانم وتی چیه؟ وتم: پشت به ستن به خوا و گه رانه وه بۆ
 لای و په نابردن بۆی بۆ هه لگرتنی نه م گرفته له سه رمان نه ویش وتی: بۆ نه وه ده بی چی
 بکه ین؟ وتم: نه مرۆ جومعه یه گه وره مان خۆی بشوات و نوژیی هه ینی له قودسدا بکات له شوینی
 بلندبوونه وه ی پیغه مبه ر (عليه السلام)، پاشان گه وره مان شتیک بکات به خیر له سه ر ده ستی
 که سیک که متمانه ی پیی هه یه و دواتر دوورکات نوژی له نیوان بانگو قامه تدا بکات و تیایدا
 نزایه کی زۆر بکات، چونکه فه رموده یه کی صحیحی ده رباره هاتوو ه پاشان نه لیت: حوایه گیان
 هۆکاره مرۆفکرده کانی سه ر زه وی به بنه به ست گه شتوو و ته نها پشت به ستن به تۆوه
 ده سگرتن به به رنامه که ت و په ناهینان بۆ تۆ ماوه تۆمان به سه و پشت و په نامان هه ر تۆیت.
 نه گه ر نه مانه بلتیت نه وه خوای گه وره له وه به خشنده تره که بی ئومیدت بکات،
 سه لاهه دینیش هه موو نه وانیه کردو منیش وه ک نه ریتی خۆم له ته نیشتییه وه نوژیژم کرد/
 نه ویش دوو رکاته که ی له نیوان بانگو قامه تدا کردو پاشان بینیم کړنوشی بر دو
 فرمیسه که کانی به پرسی دا ده تکایه سه ر به رماله که ی، به لام نه مده زانی چی ده وت، نه وه بوو
 پیش تیپه ر بونی نه و رۆژه نامه یه ک له عزه دین جوریدی که فه رمانه وه ای الیزک - وه هات و
 ئاگاداری نه کردینه وه که فه ره نه چه کان شله ژاون و نه مرۆ هه موو سه ر یازه کانیان به ره و بیابان
 به ریکه وتوو و تا نیوه رۆ له وئ بوون پاشان گه راون ته وه بۆ ختوه ته کانیان، له به ره به یانی

شهمه شدا نامه یه کی ترهات که نه وهی دویات کرده وه، پاشان له کاتی نیوه رۆدا سیخوریک هاتو هه والی دا که ناکوکی که وتۆته نئوانیان و فره نسیسیه کانیان^۱، پئیان وایه که ده بی گه مارۆی قودس بدهن، نه نکتاره کانیش^۲ پئیان وابوو که نابئ ناینی گاوری تووشی مه ترسی بکریت و هه لئان بدهنه نه و چیا یه به بوئ ناوییه، چونکه سولتان هه موو کانیه کانی ده ووروبه ری قودسی تیکد ابوو، پاشان چوونه وه بو راویژکردن، چونکه نه ریتیان وابوو راویژیان ده کردبو جهنگ به سه رپشتی نه سه په کانیا نه وه نه وه بوو ده که سیان بو نه وکاره ده ستنیشان کردو کردیانه دادوهر و هه رچیان بوتایه له قسه یان دهر نه نه چوون، نه وه بوو سه ره له به یانی دوو شهمه مزده دهر هاتو ناگاداری کردنه وه که رۆشتوون و ناوچه که یان به ره و رهمله به جیهیشتوو، من نه مه م بینی وه که به لگه یه که بو پشت به ستن و گه پانه وهی بو پهروه ردگار^۳.

دووه م: دادگه ری:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (النحل: ۹۰)، واته: (به راستی خوا فرمان ده دات به داد پهروه ری و چا که کاری و یارمه تیدان و... هتد) (ته فسیری ئاسان، ل: ۳۷۷). دیاره فرمانکردنی پهروه ردگاریش به کاریک پیویست فره زبوونی نه و کاره ده گه یه نیت وه که ده فره مویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوُّوا أَوْ تَعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ (النساء: ۱۳۵)، واته: نهی نه وانسه ی باوه پرتان هیناوه هه میسه راگری دادوهری بن و شایه تی بو خوا بدهن، پاشایه تیه که شیان بو خۆتان و دایک و باوکتان یان خزمانیش هه بیت، نه گه ره که سیک له وانه ده وه له مه ند بیت یان هه ژار خوا به رژه وه ندی نه وان چاکتر ده زانیت له نئوه، نه که ن شوین ناره زوی نه فس بکه ون و له داد پهروه ری لابه دن (زمان بگوین) و شایه تی ناحه قی بدهن، یان پشت هه لکه ن، نه وه چاک بزائن خوا ناگاداره به کارو کرده وه تان (ته فسیری ئاسان، ل: ۱۰۰).

سیفه تی دادگه ریش له دیارترین سیفه ته کانی سه لآحه دین بوو، باوه رپیشی وابوو که دادگه ری یه کیکه له یاسا کانی پهروه گار له بونه وهر داو به ره مه میکیسه له به ره مه کانی باوه ر نه مه شی له نوره دینی مامۆستای گه وره یه وه فیروبو بوو که بنه مای دادگه ری نویکرده وه و سه لآحه دینی له سه ر

^۱ واته خاچپه رسته لاتینییه فره نه سیه کان که به زۆری هه لمه تی یه که م دووه می خاچپه رسته کان له وان پیکه اتبوو.

^۲ مه بست به نه نکتار پاشا ریشارد شیر دلی پاشای انکلترایه.

^۳ سیره السلطان صلاح الدین، ابن شداد ل ۶۴.

پهروه رده کرد، سه لاهه دین دادپه روهرو پشتیوانی چه وساوه کان بوو له بهرامبهر دهسته لاتدارانداو هموو روژئیکی دوشه ممه و پینج شه ممه له مه جلیسیکی گشتیدا بۆ ئه و مه بهسته داده نیشته و زانایان و دادوهران له گه لیدا ناماده ده بوون و ده رگایان بۆ خاوهن کیشه کان والا ده کرد هه تاوه کو هموو که سیك بگاته لای به گه و ره و بچووک و پیره ژن و پیره پیاوه وه نه مه شی له شارداو له کاتی گهشت و گه پانیشدا ده کرد، هه میشه ش ناماده بوو بۆ ئه و چیرۆکهانی که ده خرانه پیش چاوی و په رده ی له سه ر ناهه قیه کان هه لده دایه وه، هه موو روژئی چیرۆکهانی کۆده کرده وه و ده رگای دادگه ری والا ده کرد و هه رگیز که سیکی رهت نه کردۆته وه که بۆ یه کلاکردنه وه ی کیشه یه ک هاتبیت، پاشان له گه ل نوسه ره که یدا ماوه یه ک داده نیشته به شه ودا بیت یان روژوو له کیشه کانی به و شیوه یه ی که په روه ردگار ده یخسته دلپه وه، به رده وام یادی په روه ردگاریشی فه رامۆش نه ده کرد و به خویندنی قورئانه وه خه ریک ده بوو، زۆر دلنه رم و میهره بان بوو به رامبهر به ژۆرده سه ته کانی و پشتیوانی ئاین بوو، هه رکه سه ئیکیش هانای بۆ بهردایه گۆبیبیستی ده بوو و گرفته که ی بۆ چاره سه رده کرد، نه وه بوو پیاویکی خه لکی دیمه شق به ناوی زهیره وه سه کالای تقی الدینی برزای سه لاهه دینی لاکرد، نه ویش ناردی به شوینیدا هه تاوه کو بیهینن بۆ مه جلیسی دادوهری، کاتی هینایان و دوو شایه تی ناسراو قسه وه رگه یرو شایه تیان له سه ردا، قاضی ابا القاسمی (قاضی حماه) راسپارد بۆ دادگاییکردنی، پاش ناماده بوونی شایه ته کان و شایه تی دانایان پاش نه وه ی بریکار دروستی بریکاریه که ی سه لماندو نه یاره که شی ره تیده کرده وه^۱، قاضی ابن شداد وتی: کاتی بریکاریه که جیگیر بوو فه رمانمکرد به ابا القاسم که هه ردوولا یه کسان بکات نه ویش کردی (به رامبهره که شی خزمی سوولتان بوو) پاشان دادگاییه که به پۆوه چووو سویند خواردن رووبه پوی تقی الدین کرایه وه و مه جلیسه که به و شیوه ی کۆتایی هات به هۆی هاتنی شه وه وه، تقی الدینیش یه کیک بوو له خو شه ویسترین که سه کانی به لایه وه، به لام هه ق و راستی له پیش هه موو شتیکه وه بوو له لای^۲. نه وه ش که دادگه ری ده سه لمینیت نه وه یه که نه و به رامبهر به پرکابه ره که ی ده وه ستا له دادگادا بی نه وه ی پتی نه نگی و شوریه ی بیت، چونکه هه ق به لای نه وه وه له هه موو شتی که له پیشتر بوو، جارێکیان بازرگانیک به ناوی (عمر خلطی) داوایه کی له سه ر سه لاهه دین تو مار کرد که هه ستاوه به بردنی کویله یه کی به ناوی (سنقر) و هه موو مولک و مالی نه م کویله یه ی به نارپه وا بردووه، کاتیک نه م بازرگانه سه کالانامه که ی پیشکه ش به قاضی ابن شداد کرد، سه لاهه دین

^۱ سیره السلطان الناصر لابن شداد ، ل: ۶۶.

^۲ سیره السلطان الناصر لابن شداد ، ل: ۶۶.

لیبورده بییه کی گه وره ی نواندو به سنگیکی فراوانه وه له به رامبه رییه وه وه ستاو هه رییه که به لگه و شایه ته کانی خویانیان هیتا هه تاوه کو له کزتا ییدا بۆ درۆزنی و ناهه قی داواکه ی کابرا بۆ داوهر روونیویه وه له گه ل^۱ نه مه شدا سه لآحه دین رازی نه بوو خاوه ن داواکه به دهستی به تاله وه بجیتته وه، به لگو فه رمانیدا که پۆشاکیک و پیریک پاره ی بدهنی هه تاوه کو به خشنده یی خۆی بسه لمینیت له کاتیکدا که توانای تۆله کردنه وه ی هه بوو^۲ هه روه ها له نیشانه کانی دادگه ری هه ستانی به چاودیری کردنی به رژه وه ندیه کانی خه لگ و نه هیشتنی هه ندی باج وه ک بارسوکیه ک بۆ خه لگ و لابردنی سته م له سه ر شانیان، ابن جبیریش له باسی چاکه کانی سه لآحه دیندا باسی لابردنی زۆرک له و باج و خه رجیانه ده کات که به سه ر خه لکیدا سه پینرابوون، له کپین و فرۆشتنه کاناذا، ته نانه ت باج بۆ خواردنه وه ی ناوی نیل دانرابوو، به لام سه لآحه دین هه موو نه وانه ی نه هیشته^۳، هه روه ها باجیک هه بوو که ریژه که ی حه وت دینارو نیو بوو به سه ر حاجیه کانا سه پینرابوو له کاتی چونیاذا بۆ حیجاز بۆ ناوه دان کردنه وه ی مه ککه و مه دینه و یارمه تیدانی خه لگی تیاپاندا و فاطمه کانش زیا ده په ویان ده کرد له کز کردنه وه ی نه م باجاونه داو سزای توندی نه و که سه یان ده دا که ناماده نه بوایه بیدات، به لام سه لآحه دین نه مه شی نه هیشته و له بری نه وه هاوکاریه کی مادی دانا که یه کسان بوو به وه ی که له حاجیه کان وه رده گیراو سالانه ده درا به خه لگی حیجاز به م شیوه یه ش حاجیه کانی رزگارکرد له چنگی باج وه رگره کان، به تاییه ت که ریژه یه کی زۆریان هه ژاریوون و نه یانده توانی نه و پاره یه بده ن که لیبان داوا ده کرد، به م شیوه یه خوای گه وره له سه ر دهستی نه م سولتانه دادگه ره موسلمانانی له به لایه کی گه وره رزگارکرد^۴، له راستیدا دادگه ری به هیزترین و پیرۆزترین پاریزه بۆ مولک و ده ولت چونکه گوپرایه لی و خۆشه ویستی مسۆگه ر ده کات و چاکسازی بۆ کاره کان و نه ش و نماکردن بۆ سامانه کان ده گپزیتته وه و هاوالاتیان ده بوژیتیتته وه بۆیه خوای گه وره مرفه کانی بانگهیشته کردوه بۆ به دیهیتانی و هانیداون بۆ پاراستنی^۵.

سییه م: نازایه تی؛

نازایه تی یه کیکه له پۆیسترین سیفه ته کانی پاشاو پۆیسته بیته به شیک له سروشتی، هه تاوه کو بتوانیت به سام و شکو بیت و دوژمن بی هیوا بکات له چاوپرینه خاک و ولاتی و بتوانیت به هۆیه وه ولات بپاریزیت و پاریزگاری له هاوالاتیانی بکات، سه لآحه دین به ره حمه ت بیت یه کیک بوو

^۱ سیره السلطان الناصر لابن شداد ، ل: ۶۶، صلاح الدین، علوان ، ل: ۱۴۳.

^۲ رحله ابن جبیر له ، صلاح الدین وه، علوان ، ل: ۱۴۳.

^۳ هه مان سه رچاوه ، صلاح الدین وه، علوان ، ل: ۱۴۴.

^۴ النهج المسلوک فی سیاسه الملوک، ل: ۱۰۲.

له مروءه هره نازاكان و، دهرونى به هيژو دلى دامه زراو توندو تۆل و چاو نه ترس بوو، جار يكيان بينيم به رامبه ر به كۆمه ليكي زۆر له فره نجه كان وه ستابوو كه به رده وام هيژيان بۆ ده هات، به لام ئەم به رده وام و نارامگرو به هيژبوو، ههروهك دواى نوپژى عه سر حه فتاو ئەوه نده كه شتيان گه شته عه ككا، به لام ئەم وهى به رنه دا، ئەوه بوو فه رمانى به كۆمه ليك ده كردو خۆشى له گه ل كۆمه ليكي كه مدا ده مايه وه بۆ رو به رو بوونه وهى ئەو سوپا و گه وره يان ، ئيبن شداد ده لئيت: پرسيارم كرد له باليانى كورپى بارزان كه يه كيك بوو له گه وره پاشاكانى كه نار ده ريا سه لآحه دينيش ره حمه تى خواى ليبيت لاي دانيشتبوو، له رۆژى مۆركردنى ناشته واييدا ده رياره ي ژماره يان، وه رگيزه كه ش به ده مى ئەوه وه وتى ده لئيت: من و فه رمانه و اى صيدا (كه ئەه ويش يه كيك بوو له پاشاو كه سه زيره كه كانى) به روه و سه رياره كانمان ده رۆيشتين له صوردا، كاتى نزيكيان بووينه وه، گره ومان له سه ر كردن من وتم شه س سه د هه زارن ئەو وتى پينج سه د هه زارن يان به پينچه وانه وه وتم: چه نديان ليكوژراوه؟ وتى به كوشتن نزيكه ي سه د هه زار، به لام به خنكان و مردن نازانم، له و كۆمه له يه ش ته نها كه مينه يه كيان گه رايه وه، هه روه ها سه لآحه دين رۆژى جار يك يان دوو جار به ده ورى دوژمندا ده سوپايه وه ئەگه ر لئيانه وه نزيك بووايه، كاتى جه نگيش گه رم ده بوو سه لآحه دين به ناو ريزه كاندا ده گه راپا كورپكى له گه لدا بوو و قه لغان يكيشى به ده سه ته وه بوو سه رياره كانى ده بېرى له راسته وه بۆ چه پ و هيژ ش به ره كانى ريكده خست و فه رمانى پيشه روى و وه ستانى له و شوينه دا پئده كردن كه به باشى ده زانى، هه روه ها نزيك ده بووه وه له دوژمن و ده چوه ته نيشتيانه وه^۱، ئيبن شداد ده لئيت: به شيك فه رموده ي بۆ خوينا ريه وه له نتيوان هه ردوو ريزه كه دا ئەوه ش له به ر ئەوه بوو كه من پيم وت: فه رموده له هه موو شوينيكي پيروژدا بيستراوه، به لام بيستراييت كه له نتيوان هه ردوو ريزه كه دا گوپيستي بن، جا ئەگه ر گه وره مان حه ز ده كات ئەوه ي ليوه باس بكرت ئەوه باشه، ئەه ويش مۆله تى داو به شيكيان هينا و كه سيكيان هينا كه شاره زابوو خوينا ديه وه بۆمان و ئيمه ش به سواري و لآخه كانمانه وه بوين له نتيوان هه ردوو ريزه كه دا ماوه يه ك ده رۆشتين و ماوه يه ك ده وه ستاين. هه رگيزيش نه ميبينوه سه لآحه دين دوژمن به زۆر بزانييت يان به گه وره بۆيان بپوانايت، به لكو به رده وام بېرى ده كرده وه له پلاندا نندا بوو هه موو به شه كانى ده هيتايه يادى خۆى و هه ر به شه ي به پتي پتويست ريكده خست به بى توپه ريه ي و هه لچون، ئەوه بوو له (المصاف الأكبر) له عه ككا موسلمانه كان تيکشكان، ته نانه ت دل و ناوه ندى سوپا كه ش

^۱ النهج المسلوك فى سياسة الملوك، ل: ۱۰۳.

هه لهات و قه لغان و ئالاكه شيان كه وت^۱، به لام سه لآحه دين (ﷺ) خۆپاگرى نواندو به چه ند كه سيكى كه مه وه رويكرده خه لكه كه و كۆي كردنه وه و به رى ليگرتن و شه رمه زارى كردن هه تا وه كو بگه زينه وه به رده وام ئه م كارهى كرد هه تا وه كو سوپاي موسلمانه كان سه ركه وتن له و رۆژه داو نزيكه ي حه وت هه زار پياده و سواريان ليكوژرا^۲، به لام سه لآحه دين هه ر خۆراگر بوو، هه رتا وه كو لاوازي موسولمانه كانى بۆ ده ركه وت ئينجا بپريارى سولحى دا هه رچه نده لاوازي و كوشتارى رۆد به دوژمنانه وه ديار بوو به لام ئه وان چاوه پوانى كۆمه كي بوون و ئيمه چاوه پوانى نه بووين. بۆيه به رژه وه ندى له ريككه وتندا بوو، ئه مه ش كاتيك ده ركه وت كه قه زاوقه ده ر هه گبه ي خۆي بۆ ناشكرا كردين^۳.

چوارهم: به خشنده يى:

به خشنده يى كرۆكى ره وشتى جوان و چله پۆپه ي پياوه تيه، هه موو جوانى و باشيه ك له وه سفيدا و تراوه^۴، له ئه نه سه وه (ﷺ) ده لئيت: پيغه مبه ر (ﷺ) باشترين كه سو به خشنده ترين و ئازاترين كه س بوو^۵، له جابريشه وه (ﷺ) ده لئيت: هه رگيز شتيكيان له پيغه مبه ر داوا نه كردوه و بلى نه^۶ شافعيش ده لئيت:

وإن كثرت عيوبك في البرا
وسرك أن يكون لها غطاء
تستر بالسخاء فكل عيب
يفظية كما قيل السخاء^۷

به خشنده يى سولتان سه لآحه دين له وه ديارتر بوو كه بنوسرئيت و به ناوبانگتر بوو له باسكردن به لام ئيمه به شيويه يه كي گشتى ئاماژه ي پى ده ده دين ئه وه بوو له گه ل ئه وه هه موو مولكه دا كه هه يبوو كاتى مرد له گه نجينه كانيدا ته نها چل و حه وت دره مى ناصرى زيو هه بوو له گه ل يه ك پارچه زيپى صوريدا^۸ هه روه ها سه لآحه دين به ناوبانگ بوو به به خشنده يى و ئه وه ي له كۆشكه كانيدا هه بوو له گه وه ره و پاره دابه شى كرد به سه ر ئه ميرو هاوړيكانيدا هيجى بۆ خۆي نه هيشته وه هه روه ها

^۱ ئالاي تاييه تي سولتان سه لآحه دين زه رديبوو له ناوه پاستيشدا هه لۆيه كي سور هه بوو.

^۲ ئالاي تاييه تي سولتان سه لآحه دين زه رديبوو له ناوه پاستيشدا هه لۆيه كي سور هه بوو.

^۳ سيرة الناصر صلاح الدين، ابن شداد، ل: ۷۴.

^۴ الأطلاق بين الطبع والتطبيع، ل: ۱۵۷.

^۵ البخارى ژماره ۳۰۴۰.

^۶ البخارى ژماره ۶۰۳۴.

^۷ الأطلاق بين الطبع والتطبيع ص ۱۵۹.

^۸ سيرة الناصر صلاح الدين لابن شداد ص ۷۰.

دیاریشی دهنارد بۆ هریمه‌کان نه وه‌بوو کاتی ئامه‌دی ئازاد کرد قرأ أرسلان داوای لیکرد نه‌ویش پتی به‌خشی^۱ هه‌روه‌ها له‌کاتی ته‌نگانه‌شدا وه‌ک کاتی فراوانی هه‌ر به‌رده‌وام بوو له‌به‌خشیندا جارێکیان باسی له‌به‌خشنده‌یی خۆی ده‌کردو ده‌یوت: سویند به‌خوا نه‌گه‌ر هه‌موو دنیا ببه‌خشریت به‌که‌سیکی هه‌ولده‌رو ئاواته‌ خواز نه‌وه به‌ زۆری نازانم بۆی نه‌گه‌ر هه‌موو که‌نجینه‌کانمی بۆ به‌تال کم هه‌شتا شیایوی نه‌و ئاره‌قی نۆچه‌وانه‌ی نییه که‌ بۆی رشتووم^۲.

هه‌نده‌ش به‌خشنده‌ بوو نه‌گه‌ر بیزانیایه له‌که‌نجینه‌کانیدا پاره هه‌یه نه‌وه پشووێ نه‌ده‌دا نه‌وه پاره‌یه‌ی ده‌به‌خشی، نه‌گه‌ر پاره‌یه‌کیشی بدایه به‌که‌سیک پاشان بو‌یرایه نه‌وه نه‌ندازه‌یه به‌شی ناکات دوو هه‌نده‌ی پی ده‌دا^۳ هه‌ر پیاویکی به‌ته‌مه‌نیشی ببینیایه به‌زه‌یی پێدا ده‌هاته‌وه‌و پاره‌ی پی ده‌داو چاکه‌ی له‌که‌لدا ده‌کرد، هه‌ر هه‌تیویکیشیان به‌نیایه‌ ته‌ لای نه‌وه ره‌حمه‌تی بۆ دایک و پاوکی ده‌ناردو دلته‌وایی ده‌کردو یارمه‌تی ده‌دا، نه‌گه‌ر سه‌ره‌رشتیارێکی گه‌وره‌شی هه‌بوایه پاره‌که‌ی به‌وه ده‌دا نه‌گه‌نا هه‌ر نه‌وه‌نده‌ی پی ده‌دا که‌ پێویستی بوایه‌و نه‌وه‌ی تریشی ده‌دا به‌وه‌که‌سه‌ی که‌ په‌روه‌رده‌کردنی له‌نه‌ستۆ گرت بوو. عیمادی نه‌صفه‌هانی‌ش باسی به‌خشنده‌یی ده‌کاوه‌لی: ئاره‌زووی به‌خشینی نه‌وه‌ دیاری و باجانه‌ی هه‌بوو که‌ ده‌هه‌تران، زۆرجار پێش گه‌شتنی پاره‌ ده‌بیه‌خشی و هه‌واله‌ی ده‌کرد بۆیان هه‌رکه‌سیکی‌ش به‌هاتایه بۆ پاره‌ ده‌ستی به‌روویه‌وه نه‌ده‌نا به‌لکو به‌نهرمی وه‌لامی ده‌دایه‌وه‌و داوای چاوه‌پروانی لێ ده‌کردو ده‌یوت: ئیستا هه‌یچمان لا نییه^۴، له‌وه‌ش زیاتری ده‌دا به‌داواکار که‌ ده‌یویست، زه‌رده‌خه‌نه‌شی بۆ ده‌کرد وه‌ک نه‌وه‌ی که‌ هه‌چی پی نه‌دابی^۵ ژماره‌ی نه‌وه‌ سه‌پانه‌ش که‌ به‌خشی به‌ئاماده‌بووان له‌که‌لیدا بۆ جه‌هاد له‌ماوه‌ی سی سالددا له‌وکاته‌وه‌ی که‌ فره‌نجه‌کان دابه‌زینه‌ عه‌ککا له‌ره‌جه‌بی سالی ۵۸۵ه‌ک یه‌وه هه‌تاوه‌کو روژی مۆرکردنی ریککه‌وتن له‌شه‌عبانی سالی ۵۸۸ه‌ک دا به‌دوانزه هه‌زار نه‌سه‌پ و ماین مه‌زه‌نده ده‌کرین. این شدا‌یش سه‌باره‌ت به‌مه‌ ده‌لی: هه‌ر که‌سی به‌خششه‌کانی ببینی نه‌م ژماره‌یه به‌که‌م ده‌زانی نه‌مه سه‌رباری نه‌وپاره‌یه‌ی که‌ وه‌ک نرخ‌ی نه‌سه‌په‌ پیکراوه‌کانی جه‌نگ ده‌یدا به‌خواه‌نه‌کانیان و هه‌رگیز سواری نه‌سه‌پیکیش نه‌ده‌بوو که‌ به‌خشرایی یان به‌لێنی به‌خشینی درایی و پی به‌خشراره‌

^۱ سیره‌ الناصر صلاح‌الدین لابن‌شداد ص ۷۰.

^۲ تاریخ‌ الأیوبیین فی مصر، محمد سهیل طقوش ص ۲۲۱.

^۳ تاریخ‌ الأیوبیین فی مصر و بلاد‌ الشام ص ۲۲۱.

^۴ الفتح‌ القیسی فی الفتح‌ القدسی ص ۶۲۹.

^۵ سیره‌ السلطان‌ الناصر ل: ۴۹ ابن‌شداد.

چاوه پروانی بی^۱ کاتی کۆچی دوایی کرد هینده پاره‌ی نه‌بوو که زه‌کاتی لئ بکه‌وئیت چونکه له‌خیرکردندا هه‌مووی به‌کاره‌یتابوو^۲ قازی ابن شداد نه‌ئێ: رۆژیکیان گویم لئ بوو له‌باسی خۆیدا ده‌یوت: نه‌کرئ له‌ناو خه‌لکیدا که سانیك هه‌بن که وه‌ك چۆن له‌خاک ده‌پوانن ئاواش له‌سامان پروانن^۳.

پینجه‌م: گرنگیدانی به‌جیهاد:

سه‌لاحه‌دین (ﷺ) هه‌میشه ده‌ست به‌کاربوو بۆ جیهاد گرنگی زۆری پێده‌دا نه‌گه‌ر که سێکیش سویند بخوات و بلێت پاش ده‌رچوونی بۆ جیهاد هیچ دینارو دره‌میکی له‌شتیکی تر جگه‌ له‌جیهادو رێکخستنی سوپادا سه‌رف نه‌کردوه‌ ئه‌وه راست ده‌کات و سوینده‌که‌ی ناکه‌وئ، له‌راستیدا خۆشه‌ویستی و چه‌زی جیهاد به‌ته‌واوی دئی پر کردبوو به‌جۆرێک که به‌به‌رده‌وامی باسی لێوه ده‌کردو خه‌ریکی که ره‌سته‌کانی بوو و گرنگی به‌پیاوه‌کانی ده‌دا و چه‌زیشی له‌هاورپێه‌تی ئه‌و که‌سانه‌ بوو که باسیان ده‌کردو خه‌لکیان بۆ هان ده‌دا، ئه‌وه بوو له‌خۆشه‌ویستی جیهادو تیکۆشان له‌پیناو خوادا مال و مندال و ولات و خاک و زیدی خۆی به‌جیه‌شت^۴ و رازی بوو به‌نیشته‌جیبوون له‌زۆر خێوه‌تیکدا که په‌شه‌با راست و چه‌پی پێده‌کردو شه‌ویکیان له‌عه‌ککادا خێوه‌ته‌که‌ی که‌وت به‌سه‌ریدا به‌هۆی ره‌شه‌بایه‌کی تونده‌وه‌ ئه‌گه‌ر داری ناوه‌راستی خێوه‌ته‌که‌ نه‌بوايه‌ گیانی له‌ده‌ست ده‌دا، هه‌موو ئه‌مانه‌ش تامه‌رزویی و خۆپاگری زیاتر ده‌کرد، ئه‌گه‌ر که سێکیش بیویستایه‌ لێیه‌وه‌ نزیک بپێته‌وه‌ ئه‌وه به‌باسی جیهاد ده‌ستی پێده‌کرد، چه‌ند کتیبیکیشی له‌باره‌ی جیهاده‌وه‌ بۆ نوسرا، ئیبن شه‌داد ده‌ئێ: من یه‌کێک بووم له‌و که‌سانه‌ی که کتیبیکم بۆ کۆکرده‌وه‌، له‌باره‌ی جیهاده‌وه‌ و باسی ره‌وشته‌کانی جیهادو هه‌موو ئه‌و ئایه‌ت و فه‌رمودانه‌ کردبوو که له‌باره‌یه‌وه‌ هاتوونو لێکدانه‌وه‌م بۆ نه‌زانراوه‌کانیان کردبوو، سه‌لاحه‌دینیش زۆر ده‌یخوینده‌وه‌و گرنگی پێده‌دا هه‌تاوه‌کو الملك الأفضلی کورپی لێی وه‌رگرت و وتی ئه‌وه ده‌گێرمه‌وه‌ که لێیه‌وه‌ بیستومه‌: له‌مانگی ذی القعدة‌ی ساڵی ۵۸۴ ک دا ده‌ستی گرت به‌سه‌ر کوکبادا و فه‌رمایشتی کرد به‌سوپا، سه‌ربازه‌کانی میسریش گه‌رانه‌وه‌ بۆ میسرو له‌پیشه‌وه‌یاندا الملك العادل هه‌بوو ئه‌ویش له‌گه‌لیدا رۆشت هه‌تاوه‌کو خوا حافیزی لئ بکات و نوێژی جه‌ژن له‌قودسدا بکات و ئیمه‌ش له‌خزمه‌تیدا ده‌پۆشتین، کاتی نوێژی جه‌ژنی له‌قودسدا کرد به‌خه‌یالیدا هات که له‌گه‌لیدا بجێت بۆ عه‌سقلان له‌وئ خواحافیزیان لئ

^۱ تاریخ الايوبیین في مصر و بلاد الشام ل ۲۲۲.

^۲ تاریخ الايوبیین في مصر و بلاد الشام ل ۲۲۲.

^۳ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۷۱.

^۴ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۷۶.

بکات و له که نار دهریاوه بگه پښته وه و سهردانی ناوچه که ناربییه کانی بکات هه تاوه کو عه ککاو کاروباره کانی ریڅ بخت، به لام هاوه لانی رایان و ابو که نه و کاره نه کات، چونکه نه گهر سه ریازه کان برپون ژماره یه کی که میان لی ده میښته وه و فاره نجه کانش له صوردان نه مهش مه ترسییه کی گه وره یه ی تیا به به لام نه و گوئی نه گرت و له گه ل سه ریازه کان و براکه یدا روشت و له عه سقه لاند ا خواحافیزی لی کردن، نیمهش له خزمه تیدا به که نار دهریاوا به ریڅه وتین به ره و عه ککا، نه و کاتانهش زستانیکی سهخت بو دهریاش شه پوئی توندی ددها وه کتو به رز ده بویه وه، منیش یه که م جارم بو که دهریا ببینم، بویه زور ترسام و نه گهر که سیڅ پی پی بوتایه م یه ک میل برپوئته دهریاوه هه موو دنیات پی ده دم نه مده کردو گالته م به پای نه و که سه ی ده هات که ده چپته دهریاوه بو ده سته که وتنی دینار یان دره میڅو، رای نه و که سه م پی په سه ند بو که شایه تی که سیڅ قبول نا کات که دهریاوان بیت، هه موو نه مانه م به خه یالدا هات له ترسی گه وره سی نه و شه پو لانه ی دهریا که بینیم له کاتیکیشدا که له م خه یالانه دا بووم سه لآحه دین ره حمه تی خوای لی بیت ناوپی لی دامه وه وتی: شتیکت بو باس نه که م؟ وتم: به لی، وتی: به خه یالدا هاتوه که هر کاتی خوای گه وره ناوچه کانی تری که ناری له سه رده ستمان نازاد کردن، ولات بهش بکه م و وه سیهت بکه م و به جیی بهیلم و بچه دهریاوه و بگه مه دورگه کانیان و راهه دویمان بنیم هه تاوه کو یان که سیڅ له سه ر زه ویدا نه هیلم به بی باوه پی، یان ده مرم، نه م قسه یهش زور کاری لی کردم چونکه پیچه وانه ی نه وه بو که به خه یالی مندا هات، منیش پیتم وت: له سه ر زه ویدا له گه وره مان نازاتر نییه و له ویش مکورتر نییه بو سه رخستنی ثابنی خوا، وتی: چوڼ؟ وتم: نازایه تیبه که له به رنه وه ی گه وره مان له م دهریا ترسنا که ناترسی و سه رخستنی ثابنش له به رنه وه که گه وره مان رازی نابی بی باوه پان ته نها له ناوچه یه کدا نه مینن به لکو ده یه وی له ته واوی سه رزه ویدا نه مینن، وتم: به لی نه مه ته نها نیهت و ناواتیکی جوانه، چونکه گه وره مان قه لاو په ناگه ی نیسلا مه و نابی خوی بخته مه ترسییه وه، نه ویش وتی: من رای تو م نه وی باشترین مهرگ کامه یه؟ منیش وتم: مهرگ له پینا و خوادا، وتی: دوا ناواتی منیش نه وه یه که له پینا و خوادا بمرم^۱. هه روه ها له نامه که ی قاضی الفاضل بو سه لآحه دین که به مه به سستی جهاد و دهرکردنی دوژمن له خاکی موسولماناندا رووی له شام نابوو، به لام چه ند مه سه له یه ک بوونه ریگر له به رده م سه لآحه دیندا بو ده سته پی شخه ری کردن بو جهاد بویه سولتان زور خه می پی خوارد، قاضی الفاضلیش نامه یه کی نوسی بو سوککردنی باری خه می که تیا یدا هاتبوو: سه بارهت به نیگه رانی گه وره مان بو نه و کاتانه ی که ویستی له جهاددا به سه ری به ریته و کو سپه کان

^۱ سیری السلطان الناصر صلاح الدین ل ۷۹.

رڻيان پڻ نه ڏا، نه وه گه ورمه مان نيه تي خوي بؤ نوسراوه، ٿايا خوا ٿاگادار نيهه له مه به ستي بهنده كه؟ هه روه ها خوي گه وره بهنده ڪاني له سهر ڪرده وه يه ڪ سزا نادات كه له توانا ياندا نه بيت به لڪو لڀرسينه وه به پڻي نيهه ت و توانايه، بؤيه به و پڻيهي كه گه ورمه مان هؤ ڪاره ڪاني جيهادي گرتو ته به رويگاي بؤ پاڪرڊو ته وه نه وه له طاعه تدايه هه تا وه ڪو له وي بيت و له و پڻا وه دا ماندوييت حه جيش بؤيه گه وره يه چونڪه دوره و ماندو ويوني زوري ده وي تا پڻي ده گه يت، نه گه ر خوي گه وره ش به چهند رؤڙيڪي كه م هه مو شوينه ڪاني بؤ موسولمانان ٺا زاد بڪردايه و ڪيشه ي نيوان موسولمانان و دوزمناني ئيسلامي يه ڪلا بڪردايه ته وه، نه وه جيهاد و ماندو ويوني نه ده ويست و مانه وه له سهنگه رو چاوه پوانيدا خيري نه ده ماو ڪوتايي پڻ دهات^۱.

شه شه م: ليبيوده يي:

ليبيورده يي به لگه ي ره وشت جوانيه و ناو نيشاني هيممه ت به رزييه و يه ڪيڪه له پيرؤڙ تريني ره وشته ڪان و شيا و ترينيانه بؤ خه لڪي ژيرو هؤ شمه نده ڪان، له به رنه و ٺارامي و دلنبايي و خوشي و چيڙو نه ستو پاڪي و ٺاسوده يي ده روون و سوپاسگوزاري و خؤيه رزگرتن له ٽوله سه نده نه وه ي كه تيايدايه، بؤيه كه سيڪ ناتوانيت جوامير بيت هه تا وه ڪو نه م ره وشته له خؤيدا به رجهسته نه ڪات^۲ خوي گه وره ده فهرمويت: ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ (الاعراف ۱۹۹)، واته ڪاري ٺاسان له خه لڪي تر داوا بڪه و چاوپؤشي له هه له و ڪه م و ڪورتييه ڪان يان بڪه و فه رمان بده به چاڪه و ڪرده وه يه ڪ كه په سه ندي شهرعه، رووش وه رگيڙه و پشت بڪه له نه فام و تي نه گه شتوان^۳.

صفوح عن الاجرام ڪانه   من العفو لم يعرف الناس مجرماً
وليس يبالي أن يكون به الأذى   اذا ما الأذى لم يغشى بالكره مسلماً^۴

له راستيدا سولتان سه لآحه دين زور ميه ره بان و ليبيوده بوو و زور جار له تا وانباران خوش ده بوو ره وشت به رزو ٺارامگر بوو له سهر ناخؤشيه ڪان، زور چاوپؤشي له هه له ي هاوپيڪاني ده ڪردو قسه ي ناخؤشي به رامبه ر خوي ده بيست له هاوه له ڪانيه وه به لام نه پڻي ده و تن و نه روشي له گه ٿياندا ده گؤڙا، رؤڙيڪيان دانيشتبوو يه ڪيڪ له ٺاماده بووان پڻا لوه ڪه ي فريدا و ڪه و ته به رده م سه لآحه دين به لام نه و رووي وه رچه رخاند وه ڪ نه وه ي خوي لي بي ٺاگا بڪات^۵، هه روه ها قاضي شهاب الدين

^۱ بيت المقدس و المسجد الاقصي، محمد سراب ل ۱۱۳.

^۲ الاخلاق بين الطبع و التطبيع ل ۱۲۸.

^۳ ته فسيري ٺاسان ل ۱۳۸.

^۴ ته فسيري ٺاسان ل ۱۴۰.

^۵ الموسوعة الشاملة (۴۴/۳۴).

ئەلى: رۆژتيكىان ھېستىرەكەم لە دەستەم ھەلات و منىش بەسەرىيەو ھەبووم بەلای سولتاندان تىپەپىرى
 قاجى نازار پىنگەيان بەلام ئەو ھەر دەم بەخەندە بوو، ھەروەھا دوکىسى ئالتونى مىسرى
 لەگەنجىنەكەيدا دزرا بوون و لەشويىنياندا دوکىس پارە دانرابوو ئەویش کاردانەوھى بەرامبەر
 بەوگەسانەھى كە ئەمەيان کردبوو تەنھا دوورخستەنەوھيان بوو^۱ قاضى ابن شداد ئەلى:
 لەخزمەتەيدا بووم لەمرج عیوندا پىش ھاتنە دەرەوھى فرنجەكان بۆ عەككا، نەرىتى سەلاخە دىنىش
 وابوو كە لەكاتى سواریدا سوار دەبوو پاشان دادەبەزى و نانى لەگەل خەلكیدا دەخوارد، پاشان
 دەچوو خۆتە تايبەتەكەى خۆى و ماوھەك دەنوشت پاشان ھەلدەستا نوژی دەکردو لەگەل
 مندای پىگەو ھەدەنىشتىن و كەمىك فەرمودەو فېقھمان دەخویندو كىتیبكى كورتى (سليم الرازي) بۆ
 خویندەمەو^۲، كە ھەر چوار بەشەكەى فېقھى لە خۆگرتبوو، رۆژتيكىان ھەك نەرىتى ھەمیشەى
 دابەزى و خواردن خراپە بەر دەستى و پاشان وىستى ھەلسىت لەو كاتەدا پىيان وت: كاتى نوژ
 نزیكە، ئەویش دوبارە دانىشتەوھى وتى: نوژ دەكەین و دەخەوین پاشان دانىشت بەبىزارىيەو
 قسەى دەکردو ئەو شوینەش چۆل كرابوو، جگە لەو خەلكانەھى كە پىيوست بوون، ئەو بوو پیاویك
 ھات كە زۆر بەرپىز بوو لای و پىشنىارى بۆ كرد كە چىرۆكى چەند موحاھىدىكى بۆ بگىرپتەو ئەویش
 وتى: من ئىستا بىزارم، كەمىك دواى بخە، بەلام كابران ئەوھى نەکردو چىرۆكەكەى لەدەم و چاوى
 پىرۆزى نزیك كەردەوھو كەردىەو بۆئەوھى بىخوینتەوھى، ئەویش لەسەر ئەو ناوھ راوھستا كە
 لەسەرەوھى بەرگەكەيدا نوسرا بوو و ناسیەوھى وتى: پیاویكى شیاوھ، كابران وتى: قوربان بۆى
 ئىمزا دەكەى؟ وتى: ئىستا پىنوس ئامادە نىبە لەو كاتەشدا بەناو دەرگای خۆتەكەدا دانىشتبوو
 بەجۆرىك كەس نەیدەتوانى بچپتە ناویەوھى پىنوسەكەش لەسەرەوھى خۆتەكەدا بوو، پاشان
 كابران وتى: ئەو پىنوسەكەى لەسەرەوھى خۆتەكەدا بە! ئەمەش مانای ئەوھى فەرمان
 دەكات بەسولتان كە پىنوسەكە بىنىت، سەلاخە دىنىش ئاوپى دایەوھى پىنوسەكەى بىنى و
 وتى: بەخواراست دەكات پاشان لەسەر دەستى چەپى و دەستى راستى درىژ كردو ھىتای و ئىمزای
 بۆ كرد، منىش وتم: خواى گەرە بەپىتغەمبەرى فەرموھ (ﷺ) (وانك لعلی خلق عظیم) وادە زانم
 گەرەشمان لەگەل سەرورەدا لەم رەوشتەدا بەشدارە، ئەویش وتى: ھىچمان نەكردوھى،
 كارەكەيمان بۆ جىبەجىكردو پاداشتمان دەستكەوت. ئایا كى ئەتوانى شتى وا بەدەسەلاتدارەكەى
 بلى؟ دیارە ئەمە لوتكەى چاكەكارى و مېھرەبانىیەو خواى گەرەش چاكەى چاكەكاران ون ناكات^۳.

^۱ الموسوعة الشامة فؤ التاريخ الحروب الصليبي (٤٤٩/٢٤).

^۲ سيرة الناصر صلاح الدين ل ٨٥.

^۳ سيرة الناصر صلاح الدين ل ٨٦.

ههروهه ها صلاح الدين (عليه السلام) له و كه سانه وه كه هانايان بۆ دههيتاو سكالايان لاده كرد توندترين
 ناخوشترين شتى دهبيست و بهروويهكى خوشه وه وهري دهگرت وهك نه م رووداوه كه دهگمهن شتى
 وا نوسراوه: كه نهوئيش نه وه بوو كه يهكئيك له پاشاكاني فرهنج له يافاوه بهريكه وتبوو به لام سوپا
 جئيان هئيشتبوو بۆيه پاشه كشه ي كردو كه رايه وه بۆ النطرون كه شوئينيكه له يافاوه دوو قوناغ بۆ
 كه سى خيراو سى قوناغ بۆ كه سى ناسايى دووره، پاشان سوپاي بهري خست به ره و قيساريه
 بهريكه وت به لكو يارمه تى و كۆمه كيان ليئوه وه رگريست و به نامانجى خۆى بگات، نه وه بوو
 فره نجه كاني يافا به ميان زانى نه وانئيش بريتى بوون له پاشا ريتشارد شيردل و هاوه له كاني نهوئيش
 ههستا به پرچك كردن و ريكخستنى زۆرينه ي نه وانه ي كه له گه ليدا بوون بۆ قيساريه بۆ پاراستنى
 نه وه ميزه ي كه بۆ كۆمه كى بهريكه وتبوو نه وه بوو ريتشارد شيردل به چهند كه سئيكى كه مه وه
 مايه وه چونكه دهيزانى سه لآحه دين دووره ليئانه وه، كاتى سه لآحه دين گه شته قيساريه و بينى
 هاوكارى و كۆمه كيان بۆ هاتووه و زانى كه ناتوانى به نامانجى خۆى بگات له سه ره تاي شه ودا
 هه تاوه كو كۆتايى به پۆه بوو و سه ر له به يانى گه شته يافا و ريتشارد شير دلئيش به سى سه د پياده و
 هه فده سواره وه له وئى له دهره وه ي شاردا خيئوه تئيكى هه لدا بوو، سه ر يازه كانئيش شوئينى كه وتزو
 نهوئيش سواري نه سپه كه ي بوو دياره نه وه فره ت ليكراوه زۆر نازاو ليها توو شاره زا بوو له چه نگداو
 له به رده م موسولمانه كاندا خۆپاگرى نواندو نه بهيشت بچه شاره كه وه، پاشان سوپاي موسولمانان
 ناماده بوو بۆ چه نگو سولتانيش داواي ليكرد كه فرسه ت بگرن و له كاتى گونجاودا هيرش بكن،
 به لام هه ندئى له نه ميره كورده كان به زبرى و توندى وه لاميان دايه وه نهوئيش جله وى نه سپه كه ي
 گرت و وهك نه وه ي توپه بووييت وا ديار بوو نه يزانى له و رۆژه دا كارئيكيان له ده ست نايه ت، بۆيه
 فه رمانيدا خيئوه ته كه ي كۆبكه نه وه و جئى هئيشتن و گه رايه وه، بۆيه خه لكه كه ش ده ستيان له كوشتار
 هه لگرت، نه وه بوو سولتان هه ر له رۆشتندا بوو هه تاوه كو گه شته يازور كه شوئينيكي دلگيره له وئى
 خيئوه ته كه يان بۆ هه لداو دابه زى و سه ر يازه كانئيش لا يانداو خيئوه تيان هه لدا، زۆربه ي نه ميره كانئيش
 له ترساندا نه له رزين و وايان ده زانى كه زۆريان لي تووپه بووه، نه ئئى: نه وه نده ده ترسام نه م ده وئيرا
 بچه لاي هه تاوه كو خۆى بانگى كردم، نه ئئى: بينيم له ديمه شقه وه ميوه ي زۆرى بۆ هاتووه و وتى:
 نه ميره كان بانگ بكن با شتئيك بخۆن، نه ئئى: ئينجا هاتمه وه سه ر خۆم و دلخۆش بووم و نه ميره كانم
 بانگ كرد، نه وانئيش به ترسه وه هاتن، كاتئيك رووخۆشى و كرانه ويان بينى به رووياندا دلئيا بوون و
 خۆشى رووى تيكردن، پاشان به نيه تى به جئى هئيشتنى ناوچه كه وه لاي هه ستان وهك نه وه ي هئيج

شتیک روی نه دابیت^۱ لیبوردی بیسی (رهحمه تی خوی لی بیت) ته نها به رامبر به شوینکه وتوان و ژیر دهسته و سربازه کانی نه بوو به لکو له وهش تیپه پی کرد بؤ دوزمه کانی نه وانه ای که له جه نگدا بوون له گه لیداو کوشتاریان ده کرد^۲، وه ک دواتر باسی ده که یین به پشتیوانی په روه ردگار.

حه وتهم: ده ستگرتنی به هوکاره کانی پیاو ته وه:

پیاو ته تی کزی ره وشته جوانه کان و نه ریته په سنده کان و نیشانه ی مه ردايه تیه، ثم ره وشته هوکاره بؤ ریژداربوونی خاوه نه که ی و گوره بوونی له چاوی به رامبره کاند، راستی پیاو ته تیش به هیزی ده روونی و ده سپیکی کرده وه جوانه کانه، که ستایش کردنی به دودا دیت به پیی عه قل و شرع و نه ریت^۳. ابن القیم ده فهرمویت: کرؤکی پیاو ته بریتیه له خو دوورگرتن له قسه و کرده وه و ره وشتی نزم و پیشاندانیه تی بؤ دؤست و دوزمن، پیاو ته سامانیش: له باش سه رفکردن و دانانی له شوینه باشه کاند به پیی شرع و عه قل و نه ریت، پیاو ته له چاکه شدا بریتیه له خیراکردن و ئاسانکاری و ریژلیت نان و به نهینی کردن و باسنه کردنی دوی نه جامدانی، پیاو ته و ازهینانی له خرابه ش بریتیه له: و ازهینانی له نا کرؤکی و گله یی و داوکاری و چه ندو چون کردن^۴. شاعیر ده لیت:

إني لتطرب بني الخلال كريمة

طرب العريب بأوبه و تلاق

وتهزني ذكري المروءة و الندى

بين الشماثل هزه المشتاق^۵

سه لاحه دینیش (ﷺ) پیاو ته زور بوو، پوخوش و به ئا پروو بوو، پیشوازی گهرم بوو بؤ میوانه کانی نه یده هیشت میوانی بروات هه تاوه کو نه کی نه کات، هه ر داوایه کیشی هه بوايه بؤی جیبه جی ده کردو ریژی له میوان ده گرت با بی باوه پیش بوايه، قاضی ابن شداد نه لی: جاریکیان بینیم فه رمانپه وای صیدا هات بؤ لای بؤ ناصر، نه ویش ریژی زوری گرت و نانی له گه ل خواردو باسی ئیسلامی بؤ کردو چه ند نمونه یه کی له ئاکاره جوانه کانی بؤ خسته پروو و هانیدا بؤ موسولمان بوون. هه روه ها ریژی ده نا له و شیخ و زاناو پیاو چاک و ناودارانه که ده هاتنه لای و خه لاتی ده کردن، داواشی لیده کردین هه ر زانایه کی ناودار به لای خیره تگه که یدا تیپه پی بیهیننه لای و هه تاوه کو له چاکی و به خشنده یی و به هره مند بیت و به شیوه یه کی جوان خزمه تی بکات، نه وه بوو له سالی ۵۸۴ هـ دا پیاویکی زانا سه ردانی کردین که زانست و ته صه وفی تیادا کؤبوو بوویه وه و که سیکی به تواناو

^۱ سیره الناصر صلاح الدین ل ۸۸.

^۲ صلاح الدین الابویی، علوان ۱۴۹.

^۳ التعریفات للجرجانی ل ۱۱۱.

^۴ تهذیب و راج السالکین (۶۹۷/۳ - ۶۹۹).

^۵ دیوان المروءة، أحمد بركات، الاخلاق بين الطبع و التطبع ل ۱۹۶.

سەرقاتی زانست و زانیاری بوو، پاش حەج کردن هاتبوو بۆ قودس کاتیڤ جی دەستی سولتانان
تایدا نینیبوو بپاریدا بوو که بێت بۆ سەردانی، ئەو بوو بەچەندە سەربازیکەو هەشتە لامان و
هەستم پێ ئەکرد هەتاو هەتاو خێو هەتاو ناو خێو هەتاو مەو هەتاو پاشان بەخێر هاتنم کردو پرسیارم لیکرد
دەربارە هۆکاری سەردانەکی، ئەویش ناگاداری کردمەو هەتاو دەیهو ویت سولتان سەلاحەدین
ببینیت لەبەر ئەو کارە جوان و شوینەوارە باشانەکی که لێو هی بیستوو، منیش ئەو شەو سولتانم
لەهاتنی ئەو پیاو ناگادار کردەو، ئەویش داوای کردو فرمودەیهکی بۆ باس کردو سوپاسی کرد
لەسەر ئەو کارانەکی که بۆ ئیسلامی کردوو هانیدا بۆ چاکەکردن، پاشان بەجیمان هیشت و شەو
لای من مایەو و لەخێو هەتاو مەدا کاتی نوێژی بەیانیمان کرد خوا حافیزی لێ کردم بەلام من پێم
جوان نەبوو که واپروات بەبێ ئەو هی سولتان خوا حافیزی لێ بکات بەلام ئەو گوئی پێ نەداو وتی:
کاری خۆم کردو هیچ مەبەستی کیشم نەبوو جگە لەبینین و سەردانی ئینجا رۆشت پاش چەند
شەو وێک سولتان هەوایی پرسسی و منیش بۆم باس کرد، بەلام گلەیی لیکردم که چۆن ناگادارم
نەکردۆتەو لەرۆشتنی و وتی: چۆن پیاویکی ئاوا دیتە لامان و دەروا بەبێ ئەو هی چاکەیهکی
لەگەڵدا بکەین؟ بەو کارە زۆر نیگەران بوو، منیش ناچار بووم نامەیهک بنوسم بۆ محی الدینی
قاضی دیمەشق و رام سپارد که پرسیارم دەربارەکی ئەو کابرایە بۆ بکات و پارچە نوسراویکی
بگەینیتە دەست که تایدا باسی نارازی بوونی سولتانم کردبوو لەو هی که بەبێ ناگاداری ئەو
رۆشتبوو و، داوام لیکرد بگەینتەو هاورپیەتیە کیش هەبوو لەنێوانماندا که ئەو هی دەخواست،
ئەو بوو زۆری نەبرد گەرایەو و منیش سولتانم ناگادار کردەو ئەویش وتی: لەگەڵ خۆتدا بیهینە
بۆ لام، منیش لەگەڵیدا رۆشتم سولتانیش بەگەرمی پیشوازی لیکردو زۆر خوشحال بوو
بەسەردانەکی و چەند رۆژیک لەلای خۆی هیشتیەو و پۆشاکیکی باشی پێداو و لاخیکی باشی بۆ
دا بین کردو جل و بەرگیشی پێدا بۆ خیزان و دراوسی و شوینکە و توانی و بری پارهش بۆ خەرجی
خۆی، زاناکەش بەنزایەکی زۆر سوپاسگوزاریەو بەجی هیشت^۱. ابن شداد ئەلئ: جاریکیان
دیلکی فرەنجیان هینایه بەردەستی و زۆر دەرترسا، وەرگێرەکەش پێی وت: لەچی دەرترسی، وتی:
پیش ئەو هی ئەم دەم و چاوە ببینم زۆر دەرترسام بەلام دوا بینین و نامادەبوونم لەبەر دەستیدا
دنیابووم که من خێر دەبینم، سەلاحەدینیش بەزەیی پێدا هاتەو و چاکەکی لەگەڵدا کردو نازادی
کرد^۲، جاریکیان لەخزمەتیدا بووم بەسواری لەبەرامبەر فرەنجەکاندا ئەو بوو هیژیکیی پیشەو هی

^۱ سیرة الناصر صلاح الدین ل ۹۱.

^۲ سیرة الناصر صلاح الدین ل ۹۱.

سوپا گه شته به ره وه و ژنیکیان له گه لدا بوو ژور ده کپوزایه وه و ده گریاو ملوانکه یه کی له ملدا بوو پیشپه وی سوپاکه ش وتی: نه مه له ناو فره نجه کانه وه هاتوو داوای بینینی توی کرد، نیمه ش هیتامان بولات، سولتانیش فرمانیکرد به وه رگپړه که ی که پرسپاری لی بکات نه ویش وتی: دزه موسولمانه کان دوینی شه و هاتونه ته خپوه ته که م و کچه که میان بردوو، دوینی شه ویش هه تاوه کو به یانی من هاوارم کردوو و پتیمان وتم: پاشاکه یان میهره بانه و نه تنیرین بۆ لای داوای کچه که تی لی بکه و به م شپوه یه هاتم، منیش کچه که م له تو دویت؟ سه لآحه دینیش به زه یی پیدا هاته وه و فرمیتسک به چاویدا هاته خواره وه، فرمانیدا به که سیک که بچپته سه رباژگه و که هه والی نه و کچه بچکه بپرسیت و بلیت: هه رکه س کپیویه تی پاره که ی ده دینه وه و بۆمان بینیته وه، ژوری پی نه چوو سواره که گه پایه وه و کچه که ی به سه رشانه وه بوو، هه ر که نافرته ته که ی بینی خوی دا به زه ویداو دم و چاوی ده هیتا به زه ویداو خه لکیش بۆی گریان و پاشان دهستی به رز کرده وه بۆ ناسمان و نه مان ده زانی چی دهوت، پاشان کچه که ی پی درایه وه و به پی کرا هه تاوه کو گه شته وه ناو فره نجه کان^۱.

هه روه ها کاتیک نه لبره نس نرناط فرمانپه وای که رک له گه ل پاشای فره نجه کان له که ناردا هاتنه لای له پاش به دیلگیرانیان له جهنگی حطیندا له سالی ۵۸۳ هـ م رووداوه ش له شوینی خویدا به دریژی باسی ده که یین (به پشتیوانی خوا) هیتانیشیان له سه ر داوای سه لآحه دین بوو، نه م نرناطه ش بی باوه پیکي سته مگارو به هیز بوو، له کاتی ناگر بهستی نیوان نه وو موسولمانه کاند کاروانتیک به ناوچه که یدا تیپه ر بوو نه ویش هه ستا بوو به په لاماردانی و بردنی که ل و په له کانیان و نازاردانی کاروانچییه کان و زیندانی کردنیان له زیندانی ته سک و ته نگه لاند، نه وانیش ناگر بهست و ریکه و تنه که یان بیرخسته وه به لام نه و وتی: بلین به موچه مه ده که تان رزگارتان بکات، کاتی به سه لآحه دین به مه ی زانی، نه زری کرد که هه ر کاتی خوا سه ری خست به سه ریدا بیکوریت. کاتی سه رکه وت به سه ریداو به دیلی هیتایانه بهر دهستی ژور سور بوو له سه ر کوشنتی (وه که وه فایه ک بۆ نه زره که ی) نه وه بوو له گه ل پاشادا هیتایان و پاشا داوای ناوی کردو ناویان بۆ هیتا و خواردیبه وه پاشان ناوه که ی دا به نرناط و سولتانیش به وه رگپړه که ی وت: بلی به پاشا: تو ناوت پیداو، چونکه من ناوو خواردنی پی نادم، چونکه پیاوه تی نه وه ده خوازنی که نازاری که سیک نه دم که نه کی کردووم، پاشان به دهستی خوی دای له گه ردنی و نه زره که ی برده سه رو دهستی کرد به سه ر عه ککاداو هه موو دیله کانی نازاد کرد که نزیکه ی چوار هه زار دیل بوون و هیتنده پاره ی پیدان که

^۱ سیره الناصر صلاح الدین ل ۹۳.

پیی بگه نه وه ناو خیزانه کانیان^۱. ئەم رووداوهش که ابن شداد ده یگێرپێته وه به لگه یه له سه ر لیبوردیه ی فراوان و پیاوه تی که م وینه ی، نین شداد ئە ئی: کاتی پاشای ئینگلیزی ریتشارد شیردل نه خۆش که وت (که سه ر سه ختترین و دوزمنی سه لآحه دین بوو) سه لآحه دین میوه و به فری بو نارد و ئە مه ش بووه مایه ی سه رسورمانی خاچه رسته کان^۲ له راستیدا سه لآحه دین ره وشت به رزو قسه خۆش بوو، شاره زای ره چه له ک و میژووی عه ره بو و داب و نه ریت و خوره وشتیان بوو، هه ره ک شاره زای دونیا و سه رگوزه شته و سه یرو سه مه ره کانی بوو به جوړیک که گوئیگی سویدیکی لی وهرده گرت که له خه لگانی تری وهرنه ده گرت، هه ره ها ژۆر ره وشتبه رز بوو و پرسیا یی له هه ر به کیکیان ده کرد ده رباره ی نه خۆشی و چاکبونه وه و خواردن و خواردنه وه و گۆرپانکاریه کانی ژیا نی، هه ره ک مه جلیسی پاک بوو و که س به خراپه له مه جلیسیدا باس نه ده کرا و رازیش نه ده بوو قسه ی خراپ و نا ره های له لادا بکریت و زمان خاوی ن بوو، نین شداد ئە ئی: هه رگیز نه مبینیوه حه زی له جنیو بیت، پینوسی پاک بووه و هه رگیز به پینوسه که ی نازاری هیچ موسولمانیکی نه داوه^۳، چاودیری و وه فاشی باش بوو، هه ر هه تیویکیان به ینا یه بو لای ره حمه تی بو دایک و باوکی ده نارد و دئی ده دایه وه و بژیوی باشی بو دابین ده کرد، ئە گه ر که سیک ی گه وره و سه ره رشتی هه بوا یه، راده سستی نه وی ده کرد، ئە گینا ئە نه دازه ی پیویستی پی ده دا و پاشماوه که شی ده دا به و که سه ی که سه ره ره رشتی ده کرد، هه ر پیرو به سالا چوویه کیشی ببینیا یه چاکه ی له گه لدا ده کرد و پاره ی پی ده دا، له سه ر ئە م خوره وشته ش به رده وام بوو هه تا وه کو ئە و کاته ی که خوا ی گه وره گه پاندیه وه بو لای خۆی^۴.

هه شته م: نارامگری و دان به خۆدا گرتن:

نارامگری گه وره ی ره وشته کان و هاو پتی ریکاو ریبازی گه شتنه به پیشه وایه تی و سه رکه وتن، ره وشته جوانه کانی ش په یوه ستن به نارامگریه وه و نارامگری بناغه ی ره وشتی به رزو کاری خیر و چاکه خوازیه له بنه ره تیشدا وشه ی نارامگری و سه بر له خۆگرتنه وه وه هاتوه، نارامگری واته گرتنه وه ی ده روون له بیزاری و زمان له سکالا و ئە نه دامه کان له سنگ کوتان و یه خه دابری ن، نارامگری راسته قینه ش بریتییه له ره وشتیکی جوانی ده روون که له گه لیدا مروّ واز له ئە نه جامدانی کرده وه نادرست و ناباشه کان دینیت و یه کیکه له و هیزانه ی ده روون که چاکیتی و دامه زراوی ده روونی له سه ر

^۱ سیره الناصر صلاح الدین ل ۹۳.

^۲ صلاح الدین الایوبی، علوان ل ۱۵۱.

^۳ سیر الناصر صلاح الدین ل ۹۳.

^۴ سیر الناصر صلاح الدین ل ۹۳، ۹۴.

وهستاوه^۱. و تراویشه: نارامگری بریتیه له وهی له بهرامبر به لاو نه هاهمه تیدا به نه ده به وه مامه له بکهیت^۲، خوی گه ورهش باسی نارامگری له نه وه دو نه وه ونده شوینی قورئاندا کردوه نه مهش پتویست بوونی ده سه لمینیت، زۆرتین پله و پایه و چاکه شی بۆ (صبر) بریار داوه و کردویه تی به به ره می، چه ند شتیکیشی بریار داوه بۆ نارامگران که بۆ خه لکی تری بریار نه داوه، خوی گه وره ده فه رمویت: ﴿أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ﴾ (البقرة ۱۵۷)، واته: نا نه وانه چه نده ها ستایش و ره حمهت و میهره بانی هر به سهر نه واندا ده پاریت له لایه ن په روه ردگاریا ه وه و نه وانه نه و که سانه ن ریبازی هیدایه تیان وه رگرتوه^۳.

له سه عدی کوپی نه بی وه قاصه وه نه لی: وتم نه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ)، کی له هه موو که س زیاتر تاقی ده کریته وه؟ فه رموی پیغه مبه ران پاشان باشترین که س دوی نه وان و هه روه ها، هه موو به نده یه که به پیی بیروباوه پی تاقی ده کریته وه جا نه گه ر باوه پی به هیز بیت نه وه تاقی کردنه وه ی سه ختر ده بیت، نه گه ر باوه ریشی لاواز بیت تاقی کردنه وه ی لاواز ده بیت، هینده ش مروّف توشی به لاو تاقی کردنه وه ده بیت هه تاوه کو هیچ گوناهیکی له سه ر نامینیت^۴. شاعیر ده لیت:

أصبر قليلاً و كن بالله معتصماً ولا تعجلن، فإن العجز بالعمل
الصبر مثل اسمه في كل نائبة لكن عواقبه أحلى من العسل^۵

سه لاهه دینیش ره حمه تی خوی ل بیت نارامگر بوو له سه ر تالی ژیان له گه ل نه وه شدا که توانای خوش ژیان هه بوو، هه روه ها نمونه یه کی جوانی نارامگری و خۆراگری بوو له گۆره پانه کانی جیهاد و له کاتی نه هاهمه تی و کۆسته کاندا، قاضی ابن شداد نه لی: بینیم له سه وزاییه کانی عه ککادا، زۆر نه خوش بوو به هۆی نه و دومه لانه وه که له ورگیه وه هه تاوه کو نه ژنۆی ده ری کرد بوو به جۆریک که نه یده توانی دابنیشیت به لکو شانی دانه داو له سه ر لانه که وت له خپوه ته که یداو نه یده هیشت خواردن له به رده ستیدا دابنن له به رنه وه ی که نده ی توانی دابنیشیت و فه رمانی ده کرد خواردنه که ی بدری به خه لکی تر، له گه ل نه وه شدا له خپوه تی چه نگدا به رامبر به دوژمن ده مایه وه و سوپای دابه ش کرد بوو به سه ر چه پ و راست و ناوه راست و دلدا وه که ناماده باشی بۆ چه نگ، له گه ل هه موو نه مه شدا به یانی زوو هه تاوه کو نوژی نیوه پۆ به سواری نه سپه وه به سه ر سوپا که یدا ده گه پراو له عه سریشه وه

^۱ الاخلاق بین الطبع و التطبع ل ۱۹۷.

^۲ الاخلاق بین الطبع و التطبع ل ۱۹۷.

^۳ ته فسیری ئاسان ۲۴.

^۴ صحیح الجامع الألبانی (۹۹۲/۱) السلسلة الصحيحة رقم ۱۴۳.

^۵ الاخلاق بین الطبع و التطبع ل ۱۹۷.

بۆ مەغرىب بەھەمان شىۋەى ئارامگر بوو لەسەر ئۇ ئازارە زۆرەى كە بەھۆى ئۇ دوما لائەو
 دەچەشت و منىش سەرسام بووم پىئى، ئەویش دەيوت: كاتى سوارى ئەسپ دەبم ئازاريان نامىئى
 ھەتاوھكو دادەبەزم، ئەمەش چاودىرپىيەكى خاوييە، ئەو بوو كاتى نەخۆش كەوت ئىمە لەخەپپوبە
 بووين و لەتل الحجل دواكەوت بەھۆى نەخۆشپىيەو فرەنجىيەكانىش بەمەيان زانى، بۆيە
 بەلامارياندىن بەئومىدى وەشاندىنى گورزىكى كاريگەر لىيان. بەھۆى نەخۆشپىيەكى سەلاخەدینەو،
 ئەو بوو لەقۇناغى يەكەمدا چوونە دەرەو بەقۇلاى ئۇ ويرانەى كە لای تەپۆلكەكەدان
 سەلاخەدینىش رەحمەتى خاوى لى بىت فەرمانىدا بەكۆكردنە وەى كۆچ بارەكانيان و رۆشتن بەرەو
 ناصرە، لەوكاتەشدا عمادەدینى فەرمانپەرەواى شەنگارىش نەخۆش بوو، بۆيە مۆلەتى پىندا كە لەگەل
 كۆچ بارەكەدا بىت و خۆشى لەوى ماپەو، پاشان دوژمن لەرۆژى دووھمدا بەشویئماندا ھات،
 ئەویش ئۇ ئازارەو كەپتوھى بوو سوارى ئەسپەكەى بوو سەربازەكانى رىكخست بۆ
 رووبەپووبوونەوھى دوژمن و لای راستى سپارد بەالملك العادل و لای چەپى سپارد بە تقى الدين عمر،
 الملك الظاهرى كوپىشى لەناوھنددا لەگەل الملك الأفضلدا دانا، خۆشى چووھ دواى ھەموويانەو،
 ھەر كە لەتەپۆلكەكە دابەزى دىلىكى فرەنجيان ھىئايە بەر دەستى، ئەویش فەرمانى كوشتنىداو
 لەبەردەمىدا دايان لەگەردنى، پاش ئۇوھى پىشپىارى موسولمان بوونيان بۆ كردو ئەویش رەتى
 كرددەو، ھەرچەندە دوژمن بەدواى بەشى سەرەوھى رووبارەكەدا دەگەرا ئەویش پىشتى لى دەگرتن
 ھەتاوھكو لەخپوھتەكانيان دايانپىت ئەو بوو ماوھىەك دەپۆشت و ماوھىەكەش دادەبەزى بۆ
 پىشودان دەستەسپىكى دابو بەسەرىدا لەبەر كاريگەرى تىشكى خۆر لەسەرى بەلام نەپەشت
 خپوھتى بۆ ھەلبىدى بۆ ئەوھى دوژمن بەلاوازى نەزانى بەو شىۋە ماپەو ھەتاوھكو دوژمن چووھ
 بەشى سەرەوھى رووبارەكە ئەویش چووھ نزيكيان و لەتەپۆلكەيەكدا نىشتەجى بوو كەدەپروانى
 بەسەرياندا ھەتاوھكو شەو ھات، پاشان فەرمانىدا بەسەربازەكانى كەبگەپىتەو شویئەكانيان و
 بەشمشپىرەكانيانەو ئامادەبن خۆشى لەگەل ئىمەدا كىشاپەو بۆ لوتكەى چىاكەو لەوى
 خپوھتەتیکمان بۆ ھەلدا ئەو شەو شەش من و پزىشك چارەسەرمان دەكردو سەرقالى كىردبوين، ئەویش
 ماوھىەك دەخوت و ماوھىەك ھەلدەستا كاتى سەپرى دوژمنم كىرد بىنىم لەرۆژئاواى رووبارەكەو
 بەرەو خپوھتەكانيان بەرىكەوتوون لەو رۆژەشدا موسولمانەكان تەنگيان پى ھەلچنى بوو كوپرەكانى
 الملك الظاهر و الملك الأفضل و الملك الظافر و ئوانى تىرىش كە ئامادە بوون ناردە بەرەى جەنگو
 جگە لەمن و ئالا ھەلگرو چەند مندالىك كەسى لەدەورى خۆى نەپەشت كەسنىك لەدوورەو سەپرى
 بىكردايە وای دەزانى خەلكىكى زۆرى لەدەوروبەردايە لەبەر ئۇ ھەموو ئالايانەى كە ھەلىان گرتبوو،
 بەلام تەنھا يەك كەسى تىابوو كە بەتەنھا بەرامبەر جەماوهرىكى زۆر دەوھستا، ئەو بوو دوژمن

به رده و ام ده هاته پيش و به به رده و اميش لتيان ده كوژراو هه ركه سيكيان لي بكوژرايه ده يانناشت و هه ركه سيكيان لي بريندار بووايه هه لتيان ده گرت هه تاوه كو نه زانري چه نديان لي كوژراو يان بريندار بووه، به م شيوه يه به رپوه بوون و ئيمه ش ئه مانينين هه تاوه كو زوريان بو هينان و دابه زينه نزيك پرده كه، هه ر كه فره نجه كانيش دابه زينه سه ر زه وي موسولمانه كان بي نوميده ده بوون له وه ي بتوانن به تاكاميك بگهن، چونكه له حاله تي دابه زيندا به باشي خويان ده پاراست بويه له شويني خويدا مايه وه و سه ر يازه كانيش به سوار ئه سه په كانيانه وه بوون له نزيك دوژمن هه تاوه كو كو تايي روژ، پاشان فه رماني بيكردن كه بميننه وه وه ك شه وي پيشتره ئيمه چوينه وه بو مال وه وه ك شه وي پيشوو و هه تاوه كو به ره به يان هه ر له تنگ پي هه لچيني دوژمندا بووين هه تاوه كو دوژمن شوينه كه ي به جي هيشت و ئه ويش بيزار بوو له جه نگو و كوشتار، پاشان له خيوه ته كه ي نزيك بونه وه و له ويشه وه خه لكانيك هاتنه ده ره وه كه رزگار يان كرد هه تاوه كو گه شتته وه خيوه ته كانيان، جا سه يري ئه م نارامگري و خوراگريه بكه، ئه م پياوه ي چه نده به رزكردو ته وه^۱، قاضي ابن شداد ئه لي: جارنيكيان بينيم هه والي كوچي دوايي كو رپكي هه رزه كاري به ناوي ئيسماعيله وه ده خوينده وه، ئه وه بوو له سه ر ناوه كه وه ستاو به كه سي نه وت هه تاوه كو له كه ساني ترمان بيست، هيچ ئاسه وارنيكيشي پيوه ده رنه كه وت جگه له وه ي كاتي كاغه زه كه ي خوينده وه فرميسك به چاويدا هات^۲. شه ويكيشيان گه ماروي صفدي دابوو ئه يوت: ناخه وين هه تاوه كو ئه مشه و پينچ مه نجه نيق دانه مه زرين^۳ بو هه ر مه نجه نيقه كيش كو مه ليكي دانا كه سه ره رشتي دانان يان ده كرد، ئيمه به دريژاي شه و له خزمه تيدا بوين له خوشترين زيان و به چيژترين كاتدا، به رده و اميش ني درراوه كان هه والي دانساني مه نجه نيقه كانيان بي ده گه ياند هه تاوه كو كاتي روژ بويه وه هه موو مه نجه نيقه كان دانرابوون، ئه و شه وانه ش دريژترين و ساردرتري شه و بوون بارانيكي زوري شه ي تيدا باري، ئه وه بوو له و شه وه دا هه والي كوچي دوايي تقى الدين عمري برازاي پي گه يشت له كاتي كدا به رامبه ر فره نجه كان وه ستا بووين و هه موو شه وي ره شه با خيوه ته كاني هه لده كه ندين و خه لكي به ده ره وه ده مانه وه هه تاوه كو به ياني له الرمله دا^۴ و دوژمنيش له يازور دابوو، له نيوانيشماندا ماوه يه كي كه م هه بوو، ئه ويش الملك العادل و علم الدين سليمان كو رپي جندر سابق الديني كو رپي الدايه و عزالدين المقدمي هيناو خه لكي له خيوه ته كه ي دورخستنه وه و پاشان نامه يه كي ده ره يناو گريانيكي زوري كردو ئيمه شي

^۱ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۳.

^۲ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۳.

^۳ ناميريك ه له ته خته دروست ده كرپت دوولاي هه يه و له نيوانياندا تيركي دريژ هه يه.

^۴ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۴.

خسته گریان به بیّ نه وهی بزاین هوی چیه پاشان به گریانه وه وتی: تقی الدین کۆچی دواپی کرد و پاشان گریانی زیاتر بوو خه لکه که ش گریان، منیش به خۆمدا چوومه وه و وتم: داوای لیخۆشبوون ده که این خوای گه وره له م حاله ته سه یر بکن بزاین ئیوه له کوینو له چیدان و واز له شتی تر بیتن^۱، ئه ویش وتی: به لئی لیمان خۆشبه خوایه و چند جارێک دووباره ی کرده وه پاشان وتی: با که س به مه نه زانیت، پاشان داوای که میک گولوی کردو چاوه کانی پی شت و دواتر خواردنیان هینا و خه لکی کۆبوونه وه بۆی و که س به مه ی نه زانی هه تا وه کو دوژمن گه پایه وه بۆ یافا و ئیمه ش گه پاینه وه بۆ النطرون، که شوینی سه ره کیمان بوو.

نۆیه م: ئه مه کداری:

وه فاداری له سیفه ته به رزو ره وشته گه وره کانه و خوای گه وره ش فه رمانی کردوه به به نده کانی که پابه ند بن پیوه ی و ستایشی ئه وانیه ی کردوه که ئه نجامی ده دن خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا.....﴾ (المائدة)، واته: ئه ی ئه وانیه ی باوه پتان هینا وه به ئه مک و به وه فا بن به رامبه ر به لئین و په یمانه کانتان^۲. هه روه ها ده فه رمویت: ﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطَرًّا﴾ (الانسان ۷)، واته: ئه و به خته وه رانه به کێک له سیفه تیان ئه وه یه: وه فا به نه زر ده که ن یاخود به لئینکیان داوه وه فادارن^۳ شاعیریش ده لئیت:

إذا قلت في شيء نعم فآتمه
فان نعم دين على الحر واجب
والا فقل لا تسترح ولا ترح بها
لئلا يقول الناس انك كاذب^۴

سه لآحه دینیش نمونه بوو له بواری وه فا کردن به په یماندا و هه رکاتی سولخی بکردایه پابه ند ده بوو پیوه ی نه گه ر به لئینیشی بدایه ئه یبرده سه ر، ابن واصل له به تریارکی قودسه وه ده یگێرتته وه کاتی ئه و شاره ی به جیه یشت دوا ی ده ست به سه راگرتنی له لایه ن سه لآحه دینه وه، پاره یه کی زۆر زۆدی پی بوو و سه لآحه دینیش رێگری ئی نه کرد کاتی وتیان ئه و پارانه ی ئی وه رگه ره هه تا وه کو بۆ به هیزکردنی موسولمانان به کاری بئیتیت وتی: ستمی ئی نا که م و په یمان ناشکینم، بۆیه ته نها ئه وه نده ی ئی وه رگرت که له که سه ئاساییه کانی تری وه رده گرت که بریتی بوو له ده دینار، پاشان له گه ل به تریارک و هاوڕێکاندا هیزکی نارد بۆ پاراستنیان و گه یاندیان به شاری صور که بوو بووه

^۱ سیره السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۴.

^۲ سیره السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۴.

^۳ ته فسیری ناسان ل ۱۰۶.

^۴ ته فسیری ناسان ل ۵۷۹.

^۵ الهج المسلوك في سياسة الملوك ل ۱۱۷.

پنگه‌ی فرهنجه‌کان و شوینتی کۆبوونه‌وه‌یان وای تیکشکانیان له‌حطینداو وەرگرتنه‌وه‌ی ئه‌و شوینانه‌ی که ده‌ستیان به‌سه‌ردا گرتبوو له‌شامدا^۱.

ده‌یه‌م: خاکی بوون:

سیفه‌تیکه له‌سیفه‌ته‌کانی (عباد الرحمن) خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطُّورِ الْعَظِيمِ﴾ (الشعراء ۶۳) واته: به‌نده‌کانی خوای میهره‌بان ئه‌و که‌سانه‌ن که زۆر به‌هیمنی و سه‌لاری به‌سه‌ریدا ده‌پۆن... هتد^۲ خاکی بوونیش نیشانه‌ی خۆشه‌ویستی خوایه‌ بۆ به‌نده وه‌ک خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَىٰ الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (المائدة ۵۴)، واته: ئه‌ی ئه‌وانه‌ی باوه‌پتان هیناوه‌ی هه‌ر که‌س له‌ئێوه له‌ئاین و به‌رنامه‌که‌ی وەرگه‌رپیت پاشگه‌زبیتته‌وه ئه‌وه (هه‌ر خۆی زه‌ره‌ر ده‌کات) ئه‌و له‌ئاینده‌دا خوا که‌سانیک ده‌هینیتته‌ کایه‌وه (ئه‌وه‌نده ریک‌وپیک و باوه‌پ دامه‌زاون) په‌روه‌ردگاری مه‌زن خۆشی ده‌وین ئه‌وانیش ئه‌ویان خۆشدویت هه‌روه‌ها ملکه‌و فه‌رمانبه‌ردارو به‌سوژن بۆ ئیمانداران و سه‌ر بلند شکست نه‌خۆرو ده‌روون به‌رزن به‌سه‌ر بۆ باوه‌راندان له‌پینا و ریبازی خواداو بۆ به‌ده‌ست هینانی ره‌زانه‌ندی ئه‌و هه‌ول ده‌ده‌ن و تۆ ده‌کۆشن له‌لۆمه‌ی لۆمه‌کارانیش ناترسن، ئه‌مه فه‌زل و ریزی تایبه‌تی خوایه‌ که ده‌بیه‌خشیت به‌هه‌ر که‌س که بیه‌ویت که فراوانگیرو زانایه^۳. این کثیر ئه‌لیت: ئه‌مه سیفه‌تی باوه‌رداره‌ ته‌واوه‌کانه که یه‌کیکیان خاکی بیت به‌رامبه‌ر براو گه‌وره‌که‌ی و شکۆمه‌ند بیت به‌رامبه‌ر به‌دوژمنانی^۴، سوولتان سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبیش سیفه‌تی خاکی بوون تیدا بوو نزیك بووه له‌خه‌لکه‌که‌وه‌و هه‌له‌و که‌م و کورتییه‌کانی قبول ده‌کردن و دلای راگیر ده‌کردن خۆی له‌که‌س به‌گه‌وره‌تر نه‌ده‌زانی و ئارامگر بوو له‌سه‌ر ئه‌و شتانه‌ی که پیتی خۆش نه‌بوو زۆر چاو پۆشی ده‌کرد له‌هه‌له‌و که‌م و کورتی هاوه‌له‌کانی شتی وای ده‌ببست که‌پیتی خۆش نه‌بوو له‌که‌سیکه‌وه به‌لام نه‌پیتی ده‌وت و نه‌ده‌شگۆرا له‌گه‌لیدا له‌کاتی گێرانه‌وه‌ی چیرۆکدا بۆی جل و به‌رگو راخه‌ره‌که‌ی ده‌بوو به‌ژیر پێوه‌و هیچ کاری تۆ نه‌ده‌کرد. این شداد بای ئه‌و ده‌کات که جاریکیان هینشته‌ره‌که‌ی هه‌لاتووه‌و پیتی

^۱ مفرج الکروب (۳۱۱/۳) حطیت بین أخبار مؤرخيها و شعر معاصريها ل: ۴۶.

^۲ ته‌فسیری ناسان لا: ۳۶۵.

^۳ ته‌فسیری ناسان ل: ۱۱۷.

^۴ تفسیر این کثیر (۷۳/۲).

ماو به قاجی سه لآحه دینداو به لآم ئه و هه رده می به خه نده وه بووه^۱، هه روه ها سه لآحه دین پێشه وایه کی باش بوو بۆ شوینکه و توانی خۆی دهستی ده دایه و کارو پاشان داوای ده کرد له خه لکی تر چاوی ئی بکه ن ئه مه ش به لگه یه له سه ر تیگه یشتنی دروستی چونکه ئه و ده یزانی که پله ی به رز له هه ر کۆمه لگه یه کدا بۆ ئه و که سانه یه که کار ده که ن، کاریش بناغه ی هه لسه لگاندنی تاک و کۆمه لگا کانه و میحوه ری هه موو په یوه ندییه کۆمه لایه تییه کانه به هۆی ئه مه شه وه خه لکی به گشتی خۆشیان ده ویست و دلسۆز بوون له خزمه تکردن و هاوسۆزبوون له گه ئیدا ئه م خۆشه ویستییه ش نه یئنی سه رکه و تنو به هیزی بوو چونکه ئه و شتانه ی که خه لکی تر به زۆرو تۆقاندن دهستی ده که وت ئه و به خۆشه ویستی و هاوسۆزی و ره وشتی جوان دهستی که وت^۲ هاوه لانیشی چاویان ئی ده کرد و پێشبرکێیان ده کرد له چاکه داو وه ک خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ﴾ (الحجر ۴۷)، واته: له کاتی کدا هه رچی کینه و بوغه له دل و ده روونیاندا ده رمانکێشاوه... هتد^۳.

ئه وه بوو کاتی سه لآحه دین بریاری بنیاتنانی شواری قودسیداو چوار ده وری هه لکه ند خۆی ئه و کاره ی گرته ئه ستوو به سه ر شانی خۆی به ردی ئه گواسته وه و خه لکی و زانایان و ده وه له مه نده کان و خزمه ته کانی و خه لکانی هه ژاریش چاویان لیکرد ئه مه ش خۆشه ویستی خستبووه دلی خه لکه وه، له سالی ۵۸۷هـ - ۱۱۹۱ز معزالدین قه یسه ر شاه محمد کوپی بلج ئه رسه لان فه رمانه وای و لاتی رۆم هات بۆ لای سوڵتان سه لآحه دین و ئه ویش ریزی لێناو کچی العادلی برای ئی ماره کرد، کاتی سه لآحه دین سوار بوو بۆ خواحافیزی ئی کردنی معزالدین به پیاده ده پوشت سه لآحه دینیش دابه زی، کاتی سوڵتان سه رکه وت معزالدین یارمه تیداو سواری کرد، علاه الدین کوپی عزالدینی فه رمانه وای موسلێش له و کاته دا له گه ل سه لآحه دیندا بوو و هه ستا به ری ککردنی جله کانی، بۆیه هه ندی له ئاماده بووان سه رسامی خۆیان نیشانداو به چپه به یه کتریان ده وت: باکت نییه ئه ی کوپی ئه یوب هه ر چۆنیک بمیرت، پاشایه کی سه لجوقی و کوپی ئه تابه ک زه نکی سوارت ده که ن^۴، ئه مه کورته یه ک بوو ده رباره ی لایه نی ره وشتی دامه زرینه ری ده وه لته تی ئه یوبی.

هه روه ها سه لآحه دین ناسراو بوو به کۆمه لیک سیفته تی جوان و ئاکاری به رز وه ک وره به رزی ئیداره ی به هیزو توانای چاره سه رکردنی کێشه کان و پلان دانان و ئاراسته کردن و ری کخستن و

^۱ النوادر السلطانية ل ۶۳.

^۲ تاریخ الأيوبيين في مصر و بلاد الشام ل ۲۲۵.

^۳ ته فسیری ئاسان ل ۳۶۴.

^۴ الكامل في التاريخ له تاريخ الايوبيين ل ۳۳۵.

چاودپیری و چەندین سیفەتی تر، بەهۆی ئەو سیفەتە خواویستانەش کە پەرورەدگار تیایدا داینابوو توانی شام و موصل و مصر و شویئەکانی تر لەژێر سەرکردایەتی خۆیدا یەکیخات و سەرکەوتنی گەرە بەسەر خاچی پەرستەکاندا لەحطین تۆمار بکات و بیت المقدس بگێڕێتەو بە موسولمانان، ئەو بەبوو هەولە بێ و چانەکانی ئەنجامی باشیان هەبوو لەسەر ئاستی تاکە کەس و کۆمەلگە و دەولەت و پڕۆژە بەرگریکارییە کە ی بوو مەشخەلێک بۆ ئەوانە ی کە کاریان بۆ گێڕانەو ه ی سەرورە ی ئیسلام دەکرد، هەرورە ها سەلاحەدین رۆژنکیان باسی نەیتنی و سەرچاوە ی هیزی خۆی کرد لە کاتی کدا کە قەسە ی لە گەلَ الملك الظاهر غازیدا دەکرد، دوا ی مۆرکردنی ناشتە وایی لە گەلَ ریتشارد شیردلدا پیش ئەو ی بچیت بۆ حەلەب وەسیەتی بۆ کردو وتی: وەسیەتت بۆ دەکەم بە ترسان لە پەرورەدگار، چونکە ئەو سەری هەموو چاکە یە کە، فەرمانت پێ دەکەم بەو ی کە پەرورەدگار فەرمانی پێکردووین، چونکە ئەو هۆکاری رزگاریتە، هەرورە ها ئاگادارت دەکەم وە لە خویو دەستخستنە ناویەو چونکە خویو ناخەو ی!، هەرورە ها وەسیەتت بۆ دەکەم بە پاراستنی دلی ژیر دەستە کانت و سەرنجدانی کاروبارە کانیان، چونکە تۆ ئەمینی من و خوی گەرە ی بە سەریانەو هەرورە ها وەسیەتی راگرتنی دلی ئەمیرو کاربە دەست و گەرە پیاوانت بۆ دەکەم، چونکە ئەم پلە و پایە ی کە من پێی گەشتوم بە مودارات و دلپاگرتنی خەلک بوو، هەرگیز رق لە کەس هەلەمەرە، چونکە مەرگ کەس ناهێلێتەو ئەگاشت لەو هەش بیت کە لە نێوان تۆو خەلکیدا هە یە، چونکە خوا لیت خۆش نابیت تا ئەوان لیت رازی نەبن بەلام ئەو ی کە لە نێوان تۆو خوادایە ئەو بە پەشیمانبوونەو و گەر پانەو لیت خۆش دەبیت چونکە پەرورەدگار بە خشنده یە^۱.

^۱ النوادر السلطانية و المحاسن البوسفية ل: ۳۵۲، ۳۵۳.

باسی سییه م: بیروباوهری دهولته تی نه یوبی

گه پانه وه بۆ شوناسی نوممه تی نیسلامی و بیروباوهری نه هلی سوننه ت و جه ماعت له دیارترین نامازه کانی نوئی بوونه وه بوو له سه رده می زه نکى و نه یوبیدا نه وه بوو لادان دريژه ی کيشا بوو بیدعه ش بلابووبوویه وه دهوله تیکى سته مکاری وهك دهوله تی فاطمی عوبه یدیش له میسردا پاريزگاری لی ده کرد بۆیه گه پانه وه بۆ کارکردن به قورئان و سوننه ت له گه وره ترین ده سته که وته کانی هه ردو دهوله تی نوره دین و سه لآحه دین بوو، نه وه بوو توانزا دادگه ری به رپا بکریته و بیدعه له ناو پیریت و دهوله ت رهنگ ریژکرا به ره نگیکى نیسلامی پاک و بیگه رد، سه لآحه دینیش به رده وام بوو له سه ر ریباری نوره دین زه نکى له جیبه جیکردنی شه رع له سه رجه م کاروباره کانی دهوله تداو جیبه جیکردنی دادگه ری و له ناو پیردنی سته مکاری و خوئی سه رپه رشتی هه لگرتنی سته می ده کردو پشتی به دادوه ران و زانایان ده به ست دیاره سه لآحه دین که سیکى باوه پدارو خواپه رست و له خوا ترسو پاريزکار بوو متمانه ی به خوای گه وره زۆر بوو هه میشه په نای بۆ ده بردو بیروباوهری دروست بوو یادی خوای گه وره شی زۆر ده کرد دهوله ته که شی به بیروباوهری نه هلی سوننه ت و جه ماعت گوش ده کرد که پیغه مبه ر (ﷺ) روونی کردبویه وه و خه لیفه کانی راشدین له سه ری ده رۆشتن و نه یوبیه کانی پاش سه لآحه دین له سه ری به رده وام بوون هه روه که سه لآحه دین دروشمه ناینیه کانی زۆر به گه وره راده گرت و رقی له فه یله سوف و موعظه کان و دوزمنانی شه ریعت بوو. نه گه ر بیبیه ستایه که سیک بی باوه پو دژ به دینه له ولاته که یدا فه رمانی کوشتنی ده دا، نه وه بوو روویه رووی مه زه بی شیعه ی نیسماعیلی وه ستاو توانی نه و پلانه جیبه جی بکات که نوره دین زه نکى داینا بوو بۆ له ناو پیردنی دهوله تی فاطمی عوبه یدى و کاری ده کرد بۆ به رنه نگار بوونه وه ی بیروباوهره ناره واکان له میسرداو گپانه وه ی بیروباوهری نیسلامی دروست بۆی له ریی ستراتیژیکى بوونه وه، دهوله تی نه یوبیش سویدی وه رگرت له هه وله زانستی و هۆکاره بانگخواریه کانی دهوله ته کانی سلجوقی و زه نکى و غه زنه وی چونکه دهوله تی نه یوبی دواى چه ند دهوله تیکى سوننی هات که رۆلیان هه بوو له بلاو کردنه وه ی قورئان و سوننه ت له ناو نوممه تی نیسلامیدا، سه لآحه دینیش گرنگی ده دا به پاراستنی بنه ماکانی بیروباوهری نیسلامی به پیتی مه زه به ی نه هلی سوننه ت په پره وی ریباری نه شه عری بوو و سوربوو له سه ر به رنه نگار بوونه وه ی هه ر لادانیک لیتی و له ناو پیردنی رواله ته کانی، زۆرینه ی نه یوبیه کانی شاره زا بوون له بنه ماکانی نه م بیروباوهره ^۱، ئه یین شه دداد ده رباره ی سه لآحه دین نه لی: سه لآحه دین به ره حمه ت بی بیروباوهری باش بوو، زۆر یادی

^۱ التاریخ السیاسی و الفکری ل ۲۴۶.

په روه ردگاری ده كړدو بيروباوه پری له به لگه وه وه رگر تېوو له رڼی لیکو لینه وه و پشکنین له گه ل زاناو شیخه گوره کانه وه، به م شیوه یه بیروباوه پری پاریزراو بوو له ته شبیه و لیکچوواندنی په روه ردگارو دارپننی له سیفه ته کانی (تعطیل)... شیخ قطب الدین نیسابوریش بیروباوه پریکی بؤ کؤرکدوبویه وه که هم موو نه و شتانه ی له خوگر تېوو که پیویست بوون له م بواره دا، سه لآحه دینیش هینده مكوړ بوو له سه ری مندا له بچوکه کانی فیرده كړد هه تاوه كو له مندا لیه وه له میشکیاندا بچه سپی، بؤ خو شم بینومن له به رده ستیدا نه یا نخوینده وه^۱، ده ولته ی نه یو بییش هه ولی زوری ددها بؤ بلاو کړدنه وه ی بیروباوه پری نه هلی سوننه ت له میسر داو سه لآحه دینیش سور بوو له سه رنه وه ی که بیروباوه پری نه هلی سوننه ت بالاده ست بیت له و ده رگا هزریانه دا که بنیاتی نابوون له میسر دا^۲.

یه که م: گرنگیدانی نه یو بییه کان به دامه زرانندی خویندنگه سونیه کان:

نه م قوناغه له سالی ۱۱۷۶/هـ ۵۷۳ز ده سستی پیکرد دوی نه وه ی که سه لآحه دین توانی زوری به ناوچه کانی شام کونترول بکاتو پاشان بگه ریته وه بؤ میسر بؤ به ریوه بردنی کاروباره کانی، له م ساله دا فرمانیدا به بنیات تانی دوو خویندنگه: یه که میان بؤ شافیعیه کان بوو لای گؤری پیشه وایانی و به خویندنگه ی سه لآحیه ناسراو بوو، دووه میشیان بؤ حه نه فییه کان. دوا به دوی نه مانه ش دروستکردنی خویندنگه بؤ سونیه کان به رده وام بوو له چند شوینتیکی جیاجیای قاهره و شوینته کانی تری ولادت، له لاین نه میره نه یو بییه کان و هاوکارانیا نه وه دیاره ناتوانین باس له هم موو نه و خویندنگایانه بکه یین له بهر زوری، چونکه دامه زرانندی خویندنگه بووه نه رییتیکی په پره وکراو له لاین به پرسانی ده ولته به ژنو پیاووه له م ماوه یه دا^۳، بویه ته نها باس له خویندنگه به ناویانگه کان ده که یین... که رولیان هه بووه له پرژوه ی گؤرپنی مه زنی ژینگه ی میسر له مه زه به ی شیعه وه بؤ مه زه به ی سوننی^۴.

۱- خویندنگه ی سه لآحی:

بنیات تانی نه م خویندنگه یه له سالی ۱۱۷۶/هـ ۵۷۳ز ده سستی پیکرد لای گؤری پیشه و شافیعی نه م خویندنگه یه ش وه قف بوو بؤ شافیعیه کان و سیوطی وه سقی ده کاتو ده لی: تاجی خویندنگا کان بوو، پاشان باسی ده کاتو ده لی: وانه وتنه وه تیایدا سپیردرا به نجم الدین الخبوشانی و ئین جیبریش سهردانی نه م خویندنگه یه ی کرد له کؤتایی ذی الحجه ی سالی ۵۷۸/ن ۱۱۸۳ز دا له وکاته شدا

^۱ النورادر السلطانية و المجاسن اليوسفية ل ۷.

^۲ التاريخ السياسي و الفكري ل ۲۴۶.

^۳ هه مان سه رچاوه ۲۲۳.

^۴ هه مان سه رچاوه ۲۲۳.

کار بۆ فراوانکردنی دەرکراو ئیبن جبیریش باسی ئه‌وه ده‌کات که هاوشیوهی ئه‌م خویندنگه‌یه بنیات نه‌نراوه له‌م ولاته‌دا و هاوشیوهی نییه له‌فراوانی رووبه‌پوو خۆشی بیناکه‌یدا، که‌سیک که به‌ناویدا بگه‌ریت واده‌زانی که‌شاریکی سه‌ربه‌خۆیه و تیچونی له‌ژماره‌ نایه‌ت، شیخ‌حه‌بوشانیش بۆ خۆی سه‌ربه‌رشتی ده‌کردو سولتانی ئه‌م شوینانه‌ش (سه‌لاحه‌دین) ری پیدابوو بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌و ئه‌یوت: ئه‌وه‌نده‌ی تر جوان و رازاوه‌ی که پتویسته له‌سه‌رمان که‌پشتیوانی لی بکه‌ین، هه‌روه‌ها ابن جبیر باسی ئه‌وه ده‌کات که ئاره‌زووی دیداری خبوشانی هه‌بووه چونکه به‌ناویانگ بووه له‌ئنده‌لوسدا.^۱ ره‌نگه ئه‌م ئاماژه‌یه‌ی ئیبن جبیریش ئه‌وه دوپات ده‌کاته‌وه که سه‌لاحه‌دین خویندنگاکانی له‌خه‌لکانی خاوه‌ن زانست و چاکه‌و خواناسی هه‌لبێژاردووه له‌وانه‌ی که ناویانگیان له‌جیهانی ئیسلامیدا ده‌رکردبوو، هه‌تاوه‌کو بتوانن ئه‌و ئامانجان هه‌دی بیتن که هه‌ولێ بۆ ده‌داو هۆکارێک بن بۆ پاکیشانی زانستخاوازان له‌هه‌موو لایه‌کی جیهانی ئیسلامیه‌وه.^۲

۲- خویندنگه‌ی المشهد الحسینی - مه‌زاری حوسه‌ینی:

هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین له‌قاهره‌دا له‌ته‌نیشته‌وه مه‌زاره‌ی که (به‌ناحه‌ق) ده‌دریته‌پال حسینی خویندنگه‌یه‌کی بنیاتناو مائیکی زۆری بۆ وه‌قف کرد.^۳ هه‌وره‌ها مه‌قریزی له‌کاتی باسکردنی مه‌شه‌دی حوسه‌ینیدا ئه‌لێ: کاتی که‌سولتان ناصر بوویه ده‌سه‌لاتدار ئه‌لقه‌ی وانه‌وتنه‌وه و فیهقی تیا‌دانا و سپاردی به‌زانا: البهاء دمشقی ئه‌ویش له‌میحرابه‌که‌دا ئه‌نه‌نیشته‌که گۆره‌که له‌دواوه‌یه‌تی، کاتی معین الدین حسنی کوپی شیخ الشیوخ بووه وه‌زیری (الملك الكامل) له‌وه‌قفه‌کانی پارهی کۆکرده‌وه زۆریکی بۆ وانه‌وتنه‌وه دروستکرد که تا ئیستاش ماوه‌ له‌گه‌ل چه‌ند خانویه‌که‌دا بۆ زانا عه‌له‌ویه‌کان،^۴ جا ئه‌گه‌ر ئامانجی گشتی سه‌لاحه‌دین له‌دانانی خویندنگه‌ سونیه‌کان له‌میسردا بریتی بویت له‌جیگیرکردنی مه‌زه‌بی سوننه‌و له‌ناوبردنی مه‌زه‌بی شیعه ئه‌وه بنیاتنانی ئه‌م خویندنگه‌یه له‌ناومه‌زاری حوسه‌ینیدا ماناکایه‌کی تاییه‌تی هه‌یه، چونکه یه‌کیک بوو له‌و دوايه‌مین ئه‌و پیگانه‌ی که شیعه‌کان په‌نایان بۆ ده‌برد له‌میسردا له‌گه‌ل ئه‌و که‌سانه‌شدا که فاطمه‌یه‌کان توانیان دلایان راکیشن به‌لای خۆیاندا له‌خه‌لکی ساده‌ی سوننه‌، بۆیه‌ گرنگه‌ که خویندنگه‌یه‌ک هه‌ییت له‌م شوینه‌دا بۆ فیرکردنی ئاینی راست و به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی ئه‌و بیدعانه‌ی که فاطمه‌یه‌کان بلأویان کردبوویه‌وه.^۵

^۱ رحلة ابن جبیر ل ۲۱.

^۲ التأریخ السیاسی الفکری للمذهب السنی ۲۳۴

^۳ الوفیات لابن خلطان (۲۰۶/۶).

^۴ المواعظ و الاعتبار (۴۲۷/۱ - ۴۲۸).

^۵ التأریخ السیاسی الفکری ل ۲۳۵.

۳- خویندنگه‌ی فاضلیه:

له و خویندنگه گرنگانه‌ش که له م سهرده مه‌دا دامه‌زیرنران خویندنگه‌ی فاضلی بوو که القاضی الفاضل له سالی ۵۸۰ک/ ۱۱۸۴ز دا بنیاتیناو وه قفسی کرد بنو شافیعی و مالیکیه‌کان و یه کیک له هۆله‌کانی بو خویندنی قورئان و فیروونی زانستی خویندنه‌وه‌کان (علم القراءات) له سهرده‌ستی پیشه‌وا القاسم ابی محمدی شاطبی (خاوه‌نی شاطبیه کۆچکردوو له ۵۹۶ک/ ۱۳۹۴ز) ترخان کردبوو و کومه‌لیکی زۆر کتیبی بو وه‌قف کردبوو که ئەلین سه‌د هه‌زار کتیب بووه، له‌ته‌نیشتی‌شیدا کتیبیکی بو فیگردنی هه‌تیو وه‌قف کردبوو، المقریزیش باسی ئەم خویندنگه‌یه ده‌کات و ده‌لی: ئەم خویندنگه‌یه یه‌کیک بووه له‌گه‌وره‌ترین و پیروزترین خویندنگه‌کانی قاهره^۱، هه‌روه‌ها السلطان العادلی برای سه‌لاحه‌دینیش خویندنگه‌یه‌کی بو مالیکیه‌کان بنیات ناو صفی الدین عبدالله کوپی شاکری وه‌زیریشی کۆچکردوو له (۶۳۰ک/ ۱۲۳۳ز) دا هه‌مان شتی کردو خویندنگه‌یه‌کی بو مالیکیه‌کان له‌شوینی نیشته‌جی بوونی وه‌زیری فاطمی یعقوبی کوپی کلسدا بنیاتنا، ابن شاکریش زانایه‌کی شاره‌زا بوو له‌مه‌زه‌بی پیشه‌وا مالیکدا^۲.

۴- یانه‌ی فه‌رموده‌ی الکاملیه:

پاشا (الملك الکاملی کوپی عادل زۆر تامه‌زۆی بیستنی فه‌رموده بوو سوننه‌ت و خه‌لکی سوننه‌تخوازیشی زۆر خویش ده‌ویست و ئاره‌زۆی بلاوکردنه‌وه‌ی هه‌بوو، بۆیه له‌قاهره‌دا هه‌ستا به‌دانانی یه‌که‌م خویندنگه بو خویندنی فه‌رموده که به‌خویندنگه‌ی له‌کاملیه ناسراو بوو ئەمه‌ش له‌سالی ۶۲۲ک/ ۱۲۲۵ز دا^۳، ئەم خویندنگه‌شی وه‌قف کرد بوو که سانه‌ی که سه‌رقالبون به‌فه‌رموده‌کانی پیغه‌مبه‌روه (ﷺ) پاش ئەوانیش زانایه‌کی شافیعی، الحافظ عمری کوپی حسن ئەنده‌لوسی کرد به‌شیخی و سه‌ریه‌رشتی خویندنگه‌یه‌ی سپارد ئەم زانایه‌ش به (ئیبین دوحیه) ناسراو بوو ئەمه‌ش له‌سالی ۶۲۳ک/ ۱۲۳۵ز دا، ئەم زانایه زۆر به‌ناگا بوو له‌فه‌رموده‌و گرنگی زۆری پێده‌دا و په‌روه‌رشیا‌ری الملك الکاملیش بوو^۴.

۵- خویندنگه‌ی الصالحیه:

سه‌باره‌ت به‌و خویندنگه‌یه‌ش که صالح نجم الدینی کوپی ئەیوب بنیاتی نا ئەوه له‌شوینی کۆشکی رۆژه‌لاتی فاطمیه‌کاندا بوو، له‌سالی ۶۳۹ک/ ۱۲۴۱ز دا دايمه‌زاندو بیروکه‌که‌ی

^۱ المواعظ و الاعتبار (۲/ ۳۶۶).

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۲/ ۳۶۵، ۳۷۱).

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۲/ ۳۷۵).

^۴ التأریخ السیاسی و الفکری للمذهب السنی ل ۲۳۶.

له خویندنگه ی موسته نصریه وه وه رگرتبوو و وه قفی کرد بۆ هر چوار مه زه به که و چه ند وانه یه کی بۆ نه م مه زه بانه تیایدا ریڅخست له سالی ۱۲۴۳ک/ ۱۲۴۳ز داو مه قریزی ده رباره ی نه لئ: ئه وه یه که م که سیکه له ولاتی میسرده که وانه ی چوار مه زه بی له شوینیکدا دانابیت^۱، گرنکی نه م خویندنگه یه ش له وه دایه که هه لی ره خساند بۆ چه نه بیه کان هه تاوه کو هه وله کانیا ن پۆلی هه بیت له بزوتنه وه ی بوژاندنه وه ی مه زه بی سو ننه له میسرده، چونکه نه وان هه تاوه کو میژووی دامه زرانده ی نه م خویندنگه یه تاکه کۆمه لیک بوون له نیا ن کۆمه له سونیه کاندایه که نه یوبیه کان له سه ره تادا گرنکیان به دامه زرانده ی خویندنگه نه دابیت بو یان. ره نگه نه مه ش به هۆی که میانه وه بو بیت، السیوطیش نه مه دوپات ده کاته وه له بهاسی زاناکانیا ن له میسرده نه لئ: نه وان زۆر که من له میسرده و من هه والی بو نیا نه بیسته وه هه تاوه کو سه ده ی چه ته م وواتر، نه یئنی نه مه ش روون ده کاته وه نه لئ: مه زه بی نه حمده (عزیزه) له ده ره وه ی عیراقدا ده رنه که وت هه تاوه کو سه ده ی چواره م نه وه سه ده یه ی که عوبه ی دیه کان ده سه لاتی میسریا ن گرته ده ست و پشه و او زانیا ن سی مه زه به که ی تریان له ناو برد به کوشتن و دورخستنه وه و ناو ره کردنیا ن و مه زه بی شیه یان بلوکرده وه، کاتئ ده وله ته که یان روخا زاناکان له مه زه به کانی تره وه گه پانه وه بۆی^۲، هه ولئ نه یوبیه کانیش بۆ بنیا ت نانی خویندنگه له قاهره دا کورت نه بو بویه وه به لکو شاره کانی تریشی گرتبوویه وه، نه وه بوو له فه یبومدا تقی الدین عمر دوو خویندنگه ی دامه زرانده: که یه کیکیا ن شافعی و نه وی تریشیا ن مالیکی بوو^۳، سلاحه دینیش خویندنگه یه کی بۆ شافعیه کان له نه سه که نده ریه دا دامه زرانده له سالی ۵۷۷ه/ ۱۱۸۱زدا^۴، دیا ره نه وه وه قفه زۆرانه ی که ته رخا ن کرابوون له گه ل باشکردنی باری گوزه رانی مامۆستا و قوتابیه کاندایه کیک بوو له وه هۆکاره گرنگانه ی که رو لئ هه بوو له کیشکردنی زانیا ن و زانسته خوازا ن بۆ میسر، یه کیک له نه ریته په یپه وکراوه کانیش نه وه بوو که له کاتی دامه زرانده ی هه ر خویندنگه یه کدا هینده وه قفیا ن بۆ داده نا که گرنتی به رده وامی ژیا نی زانستی تیا دا مسۆگه ر بکات، ئیبن جبیر نه لئ: له شانازیه کانی نه م ولاته (نه سه که نده ریه) و نه وه سه ره ریا نه ی که بۆ سو لتا نه که ی ده گه ریته وه: دامه زرانده ی خویندنگه و میوانخانه کان بوو تیایدا^۵ بۆ خه لگی زانسته خوازو خوا په رست که له ولاته دووره کانه وه نه هاتن و هه ریه که یان خانویه کی ده ست ده که وت که تیایدا بژی و

^۱ همان سه چاره ل ۲۳۶.

^۲ حن المحاضرة (۱/ ۴۸۰).

^۳ المواعظ و الاعتبار (۲/ ۳۶۵).

^۴ الحافظ السلف: محمود زیتون ل ۱۴۰.

^۵ التأریخ السياسي الفکري ل ۲۳۷.

مامۆستایەك كه ئەو هونەرەى فێر دەكرد كه دەبویست، پاشان سولتان گرنكى زیاتریدا بەو خەلكە میوانە و فەرمانیدا كه گەرماویان بۆ دابین بكریت بۆ خۆشتنیان تیایداو نەخۆشخانەشى بۆ تەرخان كردن بۆ چارەسەرى نەخۆشەكانیان و پزیشكیشى دانا بۆ بەسەرکردنەوهیان^۱، هەرۆهە ئیبن جبیر ئاماژە بە زۆرى مزگەوتەكانى ئەسكەندەریدا دەدات كه لەتاقە شویتنیکدا چوار تا پینج مزگەوت هەبوو، زۆرچار مزگەوتەكان تیکەل بوون واتە حوجرەو خۆیندنگەیان تیایدا بوو و پێشەواى خۆیان هەبوو و لای سولتان هەژمار كراون و موچەیان هەبوو، بۆنمونه هەیانبوو پینج دینارى میسرى لەمانگیکدا هەبوو و هەشبوو لەو زیاتریان كەمترى هەبوو، ئەمەش یەكێكە لەچاكەكانى سولتان^۲، ئەم وینە جوانەش كه ئیبن جبیر پێشانى داو بۆ كارووه و لێكە سەلاحەدین لەئەسكەندەریدا ئاماژەى بەمەزنى هەولێكەكانى لەم بوارەدا لەناوچەكانى تردا، چونكە ئەسكەندەرەى بە بەردەوامى پێگەى ئەهلى سوننە بوو لەسەردەمى فاطمیه كاندایا، لەكۆتاییه كانی ئەو سەردەمەشدا دوو خۆیندنگەى سوننى تیابوو كه یەكێکیان مالکی بوو: كه ئەویش خۆیندنگەى حافظى كوپى عەوفى زوهرى بوو، ئەوێ تریشیان شافعی بوو: كه ئەویش خۆیندنگەى حافظى سەلەفى بوو، ئەم دوو خۆیندنگەى ش توانیان كە رۆلێكى بەرچاو بگێرن بۆ پارێزگارى كردن لەكە لەپورى سوننى لەمیسرى فاطمیدا، تەنانەت القاضى الفاضل ئەم راستییەى لەیەكێك لەو نامانەدا باسكردوو كه سەلاحەدین بۆ نوره دینی نارد دواى دۆزینەوهى بانگخوازێكى فاطمى لەئەسكەندەرەى داو ئەلێ: یەكێك لەو هەولێ خۆشانەى كه پێویستە گەرمان بیزانى ئەو یە كه هەموو خەلكى ئەسكەندەرەى لەسەر مەزەبى ئەهلى سوننەتن^۳، جا ئەگەر وەقفەكانى سەلاحەدین لەئەسكەندەرەى دا كه سوننى بوونى خۆى پاراست بوو بەم چروپریه بێت ئەو لەناوچەكانى تردا كه بانگەوازی فاطمیه كان تیا دا برهوى هەبوو زیاتر زۆرتر بوو، بەلگەش لەسەر ئەمە ئەو موچەى بوو كه سەلاحەدین بۆ خەبوشانى لەخۆیندنگەى الصلاحیه دا بریبویه و وە بپى چل دینارى مانگانە پى دەدا لەبرى وانه و تنه و وە دە دیناریش بۆ سەرپەرشتى كردنى وەقفەكانى خۆیندنگە و شەست رەتل نان لەهەر رۆژیکدا و دوو كاروان ئاوى نیل^۴ پاشان ئیبن جوبهیریش زیاتر وینە كه مان بۆ روون دەكات وە كاتى كه بەردەوام بوو لەسەر بەدواداچوونى هەولێكەكانى سەلاحەدین لەقاھیرەدا هەتا وەكو زانیارى بخاتە بەردەست خوازیارانى و ئەلێ: سەیر لەوهدایە القرافە هەموو مزگەوتى بنیانتراو

^۱ رحلة ابن جبیر ل ۱۵.

^۲ هەمان سەرچاوه ۱۶، ۱۷.

^۳ كتاب الرضتين لة التأریخ السیاس و الفکری ل ۲۳۸.

^۴ حسن المحاضرة (۵۷/۲).

ديمەنى ئاۋەدانە، غەرىبىو زاناۋ پىياچاك و ھەژاران رويان لى دەناۋ يارمەتى و ھاۋكارى ھەمووشيان
 لەلايەن سولتانهۋە دابىن دەكرا ھەرۋەھا ئەو خويىندنگانەش كە لەميسرو قاھىرەدا بوون بەھەمان
 شيۋە مانگانە يارمەتى دەدران و ئەو ھاۋكارىەش كە بۆ ھەموو ئەو شويىنانە دابىن دەكرا پتر بوو لە
 دوو ھەزار دىنارى مىسىرى لەمانگىكدا^۱، لەمەشەۋە دەردەكەۋىت كە سەلاخەدىن لەكاتىكدا كە
 بەردەوام بوو لەسەر كاروانى ژياندەنەۋەى مەزھەبى سوننى لەميسردا تەنھا بەبىناتنانى خويىندنگە
 وازى نەھىتاۋە، بەلكو سور بوو لەسەرئەۋەى كە زاناينى سوننى بۆ بىئىت لەھەموو گۆشەو
 كەنارىكى جىھانى ئىسلامىيە ھەتاۋەكو بەھەۋلەكانيان بەشدارى بكن لەم بورژاندەۋە ھىزىدە،
 پاش ئەۋەى كە قاتمىەكان ھەموو ھەۋلەكانيان تەرخان كەرد بۆ لەناوبردى زاناينى سوننى لەميسردا
 پىشترىش ئەو رتەيەى سيوطمان ھىتا كەباسى ئەۋەى دەكرد چۆن ھەستان بە لەناوبردى زاناينى
 سى مەزھەبى سوننى بەكوشتن و دورخستەنەۋە ئاۋارەكردنىان، ھەتاۋەكو ئەۋكاتەى
 كەدەۋلەتەكەيان پوخوا زاناي سوننى سەرجم مەزھەبەكان سەرلەنۆى گەپانەۋە بۆى، لەپاستىدا
 ھەۋلەكانى سەلاخەدىن گەرەتەرىن ھاندەر بوو بۆ ئەم شالۋى كۆچانە كە زانا سوننىەكان كەردىان بۆ
 مىسر، ھەرۋەك چۆن سەلاخەدىن گرنكى دەدا بەھىنانى زاناينى بەھەمان شيۋە گرنكىشى
 بەھىنانى سۆفىيەكان دەداۋ يەكەم خانەقاي لەميسردا بۆ دروستكردن و كەردىە يانەى ئەو سۆفىە
 ھەژارانەى كە لەۋلاتى جۇراۋچۆرەكانەۋە دەھاتن و ۋەقى زۆرى بۆ دابىن كەردن و شىخىكىشى دانا
 بۆ سەرپەشتىكردن و بەپۆھەبىردى كاروبارەكانيان كە بەشىخ الشيوخ ناسرا بوو، مەقرىزى باسى
 ئەۋە دەكات كە دانىشتوۋە سۆفىەكانى ئەو خانەقايە ناسراۋ بوون بەزانايى و خواناسى و ژمارەشيان
 دەگەشتە سى سەد كەس، سولتانىش نان و گۆشت و ھەلۋاى بەشىۋەيەكى رۆژانە بۆ دەناردن
 لەگەل چل درھەمدا كە پارەى پۆشاكىك بوو و لەتەنىشتىشيانەۋە گەرماۋىكى بۆ دروستكرد بوون،
 ھەر كە سىكىشيان ويستبىتى سەفەر بكات پارەى پىۋىستى بۆ دابىن كراۋە ئەم گرنكىدانە زۆرەش
 بەكاروبارى سۆفىەكان (بەپاى من) مەبەستىكى تايىتەى ھەبوو و پەيوەندى بەبىزاتى
 زىندو كەردنەۋەى مەزھەبى سوننىيەۋە ھەبوو، چۈنكە سەربارى ئەۋەى كە سۆفىگەرى ميانەپەۋانە
 ئاراستەيەكى رىزلىگىراۋ بوو لەلايەن دەسەلاتداران و جەماۋەرەۋە لەم سەردەمەدا، بەلام گرنكى
 پىدانى بەم شيۋەيە لەميسردا بەتايىت كارىكى ئامانجدار بوو و مەبەست پىتى بەدى ھىنانى
 ئامانجىكى دىيارىكراۋ بوو، رەنگە نەپتى ئەمەش ئەۋە بىت كە سەرجم ئەو ھۆكارانەى كە
 فاطمىەكان لەميسردا گرتىانەبەر نەيتوانى سەر كەوتوۋ بىت لەبانگەۋاز كەردن بۆ مەزھەبەكەيان و

^۱ رحلة ابن جبير ل ۲۲.

دزەپێکردنی بۆ ناو بیروباوەڕی میسراییەکان بەلام بەناسانی کاری کردە لایەنی سۆزداریان، روالەتەکانی خەمباری و گریان بۆ حسین و ئاھەنگ گێژان بۆ لەدایکبوونی ئەندامانی ئال و بەیت و گرنگیدانی فاطمیەکان بەم ئاھەنگانە کاریگەری خۆی ھەبوو لەھەست و سۆزی میسراییەکاندا و تا ئەمڕۆ شۆینەواری ماوە لەناویاندا، ئەگەرچی سەڵاھەدین ھەولێ راکێشانی زانایانی سوننەیدا لەھەموو شۆینتیکەوہ بۆ میسر ھەتاوہکو بەھۆی زانستەکانیانەوہ بەشدار بن لەبزووتنەوہی بوژاندنەوہی مەزھەبی سوننیدا، ئەوہ لایەنیکێ تریش ھەبوو کە پێویست بوو کار بۆ تێکردن و گۆڕینی بکریت لەو ئاراستەوہ کە فاطمیەکان پێیاندا بوو بەئاراستەیکە تێدا، ئەم لایەنە گرنگەش بریتیە لەلایەنی سۆزدارێ لەخەڵکدا کە فاطمیەکان بەناسانی دەستیان بەسەردا گرتبوو، ھەرھەھا سۆفیەکان لەو توێژە دەگمەنانە بوون کە توانای تێکردنی ئەو لایەنیان ھەبوو لەو رۆژگارەدا بەھۆی رەوشتی جوان و دنیا نەویستی و توانای بزواندن لایەنی سۆزدارێ خەڵکەوہ لەرێی مەجلیسەکانی وەزعو ئامۆزگارییەوہ سەرنجی خەڵکی بۆ خۆیان و سروتەکانیان رابکێشن، مەقریزی دەگێژتەوہ دەلیت: خەڵکی لەمیسرەوہ دەھاتن بۆ قاھیرە ھەتاوہکو سۆفیەکانی خانەقا کە بە (سعید السعداء) واتە خۆشەختی خۆشەختان ناسرابوون ببینن لەکاتیکیدا کە بەرەو مزگەوتی گەورەئە الحاکم دەچوون بۆ ئەنجامدانی نوێژی ھەینی ھەتاوہکو خێرۆبەرەکەتیان توش ببی بەھۆیەوہ^۱، ھەرھەھا سەڵاھەدین و جێئیشینەکانی بەھۆی ھەولەکانیانەوہ توانیان میسر لەو دابراپانە فیکرییە دەریئین کەتیی کەوتبوو پەیوہندی پتەوی بەناوہندەکانی رۆشنبیری سوننی لەجیھانی ئیسلامیدا گری بەدەنەوہ وەک بەغداد و دیمەشق و قورطبە دوائ ئەوہی کە فاطمیەکان ھەموو پەیوہندییەکانیان لەگەڵ ئەم ناوہندەدا بچراندو بەرھەمھێنانی میسر لەبواری فیکری سوننەدا بۆ ماوہی زیاتر لەدوو سەدەو نیو دواکەوت^۲.

دووەم: ھەولێ ئەیویبەکان لەشام و جەزیرەدا:

ئەم گرنگیدانە زۆرە کە لەمیسردا بەبزاوتی زیندوکردنەوہی مەزھەبی سوننی دەدرا، مانای ئەوہ نییە کە ئەیویبەکان ئەو ناوچانەئە تریان پشتگۆی خستووہ کە بارودۆخیان ھاوشیۆہی بارودۆخی میسر نەبووہ، بەلکە وەک دەبینین کەمتەرخەمیان نەکردووہ لەبلاوکردنەوہی رۆشنبیری سوننی لەھەموو ناوچەکاندا، لەمەشدا ھەمووان لەھەولێ بەردەوامدا بوون ھەر لەسولتانو ئەمیرەکان بەژن و پیاوہوہ ھەتاوہکو ھاوکارو وەزیرو فەرماندەو زاناو نوسەران. زۆرینەئە ئەوانە

^۱ المواعظ و الاعتبار (۲/ ۴۱۵، ۴۱۶).

^۲ سیرة القاهرة، التأریخ السیاس و الفکری ل- ۲۴۰.

سور بوون له سهر بنیاتنانی خویندنگه و دامه زرانندی له ولاتی شام و جه زیره دا: نه وه تا سه لآحه دین له شاری قودسدا خویندنگه یه کی دامه زراندا بۆ شافیعیه کان و له دیمه شقیش خویندنگه یه کی تری بۆ مالیکه کان بنیاتنا، خانوه که ی خویشی له میسردا کرده خانه قایه ک بۆ سؤفییه کان پاش گواستنه وه ی بۆ ولاتی شام، تقی الدین عمریش خویندنگه یه کی له شاری ره ها دامه زراندا، عه زیز عوسمانی کوپی سه لآحه دینیش خویندنگه یه کی ته واو کرد که العلیک الافضلی برای دهستی به دروستکردنی کرد بوو له دیمه شقدا و به خویندنگه ی عه زیزیه ده ناسرا، معظم عیسای کوپی العادلش خویندنگه یه کی بۆ حه نه فییه کان بنیاتنا که به معظمیه ناسرا بوو، سه یفولئیسلامی برای صلاح الدینیش خویندنگه یه کی وه قف کرد بۆ حه نه لیه کان له دیمه شقدا^۱، الأشرف کوپی العادلش یانه ی فرموده ی الأشرفیه ی له و شاره دا بنیاتنا^۲ هه روه ها القاضی الفاضلیش یانه ی فرموده ی الفاضلیه ی نزیک مزگوتی نه مه وی بنیاتنا^۳، ست الشام (خوشکی صلاح الدین) یش خویندنگه یه کی بۆ شافیعیه کان له دیمه شقدا دامه زراندا^۴، ره بیعه خاتونی خوشکیش هه مان کاری کردو خویندنگه که شی وه قف کرد بۆ حه نه لیه کان له دیمه شقدا^۵، نه مه و پرای چه ندین خویندنگه ی تر که زۆرو بلاو بوون، ته نانه ت عه زه دینی کوپی شه دداد له و خویندنگانه ته نها له شاری دیمه شقدا نه وه دو دوو خویندنگه ی بژاردوه، که له نئیوان چوار مه زه به که ی سوننه دا دابه ش بوو بوون، نه مه جگه له شوینه کانی تر که بۆ فیزکردن و وانه و تنه وه به کار ده هینران وه ک مزگوته نه مه و بییه کان^۶ و هه روه ها ابن جبیر وینه ی ژبانی زانستی له شاری دیمه شقدا به تاییه ت له ناو مزگوته کانیدا ده گپینه وه، له کاتی کدا که له سالی ۵۸۰ ک/ ۱۱۸۴ز دا سه ردانی نه م شاره ی کردبوو، بۆیه ده رباره ی مزگوتی نه مه وی ده لی: نه لقه ی تیا بوو بۆ وانه و تنه وه به قوتابیان، یارمه تی باشیش هه بوو بۆ مامؤستا کانی، مالیکه کانیش گوشه یه کیان هه بوو بۆ وانه و تنه وه له لای رۆژئاوای مزگوته که وه، که قوتابیه مه غریبیه کانی تیا دا کۆده بوونه وه که یارمه تییه کی دیاریکراویان هه بوو، شوینه کانی نه م

^۱ الدارس فی التأریخ المدارس (۵۷۹/۱).

^۲ التأریخ السیاس و الفکری للمذهب السنی ل ۲۴۱.

^۳ الدارس فی التأریخ المدارس (۵۷۹/۱).

^۴ التأریخ السیاس و الفکری ل ۲۴۱.

^۵ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۱ له مرآة الزمانه وه.

^۶ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۱ له مرآة الزمانه وه.

^۷ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۱ له مرآة الزمانه وه.

مزگه و ته ریزگره له غه ریب و زانستخوازن فراوان و زور بوون^۱ ده رباره ی گۆره پانه کانی مزگه و تیش نه لئ: به شیک له گۆره پانه کانی چه ند بیستان و زه ویه کی وه قف کراو بوو، ته نانه ت نه وقاف خه ریک بوو هه موو شاره که ی ده گرته وه و مزگه وت و خویندنگه و خانه قایه کیش که تازه بنیات بنزایه سولتان وه قفی بۆ دابین ده کرد... هه روه ها ژنه خاتون و شکۆداره کانیش هه لده ستان به بنیاتنانی مزگه وت و سه نگه رو خویندنگه و پاره ی زۆریان بۆ خه رج ده کردو بپتکیان له سامانی خۆیان بۆ وه قف ده کرد، هه ندی له نه میره کانیش نه م کارانه یان ده کردو پیشه پکتیان بۆ نه م کاره خیره پیرۆزانه ده کرد^۲، هه روه ها حه له بیش پشکی باشی له م هه ولانه دا به رکه وتبوو، قاضی بهاء الدینی کوپی شدادیش نه رکی وانه وتنه وه ی تیادا گرتبووه نه ستر که الظاهر سه ره پهرشتی نه وقافی هه موو حه له بی پی سپارد بوو^۳ هه روه ها ابن شداد خویندنگه ی صاحبه ی شافیعی دروست کردو له ته نیشته شه وه خانه یه کی بۆ فه رموده دامه زرانده، که بووه ناوه ندیک بۆ کۆبوونه وه ی هۆگرانی فه رموده و نیشته جی بونیان تیادا، له م ناوه نده دا فه رموده ده خویندراو ده نوسرایه وه نه مه ش به رده وام بوو هه تا وه کو هاتنی ته تاره کان، گوندیکیشی له گونده کانی حه له ب بۆ نه م ناوه نده وه قف کردبوو له نزیک نه میشه وه خانویه کی بنیاتنا بۆ سۆقیه کان^۴، به دریزایی سه رده می نه یوبیه کانیش حه له ب وه ک قه لای زانست و ابوو، که زانستخوازن له هه موو شوینه کانه وه روویان لی دهنه، نه مه ش پاش فه زلی خوا دهره نجامی نه وه وه له زانستییه بوو که ئه یب شداد پیی هه ستاو گزنگی دهنه به ریکه خستنی کاروباره کانی و زانایانی کۆکرده وه تیادا که بووه هۆی ناوه دان بوونه وه ی نه وه موو خویندنگه یه و هاتنی زانایان بۆی له ولاته جورا و جوره کانه وه، دهره نجام سه رقالبوون به زانست و سود لی وه رگرتنی په ره ی سه ند، ابن خلکانیش باسی نه وه ده کات که په یوه ندی کردوه به و خویندنگه یه ی که ئه یب شداد دایمه زرانده وه له گه ل براکه یدا، ابن شدادیش بۆ خۆی وانه ی تیادا ده وته وه و چوار زانای به ریزی تر بابه ته کانیان دووباره ده کرده وه، هه روه ها ئه یب خه له کان ئاماژه به وه دهنه که زانایان له حه له بدو له سه رده می ئه یب شه ددادا ریزکی زۆریان هه بووه و به باشی خزمه ت کراون، به تاییه ت نه وه کۆمه له ی که له خویندنگه که یدا بوون نه وه بوو ناماده ی دانبه شته کانی سولتان ده بوون و له سه رخوانی نه و رۆژویان ده شکاند، قاضیش له دوا ی نوژیی جومه و وانه یه کی فه رموده ی هه بوو که

^۱ رحلة ابن جبير ل ۲۲۰.

^۲ رحلة ابن جبير ل ۲۲۳.

^۳ أعلام النبلاء بتاريخ حلب الشهباء (۳۵۶ - ۳۵۵/۴).

^۴ التأريخ السيس و الفكري للمذهب السنني ل ۲۴۳.

نوێژکه ره‌کان گوئیستی ده‌بوون^۱، ابن‌اصلیش باسی ئه‌وه ده‌کات که له‌کۆتایی سالی ۶۲۷ک/
۱۲۳۰ز دا به‌ره‌و حه‌له‌ب به‌ریکه‌وتوه هه‌تاوه‌کو فیه و ئوصول و ریزمان و زمانی تیا دا بلیته‌وه
شاد بیت به‌دیداری ئیبن شه‌داد که له‌خویندنگه‌ی صاحیبه‌دا بوو^۲.

سییه‌م: ره‌گه‌زه‌کانی رۆشنییری سوننی له‌سه‌رده‌می ئه‌یووبیدا:

گرنگیدانی سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی و سولتانه‌کانی دوا‌ی ئه‌وه به‌سه‌رخستن و چه‌سپاندنی مه‌زه‌به‌ی
ئه‌هلی سوننه‌ت له‌و ولاتانه‌دا که فه‌رمانه‌وه‌ی بوون گرنگی دانیکه‌ی هه‌مه‌لایه‌نه‌و چه‌روپه‌ر بوو
به‌تایبه‌ت له‌شاره‌ه‌کانی قاهره‌و ئه‌سکه‌نده‌ریه‌و دیمه‌شق و حه‌له‌ب و... هتد. گرنگترین ره‌گه‌زو
پیکهاته‌کانی رۆشنییری سوننیش که له‌و کاته‌دا جێ بایه‌خی ئه‌یووبیه‌کان بوو بریتی بوون له:

۱- قورئانی پیرۆز:

ئه‌یووبیه‌کان گرنگیان ده‌دا به‌وته‌وه‌ی قورئانی پیرۆز به‌مندالان و له‌به‌رکردنیا ن ئه‌وه‌تا ئیبن
جوبه‌یر باس ده‌کات و ده‌لیت: صلاح الدین فه‌رمانیدا به‌ئاوه‌دانکردنه‌وه‌ی چه‌ند شوینیک له‌میسرداو
مامۆستایانی بۆ وه‌ته‌وه‌ی قورئانی پیرۆز دیاری کرد هه‌تاوه‌کو مندالی هه‌ژاران و هه‌تیوان فییری
قورئان بکه‌ن و یارمه‌تی باشیان بۆ دابین کرابوو^۳، هه‌روه‌ها قاضی بهاء الدینی کورپی شه‌داد
وینمونه‌یه‌ک له‌گرنگیدانی زۆری سه‌لاحه‌دینمان به‌قورئانی پیرۆز نیشان ده‌دات و باسی ئه‌وه ده‌کات
که رۆژنیکیان به‌لای منالیکه‌ی بچوکدا تیپه‌پیوه که سه‌رقالی قورئان خویندن بوو، ئه‌ویش سه‌رسام
بووه به‌خویندنه‌وه‌که‌ی، بۆیه له‌خۆی نزیکه‌ی کرده‌وه‌و له‌خواره‌مه‌نی تایبه‌تی خۆی به‌شیداو به‌شه
کێلگه‌یه‌کی بۆ خۆی و باوکی وه‌قف کرد هه‌روه‌ها مه‌رجی دانا بوو بۆ مامۆستای ئه‌و خویندنگه‌یه
ده‌بی^۴ شاره‌زا بیت له‌زانسته‌کانی قورئان و به‌باشی له‌به‌ری بیت^۴، پیشتریش باسی ئه‌وه‌مان کرد که
القاضی الفاضل له‌ته‌نیشته‌ خویندنگه‌که‌یه‌وه له‌قاهره‌دا چه‌ند نوسه‌ریکی دانا بوو که وه‌قفی
کردبوون بۆ پڕۆژه‌ی وتنه‌وه‌ی قورئان به‌هه‌تیوان، هه‌روه‌ک یه‌کێک له‌هۆله‌کانی ئه‌م خویندنگه‌یه‌ی
تایبه‌ت کردبوو بۆ وتنه‌وه‌ی قورئان و زانسته‌کانی، کاتی ئیبن جبیریش سه‌هره‌دانی مزگه‌وتی ئه‌مه‌وی
کرد بینی که ئیواره‌و به‌یانی قورئانی تیا دا ده‌خویندیت و قورئان خویننه‌کانیش یارمه‌تی ده‌درین و
نزیکه‌ی پینج سه‌د که‌س به‌و یارمه‌تیانه‌ ده‌ژین، له‌دوا‌ی لیبونه‌وه‌شیا ن له‌خویندنه‌وه‌ی قورئانی
به‌یانی له‌به‌رامبه‌ر هه‌ر مامۆستایه‌کدا مندالیکه‌ی داده‌نیشی و فییری قورئانی ده‌کات، منداله‌کانیش

^۱ وفيات الأعیان (۶/ ۸۷ - ۸۹).

^۲ مفرج الکوب (۴/ ۳۱۱ - ۳۱۲).

^۳ رحلة ابن جبیر ل ۲۵.

^۴ سیره صلاح الدین (۹)، التأریخ السیاسی والفکری (۲۴۳).

یارمه تیبیه کی دیاریکراویان هه بوو که پئیان ده درا جگه له وانه یان که ده وله مند بوون، چونکه ئه وان باوکیان رییان پی نه ده دان بۆ وه رگرتنی^۱، هه روه ها ئیبن جیبر شوینیکی تری بینی له دیمه شقدا که مندالان تیایدا فییری قورئان ده بوون وه قفیکی باشی بۆ دانرا بوو و ماموستایانیش ئه ونه ندیه ان لی ده برد که به شی مندالکان و پۆشاک و خه رجیان بکات^۲. زانستی خویندنه وه کانی قورئانیش (علم القراءات) له (دار الحدیث الاشرفیه) دا له دیمه شق^۳ و خویندنگه ی قاهریه له حه له بدا ده خوینران^۴.

۲- فه رموده ی پیروز:

ئه یوبییه کان گرنگی باشیان ده دا به فه رموده ی پیغه مبه ر (ﷺ)، ئه م گرنگه ش بۆ پرکردنه وه ی دوو پئویستی سه ره کی بوو که رووبه رووی کۆمه لگه ی ئیسلامی بوو یوبیه وه له میسر و شامدا، یه کیکیان گشتی بوو ئه وی تریشیان تایبه ت به هه ندی ژینگه وه، گشتییه که ئه وه بوو که موسولمانه کان ده سته وه یه خه بوون له گه ل دوزمنیکدا که هه میشه له مه لاسدا بوو بۆیان و سوکایه تی به پیروزیه کانیا ن ده کرد، هاندانی موسولمانه کانیش بۆ رووبه روو بوونه وه یان پئویستی به گرنگیدا ئنیک ی زۆر هه بوو به فه رموده کانی پیغه مبه ر (ﷺ)، به تایبه ت ئه وانه ی که په یوه ندییا ن به م بواره وه هه یه، بۆیه تیبینی ده کرا که سه لآحه دین گرنگی زۆری به فه رموده ی پیغه مبه ر ده دا و گوئیستی ده بوو و دوباره ی ده کرده وه وه ولئى گوئیست بوونی ده دا و هانی نوسینی ده دا له وباره یه وه، عیمادی ئه سفه هانیش باسی ئه وه ده کات که له گه لیدا چه ند جارێک سه ردانی حافظی سلفی کردوه له سه ردانه که یدا بۆ ئه سکه ندریه له سالی ۵۷۳هـ / ۱۱۷۶ز دا و گوئیستی فه رموده بوه لئیه وه^۵. هه روه ها سولتان سه لآحه دین خۆی و کورپه کانی گوئیستی کتیبی موطای پێشه وا مالیک بوون. له زانایه کی ئه سکه ندریه وه به ناوی ابن عه وف الزوه رى له سالی ۵۷۷هـ / ۱۱۸۱ز دا^۶ هه روه ها بهاء الدینی کوپی شداد وه سفی سه لآحه دین ده کات و ده لیت: زۆر تامه زۆری بیستنی فه رموده بوو، ده چوو بۆ لای ئه و زانایانه ی که خۆیان دوور ده گرت له هاتنه ناو مه جلیسی ده سه لاتدارانه وه هه تا وه کو لایان گوئیستی فه رموده بیته هه روه ها ابن شدار درێژه به قسه کانی ده دا و ده لئى: سه لآحه دین چه زی لی بوو خۆی فه رموده بخوینیته ره کاتیکیش ته نها بووايه منی

^۱ رحلة ابن حبر ۲۲۰.

^۲ هه مان سه رچاوه ۲۲۰، التأریخ السیاسی و الفکری ۲۴۳.

^۳ حسن المحاضرة (۲/۵۰۶).

^۴ أعلام النبلاء (۴/۳۵۵ - ۳۵۶) التأریخ السیاسی و الفکری (۲۴۴).

^۵ کتاب الروضتین له التأریخ السیاسی و الفکریه وه (۲۴۵).

^۶ طبقات الشافعية (۴/۲۲۶).

بانگ ده کردو چەند کتیبیکی فرموده‌ی ده‌میناو ده‌یخوینده‌وه^۱ نەگار که سیکیش بیویسایه لیتی نزیک بیته‌وه هانی دەدا بۆ جیهادو هەندی باسی له‌و باره‌وه بۆ ده‌کرد این شەداد چەند کتیبیکی له‌سه‌ر جیهاد بۆ نوسی بوو منیش خۆم کتیبیکی گشتگیرم بۆ نووسی بوو که تیایدا ره‌وشته‌کانی جیهادو نەو ئایه‌تانه‌ی که باسی ده‌کن نەو فرمودانه‌ی که له‌گه‌وره‌یی ده‌دوین کۆکرا بوویه‌وه، نەویش ره‌حمه‌تی خوای لێ بیته زۆر ده‌یخوینده‌وه هه‌تاوه‌کو الافضلی کوپی لیتی سه‌ند^۲، گرنگیدانیش به‌فرموده‌وه تەنها تاییه‌ت نه‌بوو به‌سه‌لاحه‌دین به‌لکو زۆریک له‌ئه‌میره‌ ئه‌یوبیه‌کان هه‌ولتی بیستن و گێرانه‌وه‌ی فرموده‌یان دەدا له‌وانه‌ تقی الدین عومەر که گوپیستی فرموده‌وه ده‌بوو له‌لای السلفی له‌ئه‌سکه‌نده‌رییه^۳، هه‌روه‌ها الملك الكامل که ریپازی نوره‌دینی گرت به‌رو به‌که‌مین خانە‌ی فرموده‌ی له‌میسردا دامه‌زاندو السیوطیش وه‌سقی ده‌کات به‌وه‌ی که سوننه‌ت و هه‌لگرانی زۆر به‌گه‌وره‌ زانیوه‌و خۆشی له‌السلفیه‌وه گوپیستی فرموده‌وه بووه‌و مؤله‌تیشی پێداوه^۴ هه‌روه‌ها کوپه‌زای ابن‌الجوزی وه‌سفی ده‌کات به‌وه‌ی که قسه‌ی به‌پیزی ده‌ریاره‌ی صحیحی مسلم هه‌بوو^(۵) سه‌باره‌ت به‌الأشرفی کوپی العادل نەوه‌ ئه‌ویش له‌(دار الحدیث الأشرفیه) دا که‌خۆی دایمه‌زاند له‌دیمه‌ش‌قدا گوپیستی صحیحی بخاری بوو^۶ نەم هه‌ولانه‌ش که ئه‌یوبیه‌کان پێی هه‌ستان وه‌لامدانه‌وه‌ی پێداویستییه‌کی گشتی بوو که په‌یوه‌ست بوو به‌داخوازییه‌کانی جیهاده‌وه له‌پیناوه‌ خواداو هاندانی موسولمانان بۆی و به‌رزکردنه‌وه‌ی توانای موسولمانه‌کان له‌ریی په‌روه‌رده‌و رۆشنی‌کردنیه‌وه به‌ره‌گه‌زیک گرنگی رۆشنی‌ری و سوننی، سه‌باره‌ت به‌پێداویستییه‌ تاییه‌ته‌که که پتویستی به‌گرنگیدانی زیاتر هه‌بوو به‌فرموده‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، نەوه‌ په‌یوه‌ندی به‌و ژینگانه‌وه هه‌بوو که کلتوری شیعه‌ تیادا باو بوو له‌سه‌رده‌میک له‌سه‌رده‌مه‌کاندا، چونکه شیعه‌کان تەنها نەو فرمودانه‌ به‌صحیح ده‌زانن که ئالویه‌ت هه‌ستاوه به‌گێرانه‌وه‌یان نەوه‌ش که ئه‌یده‌نه پال ئالویه‌ت به‌ده‌ر نییه له‌درووه‌ له‌به‌ستن وه‌ک ریوایه‌ته‌کانی زاره و جابر ئه‌لجه‌عفی و خه‌لکانی درۆزنی تر، هه‌روه‌ها تانه‌ده‌دن له‌فرموده‌کانی ترو ئه‌مه‌ش ده‌که‌نه هۆکاریک بۆ تانه‌دان

^۱ سیره‌ صلاح الدین (۱۰) التاریخ السیسی و الفکری (۲۴۵).

^۲ التاریخ السیسی و الفکری (۲۴۵).

^۳ المواعظ و الاعتبار (۲/۲۶۵).

^۴ حسن المحاضرة (۲/۳۳ - ۳۴) التاریخ السیسی و الفکری (۲۴۵).

^(۵) التاریخ السیسی و الفکری (۲۴۵).

^۶ التاریخ السیسی و الفکری (۲۴۵).

لهراويه كانيان (گيڙه ره وهی فهرموده کان)^۱ ليره شه وه گرنگيدان به فهرموده ی پيرو ز له ميسردا بؤ زيندو وگردنه وهی ثم لايه نه بو له ناو روشنيری سوننيدا^۲.

۳- ره گواريشه ی بيروباوه ری سوننی:

نه یوييه کان گرنگيان ددها به پاراستنی بنه ماکانی بيروباوه پ به پیتی مه زه بی پیشه وا نه شعری، چونکه نه شعری ره حمه تی خوی لی بیت له و زانایانه بوو که نالای زانستیان هه لگرد له هه موو بواروو لايه نه زانستییه کانداو داده نری به یه کیک له و زانایانه ی که چه ندین زانستو زانیاری و هونه ریان پیکه وه کۆکردۆته وه^۳، نه بی دهرباره ی نه لی: عه للامه و پیشه وا زانایانی بیروباوه پ نه بو الحسن... سه رسورپینه ر بوو له زیره کی و زوو تیگه یشتندا کاتی به باشی شاره زای (موعه زیله) بوو بی به ری بوو لیتیان و خۆشی له راکانیان نه ده هات، جاریکیان چوو ه سه ر مینبه رو ته وه بی کرد له پراکانی موعه زیله و پاشان به ره به ره وه لاهی ده دانه وه که م و کورتیه کانی ناشکرا ده کردن^۴ هه روه ها الذهبی باسی ده کات و ده لیت: ابي الحسن زیره کیه کی که م وینه ی هه بوو له زانستدا رۆچوو بوو شتی باش و نوسراوی زوری هه یه که شاره تی فراوانی زانستی بؤ ده دن^۵ هه روه ها نه لی: چوار کتیبی ابي الحسنم بینیه دهرباره ی اصول تیايدا باسی بنه ماکانی مه زه بی سه له ف ده کات دهرباره ی سیفه ته کانی په روه ردگارو تیايدا ده لی: نه و سیفه تانه چۆن هاتوون ده بی هه رواش وه ربگیریت پاشان نه لی: نه وه رای منه و باوه پم به و شیوه یه و نابی لیکدانه وه و ته نویلی بۆ بۆکریت^۶. قاضی عیاضیش دهرباره ی نه لی: چه ند نوسراویکی بؤ نه هلی سوننه ت نوسیوه و به لگه ی هیناوه ته وه له سه ر راستی سه لماندنی نه و سیفه تانه ی په روه ردگار که بیدعه چیه کان ره تیان کردۆته وه وه ک بینین و نه زه لی بوونی قسه ی په روه ردگارو ده سه لاتی و مه سه له کانی بیستن که دهرباره ی صیراطو میزان و شه فاعه ت و حه وز و سزای ناوگۆر که موعه زیله کان ره تی ده که نه وه. نه مه و پرای چه ندین بؤ چوونی تری نه هلی سوننه ت و فهرموده، نه وه بوو به لگه ی روون و ناشکرای له سه ر هینایه وه له قورئان و سوننه ت و به لگه نه قلیه کان و گومان بیدعه چی و شیعه کانی وه لام دایه وه و هه موو نه مانه شی له و نوسراوو کتیبه باشانه دا نوسی که خوی گه وره کردیه جیی سودو

^۱ التأریخ السیاسی و الفکری (۲۴۶).

^۲ التأریخ السیاسی و الفکری (۲۴۶).

^۳ شعبه العقیده لابی الحسن الأشعری و المنتسبین الیه ل ۲۶.

^۴ سیر أعلام النبلاء (۸۶/۱۵).

^۵ سیر أعلام النبلاء (۸۷/۱۵).

^۶ سیر أعلام النبلاء (۸۶/۱۵).

که لک بق نوممه^۱، نین عه ساکریش کتیبیکی نوسیوه بق بهرگریکردن لئی و زور ستایشی کردووه و به نویکه ره ووه (مجددی) داناوه و نه و ریوایه تانه ی باسکردووه که ده باره ی هژوو بنه ماله که ی هاتون^۲، هروه ها السبکی ش له طبقات الشافعیه دا هه مان کاری کردووه له یه کیک له و قسانه شدا که ده باره ی ده یکات ده لئی: شیخ و پیشه نگمان بق لای خوا شیخ نه بو الحسن نه شعهری به سری شیخی ریازی پهیره وانی سوننه ت و جه ماعت و پیشه وای زانایانی بیروباوه پرو سه رخه ری سونه تی سه روه ری پیغه مبه ران و بهرگریکار له ناین و تیکزوشه ر له پینا و پاراستنی بیروباوه ری موسولمانان به شیوه یه کی که کاریگه ری به رده وام بیت هه تاوه کو نه و روزه ی که خه لکی له به رده م په روه ردگاردا ده وه ستن، پیشه وایه کی زانا و خواناس و چاکه کار بوو، شه رعی پاراست له قسه ی هه لبه ستر او هه ستا به سه رخستنی نیسلام به شیوه یه کی باش، نه مه له گه ل چه ندین زانای تر که ستایشی خزی و کاره کانیان ده کرد.^۳

أ- **نه و قوناغانه ی که پیایدا تیپه ریوه:** أبو الحسنی نه شعهری له رووی بیروباوه په وه ته مه نی به سی قوناغاندا تیپه ریوه:

قوناغی یه که م: زورینه ی سه رچاوه کان یه کده نگن له سه رنه وه ی که نه شعهری له قوناغی یه که می ژیانیدا له ژیر سایه ی موعته زیله دا ژیاوه و پهیره وی لیکردوون و له و ماوه یه شدا هاوپتی شیخه که ی بووه که له هه مان کاتدا باوه پیاره ی بووه به ناوی (الجیائی) هه تاوه کو ته مه نی چل سالی^۴.

قوناغی دووه م: دوا ی ده رچوونی له موعته زیله و جیابوونه وه ی لئیان ریازی عبدالله ی کوپی سه عیدی کوپی کیلابی به سری^۵ گرته به رو دهستی دایه وه لامدانه وه ی موعته زیله به پشت به ستن به و یاساو مه سه لانه ی که عبدالله ی کوپی کلاب باسی ده کردن^۶. نین تیمیه ره حمه تی خوی لی بیت نه لیت: نه بولحه سه نی نه شعهری کاتیک وازی له موعته زیله هینا ریازی ابی محمدی کوپی کلابی گرته به رو^۷ کتیبی (اللمع فی الرد علی أهل الذیغ و البدع) نوینه رایه تی نه م قوناغی ده کات^۱ نین

^۱ ترتیب المدارک (۲۴/۵).

^۲ موقف ابن تیمیة من الأشاعة (۳۳۹/۱).

^۳ موقف ابن تیمیة من الأشاعة (۳۴۰/۱).

^۴ شعبة العقیدة بین أبي الحسن و المنتسبین الیه ل ۳۹.

^۵ سیر أعلام النبلاء (۱۷۴/۱۱).

^۶ شعبة العقیدة بین أبي الحسن المنتسبین الیه ل ۴۲.

^۷ الفتاوی (۵۵۶/۵) (۱۰۳/۳).

کلابیش وه لآمی موعته زیله و جوهه میه ی دده دایه وه به شیوه یه ک که نزیك بوو له مزه بی شهلی سوننه ت و فرموده به لآم کاتیک دمه قاله وه لامدانه وه یان بۆ یه کتر په ره ی سهندو کلابیش به ریگه قیاسیه کان روویه پوو یان ده بویه وه چه ند بنه مایه کی بۆ سه لماندن که شه وان خو یان دایاننا وه، لیتره شه وه بیدعه دزه ی کرده ناو ریپازه که یه وه^۱، هه روه ها ئیبن کلابیش مزه بیکی نوئی داهینا بوو که له هندی شتیدا ها ورا بوو له گه ل مزه بی سه له فر پئیشینانداو له هندیکی تریدا ها ورا بوو له گه ل موعته زیله و جوهه میه دا^۲.

له باره ی نه مه شه وه ئیبن تیمیه ره حه ته ی خوا لی بیته نه فرمویت: خه لکی پئیش ابی محمدی کوپی کلاب دوو جوړ بوون: په پیره وانی سوننه ت و جماعت سیفته ت کرده وه کانی په روه ردگار ده سه لمینن به لآم جوهه می و موعته زیله کان شه م دوو مه سه له یه ره ت ده که نه وه، قسه که ی ئیبن کلابیش شه م سیفته تانه ی بۆ په روه ردگار ده سه لمینی، به لآم شه وه ره ت ده کاته و که شه و کرده وانه له په روه ردگاردا هه بن که ده یه وی و پریاری داوه^۳ شه بو العباس قلانسی و ابو الحسنی شه شعهریش^۴ ها ورا ن له گه لیدا، شه م بنه مایه ش که ئیبن کیلاب داهینا پالینا به پئیشه وا شه حمه دی کوپی حه نبه لو پئیشه وایانی تری سه له فه وه که خه لکیان لی ناگاداریکه نه وه^۵، شه م ریپازه ش که ئیبن کیلابی به صری داهینا که س پئیش شه و په ی پی نه بر دیوو، شه شعهریش ها ورا بوو له گه لیدا و به هزی شه مه شه وه وه لآمی جوهه می و موعته زیله ی دایه وه^۶.

قولناغی سییه م: شه شعهری ماوه یه ک له سه ر ریپازی ئیبن کیلاب وه لآمی موعته زیله ی دده دایه وه، به لآم خوای گه وره به رچاوی روشن کرده وه و راستی نیشاندا شه ویش به گه پاندنه وه ی به ته واوی بۆ سه ر ریپازی شه هلی سوننه ت و جماعت و په پیره وکردنی ریپازیان و شوینکه وتنی ریگه یان، شه مه ش شه وه بوو که شه شعهری ده یویست له سه ری بیته له کاتیکدا که به خزمه ت په روه ردگار ده گات، بۆیه بیبه ریبوونی خو ی له ریپازو مزه به کانی تر پئیشانداو ده سستی دایه بانگه وازکردن بۆ ریپازی

^۱ شعبه العقیده بین ابی الحسن الأشعری و المنتسبین الیه ل ۴۲.

^۲ شعبه العقیده بین ابی الحسن الأشعری و المنتسبین الیه ل ۴۲.

^۳ شعبه العقیده بین ابی الحسن الأشعری و المنتسبین الیه ل ۴۴.

^۴ الفتاوی (۱۳۱/۱۳ - ۱۵۴).

^۵ موافقه صریح المعقول لصحیح المنقول (۴/۲ - ۵) علی هاشم منهاج السنة.

^۶ مجموع الفتاوی (۳۶۸/۱۳).

^۷ شعبه العقیده بین ابی الحسن الأشعری ل ۴۵.

سه له فو بووه شوینکه و ته ی پیشه و ا نه حمه دی کوپی حه نهل ره زای خوی لی بیت، نه م قوناغوش
له بهر گرنگی له بواری بیروباوه پدا نیچه به سی به لکه بومان سه لماندوه^۱:

یه که م: و ته ی زانایان؛ زوریک له پیشه و او زانایان شایه تی که پانه وهی ته او نه شعهریان داوه بۆ
سه ر مه زه بی سه له فی سالح، بیگومان نه م پیشه و ایانه ش نه م شایه تیه یان نه داوه هه تاوه کو باش
له ژیان ی ورد نه بو بنه وه و نه یان زانی بییت چون بووه و له سه رچی گیر ساوه ته وه، له و زانایانه ش^۲:

• شیخی نیسلام: نیبن تیمیه^۳

• نیبن القیم^۴

• حافظی ذهبی^۵

• حافظ نیبن کثیر، نه لی: سی حاله تیان بۆ شیخ ابی الحسن نه شعهری باسکردوه:

یه که میان: موعته زیله بوونی که بیگومان لی پاشگه زیوویه وه.

دووهمیان: سه لماندنی حوت سیفه ته عه قلیه کان بۆ پهروه ردگار: که نه وانیش ژیان و زانین و
توانا و بیست و بیست و بینین و سه کردن، له که ل لیکنانه وهی سیفه ته خه به ریه کان وه ک روومت و
هه ردوو ده ست و قاچ و پی و هاوشیوه کانی.

سییه میان: بریاردانی هه مو سهیفه ته کان به یی چونیتی و چواندن به پیی ریباری سه له ف

نه مه ش نه و ریباریه که له کتیبی الإبانه دا گرتویه تیه بهر که دواچار نوی^۶.

• شیخ نوعمان الالوسی^۷

• شیخ أبو المعالی محمود الالوسی^۸

• عه للامه و زانای که وره محب الدین الخطیب: که له باسکردنی نه و قوناغانه دا که نه شعهری

پیایدا تیه په ریوه و که پانه وهی به ته واوی بۆ مه زه بی سه له ف ده لی: أبو حسنی نه شعهری

^۱ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري ل ٤٧.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ٤٧.

^۳ الفتاوى (٥٣/٦).

^۴ اجتماع الجيوش الاسلامية ل ١١٢.

^۵ سير اعلام النبلاء (٨٦/١٥).

^۶ إتحاف السادة المتقين، المرتضى الزبيدي ل ٤٨.

^۷ جلاء العينين ل ٢١٢.

^۸ غلبة الاماني في الرد على النبهاني (٤٨/٢).

کۆری ئیسماعیل له گهوره زانیانی بواری بیروباوه په له ئیسلامدا، یه که مجار موخته زیله بوو و پاشان بووه قوتابی الجبائی ، پاشان خوای گهوره بهرچاو روونی پی به خشی کاتی له نیوهی ته مه ن و سه ره تای پیگه شتیندا بوو پاشگه زبونوهی خۆی راگه یاند له گورایی موخته زیله، پاشان له م قوناغه دا چالاکانه ده ستیدایه نوسین و موناقه شه و وتنه وهی وانه بۆ ره تدانه وهی موخته زیله، به په پیره وکردنی ریگه یه کی مام ناوهند له نینوان ریگای جه ده ل و ته ئویل و ریگه ی سه له فدا، پاشان ریگاکه ی پالفته کردو دلسۆزانه گه پایه وه بۆ ریگای سه له ف له سه لماندنی هه رشتیک که به ده ق سه لماوه له مه سه له غه بییه کان که خوای گهوره باوه ر پیته یانی به دلسۆزیه وه پیویست کردوه، له سه ر ئه م ریبازه ش دوا کتیبه کانی نوسیوه له وانه ش کتیبی (الإبانه) ئه و زانیانه ش که باسی ژیاننامه یان کردوه ئه مه به دوا کتیبی داده نین، ئه مه ش ئه و حاله ته یه که ویستویه تی له سه ری بیته کاتیک به خزمهت پهروه ردگار ده گات، هه رشتیکی تر که پیچه وانه ی ئه مه بیته له و شتانه ی که ده ردینه پالی، یان ئه شعهریه کان چوبیته سه ری، ئه وه ئه شعهری لئی پاشگه زبونوه ته وه بۆ ئه وهی که له کتیبی الابانه دا هاتوه^۱.

حاله تی دووهم: دیداری له گه ل حافظ زه که ریای ساجی

دوای وازه یانی له موخته زیله و دهسته لگرتنی له ریبازی ئین کیلاب رووی کرده پیشه وایانی (ئه هلی حدیث) که ناسراون به دروستی بیروباوه رو خاوینی ریبازیان هه تاوه کو لیانه وه رای سه له فو (ئه هلی حدیث) وه رگرت له و پیشه وایانه ش زانی فه رموده له به سه رده ا زه که ریای ساجی^۲ ئین تیمیه ده رباره ی ئه شعهری ده لئ: بنه ماکانی فه رموده ی له زه که ریای ساجیه وه وه رگرت له به سه رده ا پاشان کاتی هاته به غدا چه ند شتیکی تر له حه نبه لیه کانه وه فیژیوو، ئه مه ش له کۆتایی ته مه نیدا بوو، وه ک خۆی و هاوه لانی له کتیبه کانیاندا باسی ده که ن^۳، له شوینیکی تریشدا الذهبی له باسی ژیانی الساجیدا ده لئ: أبو الحسنی ئه شعهری ئوصولی له ئه وه وه وته ی ئه هلی حه دیسو سه له فی وه رگرتوه^۴ له شوینیکی تریشدا ده رباره ی الساجی ئه لئ: ئه بولحه سه نی ئه شعهری له وه وه وته ی سه له فی وه رگرتوه ده رباره ی سیفه ته کانی پهروه ردگارو له نوسراوو کتیبه کانیدا

^۱ بروانه: المنتقى الذهبی بقلیدوانی محب الدین الخطیب ذمارة ۳ ل ۴۱.

^۲ شعبة العقیده بین أبي الحسن الأشعري و المنتسبين اليه ل ۴۹.

^۳ الفتاوی (۲۸۸/۳).

^۴ تذكرة الحافظ الذهبی (۷۰۹/۲).

پشتی پی به ستووه^۱، ئیبن القیم^۲ و ئیبن کثیریش^۳ ئەم بە یەگە شتەنە وە ی ئەشعەری و ساجیان
سە لەماندوو و بە خالی وەرچەر خانیان داناو لە ژانی ئەشعەریدا^۴ ئەمە وێرایی زانی تر^۵.
حاله‌تی سییه‌م: کتیبی الإبانه و ساغبوونه‌وی دانانی له‌لایهن ئەشعەریه‌وه:

دواین کتیب که ئەشعەری دایناو کتیبی الإبانه‌یه، لەم کتیبە شدا باسی ئەو دەکات که ئەو
شوینکە وتو پێشەوا ئەحمەد و پابەندە بە بیروباوەری سە لە فی سألە وە و شوین پێشە وایانی
فەرمودە دەکە ویت، پاش ئەمەش باسی بیروباوەری سە لە فی سألک دەکات لە کاروبارەکانی نایندە،
کۆمەڵیکی زۆریش لە زانایان ئەم کتیبەیان داووە تە پال ئەشعەری لە زانایانی پێشین و ئەم دوا یانەش^۶
نزیکتەری زاناش لە سەردەمی ئەشعەریه‌وه ئیبن ئەلنەدیمە کۆچکردوو لە ۳۸۵ک ئەم زانایە لە کتیبی
الفهرست باسی ژانی ئەشعەری دەکات و ناوی کۆمەڵی لە کتیبەکانی دەهینی لەوانە کتیبی (التبیین فی
أصول الدین) دای ئەویش ئیبن عەساکەر هات و بەرگری لە ئەشعەری کرد و باسی کۆمەڵیک
لە کتیبەکانی کرد لەوانەش کتیبی الإبانه و زۆر شتیشی لە کتیبی (التبیین) باس کرد بۆ ستایشکردنی
بیروباوەری راست و دروستی، ئیبن عەساکەر دەربارە ی ئەشعەری ئەلئیت: کتیبەکانی لای ئەهلی عیلم
ناسراو بە ناویانگە بە بەهیزی و لیکۆلینە وە ی دروست، لای لیکۆلەرەوان وە سف کراو،
هەرکە سیکیش کتیبی الإبانه‌ی بخوینیتە وە پلە و پایە ی ئەم زانایە ی بۆ دەردە کە ویت لە رووی
زانست و باوەرپە وە^۷. پاش ئەویش ئیبن درباس کۆچکردوو ۶۵۹ک هات و کتیبیکی دانا بۆ
بەرگریکردن لە ئەشعەری و کتیبی الإبانه‌شی دایە پال و وتی: پاشان.... بزانن برایان خوی گە و رە
هەموو لایە کمان سەرکە و توو بکات بۆ ئاینی راست و دروستی خۆی و رینمونیمان بکات بۆ رێگە ی
راست که کتیبی (الإبانه عن أصول الديانة) که پێشەوا أبو الحسن علی کوپی ئیسماعیلی ئەشعەری
دایناو ئەو بیروباوەرپە یه که دوا جار ئەشعەری پەیرەوی کردوو پاش گەرانه‌وی لە ناو موغتە زیلە
بە فەزڵ و منەتی پەروەردگارە وە، هەر قسە یه‌کی تر بدریتە پالی که جیاواز بیت لە وە ی لەم کتیبە دا
هاتوو ئەو لێی پاشگەزیبوو تە وە و بیبەر بیوونی خۆی بۆ خوا دەریپروە هەر وە ها پەیرەوی

^۱ سیر أعلام النبلاء (۱۹۸/۴).

^۲ شعبة العقيدة بين أبي الحسن و المنتسبين اليه ل ۵۰.

^۳ إجتماع الجيوس الاسلامية ل ۹۷.

^۴ البداية و النهاية (۱۳۶/۱۱).

^۵ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الاشعري ل ۵۰.

^۶ شیخ حماد ئەنصاری نامە یه‌کی نوسیوو و تیایدا گەرانه‌وی ئەشعەری بۆ مەزەبی سە لە ف سە لەماندوو.

^۷ تبیین کذب المفتری ل ۲۸.

له هاوه لآن و شوینکه وتوان و پیشه و ایانی فرموده و رای پیشه وای نه حمه دی کوری حه نبل کردوه
 (ﷺ) ، نایا دوی نه مه ره وایه بلین: پاشگه زیوه ته وه؟ باشه له چس پاشگه زبیتته وه له قورئان و
 سوننه تی پیغه مبه ر که هاوه لآن و شوینکه وتوان و پیشه و ایانی فرموده له سه ری بوون؟ له کاتیکدا
 دهیزانی که نه وه مه زه بی نه وانه و خوی لیئانه وه گنپراویه تیه وه، نه مه سویند بق خوا شیوا نییه
 بدریته پال خه لکانی ساده نیتر چون ده دریته پال پیشه وایه کی وه ک نه و دوی نه وه ی باسی نه و
 کتیبه یمان کرد که کومه لی له پیشه وایا ناوداره کانی نیسلام و زانایانی فرموده دهیده نه پالی و
 ستایشی ده که ن له سه ر نه و بیرورایانه ی که بیبه ری ده کات له و بیدعانه ی که دراونه ته پالی،
 پاشان ناوی کومه لی له و زانا و پیشه وایانه ی هیناوه که نه م کتیبه یان داوه ته پال نه شعری، له وانه:
 پیشه و ابو علی حسنه ی کوری عه لی کوری نیبراهیمی فاسی کۆچکردوو له ۴۴۶ک.

● حافظ ابو عثمانی صابونی کۆچکردوو له ۴۴۹ک.

● حافظ نه بو به کری به یه قی کۆچکردوو له ۴۵۸ک.

● زانای پیشه وایا نه بولفه تح نصر نه لمه قدسی کۆچکردوو له ۴۹۰ک.

● زانا نه بولمه عالی مجلی خاوه نی کتیبی الذخائر له فیه قهدا کۆچکردوو له ۵۰۰ک.^۱

هه روه ها زانای زوری هه ن که کتیبی الإبانة نه ده نه پال نه شعری جگه له وانه ی نیین درباس
 باسی کردون وه:

● پیشه وای نیین ته میمه کۆچکردوو له ۷۲۸ک.

● حافظی الذهبی کۆچکردوو له ۷۴۸ک که نه لیت: کتیبی الإبانة به ناوبانگترین نوسراوی آبی
 الحسن، حافظ ابن عساکر نه مه ی ئاشکرا کردو پیشه وای محی الدینی نه وه ویش به خه تی خوی
 له به ریگرتوته وه.^۲

● پیشه وای نیین القیم کۆچکردوو له ۷۵۱ک.^۳

● حافظ نیین کثیر کۆچکردوو له ۷۷۴ک.

● عه للامه نیین فرخونی مالیکی کۆچکردوو له ۷۹۹ک، هه روه ها کومه کی تری زور هه ن
 که له هه ژمار نایه ن وه مووشیان نه م کتیبه یان داوه ته پال نه شعری به دوایه مین کتیبیان

^۱ رسالة الذب عن أبي الحسن الأشعري لابن درباس ل ۱۰۷ ليكولينه وهی د. علی ناصر الفقهي.

^۲ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري والمنتسبين إليه ل ۵۲.

^۳ مختصر العلو ل ۲۳۹.

^۴ إجتماع الجيوش الإسلامية ل ۱۱۳ک.

^۵ الديباج المذهب ل ۱۹۵.

داناوه^۱. ههروهه مێژوونوسان کۆمهڵێ هۆکاریان باس کردوه بۆ گه پانهوهی أبی الحسن بۆ مهزههیی نههلی سوننهت و ازههتێنان له موعتهزیه که گرنگترینیان بهزهیی و میهره بانێ و رێنمایی پهروهردگاره بۆی.

ب- **نهینی گهورهیی نه شعهری له مێژوو دا:** دواي ئه م گۆرپانکاریه مهزته ئه بو له سه نهی نه شعهری ههستا به بانگه و ازکردن بۆ بیروباوهری نههلی سوننهت و بهرگری لێ کردنی به دنگه رمی و باوه په وه و وه لامدانه وهی موعتهزیه و شوینکه و تینیان له مه جلیس و ناوه نده کانیا ندا بۆ بپرواههتینیان به وهی که خۆی دوا جار باوهری پێهیناوه له بیروباوهری نههلی سوننهت و مهزههیی سه له ف، چالاکیشی له م بواره دا له سه رده می پێشوو ی زیاتر بوو، ههروه ها خۆی سهردانی موعتهزیه ی ده کرد و مونا قه شه ی ده کردن، بۆیه له و باره یه وه پێیان وت: چۆن تیکه لی خه لکی بیده چی نه که یه ت و نه چیه ت لایان له کاتیکدا که ده بێ لێیان دوربیت؟ نه ویش فه رموو ی: نه وان خه لکی ده سه لاتداران و والی و قازیبان تێدایه و له بهر نه وه دانا به زن و نایه نه خواره وه هه تا وه کو له گه لیا ندا بدویم، جا نه گه ر نه وان نه یه نه خواره وه بۆ لای من و منیش نه چم بۆ لای نه وان، نه ی چۆن هه ق ده رده که ویت و بزانه که نههلی سوننهت پشتیوانیان هه یه که به به لگه ی به هیز را کانیان ده سه لمیتن^۲. ئه م هه وله مه زن و تیکۆشانه بپوچا نانه ش بوو سه رخستنی مهزههیی نههلی سوننهت شیاو ی ستایش و نرخاندنه، دیا ره ئاستی نه قلێ و ژیری نه بولحه سه نی نه شعهری به رزتر بووه له ئاستی هاوته مه ن و هاو پێکانی و خاوه نی دا ههتێنان و شا گاری گه ورده بووه له بواری نه قل و ژیری دا، وه لامی به لگه کانی موعتهزیه و بیروباوه په کانیانی به ئاسانی ده دایه وه و به وه پێی متمانه و توانا وه پوچ له ده کرده وه. وه ک چۆن ما مۆستا یه کی شاره زا وه لامی گو ما نی قوتا بیه کی خۆی ده دا ته وه و گرفته کانیان چاره سه ر ده کات، ههروه ها پێشه وا نه شعهری پێشه وایه کی تیکۆشه رو مو جته هید بوو له زانستی که لامدا و یه کێک بووه له دامه زرینه رانی، هه مو زانایانی تریش که دوا ی نه و ها توون به زیره کی و تێپوانینه ورد و ته به هیزه گانی کاری گه ربوون^۳.

ج- **ئه بولحه سه نی نه شعهری بیروباوهری خۆیمان بۆ راقه ده کات:** نه لیت: نه و قسه یه ی که ئیمه ده یلێین و نه و بیروباوه ره ی که ئیمه ئاین داری له سه ر ده که یین بریتیه له پا به ند بوون به په را وه مه زنه که ی پهروهردگار و سوننه تی پێغه مبه رو نه وه ی که ها وه لان و شوینکه و توان و پێشه وایانی

^۱ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري ل ۵۳.

^۲ تبين الكذب المفترى ل ۱۱۶.

^۳ رجال الفكر والدعوة في الإسلام (۱/۱۴۳/۱۷۴).

فرموده فرمویانه، نیمه پایه‌نندین به‌وه‌وه و به‌وه‌ی که نه‌بو عبدالله احمدی کورپی حه‌بنه‌ل
 فرمویه‌تی خوی گه‌وره پایه به‌رزی بکات و پاداشنی به‌خیری بداته‌وه، ناپازین به‌وه‌ی
 که‌نه‌یارانی وتویانه، چونکه نه‌و نه‌و سه‌رکرده ته‌واوه‌یه که‌خوی گه‌وره به‌هویه‌وه هه‌تی
 رونکرده‌وه و گومرایی هه‌لگرت و ریازی خوی پی‌ رونکرده‌وه و بیدعه چیه‌کانی ده‌م کوت
 کردو گومانه‌کانی ره‌وانده‌وه، ده‌سا ره‌حمه‌تی خوی لیبت چه‌ند پیشه‌وایه‌کی پیش‌ره و
 هاوریه‌کی مه‌زنو گه‌وره‌بوو^۱. هه‌روه‌ها خزمه‌ته‌کانی نه‌شعهری ته‌نها خوی له‌پشتیوانی
 کردن له‌بیروباوه‌ری نه‌هلی سوننه‌ت و سه‌له‌فدا نه‌بینیه‌وه، چونکه حه‌نبه‌لی و زانایانی
 فرموده به‌و کاره هه‌ستا‌بوون و که‌مته‌رخه‌م نه‌بوون تیایدا، به‌لکو بلیمه‌تی له‌وه‌دایه
 که‌هه‌ستا به‌هینانه‌وه‌ی به‌لگه و پاساوی نه‌قلی و لژیکی بو نه‌م بیروباوه‌پانه و یه‌که یه‌که
 روبه‌روی بیروباوه‌ری موخته‌زیله و فه‌لسه‌فه‌چیه‌کان ده‌بوویه‌وه ، هه‌موو نه‌مانه‌شی به‌زمانیک
 نه‌نجام دا که‌نه‌وان لیی تی ده‌گه‌یشتن شیوازی که‌تاشنا‌بون پیی به‌م پییه‌ش توانی
 بیسه‌لمیبت که‌نه‌م ناین و بیروباوه‌ره راست و دروستی له‌لایه‌ن نه‌قل و لژیکه‌وه پالپشتی
 ده‌کرین و نه‌قلی دروست پیشتیوانی ناینی راسته و هیچ مملانی و دزایه‌تییه‌کیان له‌نیواندا
 نییه^۲ سه‌رچاوه‌کانی بیروباوه‌پ لای نه‌بولحه‌سه‌نی نه‌شعهری: نه‌شعهری باوه‌ری و ابوو
 که‌سه‌رچاوه‌ی بیروباوه‌رو نه‌و مه‌سه‌لانه‌ی که‌په‌یوه‌ست به‌باوه‌پوشته نادیاره‌کانه‌وه -
 میتافیزیک - بریتییه له‌قورئان و سوننه‌ت و نه‌وه‌ی که‌په‌مبه‌ران هیناویانه نه‌ک ته‌نها نه‌قل و
 ژیری و قیاس و میتافیزیکی یونانی، به‌لام بین ده‌نگیوونی به‌باش نه‌ده‌زانی به‌رامبه‌ر نه‌و
 مه‌سه‌لانه‌ی به‌تیپه‌ریوونی کات په‌یدا‌بوون، به‌هوی تیکه‌ل بوونی نه‌ته‌وه و ناین و فه‌لیه‌فه
 بیگانه‌کان له‌که‌ل نومه‌تی نیسلامیدا، که له‌ناکامیدا چه‌ندین ده‌سته و گروپ دروست بوون،
 به‌لکو پیی و ابوو بین ده‌نگ بوون به‌رامبه‌ر به‌و مه‌سه‌لانه زیان به‌نیسلام ده‌گه‌یه‌نیت و سام و
 شکوی سوننه‌ت ناهیل و واپیشان ده‌دریت که‌سوننه‌ت له‌رووی نه‌قلی و زانستییه‌وه لاوازه و،
 زانایانی ناینیش ده‌سته‌وسانن له‌به‌رامبه‌ر نه‌م په‌وتانه و روبه‌روبوونه‌وه‌ی هیرشه‌کانیاندا،
 هه‌روه‌ها خه‌لکی گومرپاش نه‌مه ده‌قوزنه‌وه و دزه ده‌که‌نه ناو نه‌هلی سوننه‌ت و بیروباوه‌ری
 راست و گومانه‌کانیان له‌ناویاندا بلاوده‌که‌نه‌وه و گه‌نجه روشنبیره‌کانیان راده‌کیشن به‌لای
 خویاندا، هه‌روه‌ها نه‌شعهری باوه‌ری و ابوو که‌سه‌رچاوه‌ی بیروباوه‌ر بریتییه له‌سروش و

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه له.

^۲ رجال الفكر والدعوة في الإسلام (۱/۱۴۷).

(وحي) پیغمبرایه تی محمد (ﷺ)، ریگای فیربوونیشی بریتییه له قورئان و سوننه ت و نه وهی که له هاوه لانه وه ها تووه ﷺ، نه مهش جیاوازی و خالی ناکوکی نیوان نه وو موخته زیله یه، چونکه نه و له م بواره دا پیچه وانهی موخته زیله یه، به لام له گه ل نه وه شدا پیی و ابو که به رگریکردن له بیروباوه ری دروست و چاندنی له دلی نه وهی نویدا پییستی به قسه کردنه به زمانی سه رده م و به کارهینانی زاراه زانستییه کان و روبه ربوونه وهی نه یاران به و شیوازه نه قلی و لؤژیک یه ی که نه وان په پیره وی نه کن، نه مهشی ته نها به دروست نهیده زانی، به لکو به باشترین جیهاد و گوره ترین کاری ده زانی له و سه رده مه دا، نه مهش خالی جیاکه روه بو له نیوان نه وو هندی له حنه بلیه کان و زانیانی فه رموده دا، که دانه به زینیان بو نه م ناسته به گونا ه ده زانی و پیی ته نگا و ده بوون^۱.

د- هندی له نوسراوه کانی نه بولحه سنی نه شه ری؛ کاری نه بولحه سنی نه شه ری ته نها

مونا قه شه و مشتومر نه بوو، به لکو له پاش خوی کتیبخانه یه کی به جی هیشت که ه مووی نوسراو دانراوی خوی بو و له بواره کانی به رگری کردن له سوننه ت و رافه کردنی بیروباوه ری دروست ده دوان، ه روه ها رافه ی قورئانیشی کرده و که مترین شتیکیش که له سه ر نه و ته فسیره ی و تربیت نه وه یه که سی به رگ بووه وه هندی له نوسه رانیش نه لئین نوسراوه کانی نه گاته نزیکه ی سی سه د کتیب^۲ و زوره شیان له وه لامی موخته زیله دایه و هندی کیشی وه لامه بو مه زه به کانی تر له و کتیبانه ش کتیبی (الفصول) که وه لامه بو فه یله سوف و سروشته پرست و بوره می و جوله که و گاورو ناگر په رسته کان، نه م کتیبه زور گه وره یه و دوانزه به ش له خو ده گریت، نیین خه له کانیش باسی کتیبه کانی (اللمع) و "ایضاح البرهان" و "التیین عن أصول الدین" و "الشرح والتفصیل فی الرد علی الإفک والتضلیل" ده کات جگه له زانسته نه قلی و بیروباوه ربیه کانیش چند نوسراویکی هیه له زانسته شه رعیه کاند ا وه کو "کتاب القیاس" و "کتاب الاجتهاد" و "خبر الواحد" و کتیبیک ده رباره ی وه لامدانه وهی نیین راوه ندی له ره تکرده وهی "تواتر" دا، ه روه ها له کتیبی "العمد" دا باس له و کتیب و نوسراوانه ی ده کات که تا سالی ۳۲۰ ته واوی کردون و واته چوار سال پیش وه فات کردنی، که شه ست و هه شت کتیبین، زوره شیان له ده به رگ و زیاتردا خو یان ده بیننه وه، له کو تایی ته مه نیشیدا چند کتیبیکی زوری نوسی، ه روه ها کتیبی "مقالات الاسلامیین" یشیی

^۱ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۴۸).

^۲ تبیین کذب المفتری ل ۱۳۶.

نه‌یسه لمینئێ که ئه‌و ته‌نها زانای بیروباوه‌ر نه‌وه، به‌لکو میژونوسئێکی ده‌ستپاکی زانستی بیروباوه‌ریوه‌و رۆژه‌لاتناسه‌کانیش دانیان ناوه‌ به‌وردی و پاکی و راستگویی له‌هیتانی زانیاریدا^۱. کتیبه‌کانی کۆمه‌ل و ئاینه‌کانیش به‌لگه‌ن له‌سه‌ر پاکی و وردی له‌گێڕانه‌وه‌ و وه‌رگرنتی زانیارییه‌کاندا^۲.

۵- **تیکۆشانی له‌بۆاری په‌رستشدا**: ئه‌بولحه‌سه‌نی ئه‌شعیری ته‌نها پیاوی ئه‌قل و زانست و لیکۆلینه‌وه‌ نه‌بوو، به‌لکو له‌گه‌ل ئه‌وه‌دا که‌گه‌شتبووه‌ په‌له‌ی پێشوایه‌تی و ئیجتیهاد له‌ئه‌قل و زانستدا، له‌هه‌مان کاتدا کۆششی زۆری له‌په‌رستشه‌کاندا ده‌کرد و خۆی به‌په‌ر و شته‌ جوانه‌کان رازاندبوویه‌وه‌ ئه‌مه‌ش یه‌کیکه‌ له‌تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زانا پێشینه‌کان، که‌ سه‌رقالبوونیان به‌زانسته‌وه‌ نه‌بووه‌ ته‌ رێگر له‌کۆشش کردنیان له‌په‌رستشه‌کاندا و به‌ده‌مه‌وه‌ بوونی به‌رده‌وامیان بۆی، به‌لکو وانه‌وتنه‌وه‌ و خویندن و په‌رستشیان پێکه‌وه‌ کۆکردبوویه‌وه‌ له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا خوا ویست و دنیا نه‌ویستبوون ئه‌حمه‌د کورپی عه‌لی فقیه‌ ئه‌لئ: چه‌ند سالیگ له‌به‌سه‌رده‌ا خزمه‌تی ئه‌بولحه‌سه‌نی ئه‌شعیریم کردو له‌به‌غداشدا له‌گه‌لئ ژیاوم هه‌تاوه‌کو کۆچی دوا کرد ره‌حمه‌تی خوای لیبیت که‌سم نه‌بینیوه‌ له‌وه‌ خواترس تربیت، هیچ شیخیکیشم نه‌بینیوو، هه‌ینده‌ی ئه‌و به‌شه‌رم بیت له‌مه‌سه‌له‌ دنیاویه‌کانیدا و له‌ویش چالاکترم نه‌بینیوه‌ له‌هه‌ولدانیدا بۆ کارکردن بۆ رۆژی دوا^۳. هه‌روه‌ها له‌و باسه‌شه‌وه‌ أبو الحسن السّروی بۆ ده‌کات باس ده‌مات ده‌ریاره‌ی په‌رستش و خواپه‌رستی به‌شه‌ودا بۆمان ده‌رده‌که‌ویت که‌چه‌نده‌ مکسووپ به‌هه‌یزبووه‌ له‌به‌ندایه‌تیدا، ئه‌ین خه‌له‌کانیش ئه‌لئ: له‌به‌روبوومی زه‌ویه‌کی وه‌قف کراوی ده‌خوارد که‌بلالی کورپی آبی برده‌ی کورپی أبو موسی وه‌قفی کردبوو بۆ مناله‌کانی و خه‌رجی رۆژانه‌شی حه‌فده‌ دره‌م بوو، ئه‌مه‌ش به‌پیتی ووتی الخطیب^۴.

۶- **ئه‌و بیروباوه‌ری که‌أبی الحسنی ئه‌شعیری له‌سه‌ری بوو هه‌تاوه‌کو کۆچی دوا کرد**: ئه‌بو له‌سه‌نی ئه‌شعیری ئه‌لئ: ئه‌مه‌ گێڕانه‌وه‌ی کۆی ئه‌و بیروباوه‌ریه‌ که‌ئه‌ه‌لی سوننه‌ت و فه‌رمووده‌ له‌سه‌ری بوون:

^۱ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۵۰).

^۲ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۵۰).

^۳ تبیین الکذب المفتری ل ۱۴۱.

^۴ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۵۰).

^۵ وفيات الأعیان (۱/۴۱۲).

- ۱- داننان به بوونی خواو فریسه ته کان و پیغه مبه ران و ناسینی محمد وه ک بنده و پیغه مبه ری خوا.
- ۲- به هشت راسته و ناگری دۆزه خیش راسته و رۆژی دواپی بئ هیچ گومانیک به پتوهیه و خوی گه وره و نه وانه زیندوو ده کاته وه که له گزردان.
- ۳- خوی گه وره له سه ر عهرشی خۆیه تی وه که نه فه رموی ﴿الرحمن علی العرش استوی﴾ (طه: ۵).
- ۴- خوی گه وره دوچاوی ههیه به بی چۆنیتی وه که نه فه رموی ﴿تجری باعیننا﴾ (القمر: ۱۴).
- ۵- هه روه ها دو دهستی ههیه به بی چۆنیتی وه که نه فه رموی ﴿خلقت بیدی﴾ (ص: ۷۵).
- ۶- هه روه ها خوی گه وره رومه تی ههیه وه که نه فه رموی ﴿وبیقی وجه ربک ذو الجلال والإکرام﴾ (الرحمن: ۲۷).
- ۷- به ناوه پیروژه کانی په روه رداگر ناوتری به شیک نییه له خوا وه که موعته زیله و خه واریج توپانه.
- ۸- دانپان به وه دا ناوه که خوی گه وره زانایه وه که نه فه رموی ﴿أنزله بعلمه﴾ (النساء: ۱۶۶)، هه روه ها نه فه رموی ﴿وما تحمل من أنثی ولا تضع إلا بعلمه﴾ (فاطر: ۱۱).
- ۹- هه روه ها بیستن و بینینیان بۆ په روه رداگر بریار داوه وه که موعته زیله ره تیان نه کردۆته وه.
- ۱۰- هیزیان بۆ خوا بریار داوه وه که خوی گه وره نه فه رموی: ﴿أو لم یروا أن الله الذی خلقهم هو أشد منهم قوة﴾ (فصلت: ۱۵).
- ۱۱- وتویانه: هیچ خیر و شه ریک له سه ر زه ویدا به بی ویستی خوارو نادات.
- ۱۲- هه مو شته کان به ویستی خوا پوو ده دن، وه که خوی گه وره نه فه رموی ﴿وما تشاءون إلا أن یشاء الله﴾ (التکویر: ۲۹)، هه روه که موسلمانانیش ده لیت: هه رشتی خوا بیه وی ده بی نه وهی نه یه وی نابیت.
- ۱۳- وتویانه: هیچ که سیک ناتوانی شتیک بکات پیتش نه وه واده یه که بۆ دانراوه یان شتیک بکات که خوی گه وره بۆ نه ینوسیپیت.
- ۱۴- بریاریان داوه که هیچ به دیه پنه ریک نییه جگه له په روه رداگر و خراپی مرۆفه کان و کاره کانیان خوا به دی دیتیت و ، هه روه ها مرۆفه کان ناتوانن هیچ به دی بیتن.
- ۱۵- نه لاین قورئان قسه و فرمایشتی خوی و به دیه پنه ران نییه.
- ۱۶- هه ر که س بلتی وشه کانی به دیه پنه ران یان له سه ر یان بووه ستی نه وه بیدعه چیه به لایانه وه و ناوتری وشه کانی قورئان به دیه پنه ران یان نا.
- ۱۷- نه لاین: خوی گه وره له قیامه تدا به چاوی سه رده بینریت وه که چۆن مانگ له شه وی چوارده یه مییدا ده بینریت و باوه ردان نه بینن و بی باوه ران ناییبن، چونکه له نتوان نه وان و

خوادا به ریه ست و پوره هه یه خوی گوره ئه فةرمویت ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمِئِذٍ لَمَّجُوبُونَ﴾ (المطففين) هه روهك موسی سلاوی خوی لیبت داوی بینینی له په روه ردگار کرد له دونیادا خوی گه ورهش خوی پیشانی کتوه که داو تواندیه وه و تیی گه یاند که له دونیادا خوا نابینیت، به لکو له روژی دوایدا ئه بیت.

۱۸- هیچ که سیک له نه هلی قیبله به هوی گونا هه وه که زینا و دزی و هاوشیوه کانیه وه له تاوانه گه وره کان به بی باوه نازانن، به لکو به لایانه وه باوه ردان هه چهنده گونا هه گه وره شیان ئه نجام دابیت.

۱۹- باوه په لایانه وه بریتییه له باوه هینان به خوا و فریشته کان و پیغه مبه ران و کتییه ئاسمانیه کان و به قه دهر به خترو شه ریه وه چاک و خراپییه وه، هه روه ها ئه و شته ی که بو ئه وان نه بووه هه رگیز بویان نه ده بوو ئه وهش که بویان بووه هه رگیز له وان تیپه رنه ده بوو.

۲۰- ئیسلام بریتییه له وهی که شایه نی بده ی که هیچ خوییه که نییه جگه له الله و محمدیش نیردراوی خوییه به و شیوه ی که له فهرموده که دا هاتووه و ئیسلامیش به لایانه وه جیاوازه له ئیمان.

۲۱- دان به وه دا ده نین که خوی گه وره دلّه کان ده گوری.

۲۲- دان به شه فاعه تی پیغه مبه ردا ده نین که بو ئه و خه لکانه یه که خاوه نی گونا هه گه وره کانن له ئومه ته که یدا، هه روه ها دان به سزای ناو گوږ داده نین و حوز صراط و زیندوبوونه وه ی دوی مردن به راست ده زانن.

۲۳- لپرسنه وه ی په روه ردگار بو به نده کانی و وه ستانیان له به رده م په روه ردگاردا هه ق و زاسته .

۲۴- دان به وه دا ده نین که باوه په قسه و کرده وه یه زیاده که م ده کات و نالین به دیه پترووه یان نا.

۲۵- ئه لین: ناوه کانی خوا به شیکن له خوی گه وره .

۲۶- بریاری چوونه ناو دۆزه خ بو که سیک ناده ن که گونا هه گه وره ی ئه نجام داوه و بریاری چوونه به هه شتیش بو که سیک ناده ن که یه کتا په رست بیت، هه تاوه کو خوی گه وه ی به ویستی خوی بریاریان له باره وه ده دات و ئه لین: کاریان ده سپیرین په روه ردگار ئه گه ر بیه وی سزایان ده دات و ئه گه ر بیشیه وی لیان خوش ده بیت، هه روه ها باوه ریان به وه هه یه که خوی گه وره خه لکانیکی یه کتا په رست له دۆزه خ ده ردینیت به و شیوه ی که له ریواته کاندایه پیغه مبه روه ده د خ هاتووه .

۲۷- دژ به جه ده ل و مشتمرن له نایندا و جیاوازین له قه ده ردا و له گه ل باوه ره تیان و ملکه چ کردنانبو ریوایه ته راسته کان و ئه و شوینه وارانیه که که سانی متمانه پیکرا و گپروایانه ته وه

- به شیوه‌ی کی پشناو پشت هه تا ده‌گاته پیغه‌مبهری خوا، ناشلین چۆن و بۆچی، چونکه نه وه بیدعه‌یه .
- ۲۸- نه‌لین: خوای گه‌وره فه‌رمانی به‌خرابه نه‌کردوه، به‌لکونه‌هی لێ کردووه و رازیش نه‌بووه به‌شهر هه‌رچه‌نده‌ری به‌ره‌دانی ده‌دات.
- ۲۹- ریزو مافی نه‌وانه ده‌زانن و ده‌پاریزن که خوای گه‌وره بۆ هاوه‌لیتی پیغه‌مبهره‌که‌ی هه‌لباردون چاکه‌کانیان لێ وه‌رده‌گرن و بیده‌نگ ده‌بن له‌وه‌ی له‌نیوانیاندا روویداوه به‌گه‌وره و بچوکیانه‌وه .
- ۳۰- هه‌روه‌ها نه‌بو به‌که‌ر پاشان عومه‌ر پاشان عه‌لی رضی الله عنه پیش ئوممه‌ت ده‌خه‌ن له‌چاکه‌ و فه‌زلدا.
- ۳۱- دان به‌وه‌دا ده‌نین که نه‌وان خه‌لیقه‌ی راشیدو رینونی کراون و له‌هه‌موو خه‌لک باشترن پاش پیغه‌مبهر صلی الله علیه و آله .
- ۳۲- باوه‌ریان به‌و فه‌رمودانه هه‌یه که له‌پیغه‌مبهره‌وه هاتوون صلی الله علیه و آله: خوای گه‌وره دانه‌به‌زیت بۆ ئاسمانی دونیا و نه‌لیت: ئایا که‌سێک هه‌یه داوای لێخۆش بکات؟ وه‌ک له‌فه‌رموده‌که‌دا له‌پیغه‌مبهره‌وه هاتووه صلی الله علیه و آله .
- ۳۳- ده‌ست ده‌گرن به‌قورئان و سوننه‌ته‌وه .
- ۳۴- شوین سه‌له‌ف و پیشه‌وایانی پیشووی ئیسلام نه‌که‌ون و شتێک دانا هینن که خوا ریی پی نه‌داییت.
- ۳۵- دان به‌وه‌دا ده‌نین که خوای گه‌وره له‌قیامه‌تدا دیغت وه‌ک نه‌فه‌رمویت: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ (الفجر ۲۲).
- ۳۶- هه‌روه‌ها باوه‌ریان هه‌یه که خوای گه‌وره له‌بهنده‌کانی نزیک ده‌بیته‌وه به‌هه‌ر شیوه‌یه‌ک که بیه‌ویت
- ۳۷- باوه‌ریان به‌نویژکردن هه‌یه له‌پشت هه‌موو ئیمامێکه‌وه خواناس بیته‌ یان گوناها‌بار.
- ۳۸- باوه‌ریان به‌مه‌سح کردن یه‌سه‌ر خوفدا هه‌یه وه‌ک سونه‌تێک له‌سه‌فه‌رو کاتی نیشته‌جێ بووندا.
- ۳۹- جیه‌ادکردنی هاوه‌لگه‌ران به‌پێویست ده‌زانن هه‌ر له‌و کاته‌وه که پیغه‌مبهر صلی الله علیه و آله نێردراوه هه‌تاوه‌کو دوایه‌مین کۆمه‌ل که‌ر به‌رووی ده‌ججال ده‌بنه‌وه و دوا‌ی نه‌وانیش.
- ۴۰- رایانوا‌یه که دروسته‌ دوعا بۆ پیشه‌وا و ده‌سه‌لاتدارانی موس‌لمانان بکریته‌ و نابیت چه‌ک یان شمشیر یان له‌رودا به‌رزبکریته‌وه هه‌روه‌ک نابیت له‌کاتی ئاماژاوه‌ی نیوان موس‌لماناندا بجه‌نگین.

- ۴۱- باوره‌ریان به هاتنه دهره وهی ده جال و کوشتنی به دهستی عیسای کوری مه‌ریه م هه‌یه .
- ۴۲- باوره‌ریان به نه‌کیرو مونکه رو شه‌وپره‌وی و بلندبونه‌وه و خه‌وبینین هه‌یه .
- ۴۳- هه‌روه‌ها نزاکردن بۆ مردوی موسلمانان و خیرکردن بۆیان پییان ده‌گات .
- ۴۴- باوره‌ریان به وه هه‌یه که له دونیادا ساحرو جادوگر هه‌یه ساحرو جادوگریش بی باوره‌وه وهک خوای گه‌وره نه‌فه‌رمویت، هه‌روه‌ها سیحر هه‌یه و ده‌بیئت له دونیادا .
- ۴۵- باوره‌ریان به نوژی‌کردن هه‌یه له سه‌ر هه‌ر که سیک که به موسلمانی بمریت چاک بیئت یان خراب و میراتیشیان لی ده‌بریت .
- ۴۶- باوره‌ریان به وه هه‌یه که به هه‌شت و دۆزه‌خ دروستکراون .
- ۴۷- وه هه‌ر که سیک بمریت نه‌وه به نه‌جه‌ل و له واده‌ی مه‌رگی خویدا ده‌مریت، هه‌ر که سیکیش بکوژریت نه‌وه به نه‌جه‌لی خوی دهروات .
- ۴۸- رزق و رۆزی له خواوه‌یه و ده‌یدات به به‌نده‌کانی حه‌لال بیئت یان حه‌رام .
- ۴۹- هه‌روه‌ها شه‌یتان وه‌سوه‌سه و دلّه خۆرپه بۆ مرۆڤ دروست ده‌گات ده‌یخاته گومان و هه‌له‌وه .
- ۵۰- پیاو چاکانیش له وانه‌یه خوای گه‌وره نیشانه و کاریان له سه‌ر ده‌ست به‌دی بیئیت و کارو بارئیکیان پی بسپه‌ریت .
- ۵۱- هه‌روه‌ها سوننه‌ت قورئان ناسپه‌ته‌وه، چونکه قورئان له خواوه‌یه .
- ۵۲- منالانیش نه‌گه‌ر مردن کاروباریان به ده‌ست خواجه نه‌گه‌ر بیه‌وی سزایان ده‌دات یان به‌ویستی خوی له‌گه‌لیاندا ده‌جولیتته‌وه .
- ۵۳- خوای گه‌وره زانایه به‌وه‌ی که به‌نده‌کانی ده‌یکه‌ن و نویسیویه‌تی که نه‌وه ده‌بیئت و کاروباره‌کان هه‌موو به ده‌ستی په‌روه‌ردگارن .
- ۵۴- هه‌روه‌ها باوره‌ریان به نارامگرتن هه‌یه له سه‌ر برپاره‌کانی په‌روه‌ردگارو ده‌ست گرتن به‌وه‌وه که فه‌رمانی پی کرده‌وه و وازه‌یتان له‌وه‌ی که قه‌ده‌غی کرده‌وه و کارکردن به‌دلسۆزی و نامۆژگاری کردنی موسلمانان، هه‌روه‌ها په‌رستش له‌گه‌ل پیاوچاکاندا به‌دینداری ده‌زانن له‌گه‌ل نامۆژگاری کردنی کۆمه‌لی موسلمانان و دورکه‌وتنه‌وه له‌تاوانه‌ گه‌وره‌کانی وهک زیناو شایه‌تی درۆ ده‌مارگری و خۆبه‌لزانین و خۆه‌لکیشان و به‌سوک سه‌یرکردنی خه‌لک و له‌خۆبایی بوون به‌ناره‌وا ده‌زانن .
- ۵۵- هه‌روه‌ها باوره‌ریان به پیویستی دورکه‌وتنه‌وه هه‌یه له هه‌رکه‌سیک که بانگه‌واز بکات بۆ بیدعه .
- ۵۶- هه‌روه‌ها سه‌رقال‌بوون به خۆبندنه‌وه‌ی قورئان و نویسنه‌وه‌ی شوینه‌واری پیاوچاکان و خۆبندن و لیکنۆلینه‌وه‌ی شه‌رح له‌گه‌ل خاکی بوون و ره‌وشتبه‌رزی و چاکه‌کاری و نازارنه‌دانی

خه لکی و وازهیتان له غه بیه ت و قسه هیتان و ناژاوه نانه وه و وردبوونه وه له خواردن و خواردنه وه به پیتویست ده زانن.

۵۷- ئەمه کۆچی ئەو شتانه یه که فه رمانی پێ ده که نو باوه ریان پێی هه یه، نێمه ش له گه ل هه موو ئەم شتانه داین که وتویانه پشت و په ناشمان هه ر په روه ردگاره و سه ره نجامیشمان هه ر بۆ لای نه وه^۱. ئەمه بیروباوه ری پێشه و اه شهعه ربیه ه که دوا جار له سه ری جیگه ر بوو بۆ خۆی ناشکرای کردووه و یه کیکیشه له و شوینه وارانیه که پاش کۆچی دوا ی کردنی به جیی هیشت و رۆژی هه بوو له هۆشیار کردنه وه ی نه وه ی ئومه ت و په روه رده کردنی له سه ر بنه ماکانی ئەهه ی سوننه ت و جه ماعت له سه رده می خویندنگه نیزامیه کانی سه لجوقیه کاندایان له سه رده می زه نکێ و ئە یوبی و مه مالیک و عوسمانیه کانداه تا وه کو ئەم پۆ وه ک دادگه ری زانستیش (ئینصافی علمی) ده لێین مه زه بی ئە شهعه ری به و شیوه نه مایه وه که له کاتی کۆچی دوا ی کردنی ئە شهعه ری دا له سه ری بوو به جۆرێک که جیاوازی له چه ندین مه سه له دا تی که وت، له به ناویانگه ترین ئە وزانایانه ش که ئیجتهدایان کردو جیاوازی یون له گه ل ئە شهعه ریدا له چه ند مه سه له یه کدا، ئە بووبه کری باقلانی و نیبن فوروک و عبدالقاهه ری به غدادی و به یه قی و قشه یری و جوه ینی و غه زالی و هند ئە مانه به په له ی جیا جیا جیاوازیان له گه لیدا هه بووه، د. عبدالرحمن بن صالح المحمودیش هه ستاوه به به دوا داچوونی ئەم گۆرانکاریه به ورده کاریه وه له کتێبه به نرخه که یدا "موقف ابن تیمیه من الأشاعره".

کۆچی دوا یی: کۆچی کردنی پێشه و اه شهعه ری (ره حمه تی خوا ی لیبیت) له سه لێ ۲۲۴ ک دا بوو و له به غداش نێژرا، له پڕۆژه ی الزوایا^۲ له کاتی به خاک سپاردنی ته رمه که شهیدا هاواریان کرد: ئەم پۆ پشتیوانی سوننه ت کۆچی دوا یی کرد^۳ ئەمه ئەو بیروباوه ره سوننیه بوو که ده وه له تی ئە یوبی له سه ری ده رۆیشت، هه روه ها زانایانی سوننه هه ستان به پوچه لگه رده وه ی بیروکێ ده ق (النص)^۴ که شهعه کان باوه ریان پێی هه بووه و مه زه بی خۆیانیان له مه سه له ی ئیمامه تدا له سه ر بنیات نا بوو پوچه لێ ئەم بیروکێ شه یان به هه لێژاردنی ئە بووبه کړو به یعه ت دانی موسلمانان پێی له رۆژی السقیفه دا

^۱ اعتقاد أهل السنة أصحاب الحديث سرع حمله ما حكاها عنهم أبو موسى الأشعري و رقره فی مقالاته. د. محمد عبدالرحمن الخمیس ۱ له تا وه کو ۱۷۱ دکتۆریش هه ستاوه به رافه کردنی ئەم بنه مایانه.

^۲ وفيات الأعیان (۱/۴۱۲).

^۳ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۵۱).

^۴ تۆجری ده ق "النص": مه به ست پێی بوونی ده ق له پێغه مبه روه سه باره ت به ده ستنیشان کردنی ئیمانه کان گوایه ده ق هاتووه و هه موو پێشه واکانی شهعه ی دیاری کردووه و جگه له وان که س بۆی نییه ببیته پێشه واه. وه رگێر.

سه لماند^۱ له هه مان کاتيشدا بانگخوآزانی سوننه ره و ابوونی دهسه لاتی خلیفه عباسی یه سونه کانیان دوویات ده کرده وه بۆ فه زمانه وایی کردنی هه مو و لاتانی موسلمان له گه ل روون کردنه وه ی ناره واییه کانی هزری شیععی اسماعیلی و نه و چه واشه کاریبانه ی که تییدایه، و پرای ناشکرکردنی ناراستی فاطمی بوون و سه ره به عه لی کوپی نه بی طالب بوونی ره چه له کیان. نه یوبییه کانیان له سلجوقی و زه نکبیه کانه وه و وه رگرت له شیوازه کانی بلاوکرده وه ی بیروباوه ری سوننی ئیسلامی له میسرو سه رجه م ناوچه کانی ده ولته تی نه یوبیدا، بیروباوه ری سوننی ئیسلامی و هۆکاره کانی بلاوکرده وه له لایه که وه و فیهی شافعی له لایه کی تره وه نه و دوو باله ی بانگه واز سوننی بوو که نه یوبیه کان بلاویان کرده وه دوا ی نه وه ی ده ولته تی شیععی ئسماعیلیان له ناوبرد^۲.

لیکۆلینه وه فیهییه کان: نه یوبییه کان گرنگیه کی زۆریان به م لقه ی رۆشنیری سوننی ده دا، نه مه ش له رتی نه و خۆپدنگه زۆرانه وه که بنیاتیان تاو کردیان به وه قف بۆ زانیانی مه زهه بیکی دیاریکراو یان وه قفی هاوبه ش له نێوان مه زهه به کاند، وه که نه وه ی له خۆپدنگه ی الفاضلیه دا هه بوو که وه قف و تایبه ت کرابوو بۆ مه زهه بی شافعی و مالکی، هه روه ها خۆپدنگه ی ظاهر یه حه له ب که وه قف کرابوو بۆ شافعی و حه نه فیه کان و خۆپدنگه ی صالحیه ش له قاهره که الصالح نجم الدین نه یوب ته رخانی کرد به چوار مه زهه به فیهییه که ی سوننه، به لام گرنگی دانی نه یوبیه کان به مه زهه بی شافعی زیاتربوو به و پییه ی مه زهه بی فه رمی ده ولته ت بوو قه زاو دادوه ریش له سه ره نه و ده کراو سه رجه م نه یوبییه کانیان په پیره ویان ل ده کردو که سیان له ونه ریته به ده رنه بوون جگه له الملك المعظم عیسی ی کوری العادل که حه نه فی مه زهه ب بوو کوره کانی شوینی که وتن نه مه سه رباری نه وه ی که هه مو نه وانه ی که پۆسته سه ره که یه کانی ده ولته تی سه لاحه دینیان له نه ستز گرتبوو شافعی مه زهه ب بوون، نه م که سایه تیانه ش وه : القاضي الفاضل والعماد الاصفهانی بهاء الدین ی کوری شه داد، نه مه ش نه وه دوویات ده کاته وه که پیشتر ناماژه یان پیدا که نوره دینی حه نه فی مه زهه ب زۆریه ی پیاوه کانی شافعی مه زهه ب بوون و زۆریه شیان ده رچوو خۆپدنگه نیزامیه کان بوون، وه ک قاضي کمال الدینی شاره زوری و ئیبن ابی عسرون^۳ و خه لکانی تر. نه مانه ره گه زه سه ره کییه کانی رۆشنیری سوننه بوون که ده زگا هزریه کانی گرتبوویه وه له سه رده می نه یوبییه کاند او هه روه ها نه یوبییه کان بایه خیان به بلاوکرده وه و چه سپاندنی ده دا به تایبه ت

^۱ تاریخ مصر زمن سلاکین بنی ایوب ل ۱۰۰.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۳۶، ۱۶۳.

^۳ التاریخ الیاسی والفکری ل ۲۴۴.

له میسردا، دهره نجامی نه و بارودوخه میژووییه ی که پیایدا تیپه ربوو وه که ناوه ندو پتگه ی سه ره کی بانگه وازی شیعه ی نیسماعیلی، نه وه بوو ره گه زه کانی رۆشنیبری سوننی قورئانی پیروژو فرموده ی پیغه مبه رو لیکنۆلینه وه فیهیبه سونیه کان بنه ماکانی بیروباوه ری تیادا کۆبووبویه وه، پاشان له مانه تیپه ری کرد بۆ هه رشتیک که خزمهت به و رۆشنیبری به کات له نه ده ب و زانسته کانی زمان، به لام لیکنۆلینه وه نه قلیه فه لسه فیهیبه کان پشکیان تیایدا نه بوو، به لکو نه و خه لگانه ی که به دوا ی نه م جوړه رۆشنیبری به دا ده گه پان به شه رمه وه به دوایدا ده گه پان، به هۆی خراپ سه یرکردنی سه رقالبوون به م زانستانه وه له ناوه ندو زانسته کانی سوننه دا، هه روه که نه وانه ی که سه رقالب بوون به و زانستانه وه له ناوکۆمه لدا په سه ندرکراو نه بوون و له ناوه نده زانسته کانی سوننه شدا ره تده کرانه وه^۱ نمونه ش له م بواره دا زۆره له وانه نه وه ی که سه لاهه دین رقی له فه یله سو فو مو عطلیه و ده هریه کان بوو^۲، واپیته چیت دژایه تی کردنی زانسته فه لسه فیهیبه کان له وژینگه دا دوو هۆکاری هه بوویت:

یه گه م: نه م هه لۆیسته کاردانه وه یه ک بوو دژیه مه زه بی شیعه که به شیوه یه کی به رچاو پشتی به فه لسه فه ده به ست له پیکه پتانی بیروباوه ره کانی و بانگه واز کردن بۆی، لیته شه وه زانایانی سوننه دژی وه ستان، چونکه باوه ریان و ابو که مه زه بی سوننه روون و ناشکرایه و خه لک به ئاسانی لیتی تی ده گن بۆ نه وه ی پتویست به په نا بردن بۆ فه لسه فه و لۆژیک بکات وه که ئیبن صه لاج له فتواکه یدا بۆی چوه^۳.

دوو هه م: فه لسه فه ره ونه قی خۆی له ده ست دابوو و پله و پایه ی جارانی نه مابوو به تاییه ت دوا ی نه وه ی که پتیشه و غه زالی ره خنه کانی خۆی ئاراسته کرد له کتییی: تهافت الفلاسفة دا، هیشتا کاریگه ری غه زالیش و زه وتینی خۆی له ده ست نه دابوو له کۆمه لگه سونیه کان له وسه رده مانی پاش کۆچی دوا یی خۆیدا^۴.

چواره م: زیندو کردنه وه ی ده ولته تی خه لافه تی عه بایه له لایه ن نه یوییه کانه وه:

ده ولته تی نه یوییه له کۆتایی سه ده ی شه شه می کۆچی و سه ره تای سه ده ی حه وته می کۆچیدا توانی ده سه لاتی سیاسی خه لافه تی عه بایه زیندوو بکاته وه له زۆرینه ی ناوچه کانی رۆژه لاتی نیسلامیدا، نه وه بوو پاش له ناو بردنی خیلافه تی فاتمی له میسردا، له لایه ن نه یوییه کانه وه له سالی

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۸.

^۲ سیره صلاح الدین ل ۱۰.

^۳ الحیاة العلمية في مصر الشام ل ۶.

^۴ التأریخ السياسي و الفکری للمذهب السنی ل ۳۵۱.

۵۷۶هـ / ۱۱۷۱ز دا تواجیان له سالی ۵۶۹هـ / ۱۱۷۳ز ولاتی یه من ئازاد بکن که به به هیتریزو
 کونترین پیگه ی بانگه وازی فاطمی داده نراو توانیان ئه و بانگخوازه فاطمیه تیایدا له ناوبرن
 که به عبدالنبی کوپی مه هدی ناسرابوو، و تاریشیان به ناوی عه باسیه کانه وه خوینده وه
 له سه رمینبه ره کانی یه من و له یه مه نیشه وه ده سه لاتی خویمان بلاو کرده وه به ره و دوو حه ره مه
 پیروزه که ی مه ککه و مه دینه وه له ویش توانیان و تار به ناوی خه لیفه ی به غداوه بخویننه وه^۱. به م
 پییه ش ده سه لاتی رۆحی به سه ر جیهانی دنیسلا میدا بۆ خه لافه تی عه باسی گۆپراهه وه چونکه
 پاریزه ری هه ردوو دحه ره مه پیروزه که یه دوا ی ئه وه ی بۆ ماوه یه کی زۆر خه لافه تی فاطمی ئه م
 کاره ی له نه ستۆ گرتبوو^۲ هه ندی ئاماژه ش هه ن که میژوو نووسه میسری و یه مه نی شامیه کانی
 سه رده می هاوچه ر خه کانی ئازاد کردنی یه من له لایه ن ئه یوبیه کانه وه^۳ روونی ده کاته وه که ئه م
 ئازاد کردنه هه نکاویکی نایدۆلۆژی بوویۆله ناو بردنی بانگه وازی فاطمی، سه ره تا سه ل جوقیه مان و
 دوواتریش زه نکیه کان هه ولیان بۆ داو ئه یوبیه کانه ی جیبه جیان کردو هه رگیزیش هه نکاویک نه بوو
 بۆ جیا کردنه وه ی ئه یوبیه کان له نوره دین زه نکس^۴، له کاتی ئازاد کردنی یه مه نیشدا له لایه ن
 ئه یوبیه کانه وه سوربوون له سه ر هینانی کتیه کانی بانگه وازی سوننی له گه ل سوپا کانیاندا بۆ
 یه من و کار کردن بۆ بلاو کردن وه ی له ولاتی یه مه ندا، ئه مه ش بۆ له ناو بردنی کتیه کانی بانگه وازی
 شیعه له ویدا، وه ک کتیه کانی موعته زیله و زهیدی و فاطمیه کان که هینرابوو بۆ ولاتی یه من له ولاتی
 ده یله مه وه له سه رده می پییه و زهیدییه کانی یه من و له سه رده می ده سه لاتی فاطمیدا له ولاتی
 یه من^۵، له لایه کی تریشه وه ئه وروپییه کان هه ولیان ده دا بۆ لکاندنن مه غریبی نیسلامی به میسره وه
 ده رهینانی له ژیر ده سه لاتی ده وله تی موه حیدین بۆ به رژه وه ندی عه باسیه کان، هه روه ها
 سه لاحه دین سوربوو له سه ر ریژگرتنی خه لیفه کانی عه باسی و ئه م ریبازه شی دریزه پیدانی ریبازی
 نوره دین بوو که کوپه زا که ی ابن الجوزی وه سفی ده کات به وه ی که : گۆپراهه لی خه لیفه ی به دینداری
 ده زانی^۶. ئه م ریژگرتنه شی هه لقو لای باوه ربوونی بوو به پیویستی گۆپراهه لی کردنی خه لیفه کانی
 عه باسی، ئه مه ش به روونی له یه کی ک له نامه کانی القاضی الفاضل دا بۆ خه لیفه ناصر ده رده که ویت

^۱ رحلة ابن جبير ل ۷۳ تاریخ مصر الاسلامیه زمن بنی ایوب ل ۱۸۲.

^۲ النفود الفاطمی فی جزیره العرب، جمال سرور ل ۱۸۲.

^۳ تاریخ مصر زمن بنی ایوب ل ۱۸۲.

^۴ تاریخ مصر زمن بنی ایوب ل ۱۸۲.

^۵ تاریخ مصر زمن بنی ایوب ل ۱۸۲.

^۶ مرآة الزمان (۲۱۳/۸) التاریخ السیاسی والفکری ل ۲۵۱.

دوای ده سترگرتنی سه لاهه دین به سهر حه له ب دا که تیایدا هاتبوو: ثم سن مه به سته: جیهادوتنی کوشان له پیناو خواو نه هیشتنی سته مکردن له بنده کانی خواو، گویرایه لیکردنی خلیفه بریتین له مه به سته کانی خزمه تگوزار نه گهر نه و ولاته ی بۆ نازادکراو، ده سکه وتیکی دونیاییه نه گهر بیبه خشی، خوی گهرهش ده زانی که نه و بۆ زیانیکی خوشترنه نه جه نگاه مه به سته تهنه نه و کارانه یه که به پیوستی ده زانین^۱.

کاتیکیش خلیفه الناصرل دین الله گله بیبه کی ناراسته ی سه لاهه دین کرد سه باره ت به وه ی که چون نازناوی الملك الناصری له خو نواوه له کاتیکیدا که نه وه نازناوی نه میری باوه داران و خلیفه یه، نه ویش ده سیکی نارده لای و پوزشی بۆ هینایه وه به وه ی که نه و کاره ی له سه رده می خلیفه المستضیی دا بوه و نیستاش نه گهر خلیفه نازناویکی تری بۆ دیاری بکات نه وه لاری نیه و وازله نازناوی پیشووی دینیت، به م شیوه یه ژور به نه ده ب بوو به رامبه ر به خلیفه^۲ و نه یوبیه کانی تریش هه مان ریبازیان به رامبه ر به خلیفه کان په پیره و ده کرد^۳.

پینجه م: پاراستنی ریگای جه ج و دوو جه ره مه پیروژه که له لایهن سولتانه کانی نه یوبیه وه:

سلجوقیه کانی رۆلی سه ره کیان هه بوو له گه راندنه وه ی ده سه لاتی عه باسیه کان بۆ حجازو ده ره تانی شوینه پیروژه کان له ژیر رکینی ده ولته ی فاتمی شیععه، له سه رده می نوره دین یشدا هه ولتی ژوریدا بۆ چاکه کردن له گه ل خه لکی مه ککه و مه دینه و سه ربازانی نارد بۆ پاراستنی مه دینه ی پیروژو شوراو هه ساری مه دینه ی ته واو کردو بیریکی بۆ لیداو بیریکی باش پاره ی دانا بۆ نه میره عه ره به کان بۆ پاراستنی ریگای نیوان حجازو دیمه شق و هه روه ها پاره شی بیره وه بۆ نه میری مه ککه، سورا ی مه دینه شی ته واو کردو کاریزکی بۆ لیدا. بۆیه پاش خلیفه ی عه باسی ناوی نه ویش له وتاری هه یینی دا ده براو دوعای خیری بۆ ده کرا، زانیاریه کی ژورگرنگیش هه یه که بایه خیکی ژوری هه یه بۆ لیکۆلری میژووی بنه ماله ی نه یوبی، بریتیه له وه ی که وه رگرتنی پۆستی نه میری حاجیه کانی شام له لایهن دامه زیننه ری نه م بنه ماله یه وه له سه رده می نوره دین دا گرنه گرتن هۆکار بوو بۆ به هیژ بوونی نه م بنه ماله خاوه ن خو لیا یه، نه مه ش له سالی ۵۵۰۱هـ / ۵۵۶ز له سه رده می نوره دین دا ده سته ی پێ کردو پاش نه ویش أسدالدین شیروکی برای نه م پۆسته ی له نه سترگرت که باسی نه وه ده کات کاتی چوه ته لای نوره دین زه نکی وه ک نه میری حاجیه کان له دیمه شقه وه

^۱ کتاب الروضتین (۴۸/۲) التأریخ السیاسی والفکری ل ۲۵۱.

^۲ حسن المحاضرة (۲۰/۲) طبقات الشافعية (۴/۳۴۱).

^۳ حسن المحاضرة (۲۰/۲) طبقات الشافعية (۴/۳۴۱).

^۴ الذهب المسبوك له تأریخ مصر الاسلامیه ل ۲۰۳.

ناردویتی^۱. ههروهه شيركو له ژيانيدا پارهيه كي زوري به خشيوه له پيناو بهرپاگردني دروشم و سروته ديني و خيرخوازيه كان له دوو حه ره مه پيروزه كه دا به هاوكاري وه زير جمال الديني وه زيري فه زمانه وای موسل، ههروهه وه سيه تي كرد بۆ هاوريكه ي كه له ته نيشت مزگه وتي پيغه مبه ر (عليه السلام) له مه دينه دا بينن^۲.

پاشاكاني نه يويش مكو ربوون له سه ر به ديھتاني نه م ئاوات وه سيه ته، بۆيه ههستان به گواستنه وه ي روفاتي نه جمه دين نه يوب و شيركو ي براي دواي به خاكسپاردنيان له ميسرداو سه ر له نو ي له مه دينه دا به خاكيان سپاردن به پتي وه سيه تي خويان^۳، ههروهه ده سه لات وه نه موني حيجاز له سه ر ده ستي سولتان و پاشاكاني ده وله تي نه يوي به رده وام بوو، نه م ده سه لاتش خوي له گه پانه وه ي خويندني وتار به ناوي خليفه ي عه باسي له كه عبه دا له لايه ن نه ميري مه كه و سولتاني نه يوي فه زمانه وای ميسرو پاشاي يه مه نه وه كه به هه مان شيوه نه يوي بوو، نه م ش سه رباري نه نجامداني ريو ره شه كاني خليفه له ريو ره سه مه كاني هه ريه ك له نه ميره كاني مه كه و مه دينه به هاوريه تي نه ميري حاجيه كاني عيراق، ههروهه م هراسيمي له سه ر كارلا بردني نه ميري مه دينه و مه كه يان جينگره كانيان له ته نيشت مزگه وتي پيغه مبه ردا د.خ ده خويترايه وه^۴. ههروهه ناردني پوشاكي كه عبه هه مو ساليك به دروشي عه باسيه كانه وه بوو، كه بريتي بوو له قوما شيكي ره ش كه به سوور نه خشينرابوو ناوي خليفه و چند ده سه واژه يه كي له به رژه وه ندي نه و تيا بوو، ههروهه خليفه ي عه باسيه كان ئاوه دانكرده وه ي كه عبه و مزگه وتي پيغه مبه ريان د.خ گر تبووه نه ستزو مافي به رزكرده وه ي ئالاش له عه ره فه دا پاريزرابوو بۆ خليفه ي عه باسي^۵، بۆ دو پاتكرده وه ي سه ر په رشتياري خليفه ي عه باسي بۆ حه رمي مه كه كه نه ميري حاجيه كاني عيراق خوي سالانه مه راسيمي پو شته كرده وه ي كه عبه ي نه نجام ده دا^۶، ههروهه جبه ي خليفه ش ره ش بوو وه ك هيمايه ك بۆ عه باسيه كان له به غدا شه وه ده نيتردا بۆ حه رمي مه كه كه - كه عبه - هه تا وه كو نه مير

^۱ تاريخ مصر الاسلاميه زمن سلاطين بنى ايو ب ل ۲۰۴.

^۲ مرآة الزمان (۳۵۰/۸) تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۴.

^۳ مرآة الزمان (۳۵۰/۸) تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۴.

^۴ مرآة الزمان (۳۵۰/۸) تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۴.

^۵ تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۵.

^۶ النجوم الذاهرة (۱۰۵/۶) تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۵.

^۷ تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۶.

له بهری بکات له کاتی وتاری ههینیدا، وهك هه موو ئه و تاربیژانه ی که سه ر به ده وله تی عه باسی بوون به پینی قسه ی ئین جیبر^۱.

۱- سه لاهه دینی ئه یوبی خزمه تگوزاری هه ردوو حه ره می پیروژ: سه لاهه دینی ئه یوبی له نوره دین زه نکی مامۆستایه وه پۆستی سولتانی بۆ مایه وه له گه ل ئه و په یامه دا که نوره دین هه ییوو خۆی له یه کخستنی به ره ی ئیسلامی دا ده بینیه وه. دژ به داگیر که ران له ریگه ی زیندو کردنه وه ی خه لافه تی عه باسی و سه رخستنی بانگه وازی سوننیه وه. هه روه ها ریخستن و مسۆگه رکردنی ریگه ی حه جیشی له مامۆستا که یه وه بۆ مایه وه و فه رمانیدا به هه لۆه شانده وه ی ئه و باجه ی که له جده له که ناری ده ریای سورد له حاجیان وه رده گیرا، له بری ئه وه ش سالانه هه شتا هه زار ئه رده ب گه نمی بۆ ئه ناردن به ده ریادا. هاوشیوه ی ئه وه ش بۆ خه لکی مارستان ئه نێردرا له مه ککه ئه مه جگه له وه ی چه ند وه قفیککی بۆ حاجیه کان و هه ردوو شوینه پیروژه که دانا بوو^۲، بۆ کرینی پیدایستی و نازوقه بۆیان له کاتی حه جدا^۳. هه روه ها چه ند ناوچه یه کی ته رخان کرد له صعیدی میسرو یه مه ندا بۆ ئه میری مه ککه^۴، به هه مان شیوه له صعیدی میسر دا ناوچه یه کی بۆ ئه میری مه دینه - مجازو مناله کانی دابین کرد بوو که له سه رچاوه ئه یوبیه کاندا باسنه کراوه، هه رچه ند به لگه نامه کانی دادگای شه رعی دووپاتی ئه که نه وه له چه ند تۆمارگه یه کدا که هه تا وه کو ئه مپۆ پاریزراون له تۆماری "مصلحة الشهر العقاری"^۵. هه روه ها سه لاهه دین هه موو ئه وانیه ی هه لگرت به لابرینی باجه کان که چه ند باجیکی ناشه رعی بوو له بازرگانه کان کۆده کرانه وه بۆ ئاسانکردنی ریگای حه ج و ریخۆشکهری بۆی دوا ی ئه وه ی که حاجیه کان نه یانده زانی فه رزی حه ج به جی بینن^۶ هه موو ئه و خزمه ته گه ورانه ی که سه لاهه دین پیشکشی کرد به حاجیانی مالی خوا وای کرد که ببیته پاریزه ری هه ردوو حه ره مه پیروژه که و یه کێک له سه رکرده سیاسیه کانی جیهانی ئیسلامی به شیوه یه کی گشتی^۷. ناشکراشه که جیهانی ئیسلامی کاریگه ربوو به هه وله کانی

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۶.

^۲ مرآة الزمان (۳۳۸/۸) تأریخ مصر الاسلامیه ل ۲۰۷.

^۳ تأریخ مصر الاسلامیه ل ۲۰۷ رحلة ان جیبر ل ۳۰-۳۱.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۷.

^۵ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۸.

^۶ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۸.

^۷ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۹.

سه لاهه دین بویه کاتس که دعای بۆده کرا له سهه مینبهره کانی مه ککه و مه دینه دواى خه لیفه ی عه باسى هه موو زمانه کان ئامینیان بۆ ده کردو له هه موو شوینیکه وه، نه گهر خواى گه وره ش رۆژئى به نده به یه کى خۆش بویت، خۆشه ویستی ده خاته دلئى خه لکه وه و نه وه ش مافى سه لاهه دین بوو به سه ریان وه له بهر نه و گرنگییه زۆره ی گه پئى ده دان و هه لگرتنى نه و باجه زۆرانه له سه ریان^۱. هه روه ها ئیبن جبیر دواى باسکردنى نزاکردنى وتار بیژ بۆ سه لاهه دین نه ئئى: سه لاهه دین خاوه ن کارى به ناوبانگو پله و پایه ی به رزه، هه رکاتى نزاى بۆ بکرایه ده نگى ئامین له هه ردوو حه ره مه ککه وه به رزه بویه وه دلئى دلسۆزو نیه تی راستگۆیانه ش که پر له ملکه چى و خشوع بوون پيشتگى نه م زمانه یان ده کرد نه مه ش به هۆى نه و ستایشه جوانه وه بوو که خوا به م سولتانه دادپه روه ره ی به خشیبوو له گه ل نه و خۆشه ویستیه ی که له دلئى خه لکیدا بۆى دانابوو، دیاره به نده کانی خواش شایه ته کانی خوان له سه ر زه ویدا^۲. ئیبن جبیر نه ئئى: بیستمان که نامه ی سه لاهه دین گه یشتوه به نه میر مکر، گرنگترین شتیش تیايدا بریتى بوو له ئاراسته کردنى حاجیان و جهخت کردنه وه له سه ر به ده مه وه بوون و خۆشگوزهرانیان و هه لگرتنى ئازارو ده سندرئى له سه ریان و خزمه تگزارو شوینکه وتوانیش بۆ نه مه ئاگادار بکریه وه، هه روه ها ووتى: ئیمه و ئیوه به به ره که تی نه و حاجیانه ده ژین، سه یرى نه و پله بالاو مه به سه ته پیرۆزه بکه چه ند گه وره یه و بشزانه فه زلئى خواى گه وره له زیاده بووندا یه بۆ هه ر که سیک که چاک بیته له گه ل به نده کانیدا، چاودیرى په روه ردگار په یوه سه ته به و که سانه ی که خه م خولیا یان خزمه تی به نده کانیه تی، خواى گه وره ش پاداشتی چاکه کاران مسۆگه ر ده کات^۳. له راستیدا سه لاهه دین که مه ر خه مى نه نواند له زامنکردنى ریگه ی حه ج و ئاسانکردنى بۆ حاجیانی مالى خواو به رده وام بوو له سه ر نامه نووسین بۆ نه میرى مه ککه و داواى چاودیریکردن و هاوکارى کردنى حاجیان له کاتى گه شتنیان بۆ حه ره مى مه ککه^۴، هه روه ک پئش نه ویش نه میرى به رقه نامه ی بۆ نوسى و وه سه یه تی بۆ کرد که ئاگای له حاجیانی مه غریبو و نه نده لوس بیته له کاتیکدا که به میرنیشینه که یدا تئى په رده بن^۵، هه روه ها پایه خى به گۆرینه وه ی نیردراوو وه فدئى دۆستانه

^۱ رحلة ابن جبیر ل ۷۳ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۰.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۸۰ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۰.

^۳ رحلة ابن جبیر ل ۷۴.

^۴ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۰.

^۵ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۰.

دهدا له گه ل نه میری مه دینه ی پیروژداو ریژی له نیردراوه کانی ده گرت و شانازی به دیاریه کانیانه وه ده کرد. چونکه له لاین نه میری مه دینه ی پیغه مبر ﷺ ه وه هاتوره^۱.

۲- پاراستنی ریگای وشکانی حاجیانی مه غریبو میسرو نه نده لوس له لاین سه لاهه دینه وه؛ خاچه رسته کان ده رکیان به مه ترسی فه ریزه ی حه ج کرد وه ک پایه یه کی سه ره کی له پایه کانی نیسلام که یه کیتی رۆحی بۆ موسلمانان به دی دینیت و په یوه ندیه کۆمه لایه تی و هزریه کان له نیوانیادا توندوتۆل ده کات نه م په یوه ندیانه ش ههستی خۆشه ویستی و نینتیمایان بۆ یه ک نوممه ت و کیانی کۆمه لایه تییه تیان به هیز ده کات بۆیه ده ستیان دایه هیرش کردنه سه ر کاروانه کانی حه ج و بازرگانی میسر که به بیابانی سینا و ریگای به ناویانگی حاجیانا د تپه رده بوو، پاش ده ست به سه راگرتنیان، تالانیان ده کردن^۲ نه مه ش بووه هۆی په کخستنی ریگای وشکانی نه و حاجیانه ی که له میسرو مه غریبو نه نده لوسه وه ده هاتن و ناچار یان ده کردن هه تا وه کو ریگایه کی دور بگرنه به ر که له نه سه کهنه ریه وه ده ست پی ده کات هه تا وه کو فنسقاط و پاشان به شاری قوص ی صعیدی میسر دا تپه ر ده بی و پاشان بیابانی عیزاییان ده بپی و هه تا وه کو ده گه شته مینای عیزاب له که نار ده ریای سور له ویشه وه سواری که شتی بچووک ده بوون که به "الجلاب" ناسرابوو هه تا وه کو مینای جدده، نه م گه شته ش زۆر دورو دریزو گران بوو و حاجیه کان به ده ستییه وه ده یان نالاند^۳، برینی ریگای وشکانی حه جیش له لاین خاچه رسته کانه وه دوی داگیرکردنی قه لای الکرک بوو، نه مه ش وای کرد که گپه رانه وه ی قه لای الکرک یه کیک بیته له نامانجه کانی نوره دین زه نکی و^۴، پاش نه ویش سه لاهه دینی نه یوبی کاتی جینشین ی بوو له میسر دا پیش نه وه ی میرنشینه که ی بۆ یه کلا ببیته وه، بۆیه نوره دین دهستی کرد به گه مارۆدانی الکرک واته له یه ک کاتدا له شام و میسروه وه گه مارۆی دابوو خه ریک بوو بیگپه ریتته وه ژیر ده سه لاتی خۆی کاتی سه لاهه دین بووه سولتانی میرنشینه که و ده سه لاتی بۆ یه کلا بویه وه الکرکی کرده نامانجی یه که م و هیرشی خۆی بۆ سه ر فره نجه کان دریزه پیدا هه تا وه کو ده ست بگریته به سه ر ریگای کاروان و بازرگانی نیوان میسرو شام که به سینادا تپه رده بوو و ریگای وشکانی حه جی میسر مسۆگه ر بکاته وه دوی داخرانی گومانیش له وه دا نییه که شالاری ده ریای نه رنات بۆ سه ر ده ریای

^۱ صبح الاعشی (۱/۵۹-۶۱) تأریخ مصر ل ۲۱۰.

^۲ مرآة الزمان (۸/۵۱۸ بۆ ۴۱۶).

^۳ رحلة ابن جبیر ل ۲۸-۵۳.

^۴ الباهر ل ۱۵۸ تأریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۲.

سورو هه‌و‌لدانی بۆ‌گه‌شتن به زه‌وییه‌کانی حیجازو فراندنی جه‌سته‌ی پیروزی پیغه‌مبه ع‌ل‌ی‌ه‌. به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که زانیاری ته‌واوی هه‌بووه ده‌ریاره‌ی گرنگی جه‌جکردنی موسلمانان و رۆشتنیان بۆ زیاره‌تی مه‌دینه‌ی پیروزمزگه‌وتی پیروزی پیغه‌مبه‌ر ع‌ل‌ی‌ه‌، به‌لام سه‌رکرده‌ی گه‌شتیگه‌لی میسری "لؤلؤ" که مه‌ترخه‌می نه‌نواند له‌به‌دیل گرتنی فره‌نجه‌کان و هینانیان بۆ قاهره‌و به‌شێوازێکی پر سوکایه‌تی وه‌ک ئه‌ین جیبر بۆمان باس ده‌کات پاشان لؤلؤ هه‌ندی له‌و دینه‌ی نارد بۆ مه‌دینه‌ی پیروزو له‌و‌ی سه‌رپردان، که‌واته سه‌یرنیه‌یه که نازناوه‌کانی "خزمه‌تگوزاری دوو حه‌ره‌مه پیروزه‌که" و "رزگارکه‌ری به‌یتولمه‌قه‌دیس له‌ده‌ست هاوه‌لگه‌ران" به‌خشاوه به‌سه‌لاحه‌دین^۱. ئه‌وه‌ی که عیمادی ئه‌سه‌فه‌انی میژوو نوسی سه‌لاحه‌دین ئه‌یلێت که زامنکردنی رێگه‌ی حه‌ج بۆ مه‌ککه گرنه‌گرتن پانه‌ری سه‌لاحه‌دین بوو بۆ ئازادکردنی به‌یتولمه‌قه‌دیس و سه‌ندنه‌وه‌ی له‌ده‌ستی خاچه‌رسته‌کان ئه‌مه‌ش باشترین به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌و بایه‌خه زۆره‌ی که جسه‌هانی ئیسلامی ده‌یدا به‌زامنکردنی رێگه‌ی حاجیه موسلمانه‌کان بۆ مه‌ککه و سوربوونی ئه‌یوبیه‌کان له‌سه‌ر به‌ئه‌نجام گه‌یاندنی ئه‌و کاره^۲.

۳- سه‌ره‌په‌رشتی کردنی راسته‌و خۆی وه‌زری حه‌ج له‌لایه‌ن پاشاکانی ئه‌یوبیه‌وه: پاشاکانی ئه‌یوبی به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر پاراستنی رێگه‌ی حه‌ج و زامنکردنی و پاراستنی لیوای حه‌جی عێراقی که نوینه‌رایه‌تی ده‌سه‌لاتی رۆحی خه‌لیفه‌ی ده‌کرد له‌جیهانی ئیسلامیدا، ئه‌مه‌ش له‌به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌یوبیه‌کانی یه‌مه‌ندا بوو هه‌تا وه‌کو سه‌لاحه‌دین له‌ژیا‌ندا‌بوو، پاش کۆچی دوایی سه‌لاحه‌دینیش سولتانی میسر له‌هه‌ردوو حه‌ره‌مه‌که‌دا وتاری ده‌دا^۳. ئه‌وه‌بوو له‌سالی ۵۸۲ه‌ک ۱۱۸۶زدا سیف الاسلام طشتکین ی پاشای یه‌مه‌ن گه‌شته که عبه‌ هه‌تا وه‌کو رێگری له‌بانگی شیعه‌نه‌ به‌ "حی علی خیر العمل" بکات و پێ له‌و کۆیلانه بگرێت که سه‌ر به‌ئه‌میری مه‌ککه‌ن و حاجیان ئه‌بن، هه‌روه‌ها بۆ داواکردنی کلیلی که عبه‌ له‌ئه‌میری مه‌ککه، هه‌تا وه‌کو خۆی بیه‌تته پارێژه‌ری که عبه‌ به‌شێوه‌یه‌کی فیعلی ئه‌مه‌ش دوای ئه‌وه هاتبوو که ئه‌میری مه‌ککه هه‌ولێ داخستنی ده‌رگای که عبه‌ و سپاردنی کلילה‌کانی به‌خزمه‌تگوزارانی له‌بنی شیه‌به‌دا بوو که پیغه‌مبه‌ر ع‌ل‌ی‌ه‌ باسی ئه‌وه‌ی کردوه که به‌ده‌سته‌تیانه‌وه ئه‌مینه‌تته‌وه تاروژی قیامه‌ت هه‌تا وه‌کو طشتکین ناچار بکات به‌گه‌رانه‌وه بێ ئه‌وه‌ی داوای کلیلی که عبه‌ بکات،

^۱ مفرج الکروب (۱۲۷/۲-۱۲۲).

^۲ النوادر السلطانية له تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۳.

^۳ الفتح، العماد الأسفهانیه ل ۱۹۱، تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۳.

^۴ رحلة ابن حبیر ل ۸۰.

نه‌وه‌بوو طشتکین هه‌په‌ش‌ه‌ی نه‌وه‌ی کرد که به‌زۆر ده‌بیات بۆیه نه‌میری مه‌ککه ملکه‌ج بوو
 کلیله‌کانی راده‌ستی طشتکین کرد، نه‌ویش هه‌ستا به‌گێرانه‌وه‌ی بۆ بنی شیبه^۱، نه‌وه‌ی
 که‌با‌یه‌خدانی نه‌یوبییه‌کان به‌وه‌رزنی حه‌ج دووپات نه‌کاته‌وه نه‌وییه که‌نوێنه‌رانی نوسه‌رانی
 سه‌لاحه‌دین باسی نه‌که‌ن که‌چه‌ند رێۆره‌سمێکی تایبه‌تی داناوه بۆ پێش‌ه‌وایی کردن له‌کاروانی
 حه‌جی شام، نه‌مه‌ش له‌کاتی‌کدا بوو که‌له‌دیمه‌ش‌قدا نیشته‌جێ بوو، نه‌وه‌بوو سه‌لاحه‌دین جل‌و
 به‌رگی سه‌ریازی ده‌پۆشی و له‌فیس‌تی‌فالیکی گشتیدا به‌شه‌قامه‌کانی دیمه‌ش‌قدا ده‌گه‌را^۲. نه‌گه‌ر
 چی میژوونوسان تێبینی نه‌وه‌یان کردووه که‌هیچ یه‌کێک له‌سولتانه نه‌یوبییه‌کانی میسر
 حه‌جی نه‌کردووه به‌هۆی سه‌رقاڵبوونی به‌رده‌وامیان به‌تیکۆشان و جیهاد دژ
 به‌خاچه‌رسته‌کان، به‌لام له‌نه‌یوبییه‌کانی یه‌مه‌ن الملك المعظم شمس الدوله تورانشاه برای
 سه‌لاحه‌دین و زرگارکه‌ری یه‌مه‌ن و یه‌که‌مین پادشا تیایدا^۳ حه‌جی نه‌نجام داوه، پاشان الملك
 المسعود ناسراو به‌باقسیس کورپی الملك الکاملی سولتانی میسر^۴، حه‌جی کردووه،
 له‌نه‌یوبییه‌کانی شامیش الملك المعظم عیسی کورپی العادل أبی بکر فه‌رمانه‌وه‌ی دیمه‌ش‌ق و
 الملك الناصر داودی کورپی المعظم عیسی فه‌رمانه‌وه‌ی الکرك حه‌جیان کردووه^۵.
 نه‌یوبییه‌کانی له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دینه‌وه شه‌ره‌فی پاراستنی فه‌ریزه‌ی حه‌ج و سه‌ره‌په‌رشتی
 کردنی هه‌ردوو حه‌ره‌می پیرۆزو پشتیوانیکردنی هه‌ژموونی سیاسی نه‌میری لیوای حه‌جی
 عێراقی به‌سه‌ر ولاتی حیجازدا له‌نه‌ستۆ گرتووه، هه‌روه‌ها سولتانی نه‌یوبی بوو به‌پاریزه‌ری
 بانگه‌وازی عه‌باسی و کاری کرد بۆ بلا‌وکردنه‌وه‌ی بانگه‌وازیان له‌سه‌رجه‌م ولاتانی نیسلا‌میدا چ
 له‌ژێر ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی فاطمیدا یاخود ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی موحیده‌ین له‌مه‌غریبیدا،
 له‌سه‌روو نه‌وه‌ش‌ه‌وه له‌و ناوچه‌نه‌ی شام که‌هێشتا له‌ده‌سه‌ت خاچه‌رسته‌کان
 نه‌سه‌ندرابوویه‌وه، گومانیش له‌وه‌دانیه‌یه که‌هه‌ستانی یه‌کلاکه‌ره‌وه‌ی سولتانه نه‌یوبییه‌کان
 به‌له‌نه‌ستۆگرتنی نه‌رکی بانگه‌وازی عه‌باسی و پاراستنی خه‌لیفه‌ی عه‌باسی و پابه‌ندکردنی
 پاشاکانی ده‌وروپه‌ر به‌گوتراوه‌یه‌لیکردن شوێنکه‌وتنی، پالێشتیکی شه‌رعی بوو بۆ ده‌سه‌لاتی

^۱ مرآة الزمان (۳۲۸/۸) تاریخ مصر الاسلامیه ۲۱۳.

^۲ النوادر السلطانية له تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۲۶.

^۳ الذهب المسوک ل ۷۰-۷۳، تاریخ مصر ل ۲۲۷.

^۴ تاریخ مصر ل ۲۲۷.

^۵ الذهب المسوک ل ۷۶-۷۹.

ئەيۇبىيە كان و سەرکردايەتى سىياسى لەجىھانى ئىسلامىدا پى بەخشىن^۱، شاينى باسە يەكە مین سولتانی سوننى كەھستا بە پاراستنى فەرزەى حەج پىش نوردە دین زەنكى و شاگردە ئەيۇبىيە كانى، برىتى بوو لە سولتان مەحمودى غوزنەوى يەكە مین سولتانی سوننى و كۆنترىنباڭ لە مېژووى رۆژھەلاتى ئىسلامىدا^۲، پاشان سەلجوقىيە كان بوونە مىراتگرى دواتر سولتان مەلىكشای سەلجوقى كە يەكەم كە سىك بوو ھۆكارە كانى پاراستنى ئەم فەرزەى بۆ سولتانە كانى دواى خۆى ديارىكرد ئەو بوو حەوزى ناوى نا لە سەر رىگای حىجاز بنىاتناو باج و سەرئانە كانى پىشوازى حەجى ھەلگرت و لە برى ئەو پارهى برىو ھە بۆ ئەمىرە كان كە پىش ئەو ھەل خاجىيەك حەوت دىنارى ئالتونىيان وەردەگرت، ھەروەھا بەخشىشى زۆرى دابە دانىشتوانى دەوروبەرى كەعبە و عەرەبە بىبابان نشىنە كان^۳.

شەھەم: رۇبەرۇبوونە ھەى شىعە گەرى لە لايەن ئەيۇبىيە كانە ھە لە ميسرو شام و يەمەندا:

ئاسان نىيە مەزھەبىك لە مەزھەبە كان بەگۆرىنى سىستىمىكى سىياسى لەولاتىكدا رىشە كىش بكرىت، بەلكو ئەو پىويستى بەگۆرپانكارى چەند سالە و گرتنە بەرى رىوشوئىنى جۆراوجۆر ھەيە نەك ھىزى زۆر، ھەك تىبىنىش دەكرىت سەلاھە دىن چەند شىوازىكى گرتە بەر بۆ لە ناوبردى بانگە وازى فاطمى لە ميسردا ھەندى لەو شىوازانە توندوتىزى و يەكلا كرىنە ھەى راستە و خۆى پىو ھە دياربوو، لە ھەندىكى ترىشىدا شىوازى فىل و پلە بەندى گرتە بەر ھەى سەربازىشى لە ھەندەكەى ترىدا بەكارھىنا لە ھەمان كاتدا لە ھەندى شىوازى ترىشدا رىگەى بانگە وازو فىر كرىن و پى سەلماندنى گرتە بەر لەگەل پاكىشانىيان لە رى دامەزراو كۆمەلايەتى و ئاينىيە خىرخوازيە كان و ئەومال و مولكەى كەبۆى ھەقف دەكرىت القاضى الفاضلىش رۆلى ديارى ھەبوو لە دانانى ئەم ستراتىژىيەدا، باسى ئەم شىوازانە شەم لە باسى رووخانى دەولەتى فاطمىدا كرىو ھەكە يەكەك لە گرىنگرىن ھۆكارە كانى: لاواز كرىنى خەلىفە عاضدى فاطمى و دامەزاندنى پلە و پاىە و شكۆى كۆشكى دەولەتى فاطمى و نەھىشتنى نوئىزى ھەينىيان لە مەزگەوتى ئەزھەردا ھەل ھەل شاندنە ھەى خوىندنى مەزھەبى فاطمى و سوتاندنى سەرچاوە و كىتەبە كانى شىعەى ئىسماعىلى و نەھىشتنى ھەموو جەژنە مەزھەبىيە كان و سەرىنە ھەى باج و مامەلەنە كرىن بە دراوى فاطمى و بوارنە دان بە دەركەوتنى ئەندامانى خىزانى فاطمى و لاواز كرىنى پايتەختى دەولەتى فاطمى و زىندو كرىنە ھەى باسى

^۱ تارىخ مصر الاسلامية ۲۲۲.

^۲ تارىخ مصر الاسلامية ل ۲۲۲.

^۳ تارىخ مصر الاسلامية ل ۲۲۲.

^۴ تارىخ مصر الاسلامية ل ۱۸۱.

ساخته‌کراوی ره‌چه‌له‌کی فاطمی و راست نه‌بوونی ئه‌وه‌ی که وه‌چه‌ی پیغه‌مبه‌رن عزیز الله و
 به‌رده‌وام‌بوون له‌راوه‌دونانی پاشماوه‌ی شیعه‌گری له‌شام و یه‌مه‌ندا^۱ وادیاره شیعه و لایه‌نگرانی
 فاطمیه‌کان له‌میسردا هه‌له‌هاتبوون بۆ صعیدی میسر و له‌ده‌روبه‌ری یه‌کێک له‌ئه‌میره دلگه‌رمه‌کانی
 ده‌وله‌تی فاطمیدا کۆبوونه‌وه که نازناوی کنز الدوله‌تی لێنرابوو، به‌لام سه‌لاحه‌دین الملك العادل ی
 برای به‌هیزیکه‌وه نارد و توانی له‌ناویان به‌ریت^۲، ئه‌وه‌بوو ده‌وله‌تی ئه‌یوبی به‌توندی روبه‌رووی ئه‌و
 هه‌ولانه ده‌بویه‌وه که ده‌دران بۆ گه‌رانه‌وه‌ی مه‌زه‌به‌ی شیعه‌ی ئیسماعیلی بۆ میسر و به‌رده‌وام‌یش
 بوون له‌سه‌رخشتنی بیروباوه‌پێ سوننه و له‌ناوبردنی که له‌پوری شیعه‌ی ئیسماعیلی و راوه‌دونانی و
 لایه‌نگرانیان له‌قاهره و صعیددا به‌راوه‌یه‌ک که سه‌ نه‌یده‌وێرا خۆی ئاشکرا بکات و دواچار ئه‌م
 مه‌زه‌به‌ له‌میسردا له‌ناوچوو^۳. پاشان له‌شام و یه‌مه‌نیشدا به‌رده‌وام‌بوون له‌راوه‌دونانی
 شوینکه و تواندا هه‌تاوه‌کو توانیان له‌یه‌مه‌ن و شامیشدا ئه‌م بانگه‌وازه له‌ناوبه‌رن و ئه‌و هه‌نگاوانه‌یان
 به‌کۆتاگه‌ یاندن که خه‌زنه‌وی و سه‌لجوقی و زه‌نکیه‌کان ده‌ستییاندا یه‌ بۆ روبه‌روبوونه‌وه‌ی بانگه‌وازی
 شیعه‌ی ئیسماعیلی و بلاوکردنه‌وه‌ی بانگه‌وازی سوننی له‌ئێران و شامدا^۴. لێره‌شه‌وه ئیسماعیلیه‌کان
 تێگه‌یشتن که ئه‌و کاره‌ساته‌ی که به‌روخانی ده‌وله‌تی فاطمی توشیان بوو هه‌رگیز کاره‌ساتی وایان
 له‌سه‌رده‌ستی سولتانه غوزنه‌وی و سه‌لجوقیه‌کان توش نه‌بووبوو، چونکه ده‌وله‌تی فاطمی
 گه‌وره‌ترین ده‌وله‌تی شیعه مه‌زه‌به‌ بوو که له‌مێژوودا دروستبووبیت و توانیبیتی ده‌ستبگریته‌ به‌سه‌ر
 خه‌لافه‌تدا و خه‌ریک بوو هه‌موو جیهانی ئیسلامی بخاته ژێر رکێفی خۆیه‌وه کاتیک که له‌به‌غدا و تاریان
 به‌ناوه‌وه ده‌خوینرایه‌وه له‌سالی ۴۵۰/ک/۱۰۵۸زدا^۵. لێره‌شه‌وه سه‌یر نییه ئه‌گه‌ر شیعه
 ئیسماعیلیه‌کان وه‌ک روخینه‌ری ده‌وله‌ته‌که‌یان بۆ سه‌لاحه‌دین بپروانن^۶ بۆیه‌ قه‌له‌مه‌ شیعه‌کان
 به‌دریژای مێژوو ماند و بیزارنه‌بوون له‌شیواندنی ژیا‌ننامه‌ی الناصر سه‌لاحه‌دین. به‌م شیوه‌یه
 شیعه‌گری رۆژبه‌رۆژ له‌میسردا لاوازه‌بوو هه‌تاوه‌کو خه‌ریکبوو به‌ته‌واوی له‌ولاتدا نه‌میتیت و میسر
 بووه په‌یپه‌ه‌کاری مه‌زه‌به‌ی ئه‌هلی سوننه و جه‌ماعه‌ت.

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۵۳ بۆ ۷۷.

^۲ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۵.

^۳ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۷.

^۴ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۸.

^۵ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۵.

^۶ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۷.

حەوتەم: ئەو ھۆكارانەى كە يارمەتى ئەيوبىيەكانى دا بۆزىندو كوردنەوى مەزھەبى سوننە:

ئەو ھۆكارەى كە يارمەتى دەرى ئەيوبىيەكان بوو بۆزىندو كوردنەوى مەزھەبى سوننە برىتیبوو لەریشە دارنەبوونى مەزھەبى شىعە لەمىسردا وەرگرتنى دوو ھەلۆئىست بەرامبەرى لەلایەن مىسرىيەكانەو، يەكەمیان ھەلۆئىستى سەرسامبوون بە ھەلگرنى ئەم مەزھەبە دەرنەجاسى ئەو ھەولانەى كە دابويان بۆ بلاو كوردنەوى مەزھەبەكەيان، كە تىايدا شىۋازى ئاھەنگو بانگەيشت و سفرە و خوان دەپازىندرايەو ھەو بەخشىنى دىارى و بەخشىنى زۆر زىادەروى و خوشگوزەرانىيان دەگرتەبەر كە ھەموو بوارەكانى ژيانىانى دەگرتەو ھەگەل ئەو شىۋە شكۆمەندو دەولەمەندانەى كە پىئى دەناسران و ھەمىشە سوربوون لەسەر دەركەوتن لەسەرى^۱. ھەلۆئىستى دووھەمىيان: ئەوانەى كە بانگەوازەكەيان پەسەند كوردبوو چوو بوونە رىزيانەو ھەو زۆرەبى ئەوانەش بۆ پارە يان دەسەلات و پۆست يان لەترسى لىدان و سزادان پەيوەندىان پىئە كوردبوون، ھەردوو گروپەكەش مەزھەبەكەيان ھەك بىروباو ھەرنەگرتبوو، ھەروەھا فاطمىيەكان شىۋازى مژدەدان و ترساندىان گرتبوو ھەرنەگرتبوو بۆ مەزھەبەكەيان ئەو ھەبوو يەعقوبى كورپى كلس كاتى بوو ھەزىر بۆ العزىز لەمالەكى خۇيدا زانايانى كۆكردەو ھەو ئازوقەى بۆ ھەموويان برپەو^۲، ھەروەھا فاطمىيەكان دواى جىگىر بوونىان لەمىسردا- ھەموو فەرمانبەرەكانىان ناچار كورد كە شوين مەزھەبەكەيان بگەون، لىزەشەو پاراستنى پۆست و بەرزىوونەو ھەو ھەرگرتنى پۆستە بالاکان پىئوىستى بەو ھەبوو كە ئەو كەسە خۆى ھەك شىعە پىشانىدات، ئەمەش پىمان دەلتى كە ئارەزوى ھەرگرتنى پۆستەكانى دەولەت ھۆكارىك بوو بۆ دەست ھەلگرتن لە مەزھەبى سوننە و پابەندبوون بە مەزھەبى شىعەو^۳ ئەو ھەلۆئىستە تۆقىنەرانەش كە ئەيانگرتەبەر بۆ سەپاندى مەزھەبەكەيان زۆر بوون: لەسالى ۳۸۱ك ۹۹۱ز دا پىاويك پاش لىدان بەشاردا گىردرا لەسەر ئەو ھەى كە كىتیبى موطلأى پىشەوا مالىكى لىبوو^۴، ھەروەھا سوننە لەسەردەمى الحاكم بأمراً للهِ دا چەوسىترانەو ھەو ناچاركران كە جىنئو بەھاو ھەلان لەسەر دىوارى مالەكانىان بنوسن و ئەوانىش بەناچارى ئەو كارەيان كرد^۵، لەئاكامى ئەم شالآوى چەوساندىنەو ھەشدا لەسەردەمى الحاكم دا خەلكى پىشپىركىيان دەكرد بۆ چوونە ناو مەزھەبى شىعەو ھەلترساندا، بۆ ئەم كارەش گەورەى دانوهران دانىشت بوو... ئەوانىش لەسەر جەم

^۱ تاريخ التربية الاسلامية ل ۴۱۲-۴۱۳.

^۲ المواعظ والاعتبار (۳۴۱/۲) التاريخ السياسي والفكري ل ۲۵۴.

^۳ تاريخ الدولة الفاطمية المغرب ومصر وبلاد العرب ل ۲۱۸.

^۴ المواعظ والاعتبار (۳۴۱/۲) التاريخ السياسي والفكري ل ۲۵۴.

^۵ ھەمان سەرچاوە ل ۲۵۴.

شوینه‌کانه‌وه ده‌هاتن و قهره‌بالتغیبه‌کی گه‌وره دروست بوو،، بوه‌هؤی مردنی چه‌ندین ژن و پیاو، له‌سهرده‌می الظاهریشدا هیشتا مه‌زه‌بی مالیکی به‌هیزبوو، بؤیه‌خه‌لیفه‌ناچاربوو زانا‌کانیان له‌و ولاته‌وه‌ده‌رئین له‌سالی ۴۱۶ / ۱۰۲۵ از داو‌فرمانی‌دا به‌بانگ‌خوازانیان که‌کتیبی "دعائم‌الاسلام" ی بنه‌ماکانی بیروباوهری ئیسماعیلی و کتیبه‌کانی تریان پی له‌به‌ریکه‌ن و دیاری و خه‌لاتیشی دانا بؤ هر که‌سیک که له‌به‌ری بکات^۲، له‌مه‌شه‌وه‌ده‌رئه‌که‌وئیت که‌ئم مه‌زه‌به له‌سهر پایه‌ی جیگیر بنیات نه‌نرابوو له‌میسردا، بؤیه‌کاتی سه‌لاحه‌دین هاتووو خوئندنکه سونبیه‌کانی دامه‌زراندو ده‌زگای قه‌زای سپارد به‌شافعیه‌کان و به‌دوای نه‌وه‌شا، خه‌لافه‌تی روخاند راسته‌وخؤ شافعی وه‌الکیه‌کان لایه‌نگرانی خوئیان په‌یداکردو مه‌زه‌بی شیعی ئیسماعیلی به‌ته‌واوی له‌میسردا توایه‌وه^۳. سوپاس و ستایش بؤ خوا تائینستاش شیعه‌هه‌ولی نه‌وه‌ده‌دن که‌جئ پیته‌ک بؤ خوئیان بکه‌نه‌وه، به‌لام خو‌شه‌ویستی میسریه‌کان بؤ ناینه‌شکو‌داره‌که‌یان و دامه‌زراییان به‌دریژای دامه‌زراو چه‌ندین سه‌ده له‌سهر نه‌گۆره‌کانی به‌لگه‌ی بیروباوهری دروستی سوننی و تیگه‌شتنی دروست بؤ قورئان و خو‌شه‌ویستی راستگۆیانه بؤ پیغه‌مبه‌رو شوئینکه‌وتنی رینماییه‌کانی خه‌لافه‌تی راشدین وایکردوو که‌هه‌وله‌کانی شیعه‌بئناکام بیٚت، دیاره‌خوئندنکه سونبیه‌کان پشتیوانی نومه‌ت بوون بؤ ده‌ستگرتن به‌قورئان و سووننه‌ت و ناگارکردنه‌وه‌یان له‌بیدعه‌و داهینان و له‌رئی نه‌و نایه‌تانه‌ی قورئانه‌وه که‌فرمان به‌گوئیراپه‌لی خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی د.خ ده‌که‌ن^۴ خوای گه‌ره نه‌فه‌رموئیت:

﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَّا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ (النور، ۵۴)، واته: پئیان بلئ فرمانبه‌رداری خواو فرمانبه‌رداری پیغه‌مبه‌رین ﷺ خو نه‌گه‌ر پشتیان هه‌لگرد نه‌وه نه‌و ته‌نها گه‌یاندنی په‌یامی خوای له‌سهر شانه ئیوه‌ش سه‌رپیچی و یاخی بوونه‌که‌تان له‌سهر شان ده‌که‌وئیت، خو نه‌گه‌ر فرمانبه‌رداری بن و گوئیراپه‌ل و ملکه‌چی بن به‌راستی نه‌وه هیدایه‌ت وه‌رده‌گرن، دلنیش بن که‌نه‌رکی سه‌رشانی پیغه‌مبه‌ر د.خ ته‌نها گه‌یاندنی روون و ناشکرایه (ته‌فسیری ئاسان ل ۳۵۷)، هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموئیت:

﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (النور ۶۳). نه‌وه‌ی که‌یارمه‌تیده‌ری نه‌یوبیبه‌کان بؤ به‌دیه‌تانی نامانجه‌کانیان له‌میسردا: میسر بووه‌ناوچه‌ی

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۲۵۴.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۲/۳۴۱-۳۴۲).

^۳ سه‌رچاوه‌ی پئشوو (۲/۳۴۳) التاریخ السیاسی ل ۲۵۵.

^۴ تخذیر المسلمین فی الابتداع والبدع فی الدین ل ۲۵.

پاکستان و چالاکی زانایانی سوونه به جیاوازی مه زه به کانییه وه، به م پتیه ش رۆلێکی جوانیان گێڤا له گێڤانه وهی میسر بۆ باوه شی سوونته ئەمەش لە پێی وانه وتنه وه له خوێندنگانه دا که دامه زینرا بون یان له رێگه ی نامۆژگاری یان نوسین و دانانی کتێبه وه، ئەم هه ولانه ش به رده وام بوو له روه دونانی پاشماوه کانی شیعە ی ئیسماعیلی له میسردا، زۆرینه ی ئەو زانایانه ش که به شدار ی ئە یوبییه کانیان کرد له هه وله کانیاندا له ناستێکی باشی به پر سيارێتی دا بون له روه ی ره وشت و زانست و ناینداریه وه، هه روه ک زۆرینه شیان به شدار یان له ژیا نی سیاسی کۆمه لایه تیدا هه بوو، وه القاضی الفاضل و عیمادی ئە صغه هانی و به هانه دین کوپی شه رداد و شرف الدین کوپی ئە بی عه سرون و العز کوپی عبدالسلام، ته نانه ت هه ندیکیان به شدار ی کاریگه ریان هه بوو له گۆڤه پانی کاتی جه نگو و جیه ادا وه ک زانا عیسا ی هه کاری و زۆرینه شیان بوێرێکی باشیان ده نواند له روه ی روه بونه وه ی ده سه لاتداران و نامۆژگاری کردنیاندا، نمونه یه کی جوان بوو بۆ خه لکی به گشتی، لێره شه وه کاریگه ریان له سه ر خه لکی به باشی دیار بوو، هه روه ک زۆرێک له ئە یوبییه کان زانا بون و رۆل یان هه بوو له سه رخستنی مه زه به ی سوونیدا که دواتر به پشتیوانی په روه رداگار به درێژی باسی لێه ده که یین.

هه شته م: رینماییه په روه رده ییه کان له بۆچوونه کانی سه لاهه دیندا

له و رینماییه په روه رده ییانه ی له بۆچوونه کانی سه لاهه دیندا وه ک سه رکرده یه کی سیاسی و سه رۆکیکی ئیسلامی:

۱- به په رستش زانی نی گویرا یه لی سه رکرده: ده رباره ی گویرا یه لی کردنی بۆ خه لیفه عه باسی ئە لی: ئیمه گویرا یه لی پتیه وا به خوا په رستی ده زانین و ئە وه به لامانه وه پایه یه که له پایه کانی ئیسلام، هه روه ها ئە لی: به هۆی ئە مه وه فه زلی خوا به سه رمانه وه ده رکه وت به سه رخستنی ده وه لت و له ناو بردنی نه یارو ناحه زانی.^۱

۲- پاککردنه وه ی مینبه ره کانی بانگه واز له سه رانی یی ده: ده رباره ی پاککردنه وه ی مینبه ره کان له بانگخوازه شیعه کان ده لی: تو انیمان مینبه ره کان له پیسی بانگخوازه کانیان پاک بکه ینه وه و ئە و کاره شمان له پینا و دنیا دا نه کردوه، چونکه بی مانایه کاریک بۆ دنیا ئە نجام بده یه که پاداشتی له رۆژی دوا ییدا بیت، به لام باسکردنی نیعه تی خواش پتیه یه.^۲

^۱ التأریخ السیاسی و الفکری ل ۲۵۶، ۲۵۵.

^۲ مصفار الحقائق ۶۲ - ۶۵ أثر جهود صلاح الدين التربوية في التغير واقع المجتمع المصري ل ۸۲.

^۳ لأثر جهود صلاح الدين التربوية ل ۸۲.

۳- نه هیگردن له ده مارگیری بو مه زهه ب: له نامه یه کدا بۆ العادلی برای که جینشینینی بوو له میسردا له کاتیکدا که هندی کاری تیکد هه رانه له هندی که سه وه روویدا بوو نه لی: کارگه شته نه وه ی که له ولاتی میسردا کومه لیک له زانایان به کومه کی و پشتیوانی کومه لی شمشیریه ده ست ده ستیان دایه بلاوکردنه وه ی خراپه و کاریان بۆ زیندووکردنه وه ی ده مارگیری ده کرد به جوریک که دوزمنانیاں دلخوش ده کردو باسئیکان زیندوو ده کرده وه که ده مارگیریه کی نه فامانه یه و خوی گه وره زرگاری کردبوین لئی، خوی گه وره ش ده فرمویت: ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ (آل عمران ۱۰۳)، فرمایشتی په روه ردگاریش به لگه یه بۆ که سیک که گوپرایه لو ملکه چ بیټ. نه م ده مارگیریه بۆ مه زهه ب به رده وام بوو له پرکردنی دلکان له رق و کینه و بارگای کردنی دژ به یه ک، خوی گه وره ش نه هی له کی به رکی و موجه له کردنی خه لکی ده مارگیر کردوو و ئیتر ده بی موجه له کردنی هاویروباوه پ چون بی؟ دیاره رهوا نییه مه گه ر به شیوه یه کی جوان بیټ، ئیمه ش ده زانین که نه م کاره به رژه ونیدییه که به دی ناهینیت و نیه تیکی باشی له پشته وه نییه و نه و نه ده به ش باشه بۆ خه ل ف (پاشینان) که سه له ف و پیشینان نواندیوانه جا بایه کیک له ئیمه کاتیک شتیک ده نوسی بۆ خوا بزانی ده رباره ی چی نوسیوه و بۆ کئی نوسیوه^۱.

۴- هاندانی بو دادگه ری و چاکه کردن له گه ل ژیرده سته کاندای: هه روه ها سه لاهه دین سور بوو له سه ر هاندان و ناراسته کردنی والیه کانی و ده یوت: بادادگه رین نه وانه ی که به نده کانی خوا وه ک سپارده و نه مانه تیک خراوه ته ژیر ده ستیان، با له پله ی دادگه ریشه وه به ره و چاکه کردن هه نگاوینین، هه کاتی کار به که سیک سپیردرا با پاک بیټ و ئاره زوو له ده روونیدا جی نه کاته وه و شه یتانیش نه توانی نشینگه یه ک لای پیک بینی و نه گه ر قورساییه کیشیان که وته سه رشان به قورسی نه زانن^۲. هه روه ها ده لیت له م سه رده مه دا وه رگرتنی به رتیل بلاو بووه ته وه که نه مه ر گوینه دانه به فرمانی پیغه مبه ر (ﷺ) که نه هی له وه رگرتنی ده کات وه ک وه رگرتنی سو وایه که نه فره ت له و که سه کراوه که ده یدات و نه وه ش که ده یخوات^۳.

^۱ کتاب الرضتین (۱۷۸/۲).

^۲ صبح الاعشی للقلشندی (۱۴۴/۳ - ۱۴۸)

^۳ سه ره چاره ی پیشوو (۱۴۴/۳ - ۱۴۸) اثر جهود صلاح الدین له ۸۴.

۵- گونگیدان بهمه سه لهی قه زاو دادوهری؛ له م باره یه شه وه ده لیت: سه باره ت به قازی و دادوهره کان که پایه ن بۆ شه ریه ت و بۆ جیبه جیکردنی حوکه مه کانی سه ریازی و بۆ پاراستنی زانسته کانی و که نجینه یه کی له بن نه هاتون، شه وه پیویسته پشت به له یه کیک زیاتریان نه به ستریت و بۆ یه کلایی کردنه وه ی کیشه کانیش خاوه ن ده سه لاته کانیا ن به کاربه ینریت، مه سه له ی ده سه لاتیش نابی بدریته ده ست که سیک که داوای ده کات به لکو ده بی به که سی بدری که پشت گوپی پی نادات هه لپه ی بۆ ناکات^۱. له راستیدا سه لاهه دین سوور بوو له سه ر گه رانه وه بۆ بنه ماکانی قورشان و سوننه ت و شه م بنه مایانه شی له ری هه وله کانیه وه بۆ بنه پرکردنی بیدعه و سه ریچییه شه رعیه یه کان و هه ستانی به پاراستنی پرۆگرامه شه رعیه یه کان و کارکردن بۆ ده ست پیوه گرتن و بلاوکردنه وه ی بنه مای هه لی یه کسان ی زانستی و به ستنه وه ی ئوممه ت به واقیعی خۆیه وه له ری بیروباوه ره راست و دروسته که یه وه، به م شیوه یه که وته کار بۆ به ده سته یانی سه ره که وته مه زن و نایابه کانی: هه ره له ئازاد کردنی بیت المقدسه وه هه تا وه کو فتوحات و ئازادسازییه کانی تر.

^۱ سه ره چاوه ی پیشوو (۱۴۴/۳ - ۱۴۸) اثر جهود صلاح الدین ل ۸۴.

باسی چوارم: پله و پایه‌ی زانایان و شه‌رعزنان لای سه‌لاحه‌دینی نه‌یویی

سه‌لاحه‌دین له‌وه تیگه‌یشتبوو که یه‌کێک له‌هۆکاره‌کانی به‌ده‌سته‌پێنانی سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر خاچه‌رستی داگیرکه‌رو هه‌لکشانی شیعه‌گه‌ریدا بریتییبه له‌بوونی سه‌رکرده‌ی خوا ویست، چونکه ئه‌م سه‌رکرده‌یه‌تییه ده‌توانی ئوممه‌ت به‌ره‌و ئامانجه دیاریکراوه‌کانی به‌رێت پاش کۆمه‌کی و پشتیوانی په‌روه‌ردگار، هه‌روه‌ک به‌پوای ته‌واوی هه‌بوو به‌وه‌ی که ده‌بی زانایانی خوا ویست له‌سه‌ره‌وه‌ی ئه‌و سه‌رکرده‌یه‌تییه‌دا بن، چونکه ئه‌وان دل‌و چاوی ئه‌و سه‌رکرده‌یه‌تییه‌ خواویسته‌ن، هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین ده‌یزانی که ئازادکردنی ولاتان و یه‌کششتنیان ته‌نها کاریکی سه‌ربازی یان سیاسی نیه، به‌لکو زۆر له‌وه زیاتره چونکه ده‌بوایه به‌ره‌نگاری مه‌زه‌به‌ی شیعه‌ی ئیسماعیلی بیه‌تیه‌وه‌که مه‌ترسیه‌کی ناوخرۆی بوو هه‌ره‌شه‌ی له‌بیرو باوه‌پێ ئوممه‌تی ئیسلامی و خاوینی ناین و ململانیی شارستانی له‌گه‌ڵ رۆژئاوای ئه‌وروپی گاوردا ده‌کردو، به‌بێ پیشه‌دارکردن و ساغ‌کردنه‌وه‌ی بیرو باوه‌پێ (تأسیل)ی ئوممه‌تی ئیسلامی سه‌رکه‌وتنه‌کانیان ته‌نها چه‌ند کاریکی لاه‌وه‌کی ده‌بیته‌وه‌گه‌ری هه‌لکشان و داکشان و گۆرانی به‌رده‌وامی هه‌بیته‌وه‌ک هه‌میشه‌روو ده‌دات، ئه‌مه‌ش به‌سه‌رکه‌وتنیکی ده‌ره‌کی و ئازادکردنی قه‌لایه‌ک نا‌کرێت به‌لکو به‌بنیاتنانی ئوممه‌تیکی جه‌نگاوه‌ر که‌بزانیته‌ چۆن بیروباوه‌پێ خۆی و که‌سایه‌تی شارستانی بیاریزێت له‌په‌رته‌وازه‌بون و فه‌وتان، به‌م پیه‌ش هه‌موو ره‌گه‌زیکی سه‌ربازی و ده‌سه‌که‌وتنیکی سیاسی ئه‌بیته‌ ده‌سه‌که‌وتنیکی بنیاتنه‌رانه‌که هیزو ره‌سه‌نایه‌تی و تۆکه‌می کۆمه‌لگه‌ی جه‌نگاوه‌ر زیاد ده‌کات، نه‌ک ته‌نها شت که‌له‌که‌کردنیکی ریژه‌یی که‌به‌رگه‌ی لیدانیک و دوان ده‌گرێت و له‌سێیه‌م و چواره‌مدا هه‌ره‌س دینیت، له‌گه‌ڵ هه‌ره‌سه‌پێنانیشیدا هه‌ولێ چه‌ندین سالی دوردریژ به‌هه‌در ده‌چیت^۱ دیاره‌ چالاکی زانستی له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا و گرنگیدانی به‌زانایان دریژه‌پیدانیکی سروشتی سه‌رده‌می نوره‌دین زه‌نکی بوو و هه‌رگیز چالاکی زانستیش له‌وکاته‌دا ته‌ره‌فیکی فیکری و ده‌رهاویشه‌یه‌کی کلاسیکی ده‌زگا‌کانی ده‌وله‌ت نه‌بوو به‌لکو لیبرانیکی ئامانجدار بوو له‌پێناو چه‌سپاندن و ریشه‌دارکردنی بیرو باوه‌پێدا و ئه‌یویه‌کانیش گرنگیان ده‌دابه‌ زانایان و به‌شداربوون له‌چه‌سپاندن و بپه‌و پیدانی مه‌زه‌به‌ی سوننه‌دا، ئه‌وه‌ بوو سه‌لاحه‌دین بیرو باوه‌پێ خۆی به‌هه‌له‌گه‌وه‌رده‌گرت له‌رێی پشکنین و لیکۆلینه‌وه‌ له‌گه‌ڵ زانا‌گه‌وره‌کاندا، بۆ تیگه‌یشتن له‌هه‌رشتیک که‌پێویستی به‌تیگه‌یشتن هه‌یه، به‌هۆرێک که‌ ئه‌گه‌ر قسه‌یه‌کیان له‌به‌رده‌می دابکرده‌یه‌ قسه‌ی باشی ده‌رباره‌ ده‌کرد بائه‌و ده‌سته‌واژه‌یه

^۱ عصر الدولة الذنکیة للصلاهی، ل ۲۴۹ نورالدین محمود الرجل والتجریة ل ۲۴۹.

له زانایانیشه وه نه هاتیت^۱، ههروهه سوربوو له سه ره وهی که له گه ل چه ند زانایه کی نزکی خویدا کۆبیتته وه وه ندی فه رموده و فیهی بق بخوینیتته وه، یان له مه جلیسی قه زادا ناماده بیت^۲، چه ند جاریکیش باسی نه وه مان کرد که ناره زووی بیستنی فه رموده ی پیروزی هه بوه و سه ردانی گه وره زانایانی فه رموده ی کردوه بق وه رگرتنی فه رموده لئیانه وه، هه وره ها سوربوونی له سه ر نه وه ی که کوره کانی له سه ر ریز گرتنی زانست و زانایان په روه رده بین، بویه ده ی بردن بق مه جلیسه کانی عیلم و نه وانیش له سه ر خو شه ویستی زانست و ریزگرتن له زانایان په روه رده بوون^۳.

هه روه ها سه لاهه دین ریزی له زانایانی سه رده می زه نگی ده گرت و هاوکاری نه کردن، نه میرو وه زیره کانی ده ولته که شی هه موو له زاناکه وره کان بوون، به ناوبانگترینیشیان القاضی الفاضل نوسه رو راویژکارو وه زیری که ناوی عبدالرحیمی کوپی علی بوو، سه لاهه دین له باره یه وه نه لئ: ولاتانمان به شمشیره که م رزگار نه کردوه به لکو به رای القاضی الفاضل، نه م پیاوه له پال لیهاتووی سیاسیدا زور پاریزکارو له خواتر سیش بوو، رۆژوو نوژوو قورنان خویندنی زۆریوو، خاکی و خو به که م زان بوو، چاکه کار بوو له گه ل هه ژارانداو زور سه ردانی نه خو شی ده کرد^۴. نه مه ش ژیاننامه ی گرنگرتین زانایان و رۆلی سیاسی و زانستی و جیهادی و په روه رده بیانه له سه رده می سه لاهه دیندا:

یه که م: القاضی الفاضل:

پیشه واو زانای ره وانبیژ القاضی الفاضل، زیندو که ره وه ی ئابین و ده سه تپاستی ده ولته و گه وره ی ره وانبیژان نه بو علی عبدالرحیمی کوپی چه سه نی عه سه لانی، به رپرسی دیوانی ئینشاء له سه رده می سه لاهه دین داو له پیریدا له آبی طاهر السلفی و آبی محمد العثماني و آبی القاسم ی کوپی عساکر، آبی طاهر کوپی عثمان و عثمانی کوپی فرج العبدری یه وه فه رموده ی بیستوه^۵ جواننوسی و به هیزی داپشتنی پی سپێردراو له و بواره دا ده ستیکی بالآو نه زمونیککی باشی هه بوو، داهینه ر بوو له ده ره پیرینی مانا و داهیتانی ووشه ی جواندا^۶، نه م هونه ره ی له یوسفی کوپی الخلال به رپرسی دیوانی ئینشانی سه رده می العاضده وه وه رگرت، پاشان ماوه یه ک له به ره کانی جه نگدا

^۱ سیره صلاح الدین، ابن شداد ل ۲۵۶.

^۲ سیره صلاح الدین ل ۱۲، ۲۸.

^۳ التاريخ السياسي والفکري ل ۲۵۶.

^۴ هکذا ظهر جیل صلاح الدین ل ۲۶۲.

^۵ سیر أعلام النبلاء (۲۱ / ۲۳۹).

^۶ سیر أعلام النبلاء (۲۱ / ۲۳۹).

خزمتی کردو دواتریش کوپی الصالح بن روزیک داوای کردو له دیوانی ئینشادا کارئ پی سپارد،^۱ عیمادی ئه سفه هانی ئه لئ: ژبانی به خوشی به سه بربرد، هیچ کاریکی چاکی نه هیشته وه که نه یکردبیت، یان به لئینکی به هه شتی نه هیشته وه هه ولی بۆ نه دابیت، هه ره پهیمانیکی چاکه شی زانیبیت مۆری کردوه، چاکه کانی له گهردنه کاندایه و خیره کانی بئشومارن، به تایبته ئه وه قفانه ی که بۆ نازادکردنی دیلو یارمه تی دانی شافعی و مالیکیه کان له خویندنداو فیئرکردنی هه تیوان ته رخانی کردبوو، دادوه ری مافه کان و گه یه نه ری راستیه کان بوو، سولتان به گوئی ده کردو رای وه رده گرت و شارو هه ریمه کانی به هۆی راکانی ئه وه نازاد ده کرد، منیش یه کئیک بووم له چاکه کانی و قه رزاری به خششه کانیم، نوسینه کانی که تیبه ی سه رکه وتن و گه وه ره کانی رۆژگار بوون، لئه اتوی لای هه مووان ئاشکرا بوو، ده سته واژه کانیشی جادویی بون و په وانبئیشی ته واوکه ری ده ولته و فه زلده ری سه رده می سه لاهه دین بوو به سه رسه رده مه کانی تردا، شیوازی پیشینانی سپیه وه به و شیوازه نویانه ی که دایه ئینا، هه رگیز نه مبینیه دوعایه ک دوباره بنوسیته وه له نامه کانیدا یان وشه یه ک له قسه دا دووباره بکاته وه^۲، هه روه ها له کتیبی الخریده دا ده رباره ی ئه لئ: پیش ئه وه ی باس له ناو دارانی میسر بکه م باس له ئه و که سه ده که م که باسی هه موو پیاوچا کانی سه رده م وه ک دل و پئیک وایه له ده ریای ئه و دا، که نه ویش القاضی الفاضله هه تاوه کو ئه وه ی که ئه لئ: ئه و وه کو شه ریعه ته که ی محمد وایه که شه ریعه ته کانی تری سپروه ته وه، بیرۆکه ی داده هیئاو پاشای کۆنترۆل کردبوو به بیروپا کانیوه بوبوه هه وینی ده سه لاتی، له پۆژئیکدا هیئنده شتی ده نوسی که نه گه ر بۆ هه موو نوسه ره کان دا بنرایه ئه وه باشترین نوسین بوو، قسی کوپی ساعده ی له په وانبئیشی دا و قه یس له ژیریدا پیی نه ده گه شتن و خاته م و عه مریش هاوتای نه بون له به خشنده یی و نازایه تیدا^۳.
منه ت له کرده وه دیداو درۆله قسه یدا نه بوو، وه فادارو خاوه ن پیاوه تی و پاکی و جوامئیری بوو له و ئه ولیایانه ش بوو که که رامه تیان هه بوو له نویژی سوننه ت بیزار نه ده بوو و له په یوه ندی و سه ردانیش داماندوونه ده بوو^۴، حافظی منذری ده رباره ی ئه لئ: سولتان به ته واوی مه یلی بۆی هه بوو، زۆر پیشی ده خست، چاکه ی زۆر بوو شوینه واری جوانی پاش خۆی به جئ هیشت^۵ هه روه ها الموفق عبداللطیف ئه لئ: القاضی الفاضل زۆر هۆگری نوسین و کتیب بوو، دیندارو پاک و پاریزکاربوو به رده وام بوو

^۱ هه مان سه رچاوه (۳۳۹/۲۱).

^۲ سیر اعلام النبلاء (۳۴۰/۲۱).

^۳ هه مان سه رچاوه (۳۴۲/۲۱).

^۴ هه مان سه رچاوه (۳۴۲/۲۱).

^۵ هه مان سه رچاوه (۳۴۲/۲۱).

له سه رویره کانی شه وو رۆژوو قورئان خویندن، نه سه ده دین هیئای و سه رسام بوو پیی پاشان سه لاهه دین هیشتیه وه لای خوی، نه م پیاوه رابواردنی که م و چاکه ی زۆر بوو، به رده وام بوو له سه ره شه و نوژیرو سه رقالم ده بوو به ته فسیره نه ده به وه، که م گزنگی به "نحو" ی عه ره بی ده دا به لام سه لیه ی به هیز بوو، ده برپینی که م وینه بوو، لای ابن سناء الملك بیست و دوو به رگ نوسین و لای ابن القطان بیست به رگی هه بوو، جل و به رگ و خواردن و ژن هیئانی که م بوو، پۆشاک ی سپی ده پۆشی و له گه ل خۆیدا خزمه تگوزاریکی سه رده خست و نه یده هیشت که سی تری له گه لدا بیئت له به خاک سپاردنی تهرم و سه ردان ی نه خۆشدا زۆر ناماده ده بوو چاکه ی ناسراو بوو به نهینی و ناشکرا جهسته ی لاوازو شیوه ی ناسکو که میک پشتی چه ماوه بوو که به هوی جبه که یه وه داده پۆشرا، چاکه ی له گه ل زانایاندا ده کردو به خشیشی پئ ده دان و هه رگیز تۆله ی له دوژمنانی نه ده کرده وه مه گه ر به چاکه کردن یان لآ خۆش بون لئیان، داهاتیشی له سالتیکدا نزیکه ی په نجا هه زار دینار بوو جگه له نه و شوینه بازرگانیه ی که له هیندو مه غریب داهه یبوو^۱ به شیوه یه کی کتوپر کۆچی دوایی کرد، زۆر پیوستی به مه رگ بوو چونکه به ره و کاتیک ی نه هات نه پۆشتن نه مه ش به لگه یه له سه رچاودیری خوی گه وره بۆی^۲، نه بوو شامه ده رباره ی نه لیت: خاوه نی رای دروست و نه قلیکی پیگه یشتوو بوو، سولتان زۆر پیزی لآ ده ناو راویژی پئ ده کردو رای وه رده گرتو به گویشی ده کردو نازاد کردنی شماره کانیش به هوی په یه وه ی کردنی راجوانه کانی حه وه وه بوو، نوسینه کانیشی که تیه ی سه رکه وتن بوون^۳. هه ره ها القاضی الفاضل له زۆر کاردا به شداری کرده چه ند پۆستیکیشی گرتۆته نه ستۆ له وانه:

۱- **سه رۆگایه تی دیوانی ئینشا؛** کاتی سه لاهه دین وه زیری ده ولتی فاتی بوو له میسردا، وه ک سولتان حسابی بۆده کراو نازناوی سولتانیشی لآ نرابوو، قاضی الفاضل یش سه رۆکی دیوانی ئینشاء بوو وه ک وه زیری سولتان وابوو^۴، القاضی فاضل وه ک سه رۆکی دیوانی ئینشاء مایه وه له کاتیکدا که نازناوی جیگری سه رۆکی دیوانی ئینشای هه بوو نه مه ش وه ک ریزلینانیک بۆ شیخ الموفق أبی الحجاج ی کوپی الخلال ی مامۆستا و سه ره پرشتی، هه رگیز ابن الخلال یش ههستی به وه نه کردبوو که نه وشوینی گرتۆته وه، له حالیکدا که له وانیه ابن الخلال پیتی خۆش بویت چونکه ریزی القاضی الفاضلی ده گرتو هۆگری بوو خولیا ی نه وه ی بوو

^۱ سیر أعلام النبلاء (۲۱/۳۴۳).

^۲ سیر أعلام النبلاء (۲۱/۳۴۳).

^۳ کتاب الروضتين (۲/۲۴۱).

^۴ القاضی الفاضل عبدالرحیم البیانی ۱۲۴.

كه بهرده وام بيت له سهرئو شتوازو راده برينه كه هيبوو، دياره ئەم قوتابيه شى نا ئومىدى
 نه كردو له دواساله كانى ته مەنيدا وهك كورپىكى گوپاپايه ل مامه لئى له گه ل دا ده كرد^۱.
 سه روكا يه تى ديوانى ئينشائيش گه وره ترين ئاوانى القاضى الفاضل بوو له ناو پۆسته كاندا،
 ئەوه بوو دواى مملانييهك كه بيست و يهك سالى خاياندوتيايدا توشى جۆره ها مەينه تى بوو
 گه شته ئەو پۆسته ي كه هه ندى له نوسه ره ميسر يه كان له هه ولى ئەوه دابوون كه لى زهوت
 بكن دواى وه رگرتنى، ئەو پۆسته ش نازناوى شىخى زۆر به ريز يان گه وره ي به پيزو نوسه رى
 كاغه زى پيرۆزو به رپرسى ديوانى ئينشائى لى نرا^۲. به لام نازناوى القاضى الفاضلى زياتر بو
 به كارده هيترا ناوى خو شى كه عبدالرحيم البيسانى العسقلانى بوو زياتر پى دى ده ناسرا
 كه نامازه به زي دو شوپنى له دايك بونى ده كرد به تاييه ت له و نوسينانه وه كه لئيه وه هاتوه،
 خو شى هه رچه نده ئەو نازناوه ي به شيوه يه كى فه رمى و به پوآله ت په سه ند بوو، به لام ئەو
 ئەو مملانييه ي گرتە ئەستۆكه له زي دو شوپنى له دايك بوونى يه وه وه رگيرابوو، هه روه ها
 القاضى الفاضل ديوانى ئينشائى له ميسردا گرتە ده ست، سه ربارى بونى چه ندين نوسه ر
 كه له پوى ته مه نه وه له و گه وره تر بوون به لام ئەو له سه ره تاي چونه ديوانى ئينشاوه وهك
 قوتابيهك چاوپيكيه وتنى له گه ل كردن و له سه رده ستى هه نديكيان خو ي راهينا وهك قاضى ئيبين
 اثيرى كورپى بيان، پاشان ده ستى دايه كار كردن له گه لئياندا و بازي دابه سه رياندا ئەوانيش هه ر
 له شوپنى خو ياندا بوون ئەمه ش مه ترسى لاي هه نديكيان دروست كرد، ئاشكراشه
 كه كه سايه تى كاراي القاضى الفاضل و تواناي خو گونجانندن و زيره كى كه م وپنه و ئەزموونى
 به هيزى له بوارى خانى هيزو لاوازي سه ركرده كاندا له و هوكاران ه بوون كه بوونه هوى
 به رزبوونه وه ي به وشيوه خيرا يه، شتوازي هونه ريشى چه ند بوارو ئاسۆيه كى له به رده م دا
 و الاكرد ئەمه ش به لگه يه له سه ر گرنكى ئەده ب له سيا سه تدا و گرنگيدانى پياوانى ده ولت له و
 سه رده مه دا به ئەده ب و ئەديبان و هاوكارى كردنى خاوه ن به هره كانيان^۳، هه ركه القاضى
 الفاضل ييش له گه ل سه لاحه دين دا سه روكا يه تى ديوانى ئينشائى گرتە ئەستۆ ده ستى دايه
 كار كردن بو له ناو بردنى ده ولت ي فامى ئەمه ش هه ولدان و خو ئاماده كردن به شيوه يه كى

^۱ القاضى الفاضل ل ۱۲۵.

^۲ القاضى الفاضل ل ۱۲۵.

^۳ القاضى الفاضل ل ۱۳۵.

قوناغ به ندی بۆ له ناو بردنی دهوله تی فاتی ویه که م ههنگاویش که به م ناراسته دا گرتیه بهر بریتی بوو له ناماده کردنی سوپایه کی ئه یوبی که پلانی کوده تای پی جی به جی بکات^۱.

۲- القاضی الفاضلء سوپای سه لاحتدین؛ له سه ره تای ده ست به کار یونیه وه وه ک وه زیر سه لاحتدین ده ستی دایه ناماده کردنی سوپای ئه یوبی هه تا وه کو بیته ناو کتیک جبۆ سوپای نوئی میسر که ئه رکی پاراستنی میسر له هیرشی خاچه رستان له ئه ستۆ بگرت، تیکچونی بارودۆخی سوپای فاتیسی لا شارا وه نه بوو چونکه له هه رسن گه شته که یدا بۆ میسر ئه م سوپایه ی تاقیکرد بویه وه له نیوان سه له کانی (۵۵۹ - ۵۶۴ هـ ک دا) دا به باشی شاره زای سه رچاوه مرۆسی و دارایی و سه ر یازییه کانی بوو و له پرووی ریکخستن و تیه کانی وه که له سه رینه مای ره گه ز دانرابوو وه کو سوودان و ئه رمه ن و میسر ییه کان و ده یله م و تور که کان و عه ره به کان و بارودۆخی هه موو تیبیک له م تیهانه ش زانیاری هه بوو^۲ القاضی الفاضل یش له سه رده می روزه یکی کوری صالحدا له به ریوه بردنی ئه م هیزانه دا کاری کرد بوو، له گه ئیشیدا له هه ندئ پویه روبوونه وه ی سه ر یازیشدا له کاتی هه له مته تی دووه می فره نه شامیه کاندای بۆ سه ر میسر به شداری کرد بوو، و فه رمانده ی سه رجه م تیه کانی بینیبوو له کاتیکدا که مملانیان بوو له سه ر ده سه لات ئه م هه ش ئه و هیزانه ی لاواز کرد و میسریشی به ته واوی ماندو کرد به پاره یه یه ک که توانای به رگری کردن له سه ر به خویی خوی له ده ست دا، هه ره ها القاضی الفاضل زۆرشتی ده رباره ی هیزه کانی میسر ده زانی له پتی کارکردنی له گه لیان له دیوانی سوپا و دیوانی ئینشادا که له گه ل دیوانی سوپادا مامه له ی ده کرد، چاودیری وه فدو نیر دراوو چاوساغ و سیخوپه کانی ده کرد، بویه به باشی شاره زا بوو له م هیزانه، خاله لاوازه کانی ده زانین و شاره زای ده رباره ی هه موو تیه پ و سه رکرده کانی هه بوو، له گه یاندنی ئه م زانیاریانه شدا به سه لاحتدین که مته رخمه می نه ده کرد، به لگورینمای ده کرد بۆ ریکخستن و به ریوه بردنی سوپای ئه یوبی و به دریزی ئه و ماوه ی که له گه ل سه لاحتدین دا بوو سه ره رشتی سوپا که ی ده کرد و چاودیری ناماده کردن و ریکخستن و سه رچاوه داراییه کانی ئه کرد. هه ره ها هاورییه تی سوپای ده کرد له میسر وه بۆ شام هه تا وه کو شان به شان سه لاحتدین بجه نگین و له شامیشه وه بۆ میسر هه تا وه کو خوی سازو ناماده ی بکات بۆ هیرشی تر بۆ سه ر فره نه کان^۳. له گه ل ئه وه شدا که القاضی الفاضل سه رۆکی دیوانی ئینشا و وه زیری

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۱۳۶

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۳۶

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۱۲۷.

دهولت بولاي سەلاحەدين بەلام بەناگابوو لە ھەموو گەورە و بچوکیك لە سوپادا، بە حوکمی ئەو پەيوەندیەى كە دیوانى ئینشا لەگەڵ دیوانى سوپادا ھەببوو، ھەر ھە بە شداری ئە کرد لە دانانى پلانی سەریازیە کاندائو سەرپەشتى کۆمەکی کردن و پرچەك کردنى سوپاو کەشتیگەلى دەکردو بە بەردەوامیش بەم ئەرکانە ھەئدەستا بە درێژایی ماوہى کارکردنى لەگەڵ سەلاحەدين دا.

۳- القاضي الفاضل و لہ ناوبردنی فاطمیہ نہ یارہ کان؛ القاضي الفاضل بنہ ماکانی جموجولہ سیاسییەکانی لە سەرەتایی سەر دەمی سەلاحەدين دا لە ئەزمونی پێشترى ھە وەرگرتبوو لە کۆشکی فاتمی و ناو سوپاو کارکردنى لەگەڵ وەزیرو بەریوہ بەرەکاندا، دەرکی بە ھوش کرد بوو کە ئەم دەزگایانە و ئەو کەسایەتیانەى کە تیاياندا کار دەکەن لانکە یەبۆ ئەو پیلانانەى کە کۆتایی نایەن و پشتیوانی ئەو فیلانەشن کە دوایی نایەن، دیارە قاضی لەگەڵ ھەموویاندا مامەلەى کردو ھو، دلتیابوو لە ھەوى کە دوو دلی نانۆتین لە پەنابردن بۆ فەرەنجەکان سەریازی ئەو ھەموو نەمامەتیەى کە بە سەرئەوان و گەلى میسر دا تى پەرى لە پینا و پاراستنى دەسەلاتیاندا، بە تاییەت ئەگەر دەسەلاتى سەلاحەدين یان ئەیوبیەکان بە مەترسی بزائن بۆ سەرخۆیان لێرەش ھەو لەوکاتە ھەوى کە سەلاحەدين دەسەلاتى پى دا دەستی دایە دانانى سیخوړو ھەوالگرەکانى لە ناو ئەو دەزگا و کۆمەلە و کەسانە دا کە ئەیناسین و لە شەپیان ئەترسا، ئەم دەزگا و کۆمەلانەش دەستیان کرد بە جموجۆل و پلان دانان بۆ لە ناوبردنى دەسەلاتى سەلاحەدين، ئەمىندارى خەلافەتیش بوە سەرکردەى ئەم گروپانە و دەستی دایە جموجۆل و چالاکى، ئاشکرا کردنى پیلانەکانیش لە ئەرکەکانى دیوانى ئینشا و خودى قاضی فاضل بوو کە بە بەردەوامى چاودێرى نوسەرانی دیوانى ئینشای دە کرد بە تاییەت ئەوانەیان کە ئازاد کرابوون، ھەولەکانى قاضی فاضلیش رۆلى ھەبوو لە ئاشکراکردنى پیلانى ئەمىندارى و خیلافەت و توانرا لە ناوبریت و سەلاحەدينیش ھیزی ئەرمەنەکانى لە ناوبردو مەترسی نەھیشتن، کە بە دوو ھم ھیز دادەنرا دواى سودانیەکان لە رووى ھیزو ژمارە ھەو ئەو بوو خانویەکی ئەرمەنییەکانى لە نیتوان ھەردو کۆشکدا بە کۆمەلەى سەریازی ئەرمەنە ھەو سوتاند، کە زۆریەیان تیرھاویژ بوون و موچەى حکومەتیان ھەبوو، چونکە ئەوانە ھەولەى ئەو ھەیان دابوو کە کۆسپ بۆ جموجۆلى ھیزەکانى سەلاحەدين دروست بکەن لە کاتى رووبەروو بوونە ھەوى لەگەڵ سودانیەکاندا ھەستا بوون بە تیربارانکردنیان بۆیە بەسزای خۆیان

گه یشتن، هرچیشیان لی مایه وه دورخرانه وه بق صعید^۱. پاشان توانرا سامی ده وله تی فاطمی نه هیلری له ماوه ی پینج مانگی یه که می ده سه لاتی سه لآحه دیندا، پاش دوو سالیس توانرا سیستمی کارگیزی میسری بگوپیت بق سیستمی نه یوی سوننی نوی، القاضی الفاضلیش رولی هه بوو له م گورانکارییه دا که ریخوشکر بوو بق ده ستگرتنی ته وای سه لآحه دین به سهر میسردا^۲.

گیرانه وهی ریگخستنی ئیداری له میسردا:

القاضی الفاضل دهستی کرد به جیبه جی کردنی نه خشه ی له ناوبردنی رژیمی حوکی فاطمی به له ناوبردنی پیاوانی ده ولت و به پررسی دیوانه کان و نوسه رانی لایه نگری فاطمیه کان، به حوکی کارکردنیشی له دیوانه کاندایا ناگادار بوو له پیاوانی ده ولت و به پررسی دیوان و نوسه رانی و ئینتیمای سیاسی و مزه به بیان، نه وه بوو هاوپتییه تی هه ندیکیان و کی به رکپی هه ندیکی ترانی کرد هه تاوه کو هلی بق ره خسا بق له ناوبردنیان و شه ویش نه وه له ی قوسته وه و توانی ژماره یه کی زور نوسه ری شیعه ی ئیسماعیلی و گاورو جوله که له ناوبه ریت له ترسی نه وه ی که له گه ل پاشماوه ی فاطمیه کاندایا هه ستن به پیلانگیزیان و په یوه ندی بکن به فره نجه کانه وه، به ناوی نه و دیوانانه وه که کاری تیادا ده که ن، ئاواژه شی به مه ترسی نه و نوسه رانه له زیاتر له نامه یه کی فرمیدا بق خلیفه ی عه باسی و بق نوره دین ده دا، له یه کی که له نامه کانیشیدا که له بری سه لآحه دین ناردی بق خلیفه المستضیء (۱۱۷۴/۵۷۰ - ۱۱۷۵) دا وه سفی بارودوخی میسر له ژیر سایه ی فاطمیه کان ده کات و نه لی: کوشکه کانیان حه وش ی پر سیبه رو هه وای فینک و دیمه نی جوانی تیایه که دلرفین و هه ست هه ژینه و پینوسی نوسه رانیشیان وه ک کاریگه ری هه یه، نه م گومانه شی له جی خویدا بوو و دواتر به دی هات، کاتی هه ستان به دارشتنی پیلانیک بق له ناوبردنی ده سه لاتی سه لآحه دین، هه روه ک چون نه و نوسه رو ئیداریانه ی له کارخست که گومانی لییان هه بوو نه وه به هه مان شیوه نه وانه ی هیشته وه که بیگومان بوو لییان چونکه پیویستی به ئیداره و زانیاری و شاره زایی و هاوکاریان هه بوو له جیبه جی کردنی نه خشه ی کوده تاکه دا، له پیشه وه ی نه وانه شدا الخطیر بن مماتی سه روکی دیوانی سوپاو یه کی که له دوسته کانی القاضی الفاضل، ئین مماتی خزمه تی دیوانی سوپای له سه ره ده می شاوردا کرد بوو و له سه ره دهستی نه سه ده دین شیروکوش چوه ناو مزه به ی سوننه وه، به برده وامی نزیک بوو له قاضی الفاضله وه هه تاوه کو سالی ۵۷۸ هه کوچی دوی کرد، دوی خوخی

^۱ القاضی الفاضل (۱۳۳ - ۱۳۰).

^۲ القاضی الفاضل (۱۳۴).

ئەسەدى كورپى مامى كورپى ديارى كرا بۇ سەرپە رىشتىكىردى دىوان، ئەسەدەش وەك باوكى دىئوز بوو بۇ القاضى الفاضل كەپشتى دەبەست بە پىئو بەردن دىئوزى لەكاتى نامادە نەبوونى لەمىسردا، ھەر ھەما القاضى الفاضل الأثير بن بيانى ھىشتەوہ كە بەرپرسى دىوانى النظر بوو بەھەمان شىئوہ سوننە مەزھەب بوو ئەم ئىبن بەيانەش لە القاضى الفاضل بەتەمەنتر بوو و كاتى القاضى الفاضل یش ھاتە دىوانى ئىنشاوہ ئەم پىاوہ كارى تىدا دەگرد، كاتى لەئەسكەندەرىە شەوہ گەپاىوہ بۇ قاھىرە داكۆكى لىكرد، القاضى الفاضل یش بەردەوام بوو لەكاركردن و پىشت بەستن بەئىبن بەيان تەنانت لەكاتى بەسالچوون و لەكاركە و تىنىشدا موچەى بۇ برىەوہ و بىئوى بۇ دابىن كرا، ھەر ھەما ئەبوالحەسەنى مەخزومى ھىشتەوہ كە بەھەمان شىئوہ سوننە بوو وەك چاودىرى دىوانى ئەنجومەن و مەجلىس و خوۋشى سەرۆكايەتى دىوانى ئىنشاو سەرپە رىشتىارى گىشتى وەك ھەزىر گرتە دەست پاشان قاضى دەستى داىە ناراستە كرىدى دىوانەكان بەھاوكارى كرىدىان بۇ خزمەتكردى نامانجەكانى سەلاخەدىن و دەولەتەكەى^۱ و پىرۆزە ئىسلامىيە گەرەكەى.

۴- القاضى الفاضل و زىندوو كرىدە ھەمەزەبى سوننى لەمىسردا: ئەسكەندەرىە ناوہندى

سەرەكى زىندوو كرىدە ھەمەزەبى سوننە بوو لەمىسردا، ئەمەش لەسەر دەستى چەند زانايەك روويدا كە لەمە غرىبەوہ ھاتبوون وەك ئەبى بەكرى الطرطوشى لەرۆژھەلاتىشەوہ وەك السلفى ئەم زانايانەى چەندىن خوئىدنگەيان تىادا دامەزاند كەكارىگەرى زۆرى ھەبوو لەسەر زىندوو كرىدە ھەمەزەبى سوننى، جىھاد كرىد دژ بەفرەنجەكان ئەمەش ھۆكارى پالپىشتى كرىدى ئەسەدەدىن و سەلاخەدىنمان لەلاىەن خەلكى ئەسكەندەرىەوہ بۇ روون دەكاتەوہ سەبارەت بەقاھىرەش ئەوہ وەك ئەسكەندەرىيە، خوئىدنگەو زاناي سوننەى تىا نەبوو بەلام ئەم باروودخە بەدەر كەوتنى سەلاخەدىن لەسەر شانۆى سىياسى گۆرا لەگەل ئەوہدا كە نورەدىن و ئەسەدەدىن سوديان لەھەندى خەلكى سوننە وەرگرت پىش وەرگرتنى پۆستى وەزارەت لەلاىەن سەلاخەدىنەوہ بۇ دەستخستنى پىشتىوانىەكى جەماوہرى بۇ جموچۆلەكانيان لەناو مىسردا بەلام ئەم خەلكە كەمە بەتەنھا بەس نەبوو پىئوىستى بەشۆرپىشكى رۆشنبىرى دەگرد كە بەھۆبەوہ مىسر بگىردىتەوہ بۇ مەزھەبى سوننى بەشىئوہىەكى پلەبەندى، سەلاخەدىنىش چاكسازىەكانى لەمىسردا بەدامەزاندنى چەند خوئىدنگايەك دەستى پىكرد كە ھەر چوار مەزھەبەكەى تىادا دەخوئىندرا، يەكەمىيانى بۇ

^۱ النظم المالية في مصر زمن الأيوبيين (۹۳ - ۸۰).

^۲ القاضى الفاضل ۱۳۵.

مهزه بی شافیعی بنیانتنا له جیی زیندانی مهعونه دا، نهو زیندانهی که ژماره یه کی زور له سه رکرده کانی میسری له خو گرتیوو (۵۶۶) ک (۱۱۷۰ - ۱۱۷۱) ز دا، نه مهش یه کهم خویندنگابو له میسردا. ههروه ها له سالی ۵۶۶ ک ۱۱۷۰ از خویندنگایه کی بو مالکیه کان دامه زراند له نزیك مزگه وتی عه مری کورپی عاص که به القمحه ناسرابوو، تقی الدین عمری کورپی شاهنشاه نه یوبی برزای سه لاهه دینیش خویندنگایه کی بو شافیعیه کان دامه زراندن و چند شوینیکی بو وه قف کرد^۱. نه م خویندنگانه سه ره تای بنیات نانه وهی مهزه بی سوننه بوو، دواتر خه لکیکی زور تیایدا به شداری کرد که له نه یوبیه کان و نه میریه کانیا ن له سه رده می سه لاهه دیندا له میسر، ههروه ها القاضي الفاضل به خویندنگایه ک به شداری کرد که یه کی ک بوو له و ده وه مه ندرتین نهو خویندنگایانه و به شی زوری کتیه کانی که نجینه ی فاتییه کانی تیادا دانا هه رچهنده بیرۆکه ی بنیات نانی نه م خویندنگا سوننیانه له شامه وه وه رگیرابوو لاسایی کردنه وهی نوره دین مه محمود بوو که هه ستابوو به بنیانتنانی چه ند خویندنگایه ک له شامدا که له روی پرۆگرام و بابه ته وه نزیك بوون له خویندنگای نیزامی له به غداد به لام سه رپه رشتی کردن و پالپشتی دارایی وه لېژاردنی ماموستایان تیایدا له ده سه لاتی القاضي الفاضل دا بوو، یه کی که له چاکسازیه ئیداریه کانیسه له سه رده می وه زاره تی سه لاهه دیندا بوو، نه ویش بریتی بوو له جیا کردنه وهی دیوانی (الأحباس) فاتی که سه رپه رشتی به ریوه بردنی ده زگا ئاینیه کان و کۆمه کی و هاوکاری کردنی له رتی دیوانی (الأموال) دارایی یه وه و کردنی به دیوانیکی سه ربه خو که راسته وخو وه زیر سه رپه رشتی ده کرد واته سه لاهه دین، پیش له ناو بردنی فاتییه کان و دواتریش له ژیر سه رپه رشتی خویدا بوو پاش له ناو بردنیا ن، لیزه شه وه بوو به به رپرسی یه که م له به ریوه بردنی نه م ده زگا گرنگانه و هه لېژاردنی ماموستا و قورئان خوین و فه رموده و ئیمام و وتارییژ تیایاندا^۲، هه موو نه مانه له و هوکارانه بوون که به هوئیانه وه گۆرپانکاری ده کرا، ئاشکرا شه که سه لاهه دین پشتی به لیژانین و لیپه اتووی القاضي الفاضل نه به ست له هه لېژاردنی نه و که سانه له میسردا، کاتیکیش که چه شام بارودوخه که به وشپوه یه مایه وه، نه وه بوو له بواری په روه رده یی و ئاینی دا پراویژی پی ده کرد، پاش نه وه ش که سه لاهه دین میسریه کانی سازکرد بو کوده تا کردن و نینۆک کردنی ده وه تی فاتی وه ک باسما ن کرد، دهستی دایه خو ئاماده کردن بو له ناو بردنی یه کجاری

^۱ الخطط (۲/۳۶۴).

^۲ القاضي الفاضل ل ۱۳۶.

رئوپره سمه کانی خه لافه تی فاتی ئه وه بوو له سالی ۵۶۵ک/ ۱۱۶۹ز دا حی علی خیر العمل
محمود علی خیر البشری مه قریش ئه وه به یه که م نه نگی دانه نیت که توشی ده ولت بوو.^۱

● پاشان له رۆژی ههینی دهی ذی الحجهی سالی ۵۶۵ک/ ۱۱۶۹- ۱۱۷۰ز دا فه رمانی دا که ناوی
ئه بوبه کوه عومره و عوسمان و علی له وتاری ههینی دا بهیتریت.

● پاش ئه وه ش فه رمانی دا که العاضد به جوریک باس بکریت که گومان دروست بکات لای
شیعه کان، ئه وه بوو وتارییز ئه بوت: خواجه گیان عاضد چاک بکهیت بو ئاینه که ت.^۲

● زانا عیسی هه کاری که کوردیکی نزیک بوو له سه لاهه دینه وه دانا به قاضی قاهره، ئه م
کاره شی سه ره تایه ک بوو بو گورپینی وه لا سوژی خه لگی قاهره که زورینه یان
له نیسماعیلیه کان بوون.^۳

● هه روه ها قاضیه شیعه کانی میسری له سه رکار لابردو دواتریش دهستی گرت به سه ر مولک و
مالی عاضد و کۆشکه کانی داو پادهستی الطواشی بهاء الدین قراقوشی ئه سه دی کرد، ئه ویش
کاروباره کانی گرت ده ست و چاودیری هه مو جموجولیکی ده کرد، ته نانه ت خه لیفه عاضد
وه ک به ندکراوی لیهاتبوو له کۆشکه کهیدا.^۴

● له سه ره تایه سالی ۵۶۷ک، ۱۱۷۱- ۱۱۷۲ز دا سه لاهه دین وتاری به ناو خه لیفه کانی
فاتمیه وه هه لوه شانده وه به شیوه یه کی پله به ندی، له هه فته ی یه که م دا له محرمی سالی
۵۶۷ک/ ۱۱۷۱- ۱۱۷۲ز دا ناوی عاضدی له وتاردا نه هیشت، له وتاری دووه میشدا به ناوی
خه لیفه المستضیی بامرالله ابي محمد الحسنی کوری المستخجد بالله وه وتار خوینرایه وه
وتاری فاتی کوتایی پی هات، العاضدیش له ده ی محرم ی سالی ۵۶۷ک/ ۱۱۷۱- ۱۱۷۲ز
دا کۆچی دوایی کرد، ئه م عاشورایه ش جیاوازبوو له و عاشورایانه ی که میسریه کان
له گه وره به پرسانی ده ولته تی فاتمیه وه بینیبویان، که هه لده ستان به چه ند بیدعه یه ک له وانه
وتاری دلته زین و شیوه ن گیران بو ئالوبه یتی علی عليه السلام به شیوه یه ک که پقو کینه ی زۆری
له ده رونیاندا ده ورۆژاند به هۆی ئه و چیرۆکه هه لبه ستراو دروئاشکرایانه وه، پاشان جنیودان

^۱ اتعاظ الخنفاء (۲/۳۱۷).

^۲ اتعاظ الخنفاء (۲/۳۱۷).

^۳ اتعاظ الخنفاء (۲/۳۱۷).

^۴ القاضي الفاضل ل ۱۲۷.

^۵ اتعاظ الخنفاء (۳/۳۲۵- ۳۲۶).

^۶ القاضي الفاضل ل ۱۲۷.

به هاوه لآن و خلیفه کانی راشدین و نه مه ویه کان، پاشان نه چونه وه بۆ مالّ بۆ خواردنی
 قهره خه رمان و چهند خواردنیکى تر که بو بۆ نه ریتیک بۆنه وه کانی دواى خویان و له سه رده مى
 نیستادا به عاشورا ناسراوه، دواتر له به یانی رۆژى داهاتوودا سالیکی نوئى له ژياناندا ده سستی
 پئ ده کردو چاویان به دواى خلیفه دا ده گئیرا نه ویش خوی نه شارده وه له کۆشکه که یدا له رۆژى
 عاشورادا و له چیشتنیگا شدا قاضی القضاة "دادوه ری گه وره" و شایه تحاله کان به جل و به رگی
 تاییه ته وه سواری نه سپه کانیان ده بون و نه رۆشتن بۆ مه زاری حسین و دانه نیشتن و خوینه رانی
 کۆشک و وتاریبژه کانیشیان له گه لدا بوو، پاشان وه زبیر ده هات و ده چووه پیشه وه ی مه جلیس و
 له م لاو نه ولاشیه وه قاضی و بانگخوازی هه بوون، پاشان قورئان خوینه کان ماوه ماوه
 قورئانیان ده خویندو خه لککه ش هه موو به خشوع وه ده وه ستان هه رکه له خویندنه وه که
 ده بوونه وه شاعیره کان هه لده ستان، که له شاعیرانی ده ره وه ی کۆشک بوون، چهند پارچه
 شعریکییان ده خویندنه وه که به تاییه ت بۆ نه م بۆنه یه ئاماده کرابوو، شیعیره کانیشیان شیوه ن
 بوو بۆ ئال و بهیت، جانه گه ر وه زبیر شیعه بوایه زۆر رۆده چوون نه گه ر سوننه ش بوایه زوو لئ
 ده بوونه وه به م شیوه یه بۆ ماوه ی سئ کاتژمیر ده مانه وه، دواى لئ بوونه وه له قورئان
 خویندن و هۆنینه وه ی شعر، نیردراوه کانی خلیفه نه هاتن و بانگیان ده کردن و یه که مین که س
 که ده رۆیشت وه زبیربوو به ده سته سپرکی بچووک وه نه چووه وه بۆ مالّ، به لام قاضی القضاة و
 بانگخوازو هاوړپیکانیان نه رۆشتن بۆ ده رگای زبیری کۆشک و له وئ دیمه نیکیان نه بیینی
 که جیاوازبوو له وه ی که پیشتر بینیبوو یان، قالی یه گرانبه هاکان پئچرابوونه وه هه تا وه کو چهند
 هه سپرکی ساده شوینیان بگریته وه، به رپرسی نه و ده رگایه ش دانیشتبوو چاوه پئی
 ده کردن، نه وانیش دانه نیشتن، خه لکی ناوداری ولاتیش له زانایان و سه ربازان له ده ورپه رو
 ته نیشتیانه وه بوون، پاشان دووباره قورئان خوینه کان قورئانیان ده خویندو پاشان شیعر
 ده خویندرايه وه و ئاماده بووان ده ستیان ده کرد به گریان دواتر خوانی خه مگینی راده خراو،
 هه زار قاپ نیسکینه و ترشیات و په نیرو ماشت و هه نگوین و کولیره ی جواو جور داده نرا...
 کاتی نیوه رۆش به رپرسی ده رگا و به رپرسی خوانه که ده وه ستان و فه رموو یان له خه لک ده کرد
 بۆ نان خواردن، یه که م که سیکیش که ده هاته ژوره وه قاضی پاشان بانگخوازیو
 ده رگاوانه که ش له نزیکیاندا ده ده نیشته له بری وه زبیر هه رکه سیک بیویستایه نه هاته ژوره وه
 دواى نان خواردنیش هه مووان له هۆله که ده رده چوون و، خه لکانیکیش به گریان و هاواره وه

به قاهره‌دا ده‌گه‌ران و بازرگانه‌کانیش هه‌تاوه‌کو عه‌سر دووانه‌کانییان داده‌خست پاشان نه‌یانکرده‌وه^۱. پاش ئه‌م بیدعانه‌ش ژیان ده‌گه‌رایه‌وه بۆ دۆخی ئاسایی خۆی، القاضی الفاضل یش به‌شداری له‌م ئاهه‌نگانه‌دا ده‌کرد به‌حوکمی کاره‌که‌ی و نزیکیی له‌ده‌زگای فاطمیة، به‌لام ئه‌م عاشورایه جیاواز بوو له‌عاشوراکانی تر که میسراییه‌کان له‌سه‌ری راهاتیبون، چونکه قاضی القضاة و بانگخوازی تیا‌دانه‌بوو، به‌هۆی له‌سه‌ر کار لابرا‌نیابوو، هه‌روه‌ها شیعرخویندنه‌وه و شیوه‌نکردن له‌گه‌ره‌که‌کانی قاهره‌دانه‌ما، چونکه ئه‌م ئاهه‌نگه به‌جۆریکی تریوو، که ئه‌ویش ئاهه‌نگی پێ‌ئانبوو به‌بۆنه‌ی نه‌هه‌یشتنی ئه‌و رسی و ره‌سمانه‌وه که میسراییه‌کان بۆ ماوه‌ی دووسه‌د سال ئه‌نجامیان نه‌دا، هه‌روه‌ها ئاهه‌نگی له‌ناوبردنی دانه‌رانی ئه‌و ئاهه‌نگ و مه‌راسیمانه‌و هه‌یما و ئاماژه‌کانی بوو، سه‌لاحه‌دینیش وه‌ک وه‌زیر نه‌چوو بۆ ئه‌و شوینته‌ی که ناوی مه‌زاری حسینی لێ‌نراوه، به‌لکو چوو بۆ مزگه‌وتی عه‌مری کوری عاص بۆ نوێژکردن له‌که‌ل کۆمه‌لێک له‌خه‌لکی شام و میسریدا دوا‌ی نوێژیش له‌ته‌نیشت القاضی الفاضل وه‌ دانیش بۆ تاوتوێکردنی ئه‌و کارانه‌ی که له‌هه‌فته‌ی پێشودا کو‌دوویانه که تیا‌یدا خه‌لافه‌تی فاطمی هه‌لوه‌شێنرایه‌وه و بانگه‌وازی تیا‌دا بۆ خه‌لیفه‌ی عه‌باسی کرا، له‌وکاته‌دا سه‌ریازیک به‌په‌له‌ هاته‌ لایان و شتیکی پێ‌وتن و چووه‌ ده‌ره‌وه، سه‌لاحه‌دین و القاضی الفاضل یش به‌شێوه‌یه‌ک سه‌یری یه‌کیان کرد که دلخۆشی و خۆشحالی پێ‌وه‌دیابوو، پاشان سه‌لاحه‌دین ده‌م و چاوی گۆراو ووتی: ئه‌گه‌ر بمانزانیایه له‌م رۆژه‌دا ده‌مریت- مه‌به‌ستی خه‌لیفه‌ عاضدیو- ناومان له‌وتاری هه‌ینی‌دا لانه‌ده‌برد، القاضی الفاضل یش پێ‌که‌نی ووتی: قوربان ئه‌گه‌ر بیزانیایه ناوی له‌وتاردا لانا‌به‌ن نه‌ده‌مرد^۲، ئاماده‌بوایش بزه‌یه‌ک گرتنی بۆ ئه‌م سوعبه‌ته‌ی نێوان وه‌زیر سه‌لاحه‌دین و قاضی الفاضل ی نوسه‌رو راویژکاری که‌دوا لاپه‌ره‌ی میژووی ده‌وله‌تی فاطمی تیا‌دا پێ‌چرایه‌وه، ئه‌وه‌بوو العاضد که‌دوا خه‌لیفه‌بوو له‌م رۆژه‌دا مرد که‌رۆژی عاشورای سالی ۵۶۷ه‌ک/ ۱۱۷۱ زیوو واته‌ رۆژی یادکردنه‌وه‌ی کوژرانی حسین کوری علی رضی الله عنه^۳.

۵- القاضی الفاضل و له‌ناوبردنی ده‌وله‌تی فاطمی: میژوونوسی میسری مه‌قریزی ئاماژه به‌رۆلی القاضی الفاضل ده‌کات له‌و کو‌ده‌تایه‌دا که به‌سه‌ر ده‌وله‌تی فاطمیدا کراو، ئه‌لێ: سه‌لاحه‌دین پشته‌ی ده‌به‌ست به‌ القاضی الفاضل بر له‌ناوبردنی ده‌وله‌تی فاطمی و ئه‌م

^۱ الخطط (۱/۴۳۱-۴۳۲-۴۹۰).

^۲ أخبار الدولتين له القاضی الفاضل و له ۱۳۹.

^۳ القاضی الفاضل له ۱۳۹.

کاره‌شی بۆکرا، بۆیه کردی به‌راویژگارو وه‌زیری خۆی^۱. وشه‌ی (پشتی به‌ست) ئاماژه‌یه به‌رۆلی القاضي الفاضل له‌جێبه‌جێکردنی پلانی له‌ناوبردنی ده‌وله‌تی فاطمیدا، هه‌روه‌ها هه‌لبژاردنی القاضي الفاضل ده‌ستنیشان کردنی وه‌ک وه‌زیر ده‌ربهری نر‌خاندن و پێزانینی سه‌لاحه‌دینه بۆ رۆلی القاضي الفاضل له‌و پلانه‌ ترسناکه‌دا، هه‌روه‌ها له‌دامه‌زاندنی بته‌ماکانی ده‌وله‌تی ئه‌یوبیدا که‌پێش ئه‌م پلانه‌بوو ئه‌م ده‌سنیشانکردنه‌ش ئاماژه‌یه‌کی روونه‌ به‌داننانی سه‌لاحه‌دین به‌رۆلی القاضي الفاضل له‌له‌ناوبردنی فاطمییه‌کان و گرنگی بۆ پلانه‌کانی سه‌لاحه‌دین له‌ده‌ها ته‌ودا، سه‌لاحه‌دینیش به‌ره‌می هه‌لبژاردنه‌ی القاضي الفاضلی وه‌ک وه‌زیری خۆی هه‌تا وه‌کو مردنی چنیه‌وه، بێ گومان کاره‌کانی القاضي الفاضل له‌ئیداره‌ی میسریدا له‌سه‌رده‌می ئه‌سه‌ده‌دین شێرکۆدا و نوسینه‌کانی له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا ئاماژه‌یه‌که‌ بۆ رۆلی گرنگی له‌پاڵپشتی کردنی سوننه‌کان له‌میسردا، له‌ریی نه‌خشه‌یه‌کی سوننیه‌نه‌شه‌وه هه‌ولێ ده‌دا بۆ له‌ناوبردنی هۆکاره‌کانی به‌ش به‌ش بوونی له‌جیهانی ئیسلامی له‌پێناو پاراستنی میسر له‌هه‌ره‌شه‌ی فره‌نجه‌کان و ئازادکردنی فه‌له‌ستین، ئه‌م هه‌له‌شی له‌گه‌ڵ سه‌لاحه‌دیندا بۆ ره‌خساو به‌خێرای جێبه‌جێ کرد، چونکه‌ ئه‌و سه‌لاحه‌دینی به‌سه‌رکرده‌یه‌کی به‌توانا ده‌بینی که‌توانای رزگارکردنی میسری هه‌یه له‌مه‌ترسی فره‌نجه‌کان و ئه‌شتوانی شتی زۆر پێشکه‌ش به‌ئومه‌ته‌که‌ی بکات، بۆیه هه‌موو توانا فراوانه‌کانی خسته‌ به‌رده‌م سه‌لاحه‌دین له‌زانیاری و ئه‌زمون و ئیداره‌ و ئه‌ده‌بو و شیعر، به‌یارمه‌تی و هاوکاری و ئه‌ویش جۆریک له‌سه‌قامگیری ناوخۆیی بۆ میسر ده‌سته‌به‌رکرد دای ئه‌و هه‌مووه‌ نه‌هامه‌تی و مه‌ینه‌تییه‌ی که‌توشی گه‌له‌که‌ی بوو سه‌لاحه‌دینیش ده‌رکی به‌وه‌کرد که‌ القاضي الفاضل مروفئیکی گه‌وره‌یه له‌رووی عه‌قل و زانست و پله‌وپایه‌وه و ئه‌توانی بیگه‌یه‌نیه‌ ئاماژه‌کانی له‌میسردا به‌هۆی توانا فراوانه‌کانیه‌وه، یه‌م شیوه‌یه ئه‌م دوو پیاوه ده‌ستیان نایه‌ ناو ده‌ستی یه‌کتر بۆ به‌ده‌یه‌نانی ئامانجیکی گه‌وره‌ که‌هه‌ریه‌که‌یان له‌بواری خۆیدا کاری بۆ جێبه‌جێکردنی ده‌کرد^۲. به‌پاستی القاضي الفاضل سیاسه‌ته‌دارو پیاویکی گه‌وره‌ی ده‌وله‌ت بوو که‌واقیعه‌تی سیاسی و زیره‌کی و نه‌رمی نواندنی له‌گه‌ڵ ئامانجیکی گه‌وره‌ی واکه‌خۆی بۆته‌رخان کردبوو کۆکردبوویه‌وه و ماوه‌یه‌کی دورودێژ دانی به‌خۆیدا گرت بۆ به‌ده‌یه‌نانی و بپروای وابوو که‌ریگه‌ی ئیسلام بریتیه‌یه له‌ریبازی ئه‌هلی سوننه‌ت وه‌ر

^۱ الخطط (۲/۲۶۶).

^۲ القاضي الفاضل ل ۱۴۱.

رنگه یه کی تر به ره و ناکۆکی و لاوازکردنی بیروباوهر و توانا کانمان نه بات هه میشه ش خاکی فه له ستینیش هه میشه له یاد بوو، بۆیه کاتی هه لیکی بۆ په خسا بۆ گێرانه وهی و دلتیابوو له راستگویی سه لاهه دین له جیهادکردن له پینا ویدا، ئیراده و لیبرانی به هیزبوو نه گهر چی هه لێباردنی گه یاندیه پله یه کی بالا و پله ی وه زیری پی درا له ده ولته تی سه لاهه دیندا و بووه که سی دووم به مه ش گه شته نه و ناسته ی که هه موو که سیکی سیاسی به ئاواتیه وه یه تی له به دیهینانی ئامانجه کانی و سه رکه وتن له دۆزه که یدا، به به شداری کردنی بۆ پلان دانان و کارکردندا نه مه ش شایه تی به هره ی زۆرو زیره کی که م وینه ی بۆده دا.^۱

ههروه ها القاضی الفاضل وته بیژی ره سمی سه لاهه دین بوو له ده ره وه ی ناوه وه ری ولاتدا، به پیی قسه ی نیین کثیریش له مال و مندالی خو شه ویستربوو به لایه وه^۲، سولتانیش هه میشه ئامازه ی به چاکه و لیها تووی ده کردو^۳. نه یوت: و امه زانن من نه م ولاته م به شمشیره کانی ئیوه کردۆته مولکی خۆم، به لکو به پیئوسی الفاضل بوو^۴ ههروه ها القاضی الفاضل پله و پایه کی به رزی هه بوو له ده ولته داو ده ستی راستی سه لاهه دین بووه، چونکه وه زیرو راویژکاری بوو هیچ فه رمانییکی به پی راویژو ته کبیری نه و نه ده کرد^۵، ههروه ها نه م زانا خوا ویسته چه ند وانه یه کی گرنگمان فیژده کات له وانه: دانه بران له کاروباری خه لک و کاری کۆمه لایه تی و حکومی و سوربوون له سه ره ده سخستنی نه زموون و گرنگی ده رکه وتن و تاییه تمه ندی له نه نجامدانی کاره کاندای ده ستگرتن به ریازی نه هلی سوننه ت و هاوکاری کردن له گه ل براکانیدا له بواری بیروباوهری دروست و خستنه گهری وزه و تواناکان بۆ خزمه تی پرۆژه ی سوننی، ههروه ها نمونه ی سه رکرده ی سوننی و پلانی عه مه لی پیشکه ش به سه لاهه دین کردو که مه رخه می نه کرد له ده ره برینی راو راویژو نه زموون بۆی، ههروه ک ژسانی نه م پیاوه خویندنگه یه که بۆ تیگه یشتن له مه به سه ته کانی شه ریعه ت و تیگه یشتن له به رژه وه ندی و زیانه کان (مصالحو مفاسد) و بنیاتنانی ده ولته ت و له ناوچوونی، ههروه ها له و بیاریو موفتیه گهره ی ده ولته تی سه لاهه دینه وه فیژی گرنگی مامه له کردنی دادگه رانه ده بین له گه ل خه لکی ساده ی شیعهدا له گه ل ویستنی خێرو خو شی بۆیان و خوین نه پشتنیان و سوربوون له سه ره

^۱ القاضی الفاضل ل ۱۵۷.

^۲ القاضی الفاضل ل ۱۵۹.

^۳ البداية والنهاية له دور الفقهاء والعلماء ل ۱۳۲.

^۴ النجوم الزاهرة (۱۵۷/۶).

^۵ الخطط (۳۶۶/۲) دور الفقهاء والعلماء ل ۱۳۲.

فیرکردنیان و چونکه به کارهینانی هیز به رامبر به پیلانگیژپان و گروپه چه کداره یاخییه کان و نه و که سانه ده بیّت که جگه له هیز هیچ شتیکی تر سهدی نییه له گه لیاندا.

۶- القاضی الفاضل جیهاد و تیکوشان: القاضی الفاضل هاوریه تی سه لاهه دینی کرد له هه مو غه زاکانیدا له ولاتی شام، پاشان له میسر دا مایه وه بو سه ره شتنی کردنی ئیداری دارایی و کاری ده کرد بو پر چه ککردنی سوپا و ناماده کردنی گه شتی گه ل، پاش نه وه ش گه پایه وه بو ولاتی شام و له لای سه لاهه دین مایه وه هه تا وه کو دوا نه خوشی و کۆچی دوا ی له گه ل قاضی ئیبن شهاد له سالی ۵۸۹هـ / ۱۱۹۳ز^۱ هه روه ها چند هه لوئیستیکی به کلاکه ره وه ی القاضی الفاضل هه بوون که پله و پایه و گرنگیان له ده وه لاتی سه لاهه دیندا دوپات ده کرده وه، نه وه بوو کاتی سولتان سه لاهه دین له مرچ الصفر دا بوو له ولاتی شام له سالی ۵۷۱هـ / ۱۱۷۶ز دا خاچه رسته کان داوای ناگر به ستیان لیکرد نه ویش به ناچاری رازی بوو، چونکه نه و ساله له شامدا نه هاتی بوو پاشان سوپاکه ی به هاوریه تی القاضی الفاضل نارد بو میسر هه تا وه کو نه دمانی سوپاکه ی پشویه ک بدن و ترسیشی هه بوو له وه ی که له میسر دا باری نه منی تیک بجیت له و ماوه یه دا که نه و له وی نییه، بویه ناردنی نه م سوپایه ی له گه ل القاضی الفاضل دا نه وپه ری لیزانین و ناماده سازی بوو هه تا وه کو پاریزگاری له ناسایشی ناوچه که بکات^۲ له گه ل نه وه شدا هه میشه القاضی الفاضل هاوریه سولتان بوو له جیهاد و تیکوشاندا، نه وه ش که نه مه دوپات نه کاته وه نه و نامه یه یه که ناردی بو سولتان سه لاهه دین و تیایدا پوزشی بو ده هینایه وه که ناتوانی له جیهاد کردندا دژ به خاچه رسته کان له علی حارم له سالی ۵۷۲هـ / ۱۱۷۷ز دا به شدار بیّت، چونکه نه یه وی به شدار ی حه ج بکات/ ئیبن واصل نه لئ: القاضی الفاضل له میسر دا مایه وه به نییه تی حه جکردن له سالی داهاتودا و نامه یه کی گه شت به ده ستی سولتان که تیایدا هاتبوو: سه باره ت به نیگه رانی گه وره مان له وکاتانه ی که به تاله تیایدا له وفه ریزه یه ی که له پیناویدا له مال ده رچوو وه په یدابوونی به ربه سستی بی کۆتا نه وه گه وره مان نییه تی خو ی بو حساب ده کریت، چونکه خوای گه وره زانا و به ناگایه له به نده کانی و پرسیار له بکه ر ناکات ده رباره ی ته واوی کاره که ی، نه گه ر له توانا و ده سه لاتیدا نه بیّت، به لکو پرسیار ده رباره ی نییه تی ده کات یان لپرسینه وه ی به پیی توانای خاوه نه که که یه تی به سه ر نه و کرده وه دا جانه گه ر گه وره مان هۆکاره کانی جیهاد بگریته به ر

^۱ وفيات الاعیان (۲۰۳/۷-۲۰۲).

^۲ الكامل في التاريخ (۷۹/۱۰).

ناماده سازی بۆ بکات نه وه له تهعه تو په رستهشی خوادادایه و پاداشتیش به پیتی ماندوو بوونه، حه جیش بۆیه به گه وره زانراوه له بهر نه وه و لو ماندوو بوونه ی که بۆی ده دریت، جا نه گه رگه وره مان له چه ند رۆژیکدا هه موو شوینه کانی ئازاد بگردایه و مه سه له ی نیوان هاوه لگه ران و موسلمانانی یه کلابگردایه ته وه نه وه جیهاد پیویستی نه ده ماو چاره پوانی و مانه وه له سه نگره کاندایه هه چ پاداشتیککی نه ده بوو^۱.

۷- القاضي الفاضل وهك نه ديببيك: القاضي الفاضل له سه رده می خۆیدا وهك نه ديببیش ناسرابوو، قوتابخانه یه کی په خشانیش به ناوی القاضي الفاضل وه ناسرابوو که توانی یادی له نیوان نه ديببانی زیندوو راگریت و وهك ئیداره یه کی به تواناش ئیداره که ی خستبوویه ریزی وه زیره هه لکه وتوو که کان و وهك مرۆفیکیش ژيانی ته رخان کردبوو بۆ خزمه تی نه وه گه لانه ی که مامه له ی له گه لدا ده کردن بۆ جیهاد کردن له پیتا و رزگارکردنی نه وه ناوچه ئیسلامیانه ی که گه لانی رۆژئاوایی به زۆر داگیران کردبوو له راستیدا توانای به باشی چه ند رۆلێک ببینیت، ته نانه ت میوونوسان به نمونه ی مرۆفی نمونه بیان زانیوه له سه رده می خۆیدا و زۆر که س سه رسامن له شیوازی نوسینی القاضي الفاضل هه رچه نده تیگه یشتنی به لایانه وه ئاسان نییه، نه مه ش به لگه یه له سه ر رۆشنبیری که فراوان و شاره زایه کی ورد له نه ده بو و فه رموده و فیهو زانسته کانی ترو تیگه یشتنی قولی بۆ قورئان، چونکه القاضي الفاضل گه وره ترین کتیبخانه ی هه بووه له سه رده می خۆیدا، که میژوونوسان به بالایدا هه لده دهن و ستایشی ناوهرۆکی ده که ن، هه روه ها باسی نه وه ده که ن که سه د هه زار کتیبی تیا بووه، جا نه گه ر نه مه و ابیت ئیتر چۆن دارشتنی به لاواز وه سف ده کریت، هه روه ها نه م پیاوه ته نها ئیداری و سیاسی نه بووه، به لکو مامۆستایه کی گه وره ش بوو له مامۆستا کانی سه رده می خۆی، ماوه ی خانه نشینی خۆشی به وانه وتنه وه و رۆشنبیرکردنی نه وه کان به سه ر ده برد، شیوازی ده برینی القاضي یش شیوازی سیتییه می ده برینه که تاییه ته به زمانی عه ره ببیه وه له پال دوو شیوازه باوه که ی تردا که نه وائیش شیعو په خشانی مرسل- ره هان، دیاره ده برینی نه ده بی عه ره بی سی نمونه ی هه یه: یه که م و کۆنترینیان نه وه نمونه شیعه یه که سه ره تاکه ی نه گه ریته وه بۆ شیعه ی نه فامی (جاهلی) و تانه مپۆش دریز ده بیتته وه، شیوازی دوو میان شیوازی په خشانی ره ها (النثر المرسل) که بریتییه له و شیوازه ی که کتیبه کانی میژوو فه لسه فه و فقه و ئوسول و ته فسیر و زانسته کانی تری پی نوسراوه که نه قلی عه ره بی و ئیسلامی دایه پینابون، شیوازی

^۱ مفرج الكرب (۶۸/۲) القاضي الفاضل ل ۳۴۹.

سټییه میښ بریتیه له شپږوازی په خشانى هونهرى له م بواره شدا نه ده بى مه قلمات و نه ده بى نامه كان (الرسائل) كه نه گه رپته وه بؤ سه ره تاي گورپانى نه ده بى په خشان كه له عبدالحميد الكاتبا خوى ده بيننپته وه نه م شپږوازه ش له سه رده مى القاضى الفاضل و هاورپيكانداو خه لگى سه رده ميډا بابو، شپږوازی په سه ند كراوبو و نه ك هر له لايه نى ره وانبښيږيه وه، به لگو له لايه نى كارى گه ريشيه وه، نه و نامه نش كه القاضى الفاضل و هاورپيكانى نوسيان چه ند رو نكر دنه وه و به يانپكې سياسى و كومه لايه تى و چه ند مه قامي ك بوون كه ماناى جوراو جوريان له خؤده گرت^۱، نه وه ي كه هېچ گوماننك له سه ر نه م نامه و نوسيانه ناهيائيت له پړوى شپږوازو ده رپړينى زمانه وانبښه وه نه و نامازانه يه كه كراوه بؤ نه ده ب و دانانى و په ند و ته ي به نرخ و فه مروده ي پيرؤزو تي كه له لگيش كردنى قورشانى پيرؤز، سه ريارى نه و وينا نه ي كه به كاربان ديئى بؤ ده رچوون له گه ل رووداوه كاندا^۲.

۸- بانگه واز كردنى بؤ پاراستنى يه كيتى دواى كوچى دوايى سه لاهه دين: القاضى الفاضل توانى پاريزگارى له كه سايه تى مه عنوى خوى بكات پاش كوچى دوايى سه لاهه دين، هر چه نده هه لپه ي نه ده كرو دلگه م نه بو بؤ ده ستپوه ردان له كاروباره كانى ده وله تدا، به لگو داپرانى له سياسه ت و گوشه گيرى و ته رخان كردنى ساله كانى داهاتوو ته مه نى بؤ خوښدنگه ي الفاضليه ي هه لپارد بئ گومان وازه ينانيشى له سياسه ت له م ماوه يه دا بؤ چه ند هؤ كارنك نه گه رپته وه له وانه: به كوچى دوايى سه لاهه دين نه و پياوه ي له ده ست چوو كه هه موو هيو او ناواته كانى پتوه به ستبووو له سه رده ميډا گه شته پله و پايه يه كى بالا كه خه لگى تر خه ويشى پتوه نه ده بينى هه روه ك به شينكى زورى ژيانى ته رخان كرد بؤ نامؤزگارى و رينمونى كردنى به وپه رى دلسؤزى و خؤشه ويستيه وه به راده يه ك كه نه يده توانى له ژيانيدا ليئى داپريت ئيتر نه بئ دواى مه رگو له ده ستدانى سه لاهه دين و ناؤميدبوونى له ژيان چؤن بتوانيت؟ وه ك له هه ندئ نامه شيدا نامازه ي پئى ده دات ناواتى شادبوونه به ديدارى سه لاهه دين له رؤژيى دواييدا له م باره يه وه نه لئ: په يمانمان نه داوه به دوونيا له سه ر نه وه ي كه هه تاهه تايه تيايدا بژين يان مه رگ سه ردانمان نه كات هر چه نده دواش بكه وئت، خؤشه ويستان به جيمان ديئن نه گه ر بيريشيان بكه وين نه وه رؤزگارو زه مانه نه و قؤناغانه ن كه ده مانگه يه ن پييان و هه ناسه كانيش هه نگاهه كانمانن كه نزيمان ده كه نه وه لييان ئيمه هه موو رؤژنك به ره و روويان

^۱ القاضى الفاضل ل ۳۴۹، ۳۵۰.

^۲ القاضى الفاضل ل ۳۵۰.

ههنگاو دهئین ئیتر چۆن دلته نگیمان کهم نابیتته وه له حالیکدا که رۆژانه ئه و ماوه ی نیتوانمان کهم ده بیتته وه^۱، کاتێ هاورپیکانی ده بیینی یادی ده کرده وه ئه گهر خه لکی به ده وری خۆیدا بیینیایه ویننه ی ئه و ده هاته پێش چاره، له یه کێک له نامه کانیشیدا بۆ عماد الدین ئه لێ: رۆژه خۆشه کانیش واده یه کی هه بوو که کۆبوونه وه بوو له گه ل سه لآحه دیندا، شه و ی بیینی شه و ی قه دربوو کاتێ ئه و ده ژیاو ژیا ن خۆشبوو، کاتێ مردیش مردن خۆش بوو، جانه گهر که سێک دوو شتی دژ به یه کی به هۆیه وه خۆش بیت و دوو قوناغیش خۆش بکات له کاتیکدا که ژیا ن هه ر به یه کیانه وه خۆشه ئه وه دلله کان ناهه قیا ن نییه ئه گهر خوربه یان پیا بیت و چاره کانیش هه قیا نه فرمیسک بباریتن^۲، هه روه ک دوا ی کۆچی دوا ی سه لآحه دین القاضی الفاضل وه کو بزوینه ری سیاسی نه مایه وه، چونکه ده ولته ت دابه ش بوو ئه و کاره ش که پیتی هه لده ستا له سه رده می سه لآحه دیندا دابه ش بوو به سه ر چه ند که سێکدا، که له نیتوانیدا که سانیک هه بوون که ئه و لئیان رازی نه بوو، وه ک صفی الدین کورپی شوکر وه زیری الملك العادل ضیاء الدین وقزیری الملك الأفضل که هه ر له سه ره تا هه ولتی دا هه تا وه کو له هاورپییانی و له باوک و راورپیکارانی دور بخاته وه، هه روه ها القاضی الفاضلیش له وه تیگه یشت که کۆچی دوا ی سه لآحه دین کۆتایی ریگه یه بۆ ئه و له هه ندێ له نامه برایانه کانیدا " الرسائل الآخوانیه " هه ست و نه ستی خۆی ده ربیری که له یه کێکیاندا ده لێ: من بیزاربووم له ژیا ن، چونکه دوا ی ئه وه ی وه ک چاره خزمه ت ده کردو وه ک پوشم لیته ات و ته مه نیش ناخۆشی زۆربوو، به لآم له هه مووی ناخۆشتر ئه وه بوو که له کۆتایی پشتیوانی دا بوو له کاتیکدا که هیزو توانا مان به ره و لاوازی ده چوو^۳.

ئه شتوانین بلێین به کۆچی دوا ی سه لآحه دین خه ونیکی گه وره ی القاضی الفاضل له بارچوو، که به شیکی زۆری ته مه نی و ژیا نی بۆ ته رخان کردبوو، ئه وه ش به دابه شکردنی ئه و ولته ی که ماوه یه کی زۆر هه ولتی یه کخستنی و به هیزکردنی دا له نیتوان کوره کانی سه لآحه دیندا که که وتنه کی بپکێ کردن له سه ری و خۆپه رستانه له سه ری ده جه نگان و دوژمنی خۆ مه لآس داوی سه رسنوریا ن له بیر کردبوو، ئه وه بوو قاضی الفاضلیش بانگه یشتی ده کردن بۆ هاوپه یمانیته ی هه ولتی لیک نزیک کردنه وه یانی ده داو هیچ بۆنه یه کی نه هیشته وه که تیایدا پتویستی یه کخستی ریزه کانیان بیرنه خاته وه، بۆیه هه ستا به نوسی نی نامه یه کی سه ره خۆشی که تیایدا ها تبوو: واده رنه که وی ئه گهر

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۳۴۴.

^۲ الکتاب الروضتین له القاضی الفاضل ل ۳۴۶.

^۳ القاضی الفاضل ل ۳۴۶.

نیوه ریڅ بکون نه وه، تنهها که سایه تی به پړیژی نه وتان له ده ست داوه، به لام نه گهر وانه که ن نه وه نه هامة پییه کانی داهاتوو له کوچی دواى باوکتان گوره دره دین و نه وه ش گوره ترین نه هامة پییه^۱.

هروه ها القاضي الفاضل هستا به بینینی رولی ناوېزیوان بؤ سولحکردن له نیوان العزیز عثمان کوری صلاح الدینی پاشای میسرو الأفضلی کوری صلاح الدین پاشای شام^۲. هروه ک کاری ده کرد بؤ یارمه تیدانی العادل اُبی بکری برای صلاح الدین به ته مه نترین خزمی سه لاهه دین و به نه زمونترینیان هه تاوه کو هه لویستی سه ربه رزانه و خوراکرانه بنویستی دژ به هه په شعی خاچه رسته کان نه وه بوو له نامه یه کدا له سالی ۵۳۹هـ/ ۱۱۹۶ز دا بؤی نووسی: نه وه ی که پیشهاتوه له گه شتنی دوزمنی نه فرهت لیڅکراو بؤ نزیک به بیروت مه ترسییه که بؤ ولات که نافرته تی شیردره له هوش خوی ده بان و تنگانه یه که که هزره کان توشی تنگانه نه کا، نیسلامی نه مړو پییه کی جیڅگیری هیه نه گهر بخلیسکی و هه موو شتیکتان له ده ست ده چی و نه گهر جیڅگیری شبی نه وه سه رکه وتن مسوگه ره و نه و پییه ش پیی العادلیه یه و هیمه تیش هیمه تی پییشینه یی شمشیربازانه، جا بؤ خوا و له بهر خوا دامه زراوین و شوین به دوزمنتان لیژیکه ن و له بهر خوا شه و نخونی بکیشن، چونکه نه م شه و شه وی خو نییه، گوئی به قسه ی نه م و نه و مه دهن و باسی هه له ی نه م و نه و کئی هاتوو و کئی نه هاتوو مه کن، به لکو بزانتن که نیوه هه موو نیسلامن و بی باوه رانیش به هه موویانه وه هاتون، هه ریه که له نیوه سیبه ری خوان جائه گهر خوراکرین نه و سیبه ری خوا هه رگیز ناسرپته وه نارامبگرن، چونکه خوا پشتیوانی نارامگرانه، نه مه تنهها په له هه وریکه و تیپه ر ده بی و شه ویکه و روژی به سه ردادی و بازرگانیه که و قازانچ ده کات^۳، به لام پاش نه وه بینی چهند شاریکی تر که وته ده ست فره نجه کانه وه بویه هه ناسه ی هه ل ده کیشا بؤ هه لوه شان وه ی نه و یه کیتییه ی که سه لاهه دین بنیاتی نا، نه مه ش القاضي الفاضلی گوشه گیر تر کرد و نه و نه خوشیانه ش که که له که بوبوون به سه ریه وه هوراکریک بوو بؤ دورخستنه وه ی له بارودوخی سیاسی، چونکه جهسته ی لاوازو پر نه خوشی بوو، نه مه ش وایده کرد که له هه ندی غه زادا دوابکه ویت له سه رده می سه لاهه دیندا، له نامه کانیشدا نامازه ی زور هه ن بؤ نه خوشی و لاوازی که پاش وه فاتی سه لاهه دین زیاتریبون^۴، له نامه یه کیشدا بؤ عیمادی نه سفه هانی هاوریی نه لی: گوره مان نه زانی که سی بچوک حالی چونه نه گهر گوره که ی له ده ست بدات، هه روه ها لاوازو که م توانا نه گهر بانگبکریت بؤ

^۱ همان سه چاوه ل ۳۴۷.

^۲ همان سه چاوه ل ۳۴۷.

^۳ الكتاب الروضتین له القاضي الفاضل ل ۳۴۶.

^۴ القاضي الفاضل ل ۳۴۶.

تیکۆشان ئەلئی دنیام نەناسیووە هەتاوێه کو ئەم رۆژانە، هەرگیز نالئی من بووم بئ دەسەلاتیم بۆ کاتئ مەرگ دانابوو، من چاوەرێم دەکرد لەشەودا بەخەوتوویی بمرم یان لەجیگاشدا بەسەرسامییەوه^۱. هەرودها لەنامەیهکی تردا وەسفی باری جەستەئ خۆئ بۆ دەکات و ئەلئ: ئەم نامەیه م لەکاتیئدا نووسی کە قاچم تووشی چەند لویەک بوو و لەپئ کە وتوووم زەر دوو رەش هەلگەراوم، هیچ شوینئیکم باش نییە جگە لەنەخۆشیەکە م و کاتئ بەتەنیام هاوار یەسەر شەیتاندا دەکە م^۲. هەرودها لەنامەیهکی تردا بۆئ ئەلئ: سەیارەت بەباری جەستەم ئەو هەر مەپرسە جومگەکانم بئ هیزو دانەکانم لەق و لوق بوون و لوی قاچەکانیشم ئاگری بەرداوەتە گیانم، شتیکیشم بۆ زیادبوو کە وەک کە م بوونەوه وایە ئەویش ئەو گۆچانەیه کە سیبەری هاتۆتە پال سیبەرم^۳.

هەرودها وەسفی ئازارەکانی دەکات لەکۆتایی ژباندا بۆ عماد الدین و ئەلئ: هەلسوکەوتی هەرزه کارانیش ئاگریئکی هەلگیرساوه، پئیم وایە ئارامگرتن لەسەر نەخۆشییە کە زۆر خۆشترە لەمامەلەکردن لەگەل ئەواندا، بۆیه برسیم ئەبیت و داوای خواردن ناکە م تینوم ئەبیت داوای ئاو ناکە م، دەستم پائەخە م و ئەلئیم بەسەریدا بپۆن و قاچم درێژ ئەکە م و ئەلئیم رایکیشن^۴.

۹- **کۆچی دواي القاضي الفاضل:** دواي ئەم هەموو ئازارە جەستەئیی و مەعنەویانە لەشەشەمی رەببەئییە یەکەمی سالی ۵۶۹هـ / ۱۱۹۹زدا کۆچی دواي کرد، عمادی ئەسفەهانی دەربارەئ رووداوەکانی ئەم سالە ئەلئیت: نەهامەتی گەورە و بەلای مەزن و کۆستی پیاو چاکان لەم سالە دابوو ئەویش بەکۆچی دواي القاضي الفاضل بۆ زیدی مانەوهئ هەتا هەتایی لەمالە کەیدا لەقاھرە، هەرودها باسی ئەو دەکات کە شەوئ پئیش مردنی لەخویندنگاکەیدا کاری کردوو و لەگەل زانا ئینین سلامدا دانیشتوو و باسی چەند شتیکیان کردوو، ئەوشەوێش لەشەوێکانی تر رووخۆشتر و گەشتر بوو، باس و قسەکانیان خۆش بوو دانیشتنە کە یان درێژەئ کیشاو پاشان بەلەش ساغی و زمان پاراویبەوه بەرەو مالە کەئ بەرئ کەوت و بەخزمە تگوزارە کەئ ووت: گەر ماوێ کە م بۆ ئامادەبکە و پاش خەوتنیشم دامپۆشە ئەو بوو لەبەرە بەیاندا هاتە لای بۆ ئاگادار کردنەوهئ، بەلام ئەو دەنگی خزمە تگوزارە کەئ نەببستوو ئەویش نەیدەزانی کە مەرگ لەقسەئ خستوو و شتئنی لەکەوسەر بئ پئویستی کردوو

^۱ القاضي الفاضل ل ۲۴۷.

^۲ هەمان سەرچاوه ل ۲۴۷.

^۳ هەمان سەرچاوه ل ۲۴۷.

^۴ هەمان سەرچاوه ل ۲۴۷.

^۵ الكتاب الروضتين له القاضي الفاضل ل ۲۴۷.

لهشتنی دونیا کاتی باوکی هاته لای بینی بی دهنگو رووه، زانی که وادهی مهرگی هاتووه بویه نهو روزه تا نیواره به دهنگیکی نزم دهینالاند، دهیزانی که نهو فرمانی پهروهردگاری جیبه جیکردووه پاشان به دلخوشییه وه کۆچی دواپی کرد^۱. عماد الدینی نه سفه هانیش به م جۆره باسی کۆچی دواپی دهکات: به شه هیدبوون و سه ره برزی کۆچی دواپی کرد و خوای گه ورهش وه سییه ته که ی به دی هیناو له وه شدا چاوی له سه روهری هه مووان کرد، له بهر نه وهی که هیج کاریکی چاک نه مابوو که له ژیاندا نه نجامی نه دات و مژده ی به ههشت نه ما کاری بۆ نه کات و هه مووان قه رزاری چاکه کانی بوون، وه قفه کانیشی بۆ کاری خیر له ژماره نه ده هاتن به تاییه تی نهو وه قفانه ی که بۆ رزگارکردنی دیلی موسلمانان و یارمه تیدانی زانستخو زانی شافعی و مالیکی مه زه ب له خویندنگه که یدا دابینی کردبوو، هه روه ها هاوکاری هه تیوان بوو بهو خیروبیتره ی که رۆژانه به سه ریدا ده رژاندن، به م شیوه یه ژیان دوه وه می له رۆژی دوایدا بۆخۆی مسوگه رکردو، سولتانیش ره حمه تی خوای لیبیت مه به سستی سه للاحه دینه یه کیک بوو له شاکاره کانی نهو و پایه و کۆله که ی ده وله ته ی که نازادکردنی هه ریمه کانیش ده ره نجامی راکانی نهو بوون^۲.

دووهم: الحافظ السلفی:

الحافظ أبو طاهر أحمدی کوری محمدی کوری أحمدی محمدی سیله فی نه سفه هانی^۳ یه کیک لهو زانایانه ی رۆژه لات که کۆچیان کرد بۆ میسرو له نه سه که نده ریه دا نیشته جیبوون و خوای گه وره خه لکیکی زۆری لی سوودمه ندکرد له بلاوکردنه وه ی مه زه به یی سوننه دا.

۱- **هاتنی بۆ نه سه که نده ریه:** سیله فی له سالی ۵۱۱ه ک هاته نه سه که نده ریه و له و کاته شدا ته مه نی سی و شهش سال بوو، نه زموونی باشی هه بوو و توانی زانستی زۆر ده ست خۆی بخات، له بواری پیگه یشتووی هزر و پسه پۆپی له بواری زانستی فه رمووده دا گه شته ئاستی زانا پسه پۆره کان، چونکه نهو ولاتی زۆر گه رابووو توانیبووی به خزمه ت زانای زۆر بگات و زانا گه وره کانی بواری فه رمووده ی بینیبوو له بهر ده ستیاندا شاره زاییه کی باشی له زانستی (الروایة) گێرانه وه ی فه رمووده و بنه ماکانی فه رمووده و زانسته کانیدا په یدا بکات، له کتیبه کانیشیاندا شتی جوان و به سوودی هه لده بژاردو به خه تی خوشی چه ند به شیگی زۆری

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۳۴۷.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۳۴۸.

^۳ وفیات الاعیان (۲۲۵/۱) الحافظ أبو طاهر السلفی ل ۱۶.

نوسیه وه^۱. ههروه‌ها شاره‌زای و نه‌زمونیککی باشی هه‌بوو له‌نوسین و دانانی کتیبدا، چونکه پیشتر هه‌ره‌نگیککی بۆ شیخه‌کانی له‌ئه‌سغه‌هان دانابوو هه‌ره‌نگیککی تریشی بۆ شیخه‌کانی له‌به‌غدادا نوسیوو^۲، هه‌روه‌ها شاره‌زاییه‌کی باسی و تنه‌وه‌ی هه‌رموده‌ی فیژکردنی هه‌بوو، چونکه نه‌و کاره‌ی پیشتر له‌ئه‌سغه‌هاندا کردبوو له‌سالی ۴۹۲ک،..... هه‌روه‌ها له‌کاتی نیشته‌جی بوونیدا له‌دیمه‌شق سه‌رقالی وانه و تنه‌وه‌بوو له‌سالی ۵۰۹ بۆ ۵۱۱ک ها بیگومان رۆشنبیری سیله‌فی له‌کاتی هاتنیدا ته‌نها له‌بواری هه‌رموده‌دا کورت نه‌بووبویه‌وه، به‌لکو زاناو فه‌قیه‌بوو له‌مه‌زه‌بی نیمامی شافعی‌داو فیه‌قی له‌خویندنگه‌ی نیزامی به‌غدادا خویندبوو له‌سه‌رده‌ستی نه‌لکیا نه‌له‌ه‌راسی و فخر الاسلام نه‌لشاشی و یوسف کوپی عه‌لی زنجانی، هه‌روه‌ها سیلفی به‌باشی زانستی خویندنه‌وه‌کانی قورانی (قراءات)ی ده‌زانی و شاره‌زابوو له‌پیت و شیوازه‌کانی و له‌سه‌رده‌ستی زانایانی به‌ناویانگ نه‌و زامسته‌ی خویندبوو^۳. الذه‌بی نه‌لی: له‌خه‌تی الحافظ عبدالغنی المقدسی یه‌وه (خطوط المشاریح) سیله‌فیم له‌زانستی قراءات دا نقل کردوو به‌پیتی خویندنه‌وه‌ی عاصم^۴ له‌سه‌رده‌ستی اُبی سعد المطرز خویندویتی، رۆیاه‌تی حمزه‌شی^۵ الکساء نیشی بۆ علی محمدی کوپی نصر القصارو رۆیاه‌تی قانونیشی له‌نصری کوپی محمدی شیرازییه‌وه وه‌رگرتوو^۶ و رۆیاه‌تی قونیلش^۷ له‌عبدالله‌ی کوپی أحمد الخرقی و لای هه‌ندی زانای تریش له‌سالی ۴۹۱دا خویندویتی، جگه شاره‌زایی سیلفی له‌هه‌رموده‌ی فقهو زانستی خویندنه‌وه‌کانی قورنان پیش نیشته‌جی بوونی له‌ئه‌سکه‌نده‌ریه‌دا، شاره‌زاش بوو له‌ئه‌ده‌بو زمانی عه‌ره‌بی، نه‌مانه‌شی کاتی خویندبوو که له‌به‌غدابوو له‌سه‌رده‌ستی زانای زمانه‌وانی به‌ناویانگ زه‌که‌ریای کوپی یحیی‌ی کوپی عه‌لی ته‌بریزی شیخ‌ی ئه‌ده‌ب له‌خویندنگه‌ی نظامییه‌دا، هه‌روه‌ها شاعیریک بوو شعری ده‌نوسی و چیژی لیده‌بردوو حه‌زی له‌بیستنی ده‌کردو مه‌جلیس و دانیشته‌کانی که بۆ فیژخووانی هه‌رموده‌سازی ده‌دا به‌چه‌ند دریزه‌ شیعریک کۆتایی پیده‌هینا که دانایی و نامۆژگاری

^۱ سیر اعلام النبلاء له الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۶۷.

^۲ أبو طاهر السلفي ل ۹۶.

^۳ أبو طاهر السلفي ل ۹۷.

^۴ ئه‌بویه‌کری کوپی عاصم کوپی اُبی التجود له‌سالی ۱۲۷ ک وفيات الاعيان (۲/۲۲۴).

^۵ حمزه‌ی کوپی حه‌بییی کوپی عماره‌ ناسراو به‌ زیات.

^۶ عیسی‌ی کوپی وردان زه‌رقی که‌نازناوی قانونی لێ نرابوو قورنان خوینی مه‌دینه.

^۷ قونیلی عه‌بدوو لره‌حمانی کوپی خالیدی مه‌ککی، به‌رپرسی پۆلیس بوو له‌مه‌که‌ده‌دا.

لەخۆگرتبوو^۱، سیلەفی ئەسكەندەریە و خەلگەكەى خۆشەوێست، چونكە ئەوان ریزیان لیگرتبوو ئەویش بەشویئێكى گونجاوى زانى بۆ نیشتهجیبوون، چونكە ئەیتوانى لەهەمان كاتدا سودبەخش و سومەندیش بێت بۆیە بەشیۆهیهكى كاتى دەستبەردارى بیروكەى چوون بۆ ئەندەلوس بوو ئەسكەندەریەى كرده شوینی نیشتهجیبوونی خۆى ئەم بپیارەشى بۆ چەن هۆكارێك ئەگەرایەو هەربارى ریزو خۆشەوێستى خەلكى ئەسكەندەریە بۆى، لەو هۆكارانەش:

● هەلكەوتەى جوگرافى ئەسكەندەریە كە ئەكەوێتە ناوەندى ولاتى جیهانى ئیسلامى بەتایبەت نێوان حىجاز لەرۆژھەلاتەو و مەغریب و ئەندەلوس لەرۆژئاواو ئەمەش كەردبووى بەناوەندى بەیەكگەشتنى ئەو حاجیە ئەندەلوسى و مەغریبانەى كەتیايدا پشوویمان دەدا بۆ ماوەى چەند رۆژێك لەكاتى چوونیان بۆ سەفەرى حەج و گەرانەو هەیان لێى، ئەویش سودى لەوكاتانەدا وەردەگرت و لەگ^۲ زاناو ئەدیو شارەزایاندا كۆدەبوویەو وە زلنست و ئەدیو رۆشنبیریان ئالوگۆر دەكرد هەر دوولا سویدیان لەیەكترى وەردەگرت.

● ئەسكەندەریە لەسەرەتای سەدەى شەشەمى كۆچیدا ناوەندى بەیەكگەشتنى زۆرێك لەزانایانى شام بوو كە ولاتەكانیان بوببوو گۆرەپانى جەنگە خاچپەرستەكان و هەندى لەشارەكانیشیلن كەوتە دەستى خاچپەرستەكان وەك قودس و رەملە و زۆرێك لەشارە كەناریەكانى فەلەستین^۲، ئەمەش ئەو زانایانەى ناچاركرد بۆ چۆلكردن و بەجیهیشتنى.

● ئاوارەبوونی ژماریهكى زۆر لەزانایانى موسلمانى صلقلیه بەرەو ئەسكەندەریە دەای ئەوێ كەنۆرمان دورگەكەیانى داگیركرد لەنیوێ دووھەمى سەدەى پینجەمى كۆچیداو ئاوارەبوونی ژماریهكى تریش لەزانایانى ئەندەلوس لەئاكامى ئەو قەیرانە سیاسیهیەك لەداوى یەكەنەمى كەھەندى لەشارەكانى ئەندەلوس دووچارى بوو، ئەمەش واى كرد لەزۆرینەى زانایان كە كۆچ بكەن و داواى پەنابەریتى و پاراستن بكەن وەكو زانای مالیكى بەناوبانگ و ئەبوبەكر طەرطوشى و چەند واناىهكى تر.

● خەلكى ئەسكەندەریە بەھەرمەندبوون لەئازادى بیرو باوەرى ئاینى - بەبەرورد لەگەڵ قاهیرەدا هەرچەندە بەشیۆهیهكى فەرمى بەژێر دەستەى مەزھەبى فاطمى دانران، بەلام سوننى بوون و پەیرەویان لەمەزھەبى پێشەوا مالیک ئەكرد، ئەم ئازادیهیە رێژەیهش واىكرد لەو كەسانەى كە دەھاتنە میسر كە رووبكەنە ئەسكەندەریە لەبرى قاهیرە بۆ نیشتهجى بوون

^۱ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۹۹.

^۲ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۰.

تيايدا هه تاوه كو دورين له فشاره كاني ده ولته تي فاطمي شيعه كه پيچه وانه يه له گه ل
 بيروباوه ري سونيدا، نه م هوكارانه و چه ندين هوكاريتريش وايگرد له الحافظ سيله في
 كه له نه سكه ندره يه دا نيشته جي بيت، به لام به ره به ره تيايدا سه قامگيربوو، له كوتايشدا
 له كاتيكددا كه ته م نه ي به ره و شه ست سال ده رويشت هاوسه رگيري له گه ل- ست الاهل- داگرد
 كه خه لكي نه سكه ندره يه بوو، به م شيويه به باري شاني قورس بوو، پاشان به ته واوه تي وازي
 له كوچبه ري هينا دواي نه وه كه والي نه سكه ندره يه نيين سه لار خويندنگه ي عادل به ي بؤ
 بنياتناو سه ره رشتي كردني پيسپاردو نه ويش به خوشحاليه وه تيايدا نيشته جي بوو نه و
 شاره ي جينه هيشته هه تاوه كو كوچي دواي كرد^۱.

۲- **چالاكي زانستي و خویندنگه كه ي**: به گه شتنی الحافظ سيله في به نه سكه ندره يه خيرا ده ستي
 دايه وتنه وه ي فرموده له سالي ۵۱۱د، شيخ أبو عبدالله ي رازي ناسراو به نيين خطاب زاناي
 فرموده له نه سكه ندره يه دا له سالي ۵۲۵هـ داكوچي دواي كرد، سيله في شويني گرتنه وه و
 بووه تاكه شيخ و زاناي فرموده ي له نه سكه ندره يه دا به بن ركابه ر، پاشان رؤ له دواي رؤ
 ناويانگو ناسراوي زياتر ده بوو، حاجيه كاني نه نده لوسيش له هه موو شويندنگه باس و
 هه واليان ده گه يانده نه و شوينه ي كه بؤي ده چوون، نه مه ش وای كرد كه قوتابيان ي فرموده
 له ميسرو دهره وه يدا رووي لي بنين و كوچ و باريان بيچنه وه بؤلای و له هه موو شويندنگه وه
 رووبكه نه نه سكه ندره يه هاتاوه كو به زاناي گوره فرموده بگن، به م شيويه ش وتنه وه ي
 فرموده و گيترانه وه ي له نه سكه ندره يه دا گه شه يگردو شويني شياوي خوي گرت له م بواره ي
 خویندندا، نه لئن: نه سكه ندره يه سه ر به ميسربوو، خویندن و وتنه وه ي فرموده تيايدا
 لاوازيوو هه تاوه كو سيله في تيايدا نيشته جي بوو پاشان خه لكي روويان تيگرد بؤ فرموده و
 زانستي خویندنه وه كان^۲.

۳- **خویندنگه ي عادل به (السييلفي ه)**: سيله في ماوه ي چاره كه سه ده يه ك ناويه ناو وانه ي
 ده وته وه ماوه يه ك له مزگه وتداو ماوه يه ك له مالي خویدا هه تاوه كو أبو الحسن كور ي سه لار
 ناسراو به الملك العادل بووه والي نه سكه ندره يه، نه م واليه ش رؤ ري زي ليتناو خویندنگه يه كي
 بؤ بنياتنا به ناوي العادليه نه مه ش ئاماژه يه به ناوي "العادل" ي دامه زرينه ري، پاشان به ناوي
 سيله في ه ناوي ده ركرد وه ك ئاماژه يه ك بؤ سيله في مامؤستا تيايدا^۳، دكتور جمال ه الدين

^۱ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۱.

^۲ الاعلان بالتبويب لمن ذم التاريخ ل ۲۹۴.

^۳ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۴.

شیال یش له کتیبی (أعلام الاسكندرية) دا باسی ئه وه ده کات که له سالی ٥٤٤هـ ک بنیات نراوه^١، ههروهه دکتۆر حسین عبدالحمید صالح یش هه مان رای ههیه^٢، سه رچاوه میژوییه کانیش ناماژه به وه ده که ن که ئیبن سه لار سونیه کی به ره چه له ک کوردبووه^٣، پابه ندبوونی خۆی به بیروباوه ری ئه هلی سونه و جه ماعه ته وه کاتئ ئاشکر اکردوه که بوه ته به پررسی سه ربارگه ی ئه سکه نده رییه، پاشان هه سته به نامه ناردن بۆ نوره دین محمودی فه رمانپه وای چه له ب بۆ هاوکاریکردن دژ به ده سه لاتی فاطمه کانه به م جۆره ش په یوه ندی خۆشه ویستی و دۆستایه تی نیوانیان پته و بوو، نوره دین کۆمه کی دارایی ده کرد، چونکه ئیبن سه لاریش وه ک ئه و سونه بوو، ههروهه له بهر ئه وه ی نوره دین به هیواوی ئازادکردنی میسر بوو^٤. له وانه شه نوره دین رینمایئ ئیبن سه لاری کردبیت له نامه کانی نیوانیاندا که هه مان ئه زمونی سوریا جییه جئ بکات بۆ له ناوبردنی مه زه بی فاطمی له ریگه ی کردنه وه ی خویندنکه وه ئیبن سه لاریش هه سته به کردنه وه ی ئه م خویندنکه یه و وانه وتنه وه و سه ره رشتی کردنی سپارد به زانای گه و وه ی فه رمووده حافظ ی سیله فی سونه مه زه بی^٥. سه ره شتیش بوو ئه م شتانه هه مووی له سه رده می فه رمانپه وای ئیبن سه لار له م شاره دا رووبدات پیش ئه وه ی ده ست بگیریت به سه ره زاره تدا له ١٥ی شه عبانی سالی ٥٤٤هـ ک، خه لیفه ی فاطمی الضافر هه سته به مه ترسی ئیبن سه لارو خویندنکه سونیه که ی و کۆبوونه وه ی خه لکی سونه له ده وری کردبوو ده سته دایه پلان گیران له دژی و وه زاره تیشی سپارد به نجم الدینی کوپی مصالی وه زیری شیععه که به ره گه ز مه غریبی بوو، ئه مه ش ئیبن سه لاری توره کرد، بۆیه هه سته به کۆکردنه وه ی لایه نگرانی له خه لکی سونه ی ئه سکه نده رییه و له گه لیاندا به ره و قاهره به ریگه وت و توانی بچیته ناو قاهره دوای ئه وه ی به سه ر ئیبن مصالدا! سه رکه وت له ناوچه ی الجزیره دا له ١٤ی ره مه زانی ٥٤٤هـ ک^٦، له وانه یه زیاده ره ویمان نه کردبیت ئه گه ر بلتین هژی سه ره کی ململانتی نیوان ئیبن سه لارو مصال بریتیه له ململانتی نیوان بیروباوه ری ئه هلی سونه ت که نوره دین محمود پشتگیری ده کردو ئه هلی شیععه که خه لیفه ی فاطمی نوینه رایه تی

^١ أعلام الاسكندرية ل ١٣٧.

^٢ الحافظ أبو طاهر ل ١٠٥.

^٣ وفيات الأعيان (٢/٧٦).

^٤ تأريخ الدولة الفاطمية في مصر ل ١٨٣.

^٥ الحركة الفكرية في مصر ل ١٥٨.

^٦ الكامل لابن أثير له الحافظ السيلفي ل ١٠٦.

دەکرد^۱، لە راستیدا دروست کردنی ئەم خۆیندنگە یە بوو مایە خۆشحالی خەلکی ئەسکەندەریە و بە دیارییەکی گەورە ئیبن سەلاری فەرمانرەوایان زانی کە پێویستە سوپاسی بکەن لە سەری، بۆیە شاعیرانیان دەستیان دایە ستایش کردن و پیاوە ئدان و دەربڕینی خۆشی و شادی خۆیان بۆی^۲. ئەو بوو حافظ سیلفی سەرپەرشتی ئەم خۆیندنگە یە گرته ئەستۆ کردی بە ناوەندی تیشکدانەو و بۆ گەرانهوی خەلکی میسر بۆ بیروباوەری ئەهلی سوننەت و مونتەدایە ک بۆ خەلکانی خاوەن ھیزو رۆشنبیری و ناوەندی ک بۆ بە یە کگە یشتنی زانیانی فەرمودە و قوتابیان و پیاوانی فیکھ و خۆیندنگە وەکان و ئەدیبان و شاعیران و پیاوانی میژوو گێرەرەوی چیرۆک و سەرگوزشتەکان، بە م شێوە یە ش ھۆگرانی تۆریون و کاریگەری بۆ سەر خەلکی بەرەوی سەند و خەلکانێکی زۆر سودمە ندبوون لە و چاوپێکە وتن و کۆپو وتارانە ی کە تیایدا پێشکەش دەکران، کاریگەریشی زیاتر بە خەلکی ئەسکەندەریە و دەرنە کەوت ئەمەش لە دوو شوێندا رەنگی دایەو:

یە کە میان: ئەو رۆژە ی کە لە گە ل ئیبن سەلاری و الیاندە دەرچوون بۆ دەسگرتن بە سەر وەزارە تدا لە قاھیرەو. دوو میشیان: ئەو رۆژە بوو کە لە گە ل سەلاحە دیندا دژ بە وەزیری فاطمی شارو خاچپەرستە ھاوکارەکانی جەنگا و وێرایی گە مارۆی سێ مانگی پشنتیان بەرنا دا، بە لکو شان بە شان دە جەنگان و بە سەر و مائیانەو پشنتیوانی بوون ھە تاوھ کو شاو ر گە مارۆکە ی ھە لگرت^۲ سەلاحە دینیش ئە م چاکە یە ی لە بەر چاوبوو بۆ خەلکی ئەسکەندەرییە و کاتێ دەوڵە تی فاطمی لە ناو برد و دەوڵە تی ئە یوبی دروست کرد گرنگییەکی تاییبە تی دا بە خەلکی ئەسکەندەریە، ئەمەش بە ھۆی پێگە ی ستراتیی ئە م شارە بۆ بەرگریکردن لە میسر و وێرایی ئە و ریزە تاییبە تی کە خەلکی ئەسکەندەریە ھە یانبوو لە لای بە ھۆی ھە لویستی پالە وانا نە یان بە رامبەر گە مارۆی شار لە سالی ۵۶۲ک دا کاتێ ھە موو توانا یەکیان خستە خزمە ت و بە سەر و مائەو بەرگریان لیکرد، بۆیە سە یر نییە کە سەلاحە دین لە سەرە تای وەرگرتنی پۆستی سولتانەو فەرماندە دات بە چاککردنەو ی شورا ی ئەسکەندەریە و بە ھیزکردنی بورج و قە لاکانی و ھیتانی چە ند دامە زراو یە ک بۆی، نە ک ھەر ئە مە، بە لکو لە سالی ۵۷۲ک دا خۆی سەردانی ئەسکەندەرییە کرد ھە تاوھ کو لە نزیکەو بە سەری بکاتەو و بئە کانی ریکبختا و فەرمانی تۆژە نکردنەو ی بورج و شورا و ھە سارە کە ی دەریکات^۳، لە م

^۱ تاریخ الدولة الفاطمية ل ۱۸۴.

^۲ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۶.

^۳ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۷.

^۴ مفرج الكروب (۵۶/۱).

سەردانە شدا سەلاحەدین کە شتیگە لی جەنگی بە سەرکەردە وە و ئەو فەرمانۆشکاری و خراب بوونە ی بینی کە دوو چاری بوو بوو فەرمانی نوێ کردنە وە و بنیاتنانی کە شتی نوێی دە رکردو بودجە یە کی تایبە تی بۆ دیاری کردو دیوانیکی سەر بە خۆشی بۆ دانا لە گە ل دانانی فەرماندە یە ک بۆی بە ناوی "فەرماندە ی کە شتیگە ل"^۱، هەر وە ها ئە سە کە ندەر یە بە ر دە وام جیی بایە خێ سە لاحە دین بوو هە تا وە کو جاریکی تر بواری سەردانی بۆ رە خسا لە سالی ۵۷۷ هـ دا، لە م سەردانە شدا لە نزیکە وە چاکسازی و دامە زراوە کانی بە سەرکەردە وە و فەرمانی دا کە پە لە بە کریت لە خزمە تکردن و جیبە جیکردنی پرۆژە کاندا، عیمادی ئە صفە هانی لە م سەردانە دا ئە لئ: سولتان لە مانگی رە مە زانی سالی ۵۷۷ هـ ستا بە سەردانی ئە سە کە ندەر یە لە ریی البحرە وە و لە السواری لایداو سەردانی ئە و شو راو حە سارو بالە خانانە ی کرد کە فەرمانی کردبوو بە دروستکردنی و داوای بایە خ پێدانی زیاتر و تە واکردنی کرد^۲، لە م سەردانە شدا ئە سە کە ندەر یە گرنگیە کی باشی پێدرا لە لایە ن سە لاحە دینە وە و دامە زاندنی دام و دە زگای ئاوە دانی زۆری بە خۆ وە بینی و خۆیندنگە یە کی گە و رە ی دامە زاندا بۆ قوتایبە بیگانه کان هە تا وە کو تیایدا ئە دە بو و سەر جە م زانستە کان بخوینریت و خانویە کیشی بۆ بنیاتنان کە گەر ماو نە خۆشخانە شی تیابوو بێ بە رامبەر تیایدا چارە سەر دە کران و چە ند پزیشکیکی بۆ تە رخان کرابوو^۳، پاشان بنیاتنانی خۆیندنگە لە سە ر دە می سە لاحە دیندا گە شە کردنیکی بە رچاوی بە خۆ وە بینی بە پێی ئە و سیاسە تە گشتیە ی کە گرنگی زۆری بە بنیاتنانی خۆیندنگە دە دا وە کو هۆکاریکی قیصری بۆ لە ناو بردنی فکری فاطمی شیعی، ئە وە بوو چە ندین خۆیندنگە لە ماوە یە کی کە مدا بنیات نران ئە مە ش بوو جیی سە رنجی ئە و میژوو نوسانە ی کە سەردانی ئە سە کە ندەر یە یان دە کردو چە ندین شتیان لە سەر نووسی لە م بارە یە وە شە وە ئیبن خزیمە کە لە سالی ۵۶۱ هـ - ۱۱۶۴ زدا سەردانی کردو تیایدا نیشته جیی بوو و لە وە سفیدا ئە لئ: سە دو هە شتا خۆیندنگە ی بۆ فیرخوزان تیادابوو^۴، سە لاحە دینیش لە م سەردانە یدا فەرمانی دا بە بنیاتنانی مزگە وتی گە و رە و گواستە وە ی و تار بۆی، دوا ی ئە وە ی لە سە ر دە می فاطمیە کاندا لە مزگە وتی العطارین دە کرا کە گە و رە ترین مزگە وت بوو لە م شارە دا^۵، پاش ئە وە ش کۆ مە ئیکی زۆر مزگە وت بنیات نراو ژمارە ی مزگە وتە کانیش لە م ماوە یە دا گە شتە ژمارە یە کی زۆر و سە نجی ئە و میژوو نوسانە ی راکیشا کە سەردانی ئە و شارە یان

^۱ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۶۰.

^۲ کتاب الروزتين له الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۱.

^۳ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۱.

^۴ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۲.

^۵ تأريخ المساجد الأثرية ل ۶۷، حسن عبدالوهاب.

کردو به چه ندین شیوه مه زنده یان کردوه که هندیکیان زیاده رهوی زۆری تیا به^۱. ئیبن جبیریش که له سالی ۵۷۸هـ دا واته له سه رده می سه لاهه دیندا - سه ردانی ئه م شارهی کرد وه سفی زۆری مزگه وته کان ده کات و ده لئیت: له هه موو شاره کان مزگه وتی زۆرتربوو مه زنده کردنی خه لگیش بۆ یان جیاوازه و زۆروکه می هه یه، ئه وانهی که زۆریان وتوو به دوانزه هه زار مزگه وت ئه یخه ملئین، ئه وانی تریش هه ندیکیان به هه شت هه زار هه شه که متر ئه لئ به گشتی ژماره یان زۆر بووه و له یه ک شوین چوار تا پینچ مزگه وت هه بووه، له وانه شه به دهم یه که وه بووین و بۆ هه مووشیان ئیمام له لایه ن سولتانه وه دیاری کرابوو^۲، گرنگی دانی ئه یوبیبه کانیش به ئاوه دانکردنه وه ی ئه سکه نده ریه به رده وام بوو پاش سه لاهه دین و هه مان سیاسه ت به یره وکرا هه تا وه کو کۆتایی سه ده ی شه شه می کۆچی^۳.

۴- تاییه تمه ندی که سییتی ابي الطاهری سه له فی:

أ- لیبرانی له ژئاندا: الحافظ السلفي هه موو ژيانی بۆ وانه وتنه وه و خویندنه وه و نوسین و وتاردان ته رخان کردبوو بۆ ئه وه ی بیزارای رووی تیبکات، سه راپای ژیانیشی لیبران و تیکۆشان بووه وه ک الحافظ عبدالقادری الرهاوی قوتابی باسی ده کات و ئه لئ: پیم گه شتوو ه که له م ماوه ی مانه وه یدا له ئه سکه نده ریه نه چوو ه بۆ بیستان یان سه یران بۆ تاقه جاریکیش، به لکو به رده وام له خویندنگه که یدا بوو، هه ر کاتئ سه ردانیشمان بگردایه ئه مان بینی سه رقالی خویندنه وه ی شتیکه ..... ته نانه ت مناره ی ئه سکه نده ریه شی له تاقیکه وه بینیبوو که له ماله که یدا بوو^۴ ئیبن عیمادیش وه سفی ده کات ئه لئ: سیله فی بۆ ماوه ی شه ست و ئه ونده سال له ئه سکه نده ریه دا نیشه جیبوو و تیا یدا سه رقالی زانست و خویندنه وه و ده سخستنی کتیب بوو^۵.

ب- ریزنانی له مه جلیسی خوئی: سیله فی پیاویکی لیبورده و خاکی بوو، باوه شی بۆ خه لک و الآبوو، هاوده می خه لک بوو ئه وانیش هۆگری ئه و بوون، ئارامگربوو له سه ر ووشکی غه ربیان له گه لیدا ئه و که سانه ی خویش ده ویست که سه ردانیان ده کردو به هه موو هه ست و نه سستی وه رووی تی ده کردن و که م ته رخه م نه بووله سود پینگه یاندن و دلسۆزی و رووخۆشی له گه لیاندا، خه لیل ئه لصه فدی له وه سفیدا ئه لئ: ئه گه ره له یه کی به رامبه ر که سیک بگردایه وازی

^۱ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۲.

^۲ رحلة بن حبير ل ۴۳.

^۳ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۳.

^۴ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۱۴.

^۵ شذرات الذهب (۲۵۵/۴).

لېنە دەھىنا ھەتاوھە کو رازى دە کردو دلى دەھىنايەوھ جىيى خوى بۆ ئوھەي كەسى لى دانە پىت، بەلام ھەرگىز رىي بەگالتە وگەپ يان قسە کردن يان سەرقالگىردنى بەرامبەر نەدەدا لەکاتى وانە وتنەوھەدا جا ئو کەسە ھەر پلە و پايە يەكى ھەبوایە، ھەر کە لەباس و بابەتە کەي دەبوھەي وھە بواری دەدا بە ئامادە بووان ھەتاوھە کو پىرسىارو سەرنجە کانىان بخەنە روو، الحافظ الذھبى ئەگىر پىتەوھە کەسولتان سەلاھە دىن براکەي رۆژىک ھاتۆتە لای بۆ بىستنى فەرمودەو بەھىواشى قسەيان لەگەل کردوھە، وھەزىرە کە شىيان سىلە فى نارەزايى خوى پىشاندا ووتى: ئوھە چىيە؟ ئىمە فەرمودەي پىغەمبەر د.خ دەخوئىننەوھە و ئىوھەش قسە دەکەن؟ ئىنجا ئەوانىش بىدەنگ بوون^۱.

ج- خۆشەوېستى بۆ خوئىندنەوھە و کۆکردنەوھەي كىتیب؛ سىلە فى رەحمەتى خواي لىبىت

خوئىندنەوھەي زۆربو، خاوەن زانارىەكى باش بوو، لىپراو بوو لەبەدواداچوونى زانستدو زۆر بەدواي مەسەلە ئالۆزە كاندا دەچوو، ئىشكالاتە كانى روون دەکردەوھە، دواي وانە وتنەوھە بەخوئىندنەوھە و نوسىن و لىدوان و لىكۆلینەوھە لەسەر كىتیبى خەلگانى تر خەرىك دەبوو، حافظ عبدالقادر رەھماي دەربارى ئەلئى: ھەركاتى سەردانمان بگردايە ئەمانىنى خەرىكى خوئىندنەوھەي شتىكە.... ھەروھە زۆر تامە زۆي كىتیب بوو سوربوو لەسەر كۆكۆدەوھە و خاوەندارىتى، بەرادەيەك كە كۆمەلئىكى زۆر كىتیبى جۆراوچۆرى كۆکردەوھە كە تەمەن بواری خوئىندنەوھەي نەداو كاتى كۆچى دوايشى كرد زۆبەي كە پووى ھەلئىنا بوو پىكەوھە لكا بوو، دەرهنجامى شىدارى كەش و ھەواي ئەسكەندەرىە ئەمەش بووھەي خراپبوونى زۆبەي.

۵- پەيوەندى لەگەل رۆشنىپراندا؛ ئەلقە كانى خوئىندن لەمژگەوت و خوئىندنگەدا خالى

بەيەكگە يىشتن و پەيوەندى نىوان سىلەفى و چىن و توئىژە رۆشنىپرەكان بوو، لەرىي ئەم ئەلقانەشەوھە توانى كە پەيوەندى فراوانى لەگەل زانايان و فىرخوازانى فەرمودەو پىاوانى ھزرو ئەدەب وھەك نوسەران و ئەدىبان و شاعىران و گورە فەرمانبەرانى دەولەتدا ھەبىت وھەك والى و قاضى و ھتد ھەروھە لەگەل خاوەن پىشە جۆراو جۆرە كاندا وھەك پزىشكان و ئەندازىارەكان و بازىرگانان و خاوەن پەراوئىزگە و ئىمامى مژگەوت و وتارىيژو نوسەرو بانگوئىژاندا، ھەروھە لەگەل زۆرىنەي حاجيانى مەغرىب و ئەندەلوس كە لەئەسكەندەرىەدا تىپەر دەبوون لەگەشتەكاندا بەرھەو حەج، سەبارەت بە پەيوەندى بە شاعىرانەوھە ئوھە زۆر باش و تايبەتى بوو خۆشەوېستى و ھاوسۆزى بالئى بەسەردا كىشابوو، ئوھەبوو حەزى

^۱ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۱۸.

له تىڭكە لاۋى و گۆڭ بۇ گرتنيان بو دلى پىيان دەكرايه وه و زۆرجار شيعريان بۇ دەخوينده وه، چونكه ئه وىش وهك ئه وان شاعىر بوو، شيعرى دهوت و چىڭزى لى دەبردو ره خنه شى لى ده گرت، حافظ زهبي وه سفى دهكات و ئه لى: حه زى له شيعر بوو شيعرى ده نوسى و خه لآتى ئه كه سه شى ده كرد كه ستايشى شيعرى بكرديه^۱.

۶- په يوه ندى له گه ل خه لگيدا: په يوه ندى له گه ل زۆر خو ش بوو، چونكه خاوه نى پله و پايه يه كى به رزبوو لايان، زۆر جار ده هاتنه لاي هه تا وه كو به ره كه تيان ده ست بكه وىت به هۆى پارىزگارى و پياو چاكييه وه، ته نانه ت زيارده ره ويان له ريزو حورمه تگرتنيدا ده كردو به كه سىكى به ره كه تيان ده زانى^۲. له و شته خو شان ه ش كه حافظ زهبي ئه يگىر تته وه له م بواره دا ئه وه يه كه خه لكى ئه سكه نده ريه په نايان بۇ ده هيتا له كاتىكدا كه ئنيتك منال بوونى دوا بكه و تايه هه تا وه كو هه ندئ نزا يان له كاغه زىكدا بو بىر تىت، ئه وىش بۆى ده نوسىن و رىگرى نه ده كردو ده قى نوسينه كه شى ئه مه بوو "خوايه گيان ئه وانه گومانى باشيان به من بردوه و ده سا توش بى ئومىديان مه كه لىم"^۳.

۷- په يوه ندى له گه ل ده و له تى فاطميدا: سيله فى زۆر خۆى لاده دا له پىكدا دان له گه ل ده و له تى فاطميدا هه تا وه كو ئازارى نه دن وهك چۆن زانايانى ترى ئه سكه نده ريه يان ئازاردا يان رىگرى گىرانه وه و وتنه وهى فه رموده ي لى بكن وهك له گه ل زانايانى فه رموده أبى اسحاق الحبال المصرى دا كرديان^۴. بۆيه خۆى ده بوارد له ره خنه لىگرتن و دژايه تى كردنيان هه تا وه كو نه يان وروژىنى ئه وانىش لى ئى دوركه و تنه وه و وازيان لى هيتا، ته نانه ت هه ندىكيان ئاماده ي وانه كانى ده بوون و گوپيان ده گرت، هه روه ها له و هۆكارانه ي كه يارمه تى سيله فى دا بۇ گه ياندىنى په يامه كه ي ئه وه بوو كه ده و له تى فاطمى له و كاته دا له ماوه ي نىوان سالى ۵۱۱م-۵۶۷م به ره به ره ئه ستيړه ي به ره و ئاوابوون ده پويشت و خۆى و خه ل بفه كانىش لاوازو بى ئىرا ده و ئىداره بوون و وه زيره به شه پ هاتوه كان له سه ر كورسى حوكم هه موو كاروباره كانيان له ئه ستق گرتبوو، ئه م وه زيرانه ش هينده به تنگ په يره كردنى مه زه بى فاطمى و پاراستنيه وه نه بوون و زياتر گرنگيان به مانه وهى خۆيان ده دا له ده سه لاتدا، ته نانه ت چه ند

^۱ سير أعلام النبلاء له الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۲۸.

^۲ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۰.

^۳ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۰.

^۴ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۲.

وه زيرکيان سوننه بوون^۱ سه رجه م^۱ هم وه زيرانهش به جياوازی مه زه به کانيانه وه کم تازور مه زه بي فاطمیان به لاوه گرنگ نه بوو^۲، په يوه نديشي به واليه سوننانه ی نه سکه نده ريه وه که نه بوبونه شيعه خوځش و باش بوو، چونکه خوځشيان دهويست و ريزيان لي دهن او پله و پايه يان ده پاراست و له وانه کانيدا ناماده نه بوون و زانستيان ليوه رده گرت، بق نمونه والي قسطه نامري دوستايه تي و نامه گورپينه وه ی له گه ل سيله فيدا هه بوو له معجم السفردا له باره يه وه ده لئ: هم قسطه ناوه يه کيک بوو له و نه ميره ژيرانه ی که حه زيان له دادگه ري و خویندنه وه ی کتیب بوو به تاييه ت ميژوو ژيان نامه ی پيشينان و له نيوان من و نه ودا دوستايه تي و نامه گورپينه وه هه بوو^۳، سه باره ت به جيگيري والي نه سکه نده ريه نه بوو ره ضا عبدالله ی کوري فضلې کوري دليلي الحضرمي نه وه له باسي ژيانيدا نه لئ: ..... هه ميشه ده هاته لام و پرسي پیده کردم له و مه سه لانه دا که گوماني تيدا هه بوو، کتیبی "البخاري ثيبين بطالي" لاخويندم بق فيرېوون نه ک گپړانه وه، هه رچی به ثيبين سه لاری والي نه سکه نده ريه شه نه وه زور ريزی ليده ناو پله و پايه يه کی شياوی بق برپيار دده او خویندنگه ی العادليه ی بق بنياتناو وانه وتنه وه و سه رپه رشتی کردنی پيسپاردو وه قفي باشيشی بق ديارى کرد بق دابین کردنی خه رچی بوی، نه مانهش نمونه ی په يوه ندييه کانی حافظ سيله فی بوو له گه ل پياوه فه رميه کانی ده ولته ی فاطميدا که به گشتی په يوه ندييه کی باش بوو و پيزو پيزانينی پتوه دياره، هه رچه نده نه و سه ردانی هېچ يه کيکيانی نه کردوه له ماله وه يان شوینی کاريدا^۴.

۸- په يوه ندي له گه ل پياوانی ده ولته ی نه يو پيدا: حافظ سيله فی زور دلخوځبوو به له ناوچوونی ده ولته ی فاطمی شيعه و دامه زرانندی ده ولته ی نه يو بی سوننی، که له يه کم ساته کانی ده ست به کاربوونيانه وه کاريان ده کرد بق په يره وکردنی بيروباوهری نه هلی سوننه ت و نه هيشتنی هه موو روا له ته کانی بيروباوهری فاطمی و ترسانندی هه ر که سيک که نه په وي مه زه بي فاطمی بگپړپته وه يان بانگه وازی بق بکات، له گه ل نه مه شدا حافظ سيله فی له ده رگای هېچ سولتان و نه ميریکی نه يو بيه کانی نه دا بق پيرؤزيایي يان سوپاسکردن، وه ک چؤن له گه ل فاطميه کانيشدا هم کاره ی نه کرد، هم هه لويسته ی سيله فيش زور گه وره ی کرد لای نه يو بيه کان و نه وان ده هاتنه لای و له وانه کانيدا ناماده نه بوون و گوييستی قسه کانی نه بوون

^۱ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۲.

^۲ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۵.

^۳ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۶.

^۴ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۶.

به‌ئوپه‌ری ریزو پیزانینه‌وه، بۆ نمونه سه‌لاحه‌دین به‌و سام و شکۆر پله‌و پایه‌یه‌وه که‌هه‌یبوو وه‌ک فه‌رمانه‌وه‌ای میسر له‌ قاهره‌وه چوو بۆ ئه‌سکه‌نده‌ریه‌و به‌هاوریه‌تی کوره‌کانی الأفضل علی‌و العزیز عثمان‌و العادله‌ برای‌و عماد ئه‌سفه‌هانی سکرته‌ری‌و گه‌وره‌ پیاوانی ده‌وله‌ته‌که‌ی بۆ سه‌ردان‌و بیستنی فه‌رموده‌ له‌لای^۱. قاضی ئیبن شه‌داد له‌وه‌سفی ئه‌و سه‌ردانه‌دا له‌باسی خو‌په‌وشتی سه‌لاحه‌دین‌و سه‌زکردنی له‌بیستنی فه‌رموده‌ ئه‌لێ: سولتان زۆر تامه‌زۆی بیستنی فه‌رموده‌ بوو، هه‌ر کاتی: ناوی شیخیکی بیستایه‌ که‌گێرانه‌وه‌ی به‌هیزو فه‌رموده‌ی زۆری بیستوه‌، ئه‌وه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌و زانایه‌ بهاتایه‌ بۆ لای ئه‌یه‌تئاو گوئیستی ده‌بوو، ئه‌گه‌ر ئه‌و زانایه‌ش ئاماده‌ نه‌بوایه‌ سه‌ردانی سولتان بکات خۆی ده‌چوو خزمه‌تی و گوئیستی ده‌بوو.... ئه‌وه‌بوو چه‌ند جارێک سه‌ردانی حافظ سیله‌فی کرد له‌ئسکه‌نده‌ریه‌و فه‌رموده‌ی زۆری لیگێرایه‌وه^۲، هه‌روه‌ها أبو شامه‌ی خاوه‌نی کتیبی الروضتین له‌ئسفه‌هانیه‌وه‌ به‌وردی باسی ئه‌و سه‌ردانه‌مان بۆ ده‌گێرته‌وه‌و ئه‌لێ: سولتان له‌رۆژی چوار شه‌مه‌ی بیستو دووی شه‌عباندا له‌قاهره‌ ده‌رچوو هه‌ردوو کوره‌که‌ی الأفضل علی‌و العزیز عثمانی له‌گه‌ڵ خۆیدا برد.... پاشان گه‌شتینه‌ ئه‌سکه‌نده‌ریه‌ له‌گه‌ڵ سولتاندا چوبه‌ لای شیخ حافظ أبو الطاهر أحمدی کورپی محمدی سیلفی و ماوه‌یه‌ک لای ماینه‌وه‌ له‌ده‌م و چاوبیه‌وه‌ نوری باوه‌رمان به‌دی ده‌کردو سێ رۆژ لای بووین: پێنج شه‌مه‌و هه‌ینی و شه‌مه‌ که‌چواره‌می مانگی ره‌مه‌زان بوو ئه‌و هه‌له‌مان باش قۆسته‌وه‌و ئه‌و سێ رۆژه‌ش خۆشته‌ری رۆژه‌کانی ته‌مه‌نمان بوو^۳، یه‌کێک له‌و شته‌ خۆشانه‌ش که‌ له‌و سه‌ردانه‌دا رووی دا ئه‌وه‌بوو الملك العادل له‌و سێ رۆژه‌دا له‌ته‌نیشت سولتانی براه‌یه‌وه‌ داده‌نیشت و جارێکیان خۆی لارکرده‌وه‌و چپاندی به‌گویدا، کاتی حافظ سیله‌فی ئه‌مه‌ی بینیی سه‌رزه‌نشتی کردو ناره‌زایی ده‌ربیری و ئینجا ئه‌وانیش بیده‌نگ بوون^۴.

۹- سیله‌فی شاعیر و په‌یوه‌ندی به‌شاعیرانه‌وه: حافظ سیله‌فی شاعیربوو شیعری ده‌وت و چیژی لێ ده‌بردو به‌وپه‌ری شاره‌زاییه‌وه‌ ره‌خنه‌ی لێ ده‌گرت و سه‌زی له‌گوێگرتن بوو له‌شاعیران و به‌خشیشی ده‌دا به‌ ئه‌و شاعیرانه‌ی که‌شیعره‌کانیان به‌هیزبوو^۵، هه‌روه‌ها سه‌زی

^۱ السلوك للمقریزی له‌ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۷.

^۲ النور السلطانية ل ۷ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۸.

^۳ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۸.

^۴ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۹.

^۵ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۸.

له به رکړدنی شیعوو گټپړانه وه و هینانه وه ی بوو له دانیشتنه کانیداو دووباره ی نه کړده وه بؤ
گوټیستانى به تابهت شیعی نه و شاعیرانه ی که نه ئی:

قالوا نفوس الدار سكنها وأنتم عندي نفوس النفوس

هروه ها شاعیر ده ئی:

نحن نخشي الإله في كل كرب ثم نساء عند طشف الكروب

كيف نرجو استجابة لدعاء قد سدنا طريقة بالذنون

پاشان شاعیر ده باره ی پیری ده ئی:

حل المشيب بعارضي ومفارقي بنس القرن أراه غير مفارقي

رحل الشباب فقلت: قف لي ساعة حتى أودع. قال: إنك لاحقني

پاشان شاعیر ده باره ی ده روونبه رزی ده ئی:

منزلي منزل الكرام و نفسي نفس حر ترى المذلة كفرا

وإذا ما قنعت بالقوت دهري فلما أزرر زيدا و عمرا

پاشان سه رسام بوو به وته ی ابی نیسحاقی شیعرازی ده رباری هاو پتی به وه فا:

سألت الناس عن خل وفي فقالوا ما إلى هذا سبيل

تمسك إن ظفرت بوذحر^١ فان الحر في الدنيا قليل

هه ندى كتيبيش چند سه ر گوزشته يه كى سيله فى بؤ باس كر دووين كه له گه ل هه ندى شاعیردا

روويداوه، له وانه نه م سه ر گوزشته يه باس ده كه ين، چونكه كاريگه رى نؤرى هه بووه له سه ر

جولاندنى هه ستو سوؤزو خوؤشه ويستی بؤ خزم و خویشه كانى له نه سفه هانى زیدی خویدا..... نه بو

نه حمه د عبدالله ی كورپی محمدی تجیبی نه نده لوسى ناسراو به ئيين مه ليح نه ئی: نه بولحه جاجی

كورپی الشيخ نه م دپره شیعرانه ی بؤ ابو الطاهرى سيله فى وت:

أيا من حل نور عيني ويا من حاز كل علا وزين

أنا مذ صرت عبدك زدت فخرا وزال بملكك نقصي و شيني

أتيتكم لأقرأ أو لأروي فعدت لمنزلي صفر اليدين

قريح القلب لم أظفر بشيء كاني لم أكن أهلا للدين

يروح الناس عنك بكل خير وأرجع لابساً خفي حين

وما ذنبي سوى أنني غريب وقومي حيل بينهم وبين

^١ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ١٧٣.

أبو محمدی کوری ملیح نہ لیت: أبو الحجاج پیسی و تن: کاتیک أبو گاهر نہ م دیرانہی گوی لیبو
گشتہ نہ وہی کہ دہ لیم:

وما ذنی سوی أنى غریب وقومی حیل بینہم و بینی

دہستی کرد بہ گریان و هاواری کرد: خزمہ کانم لیم داپران نہ مہش سوزبوو بؤ نہ سفہ ہانی زیدی و نہ و
خزمو کہ سانہی کہ لیبیان داپرابوو پاشان لہ ہوش خوی چوو، نہ مہش وای کرد لہ قوتایبہ کانی
کہ سہ رزہ نشتی من بکہ نو بلین: نہ مہ چی بوو نہ مرق کردت؟ پاشان شیخ برایہ وہ بؤ مالی خوی و تا
چوار روژ نہ ہاتہ دہرہ وہ^۱.

مہرہ ہا بؤ خوشی شیعری دہ ہونہیہ وہ و لہ و شیعرانہی کہ نہ بیوت:

إن علم الحدیث علم رجال ترکوا الابتداع للاتباع

إذا جن لیلہم کتبہ وإذا أصبحوا غدوا للسمع

مہرہ ہا شانازی بہ زانستی و فرمودہیہ وہ دہ کرد کہ خوی گورہ فیزی کردبوو نہ بیوت:

إذا ذكرت بحار العلم یوما فقول المصطفى لا غیر بحری

هو البحر الخیط وما عداء فأنهار صغار منه تجری

لہ م ہونراوہیہ شدا و ہ لامی (معطلہ و محسمہ) نہ داتہ وہ، پاشتر ناودارانی مہ زہ بی شافیعی یہ
لہ دوی یہ ک باس دہ کات مہ تاوہ کو دہ گاتہ نہ وہی کہ دہ لیم:

وأعلم بأن أعزهم وأجلهم شیخ الأنام سحیة وفعلا

من لم یخف فی اللع لومة لائم وبما رأه من الآذی بالا

ذاک ابن حنبل الامام المقتدی من فاق بین العالمین خطالاً

۱۰- **گوچی دواپی:** سہرلہ بیانی روژی مہینی - نہ شلین شہوی مہینی - پینجی رہ بیعی دووہ می
سالی ۵۷۶ ہ خوری ژبانی سیلہ فی ئاوابوو نہ ستیرہی لہ ئاسمانی نہ سکہ ندریہ دا بؤ
مہ تاہہ تاہی لہ درہ و شانہ وہ کہوت، بہ م شیوہ یہش کوتای بی ژبانیکی پری تیکوشان ہات
کہ نزدیکہی سہ دہیہ کی خایاندو خواوہ نہ کہی لہ خزمہت زانست و وانہ و تنہ وہ و خویند نہ وہ و
نوسین و فیزیوون و سود گہ یاندندا بہ سہری بردو بؤ روژیک دہست بہرداری نہ م کارانہ نہ بوو
ہیچ ریگریک نہی توانی بیبتہ بہ رہبست لہ بہر دہ میدا، بہ لکو بہردہ وامو تا دوا ئیوارہی ژبانی
سہرقالی سود گہ یاندنبوو^۲، أبو ظاہری کوری عوضی ہاورپی کہ زانای مہ زہ بی مالیکی بوو

^۱ الحافظ أبو الطاهر السلفی ل ۱۷۳.

^۲ الحافظ أبو الطاهر السلفی ل ۲۵۴.

له ئه سكه نده ريه دا پاش نيوه رۆي رۆژي هه يني له مزگه وتي عبدالله ي كوپي عه مري كوپي عاصدا نويزي له سه ركردو له گورستاني (وعلة) دا نيژرا كه ئين خه له كان باسي ده كات و نه ئي: گورستانيكه له ناو حه ساره كه دا لاي الباب الأخضر^١، كومه ئي پياو چاكي تيذا نيژراوه وه ك طرفوشي و هتد...^٢.

يه كيك له و ميژوونوسه به ناوبانگانه ش كه سه رداني گوره كه ي كردووه ابو شامه ي خاوه ني كتبي الروضتين في أخبار الدولتين، ئه مه شي له رووداو هه كانى سالى ٥٧٦ هه باس كردووه و نه ئي: له م ساله دا حافظ سيله في كچي دوايى كردو سه رداني گوره كه شيم له ناو الباب الأخضر دا كرد^٣. له راستيدا الحافظ أبو الطاهر سيله في له زانا گه و ره كانى ئومه ته و به بونيشي له و شاره دا ئه سكه نده ريه ناوبانگيكي جيهانى ده ركرد له بواري فه رموده و زانستى خوئندنه وه كاندا به دريژايى سه ده ي شه شه مي كچي، بۆيه پيويسته له سه ر خه لكى ئه سكه نده ريه كه شانازي به م زانا پايه به رزه وه بكه ن و پاداشتي بده نه وه و به ناساندني به نه وه كانى داها توو زيندو راگرتنى ناوي به ناوانى خوئندنگه يه ك بان په يمانگايه كي ئه و شاره به ناويه وه و بلاو كردنه وه ي ئه و شوينه وارو كه له پوره ي كه به جى هيشت^٤.

سپييه م: ئه بوو الطاهري كوپي عه وفى ئه سكه نده راني:

شيخي پيشه واو پيشه نكي موسلمانان زاناي ماليكيه كان ئيسماعيلي كوپي مه كي كوپي ئيسماعيلي كوپي عيساي كوپي عه وفى كوپي يه عقوبي كوپي محمدى كوپي عيساي كوپي عه بدوله ليكي كوپي حميدى كوپي هاوه ئي پينغه مبه ر ﷺ، قوره يشي زوه رى عه وفى ئه سكه نده رى ماليكي له وه چه ي عه بدولره حمانى كوپي عوف ﷺ، له سالى ٤٨٥ له دا يكووه له سه ر ده ستى ماموستا ئه بوبه كرى طرفوشي خوئندويه تي پيشي هاوه لاني كه وتوو له زيره كي و ليها توويدا الموطأى أبي عبدالله ي رازي و طرفوشيه وه گيپراوه ته وه و پيشه واى سه ر ده مي خۆي و زانايه كي كه م ويته ي بواري فيقه بووه و، فتوا له سه ر ئه و هه ستاو وه زۆر خواناس و دونيا ويست و خاوه ن په رستش بووه^١، هه روه ها زۆر خاكي و ده رون پاك بووه و^٢. كوتايى ده وه له تي فاطمي شيعه و

^١ يه كيكه ده روازه كانى ئه سكه نده ريه له كوند، ده كه وته لاي رۆژئاواه.

^٢ وفيات الاعيان (٢٢١/١).

^٣ كتاب الروضتين له الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ٢٥٥.

^٤ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ٢٥٥.

^٥ سير أعلام النبلاء (١٢٢/٢١).

^٦ هه مان سه رچاوه (١٢٣/٢١).

دامه زرانندی دهولته تی ئه یوبی به چاوی خۆی دیوه و سه لاهه دبئیش چووته خزمه تی بۆ ئه سکه نده ریه له سالی ۵۷۷هـ ک داو له م سه ردا نه شدا سه لاهه دین زۆر به په رۆش بوو بۆ ئاماده بوون له گه ل کوره کانی خۆی و گه وره پیاوانی دهوله ته کهیدا له وانه کانی ئه بو طاهرداو هه موویان پیکه وه گو بیستی "موطاً" ی مالک بوون له خزمه تیدا، عیمادی ئه سفه هانیش ئه م هه واله مان بۆ ده گه رتته وه، چونکه ئه و بۆ خۆی هاوڕییه تی سه لاهه دینی کردو تیایدا، ئه لێ پاش مانگی ره مه زان سولتان به ره و ئه سکه نده ریه به رێ کهوت له سالی ۵۷۷هـ ک دا له رێی البحیره وه و لای السواری ختیه تی هه لداو ئه و حه سارو شواریه ی بینی که تۆژه نی کردبوویه وه و ئه و بینایانه ی که به ردی بناغه ی دانابوون و فه رمانی کرد به په له کردن لێیان و ته و او کردنیان، سولتان ووتی سو د له ئاماده بوونی شیخ أبو طاهری کورپی عه وف، ئه وه بوو چوینه خزمه تی و مرطأی نیمام مالکی بۆی گه رانه وه و ئیمه ش گو بیستی بوین ئه م کتیبه شی به رتوایه ت و گه رانه وه ی طرطوشی بۆ باس کردین له ده یه ی کۆتایی شه والی^۱. هه مووشمان پیمان وابوو که سه لاهه دین ختیریکی باشی ده سکه تووه به بونه قوتابی ئین عه وف و گو یگرتن لێی، به م بۆنه یه شه وه قاضی عبدالره حیمی عه لی بیسانی نامه یه کی جوانی ئاراسته ی سه لاهه دین کردو تیایدا پرۆژبایی لیکرد به بۆنه ی ئه م گو بیستی بونه وه و تیایدا به راوردی کردبوو له نێوان ئه م گه شته ی سه لاهه دین و دوو کوره که ی بۆ بیستنی الموطأ لای ئین عه وف و گه شته که ی هارون الرشید له گه ل دوو کوره کهیدا بۆ بیستنی هه مان کتیب لای نیمام مالیکی دانه ری الموطأ، ئه مه ش ده قی نامه که یه: خوای گه وره دهوله تی الملك الناصر پایه دار بکات، سه لاهی دونیا و دین و سولتانی ئیسلام و موسلمانان و زیندوو که ره وه ی دهوله تی ئه میری باوه رداران، خۆشه ختی بۆ گه شته زانستییه که ی و خوای پاداشتی بداته وه و گه نجینه ی ختیری به سه ردا برژێ و ده رفه تیش به خه لکی بدات بۆ سوپاسگوزاری ئه و نیعمه ته گه وره، چونکه ئه وه نیعمه تیکه بواری باشی ده وئ بۆ سوپاسگوزای ده ربهرین له سه ری، هه ره ها نورو رووناکی خۆی بخاته دلایه وه و هه ردوو گه شته که شی بۆ خواو له بهر خوا لێی وه رگه رت و ئه و دوو رۆژه ی به چاکه و تیکۆشان بۆ بنوسی و نێوچه وانی گه شو و دره وشاوه بکات. سوپاس بۆ ئه و خوایه ش که دوو رۆژی پێ به خشیوه: رۆژیک که حیبر له قه له مه که ی ده رژیت و رۆژیکیش که خوینی بێ باوه رپان له ژێر ئالایدا ده برژێ.

له یه که میاندا به دوای فه رمووده ی پیغه مبه ردا ده گه رت و شوینه واریکی دیارو به رچاو جێ ده هێلت و له دووه میشتا هه ول ده دات بۆ سه رخستنی شه ریه تی پر هیدایه تی په ره رده گار به سه ر

^۱ الدبیح المذهب، ابن فرحون ل ۹۵.

^۲ کتاب الروضتین (۲/۲۴).

گومرپاییداو خه لگانیش هیممه تی زانایانیا بزواندووه له گه شتیاندا بۆ گواستنه وه و بیستنی فه رموده وه به دواداچوونی باوه رپتکراو دهسته بژیر کراوه کانی و چه ندین کتیبیان داناوه که مه به سستیان پیی به رزکردنه وه ی هیمه ته کان و ناگادارکردنه وه یان بووه، له گه ل به رزراگرتنی خاوه نه کانی و ده ستخۆشی لیکردنیا، له م باره شه وه وتویانه: فلانه که س چووه بۆ گوئیستی بوونی مسندی فلان و زهید چووه بۆ لای عه مر سه رباری دوری ماوه ی نیوانیان، خاوه نی نه م گه شته ش خۆی بۆ زانست ته رخان کردووه و ته مه نی بۆ سه رف کردووه و هزری خۆی بۆ گوشیه وه هیمه تی به هیچ شتیک لاواز نابیت، نه گه ر نه مه بۆ خه لگی تر و ابیت نه ی نه بی بۆ پاشه یه ک چون بیت که بیرو هۆشی داگیر کردووه و کاروباری ئاینی په روه ردگاری بۆ بپاوه ته وه، له که مترین کاتیکدا گه شت ده کات بۆ پاشماوه ی خیر و بۆ زانست و ده ست له پیویسترین کاری هه لده گریت و چه ند رۆلکی پی ده به خشی له کاتیکدا که به چرکه و سات له گه ل غه زا که راندا یه و خه میان ده خوات، نه شم بیستروه فریشته ی سه ر شانی راست گه شتی بۆ ده سخستنی زانست بۆ هیچ پاشایه ک تو مار کرد بیت جگه له هارونه ره شید ره حمه تی خوای لیبت، هه رچه نده نه و سه ردانی پیغه مبه ری (ﷺ) له گه ل خواستی کدا کۆ کرده وه و له گه ل دوو کوره که یدا چوونه خزمه ت مالیک - ره حمه تی خوای لیبت - بۆ بیستنی مو طاً - که ره شیدی و ناصریه کان - سه لاهه دین کۆ ده نگ بوون له سه ر گوئیستی بوون و سه فه رکردن بۆ وه رگرتنی نه وه ی که هارونه ره شیدیش داوای کردبوو له مالیک - ره حمه تی خوای لیبت - که مه جلیسیکی تایبه ت بۆ خۆی و نه مینو مه ئه مونی کوپی ته رخان بکات و بۆ بیستنی مو طاً نه ویش له وه لامدا پیی ووت: نه مه سو ننه تی نامۆ زا که ته واته پیغه مبه ر (ﷺ) - خه لکی تر پۆشویه و تۆش نه ته ویی بلای بکه یته وه، نه مه ش دووه م گه شته له زه مانه داو یه که م گه شته له رووی باوه ره وه و خوای گه وره به پی نوسی فریشته ی نوسه ری چاکه ده ی نوسی و تیا یدا گه وره مان شوینی هارون نه لپه شه ی نه گریت وه و عه لی و عوسمانیشی جیی نه مین و مئمون ده گر نه وه^۱ نوسخه ی نه سلای واته نه و نوسخه ی که مالیک بۆ هارونه ره شیدی خۆیندۆ ته وه له گه نجینه ی کتیبی میسریدا بو، جا نه گه ر نه وه له گه نجینه که دا هه بیت نه وه به ره که تیکی گه وره و تایبه ته ندیه کی مه زن و گه نجینه یه کی کۆن و به نرخه نه گه رنا با به دوای نوسخه یه کی تر دا بگه ری نه که به خه تی موسای کوپی جه عفه ر نوسراوه و مأمون سه ره په رشتی کردووه، نه م دوانه هه ر دوکیان پیرو زن و فه لی زانستیان پیوه دیاره و خوای گه وره گه وره مان له وه فه زله بی به ش نه کات، خوای گه وره ش سولتانی بۆ نه م کاره رینوینی کردو ته ندروستی باشی پیداو له جه نگ و خوین به دوری گرت و دلای له هه موو

^۱ مه به سستی دوو کوره که ی سه لاهه دینه: الأفضل علی العزیز عثمان.

خه ميگ داپنى و ريگه ي خيىرى پيشان داو ئەم خىروبەرە كه ته ي دەسكه وت، ئومىد ده كه ين ته ندروست باشى و دلگوشادى بەر دە و امبى و خوئىنى لى به دوربى و به چوونى بۆ شام خوئىن رشتن كۆتايى پىي بيت و ناشتى بەرقە راربييت و سەر كه وتن بە دەست بيئيت و، بەرە كه ت بخاته ريگه و گەشتيه وه ئىنشاللا^۱. لەم كاته شه وه ئىبن عوف پله پايه يه كى باشى لاي سه لاهه دين دەسكه وت و ريزو حورمه تي زۆرى لى دەنا و ئەگەر گريفيتكى ئابنى يان سياسى ده ولته تي توش ببوايه ده ينارد به داويداو راويزى پىي كردو راو فتواى وه رگرت و ئىبن فرحونيش ئەمه مان بۆ دوپات ده كاته وه وه ئەلى: سولتان سه لاهه دينى كورپى ئەيوب ريزى ئىبن عوفى ده گرت و ئالوگورپى نامه يان پىكه وه ده كردو فتواى لى وه رده گرت^۲، هه روه ها الصفدى له كتيبه كه يدا "نكت الهميان" باس له يه كيك له و نامانه ده كات له كاتى باسكردنيدا له ژيانى قاضي شرف الدين عبدالله ي كورپى أبى عصرون، له سه ر دورستى مانه وه ي له و پۆستى دادوه ريدا دروست بوو دواى ئەوه ي كه توشى نابينا يى بوو، ئىبن أبى عصرونيش خۆى سوربوو له سه ر ئەوه ي كه له و پۆسته دا بمىنئيه وه بۆيه ناميلكه يه كى نوسى و تاييدا پشتگيرى ئەوه ي كرد كه قاضي نابينا بيت ئەمه ش رايه كه كه مينه يه ك له زانايان نه سه رىنى و زۆرينه ره تي ده كه نه وه، وادياره سه لاهه دينيش سوربووه له سه ر ئەوه ي ئىبن أبى عصرون رازى بكات و هه ستي بريندار نه كات له بهر به سالچوونى بۆيه ناردى بۆ لاي ئىبن عوف و داواى فتواى لى كرد له و باره يه وه الصفدى ئەلىت: سولتان سه لاهه دين به خه تي خۆى بۆ قاضي لفاضل ي نوسى: قاضي ئەلى: دادوه رى نابينا دروسته، له گەل شىخ أبو الطاهر ئىبن عوف دا كۆببه ره وه ده رياره ي ئەو فرمودانه ي كه له باره ي دادوه رى نابينا وه هاتوون پرسيارى لى بكه^۳. دياره سه لاهه دينه به دەم راکانى ئىبن عوف وه ده هات، ئەوه بوو په له ي كرد له جيبه جيكردى خواسته كه ي كاتى داواى گيترانه وه ي باجى "الصادر" ي كرد كه باجىكه له سه ر بازرگانه فره نه جه كان دانرايوو له ئەسكه نده ريه داو داها ته كه ي به سه ر زانايانى ئەو شاره دا دا به ش ده كرا^۴. هه روه ها سه رچاوه كان باسى ئەوه ده كه ن كه چالاكى ئىبن عوف ته نها له وانه وتنه وه دا كورت نه بوويه وه، به لكو هاوشيوه ي ئەو چالاكى له بوارى نوسيندا هه بوو ئەوه تا سيوطى ئەلى: چه ندين كتيبى هيه^۵، هه روه ها شىخ

^۱ كتاب الروضتين (۲/۲۴-۲۵).

^۲ إعلام الاسكندرية ل ۱۱۹.

^۳ الوفيات (۲/۲۵۶) نكتب الهميان ل ۱۸۵.

^۴ إعلام الاسكندرية ل ۱۲۰.

^۵ إعلام الاسكندرية ل ۱۲۰.

ئەبو طاهر كئىبى " تذكرة التذكرة في أصول الدين " و چەندىن كئىبى تىرى ھەبوو^۱. لە سالى ۵۸۱ ھە تىبىن عەوف كۆچى دواى كردو لە ئەسكەندەر يەدا بە خاكسپىردرا لە تەمەنى نەو دەو شەشە سالىدا^۲. ئەو ھى كە ئەبو طاهرى سىلەفى وابو الطاهرى كورپى عەوف پىي ھەستان لە دەستخستنى زانست و بلاو كوردنە ھى لە نىوان خەلكىداو كار كىردن بۆ زىندو كوردنە ھى مەزھەبى سوننە گەورە ترين جۆرى جىھادە، چونكە سەرقال بوون بە دەستخستنى زانست و فىركردنى خەلكى گەورە ترين جۆرى جىھادە بۆ كەسك كە نىيەتى ساغ بىت و ھىچ كوردە ھەكى پى ناگات، چونكە دەبىتە ھى زىندو كوردنە ھى زانست و ئاين و رىنىشاندانى خەلكانى نەزانو بانگەواز كىردن بۆ خىرو نەھى كىردن لە شەپو دەستخستنى خىرىكى زۆر كە مروفەكان ئاتا جى پى^۳.

زانستىش پەرسىتىكە بە سەرقال بوون پىو ھى مروفە لە خواى گەورە نرىك دەبىتە ھى زۆرىنە ھى پىشە و ايانىش فەزلىان داو ھە سەر زۆر پەرسىتى گەورە و سەرە كىدا ئەمەش لە كاتىكدا بوو كە زانست برە ھى ھەبوو، جانەبى لە ئەمپۇدا پلە و پاىەى چۆن بىت كە كەم بوە تە ھى خەرىكە بەرە و نەمان دە چىت ديارە زانست مىراتى پىغەمبەرە (ﷺ) و ھەركەس رى " ھەكە بگرىتە بەر بە مەبەستى دەستخستنى زانست خواى گەورە رىگەى بە ھەشتى بۆ ئاسان دەكات و سوودى پى دەكە ھە نىت و ئەم سوودە ھى لىو ھى بلاو دەكاتە ھى بۆ خەلكانى تر، ئاشكراشە كە زانست ھە كىكە لەو كوردە وانە ھى كە دواى مەرگىش بە ھاناى مروفە ھى دىت كاتىك كە لا پەرە ھى كوردە ھەكانى دە پىچرىتە ھى، بەلكو ئەھلى عىلم بەردەوام چا كە يان زىاد دەكات ھە تا ھەكو بە ھى زانستە كە يانە ھى خەلكى رىنماى و ھەرگىز و شوین قسەكانىان بكەون، بۆ ھە جى خۆبەتى مروفى ژىر كاتە بە نر خەكانى بۆ سەرف بكات و تەمەنى لە پىناودا دابىت و خۆى ئامادە بكات بۆ رۆزى ھە ژارى و پىو بىستى^۴.

چوارەم: عەبدوللاى كورپى ئەبى عەسرون:

شىخ و پىشە ھى زانای لىھاتوو، قورئان خوىنى تاقانە و شىخى شافعیەكان و گەورە ھى دادو ھەران (قاضي القضاة) شەرەفە دىن زانای خەلكى شام ئەبو سەعد عەبدوللاى كورپى محمدى كورپى ھىبە توللاى كورپى المظھررى كورپى عەلى كورپى ئەبى عەسرونى كورپى ئەبى سەرى تەمىمى بەرە چە ئەك ھە دىشى و موسلى و شافى^۵، ئەم زانایە لە سەردەمى نۆرە دىندا بوو تە قازى

^۱ إعلام الاسكندرية ل ۱۲۱.

^۲ سير اعلام النبلاء (۱۲۲/۲۱) السنة النبوية في القرن السادس ل ۶۷۷.

^۳ الأسباب والأعمال التي يضاعف بها الثواب.

^۴ ھەمان سەرچاوە ل ۷۴.

^۵ سير اعلام النبلاء (۱۲/۲۱).

سنجار(شهنگار) ونصیبینو چه پاران و شاره کانی تری دیاربه کرو له ویی وه کو گه وره سه روکی دادورهان (القاضي القضاة) وابوو چهند قازیه کی وه ک بریکار دامه زانندبوو له شاره کاند او خوئی سه ره رشتی ده کردن^۱، له سالی ۴۹۲ک یان ۴۹۳ک دا له موسل له دایکبووه و له سه رده سستی کومه له زانایه ک خویندویتی و دواتر گواستویه تیبیه وه بو چه له ب له سالی (۵۴۵هـ- ۱۱۵۰ن) دا پاشان هات بو دیمه شق له و کاته دا که نوره دین هاته ناویه وه و له مزگه تی چه له بدا ده سستی دایه خویندن و تیایدا نیشه جیبوو، چهند کتیبیکی له باره ی فیهو مه زه به کانه وه نووسی و کومه لئیکی زور قوتابی له یه ر ده سستی زانست و زانیاریان و هرگرت، چونکه زانایه کی گه وره بوو به زانانترین که سی سه رده می خوئی و پیشه وای زانایانی مه زه بی شافیعی دانراوه، کارو کرده وه شی هاوشیوه ی زانست و زانیاری بووه، بویه نوره دین هبنایه پیشه وه و کردیه سه ره رشتیاری بنیاتنانی قوتابخانه کان له چه له ب و حمص و به عله به ک و چهند شوینیکی تر دا، زویشی نه خایه ند کردیه (لقاضي) و دادوره ی دیاربه کرو ده سه لاتی زوری پی به خشی^۲، سالی ۵۵۶هـ- ۱۱۷۰زیشدا وه ک نوینه ری خوئی ناردی بو لای خه لیفه نه لموسته چیی بو به غدا^۳.

۱- **عه بدلالی کوری نه بی عه سرون و سه لاهه دینی نه یونی**: سه لاهه دین به یاشی عه بدلالی کوری نه بی عه سرون ده ناسی، نه م ناسینه شی له سه رده می زه نکیه وه بوو، چونکه هه ردووکیان له ژیر چاودیری و له خزمه ت نوره دیندا په روه رده بوون به تاییه ت سه لاهه دینو، هه ردووکیان له پیاوه به توناکانی زه نکی بوون که یه کیکیان له بواری دادوره ی و فتواو زانست و خویندندا کاری ده کردو نه وی تریشیان سه رقالی کاره سه ربازیه کان بووو گرنگی زوری پی ده دا، ره وتی رووداوه کانیش له سه رده می نوره دین محمود زه نکیه وه ده یسه لمینن که په یوه نندی نیوان نه م دوو پیاوه پرپووه له خو شه ویستی و دو ستایه تی و ریژی دوو لایه نه و هه ریه که یان به باشی نه وی تری ده ناسی و هه له کانی ده نرخاندا، به لگه ش له سه ر نه مه نه و نامه یه بوو که سه لاهه دین له میسه روه ناردی بو نه بی عه سرون بو شام، دیاره هه لبراردنیشی له لایه ن سه لاهه دینه وه و تاییه تکردنی به م نامه به لگه یه له سه ر فه زلدانی به سه ر خه لکانی تر داو داننانه به رول و کاریگه ری له سه ر رووداوه کان، هه ر بویه نامه که ی جوژه گله ییه کی له خو گر تبوو نو می ده وار بوو که هه ولی جدی بدات بو هه ره سپه یینانی نه و ریککه وتنه غه در

^۱ عصر الدولة الزنكية للصلاحي ل ۲۴۱.

^۲ عصر الدولة الزنكية، ۲۴۲، وفيات الأعيان، ل ۲۴۲.

^۳ مرآة الزمان (۲۸۳/۸)، عصر الدولة الزنكية، ل: ۲۴۳.

ئامىزە، عبداللەھى كوپى ئەبى عەسرونىش ئەو رىككەوتنەى پى باش نەبوو رەزامەندى لەسەر پىشان نەدابوو، بەلكو زۆر نىگەران بوو بۇ ئەو لاوازيەى كەموسلمانەكانى گرتبويو، تەنانت پىتى خۇشبوو سەلاھەدين لەميسرەوہ بىت و پىكەوہ كارىكەن بۇ ھەلۆەشانەنەوہى ئەو رىككەوتنەو كارىكەن بۇ دەرپەراندنى دوزمنى خاچپەرستى خۆسەپىن و داگىرەرى خاكى ئىسلامى لەشامدا،^۱ واديارە ئىبن ئەبى عەسرون وای بەباش دەزانى كەپاش كۆچى دواى نورەدين سەلاھەدين لەميسرەوہ روبكاتە شام بۇ كۆتايى ھىتان بەناكۆكى ئەميرەكان لەپاش نورەدين، بەلگەش لەسەر ئەمە ئەوہى كە ئەو ئامادەنەبوو ئەم رىككەوتننامەيە ئىمزا- واژوو بكات وەك سەرجم ئەمىرو دادوہرەكانى تىرى شام و ھەرەك يەككە بوو لەكەسايەتییە گەرەكانى شام و دژ بەو ئەمیرانەش وەستا كەداواى بەردەواميونىيان دەكرد لەسەر دژايەتى سەلاھەدين و رىگرتن لەھاتنى بۇ شام ئەمەش وای كرد لەسەلاھەدين كەپۆستى قازى و دادوہرى ميسرى پى بسپۆردرئت^۲، لەگەل ئەمەشدا عبداللەھى كوپى ئەبى عەسرون لەگەل الملك الصالح ئىسماعىلى كوپى نورەدين مەحمود زەنكى دا لەدیمەشقەوہ چوو بۇ ھەلەب پىش گەشتنى سەلاھەدين بۇ دیمەشق، بەلام لەوئى زۆر نەمايەوہ و دوبارە گەرايەوہ بۇ دیمەشق و لەوكاتەشدا سەلاھەدين لەوئى بوو لەسالى ۵۷۲ك ئەمەش لەكاتى سەرەمەركى قازى كەمالەدینى شارەزورى قازى شام لەسەردەمى سەلاھەدیندا بوو، ئەوہبوو ئەبى عەسرون بەشدارى كرد لەشتن و كفنكردنیدا و لەبەخاكسپاردنیدا بەشداربوو.^۳

۲- دانانى ئىبن ئەبى عەسرون بەقازى و دادوہر: كاتى كەمالەدینى شارەزورى ھەستى بەنزىكبوونەوہى وادەى مەرگى كرد، پۆستى قەزاو دادوہرى سپيارد بەئەبى الفضائل قاسمى كوپى يەحيای كوپى عەبدللاى برازای كەنازناوى ضياءالدینى ھەبوو، سەلاھەدینىش ناچاربوو كەرازى بىت، چونكە ضياءالدین شياووبو بۇ دادوہرى و دادوہرىش يەككە لەو پۆستە گرنگانەى كەبە پىشتاوپىشت ناگوئىزئتەوہ^۴، ھەرەھا كەمالەدینى شارەزورى رۆلى ھەبوو لەرىخۆشكردن بۇ پىشوازی كردن لەسەلاھەدين، چونكە پىتى و ابوو كە لەئەميرەكانى تر بەتواناترو لىھاتووترە بۇ روبەروبونەوہى خاچپەرستەكان، ئەم كارەشى لەو كارە گرنگانەيە كە بۇ كمالەدینى شارەزورى ھەژمار دەكرئت، چونكە بەرژەوہندى گىشتى موسلمانى خستە

^۱ المدارس العسرونية في بلاد الشام/ د. صادق أحمد، ل ۲۹.

^۲ السلوك للمقرئى، له المدارس العسرونية ل ۲۹.

^۳ مفرج الكرب (۵۰/۲) المدارس العسرونية ل ۲۹.

^۴ المدارس العسرونية في بلاد الشام ل ۳۱.

پیش همو شتیکی ترو فزلی سلاحدینی دا به سر سه رجم نه میره کانی تر له شامدا، که ههستان به مؤرکردنی ناشته وای له گه ل دوژمنی خاچپه رستیدا^۱ نه مهش له کاتی خۆیدا به دریزی باس ده که این به پشتیوانی په روه دگار. به لام ناره زوی سلاحدین بۆ دامه زرانندی کوپی آبی عسرون له پۆستی قه زاو دادوه ردا له بهر نه م هۆیانه بوو:

ا- به هیزی که سایه تی زانستی و نه ده بی عبداللهی کوپی آبی عسرون و پله و پایه ی وه ک شیخی مه زه بی شافعی له سه رده می خۆیدا، به شایه تی زۆرینه ی نه و خه لکانه ی که له و سه رده مه دا ژیاون^۲.

ب- نه و ریزو خۆشه ویستییه ی که سلاحدین بۆ شوینکه وتوانی مه زه بی شافعی هه بیوو، که هه ندی جار ده گه یشته راده ی ده مارگیری، چونکه نه و ده یویست ده ولت له سه ر مه زه بی شافعی یه کبخات.

ج- له نامیزگرتنی ئیبن آبی عسرون له لاین سلاحدینه وه له کاتی که هات بۆ لای بۆ دیمه شق و له وهش زیاتر سپاردنی پۆستی قه زای میسر به کوپی نه بی عسرون له سالی ۵۷۰ هه ک مه قریزی باسی ده کات، هه روه ها ناردنن نامه یه ک بۆی که هانی ده دا بۆ هه لوه شانده وه ی په یماننامه ی دیمه شق له گه ل خاچپه رسته کاندایه مان سالدا^۳، نه مهش به لگه یه له سه ر نه وه ی که سلاحدین هه ریزو خۆشه ویستی زۆری هه بوه بۆی و ده یه وی بیهته دادوه ری، به لکو نه م نامه یه رێخۆشکه ربوو بۆ هه لبژاردنی له ناینده دا.

د- هه روه ها په یوه ندی سلاحدین و کوپی نه بی عسرون زۆر پنه و توندوتۆل بوون و کوپی نه بی عسرون خۆی سه ره رشتی هاوسه رگیری سلاحدینی له گه ل خاتوو عسمه ت دینی کچی نه میر معینه دین نه نرو هاوسه ری سولتان نوره دین - پیش کۆچی دوا ی کردنی - که له قه لای دیمه شق دا نیشه جیبوو له سالی ۵۷۲ هه ک^۴.

ه- بونی که سایه تی پایه به رزه ده ولته تی سلاحدین دا که پێیان باش بوو پۆستی - قاضی القضاة - گه وه ی دادوه ران له شامدا بسپێردریت به عه بدوللای کوپی نه بی عسرون، له و که سایه تیانه ش القاضی الفاضل که په یوه ندی توندوتۆلی له گه لیدا هه بوو، کوپی نه بی عسرونیش زۆر جار له نامه کانییدا به مجیره دین قاچی الفاجل ناوی ده برد وه ک نامازه یه ک

^۱ المدارس العسرونیه فی بلاد الشام ل ۳۵.

^۲ مفرج الکروب (۵۰/۲) المدارس العسرونیه ل ۳۴.

^۳ کتاب الروضتین (۲۳۱/۱)، المدارس العسرونیه، ل ۳۵.

^۴ هه مان سه رچاوه (۲۳۱/۱)، هه مان سه رچاوه ل ۳۵.

به پړيزو پله و پایه^۱، هه روه ها زانا عيسای هه کاريش يه کيک بوو له وکه سایه تي و نه ميرانه ي سه لاهه دين که له سه رده ستي عبدالله کورې نه بی عه سرون زانستی وه رگرتو حه زى ده کرد روژيک ماموستاکه ي له پؤستی گه وره ي دادوهرانى شام دا بينيت^۲، بي گومان نه م دوو که سایه تيه ش کاريه گريه کی زؤريان هه بوو له پراکيشانى سه لاهه دين به لای عبدالله ي کورې نه بی عه سرون داو سپاردنى قه زاو دادوهرى پيى، دياره خه لکيش جياوازن له ناره زوو بؤ چونه کانياندا^۳.

و- پلانى عه بدوللاى کورې نه بی عه سرون و هاوکارانى که ده ستیان دايه بلاوکردنه وه ي نه وه ي که ضيائه دين له سه رکار لاده بریت و له وانه يه توشى ناخوشى بييت، نه مه ش ته نگاويه کی بؤ نه م پياوه دروست کردو ناچارى کرد که بيوه ي و سه لامه تي هه لپژيى و ده ست له کار کيشانه وه ي خؤى پيشکه ش بکات و ده ست له کارکيشانه وه که شى زؤر به خيڙايى و بيى دودلى په سه ندرکرا^۴. نه مه ش نه وه مان بؤپون ده کاته وه که سه لاهه دين ناره زوى به لای عه بدوللاى کورې نه بی عه سرون دا بوو له هه مان کاتيشدا نه يده ويست ته نگ به ضيائه دين هه لچنى يان له سه ر کارلايات^۵، هه رچؤنيک بييت کؤى نه م هؤکارانه پيکه وه ريخوشکه ريوون بؤ نه وه ي شه ره فه دينى کورې نه بی عه سروت پؤستی گه وره ي دادوهران له نه ستؤيگريت له هه موو ناوچه کانى شام دا که له ژيى رکيتى سه لاهه دينى نه يوبيدا يوون له سالى ۵۷۳ هـ دا^۶، مه رجى سه لاهه دينيش بؤ نه م دامه زاننده نه وه بوو که محى الدين ابو المعالى محمدى کورى زه کيه دين و نه وحده داوود بريکاري که ماله دين له دادوهرى و قه زادا وه ک دوو دادوهر دادوهرى بکه نو له برى سه لاهه دين هيتان و ده رکردنى حوکه مه کان بپيار بده نو دامه زاندينشيان به نيمزاي خودى سولتان ده بييت^۷.

۲- به ره هه ي زانستی کورې نه بی عه سرون: کورې نه بی عه سرون که سایه تيه کی تاييه تمه ندو خاوه نى سيفه تي ده گمه ن بوو، وه ک خاوه نى (النجوم الزاهره) وه سفى ده کات به وه ي که:

^۱ هه مان سه رچاوه (۲۳۱/۱)، هه مان سه رچاوه ل ۳۵.

^۲ وفيات الأعيان (۱۶۲/۳)، المدارس العسرونیه، ل: ۳۶.

^۳ المدارس العسرونیه، ل: ۳۶.

^۴ المدارس العسرونیه، ل: ۳۶.

^۵ مفرج الكروب (۵۰/۲) المدارس العسرونیه ل ۳۷.

^۶ سنا البرق الشامى، ل: ۱۱۳، المدارس العسرونیه، ل: ۳۸.

^۷ سنا البرق الشامى، ل: ۱۱۳، المدارس العسرونیه، ل: ۳۸.

پیشہ وایہ کی پیاو چاک و کتیب دانہ ربوو، السبکی ش خاوهنی کتیبی "طبقات الشافعية" وەسفی دەکات و ئەلئیت: نیشتە جیی دیمە شق و گەورە ی دادوەرانو زانا و پیشە وایان بوە^۱. موەفە دەین قودامە ی مەقدیسش دەربارە ی دەلئ: پیشە وای زانیانی شافیعی مەزەب بوو لە سەر دەمی خۆیدا، ئیبن سەلاحش باسی دەکات و ئەلئ: زانا ترین و تیگە شتوترین خەلکی سەر دەمی خۆی بوو سەرچاوە ی فتاوا حوکمە شەرعیە کان بوو^۲، عیمادی ئەسفە هانیش لە وەسفی دا ئەلئ: حوججە تولئیسلام موفتی عیراق و شام شیخی زانست و کە لە زانا، کە بە فتواکانی ئابنی بە هیژکردو لە سەر دەمی ئیمەش دا لە وشارەزاترینە لە مەزەبە ی شافیعی داو فەزڵ و چاکە ی هەموو شوئینەکانی گرتبویە وەو چەند دانراو کتیبیکی بە پیژی لە سەر مەزەبە ی شافیعی هەبوو^۳، لە وکتیبانەش کە کورپی ئەبی عەسرون نوسی "صفوة المذهب في نهاية المطالب" کە حەوت بەرگە، و "الانتصار" کە چوار بەرگە و "المرشد" کە دوو بەرگە و "الذريعة في معرفة الشريعة" یە ک بەرگە و "التيسير" دەربارە ی جیاوازی کە چوار بەرگە و "مأخذ النظر" و "مختصر الفرائض" و "الارشاد المغرب في نصرة المذهب" کە تەواوی نەکردو کاریک پوی کردە حەلەب^۴.

هەر وەها چەندین نوسراوی تری هە یە لە وانە (التنبیه في معرفة الأحكام) و (فوائد المذهب) لە دوو بەرگدا و (الموافق و المخالف) و (الفوائد المنذري) لە دوو بەرگدا. هەر وەها بە شیکیشی لە سەر دروست دادوهری کردنی نابینا نوسیوہ . بەغدادیش لە (هداية العارفين) دا چەند فتاوا زنججیرە فەرمودە یەکی باسکردوہ.

۴- بەرەھەمی ئەدەبی شەرەفەدینی کورپی ئەبی عەسرون؛ شەرەفەدین لە زانستەکانی فیکھو نوسول و جیاوازی و فتوادان و قەزادا بە ناویانگ بوو، هەر وەها لە بواری ئەدەبیشدا ناویانگی هەبوو، چونکە ئەو شاعیر و ئەدیب بوو و عیمادی ئەسفە هانی و خەلکی تریش چەندین کۆپلە شیعریان هیناوە کە رەنگدانە وە ی هەستی فراوان و ئەندیشە ی بە پیژو دەولە مەندو دەروونیکێ بە ئەزموونە^۵، لە و شیعرانەش:

کل جمع الی شقاق بصیر
أي صفوما شابه تکدبر

^۱ النجوم الزاهرة (۱۰۹/۶)، المدارس العسرونية ل: ۱۲۲.

^۲ طبقات الشافعية (۱۳۲/۷)، المدارس العسرونية ل: ۱۲۲.

^۳ المدارس العسرونية، ل: ۱۲۲.

^۴ حذيرة القصر، شعراء الشام (۳۵۱/۲)، المدارس العسرونية، ل: ۱۲۲.

^۵ هەمانە سەرچاوە، ل: ۱۲۴.

أنت في اللهو و الآماني مقيم
و الذي غره بلوغ الآماني
ويك يانفسي أخلصي إن ربي

و المنايا في كل وقت تسير
بسراب و خلب مغرور
بالذي أخفت الصدر بصير^١

ههروهها له شيعره كانى:

أمستخبري عن حنيني اليه
لك الخير إن بقلبي اليك
و عن زفراني و فرط إشتياقي
ظما لا يروبه الا التلاقي.

ههروهها وتويه تي:

يا سائلي كيف حالي بعد فرقته
قد أقسم الدمع لا يجفو الجفون أسي
وحاشاك لما بقلبي من تنائيك
و النوم لازارها حتى الأيقا^٢

ئمه كه سايه تي تايبه تمه ندى كورى ئه بى عسرونه كه تيرو ته واوه و كارى كه رى خوى هه بووه له بوارى قه زاو فه تاو و سياسه ت و كارگيتپى و دبلؤماسى و باليؤزى داو، به ريژه يه كى باش به هره مه ندى بووه له زانست و ئه دهب، ئه مه ش واى كرد به رزترين پؤستى ده ولت و هه ريگريت كه گه وره ي دادوهران و باليؤزو شينخ و مرجه عى گه وره ي مه زه بى شافيعى بوو له سه رده مى خويدا^٣.

٥- **رؤشتنى بو مزگينيدان به خه لافه تي عه باسى**: له و ئه ركه پيرو زانه ي كه قاضى شه ره فه دينى كورى ئه بو عسرون پيى هه ستا مزگينيدان بوو به خيلافه تي عه باسى له سالى ٥٦٧ هـ - ١١٧١ ز دا، ده رباره ي نه هيشتنى و تاردان به ناوى خليفه ي عاضدى فاطميه و وه خوئندنه وه ي به ناوى خليفه موسته ضيئى عه باسيه وه، له گه آيشيدا چه ندين دانه ي ترى نوسيبوو و به هر شارى كدا تپه پيووايه بؤى ده خوئندنه وه و ئه م مزگينييه گه وره يه ي پيده دان، هه تاوه كو گه يشته به غداو خه لكى به غداش ريزى زوربان ليتاو هه واله كه شيان به رز نرخاندو دينارو پاره يان به سه ردا باراندو خه لات و دياريشيان نارد بؤ نوره دين و سه لاحه دين^٤، به م شيويه قاضى شه ره فه دينى كورى ئه بى عسرون به رده وام بوو له به شدارى كردن له زيانى سياسيدا به زانست و راكانى و وه ك باليؤزى سه لاحه دين بؤ خيلافه تي عه باسى له به غدا هه تاوه كو روودانى جهنگى حطين له سالى (٥٨٣ هـ / ١١٨٧ ز)، ميژوونووسيانيش به شداريان

^١ المدارس العسرونية، ل: ١٢٤.

^٢ المدارس العسرونية، ل: ١٢٦، النجوم الذهرة (١١٠/٦).

^٣ المدارس العسرونية، ل: ١٢٨.

^٤ السلوك (٦٤/١، ٦٥).

له‌گه‌ل سه‌لاحه‌دیندا له‌م چه‌نگه‌مه‌زنه‌دا دو‌بیات کردۆته‌وه‌که‌تیایدا‌خوای‌گه‌وره‌زۆریه‌ی‌شاره‌کانی‌که‌ناری‌شام‌و‌به‌یتومه‌قه‌ده‌سی‌له‌سه‌ر‌ده‌ست‌رزگارکردن^۱.

۶- **عه‌بدوئلا کۆری نه‌بی عه‌سرون تووشی نابینایی ده‌بییتا**؛ نه‌ره‌فه‌دینی کۆری عه‌سرون وه‌قاضی‌مایه‌وه‌و‌حوکمی‌به‌پێی‌شه‌ره‌ع‌ده‌کرد‌ه‌تا‌وه‌کو‌سالی‌۵۷۷ه‌ک،‌له‌وکاته‌شدا‌تووشی‌نابینایی‌بوو‌و‌چاوی‌له‌ده‌ستدا،‌خه‌ل‌گیش‌که‌وته‌نه‌قه‌سه‌کردن‌له‌سه‌ر‌نه‌شیاوی‌بو‌دادۆه‌ری‌تانه‌یان‌له‌پیراره‌کانی‌ده‌دا^۲. لێ‌ره‌شدا‌سه‌لاحه‌دین‌زۆر‌ته‌نگاو‌ده‌بوو‌و‌رووبه‌په‌روی‌گرفتییکی‌شه‌ری‌بووه‌وه،‌چونکه‌ئه‌وه‌نه‌یده‌و‌یست‌هه‌ستی‌ئه‌و‌هاورپێیه‌ی‌بریندار‌بکات‌که‌چاوی‌له‌ده‌ستداوه‌وه‌له‌پۆسته‌که‌ی‌لایببات‌و‌له‌هه‌مان‌کاتیشدا‌رووبه‌رووی‌وته‌و‌ره‌خنه‌ی‌زانایانیش‌ده‌بوویه‌وه‌که‌گومانیان‌ده‌کرد‌له‌شیاوی‌تی‌کۆری‌نه‌بی‌عه‌صصرون‌بو‌قزاو‌داوای‌له‌سه‌ر‌کار‌لادانیان‌لیده‌کرد،‌کۆری‌نه‌بی‌عه‌سرونیش‌خۆی‌رووبه‌په‌روی‌ئه‌م‌کیشه‌یه‌بوویه‌وه‌و‌کتیبییکی‌نوسی‌ده‌رباره‌ی‌دروستی‌دادۆه‌ریکردنی‌نابینا‌له‌مه‌شدا‌پێچه‌وانه‌ی‌زۆرینه‌ی‌زانایان‌بوو،‌به‌لگه‌ی‌کۆری‌نه‌بی‌عه‌سرونیش‌بو‌ئه‌م‌مه‌سه‌له‌رایه‌ک‌بوو‌که‌له‌"جمع‌الجوامع"ی‌ره‌ویانیدا‌هاتوو‌وه‌شه‌ره‌فه‌دینی‌کۆری‌نه‌بی‌عه‌سرونیش‌هه‌لیبژارد‌له‌به‌ر‌رۆشنایی‌ئه‌وه‌به‌شیکێ‌نوسی‌ده‌رباره‌ی‌دروستی‌دادۆه‌ری‌نابینا‌و‌خۆشی‌دادۆه‌ری‌مایه‌وه‌کاتی‌توشی‌نابینا‌بوو،‌به‌لگه‌ی‌زۆرینه‌ی‌زانایانیش‌سه‌باره‌ت‌به‌نادروستی‌دادۆه‌ریکردنی‌نابینا‌ئه‌وه‌بوو‌که‌ئه‌و‌رکابه‌ره‌کان‌و‌شایه‌ته‌کان‌ناناسی‌و‌ئیتیر‌چۆن‌ده‌توانی‌دادۆه‌ری‌بکات‌له‌رووداوه‌کاندا،‌به‌لگه‌ی‌ئه‌و‌که‌سانه‌ش‌که‌به‌دروستیان‌ده‌زانی‌ئه‌وه‌بوو‌که‌شوعه‌یب‌پێغه‌مبه‌ر‌نابینا‌بووه‌و‌ئه‌گه‌ر‌دروست‌بو‌بی‌ت‌نابینا‌پێغه‌مبه‌رو‌نێردراوی‌په‌روه‌ردگار‌بو‌وی‌ت‌ئه‌وه‌دادۆه‌ریکردنی‌نابینا‌له‌پێشترو‌ره‌واتره،‌چونکه‌پێغه‌مبه‌ر‌له‌دادۆه‌ر‌به‌پێزترو‌گه‌وره‌تره‌چونکه‌خوای‌گه‌وره‌فه‌رزلی‌پێغه‌مبه‌ری‌داوه‌به‌سه‌ر‌خه‌لکانی‌تردا،‌هه‌روه‌ها‌وتراویشه‌:‌نابینایی‌شوعه‌یب‌نه‌سه‌لمینراوه‌ئه‌گه‌ر‌واش‌بو‌بی‌ت‌ئه‌و‌شوینکه‌وتوانی‌ئه‌وه‌نده‌که‌مبوون‌پێویستی‌به‌دادۆه‌ریکردن‌نه‌بووه‌له‌نیوانیاندا،‌گریمان‌پێویستیان‌به‌دادۆه‌ریکردن‌بو‌بی‌ت‌ئه‌وه‌سروش‌(وه‌حی)‌داب‌ه‌زیوه‌و‌دادۆه‌ری‌کردوه،‌به‌لام‌سروش‌بو‌دادۆه‌رو‌قاضی‌دانابه‌زۆریت^۳‌له‌به‌رامبه‌ر‌ئه‌م‌گرفته‌شدا‌که‌قاضی‌شه‌ره‌فه‌دینی‌کۆری‌نه‌بی‌عه‌سرون‌به‌ته‌نها‌به‌رامبه‌ر‌به‌هه‌موو‌زانایان‌وه‌ستا‌له‌شامدا‌سه‌لاحه‌دین‌سه‌رسام‌بوو‌و‌نه‌یده‌زای‌چی‌بکات؟‌بۆیه‌ناردی

^۱ دور الفقهاء و العلماء في الشرق الادنى، ل: ۱۲۵.

^۲ وفيات الأعيان (۵۴/۳)، المدرس العسرونیه، ل: ۳۹.

^۳ کفرج الکوب (۵۱/۲)، نکت الهمیان، ل: ۶۰.

بۆ لای القاضی الفاضل که ئو کاته له میسردا بوو و داوای کۆمهکی لیکرد له م مهسه له یه دا به وهی که په یوه ندی به شیخ ئه بی طاهری کورپی عه وفی ئه سکه نده رییه وه بکات و پرسپاری لیبکات دهر باره ی ئه و فهرمودانه ی که سه باره ت به دادوهری نابیناوه هاتوون^۱، به لکو لای ئه و چاره یه کی بۆ ئه م گرفت و گرێ کۆییره یه ده ست بکه ویت، ئه وه بوو زۆری نه خایاند وه لامی قاضی الفاضل که یشته وه دهستی سه لآحه دین و تیایدا هاتبوو: مهسه له که له دوو شت به دهر نییه، خوای گه وره ش باشترین دانه یان بۆ گه وره مان دیاری بکات، هیشته وه ی مهسه له که به دهستی باوکه وه به جۆریک که پراو راویژو فتواو به ره که تی بمینیت و کوره که شی ببیته جینشینو به مه رج بگیریت له گه لیدا که له هه له کردندا سزا ده درێ، یاخود مهسه له که بسپێردریت به پیشه وا قطب الدین چونکه ئه و پاشماوه ی زانایان و پیشه نگیا نه و نابی که سی پشی بخریت که له چینیکی بالاتر نه بیت له زانستدا^۲.

به م وه لامه ش سه لآحه دین ده روی لیکرایه وه و چاره سه ری دۆزیه وه و سه ره فه دینی به به رپرسی یه که می ده زگای قه زا هیشته وه و مهسه له ی دادوهریشی سپارد به محی الدین اُبی حامد محمدی کورپی شه ره فه دین به مه رجیک که باوکی دادوهری راسته قینه و سه ره کی بیت و ئه ویش خو ی وا پیشان بدات که جیگری باوکیه تی، به جۆریک که خه لکی نه زانن باوکی لابراره، به م شیوه یه ش شه ره فه دین وه ک گه وره ی دادوهران له شامدا مایه وه و کوره که شی بووه جیگری، ئه مه شی به هۆی داکوکیکردن له خو یی و چونه ناو قولایی شه ره وه و دۆزینه وه ی به لگه بۆ دروستی دادوهری نابینا، پاشان به هاوکاری سه لآحه دین و پشتگیری قاضی الفاضل بۆی^۳.

۷- **کۆچی دوایی کورپی ئه بی عه سرون**: قاضی کورپی ئه بی عه سرون له یازده ی ره مه زانی سالی ۵۸۵ هـ دا کۆچی دوایی کرد^۴، کاتی ئه م هه واله ش گه شت به القاضی الفاضل له میسردا نامه یه کی سه ره خو شی نوسی که تیایدا هاتبوو: نامه ی زاتی پیروژتان گه یشت، خوای گه وره سه ره که وتووی بکات و خه لکانی پی دلخۆش بکات و ریگای خیری بۆ ئاسان بکات و کارو کرده وه شی بۆ خو ی ساغ بکاته وه، له نامه که شدا هه والیک هه یه که که مبه و نه وه ی ئیسلام و درز تیکه وتنی خه لکه، به لکو له درزیش تپه پ ده کات بۆ رووخان، ئه مه ش ئه و قه زاو بپیاره ی خوایه سه باره ت به مردنی پیشه وا شه ره فه دینی کورپی ئه بی عه سرون خوا لیتی خو ش بیت و

^۱ وفيات الأعیان (۵۴/۳)، المدرس العسرونیه، ل: ۴۱.

^۲ مفرج الکروب (۷/۲، ۶۸)، المدرس العسرونیه، ل: ۴۱.

^۳ المدارس العسرونیه، ل: ۴۱.

^۴ سیر أعلام النبلاء (۲۱، ۱۲۹).

ئەو كەموكورتى و زىانەى كە بەھۆى كۆچى دوايىبەو توشى سەر زەوى ھات و موسولمانانى نىگەران و نەيارانىانى خۆشحال كەرد، چونكە بەراستى ئەو ھىمىاى زانست و پاشماوھى بياوچاكانى پىتىن بوو، زانستى لەم شامدا بلاوكردەوھە ھەركەسى فېر بوو بېت لەوھە بوو و فەزلى ئەوى تىايە، خواى گەرە ئاوى رەحمەتى بەسەر گۆرەكەيدا ببارىنى، ديارە كەسىك خاوەنى ئەو ھەموو كىتوبە بەسودە بېت ياخود محى الدىن كوپى بېت نامرىت و چونكە شوئىنەوارو زانستى زىندوو بەردەوامە و منىش زۆر غەمگىنم كە نامادەى بەخاكسپاردنى نەبووم، خواى گەرەش دەزانى كە چەندە دلئەنگم بە لەدەستدانى و چۆل بوونى دونيا لەبەرەكەتى و لەدەستدانى نزاو پارانەوھەكانى، سوپاس بۆ خوا كە نەمرد ھەتاوھەكو چەند منالئىكى باش و بەرپىزو چەندىن زانستخوانى زانائى پى گەياند كە خوئىندنگەكان ئاوەدان دەكەنەو، ھەرەھا چەندىن قوتابخانە و مزگەوتى دروستكرد و شوو رۆزى بە ركوع و كرنوش بەسەر دەبرد، بەراستى ئەو زىندوو بەكارە جوانەكانىبەوھە ئىمەين كە بەھۆى لەدەستدانى ئەوھە مردوين^۱.

پىنچەم: زانا عىساي ھەكارى:

زانا ضىانەدىن باوكى محمد كوپى عىساي كوپى محمدى كوپى عىساي ھەكارى، يەككە لەئەمىرەكانى دەولەتى سەلاھەدىن و پىشى پى بەستوو لەراوپاويژدا وانەى فىقھى لەخوئىندنگەى الزجاجى لەكەلەبدا دەوتەوھە، پەيوھەندى كرد بەئەمىر ئەسەدەدىن شىركۆى مامى سەلاھەدىنەوھە بوو بەپىشئوئى و پىنچ فەرزەى بۆ دەكرد، كاتى ئەسەدەدىن بەرى كەوت بۆ ولاتى مىسرو وەزارەتى گرتە دەست عىساي لەگەلدا بوو، سەلاھەدىن شىركۆى پىدەكرد و راي وەردەگرت و پەپرەوى دەكرد و رىزو نازى زۆرى ھەبوو لاي و گەيەنەرى داخووزىبەكانى خەلك بوو بەسەلاھەدىن^۲.

پىشئوانى كردنى بۆ سەلاھەدىن لەو وەزارەتەكەيدا:

كاتى سەلاھەدىن وەزارەتى خەلىفە عاضدى گرتە دەست ھەندى لەئەمىرەكانى نەوھى نورەدىن نارازى بوون چونكە چاويان برىبووھە ئەو پۆستەو نامادە نەبوون گوئپرايەلى سەلاھەدىن بن و كارى لەگەلدا بكن^۳، تەناتە خەرىك بوو ئازاويەك لەئىوان ھىزەكانى نورەدىندا لەمىسر روويدات ئەگەر رۆلى عىساي ھەكارى نەبوايە كە كورد بوو، ئەوھە بوو بى وچان ھەولى لەگەل ئەو ئەمىرانەدا دەدا ھەتاوھەكو توانى لەدەورى سەلاھەدىن كويان بكاتەو بەجۆرەھا شىواز ھەر لەمژدە

^۱ المدارس العسرونية، ل: ۱۹۲.

^۲ وفيات الاعيان (۴/۴۹۷)، طبقات الشافعية (۷/۲۵۵).

^۳ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۲۳.

دانه وه هه تاوه كو هه په شه و ترساندن، له م كار ههش به رده وام بوو هه تاوه كو ده ولته ياروفى دامه زانندو نه ميش بپياريدا بگه پيته وه بو شام بو خزمه تى نوره دين به مه رجيك سر به سه لاهه دين بيت^۱، به م شيوه يه نه و روله مه زنه دهرده كه ويته كه زانا عيساي هه كارى پيى هه ستا بو پشتيو انيكر دنى سه لاهه دين له وه زاره ته كه يدا، به هوى به هيلى كه سايه تى و زيره كيشه وه توانى ده سه لاتى سه لاهه دين بچه سپينيت له سه ره تاي وه رگرتنى وه زاره تداو بوارى بو بپه خست هه تاوه كو خوى يه كلابى بكاته وه بو مه سه له ي گه وره كانى تر مه به ستيشمان تيكوشانه دژ به خاچه رسته كان^۲.

چا ككردنه وى نيوانى سه لاهه دين و نوره دين:

له مه شدا شيخ عيساي هه كارى رولى سه ره كى هه بوو توانى نيوانى سه لاهه دين و نوره دين خو ش بكات، به وهى كه سه لاهه دين پوزش بينيته وه له وهى كه نه يتوانى به ره و قه لاي الكرك به رى بكه ويته بو يارمه تيدانى نوره دين و نوره دينيش نه م پوزشه ي په سه ندكردو نامه يه كى بو سه لاهه دين نوسى كه نه وهى ده گه ياند: پاراستنى ميسر له شتى تر به لاما نه وه گرنگتره^۳، هه روه ها سه لاهه دين له زور كاروباردا پشتى به شيخ عيساي هه كارى ده به ست هه تاوه كو واى لى هات بووه يه كيك له نه ميره گه وره كانى سه لاهه دين، هه روه ها سه لاهه دين ريلى ده نا له راو و بوچوون و زانياريه كانى و له زور بهى مه سه له كانى فه رمانره واييدا پرسى پيده كردو له راي دهرنه ده چوو^۴.

هاو كار يكر دنى بو ري ككه وتن له گه ل خه لكى موسلدا:

به داوى يه كدا هاتنى رووداوو هه لوپسته كان گرنگى نه م زانا يه يان دوپا تكرده وه له ده ولته تى سه لاهه ديندا، نه مه ش كاتى دهر كه وت كه سه لاهه دين ويستى موسل گه مارو بدات و له ده ستنى نه تابك عيزه دين مه سعوى بيسينيته وه ويگه پيئيته وه باوه شى به ريه ئيسلامى و هاو كار يكر دنى مسوگه ر بكات دژ به خاچه رستان له جه نكي يه كلا كه ره وهى له گه ليا ندا، به لام داوى چه ند رووبه پوو بوونه وه يه ك له نيوانياندا خليفه ي عه باسى هاته ناو كيشه كه وه و گه وره ي شيخه كان صدرالدينى نارد هه تاوه كو هه ردوولا ري كبخات^۵، سه دره دينيش ناردى بو لاي سه لاهه دين و داوى ليكرد چه ند كه سيكى باوه پيكر او ي خوى بنيريت بو دانوستان كردن له نيوان هه ردوولادا، سولتانيش

^۱ الباهر، ل: ۱۴۲.

^۲ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۲۴.

^۳ دور العلماء اصلاح المجتمع زمن الحروب الصليبية، ل: ۶۲.

^۴ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۲۴.

^۵ كتاب الروضتين، له دور الفقهاء و العلماء وه، ل: ۱۲۶.

داوای له قاضی فاضل و شیخ عیسا کرد که نامادهی ئه و دانوستانه بن، ئه وانیش ناماده بوون و به م شیوه یه ش گفتوگۆ دهستی پیکرد و گه شتنه ریکه و تن و سه لآحه دینیش ناوچه که ی به جی هیشت و به م شیوه یه ش خوین له نیوان موسولماناندا نه پزئا^۱.

دانوستان له گه ل وه زیری خلاطدا:

له سالی (۵۸۱هـ - ۱۱۸۵ن) دا زانا عیسا یه کاری ههستا به ئه نجامدانی ئه رکیکی دبلۆماسی تر، کاتی سه لآحه دین ناردی بۆ گفتوگۆکردن له گه ل وه زیری خه لاطدا وه ک بریکاری خۆی، چونکه پاش نه وه ی که شا ئه رمن سکمانی فه رمانپه وای خه لاط کۆچی دوایی کرد سه یفه دین به کتمه ر شوینی گرت وه، پاله وان ئه تابه ک شه مه دین محمدی کوپی ئیلدکزی فه رمانپه وای عه جه میش به ریکه وت بۆ نه وه ی خه للاطی له ده ست بسینیت، هه روه ها وه زیری خه لاطیش چاوی تی بریوو که ناوی مجدالدینی کوپی موه فه قی کوپی ره شیق بوو داوای له سه لآحه دین کرد که سنوریک بۆ ئه و ته ماعکاریانه دابنیت، سولتانیش زانا عیسا یه کاری نارد و ئه رکیکی دبلۆماسی پی سپارد هه تا وه کو زه مینه سازی بکات بۆ ئه نجامدانی دانوستان له نیوان لایه نه ناکۆکه کاندا، ئه وه بوو وه زیری خه لاط قسه ی له گه ل عیسا یه کاریدا کرد و داوای لیکرد سولتان په له بکات له هانتیدا پیش نه وه ی پاله وان بگاته به ره وه، له وکاته شدا سه لآحه دین موسلی به جی هیشتبوو به ره و خه لاط به ریکه وتبوو، کاتی پاله وانیش به م گۆرانکاری و روداوانه ی زانی و دلنیا بوو له پشتگیری عیسا یه کاری بۆ وه زیری خه لاط ترساو داوای سولعی کرد له گه ل وه زیری خه لاطدا و پاش مؤرکردنی سولحیش گه رپایه وه ولاته که ی خۆی، ئه م کاره ش به حیکمه ت و دانایی زانا هیسای هه کاری بوو که له م ئه رکه دا سه رکه وتوو بوو و توانای هه ردوولا له سه ر میزی گفتوگۆ کۆ بکاته وه و دۆستایه تی و هاوسۆزی نیوانیان بگپه ئته وه^۲.

پیاوی ئه رکه تاییه ته کان:

له سالی (۵۸۲هـ - ۱۱۸۶ن) دا سولتان ههستا به ئه نجامدانی چه ند گۆرانکارییه ک له میسرو شامدا به تاییه ت له جینشین و بریکاره کانی خۆیدا ئه مه ش به مه به سستی دلنیا بوونی له ناینده ی ولات داوای کۆچی دوایی خۆی و دروست نه بوونی ناکۆکی له نیوان جینشینه کانیدا که کوپانی خۆی بوون. ئه مه سه رباری راهیئانیان له سه ر سیاسه تی حوکمرانی له ژیا نی خۆیدا و پاراستنی ولات له دابه ش بوون، به تاییه ت که له سه روو به ندی خۆ ناماده کردندا بوو بۆ جه نگیکی یه کلاکه ره وه دژبه خاچه رسته کان،

^۱ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۲۷.

^۲ مفرج الکروب (۲/ ۱۶۸، ۱۶۹).

کاتی هه والیی پیگه پشت که تقی الدین عمری برازای و جینشین له میسر دا له گه ل ملک الافضلی کوریدا چهند هه لسوکه و تیکی نه نجامداوه له کاتی نه خووشکه و تنی سه لآحه دیندا له حه پان که به لگه یه له سه ر ئاره زووی تاکره وی و خووسه پاندن به سه ر میسر دا، هه ستا به نار دنی زانا عیسای هه کاری بو میسر که پیاویکی پایه به رز بوو به لایه وه و سوپاش گوپزایه لیان ده کرد، فه رمانی پیکرد که تقی الدین عمر له میسر وه ده رنی و خووی له شوینیدا بمینتته وه^۱ زانا عیسا هه کاریش هه ستا به جیبه جیکردنی داواکه ی و به ره و میسر به ریکه وت و داخواییه که ی سه لآحه دینی جیبه جی کردو تیایدا مایه وه هه تا وه کو العادلی برای سه لآحه دین به هاو پزیه تی العزیز عثمانی کوری سه لآحه دین گه شته میسر، نه مه ش به لگه یه له سه ر نه و متمانه زۆره ی که سه لآحه دین به زانا عیسای هه کاری هه بیوو و دلنیا بوونی لیتی به تاییه ت که ده یزانی هه کاری کاریگه ری زۆری هه یه له سه ر سوپا له میسر دا^۲.

نازایه تی له جه نکه کانی خاچه رستیدا:

دوای نه وه ی که بارودۆخی ولات سه قامگیر بوو سه لآحه دین ده ستیدایه جیهادکردن له به ره ی شامدا به به شداری کۆمه لئیکی زۆر زانای خو به خش، له پیش هه موشیان وه زانای عیسای هه کاری که به شیوه یه کی کرده یی به شداری ده کرد له تیکۆشان دژ به خاچه رستاندا و شمشیری هه لده گرت و له پینا و خوادا ده جه نگا، پۆشاککی سه ربازی له به ر ده کردو میزه ره ی مه لاشی به سه ره وه بوو هه ردو پۆشاکه که ی پیکه وه کۆ ده کرده وه^۳. سه رچاوه ئیسلامیه کانیش نه م به شداریه یان بو نه م زانایه تۆمار کردوه، نه وه بوو له کاتی که سه لآحه دین چوو بو رو به پوو بوونه وه ی خاچه رسته کان له سالی ۵۷۳هـ - ۱۱۷۷زدا له عه سقه لندا هه ستا به په لاماردانی و خه لکیکی زۆری لی کوشتن و زۆریکیشی لی به دیل گرتن و ده وره یه ری شاره که شی سوتاند، پاشان به رده وام بوو به ره و ره مله و له ویش ده رکه وت و دیلی زۆری هه بوو به لام کاتی سوپاکه سه رقالی کۆکردنه وه ی ده سته که وته کان بیون و به گونده کاندایا بوونه وه سه لآحه دینیش له گه ل چهند جه نگا وه ریکی که مدا مایه وه، خاچه رسته کان کتوپر هیرشیان هینا و موسولمانه کانیا ن شپزه کرد پاش رو به پوو بوونه وه یه ک ژماره یه کی زۆر له موسولمانان کوزرانو به دیل گیرا، زانا ضیائه دین عیسای هه کاری و ظهیره دینی براشی له و که سانه دا بوون که به دیل گران، نیبن کنیریش باسی نه وه ده کات که عیسای هه کاری

^۱ دور الفقهاء و العلماء المسلمین، ل: ۱۲۸

^۲ دور الفقهاء و العلماء المسلمین، ل: ۱۲۹.

^۳ وفيات الأعیان (۳/ ۴۹۸)

له و رۆژهدا کوشتاریکی باشی کردوو،^۱ به لگه شمان له سه مه زنی په پایه یی ئه م زانایه لای سه لآحه دین ئه وه یه که میژوونوسان باسیان کردوو که سه لآحه دین دوی دوو سال به بپی شه ست هه زار دینار نازادی کرد،^۲ هه روه ها میژوونوسان باسی ئه وه ده که ن که سه لآحه دین ته نها پارهی بۆ نازادکردنی ئه م زانایه نه داوه به لکو کۆمه لئیکی زۆریشی له داویه کان^۳ نازادکرد، له وانیه یان که به دیلی گرتبوون، ئه مه ش به لگه یه له سه رگه وره یی ئه م زانایه لای سه لآحه دینی ئه یوبی^۴ ئه مه و زانای پایه به رز عیسای هه کاری له سالی ۵۸۵ ک دا کوچی دوابی کرد.

شه شه م: زهینه دین عه لی کورئ نه جا:

له وه لویسته جوانانه که کۆمه لی له زانایان پئی هه ستان و شیایوی ئاماژه پیدانه، ئه و دسۆزی و خه مخۆرییه بوو که له سالی ۵۶۹ ک/ ۱۱۷۴ ز دا نواندنیان له پینا و سه لامه تی و ئاسایشی ولاتداو سوربونیان له سه ر پارێزگاری لیکردنی له هه لوه شان وه و پارچه پارچه بوون، هه تا وه کو دوژمنانی ئیسلام چاوی تی نه بپن، ئه مه ش له و کاته دا بوو که کۆمه لی شیعه له میسر دا هه ستان به پیلانیک بۆ گێرانه وه ی ده ولته تی فاطمی دوی ئه وه ی که له سه رده ستی سه لآحه دین روخینرا له سالی ۵۶۷ ک/ ۱۱۷۱ ز، پیلانه که شیان به و شیوه بوو که بانگه یشتی گا وره کانی صقلیه و ولاتی شام بکه ن بۆ به ده مه وه چونیان بۆ میسر به رامبه ر به به خشینی بپیک پاره و چه ند ناوچه یه ک پینان، له پیلانه که شیاندا هاتبوو که له و کاته دا خاچه رسته کان دین و سه لآحه دینیش ده چیته ده ره وه بۆ رووبه روو بوونه و هیان پیلانگێران له ناوه وه ی میسر دا شوپش به رپا ده که ن و به م پتیه ش سولتان ئه که ویته نیه وندی دوو ئاگره وه، ئاگری راپه رین له ناو خۆرداو ئاگری خاچه رسته کان له ده ره وه دا، ئه مه ش ده بپته ی هۆی په رته وازه کردنی هیزه کانی و شسکت خواردنی له به رامبه ر خاچه رسته کاند، له ده ره وه و له ناوه وه شدا یاخیبوو ان ده ست ده گرن به سه ر ده سه لاتدا، سه رکرده ی ئه م پیلانگێران هه له شیعه کاند زانا و شاعیر عماره ی کورئ ئه بی له سه ته یه مه نی^۵ و عه بدولسه مه دی کاتب و قاضی هیبه توللای کورئ عه بدوللا ئه له وه یرس و چه ندین سه ربازی میسری و

^۱ مفرج الکوب (۲/ ۵۹، ۶۰).

^۲ کتاب الروضتین، له دور الفقهاء و العلماء، ل: ۱۲۵.

^۳ کۆمه له جه نگاوه ریکی ئاینی گا ور بوون که به ره گز فه ره نسی بوون.

^۴ دور الفقهاء و العلماء المسلمین، ل: ۱۲۵.

^۵ وفيات الأعیان (۳/ ۴۹۷).

^۶ وفيات الأعیان (۳/ ۴۳۱، ۴۳۶)

پیاوانی سودان و کارمه ندانی ناو کوشک و کومه لیک له نه میروسه ریازانی سه لآحه دین^۱ بوون، گومانیش له وه دا نیه که نه م پیلانه خیانه تیکی ناشکرایه له لاین کومه لئی شیعه وه له وانیه که پشتیان ده به سست به خاچه رسته کان بۆ کوشتاری موسولمانه کان له پینا و ده سکه وتنی چه ند به رژه وه ندیبه کی که سی و تاییه تو، روخاندنی ده ولته سونتی نیسلا می سه لآحه دین که تیده کوشا دژ به دوزمنانی ناین، ته نانه ت نه م خیانه ته گه شته ئاستیک که پاره بیه خشن به خاچه رسته کان بۆ هاتن بۆ میسرو داگیرکردنی^۲.

ویستی په روه ردگاریش وابوو که سه ره داوه کانی نه م پیلانه له سه ره ده سستی یه کیک له پیاوانی ناینی و زانایانی دلسوزو روشنی پرو عه مخورو به رژه وه ندیخوازی نوممه تی نیسلا می که نه ویش زهینه دین عه لی بوو ناشکرا بیته، نیبن نه سیر نه لئی: میهره بانی په روه ردگار له وه دا بوو که کومه له میسریه که زهینه دین عه لی کوپی نه جای واعیظ و قاضی ناسراو به نیبن نه جیه یان برده ریزی خویانه وه^۳ و خه لیفه و وه زیر بانگخوازو قاضیان له ناو خویاندا دیاریکرد^۴، کاتی قاضی نیبن نه جایان برده ریزی خویانه وه و نه ویش کاتی هه سستی به مه ترسی پیلانه که یان کرد، هه سستا به ناگادارکردنه وه ی سه لآحه دین له هه مو ورده کارییه کانی پیلانه که، نه ویش داوای لیکرد که هاوکاریان بکات و له هه موو گۆرانکارییه کان ناگاداری بکاته وه، نه ویش به گوئی کرد و به وردی مه به سست و کاره کانیان ده گه یانده سه لآحه دین^۵. له بهر روشنایی نه م زانیارییه شدا سه لآحه دین توانی له ورده کارییه کانی پیلانه که ناگاداربیته وه و هاوکات له گه ل نه مه شدا نیردراویکی پاشای فرهنج له ناوچه ی که نار ده ریای ناوه راستدا گه شته لای سه لآحه دین و دیاری و نامه یه کی پی بوو که به رواهت بۆ سه لآحه دین بوو و له ناوه روکدا بۆ نه وان بوو، دیاره نامه گۆزینه وه له نیوان گاوره کان و نه و کومه له دا هه بوو، سه لآحه دینیش به مه ی زانی و، یه کیک له و گاوانه ی که متمانیه ی پی هه بوو راسپارد هه تاوه کو له گه ل نیردراوه که یاندا پروات و له مه سه له که دنلیا بیته نه ویش روشنت و راستی مه سه له که ی له نیردراوه که وه بۆ هیئا، له م کاته شدا سه لآحه دین له و هه والیه ی نیبن نه جا دنلیا بوو و فریای مه سه له که که وت پیش رووانی و فرهانی ده ستگیرکردنی نه و پلانگیرانه ی ده رکرد و له ناوی

^۱ مفرج الکروب (۱/ ۲۳۴ - ۲۴۴).

^۲ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۳۰.

^۳ وفيات الأعیان (۲/ ۵۳۰).

^۴ السلوك (۱/ ۷۴، ۷۵)، دور الفقهاء و العلماء، ل: ۱۳۰.

^۵ مفرج الکروب (۱/ ۲۴۴، ۲۴۵).

بردن به م شیوه‌ی‌ش کوتایی به‌نازاهه که هات^۱، پاش نه‌مه‌ش سولتان زهینه‌دینی کوپی نه‌جای
 له‌خوی نزی‌ک کرده‌وه و خه‌لات و پاره‌ی باشی پی به‌خشی و پیداو یستییه‌کانی به‌ته‌واوی جیبه‌جی
 کرد، هه‌روه‌ها راوراویژی پی ده‌کردو سه‌رسام بوو به‌راکانی و^۲، نازناوی عه‌مری کوپی عاصی لی
 نابوو و راکانی جیبه‌جی ده‌کرد چونکه ژیرو لیژان بوو، زۆریک له‌پیاوانی ده‌وله‌ت و خه‌لکانی سوننه
 له‌میسردا به‌گوئیان ده‌کردو له‌رای دهرنه ده‌چوون، هه‌روه‌ک پاشان نه‌له‌ه‌زیزی کوپی سه‌لا‌حه‌دین
 پیی وت: هه‌ر شتیکت به‌به‌رژه‌وه‌ندی زانی بۆم بنوسه، چونکه من ته‌نها به‌رای تو کار ده‌که‌م^۳.
 هه‌روه‌ها ئیبن جه‌وزی باسی نه‌وه ده‌کات که ئیبن نه‌جا چالاک بووه له‌نامۆزگاریکردنی خه‌لک و
 گێرانه‌وه‌ی فه‌رموده‌دا، سه‌لا‌حه‌دین و کوپه‌کانیشی له‌مه‌جلیسیدا ناماده ده‌بوون و گوئیستی
 وانه‌کانی نه‌بوون و پله‌وپایه‌و ریژیکی زۆری هه‌بوو له‌ناو خه‌لکدا^۴ کاتی که سه‌لا‌حه‌دینیش که‌وته‌پی بۆ
 رووبه‌پووبوونه‌وه‌ی خاچی‌ه‌سته‌کان له‌ولاتی شامدا زهینه‌دینی کوپی نه‌جا رووداوه‌کانی بۆ تو‌مار
 ده‌کرد^۵، له‌و شتانه‌ش که نوسیوی نه‌وه بوو کاتی قه‌لا‌ی حمصی نازاد کرد له‌سالی ۵۷۰هـ -
 ۱۱۷۴ز دا نامه‌یه‌کی بۆ نوسی که‌تیایدا به‌شیوه‌یه‌کی دورو درێژ وه‌سفی قه‌لا‌که‌ی بۆ ده‌کرد^۶، کاتی
 سه‌لا‌حه‌دینیش بیریاری مانه‌وه‌وه جیگه‌ربوونیدا له‌شامدا کوپی نه‌جا له‌سالی ۵۸۰هـ - ۱۱۸۴ز دا
 نامه‌یه‌کی بۆ نوسی و باسی جوانی و خێرو بیرو نیل و مزگه‌وته‌کانی بۆ ده‌کرد، پاشان به‌لگه‌ی له‌سه‌ر
 گه‌وره‌یی و فه‌زلی میسر به‌چهند ئایه‌ت و گێرانه‌وه‌وه ئاسه‌واریک هینایه‌وه، سه‌لا‌حه‌دینیش به‌نامه‌یه‌ک
 وه‌لامی دایه‌وه (که‌که‌چه‌زای ئیبن جه‌وزی و نه‌بو شامه‌هیناویانه‌)تیایدا باسی نه‌وه ده‌کات که
 نیشه‌جی بوون له‌شامدا باشتره‌و ناوو هه‌وا‌ی خو‌شتره‌و خوای گه‌وره‌ش له‌قورئاندا سویندی پی
 خواردوه، هه‌روه‌ها گله‌یی نه‌وه‌ی لیده‌کرد که چون بیری دیمه‌شقی زییدی خو‌ی ناکاته‌وه‌وه داوای
 لیکرد که بگو‌یژیته‌وه بۆ دیمه‌شقی له‌کوتایه‌که‌شیدا هاتبوو: زهینه‌دین باسی خراپه‌کانی شام
 ده‌کات و منیش ئومید ده‌که‌م بگه‌رپه‌ته‌وه بۆ هه‌ق و له‌گه‌ل هاورپیکانیدا بگه‌رپه‌ته‌وه بۆی به‌پشتیوانی
 خوا^۷ هه‌رچۆنیک بی‌ت ئیبن نه‌جا به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر کارکردن له‌گه‌ل سه‌لا‌حه‌دیندا هه‌تاوه‌کو

^۱ الکامل فی التاریخ، له: دور الفقهاء و العلماء، ل: ۱۳۱.

^۲ کتاب الروضتین (۲۲۴/۲۱۹/۱).

^۳ دور الفقهاء و العلماء، ل: ۱۳۱.

^۴ مرآة الزمان، له: هکذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۲.

^۵ کتاب الروضتین، له: هکذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۴.

^۶ هکذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۴.

^۷ کتاب الروضتین، له: هکذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۴.

له ئازادکردنی بهیتولمه قدیس به شدار بوو و پیکه وه چوونه ناویه وه و یه که م مه جلیسی وه عزو نامۆزگاری له مزگهوتی نه قصادا گریڤدا^۱ که دواتر باسی لێوه ده که یین به پشتیوانی خوا، دواجاریش نه بولحه سه ن عه لی کوپری نه جای ههنبه لی ناسراو به زهینه دین له سالی ۵۹۹ دا کۆچی دواپی کرد رهحمهتی خوی لێ بیته^۲.

حهوته م: عیمادی نه سفه هانی؛

قازی و پیشه وای، زاناو موفتی، به پررسی دیوانی ئینشاو وه زیر عماده دین، باوکی عه بدوللا محمدی کوپری حامدی کوپری محمدی کوپری عه بدوللا کوپری عه لی کوپری محمودی کوپری هیبه ی نه سفه هانی نوسه ر، که به ئیبن أخی العزیز ناسرا بوو، هاته به غداو له خویندنگه ی نامیه دا نیشه جی بوو، له بواری فیه قهدا لیهاتو بووه وه له سه ر دهستی نه بی منصور سعیدی کوپری ره زاز خویندویه تی و زمانی عه ره بی و جیاوازی به باشی زانیوه وه زانستی (الترسل) دا دهستیکی بالای هه بوو چه ندین کتیبی نوسیوه و ناویانگی ده رکردوه، په یوه ندی به ئیبن هیبه وه کردوه و پاشان چووه ته دیمه شق له سالی ۵۶۲ ه و په یوه ندی کردوه به ده وه له ته وه و له دیوانی ئینشادا خزمه تی کردوه له سه رده می نوره دینداو به فارسیش شتی ده نوی، نوره دینیش وه ک نیردراوی خۆی ناردی بۆ لای المستنجد، وانه وتنه وه ی - عیمادیه دا - نامیری پی سپارد له سالی ۵۶۷ دا، پاشان له دیوانی نه شرافدا دایمه زراند، کاتی نوره دین کۆچی دواپی کرد پشتنگوی خراو نه ویش روی کرده موسول و له وی نه خۆش که وت، پاشان گه رایه وه بۆ حه لب له کاتی کدا که سه لآحه دین گه مارۆیدابوو له سالی ۵۷۰ ه دا، له وی ده ستیدایه پیا به لانی سه لآحه دین و له لای مایه وه و نامه ی بۆ نارد نه ویش نزیکه کرده وه له خۆی، کاتی القازی الفاضل له میسر درده چو عیماده دین شوینی ده گرتوه^۳، به م شیوه یه عماد بووه بریکاری قازی الفاضل له هه موو کاروباره کانیداو پله و پایه ی جارانی ده سه که وته وه و بوو به نوسه ری تایبه تی سه لآحه دین و^۴، نه ویش هه موو کاروباره کانی پی ده نوی و متمانه ی پی به خشی و بوو به یه کیک له که سه نزیکه کانی که پاره ی دابه شه کردو کاروباره کانی به پرتوه ده بردو به بی گه رانه وه و بۆ سولتان ئیمزاو مۆری هه ر شتیکی ده کرد که پیی باش بوایه و پیدایستی نه و خه لگانه ی جیبه جی ده کرد که روویان لێ ده ناو هاوشانی وه زیرو ناودارانی ده ولت بوو هه رچه نده نه گه شته ئاستی القازی الفاضل لای سه لآحه دین، دوا ی نه مه ش عماد له القازی

^۱ هکذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۴.

^۲ وفیات الأعیان (۵۳۰/۲)

^۳ العماد القازی، د. حسین عاصی، ل: ۲۱.

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱، ۲۲.

الفاضل زیاتر لای سه لآحه دین ده مایه وه و القاضی الفاضل زورجار ناماده نه ده بوو لای سولتان چونکه بۆ راپه پاندنی کاروباره کان سه ردانی دیمه شق و قاهره ی ده کردو.... هه روه ها له سه رده می سه لآحه دیندا نامه و بلوکراوه و مزگینتی نامه ی دهرده کردو نه چووه مه جلیسی راویژکردنه وه^۱.

کاتی سه لآحه دینیش کۆچی دوایی کرد له سالی ۱۵۸۹ دا عماد رۆلی نه ماو ناوبانگی کۆژیاه وه و کاروباره کانی به ره و خرابی چوون چونکه کۆپه کانی سه لآحه دین وه ک باوکیان مامه له یان له گه لدا نه ده کردو هه ستان به دوورخستنه وه ی له پۆسته که ی، دهرباره ی نه مه ش عماد له پیشه که ی البرق اشامیدا نه لی: کاتی په روه ردگاری میهره بان سه لآحه دینی برده وه بۆ به هه شته که ی خۆی کۆپه کانی مولک و ده وله ته که یان به شکردو منیش وتم: ریگه ی نه و ده گرن و دریزه به کاره کانی ده دن و ریزم ده گرن و دلخۆشم ده کهن، به لآم گومانه که م له جیی خۆیدا نه بوو و یارمه نی و به خششیان لی گرته وه وه سه رچاوه یان وشک کردم و پرۆژه کانیان شیواندم^۲. پاش کۆچی دوایی سه لآحه دینیش نه و میژوونوسانه ی که باسی ژبانی عمادیان کردوه به هیچ شیوه یه ک باسیان نه هیناوه، یاقوت ده لیت: له مالی خۆیدا مایه وه ده ستیدایه نوسین^۳، هه روه ها نیین خه له کان ده لیت: له ماله وه دا مایه وه خه ریکی کارونوسینی کتیب بوو.

به لآم وادیاره عمار پاش ماوه یه ک گه راوه ته وه بۆ وانه وتنه وه و نوسین، نه مه ش له و نامه یه دا دهرده که ویت که القاضی الفاضل بۆ عمادی نارد له میسروه له ۵۹۵ ه ک دا و تیایدا سکالای ته نهایی خۆی ده کات و توانای وانه وتنه وه و نوسینی عماد به نیعمه ت و به خششیک داننه نیت که شیایوی سوپاسگوزارییه و، نه لی: خوا ده زانی من له چ ته نهاییه کددام و ئۆقره م لیبراوه له م سه رده مه ناخۆشه دا، و چاوه پیی (البرق الشامی) م که بیاری به سه رمداو سه رقالم بوونی گه وره شمان به وانه وتنه وه و نوسینی پر ره وانبیزییه وه نیعمه ت و به ره یه که شیایوی نه وه یه که زانایان سوپاسگوزاری بن، به رامبه ر به و چیژو خۆشیه ی که لیتی ده بن^۴. له و شیعرانه ش که ده یوت:

و للناس بالملك الناصر الصلاح
هو الشمس و افلاکة في البلاد
صلاح و نصر کبیر
و مطلقه شرحه و السریر
فما اللیث؟ من حاتم؟ ما ثبیر؟^۵
اذا ماسطا أو حبا واحتبی

^۱ سنا البرق الشامی، ل: ۵۲، العماد الاصفهانی للعاصی، ل: ۲۴.

^۲ إرشاد الأديب (۸۵/۷)

^۳ وفيات الأعيان (۱۵۲/۵)

^۴ كتاب الروضتين، له: العماد الأصفهانی، ل: ۲۶.

^۵ سير اعلام النبلاء (۲۴۹/۲۱)

ههروهه له کاروانیکدا بوو ده‌رباره‌ی القاضی الفاضل نه‌یوت:

أما الغبار فانه   مما أثارته السناكب

فالجو منه مظلم   لكن تباشير السناكب

يا دهر لي عبدالرحيم   فلست أخشى مسَّ نايك^١

پاشان عماد له‌روژی دووشه‌مه له‌سره‌تایی مانگی ره‌مه‌زانی سالی ۱۱۲۱هـ کؤچی دوايي کردو له‌گۆرپستانی سوڤيه‌کاندا له‌ده‌روهه‌ی باب النصر به‌خک سپيډرا^٢.

هه‌شته‌م: نه‌نخه‌بوشانی:

زانای پایه‌به‌رزو دونیا نه‌ويست، نجم الدين أبو البركات محمدی کورپی موفه‌قی کورپی سه‌عیدی خه‌بوشانی شافعی سوڤی، له‌سه‌ر ده‌ستی محمدی کورپی یه‌حیا خویندویتی و زیره‌کی و لپه‌اتوویی پیوه‌ دیار بووه^٣، کتیبی (المحیط)ی خزی له‌به‌ربووه که شازده به‌رگ بووه و به‌رچه‌له‌ک خه‌لکی نیسا بووه و ژيانی ساده و زبری هه‌بووه و زۆر توندوتۆل بووه له‌ئاینداو پیش نه‌وه‌ی بیته‌ میسر وه ده‌یوت: نه‌چم بۆ میسرو ده‌سه‌لاتی عوبه‌یدی یه‌هودی ناهیلّم، نه‌وه بوو له‌قاهره‌دا نیشته‌جی بوو و ده‌ستی‌دایه‌ ره‌خنه‌گرتن له‌خه‌لکی کۆشک و قسه‌ پی و تنیان، نه‌وانیش سه‌رسام بوو یوون له‌گه‌لیداو نه‌یاندانه‌زانی چی بکه‌ن و، پاره‌و به‌خشیشکی زۆریان بۆ نارد که ده‌لین: چوار هه‌زار دینار بووه، نه‌ویش به‌و نیردراره‌ی وت که بۆی هیئا بوو: له‌ناو‌بجیت نه‌م بیدعه‌یه‌ چییه؟ پاشان داوای لی‌کرد به‌خیرایی بپوات و ئالتونه‌کی بۆ فری‌داو پاش لی‌دان و داگرتنی له‌سه‌ر پلی‌کانه‌کان^٤. کاتی هاته‌ میسروه له‌سالی ۱۱۶۵هـ دا له‌مزگه‌وتیکدا نیشته‌جی بوو، له‌وکاته‌شدا خه‌لیفه‌ی فاطمی العاضر لدین الله‌ خه‌ویکی بینی، له‌خه‌وه‌که‌شیدا دوپشکیک له‌مزگه‌وتیکی نه‌و شاره‌وه هاته‌ ده‌روهه پیوه‌یداو نه‌ویش به‌ترسه‌وه راجله‌کاو که‌سیکی بانگ کرد که شاره‌زا بوو له‌لی‌کدانه‌وه‌ی خه‌ودا خه‌وه‌که‌ی بۆ گپ‌رایه‌وه نه‌ویش وتی: نه‌میری باوه‌پداران له‌لاین پیاوی‌که‌وه‌ زیانی پی ده‌گات که له‌و مزگه‌وته‌دا نیشته‌جی بووه، پاشان خه‌لیفه‌ فه‌رمانیدا به‌هیئانی نه‌و که‌سه‌ی که له‌و مزگه‌وته‌دایه، نه‌وانیش چوون و سوڤیه‌کیان هیئاو عاضدیش لی‌ی پرسی له‌کویوه هاتووه و که‌ی هاتووه ته‌میسرو بۆچی هاتووه؟ نه‌ویش وه‌لامی دایه‌وه، عاضدیش هیچ شتیکی وای تیایدا به‌دی نه‌کرد که‌جی گومان بیته‌ به‌لکو هه‌ژاری و راستگویی بۆ ده‌رکه‌وت، بۆیه بریک پاره‌ی پی‌داو پیی وت: نه‌ی شیخ دوعامان بۆ

^١ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۱/۳۵۰)

^٢ العماد الأصفهانی، ل: ۲۷

^٣ سیر أعلام النبلاء (۲۱/۲۰۴)

^٤ طبقات السبکی (۷/۱۵)، سیر أعلام النبلاء (۲۱/۲۰۵)

بکه، پاشان نازادی کردو ئه ویش هاته وه بۆ مزگه وتو تیایدا مایه وه هه تا ئه و کاته ی که شیروکو هات له دیمه شقه وه و سولتان سه لاهه دین بووه وه زیری عاضدو ده ستیاده رووخاندنی ده ولته ی فاطمی، داوای فتوای له زانایانی میسر کرد، خه بوشانیش له هه موویان توندتر بوو به رامبه ریان و خراپه کانی باسکردن و به بی باوه ری داده نان و زۆر له سه ریان ده دا، هه روه ها ئه م زانایه فرمان به چاکه وه نه ی له خراپه ده کرد، ئه وه بوو جارێکیان به رده رکی جینشین میسر مظفرالدین عومه ر هاته لای و وتی: تقی الدین سلّوت لیده کات، خه بوشانیش وتی: بلّی شقی الدین واته یاخی له دین سلّوی خوای لی نه بیّت، کابراش وتی: ئه و پۆزش ده هینیته وه ده لی: شوینی نییه بۆ فرۆشتنی ئاوی گه نه شامی، خه بوشانیش وتی: درۆ ئه کات، وتی: ئه گه ر شوینیک ئه زانیت پیمان بلّی، وتی: وه ره پیشه وه، کاتی هاته پیشه وه قزی گرتو به زلله هات به سه ری داو ئه یوت: من ئاوی گه نه شامی نافروشم، تا بزانه له کوئی هه یه، پاشان له ده ستی رزگاریان کرد، به درژیایی ته مه نیشی پاره ی له پاشایه ک یان پاره ی وه قفی وه رنه گرتوه وه له و جلانه شدا کفن کرا که له به ری دا بوو، ئه مه و خه بوشانی له مانگی زی القعه ی سالی ۵۸۷هـ ک دا کزچی دوایی کرد.^۱

ئه مه ژیاننامه ی هه ند له زانایانی سه رده می سه لاهه دین بوو، که پله و پایه یان زۆر به رزو شکۆدار بوو لای سه لاهه دین و مه جلیسی پر بوو له پیاوچاک و زانایان، عیما دیش له م باره یه وه ئه لی: پیتی باش بوو فه رموده به سه نه ده وه باس بکریّتو، زانایانیش له زانستی شه رعی به سود بدوین، به هزی زۆر گفتوگو کردن و دانیشنی شه وه له گه ل زانایان و داوه رانا له وان شاره زاتر بوو له حوکم و به لگه ی شه رعی و هۆکاره کانی ره زامه ندی په روه ردگار.^۲

ئیه ن شه دداد لئی هه وه ئه گپریته وه: که هه ر کاتی بیبیستایه زانایه ک هه یه ریوایه تی باشه و فه رموده ی زۆری بیستوه، ئه وه ئه گه ر زاناکه به اتایه بۆ لای داوای هی نانی ده کردو گوئیستی فه رموده ده بوو لئوه ی ئه گه ر زاناکه ش نامه ده نه بوایه بیته لای سولتان به پیتی خو ی ده چوو بۆ لای و کوره کان و ده وره بریشی به شدار ده کرد له گه ل خویدا، په یوه ندیشی له گه ل پیشه وه قطب الدینی نه یسا بوریدا په یوه ندیه کی به هیز بوو، چونکه به رده وام له گفتوگوو مشتومردا بوو له گه ل

^۱ الموسوعة اساملة في تاريخ الحروب الصليبية (۲۵/۴۲۷، ۴۲۸)

^۲ سير اعلام النبلاء (۲۱/۲۰۷)

^۳ سير اعلام النبلاء (۲۱/۲۰۷)

^۴ سير اعلام النبلاء (۲۱/۲۰۷)

^۵ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۳۸.

^۶ النوادر السلطانية، ل: ۷، دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۳۸.

زانایاندا له و مهسه لانه دا که پیو یستی به تیگه یشتن هه بوو تیا یاندا^۱، به کورتی: زانایان و شه رعناسان پله و پایه و گرنگیه کی تایبه تیان هه بوو لای سه لآحه دین و سۆزو چاودییی و ریزی مادی و معنه وی لی ده گرتن و راکانیان نرخینراو و به هه ند و هرگراو بوو به لایه وه و پرس راویژیانی به پیو یست ده زانی له هه موو مه سه له شه رعیه کاندای که په یوه ست بوو به هه موو بواره کانی فرمانرپه واییه وه، به م پییه ش زانایان ده سه لاتی رۆحیان به سه ر بیروه زری خه لکیدا په یدا کردو کاریگه ری نۆریان هه بوو له سه ر گه ل و حکومه ت، به لگه ش له سه ر نه مه ش نه وه یه که ده ولته ت جله وی به رگری و جه نگی دابوو یه ده ست زانایانی هاوشیوه ی عیسای هه کاری که له هه ردوو بواری ئاینی و سه ریازیدا شاره زار لیها توو بوو له سه ر ده می سه لآحه دیندا^۲.

---

^۱ دور الفقهاء و العلماء المسلمین فی الشرق الأدنى، ل: ۱۳۸.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۳۹.

باسی پینجه م: چاکسازی ئابوری و بواره کانی خهرجی

دهولت له سه رده می سه لاهه دیندا له قونای دهوله مهندی و خوشگوزهرانیدا بوو، به وپتییه دیهاتی زۆر بوو و سه رچاوه کانی رۆزیشی جۆداوچۆر بوو، ئه توانین داهاته کانیش به م شیوه یه دیاری بکهین:

- دهستی گرت به سه رگه نجینه زۆره کانی فاتمیه کاندا دواي دهست گرتنی به سه ر میسردا.
- داهاتی سه رانه که له خه لکانی ناموسولمانه وه بۆی دههات.
- داهاتی فیدیه که له دیله کانه وه بۆی دههات.
- داهاتی دهستکه وت و غه نیمه ته کان که له کاتی جهنگدا دهستی دهکهوت.

• داهاتی خه راج که له و زه ویانه وه رده گهیرا که به سولح و ئاشته وایی دهستی به سه ردا گهیرابوو،... وپرای چه ندین داهاتی ره واه سه رچاوه ی سامانی تر، بی گومان سه لاهه دین له و سولتانانه نه بوو که پاره و مالیان له شتی لابه لایی و ناره وادا سه رف دهکرد، به لکو له پیناو خواو بنیاتنانی قه لاه و سه سارو ئاوه دانکرده وه ئه و بواره نه دا که سویدی گشتیان هه یه خه رجی دهکرد¹.

یه که م: گرنگیدانی به کشتوکال و بازرگانی:

بۆنه وه ی سه لاهه دین ولاته که ی بپاریزیت له هه ژرای و قات و قوی که دهره نجامی جهنگ و رووبه پوو بوونه وه کان دروست ده بییت، گرنگی باشی ده دا به کشتوکال و هۆکاره کانی ئاودیری، هه تا وه کو زه وی باشترین به رووبومی هه بییت، هه موو جۆره پیداو یستییه که به ره م بیئیت، ئه مه و میسرو شام هاوکاری یه کترین ده کرد له ئالوگۆرکردنی به رووبومه کشتوکالییه کان و به هیزکردنی به رژه وه نده ئابورییه کان و دابینکردنی سامان و کۆمه کی پتیویست بۆ سوپا، هه روه ها هه ردوو هه ریمه که هاوه له ویست بوون به رامبه ر به ده ستریزی فره نهجه کان و، دابینکردنی ئازوقه و خۆراکی پتیویست بۆ سوپای نیسلام و، ئه وه بوو میسر له سه رده میدا بووه ئه لقه ی پیکه وه به ستنی رۆژه لات و رۆژئاوا، چه ند شارژیکی ئه وروپیش به هۆی ئه م بازرگانیه وه بوژانه وه وه ک شاره کانی (بندقیه و پیزا) ئیئالی، دواتریش خه لگی بوندوقیه رازی بوون به دامه زراندنی بازاپتیکی بازرگانی له ئه سه که نده ریه ده به ناوی (بازاری ئه یکه) سه لاهه دینیش گرنگیه کی زۆری ده دا به بازاره بازرگانیه کان هه تا وه کو ئابوری ببوژیتته وه ر به ره م زیاد بکات، به م شیوه یه بازاپه کان له میسرو شامدا زۆر بوون و ئه ویش بایه خی ده دا به چاکسازی و فراوانکردنی، ئیبن جبیری گه پۆک -رحاله -

¹ صلاح الدین الأیوبی، عبدالله علوان، ل: ۱۲۵.

به چەند بازارپێك له و بازارپانه دا تێپه‌ری كردوو له سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا له ساڵی ٥٧٨ هـ ك دوا سه‌رسامی خۆی تۆمار كردوو به‌رامبه‌ر به‌و سیستهمی كه تاییدا په‌یوه ده‌كراو له‌لێدانیدا سه‌بارت به‌شاری حه‌له‌ب ئه‌لی: ئه‌م شاره زۆر گه‌وره‌یه‌و به‌ریکی دروستكراوه‌و دیمه‌نی دلگه‌یرو بازارپه‌كانی فراوان و پێكه‌وه به‌ستراون به‌شێوه‌یه‌کی لاكێشه‌یی له‌پیشه‌یه‌كه‌وه ئه‌چینه ناو په‌یشه‌یه‌کی تره‌وه‌و هه‌موو په‌یشه‌ گه‌وره‌كانی به‌م جۆره‌ تیایه، هه‌مووشی به‌ته‌خته سه‌ری گه‌یراه‌وه دانیه‌شتوانی له‌سێبه‌ری چپو پهدا ده‌ژین، هه‌موو بازارپێکی مۆف سه‌رسام ده‌كات و چاو روون ده‌كاتوه و زۆربه‌ی دوكانه‌كانی به‌جوانی له‌ته‌خته دروستكراوه^١، ناصر خوسره‌و له‌كتیبه‌ی (سه‌فه‌نامه) دا وه‌سفی شاری طرابلسی شام له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا ده‌كات و ئه‌لیت: ولاتیکی جوانه، به‌كێلگه‌و بیستانی و قامیسی شه‌كری زۆرو دره‌ختی نارنج و مۆزو لیمۆ ده‌وره‌دراوه‌و وێپای شوینی رستو و چنینه كه چوار یان پێنج یان شه‌ش چینه‌و بازارپو شوسته‌كانی جوان و پاك، ته‌نانه‌ت وا ده‌زانی هه‌موو بازارپێك كۆشكێکی رازاوه‌یه، له‌ناوه‌پاستی شاریشدا مزگه‌وتی گه‌وره هه‌یه، كه به‌ نه‌خشی جوان و تۆكه رازینه‌راوه‌ته‌وه‌و له‌گۆره‌پانه‌كه‌شیدا گومه‌زه‌یه‌کی گه‌وره هه‌یه كه له‌ژێردا حه‌وزێك هه‌بوو له‌خواروو ئاوه‌او وێژێکی تیابوو كه له‌مسی زه‌رد دروست كریبوو، هه‌روه‌ها له‌بازاریشدا شوینیکی ئاو خواردن هه‌بوو كه پێنج به‌لوعه‌ی ئاوی ئی به‌ستراوو بۆ نه‌وه‌ی خه‌لگی ئاوی ئی به‌رن^٢.

دووهم: گه‌رنگیدان به‌پیشه‌سازی:

سه‌لاحه‌دین گه‌رنگی ده‌دا به‌دروستكردنی چه‌ك و رستو و چنینه‌و قوماشو پۆشاکه‌ی حه‌ریری ده‌زوو ئالته‌ونی و زینی نه‌سپ و دروستكردنی شوشه، هه‌روه‌ها له‌سه‌رده‌میدا په‌یشه‌سازی قاصو قاجاغ و كه‌شتی و به‌له‌م دروستكردن و چه‌ندین شتی پێویستی تر بلا‌بوو بوو یه‌وه‌ن كه به‌ره‌می زیاده‌ ده‌كردو ئابوری ولات به‌هێزتر ده‌كرد^٣ هه‌روه‌ها په‌یشه‌وه‌ران له‌سه‌رده‌می ده‌وله‌تی نه‌یویدا له‌هه‌موو كه‌س وه‌فادارتریبوون بۆدابه‌نهریته‌ كۆن و بۆماوه‌یه‌كانیان، ئه‌وه‌ بوو كریكارو په‌یشه‌وه‌ران له‌سه‌ر هه‌مان شیوازو رێه‌وی سه‌رده‌مانی پێش خۆیان به‌رده‌وام بوون، هه‌روه‌ها په‌یشه‌وه‌ران چه‌ند سه‌ندیكاو رێخه‌راویکیان هه‌بوو كه مافه‌كانیان بۆ ده‌پاراستن و سه‌په‌رشتی كارو ئه‌ركه‌كانیان ده‌كرد به‌جۆرێك كه سیستمو یاسای تابه‌تی هه‌بوو كه هه‌مووان رێزیان ئی ده‌گرت و ده‌وله‌تیش

^١ صلاح الدین الأيوبي، ل: ١٧٦.

^٢ صلاح الدین الأيوبي ل ١٧٧

^٣ الفنون الإسلامية في العصر الأيوبي (٥٤١/١)

پشتیوانی لیده کرد. ^۱ یه کیک له نهریته کانی سهندیکاو ریکخواوه کانی پیشه وهرانش، بریتی بو له پاراستنی نهی پیسه کان و نه درکاندنی بۆ که سانی ترو پاراستنی بۆ خاوهن کارو بنه ماله کانیان، رهنگه نه مهش هۆکاری تایبه تمه مند بوون هه ندی خیزان بیت به پیشه یه کی دیاریکراو گواسته وهی به شیوه یه کی پشتاوپشت له ناویاندا. به ناویانگترین ناوهنده پیشه سازی به کانیس له سه رده می نه یویدا نه مانه ن:

۱- **شاری قاهره:** مه به ست له دروستکردنی شاری قاهره، بوونی به پایته ختی دهوله ت و مالیکی گه وه بۆ هه موو میسر یه کان نه بوو، به لکو مه به ست له دروستکردنی نه وه بوو که بیته شوینیکی تایبه ت بۆ خه لیفه و سه ر یازو ده ست و پیوه نده که ی دوور له شاری فسطاط، به لام قاهره دوا ی یه ک سه ده بووه قه ره بالغه ترین ناوه ندی ناوه دان و ژیا نی کۆمه لگه یه کی به هه موو چین و توژیو پید او یستییه کانییه وه له خۆگرت و چندین پیشه و پیسه سازی تیا دا ده رکه وت و له سه رده می نه یویدا بوو به بازا رپکی گه وه ^۲. نا شکر اشه که بازا ره کانی قاهره له سه رده می سه لاهه دیندا گه شه کردنیکی باشی به خۆوه بی نی و چه ندین گۆر انکا ری نا بو ری و کۆمه لایه تی و مه زنی به خۆوه بی نی که بووه هۆی زیاده بوونی خوا ست له سه ر به ره مه کانی بازا ر به شیوه یه کی گشتی. دیا ره نه م گه شه کردنه ش بووه هۆی سه ره لدانی چه ندین گۆر انکا ری که بازا ره کانی نه و شاره به خۆیه وه بی نی له گرنگترین نه و گۆر انکا ریانه ش

آها علیها لیال ما ترکن لنا
عسی الریاح إذا سارت مبلغة
إلا الأسی وعدلات من الحلم
توفی فقد غدر الأحباب بالذمم

ده رکه وتنی پسپۆریتی بوو له بازا ره کاند او، دانانی بازا ری تایبه ت بۆ هه ر که له وه لیک نه مه ش ریو شوینیکی ریکخه رانه بوو که له سه رده می سه لاهه دیندا بۆ یه که م جار ده ستی پیکرد، هه روه ها تی بی نی نه وه ده کریت که نۆزینه ی نه و بازا ره سه ره کییانه ی که له سه رده می نه یویدا ده رکه وتن تایبه ت بوون به فرۆشتنی که له وه لیک دیاریکراو، نه مه ش دیا رده یه که پیش سه رده می نه یوبی نه بوو، له و بازا رانه ش بازا ری تایبه ت هه بوو به فرۆشتنی جل وه برگی دووراو راخه رو پۆشاک، هه روه ها بازا ری (جه مه لونی گه وه شه) له سه رده می سه لاهه دیندا بنیا تخوا ره تایبه ت بوو به فرۆشتنی قوما شی ناو ریشمو، بازا رپکی ش تایبه ت بوو به فرۆشتنی که له وه لی بووک و خشل و زیر، بازا ری (بین القصرین) یه تایبه ت بوو به شمشیر و راوو قه لغان و رم و تیر، له گه ل پید او یستییه کانی

^۱ هه مان سه رچا وه (۵۵/۱)

^۲ هه مان سه رچا وه (۵۵/۱)

سەربازىيە كانى تىرى وەك چەك وە كەرەستە كانى تر، ئەمە جگە لە چەند بازار پىك كەتيايدا جل و بەرگى سەربازان و پۇشاكى سولتان و ئەمىرو وەزىرو دادوهرە كانى هەبوو و تايبەت بوو بە خەلكانى دەسەلاتدار، هەروەها هەندى بازارو پىشەسازى لە فسطاط وە گوپزانە وە بۇ قاھىرە، ئەمەش ديار دەيه كى سروشتى بوو هەتا وەكو رى بديرىت بە نىشتە جى بوونى خەلكى بە گشتى لە قاھىرەدا ئەمەش هەلىكە بۇ بازركان و پىشە وەرەكان هەتا وەكو بىنە قاھىرە و چالاكى خۆيان لە نزىك پىاوانى دەولەت وە ئەنجام بەن، دواى رزگار بوونى دەولەت لە دەزگا پىشەسازىيەى كە لە بەر و بوومدا هەبوو لە سەردەمى باطمىداو بوو هۆى رۇشتنى ژمارەيك لە و پىشە وەرەانە بۇ بازارە جۆرا و جۆرەكان بە مەبەستى كار كردن تىايدا، ئەمەش يارمەتيدەر بوو بۇ زياد بوونى چالاكى پىشەسازى و گەشە كردنى لە قاھىرەدا، كە ئەمەش لە لای خۆيە وە رۆلى هەبوو لە گەشە سەندنى بازركانى لە سەردەمى سەلاخە دىنى ئەيوبيدا.

٢- شارى فسطاط: ئەتوانىن بلىن ئەو ناگرەى كە شاوور هەلى گىرساند خەرىك بوو بە تەواوى فسطاط لە ناو بەررىت، ئەگەر بنەمالەى ئەيوبى فرىاى نەكە و تىنايە، ئەو هەبوو لە و كاتە وەى كە ئەسە دەدىن شىركۆ وە زارەتى وەرگرت، سووربوونى خۆى نىشاندا لە سەر سەر لە نوئى بنىاتانە وەى ئەوشارە، پاشان سەلاخە دىنى برازای درىژەى بەم كارەداو گرنگىيە كى زۆرى بە فسطاط داو هەستا بە چاكسازى كردن لە مزگە و ت و دەزگا سەرەكىيە كانىداو چەندىن خويندنگەى تىادا بنىاتانە لە كۆتايىشدا بە هۆى شوراو حەسارىكە وە لە گەل قاھىرەدا تىكەلى كردو بەم شىوہەيش پاراستنى هەردووكىانى پىكە وە مسۆگەر كردو بە هۆى ئەم گرنگى پىدانە شەوہ: ئاوەدانى و رده و رده گەپايە وە بۇ شارو هەلى بنىاتانە وەى فسطاط لە سەردەمى سەلاخە دىنە وەو لە باربوو چەندىن بىناو بازارو كارگە دروستكران^١ كارگە كانىش فسطاطيش بە (مسابك) ناوزەند كران و، ئەوترا (مسابك النحاس) كارگەى تواندەنە وەى مسو (مسابك الفولاذ) كارگەرى تواندەنە وەى پۆلاو بە وشىوہەيش، گومانىش لە وەدا نىيە كە ئەو كارگانە كە لە فسطاط دا بوون، خامى كانزايى تىاوە لە قالب دراوى بەرھەم دەھىنا كە پىويست بوو بۇ پىشەسازى كانزاکان لە مىسردا بۇ دروستكردنى چەك و ئامىرى جەنگى سەربارى ئامىرە كانى ناومال و توحفە و (نەختىنە) جۆرا و جۆرەكان^٢.

^١ عمران القاهرة و خططها في عهد صلاح الدين، ل: ٢٢٧ - ٣٣٣.

^٢ عمران القاهرة و خططها في عهد صلاح الدين، ل: ٢٤٩ - ٢٥٢.

^٣ الفنون الاسلامية في العصر الأيوبي (١٤٣/٢)

۳- تنیس: تنیس به‌گرنگترین ناوه‌ندی پیشه‌سازی رستن و چین داده‌نرئ له‌سهرده‌می نه‌سوبیدا، نه‌وه بوو زۆرینه‌ی میژوونوس و گه‌شتیاره‌کان زۆچون له‌پیشه‌سازی چینیدا، نه‌م جۆره قامیشه‌ش له‌ده‌ره‌وه‌ی تنیسا ده‌چینرا^۱، شایانی باسه ناوه‌دانی شاری تنیس به‌هۆی چالاکی پیشه‌سازی و بازرگانی خه‌لکه‌که‌یه‌وه بوو، هه‌تاوه‌کو پاشا الکامل محمدی کوپی نه‌یوب له‌ سالی (۱۶۲۴/ک/ ۱۲۲۶ز) شوراو خانوه‌کانی روخاند^۲.

۴- له‌و شارانه‌ش که له‌وکاته‌دا به‌ناویانگ بوون وه‌ک ناوه‌ندی پیشه‌سازی له‌سهرده‌می نه‌یوییدا: شاری دمیاط و نه‌خمیمو نه‌سکه‌نده‌ریبه‌و دورگه‌ی الروضة و شاری دیمه‌شوقو حه‌له‌بو^۳ چه‌ند شارێکی تر.

سییه‌م: نه‌هیشتنی باج و رازی بوون به‌داهاته شه‌رعیه‌کان:

سه‌یر نییه که دوا‌ی کۆچی دوا‌ی سه‌لاحه‌دین له‌خه‌زینه‌که‌یدا ته‌نها ۴۶ دره‌می زیو و یه‌ک دینار زێر مابیت، چونکه داهاتی ولاته‌که‌ی زۆر زۆر بوو و خه‌رجیه‌ سه‌ربازییه‌کانیشه‌ی زۆر ده‌بوون، هه‌رچه‌نده نه‌و ناوچانه‌ش زۆر بوا‌یه‌ن که ده‌که‌وتنه ده‌سته‌یه‌وه هینده داهات و خه‌رجیه‌کانی زۆتر ده‌بوون، هه‌میشه‌ش کاری به‌م بئه‌مایانه ده‌کرد:

- ۱- هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی باج و (ضریبه) نادروسته‌کان له‌هه‌موو نه‌و ولاتانه‌دا که نازاد کراو بوون.
- ۲- رازی بوون به‌داهاته شه‌رعیه‌کان وه‌ک زه‌کات و سه‌رانه‌و خه‌راج و ده‌ستکه‌وت و ده‌یه‌کی بازرگانی، داهاتی میسریش سه‌رچاوه‌ی یه‌که‌می بوو، چونکه میسری به‌شانشینی خۆی ده‌زانئ، بۆیه نه‌و باجانه‌ی تیا‌دا هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه که له‌سه‌ر مه‌غریبه‌یه‌کان دانرا بوو بۆ حه‌ج و باجی له‌سه‌ر بازرگانه‌کانی یه‌مه‌ن لا‌بردو وێرایی هه‌لگرتنی نه‌و باجانه‌ی که هاوشیوه‌ی نه‌مه بوون له‌دیمه‌شوقدا له‌کاتی نازادی کردنیدا هه‌روه‌ها له‌حه‌له‌بو و سنجار (شه‌نگار) و رقه‌شدا هه‌مان کاری کرد، سیاسه‌تی دارایشی له‌و بلا‌وکراوه‌یه‌دا ده‌رده‌که‌ویت که ده‌ری کرد له‌کاتی هه‌لگرتنی باج له‌سه‌ر رقه‌که‌ تیا‌دا هاتوه‌و: خراپترین نه‌میر نه‌و که‌سه‌یه که کیسه‌ی پرکات و خه‌لکی هه‌زار بکات، و دورترین که‌سێشیا‌ن له‌راسته‌یه‌وه نه‌و که‌سه‌یه که به‌ناهه‌ق پاره له‌خه‌لک وه‌رگریت و نه‌و کاره‌ش به‌ره‌وا بزانت، هه‌ر که‌سێکیش له‌به‌رخاتری خوا ده‌ستبه‌رداری شتێک بێت بۆی قه‌ره‌بوو ده‌کاته‌وه‌و هه‌رکه‌سێکیش قه‌رز بدات به‌خوا

^۱ یه‌کێکه له‌شاره‌ جوانه‌کان، دورگه‌یه‌کی نزیک ده‌ریایه له‌میسردا له‌نتیوان نه‌له‌رماو دومیا‌طدا.

^۲ الفنون الاسلامیه فی العصر الايوبي (۱۴۵/۲۱)

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۱۴۶/۲)

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۱۴۶/۲ بۆ ۱۴۸)

وهریده گریته وه، کاتی دقه شمان نازادکرد بینیمان چهوری ده خوریته و ستم ده کریته،
 نیمه ش فرمانانداو پیوستیمان کرد له سهر خۆمان و سه رجهم والیه کان که ئەم باجانە
 هه لگرو... فرمانمان دا ئەو دەرگایانە دابخیزن و هه لبه شهینریته وه و له دیوانه کاندا
 نه هیلزین و هه موو ده وله مه ندو هه ژارانێ لی ببه خشرین^۱ به شیوه یه کی هه میسه یی.

به م شیوه یه ئەو باجانە هه لگرا که خاچه رسته کان له الصلت و البقاء و جبل عوف و السواد و
 جۆلندا و هریان دهرگرت. فره نهجه کانیش نیوه ی به روبومیان لی ده سه ندن، هه روه ها سه لآحه دین
 فه رزی زه کاتی زیندوو کرده وه (که فاطمیه کان هه لیان وه شانده بویه وه) وه ک نامازه یه ک بۆ
 که پانه وه ی مه زه بی نه هلی سوننه و خستییه بری باجو سه رانه ناره واکانیان و گرنگی ده دا
 به کۆکردنه وه ی و دیوانیکی بۆ ته رخان کردبوو که (سه ره رشتیاری زه کان) سه روکاری ده کردو
 موچه یه کی که می هه بوو، هه روه ها زه کات له زیرو زیوو بازگانی و مه پو مالآت و کشتوکال
 وهرده گرا، به لام ماده خۆراکیه کانی وه ک کونجی و تۆوی که تان و زهیتون و سه وزه زه کاتیان
 له سه ر نه بوو، باجی خه راجیش به پی سیستم و له کاتیکی دیاریکراودا وهرده گرا، کاتی که پیوست
 بوو سالی هه تاوی بگۆردریته به سالی کۆچی له سالی ۵۶۷ه ک دا چونکه کاتی کۆکردنه وه پیش کاتی
 به روبووم ده که وت سه لآحه دین ده سه برداری نه وه بوو، به لام شوینه کانی تری وه ک شام و جه زیره
 نه وه خه راج به پیی رو به ری زه وی به فه ددان وهرده گرا و گه نم و جۆ دوو نه رده ب و نیو بوو بۆ یه ک
 فه ددان بوو، سو ده منده کان باجه کانیان کۆده کرده وه نه یانبرد بۆ دیوانی سولتان، هه روه ها پاقله و
 نۆکیش به هه مان شیوه بوو، هه ندی به روبومی تریش باجی له سه ر بوو وه ک تری و به روبومی
 دره خت، که له نیوان دیناریکه وه تا پینج دیناردا بوو بۆ هه ر فه ددانیک، له سالی سینه میشدا له سی
 دینار زیاتر نه بوو، خه لکی غه یره دین و نه هلی کیتابیش سه رانه یان ده دا به لام ژنان و مندالان و پیاوه
 ئاینیه کانیان له سه ریان نه بوو، هه روه ها پیشی ده و ترا باجی (الجوالی) کۆی جالبه و به پیی
 که سه کان ده گۆرا، له دیناریکه وه بۆ (۵ و ۴) دینارو جگه له دوو دره م و نیو که ده بی هه مووان
 سالانه بیده ن، له به ر نه وه ش که ته خته و کانزاکان پیوست بوون بۆ دروستکردنی چه ک، نه وه
 سه لآحه دین نه یده هیشت که س ده سته به سه ردا بگریته و له لایه ن ده وله ته وه قۆرخ کرابوو، چونکه

^۱ صلاح الدین الفارس الممجاهد و الملك الزاهد، ل: ۳۸۸.

^۲ صلاح الدین الفارس الممجاهد و الملك الزاهد، ل: ۳۸۸.

^۳ صلاح الدین الفارس الممجاهد و الملك الزاهد، ل: ۳۸۸.

له حاله تی شهردا بوو له گه ل فرهنجه كانداو ههركه سئكيش قاچاغي پتوه بگردايه سزايه كي توندى ده دا.

نۆريه ي داها ته كانى دهوله تيش له جهنگ و قه لاو هه سارو مرگه وتو قوتابخانه كانو سه نگره كاندا خه رج ده كرا سه ربارى موچه ي فه رمانبه رانو دروست كردنى فرۆشگا له كوچه و ريكا كاندا... هتد.

چوارهم: نه خوشخانه كان له سه رده مي سه لاهه ديندا:

له سه رده مي سه لاهه ديندا خويندن گه ي تايبه ت نه بوو بو خويندن ي پزيشكي به لكو نه م پسپوريه له نه خوشخانه كاندا ده وترايه وه، پاشان قوتابي پاش وه رگرتنى بابه ته كه سه ردانى نه خوشه كانى ده كردو به سه رى ده كردنه وه بو زانينى بارى ته ندروستى نه خوشه كان چاره سه ر كردنيان^۱، هه روه ها سه لاهه دين هه ستا به بنياتنانى چه ند نه خوشخانه يه ك له سه رده مي خويدا له وانه:

● نه خوشخانه ي ناصرى له قاهيره دا: سه لاهه دين هه ستا به بنياتنانى نه خوشخانه ي ناصرى

له قاهيره داو، يه كيك له كو شكه كانى هه لباردو كردى به نه خوشخانه يه كي گه و ره، نه و كو شكه ش زور هيمنو دور بوو له ده نكه ده نگو قه ره بالئى^۲. دكتور نه حمه د عيسى نه لئى: نه خوشخانه ي ناصرى يان صلاحى يان نه خوشخانه ي سه لاهه دين: كاتى سه لاهه دين ده ستى گرت به سه ر ميسردا له سالى ۵۶۷هـ - ۱۱۷۱ز دا و كو شكى فاطميه كه كانى كه وته ژيژر ده ستى، له كو شكه كه دا هؤليك هه بوو كه العزيز بالله له سالى ۳۸۴م / ۹۹۴ز دا بنياتى نابوو، سه لاهه دينيش كردى به نه خوشخانه و بووه نه خوشخانه يه كي به ناويانگ له ناو كو شكدا^۳، القاضي الفاضل يش ده رباره ي گوربانكاريه كه كانى سالى ۵۷۷هـ / ۱۱۸۱ز نه لئى: سولتان سه لاهه دين يوسفى كورپى نه يوب فه رمانيدا به كردنه وه ي نه خوشخانه يه ك بو نه خوش و خه لكى لاوازو كه م ده رامه ت و بو نه م مه به سه ته ش شوئيئك له ناو كو شكدا دياريكراو فه رمانئيكى ديوانى بو ده ركراو دووسه د دينارى بو ته رخان كراو به روبومى ناوچه ي فه ييومى پى ده دراو پزيشكو جه رپراح و كارگوزارو كارمه ندى بو دياريكراو خه لكيش سو دى باشيان لئى

^۱ صلاح الدين الفارس المجاهد و الملك الزاهد، ل: ۲۸۹.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۸۹.

^۳ تاريخ الأيوبيين في مصر و بلاد الشام، ل: ۲۱۴.

^۴ المستشفيات الإسلامية، عبدالله، عبدالرزاق، ل: ۲۳.

^۵ تاريخ البيمارستانات في الإسلام، ل: ۷۶ - ۷۷.

وەرگرت و تیایدا بەسۆزەوہ مامەلەیان لەگەڵدا دەکرا، ھەرۆھا ئەم نەخۆشخانە یە کە لویەلی
 باشی بۆ دابین کرابوو کە لەکۆشکە جوانەکانەوہ ھینرا بوو و ھەموو پێداویستیەکانی
 چارەسەرکردن و ھەوانەوہی تیدا بوو،^۱ ئیبن جبیری گەپۆکیش وەسفی ئەم نەخۆشخانە یە
 دەکات کە سەلاحەدین لەقاھیرەدا بنیاتی نابوو و ئەلی: یەکیک لەسەرۆبەییەکانی ئەم
 سولتانە ئەو نەخۆشخانە یە بوو کە لەقاھیرەدا ھەبوو، کە لەیەکیک لەکۆشکە جوانەکانیدا بوو
 لەرووی فراوانی و رازاوەییەوہ، تەرخانی کرد بوو بۆ ئەم کارە باشە لەبەر رەزامەندی
 پەرۆدگار، سەرپەرشتیاریکی شارەزاشی تیادا دامەزراندو خەزینە ی دەرمانی دا یە دەست و
 دەسەلاتی بەکارھێنانی دەرمان و دروستکردنی بە ھەموو جۆرەکانیەوہ پێ بەخشی،
 ھەرۆھا لەکۆشکدا قەرەوێلەو جینگەیان بۆ نەخۆشەکان دیاری کردبوو کە بەیانی و ئیوارە
 تیایدا دەمانەوہ و خواردن و خواردنەوہی گونجاویان بۆ دابین دەکرا، بەرامبەر ئەم شوێنەش
 شوێنیک تاییبەت کرابوو بەئافرەتان و سەرپەرشتیشیان بۆ دابین کرابوو، لەتەنیشت ئەو دوو
 شوێنەشەوہ شوێنیک فریوان دابین کرابوو کە کورسی تیدا بوو بەپەنجەرە ی ئاسن دەوری
 گیرابوو بۆ شیتەکان، ئەوانیش رۆژانە کەسێک بە دەمیانەوہ بوو و پێداویستی بۆ جیبەجی
 دەکردن، سولتانیش ھەموو ئەم شوێنانە ی بەسەر دەکردەوہ و جەختی دەکردەوہ لەسەر
 خزمەتکردن و گزنگی پێدانیان.^۲ علی موبارەک پاشا ئەلیت: کاتی سولتان سەلاحەدین
 یوسفی کوپی ئەیوب بووہ کاروباری گرتە دەست و کۆشکەکانی بەسەر ئەمیرەکانیدا دا بەش
 کرد بۆ نیشتە جی بوون تیایدا، کۆشکیکی تەرخان کرد بۆ نەخۆشخانە و ئەم نەخۆشخانە یەش
 ناسراو بوو بە (العتیق) دەرگاکی کەوتبووہ بەرامبەر گەرەکی ملوخیەوہ کە لەکۆندا
 گەرەکی (قائد القواد) و ئیستاش ئەو خانوہ یە کە بە (دار الغمری) ناسراوہ لەگەڵ خانوہەکانی
 دەروویەریدا، وەک لەحجج الاملاکدا ھاتووہ کە لەکۆتایی گەرەکی کەدایە لەلای دەرگا
 بچوکیەوہ کە دەکەوێتە لای کۆشکی (الشوق) و لێیەوہ دەچیتە ناو نەخۆشخانە ی
 عەتیق.^۳ ھەرۆھا سەبارەت بەو پزیشکانە ی کە لەنەخۆشخانە ی ناسریدا کاریان دەکرد،
 ئەوہ بەناویانگرتینیان ئەمانە بوون: رضی الدین الرجیبی، ابراھیمی کوپی الرئیس میمون و،

^۱ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۶.

^۲ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۶.

^۳ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۷.

^۴ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۷.

كۆپى ئەبى ئەصبىيەو، شېخ السىدى كۆپى أبى البىان، قاضى نفىس الدىنى كۆپى الزىر^۱.

● **نەخۇشخانەى ئەسكەندەرىيە:** لەلايەن سەلاحەدىنەو بىياتنرا كاتىك لەسالى ۵۷۷هە دا چوۋە ناويەو، و دەستى كۆپ بەخوئىندى الموطأ لەسەردەستى شېخ ابو الطاهرى كۆپى أبى عوف و تىايدا خانويەكى دروستكرد بۇ مەغرىبىيەكان و قوتابخانەيەكىشى وەقف كۆپ بۇ توران شای برای^۲.

● **نەخۇشخانەى سەلاحى لەقودسدا:** ئەم نەخۇشخانەشى پاش رزگار كۆردى قودس^۳ بىيات نا لەسالى ۵۸۳هە/۱۱۸۷ز دا، (الموسوعه الفلستىنية) فەرەنگى فەلەستىنى دەربارەى بىمارستانى سەلاحى لەقودسدا ئەلى: يەككىكە لەشاكارەكانى سولتان سەلاحەدىنى ئەيوبى^۴. سەلاحەدىنىش پزىشكى شارەزای بۇ دابىن كۆپ و وەقفى زۆرىشى بۇ تەرخان كۆپبوو، ئەم نەخۇشخانەيش يەككىك بوو لەبەناوبانگەرتىن نەخۇشخانەكان لەو سەردەمەداو زانستى پزىشكى تىادا دەخوئىنراو بەشئوہى پراكتىكىش تىايدا پىادە دەكرا^۵.

● **نەخۇشخانەى عەككا:** لەسالى ۵۸۳هە داو دواى نازاد كۆردى بەيتولموقدىس لەلايەن سولتان سەلاحەدىنەو، لەرىگەى گەرانەو پىدا بۇ دىمەشق سولتان لەعەككا لايداو چوۋە قەلاكەيەو بەھادىن قەراقوشى راسپارد بۇ نۆزەنكردنەو نوپكردنەو جوائىكەتى و خانوى (ئەلئەسبتارىيەى) كۆپ بە دوو بەشەو و وەقفى كۆپ بۇ ھەژاران و زانايان، خانوى (ئوسقوفى) كۆپ بە نەخۇشخانە و وەقفى باشى بۇ تەرخان كۆپ سەرپەرشتى سپارد بە قاضى جمال الدىنى كۆپى أبى النحبىو بەسەركە و توويى گەرپايەو بۇ دىمەشق^۶.

بەچاوپۆشى كۆپ لەفراوانى نەخۇشخانەكان كە لەوانەيە ھەندىكىان جىاوازيبو بن لەوانى تريان لەرووى رووبەرى باخچەو نەخشەسازى و ژمارەى نافورەكانەو، بەلام نەخۇشخانەكان بەشئوہيەكى گشتى نەخشەيەكى سەرەكىان ھەبوو كە پىنكەتابو لە:
أ- چەند بەشئىكى تايبەت بەپىاو و بەشى ترىش كە تايبەت بوو بەژنو لەيەك جىابوون.

^۱ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۸.

^۲ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۹.

^۳ ھەمان سەرچاۋە، ل: ۲۵۰.

^۴ ھەمان سەرچاۋە، ل: ۲۵۱.

^۵ ھەمان سەرچاۋە، ل: ۲۵۳.

^۶ ھەمان سەرچاۋە، ل: ۲۵۵.

- ب- قاوشى نەخۇشخانەكان بەپىيى پىسپۇرى، ھۆلى تايىبەت ھەبوو بۇ ئەو نەخۇشخانەى كە توشى تابوبوون ھۆلى تىرىش بۇ نەخۇششە ئەقلى و دەروونى و نەخۇششەىكانى چاوو... ھتد.
- ج- قاوشى سەربەخۇ بۇ ئەو نەخۇشخانەى بەرەو چاكبونەو دەچوون ھەتاوەكو چاك دەبونەو.
- د- قاوشى پزىشكان بۇ پىشكىنى ئەو نەخۇشخانەى كە نەخەوئىنرابون.

● چەند ژورىك بۇ پزىشك و كارمەندو كارگېرەكان.

● ھۆلىكى وائەوتنەو كە تىايدا پزىشكە گەرەكان وائەكانىان دەوتەو لەگەل قوتابىەكانىاندا كۆدەبونەو.

● كىتئىخانەىەك.

● چىشخانەىەك بۇ لىئانى خواردەمەنى پاك و تەندروست، چونكە خواردن يەككە بوو

لەرىگاكانى چارەسەر، ھەرەھا دەرمانى چارەسەرىشى تىايدا دروست دەكرا.

● دەرمانخانەىەك بۇ ئامادەكردنى دەرمان.

● چەند گەنجىنەىەك.

● ھۆلىك بۇ شۆردنى مردوو.

● مزگەوتىكى بچوك بۇ نوپۇز كردن.

● ئەمە سەربارى گۆرەپان و باخچە كەچەندىن درەخت و ميوەو خواردەمەنى لەخۇگرتبوو،

زۆرىنەى ئەو نەخۇشخانەش خانوى تىا بوو بۇ كارمەندكانى.

پىنچەم: خانەقاي سۆفیهكان:

وشەى خانەقا وشەىەكى فارسىيە لەبنەرەتدا بەماناى سفروە خوان يان شوپنى نان خواردن

دەيت، پاشان بەو شوپنانه دەوترا كە پاشا و ئەمىرەكان بنىاتيان دەنا بۇ لەخۇگرتنى خەلكى رېبوارو

نەناسراو و بېگانە بۇ دابىنكردنى بژىوى بۇيان و ھۇشياركردنەو، ھەرچەندە پىنچ فەرزەى نوپۇز

لەشوپنىكى ديارىكراوى ئەم خانەقاىانەدا ئەنجام دەدرا، بەلام نوپۇزى ھەينى تىادا نەدەكرا،

خانەقاش كەمالى سۆفیهكان بوو لەقوتابخانە دەچوو، چونكە بەراستى قوتابخانەى ئەو كەسانە

بوو كە خۇيان بەكلاكدوبوئە بۇ ژيانى دنىانەويستى، چ ئەو كەسانە خەلكى سادە بن ياخود

خاوەن پىشەكان كە كارىان دەكرد بۇ جىبەجىكردنى بنەماى فەرمانكردن بەچاكە و قەدەغەكردنى

^۱ تنظيم صناعة الطب خلال عصور الحضارة العربية الاسلامية، ل: ۵۲۲.

^۲ تنظيم صناعة الطب خلال عصور الحضارة العربية الاسلامية، ل: ۵۲۲.

^۳ خانقاوات الصوفية في مصر في العصرين الايوبي والمملوكي (۲۲/۱).

خراپه له بازپه کاندا، ئەم جۆره خانەقایەش لەرووی ئەركو شیوه وه له قوتابخانە دەچوو، بە کورتی خانەقاکان له ئیسلامدا چەند خانویەك بوون بۆ زانست و خواپەرستی و رۆلی ئاینی و کۆمەلایەتی و رۆشنیبری گرنگیان دەگێرا له ژبانی کۆمەلگە ئیسلامیدا له سەرەتایی دامەزراندیەوه، سەرەتاوه پەیمانگە یەك بوون بۆ مەزھەبە فیهقییەکان و فرمودەو دواتریش ناوەندیکی تیشکدانەوهی رۆشنیبری بوو بەهۆی ئەو هەموو کتیبەیی که له کتیبخانەکانیاندا هەبوون له بوارە جۆریە جۆره کانی زانست و زانیاریدا.^۱

هەر وهک وه زیفەیی ناو خانەقاکان جۆراوجۆرو زۆربوو، که پۆستی شیخ و پیشه‌واو سەرپەرشتیاری وه قهفەکان یه که میان بوو، چەند کاریکی تری وهک مامۆستای مەزھەب و جەراحو نوسەر و خەزنەداری کتیب و شایەت و بانگوییۆو سەرپەرشتیاری گەرماوو چیشتلینەر و چیت‌ولینەر و خزمەتگوزارو دەرگاوانو ئاودیرو داھینەر و پیشەکانی تر. ئەم ئەرکه زۆرانەش ئەگەر بەلگەبیت له سەرشتیک ئەوه بەلگەیه له سەر ئەو ئەركو پۆسته جۆراوجۆرانەیی که لەم خانەقایانەدا هەبووه، هەر یه کیکیشیان بەپیتی هەول و ماندوبوونی کرێی دەدرایه بەجۆریک که بگونجایه له گەڵ دەوله مەندی و پله‌وپایەیی کۆمەلایەتیدا، ئەمە جگە له وه که ل و پەل و ئازوقەیی که وهریان دەرگرت وهک سەوزەو گۆشت و برنج و ماست و هەنگوین و شیرینی و هتد هەر وه ها جل و بەرگ و سابون و ئەو که ل و پەله زۆرهی که وهریان دەرگرت.^۲ سەلاحەدینیش هەمان رێبازی تورەدینی مامۆستای پەیرەو دەرکردو گرنگی بەم دەزگایانەو ئەو که سانه دەدا که هاتوچۆی خانەقایان دەرکرد، چاکەیی له گەڵ دەرکردن و له زۆر کاروباردا راویژی پێدەکردن و ریزی له زانایانان دەناو گویی بۆ نامۆزگارییه کانیان دەرگرت، ئەوانیش پشتیوانی بوون له جەنگەکانیدا دژی بەخاچەرسته‌کان،^۳ چونکه سەلاحەدین لای باوکی پەرۆهرده بوو بوو که چاکەکارو ره‌وشت بەرز بوو و چاکەیی زۆری هەبوو بۆ هەژاران و سۆفیه‌کان و له دانیشتنەکانیاندا بەشداری دەرکرد.^۴ ئیبن کهثیر ئەلئی: ئازاو بەچەرگ بوو، نوژیژی زۆری دەرکردو خانەقایەکیشی له دیمەشق و یه کێکی تریش له میسردا هەبوو،^۵ ئیبن خەله کانییش له بەعلەیه کدا خانەقایەکی سۆفیه‌کانی بینویه که پیتی دەرگرتا النجمیه و دراوته پال باوکی

^۱ هەمان سەرچاوه (۲۲/۱).

^۲ خانقوات الصوفية في مصر (۲۳/۱)

^۳ هەمان سەرچاوه (۲۳/۱، ۲۴)

^۴ صلاح الدين والصليبيون، أحمد الشامي، ل: ۸۱.

^۵ له البطولة و الفداء عند الصوفيتيه، ل: ۱۰۲.

^۶ البداية و النهاية، له البطولة و الفداء وه، ل: ۱۰۳.

سه‌لاحه‌دینو، ستایشی ده‌کات به‌وهی که زۆر پیاوچاک بووه، به‌لام که سایه‌تی به‌که‌م له‌رووی کاریگه‌ریه‌وه له‌سه‌ر که سایه‌تی و ره‌وشتی سه‌لاحه‌دین نوره‌دین مه‌حمودی گه‌وره و مامۆستای بووه، که لێیه‌وه فی‌ری چاکه‌کاری خۆشویستنی خواناسان و تیکۆشان و جیهاد بوو، و هه‌مان رییازی ئه‌وی گرته‌به‌رو پیش ئه‌وه‌ی هه‌ستیت به‌رزگارکردنی ولات له‌چنگی خاچه‌رسته‌کان بۆ ماوه‌ی دوانه‌ سال له‌سالی ٥٧٠هـ - ٥٨٢هـ کاری کرد بۆ یه‌کخستنه‌وه‌ی موسولمانان و ناماده‌سازی مادی و روحي، و چه‌ندین خانه‌قاو فی‌رگه‌ی دامه‌زاندو کردنی به‌ناوه‌ندی سه‌ریازی و په‌روه‌رده‌یی، الص‌فوری ئه‌لی: له‌هه‌موو ئه‌مانه‌دا له‌نوره‌دین کاری زیاتری کردو ئه‌مه‌شی به‌شيعر هیناوه و ئه‌لی:

أحيا الذي قدس نور الدين   وزاد ما أمكن من تحسين^١

سه‌لاحه‌دینیش داده‌نریت به‌یه‌که‌مین که سینک که ئه‌م شوینانه‌ی هینایه‌ میسره‌وه. فه‌لقه‌شه‌ندی ئه‌لی: خانه‌قاو ته‌کیه‌کان پیش ده‌وله‌تی ئه‌یویی له‌میسردا نه‌بوون و یه‌که‌م که‌س که دایه‌ینا سه‌لاحه‌دینی ئه‌یویی بوو، سیوی و مه‌قریزی و زانیانی تریش هاو‌پان له‌وه‌دا که: سه‌لاحه‌دین یه‌که‌مین که‌س بوو که خانه‌قای دامه‌زاند بۆ سوڤیه‌کان له‌میسردا شوینی زۆری بۆ وه‌قف کردو، خه‌لکانی ناو خانه‌قا ناسراو بوون به‌زانست و خواناسی و زانیانی پایه‌به‌رز سه‌رپه‌رشتیان ده‌کرد، له‌و پیاوانه‌ی که خه‌لکی چاوه‌رپیی به‌ره‌که‌تی ده‌کردن له‌پال ئه‌و وه‌زاره‌ت و ئه‌میری و به‌پۆه‌بردنی کاروباری ده‌وله‌ت و سه‌رکردایه‌تی کردنی سوپایه‌که‌ی هه‌یانبوو^٢، ئه‌م مه‌سه‌لانه‌ش بوونه جینی سه‌رنجی ئه‌ین جو به‌یری ئه‌نده‌لوسی گه‌رۆک له‌گه‌شته‌که‌یدا به‌ره‌و رۆژه‌لات، بۆیه ئه‌لی: له‌چاکه‌کانی ئه‌م ولاته (میسر) و ئه‌و سه‌روه‌ریانه‌ی که بۆ سوڵتانه‌که‌ی ده‌گه‌رپته‌وه: ئه‌و قوتابخانه‌ و خانه‌قایانه‌ بوو که ته‌رخان کرا بوو بۆ خه‌لکی خواناس و په‌رستشگار.... ئه‌و سوڵتانه‌ش که ئه‌م سوننه‌ته باشانه‌ی دایه‌ینا سه‌لاحه‌دین بوو، سه‌لاحه‌دینی سه‌رکه‌وتوو، خوای گه‌وره‌ چاکی و سه‌رکه‌وتنی به‌رده‌وام بکات^٤.

هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین ره‌حمه‌تی خوای لای بی‌ت له‌هه‌موو ئه‌و شوینانه‌دا که چوو بووه ناویان قوتابخانه‌ی زانسته شه‌رعییه‌کان و خانه‌قای له‌ته‌نیشته یه‌که‌وه بنیات نابوو، ئه‌وه بوو له‌کاتی ئازادکردنی قودسدا له‌سالی ٥٨٣هـ فه‌رمانی کرد به‌موسولمانان که پارێزگاری له‌کلێسای قیامه بکه‌ن و له‌نزیکیه‌وه قوتابخانه‌یه‌کی بۆ زانیانی شافعی مه‌زه‌ب و ته‌کیه‌یه‌کی بۆ پیاوچاکه

^١ وفيات الأعيان (٢٥٧/١)

^٢ صبح الأعيان (٤/٧/٣)

^٣ الخطط (٤١٥/٢)، البطولة والفداء، ل: ١٠٤.

^٤ رحلة نين جبير، ل: ٤٦، البطولة والفداء، ل: ١٠٥.

سۆفیه‌کان بنیات ناو چەند شوپننیکى بۆ وه‌قف کردو بەم شیۆه‌یه‌ش چاکەى له‌گەڵ هەردوولادا کرد^۱ له‌کاتى ئازادکردنى عەککاشدا، نیوه‌ى خانەى (ئسبەتاریه‌ى) کردە وه‌قف بۆ سۆفیه‌کانو نیوه‌که‌ى تریشى وه‌قف کرد بۆ زانایان^۲، ئەمەش سەیر نییه‌ بۆ سەلاحەدین، بە‌تایبەت ئەگەر بزانیست که هەردوولا (سۆفى و زاناكان) هاوپی بوون له‌هەموو جەنگ و فتوحاته‌کانیدا، میژوونوسانیش ئەم بە‌شداریه‌یه‌یان بۆ تۆمار کردوین، بە‌تایبەت له‌کاتى ئازادکردنى به‌یتولمه‌قدیسدا، ئیبن خەله‌کانى ئەلئى: ئەم ئازادکردنه‌وه‌ى زۆر مەزن بوو، خەلکانیک له‌زانایان و خەلکانیکى زۆرى دونیا نه‌ویست و زاھید له‌گەلیدا ئاماده‌بوون^۳ ئیبن الوردیش له‌تاریخه‌که‌یدا پالپشتى ئەمە دەکات و ئەلئى: له‌ئازادکردنى قودسدا خەلکانیکى زۆر له‌زاھیدو دونیانه‌ویستان و زانایانى میسرو شام ئاماده‌ بوون، بە‌جۆرێک که که‌سیان لى دوانه‌که‌وتبوو^۴، سەلاحەدینیش زانایانى سۆفى له‌گەل خۆیدا دەبرد بۆ وه‌رگرتنى راو راویژ پێکردنیان، ئەمە جگە له‌وه‌ى که ئاماده‌بوانیان پالته‌ریکی به‌هیزه‌ بۆکۆشتارى ئازایانه^۵. که‌سایه‌تى سەلاحەدینیش که‌سایه‌تیه‌کی خۆشه‌ویست بوو لای سۆفیه‌کان، چونکه‌ ریبازى دونیانه‌ویستى هەلبژاردبوو و هیچ مالیکى نه‌بوو که زه‌کاتى بکه‌وێت و پاش خۆشى چل‌وحه‌وت دره‌مى ناصرى و یه‌ك پارچه‌ ئالتونى جێهێشت و نه‌ مولک و نه‌ خانوو نه‌ بیستان و هیچ جۆره‌ سامانیکى جى نه‌هێشت و، له‌دونیا‌دا به‌خێوه‌تیک رازى بوو که ره‌شه‌با به‌چه‌پ و راستدا ده‌یبردو ده‌یه‌ینا^۶. هەروه‌ها سەلاحەدین ئالتون و قورپى به‌لاوه‌ یه‌کسان بوو، ئیبن شه‌دداد ئەلئى: له‌کاتى قسه‌کردنیدا له‌سەلاحەدینم بیست وتى: ئەکریت له‌خەلکدا که‌سانیک هەبن که وه‌کو خۆل سەیرى زۆر بکه‌ن، دیاره‌ مه‌به‌ستى لێره‌دا خۆیه‌تى^۷، رىوايه‌تى زۆر هاتوه‌ که دونیا نه‌ویستى و ساده‌ى سەلاحەدینمان بۆ دوپات ده‌که‌نه‌وه‌ له‌خواردن و پۆشاکیدا له‌کاتیکدا که‌پاره‌ى زۆرى ده‌به‌خشى به‌زانایانى سۆفى و چەند گوندیکى به‌داهات و مولکه‌کانیه‌وه‌ وه‌قف ده‌کرد بۆ خانەقاو خەلکانى هەزار^۸، هەروه‌ها سەلاحەدین دیوه‌خانى بنیات ده‌نا له‌شویته‌ دووره‌ ده‌سته‌کاندا که

^۱ الفتح النفسى و الفتح القدسى، ل: ۱۴۵.

^۲ وفيات الأعيان (۱۷۹/۷)

^۳ تامة المختصر في أخبار الشر (۱۴۷/۲)

^۴ البطولة و الفداء عند الصوفية، ل: ۱۰۶.

^۵ النوادر السلطانية، ل: ۶، ۱۶.

^۶ البطولة و الفداء، ل: ۱۰۷.

^۷ تاريخ الأيوبيين، ل: ۲۱۵.

^۸ البطولة و الفداء، ل: ۱۰۸.

دووربوون له ناوه دانبيیه وه و له سهر ریځای شاره کان بۆ خزمه تکرډنی خه لگی ریوړو گه شتیار، ښېن جیریش نه و دیوه خانیه بینیبوو که سه لآحه دین له ریځای نیوان دیمه شق و حمصدا بنیاتی نابوو، و ناسراو بوو به (دیوه خانی سولتان) هه روه ها نه میر به هادین قهره قوشیش (دیوه خانی السبیل) تیادا بنیات نابوو^۱. هه روه که سه لآحه دین گرنگیده دا به راکیشانی زانایان و سؤفیه کان و په که م خانه قای بۆ بنیات نان له میسر داو کردیه شوینی نه و سؤفیه هه ژارانیه که له ولآته دووره کانه وه هاتبوون و وه قفی زؤری بۆ دابین کردبوون و شیخیکئی کردبووه سه په رشتیان که به (شیخی گه وره) ناسرا بوو، مه قریزیش باسی نه وه ده کات که: دانیشتوانی سؤفی نه م خانه قایه ناسرا بوون به زانست و خواناسی و ژماره شیان ده گه شته سی سهد که س، و سولتانیش رؤژانه نان و شیرینی بۆ دابین ده کردن و سالآنه ش چل دره می بۆ پؤشاک کرین پیده دان و گه رماویکیشی له تهنیشت خانه قاکه وه بۆ بنیات ده نان و هه رکه سیکیشیان بیویستایه سه فهر بکات نه وه نده پاره ی ده دایه که پی بگه شتایه ته جیی مه به سستی^۲ نه م گرنگی دانه شی به کاروباری سؤفیه کان چه ند نامانجیکئی له پشته وه بوو که هه ندیکیان په یوه ست بوو به بزآوتی بوژاندنه وه ی مه زه بی سوننییه وه، چونکه سه رباری نه وه ی که سؤفیگه ری ناراسته یه کی میانه په وانیه ری زلی لیکیراو بوو له لایه ن فرمان په واو جه ماوهره وه به گشتی له و سه رده مه دا، به لآم گرنگی پیدانی به م شیوه یه به تاییه ت له میسر دا کاریکئی نامانجدار بوو و مه به ست پی بگه یشتن بوو به نامانجیکئی دیاریکراو، له وانه شه نه ینی نه مه نه وه بیته که فاطمیه کان له هه موو شیوازه کانیندا ده سته وسان بوون له بانگه وازکردن بۆ مه زه به که یانداو نه یانده توانی دزه ی پی بکه نه ناو بیروباوهری میسر ییه کان و به لآم به ناسانی کاریان ده کرده لایه نی سؤزداریان، رواله ته کانی خه مباری و گریان و شیوه نکرډن بۆ حسه ین (ﷺ) و شاهه نگ گیزان به بؤنه ی له دایکبوونی نه ندامانی نالوبه یته وه و زیندوراگرتنی له لایه ن فاطمیه کانه وه، هه موو نه مانه کاریگه ری خویان هه بوو له سهر هه ست و سؤزی میسر ییه کان و تا نه مپؤش ناسه واری به دی ده کریت، دیاره نه گه سه لآحه دی هه ولیدابیت زانایانی سوننه له هه موو شوینیکه وه کیش بکات هه تاوه کو به زانست و هزریان به شدار بن له بوژاندنه وه ی مه زه بی سوننه دا، نه وه لایه نیکی تریش هه یه که پیویسته تیز بکریت و له و ناراسته وه که فاطمیه کان پتیا ن داوه بگؤردریت به ناراسته یه کی تردا، بیگومان نه م لایه نه ش لایه نی سؤزداریه، که فاطمیه کان به ناسانی ده ستیان به سه ردا گرتبوو^۳، سؤفیگه ری سوننی و شوینکه و توانیشی په کیک بوون له گرنگترین نه و چین و

^۱ المواعظ و الاعتبار (۲/ ۴۱۵ / ۴۱۶).

^۲ التأریخ السیاسی و الفکری، ل: ۲۴۰.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۴۰.

تویژانهی که دهیانتوانی ئەم کاره ئەنجام بدەن و ئەو لایەنه تێر بکەن بەهۆی رەوشتی جوان و هێمانە و دنیا نەویستی و توانای دواندنی خەلک لەرێی مەجلیسی زیکرو نامۆزگاری و هتدەوه^۱ . سەلاحەدین و نۆرەدینیش توانیان سود لەو ژماره زۆرە ی سوفیه سوننەکان وەرگیرن بۆبۆژاندنەوهی مەزەهەبی سوننی و بەرپەرچدانەوهی شیعهگەری و شالاری خاچپەرستی .

شەشەم: چاکسازی کۆمەلایەتی:

ژیانی کۆمەلایەتی لەسەر دەمی سەلاحەدیندا مۆرکی جدی بوون و رووبەرپووبوونەوهی فرەنچ و لەناو بردنی دۆزمنی لەخۆگرتبوو.... زۆر دۆر بوو لەژیانی خۆهەلکێشان و خۆشکۆزەرانی درۆزنانەو، زیادەپەوی بێ مانا، سەلاحەدینیش رەحمەتی خۆی ئی بیّت پێشەنگ بوو بۆ سەریازو ژێر دەستەکانی لەجل و بەرگی سادە و خوار دەمەنی ئاسایی و مامەلە ی خاکیدا، عیمادی ئەصفەهانی لە وەسفی جل و بەرگی و هەلس و کەوتیدا ئەلێ: تەنھا شتیکی لەبەر دەکرد که لەبەرکردنی حەلال بوایه وەک کەتان و لۆکە و خوری، هەرکە سێکیش تێکەلای بکرا یە هەستی نە دەکرد تێکەلای سولتان ئەکات لەبەر خاکی بوونی^۲ هەر وەها سەلاحەدین وەرزشکار بوو حەزی لەسوارچاکی و یاری تۆپین بوو و خەلکی بۆهان دەدا، خۆشی دوا نوێژی نیو پۆ سوار دەبوو بۆ سەیرکردنی یاری تۆپ و گۆچان پیاوانی دەوروبەریشی لەگەڵیدا دەپۆشتن، هەر کە دەگەشتە گۆرەپانەکە دانەبەزی بۆ سەیرکردنی یاریەکە و یاریزانەکانیش هەتاوێکی نوێژی عەسر لە یاریەکە یاندا بەردەوام دەبوون، لەگەڵ خەلکانی دەوروبەریدا بەشداری ئەم یاریە دەکرد، راوکردنیش یەکتێک بوو لەخولیاو ئارەزووێکی خەلکی ئەو کاتەو، بەتاک تاکو بەکۆمەل دەچوون بۆ راوکردنی بالندە و ماسی و مراوی و کەرۆشک و سەگیشیان لەراوێکی یاندا بەکار دەهێنا، ئەمەش ئەگەر بەلگە بیّت لەسەر شتیکی ئەو بەلگە یە لەسەر نامادە ی تەواو بۆ جەنگ و رووبەرپووبوونەوه بەوپەڕی هێزو تواناوه . لەو چاکسازییە گەورەکانەش کە سەلاحەدین لەکۆمەلگە ی موسولماناندا ئەنجامیدا، نەهێشتنی دیاردە ی بەد رەوشتی و رابواردنی ئارەوا بوو کە لەسەر دەمی فاطمیەکاندا باو بوو، بەتایبەت لەوەرزو بۆنە و جەژنەکانیاندا وەک جەژنی نەورۆز، ئەگەر بێشمانەوی رادە ی ئەو بەدرەوشتیە بزانین کە لەکۆمەلگە ی میسریدا بلابوبویووه ئەو دەبێ گۆیگیرین بۆ ئەو قسانە ی کە مەقریزی لە (الخطط) کەیدا ئەیکات و ئەلێ: خرابەکاری بابوو لەجەژنی نەورۆزدا، خەلکیکی زۆری لەگەڵ دابوو، خۆیان بەسەر خەلکیدا فەرز دەکردو لەرێورەسمێکدا کە لەمالی گەرەکاندا رێک دەخراو رازی

^۱ هەمان سەرچاوه، ل: ۲۴۰.

^۲ صلاح الدین الأيوبي، عبدالله ناصح، ل: ۱۷۸.

دەبوون بەدیاری سادە و ژنی خراپەکار کۆدەبوونەو هەژیر کۆشکی لؤلۇدا بەجۆرێک کە خەلیفە ئەیبینین و دەنگ بەرز دەکرایەو هەمە دەخورایەو هە لەرێگاویانەکانداو خەلکی شەرە ئاوو مەیان دەکردو ئەگەر مۆفئیکی باش لەمالی خۆی دەربچوایە پیاویدا ئەپژژنراو جل و بەرگی پیس دەکراو سوکایەتیان پێدەکرد، جا یادەبوو خۆی رزگاو بکردایە یاخود سوکایەتیان پێدەکرد^۱ بەلام سەلاحەدین ئەم دیار دە خراپانەئە هەلۆه شاندەو هە ژیانیکی پاک و بیگەردی بۆ دەستەبەرکردن و رەوشت و نەریته جوانەکانی ئیسلامی بۆ گێرانەو، لەو دیار دە خراپانەش کە کۆتایی پێ هینا بۆنە داھینراو هەکانی وەک رۆژی عاشورا بوو کە رۆژی ماتەمینی بوو لای فاطمیەکان و لەم رۆژەدا گریان و شیوون دەگێردراو دەست لەئیش و کارەکان هەلۆه گێراو بازارەکان دادەخران و خەلکیش پەریشان و غەمگین بوون وەک ئەو هەریەکیکیان خۆشەویستتین کەسی لە دەستدا بیت، سەلاحەدینیش توانی هەموو ئەم داب و نەریته نارەوایانە نەهێڵت^۲. سەبارەت بە بەخشندەیی و دابەشکردنی بەخشش و یارمەتی بەسەر خەلکدا، ئەو ئەتوانیت بەنارەزۆوی خۆت باسی بکەیت، ئەو بوو یارمەتی و بەخشینی وەک کەسێک بوو کە لەنەبوونی نەترسیت، چونکە تێپروانیی بۆ سامان وەک تێپروانیی بۆ خۆل و ابوو، پێشتریش ئامازەمان پێدا کە کاتێ کۆچی دوایی کرد هیچ مولک و خانوو و بیستان و گوند و کێلگە یەکی بەجێ نەهێشت و خەزینە کەشی تەنھا چل و حەوت درەمی ناصری زیو یەک پارچە زێری تێدا بوو، ئەمەش بەهۆی ئەو هەی کە پارە یەکی زۆری بەسەر پڕۆژە چاکسازییەکان و ئامادەکردنی کەرەستەئە جەنگی و خەلکانی هەژارو شایستەدا دابەش دەکرد...

هەتاو هەکو هاوکاری و بەدەمەو چوونی کۆمەلگە بەدی بیت و دەوڵەتیش بەهێزو تاکەکانیش ژیانیکی نمونەبیان بۆ دەستەبەر بیت، ئەمەش ئەو کارە بوو کە ئەم سولتانە دادپەرورە سەرکردە پالەوانەکاری بۆ کرد، لەو کارە مەزنانەش کە یادی سەلاحەدینیان بەرز راگرتوو: نەهێشتنی ئەو هەموو باجە بوو کە باری شانی تاکەکانی کۆمەلگەئە قورس کردبوو و ئارامی لەخەلک بریبوو، وەک ئەو باجانەئە کە ئەمیری مەککە لەسەر حاجیەکان داینابوو، ئەو بوو فەرمانرەوای مەککە فەرمانیدا بوو کە حاجیەکان پێشەکی لەشاری جدە باجەکانیان بدەن، ئەمەش ستمی تیاوو بۆ حاجیەکان، بەلام سەلاحەدین ئەم سیستەمەئە هەلۆه شاندەو هە ئەمەئە بۆ فەرمانرەوای مەککە قەرەبوو کردەو هەموو سالی هەشت هەزار ئەردەب گەنمی بۆ دەناردو بەمەرجی کە بەسەر خەلکی هەردوو حەرەمی پێرۆزی مەککە و مەدینەدا دابەش بکرت، بەم شیوہە سەلاحەدین ئەم

^۱ صلاح الدین الأيوبي، علوان، ل: ۱۷۹.

^۲ هەمان سەرچاو، ل: ۱۸۰.

باجه کی له سهر خه لکی هه لگرتو به و قهره بوهش که دهیدا سودی گه یاند به دانیشتونانی هه ردوو
 حهره می پیروژ، نه وهش که به لگه په له سهر کار به جیی و سوربوونی له سهر سه لامه تی کومه لگه و
 په کیتی نوممهت و ناگادار کردنه وهی له سته مکردن، نه وهیه که له وه سیه ته که یدا هاتوو به بۆ الملک
 الظاهری کورپی که ویلایه تی حه له بی پی سپارد بوو، له م وه سیه ته شدا وه ک قاضی ئیبن شه دداد
 نه یگتیرپته وه نه لی: وه سیه ت بۆ ده که م به له خواترسان چونکه نه وه بناغه ی هه موو چاکه په که و
 فه رمانیش پیده که م به وهی که خوا فه رمانی پیکردوی چونکه نه وه هۆکاری رزگار بوئته،
 ناگاداریشت نه که مه وه له خوین و ده ستخته خوینی خه لکی وه چونکه خوین گوئی لی ناخه ویئری،
 هه روه ها وه سیه ت بۆ ده که م به راگرتنی دلی خه لکی و سه یرکردنی کاروباره کانیا ن چونکه تو
 نه مینداری من و خویات به سه ریانه وه، هه روه ها وه سیه تی راگرتنی دلی نه میرو پیاوانی ده وه له ت و
 به رپرسانت بۆ ده که م، چونکه تو ته نها به خو شپویی و دلپراگیرکردنی خه لکی ده گه یته نه و پله و پایه،
 رقت له که س نه بیته چونکه مردن که س ناهیلته وه، ناگات له نیوانی خۆت و خه لکیش بیته چونکه
 به هۆی ره زامه ندی نه وانه وه خوا لیت خو ش ده بیته، نه وهی له نیوان توو په روه ردگاریشدا به نه وه
 لی خۆش ده بی چونکه په روه ردگار به خشنده و میهره بانه.^۲

نه مه گرنگترین نه و چاکسازیه کومه لایه تی و راستکردنه وه ره وشتیانه بوو که سه لآحه دین پیی
 هه ستا: هه تا وه کو کومه لگه ی ئیسلامی له سه رده می نه ودا شانازی به جوانترین نا کارو باشترین
 نه ریت و شیواترین ره وشته وه بکات.

حه وه ته م: چاکساز ی له بواری بیناسازیدا:

له م بواره شدا بایه خیکی باشیدا به شورا و حه ساری قاهره، کاتی که زۆربه ی روخابوو و بووبوو
 به ریگه په ک که که سی نه ده گتیراپه وه، نه ویش هه ستا به نۆژه نکردنه وه و سه ره رشتیکردنی بۆ نه م
 کاره ش به هانه دین قه راقوشی هه لئیزارد، پیوانه ی نه م شورایه ش له سه ره تا وه تاکۆتایی به ده وری
 نه و شارانه دا درێژه ده بویه وه که شاری قاهره یان پینک ده هیتا له سه رده می نه ودا، که نه ویش شاری
 فسطاط بوو که عه مری کورپی عاص دروستی کردبوو، له گه ل شاری العسکر که صالحی کورپی عه لی
 عه باسی بنیاتینا و، شاری قاهره ش که جه وه ره الصقلی دروستی کرد، ئامانجیش له بنیاتنانی نه م
 حه ساره پاراستنی ولات بوو له پیلانی ناحه زان، له پال نه م حه ساره شدا قه لآی (الجبل) ی بنیاتنا
 هه تا وه کو قاهره پارێزراوتر بیته له دوژمنان، به لام نه ی توانی هه موو نه م کارانه ته وا و بکات به هۆی

^۱ صلاح الدین، علوان، ل: ۱۸۱.

^۲ صلاح الدین، علوان، ل: ۱۸۱.

سه رقالبوون به جهنگه جؤراو جؤره كانه وه له سه رجهم به ره كاندا، ئهم قه لايه ش يه كي كه له شوينه واره توكمه كان له ميژووي ميسرداو چهند جار يك دهستي گؤرانكارى پى گه شتوره له چهند سه رده ميكي ميژودا، هه روه ها له قه لايانه ي كه سه لاحه دين بنياتينا: قه لاي سينا كه له نيوه دورگه ي سينادا له دورى ۵۷ كيلومه تره وه له باكوپى رؤژه لاتي شارى سويسه وه بنياتينا، هه روه كه له باشورى ئهم قه لايه شه وه دوو مزگه وتى له تهنيشت يه كه وه بنياتنا، له گه ل حه وزيكى ئاو بو تيرئاو كردنى خه لكانى تينوو، له سه ر يه كي كه له دوو ده رگا كه حه وزه كه ش نوسراوه: بسم الله الرحمن الرحيم، سلاوو درودى خوا له سه ر محمدى گه وره مان، خواى گه وره مولكى گه وره مان الناصر صلاى دين و دنيا بپاريزيت، پاشاى ئيسلام و موسولمانان و جينشيني ئه ميرى باوه پداران، ئهم تهنكيه له لايه ن پاشا على كورپى ناصر العادل المظفر وه نؤژهن كراوه ته وه له سالى ۵۹۰ هـ لى بوه ته وه^۱ هه روه ها م. نعم شقير له كتيبي (تاريخ سيناء و العرب) دا ئه لى: كه ئه وه به لاي ئهم قه لاي مزگه وتانه دا تييه پروه و بينيوپه تى قه لا كه ده رگا يه كي گه وره ي هه يه له لاي باكوپى رؤژئاو وه له سه ر چوارچيوه كه شيه وه به رديكى ميژووي عه ره بى چوارگوشه هه بووه كه به چهند پيتيكي ديار ناوى سه لاحه دينى له سه ر هه لكؤلرا بوو: بسم الله الرحمن الرحيم خلد الله ملك مولانا الملك الناصر صلاح الدين، سلطان الاسلام والمسلمين، يوسف العادل الناصر في جهادي الاخرة سنة ۵۸۳ هـ ك^۲ گرنگيدانى سه لاحه دين به دامه زاندى قايمكاريه سه ربازييه كان هه موو شتيك نه بوو، به لكو گرنگيشى ده دا به ئاوه دانكرده وي دورگه ي الروضة و الجيزة و بنياتنانى ده زگاي پيوانه كان وه له كنده نى جوگه و بنياتنانى نه خو شخانه و خو يندنگه و خانه قاو شارى جيزه و الروضة يه كي كه بوون له گرنگترين شوينه كان له سه رده مى سه لاحه ديندا، ئيبن جبير له گه شته كه يدا ئه لى: هه موو رؤزيكى يه كشه ممه له الجيزه دا بازارپيكي گه وره داده نراوه له نيوان جيزه و ميسريشدا دورگه يه كه هه بوو كه خانوى جوانى تيدا بوو له گه ل چهند شويني كدا كه بو رابواردن و گه شت دانرابوون، هه روه ها له نيوان ئه وي و ميسردا كه نداويك هه بوو له نيلداو مزگه وتيكي گه وره ي تيا بوو كه نويزى هه ينى تيدا ده كرا، ده زگاي پيوانه ش كه كه م و زيادبوونى نيلى ده پيوا له تهنيشت ئهم مزگه وته وه بوو، به رده روخام چهندين هونه رى جوانكارى له خؤده گرت^۳، هه روه ها سه لاحه دين ئاوديري بنياتناو كه شتيگه لى نؤژه نكرده وه و ديوانتيكى تاييه تى بو كه شتيگه ل داناو ناوى نا (ديوانى كه شتيگه ل) و دايه ده ست العادل براى،

^۱ صلاح الدين الأيوبي، ل: ۱۶۸.

^۲ صلاح الدين الأيوبي، ل: ۱۶۹.

^۳ صلاح الدين الأيوبي، ل: ۱۷۰.

هروه‌ها نه‌سکه‌نده‌ریه‌و دومیاط له‌گرنگترین به‌نده‌ره ده‌ریایه‌کان بوون له‌ولاتی میسر‌داو فسطاط و القوص گه‌وره‌ترین به‌نده‌ره‌کانی نیلی نه‌وکاته بوون، هروه‌ها نه‌و که‌شتیانه‌ی تیایدا دروست ده‌کرا که له‌به‌ره‌کانی جه‌نگدا ده‌مانه‌وه، یاخود ده‌چوون بۆ هی‌رش کردن له‌ده‌ریادا بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی وشه‌ی الله و به‌رزکردنه‌وه‌ی ئالای نیسلام، هروه‌ها سه‌لاحه‌دین به‌گرنگیه‌وه سه‌یری نه‌سکه‌نده‌رییه‌ی ده‌کرد وه‌ک ناوچه‌یه‌کی ستراتیژی بۆبه‌ره‌نگاریبوونه‌وه‌ی پرۆژه‌ی خاچه‌پرستی، هه‌ر بۆیه فه‌رمانی نۆژه‌نکردنه‌وه‌ی شوراو بورجه‌که‌یداو نه‌خۆشخانه‌ی تیادا دروستکردو گرنگیدا به‌پردو جۆگه تیایدا هه‌تاوه‌کو باری گوزه‌رانی کشتیارانی تیایدا باش بکات^۱.

چهند هۆکاریکیش رۆلی هه‌بوو له‌و گه‌شه‌کردنه‌ ئاوه‌دانیه‌دا که سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دین به‌خۆیه‌وه بینی، له‌وانه‌ش: هۆکاری ئاینی و جوگرافی و سیاسی و کارگێپی و ئابوری و سه‌ریازی و کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنیبری، دکتۆر عه‌دنان محمد فایز الحارثیش هه‌ستاوه به‌رافه‌کردن و روونکردنه‌وه‌ی نه‌م هۆکارانه له‌کتابه‌ به‌نرحه‌که‌یدا به‌ناوینیشانی (عمران القاهرة و خططها في عهد صلاح الدين الأيوبي)^۲ هروه‌ها دکتۆر عزالدین فراج له (مميزات العمارة في الطراز الأيوبي) دا نه‌تی: گرنگترین رووخساره بیناسازییه‌کان له‌سه‌رده‌می نه‌یویدا نه‌و قایمکارییانه بوو که له‌شیوه‌ی نه‌و بورج و ده‌روازانه‌دا خۆی ده‌بینییه‌وه که بۆ قه‌لاو شوراکانی میسر‌کرابوو، نه‌و ده‌رگایانه‌ش که سه‌لاحه‌دین دروستی کردبوو له‌جۆری (منکسر) شکاو بوون که (الباشوره)یان پێ ده‌وتراو له‌و داهیتانه بیناسازییانه بوو که تۆکمه‌یی زیاتریان به‌شوراکان به‌خشیبوو ریگای چوونه‌ژووره‌وه‌ش بۆی راسته‌وخۆی دیواره‌که‌ی نه‌ده‌بری وه‌ک جۆره ئاساییه‌کانی تر، به‌لکو دوزمن ناچار بوو که ده‌رگاکه له‌نیوان دوو بورجه‌وه بپریت که ده‌روازه‌یه‌کی تیاوو لی‌ره‌وه تیر ده‌هاویژنا به‌بێ بوونی قه‌لغان هه‌روه‌ها ره‌گه‌زێکی بیناسازی تر هه‌بوو که سه‌لاحه‌دین به‌کاری هی‌نا له‌قایمکارییه‌کاندا، که نه‌ویش شوپنیکێ به‌ردینی دیارو ده‌رچوو بوو له‌دیواری حه‌ساره‌که‌و به (السقاطة) ناو ده‌برا چهند بۆشاییه‌کی به‌رزی تیاوو که لی‌یه‌وه سه‌ریارزه‌کان تیره‌کانیان ده‌هاویشت بۆ دوزمن له‌پیش و نه‌م لاو نه‌ولاوه، هه‌روه‌ها مامۆستا کریرزیولیش سه‌لماندوویه‌تی که نه‌م ره‌گه‌زه بیناسازییه‌ رۆژه‌لاتیه‌، هه‌روه‌ک سه‌لماندی که به‌کارهی‌تانی شیوازی هه‌یوانی به‌یه‌کدا چوو له‌خویندنگه‌کاندا له‌میسردا به‌یداووه‌و هه‌رله‌ویش په‌ره‌ی سه‌ندووه، نه‌و بپرۆکه‌یه له‌ده‌ره‌وه‌ نه‌هی‌نراوه، هه‌روه‌ها زه‌خره‌فه‌و

^۱ صلاح‌الدین، علوان، ص: ۱۷۰

^۲ عمران القاهرة و خططها في عهد صلاح الدين، ل: ۴۰ - ۶۹.

نه‌خشی گه‌چین له‌م سه‌رده‌مه‌دا گه‌شهی کردو کارکردنیش به‌برد بره‌وی هه‌بوو و نوسینی نوسخیش ده‌رکه‌وت و له‌گه‌ل نوسینی کوفیدا پێکه‌وه کاریان پێده‌کرا^۱.

هه‌شته‌م؛ چاکسازی ئیداری؛

ده‌رکه‌وتنی ده‌وله‌تی ئه‌یوبی کاریگه‌ری زۆری هه‌بوو له‌هه‌ینانه‌کایه‌ی به‌ره‌پێشچوونی ئیداری گرنگدا، که پێچه‌وانه‌ی جیهازی ئیداری فاطمی بوو، قه‌لقه‌شه‌ندی باسی ئه‌وه ده‌کات که ده‌وله‌تی ئه‌یوبی کاتیک بووه میراتگری حوکمی فاطمی له‌زۆر شتدا جیاواز بوو لێی وه‌ک ریزبه‌ندی و ریکه‌سته‌نه‌کانی ناو میرنشینه‌که، هه‌ر بۆیه رووخساری میرنشینه‌که‌ی گۆپ^۲، چونکه هاتنی ئه‌یوبیه‌کان له‌رۆژه‌لاتی جیهانی ئیسلامیه‌وه رۆحیکێ نوێی هه‌ینا له‌بواری ئیداری و کارگێریدا که سه‌رچاوه‌که‌ی سیستمی سلجوقی و زه‌نکی و عه‌باسیه‌کان بوو، شێوازی ئه‌و گۆرانه‌کاریه‌ش که به‌سه‌ر ئه‌م ئیداره‌دا داهه‌ینایان جو‌راو‌جو‌ر بوو، گرنگترینیان داهه‌ینانی پۆستی ئیداری نوێ بوو وه‌ک پۆستی جیگری سو‌لتان^۳، که په‌نگدانه‌وه‌ی پێویستی چوونی سو‌لتان بوو بۆ غه‌زا ده‌ره‌نجامی جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستی، بۆیه پێویست بوو که سێک بیه‌تته جێنشینینی سو‌لتان له‌کاتی ئامانده‌نه‌بویدا^۴، هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین ده‌وله‌ته‌که‌ی دابه‌ش کرد به‌چهند هه‌ریمیکێ ئیداریه‌وه که هه‌ر یه‌که‌یان توانای تاییه‌ت و مۆرکی جیای هه‌بوو، وه‌ک میسرو شام و باکوپی عێراق و نه‌وبه‌و مه‌غریب و یه‌من و حیجاز و زۆرینه‌ی سه‌له‌کانی فه‌رمانه‌ره‌واییشی له‌به‌ره‌کانی جه‌نگدا به‌سه‌ر بردو سیاسه‌تی پلان دانان و جێبه‌جێکردن و سه‌ره‌رشتی کردن و ئاراسته‌کردنی سیاسه‌تی بالای ده‌وله‌تی موماره‌سه ده‌کرد، به‌لام ئازادی جێبه‌جێکردنی له‌مه‌سه‌له ناوخۆیه‌کاندا هه‌شتبویه‌وه بۆ والیه‌کان له‌خۆئاماده‌کردن و به‌رگریکردندا، به‌پێی بارودۆخ و توانای هه‌ر هه‌ریمیک، ئه‌مه‌ش له‌ئه‌مه‌رۆدا به‌ (لامه‌رکه‌زیه‌ت) ناو ده‌بریت، له‌راستیدا سه‌لاحه‌دین هه‌موو ده‌سه‌لاته‌کانی له‌ده‌ستی خۆیدا قۆرغ کردبوو، هه‌رچه‌نده ئه‌و ده‌سه‌لاتداری سه‌ره‌کی ده‌وله‌ت بوو، به‌لکو ئه‌و ده‌یزانی که دابه‌شکردنی ده‌سه‌لاته‌کانی واده‌کات که هه‌ر ده‌سه‌لاتیک بیه‌تته چاودێر به‌سه‌ر ده‌سه‌لاته‌که‌ی تره‌وه‌و بیه‌تته هاوشانی له‌به‌رکاره‌ینانی ده‌سه‌لاته‌کانیدا، هه‌روه‌ک دابه‌شکردنی کار له‌نیوان چهند که‌سیکی لێهاتوو و کارامه‌دا چهند تاییه‌تمه‌ندییه‌ک به‌ده‌ست دینیت وه‌ک باش ئه‌نجامدانی کاروخێرا به‌ئه‌نجام

^۱ فضل المسلمین علی الحضارة الأروبية، ل: ۲۲۸.

^۲ صبح الأعشى (۵۰/۴)، عمران القاهرة و خطتها، ل: ۲۲۴.

^۳ عمران القاهرة و خطتها، ل: ۲۲۴.

^۴ الحركة الفكرية في مصر، عبداللطيف حمزة، ل: ۴۸.

گه یاندنی^۱، قاهره ش ناوهندی حکومته که ی بوو و جیگرو وه زیره کانی تیایدا نیشته جی بوونو له قاهره وه فرمانی دهرده کرد بۆ هه ریمه کان و ولاتی شامیش ناوهندی جهنگو جیهادی بوو دژ به خاچه رسته کان^۲.

پۆسته گرنه کانی دهوله تیشی سپارد به کوپو خزمو که سه دلسۆزه کانی، نه مه ش بۆ پاراستنی سستم و ریبازی فرمانزه وایی و سه رکردایه تی، بۆ هه لئبژاردنیان پشتی به عه قلو ژیری ده به ست، ته نانه ت الملك الطاهر غازی له نه میریی حه له ب لبردو سپاردی به العادلی برای کاتی به رژه وهندی دهوله ت نه وهی ده خواست، نه گه ر میرنشینیکی ئیسلامیشی بختایه ته سه ر دهوله ته که ی فرمانزه واکه ی ده هیشه وه نه گه ر رازی بوایه ن سه ر به ده سه لاتی نه و بنو، سیاسه ته کانی جیه جی بکه نو کار بۆ نامانجه گشتیه ئیسلامیه کان بکه ن، هه ر که سیکیش رازی نه بوایه ده سه تبه رداری ده بوو بۆ هه ر کوئیه ک ده روا بابروا، شیوازی ناشتیانه شی ده گرتبه ر بۆ لیک تیگه یشتن له گه لیاندا، نه گه ر والیه کیش له ده سه لاتی ده رچوایه، چاوپۆشی له هه له کانی ده کردو به روویه کی گه شه وه پیشوازی لیده کردو زۆر ریژی لی دهنه، وه ک له گه ل تقی الدین عمردا کاتی ویستی له گوپرایه لی ده ریجیت و به ره و مه غریب پروات به هۆی له سه ر کار لبردنی له میسردا، هه روه ها چاودیری به رژه وهندی گشتی ده کرد له دامه زاندنو له سه ر کار لبردنی کار به ده ستاندا، سه رباری له به رچاوگرتنی بارودۆخی سیاسی و سه ربازی دهوله ت، سیاسه تیشی ناسراو بوو به دادگه ری و خاکی بوون و ههستی که سی بریندار نه ده کردو خۆی له که س به گه وره تر نه ده زانی و خۆسه پین و توندوتیژ نه بوو^۳.

به هانه دین قه راقوش: به کیکه له پیاوانی ئیداره ی نه یوبی، نه م پیاوه کۆیله یه کی زۆمی بوو، له یه کیک له گونده کانی ناسیای ناوه ند هه لاتبوو و چه ند شوینی کردبوو هه تا وه کو گه یشتبویه ولاتی شام پاشان بوو به خزمه تکاری نه سه ده دین شیرکوو نه ویش ئازایه تی و پیاوه تی تیادا به دی ده کردو به م هۆیه شه وه نزیکه کرده وه له خۆی و دهستی کرد به راهینانی له سه ر سوارچاکی و گه شه دان به به ره سه ربازییه کانی، پاشان له دیمه شقدا به به هانه دینی کوپی عه بدولای نه سه دی ناوی ده رکرد، وه سفکردنیشی به نازناوی نه سه دی له نه سه ده دین شیرکوو هاتبوو که هه ستا به کپین و په روه رده و فیرکردنو هۆکاریکیش بوو بۆ موسولمان بوونی، زۆدی نه برد به هانه دین به پله کانی سوپادا سه رکه وت هه تا وه کو پله ی فرمانده و نه میر، سه رکرده ی نه م سوپایه ش سه رکرده ی پاله وان

^۱ تاریخ الأیوبیین: ل: ۲۱۱.

^۲ تاریخ الأیوبیین: ل: ۲۱۱.

^۳ تاریخ الأیوبیین: ل: ۲۱۱.

ئەسە دەھەدەین شىركىز بوو، كە لە كۆتايى دەولەتى فاطمىدا ھاتە مىسرەو، پاشان لە سەر دەستى سەلاھەدەينى ئەيووبى دەولەتى فاطمى لەناو براو دەولەتى ئەيووبى لە جىيدا دامەزىنرا، ماناى قەراقوشىش لە زمانى توركىدا واتە ھەلۆ ئەو بەلندە رەشە ناسراوھى كە بەھۆى ئازايەتتەوھە ناوھەكەى لە مەروە دەنرەيت يان مەروە پى دەچوینرەيت، وشەكەش لە دوو بەش پىكھاتوھە: (قەرە) ماناى (رەش) و (قوش) ماناى بازىان ھەلۆ^۱. ئىبن خەلەكانىش كەمىك لە ژيانى ئەدووى و ئەلى: ئەلەين خزمەتكارى ئەسە دەھەدەينى شىركۆى مامى سەلاھەدەين بوو و ئەو ئازادى كردوھە، كاتىكەش سەلاھەدەين لەولەتى مىسرەدا دەسەلەتى بۆ يەكلا بوو يەوھە دەسەلەتى كۆشكى پى سپاردو كاروبارەكانى داھەدەست و پەشتى پى بەست بۆ بەرپۆھەردى ئىش و كارەكانى تىايدا، چونكە پىاويكى رووخۆش و ھىمەت بەرزبوو^۲، ئىبن كەسپرىش لە (البداية و النھاية) دا باسى ژيانى كردوھە و ئەلى: ئەمىر بەھائەدەين قەراقوش زانايەكى گەرە بوو، خۆى تەرخان كردبوو بۆ خزمەتى سەربازى و ئىدارى^۳. ژيانى ئەمىر بەھائەدەين قەراقوشىش پىر بوو لە دەستكەوتى گەرە و پالەوانىتى و دلسۆزى بۆ ئىسلام و موسولمانان لەكاتى ھاوپرەپتە تىكردى سەركردە سەلاھەدەينى ئەيووبىدا ھەروھە پاش كۆچى دواى كردى، ئەمەش وايلىكرد كە ببىتە جىي پىلانى دوزمانى داخ لە دل و خەلگانى ئىرەبى بەر^۴، لەو كارانەش كە پى سپىردراو بەباشترىن شىوھ ئەنجامىدا:

● پاراستنى كۆشكى فاطمى: ئەوھ بوو سەلاھەدەين ئەركى پاراستنى كۆشكى فاطمى پى سپارد ھەتاوھەكو ھىچ كەرەستە يەكى نەگات بە دەست دوزمانى ئەھلى سوننەت، ئەمىر قەراقوشىش بەباشترىن شىوھ ھەستا بەم كارەو شەونخونى دەكەشا لە پىناو پاراستنى كۆشكى فاطمىدا، بەلام پىلانگىپان بى سود ھەوليان دەدا كە پارەى پىويستيان دەست بەكەو پىت بۆ جىبە جىكردى ئەم پىلانە، بەلام سەركەوتو نەبوون، ئەمەش يەكەك بوو لەو ھۆكارانەى كە يارمەتیدەر بوو بۆ شكست پىھىنانى ئەم پىلانە^۵. كە پىلانى ئەمىندارى خىلافەت بوو و پىشتەر ئامازەمان پىدا، كۆشكى دەولەتى فاطمىش شتى گرانبەھى واى تىدا بوو كە كەس نەبىيىبوو، وھەك پۆشاكى گرانبەھەو ملوانكەى بەنرخ و گەرەھەرى دەگەن لە ياقوت و بازەنى زىرۆ قاپو قاچاخى زىوو ملوانكەى دەر، ئەمىر قەراقوشىش ھەستا بە پاراستنى ئەم

^۱ حکم قراقوش، ل: ۱۴.

^۲ وفيات الاعيان، ل: حکم قراقوشەو، ل: ۱۵.

^۳ البداية و النھاية، ل: حکم قراقوشەو، ل: ۱۵.

^۴ حکم قراقوش، ل: ۱۵.

^۵ الفاشوش في احكام قراقوش لابن معاتى، عبداللطيف حمزة، ل: ۳۴.

گهنجینه به باشتین شیوه هتا نه و کاتهی که خوی گوره سه لآحه دینی سه رخت و ده سه لاتی چه سپاند له زه ویدا^۱.

● **بنیاتنانی قه لای (الجبیل):** کاتیک سه لآحه دین له شام گه پاره وه و نه و ده سته و تانه ی بینی که نه میر به هانه دین به ده سته هی تان له و کاته دا که نه و لیره نه بووه و تیادا کارامه یی و شاره زاییه کی نه اندازیاری زوری نواندوه، فرمانی پیکرد که قه لایه کی بو بنیات بنیت بوپاراستنی میسرو سه ریشکی کرد له دیاریکردنی شوین و قه باره ویدا نه ویش شوینیکی به رزی بو هه لیزارد که چپای المقطم بو و که به سه ر قاهره دا ده یپوانی هه تاوه کو بیته شوینیک بو قه لآکه، نه وه بو له سالی (۵۷۲هـ) دا ده سته کرد به دروستکردنی، بنیاتنانی نه م قه لایه ش به شیک بو له کومه له قایمکاری و ریوشوینیکی سه ربازی که نه یوبیبه کان گرتیانه به ر بو زامنکردنی پاراستنی شاره کانی میسرو هک فسطاط و قاهره، هه ربویه له ده ره وه قه لآکه زور توکمه بو و بورج و ده رگای توکمه ی تیادا بو، له ناوه وه شیدا چند بینایه کی سولتانان به رزی تیادا بو که جیی سه رنج و سه رسوپمانی هه موو نه و که سانه بو که سه ردانیان وه سفیان کردوه له میژوونوسو گه رۆکه کان، بینای قه لآکه ش له سه ر ته پۆلگه یه کی به ردین دروستکرا بو نه مه ش توکمه یی و به هیزی زیاتری پی به خشیبوو^۲، نین جیر له گه شته که ویدا نه لی: هه روه ها بینای قه لآکه مان بینی که حه سارو شورایه ک بو لکابو به قاهره وه، قه لایه کی توکمه که سولتان نه یویست بیکاته شوینی نیشته جیبوونی و شوراکی دریژ بکاته وه هه تاوه کو هه ردو شاری میسرو قاهره پیکه وه بلکنینی، نه وکه سانه ش که له بنیاتنانی نه م قه لایه دا به کارگیرابون و کاره کانیان گرتیوه وه نه سته وه ک به رد شکاندن و هه لکولینی و لیدانی خنده ق له ده وری شورا که که به پاچ و قولنگ هه لده کولراو یه کیک بو له و شته سه رسوپهینه رانه یی که هه تاوه کو نیستا شوینه واری ماوه، دیله کانی رومیش که ژماره یه کی زور بوون و جگه له وان که س نه ییده توانی نه م کاره بکات^۳.

● **بیری یوسف:** نه میر به هانه دین قه راقوش له ناو قه لآکه دا بیریکی سه رسوپهینه ری هه لکه ند پاش هه لکولینیکی زور قول، نه م بیره ش هه تاوه کو نه مرو به بیری (یوسف) ناسراوه، نه م ناوه شی بو یوسف سه لآحه دین ده گه ریته وه^۴، ماموستا عه لی باشا موبارک نه لی: نه و بیره ی

^۱ حکم قراقوش، ل: ۱۹.

^۲ حکم قراقوش، ل: ۱۹.

^۳ رحلة ابن جبر، ل: ۲۲.

^۴ حکم قراقوش، ل: ۵۲.

که ناسراوه به (الخلزون) و له ناو قه لادا هه یه له سه رده می سه لآحه دیندا هه لکه ندر اووه به مه به سستی دابین کردنی ناو بۆ ناو قه لاکه هه لکه نراوه نه گه ر توشی گه ماروؤ نابلو قه دان هات له لایین دوژمنه وه^۱.

● **حه ساری قه اهیره وه قه لآو میسر:** نه میر به هانه دین دوا ی بنیاتنانی قه لاکه له سالی (۵۶۷هـ) دا هه ستا به در یژ کردنه وه ی حه ساری قه اهیره ی فاطمی باکور به ره و روژ ناوا هه تا وه کو بگات به به نده ری المقسی له سه ر رووباری نیل، شوینی نیستاشی مزگه وتی (الفتح الجدید) ی گزیره پانی (ره مسیس) هکه هه مان نه و شوینه یه مزگه وتی اولاد عنانی تیابوو پیش گواسته نه وه ی، هه روه ها هه ستا به در یژ کردنه وه ی حه ساره که هه تا وه کو گه یاندنی به شوری فاطمی باکور ی کۆن که نه که وته روژه لاتی گه په کی (الدرب الأحمر)، هه روه که هه ستا به در یژ کردنه وه ی شورایه کی تری سییه م له باشوری قه لاکه وه هه تا وه کو گه یاندنی به دهر گای القرافه ی شاری فسطاط به رووبه ری که که ده گاته نزیکه ی پینج کیلومه ترونوو^۲، نه م حه ساره ش که به هانه دین قه راقوش بنیاتی نا سییه م شورا بوو که دهوری قه اهیره ی دابوو له سه رده می نه ودا، یه که م دانه شیان: فه رمانده ی رومی جه وه ر الصقلی بنیاتی نابوو، دووه میش: وه زیر به دره دین جه مالی فه رمانده ی سوپای بنیات نابوو، نه م دوو حه ساره ش له خشت دروستکرا بوون، سه باره ت به سییه م دانه ش: نه وه نه میر قه راقوش له به رد دروستی کرد بوو^۳. نه م شورایه ش دهوری هر چوار شاره که ی دابوو که له سه رده می نه ودا شاری قه اهیره یان پیک هینابوو که نه وانیش: شاری فسطاط که عه مر ی کور ی عاص بنیاتی نا، شاری العسکر که صالحی کور ی عه لی عه باسی پیکه وه ی نا، شاری قه اهیره که له لایین جه وه ر الصقلیه وه دروستکرا له گه ل شاری میسر دا، شورای مه زنی قه اهیره ش یه کی که له گه وره ترین نه و دامه زراوه سه ریازیانه ی که له سه رده می نه ودا بنیات نراو سه ره رشتیاری نه م کارو پرؤژه یه ش نه میر به هادین قه راقوش بوو که لیها توویو نه زمونیکی فراوانو هیمه مه تیکی به رزی نواند له بنیاتنانی دامو ده زگا سه ریازییه کاندا به جو ری که که سه لآحه دین پیویستی به بنیاتنانی هر ده زگایه کی سه ریازی هه بووایه پشتی به نه میر به هانه دین ده به ست^۴.

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۳، الخطط التوفیقیة (۱/۶۹).

^۲ حکم قرقوش، ل: ۲۶.

^۳ الفاشوش فی احکام قراقوش، ل: ۴۰.

^۴ حکم قراقوش، ل: ۲۷.

● **باله خانه كانی جیزه و قه لای المقسی:** له و بینا و ده زگا سه ربازیانه ی که نه میر به هانه دین قهراقوش بنیاتی نا: باله خانه كانی جیزه که له ژیر پردی موسله وه بوو له نیوان هه رهمه كان و نیلدا به ناراسته ی شاری میسر^۱، باسی نه وه ش ده که ن که هه رهمه بچوک و پهرش و بلاوه كانی جیزه ی روخاندوه و به رده که ی بردوه بۆ بنیاتنانی بیناكان^۲ هه روه ها قه لای المقسی که بورجیکی گه وره بوو نه میر به هانه دین بنیاتی نا له جیبی (قطرة الخلفاء) باله خانه ی خلیفه كان له ته نیشتمزگه وتی گه وره له کوتایی شورای قاهره دا له لای ده رگای البحر دا، شوینه که شی له نه مرودا نه و جیبه یه که هه ردوو باله خانه ی (الأوقاف) و (راتب باشا) ی تیادایه که ده که ونه ته نیشتمزگه وتی اولاد عنان له لای ده ربای رۆژه لاتی گۆره پانی باب الحديد^۳.

● **دانانی به قه رمانه روه ای عه ککا و نۆژه نکرده وه ی شورا که ی:** له مانگی موچه رهمی سالی (۵۸۵هـ) دا سه لآحه دین به ره و عه ککا که وته پئی و ماوه یه که تیادایا مایه وه و هه ستا به پیکه خستنی کاروباره كانی و نه میر به هانه دین قهراقوشی تیادا دانا و هه ستا به پیکه خستنی کاروباره كانی و فه رمانیدا به ناوه دانکرده وه و نۆژه نکرده وه ی شورا که ی^۴، دواتریش به پشتیوانی په روه ردگار قسه له سه ره عه ککا و نه و رووداوانه نه که ن که تیادایا روویدا.

● **نه سلی په ندی حوکمی قهراقوش:** قهراقوش یه کیک بوو له به هیزترین و باشترین سه رکرده كان، جاریکیان به دیل گیراو به ده هه زار دینار نازادکرا و سه لآحه دینیش به نازادکردنی زۆر دلخۆش بوو... وا دیاره سیاسی له قاهره دا یه کلاکه ره وه و دانایانه بووه بۆ له ناوبردنی فاطمییه كان و ته نگ پی هه لچینی پاشماوه كانیان، بۆیه هیچ بواریکیان بۆ نه مایه وه جگه له وه ی که هه ستن به بلاوکرده وه ی پرپیاهگنده دژی و ناوژپاندنی بۆ نه م به سه ش کتییکیان ده رباره ی داناوه به ناوی (الفاشوش في أحكام قراقوش) که خه لکانی هاوچه رخیش گیلانه دوپاره ی ده که نه وه^۵، ئیبن خه له كان نه لئ خه لکی چه ند حوکمیک نه ده نه پال نه میر به هادین قهراقوش که زۆر سه یرن گوايه کاتی جینشینیدا له میسر له بری سه لآحه دین پیتی هه ستاوه، ته نانته الأسعدی کوپی مماتی له کتیبه که یدا به ناوی (الفاشوش في أحكام قراقوش) چه ند شتیک باس ده کات که دووره ره وشتی وا له وه وه روویدا بیت و

^۱ حکم قراقوش، ل: ۲۷.

^۲ شذرات الذهب (۴/۳۳۱، ۳۳۲)، حکم قراقوش، ل: ۲۸.

^۳ النجوم (۴/۳۹)، حکم قراقوش، ل: ۲۸.

^۴ حکم قراقوش، ل: ۲۹.

^۵ هه مان سه رچاوه، ل: ۴۱.

پدیده چیت هه‌لبه‌ستراو بیټ، چونکه سه‌لاحه‌دین له‌بارودۆخی میرنشینه‌که‌یدا پشتی به‌و ده‌به‌ستو، نه‌گه‌ر متمانه‌ی به‌زانباری و لیټاتوویی نه‌بوایه‌ کاری پی‌ نه‌ده‌سپارد^۱. له‌راستیدا کتیبی (الفاشوش فی احکام قراقوش)ی نه‌سه‌دی کورپی مماتی سه‌رچاوه‌ی نه‌و په‌نده‌یه‌ که له‌هموو شوینیکدا بلأوبووه‌ته‌وه‌ هر له‌کاتی ده‌رچونیه‌وه‌ هه‌تاوه‌کو نه‌مرو، نه‌م کتیبه‌ش کتیبیکی قه‌باره‌ بچوکه‌ چه‌ندین چیرۆک و شتی سه‌مه‌ره‌و گالته‌ئامیزی تیاپه‌و به‌زمانی خه‌لک (عامی) نوسراوه‌ته‌وه‌و باسی نه‌میر به‌هائه‌دین ده‌کات به‌په‌چه‌وانه‌ی روا‌له‌تی راسته‌قینه‌ی خۆی، وه‌ک که‌ سایه‌تیه‌کی کۆمیدی هاوشیوه‌ی که‌سایه‌تی جحا‌که‌له‌پوری میلیدا پیشانی ده‌دا دیاره‌ ویستویه‌تی نه‌میر به‌هائه‌دین قه‌راقوش له‌که‌دار بکات^۲، ئین خه‌له‌کانیش پی‌ وایه‌ که‌ کتیبی (الفاشوش) هه‌مووی هه‌لبه‌ستراوه‌ چونکه‌ نه‌سه‌دی کورپی مماتی نزیک بووه‌ به‌لکو شیک بووه‌ له‌ده‌سه‌لاتی نه‌یویی ئیتر چۆن گالته‌ ده‌کات به‌و رژیمه‌ که‌خۆی به‌شیکه‌ لئی یان له‌که‌داری ده‌کات^۳.

له‌راستیشدا پالنه‌ری نویسی نه‌م کتیبه‌ که‌ نه‌میر به‌هائه‌دین و سه‌لاحه‌دین و تیگرای ده‌وله‌تی نه‌یویی له‌که‌دار ده‌کات، له‌پشتیه‌وه‌ شالۆیکی پروپاگه‌نده‌و سیاسی هه‌بووه‌ که‌ مه‌به‌ست پی‌ له‌که‌دارکردنی سولتان سه‌لاحه‌دین و ده‌وله‌تی نه‌یویی بووه‌ له‌چله‌پۆیه‌ی سه‌رکه‌وتنه‌کانیدا و مه‌به‌ست له‌بلأوکردنه‌وه‌شی، ناشیرینکردنی نه‌م ده‌وله‌ته‌ بووه‌ که‌ رۆلێکی به‌رچاوی هه‌بوو له‌ له‌ناوبردنی ده‌وله‌تی فاطمی و تیکشکاندنی خاچه‌رسته‌ داگیرکه‌ره‌کاندا، نه‌شتوانین به‌و په‌ری دلتیاییه‌وه‌ بلێین که‌ نویسی نه‌م کتیبه‌ به‌شینواری نامه‌ی ئامۆزگاری بۆ سولتان سه‌لاحه‌دین و به‌زمانی خه‌لکی (عامی) به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر زیره‌کی نوسه‌ره‌که‌ی و ناپاکی مه‌به‌ستی، دیاره‌ توانیویه‌تی به‌م ئامانجه‌شی بگات، به‌لگه‌ش له‌سه‌ر نه‌مه‌ زوو بلأوبوونه‌وه‌ی ناوه‌رۆکی نه‌م کتیبه‌ پر دۆیه‌و وتنه‌وه‌ی له‌سه‌ر زاری خه‌لکی و دوباره‌کردنه‌وه‌ی وه‌ک نه‌وه‌ی که‌ چه‌ند راستیه‌کی حاشاهه‌لته‌گر بیټ، ته‌نانه‌ت سیوطی پی‌ کاریگر بووه‌و گپراویه‌تیه‌وه‌ بۆ قوتابییه‌کانی (وه‌ک له‌ده‌ستنوسی باریس)دا ده‌رده‌که‌ویټ، له‌گه‌ل نه‌وه‌دا که‌ سیوطی پی‌ وابووه‌ که‌ نه‌میر به‌هائه‌دین پیاوچاک بووه‌و زیاتر کاری خیری نه‌نجام داوه‌^۴ له‌راستیدا ئامانجی کتیبی (الفاشوش فی احکام قراقوش) نه‌هیشتنی متمانه‌یه‌ به‌ نه‌میر به‌هائه‌دین که‌ یه‌کێک بووه‌ له‌فه‌رمانده‌و یاریده‌ده‌ره‌

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۴۱.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۴۱.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۴۷.

^۴ قراقوش و نواده، ل: ۶۹، حکم قراقوش، ل: ۵۳.

دیاره‌کانی سه‌لاحه‌دین که له‌ته‌نگانه‌دا پشته‌ی پی‌ به‌ستون، هه‌روه‌ها بۆ هه‌لنانی خه‌لکه‌ دژ به‌ ده‌وله‌تی نه‌یووبی سوننی که‌به‌هاتنی کۆتایی هه‌ینا به‌ده‌سه‌لاتی فاطمی شیعه‌ له‌میسردا، نه‌م کتێبه‌ش ئامرازیکه‌ له‌ئامرازه‌کانی پروپاگه‌نده‌ی سیاسی دژ به‌په‌ڕۆژه‌ی سوننی.

باسی شه شه‌م: سیستمی سه‌ریازییه‌کان له‌سه‌رده‌می سه‌لا‌حه‌دیندا

سه‌لا‌حه‌دین ده‌ستی دایه قایم‌کردنی شماره‌کان و بنیاتنانی سه‌لا‌و ری‌کخستنی سوپا وه که خۆن‌ماده‌کردنیک بۆ به‌ر په‌رچدانه‌وه‌ی هێرش‌ی دوزمن، هه‌روه‌ها بایه‌خی ده‌دا به‌هیزی ده‌ریایی چونکه ده‌یزانی به‌هیزی فره‌نجه‌کان له‌ده‌ریا‌دایه‌وه‌ لا‌وازیان له‌وشکان‌دایه‌، هه‌روه‌ک پتویسته که شتیگه‌لیکی سه‌ریازی پتکه‌وه بنییت بۆ ری‌گرتن له‌و کاروانه‌ ده‌ریاییانه‌ی که فره‌نجه‌کان ده‌یان‌نارد بۆ پال‌پشت‌کردنی میرنشینه‌ خاچپه‌رسته‌کان له‌که‌ناره‌کانی شام‌داو هینانی چه‌ک‌و چه‌نگاره‌رو ئازوقه‌ بۆیان له‌کاتی توند‌بوونی فشاری وشکانی له‌سه‌ریان، سه‌ریازی ئه‌مه‌ش سه‌لا‌حه‌دین بۆی ده‌رکه‌وت که بونیادی ده‌وله‌ت له‌میسردا لا‌وازه‌و پتویستی به‌سه‌رله‌نوی ری‌کخستنه‌وه‌ی کاروباره‌ ئیداری و شه‌رعیه‌کان هه‌یه پیش رووبه‌پووبونه‌وه‌ی له‌گه‌ل فره‌نجه‌کاندا، هه‌روه‌ها سه‌لا‌حه‌دین په‌ی به‌مه‌ترسی بوونی په‌یوه‌ندی بازرگانی و هاتوچۆ له‌نیوان ده‌ریای سوو ناوه‌پاست بۆد بوو و ده‌رکی به‌جیا‌وازی به‌رژه‌وه‌ندی بازرگانه‌کانی شماره‌کانی ئه‌وروپای رۆژه‌لاتینشی له‌گه‌ل خولای ئه‌میره‌کانی میرنشینه‌ لاتینییه‌کاندا له‌ناوه‌پاست و رۆژئاوا و باکوپی ئه‌وروپادا کربوو، بۆیه هه‌ستا به‌مۆرکردنی ری‌ککه‌وتنیکی بازرگانی له‌گه‌لیاندا به‌رامبه‌ر به‌جیا‌بوونه‌وه‌و دا‌برانیان له‌ئه‌میره‌کانی میرنشینه‌کان، مه‌سه‌له‌ی دووه‌میش ئه‌وه بوو که سه‌لا‌حه‌دین ده‌رکی به‌وه کربوو که فره‌نجه‌کان هه‌ولی ده‌دن که ده‌سه‌لاتیان له‌که ناری شام و فه‌له‌ستینه‌وه‌ درێژ بکه‌نه‌وه بۆ ده‌ریای سوو ئه‌گه‌ری هه‌ر په‌شه‌کردن له‌کاروانه‌ بازرگانیه‌کان له‌پشته‌وه‌و هه‌ر په‌شه‌کردن له‌کاروانی حاجیانی موسولمان هه‌بوو، بۆیه فه‌رمانیدا به‌ناردنی سوپا بۆ یه‌مه‌ن بۆ پاراستنی هیله‌کانی بازرگانی ده‌ریایی و ری‌گرتن له‌کاری چه‌ته‌گه‌ری و ده‌ستدریژی کردنه سه‌ر کاروانی حاجیه‌کان^۱.

یه‌که‌م: گه‌شه‌کردنی ده‌ره‌به‌گایه‌تی سه‌ریازی له‌سه‌رده‌می سه‌لا‌حه‌دیندا:

ده‌ره‌به‌گایه‌تی (به‌خشینی زه‌وی) له‌به‌رامبه‌ر خزمه‌تی سه‌ریازیدا پتیکه‌ش ده‌کرا له‌سه‌رده‌می ئه‌یوبیه‌کاندا به‌لام ئه‌م به‌خشینه‌ به‌شیوه‌ی پشتا‌و‌پشت نه‌بوو، هه‌روه‌ک به‌خشینی زه‌وی له‌لایه‌ن سولتان ئه‌یوبیه‌وه مانای ئه‌وه نه‌بوو که مولکایه‌تی زه‌ویه کشتو‌کالییه‌کان ده‌به‌خشیت به‌وکه‌سه، هه‌روه‌ها به‌هره‌مندبوونی ئه‌و که‌سه‌شی نه‌ده‌گه‌یاند له‌به‌روبومه‌ کشتو‌کالییه‌کان بۆ ماوه‌یه‌کی درێژخایه‌ن، به‌لکو پیدانی ئه‌و زه‌ویه ته‌نها مافی ئه‌وه‌ی ده‌دا به‌که‌سی پیدراو که کۆمه‌لی باجی دیاریکراو بۆ خۆی و سه‌ریازه‌کانی کۆیکاته‌وه به‌رامبه‌ر به‌چهند ئه‌رکیکی مه‌ده‌نی و سه‌ریازی

^۱ صلاح الدین الأيوبي، سقوط القدس و تحریرها، ل: ۹۴، ۹۵.

که پیوسته بود که پیوهی پابند بیت ، صلاح الدینیش دهستی کرد به دابه شکردنی زهویه کانی میسر به شیوهی چند که رتیک و هندیکی به خشی به نه دمانی بنه ماله که ی خوی و هندیکی تریشی به سهر فرمانده و نه میره کانی سوپا که پیدا دابش کرد، نه وه بوو نه سکه نده ریبه و دومیاط و بحیره ی ترخان کرد بو باوکی و قوص و أسوان و عینابیشی بریه وه بو شمس الدین تورانشای برای، مه قریزی نه مه پشتر است ده کاته وه و له الخططا ده لئی: هه ره له سهرده می سه لآحه دینه وه هه تا وه کو نه مرق زهوییه کانی میسر به خشراوه به سولتان و نه میرو سه ربازه کانی^۱، دابه شکردنی زهوییه کانی و هک به خشی سهریازی له سهرده می سه لآحه دیندا تنها له میسر دا قورخ نه بوو بوو، به لکو هه مو نه و ولاتانه ی گرت هه که سه لآحه دین توانی بیه نیته ناو پرورده ی یه کیتی نیسلا میه وه، چند ریگایه کیشی گرت به ر بو دابه شکردنی نه و زهویانه به سهر سه ربازه نه میره کاند، که هه ندیکیان به مه به سستی جی پی قایم کردنی خوی بوو له و ولاتانه دا که له ژیر رکیتی دابوون، وه ک نه وه ی که رویدا کاتیک دهستی گرت به سهر حمص و حماه دا له سالی (۵۷۰هـ/۱۱۷۴ز)، کاتی به شیکی دیار کرد بو ناصرالدین محمدی کورپی نه سه ده دینی ناموزای و به شی دووه میس بو شهابه دین حازمی برای^۲، هه روه ها سه لآحه دین دابه شکردنی زهوی وه هک هکارتیک به کارده هیئا بو به دی هیئانی یه کیتی نیسلا می، به لگه ش له سهر نه مه نه و بانگه وازه یه که ناراسته ی کرد له کاتی دابه زینیدا له (البیره) کاتی نامه ی نوسی بو پاشا کانی ده وریه رو وتی: هه رکه س خوی به ده سته وه بدات ولاتی پاریزراو ده بیت به مه رجیک بیته سه ربازه ی سولتان یان شوینکه وتوو و پشتیوانی بیت بو تیکوشان دژ به بی باوه ران^۳ نه م کاره شی له گه ل عماده دین زه نکسی و عیزه دین مه سعودی فرمانره وای موسل و له گه ل فرمانره وای عینتابیشدا کرد که هه ستا به نامه ناردن بو سولتان و گوپرایه لی خوی بو دوپات کرده وه، کاتی سولتانیش چووه ولاته که یه وه به ده ست خوی وه هیشتیه وه نه مه ش له سالی (۵۷۹هـ/۱۱۸۳ز)^۴ هه روه ها سه لآحه دین زهوی ده به خشی به پیاه کانی وه ک پاداشتیک به رامبه ر نه و کارانه ی که ده یانکرد، به لگه ش له سهر نه مه نه وه بوو که سه لآحه دین له گه ل نه میری قه لای کیفادا کردی کاتی نامه دی کرده مولکی به رامبه ر به و خزمه تانه ی که پیشکشی کرد به سه لآحه دین^۵، دواتر نه وه ی که له گه ل سه یفه دین نه لمه شطوبدا کردی کاتی

^۱ الخطط المقریزی (۹۷/۱).

^۲ صلاح الدین و الصلیبیون، عبدالله الغمدی، ل: ۱۰۲.

^۳ مفرج الکوب (۱۳۹/۲).

^۴ هه مان سه رچاوه (۱۳۹/۲).

^۵ النجوم الزاهرة (۹۴/۶).

خاچپه رسته کان نازادیان کرد له دلی، سه لآحه دینیش به گهرمی پیتشوازی لیکردو نابلس و دوروبه ری پی به خشی له سالی (۵۸۸ک/۱۱۹۲ن)^۱ هه روه ها تیپینی ئه وه ده کریت که سه لآحه دین له دابه شکردنی زه ویدا لایه نی ئه منی ده وله ته که ی ره چاوکردوه، ئه وه بوو چه ند جاریک زه وی برپه وه بوو هۆزه عه ره بیه کان که به زۆری ناپاکیان له گه لدا ده کردو به روبومه کانیاں ده برد بوو خاچپه رسته کان، بۆنموونه چه ند زه ویه کی جیا جیای به خشی به هه ردوو هۆزی جذام و ثعلبه، ئه مه ش بوو پاراستنی ئاسایش و هاندانی عه ره به کان بوو جیه اکردن له گه لیدا دژ به خاچپه رسته کان^۲.

هه روه ها له تاییه تمه ندییه کانی ده ره به گایه تی ئه یوبی یان مولکیتی زه وی ئه وه بوو که ریی ده دا به خاوه ن زه وی یان پی به خشراو که له مولک و زه ویه که وه بگوازیته وه بوو یه ککی تر، به لام ئه م گواستنه وه یه له ریگه ی پشتا و پشت و میراته وه نه بوو، به میرا تبردنی مولک و زه ویش له سه رده می سه لآحه دیندا ته نها سی جار رووی داوه^۳، به رامبه ر به و داها تانه ی که له ئه و مولکه وه به ده ست ده هاتن، که سی خاوه ن مولک و پی به خشراو (ده ره به گ) چه ند شتیکی له سه ر پتویست ده بوو که ده بوایه جیبه جیتی بکر دایه، ئه وانیش چه ند ئه رککی سه ربازی بوون له گه ل چه ند ئه رککی ناسه ربازیدا^۴ وه ک جیبه جیکردنی مه رسوم و برپاره کانی سولتان و چه سپاندنی ئاسایش له و مولکه دا که بۆی بپاوه ته وه^۵، له گه ل ئه مه شدا ئه و مولک و زه ویه ش چه ند ئه رککی مه دهنی له سه ر پتویست بوو، که گرنگترینیان په یوه ندیان به ئاودیری و کشتوکال کردن له و مولک و زه ویه دا و هه ندی خزمه تگوزاری تاییه ت به سولتان^۶، هه ندی جاریش ئه و مولکه زه وی چاکنه کراوی تیا دا بوو ده ره نجامی لیدانی که نال و پرد، له سه ر خاوه نه کانیشیان پتویست بوو هه موو هه ولێک بخنه گه ر بوو چاککردنی ئه و زه ویانه، ئه مه سه رباری ئه وه ی که ده بوو خاوه ن مولک هه ستی به دروستکردنی پرد و نۆژه نکردنه وه و پاراستنی، که چه ند به نداویکی کشتوکالی بچوک بوون و گرنگی خۆیان هه بوو له ئاودیری ئه و مولک و زه ویانه دا، سه باره ت به پرده سولتانییه کانیش که چه ند به نداویکی کشتوکالی گه ره بوون و بوو به رژه وه ندی هه ریمه کان دروستکرا بوون، ئه وه خاوه ن مولک به رپرسیار نه بوو لییان له لایه نی تیورییه وه به لکو له لایه نی پراکتیکییه وه لییان به رپرسیار بوو، ئه وه بوو خاوه ن

^۱ مفرج الکروب (۲/۳۸۱)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۰۲.

^۲ النظم المالیه فی مصر زمن الأیوبیین، ل: ۲۹.

^۳ صلاح الدین و الثلیبیون، ل: ۱۰۳.

^۴ صلاح الدین و الثلیبیون، ل: ۱۰۳.

^۵ صلاح الدین و الثلیبیون، ل: ۱۰۴.

^۶ صلاح الدین و الثلیبیون، ل: ۱۰۵.

مولکه کان یارمەتی سولتانیان دەدا لە بنیاتنانی ئەم جۆرە پردانەدا ئەمەش بە ناردنی پیاوو مانگا و نامیروشتی تر بۆی، هەروەها خواوەن مولک بە شدارێ دەکرد لە هەلگەندن و جۆمالمکردنی کە نال و جۆگە کاندان^۱. سەلاحەدینیش پەنای برد بۆ هەمان ئەو شیوازەیی کە زەنکییەکانی پێش خۆی بە پرەویان دەکرد لە پێدانی مۆچە بە سوپا، ئەو بە بوو زەوی و مولکی دەدا بە ئەمیرەکانی لەبری ئەو مۆچەییە کە دەبوو بیدات بە سەربازەکان. بەم پێشەش سەلاحەدین تەنھا بانگهێشتی ئەو کەسە دەکرد کە مولگە کە ی پێ دابوو بۆ تیکۆشان دژ بە خاچەپرستەکان، ئەویش سوپاکە ی خۆی بە نازوقە و کەرەستە بە پێ دەکرد بۆ لای سولتان^۲. لە بەرئەوێ کە سەلاحەدین سەرچاوەی سەرەکی ئەو بەخشین و پرینەوانە بوو، ئەیتوانی لە هەرکاتێکدا کە بیەوێت هەلی بوە شینتێتەو بە تاییەت کاتیک کە پێی بە خشر او کە مەتەرخەمی بنواندایە لە ئەنجامدانی کارەکانیدا، یاخود هەلسوکە تیکە بنواندایە کە کاریگەری لە سەر ئەرکە سەربازییەکانی هەبوا، وەک ئەوێ کە لە سالی (۵۷۲/هـ/۱۱۷۷) دا روویدا کاتیک نانی کۆمەلێک لە کوردەکانی بێری چونکە هۆکاری شکستی سوپای ئیسلامی بوون لە جەنگی الرملەدا لە ناوچە ی (تل الصافية) بەرامبەر سوپای خاچەپرستەکان کە ئەرناط سەرکردایەتی دەکرد^۳، لە راستیدا سستمی پرینەوێ زەوی سەربازی گرنگییەکی زۆری هەبوو بۆ سوپای سەلاحەدین^۴، هەروەک سستمی (مولکایەتی زەوی سەربازی) بە هۆی ئەرکەکانیەو خواوەن مولکی سزا دەدا هەرکاتیک کە مەتەرخەمی لەو ئەرکانەدا بنواندایە ئەمەش گرنتی دلسۆزی و خۆراگری سەربازەکانی دەکرد لە کاتی جەنگ و رووبەر بوونەو دەدا، ئەمە سەربازی ئەو کارە سەربازیانە ی کە دژ بە دوژمن ئەنجامیان دەدا، ئیبن واصل و ئیبن کثیر لە رووداوەکانی سالی (۵۷۵/هـ/۱۱۷۹) دا، کە عیزەدین فەرەخشاھ کە بە عەلەبەکی پێ بە خشرابوو لە وکاتەدا، هەستا بە هێرشکردنە سەر صفدو بە سەلامەتی گەرایەوێ دوا ی ئەوێ ژمارەییەکی زۆری لە سەربازەکانیان کوشت و دەستکەوتی زۆرو باشی هەبوو^۵، لەگەڵ ئەمەشدا سستمی بەخشینی زەوی سەربازی یەکیک بوو لە داھاتە سەرەکییەکانی دەوڵەتی ئەیوبی بوو چونکە سەرچاوەییەکی سەرەکی و هەمیشە نامادەبوو بۆ دا بەشکردنی بە سەز سوپای سولتان و سوپای ئەمیری ناوچە و مولکدارەکاندا، ئەمە

^۱ الخطط (۱۰۱/۱)، المنظم المالية، ل: ۳۴.

^۲ النجوم الزاهرة (۲۹/۶)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۱۰۶.

^۳ السلوك (۱/۶۴، ۶۵)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۱۰۷.

^۴ صلاح الدين، ل: ۱۰۷.

^۵ مفرج الكروب، ل: صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۱۰۷.

سەرباری ئەو خەرجییە سەربازیه گرنگانەى که سوپا لە کاتی جەنگدا هەیبوو،^۱ بەم پێیە ئەتوانین بڵێین که سەلاحەدین بەهۆی جێبەجێ کردنی سستى مولکایەتى سەربازى لە دەوڵەتە کەیدا ئەرکى پێدانی چەك و نازوقە و کەرەستە جەنگى بە سوپا لە کۆل خۆى کردەوه.^۲

دووهم: دیوانى سوپای سەلاحى:

ئەم دیوانە بەرپرس بوو لە کاروبارە تاییبەتەکانى سوپا، یەكێك لە شارەزایانى سوپا سەرپەرشتى دەکرد بە مەرجێك کە سێكى موسولمان و خاوەن پلە و پایە یەكی باش بێت.^۳ ئەم دیوانەش وەك وەزارەتى بەرگرى نیستا و ابوو، ئەو کەسەش کە سەرپەرشتى دەکرد بەرپرس بوو لە زانینى بارودۆخى سەربازەکان و تۆمارکردنى مەسەلە تاییبەتەکان بە ئامادەبوون یان ئامادەنەبوون یاخود بارى تەندروستى و مردنیان.^۴ هەرەها دەرکردنى ئامار بە شێوە یەكی دەورى دەربارەى ژمارەى سوپا و ئەو برە پارەى کە تەرخان کراوە بۆیان یەكێكى تر بوو لە دەسەلاتەکانى دیوانى سوپا، لە و کارانەش کە تاییببوون بە دیوانى سوپا ئەو یەكە ئیبن خەلەکان لە ژيانى الملك الظاهر غياث الدينى كورپى صلاح الدين باسى دەکات کە رۆژێکیان بۆ کاروبارى سەربازەکان دانیشتوو و دیوانى سوپای لە بەردەستدا بوو، هەر کە سەربازێك بەاتایەتە لای ناوى ئى دەپرسى هەتاو کە لە لیستێکدا تۆمارى بکەن،^۵ فەرمانبەرەکانى دیوانى سوپاش هەلەستان بە تۆمارکردنى ناوى خاوەن مولک و زەوییهکان (بەگەکان) بە هەموو چین و توێژەکانیانەوه. لە گەل ژمارەى ئەو سەربازانەى کە سەر بە ئەوان بوون لە ناوچەکانیاندا لە بەرامبەر هەر مۆلکێکیشەوه هێمایەكى نەپتى هەبوو ئەمەش وەك خۆپاراستن و نەپتیکارییهك کە فەرمانبەرانى دیوان پەپرهویان دەکردو، باسى برى بەرپوم و داهاىیان نەدەکرد مەگەر بە پێى بریاری تاییبەتى سولتان.^۶ وادیارە دیوانى سوپا پارەى بۆ ئەو قایمکاریانە خەرج دەکرد کە سەلاحەدین لە میسردا بایەخى پێ دەدا لە ترسى هێرشى خاچپەرستەکان لە کاتی کە خۆى لە ولاتى شامدا نیشته جێ بوو، باشترین بەلگەش لە سەر ئەو قایمکاریانە خەرجکردنى پارە یەكی زۆر بوو بۆ بنیاتنانى شوراى ئەیوبى لە قاھیرەدا، بنیاتنانى

^۱ النظم المالية في مصر، ل: ۴۰.

^۲ صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۱۱۰.

^۳ الجيش الأيوبي و في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۰.

^۴ هەمان سەرچاوه، ل: ۱۲۰.

^۵ وفيات الأعيان (۶/۴، ۷).

^۶ النظم المالية، ل: ۲۶، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۱۱۰.

قه لای الجبل له گۆشه یه کی کیتی المقطدا، هه روه ها قایمکردن و به هیزکردنی شاری دومیاط که قیزی نه لای هه زار دیناری تیچوه^۲، گرنگترین فرمانبهری دیوانی سوپاش بریتی بوو له چاودیر (ناظر) که به پرسی یه که م بوو له هه موو نه وشتانه ی که له دیواندا روی دها، پاش نه ویش سه به رشتیاری (متولی دیوان) دیوان دهات که نه رکی سه به رشتی جیبه جیکردنی رینماییه کانی چاودیری له نه ستودا بوو، پاشان (المستوفی) ژمیریاری که نه رکی داواکردنی لیستی موچه بوو له فرمانبهران له کاتی خۆیدا، نه موو جگه له چهند فرمانبهریکی تر^۳.

سینیهم: جل و به رگی سه ریازان:

دهوله تی نه یوبی که زال بوو به سه ر دهوله تی فاطمیداو بووه میراتگری، له زۆرکاروباری فرمانبهره واییدا جیاواز بوو لیتی و زۆر روخساری دهوله تی پیشووی گۆپی و زیاتر له دهوله تی نه تابه کی عماده دین زه نکی له موسل و الملك العادل، نوره دین مه حمودی کۆپی له شامدا ده چوو. چونکه نه وان (کلّیته) یان کلّوی زه ردیوان ده کرده سه ریان^۴ به بی میزه ره و قزّیان به رده دایه وه له ژیری وه، هه موو نه میرو پاشاکان نه مه یان ده کرد، به شیوه یه کی گشتیش نه توانین بلّین جلو به رگی سه ریازان له دهوله تی نه یوبیدا هاوشیوه دریزه پیده ری جل و به رگی سه ریازان دهوله تی زه نکی بوو.

چوارهم: نازوقه:

نه ریتی سوپا وابوو که هه میسه نازوقه یان له دواوه ی سوپاکه دا ده دنا، واته له (الساقه) دا که (الثقل) یشیان پی دهوت، به لام له هه له مت و هیرشیکدا نازوقه که یان له ناوه راستی سوپاکه دا دانا واته له نزیك دلی سوپاوه، رهنگه نه مه شیان له ترسی نه وه کردبیت که نه وه کو دوژمن دهستی به سه ردا بگریت، نه وه بوو له ناوه راستی جومادی یه که می سالی ۵۸۴ک / ۱۱۸۸زدا سولتان که وته خۆئاماده کردن بۆ رووبه پوو بوونه وه ی دوژمنو له پیشدا لای راستی خسته پی و دلّیشی له ناوه راستدا دامه زراندو لای چه پیشی خسته کۆتایی، له پیشی پیشه وه شدا مظفرالدینی کۆپی زهینه دینی داناو نازوقه شی خسته ناوه راستی سوپاکه وه^۱، دیاره سه ربازه کان هه ندی که لوپه لی تابه تی خۆیان

^۱ النظم المالية، ل: ۲۶، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۱۱۰.

^۲ الخطط (۲۱۵/۱)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۱۱۰.

^۳ الجيش الايوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۲.

^۴ الجيش الايوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۲.

^۵ الجيش الايوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۲.

^۶ مفرج الكروب (۲/۲۵۶)، الجيش الايوبي، ل: ۱۲۷.

له کۆله پششتا هه لگرتبوو که له پێست و چهرم دروستکراوو، له کاتی پێشپهوی کردنیشتدا سه ریازه کان داده به زینه بازارپوشت و مهکی پێوستان ده کپری که له نانو په نیرو پیازو گوشتی وشککراوو هه ندی دانه ویله و پاقله مه نی و به روبوم و خورما تپه پری نه ده کرد^۱، کاتی ئاماده بوون بۆ هێرشکردنه سه رهمله که به شکستی سه لاهه دین کۆتایی هات له سالی ۵۷۳ ک/ ۱۱۷۷ از عیمادی کاتب به شیوازی سه جع ئامیزی خۆی باس ده کات که پیتی ناسرابوو و نه لی: هاوار کرا له ناو سه ریازه کانا: شتومه کی ده رۆژی تر بکرن، ئه وانیش نامه یه کیان نوسی بۆ بازارپی سوپا بۆ شت کرین لێی ئه مهش بووه هۆی به رزبوونه وهی نرخێ شتومه ک^۲، ههروه ها له و جهنگانه دا که پاش جهنگی حطین روویانداو له کاتی هێرشکردنی سوپای ئه یوبی بۆ که ناری ده ریا له ناوچه ی میرنشینی طرابلسی خاچه رستدا له سالی ۵۸۴/ ۱۱۸۸ له ناو سه ریازه کانا هاوار کرا: ئیته ده چینه که نار ده ریاوه و له ویش ئازوقه که مه و دوژمنیش له هه مو لایه که وهیه، ئازوقه ی مانگیك هه لگرن^۳، کاتی خه لکی عه ککا ته نگیان پسی هه لچنراو رووبه رووی که مارۆیه کی توندو دوردریژ بوونه وه، ئه میر به هانه دین قه ره قوش له ناو شاره وه نامه یه کی نار د بۆ سولتان و سکاالی که می ئازوقه ی له لاده کرد، سولتانیش که شتییه کی که وره ئازوقه ی بۆ به ری خست، بۆ ئه وهش به سه لامه تی بگاته به ره وه هه ندی گاوری خه لکی به یروتی که موسولمان بوو بوون خسته پێشه وهی که شتییه که، هه تاوه که بتوانن گفتوگو بکه ن له گه ل دوژمنانداو به جل و به رگو زمانیان بیانخه له تینن، بۆ زیاتر به هه له دا بردنیشیان فه رمانی پیدان که خاچ به سه ر که شتییه که وه به رز بکه نه وه، به رازیشیان له ناو که شتییه که دا راگیر کرد و به ره و عه ککا به ریکه وتن، له ریگه شدا خاچه رسته کان رییان پتگرت، به لام ئه مان توانیان بیانخه له تینن و وا خۆیان پیشان بده ن که خاچه رستن و هاتونه ته به نده ره که مارۆ دراوه که و^۴ چوار سه د غه راره که نم و بریکی نۆر په نیرو پیازو مه رو چه ند پێوستانیه کی تریان پیبوو^۵، چه ند جاریکیش نار دنی ئازوقه بۆ عه ککا دووباره بوویه وه له به ر دریزی ماوه ی ئابلقه که، کۆمه کیه کانیش له میسره وه ده هاتن، که سامانیکی زۆری تیایه، ئه مه جگه له وهی که له به یروته وه بۆیان ده نیردرا^۶، ههروه ها موسولمانه کان هه موو ریگه و هۆکاریکیان ده گرته به ر بۆ ریگرتن

^۱ الجيش الیوبی فی عهد صلاح الدین، ل: ۱۲۷.

^۲ سنا البرق (۲۵۳/۱)

^۳ الجيش الیوبی فی عهد صلاح الدین، ل: ۱۲۷.

^۴ الفتح القسی، ص: ۴۱۷، الجيش الایوبی، ل: ۱۲۸.

^۵ مفرج الکروب (۲/۳۳)

^۶ الجيش الایوبی فی عهد صلاح الدین، ل: ۱۲۸.

له داگیرکردنی عه ککا به لام دواتر شکستیان خواردو عه ککاش گیرا، بهزه حمهت گه شتنی نازوقه ش گرنگترین هۆکاری داگیرکرانی بوو، ههروهک چهند شاریکیش که به دهستی خاپه رسته کانه وه بوو له بهر هه مان هۆکار که وه ته دهستی سوپای ئه یوبی^۱، تیبینی ئه وهش ده کریت ئه وهش ده که یه که سوپای ئه یوبی له جهنگه کاندایه نای ده برد بۆ ریگرتن له گه شتنی کۆمه که یه کان له پیتناو برسی کردن و لاوازبوون و خۆبه دهسته وه دانی دوژمندا، وهک ئه وهی که هه ستا به له ناو بردنی کشتوکال و ره زو میوی خاپه رسته کان و برینی دره خته کانیا ن له ناوچه ی کرکدا له هه ولتیکدا بۆ لاوازکردنی رینودی شاتیونی فرمانه وه ی کرک^۲، ههروهها هه ستا به دوورینه وه ی به رووبومی دوژمن هه تا وه کو دانه ویله که یان وشک بوو^۳.

پینچه م: خۆئاماده کردنی سه ربازی:

ئاماده سازی واته کۆی ئه و کارانه ی که سه رکرده پیتی هه لده ستی له بواری کۆکردنه وه ی سوپا له گۆرپه پانی جهنگداو، پیتشپه وی پیکردنی بۆ به ره کانی جهنگ یان هه ماههنگ کردنی هیزه کانی بۆ به رپه رچدانه وه ی هیزه کانی دوژمن و سه رکه وتن به سه ریدا^۴. چه مکی ئاماده سازیش له کۆن و نویدا له مه تیبه نه بووه، ئه وه ی که گۆراوه شیوازه کانی ئاماده سازی و جۆری سوپا و ئه و که رهسته و نامیرانه یه که به کاری دینیت. سه بارهت به و سستمه ش که سوپای ئه یوبی له سه ری ده رویشته ئه وه سستمی (تخمیس) پینتج به شی بوو^۵.

۱- سستمی (تخمیس) پینتج به شی: پیمان وایه که سه لآحه دین دا هینه ری ئه م سیستمه نه بووه، به لکو پیتش ئه ویش ئه م سستمه هه بووه، بۆیه ئه و جیاوازییه کی ئه وتۆی نه بووه له گه ل ئه و سه رکرده به ناو بانگانه ی که ئه م شیوازه یان جیبه جی کردووه^۶، ریکخستنی سوپای ئه یوبیش له سه ر شیوه ی چهند که تیبه یه ک بوو که له ریزه بندی ئه ندامه سه ره کییه کانی له شی مرۆف یاخود له خاچ ده چوو، که قه د له ناوه راستیدا یه و وهک دالی سوپاکه وایه، سه ریش له پیتشه وه یه وهک پیتشهنگی سوپا و به شی پیتشه وه، هه دوو ده ستیش له ته نیشته وه یه وهک لای چه پ و راست، پاشان هه ردوو قاچ پیکه وه له دواوه ن وهک کۆتایی و دواوه ی سوپا، به م

^۱ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۹.

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۹.

^۳ كتاب الروضتين، له الجيش الأيوبي، ل: ۱۲۹.

^۴ الجغرافية العسكرية، طه الهاشمي، ل: ۸۳.

^۵ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۴۳.

^۶ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل:

شيوه ده بينين که له پيټنج به شدا سوپاکه ريکراوه ليړه شوه به (تخميس) و پيټنج به شه ناوزده کړا^۱.

شويتی سولتانیس هميشه له دل و ناوچه رگه ی سوپادا بوو و نالاکانیسی به دورددا بوو هه تاوه کو هممو نه میره کان ببینن بؤ چي به جیټه جیټکردنی نه و ریټنمایانه ی که لټیوه دهرده چی، هه روه ها بؤ پاراستن و به هیژکردن و سه رله نوی ریځخستنه وه ی له کاتی شله ژاندا، هه ندی جاریش سولتان نه هاته پیشه وه بؤ هاندان و به رزکردنه وه ی وره ی سوپا وترس خستنه دلی دوزمن، سه لآحه دینیش فرمانده و سه رکړده دیارده ناسراوه کانی له پیشه وه ی لای چه پ و راسته وه داده ناو له پیشی پیشه وه شدا سوارچاک و رمبازو شمشیربازو که سه چوست و چالاکه کانی داده نا له جموجول و رو به پو بوونه و ده ا^۲.

۲- **نه لقه ی تاییه تو سولتانیه کان**: نه لقه ی سولتانی له کومه له سه ربازیک پیکه اتبوو، که به دهوری سه لآحه دیندا بوون، وه ک پاسه وانی تاییه ت، نه م نه لقه یه ش رولیک ی به رچاوی هه بوو له چه تگه کاند او له نازارکردنی که نار دهریاو قه لا توکمه کانی خاچه رسته کاند ا، هه روه ها نیب نه ټیر ناماره به نازادکردنی قه لای سه خت و توکمه ی برزییه نه کات، که چون سه لآحه دین سوپاکه ی دابه ش کرد بؤ سی به ش هه تاوه کو به نوره (سه ره) بجه نگین، کاتی نوره ی هیزه تاییه ته که ی سه لآحه دین هات، چه نگینکی توندیان نه جامدا سه ربازی نه و گه رما زوره ی که تاییدا ده چه نگان^۳، هه روه ها نه م نه لقه تاییه ته رول ی سه ربه رشتیاری هه بوو له گه ماروی عه ککادا و له گه ل سه لآحه دیندا ده یگواسته وه له نیوان تل الخویه و شفعمر و تل کیسان و، ناوچه کانی دهوریوه ی عه ککادا، نه م نه لقه یه ش تاکه نه لقه یه ک بوو که له گه ل سه لآحه دیندا مایه وه دوی گه پانه وه ی سه ربازه کان بؤ ناوچه کانی خویان بؤ پشودان به هوی هاتنی وه رزی زستانه وه له سالی ۵۸۸/۱۱۹۲ز میسریه کانیش زورینه ی سه ربازانی نه م نه لقه یه یان پیک ده هیئا^۴، نه وه شی که گرنگی نه م نه لقه یه ی دوپات ده کرده وه نه وه بوو که به ته نها له ناوچه رگه و ناوه راستی سوپای نه یوبیدا بوو به پیی قسه ی نیب شه دداد که خوی له ناو نه لقه که دا بووه^۵، جاریکیان سولتان به ره و دوزمن روست و ته نها نه م نه لقه یه ی له گه لدا بوو^۱.

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۴۴

^۲ مفرج الکروب (۲/۲۹۵)، الجیش الأیوبی، ل: ۱۴۶

^۳ الکامل فی التاریخ، له الجیش الأیوبیه وه، ل: ۱۴۸

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۱۴۹

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۱۴۹

پیاوانی ئەم بازنیەش ئەو تیپەیان پێک دەهێنا که بە (تیپی سه‌لاخی یان ناسری) ناسراو بوو^۱، چونکه له و کاتەدا هەر کۆمەڵە جەنگاوەریک لە ژێر سەرکردایەتی فەرماندەیه‌کدا بچەنگایەن بە ناویەوه ناو دەنرا، چونکه خزمەتگوزارو خەڵکانی دەورووبەری خۆی بوون بۆنمونه بەسەربازانی نۆرەدین مەحمود نۆریەیان دەوتو بەپیاوانی ئەسەدەدین شێرکۆش ئەسەدیو هەرۆک ئەبو شامە دەگێرێتەوه که له‌ناو پاشماوه‌و شتە بەجێماوه‌کانی ئەسەدەدین لەمیسردا له‌سالی ۵۶۴هـ / ۱۱۶۸ز دا: کۆمەڵە گەنجێک هەبوون، که ژمارەیان پێنج سەد کۆیلە بوو، پێیان دەوترا ئەسەدیە^۲. ئەمەش ئەوه دەگەیه‌نیت که سوپای ئەییوبی سیستمی مەمالیکی تێدا بووه‌و سوپای میسری له‌سەردەمی مەمالیکدا له‌پاشماوه‌ی سوپای ئەییوبی پێکھاتبوو که زۆریە لە مەمالیکە تورکه‌کان و پاشماوه‌ی کوردەکان پێکھاتبوو، بەپیاوانی سولتانیش که مەمالیک بوون دەوترا بازنە^۳. ئەییوبیەکانیش رێبازی سلجوقییەکان و ئەتابەکه‌کانیان پەپرەو دەکرد (عمادالدین زنگی پاشان نۆرەدینی کوپی) له‌پشت بەستن بە مەمالیکە تورکه‌کان و بەکارهێنانیان بە شیۆه‌یه‌کی بەرفراوان له‌سوپادا، سەباری ئەوه‌ی که ئەییوبیەکان یان دامەزێنەری دەولەتی ئەییوبی ئەتابەکی و مەمالیکی که س نەبوون و هیچ که‌سێک له‌بنەمالە‌ی ئەیوب کۆیلایەتی بەخۆوه نەبینیوه^۴.

۳- پۆلەبەندی کردنی سوپا بە پێی چەکی هەر پۆلیک: سوپای سه‌لاخی له‌سەر بنەمای دابەشکردنی سوپا بۆ چەند کۆمەڵە و گروپێک دروست بوو بوو. ئەم گروپانەش وه‌ک که‌تیبه‌ وابوو، له‌سەرووی هەر دوو سەد سواریان سەد و حەفتا سوارێک ئەمیرێکی موقەددەم هەبوو^۵، هەرۆه‌ها و تراوه‌ ئەو هێرشە ئەوه‌ندە جۆر سوپا تیایدا بەشدار بوو^۶، هەر جۆره‌ جەنگاوەریکیش تاییه‌تمەندی خۆی هەبوو که‌پێی جیا‌دەکرایه‌وه له‌جۆره‌کانی تر، ئەم جیاکردنە‌وش بە جۆری چەک و که‌ره‌سته‌و ئەو ئەرکانە‌دا دەردەکه‌وێت که له‌ئەستۆیدا‌بوو، سوپاش ناتوانیست سەرکه‌وتوانه‌ له‌کرده‌ سه‌ربازییه‌کاندا جموجۆڵ بکات ئەگەر

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۱۴۹.

^۲ کتاب الروضتین، ل: الجیش الأیوبییه‌وه، ل: ۱۴۹.

^۳ النجوم الزاهره (۱۲۴/۶)، الجیش الأیوبی، ل: ۱۴۹.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۱۵۰.

^۵ هەمان سەرچاوه، ل: ۱۵۱.

^۶ هەمان سەرچاوه، ل: ۱۵۱.

^۷ هەمان سەرچاوه، ل: ۱۵۱.

به هه ماهه نگی و ته بایی کارنه کات و هه ر به شه و یارمه تی به شه که ی تر نه دات له کاتی پیکداداندا به شیوه یه کی گشتیش دوو جوړی سه ره کی هه بوون له ناو سوپای نه یو بیدا نه مه جگه له جوړه لاهه کییه کان که نه وانیش:

ا- **جوړی سواره گان:** که شاده ماری سوپایه و نه رکی سه ره کیشی کوشتارو کوکردنه وه ی زانیاری و به دوا دچوون بوو، له بهر نه و خیراییه ی که نه م دوو کرده یه پتویستیانه بوو هیرشکردن و دوزینه وه و راهه دونانی دوژمن و ریگریکردن له گه پانه وه ی بوو بردنی نازوقه و که ره سته ی جه ننگ، بوو نه م پوسته ش خه لکی شاره زاو خاوه ن نه زمون و فریا گوزاریان هه لده بژارد، له کاتی هه والگریشدا خویمان لاده دا له رووبه پووبوونه وه ی دوژمن چونکه نامانجیان دوزینه وه ی راهه و قه باره ی هیزی دوژمن و، په ییردن به خاله لاهه کانی بوو، هه روه ها نه م سوارانه هه لده ستان به به ده مه وه چوونی نه و شوینانه ی که رووبه پووی هیرش و مه ترسی کتوپر ده بوونه وه، به لام نه م سوارانه ده خرانه دوا ی پیاده کانه وه و له دوا وه ی ریزبه ندیدا بوون، وه ک طرفوسی باس ده کات و ده لی: با نه سپ سواره پاله وانه کان له پشت پیاده کانه وه چاوه پتی هیرش بکن^۱، هه ر که کاتی هیرش هات پیکه وه له گه ل^۲ پیاده کانداهیرشیان ده کرد، نه و تاییه تمه ندییانه ش که پتویست بوو له سواری راسته قینه دا هه بیته، نه وه به تا قیکردنه وه ی له ش له رووی هیزی جه سته یی و شاره زایی له هونه ری رووبه پووبوونه وه ی دوژمندا وه ک زوران بازی و شاره زایی به کاره یینانی رم و هونه ری نیشانه شکاندندا دیاریده کرا^۳، سواره کانیش شمشیرو خه نه جری دریزیان پی بوو و کلاوو قه لغان و پو شاک ی پاریزه ریان له به ردا بوو، نه سپه کانیشیان کورتان و زینی به سه ره وه بوو^۴.

ب- **جوړی پیاده ره و:** دوزینه ی زوری هیزه کانی سوپای پیکده هینا و هه لده ستا به به نه نجام که یاندنی نه رکه کانی جه نگو گرتنه نه ستوی دهره نجام و قورساییه کانی، نه و چه کانه ش که جه نگاوه ری پیاده ره و هه لی ده گرت له جوړی چه کی سوک بوون، چونکه نه مان پیاده ره و بوون، شمشیرو که وان و رمی کورتیان به کارده هینا و هه لده ستان به وه ده رنانی سه ریا زانی دوژمن له سه نگره کانیان و له ناو بردنیان^۱، گرن گرتین شستیکیش که به پیاده ره وه کان ده سپیردرا بریتی بوو بیته له: پاراستنی سوپا له کاتی پتیره وه ی کردندا بوو ریگرتن له هیرش

^۱ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۵۴.

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۵۵.

^۳ الحياة العسكرية عند العرب، إحسان هندي، ل: ۱۶۶.

^۴ دروس في المعلومات الجغرافية، طه الهاشمي، ل: ۱۸.

بۆ ھېنان و ھەنگوتانە سەرى لەلایەن دوژمنەو و پاراستنى ئە و کاروانانەى كە ئازوقە و كەرەستەى جەنگيان ھەلگرتبوو لەكاتى ھاتوچۆگردندا^۱. لەريزىبەندى سوپاشدا پيادەپەوان ھەميشە لەپريزەكانى پيشەو ھەدا بوون و لەدواشيانەو و سوارەو پالەوانەكان دەھاتن^۲.

ج- **جۆرە يارمەتيدەرەكانى تر:** ئەمانەش بەھۆى ئەو چەك و كەرەستە سەربازيانەو و دەناسران كە بەكاريان دەھيتا، ھەروەھا ئەو ئەركانەى كە ئەنجاميان دەدا، وەك مەنجەنيقكارو زريپۆشكارو نەوتھيتنەرو ھەوالگرو ئازوقەھيتنەرو كۆمەككارو... ھتد^۳.

سەلاحەدينىش پيش بەريپكەوتن بۆ گۆرپەپانى جەنگ ھەلدەستا بەوستاندن و ريزكردنى سوپاو ديارىكردنى شوينى ھەر جۆرەو پركردنەو ھى كەلئەكان و دلئيابوون لە بەسودى ئەو چەكانەى كە جەنگاوەر ھەلى دەگرت ئەو ھەبوو پيش ئەو ھى بكەونە رى بۆ حطين سولتان لەرۆژى (عەرض) و نمايشدا وەستا بوو و سەربازەكانى ريزدەكردو بۆ ھەموو بۆسەيەكيش شوينىكى ھەلدەبژارد، ھەروەھا بۆ ھەر ئەميرىكىش شوينىكى لەچەپ يان لەراستەو دەستنيشان دەكرد كە نابى بەجىي بەھيئت، ھيچ كۆمەلئيكيشى وەلانەدەناو كەسى لى دورنەدەخستنەو، ھەروەھا ئالاي گەرەشى دەردەھيتا كە بەجاليشيە ناسرابوو^۴، لە ھەموو شوينىكىشدا تيرھاويژە ليھاتووەكانى ھەلدەبژاردو وەسيەتى بۆ ھەر كۆمەلئيك دەكرد بەو ھى كە ئاگايان لەكۆمەلەكانى تر بيت و دەيوت: ئەگەر چوينە خاكى دوژمنەو ئەمە شيوازي سەربازو داھات و سەرچاوەكانيانە و شوينى بەشەكانى سوپاو پيشپەوى پالەوانەكانمانە، كەسيكىش ديارىكرابوو لەسوپادا ئەركى بانگەوازو ھاندانى سەربازەكانى بۆ جەنگ پى سپيئردرابوو لەپيتناو بەرزكردنەو ھى وريان، شوينىشى لەنزيك سەلاحەدينەو ھەبوو ھەر فرمانئيك لەسەلاحەدينەو دەريچاويە ئەو بەدەنگى بەرز دەيگەياندە تيكرپاي سوپاكەو بەم كەسەش دەوترا چاوش^۵ و ھاوازي لەخەلك دەكرد كە ئامادە بنو پئويستە فلانە ئەمير بەسەربازەكانىو بەجيت بۆ كۆمەكى فيسار ئەمير چونكە دوژمن زۆرى بۆ ھيتاوە، ياخود ھەلدەستا بەگەرمكردن و تاودانى سەربازەكان بەھۆى دروشمى تايبەت و وروژينەرەو لەويئەى (بىژى سەربازانى ئيسلام و جەنگاوەرانى يەكتاپەرستى)^۶.

^۱ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۵۵.

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۵۵.

^۳ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۵۶.

^۴ ھەمان سەرچاوە، ل: ۱۵۶.

^۵ چاوش: يان شاويش: وشەيەكى توركييە.

^۶ مفرج الكروب (۲/ ۲۹۵، ۳۲۶) الجيش الأيوبي، ل: ۱۵۷.

شەشەم: خۆبەخشەكان لە سوپای ئە یوبیدا:

سەرباری جەنگاوەرە سوارو و پیاده سەربازییەكان كە لە دیوانی سوپای ئە یوبیدا تۆمار كرابوون و سەربازەكانی مولكدارى (بەگەكان) كە سەر بە دەوڵەتى ئە یوبى بوون و ئەو ئەمیرانەى تر كە هاتبونه ژێر ركیڤى دەوڵەتى ئە یوبییەو و ئەوانەش كە پالپشتى سوپای ئە یوبییان دە كرد بە جەنگاوەر لە كاتى پێویستیدا و وێپای سەربازە تاییبەتەكانى سولتان، كۆمەلێك خۆبەخش هەبوون كە خۆیان خستبوووە خزمەتى سوپا وەك ئە نجامدانى ئەركى جیهاد و تێكۆشان لە پینا و خواداو لە پینا و رزگار كردى زەوى موسولمانان لە داگیركارى خاچپەرستان، لە راستیشدا سەردەمى بوژانەو و هۆشیارى ئىسلامى بە دەركەوتنى سەر كردهى موحامید عمادە دین زەنگى دەستى پێ كرد كە دامەزینیەرى دەوڵەتى زەنگى بوو هەروەها لە سەردەمى نۆرە دین محمودى شەهید كۆپیدا. ئەم پەیمانەش لە سەردەمى سەلاحە دیندا گەشتە چلە پۆپە و سەلاحە دین توانى رۆژانى سەرەتای جیهاد و تێكۆشانى موسولمانان لە سەرەتای ئىسلامدا بێنیتەوێ، یاد، بۆیە سەیر نەبوو ئەگەر چەندین خەلكى خۆبەخش لە ریزی سوپای سەلاحە دیندا ببینن، بە تاییبەت لە جەنگى حطین و رزگار كردنى بیت المقدس و جەنگەكانى دواى ئەو ئەمەش بوو جێى سەرنجى میژوونوسان ئىبن كثیر باس دەكات كە سولتان كاتى بپاریدا بیت المقدس ئازاد بكات، زانایان و پیاوچاكان وەك خۆبەخش پە یوهندیان پێوێ كرد^۱.

خۆبەخشەكانیش لە هەموو چین و توێژە كۆمەلایەتییەكان بوون، گوندنشین و هۆزەكان و شارنشینان، لە هەزاران و دەوڵەمەندان، بە تاییبەت زانایان و سۆفیهكان^۲، دەلى: نۆرە دین مەحمود فەرمانیدا كە بانگەواز بكریت: بە ناو جەنگاوەرو موحامیدو تازە پێگە یشتوو خۆبەخشەكاندا لە لاوانى شارو خەلكى نەناسراوو غەریب بۆ خۆ ئامادە كردن بۆ رووبەروو بوونەوێ فەرەنجە بى باوەرو هاوێ لگەرەكان^۳، وشەى تازە پێگە یشتوو یان تازە هاتوو بۆ خۆبەخشەكان بە كار دەهات، پاشان ئەم وشەیه و بنبوو وشەى خۆبەخش جێى گرتەو، هەردوو وشەكەش ئاماژە بەو دەكان كە ئەوانە سەربازى فەرمى دەوڵەت نەبوون، بە لكو خۆبەخش بوون^۴. و تاربیژەكانیش لە مزگەوتەكاندا خەلكیان هان دەدا بۆ خۆبەخشكارى لە ریزی سوپا و ئىسلامدا، هەر كە و تاربیژەكانیش لە مینبەرەكانیان دادەبەزین نوێژخوێنەكان چەندین دروشم و هاتافیان دەكێشا و لە هەموو لایەكەو

^۱ البدایة النهایة، لة الجیش الأیوبیة، ل: ۱۵۸.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۰.

^۳ ذیل تاریخ دمشق، ل: ۳۴۰، الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۰.

^۴ سنا البرق الشامی (۳۳۶/۱) الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۱.

یه ک یه ک و دهسته دهسته دههاتن بۆ سه ریا زگه ی سوپای ئیسلامی، هه ندی جاریش سه لاهه دین کاری کوشتنی دیله کانی ئه سپارد به خۆبه خشه کان به تایبته دیله هه لگه پراوه کان یان تیرهاوژیره خاچه رسته کان، وه ک له بیت الاحزاندا له سالی ۵۷۵هـ/ ۱۱۷۹ز روویدا^۱. پاش سه رکه وتنیسه له حطیندا سه لاهه دین داوی کرد له خۆبه خشه سو فیه کان، که هه ر یه کیکیان دیلیکی سه ر به هه ردو تپی خاچه رسته داویه و ئسبتاریه بکوژیت^۲ ته نانه ت خۆبه خشه کان ئه رککی مه زنیان ئه نجامدا له جهنگی حطینداو رۆلیان هه بوو له تو مارکردنی سه رکه وتنیکی خیرا به سه ر دوژمندا، کاتی هه لمه تیان بر دو ناگریان به ردایه ئه و پو شه وشکه ی که له ده وری خاچه رسته کاندای بوو و ناگر کلپه ی سه ندو تهنگی به خاچه رسته کان هه لچنی وه لکردنی باش هو کاریک بوو بۆ بردنی ناگرو دوکله به ره و روویان^۳ و دو چاری برسیتی و گه رماو دوکله بوونه وه، سه رباری گه رمای جهنگه که وه ک ئیبن ئه ثیر ئه لی^۴.

حه وته م: ئه و تیمانه ی که پاشکوی سوپا بوون:

۱- تیمی ئه ندازه یی: هه میشه تیمیکی ئه ندازه یی له گه له سوپادا بوو، ئه مه جگه له تیمی پزیشکی، تیمی ئه ندازه یی هه لده ستا به چه ند ئه رکیک که تایبته بوون به ئه ندازه یی سه رباری که جهنگ پئویستییه تی، به تایبته جهنگی شوراو خه نده قه کان، وه ک دامه زرانندی نامیره سه رباریه گه ره کان وه ک مه نه نیقو زئیپۆش و که وانی گه وره وه ک زیارو چه رخ و که وانه چه ند لاکان و نه وت پزێنه کان، هه روه ها بنیاتنانی سه ربارزه گه هه لکه نندی بیرو دیارکردنی شوینی سه پانندی ئابلقه له سه ر شورا ی ئه و شارانه ی که ئه ویسترا ئازاد بکریت، جگه له دروستکردنی پردو هه لته کاندنی و پرکردنه وه ی خه نده قو و گو پینی ریه وه ی رووباره کان و چه ندین کاری تر که ده که وتنه چوارچیوه ی ئه رکه کانی ئه م تیه وه، له کاتی گه ماروی (بیت المقدس) یشدا سه لاهه دین و سوپاکه ی بۆ ماوه ی پینج رۆژ به ده وریدا ده سوپانه وه، له کو تاییشدا شاره زایانی بواری ئه ندازه یی شوراو هه سار توانیان شوینیکی گونداو بدۆزنه وه له به شنی باکوپی شورا که وه، به ئا راس ته ی ده رگای عه موداو کلێسای سه هیوندا، سه لاهه دینیش فه رمانیدا که نامیره کانی ئابلقه دان له و شوینه دا دامه زرینن^۵.

^۱ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۶۱.

^۲ كتاب الروضتين، له الجيش الأيوبيه وه، ل: ۱۶۲.

^۳ الكامل في التاريخ، له: الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۲.

^۴ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۶۳.

^۵ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۶۱.

له سالی ۵۸۱هـ/ ۱۱۸۵ز دا و له کاتی که مارۆدانی موسڵدا که سوپای سه لآحه دین دهسته و سان بوو له تۆمارکردنی هیچ پیتسپره وی و سه رکه و تنیکی راسته و خۆ تاییدا، و پرای دووباره کردنه وهی هه و له کان به هۆی تۆکه ی شورا کانیه وه، نه وه بوو هه ندی له پیاوانی پیتسپاریان کرد که ناراسته ی رووباری دیجله بگۆریت هه تا وه کو تینویان ببیت و گه رمای رۆژو گه رمای ناگرو دوکه له و گه رمای کوشتار زۆریان بو بینیت، نه م رایه ش خرایه به رده م زانای به ناویانگ فخره دینی کورپی دهانی به غدادی که نه ندازیاری سه رده می خۆی بوو،... نه ویش وتی: نه مه ده کریت و مه حال نییه^۱، له نامه یه کیشدا که سه لآحه دین بو خه لیفه ی عه پاسی ناردو القاضی الفاضلی راویژکاری به ناویانگی نوسی هاتوه: نه ندازیارانی خاوه ن نه زمون ده لێن ئاسانه ناراسته ی رووباری دیجله بگۆرین به جۆرێک که به موسڵدا نه پوات و ریزه وی دوور بیت لێه وه، له م کاته شدا خه لکه که ی ناچار ده بن که به بی جه نگو کوشتار بیده ن به دهسته وه، هیچ زیانیک روو نادات و که س ناکوژریت و که سیش بی ناوی زیانی پی ناگه یه نی^۲، به لام سه لآحه دین نه م پرۆژه یه ی جیبه جی نه کرد، له بهر گرانی و زۆری تیچوون و که می کات و بایه خدانی به پرۆژه ی گرنگتر^۳.

۲- **تیمی پزشکی**: هاوپییه تیکردنی تیمی پزشکی بو سوپا له به ره کانی جه نگدا بو چاره سه رکردنی نه خۆش و برینداره کان کاریکی زۆر پتویست بوو، پزشکیه کان و هاوکاره کانیان وه که نه خۆشخانه یه کی گه رۆک و ابوون و هه موو پیداویستییه کانیان له گه ل خۆیاندا هه لگرتبوو وه که ده رمان و نامیرو گوێزه ره وه (نقاله) بو گواستنه وه ی نه خۆش و بریندار، نه م که ره ستانه ش به پشستی و لاخیکه وه هه لده گیران و عیاده گه رۆکه که ش له ناو ختوه تدا دانه راو نه و که سانه ی تیا بوو که پتویستیان به چاره سه ره بوو، دیاره سه رده می سه لآحه دین سه رده می بوژانه وه ی بواری پزشکی بوو نه مه ش به هۆی زۆری داخواری له سه ری و ته رخانکردنی پاره بو ی له لایه ن سه لآحه دین و نه میره کانیه وه به شیوه یه کی به خشنده ن، له راستیشدا سه لآحه دین له سه ره تای ده ست به کاربونیه وه گرنگی به کاروباری پزشکی ده دا، هه روه ها گرنگی به و پزشکیگانه ش ده دا که خزمه تی ده وه له تی فاطمی و ولاتی نوری نه تا به کیان له شامدا ده کرد^۴، له و پزشکیگانه ش که به شدار بوو له و هه لمه تانه دا که

^۱ کتاب الروضتین، له: الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۳.

^۲ مفرج الکروب (۱۶۷/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۳.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۳.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۴.

سوپای سه لآحه دین پیی هه لده ستا، نه بو زه که ریا نه مینی ده ولت یه حیای کورپی نیسماعیل نه نده لوسی که یه کتیک بوو له قوتابیه کانی موه زه به دینی حه کیم. که برده وام هاو پیی سوپای سه لآحه دین بوو له جه نگدا، پاشان وه ک زۆریه ی پزیشکه کانی سه رده می خۆی له دیمه شق نیشته جی بوو، دیاره هۆی نیشته جیبوونیش له م شاره دا بوونی نه خووشخانه ی گه وره ی نوره دین بوو تیایدا، هۆی ده ستنیشا نکرندی دیمه شقیش به هۆی نزیکه وه بوو له به ره کانی جه نگه وه و ناسان گه شتنی بریندارو نه خووشه کانی بۆی، نه مه و نه بو زه که ریا له کۆتایی ته مه نیدا په کی که وت و سه لآحه دینیش موچه ی بۆ بریه وه نه م موچه یه ش هه تا وه کو کۆچی دوایی به رده وام بوو، هه روه ها له گه ل چه ند پزیشکیکی تر دا نه م کاره ی کرد وه ک ئیبن دهانی به غدادی و ابي الفضل سلیمانی میسری^۱. له به ناویانگترین پزیشکه کانی صلاح الدین موفق الدین أبو نصر أسعدی ناسراو به ئیبن مطرانی دیمه شقی که ناسراو بووه به وه ی له جه بگه کانی سولتاندا به شداری کردووه و له نه خووشخانه ی نوری له دیمه شقدا کاری ده کرد، چه ندین نوسراوی له بواری پزیشکیدا هه یه له وانه: المقالة الناصرية في حفظ الأمور الصحية^۲ و چه ند به ره میکی تر، عماده دین کاتب ده رباره ی نه م پزیشکه نه لئ: لیها توو و روخۆش و دلسۆز بوو و جیی ریزی زۆری سه لآحه دین بوو و پله و پایه یه کی گه وره ی هه بوو له لای و خاوه ن زانیاری و زیره کی و پيشبینی بوو^۳. نه مه و سولتانیش پزیشکی تاییه تی خۆی هه بوو که له هیترش و جه نگه کاندا هاو پییه تی ده کرد، چونکه سولتان هه ندئ نازارو تیکچوونی باری ده روونی له گه لدا بووه و جار جاریش دومه ل به پشتییه وه ده رها تووه ته نانه ت هه ندئ له هاو پییانی گله یی نه وه یان لیده کرد که گرنگی به ته ندروستی خۆی نادات و به پیی پیویست پشوو نادات، نه ویش وه لآمی ده داته وه و ده یوت کاتیک سواری نه سپ ده یم بۆ جهاد نازارم نامینی هه تا وه کو داده به زم^۴. دیاره نه م پزیشکه تاییه ته ش به ته نها چاره سه ری سولتانی نه ده کرد، به لکو چاره سه ری گه وره فه رمانده و نه میره کانی سوپاشی ده کرد، نه وه بوو کاتی زه یینه دین یوسفی فه رمانزه وای هه ولتیر به هۆی تاوه گیانی له ده ستدا له سالی ۵۸۶ ک/ ۱۱۹۰ز

^۱ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين ل: ۱۶۵

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين ل: ۱۶۵

^۳ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين ل: ۱۶۵

^۴ الفتح القسي، ل: ۵۷۶، الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۵.

^۵ الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۶.

له کاتی گه مارۆدانی عه ککادا، پزیشکی سه لآحه دین چوو بۆ چاره سه رکردنی^۱ هه ندی جاریش سولتان خودی خۆی سه ره پرشتی چاره سه رکردنی برینداره کانی ده کرد، وهک له پاش شکسته پێنانی موسولمانه کان له جهنگی ئه رسوقدا روویدا له شه عبانی ۵۸۷ک/ ۱۱۹۱زدا کاتی دانیشته و داوای هینانی برینداره کانی کردو خۆی تیماری برینه کانی ده کردن^۲.

۳- **تیمی موسیقای سه ربازی**: کاتی که چاوهش بانگه وازی بۆ کۆبوونه وهی سه ربازه کان ده کرد، ئالا هه لده کراو کوسه کان پێکدا ده کیشران^۳ ئه مهش وهک موسیقای سه ربازی یان مارشی سه رده می ئیستا وابوو، بۆ وروژاندن و جولاندنی وری سه ربازه کان به کارده هینرا^۴. رووداوه کانی میژووی ئه یویش ده یسه لمینن که موسیقا رۆلکی گه وری بینوه له سوپادا ته نانه ت شوینیکی تایبه تی بۆ دیاری کرابوو که به ته پلخانه ناسراو بوو^۵، واته شوینی ته پل، مه قریزش سه باره ی به مه باسی ئه وه ده کات که داوی جیگه ربوونی سه لآحه دین له میسرداو کۆتایی هینان به ده سه لاتی فاطمییه کان کاروباری ته پلخانه ریکخرا، له قه لقه شه ندیش ئه مه مان بۆ مانا ده کات و ده لیت: ته پلخانه واته یانه ی ته پل، که ته پل و ئامیره کانی تری تیدا بوو، ئه م ئامیره شه ل کاتی جه نگدا چه ند جار پیک له کاته کانی تریشدا رۆژی سی جار لیده دران^۶، ئه و که سه ش که ته پل لیده دا پتی ده و ترا (دبندار) به (زوپنا) لیده ریش ده و ترا (منفر) ئه و که سه ش که ده فره مسه کانی به یه کدا ده کیشا پتی ده و ترا (کوسی)^۷، نه ریتیشیان وابوو که (کوسه کان) له کاتی هاتنی که سایه تیه کی سه ربازی گرنگدا لی بده ن، له گه ل لیدانیشیدا ئالا هه لده کراو زوپنا لیده درا، چه ند لیدانیکی تایبه تیش هه بوو بۆ ئه و کاتانه ی که پتیوست بوو نه وه ستن له جه نگدا، با له کاتی شکسته شدا بوایه، له م کاته شدا کوسه کان به به رده وامی لیده دران بی پشو^۸ هه روه ها چه ند لیدانیک هه بوون که تایبه ت بوون به سه رکه وتن، ئه وه بوو کاتی هه وال گه یشت له شه والی ۵۸۷ک/ ۱۱۹۱زدا که که شتیگه لی

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۶۶

^۲ مفرج الکروب (۲/ ۳۶۸) الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۶

^۳ کوسات: چه ند ده فریک له شیوه ی قه لغانیکی بچوکدا پێکدا ده کیشرین به پتی ئاوازیکی تایبه ت.

^۴ النوادر، ل: ۱۴۹، الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۶

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۷

^۶ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۷

^۷ صبح الأعشی (۴/ ۱۳)

^۸ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۷.

ئىسلامى تۈنۈيۈپتە دەست بگىرىت بەسەر كەشتى فەرەنجەكاندا كەزىاتر لەپىنچ سەد خاچپەرستى تىدا بوو: موسولمانەكان زۆر دلخۆش بوونو تەپلى سەر كەوتن لىدە دراو زۆرپناى مزگىنى ژەنرا^۱.

۴- **هەلگرانى ئالاكانى سوپا:** لەناو سوپادا كۆمەلەك هەبوون كە ئەر كيان هەلگرتنى ئالای سوپا پاراستنى بوو، ئالاكەش وەك نىشانە يەك و ابوو كە كۆمەلەككى لە كۆمەلەككى ترو دەولەتتىكى دەولەتتىكى تر جىيادە كرده وەو هەر دەولەتتىكى ئىسلامى و ئانىسلامىش ئالای تايبەتى خۆى هەبوو كە رەنگىكى ديارىكراوى هەبوو^۲. رەنگى ئالای سەلاخە دىنىش زەرد بوو لەناو پراستىدا وىنەى هەلۆيكە هەبوو وەك رەمزى هيزو متمانە بوون بەسەر كەوتن^۳، لەنىوان ئالاكانىشدا ئالايەك هەبوو كە لەئاورىشمى زەردى نەخشىنراو بەزىپ پىكها تىبوو و نازناو و ناوى سولتانى لەسەر بوو پى دەوترا: العصابه، هەروەها ئالايەكى مەزنى تىرىش هەبوو كە لەسەر وەيدا چەند تالە مويەك هەبوو پى دەوترا: جاليش، وىپراى چەند ئالايەكى زەردى بچوك كە بە سەناجق ناسراو بوون^۴ ئالای كە و رەش هەمىشە لەگەل كەزاوئى سولتاندابوو، عىمادىش باسى ئالای سەلاخى دەكات لەكاتى ئازاد كردنى صىدا لەلايەن سوپاى ئەيۈبىيە وە لەسالى ۵۸۳/ك ۱۱۸۷ زداو ئەللى: نىردراوى فەرمانرەواكەى كلىلەكانى هىناو تارىكىيەكانى بەرووناكى خۆى رەواندە وەو ئالای زەرد بە دەستى سىبىيە وە دەر دەكەوت بەسەر شورايەكە وە^۵، ئەمە و ئالای سەلاخە دىن لەچەندىن هۆنرەى شاعىرانى ئەو سەردەمەدا باسكراو بە تايبەت لەو بۆنانەدا كە سوپاى ئەيۈبى سەر كەوتنى بە دەست هىنا بەسەر خاچپەرستەكانداو ئالای ئەيۈبى تىايدا بەرزكراو تەو، ئەو بوو كاتى موسولمانەكان سەر كەوتن بەسەرياندا لە بيت الأحزاندا لەسالى ۵۷۵/ك ۱۱۷۹ ز كۆمەللى لە شاعىرانى پىرۆزبىيان لىكرد بەبۆنەى ئەم ئازاد سەزىيە وە، لەو شاعىرانەش بەهائە دىن ئەبولخەسەنى ساعانى خۆراسانى كە لەهۆنراو يەكيدا ئەللى:

وما رفعت أعلامك الصفر ساعة الى عدت أكبادها السود ترفف

^۱ مفرج الكروب (۲/۳۷۳، ۳۷۴)

^۲ الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۸.

^۳ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۶۰.

^۴ صبح الأعشى (۴/۸)، الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۸.

^۵ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۸۶.

^۶ الفتح القسى، ل: ۱۰۳، الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۹.

کبا من أعالیه صلیب و بیعة
 وساد بةدین حنیف و مصحف
 أتسکن أوطان النبیین عصبه
 تمین لدى إیمانها حین تحلف
 نصحتکم و النصح فی الدین واجب
 ذروا بیت یعقوب فقد جاء یوسف^۱

هروهها (العلم الشاتانی) که ستایشی سه لاهه دین دهکات به قه سیده یه کی رائی که
 له سه ره تاکه یدا هاتووه:

أرى النصر مقرونا برایتك الصفرا
 فسر و املك الدنيا فأنت بها أحرى^۲

دیاره ئالاکهش هیمای سهروه ریبه، هر بویه له شوینه کانداه لده کرا وه: قه لاه که شتی و
 ده زگا سه ریازیبه سه ره کیبه کان، کاتی لایه کیش شکستی ده خوارد یه کم شتی که سه رکه وتوو
 ده یکرد بریتی بوو له هینانه خواره وهی ئالای شکست خواردوو وه لکردنی ئالای خوی له شوینیدا،
 وه که ئه وهی که موسولمانه کان له و قه لایانه دا کردیان که ئازادیان کرد له دهستی خاچه رسته کان^۳،
 سه بارت به ئالای خاچه رسته کانیش که ئیین شه دداد وه سفی دهکات کاتی به سه ر
 عه ره بانیه که وه بینویه تی و ئه لی: ئالای دوژمن له عه ره بانیه کدا به رزکرایویه وه به هیستر رایان
 ده کیشا، ئالاکه یان زور به رز بوو وه که مناره و ابوو و رهنگی سپی مه یله و سور بوو^۴ له سه ر شیوهی
 خاچ بوو و سه ربازه کانیاں پاریزگاریان لیده کرد، واته ئالای خاچه رسته کان وه که ئالای ریخراوی
 خاچی سوری نیو ده وله تی و ابووه^۵.

هه شته م: پۆسته و هه والگریبه کان:

۱- ریخستننی کاروباری پۆسته: ریخستننی کاروباری پۆستهش له پئی دیوانیکی تایبه ته وه
 ده کرا، که به دیوانی پۆسته ناوزه ند ده کراو له ژیر چاودیری چهند فه رمانبه ری کدا بوو که
 به ریوه بردنی کاروباری ئه م ده زگایه یان پی سپی درابوو^۱، ده زگای پۆسته و هه والگری
 ئه یوبیش ناسراو بوو به وهی هه میسه له پیش ده زگاکانی خاچه رسته کانه وه بوو، بۆ نمونه
 له جه نگی الرمله دا که له سالی ۵۷۳هـ/ ۱۱۷۷زدا له باشوری فه له ستین روویداو

^۱ مفرج الکروب (۸۲/۲، ۸۴)، الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۹.

^۲ وفيات الأعیان (۲۱۱/۷)، الجیش الأیوبی، : ۱۷۰.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۰.

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۰، مفرج الکروب (۳۴۳/۲).

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۰.

^۶ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۱.

به شکستخوردنی سوپای سه لآحه دین کۆتایی پیتها، سه لماندی که سه لآحه دین پۆسته یه کی چالاکى هیه، که به هۆی جولانه وهی خیرایه وه توانی نه و پروپاگه ندانه کۆتایی پبیینیت که له میسردا بلآوبوبوونه وه و باسیان له کورژانی سه لآحه دین ده کرا، نه م جولانه وه ده ست و برده توانی نه و که سانه بی هیوا بکات که ملیان درێژکردبوو بو له ناوبردنی ده سه لاتی سه لآحه دین له میسردا، نه مهش له کاتیکدا بوو که سه لآحه دین نیردراوه کانی له سه ر سنوری میسروه به سواری حوشره وه نارد بو قاهره هه تاوه کو دوپاتی بکه نه وه بو نه و که سانه ی که خه یالی یاخیبوونیان هه بوو که سه لآحه دین زیندووه، کۆتری نامه به ریش مزگینی گه رانه وه ی بو قاهره هینا^۱، له سالی ۱۱۸۲/ک/۵۷۸ زیشداو کاتی سه لآحه دین له میسردا بوو، هه ستا به هیزشکردنه سه ر کرک و بۆماوه ی ده رۆژ گه مارۆی به سه ردا سه پاند، به لام کاتیک که می نازوقه ی سوپاکه ی بینی فه رمانی به جیهیشتنی ناوچه که و گه رانه وه بو میسری ده کرد، میژونوسی نه یوبی محمد کورپی تقی الدین عمر که له گه ل که ژاوه ی سولتاندا بوو نه لئ: کاتی نئمه که وتینه پئ چهند هه والگرتک هاتن مژده ی سه رکه وتنی عیزه دین فه روخشای مامیا پئیدا له غه زای ده بوریه دا^۲، هه روه ها سه لآحه دینیش هینده وردبین و خیرابوون که هه واله کانیان کاترمیر دوا ی کاترمیر هه تاوه کو به ره به یان ده گه یاند^۳، به تاییه ت له کاتی گه مارۆدانی عه ککادا، له ناو هه والگره کانیشیدا چهند گاورتک هه بوون که سولتان له چه ندین بۆنه دا تاقی کردبو نه وه، گرنگی نه وانهش له وه دا بوو که زمانی دوژمنیان ده زانی و گومانیشیان لی نه ده کرا که پیاوی سه لآحه دین بن، به هۆی رواله ت و شیوه ی ده ره کیان، بۆیه به رده وام نه و هه والانه ی دوژمنیان ده گه یانده سوپای نه یوبی که ناسان نه بوون له ریی هه والگره موسولمانه کانه وه ده ستیان بکه ویت، نه وه بوو شه ویک سه لآحه دینیان له نیازی دوژمن ناگادرکره وه که نه یانه ویت به شه ودا^۴ بده ن به سه ر سوپاکه یدا، هه روه ها ناگاداریان کرده وه له و مه نجه نیقه گه وره یه ی که خاچه رستان هه زارو پینج سه د دیناریان تیدا سه رف کردبوو و ناماده کرابوو بو هیزش کردنه سه ر عه ککا^۵، نه مه جگه له ناگادارکردنه وه ی سه لآحه دین سه باره ت به شالای نه لمانی، هه روه ها پۆسته له کاتی گه مارۆدانی عه ککادا هه موو ریکایه کی گرته به ر

^۱ کتاب الروضتین، له: الجیش الأیوبی یه وه، ل: ۱۷۵.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۵.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۵.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۶.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۶.

بۆ پەيوەندى كىردن بەسەريازە گەمارۆدراوۋەكانەو، بۆ زانىنى بارودۆخى ناھەمواريان و ناردنى پارەى پىويست بۆيان، ئۇو بوو بەھۆى كۆترى نامەبەر و مەلوانەكانەو پەيوەندى پىو دەكردن رەنگە بەناوبانگىر چىرۆكى پالەوانانەش لەپۆستەى ئەيوبيدا چىرۆكى عەوام - مەلوان - عيسا بىت، ئەم پىاو ھەمىشە راھاتبو لەسەر چوونە ناو عەككا، سەربارى ئەو گەمارۆيەى كە بەسەريدا سەپىنرا بوو، لەگەل خۆشيدا رىنمايىبەكانى سولتانى بەنامەيەكەو لەگەل بېرېك پارەدا بەناو قەدى خۆيەو دەبەست، كاتى گەشتە عەككا كۆترىكيان ھەلدەدا ھەتاو كۆ سولتان ئاگادارىيەتەو لەگەل يىشتىنيان بەسەلامەتى بۆ ئەو شارە، ئەو بوو شەويك دابەزىە ناو دەرياو سى كىسى بەست بەخۆيەو كە ھەزار دىنارو چەند نامەيەكى تىابوو بۆ سەربازەكان، بەلام نەيتوانى بگاتو لەكەنارى عەككادا خنكا^۱. ئەوانىش زانىان توشى شتىك بوو چونكە كۆترەكەى ھەلنەفراند، ئەو بوو دواى چەند رۆژىك تەرمەكەيان دۆزىەو و چەند پارچەيەك زىرپو پاشماوۋەى نامەكانى پىو بەسترا بوو، ئىبن شەددادىش لەسەر ئەمە دەدوۋىى و ئەلى: كەسېك نەبىنراو سەپاردەى لەزىانى و دواى مردنىشىدا وەك ئەم پىاو گەياندىبىت.

۲- يەزەك (تېمى ھەوالگىرى): وشەى يەزەك فارسىيە واتە (بىشپەرەوى سوپا) يەزەكەش: ئەو كۆمەلە ھەولگىرەيە كە ئەنئىردىن بۆ بەرەى دوژمن پىش ئەوۋەى سوپا بەرپى بگەوئىت بۆى، ئەو كارەش كە جەنگاۋەرانى يەزەك پىي ھەلدەستان بەشىك بوو لەرژىمى ھەوالگىرى و گەياندىنى زانىارىيە سەربازىيەكان بەسەركردايەتى سوپا بەوپەرى خىرايىەو، كەواتە ئەتوانىن بلىين: يەزەك برىتئىيە لەچالاكى رۆژانەى پۆستە كەكۆمەلى كەسى پسپۆرپو ھەلبۆرپودراو پىي ھەلدەستان و دەپۆيشتن ھەتاو كۆ لەنزيكەو ئاگادار بن لەوۋەى كە دوژمن پىي ھەلدەستا يان دەيويست ئەنجامى بدات، ئەندامانى يەزەكەش لەنىوان خەلگانى خاۋەن شارەزايى و فرىياگوزاردا ھەلدەبۆرپودران بۆ ھەستان بەم ئەركە، ئەمانەش خۆيان لادەدا لەرووبەروو بوونەو لەگەل دوژمندا لەكاتى بەئەنجام گەياندىنى ئەركەكانىاندا، چونكە مەبەست لەكارى ئەوان برىتى بوو لە: زانىنى ھىزى دوژمن و دۆزىنەوۋەى خالى لاواز تىايدا، ھەر بۆيە ئەوان پۆشاكى پارىزەريان لەبەر نەدەكردو كەلوپەلى سەربازىشىان ھەلنەدەگرت ھەتاو كۆ جموجۆلىان پەك نەخات و ئەسپى ھىمن و خىراو بەھىزىان ھەلدەبراژد كە بەناسانى

^۱ الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۶.

سەرکەش نە دەبوو^۱. لە راستیشدا مێژوونۆسه هاوچەرخیەکان بە تاییبەت ئێبێن شەددادو عیمادی ئەسفەهانی باسی چەندین ئەرکیان کردووه کە یەزەک پێی هەستاوو ناردنی هەوالیش یەکیک بوو لە و کارانە^۲. بە لگەش لە سەر گرنگیدانی سەلاحەدین بە یەزەک ئەو یە کە چەند کەسایەتییهکی سەرکردهی دانا بۆ سەرپەرشتیکردنی وەك الملك العادلی برای سولتانو^۳ الملك الأفضل کوپۆی و گەرەو ئەمیرەکانی وەك بەدرەدین دلدەرم یاروقی و عیزەدینی کوپۆی مقدم و عیزەدین جوړدیک و علم الدین سلیمانی کوپۆی جندەر و چەندانی تر، ئەو ئەمیرانەش بە نۆرە سەرپەرشتی یەزەکیان دەکرد، لە و ئەرکانەش کە بە یەزەک سەپێردرا بوو بە سەرکردنەو و زانینی هەوالی شارەکان بوو بە تاییبەت بیت المقدس کاتی خاچەپرستەکان دووبارە هەرەشە ی داگیرکردنیان دەکرد پاش نازادکردنی لە سالی ۵۸۳هـ / ۱۱۸۷زدا، ئەو یە بوو سەلاحەدین راستەوخۆ الملك العادلی بە سەرکردایەتی یەزەک نارد بۆ ئاگاداریبوون لە توانای بەرگری ئەو شارە، العادلیش بۆ ئەم مەبەستە لە رەمەزانی ۵۸۷هـ / ۱۱۹۱زدا کەوتە پێی^۴، هەرەها ئەمیر عیزەدەین جوړدیک و جەمالەدین فەرەج و خەلکیکی تری نارد هەتاوێ کو پێوون لە نزیک یافاوه وەك هەوالگر بۆ زانینی ژمارە ی سوارو و پیاده پەوه کان تیایداو ئاگادارکردنەو ی سەلاحەدین لێی^۵، ئەوانیش روشتن، ئەو یە بوو واریککەوت یەزەک و هەوالگرەکان بۆ سە یەکیان دانا، وەك لە رێگە ی یافادا رویدا، ئەم ئەرکەش سەپێردرا بە بەدرەدین دلدەرم، ئەویش بە دەوری رێگە دا بۆ سە یەکی بە چەند هەوالگریکی باش دانا، کاتیکی کۆمە لێکی سوارە ی دوژمن بە لایاندا تێپەری بە کاروانیکی هەلگری نازوقه وه رووبە رووی بوونەو^۶ پاش رووبە روو بوونەو یە کە لە نیوانیاندا، هەوالگرەکان سەرکەوتن و دوژمنیش سی کەسی لێ کورژاو کۆمە لێکیش بە دیلگیران^۷. بەم شیۆه یە یەزەک چەند جارێک لە گەل خاچەپرستەکاندا رووبە روو بوونەو، لە یەکیکی لە رووبە روو بوونەو کاندا زۆری نە مابوو پاشا ریتشارد شێردل دەستگیر بکەن دوا ی ئەو ی کە بریندا یان کرد بە لام سەربازیکی خاچەپرست

^۱ هەمان سەرچاوه، ل: ۱۷۸.

^۲ الكامل في التاريخ، ل: الجيش الأيوبيية، ل: ۱۷۸.

^۳ النوادر، ل: ۱۹۲، الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۸.

^۴ الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۹.

^۵ كتاب الرضتين، له الجيش الأيوبييه، ل: ۱۷۹.

^۶ الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۹.

^۷ النوادر، ل: ۲۱۲.

بووہ ریگرو خۆی فیدا کرد بۆی ئەو موسولمانەیی که برینداری کردبوو، بەجلو بەرگی جوانیەوہ خەریک کردو موسولمانەکش بەوہوہ خەریک بوو و بەدیلی گرتو پاشا توانی دەریاز ببیت و خۆی بشاریتەوہ، لەم ھەلمەتەشدا کۆمەڵێک لەسوارەکانی کوزران و ژمارەییەکی تریش بەدیلا گیران، پاشان بەترسو لەرزەوہ ھەلاتن، ھەرۆھەا یەزەک ھەستان لەپاراستنی سوپای ئەیوبی لەھیرشی کتوپرپی خاچپەرستەکان، وەک لە ئەنطاکییەدا روویدا^۱، ئەم ھەموو ئەرکە جۆراوجۆرەیی کہ بەیەزەک سپێردرا بوو، بەلگەییە لەسەر ئەو رۆل و پێگە گرنگەیی کہ یەزەک لەناو سوپای ئەیوبیدا ھەیبوو. ئەمەش ئەوہ دەگەییەنیت کہ ئەو ریکخستنە سەربازییە ئازاترین و کارامەترین سەربازانی سوپای ئەیوبی لەخۆگرتووہ و قەبارەیی یەزەکیش پەییوہست بوو بەو کارەوہ کہ ئەنجامی دەدا، ھەر بۆییە ژمارەییەکی زۆر سووارەیی لەخۆدەگرت، کہ ھەندئێ جار ژمارەییان دەگەشتە ھەزار سووار، وەک ئەو یەزەکانەیی کہ سەلاھەدین لەعەککادا دایمەزاند بوون، کاتی بپارییدا خۆی و سوپاکەیی بچنە خروبەوہ^۲، بەم شێوہیی ئەبیین کہ یەزەک بەپیتی گەشەکردنی ئەرکەکانی گەشەیی کردووہ لەگەرمەیی ئەو رووبەرۆبوونوہو خۆیناویە بەردەوامانەدا کہ لەگەل داگیرکەراندرا رووی دەداو، لەتیمیکی تاییەت بەکۆکردنەوہیی ھەوالی دوژمنوہ واتە وەک بەشیک لەکاری پۆستەو سیخوپی بووہ ریکخستنیکی سەربازی چالاک و خاوەن ئامانج کہ بەرگری لەبنکەکانی سوپاوشارە ئیسلامییەکان دەکات و ھیرشی کتوپر دەکاتە سەر سەبازگەکانی دوژمن و ھەلدەستیت بەدانانی بۆسە بۆیان^۳.

۳- **کۆتری نامەبەر:** بەکار ھێنانی کۆتری نامەبەر یان ئەوہیی کہ بەکۆتری ھۆشیار ناسرا بوو لەبەر توانای سەرسوڕھێنەری بۆ گەرانوہ بۆ ھیلانەکەیی و پیرای دورکەوتنەوہیی زۆری لیتی. یەکیک بوو لەھۆکارەکانی پەییوہندی پۆستەیی لەسەردەمی ئەیوبیدا^۴.

القاضی الفاضلیش چەند وەسفیکی جوانی ئەم بآئندەیی کردووہو ئەلئ: (ئەم بآئندەییە فریشتەیی پاشاکانە) ئامازەیی بەدابەزینی دەکات بۆ سەر پاشا لەئاسمانەوہ وەک دابەزینی فریشتە بۆ سەر پێغەمبەر (ﷺ) لەئاسمانەوہ، لەگەل ئەو ھەموو ئەمانەتەیی کہ تیایدا یەو ھەرگیز

^۱ الفتح القسی، ل: ۵۵۲.

^۲ النوادر، ل: ۹۳، الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۹.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۰.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۰.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۰.

چاوه پیت ناپاکی لی ناکریت^۱. ئەم جورە کۆترە سەرباری ئەوەی کە هیلانە ی خۆی دەدۆزیتەو، ناسراوه بەوەی کە زۆر خیرایە لە فەزیندا^۲، لەوانە یە بگیرایەو دەیان سال دور بکەوایە تەو، لە هیلانە کە ی بەلام هیشتا هۆش و یادکەوتنەو و مەیلی بۆ زیدی وەک خۆی دەمایەو، هەتاوێکەر هەلیکی بۆ پرەخسیت و بفریتەو بۆی^۳، هەر بۆیە نرخ ی ئەم کۆترانە زۆر بەرز بوو و گەشتە حەوت سەد دینار و هەندێ جاریش هەزار دینار، نرخ ی یەک هیلکە ی^۴ ئەم جورە کۆترە گرنگەش بە بیست دینار بوو، کۆتری پۆستەش چەند و یستگە یەکی هەبوو کە هیلانە کانی تیدا بوو و خەلکانیکی پاسەوانی بۆ تەرخان کرا بوو کە زۆر لیها توو و شارەزا بوون لە بایەخ پیدان و دانپیدان و پشودانی و هەلقاداندن و پیشوازی لی کردنیدا، بەلام نەریتیان وابوو کاتی کۆترە کە نامە کە ی دەهینا پاسەوانە کە لی ی وەر نە دەگرت بە لکو ئە ی برد هەتاوێکەر سولتان یان خەلیفە بۆ خۆی لی ی وەر دەگرت، نەوێکەر لە نامە کە دا نەینییە ک هەبیت کە وا پتویست بکات کە س پتی نەزانیت، تەنانەت ئەگەر کاتیش گونجاو نەبوا یە وەک ئەوە ی کە سولتان نانی بخواردایە یان خەوتبوا یە ئەو دەستی لە خواردن هەل دەگرت و لە خەو هەلیان دەستاند، هەتاوێکەر کاریکی گرنگ لە کیس خۆی و ژیر دەستە کانی نەدات و بۆ ئەوە ی خودی خۆی نامە کە هەلبچریت^۵، یان دەبوا یە سەر کردە ی پاسەوانە کان ئەو ئەرکە ی ئەنجام بدایە^۶.

نورە دین مەحمودیش هەر لە گرتنە دەستی دەسەلاتەو لە حەلەب و شامدا وەک عیمادە دین زەنکی باوکی کۆتری بە کار دەهینا، بەلام ئەوە ی کە لە سالی ۵۶۷ هـ دا کردی، ئەو بوو کە هەستا بە ریکخستنی کاروبارە کانی کۆتر بە شێو یەکی نوێ و جەختی دە کردەو، لە سەر گرنگی و بایەخ پیدانی، کەواتە چۆنیتی چاودیریکردنی کۆتر و ریکخستنی شوینی نیشتنەو ی لە هەموو ناوچە کانی دەوڵەتی نورە دین و دەوڵەتی ئە یوبی میراتگریداو دیاری کردنی بورجی نیشتنەو و رێو شوینی نووسینی نامە و چۆنیتی لکاندن نامە کە بە کۆترە کە وەو پیشوازی کردن لی و کردنەو وەو خۆیندنەو ی نامە کە، هەموو ئەم کارانەش پتیش سولتان سەلا حە دین هەبوون، ئەوە ی کە

^۱ کتاب الروضتین، ل: الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۰.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۱.

^۳ دائرة المعارف (۱۶۸/۷)، الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۱.

^۴ صبح الأعشی (۳۹۰/۱۴)

^۵ صبح الأعشی (۳۹۰/۱۴)

^۶ حسن المحاضرة (۱۶۶/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۱.

^۷ الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۱.

سه لآحه دین کردی تهنأ بریتی بوو له به ستنه وهی میسر به شامه وه له پئی پؤستهی ئاسمانیه وه، هه تاوه کو تۆرپکی نیشتنه وه (فرۆکه خانه) دروست بو له میسر و شامدا که له دورترین ناوچهی باشوری میسر وه له ئه سوانه وه بۆ قاهره وه سوهریسو بۆ به لبیسو له ویشه وه بۆ شامو ههروه ها له به لبیسه وه بۆ صالحیه و قطیا^۱. له قطیاشه وه بۆ وارده که له سه ر ریگای غه ززه دایه پاشان بۆ غه ززه، واته بلبیس که ئه که ویتته رۆژه لاتی قاهره وه ناوه ندی نیشتنه وه کان بوو له میسر دا، غه ززه ش به هه مان شیوه بوو له باشوری فه له ستیندا له که ناری ده ریا چونکه هیلیک لییه وه ده ستی پیده کرد بۆ ئه لئه لیل و ئه لددو قاقون^۲، پاشان جنین و له ویشه وه بۆ صفدو بیسان و ئیرید طفسو له ویشه وه بۆ ضمین^۳ و پاشان بۆ دیمه شق، له هه ر یه کیک له م شارانه شه وه بۆ شاره کانی ده ورو به ری، ههروه ها له بیسانه وه بۆ اذرعاع^۴ و له دیمه شقیشه وه کۆتره که ئازاد ده کرا بۆ به علبه کو له ویشه وه بۆ قاره^۵. له قاره شه وه بۆ حمص و له ویشه وه بۆ حه ماه و پاشا مه عه ره وه حه له ب و بیره، به م شیوه سه رجه م شاره کانی شامی ده گرتته وه^۶. بیگومان ئه م هه موو ویستگه یه ژماره یه کی زۆر کۆتری له خۆ گرتبوو، له کاتیکی تریشدا ژماره ی ئه و کۆترانه ی که له بورجی قاهره دا هه بوون به دوو هه زار کۆتر مه زهنده ده کران^۷. پیشه ی پهروه رده کردنی کۆتریش بوو به پیشه یه کی به سودو پر قازانج، له بهر ئه و خواسته زۆره ی که له سه ری بوو به تایبته له کاتی که مارۆدانی عه ککا له لایه ن خاچه رسته کانه وه، عیماده دینی کاتب ئه لئ: وامان لیها تبوو به بالآی خاوه ن کۆتردا هه لئده ی نو ستایشی بکه ی نو داوای زۆترری لی بکه ی نو به شه وو به رۆژدا داوای لی بکه ی نو هه تاوه کو به هۆی زۆری نیردراوه کانه وه کۆتر له لایان که م بویه وه^۸، سوپای ئه یوبیش سودی له ده زگای پؤسته ی نوره دین وه رگرت و سه لآحه دین و یاریده ده ره کانیشی له کاتی ته نگانه دا به کاریان ده هیئا، ئه وه بوو کۆتری پؤسته بهر مزگیننی رزگار بوونی سوولتانی له جه نگی ره مله دا له فه له ستینه وه که یانده میسر، عیماد ئه لئیت: به م بالئنده دا مزگینیمان نار دو به هۆی نامه کانی ئه م

^۱ قطایا: گوندیکه له سه ر ریگای میسر له ناوه راستی الرمل له نزیک ئه لئه ره ما.

^۲ قاقون: قه لآیه که له نزیک ره مله له فه له ستیندا له دوری نیو رۆژه وه له قیساریه.

^۳ الضمین: گوندیکی سه ر به دیمه شقه له سه ره تای خۆراندایه.

^۴ اذرعاع: شارۆچکه یه که له ده ورو به ری شامدا له ته نیشت عه مماندا.

^۵ قاره: گوندیکی گه وره یه له سه ر ریگه و یه که م گوندی حمصه.

^۶ صبح الأعشى (۴۹۳/۱۴)

^۷ الأریخ المدن الاسلامیه (۲۳۳/۱)، الحیاة العسکرية، ل: ۲۱۷.

^۸ الفتح القسی، ل: ۳۶۰.

بالتده وه كۆتاييومان به پروپاگه ندى دوژمنان هيئاو ترسمان گۆرى به دلئايى و ئارامى^۱. ههروهها سوپاى ئه يوبى كۆترى ئه و شوئنانه ئى له گه ل خۆيدا ده هيئا كه ده يويست په يوه ندييان پئوه بكات، يان كاتى ده يويست داواى يارمه تيان لى بكات، وهك ئه وهى له سالى ۵۷۴ك/ ۱۱۷۸ز دا كاتى كه خاچه رسته كان كۆبوونه وه و به ره و ديمه شق به ريكه وتن له گه ل پاشا كه يانداو هيژيشيان كرده سهر گونده كانى ده و روبه رى و كوشتارو تالانى ئه نجامداو خه لگانى كي شيان به دليل گرت، سه لآحه دينيش عيزه دين فره خشاى برازاي نارد به كۆمەلئ سهر بازه وه بۇيان و فره مانى پيكره كه هه ر كه لئيان نزىك بوويه وه به بالتده هه كدا هه والئ بۆ بنيرت، فرخ شاش به سوپا كه يه وه شوئنيان كه وت ئه وه ش كه به هيژى ريكخستنى پۆسته ده گه يه نئى له م سهر ده مه دا، هاتن و په يوه ندى به رده وهامى كۆتره كان به سه لآحه دينه وه بوو له كاتى مانه وهى دريژخايه نيدا له به ره كانى جه نگدا له عه ككا. له و رووداوانه ش كه ئيبن شه دداد ئه يگي پتته وه له ره مه زانى سالى ۵۸۷ك/ ۱۱۹۰ز دا سه لآحه دين كۆترى كي نارد له حه له به وه بۆ حه ماو له حه ماشه وه بۆ عه ككا كه له ژيئر باليدا نامه يه ك هه بوو كه تيايدا جيگره كانى الملك الظاهرى فره مانزه واى حه له ب رايان ده گه ياند كه هيژه كانى دوژمن له سه ر يازانى ميرنشيني خاچه رستى ئه نطاكيه له حه له بدا هه ستاون به هيژشكرده سهر چه ند گونديكى سهر به حه له بو سوديان له لاوازي هيژه كانيان وه رگرتبوو به بۆنه ئى چوونى سه ر بازه كانيانه وه به سه ركردايه تى الملك الظاهر بۆ عه ككا، به لآم ئه و هيژانه ئى كه له حه له بدا مابوونه وه توانيان بۆسه يان بۆ دابنيئ و تيكيان بشكيني، به جۆريك كه به خۆيان نه زانى هه تا وه كو شمشيريان نايه گه رديان و حه فتاو پينچ كه سيان لى كوشتن و خه لكى كي زۆريان لى به دليل گرتن^۲، ههروهها موسولمانه كان چه ندين شيوازيان داهيئابوو بۆ پاراستنى نه ئينييه كانيان، هه تا وه كو دوژمن په ئى پى نه بات، به تايبه ت له كاتى گه مارؤدانى عه ككادا، ته نانه ت ره مزو هيماى تايبه تيان به كارد هه ئينا كه به شفره ناسرابوو باسى چه ند شتيك بوو كه پيشتر له سه رى ريكه و تبوون، ئه وه تا عمار باس ئه كات كه پياوانى پۆسته بالتده و كتيبيان هه لده گرتو به بالتده و كتيبيشه وه ده گه رانه وه و نامه يان بۆ ده ناردين و نامه مان بۆ ده ناردين و به كۆتردا به شيوه ئى شفره كه پيشتر له سه ر مانا كه ئى ريكه و تبووين.

۴- **كه مين و بۆسه كان:** چالاكترين ماوه كه بۆسه ئى تيدا دانراييت له ميژروى ئيسلاميدا بريتييه له سه رده مى جه نكه خاچه رسته كان به تايبه ت له سه رده مى سه لآحه ديندا به هؤى نزىكى شوين و پينگه كانيان له يه كه وه و به رده و امبوونى له نيوان هيژه كانى ئيسلام و ئه و سه نكه رو

^۱ سنا برق الشامى (۱/ ۲۶۰).

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين ل ۱۸۷

سهریازه خاچپه رستانه‌ی که له که ناری ده‌ریا له ولاتی شامدا بنیاتنرا بوون، بۆسه‌ش واته ناردنی سهریه‌ک سهریازی سواره به‌ئاراسته‌ی دوزمن و لیدانی کتوپرو ده‌ست لێوه‌شانندی به‌شیوه‌یه‌ک که نه‌گاته راده‌ی جه‌نگی فراوان، واته ئه‌م کرده‌یه به‌نه‌یتی ده‌ستی پیکرد، بۆیه پێویست بوو کۆمه‌لێک تاییه‌تمه‌ندی له‌و که‌سانه‌دا هه‌بێت که هه‌لده‌بژێردرێن هه‌تاوه‌کو بتوانن وه‌ک پێویست به‌و ئه‌رکه هه‌ستن^۱، وادیاره سه‌لاحه‌دینیش دوا‌ی سا‌لی ۵۸۵ه‌ک/ ۱۱۸۹ز پێی وابوو که‌باشتر وایه شیوازی بۆسه بگرنه به‌رو، ده‌ست وه‌شانندی خیراو پاشه‌کشه په‌پرهبو بکه‌ن که‌دواتر به‌شه‌ری پارتیزانی ناسرا، هه‌تاوه‌کو بواری پشودان به‌دوژمن نه‌دری‌تو هیزه‌کانی له‌ده‌وربه‌ری عه‌ککادا کۆنه‌کاته‌وه، به‌م پێیه‌ش ده‌بوا‌یه سوپای نه‌یوبی له‌لایه‌که‌وه به‌رگری له‌عه‌ککا بکات و له‌لایه‌کی تریشه‌وه گه‌مارۆ به‌سه‌ر خاچپه‌رسته‌کاندا به‌سه‌پینیت که‌عه‌ککایان ئاب‌لوقه‌ دابوو و لێره‌و له‌وێش بۆسه بنیته‌وه بۆ ته‌نگاوکردنی سوپای خاچپه‌رسته‌کان^۲.

دیاره ئه‌و باروودۆخی که‌سوپای نه‌یوبی له‌و کاته‌دا پیا‌دا تێپه‌رده‌بوو له‌گه‌ڵ شیوا‌ی زه‌وی شام (به‌تاییه‌ت زه‌وی فه‌له‌ستین) له‌به‌ر بوونی داروده‌ختی چرو پڕ چیا تیا‌یدا که‌ بۆسه‌دانه‌ره‌کان په‌نایان بۆ ده‌برد، ئه‌نجامدانی ئه‌م جووره‌ کرده سه‌ریازیه سنورداره‌ی به‌سه‌ردا سه‌پاندبوون، که‌مه‌به‌ست پێی ته‌نگ پێهه‌لچینی دوزمن و تیکدانی پشوو‌ی بوو، ئه‌م شیوازه‌ش له‌و جووره‌ جه‌نگه ده‌چیت که‌ به‌جه‌نگی مه‌غاویر ناسراوه^۳.

نۆیه‌م: به‌رپۆه‌بردنی کاروباره‌کانی جه‌نگ و ناشتی و دیله‌کان:

۱- ئه‌نجوو مه‌نی جه‌نگی سوپای سه‌لاحه‌دین: سروشتی بوو که سه‌لاحه‌دین چه‌ند یاریده‌ده‌ریکی هه‌بیت که‌هاوکاری بن بۆئاراسته‌کردنی سیاسه‌تی جه‌نگ و دانانی پلانه سه‌ریازییه‌کان و به‌رپۆه‌بردنی کاروباره‌کانی ولات، ئه‌و که‌سانه‌ش ئه‌نجومه‌نیکیان پیکده‌هینا که له‌ده‌زگای (ئه‌رکانی سوپای) ئیستا ده‌رچوو، که له‌سه‌لاحه‌دین سه‌رکردایه‌تی ده‌کردو براکانی ئه‌ندامی بوون به‌تاییه‌ت الملك العادل و کوپه‌ گه‌وره‌کانی به‌تاییه‌ت الملك الأفضل علی و الملك الظاهر غازی و برازاکانی وه‌ک تقی الدین عومه‌رو شه‌ها به‌دین محمود حارمی خالو‌زای و ئه‌میره گه‌وره‌کان و فرمانده‌ خاوه‌ن پیشه‌ و نوێکان و القاضی الفاضلی راویژکاری دانا و قاضی سه‌ریازی به‌هائه‌دین کوپی شه‌دادی میژوو نووسو به‌هائه‌دین قراقوش و سه‌یفه‌دینی کوپی

^۱ الجیش الأیوبی فی عهد صلاح الدین، ل: ۱۸۹.

^۲ الجیش الأیوبی فی عهد صلاح الدین، ل: ۱۹۱.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۱۹۳.

مەشغۇبى ھەكاری و چەندین فەرماندەى تر وەك أبو الهجاء ی هذیانى و علم الدین سلەیمانى كۆپى جندرو ئەمىرى كەشتىگەلى مىسر حسام الدین لؤلؤ و فەرمانرەوا بەناویانگەکانى شارو قەلاکانى وەك مظفالدین كەوگەبەرى و شەمس الدین كۆرە المقدم و عىزەدین جۆردىك و زانا ضیاء الدین عىسای ھەكاری، ھەرىك لەوانەش مافى دەرىپىنى خۆى بەئەوپەپى ئازادى و راشكائىيە و ھەبوو، چونكە مەبەستى سەرەكیان خزمەتى دەولەتى سەلاخەدین و سوپاكەى بوو^۱، ئەم ئەنجومەنەش ھەركاتى سەلاخەدین بەپىتویستى بزانیایە كۆدەبوپەو^۲، لەم كىتەبەشدا تىپىنى ئەو دەكەین كە سەلاخەدین راویژى بەھاوەلانى كردو لەھەموو بۆنە و روداوە ترسانكەكاندا و راكانى جىبە جىكردوون ھەندى جار بەدل و ھەندى جار بەنا بەدلئى، ئەمەش لەپىناو پاراستى بەرژەو ھەندى موسلمانان و بۆرازىكردن و ھەك رىزگرتن و بەھەندو ھەركرتنى راو بىر بۆچونەكانیان^۳.

۲- **نەخشە و شىوازەكانى جەنگ**: ئامانجى سەرەكى سوپای ئەیوبى لەجەنگدا برىتى بوو لەدەرپەپاندنى ئەو داگیركەرە خاچەرستانەى لەكەنارى شامدا جىگىر بوو بوون، كە لەباكورو ھە ئەنطاكیە و ھەرە و عەسقەلان لەباشورەو ھەندى بوو بوپەو، ھەرەھا لەھەندى بەشى ناوخۆى وەك بەیتولمەقدىس و كەرك رەھا و طبریە و... تەد^۴، ئامانجى ستراتىژى لەجەنگ كرتنى ئەیوبىەكان برىتى بوو لەگىرپانەو ھە ئەوزە و پىیانەى كە خاچەرستانەكان داگیریان كرتبوو لەكۆتایىەكانى سەدەى پىنجەمى كۆچى و یازدەيەمى زاینیدا، لەپىناو گەیشتن بەم ئامانجەش سوپای ئىسلامى ھەموو رىگە و شىوازىكى گرتەبەر چ لەرىگەى رووبەر بوو بوونەو ھە راستە و خۆو لەگەل دۆژمندا، یان لەرى لاواز كرتنى لەرووى ئابورى و مەعنەو پىیەو ھە گەمارۆدانى ناوچە سەرەكیەكاندا بەتایبەت لەسەردەمى سەلاخەدیندا، ھەموو تەكتىكىكان گرتەبەر بۆ لىدانى خاچەرستانەكان^۵، ھەرەھا پلانە سەربازىيەكان لەسەردەمى ئەیوبیدا تەنھا لەلایەن سەلاخەدینەو دادەپىژران، بەلكو ئەنجومەنى راویژكارىش ھاوكارى دەكرد، ھەرچەندە سەر كردایەتى سەربازى سوپا بەدەست سەلاخەدینەو بوو، جاریش سەر كەوتن مسۆگەر بوو ئەگەر سەر كرتە پەپو ھەندى بەردەوامى

^۱ الجیش الأیوبى، ل: ۱۹۷.

^۲ الجیش الأیوبى، ل: ۲۰۳.

^۳ الجیش الأیوبى، ل: ۲۰۵.

^۴ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۰۶.

^۵ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۰۶.

ماوهیه کی دیاریکراو شهری ده کرد، پاشان پشوویان ددهاو بهشی دووه به شهر دههات و به م شیوهیه، مه به سستی له په پیره وکردنی نه م شیوازه دا، ماندووکردنی خاچه رسته کان و بوارنه دان به پشوودانیان بوو، به لام نه م شیوازه ش له به رامبه ر! توکمه یی شوراکانی صوردا بی ناگا بوو، نه مه سه رباری باری تو بوگرافی شاره که^۱.

۵- پلانی ناگوکی خستنه ریزه کانی خاچه رستان؛ سه لاهه دین پلانی جیاوازی نانه وهی له نیوان ریزه کانی خاچه رستاندا په پیره وکردو هه ولئی ددها هندی له سه رکرده کانیان رابکیشیت به لای خویدا، له هه ولئیکدا بولاوازکردنیان، ئین شه داد باس ده کات که سولتان جارکیان له مانگی شه والی ۵۷۸هـ / ۱۱۹۱زدا دانیش و داوای فرمانپوایی صهیدای کردو نه ویش دواي گه یشتنی نامه یه ک پئی له گه ل کومه لئیکدا هات و نوژیان له گه لدا کرد، میژوونوسی ناوبرویش ناماده بوو، سولتانیش ریژی نا له میوانه خاچه رسته کانی و گفتوگویی له گه لداکردن و له سه رخوانی خوی میوانداری کردن، کاتی خواردن لبراو سولتان به تهنیا له گه لئاندا مایه وه و له گه ل مه رکیز مونترفراتی فرمانپه وای صوردا ریکه وت، کومه لئیک له فره نجه کانیش هاتنه پالی که فرمانپه وای صهیدایان تیدابوو، مه رچی سه لاهه دینیش نه وه بوو بۆ مه رکیز که دوژمنایه تی خوی بۆ فره نجه کان ناشکرا بکات، که پیشتر لییان جیا بوو بوویه وه، هوی نه مه ش ترسی زوری بوو لییان له گه ل بوونی کیش له گه لئاندا به هوی هاوسه رگریه وه، سولتانیش ره زامه ندی نیشاندا له سه ر مه رجه کانی نه و به مه به سستی تیکدانی نیوانیان، وه ک ئین شه داد ده لیت^۲.

۶- پته وکردنی په یوه ندی نابوری و بازرگانی له گه ل شاره کانی ئیتالیادا؛ له و ریوشوینه ژیرانه ی که سه لاهه دین گرتیه به ر بۆ لاوازکردنی دوژمن له روی نابوریه وه، هه ستانی بوو به پته وکردنی په یوه ندی بازرگانی نابوری له گه ل ده ولته بچوکه کانی شاره کانی ئیتالیادا، وه ک (بیزاو جه نه واو بوندوقیه)، نه وه بوو له و کاته وه که ده سه لاتی میسری گرتیه ده ست هه ولئیکی زوری خسته که پ بۆ هینانی بازرگانی نه و شارانه بۆ میسرو، چهنه ریکه وتنیکی له گه ل نه م ده ولته بچوکه نه دا سازدا به مه به سستی ئالوگورکردنی بالیوز له نیوانیاندا، نه م ریکه وتننامه نه ش له دوروه وه به سود بوون:

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۰.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۱، الفتح القیسی، ل: ۵۶۰.

۱- زیادکردنی داهاته کانی دهوله ته که ی به هژی چالاکى بازرگانیه وه، له پیناو ده سته گه شتنى به پتویستیه کانی له ناسنو ته خته و شه مع.

۲- لاوازکردنی بازرگانی خاچه رسته کان: نه گهر زانیمان که سه لآحه دین هه ژمونی به سهر ده ریای سورداهه بووه، گومانیش له وه دانیه که بازرگانی بووه هژی سهر له نوی گرنگیدانه وه ی به بنیاتنانه وه ی که شتیگه لی نه یوبی نیسلا می^۱، نه وه تا له وتاریکدا که سه لآحه دین ناراسته ی خه لیفه ی عه باسی کردووه له سالى ۵۷۱هـ / ۱۱۷۵زدا هاتووه: له وه هیزانه ش بوندوقی و به یشهنو و جه نه واییه کان هه موو نه مانه ماوه یه که ده بن به دوژمن و سهر سه ختانه ده جه نگین، ماوه یه کیش ده بنه بالیوزو پشت به نیسلام ده به ستن له سامان کوکردنه وه دا، نیستاش هه موو نامیریکی چه که و کوشتار ده هیننه ولاتی نیمه وه وه له نیمه نزیک ده بنه وه به کاره چاکه کانیان، منیش بریارم داوه له گه لیاندا به رده وام بمو ناشتی و دۆستایه تیان به رمه سهر زیاتر له وه ی که حه زى پیده که ن^۲. نه م په یوه ندیان نه نیوان میسرو شاره نیتالیه کانیش شتیکی نوی نه بووه، به لکو دریزه پیدانی نه و حاله ته بوو که له سهرده می فاتییه کاندا هه بوو^۳، به لام سه لآحه دین توانی بیپاریزیت و گه شه ی پیدبات.

ز- **ویرانکردنی شاره کان:** له باسی سهر یازیه کانی سه لآحه دیندا هه میسه باسی نه وه ده کریت که له سه لآه کانی کۆتای مملانیستی له گه ل^۴ خاچه رسته کاندا که پیتشارد شیردل سهر کردایه تی ده کردن، ده سته داوه ته تیگدانی شاری عی سقه لان که کللی باشوری به تولمه قدیس و ریگه ی نه و کاروانان بوو که به ره و میسر ده پۆشتن، موسلمانان کانیش به هژی خووشی نه م شاره وه نازناوی بوکی شامیان لیتابوو^۵، سولتانیش کاتی په نای بوئه م کاره برد که سوپاکه ی نه یتوانی به رگری لیبکات^۶ و له وه ده ترسا که خاچه رسته کان ده سته به سه ردا بگرن، له حاله تی ناوه دانیدا وه که له عه ککادا رویدا به م شتیه یه ش ریگه ی میسری لیبپرن^۷. دیاره سه لآحه دین پتی باش بوو هیزی به رگری سوپاکه ی هه لگریت بو پاراستنی به یتولمه قدیس، نه وه بوو راویژی بی الملك العادلی برای و گه وره نه میره کانی کرد له م باره یه وه نه وانیش

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۱.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۲.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۲.

^۴ الفتح القیسی، ل: ۵۵۰، الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۲.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۲.

^۶ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۳.

راکه یان لاپه سهند بوو، علم الدین سلیمانی کوپړی جندریش که یه کیک بوو له گه وړه راویژکاره کان ده لیت: نه و یافایا و دوژمن هاتو ته ناویه وه، که شاریکه ده که ویتنه نیوان عه سقه لان و قودسه وه و نیمه ش ناتوانین هه ردو و شاره که پیکه وه بپاریزین، جا له شور او شوینه به رزه کانیو ده ست پییکه ن بهم شیوه یه برپاری تیکدانی عه سقه لان درا، له راستیشدا نه م شاره تاکه شاریک نه بوو که روویه پرووی نه م چاره نوسه بویه وه، به لگو قه لای رهمله ش به هه مان شیوه روخینراو^۲ قه لای نظرونیش که مولکی داوییه کان بوو^۳ هه مان چاره نووسی هه بوو^۴. نه مه سه رباری به شیک له شورای یافاو غه ززه و نه لددو داروم که ده که ونه به شی هره باشوری که ناری شام هه مان شتیش به سه ر شورای سرمینیه ی داهات، نه وه بوو دوی نه وه ی که الملك الظاهر غازی نازادی کرد له جه مادی کوتایی سالی ۵۸۴هـ / ۱۱۸۸زدا خه لکه که ی هیئایه دهره وه و له گه ل زه ویدا یه کسان ی کردو رووخاندی و ناسه واری نه هیشت^۵، هه روه ها قه لای یازوری تیکدا له که ناره کانی رهمله دا له ده ورویه ری فه له ستین و شاروچکه ی "بیت جبرین" یشی له گه لدا رووخاند پیش نه وه ی له گه ل ریتشارددا سولج بکات^۶.

ح- مسوگه ر کرنی هاتوچوی ریگه ی نیوان میسرو شام: هه روه ها یه کیک له پلانه ستراتژییه کانی سه لآحه دین بریتی بوو له مسوگه ر کرنی هاتوچو له سه ر ریگای نیوان میسرو شام که دوری نیوانیان نزیکه ی سی روژ بوو^۷، هه روه ها سه لآحه دین قه لآو خانوبه ره ی بنیاتنا و پاسه وانی به درژای ریگای نیوان میسرو شام داناو توانی ناسایش و هیمنی بگپرتیه وه بو سینا، سه لآحه دین و سه رکرده کانی شی وارا هاتبوون که ریگه ی نیوان میسرو شام بگرنه بهر له هاتوچویاندا^۸.

ط- پته وکردنی شارو سه نگره رکان: هه روه ها گرنگی ده دات به توکمه کردنی هه ردو شاری میسرو قاهره و سه نگره رکانی نه و ولاته و ده روزه کانی که گرنگترینیان له سه رده می

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۳.

^۲ وفيات الأعیان (۱۷۵/۷).

^۳ الفتح القیسی، ل: ۲۴۷، الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۱.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۱. الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۱.

^۵ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۴.

^۶ الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۲.

^۷ کتاب الروضتین، له: الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۱.

^۸ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۴.

سه لآحه دیندا بریتی بوو له: نه سکه نده ریه و دمیاطو ره شیدو عیذابو تیس، هه روه ها سه لآحه دینیش له راده ی نه و مه ترسیه گه یشت که رووبه پوی میسر ده بیته وه له باکوره وه له لاین خاچه رسته کانه وه. نه و روودا وه ش که له دمیاطدا رویدا کاتی عه موری له وشکانی و ده ریاهه گه مارویدا له سالی ۱۱۶۹/۵۶۵ زدا وایکرد سه لآحه دین که گرنگیه کی زور بدات به نه م به ریه ی جه نگو زور سور بوو له سر توکمه کردنی، هه روه ها گرنگیشی ددها به توکمه کردنی که ناره کانی ده ریای سور، گرنگترین نه و قایمکاریانه ش که له ناو میسر دا پیی هه ستا له شاری قاهره دا بوو، نه وه بوو دهستی کرد به بنیاتنانی شورای قاهره، چونکه زوری تی رووخابوو و وه ک ریگه یه کی ته ختی لیها تیبوو که که سی نه ده گتیرایه وه، نه مه و فه راموشی خزمه تگوزاری کرد به والی تیایدا^۱.

۴- **وه رزی جه ننگ**: ناماده کارییه کان بۆ جه ننگ به کوتایی هاتنی وه رزی زستان و به رزبونه وه ی پله ی گه رماو هاتنی به هار دهستی پیی ده کرد، نه و جه ننگانه ش که له زستاندا روویده دا ته نها چند پیکدادانیتی که م و سنوردار بوو و دانانی بۆ سه و ناردنی تیمی هه والگری بوو بۆ زانیی بارو دۆخی دوزمن، نه گه ر سهیری کاتی شه په کانش بکهین ده بینین که ده که وه هه شت تا نو مانگی پاش سه رماو به هاتنی زستان کوتای پیی ده هات^۲، نه گه ر چاودیری جموجۆلی رۆژانه ی سه لآحه دین بکهین که عیمادی کاتبو ئیبن شه ددادو میژوونوسه هاوچه رخ و داهاتوره کان یاداشتیان کردوه، ده بینین کوشتارو گه شتی سوپای ده وریه ر بۆ به ریه ی جه ننگ له وه رزی زستاندا راده وه ستا، به لام هه ر که نه م وه رزه ساردو خلیسکه کوتایی ده هات به تایبته له ولاتی شامدا چالاکي ده گه رایه وه بۆ سوپا و سه ر له نوی خویان ناماده ده کرد بۆ رووبه روو بونه وه ده گه شتنه گۆره پانی جه ننگ^۳ دوا ی نه وه ی که وه رزی جه نگیش کوتای ده هات سه ر یازه کان ده گه رانه وه بۆ ولاته کانیا ن عیماد ده لیت: دوا ی نه وه ی که پایز پشتی هه لکردو زستانی سه خت هی رشی هی ناو سه رچیاکان به به فر سپی بوون قورپو چلپا و پهیدا بوو نه میره کان داوایان کرد له سه لآحه دین که مؤله تیان بدات بۆ گه رانه وه بۆ ولاته کانیا ن بۆ پشودان و هه وانه وه پاشان فه رمانزه وای شه نگارو دواتریش فه رمانزه وای جه زیره ی ئیبن عومه رو دوا ی نه ویش کورپی فه رمانزه وای موسل گه رانه وه بۆ ناوچه کانیا ن^۴ ئیبن شه داد له م

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۶.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۸.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۹.

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۲۰، مفرج الکروب (۲/۲۴۶)

باره یه وه له ژێر ناوینیشانی: گه پانه وهی سه رپازه كان له تێكۆشان: كاتی زستان هیرشی هیناو ده ریا كه وته شه پۆلدان دوژمن دلنیا ده بوو له وهی كه هیرشی بۆ ناكړیت گه مارۆی له سه ر لاده بریت له بهر زۆری و چرو پری باران سولتانیش ریی دها به سه رپازه موسلمانان كان كه بگه پینه وه بۆ ولاته كانیان هه تاكو پشوو یه ك بدهن و خزمه تی ئه سه په كانیان بكه ن و هه تا وه كو كاتی كار كردن^۱ چه ند جار یكیش هاتنی سوپا بۆ به ده مه وه هاتنی سوپای ناوه ندی سه لآحه دین دووباره بوویه وه پاش كۆتای هاتنی وه رزی زستان پاشان ده گه پاپه نه وه بۆ ولاته كانیان به هاتنی ئه م وه رزه^۲. له ناو رۆژه كانی جه نگیشدا سه لآحه دین هیوای به رۆژی هه یینی هه بوو له بهر پیرۆزی و گه وره یی ئه م رۆژه لای موسلمانان، ئه مه ش مانای ئه وه نییه كه سه لآحه دین له رۆژه كانی تر دا ده سه ته به ری جه نگو رووبه پوو بوونه وه بووه، چاوه پێی رۆژی هه یینی كر دووه، به لام هه میشه گه شبین بووه به ده ره نجامی جه نگه كه ئه گه ر له رۆژی هه ییندا بووایه، ئه وه بوو له جه نگی حطین دا سه رپازه كانی له رۆژی هه ییندا به ریدده كرد له مانگی ره بیعی یه كه می سالی ۵۸۳ دا و بۆ به ره كه ت وه رگرتن له نزای و تاربیژان له سه ر مینبه ر، كه ئه گه ری گیرابوونی زیاتره^۳، هه روه ها سوپای سه لآحه دین له رۆژی هه ییندا چووه عه ككاوه^۴، ئازاد كردنی قه لآكانی كه ناری باكوپی ولاتی شامیش له هه مان كاتدا بوو، كه كه وتبوونه ده وروبه ری میرنشینی خاچه رستی ئه نطاكیه، هه موو ئه مانه له رۆژی هه ییندا روویدا ئه مه ش به لگه یه له سه ر گیرابوونی نزای و تاربیژه موسلمانان و سولتانیش دلخۆش دبوو، چونكه خۆشحال بوو به وهی كه فتوحاته كانی له و رۆژه دا بوو كه پادا هشت تیایدا چه ند قاته^۵، به لكو ئه نجومه نی جه نگی سه لآحه دین واپلانی داده پرشت كه جه نگو رووبه پوو نه كان بكه ویتته رۆژی هه یینی وه، ئه مه ش ئه وه ده گه یه نیت كه ئه م رۆژه كاریگه ری هه بووه له سه ر ده رونی جه نگا وه ره كان و قاره مانانه رووبه پوو ی دوژمن ده بوونه وه^۶، ئیمه ش پیمان وایه سه ركه وتن و شكست په یوه ندی به رۆژیکی دیاریكراوه وه نییه و كاریگه ری رۆژی هه یینیش له سه ر سوپای

^۱ كتاب الروضتين، له: الجيش الأيوبي، ل: ۲۲۰.

^۲ الجيش الأيوبي، ل: ۲۲۱.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۲۱.

^۴ وفيات الأعيان (۱۷۵/۷)

^۵ الفتح القيسي، ل: ۲۴۷، الجيش الأيوبي، ل: ۲۲۱.

^۶ الجيش الأيوبي، ل: ۲۲۱.

سه لآحه دین کاریگه ریه کی ده روونی بوو، سه رکه وتنه کانیش له رۆژه کانی تریشدا روویده داو ته نها له م رۆژهدا قۆرخ نه بوو بوو چند شکستیکیش له م رۆژهدا به سه ر سوپا که پیدا هاتبوو.^۱

۴- مامه له کردن له گه ل دیله کاندای؛ سه لآحه دین هه زی له خوین رشتن و تۆله سه ندنه وه له دیله خاچه رسته کان نه بوو هه رچه نده نه وان بۆ داگیرکردنی ولاتی موسلمانان هاتبون، له من باره یه شه وه لییه وه ده گپنه وه که ریگری له وه کردوو کوره کانی دیلی خاچه رسته کان بکوژن، هه تا وه کو ئاره زووی خوین رشتن تیا یاندا گه شه نه کات، چونکه ره نگه نه گه ر کوشتنی دیلیان بگردایه به نه ریت، له ته مه نیکی که مدا، نه وا له سه ر نه و کاره رادین به بی جیاوازی له نیوان موسلمان و کافر دای، به لکو سه لآحه دین الملك الظاهری کوپی له ته مه نی بیست سالیاندا ئاگادار کرده وه له مه ترسی خوین پرشتن و نه مه شی له دوا وه سه یه تیدا بۆ نووسی له نه خووشی سه ره مه رگیدا.^۲

به شیوه یه کی گشتیش ده بینین مامه له یان جیاوازی بوو وه هندی جار کاری زۆره ملییان پیگراوه و جار جاریش له دیمه شقدا به ندرکراون، یاخود ده خرانه روو بۆ فرۆشتن یان ده کوژران، ره نگه راستیش بیت نه گه ر بلتین: سه لآحه دین جیاوازی نه بووه له سه ر کرده کانی پیش خوئی وه ک نوره دین مه حمود له مامه له کردنیدا هه گه ل دیله کاندای، که له شیوازی حوکمرانیدا په پیره وه ی لیده کردو نه ویش له هه ندی بۆنه دا دیله کانی ده کوشت وه له سالی ۱۱۵۲/۵۵۲ از کاتیک دیله کانیا ن بۆ هینا و، فه رمانیدا به دان له گه ر دنیان، زور جاریش نوره دین مه حمود زیندانی ده کردن، به تاییه ت سه ر کرده گه ر هه کان وه ک و نه رناط "رینۆدی شایتون" ی فه رمانپه وای نه نطاکیه و پاشای کرک که پازده سال زیندانی کرد، پاشان نه میر کمشتکینی که یه کتیک بوو له نه میره کانی نوره دین ئازای کرد وه ک تۆله سه ندنه وه یه ک له سه لآحه دین، مه به ستیش له هیشته وه ی دیله کان به زیندویه تی (به تاییه ت نه مه ریکه کان) بریتی بوو له سود وه رگرتن لییان له کرداری ئالوگۆر پیگردنیا ندا له گه ل دیله موسلمانه کاندای، چ به ئالوگۆر کردن بیت یان به فیدیه دان، به تاییه ت دیله مه غریبه کان، چونکه غه ریب بوون له شامدا و، که سو و ناسراویان نه بوو تیایدا، ئیبن جبیر یاسی نه وه ده کات که فه زلی خوای گه ر ه بۆ دیله سه غریبه کان له شامدا له وه دابوو که ده سه ته لاتدارو ده وه له منده کان بریک پاره یان تاییه ت ده کرد بۆ ئازادکردنی دیله کانی مه غریب^۳، سه لآحه دینیش سووربوو له سه ر شوین پیه خه لگرتنی نوره دین، ته نانه ت هه ستا به ئازادکردنی دیله هه ژاره کانی خاچه رستان به بی یه رامبه ر، وه ک

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۲.

^۲ کتاب الروضتین، له: الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۴.

^۳ النوادر، ل: ۲۳۸، الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۴.

^۴ رحله ابن جبیر، ل: ۲۳۸، الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۵.

له‌ئازادکردنی به‌یتولمه‌قدیسدا روویدا، ئەمه سه‌ریاری هه‌ستانی به‌ئازادکردنی دیله‌موسڵمانه‌کان، دیاره ئەمه‌شی له‌سه‌ر پێویست بوو وه‌ك به‌رپرس له‌ژێانی سه‌ریازه‌کان، هه‌روه‌ها به‌ئازادکردنی دیله‌کان هه‌یزیکێ نوێی به‌ندکراوی ئازادو زیاده‌کرد، ئەمه‌ش کارێکی خێ رو چاکه‌یه، هه‌ندی له‌ئه‌میره‌کانیشی به‌هه‌مان شیوه‌ ده‌جولانده‌وه‌ له‌مظفر الدین کوکه‌به‌ری فه‌رمانه‌وه‌یای هه‌ولێره‌وه‌ ده‌گێرینه‌وه‌ که‌نه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دین بووه، که‌سالانه‌ دووجار تێردراوی به‌پاره‌ی زۆره‌وه‌ ده‌نارد بۆ ناوچه‌ی که‌ناری ولاتی شام بۆ ئازادکردنی دیلی موسڵمانه‌کان له‌ده‌ستی خاچه‌رسته‌کان^۱. ته‌نانه‌ت که‌چه‌زای ئه‌ین جوزی ده‌لێت: پاره‌و سامانی میرنشینه‌که‌ی هه‌موو له‌خێرو چاکه‌دا سه‌رف ده‌کرد، ئەم مێژوو نووسه‌ش ژماره‌ی دیله‌موسڵمانه‌کان ئەوانه‌ی که‌ئەم ئەمیره‌ ئازادیکردن به‌نزیکه‌ی شه‌ست هه‌زادیل ده‌خه‌ملاند. به‌ژن و پیاوه‌وه^۲. له‌و‌رووداوه‌نه‌ش که‌باش جولانه‌وه‌و مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ڵ دیله‌کاندا ده‌یسه‌امێن، ئەوه‌ی که‌ له‌سالی ۵۸۷ه‌ک/ ۱۱۹۱ز روویدا کاتی چلو پێنج که‌سی گاوریان له‌به‌یروته‌وه‌ هه‌تیا به‌ لاو له‌نێوانیاندا پیاویکی پیرو به‌سالاچوو هه‌بوو، که‌دانی له‌ده‌م نه‌مابوو، کاتی هه‌تیا به‌ لاو سه‌لاحه‌دین داوای کرد له‌وه‌رگێره‌که‌ که‌پرسیاری لیبکات ده‌ریاره‌ی ئەو هۆکارانه‌ی که‌وایلێکردوو به‌ره‌و رۆژه‌لات بێت له‌و ته‌مه‌نه‌داو چه‌ند پرسیاویکی تریشی لیکرد، خاچه‌رسته‌ پیره‌که‌ش وه‌لامی پرسیاوه‌کانی سولتانی دایه‌وه‌ سولتانی به‌زه‌یی پیایدا هاته‌وه‌و پاره‌ی پێداو پاش ئازادکردنی به‌سواری و لاخیکه‌وه‌ نارده‌وه‌ بۆ سه‌ریازه‌ی دۆژمن^۳. له‌هه‌مان کاتیشدا سه‌لاحه‌دین به‌توندی تۆله‌ی له‌هه‌ندی دیل ده‌کرده‌وه‌، چونکه‌ تاوانی زۆرو خراپیان ئەنجامدا بوو که‌شیای لێخۆشبوون نه‌بوو، به‌لکوو سوکایه‌تیشی پێده‌کردن پێش کوشتنیان^۴، ئەمه‌ش له‌شوینی خۆیدا باسی ده‌که‌ین به‌پشتیوانی په‌روه‌ردگار، به‌لام سه‌لاحه‌دین به‌گه‌شتی پێی باش بوو دیل به‌زیندویه‌تی به‌یله‌رته‌وه‌ هه‌تاوه‌کو بۆ کارکردن سویدی لێوه‌ریگرت، ئەوه‌بوو کاتی ده‌ستی دایه‌ دروستکردنی شواری قاهره‌ (قه‌لای سه‌لاحه‌دین) ئەودیلانه‌ی به‌کارده‌هه‌تیا بۆ کاره‌ قورسه‌کان وه‌ك هه‌تانی به‌ردو هه‌لکۆلینی تاشه‌ به‌ردی گه‌وره‌و لێدانی خه‌نده‌قی ده‌و‌رویه‌ری شوراکه‌، ئەم چال و خه‌نده‌قه‌ش به‌پاچ هه‌لده‌که‌نراو له‌به‌رد پیکه‌اتبوو و زۆر سه‌رسوپه‌ینه‌ر بوو، بۆیه‌ که‌س به‌که‌لکی ئەو کاره‌ نه‌ده‌هات جگه‌ له‌دیله‌ رۆمیه‌کان وه‌ك ئه‌ین جیه‌ر ده‌لێت^۵: هه‌روه‌ها

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۶.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ۲۲۶.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ۲۲۷.

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ۲۲۷.

^۵ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ۲۲۷.

میژونوسیکی دواتری میسر ده لیت: قهراقوش له بنیاتنانی نه و قه لاه شورایه دا په نجا هزار دلی
خاچپه رستی به کارهینا^۱.

۵- **ریکه و تنامه کانی نیوان سه لاه دین و خاچپه رستان**: یه که م ریکه و تنی نیوان سه لاه دین و
خاچپه رسته کان له سه ره تای سالی ۵۷۱/ هاوینی ۱۱۷۵ز دا بوو، واته له سه ره تای
جیگر بوونی سه لاه دین له ولای شامدا، گومانیش له وه دا نیبه که فشاری بارو دخی سیاسی
و نابووری و سه ریازی و هند پالی پیوه نا بۆ مۆرکردنی ناگر به ست له گه ل خاچپه رسته کاندا،
نه مه و پرای پیویستی به کاتی زیاتر بۆ یه کلارندنه وه ی مملانیی له گه ل کۆمه له ئیسلامیه
رکابه رکانیدا، بۆ ریگرتن له وه ی که په یوه ندی به خاچپه رسته کانه وه بکن له سه ر حسابی
سه لاه دین به تایبته نه تابه که کانی موسلو و هله ب^۲، تیکرپای نه م هۆکارانه پالیان
به سولتانه وه نا بۆراگرتنی جهنگ و ناگر به ست مۆرکردن، کاتی ناگر به ست که ش چوه بواری
جیبه جیکردنه وه، سولتان داوای کرد له سه ریازه میسریه کان که بگه پینه وه بۆ میسر، له بهر
پیویست نه مانی پییان و خرابی باری نابووری له شامدا (وه ک وتمان) نه مه جگه پیویستی
میسر به سه ریازه کانی میسر بۆ روشتنه وه بۆ میسر^۳. له راستیشدا سه لاه دین نه م
ناگریه سته و ریکه و تنه کانی تری مۆرده کردو چاوه پتی هه لوه شانندنه وه ی لّ ده کردن و نه و
نه گه ره ی له بهر چاوبوو، هه ریویه مه رچ و خالی وای داده نا که دوژمنی بیه ستایه ته وه و ریگری
نه و کاره ی لّ بگردایه، وه ک روی دا، هه روه ک هه رگیز چه کی فپّی نه ده داو له دوژمن
دلنیانه ده بوو به لکو هه میشه سوپاکه ی له حالته ی ناماده باشیدا بوو، به رده وام چاودیری
ده کردن له ترسی نه وه ی که ناپاکی بنویتن، هه روه ها سه لاه دین راویژی به نه نجومه نی جهنگ
ده کرد کاتی بیویستایه له گه ل دوژمن دا له سه ر راگرتنی شه پری بکه ویت^۴.

ده یه م: چه که کانی سوپای نه بیوی:

به رده و امبونی حالته ی جهنگ له گه ل داگریکه راندا که ناوچه که پیایدا تی ده په پری، به تایبته
له ولاتی شام دا، بوه هۆی په یدا بونی پیشه سازی سه ریازی چالاک به تایبته که نه م ناوچه یه
ده و له مه ندبوو به ماده خامه سه ره تایبته کانی نه م بواره، نه مه له گه ل بونی کۆمه لیک پیشه سازکاری
لیهاتوو و کارامه، چونکه ولاتی شام به بونی ته خته تیایدا ناسراوه به هۆی دارستانه چپو

^۱ الخظط التوفیقیة، علی مبارک، ل: ۷۰.

^۲ کتاب الروضتین، له: الجیش الایوبی، ل: ۲۳۸.

^۳ سنالبرق (۱/۱۹۵)، الجیش الایوبی، ل: ۲۳۹.

^۴ الجیش الایوبی، ل: ۲۳۹.

پره‌کانیه‌وه، به‌تایبەت دره‌ختی سنه‌وبه‌رو سندیان و هەرمی و داربه‌پووژان و هتد، به‌لام ئەم ناوچه‌یه به‌وه ناسرابوو که‌ئاسنی که‌می تێدایه، به‌رپرسه‌کانیش بۆ پڕکردنه‌وه‌ی ئەم که‌م و کورتیه‌هه‌ستان به‌هاورده‌کردنی ئاسن له‌ئیتالیا و ولاتی تره‌وه، که‌ته‌نها له‌موسل و هه‌ندی ناوچه‌ی شام دا هه‌بوو، واش پێده‌چی که‌ئاسن به‌به‌رده‌وامی له‌سه‌رده‌می جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستیدا ده‌ره‌نرا بیست، چ له‌لایه‌ن موسلمانانه‌وه یاخود له‌لایه‌ن ئەو خاچه‌رستانه‌وه که‌ئەم ناوچه‌یان داگیرکردبوو، ئەمە سه‌رباری ده‌وله‌مندی ناوچه‌ی موسل به‌ئاسن و قیرو نه‌وتی سه‌پی پێویست بۆ ئاگر وه‌شینه‌کان،^۱ موسلێش ماوه ناماوه به‌ره‌می زه‌وی و ده‌ستی پێشه‌سازکاره‌کانی ده‌به‌خشی به‌سه‌لاحه‌دین و چه‌ند بارێک نه‌وتی سه‌پی و قه‌لغان و رم و له‌هر جۆرێک باشترین و توکمه‌ترین بابه‌تیان بۆ ده‌نارد،^۲ سه‌بارەت به‌میسریشه‌وه ده‌وله‌مەندیبوو به‌چه‌ندین جۆر ته‌خته‌که به‌کارده‌هات بۆ دروستکردنی که‌شتی،^۳ جۆره‌کانی چه‌کیش ئەمانه‌بوون:

۱- چه‌کی تاکه‌که‌سی؛ ۱- شمشیر. ب- خنجر. ج- رم. د- ته‌ورداس. ه- ستون. و- که‌وان. ز- به‌رده‌اوێژ.

۲- چه‌که‌ قورسه‌کان؛ ۱- نه‌وت و ئاگرهاوێژه‌کان. ب- ئامێره‌کۆمه‌لیه‌کان وه‌کو مه‌نجه‌نیق و زرییۆش و پاشکۆکانی.

۳- چه‌که‌کانی جه‌سته؛ ئەو که‌لوپه‌لانه‌ بوون که‌جه‌سته‌یان ده‌پاراست وه‌ک پۆشاکێ پارێزه‌ر له‌ئاگرو به‌رگو و که‌ل و په‌لی ئەسپ^۴ و سیگۆشه‌کان، که‌ئامێریکی بچوک بوو له‌ئاسن یان ته‌خته دروست ده‌کران و گۆشه‌یان هه‌بوو له‌شیوه‌ی درکدا وه‌ک سیگۆشه‌یه‌کی گۆشه‌ تیز^۵ و ابوو.

یازده‌یه‌م: هیزی ده‌ریایی ئەیوییه‌کان:

ستراتیژییه‌تی سه‌لاحه‌دین دوا‌ی گواستنه‌وه‌ی له‌شامه‌وه بۆ میسر گۆرا کاتی بینی میسر چه‌ند خالێکی لاوازی تێدایه، ئەوه‌بوو ده‌ستی دایه‌ توکمه‌کردنی شارو قه‌لاکانی و ریکخستنی سوپاکه‌ی بۆ به‌ریه‌رچدانه‌وه‌ی هه‌ر هێرشێکی چاوه‌پوانکراو، هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین بایه‌خی ده‌دا به‌بنیاتنانی هیزی ده‌ریایی، چونکه‌ ده‌یزانی به‌هیزی فره‌نجه‌کان له‌ده‌ریادایه‌ و خالی لاوازیشیان له‌وشکانیدایه،

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۶۴.

^۲ الفتح القسی، ل: ۳۵۰.

^۳ الجیش الایوی، ل: ۲۶۴.

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۶۶-۲۹۰.

^۵ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۳۲۳.

^۶ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۳۲۴.

بۆیە پېیویست بوو هیژیکی دەریای بنیاتبەرزیت بۆ ریگری له کاروانه دەریایه کانی فەرهنجهکان که هاوکارو پششتیوانی میرنشینه خاچپەرستهکان بوو له که ناری شامداو، کۆمهکیان دهکردن به نازوقه و چه کۆ پیدانی سەرباز هەراکتی له وشکانییەوه فشاریان بۆ بهینرایه لێرهشەوه پېیویسته ناگامان له دوو مهسه له بیته که سه لاهه دین نه نجامیدا، جگه له بنیاتنانی که شتیگه لی سەربازی و توکمه کردنی شوراو قه لاکان، که نه وانیش: یه که میان: ترسناکی په یوه ندی هیله کانی بازرگانی و هاتوچۆ له نیوان هەردوو دەریای ناوه پاست و سورد، دووه میشیان: جیاوازی به رژه وهندی بازرگانی شاره نه وروپیه کانی که نار دەریای سپی ناوه پاست له خولیاو نارەزویی نه میره کانی میرنشینه لاتینییه کانی ناوه پاست و رژه لات و رۆژئاوای نه وروپا، بۆیه په له ی کرد له مۆرکردنی چه ند گرتیه سستیکی بازرگانی له گه لیاندا به رامبه ر به نه هیشتنی په یوه ندیان له گه لی که ناری شام و فه له ستیندا به ره و دەریای سوورو نه گه ری هه پره شه کردن له کاروانه بازرگانیه کان له پشته وه مه تاوه کو پاراستنی کاروانی حاجیانی موسلمان بۆ حیجاز مسۆگه ر بکات، بۆیه فه رمانی دا به ناردنی سوپاکه ی بۆ یه من بۆ مسۆگه رکردن و پاراستنی هیله کانی بازرگانی دەریای و پتگرتن له کاری چه ته گه ری و ده ست درێژی کردنه سه ر کاروانی حاجییان^۱.

۱- چالاکی هیژی دەریای نه یویی: لیکۆله ر ده توانیت تیبینی سی قوناغ بکات که ده ریوانی نه یویی پایدا تپه پروه:

ا- قوناغی به رایي: ده توانین ناوی قوناغی ناماده کاری و دانانی بناغه بۆ بنیاتنانی که شتیگه لی نه یویی له میسر دا له م قوناغه بیین، بۆ نه م مه به سته ش سه لاهه دین کۆمه لیک چاکسازی نه نجامدا، نه وه بوو که شتیگه لی سه ر له نوێ ریکخسته وه و دیوانیکی تایبه تی بۆ دانا به سه ره رشتی براکه ی و ده سه لاتی بردنی هه موو پیدایسته ک و چه کدارکردنی هه موو نه و پیاوانه ی که پېیویسته تی پېبه خشی، به م شیوه یه نه م ده وله ته نوێیه که شتیگه لیکي پتکه وه نا که توانی به کۆمه کی هیزه وشکانییەکان به رگری له سه نگره کانی میسر بکات له سالی ۵۶۵هـ / ۱۱۶۷ز د- ۱۱۶۹ز دا، هه روه ها نه م که شتیگه له له به رده وام له گه شه کردندا بوو، هه ر که سالی ۵۷۵هـ / ۱۱۷۹ز یش هات ژماره یان به رزبوویه وه و گه شته نزیکه ی شه ست که شتی جه نگو و بیست به له می راو، نه وه بوو که شتی جه نگییه کان به ره و که نارە کانی ولاتی

^۱ صلاح الدین الأيوبي وليد نويهض، ل: ۹۴، ۹۵.

رۆم و بیریکه وتن ته نگیان به که ناره کانی ولاتی فوره چه کان هه لچنی و هه زار که سیان لیبه دیل
گرتن و کۆمه لیکیشیان له سه رانیان کوشت^۱.

ب- قۆناعی به هیزی که شتیگه لی نه یوبی له میسردا؛ ئەم قۆناعه ش له سالی ۵۷۵ک/ ۱۱۸۰ ز
دهست پینده کات و له سالی ۵۷۹ک/ ۱۱۸۲ ز کۆتایی دیت واته نزیکه ی چوار سالی خایاندووه،
له م ماوه یه شدا که شتیگه لی نه یوبی توانی هه ستیت به کۆمه لیک هیرش دژ به که شتیگه لی
ده ریایی خاچه رسته کان و به ربه رچدانه وه ی کاره دوژمنکاریه کانی دوژمن دوا ی به هیزی بوون و
زیاد بوونی که ره سته ی ئەم که شتیگه له و چرکردنه وه ی هیمه ت و هه وه جیهادییه کان تیایدا^۲،
یه که م کرده ی سه ربازیش که که شتیگه لی نه یوبی پتی هه ستا بریتی بوو له پیکدادانی له گه ل
دوژمندا له جه نگیکی ده ریایدا له سالی ۵۷۵ک/ ۱۱۸۰ ز دا و سه رکه وتن به سه ریدا و توانی دهست
به سه ر که شتیگه دابگریت که هه زار که سی تییدا بوو، هاوکات له گه ل ئەم سه رکه وتنه
ده ریاییه شدا سوپای نه یوبی له وشکانیدا سه رکه وتنیککی له جه نگی بیت الأحزاندا تۆمار کرد و
به م شیوه سه رکه وتن بالی به سه ر سوپادا کیشاو ده ریاو وشکانی پیکه وه گرته وه^۳،
سه لآحه دینیش به رده وام بوو له سه ر سه رکه وتنه کانی و خاچه رسته کان نه یانده توانی
رووبه پووی ببنه وه و ته نها به سه رکه وتن و تیکدانی بیت الأحزان و په لاماردانی صورو صیدا و
به بیروت وازینه هیئا به لکو فرمانیدا به که شتیگه ل که دووباره له سه نگره کانی میسر ده رچن و
هیرش بکه نه سه ر عه ککا (قوسته تنینییه ی شام) به پتی قسه ی القاضی الفاضل و لیتره شدا
توانییان دهست به سه ر چه ندین که شتییدا بگرن و هه موویان تیکشکامد، ئەم سه رکه وتنانه ش
له میژووی ئیسلامدا هاوشیوه ی نه بووه چ له حاله تی به هیزی ئیسلامدا یان له حاله تی لاوازی
کوفردا^۴.

دیاره سه رکه وتنی گه وره و خاوه ن ده نگدانه وه بریتی بوو له و سه رکه وتنه ی که که شتیگه لی
سه لآحه دین له ده ریای سورد تۆماریکرد، ئەوه بوو له شه عبانی سالی ۵۷۸ک/ ۱۱۸۲ ز نه میری
ناسراوی خاچه رست (ئه رناط رینودی شایتون) سه رقالبوونی سه لآحه دینی به گه مارۆدانی موسله وه
قۆسته وه و پرۆژه یه کی گه وره و ترسناکی دانا که مه به سته لیی به ده ست هیئانی چه ند ئامانجیک
بوو، له واته:

^۱ الجیش الایوبی، ل: ۳۵۲.

^۲ کتاب الروضتین، له: الجیش الایوبی، ل: ۳۵۳.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۵۳.

^۴ الجیش الایوبی، ل: ۳۵۴.

● **دهستگرتن به سهر دهريای سوزدا:** دواى دهست به سهر اگرتنى ئه يله له كه نداوى عه قه به و عيذاب^۱ له كه نارى باشورى ميسردا كه به سهر ئه و دهريايه دا ده پوانيت، ههروه ها داگير كردنى جدده ورباغ له كه نارى دورگه ي عه ره بى و دواتريش داگير كردنى عه دن، به م شتويه يش ئاوى ئه م دهريايه ده كه ويته ژير ره حمه تى خاچه رستان و دهست ده گرن به سهر ئه و ريگايه يدا كه ده روزه ي بازرگانييه، پاشان ده گنه ئاوه كانى زهرياي هيندى.

● **هه وئدانى بچراندنى په يوه ندى له نيوان هه ردوو هه رمى پيروزدا:** دوو دل كه ي جيهانى ئيسلامى و ناوچه و به شه كانى ترى ئه م جيهانه چ له رووى په يوه ندى دهريايه وه بيت يان وشكانييه وه، ئه م هه وئله ش مه به ست پيى بزواندى هه ستى سه رجه م موسلمانان و بلاو كردنه وه ي شه پۆلكى ترسو و تو قاندىن بوو له نيوانياندا، ته نانه ت خاچه رسته كان سوربوون له سهر چوونه ناو مه دينه ي پيرۆزى پيغه مبه ر ده ره ينانى روفاتى پيغه مبه ر (ﷺ) له گۆره كه يدا^۲.

● **قايل كردنى ميرنيشينى حه به شه ي گاور بويه شداري كردن له جه نغه خاچه رسته كاندا:** ئه وه بوو ئه رناط خۆى ئاماده كرد بۆ جيبه جيكردى پرۆزه كه ي له هه موو لايه كه وه و، فه رمانيدا به برينى دارو باخى ئه و ناوچانه ي كه له ژير ده سته لاتيدان و برينى دار خورماى ناوچه ي عه ريش، به ته خته ي ئه م دره ختانه ش چوارچيوه ي كه شتى دروستكردو له ئاوه كانى دهرياي مردوو (بحر الميتم) دا تا قيكرده وه^۳، ههروه ها خاچه رسته كانى عه سقه لانى راسپارد بۆ دروستكردنى كه شتى تر، هه تاوه كو كه شتيگه ليكى پيكه يينا كه له پينج كه شتى جه نگى گه وره و ژماره يه كى زۆر كه شتى مامناوه ندو بچوك كه پياوه كانى هه ستن به گواسته نه وه ي پارچه كانى به جيا بۆكه نارى كه نداوى عه قه به له سهر پشتى حوشترى به كرىگيراو كه مولكى بيا بانشينه كانى ناوچه كه بوو دواى هه لئه تاندينان به پاره^۴.

پاشان ئه رناط سوپايه كى وشكانى هينا و به ره و ته بوك به ريخستن بۆ ريگرتن له گه شتنى هه ر كۆمه كيبه كى سه ربازى كه فه رمانپه واي ئه يله له ميسرو شامى داوا بكات، ههروه ها ئه رناط ريگه ي دهرياي گرته به رو به ره و ئه يله كه وه رى كه دواى به رگرييه كى كه م ده ستى به سه راگرت، به لاهه يزه كانى نه يانتوانى دوورگه ي قه لعه يان فرعون داگيربكه نو له به ره وه ي خه لكه كه ي

^۱ عيذاب: شارۆچكه و سه ر بازگه يه كى ميسره له سهر دهرياي سور (قه لزهم)، شوپنى وه ستانى كه شتبه .

^۲ ئهين جبير، ل: ۳۴، الجيش الأيوبي، ل: ۳۵۷.

^۳ الجيش الأيوبي، ل: ۳۵۷.

^۴ الجيش الأيوبي، ل: ۳۵۷، رحله ابن جبير/ ل: ۳۴.

نه يانهيشت ده ستیان بگاته ئاوو (روبه ری ته نگاوی و ناخوشییه کی زۆربونه وه) ^۱ وه ک ابن الأثیر ده لیت، له هه مان کاتدا که شتییه کانی تر که وتنه پێ بۆ هێژشکردنه سه ر که ناری ئه فریقیا و په لاماری هه ر شوین و شتیکیان ده دا که پیایدا تیپه پینایه هه تاوه کو که شتنه عیزاب و توانیان ده ست بگرن به سه ر چه ند که شتییه کی بازرگانیدا که پپ بوو له که لوه په ل و له یه مه ن و شوینه کانی تر وه هاتبوو وه ک هیندو عه ده ن، له راستیشدا موسلمانان کان ترسان کاتیک بینیان که شتی خاچه رسته کان له ده ریای سو ردا دین و ده چن، چونکه هه رگیز فه ره نجه کانیان له م ده ریایه دا نه بینوه، نه وه ک بازرگان و نه وه ک جه نگاوه ر ^۲. هه روه ها خاچه رسته کان رو داوی ناخوشیان به سه ر خه لگدا هیئا و نزیکه ی شازده که شتیای موسلمانان کان سوتاندو ده ستیشیان به سه ر که شتییه که دا گرت که کۆمه لێ حاجی موسلمانان هه لگرتبوو، ریژه یه کی زۆریش خوارده مه نیان سوتاند که بۆ نازوقه ی مه ککه و مه دینه دانرابوو، ئه مه و پیرای ئه و کوشتن و به دیل گرتن و لیدانی که له وشکانی و ده ریادا ئه نجامیاندا ^۳، له عیزابیسه وه خاچه رسته کان به ره و که ناری زۆره لاتی ده ریای سو ر (حیجان) رو یشتن و ناگریان به ردایه ئه و که شتیانه که له (حوراء و ینبع) دا وه ستابوون که دوو به نده ری شاری مه دینه ی پیرو ز بوون، پاشان به ره و باشور پێشپه ویان کرد هه تاوه کو که شتنه (رابخ) که یه کیکه له به نده ره کانی مه ککه و که شتییه کیان نو قم کرد که حاجییه کان پێشوازیان لیده کردو به رو جدده ده روشت ^۴. ئه م هه و الا نه له نامه یه کدا به سه لآحه دین گه شت که پارێزه ری قه لای ئه یله بۆ سه لآحه دینی نارد بوو کاتی که له موسلدا بوو، سو لتانیش نامه یه کی نارد بۆ الملك العادلی برا و جیگری له میسر داو، هانیدا بۆ گرتنه به ری ریوشوینی پتویست بۆ وه لامدان ه وه ی ده ستریزیکاران به شیوه یه کی خیرا، وادیاره الملك العادلی پێش گه شتنی ئه و نامه یه ش خۆی بۆ ئه م کاره ئاماده کردبوو ^۵، بۆیه فه رمانیدا به فه رمانده ی که شتیگه ل حسام الدین لؤلؤ بۆ خو ئاماده کردن بۆ کرده یه کی سه ربازی و که شتیگه لیکێ ئۆزه نکرده وه له شاری میسو ئه سه کهنده رییه دا پاشان پارچه پارچه ی کردو به سه ر پشتی چه ند و شتریکه وه و گواستییه وه بۆ که ناری که نداوی سو یسو به شه کانی که شتییه که به هاو پێیه تی چه ند جه نگاوه ریکی مه غریبی، که هه ستا به به ستنی به شه کان، هه روه ها حسام الدین لؤلؤ هه ستان به دابه شکردنی که شتی که شتیگه له که به دوو به شه وه، کۆمه لێ یه که م

^۱ الخطط (۸۶/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۳۵۸.

^۲ تاریخ ابن خلدون (۶۵۰/۵)، الجیش الأیوبی، ل: ۳۵۸.

^۳ مفرج الکروب (۱۲۷/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۳۵۸.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۳۵۸.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۳۵۹.

بهره‌وقه لای ئه‌یله به‌ریکه‌وت و ده‌ستی گرت به‌سه‌رجه‌م که‌شتیه‌کانی دوژمنداو هه‌ستا به‌کوشتنی زۆریه‌ی ئه‌وانه‌ی که‌تیایدا بوون، به‌لام کۆمه‌لکی زۆریان توانیان ده‌ربازبین و له‌دۆل و گردۆلکه‌کانی ناوچه‌که‌دا خۆیان بشارنه‌وه، حسام الدین یش پیاوه‌کانی بۆ ناردن و پاش دۆزینه‌وه‌یان وه‌ک هه‌لۆ دایان به‌سه‌ریاندا^۱، کۆمه‌لی دووه‌میش به‌ره‌و عیذاب به‌ریخست، به‌لام که‌سیان تیا‌دا نه‌بینی بۆیه هه‌ستان به‌پشکنینی ناوچه‌که‌و بینیان له‌که‌ناری حوراءدا وه‌ستان، ئه‌وه‌بوو له‌که‌شتیه‌کانیان دابه‌زین ده‌ستیان کرد به‌کوشتارو راوه‌دونانی هه‌لاتووه‌کانیان و توانیان ده‌ستگیریان بکه‌ن و، ژماره‌ی دیله‌کانیان گه‌شته (۱۷۰) که‌س و توانیان دیله‌موسلمانه‌کان ئازاد بکه‌ن، پاشان ده‌ستیانگرت به‌سه‌ر که‌شتیه‌کانیاندا به‌که‌لوپه‌له‌کانیانه‌وه^۲، دواتر حسام الدین به‌که‌شتیه‌که‌له‌سه‌رکه‌وتووه‌که‌یه‌وه‌گه‌راپه‌وه‌بۆ میسر به‌دیله‌کانیه‌وه‌که‌زنجیرکراوه‌پێیان، گه‌رانه‌وه‌شیان بۆ ئه‌سکه‌نده‌ریه‌له‌ای ذی‌الحجه‌ ۵۷۸ه‌ک/ ۱۱۸۳زدا روژێکی مه‌زن بوو که‌ئێین جبیری گه‌رۆک تیا‌یدا گه‌شته‌ئو شاره‌و تیا‌یدا کۆمه‌لی خه‌لکی زۆری بینی که‌هاتبوون بۆبینینی دیله‌رۆمیه‌کان به‌سوار حوشتره‌وه‌هات بوون و ته‌پلۆ زوپنایان لێده‌دا^۳.

هه‌روه‌ها الملك العادل فه‌رمانیدا به‌دان له‌گه‌ردنیا‌ن هه‌تاوه‌که‌سی تر دووباره‌ریگای ئه‌و ده‌ریایه‌نه‌زانیت و رووی تینه‌کات^۴، ئه‌وه‌بوو سو‌فی و زاناو خه‌لکانی پیاو چاک هه‌ستان به‌کوشتنیا‌ن^۵ هه‌روه‌ک له‌نامه‌که‌ی قاضی الفاضلدا بۆ دیوانی خه‌لیفه‌له‌به‌غداد هاتووه‌: کوشتنی ئه‌و بی‌باوه‌رانه‌پاشگه‌زبوونه‌وه‌ی لێنه‌بوو، هه‌یشتنه‌وه‌شیان له‌شه‌رعدا بوار پێدراو نه‌بوو، هه‌روه‌ک هه‌یشتنه‌وه‌ی هه‌یج یه‌کیکیشیان به‌رژه‌وه‌ندی تیا‌دا نه‌بوو... بۆیه‌ده‌بوايه‌بیکوژرین هه‌تاوه‌که‌هاوشیوه‌کانیا‌ن په‌ندوه‌ریگرن، ئه‌م مه‌راسیمه‌ش هه‌تنده‌مه‌زن بوو هاوشیوه‌ی نه‌بوو^۶. واریکه‌وت ئه‌و وه‌رزه‌وه‌رزی حه‌ج بوو موسلمانه‌کان هه‌ندی دیلیان له‌گه‌ل خۆیاندا برد بۆ مینا بۆ کوشتنیا‌ن^۷، سه‌رکه‌وتنی که‌شتیه‌کی سه‌لاحه‌دینیش له‌به‌رپه‌چدانه‌وه‌ی هه‌ترشی خاچه‌رستیدا ئه‌زمونیکی تال بوو بۆ هه‌رشه‌به‌ران و رۆلی به‌رچاوی هه‌بوو له‌به‌هه‌تێکردنی ناویانگی سه‌لاحه‌دین و

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۳۵۹.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۳۵۸.

^۳ کتاب الروضتین، له: الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۶ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۷ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

چته وکردنی پیگه‌ی له نیتوان موسلماناندا، هه‌روه‌ها ناوبانگی حسام‌الدین لؤلؤی فرمانده‌ی که‌شتیگه‌لی به‌هیزکرد^۱، هه‌رچی ریکخه‌ری هه‌لمه‌تی خاچپه‌رسته‌کانیشه واته ئه‌میر نه‌رناط نه‌وه توانی له‌دیلی هه‌لبیت و بگه‌پتته‌وه بۆشورای کرک وه‌ک گورگ زمانی به‌برینه‌کانیدا ده‌هینا^۲، هه‌تاوه‌کو درێژه‌ی بدات به‌پلان و پرۆژه دوژمنکارییه‌کانی دژ به‌موسلمانان، به‌لام سه‌لاحه‌دین رایگه‌یاند که له‌وه‌وله‌ی خوۆش ناییت که بۆ له‌که‌دارکردنی شکۆو پیروزی هه‌ردوو حه‌ره‌می پیروژداویه‌تی، وخۆی ته‌رخانکردو بۆتۆله سه‌ندنه‌وه لیتی^۳، هه‌ر بۆیه ئه‌م سه‌رکرده خاچپه‌رسته‌و هاوشیوه‌کانی نه‌یانتوانی ئه‌وه‌نه‌زمونه دووباره بگه‌نه‌وه له‌ده‌ریای سورددا که‌وه‌ک ده‌ریایه‌کی ئیسلامی مایه‌وه، دوا چالاکیش که‌هیزی ده‌ریاوانی سه‌لاحه‌دین پیتی هه‌ستا له‌م ماوه‌یه‌دا بریتیبوو له‌ده‌رچوونی له‌سه‌ره‌تای سالی ۵۷۹ه‌ک/ ۱۱۸۳زدا بۆ قولاییه‌کانی ده‌ریای ناوه‌پاست بۆ گه‌پان به‌دوای که‌شتییه‌کانی خاچپه‌رسته‌کاندا و توانیان که‌شتیه‌ک بدۆزنه‌وه که (۳۷۵) چه‌کداری به‌چه‌که‌کانیه‌وه تیا‌بوو^۴، پاره‌و چه‌کی هه‌لگرتبوو به‌ره‌و که‌ناری داگیرکراوی شام به‌رێکه‌وتبوو، موسلمانه‌کانیش رووبه‌پریان بونه‌وه‌و هه‌ردوولا خۆپاگریان نواند، پاشان موسلمانه‌کان سه‌رکه‌وتن و سه‌رجه‌م ئه‌ندامانی ناو که‌شتییه‌که‌یان ده‌ستگیرکرد به‌خۆیان و ده‌ستکه‌وته‌کانه‌وه گه‌پانه‌وه بۆ میسر^۵.

۱- قۆناغی پاش حطین هه‌تاوه‌کو سولحی ره‌مله ۵۸۳ه‌ک - ۵۸۸ه‌ک: سوپای سه‌لاحه‌دین به‌رده‌وام بوو له‌سه‌رکه‌وتنه‌کانیدا پاش سه‌رکه‌وتنی یه‌کلکه‌ره‌وه‌ی حطین له‌به‌ره‌ جۆراوجۆره‌کانی شه‌پدا، چ له‌نازادکردنی سه‌ربازگه‌و قه‌لاو شورا‌کانی شامدا بیت یان له‌فه‌لستین و غه‌وری روبراری ئوردوندا، به‌لام چالاک‌ی که‌شتیگه‌له‌که له‌خوار ناستی پتویسته‌وه بوو، رۆلی سنوورداریبوو له‌سووککردنی ئه‌و جه‌نگانه‌ی که‌خرا‌بووه ئه‌ستۆی سوپای وشکانی بۆ نازادکردنی شاره‌که‌نارییه‌کان. ئه‌م بارو‌دۆخه‌ش ده‌ره‌نجامی لاوازی هیزی ده‌ریایی ئه‌یوبی نه‌بوو به‌وه‌نه‌ندازه‌ی که‌په‌یوه‌ندی به‌هیزی ده‌ریایی خاچپه‌رسته‌کانه‌وه هه‌بوو، سه‌لاحه‌دینیش ناگای له‌م جیاوازییه‌بوو نه‌یده‌ویست که‌شتیگه‌له‌که‌ی به‌شداری جددی و راسته‌قینه‌ بکات، چونکه ده‌ترسا له‌وه‌ی که‌دوژمن هه‌ستیت به‌هیزشکردنه سه‌رکه‌ناره‌کانی

^۱ الفتح القیسی، ل: ۲۴۱، الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۱.

^۳ مرآة الزمان (۲۸۹/۸)، مفرج الکروب (۱۸۵/۲).

^۴ مضممار الحقائق، ل: ۵۰، الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۱.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۱.

میسر، نه گهر بیت و هه موو هیزه ده ریاهه کان له که ناره کانی شامدا قورخ بکات، بویه ده بینین که هیزی وشکانی نه نه قه لاو شوراکانی ناوخوی ولاتی نازاد نه کرد، به لکو هه ستا به نازادکردنی شاره کانی که نار ده ریاش وه که عه ککو و به بیروت و عه سقلان و لاذیقیه و ... هتد.

به لام نه مه ریگر نه بوو له وهی که که شتیگه له که ی هه سستی به هه ندی ئه رک بۆ هاوکاریکردنی سوپاکه ی، نه وه بوو له صوردا سه لآحه دین هیچ چاره به کی نه ما جگه له وهی که له سی لاوه بجه نگین، به ره ی شاره گه مه زودراوه که به شورا توکمه که یه وه و به ره ی باکورو به ره ی باشوری ده و روبه ی شار، نه وه بوو خاچه رسته کان له که شتیگه کانیا نه وه که له به نده ره که دا وه ستابوون تیر بارانیان کردن و ژماره به کی زوریان له موسلمانان کان کوشت و بریندار کردو نه یان هپشت له شاره که نزیک بینه وه^۱، بویه سه لآحه دین ناچار بوو بنیرویت به دوا ی نه وه که شتیگه میسر یانه ی که له ناوه کانی عه ککادا وه ستابوون پاش توژه نه کردنه وه یان، که شتیگه کانیش له کاتی پیویستدا گه شتن و موسلمانان کانیش توانیان له شورای شاره که وه نزیک بینه وه و له زه وی و ده ریاهه هیرشیان بۆ هینا و ته نگیان پی هه لچنی و وا چاوه پوان ده کرا که نه م شاره خوی به ده سته وه بدات. له بهر روشنایی نه م راستیا نه شدا نه کاره ی که به م که شتیگه له سپیتر درا گرنگیه کی تاییه تی په یدا کرد، چونکه پیویست بوو له سه ری که گه ماروی به نده ره که بدات و له هه مان کاتیشدا ریگرییت له هاتنی کومه کی ده ریایی بۆ خاچه رسته کان بۆ صور و له م هه ل و مه رجه شدا پاسگا که نه یده توانی بۆ ماوه به کی زور خوی بگرییت^۲. به لام موسلمانان کان که مته ر خه میان نواند له نه رکه کانیا ندا که بریتی بوو له پاسه وانی کردن بۆ ریگرتن له نزیک بونه وهی که شتی که شتیگه لی خاچه رسته کان بۆ صور، چونکه له کاتی کدا که پینچ که شتی نه یوبی پاسه وان بوون بۆ ریگرتن له ده رچون و چونه ناوه وهی صور له لایه ن خاچه رسته نه وه وایان ده زانی که بارود و خه که یان کو نترول کرده بویه پاسه وانه کان دنیا بوون و کاتی پارشیو خه وتن، پیاوانی هیزی ده ریایی خاچه رستیش نه م هه له یان قوسته وه بۆ لیدانیان: نه وهی که ویستیان کوشتیان و نه وانی تریشیان به که شتیگه کانه وه به دیل گرت و بردنیان بۆ به نده ری صور، سه ریازه کانی سه لآحه دینیش له وشکانییه وه سه یریان ده کردن، فه رمانده ی که شتیگه لی ئیسلامیش عبد السلام المغریی بوو که ابن الأثیر به نازاو زیره ک وه سفی ده کات له کارو نه رکه که یدا^۳ و به درانی فارسیشی له گه لدا بوو^۴، هه ندی له پیاوانی که شتیگه لیش له که شتیگه کاندا

^۱ الکامل فی التاریخ، له: الجیش الأیوبیه وه، ل: ۳۱.

^۲ تاریخ البحریه السلامیه، ل: ۳۶۳.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۳.

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۶۳.

به ديل گيران توانيان خويان فريڊه نه ده رباوه و هندیکیان به مه له کردن رزگاریان بوو، هندیکیشيان خنکان، پینج که شتیبه که ی تریش به فرمانی سولتان به ره و به بیوت به ریکه وتن (چونکه سودیکی نه وتویان لینه ده بینرا له بهر که میان) به لام که شتیبه خاچه رسته کان شوپنیان که وتن، ناچار ده رباوان و جه نگاهوره موسلمانان کان خویان فریڊایه وشکانی و که شتیبه کانیان به جیهیشت، به لام سه لاهه دین نه یه یشت نه م که شتیانه بکه ویتنه دهستی خاچه رسته کانه وه و فرمانیدا به کومه لیک له پیاوانی که بگه نه لایان و کونیان تییکه ن، پاشان گه رانه وه بؤ شه پرکدن له وشکانیدا دژ به شاری صور^۱، وه ک چاوه ریش ده کرا: سولتان زور دالته نگ بوو به هوی نه م نسکویه وه و بیباوه رانیش زور دلخوشبون به و گوره زه^۲، به م شیوه یه ش که شتیگه لی نه یوبی شکستی هیئا له به شداری کردن له جه نگی یه کیک له شماره کانی که نار ده ریادا که به دهستی خاچه رسته کانه وه بوو، نه م کرده یه ش تاکه کرده یه ک بوو که نه م که شتیگه له پی هیستا له م بواره داو له نازادکردنی شماره کانی ترده دووباره ی نه کرده وه، به لام تیپینی نه وه ده کړت که نه م که شتیگه له دووباره گه راپه وه بؤ چالاکي له روزگاری گه مارؤدانی دريژخایه نی عه ککا له لایه ن سوپای خاچه رسته کانه وه، بؤ سه رخستنی نه م شماره و هیئانی که ره سته و نازوقه و جه نگاهوری پیویست^۳.

۲- گرنګترین چاکسازیه ده ریایه کانی سه لاهه دین: سه لاهه دین هیستا به کومه لیک چاکسازي

ده ریای له پیناو زیندو و کرده وه ی هیزی ده ریای له میسرده له و چاکسازیا نه ش:

۱- کردنی دارستانه کانی میسر به مولکی ده ولت به تاییه ت دارستانه کانی (بهنساو سفظو آشمونین و نه سیوط و نه خمیم و قوص)، نرخ یه ک دره ختیش سه د دینار بوو به پی وتی مه قریزی^۴. به پی نه م برپاروش نه یه یشت که س ده ست به سه ر دارو دره خندا بگړت، بؤ سود وه رگرتن له دارو ته خته که ی، نه م بنه مایه ش تاکوتایی ده ولته ی نه یوبی له میسرده کاری پیده کرا، سه رباری نه و فراموشکاریه ش که روویه پووی که شتیگه لی نه یوبی بویه وه، له م باره یه شه وه عثمان ابراهیم نابلسی که له سه رده می ده ولته ی نه یوبیدا ژباوه ده لیت: دارستانه کان حوکمی کانزاکانیا ن هه بوو و مولکی به یتولمالی موسلمانان بوو، که س هیچ پشکو و به شتیکی تیادانه بوو^۵، نه م برپاروش هه موو بابه ته سه ره کیه کانی ده گرتوه که ده ولت

^۱ هه مان سه چاوه، ل: ۳۶۳.

^۲ الفتح القیسی، ل: ۱۶۱.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۳.

^۴ الخطط (۱۹۳/۲)

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۳۳۲.

له ده ره وه ده هیئنا، به تاییهت ناسنو ته خته که ژور گرنګن بۆ پیشه سازی که شتی، وه که باسیش ده کریت ده وله تی نه یوبی په یوه ندی و ریکه و تنامه ی بازګانی هه بووه له گه ل کۆماره کانی شاره کانی نیتالیا دا، به پیتی نه و ریکه و تنه ش پیداو یستی خوی له م دوو ماده یه ده ست ده که وی،^۱ نه وه ش که ده یسه لمیئنی نه م بریاره نه و که ره ستانه ی گرتۆته وه نه وه یه که میژوونوس نابلسی میسری ناوبراو باسی ده کات که ناسنو ته خته و ره صاصو بابه ته کانی تر که ده هیئران بۆ ولاتی میسر له ریگه ی ده ریاوه دیوان به قازانجیکی که م ده یفرۆشته وه، نه مه ش بۆ دروستکردنی که شتی و باله خانه و جبه خانه ی چه ک^۲، هه روه ها له نه سکه نه ریه دا دیوانیک هه بوو که به کۆگای سولتانی ناوده برا، کاری کرپنی شت و مه که هاوردده کراوه کان بوو که ده ولت پئو یستی پئیان بوو بۆ مه به سستی سه ریازی، به تاییهت دروستکردنی که شتی، سه ره رشتیاریانی نه م کۆگایه ش نه م که لوپه لانه یان به پاره ی نه و پینج یه که ده کپی که له بازګانه کان ده سه ندرا وه که باج، سه لآحه دینیش له بنیاتنانی که شتیگه له که یدا، جگه له وانیه ی که باسما ن کرد سو دی و هه رده گرت له ته خته ی سنه و یه رو دره ختی مازو که له دارستانه کانی لوبناندا هه بوو، هه روه ها له کانزای ناسنیش که له چیاکانی لوبنان ده رده هیئرا^۳. نه گه ر نه مه ش راستییت، نه وه کاتی رویداو هه که نه م ناوچانه گه رانه وه ژیر ده سه لاتی موسلمانان، واته دوا ی سالی ۵۸۳ ک/ ۱۱۸۳ ک.

ب- سه لآحه دین دیوانیکی تاییهت کرد به که شتیگه ل که به دیوان که شتیگه ل ناسرابوو خه راجی فه ییوم و رۆژه لات و رۆژئاوای بۆ ته رخانکرد که به ری رۆژه لات ناوچه کانی به تین و نه میریه و مینای نه گرت هه و به ری رۆژئاواش ناوچه کانی سفطو نه یاو وه سیم و به ساتینی ده ره وه ی قاهره ی ده گرت هه و، جگه له به رو بوومی نه طرون که له و کاته دا ده گه شته هه شت هه زار دینار له سالتیکدا، نه مه جگه له و ماله ی که وه که زه کات وه ری ده گرت، که ده گه شته زیاتر له په نجا هه زار دینار، له گه ل کرپی که شتی ده ولت تیه کاند^۴.

ج- گرنګیدانی سه لآحه دین به بهر زکردنه وه ی ناستی بژۆی پیاوانی هیزی ده ریایی نه وانیه ی که له دروستکردنی که شتی و پیداو یستی کاندیدا کاریان ده کرد بۆ باشکردنی بژۆی و هاندانی خه لگی بۆ په یوه ندی کردن به ریزه کانی هیزی ده ریایی و کارکردن له که شتیگه لدا، بریار درا

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۲.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۲.

^۳ أحسن التقاسیم، له: الجیش الأیوبیه وه، ل: ۲۲۲.

^۴ الخطط (۱۹۲/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۴.

که دیناری که شتیگل سیّ له چواری دینار بیت دواى نه وهی که پینج له سه ره هشتی دیناریک بوو، واته به زیادکردنی له ۱۷,۵٪ نرخی دیناری پیښو^۱.

۴- دامه زړاندنی که سایه تی گرنکی سه ریازی به فهرماندهی که شتیگل هرچه نده سه رچاوه کان ناماژه به ناوی نه و که سانه ناکن که له به پړوه بردنی کاروباری ده ریایی نه یوبیه کاندای کاربان کردووه له ساله کانی سه ره تای میژووی ده ولته تی نه یوبیدا، جگه له ناوی فهرماندهی به ناویانگ حسام الدین لؤلؤ که له رووداوی به رپه چدانه وهی نثرناطدا ناویانگی په یداکرد، که پیشتر باسمانکرد، هه روه ها ناوی فهرماندهی که شتیگانهی وهک: یه عقوبی حله بی و جمال الدین محمد کورپی نه رککز به درانی فارسی و محمد کورپی نیسحاق و عبد السلام المغربی و چه ندانی تر، دیاره دامه زړاندنی الملك العادلی براشی به به پرپرسی گشتی ده زگای ده ریوانی له م سالانه ی دواپیدا، به لگه یه کی روونه له سه رگرنگیدانی سه لآحه دین به مه سه له ی که شتیگل، کاتی الملك العادلیش نه م کاره ی گرتنه ده ست، صفی الدین عبدالله کورپی عه لی کورپی شکر^۲ به یاریده ده ری خوی ده ستیشانکرد بۆ سه ره رشتی کردنی به پړوه بردنی که شتیگل، سه لآحه دینیش ده سه لاتی فراوانی به خشی به فهرمانپه وای که شتیگل بۆ جیبه جیکردنی نه و نه رکانه ی تاییه ت بیون به ده ریوانی، دواى نه وهی که سه لآحه دین ناماده کاری که شتیگلی ته واکردو له سالی ۵۷۲هـ/ ۱۱۷۶ نامه یه کی نوسی بۆ هه موو ولاته کان و ده یوت قسه قسه ی فهرمانپه وای که شتیگله، ده بیت ریگری نه کریت له هه رکه سیک که پیاوه کانی بیبه ن و هه رشتیک که پړویستییه تی یان پیی هه بیت، فهرمانیشیدا به فهرمانپه وای که شتیگل که ده ریای جینه هیت^۳.

۵- سه لآحه دین بایه خی زوری ددها به قایمکردنی سه ریازگه کانی میسرو بریاریدا که هه ستیت به چند کاریکی فراوان له چند کاتیکی جیاوازا بۆ ناوه دانکردنه وهی بورچ و شوراکانی و هه لکه ندنی خه نده قو به ده وریدا، بۆ نه م کاره ش بریکی زور پاره ی بۆ ته رخانکردو چند پیاویکی لیها توو کارامه ی دانا بۆ جیبه جیکردنی وهک به هانه دین قه راقوش، که نه رکی نو یکردنه وه و بنیانتانی چندین بینای سه ریازی پیسپژدرا^۴ هه روه ها سه لآحه دین چند جاریک پړوه کانی توکمه کاری و بنیانتانی به رده وامی سه نگره کانی به سه رکرده وه له که نار

^۱ الخطط (۱۹۴/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۲۳۴.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۲۳۵.

^۳ کتاب الروضتین، له: الجیش الأیوبی، ل: ۲۳۵.

^۴ وفيات الأعیان (۹۱/۴)، الجیش الأیوبی، ل: ۲۳۵.

دهریای ناوہ پرستدا بہ تائبہ ت نیسکہ ندریہ و میاطو تنیس، نہ وہ بوو پاش گہرانہ وہی
 لہ گشتی یہ کہ می لہ ولاتی شام لہ شہ عبانی ۵۷۲ھ/ ۱۱۷۶زدا ہر دوو کوپہ کہی الملك الأفضل
 علی و الملك العزیز عثمان لہ گہ ل عیمادی کاتب و میژوونوسی ناسراو چوون و بہ دمیاط
 تیپہ پین و سہ نگہ رو سہ ریا زگہ کانیاں بہ سہ رکردہ وہ^۱ لہ سالی ۵۷۷ھ/ ۱۱۸۱ک سہ لآحہ دین
 جہ نگا و ہری لہ و دوو بورجہ دا دانا کہ دہ کہ ونہ نہ م لاو نہ و لای شارہ وہ لہ لای دہ ریا وہ و
 فرمانیدا بہ بہ ستنہ وہی کہ شتیہ کان بہ زنجیریکہ وہ ہ تاوہ کو سہ ریا زہ بہ رگریکارہ کان
 خویانی پیوہ بہ ستنہ وہ، نہ گہر دوژمن توانی لہ نیوان دوو بورجہ کہ وہ بیتہ ناوہ وہ،
 ہر وہا لہ ہمان سالدآ فرمانیدا بہ توژہ نکرندہ وہی شورای دمیاطو گرتنی کون و
 کہ لہ بہ رہ کانی، دواتریش سہ لآحہ دین فرمانیدا بہ ہ لگہ ندنی خندہ فی دمیاطو دروستکردنی
 پردیک لای زنجیرہی بورجہ کہ^۲، پاشان دمیاطی بہ جیہیشت بہرہ و سہ ریا زگہی
 نیسکہ ندریہ بہ ریکہ وت (وہ ک میژوونوس دلایت) نہ و شورا باز نہ بیہ مان بینی کہ سولتان
 دایہینا، لہ گہ ل نہ و کارو شوینہ وارہ جوانانہی کہ جیہیشتن، پاشان ناوچہ کہی جینہ ہیشت
 ہ تاوہ کو فرمانی تہ واو کردنی سہ ریا زگہ کہ و توژہ نکرندہ وہی کہ شتیگہ لہ کہ یدآ^۳ نہ مہش
 دووہم سہ ردان و بہ سہ رکردنہ وہی سہ لآحہ دین بوو کہ پپی ہستا بوئیسکہ ندریہ و سہ ردانی
 سٹیہم و کو تایشی بو نیسکہ ندریہ لہ سالی ۵۷۷ھ/ ۱۱۸۱زدا بوو بو بینینی نہ و شورایانہی
 کہ نوپی کرد بوونہ وہ و نہ و بالہ خانہی کہ بناغہی بو دانان و فرمانیدا بہ تہ واو کردن و بایہ خ
 پیدانیاں^۴، لہ و قایم کاریانہش کہ سہ لآحہ دین لہ نیسکہ ندریہ دا نہ انجامیدا لہ م سہ ردانہ یدا
 فرماندانی بوو بہ فخرالدین قراجا بہ شکاندنی چوارسہ د ستونی رومانی کہ لہ دہوری سنوری
 السواریدا بوون و فریدانی بو کہ نار دہ ریا بو ریگرتن لہ گہ شتنی کہ شتیہ کانی دوژمن بہ شوینی
 و ہستان و بو لاواز کردنی نہ و شہ پؤلانہی دہ ریا کہ بہر شورای نہ سکہ ندریہ دہ کہ وتن^۵۔

و- ہاندانی خہ لک لہ لایہن سہ لآحہ دینہ وہ بوپہ یوہندی کردن بہ ریزہ کانی ہیژی دہ ریا وانیہ وہ: بو
 راکیشانی خہ لگانی کارامہ لہ دہرہ وہ، نہ م ہ ولانہشی سہرکہ و تو بوون بہ ہوی نہ و پارہ و
 پاداشتانہی کہ دیوانی دہ ریاوانی دابینیدہ کرد یان بہ ہوی زیندو کردنہ وہی روصی جیہاد

^۱ الجيش الأیوبی، ل: ۳۳۶۔

^۲ ہمان سہرچاوہ، ل: ۳۳۹۔

^۳ الجيش الأیوبی، ل: ۳۳۹۔

^۴ کتاب الروضتین، لہ: الجيش الأیوبیہ وہ، ل: ۳۳۷۔

^۵ الجيش الأیوبی، ل: ۳۳۷۔

له دهرونی موسلمانانه كانداو هاندانیان بۆ کاری خۆبه خشانه و کارکردن له گه‌ل که شتیگه‌لدا، هه‌تاوه‌کو وایلپهات که به‌خزمه‌تگوزاریه‌کانی که شتیگه‌لیان نه‌وت تیکۆشان له‌پینا و خوداو غه‌زاکه‌رانی دوژمنانی خواو خه‌لکی دوعاو نزاکانیان به‌به‌ره‌که‌ت ده‌زانین^۱، سه‌لاحه‌دینیش بۆ خۆی نمونه‌یه‌یه‌کی به‌هیزی جیهادو تیکۆشان بوو، نه‌وه‌تا ئیبن شه‌ددای میژونوسی که زۆر رودای ناو ده‌ریای بینویه، باسی نه‌وه‌ ده‌کات که رۆژتیکیان سه‌لاحه‌دین ناوپی بۆ داوه‌ته‌وه له‌کۆتایی گفتوگۆیه‌کدا که له‌نیوانیاندا روی داوه‌ پی‌وتوه: بپر له‌وه‌ ده‌که‌مه‌وه که هه‌ر کاتی خوای گه‌وره که ناره‌کانی بۆ نازاد کردین ولات دابه‌ش بکه‌م و وه‌سیه‌ت بکه‌م و پاش مائناوایی سواری که شتی بجمو بجمه‌ دورگه‌کانیان وه‌و شوپینان بکه‌م هه‌تاوه‌کو که سیک نه‌هیلم له‌سه‌رزه‌ویدا که بی باوه‌پیتت به‌خودا یاخود بمرم^۲.

۳- **رۆلی مه‌غریبیه‌کان له‌که‌شتیگه‌لی سه‌لاحه‌دیندا**: مه‌غریبیه‌کان له‌هه‌موو که‌س زیاتر به‌ده‌م بانگه‌وازی سه‌لاحه‌دینه‌وه هاتن بۆ کارکردن له‌بواری ده‌ریاوانیدا و که شتیگه‌لی میسریش زیاتر پشتی به‌وان ده‌به‌ست، به‌جۆرێک که نه‌م مه‌سه‌له‌یه له‌ده‌ست نه‌واندا قۆرخ بوو بوو وه‌ک مه‌قریزی نه‌لی. له‌به‌ر شاره‌زایی باشیان له‌کاروباره‌کانی ده‌ریاوانیدا^۳. زانراویشه که ناوایانگی مه‌غریبیه‌کان له‌رۆژه‌لاتدا ده‌نگی دابویه‌وه له‌بواری جیهادی ده‌ریاییدا له‌به‌ر لیهاتوواییان له‌که‌شتیرانی و هونه‌ره‌کانی جه‌نگی ده‌ریاییدا بۆیه هه‌ر له‌کۆنه‌وه به‌سواره‌کانی ده‌ریا ناسرابوون و فاتی و مه‌مالیک و عه‌سمانیه‌کانیش له‌به‌پۆه‌بردنی که شتیگه‌له‌کانیاندا پشتیان پیده‌به‌ستن، نه‌وه‌تا ئیبن جبیری گه‌رۆک باسی نه‌وه‌ ده‌کات که نه‌وه‌مه‌ته‌ ده‌ریایانیه‌ی که حسام الدین لؤلؤ دژ به‌خاچه‌رسته‌کان له‌ده‌ریای سوورو له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا نه‌نجامیدا ژماره‌یه‌کی زۆر ده‌ریاوانه‌ کارامه‌کانی مه‌غریبی تیدابوو^۴، رهنگه‌ گه‌وره‌ترین به‌لگه‌ش ده‌ریاره‌ی تایبه‌تمه‌ند بوونی مه‌غریبیه‌کان له‌بواری که شتیگه‌لی ده‌ریایدا له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا نه‌وه‌یه‌که‌سه‌رچاوه‌کان ده‌یگێرته‌وه که سه‌لاحه‌دین عبدالرحمنی کوپی منقذی بالیۆزی نارد بۆ لای پاشای مه‌غریب یه‌عقوبی مه‌نسوری موه‌حیدی و داوای یارمه‌تی ده‌ریایی لیکرد بۆ جه‌نگکردن دژ به‌سه‌ریازگه‌ و مۆلگه‌ خاچه‌رسته‌کان له‌شامدا. سه‌ریاری نه‌وه‌ش که وتراوه که گوايه مه‌نسور داواکه‌ی سه‌لاحه‌دینی ره‌تکردۆته‌وه، چونکه له‌نامه‌یه‌کدا نازناوی

^۱ الخطط (۱۹۴/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۳۲۸.

^۲ النوادر، ل: ۲۲، الجیش الأیوبی، ل: ۳۲۸.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۲، هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۳۲۸.

^۴ الخطط (۱۸۹/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۳۲۸.

ئەمىرى باوەردارانى لىئەناوہ واتە دانى بەخەلافەتى دەولەتى موحىددين دانەناوہ، ئەوہ تا
 ميژوونوسى مەغرىبى السلاوى ناصرى پىيوايە كەمەنسور دووسەدو ھەشتا كەشتى جەنگى
 ناردوہ بۆ ريگرتن لە مانەوہى كەشتىەكانى خاچپەرستان لە كەنارەكانى شامدا^۱. سەبارەت
 بە بەشدارى مەغرىبىەكانىش لە جىھاددا دژ بە خاچپەرستەكان لە ميسر يان شامدا لە ھەردوو
 بوارى وشكانى و دەريادا، بابە تىكى چروپەر ھەيە لە ككتىبەكانى ژياننامە و گەشتەكاندا
 كەوھسفى كاروپالەوانىەتەيەكانىان دەكات و ناوى ئەو كەسانەيان باس دەكات كە شەھىد
 بوون و لەفەلەستين بەخاك سپىرداون، كە رەنگە ناماژە كردن بە گەرۆكى ئەندەلوسى ئىبن
 جبىر بەس بىت كە سەردانى ميسروشامى كردوہ، چونكە ئەم گەرۆكە مەغرىبىە زانىارى
 بە نرخی پىداوين دەريارەى چالاكى موحاھىدە مەغرىبىەكان لە جەنگى خاچپەرستىدا، بۆ
 نمونە ناماژە بەو باجە زىادەيە دەكات كە خاچپەرستەكان لە شامدا بە جىبابەسەر بازرگانە
 مەغرىبەكاندا سەپاندىان بى ئەوہى بازرگانە موسلمانەكانى تر بگريتەوہ، ھۆى ئەمەش
 ئەوہ بوو كە كۆمەلەك لە پىاوەكارامەكانى مەغرىب شان بەشانى سولتان نورەدين مەحمود دژ
 بە خاچپەرستەكان جەنگان و توانيان دەست بگرن بەسەر يەككە لە قەلاكانى خاچپەرستەكاندا
 دواى ئەوہى كە نازايەتەيەكى كەم وىنەيان پىشاندا كە شىاوى باسكردن بوو، فرەنجەكانىش
 بەوہ تۆلەيان لىكردنەوہ كە باجىكى زىادەى يەك دىنارى بخەنەسەر ھەر بازرگانىكىيان كە
 بە ناوچەكانى ژىر دەسەلاتياندا تىپەر دەبوون لە شامدا ئەمەش وەك سزايەك بۆ ئەو ھەلوئىستە
 بوپرانەيان، ھەر ھەما ئىبن جبىر ناماژە بەوہ دەكات كە پاشا موسلمانەكان خەلكانى
 دەولەمەندو ئافرەتە خانەدان و خاتونەكان لە رۆژھەلاتدا ھەستاون بە فەيدەدان بۆ ئازادكردنى
 دىلە مەغرىبىەكان لە بەردورىيان لە ولاتيانەوہ، ئەمە سەريارى ئەو پارە نۆرەى كەوھ قف
 كرابوو بۆ ئەو خەلكە مەغرىبىە كە لە شامدا نىشتە جىبوو بوون^۲. رۆلى مەغرىبىەكانىش لەم
 بوارەدا ماىە شانازىبىە، چونكە ھەمىشە پشتىوانى براكانىيان بوون لە رۆژھەلاتداو لە ھەموو
 بارودۆخىكدا رۆلىيان ھەبووہ لە بوارە زانستىەكان و بەرھەكانى جەنگداو ئەزمون و شارەزايىبە
 جەنگىەكانىيان پىشكەش بە برا رۆژھەلاتىەكانىيان و كردوہ لە سەردەمى زەنگى و ئەيوبىداو
 توانا سەربازىبەكانىيان خستۆتە خزمەتيانەوہ، لە پىنداو بەرپەچدانەوہى كە شتىگە لەى
 خاچپەرستەكان، ئەمەش ئەو ھەمان بۆ دەردەخات كە گەلانى موسلمان ھەمىشە پىكەوہ

^۱ الاستقصا لأخبار دول المغرب الأقصى (۱۹۳/۲)، بحث فى تاريخ الحضارة، ل: ۸۹.

^۲ بحوث فى تاريخ الحضارة الإسلامية، ل: ۸۵.

کارلیکیان هه‌یه و له ژێر ئالای تیکۆشانی ئیسلامیدا کۆده‌بنه‌وه کاتیك ئوممهت رووبه‌پرووی مه‌ترسی ده‌بیته‌وه، له‌و په‌ندو وانه‌ گه‌ورانه‌ش که‌وه‌رده‌گیریت نه‌وه‌یه که‌موسلمانان به‌هۆی بیرو باوه‌رو ئاینه‌که‌یان‌وه هه‌میشه سه‌رکه‌وتوون به‌سه‌ر بانگه‌شه‌ نشتیمانی و نه‌ته‌وه‌یی به‌رتسه‌که‌کاندا نه‌وه‌تا نوره‌دینی تورکی و سه‌لاح الدینی کوردی و یوسفی کوری تاشفینی به‌ریه‌ری و خه‌لیفه‌ی عه‌باسی عه‌ره‌بی هه‌موویان له‌یه‌ک به‌رده‌دا بوون له‌ژێر ئالای نه‌هلی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌تدا. دیاره‌ پاراستنی شوینه‌ پیرۆزه‌کانیش له‌ده‌ستدریژی خاچه‌رسته‌کان گرنه‌ترین شتی‌که‌ که‌نه‌یوبییه‌کان له‌ماوه‌ی حوکمرانیاندا پیتی هه‌ستان^۱، ده‌شتوانین بلێین که‌سه‌لاحه‌دین توانی سوپای وشکانی و که‌شتیگه‌لیکی ده‌ریای پیک بینیت که‌چه‌کدار بوو به‌هه‌موو پێداویسته‌کانی جه‌نگ له‌چه‌ک و نازووقه‌ و جه‌خانه، نه‌مه‌ش به‌هۆی نه‌و سیاسه‌ته‌ حه‌کیمانه‌وه‌ بوو که‌ بۆ ریکخستنی سوپاکه‌ی په‌یره‌وی ده‌کرد، که‌ له‌سه‌ر بنه‌مای زیندووکرده‌وه‌ی گیانی جه‌هادی ئیسلامی له‌ده‌رونیاندا دامه‌زرابوو، له‌گه‌ڵ په‌یره‌ویکردنی سیستمی (-ده‌ره‌به‌گه‌یاتی-)، مولکایه‌تی سه‌ریازی زه‌وی) له‌ولاته‌که‌یدا که‌ به‌هۆیه‌وه‌ توانی به‌ره‌ی ئیسلامی یه‌که‌بخات وه‌ک ریکخسته‌ریه‌ک بۆ ده‌ستپیکردنه‌وه‌ی پیرۆزه‌ی جه‌هادی ئیسلامی بۆ پاکتاوکردنی خاچه‌رستان له‌ولاتی شامداو پاش نه‌وه‌ هیچ گرفت و به‌ریه‌ستی‌ک نه‌ما که‌ریگریت له‌به‌رده‌م سه‌لاحه‌دیندا بۆ یه‌کلابونه‌وه‌ بۆ جه‌هادی خاچه‌رستان و گێرانه‌وه‌ی به‌یتوله‌مه‌قدیس^۲. جگه‌ له‌یه‌که‌خستنه‌وه‌ی به‌ره‌ی ناوخۆ، نه‌مه‌شمان له‌به‌شی داها‌تودا بۆ روونده‌بیته‌وه‌ به‌پشتیوانی په‌روه‌ردگار.

^۱ بلاد الحجاز منذ بداية عهد الشراف، ل: ۴۴.

^۲ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۵۳.

باسی جهوتهم: ههوله کانی سه لآحه دینی نه یوبی بو یه گختنی بهر هی نیسلاهی

کۆچی دواهی نوره دین روداویکی کتوپرو چاوه پواننه کراو بوو، نه وه بوو له کاتی کدا که دیمه شق ناهنگی ده گتیرا به هزی خه ته نه کردنی کورپه که یوه له جه ژنی ره مه زانی ۵۶۹ هـ ک دا، ولاتانی موسلمان به یه کجاری پاش دوو هه فته مائاواهی لیکرد، هه ر که هه واله که بلابوبیه وه هه موو ته ماعه کان ده رکه وتن نه که ته نها له بنه ماله ی نوره دین و خزمه کانیدا، به لکو له ناو فه رمانده و نه میره سه ربازیه کانیشدا، ته نانه ت له فره نجه کانیشدا، هه تا وه کو به و په ری توانا وه سود له نه مانی نه و پیاوه وه ربگرن که چاره نوسی ناوچه که ی به ده سه ته وه بوو و به وه په ری هیزو شکوو دوربینیه وه له به رامبه ر فره نجه کاندایه و ستاو ده وله تیکی به رفراوانی جیهیشت که له به رقه و یه مه نه وه بو شام و جزیره و موسل دریز ده بویه وه، نه گه ر چاود پیری ره وتی رووداوه کانیش بکه ین پاش کۆچی دواهی نوره دین ده بینین که مملانی نیوان هیزه کان دهستی پیکردوه هه موو کۆمه له کان به پتی هیزی خویان جولاونه ته وه^۱.

● **بنه ماله ی زهنگی له موسل:** نوینه رو جینشینی نوره دینی تیایدا که برزازی خوی بوو به ناوی سیف الدین غازی، سوپاکه ی کۆکرده وه بو یارمه تیدانی له جهنگی فره نجه کاندایه، نه وه بوو به ره و نصیبین به ریکه وت و دهستی به سه ردا گرت و پاشان رووی له خاپور کرد و دهستی به سه را گرت، پاشان به ره و هه پاران رۆشت و چند رۆژیک گه مارۆیدا، پاشان توانی دهستی به سه ردا بگریت دوا ی نه وه ی (قایماز هه پانی) فه رمانپه وای خوی به ده سه ته وه دا که کۆیله ی نوره دین بوو، پاشان ره های ئابلوقه داو له الخسی خزمه تگوزاری نوره دینی سه نده وه، پاشان هییزی نارد بو الرقه له سه ر روویاری فورات، له ویشه وه بو سروج، به م شیوه یه شاره کانی جه زیره که وتنه ژیر ده ستیه وه جگه له قه لای (جعبر)، نه ویش سه ر له نو ی باجی گتیرا په وه له بواری رابواردن و خواردنه وه دا شل گیری نواند^۲.

● نه میره کانیش له دیمه شق پابه ندبوون به الملك الصالحی منداله وه که کاتی سه لآحه دین جیی هیشت ته مه نی ۱۱ سال بوو بریاریندا یه کبگرن و نه میر نیین المقدمیان کرده سه رکرده ی کۆمه له که یان و نه تابه کیه ی منداله که یان پیدایه، واته سه ره رشتی په روه رده کردنی^۳.

^۱ صلاح الدین الفارس والمجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۴۵.

^۲ صلاح الدین الفارس والمجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۴۶، کتاب الروضتین (۲/۳۲۷).

^۳ صلاح الدین الفارس والمجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۴۶.

● ئەمىر شىمس الدىن ئىبن الدايەش لەگەل دوو براكەيدا فەرمانپەرە وایى حەلەبىيان گرتبۇە دەست بۆيە لەنىوان زەنكىەكانى رۆژھەلات و كۆمەلەى دیمەشقدە بېر درابو، ھەچەندە ھاوپىتى و دۆستى سەلاخەدىن بوو^۱.

● سەبارەت بەفرەنچەكانىش ئەو ھەلەكەيان قۆستەو ھىرشىيان كرده سەر قەلاى بانىاس لەدەرۋازەى باشورى جۆلاندا لەكۆتايى شەووالى سالى ۵۶۹ك/ ئايارى ۱۱۷۴زداو، ھاوسەرەكەى نۆرەدىنىش بەئازايەتتەكى كەم وئىنەو ە (بەپىتى وتەى وليام صورى) ناردى بۆلايان و داواى ھەلگرتنى گەمارۆى كرد بەرامبەر ئاگرېستى كاتى و پىدائى بېرىكى زۆر پارە، پاشاش ئەمەى رەتكردهو، بۆماو ەى دوو ھەفتە گەمارۆى بانىاسيدا، كەئامىرەكانى تىادا تىك شكاندو لەكۆتايادا رازى بوو بەپارەكە بەرامبەر بەئازادكردى سوارە بەدىلگىراو ەكانى خاچپەرستەكان ئەو ە بوو پاش ئەو ەى مردو بەغدەو ەى چوارەم كەتوشى گەپى بوو بوو بو ە جىنشىنى^۲، ئەمە گىرئانەو ەى فرەنچەكانە، ھەرچى سەرچاو ەرەببەكانىشە باس لەو ە دەكەن كەئىبن المقدم ەك ئەتابەك چو ەدەر بۆيان و لەگەلئاندا ئاگرېستى مۆركرد بەمەرجىك كەبېرىكى زۆر پارەيان پىبىدات، دىلە فرەنچەكان ئازاد بكەن، واش دىيارە كەھاوسەرى نۆرەدىن كەكچى ئەتابەك ئەنرە، لايەنگرىكى زۆرى ھەبو ە لەدیمەشقدو ەك دايكى پاشا، بۆيە نامەكە بەناو ەى ئەو ە بوو، ئەتابەك ابن المقدمىش فەرماندەى سوپاو بەرپۆبەرى كاروبارەكانى دەوالت بو ە، بۆيە لەگەل فرەنچەكاندا رىكەوت لەسەر ئاگرېست و نەھىشتنى ھۆكارەكانى جەنگ و ئازا ە^۳.

● سەبارەت بەسەلاخەدىنىش لەمىسردا، ئەو ە ھەوالەكەىى لەرىى فرەنچەكانەو ە پىگەىشت، بۆيە باو ەپى نەكردو نامەيەكى نوسى بۆنۆرەدىن ووتى: ھەوالىك لەلايەن دوزمنى نەفرەتلىكراو ھاتو ە دەربارەى گەورەمان نۆرەدىن خواى گەورە بىپارىزىت لەناخۆشى، بەھۇى سەلامەتتەو ە دلەكانمان رۆشن بكاتەو ە، كەگوايە نەخۆشى زۆرى بۆ ھىناو ە ئەمەش دلتەنگى كروىن.. جا ئەگەر ئەم ھەوالە ناخۆشە (خوانەكردە) روى داو ە... ئەو ە مولكى پاشاكانە ھەمىشە بۆ مندالەكانيان بو ە، جا لەبەر خوا لەبەر خوا دل و دەستەكانتان بىپارىزن لەناكۆكى ھەتاو ەكو دوزمن بەئامانجى خۆى نەگات، ناكۆك مەبن ھەتاو ەكو شكست نەھىنن، چونكە دوزمنان لەھەموو لايەكەو ە دەورىيان داون، ئىمەش

^۱ ھەمان سەرچاو ە، ل: ۱۴۶.

^۲ وليام الصورى (۹۷۳/۲۰)، صلاح الدين الفارس والمجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۴۶.

^۳ كتاب الروضتين، ل: صلاح الدين و ە، ۱۴۶.

پشتیوانی نه م بنه مالهین و سهرشورپیان ناکهین، وه سسیه تیشی پیشتر بؤ ئیمه نه وه بوو که نه و کورپه ی که کاری پیسپاردبوو سعد الدین کمشتکینیش له بهر ده ستیدا بوو، جا نه گهر نه و وه سیه ته دهرکه وتوووه و په سهند کراوه نه وه باشه نه گینا ئیمه ده ستمان له ناودهستی نه و کورپه ی دایه دژ به هر که سیکیشین که دوژمنایه تی بکات، هه تاوه کو نه گه ینه نه و مه به سته ی که هه یبووه^۱ نه وه بوو نامه یه کی له نه میره کانی دیمه شقیشه وه به ده ست گه یشته وه که الملك الصالح ئیمزای کردبوو و ده یوت: خوی گه وره ته مه نی گه وره مان الملك الناصر دریزبکات و خوی گه وره پاداشتمان بداته وه له باوکماندا (سهرکرده ی دادپهروه) پاشان هه موو نه میره ناماده بووه کان له سهر به یعه تی ته وار په یمانی یه کلاکه روه کؤبوونه وه و هیچ شتیک نییه لیزه نه یینی بیته و سهرقالمان بکات جگه له فره نجه کان خوا سهرشورپیان بکات، الملك العادلی گه وره شمان ته نها پشتی به سه لاهه دین ده به ست و ئومیدی پیی هه بوو بؤئه مژوو سبه یینی خوی و کورپه کانی^۲... نایا جگه له گه وره ی به پیزمان ناصری سهرکه وتوو سهرخه ریکی ترمان هه یه^۳.

نه میره کانی دیمه شقیش له لایه که وه ده یانویست دلنای بکه نه وه هه تاوه کو دوربیت و له لایه کی تریشه وه هه تاوه کو سهرقال بیته به کوشتاری فره نجه کانه وه، چونکه نوره دین نه و نه رکه ی پی سپاردبوو نه وانیش شاره زای هیزی بوون و له ده ستیوره دانی ده ترسان، نه وه بوو سه لاهه دین سی رۆژ دانیش بؤ پرسه و نامه یه کی سهره خۆشی نوسی بؤ الملك الصالح که له کۆتایدا هاتبوو: سه باره ت به دوژمنیش (خوا سهر شورپی بکات) نه و خزمه تکاره ت به دواپه وه یه تی به شه و رۆژ هه تاوه کو له شوینی خویدا هه راسانی ده کات، نه مه ش بچوکترین فره زی نه و ماله پیروزه یه، نه م نامه یه ش رۆژی چواره می ذی القعدة نیردراوه که وتاری به ناوی به ریژتانه وه تیادا خویندراوه ته وه... نه مپوی خزمه تگوزاریشتان له دوینی ده چیت له خزمه تکردندا و توانیویه تی نه رکی سهرشانی جیبه جی بکات ووشه ی ئیسلام یه ک بخت و خوی گه وره الملك الصالح مان بؤ به یلیته وه و به هوی نه وه وه و له سهر دهستی چاکسازی نه نجام بدات و خزمه تگوزاریشتان سهرکه وتوو بکات بؤ جی به جی کردنی مه به سته کانی له به هیژکردنی ده سه لات و زۆرکردنی مولکید^۴، پاش نه وه ش له نامه یکی تردا هاتبوو: خزمه تگوزارتان به رده وامه له سهرپه رشتی کردنی کاروباره کان و جی به جی کردنی

^۱ صلاح الدین الفارس والمجاهد، ل: ۱۴۷.

^۲ کتاب الروضتین (۵۸۷/۲).

^۳ هه مان سه رچاوه (۵۸۶/۲)، صلاح الدین الفارس والمجاهد، ل: ۱۴۷.

^۴ صلاح الدین المجاهد و الملك الزاهد، ل: ۱۴۸.

فرمانه‌کان و ناماده‌کردنی سوپادا، وه‌میشه ناماده باشه بۆ ئه‌وه‌ی فه‌رمانی پی بگریت و جی به‌جی بکات یان کاری پی بسپیژدی و پی هه‌ستیت یا خود روبه‌پوی دوژمن ببیته‌وه و گورزیان لی بوه‌شیتیت، هه‌تاوه‌کو له‌و رۆژهدا که‌خوای گه‌وره‌ په‌رده له‌سه‌ر کاره‌کان هه‌لده‌مالیت به‌ئه‌رکی خۆی به‌رامبه‌ر به‌ده‌وله‌ت هه‌ستاییت^۱. هه‌روه‌ها دراوی به‌ناوی الملك الصالح وه‌ لیداو بریکی بۆ نارو و تاریشی به‌ناوی ئه‌وه‌وه‌ ده‌خوینده‌وه^۲.

● چاودیری کردنی روداوه‌کانی شام و عیراق له‌لایه‌ن سه‌لاحه‌دینه‌وه: سه‌لاحه‌دین به‌رده‌وام چاودیری رووداوه‌کانی ده‌کرد له‌شام و عیراقدا و کاتیکیش هه‌والی بیست له‌میسردا بوو، ماوه‌یه‌ک ناره‌زایی نامه‌ی ده‌نوسی و ماوه‌یه‌کیش وه‌ک ئامۆژگاری که‌رو رینیشاندهر.

● کاتی بیستی که‌سیف الدین غازی به‌شیکی له‌میرنشینه‌که‌ی مامی بریوه، نامه‌یه‌کی گله‌ی ئامیزی نوسی بۆ الملك الصالح چونکه‌ ئاگاداری نه‌کردبویه‌وه هه‌تاوه‌کو له‌خزمه‌تیدا بیته‌و سیف الدین له‌و کاره‌ی په‌شیمان بکاته‌وه^۳.

● کاتی هه‌والی هێرشکردنی فه‌ره‌نجه‌کان بۆ سه‌ریاناس ئه‌و ئاگریه‌سته‌ی بیست که‌ ابن المقدم به‌پاره‌یه‌کی نۆر لئی کرپیوون، ناره‌زایی ده‌رپری به‌رامبه‌ر به‌و ریکه‌تنامه‌یه‌ و نامه‌ی نوسی بۆکۆمه‌لێک له‌ناو‌داران و وه‌ک ابن المقدم و قاضي ئیبن ابی‌عسرون له‌دیمه‌شقاو ئه‌یوت: کاتی هه‌والی کۆچی دوایی خوالیخۆشبووم بیست به‌مه‌به‌ستی جیهاد کردن پاککردنه‌وه‌ی ولات له‌بی باوه‌پان له‌میسردا ده‌رچوووم، هه‌والی ئه‌و ئاگریه‌سته‌م پی گه‌یشت که‌ریخۆشکه‌ریوو بۆلاواز بوونی ئیسلام... شیخی گه‌وره‌شمان یه‌که‌م که‌سه‌یک بووکه‌زمانی ته‌رخان کرد بۆره‌تکردنه‌وه‌ی ئه‌م کاره‌ چونکه‌ به‌زمانی ئه‌و شمشیره‌کان ده‌خویننه‌ کیلان و مافه‌کان ساغ ده‌بنه‌وه^۴. لێره‌شه‌وه سه‌لاحه‌دین راده‌ی لاوازی ئه‌میره‌کانی دیمه‌شقی بۆده‌رکه‌وت.

● کاتی ناکۆکی نیوان ئه‌میره‌کانی دیمه‌شقی و ئیبن الدایه‌ی بیست له‌حه‌له‌بدا سه‌رکرده‌ شادبه‌خت _ فه‌رمانده‌ی قه‌لای هه‌له‌ب _ توانی له‌گه‌ل ابن المقدم پیلان بگریته‌و، الملك الصالح یش گویزایه‌وه بۆ هه‌له‌ب و پیلانیکیان ریکخست و به‌هۆیه‌وه ئیبن الدایه‌ و دوو براکه‌یان به‌ناهه‌ق ده‌ستگیرکرد. پاش ئه‌وه‌ی به‌ئینیان پی دا که‌بیکه‌نه ئه‌ته‌به‌کی ده‌وله‌ت دواتر خستیانه‌ زیندانه‌وه‌وه، پاش لیدانیان به‌ده‌ست و قاچ، دواچاریش ابن مقدم توپه‌ بوو و

^۱ کتاب‌الروضتین، له: صلاح‌الدین‌المجاهد، ل: ۱۴۸.

^۲ الباهر، ل: ۱۶۲، ۱۶۳، صلاح‌الدین‌المجاهد، ل: ۱۴۸.

^۳ الکامل فی‌التاریخ (۴۰۵/۱۱، ۴۰۶).

^۴ کتاب‌الروضتین (۵۸۹/۲) صلاح‌الدین‌المجاهد، ل: ۱۴۹.

له دیمه شقوه نامه یه کی بۆ سه لآحه دین نوسی و بانگه یشتی کرد بۆ ده ستیوه ردان، سه لآحه دینیش سی مانگو نیو له میسر دا مایه وه و چاودیری بارو دۆخه که ی ده کرد له ۱۵ ی شه واله وه هه تا وه کو سه ره تای سه فه ری سالی ۵۷۱هـ، و له نامه ناردن ماندونه ده بوو، له م کاته شدا سه رقالم بوو به دوو مه سه له وه: بزوتنه وه و جموجۆلی کنز الدوله له ناوخۆدا و هیرشی تۆرماندنی سه قه لیه ی بۆ سه ر ئسکه نده ری، که دوو مه ترسی گه وه بوون، کاتی که لی بویه وه تیگه یشت که ابن الدایه دوا به لگه یه له سه ر ئه وه ی که ئه میره کانی شام به پیتی به رژه وه ندی و ململانی خۆ په رستانه کانیان ره فتار ده که ن و به هیچ شیوه یه که ره چاوی حه زو ویسته کانی نوره دینیان نه کردوه: سه لآحه دینیش باوه پی و ابوو که کوپی نوره دین پاش باوکی مجدالدین ئیبن الدایه شوینی ده گریته وه پاشان براکانی له حه له بدا که هاوپی و هاوپه یمانی بوون و دلتیا بوو لئیان، به لام گرتن و لیدانیان به ناهه ق وای لیکرد که بلی: من له پیشترم به ره چا وکردنی به لئین وه ولدانی باش، چونکه ئه گه ر ده سه لاتی ئه وانه به رده وام بیته ئه وه یه کیتی و کۆ ده نگیه نامینیت و میسر له شام جیاده بیته وه و بی باوه پان ته ماع ده که نه ولاتی ئیسلام بویه نامه یه کی نارد بۆ ابن المقدم که فه رمان په وای دیمه شق بوو و نا په زایی ده ریپی به رامبه ر به جیابوونه وه و په رته وازه بونیان و که چۆن توانیویانه به رامبه ر به ئه ندامان و سه رانی ده ولته ت بوه ستن، چونکه ئه و کاروباری ده ولته ت و ئه وانه ی لامه به سته و به زیانی شیان نیگه رانه، ابن المقدم یش نامه یه کی بۆ نویسیه وه و داوای لی کرد کاری به سه ر ئه و مه سه له وه نه بیته و بیری لینه کاته وه و ئه یوت: شیایوی تۆ نیه بوتریته ته ماعت کردۆته مالی ئه و که سه ی که گه وره ی کردیت و دایمه زراندیت و له میسر دا جیگری کردیت به لکو و اباشه تۆ سه رقالمی چاکه و کاری باشی خۆت بیت^۲. لیره دا سه لآحه دین سه رسام مابویه وه له نیوان به ده مه وه چونی بئه ماله ی نوره دین و ئه مه کداری بۆیان و له نیوان تۆمه تبار کردنیدا به وه ی که ته ماعی تیکردون، وادیاره زۆریه ی ئه و نامانه ش که له ناودارو زاناو ریش سپیانی شامه وه پیتی ده گه شت مه سه له که ی یه کلا کرده وه و بپیاریدا ده ستوره بداته مه سه له که، ئه گه ر ئه م کاره شی نه کردایه له حالیکه دا که خه لکی دوا ی نوره دین ئومیدیان به وه هه بوو، ئه وه ئه مپۆ سه لآحه دین باسی نه بوو و یه کیک له و ئه میرانه ی که زۆر ساده باس ده کرا^۳. سه لآحه دین له کۆتایی سه رده می نوره دیندا ته نها سه رکرده یه کی دیار نه بوو له نیوان ئه میره کانیدا به لکوبوو به ده زگایه کی سه ریازی سه ر به ئه وو

^۱ کتاب الروضتین (۵۸۹/۲)، صلاح الدین المجاهد، ل: ۱۴۹.

^۲ سنا البرق (۱۶۸/۱)، صلاح الدین، ل: ۱۴۹.

^۳ صلاح الدین المجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۵۰.

خیزانینیکی هاوکار بوو له گه ل فرمانده کاند، که له سره تادا نه سه ده دین شیکو و نجم الدین نه یوبو پاشان صلاح الدین و شهاب الدین و الحامی خالی پاشان براکانی، که تیا یاندا توران شاو طفتکین نه بوبکر العادل و بوری و هندی له براکانی سه لاهه دین و ناموزاکه ی و له گه ل هندی له کورانی صلاح الدین: الأفضل علی و الظاهر غازی و العزیز عثمان، که واته سی نه وه ی سه رکرده بوون که خو یان خستبوویه خزمهت نووره دین و نالایان هه لگرت، نوره دینیش خو ی هه ندیکانی پیکه وه کؤکرده وه هه تا وه کو به هؤی خزمایه تیه وه به کتر بناسن، دیاره نوره دین دلنیا بوو له سه لاهه دین و هاوکاری کردنیان له گه لیداو زالبوونی به سه ریاندان وه ک دهسته یه ک له میسر دا، هه روه ک دلنیا بوون له وه ی که سه لاهه دین به باشی کاره کان نه نجامده دات^۱.

به هیزی سه لاهه دینیش ته نها له مه دا نه بوو، به لکو له ده وه له مه ندی میسر دا بوو له رووی نابوری و مرؤیشه وه، نه وزه ویه ش که له ژیر دهستی نه ودا بوو فراوانترو گه وره تریبو له رووی روبه رو ده وه له مه ندیه وه له میرنشینه که ی نوره دین له شام و جه زیره دا، چونکه میرنشینی سه لاهه دین له به رقه وه بؤ نه و به (سودان) و له ویشه وه بؤ یه مه ن و دریز ده بویه وه، به م شیوه یه بارودوخی سه لاهه دین وه ک بارودوخی فرمانده کانی نوره دین نه بوو، به لکو له وان ده وه له مه ندترو پایه دارتر بوو، سی کوره که ی الدایه ش ته نها یه کیکیان ده رکوت و نه وه له ی که بؤ سه لاهه دین ره خسا بؤنه و نه ره خسا که میسر وه ک کؤمه لگه و تاقیگه یه ک و ابوو که توانا کانی بنه مالیه ی نه یوبی تیا ده رکوت و سه لاهه دینیش باش نه مه ی ده زانی، وه ک چؤن نه میره کانی تریش ده یانزانی^۲.

کاتی نه میره کانی دیمه شقیش کؤبونه وه له سه ر دژایه تیکردنی سه لاهه دین نیسماعیلی خه زنه داری پاره و حسین نه لجراحی و شه هابه دین عه جمی و طواشی حوسامه دین ره یحان و له سه روی هه موشیانه وه ابن المقدم به ناماده بونی قاضی کمال الدین شاره زوری، قاضی وتی: نیوه نه زانن که سه لاهه دینی فرمانپه وای میسر له خزمه تگوزارو پیاوانی نوره دینه و به رزه وه ندی له وه دایه که راویژی پی بکه ین له م کاره دا که نه یکه یین و اباشه له م مه سه له دا جیای نه که ینه وه هه تا وه کو له گوپراهه لیمان ده رنه چیت و نه وه نه کات به به لگه له درژمان، چونکه نه وه له نیغه به هیژتره به وپیته ی هه موو میسری له ژیر ده ستدایه .... به م شیوه یه لیتره ده رمانده په ریئیت و خو ی خزمه تی الملك الصالح ده کات... نه م وته یه ی قاضی ش له گه ل مه رانه کانیا نندا نه ده گونجا و نه ترسان له وه ی

^۱ صلاح الدین المجاهد و الملك الزاهد، ل: ۱۵۱.

^۲ صلاح الدین المجاهد و الملك الزاهد، ل: ۱۵۱.

سه لآحه دین بیته ناوچه که و نه وان دهر په پینیت^۱... چونکه ده یانزانی نه گهر بیته نه و ولاته وه دهریان نه نیت^۲، نه وه بوو سه لآحه دین له نه رکه کانی بویه وه له میسر دا دوی نه وه ی که زور بیزار و توپه بوو له وه ی که له شامدا رووی ددها، به تاییه ت نه وه ی که له حله بدا روویدا له جیابوونه وه ی سونه _ شیعه و ناپاکی نواندنیان به رامهر به ئین الدایه ی هاوپی، هه ریویه نامه یه کی نوسی بو ابن المقدم و نه میره کانی بو دیمه شق و تیایدا نوسیوی: نه گهر نوره دین بیزانیایه که یه کیکتان نه توانیت که بیته جینشینی من و وه ک من متمانه ی پی هه بویه نه وه میسری ددهایه ده ست که گه وره ترین میرنشین و ویلایه تیه تی، نه گهر مردنیش زوو یه خه ی پینه گرتایه په روره ده کردنی مناله کانی به که سیکی تر نه ده سپارد جگه له من، به لام ئیستا نه بینم ئیوه به ته نها بریار له سر گه وره م و کوپه که ی ددهن، منیش دیم بو خزمه ت کوپه که ی و پاداشتی چاکه کانی باوکی دده مه وه به خزمه تیک که ناسه واری دیار بیت و ئیوه شه له سر کاره خراپه کانتان سزاده دم که وازتان له به رگریکردن له ولات هیناوه^۳. به م شیویه سه لآحه دین خوی به به پرس ده زانی له ده ولته تی الملك الصالح باش پاراستنی^۴، هه روه ها نامه ی بو نه میره کانی حله ب نوسی و ناگاداری کردنه وه له هانتی بو شام، نه وانیش بی شه رمانه وه لامیان دایه وه^۵. وادیاره نه وان ده یانزانی که نه و میسر به جیدیت، هه ریویه نامه یه کیان نوسی بو فره مانره وای موسلو داوایان لیکرد که بیت بۆده سنگرتن به سر دیمه شقدا پیش سه لآحه دین، نه ویش نه م مه سه له یه ی به پلان زانی و نه هات به دهم بانگه وازه که یانه وه خه لکی دیمه شقیش داوایان له ابن المقدم کرد (که گه رابوویه وه بو لایان) بانگه یشتی سه لآحه دین بکات هه تاوه کو کمشتکین که ده ستی به سر حله بدا گرتبوو ده ست به سر دیمه شقدا نه گریت، نه وه بوو نامه یه کی زوری پیگه یشت که داوایان لیده کرد بیت بو شام بویه نه ویش بریاری رویشتنی دا^۶.

یه که م: ده سنگرتن به سر دیمه شقدا:

دوی نه وه ی بارودوخی میسر سه قامگیر بوو هیمنی به خۆوه بینی، سه لآحه دین خوی ناماده کرد بو پیشپه روی کردن به ره و ولاتی شام دوی پینج مانگ له کوچی دوی نوره دین، نه وه بوو له مانگی سه فه ری سالی ۵۷۶هـ/ نه یلوی ۱۱۷۴ی زاینیدا به سه روکایه تی حه وت سه د سه رباز

^۱ کتاب الروضتین (۲/۵۸۹)، صلاح الدین المجاهد، ل: ۱۵۱.

^۲ صلاح الدین الفارس المجاهد، ل: ۱۵۱.

^۳ الکامل فی التاریخ، له: صلاح الدین الفارس المجاهد، وه، ل: ۱۵۲.

^۴ صلاح الدین الفارس المجاهد، ل: ۱۵۲.

^۵ صلاح الدین الفارس المجاهد، ل: ۱۵۲.

^۶ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۵۲.

به ريگه وت به هاوپرئيه تي سه يفه دين طغتکين و تقى الدين عمرو عزالدين فروخ شا، به پئوه بردنى کاروبارى ميسريشى سپارد به الملك العادلى برائى بؤ پاريزگارى کردنى زياتريشى کؤمه لئى سه ريارى به ده روازوه سه نگره کانيدا بلاوکرده وه^۱، ئه وه بوو زؤر به هيواشى ريئى ده کردو ئه و ريگه يه ي به سئى مانگ برى له يه که مى سه فه ره وه بؤ کؤتايى ره بيعى دووه مى سالى ۵۷۱ هـ له سه ريگه له بليس داوه ستاو قه لائى ئه يله ي (العقبه) ي به سه رکردوه، ئايا له م ماوه يه دا بيري له وه ده کرده وه که ئه ميره کان و زه نکيبه کان له باره يه وه بلاويده که نه وه و تؤمه تبارى ده که ن به يئى وه فايى و ته ماعبازى؟ يا خود پلانى داده نا به دم ريوه بؤ راکيشانى ئه ميره کانى نوره دين به يئى جه نگو مملانى؟ يا خود راده ي جه ماوه رى بونى خؤى تاقيده کرده وه به م هيژه که مه وه، که به سه واپه يه که مه وه ديته شام و سوپاکه شى له ميسردايه؟ يا خود به ربه ره کانى ئه وانئى ده کرد که نه يانويست له سه ر کار لايه ن يه کلایه نه ده ست بگرن به سه ر ميراتى نيوره دين و کوره کانيدا؟ يا خود هيمنانه پلانى داده نا بؤ چونه ناو ولاته وه به ناشتى به پشت به ستن به و خوشه ويستى و هوگره به ماوه ريه ي که هه يبوو ئه مانه چه ند بيرؤ که يه ک بوون که ده کرئت به خه ياليدا هاتبئت، له وانئى خراپ تريانيان ئه وه بيئت که دوژمنان گومانى خراپى پئده به ن و بره و به و گومانه ده دن و تؤمه تي ته ماعبازى ئه ده نه پال، ئه وه بوو نامه يه کى له ديوانى ئينشائى الفاضلى دا نوسى و تيايدا ده لئت: وه فاو ئه مه ک دواى مهرگ ده بيئت، خو شه ويستيش شوئنه وارى له کاتى بوونى دوژمنى زؤردا ده رده که ويئت، به شيوه يه کى گشتى من له دوئلئکدام و ئه وانئى گومانى خراپم پئده به م له دوئلئکى تردا، هيئنده ش نييه تمان باشه که که س نه توانئت له کارى چاکه دورمان بخاته وه، به که سيئکيش که مه به ستنى چاکه بيئت ناوترئت خراپت کردوه، هه روه ک به و که سه ش ناوترئت که چه کى فرئداوه که تو که ست بريندار کردوه، مه به ستنى ئيمه ش ته نها به رژه وه ندييه که که ده ده بيئت پئشى بخه ين، نه ک ئارژاويه ک که توئه ي پئى بکه ينه وه، ئه گه ر چاره سه ريکى تريشمان هه لئبژاردايه جگه له مه ئه وه هيچمان نه کردوه و ئه ركى خؤمان جيئبه جئى نه کردوه، بؤيه ئه م کاره مان ده بيئت به باشترين شيوه ليکبدرئته وه و گومانى باشمان پئببرئت^۲، هه روه ها سه لآحه دين نامه يه کى نارد بؤ خه ليفه مستضىء وهؤى پئشپره وى کردنى به ره و شام بؤ رونکرده وه و ئامانجيش له م نامه يه پئدانى راوه يه تي بوو به م کاره ي که پئى هه ستاوه، دوپا تکرده وه ي وه لائى بؤ خه ليفه ي عه باسى^۳:

^۱ تاريخ الأيوبيين فى المصر، ل: ۵۶.

^۲ صلاح الدين الفارس المجاهد، ل: ۱۵۳.

^۳ سنا البرق الشامى، ل: صلاح الدين الملك المجاهد، ل: ۱۵۶.

^۴ دور المدن الفلسطينيه فى مقاومة الغزو الصليبي، ل: ۵۳.

۱- وتاری سە لآحە دین کە ئا راستە ی خە لیفە ی عە باسی کردبوو: سولتان سە لآحە دین وتاریبێژ شمس الدینی کوپی وە زبیر أبی المضاء نارد بۆ دیوانی العزیز بە نامە یە کە وە کە القاضی الفاضل نوسراویکی دوورو درێژو جوان و بە هیزی تیانوسیوو، کە تیایدا ئاماژە ی بە چاکە و کارە کانی سولتان دابوو لە جیهاد کردن دژ بە فرە نجه کان لە ژبانی نوره دیندا، پاشان لە ئازادکردنی میسرو یە مە ن و چە ند ناوچە یە کە ی زۆر لە دە و رووبەری مە غریبدا و تاداران بە ناوی عە باسیە کانه وە، کە لە سەرە تاکە یدا بە نێردراوە کە ی ئە و ت: ئە گەر پیریاری باوە پکردن بە دەین ئە وە بە یە کگە یشترو دیدار پتویست دە بیئت و دلسۆزیش پتویستی بە هە ول و نزا دە بیئت، با ئاماژە بە و رووانە بکەین کە تازە رویان داوە و هیچیان هە لبە ستراو نین و شتانی ک تیا یاندا و تراوە کە لە وە زیاتر روویداوە، ئە مە ش د لۆشکەر و بە ناشکرا بارو دۆخە کە مان بۆ رون دە کاتە وە، چونکە خوای گە و رە بە نھێنی ناپە رستریت:

ومن الغرائب أن تسیر غرائب
فی الأرض لم یعلم بها المأمول
کالعیس أقتل ما یكون لها الصدی
والماء فوق ظهورها محمول

جا ئە گەر ئیمە بە دەستی خۆمان ئاگرمان گرتبیت و خە لکی سوودی لە روناکیە کە ی بردبیت و ئامان بە مشت هە لگۆز ببیت و خە لکی خوار دبیتتیه وە، و گەر دزمان دا بیتتە بەر تێرو خە لکیش سەیری کردبیت، ئە وە پتویستە ئیمە ش کە رە ستە ی خۆمان وەر بگرینە وە و گۆتێر پێ لیمان بکریت و پشکی خۆمان هە بیئت لە ناو دڵە کاندای، ئە مە ش لە بەر ئە وە بوو کە ئیمە چاوە رپێی ئە وە بووین لە لایە ن خاوەن نیعمە تە وە داوای دە ستیۆە ردان و خزمە تکردنمان لێ بکریت، وە ک چۆن دە ست پێ شخەر بووین ئاواش مافمان پێ دبیریت، یە کە م کاریشمان ئە وە بوو کە ئیمە لە شامدا بوین دژ بە بێ باوە پان تێ دە کوشاین و ناوچە کاندان ئازاد دە کرد، ... بە سە ربازە کاندانە وە پێ شپەرە ویمان دە کرد، ئیمە و باوک و ماممان، جا چ شاریک ئازاد کراوە یان چ پێگە یە ک گیراوە یان چ سەرکە و تێ نیک تۆ مار کراوە کە ئیمە ی تێدا نە بووین، پتیمان یە کە س لە کارە کانی ئیمە بێ ئاگابو بیت و دوژمنیشمان نکۆلی نییە کە کاروبار بە دە ست ئیمە وە بیئت و پێ شپەرە یی هە موان بکەین و سە ربازە کان رێ کبخەین، ئە وە ش کە ئیمە کردمان ئیستا شوینە واری لە شامدا دە ر دە کە ویت، با خە لکی تریش باسی لێ بکات لە میسریشدا بە ر دە وام هە وائی خراب بە رتێ وە بردن و زالبوونی بچو کە کان بە سەر گە و رە کاندای لاوازیو نییە ئیسلام تیا یداو سە رنە خستنی لە لایە ن کە سە وە دە گە شت، فرە نجه کانیش ئە بیئت بە پارە ی زۆر رووبە رویان ببیتە وە، کە پێرە کە ی زۆر ترسناکە سوننە کانیش ئە گەر چی یە ک دە ننگن، بە لآم چە و ساوە ن، حوکمە کانی شە رعیش ئە گەر چی ناویان هە یە، بە لآم کاریان پتینا کریت و بیدعە ش تیا یدا ئاشکراو بالا دە ستە، ئە و گومراییانە ش کە تیا دایە و ئاشکرا داوای دورکە و تێنە وە لە ئیسلام دە کریت، ئە و

مەزھەباش تىكەلى خويىن و گوشتى خەلك بووه و ئو پەيكەرانىەى كەوہك چەند خوايەك وان جگە
 لەخوا دەپەرستريىن و پاكو بيگەردى بۆ پەرورەردگار ئىمەش ورەمان خستە بەر خۆمان بۆ
 نازادکردنى شوپىنەكان و گىرپانەوۋەى ھەلاتوہكان لەئىسلام، دەرختستەوہى شتە شاردراروہكانى
 ئىسلام، بۆيە بەسوپايەكى مەزنەوہ بۆي كەوتىنە رى و پارە و سامانىكى زۆرمان پىكەوہ نا كەزۆر
 ماندوى كردىن و لەگىرفانى خۆمان و بەئارەقى نىوچەوان و نرخى ئو دىلە فرىجانەى كەكەوتبونە
 دەستمان پەيدامانكردبوو، بەلام چەند شتىك ھاتنە پىشەوہ كەبونە رىگر، پاشان چەند نىردراويك
 ھاتنە لای مىسرىيەكان و داواى بەدەمەوہ چونى فرەنجەكانيان كردو ھەموو شتىكىش وادەى
 ديارىكراوى خۆى ھەيە و ھەموو ھىوايەكىش دەروازەيەكى ھەيە، يىپارى پەرورەردگاريش وابوو
 كەئىمە بەباشترىن شىوہ بيگرىنە دەست و بەشىوہيەكى بەھىزو تۆكمە فرەمانپوايى بكەين،
 ئو ھەبوو فرەنجەكان ناپاكيان نواند لەگەل مىسرىيەكان و ناگرەستيان شكاندو مەبەستيان بوو
 ئىسلام ريشە كىش بكەن، مىسرىيەكانىش لەكاتەدا نامەيان بۆ نوسىن بەھەمان شىوہ خەلگى
 شامىش نامەيان بۆ نوسىن، كەئەگەر بەدەم كىشەكەوہ نەچىن ئو لەدەست دەرەدەچىت، و ئەگەر
 رووبەپووى دوژمنى ئەمرو نەوہستىن ئو ھەدەست دەرەدەچىت و سبەى فرىاي ناكەوين، ئىمەش
 بەئەمىرە بەناويانگەكانەوہ كەوتىنە رى بۆ ئو و لاتەى كەدوو شت بونە رىخۆشكەر بۆمان:
 يەكەمىان ئو ھەى كەدەيانزانى ئىمە مەزھەبى راست سەردەخەين و دووھمىشيان نازادکردنيان و
 ھەلگرتنى باج لەسەريان، ئو ھەبوو خواى گەرە سەرکەوتنى خۆى ناردوو دوژمن ئومىد پراو دەستى
 لەو ولاتە ھەلگرتداى ئو ھەى كەخاك و ئاوو ولات و ھەرىمەكانى لەژىر دەست بوو و خاچى
 بەسەرياندا ھەلواسىبوو و، بتيان تىادا دانابوو، خەلكىش بى ئومىد بوون لەو ھەى كەئو ناوچانەيان
 لەدەستبەسەنریتەوہ، كاتى گەيشتىنە ئو ولاتە ژمارەيەكى زۆر سەربازى تىابوو كەسامانى زۆر يان
 ھەبوو و رىزەكانىشيان يەكخستبوو، بۆ جەنگى موسلمان بەتواناتر بوون ھەتاوہكو جەنگى بى
 باوہپان و فىلى نھىنيان بەھىزو ورەشيان زۆر بەرز بوو، ديارە و سەد ھەزار سەربازى پىادەى
 سودانىشيان لەگەلداى بوو، كەھەموويان بيانىن، ھىچ خوايەك ناناىن جگە لەخاوەنى كۆشك (پاشا)
 روگەشيان شوپىنە ئو ھەى جىبەجى كردنى فرمانى ئو ھەى، چەند سەربازىكى ئەرمەنىشيان تىايە كە
 لەسەرگاوريىتى خۆيان مابونەوہ و، سەرانەيان لەسەرھەلگىرابوو، بەھىزو تواناو دلگەرم و كارامە
 بوون، چەند خزمەتگوزارىكىشيان لەكۆشكەكانىندا ھەبوو كەگومپرايى دەپازاندەوہ و خەلكى بۆ
 كەمەند كىش دەكرد. چەند نوسەرىكىشيان كەپىنوسەكانيان ئىفلىج كار بوون و
 خزمەتگوزارەكانىش لەگەل رەشى دەم و چاودا رەشى رەچەلەكىشان كۆكردبوپەوہ،
 دەولەتەكانيان گەرەبوون بوون و دان بەگەورەكانى تردا نانپت و ھىندە لوتبەرزىن كەويژدان رايان

ناچله کیتی، جا چون ده بیت هه نگاو هه لگرین و ئه م بارودخه چاره سه ربکه ین، هه روه ها ئه مانه
 حه رامه کانیا ن به ئاشکرا حه لال کردوه و فه رزه کانیا ن په کخستوه به هۆی نه ریتی نا پواوه و
 به لیکنده وه کانیا ن شه رعیا ن شیواندوه و ازیانه ینان له و مه به سته ی گه خوی گه وره هه بیوه و
 بیباوه پیه کیان بلوکردۆته وه که ناوی تری لیراوه و شه رعیک وه لاده نرین و حوکم به شی تر ده کریت،
 ئیمه ش به رده وام ئاگامان لییا ن بووه و به هه موو شیوه یه که له گه لیان رۆیشتووین و کاری وامانکردوه
 که له توانای مرفؤدا نییه، به لام ئه وان هانا یان برد بۆ فره نجه کان و جاریک بۆ بلبیس و جاریک بۆ
 دمیاط و هر جاره ش دوزمنیکی زۆریا ن ده هیتا یه سه رمان به تاییه ت له (دمیاط) دا، که هه زار
 که شتیا ن هیتابوو، له نیوان جه نگاوهر و باره لگرداو له وشکانیشه وه دو سه د هه زار سوارو
 پیاده یان هیتا، دو مانگ گه مارۆیاند او ئیواره و به یانی به شه پ ده هاتن و ده نگی شمشیرو
 قه لغانه کان ده هات که له هه موولایه که وه مه رگیا ن ده هیتا، ئیمه ش له گه ل هه ردوو دوزمنی ئاشکرا و
 په نه اندا ده جه نگا ین و خۆپاگربوین به رامبه ر به هه ردوو لایه نی دوو پوو ویی باوه، هه تاوه کو خوی
 گه وره سه رکه و تنی خۆی خه لات کردین و میسری و فره نجه کان بی ئومیدبوون، پاشان به ربوینه
 تایفه کانی تری وه که ئه رمه ن و سودان و سه ربازه کان و له قاهیره و ده درماننان به فه رمانی
 یه که لاکه ره وه و به هۆی کارخرا په کانیا نه وه و به شمشیری هه لکیشراوو ئاگری سوتینه ر، هه تاوه کو
 کوشک و ئه و خه لکانه ی که تیا یدا بوون له خزمه تگزارو مندالی پاشا په رته وازه بوون و بیدعه کانیا ن
 نه ما و بانگه وازیان کپبویه وه، به م شیوه یه قسه مان سه رکه وت و تارماندا و په رچه می ره شی مه زنهان
 هه لکرد، په روه ردا گار سته مکاری گه وره له ناویه ریته و له و سوینده مان خۆش بیت که گوناھی که و تنی
 له گوناھی هیشته نه وه ی که مته ر، کاتی ده ستمان به تال بوو. بیرمان له هیرشکردنه سه ر ولاتی بی
 باوه پان کرده وه و هیچ سالیک نه بووه هیرش نه که ین له وشکانی و ده ریاوه و به که شتی و پشتی
 ولاخه وه، هه تاوه کو ژماره یه کی زۆرمان کوشت و به دیل گرت و به زۆر ملکه چمان کردن^۱. چه ندین
 پیگه وه و شویتیشمان ئازاد کرد که پیشتر موسلمانان پیی نه گه یشتوون به پی یا خود به سواری،
 له وشوینانه ش قه لایه که له سه ربازگه ی ئه یله دا که دوزمن له ناوچه ی ده ریای هیندا بنیاتی نابوو،
 که پییدا تپه پ ده بوون بۆ هه ردوو حه رهمی پیروزی یه من، هه روه ها هیرشیا ن کرده سه ر که ناری
 حه رهمی پیروزی چه ند دیلیکی هه بوو، به لام توانیمان کوفر له م قۆله وه بیده نگ بکه ین، له کاتیکندا که
 زۆری نه ما بوو که خه لکانی بیباوه پ ده ست به سه ر شوینه پیروزه کاند ا بگرن، و خه لکانیک بچه زیدو

^۱ کتاب الروضتین (۳۶۱۱۲).

نارامگی پیغمبر (ﷺ) که له سر ناینه که ی نین، پاشان خوی گه وره ئه م قه لایه ی کرده وه بو به په ناگه یه ک بۆ جیهاد و شوینیک بۆ بالیوزی ولاتان و خه لکانی خواپه رست.

پاشان ئه ئی: له یه مه نیشدا خه لکانیک هه بوون وه ک کورپی مه هدی و گومراوی باوه پرو بیدعه چی و هه لگه پاره، که چند شوینه واریکی له ئیسلامدا هه بوو، تۆله یه کیشی له سر بوو بۆ پیغمبر (ﷺ) چونکه هه ستا بوو به گرتنی ئافره تی به ئاڤرۆو به ریزو به پاره یه کی که م فرۆشتبونی، هه روه ها بیدعه یه کشی له سر بوو که ئه ویش بانگکردنی خه لک بوو بۆ سه ر گۆپی باوکی و نانانی به ناوی که عبه وه، هه روه ک هه ستا به بردن و له ناو بردنی پاره ی هاو لاتیانی بی تاوان، و داوینی حه رامی حه لالکرد، ئیمه ش برا که مان به سوپا که مانه وه بۆ نارد دوا ی ئه وه ی پاره یه کی زۆر چه کیکی باشمان بۆ پیکه وه ناو که وته رپی و سه رکه وت سوپاس بۆ خوا، و ئیستا له ویه تا هندو قسه مان بالا ده سته، له مه غریبیشدا کاری سه یرترمان ئه نجام داوه، کاره کانیشمان به خوین و ره نج به ئاکام گه یاندوه، دیاره له وی بنه ماله ی بنی مؤمن به وه ناسرابوون که کاروباریان به ره و پیش چوو و ولاتیان ئاوه دانه و سوپا که شیان بی شو مارو روبه پرو بونه و یان سه خته، ئیمه ش سوپاس بۆ خوا چند ناوچه یه کی فراوانمان لیسه ندن که روبه رپی مانگیک ری ده بیته و هیژ له دوا ی هیژ سوپامان بۆ ده نارد و ئه وانیش سه رکه وتن له دوا ی سه رکه وتنتان تومارده کرد ئه و شوینه به ناویانگ و پر دانیشتوانه ی که ده ستمان به سه ردا گرتوه: برقه و قفصه و قسطیلیه و توزه مو ئه مانه ش وتاریان به ناوی گه وره مان المستضیء بامر الله تیاده ئه خویندریته وه و حوکه شه رعه کان له ژیر ئالای شه کاوهیدا جیبه جیده کریت، له هه مان سالییدا وه فدیک هاته لامان که وه فدی شارو ولاته کان بینیان و له هه فتا سوار پیکه اتبوو که هه موویان داویان ده کرد ولاته که یان ببیته شوینه که وتوی سولتان و ئومیدیان به به لینی ئیمه هه بوو له هه په شه مان ده ترسان ئیمه ش ریو ره سمی شوینکه وتویمان بۆ ئه نجامدان و پله و پۆست و ئالان بلاکراوه کانمان بۆ ده رکردن و فه رمان و دادوه ری خۆمان بۆ برپادان، هه رچی دوژمنانی ده وره یه ریشه که چاویان برپیوه ئه م ولاته به هیژو ده سه لاتی گه وره وه روبه پرومان ده بوونه وه و له سه رو هه مووشیان وه سه مکاری گه وره و جالوتی بی باوه رپی فه رمان په وای قوسطنتینه، خاوه نی ئه و ده ولته ی که ماوه یه کی زۆر دونیای خواردوه و ئاینی گاوری په رپا کرد که ده ولته که ی هه موو میرنشینه کانی خستبووه ژیر ده سه لاتی خوی، له گه ل ئه م سه مکاره دا چند روبه پرو بوونه وه یه کی ده ریایی له نیتوانماندا رویدا و چند نیردراویدیک له نیتوانماندا ئالوگۆر کرا^۱ به نه نیتی و ئاشکرا، له میسریش نه جولا ین هه تا وه کو نیردراوه کانیان له ماوه ی

^۱ کتاب الروضتین (۳۶۵۱۲).

یەككەفتەدا دووجار هاتنە لامان بەدوو نامەو، كە لە هەریەك كێكیاندا ملكە چى و چەك فرێدانى خۆى پيشان دەداو داواى ئاگر بەستو دۆستایەتى دەکرد، تەنانەت ئەو ئاگادارى کردینەو لە فەرمانزەواى صقلیە و كەشتیگە لەكەى كە باس دەكریت و لامان شاراوە نەبوو. هەروەها لەو بى باوەرپانە فەرمانزەواى صقلیە كە كاتى زانیبوى كە فەرمانزەواى شام و قسطنطنیە پێكەو كۆبونەتەو لە جەنگى دمیاطداو هەردوولا تێكشكاو دۆراون، ویستی هیزی خۆى تا قیباكتەو و كەشتیگە لەكەى نوێ كەردەو و سامان و كاتى خۆى تیا دا سەرفکرد، كە ئیستا پینج سالە كە رەستە كۆدەكاتەو و باشتریان هەلدە بژیری و ئەم سال گەشتە ئەسكەندەریە و سوپایەكى هیتا كە دەریای پەر كەردبوو و سوپای و شكائیشى پەرى هەریمێك بوو كە هەزگیز پاشایەك شتى واى بۆ كۆنە كرابویەو، بەلام خواى گەرە سەر شوپرى كەردو شكستی پێئینا، لەو سوپا و هیزانەش كە هیتا بونى سوپای بوندوقیەكان و بەیشە نیەكان و جەنەوا ییەكان هەموو ئەوانە پێكەو هیرشیا دەهیتا و بەرپەچدانەو هیان زۆر زەحمەت بوو، ماو یەكیشە ئەوانە ئەبنە بالیۆز پارە دینن بۆمان و هەریەك كیان ئیستا كە رەستەى كوشتارى خۆیمان بۆ دینى و یەكەردەو و باشەكانى لیمان نزیک ئەكەوتەو و هەموو ئەمانە بپارمانداو لە گەلیاندا بپۆین و ئاشتەوا یی لە نیوانماندا بەرقەراره، لەسەر ئەو شتانەى كە ئیمە دەمانەو و ئەوان پێیان خۆش نییە، كاتى خواى گەرەش بپیری مەرگی نۆرەدینی فەرموو ئیمە بە نیازی غەزا بوین و سەربازانمان خۆیان نامادە دەكەردو فەرەنجەكانیش هاتنە بانیاو و خەریك بوو دەستى بەسەردا بگرن و ویستیان هەلەكە بقۆزنەو، فەرمانزەواى ئەو شارەش هانای بۆ ئیمە هیتا و ئیمەش بەرەو ئەو ناوچە یە بەرپێكەوتین، بەلام ئەوان ئاگر بەستى دیمەشقیان راگەیاندا كە ئەگەر ئیمە نەچوینا یە بە ئەنجام نەدەگە یەنرا، پاشان گەراپنەو و لاى خۆمان و بەردەوام هەوالى ناكۆكى و پەرتەوازەى و لاى نوریمان پێدگەشت، كە هەموو قەلایەكى فەرمانزەوا یەكى بۆ پەیدا بوو و هەر تەماعا رێكیش شوینىكى بۆخۆى دا بپوو و فەرەنجەكانیش چەندین قەلایان دروست كەردو و چاودێرى ناوچە موسلمانەكان دەكەن و تەنگیان بەولاتى شام هەلچنوو و گەرە ئەمیرەكانى نۆرەدینیش زیندانى یاخود سزا دراو دەریە دەركران و كویلە و ماملێكەكان بونەتە خواو نى و لاى كە كاتێكدا ئەوان بۆ گۆشەكان دانراونەك پێشى پێشەو و دەبیت بەپێو بوەستن ئەك دانیشن لەمە جلیسدا، ئەوانە دەست و چاوو شمشیریان درێژكردو خراب رەفتاریان كەردو فەرمانیاندا بە خرابەو نەهیان كەرد لەچاكە^۱، هەریەكەش لەم دەسەلاندارانە یارمەتى لە فەرەنجەكانەو وەرەگرتو بە پشت و پەنای خۆیانیان دەزانین، ئیمەش بۆمان دەركەوت ئەگەر

^۱ كتاب الروضتين (۳۶۰۱۲).

به يتولمه قدیس هۆكاری ئازادکردنی فهراههه نه كریته و فهلسه فهی بی باوه پش نه گه ر بپاری ریشه كیش كردنی نه دریت، نه وا ره گه ریشه داده كو تیت و كه لینی زیاتر نه كه ویتته ناو ناینه وه و خاوه ن تواناكانیش گوناھی زیاتریان ده گات، دیاره ئیمه له میسره وه ناتوانین نه م كاره بكهین له بهر دوری شوینه كه وه نه بونی ناوه دانی و ماندوو بوونی و لاخه كانمان، به لام نه گه ر له میسر تپه پین نه وا به رزه وه ندی ئاشكرایه و سودی زیاتره و توانا مان باشتره و نه و لاته لیمانه وه نريك ده بیته وه و هیرش بۆ كردنی گونجاوه و نازوقه ش دابینكراوه و نه سهپه كانیشمان پشوو یان ده بیته و سه ربازه كانیشمان زۆتر ده بن و كات و ده رفه تیش زیاتره و بیروباوه ره نا په واكانیش له شامدا ناهیلین و نه میره ئیره یی به رو ته ماع زالبوو كه ان و نه قله نااماده بووه كان كوتایی پیدیت و نه و كوپه نه پاریزین كه له دوا ی باوكی ده سه لاتی گرته ده ست، چونكه ئیمه نريكترین لییه وه له و كه سانه ی كه به ناویه وه دونیا ده خوون و نه مه كداری خو یانی بۆ ده ره نه خه ن له كاتیکدا كه سته می لیده كه ن، مه به ستیشمان له ئیستادا هه ر شتیكه كه ده ولت به هیژ بكات و بانگه واز دوپات بكات وه و ئومه ت یه كبخات و ته بایی بیاریزیت و ناوچه كانی تر رزگار بكات، و هه موو ریوره سمه كان بۆ عه باسییه كان به رپا بكات، كه ریوره سمیكی گشتگیره له میسرو یه مه ن و مه غریب و شام و هه موو نه و شوینانه ی كه له ژیر رکیفی ده ولته ی نوره دین دان، هه ر ناوچه یه كیش كه خوا ی گه و ره به شمشیری ئیمه و سه ربازه كانمان رزگاری بكات، بۆ هه ر كه سیكی بكهین برا بیته یان كوپ نه وه زیندو راگرتنی به خششه كان و نوێكردنه وه ی بانگه وازه، به گشتیش شام كاروباره كانی نایه ته راسته به و خه لكه ی كه تیایدا و به يتولمه قدیس كه سیك نییه بیپاریزیت، فه ره نجه كانیش ئیمه باش ده ناسن وه ك ركا به ريك كه بیزار ناییت له چه نگ هه تا وه كو نه وان بیزار نه بن به شیوه یه ك نه گه ر روبه پوویش ببینه وه نه وه به شمشیر مه سه له كه یه كلاده كه یه وه و نه و دیله ئازاد ده كه ین كه خوا ی گه و ره به نده كه ی شه و وه ی پیکرد بۆی^۱، هه روه ها له نامه یه كی تری القاضی الفاضل دا هاتوه:

ده رچونی سه لآحه دینله مالی نوره دین ریکه وتنیك بوو كه له نیوان نه وو نوره دین (ره حمه تی خوا ی لیبیت) هه تا وه كو له میسرو شامه وه دوژمنان په لكیش بكهین، سه لآحه دینله ده ریا و وشكانییه وه نوره دینیش له ده شت و كیوی شامه وه، به لام كاتی خوا ی گه و ره مه رگی یه كیكیانی پیشخست و نه و روودا وانه رویاندا كه نه یانزانین، و كه لیته كان بۆ موسلمانان ئاشكرا بوو و سه نگره كان دۆرپنران و بۆچونه نادروسته كان زال بوون و باتنیه كان بوونه ده سه لات و سه رانی موسلمانان ده درا به كافران له بری موسولمانان، له لایه ن نه و نه میرانه وه كه بناغه ی ئیسلام بوون و سه ركه وتنه كانیان

^۱ كتاب الدولتين (۳۶۷۱۲).

تۆمارکردووو به شمشیره كانيان سكالای ديليتيان ده كرد ، فره نجه كان و بى باوه پانيش ده ستیان دايه باله خانه دروستکردن له سهر سنورى ده ولتهى ئيسلامى، ناشكراشه كه دواى ئهم كارهى ئيمه فره نجه كان هه ستان به په نابردن بۆ گاوره لايه نگره كانيان له ولاته جور به جوره كانداو ئه وانيش خاچه كانيان به رزكرده وه و هه ره شه يان له سته مكاره سه ركرده كه يان كردو پياوه ئاينى و قه شه كانيان خسته پى. موسلمانانيش وتيان: بى ئاگايى كارىك به مرقه ده كات كه به ئاسانى قهره بوو ناكريته وه و هه ر يه كه له فره مانپه وای صقليه و پاشاى ئه لمان و پاشاكانى ئه و به رى ده رباو فره مانپه وای دورگه كان وهك بوندوقيه و بيشانويه و جه نه واو شوپنى تر. خۆيان به كه شتيگه لى به هيژه وه ئاماده كردبوو، ئه مرقه ئه ئى ئه مپرى باوه پداران پشتيوانانى به هيژترن به تاييه ت كه ئه وان هيژتىكى ناپه وا سه رده خه ن و ئه وه ق و راستى و سه رده خاتو، ئه وان مرقه ده په رستن و ئه و خوا ده په رستيت^۱، خه ليفه ش وه لامى داخوازييه كانى سه لآحه دينى دايه وه و ده سه لاتى ميسرو شامى پيسپاردو، دار الخلافه ئى بۆ نارد له كاتىكدا كه گه مارۆى حه ماى دابوو له سالى ۵۷۰هـ/ ۱۱۷۴ زدا به ته شريفات و مولكايه تى و مه راسيم و مؤلته پيدانه وه^۲، ئه مه ش به لگه يه له سه ر ئاره زوى خه لافه تى عه باسى بۆ مامه له كردن له گه ل سه لآحه ديندا به شيوه يه كى راستگزيانه چونكه پى و ابوو سه لآحه دين ئه و كه سايه تيه يه كه ئه و بۆشاييه پزده كاته وه كه نوره دين جيپه يشتوو، هه روه ها ئه م داننا نه به سولتانيتى سه لآحه ديندا وهك كه سايه تيه كى شياو كارامه بۆ به رگريكردن له موسلمانان، ئه م نازناوه ش سام و شكزى پيدا له به رده م ئه ميره موسلمانانه كاندا به گشتى و خاچه رستاندا به تاييه تى، سه لآحه دينيش سه ربارى ئه و هيژه ئى كه هه ببوو پىويستى به پالپشتى خيلافه ت هه بوو له مملانييدا له گه ل ئه ميره موسلمانانه ركابه ره كانيدا به تاييه ت زه نكيه كان، هه ر بۆيه خه لافه تى له سه رجه م جموجۆل و ده سه كه وته كانى ئاگادار ئه كرده وه هه تا وه كو پالپشتى مسۆگه ر بكات^۳.

۲- **چوونه ناو ديمه شقه وه:** سه لآحه دين به سوپا كه يه وه گه يشته ديمه شق و پيشوازييه كى باشى ليكراو، ابن المقدم يش له رۆژى دووه مدا كليله كانى شارى دابه ده سه ته وه، به لام قه لآكه ئى ليياخى بوو كه به ده ستى خزمه تكارىكه وه بوو به ناوى جمال الدين ره بجان، سه لآحه دينيش توانى قايلى بكات له ده ستى وه رگريكت، به م شيوه يه ش سه لآحه دين ده ستى گرت به سه ر ديمه شق و قه لآكه يدا به بيانوى پاراستنى الصالح ئيسماعيل له مه ترسى خاچه رسته كان و، ئه ميره ته ما عكاره كان، توانى ئه و مولكانه بگيرپيته وه كه سه يفه دين غازى فره مانپه وای

^۱ كتاب الروضتين (۳۶۸۱۲).

^۲ تاريخ الأيوبيين فى المصر والشام، ل: ۸۴.

^۳ تاريخ الأيوبيين فى المصر والشام، ل: ۸۴.

موسلو و جهزيره دهستی به سه ردا گرتبوو^۱، ههروهه سه لاهه دین له دیمه شقدا سیاسه تی پشتگیری کردنی خه لکی په پیره و کردو فه رمانی دا به به خشینی پاره به خه لک و هه لوه شاننده وهی باجه کان وه رگرتنی پاره ی زیاده له خه لک و باش مامه له کردن له گه ل^۲ دهرونه کاند، ههروهه ریژی دهنا له زانایان له بهر نه و کاریگه ریه زوره ی که له سه ر خه لک هه یانبوو، نه وه بوو سه ردانی مائی قاضی کمال الدین شاره زوری کردو به دحالیبونی نیوانیانی ره واند هه^۳، قاضی شاره زوریش وه لامی دایه وه و وتی: ناسوده به فه رمان فه رمان خوته و ولات ولاتی تویه^۴، و ته کانی قاضی ش رایگه یانندی خۆبه دهسته وه دانی ته وای دیمه شقه کان بوو بو سه لاهه دین و رازی بونیان بوو به ده سه لاتی، هه ربویه خۆشحالی خویان ده ربوی^۵ و کاروباره کانیا ن پیسپاردو نه ویش به خۆشحالی و ریژلیتان و دلخۆشیه وه له گه لیاندا جولایه وه^۶.

پاشان سه لاهه دین و تاریکیدا بو خه لکی دیمه شق و تیایدا و تی: خوای گوره دیمه شقی به لوتفی خوی پیبه خشین نه که به زور، سوپاس بو خوا هیچ تاوان و خرابه کاریه ک تیایدا روینه دا، و هه له یه کیشمان نه کردوو که که س شتیکی له باره وه بلئی، رهنگه بوتری: ... نه یانزانی که با توژو گه رد راده مالیت و به یانیش کوتایی به شه و دینیت و شمشیریش هه والی راستره و هه قیش بینای به هیزتره و به تالیش به زه حمه ت له ناوده چیت و که فیش له خۆیه وه نامینیت، به لام ئیمه پیمانویه که لیبوردن نزیکتره له پاریزگاریه وه و نزیکتره له ریگای راستیشه وه بویه خوینمان نه رشت و دلگه کانمان ناسوده کردو ده سه لاتمان وه که خوی هیشته وه و به ناگری کینه مان وت ساردو سه لامه ت به و سه یری بارودۆخی مائی نوره دینمان کرد (خوا پایه داری بکات) بینیمان که روناکی خامۆش بووه^۱، دوا ی ده ست به سه راگرتنی دیمه شق سه لاهه دین دهستی کرد به جیبه کردنی سیاسه ته که ی له یه کخستنی به ره ی ئیسلامی و سه ز له نوئی بنیاتنانه وه ی، به جوریک که له باکورپی عیراقه وه دریز بیته وه بو ولاتی شام و له ویشه وه بو میسر، هه تاوه کو پاش نه وه بتوانیت ده ست بداته جیهادی

^۱ تاریخ الأيوبيين فی المصر والشام، ل: ۸۶.

^۲ دور المدن الفلستينية فی مقاومة الغزو الصليبي، ل: ۵۳.

^۳ شذرات الذهب فی أخبار من ذهب (۲۴۳/۴).

^۴ شذرات الذهب فی أخبار من ذهب (۲۴۳/۴).

^۵ النجوم الزاهرة (۲۵/۱)

^۶ سنا البرق الشامی، ل: ۷۷، المفکر السوقي الأيوبي، ل: ۷۷.

نیسلا می دژ به خاچهپرستان، وموسلمانه کان به هیزترو توکمه ترین^۱. کاتی که دیمه شقی کونترۆلکردو دهستی گرت به سهر قه لاکه بیدا، نالای دادگه ری و چاکه ی هه لکردو ناسه واری ستم و ده سندرۆزکاری نه هیشت و نه و خرابه و کاره نارپه وایانه ی نه هیشت که نه میره کان له پاش نوره دین دایان هینا بوو که خۆی له باج و کاری نارپه وادا نه بینیه وه^۲ پاشان به رده وام بوو له پیشره ویدا به ناراسته ی باکور بۆ روبه روو بوونه وه ی کمشتکین له حه له بدها، دوا ی نه وه ی که طفتکینی برای دانا به والی دیمه شق و توانی حمص بگریت و به ره و حه له ب پیشره ووی بکات، دوا ی نه وه ی که قه لاکه ی بۆ کۆنترۆل نه کرا^۳.

۲- **هیپر شکر دنه سهر حه له ب؛ الملك الصالح دوا ی مردنی باوکی ده سه لاتی گرت ه ده ست و به هۆی نه وه شه وه که بچوک بوو نه یده زانی کاروباری فه رمانزه وای به پژه ببات، بۆیه بوونی له سه ره وه ی ده سه لاتدا ته نها به ناو بوو، له کاتی کدا که یاریده رانی توانیان ده ستبگرن به سه ر توانا کانی ولاتدا و ناوه ندی ده سه لاتیان له دیمه شقه وه گواسته وه بۆ حه له ب^۴، له حه له بی شه وه کمشتکین که سه ره رشتیاری الملك الصالح بوو به ته نیا دهستی گرتبوو به سه ر ده سه لاتی نه و شاره داو دهستی کرد به جیبه جیکردنی سیاسه تیکی تایبته که به سه پاندنی ده سه لات و کۆکردنه وه ی لایه نگر بۆ خۆی کوتایی پیده هات، نه وه بوو ابن الدایه ی ده ستگیر کرد و پلانی دانا بۆ دورخستنه وه ی سه لاهه دین له حه له ب به هه موو شیوه ی کاتیک سه لاهه دینش به ره و حه له ب پیشره ووی کرد، کمشتکین نامه یه کی بۆ نوسی و تۆمه تباری کرد به وه ی که حه زی له په لاماردان و ده ستگرتنه به سه ر مولکی نوره دین مه حمودی گه وره و الملك الصالح کوریدا^۵ له راستیشدا سه لاهه دین باش له مه به ست و مه رامه کانی کمشتکین گه شتبوو، بۆیه نامه ی له گه ل الملك الصالحدا نالۆگۆر کرد بۆ رونکردنه وه ی مه سه له که و نامۆزگاری کردنی بۆ ریگرتن له تیکچوونی په یوه ندییه کان له نیوانیاندا^۶، وادیاره که الملك الصالح یش رازی نه بوو له هه ل سوکه وتی نه میره کانی به لام لاواز بوو و نه یده توانی له خۆی دووریان بخاته وه، هه روه ک خیرا ده که وته ژێرکاریگه ریانه وه له بهر که می ته مه نی، یاری کردنی کمشتکینیش به توانا کانی ده ولت دیارترین به لگه بوو له سه ر لاوازی، هه روه ک رازی نه بوونی له سه ر ده ستگیر کردنی**

^۱ تاریخ الأیوبین فی المصر والشام، ل: ۵۶.

^۲ کتاب الروضتین (۳۴۴۱۲).

^۳ الكامل للابن الأثیر، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۵۶.

^۴ کنز الدرر (۵۸/۷-۵۹).

^۵ مرآة الزمان (۳۲۷/۸)، تاریخ الأیوبین، ل: ۵۷.

^۶ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۵۷.

عزالدين جورديکى فەرمانپرواى ھەماو نۆردراوى سەلاھەدىن بۆ لای بۆ مۆرکردنى رىككەوتن، كىمشتكىن گوئی بەم نارەزايیە نەداو ناوبراوى بەزنجىر كۆت كوردو ئازاریداو خىستىيە ئەو پىرەو ھە كۆرەكانى ئىبن الدايەى تىخستبوو^۱، بۆيە ئاسايى بوو كە سەلاھەدىن بەرەو ھەلب بەرئى بکەوئىت بۆ رزگارکردنى الملك الصالح و نۆردراو ھە كەى لە چنگى كىمشتكىن و دەست گرتن بەسەر ھەلبەدا، لەبەر گرنكى ئەو شارەش لە پلانە كەيدا بۆ يە كىستنى ھىزە ئىسلامىيەكان، ئەو ھە بوو كىمشتكىن دەرگاكانى ھەلبەى داخست بەرووى سەلاھەدىندا كە لە سى جەمادى كۆتايى سالى ۵۷۰هـ / ۳۰ى كانونى يەكەمى سالى ۱۱۷۴ز گەمارۆيدا^۲، ھەلگە كەشى ھەموو ملكەچ بوون جگە لە شىعەكان، الملك الصالح یش بانگەھىشتى كوردنە بۆ پاراستنى لە پىپاويك كە ئەيەوئىت مىراتى لى زەوت بكات، ئەوانىش بۆ پىشتگىرى كوردنى چەند مەرچىكيان ھەبوو:

۵- بەشى رۆژھە لاتى مزگەوتە كەيان بۆتەر خان بكات.

۶- دەستەواژەى (حى على خير العمل) بگىرپۆتەو ھە بۆ بانگو لە بازار پەكاندا پابگە يە نرئىت

۷- ناوى دوازە پىشەواو ئىمامە كە لە كاتى تەرم و جەنازەدا بىرئىت.

۸- پىنچ جار (الله أكبر) بگىرئىت لەسەر تەرم.

۹- گرىبەستى ھاوسەرگىريان بسپۆردرئىت بە أبى الطاهر الحسينى.

ئەو ھە بوو الصالح اسماعيل لە ژۆر فشارى كىمشتكىن پازى بوو بە مەرچەكانيان^۳، ئەمە لە كاتى كەدا رویدەدا كە كىمشتكىن پەناى برد بۆ ھە شىشەو ھاچپەرستەكان، بۆ دورخستنەو ھى سەلاھەدىن لە شوراى ھەلب و سنانى سەر كوردەى شىعەى باطنى ئىسماعىلىش بەمە رازى بوو و كۆمەلئىك خۆبەختكار (فیدائى)ى لە جەمادى دوو ھەمى سالى ۵۷۰هـ / كانونى دوو ھەمى ۱۱۷۵ز دا نارد بۆ تىرۆر كوردنى سەلاھەدىن بە جلى سەربازى ھەو ھەندىكيان توانيان بچنە خىو ھە كە بەو ھەو زۆرى نە ما بوو پلانە كەيان جىبە جىبەكەن، بەلام كارە كەيان ئاشكرا بوو سەلاھەدىن لەو ھەولە تىرۆر كايى ھە رزگار بىبوو^۴. پاش شىكستەھىنانى شىعەى ئىسماعىلى لە تىرۆر كوردنى سەلاھەدىندا كىمشتكىن نامە يە كى نارد بۆ رىمۆندى ئەمىرى طرابلس و سەرپەشتىارى تەختى شانشىنى بەتولمە قدىس، كەرى بگىرئىت لەگەورە بوونى ھىزى سەلاھەدىن چونكە ھاچپەرستەكان نەيان دەتوانى رىگر بن لە يە كىتتى دىمە شق و

^۱ زبدة الطب فى تاريخ الطب (۲/۵۲۰)

^۲ تاريخ الأيوبيين فى مصر و بلاد الشام، ل: ۵۷.

^۳ البداية و النهاية، ل: تاريخ الأيوبيين، ل: ۵۸.

^۴ مفرج الكروب (۸۲۴۱۲).

قاهره، به لام حه لب لانیکه م که مله دهره وهی ئو یه کگرتنه یه، هر بویه خاچه رسته کان دهرکیان به وه کرد که سه ره بخویی حه لب و مانه وهی به ده سستبنه ماله ی زه نکیه وه تاکه گرتیه بۆ ریگرتن له به رپابوونی یه کیتیک یی ئیسلامی که له نیله وه دریز ده بیته وه بۆ فورات، له مه شدا به رژه وه ندیان له گه ل زه نکیه کاندایه کی ده گرتنه وه^۱، ریمۆندی سییه میش هه ولیدا په نا به رین بۆ هۆکاره سیاسی کان و نوینه ری ناربدوو بۆ لای سه لآحه دین و هانیدا بۆ ناشته وایی و ریکه وتن و ناماژه ی به وه ده دا: که فره نجه کان یه کیانگرتووه بونه ته هین، به لام سه لآحه دین له وه ره شه نه ترساو به هیرش کردنه سه ر ناوچه یه کی ده وروبه ری نه نطاکیه وه لآمی دایه وه^۲، لیره شدا ئه م فره مانپه وا خاچه رسته هیچ چاره یه کی نه ما بۆ دورخستنه وه ی سه لآحه دین جگه له هیرشکردنه سه ر حمص، ئه وه بوو له ده وروبه ری حمص دا ده رکه وت و هیرشی کرده سه ر شوراکانی، به هۆی ئو پشتیوانی کۆمه کیه وه که پاسگای قه لاکه پيشکه شیده کرد، که له سه ر وه فاداری بۆ زه نکیه کان مابویه وه، ئه وه بوو سه لآحه دین ناچار بوو که مارۆ له سه ر حه لب هه لگرت و شوراکانی به جیه یشت له پیتناو رزگارکردنی حمصدا، به لام ریمۆند هینده نه مایه وه هه تا وه کوربه پوی بیته وه و گه رپایه وه بۆ قه لای اکراد (کورده کان) پاش ئه وه ی دلتیا بوو له به دیه اتنی مه به سه ته که ی آکاتی سه لآحه دینیش دلتیا بوو له پاریزراوی حمص، جیی هیشته و به ره و به عله به ک رویشته و ده ستی به سه رداگرت له (۴) ی ره مه زانی ۵۷۰ هـ (۳۰) ئازاری ۱۱۷۰ زدا^۳، ئه میره کانی حه له بیش ده یانزانی که سه لآحه دین له رووی مادی و معنه ویه وه له وان به هیزتره، ئه وه بوو له پلانداناندا دژی به هه له داچوون و، پشتیان به سستبوو به نه گه ری وروژاندنی سی هیز له دژی که نه وانیش: موسل و فره نجه کان و ئیسماعیلیکان بوون، بۆ ئه م مه به سه ته ش نیردراویکیان به نامه یه کی بروسکاوویه وه نارد که نه ویش قطب الدین ینال کورپی حسان المنجی بوو، سه رباری ئه وه ش که سه لآحه دین خۆی پیشوازی له م نیردراوه کرد و نۆد به خیزی هینا و سی رۆژ لای مایه وه، به لام ئو له کۆتاییدا نامه یه کی پیداو وتی: ئه و شمشیرانه ی که مولکی میسریان پیداین هیشته به ده ستمانه وه یه و ئه و رمانه ی که له کۆشکی فاطمیه کاندایه بوو هیشته به شانمانه وه یه، ئه و پیاوانه ش که ئه و سه ربازانه یان لیدورخستیه وه، ئه مرقۆ ریت لیده گرن و، به ربه رچت ده ده نه وه، چونکه تۆ له سنوری خۆت تیپه پاندووه، له کاتیکدا که تۆ یه کتیک

^۱ الحركة الصليبية (۷۴۴/۲)، تاریخ الزنکین، ل: ۵۸.

^۲ کتاب الروضتين (۳۵۱/۲۰/۲).

^۳ تاریخ الزنکین فی مصر وبلاد الشام، ل: ۵۹.

^۴ الکامل فی التاریخ، له تاریخ الزنکین، ل: ۵۹.

له خزمه تکاره کانی نوره دین و پیویسته پاریزگاری له منداله کانی بکهیت^۱. سه لآحه دینیش بۆ هیج شتیك له مانه وه لامی نه دایه وه، به لکو چاوپۆشی لیکردوو به شیوه یه کی نه رم پیی وت: چاک بزانه من بۆیه هاتووم بۆ شام بۆ یه کخستنی موسلمانان و پاراستنی خه لکه که ی و گرتنی که لیئنه کان و په روه رده کردنی کورانی نوره دین، کۆتایی هیئان به ده ستریزیی ده ستریزکاران، ئیبن حسانیش وتی: نه خیر تو بۆ نه وه هاتویت که ده سه لات بۆ خۆت زه وت بکهیت و ئیمه ش ریی نه وه ت پینادهین، ده بیئت خوینی بۆ برژیت و مندالی بۆ هه تیوو بکهیت، سه لآحه دینیش پیکه نی و ئاماژه ی کرد بۆ هه ندی له پیاوانی که بیبه نه ده روه و دانی به خۆیداگرت هه رچه نده نه و هیرشی کرده سه ر، سه لآحه دینیش وتی: سویند به خوا بۆ نه وه هاتووم ئه م الملك الصالح له ده ستی هاوشیوه کانی تو رزگار بکه م، چونکه ئیوه هۆکاری له ناوچونی ده سه لاتی بون^۲. نه وه بوو کمشتکین رازی نه بوو ملکه چی سه لآحه دین بیئت و هه موو هه ولکی خسته گه ر بۆ به ربه چدانه وه ی له و کاره زیره کانه ش که کمشتکین به رامبه ر به سه لآحه دین به کاریه یئا:

● یاریکردن له سه ر ناکوکی تائیفی و دانوستاندن له گه ل کۆمه لی شیعه له ولاتداو ماستاو بۆ کردنیان، نه وانیش نه و مه رجان ه یان بۆ دانا که باسکران و پیشتەر نوره دین قه ده غه ی کردبوو، به لام ئه م ریی به هه موو نه و شتانه دا هه تاوه کوبه رگری لییکه ن^۳.

● یاریکردن به هه ست و سۆزی خه لک، نه وه بوو خه لکی کۆکرده وه که به شیکیان شیعه بوون و والک الصالحی مندالی هیئایه ده روه و وتاریکی بۆ خوینده وه که کمشتکین خستبوویه سه ر زمانی وتی: من په روه رده کراوو میوان و په ناهه نده ی ئیوه م، گه وره تان به لامه وه وه ک باوک وایه و لاوتان وه ک برا وایه و بچوکتانوه ک کور وایه ... پاشان قورگی گیراو پلمه گریان بوو، خه لکیش به مه هه لئه تان میزه ره کانیا ن فری داو ده ستیا ن دایه گریان و هاوارکردن، وتیا ن: ئیمه ی کۆیله ی توو باوکتین و له به ر ده ستدا ده جه نگین و مال و گیانمان ده به خشین بو ت و ده ستیا ن کرد به نزا ره حمه ت بۆکردن و بۆ ناردن بۆ باوکی^۴، ئه م هاوپه یمانی تیه حه له بی و ئسماعیلی و موسلی و فه ره نه جش نه ی توانی بییته به ربه ست به رامبه ر په رژه ی یه کخستنی سه لآحه دین و به هاتنی مانگی نیسان هات سه لآحه دین ده ستی گرتبوو به سه ر سه رجه م ناوچه کانی ولاتی شامدا ته نانه ت شاری حه ماشی له باکووره وه کۆنترۆلکرد، پاش نه وه ی

^۱ کتاب الروضتین (۲/۳۴۶).

^۲ کتاب الروضتین (۲/۳۴۶)، صلاح الدین الملك المجاهد، ل: ۱۵۹.

^۳ صلاح الدین الملك المجاهد، ل: ۱۶۱.

^۴ کتاب الروضتین (۲/۳۴۹، ۳۴۸).

کاری ده کرد بۆ شه‌ریعت پیدانی ده‌سه‌لات و بارودۆخی نوێ له‌به‌رده‌م موسلماناندا، دیاره‌ پیشتر و تاره‌که‌یمان بۆ خلیفه‌ی عه‌باسی المستضیء بالله رونکرده‌وه‌و که له‌نامه‌ درێژه‌که‌ی القاضی الفاضل‌دا هاتبوو و تیایدا باسی فتوحاته‌کان و جیهادی دژ به‌خاچه‌رستان و خزمه‌ته‌کانی ده‌وله‌تی عه‌باسی و گه‌راندنه‌وه‌ی خویندنه‌وه‌ی وتار به‌ناویانه‌وه‌و مسۆگه‌رکردنی ریگای حجازو یه‌منی کردبوو پاشان له‌نامه‌یه‌کدا ناماژه‌ی داوه‌ به‌وه‌ی که ئه‌و بۆ چاکسازی کردن له‌کاروباره‌کان و پاراستنی سه‌نگه‌ره‌کان و خزمه‌تکردنی کوپه‌که‌ی نوره‌دین مه‌حمود هاتوه‌ بۆ شام و له‌کوژتایشدا داوای کردوه‌ که مه‌راسیمی شوئنه‌که‌ و ته‌ی خلیفه‌ی عه‌باسی له‌یه‌مه‌ن و میسرو مه‌غریبو و لاتسی شام و هه‌موو ناوچه‌کانی نوره‌دین و هه‌ر ناوچه‌یه‌ک که نازادی ده‌کات پێیبه‌خشیت^۱.

۴- **جه‌نگی قرون چه‌ما**: سه‌یغه‌دین غازی فه‌رمانپه‌روای موسلّ چاودێری فراوانخوازیه‌کانی سه‌لاحه‌دینی ده‌کرد له‌ولاتی شامداو نیگه‌ران بوو به‌ده‌ستگرتنی به‌سه‌ر دیمه‌شق و حمص و چه‌ما و به‌عه‌له‌بکداو گه‌مارۆدانی چه‌له‌بیش توپه‌ی کرد، پاشان مه‌سه‌له‌که‌ی به‌باشی بۆ روونبویه‌وه، چونکه‌ ئه‌گه‌ر سه‌لاحه‌دین به‌رده‌وام بوو له‌پیشپه‌یداو توانی چه‌له‌ب بخاته‌سه‌ر ده‌وله‌ته‌که‌ی، ئه‌وه‌ ده‌بیته‌ هه‌ره‌شه‌یه‌کی ترسناک بۆ سه‌ر موسلّ چونکه‌ دواتر ده‌بیته‌ ئامانجیکی ئاسان بۆی، لیتره‌شه‌وه‌ سه‌یغه‌دین غازی دووه‌م ده‌رکی کردبه‌پێویستی یه‌کگرتنی له‌گه‌ڵ چه‌له‌بدا له‌هاوپه‌یمانیتیه‌کی به‌رگریدا دژ به‌سه‌لاحه‌دین^۲. ئه‌وه‌ بوو له‌وکاته‌دا صالح نیسماعیل که‌وته ژێر فشاری سه‌لاحه‌دین و داوای کۆمه‌کی ئامۆزاکه‌ی کردکه‌ فه‌رمانپه‌روای موسلّ بوو به‌ناردنی سه‌رباز بۆی، پاشان وه‌فده‌که‌ توانی قایلی بکات به‌وه‌ی که پێویسته‌ کۆمه‌کی الصالح نیسماعیل بکات بۆ وه‌ستان له‌به‌رامبه‌ر سه‌لاحه‌دین، چونکه‌ هه‌رکات توانی چه‌له‌ب داگیربکات ئه‌وه‌ په‌لاماری موسلّیش ده‌دات^۳، دیاره‌ سه‌یغه‌دین غازی دووه‌میش پێویستی به‌وه‌ نه‌بوو که‌س هانیه‌دات بۆ رووبه‌په‌رو بونه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دین، چونکه‌ ده‌یزانی که‌هه‌رکاتیک بیناگا بوو له‌سه‌لاحه‌دین ئه‌وه‌ هه‌موو ولات ده‌گرێته‌وه‌ ده‌ست و جی پێی خۆی ده‌کاته‌وه، هه‌ر بۆیه‌ سه‌ربازه‌کانی موسلّ و جه‌زیره‌ی کوژکرده‌وه‌و خۆی ئاماده‌کردبوو په‌رینه‌وه‌ له‌وفوراته‌وه‌ بۆ چه‌له‌ب، ناریدیشی به‌داوای عیمال‌الدین زه‌نکی دووه‌می براشی که‌فه‌رمانپه‌روای شه‌نگار بوو داوای لیک‌کرد به‌هێژه‌کانییه‌وه‌ بگاته‌ لای، به‌لام عیمال‌الدین

^۱ کتاب الروضتین (۲/ ۲۵۷-۳۶۶).

^۲ تاریخ‌الایوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۰.

^۳ تاریخ‌الایوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۰، له: تاریخ‌الایوبین، ل: ۶۰.

داواکه‌ی جیبه‌جی نه‌کرد، چونکه سه‌لاحه‌دین پیشتر به‌لای خویدا رایکیشابوو، به‌وه‌ی که نه‌و برا‌گه‌وره‌یه و هه‌قی نه‌وه ببیته‌ گه‌وره‌ی بنه‌ماله‌ی زه‌نکی، نه‌مه‌ش فه‌رمان‌په‌وای موسلی ناچار‌کرد که برا‌گه‌ی به‌زور ملکه‌چ بکات و هیژیک‌ی سه‌ریازیشی نارد بۆ حه‌لب به‌سه‌ر‌کر‌دایه‌تی عیزه‌دین مه‌سعودی برای^۱، عیزه‌دین مه‌سعودیش له‌ی‌فورات په‌پیه‌وه و به‌نا‌راسته‌ی حه‌لب که‌وته ری، کاتی‌گه‌ی‌شته‌وه نه‌وی سه‌ریازه‌کانی تر په‌یوه‌ندیان پیوه‌کردو به‌ره و حه‌ما به‌ریکه‌وت و گه‌ماروی دا پاش گفتوگوو تاوتوی‌کردنی مه‌سه‌له‌که له‌نیوان هه‌ردوو لای نه‌یویی و زه‌نگیدا، هه‌ردوولا گه‌یشتینه‌وه و پروایه‌ی که به‌رژه‌وه‌ندی گشتی له‌وه‌دایه که‌لیک‌بگه‌ن و خوینی موسلمانان نه‌پرژیت، بۆیه دریژه‌یان به‌دانوستانی نیوانیاندا و گه‌یشتنه‌ریکه‌وتن له‌سه‌ر نه‌م خالانه:

● چاوپۆشیکردن له‌و جموجۆله‌ی موسل دژ به‌سه‌لاحه‌دین.

● سه‌لاحه‌دین ده‌ستبه‌رداری نه‌و شارو قه‌لایانه ده‌بیت که له‌ولاتی شامدا ده‌ستی به‌سه‌ردا گرتوون به‌تایبه‌ت حمص و حما و ته‌نا دیمه‌شقی به‌ده‌سته‌وه ده‌میتیت، به‌مه‌رجیک که له‌ویش

وه‌ک جینشینی الصالح نیسماعیل هه‌لسوکه‌وت بکات و وتارو دراویش به‌ناوی نه‌وه‌وه بیت

● سه‌لاحه‌دین هه‌موو نه‌و شتانه بگپرتیه‌وه که له‌خه‌زینه بردویه‌تی^۲، نه‌م ریکه‌تنه‌ش

بارودۆخیک‌ی باشی ره‌خساند بۆ زه‌نکیه‌کان هه‌تاوه‌کو لایه‌نگرانیان زور بکه‌ن له‌ولاتی

شامدا، شکۆی مالی زه‌نکی گه‌پانده‌وه، رازی بوونی سه‌لاحه‌دینیش به‌بنه‌مای لیک‌گه‌یشتن

به‌مه‌به‌ستی پاراستنی ولات بووله‌هه‌لوه‌شانه‌وه و دابه‌شبوون دورله‌به‌رژه‌وه‌ندییه‌تایبه‌تیه‌کان،

به‌لام زه‌نکیه‌کان که‌شانازیان به‌هیژه‌کانیا نه‌وه ده‌کردو هه‌له‌په‌ی ده‌سکه‌وتنی نیمتیازی

زیاتریان ده‌کرد به‌تایبه‌ت کاتی به‌که‌می ژماره‌ی سه‌ریازانی سه‌لاحه‌دینیان زانی، نه‌وه‌بوو

داوای الرحبه و ده‌وربه‌ریان لیک‌کرد، نه‌ویش ناماده‌نه‌بوو داخواییه‌که‌یان جیبه‌جی بکات

به‌بیانوی نه‌وه‌ی که به‌ده‌ست ناصر الدین محمدی کورپی نه‌سه‌ده‌دین نامۆزایه‌وه‌یه‌تی و به‌هیچ

شیتویه‌ک به‌وه رازی نابیت^۳، به‌م شیتویه‌یه سه‌لاحه‌دین ری نه‌دا به‌دروستبوونی هیچ

جیابونه‌وه‌ک له‌ریزه‌کانیدا، به‌لکو به‌وه‌شی زانیبوو که زه‌نکیه‌کان نه‌یانه‌ویت له‌ناوه‌وه ده‌ست

له‌ریزه‌کانی بوه‌شین، بۆ پاراستنی ریزه‌کانی لا‌گرنگتر بوو، ده‌ره‌نجامی نه‌م رازی نه‌بوونه‌ش

زه‌نکیه‌کان بریاریاندا کرده‌وه سه‌ریازییه‌کانیان ده‌ست پیکه‌نه‌وه، به‌لام سه‌لاحه‌دین توانی

^۱ الکامل فی التاریخ، له: تأریخ الأیوبین، ل: ۶۰.

^۲ کتاب الروضتین (۲/۳۷۸).

^۳ هه‌مان سه‌قراوة (۲/۳۷۹).

سوپای زهنگی شکست پیبئینیت له شوپئینیکا له سنوری حهما له دۆلی رویاری عاصی که به (قرون حهما) ناسراوه له باکوپی شاری حهماوه له ۱۹ی ره مه زانی ۵۷۰/ک/۲۳ی نیسانی سالی ۱۱۷۵ز، کومه لیک له نه میره کانی به دیل گرت و پاشان نازادی کردن و دوژمانی هه تاوه کو ده روزهی حه له ب راونا گه مارۆی به سهر ئه و شارهدا بۆ جاری دووهم سه پاندو فه رمانیدا که وتار به ناوی الملك الصالح وه نه خویندریتته وه و ناوی له دراودا سپرییه وه له و ناوچانهی که ده که وتنه ژیر ده سه لاتیه وه^۱، له گه ل له مه شدا پیی وانه بوو که هینده هیزی هه یه که بتوانیت دریزه به جهنگ بدات، له لایان خویشیانه وه حه له بیه کان ئاره زوی ریکه وتنیان هه بوو^۲، ده ره نجامی ئه و گفتوگۆ دانوستانه ش که له نێوان هه ردوولادا روویدا گه یشتنه ناگره ستیک که به پیی ئه و ناگر به سه سه لآحه دین ئه و ناوچانهی که به ده ستییه وه یه تی له ولاتی شامدا ده بیته مولکی و هاوپه یمانه زه نکیه کانیش ئه و ناوچانه یان پیده دریت که به ده ستیانه وه یه، له گه له ندی له وزه ویانهی که نه که ویتته باکوپی حهما وه کو المعرة^۳. و کفر طاب^۴، دواي مؤرکردنی ئه م ریکه تنه ش سه لآحه دین حه له بی به جیه یشت^۵، ئه م سه رکه وتنه ش که سه لآحه دین به ده ستی هینا یارمه تیده ر بوو بۆ چه سپاندنی پیگه ی به ته واوی له شامدا، له هه مان کاتیشدا پیگه ی رکابه ره کانی لاوازکرد، ئه مه ش پالی پتوه نا هه تاوه کو نازناوی (پاشای میسر و شام) له خۆی بنیت و به ناویه وه نزای بۆ ده کرا له میمبه ره کانیدا، هه روه ک دراوی زیڕیشی به ناوی خۆیه وه لیدا^۶. له راستیشدا سه لآحه دین راستگۆ بوو له مامه له کردنی باش له گه ل الملك الصالح ئیسماعیل داو، هه لیدا بره وای پیبئینیت که ئامازه ی خزمه تکردنیه تی به دلسۆزیه وه، له هه مان کاتدا راشکاو بوو له وه دا که ری به رکابه ره کانی نادا لئی نزیک بکه نه وه، صالحیش له لایه ن خۆیه وه ئه م خزمه ته ی به یه کیک له پیویستییه کانی بالاده ست بوونی خۆی ده زانی و به پیوستی ده زانی له سه ر سه لآحه دین، به م ره تکردنه وه ئیجابیه ش بۆ هه موو هه وله کانی لیکگه یشتن، سه لآحه دین هیچ چاره یه کی تری

^۱ تاریخ الزنکیين فی مصر وبلاد الشام، ل: ۶۱.

^۲ تاریخ الزنکیين فی مصر وبلاد الشام، ل: ۶۱.

^۳ المعرة: شاریکی گه وره یه له نارچه ی حمص له نێوان حلب و حه مادا

^۴ کفر طاب: شارۆچکه یه که له نێوان المعرة و حلبدا، الحمودی (۴۷۰۱۴)

^۵ النوادر السلطانية، ل: ۹۴.

^۶ تاریخ الأيوبيين فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۱.

له بېرته مددا نه بوو جگه له خۇدا پېښ له وه لاء و لايه نگرى، له م بارودوخه داو هيچ پاساويكى به دى نه ده كړد بۇ نه وهى كه نازناوى پاشا له خوى نه نيت^۱

دياره جهنكى القرون دهنگدانه وهى مه ترسيداى هه بوو وهك چؤن دهره نجامه كه شى مه ترسيداى بوون، چونكه سولتان هر كه له ريگه ي حه ماوه گه رايه وه نيژدراوه كانى خه ليفه مستضىء گه يشتنه لاي و ته شريفات و رى و ره سمو ئالا ره شه كان و ئيمزاي ديوان يان پيىوو بۇ بوون به سولتاني ميسرو شام جگه له حه له ب، به م پييه ش بوو به سولتاني شه رعى و به هيژو گه وره ي هه موو ناوچه كه و، ميراتگري راسته قينه ي نوره دين، نه مه ش زه نكيه كانى نيگه ران كړدو رقى حه له بى و فره نجه كانى دژى زياتر كړدو، بووه هؤى هه لگيرساندنه وهى جه نگو وهك نه وهى ريگه وتنى له گه ل حه له بدا هيچ نه بويتت^۲.

۵- **جهنگى (قتل السلطان)**: دوا هه ول بوو بۇ دهره پاندى سه لاهه دين، چونكه جهنگى نيوان نه يوبى و زه نكيه كان به سه ركه وتنى له قرون حمادا كۆتايى نه هات، چونكه سه يفه دين غازى بى ئوميد نه بوو كاتى هه والى شكستى بيستو، وه رگرتنى نازناو و ته شريفاتى خه ليفه ش له لايه ن سه لاهه دينه وه بۇ حوكم كړدى ميسرو ولاتى شام وروژاندى، نه مه جگه له ليدانى دراو به ناوى سه لاهه دينه وه، نه مه ش بووه هؤى نه وهى كه بير له تۆله سه ندنه وه بكا ته وه و پلانيكى سه ربازي دابنيت بۇ گه مارؤدان و سه ركه وتن به سه ريډاو نه مه ش به چوار ميحوه ر ده كريت:

● ناردى بۇ لاي نه ميره كانى حه له ب و گله يى ليكردن بۇ په له كړدنيان له ريگه وتن له گه ل سه لاهه دينداو هانيدان بۇ هه لوه شانده وهى و پشتگيري كړدى له جهنگى داها توويدا^۳.

● باليوزيكي نارد بۇ ريمؤندى سييه مى فه رمانزه واى طرابلوس و سه ربه رشتياري ميرنشيني به يتولمه قديس و داواى ليكرد كه له گه ليدا هاوپه يمانيتى مؤر بكات و پشتگيري بكات دژ به سه لاهه دين^۴.

● ويستى له مه به سه ته كانى سه لاهه دين تيبيگات و نيژدراويكى بۇ نارد به بيانوى ناشته واى و وه رگرتنى په يمان لىي، مه به ستي سه ره كيشى ناشكرا كړدى پلان و مه به سه ته كانى سه لاهه دين و به هه لدا بردنى بوو، به لام نيژدراوه كه كه وته هه لوه و نامه ي سه يفه دين غازى دووه مى بۇ نه ميره كانى حه له ب دهره ينا كاتى سه لاهه دينيش خوينديه وه له مه به ستي

^۱ تاريخ الأيوبيين فى مصر و بلاد الشام، ل: ٦١.

^۲ صلاح الدين الفارس المجاهد، ل: ١٧٠.

^۳ مفرج الكروب (٣٦/٢)، تاريخ الأيوبيين، ل: ٦٢.

^۴ تاريخ الأيوبيين فى مصر و بلاد الشام، ل: ٦٢.

بنه ماله‌ی زهنکی و پلانیمان گه‌یشت و له‌همان کاتیشدا زانی که‌ئه‌میره‌کانی‌ه‌له‌ب
ریکه‌وتنه‌که‌یان‌ه‌له‌وه‌شان‌دۆت‌وه‌ له‌ئاماده‌ سازیدان بۆ ده‌ست‌پیکردنه‌وه‌ی‌ جه‌نگ^۱.

• هه‌ریه‌که‌ له‌فه‌رمان‌په‌وه‌ی‌ قه‌لای‌ کیفا^۲ و ماردین و ئه‌میره‌کانی‌ تری‌ تورکمانی‌ به‌لای‌ خۆیدا
راکیشا، هه‌روه‌که‌ عمادالدین زهنکی‌ براشی‌ که‌فه‌رمان‌په‌وه‌ی‌ شه‌نگار بوو ئاماده‌یی‌ خۆی
ده‌رده‌بپی‌ بۆ‌هاوکاریکردن‌ له‌گه‌لیدا^۳. دیاره‌ سه‌لاحه‌دین‌ له‌م‌ بارودۆخه‌ دۆژمنکارانه‌وه‌دوو‌ر
نه‌بوو، بۆ‌ئه‌وه‌ش‌ که‌ری‌ بگریت‌ له‌هاوکاری‌ سه‌یفه‌دین‌ غازی‌ و فه‌رمان‌په‌وه‌ی‌ طه‌رابلوس،
پیشنیاری‌ دۆستایه‌تی‌ و ناشته‌وه‌ی‌ له‌گه‌ل‌ ئه‌مه‌ی‌ دوایدا‌ کرد‌ ئه‌گه‌ر‌ بی‌توو‌ به‌بیلايه‌نی
بمی‌نیتته‌وه‌، هه‌روه‌که‌ هه‌موو‌ دیله‌ خاچه‌رسته‌کانی‌ ئازادکرد‌ وه‌که‌ هیمايه‌که‌ بۆ‌ نیه‌ت‌ پاکي^۴،
ئوه‌ بوو‌ سه‌یفه‌دین‌ غازی‌ ژماره‌یه‌کی‌ زۆر‌ سه‌ریازی‌ کۆکرده‌وه‌و‌ به‌ره‌و‌ نصیبین‌ پیش‌په‌وه‌ی
کرد^۵، ئه‌مه‌ش‌ له‌مانگی‌ ره‌ببعی‌ یه‌که‌می‌ سالی‌ ۵۷۱ه‌ک/ ئه‌یلولی‌ ۱۱۷۵زادا‌ بوو، هه‌تا‌وه‌که‌و
کۆتایی‌ وه‌رزی‌ زستان‌ تیایدا‌ مایه‌وه‌، پاشان‌ له‌فوراته‌وه‌ په‌پیه‌وه‌ بۆ‌ البیره^۶، نامه‌یکی‌ نوسی
بۆ‌ سه‌عه‌د‌دین‌ کمشتکین‌ و‌ الملك‌ الصالح‌ و‌ ئیسماعیل‌ بۆ‌ پشتیوانی‌ کردنی‌، ئوه‌ بووریکه‌وتن
که‌فه‌رمان‌په‌وه‌ی‌ موسل^۷ به‌ره‌و‌ حه‌له‌ب‌ پیش‌په‌وه‌ی‌ بکات‌ و‌ له‌گه‌ل‌ برازاکه‌یدا‌ کۆبیتته‌وه‌ بۆ
بریاردان‌ له‌سه‌ر‌ هه‌نگاوی‌ داهاتوو^۸، پاشان‌ هه‌ردوو‌ لا‌ له‌شوینتی‌کدا‌ کۆبون‌وه‌ به‌ (عین‌
المبارکه) ده‌ناسراو‌ بریاردا‌ سوپای‌ حه‌له‌ب‌ بجیتته‌ پال‌ سوپای‌ موسله‌وه‌، به‌م‌ پێیه‌ش
ژماره‌ی‌ سوپا‌ گه‌یشته‌ بیست‌ هه‌زار‌ سه‌ریاز، پاشان‌ ئه‌م‌ سوپا‌ زه‌به‌لاحه‌ به‌ئاراسته‌ی
دیمه‌شق‌ پیش‌په‌وه‌ی‌ کرد‌ له‌مانگی‌ ره‌مه‌زانی‌ سالی‌ ۵۷۱ه‌ک/مانگی‌ ئازاری‌ سالی‌ ۱۱۷۶زادا، له‌(تل‌
السلطان) له‌دووری‌ بیست‌ میل‌ له‌باشوری‌ حه‌له‌به‌وه‌ جیگیربوون^۹، له‌م‌ کاته‌شدا‌ کمشتکین
بریاریدا‌ هاوکاری‌ خاچه‌رسته‌کان‌ بۆ‌ ناچارکردنی‌ سه‌لاحه‌دین‌ بۆ‌ جه‌نگکردن‌ له‌دوو
به‌ره‌ی‌ جه‌نگه‌وه‌ هه‌تا‌وه‌که‌و‌ لاوازی‌ بکات، بۆ‌ ئه‌مه‌ش‌ هه‌ستا‌ به‌ئازادکردنی‌ دیله‌

^۱ تاریخ الأيوبيين فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۲.

^۲ قه‌لای‌ کیفا: گوندیکی‌ گه‌وره‌یه‌ به‌سه‌ر‌ دنيسو‌ دارادا‌ ده‌پوانیت.

^۳ زبدة الحلب (۲/۵۲۳).

^۴ تاریخ الأيوبيين فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۲.

^۵ نصیبین: شاریکی‌ ئاوه‌دانه‌ له‌ولاتی‌ جه‌زیره‌ له‌سه‌ر‌جاده‌ی‌ کاروانه‌کانی‌ موسل‌ و شامدا.

^۶ البیره: شارۆچکه‌یه‌که‌ له‌نزیک‌ سمیساط‌ له‌نیوان‌ حه‌له‌ب‌ و سه‌نگه‌ره‌کانی‌ رۆمداو‌ قه‌لایه‌کی‌ تۆکه‌یه‌.

^۷ الكامل فی التاریخ، له: تاریخ الأيوبيين، ل: ۶۲.

^۸ مفرج الکرب (۲/۳۸)، تاریخ الأيوبيين، ل: ۶۲.

خاچپه رسته كانله چه لهداو به تاييهت رينۆلد شاتيوني فه زمانه وای ره هسا وهك ده سته پيشخه رى و سه لماندى نييهت پاكى^۱.

سه لآحه دينيش به ناراسته رى ركا به ره كانى جموجۆلى كرد دواى گه شتنى كۆمه كى له ميسره وه بۆى و له رووبارى العاصى په پييه وه له لای شيزه ره وه^۲ له مانگى شه والى / مانگى نيسان به قرون چه مادا تپه پى هه تا وه كو گه يشته (تل السلطان) و ده رۆژ تينه په پى سه يفه دين غازى به شيوه يه كى كتوپر به سه ريزه كانيه وه له به رامبه ريدا ناماده بوو، له و كاته شدا سه ريزه كانى بلاوه يان كرديبوو بۆ ئاودانى ئه سه په كانيان، به لام فه زمانه وای موسل دوو دل بوو له هيرش كردندا و پرياريدا روبه رو بوونه وه كه دوا بخت بۆ رۆژى دواتر^۳، كاتيگ له به ره به يانى رۆژى داهاتوودا سه ريزه كانى ناماده كرد له دهى شه والى / دوازهى نيسان بۆ هيرش كردنه سه ر سه ريزه گه ي سه لآحه دين كات تپه پييبوو^۴، ئه وه بوو هه ردولا روبه روى يه كتر بوونه وه له جه ننگيكي توندا، خه ريك بوو يه كه م هيرشى سوپاى زه نكييه كان سه ركه و تتوييت، به لام سه لآحه دين هيزه يه ده كه كانى هينا بۆ ره تدانه وهى هيرشه كه يان و هيله كانى دوزمنى تيكشكاند، توانى هه تا وه كو ئيواره جه نكه كه يه كلا بكا ته وه، زه نكييه كان تووشى شكستى قورس بوون، هه هه ندى له سه ركرده كانيان بوون به ديلي سه لآحه دين، به لام سه لآحه دين جواميرى نواندو ئازادى كردن^۵، ئه مه ش نه رمى نواندن بوو له بير كردنه وهى سياسيدا، وادياره مه به ستي راكشاني ئه وانه بوو به تاييهت كه خه لكانيكي خاوه ن پله و پايه و كاريگه ريان تيدا بوو، كه وای له سه يفه دين غازى دووهم كرد ئه م شكسته قبول بكا تو بگه رپته وه بۆ ولاته كه ي^۶ دياره له م جه نكه شدا جگه له دوزمنايه تى سه لآحه دين هيج ده سته و تپكى نه بوو، ئه و مال و سامانه ش كه له سه ريزه گه كيدا به جييه پشت سه لآحه دين به سه ر سه ريزه كانيدا دابه شيكرد، ئه م سه ركه و تنه يه كلا كه ره وه ش، رى خۆشكه ر بوو بۆ سه لآحه دين بۆ ده سترتن به سه ر چه له بوو ده ورو به ريدا و لكاندنى به ده و له ته كه يه وه، به لام له م كاته دا نه يده ويست سوپاى سه يفه دين راوه دوو بنيت و گه مارۆى چه له ب بدات، ته نها به چه ند په لاماريك بۆ سه ر مولكه كانى ركا به ره كه ي له ناوچه كه دا وازيه يتنا، پاش ئه وهى سه ريزه كانى ده ستيان گرت به سه ر ئه و قه لاو

^۱ وليم الصورى (۹۸۶/۲)، تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۴.

^۲ شيزر: قه لايه كه كه كوره يه كى تيدا يه له شامدا له نزيك المعرة و له نتيوان المعرة و حمادا

^۳ تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۴.

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۴.

^۵ تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۴.

^۶ النوادر السلطانية، ل: ۵۹، تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۵.

شورانده که دهه که ویتته باکور و باشوری حله به وه، دهره نجامی ئه م پهرته وازییه ش که ریزی موسلمانانی گرتته وه ههردوولا برپاریاندا که دست به دانوستان بکن بۆ چه سپاندنی ناشتی و له پیناو ریگه گرتن له سود بردنی خاچه پرسته کان له م بارودوخه و له پیناو به رژه وهندی گشتی موسولماناندا، بۆ ئه م مه بهسته ش هه ر لایه نه و دهستی له چه ند مه رجیک هه لگرت و له سه ر ئه م خالانه ی خواره وه ریگه که وتن:

• هه موان یه که ده ست و یه که هه لویست بن به رامبه ر به خاچ پرسته کان.

• نابیت هیچ لایه که ئه م په یمانه هه لبو ه شینیتتوه .

• ئه گه ر یه کیک له و دوو لایه نه ریگه وتنه که ی هه لوه شانده وه یان پیچه وانه ی جولایه وه، ئه وه

هه موان دژی ده وه ستن هه تا وه کو پاشگه زبیتته وه .

• سه لاهه دین ده ستبهرداری قه لای عه زاز^۱ ده بیت بۆ الملك الصالح .

• ئه م ریگه وتنه له مانگی محرمی سالی ۵۷۲هـ / ته موزی ۱۱۷۶ز^۲ دا به سترا .

۶- کۆچی دواپی سه یفه دین غازی دووهم و عیزه دین مسعودی یه که م؛ ئه و پیه اتانه ی که موسل

به خۆیه وه بینی دویاره موسلی کرده جی سه رنجی سه لاهه دین ئه وه بوو له مانگی سه فه ری

سالی ۵۷۶هـ / ته موزی ۱۱۸۰دا کۆچی دواپی کرد^۳ ئه وه بوو خه لکی له سالی ۵۷۵هـ هاتنه

ده ره وه بۆ نویژه بارانه له ئاکامی ئه و قات و قبری و گرانیه ی که روی له ولات کرد بوو،

سه یفه دینیش له که ژاوه که ی خۆی هاته دهره وه و خه لکیش ورژان و په نایان بۆهیتناو داویان

لیکرد که فه رمان بدات به پێگرتن له فرۆشتنی مه ی، ئه ویش وه لاسی دانه وه، ئه وانیش

چونه وه شارو پویان کرده مالی مه ی فرۆشه کان دهرگا کانیان شکاندن و تالانیان کردو

مه یه کانیان پژاندو، بته لگانیان شکاندو کاری نادرستی زوریان کرد، خاوه نی ماله کانیان

په نایان برد بۆ جیگره کانی سولتان و سکالایان کرد دژ به پیاو چاکیک به ناوی ابوالفرج الدقاق،

به لام ئه و له تالان و خراپه کاریه کانی خه لکدا به شدار نه بوو بوو به لکو ته نها مه ی پشتبوو، کاتی

بینی خه لک ماله کان تالان ده که ن ریگری لیکردن، به لام ئه وان گوئیان پی نه دا، کاتی سکالای

له دژ تۆمارکرا هینایان بۆ قه لاو مشته کۆله یه کیان کیشا به سه ریداو میزه ره که ی

که وته خواره وه، کاتی نازادکرا و یستی دابه زیت له قه لاکه به سه ری پوته وه دابه زی و

ئه وانیش ویستیان میزه ره که ی ببستنه وه به سه ریه وه، به لام ئه و رازی نه بوو وتی: سویند

^۱ عزاز: گوندیکه قه لایه کی تیا به له باکور ی حله ب.

^۲ مفرج الکروب (۴، ۱۲)، تاریخ الأیوبین، ل: ۶۵.

^۳ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۶.

به خوا سه رمدا ناپۆشم هه تاكو خوائ گه وره تۆله م ده كاته وه له و كه سانه ی كه سته میان لی كردوم، نه وه بوو زۆری نه خایاند نه و كه سه مرد كه نازاری دابوو، به دوائ نه وه شدا سه یفه دین نه خۆش كه وت و نه خۆشیه كه شی هه تا وه كو كۆچی دوائی به رده وام بوو، له وكاته شدا ته مهنی سی سال بوو، ماوه ی فه رمانپواشی ده سال و چه ند مانگێك بوو و یه كێك بوو له كه سه زۆر جوانه كان و بالای زۆر پێك بوو، روخۆش و پێست سپی بوو، ریشی باز نه ی بوو، له شیشی مامناوه ندبووله نیوان لاوازی و قه لاویدا و مرۆفێکی ژیرو شكۆدار بوو، زۆر خۆی پیچ نه ده دا له كاتی سواربوونی و لاخ و دانیشتندا، پاكداوین بوو هیچ شتیکی لێوه باسنه كراوه كه پیچه وانه ی پاکیتی بیت. هه روك به ویقارو جوامیز بوو، نه یده هه یشت هیچ خزمه تگوزاریکی بچیته مائی هاوسه ره كانیه وه، مه گه ر خزمه تگوزاره كه ته مهنی كه م بووایه، هه روه ها رقی له رشتنی خوین و بردنی پاره و پول بوو كه میكیش روژدوره زیل بوو^۱، پاش كۆچی دواشی موسل كه وته گێژاویكه وه له سه ره مه سه له ی جینشینی، چونكه سه یفه دین غازی دووه م رای وابوو كه ده سه لات بسپردریت به معز الدین سنجری كوری كه له و كاته دا ته مهنی دوازه سال بوو، به لام له وه ده ترسا كه سه لآحه دین ده ست وه ریداته ناومیرنشینه كه ی به تاییه ت كه كورپه كه ی بچوك بوو، هه روك عیزه دین مه سعودی براشی دژ به م بۆچونه بوو به بیانوی نه وه ی كه نه و مافی خۆیه تی و نه و شیاوتره بۆ نه و كاره و نه میره كانی موسلش پشتگیریان ده كرد، نه میر موجهه دین قایمازیش نه و مه ترسیانه ی خسته پیش چاو سه یفه دین غازی دووه م كه رووبه روی ده ولته تی نه یوبی ده بیته وه، نه گه ر مندالێکی وه ك كورپه كه ی نه و بكریته پاشا، واش دیاره كه سه یفه دین غازی باوه پری هیناوه به پای نه میره كانی بۆیه عزالدین مه سعودی كرده جینشینی خۆی^۲.

۷- كۆچی دوائ الملك الصالح نیسه اعیل كوری نوره دین مه حمود: كۆچی دوائ الملك صالح له بیست و پینجی سالی ۵۷۷ه ی كۆچیدا بوو، هۆكاره كه شی (وه ك باسكرا) نه وه یه كه نه میر علم الدین سلیمانی كوری جندر له راودا ژه هری ده رخوارد داوه له ناو هیشووه تریدا، هه ندیکیش ده لێن: یاقوتی نه لئه سه دی له نلو شه ربه تدا پیتی داوه، ده شلێن: له خشكانجه یه كدا بوو، تووشی نازار بوو به و شیوه یه مایه وه هه تا وه كو مرد ره حمه تی خوائ لیبیت. نه میش گه نجیکی جوان و پێكه وتوو بوو، بیست سالی پر نه كردبویه وه، یه كێكبوو له پاكتترین پاشاكان و

^۱ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۶.

^۲ الكامل فی التأریخ، (۹/۴۴۷، ۴۴۶)

هر که سيکيش له باوکی بچیت نه وه سته می نه کردوه، پزیشکه کان مه ی خوار دنه وه یان
 وه کچاره سر بۆ داناو نه ویش فتوای له چند زانایه ک داوا کرده وانیش فتوایان بۆ دا، پاشان
 پی ووتن ئایا خوار دنه وه ی مه ی نه چه لم نزیك یان دوده خاته وه؟ ووتیان: نه خیر. وتی:
 سویند به خوا نایخومه وه هه تا وه کو نه چه خزمه تی په روه ردگارو شتی کم خوار دبئی که
 قه ده غه ی کردوه، کاتی له خۆی بیزار بوو و نه خۆشی زۆری بۆ هیئا نه میره کانی بانگ کردو
 که به یعت بدن به عزالدین مه سعودی ئاموزای و فره مانپه وای موسل له بهر به هیزی
 ده سلات و توانای وه تا وه کو نه هیلیت ده ست سه لآحه دین بکه ویت، هه روه ها مه تر سیشی
 هه بوو له وه ی به یعت به عماده دین زه نکی ئاموزاو فره مانپه وای شه نگار بدات، چونکه میزدی
 خوشکه که ی و په روه رده کراوی ده ستی باوکیه تی و ناتوانیت له سه لآحه دین بیپاریزیت، کاتی
 کۆچی دووای کرد چه له بیه کان عیزالدین مه سعودی کوری قطب الدین یان بانگ کرد،
 که فره مانپه وای موسل بوو، نه ویش هات بۆ لایان و چوو ه ناو چه له به وه به شکومه ندیه کی
 زۆروه وه نه و رۆژه ش رۆژیکی مه زن بوو، نه مه ش له بیستی شه والدا رویدا خه زینه و
 به ره مه کانی وه رگرت وه موو چه که کانی ده سته سه را گرت، تقی الدین عمریش له شاری
 مینجا بوو به ره و چه ما ه لآت و بینی خه لکه که یه شوین دروشمی عیزالدین ی فره مانپه وای
 موسل که وتوون چه له بیه کانیش ته ماعیان خسته بهر ده م عیزالدین مه سعود بۆ داگیر کردنی
 دیمه شق، له بهر سه رقال بونی سه لآحه دین له ولاتی میسرداو ئاماده نه بوونی
 له دیمه شقدا، هه روه ک ناگاداریان کرده وه له خۆشه ویستی خه لکی شام بۆ نه مماله نه تابه کیه،
 نه ویش وتی: له نیوان ئیمه و نه واندا به لاین و په یمان هه یه، چۆن ناپاکی بنوینم. بۆیه ماوه ی
 چند مانگیک له چه له ب مایه وه و پاشان به ره و الوقه رۆیشت و تایدا دابه زی و نوینه ره کانی
 عمادالدین زه نکی برای هاتنه لای و داوایان لیکرد چه له بیان بۆ بگۆریتته وه به شه نگارو زۆر
 چه ختیان له سه ر نه و مه سه له یه کرده وه، براهه شی سه ره تا ئاماده نه بوو، به لام دواتر
 به نابه دلئی نه و کاره ی نه جامداو چه له بی راده ستکردن، عمادالدینیش سنجارو خاپورو
 ره قه ی نصیبینو سروح و چند شوینیکی تری راده ستی نه و کرد، کاتیک سولتان سه لآحه دین
 نه م مه سه لانه ی بیست به سه ر یازه کانیه و له میسره وه که وته پئی به ره و رۆژه لآت گه شته
 فورات و لیتی په پرییه وه، هه ندی له نه میره کانی موسلیش و ویستیان به ری پینگرن، پاشان

سه لآحه دین دهستی گرت به سهر هه موو ولاتی جه زیره داو ویستی موسلایش گه مارۆ بدات به لام بۆی نه چوو ه سهر، پاشان به ره و حه له ب هاتوو له عمادالدین زهنکی وه رگرت^۱.

۸- **گه مارۆی یه که می موسل:** ئه و پینشاته سیاسیانه ی که ولاتی شام و جه زیره و موسل پاش کزچی دواپی الملک الصالح نیسماعیل به خو یه وه بینی پالی یه سه لآحه دینه وه نا بۆ به جیه پینشتنی میسرو به ریکه وتن به ره و رۆژه لات هه تا وه کو نزیک بیت له و روداوانه ی که له ویدا رووده دات و به پپی پیویست دهست وه ربداته بارودۆخه که ئه و کارهش که عزالدین مه سعود پپی هه ستابوو له حه له بدا به هه لوه شانندنه وه ی، ریکه وتنی نیوان ئه یوبی و زهنکی داده نا، چونکه ئه م شاره و قه لاکانی ده ور به ری سهر به ناوچه کان ژیر ده سه لاتی سه لآحه دینه و خلیفه پپی سپاردوو هه روه کئم کاره ی عزالدین مه سعودیش ده بیته هۆی له ناویردنی پرۆزه ی یه کیتی نیسلامی که سه لآحه دین هه ولئ به دیه پینانی ده دا، بۆیه چه ند ریوشوینییکی گرت به ره له کاتی به ریکه وتنیدا به ره و رۆژه لات بۆ جیا کردنه وه ی حه له ب له ناوچه کانی ده ور به ری له و ریوشوینانه ش:

۱- داوای له تقی الدین عمری برارای که فه رمانپوه ای حه مابوو و فروخ شا که فه رمانپوه ای دیمه شق و ئه میره کانی تر کرد که هیرش بکه نه سهر ناوچه ی رۆژناوای جه زیره و بیخه نه سهر ناوچه کانی تری ژیر ده سه لاتی ئه یوبی هه تا وه کو بینه ریگر له په رینه وه ی سوپای موسل له رووباری فورات، به لام تقی الدین نه ی توانی ری له عزالدین مه سعودی یه که م بگریت و مه سعودیش هاته ناوچه له به وه، هه روه ها فه روخ شاش سه رقان بووبه په چدانه وه ی هیرشه کانی رینۆلد شاتیون که ده یویست له قه لای کرکه وه هیرش بکاته سهر دورگه ی عه ره بی^۲.

ب- نامه یه کی نووسی بۆ خلیفه عه باس الناصر الدین الله (۵۷۵هـ - ۶۲۲ک) (۱۱۸۰ز - ۱۲۲۵ن). که تیایدا باسی کارو جیهادی خۆی ده کرد له نیسلامدا، ئه و کاره مه زنانه ی که پیشه که شی خه لافه تی عه باسی کرد و رۆلئ خۆی خسته روو له روخاندنی خه لافه تی فاتمیدا و گپرانه وه ی ده سه لاتی عه باسی بۆ میسر، له هه مان کاتدا خرابی بارودۆخی ولاتی شام وهیترشکردنی خاچه رسته کان بۆ سهر حارم^۳ و ناپاکی فه رمانپوه ای موسل و ده ستدریژی کردنی سوپای حه له ب بۆ سهر ناوچه کانی ژیر ده سه لاتی و هانا بردنیان بۆ خاچه رسته کان و نامه

^۱ البداية والنهاية (۱۶/۵۵۳).

^۲ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۹.

^۳ حارم: شورایه کی تۆکمه و شارۆچکه یه کی پرۆزه له لای ئه نطاکیه نیستا سهر به حه له ب.

گۆرپینه وه یان له گه‌ڵ حه‌شیشه‌کاندا به‌مه‌به‌ستی هاوکاریکردنیان دژ به‌په‌ڕژه‌ی یه‌کێتی نیسلامی که‌سه‌لا‌حه‌دین هه‌ولێ پێکه‌پێنانی ده‌دا. ئه‌وه‌شی یاد خسته‌وه که‌خه‌لیفه مستضی‌ء بامر الله حه‌له‌بو ده‌ووبه‌ری خستۆته ژێر ده‌سه‌لاتیه‌وه، ئه‌ویش ته‌نها له‌به‌ر کۆپه‌که‌ی نوره‌دین مه‌حمود ده‌سته‌به‌رداری بوو، ئێستاش داوای مافی خۆی ده‌کات، ئه‌مه‌شی به‌م شیوه‌یه‌ ده‌ریزی: ئێستا با هه‌ر که‌سه‌و مافی خۆی وه‌رگرێت و به‌به‌شی خۆی رازی بێت^١، له‌لای خۆشیه‌وه عیزالدین مه‌سعودی یه‌که‌م رویکرده‌ خاچه‌رسته‌کان بۆ هێنان و هاندانیان بۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر سه‌نگه‌ره‌کانی موسلمانان، هه‌تاوه‌کو سه‌لا‌حه‌دیت سه‌رقاڵ بکات له‌هێرشکردنه‌ سه‌ر وڵاته‌که‌ی، سه‌لا‌حه‌دینیش به‌هۆی ناپاکی فه‌رمانه‌وه‌ی موسڵه‌وه‌ مایه‌وه‌و بریاریدا گزنگی به‌ناوچه‌ی باکووری شام و جه‌زیره‌ بدات و رویکاته‌ حه‌له‌بو و موسڵ له‌کاتی به‌ریکه‌وتنیشیدا به‌ره‌و حه‌له‌ب مظفر الدین که‌وکه‌به‌ری فه‌رمانه‌وه‌ی حه‌پان چووه‌ پالیه‌وه‌و نامۆزگاری کرد به‌په‌رینه‌وه‌ له‌فورات و ده‌ستگرتن به‌سه‌ر ئه‌و ناوچه‌نه‌دا که‌ که‌وتونه‌ رۆژه‌لاتیه‌وه‌ پێش به‌ریکه‌وتن بۆ حه‌له‌ب، هه‌تاوه‌کو به‌هۆی ئه‌ویوه‌ شوینته‌کانی تری له‌یاد نه‌چیت، هه‌روه‌ها به‌ئێنی هاوکاری و کۆمه‌کیشی پێدا^٢. شایانی باسه‌ که‌وکه‌به‌ری ناکۆک بوو له‌گه‌ڵ فه‌رمانه‌وه‌ی موسڵ و قایمازی جێگریدا که‌ له‌ولایه‌تی ئه‌ریبیل (هه‌ولێر) دوری خستبویه‌وه^٣، ئه‌وه‌ بوو سه‌لا‌حه‌دین به‌ره‌و حه‌له‌ب به‌ریکه‌وت پشت ئه‌ستور به‌بێبه‌ری بوونی خه‌لیفه‌و بۆ ماوه‌ی سێ رۆژ که‌مارۆی حه‌له‌بیدا له‌مانگی جه‌مادی یه‌که‌م/ ئه‌یلولدا پاشان به‌ره‌و موسڵ به‌ریکه‌ت بۆ ده‌رهێنانی له‌ژێر کیفی بنه‌ماله‌ی زه‌نکی، ئه‌وه‌ بوو سه‌ره‌تا ده‌ستی گرت به‌سه‌ر جه‌زیره‌ و قه‌لاکانی ده‌ووبه‌ریدا پاشان له‌فوراته‌وه‌ په‌پیه‌وه‌ له‌نزیك البیره، که‌مه‌دی کۆپی ئه‌لیاسی ئه‌رته‌قی فه‌رمانه‌وه‌ی گوێراپه‌لی بوو ئه‌رته‌قیه‌کانی قه‌لا‌ی کیفا و ماردینیش ملکه‌چی بوون په‌یوه‌ندیان کرد به‌سوپا که‌یه‌وه، ئه‌وه‌بوو شاره‌کانی جه‌زیره‌ و ره‌ها و سروج^٤ و نصیبین و ره‌ققه‌ و خاپورو هتد یه‌ک له‌دوای یه‌ک خۆیان به‌ده‌ستوه‌دا و سه‌لا‌حه‌دینیش شاری ره‌های دا به‌که‌وکه‌به‌ری و حوسامه‌دین ئه‌باله‌یجای سه‌مینیشی کرده‌ والی و کار به‌ده‌ستی نصیبین، خاپوریشی به‌خشی به‌جمال الدین

^١ مفرج الکروب (١١٠/٢-١١٢)، تاریخ الأیوبین، ل: ٧٠.

^٢ الکامل فی التاریخ، له: تاریخ الأیوبین، ل: ٧٠.

^٣ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ٧٠.

^٤ سروج: شارۆچکه‌یه‌که‌ نزیك حه‌پان له‌ولاتی میسر، الحموی (٢١٦١٢)

خوشتريٴ، به م شيوهيه سه لآحه دين تواني ده ست به سه ر هه موو ولا تي مضر دا بگري ت و
 هاوپه يمانيتيه ك دروست بكا ت دژ به ميرنشيني موس ل. له م حاله ته شدا ته نها به ري كه وتن بؤ
 موس ل و ده ستبه سه را گرتني له به ر ده مدا ما بوويه وه، چونكه موس ل سه رچاوه ي دلله پراوكي و
 مه ترسي و كؤسپي ك بوو له به رده م به دي هيتاني ئا مانجه كا نيدا كه به بي ده ستگرتن به سه ر
 موس ل و شه نگارو جه زي ره ي ئي بن عومه ردا به دي نايه ت^٢. هه روه ها سه لآحه دين له مانگي
 ره جه بي سالي ١٥٧٨د/ كانوني يه كه مي ١١٨٢ از گه شته موس ل و ئابلوقه يه كي توندي به سه ردا
 سه پان دو پاشان هي رشي بؤ كرد، به لام نه يتواني ده ستني به سه ردا بگري ت به هؤي تو كه مي و
 به هي زي شورا كاني و ئه و ئا ماده كا ريه باشه ي كه عيزالدين مه سعودي يه كه م و قايمازي جي گري
 كرد بويان، هه ستابوون به كؤ كردنه وه ي سه ربا زي كي زؤر بؤ به رگري كردن لي و چه ك و ئامي ري
 جه نكي زؤريان له ده ور روبه ري شار دامه زران دبوو^٣، سه لآحه دينيش له كا تي گه مارؤ كه دا هه ستا
 به گه شتي كي به سه ر كردنه وه به ده ور روبه ري شار دا و دلنيا بوو له وه ي كه نا تا وائي ت ده ستني
 به سه ردا بگري ت^٤، فه رمان په راي موس ليش له م كا ته دا به هه موو لايه كدا كه وه جموجؤ ل
 بو په يدا كردني هاوپه يمان و قاضي به ها ئه ديني كور ي شه داد ي نارد بؤ به غداد و په ناي برد بؤ
 خه ليفه ي عه با سي بؤ دور خستنه وه ي سه لآحه دين له ولا ته كه ي، خه ليفه ش نامه يه كي نوسي بؤ
 شي خال شيوخ صدر الدين كه له گه ل سه لآحه ديندا بوو، فه رمان ي پي كر دكه ببني ته ناو بزي وان
 له نتي وان هه ردو ولا د^٥، هه روه ها دا واي كؤ مه كي له^٦ قزل ئه رسه لاني فه رمان په راي ئه زره بايجان^٧
 و په هله واني كور ي ئيلد كزي ئه تا به كي هه مه دان كرد^٨ به لام ته نها بكت مري سقمان ها ت
 به ها نه يه وه و هه ستا به نار دني وه فدي ك بؤ لاي سه لآحه دين بؤ تكا كردن و از هي نان له موس ل^٩،
 هه رچه نده سه لآحه دين دا واي وه فده كه ي بكت م ره ت كر ده وه، به لام تي كرا ي ئه م هؤ كا رانه بو نه

^١ مفرج الكروب (١١٩/٢)، تاريخ الأيوبيين، ل: ٧١.

^٢ جزيره ي ئي بن عومر: شارؤچكه يه كي له باكور ي موس له وه سي زؤر دووره، الحموي (١٣٨/٢).

^٣ الكامل في التاريخ، له: تاريخ الأيوبيين، ل: ٧١.

^٤ تاريخ الأيوبيين، ل: ٧١.

^٥ مفرج الكروب (١٢٢/١)، تاريخ الأيوبيين، ل: ٧١.

^٦ خلاط: شارؤچكه ي عاميره ي به ناوبانگ كه خاوه ني خيرو بي ري كي زؤره

^٧ ئازره بايجان: هه ري مي كي به رفراوانه ناوه نده كه ي شاري ته بريزه، الحموي (١٢٨/١)

^٨ هه مه دان: گه وره ترين شاره له هه ري مي چيا كاندا

^٩ الكامل في التاريخ، له: تاريخ الأيوبيين، ل: ٧٢.

هۆی ئه وهی که به پلانه که یدا بچیته وه بۆدهست به سه راگرتنی موسل له رتی هیزی سه ریا زییه وه، و ئاره زووی گرتنه به ری شیوازی سیاسی کرد، واش پیده چیت که سه لاهه دین تووشی ته نگه تاوی بویت له له دست دانی پله و پایه و پیگه ی خۆی ترسابیت وه ک تیکۆشه ریک له پینا و ئیسلامدا، به هۆی ده رکه و تیه وه وه ک که سیتک که چاوی بپروه ته میرنشینی موسل، بۆیه سولح و ناشته وای پینشیار کرد بۆ عیزالدین مه سعودی یه که م، ئه ویش داوای گه راندنه وه ی ئه و ناوچانه ی کرد که سه لاهه دین دهستی گرتبوو، سه لاهه دینیش رازی بوو به مرچیک که رازی نه بیت به دهست به سه راگرتنی حه له ب، به لام فه رمانه وه ی موسل رازی نه بوو ناپاکی به رامبه ر به براکه ی بنوینیت و سور بوو له سه ر هیلاننه وه ی له ژیر رکیفی براکه ی داو ناماده یی خۆی ده رپری بۆ یارمه تی دانی ئه گه ر روبه روی مه ترسی بیته وه ^۱.

ج- دهست به سه راگرتنی شه نگار: ده ره نجامی هه ره سه هینانی دانوستانه کان له نیوان هه ردوولا، سه لاهه دین رای وابوو که گه مارۆی له سه ر موسل توند تر بکات و دایپریت له حه له ب، شه نگالیش ئه و شاره بوو که ئه م سیاسه ته ی بۆ مسۆگه ر ده کرد بۆیه ئابلقه ی هه لگرت له سه ر موسل و به ره و شه نگار به ریکه وت. له ۱۶ی شه عبانی سالی ۵۷۸/ک ۱۵ی کانوونی یه که می سالی ۱۸۲۱زدا، بۆ ماوه ی ۱۵ رۆژ گه مارۆیدا هه تاوه کو دهستی به سه راگرت ^۲.

د- ده رنه نجامه کانی دهست به سه راگرتنی شه نگار: دهست به سه راگرتنی شه نگار بووه هۆی توپه بوونی ئه میره کانی جه زیره، بۆیه بانگه نشتیان کرد بۆ به ستنی هاوپه یمانی تیه کی به رگری دژ به سیاسه تی سه لاهه دین، چونکه هاتنی بۆ جه زیره و ده ستگرتنی به سه ر شه نگاردا بوه مایه ی بیزاریان، به و پیتیه ی که ئاسایشیان ده خاته مه ترسییه وه، هاوپه یمانییه تیه که ش له شاه ئه رمن سقمان فه رمانه وه ی خلاط و قطب الدینی کوپی نجم الدین ابی فه رمانه وه ی ماردین و ده ولته ی شاهی فه رمانه وه ی به دللیس ^۳ و ئه رزن ^۴ له گه ل عزالدین مه سعودی یه که مدا ^۵ پیکهاتبوو، پاشان هاوپه یمانه کان چوونه ده ره وه بۆریه روو بوونه وه ی به سود وه رگرتن له بلأوبوونه وه ی سه ریا زه کانی به جه زیره دا، ئه وه بوو له ناوچه ی حرزمی ماردیندا سه ریا زگریان پیکه وه نا، کاتی سه لاهه دین به جموجۆله کانی زانی سوپا که ی

^۱ تاریخ الأیوبین، ل: ۷۲.

^۲ الکامل فی التاریخ، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۷۲.

^۳ به دللیس: شارچکه یه که له ده وریه ری ئه رمینیا نزیك خلاط، الحموی (۱/۳۵۸).

^۴ ئه رزن: شارچکی به ناویانگه نزیك خلاط

^۵ تاریخ الزمان غریغوریوس الملطی، ل: ۱۹۹.

کۆکرده وه و به ره و رأس العین به ریکه وت^۱ بۆ رووبه روویونه وه یان، به لام نه وان وادیار بو له رووبه روو بوونه وه ده ترسان بۆیه بلأوه یان لیکردو هه ریه که گه پرایه وه بۆ ولاتی خوئی^۲، به م شیوه یه عزالدین مه سعودی یه که م له هه وله کانیدا بۆ وه ده رنانی سه لآحه دین له ناوچه ی جهزیره شکستی هینا سه رباری پشگیری کردنی هه ندی له ئه میره کان بۆی وه هینده هیزی به ده سته وه نه ما که بتوانیت کۆسپ بۆ پرۆژه کانی سه لآحه دین دروست بکات له ناوچه که دا^۳.

۵- ده سته سه را گرتنی نامه د: سه لآحه دین سویدی له بلأوه پیکردنی نه یارانی و لاوازیان وه رگرت وه به ره و نامه د پیشپه وی کرد پاش وه رگرتنی مؤلته له لایه ن خه لیفه الناصر الدین الله وه بۆ هیزشکردنه سه ری نوره دین محه مه دی فه رمانپه وای قه لای کیفاش زۆر داوای هیزشکردنه سه رو ده ست به سه را گرتن و راستکردنه وه ی نه و شاره ی لیکرد، به پیتی نه و ریکه وتنه ی که له نیتوانیندا روویدا^۴، نه وه بوو سه لآحه دین له ۱۷ی ذی الحجه ی سالی ۷۸هـ/ک/۱۵ی نیسانی ۱۱۸۲دا گه یشته نامه دو ئابلو قه ی به سه ردا سه پاند فه رمانپه واکه شی که محمد کوپی ئیلدکز بوو زۆر لاواز ته نها به ناو ده سه لاتداریوو، ده سه لاتداری راسته قینه ش به هانه دین نیسان بوو، که زۆر پیسکه و به دره وشت بوو، ئازوقه و مال و سامانی له خه لک ناوچه گرتبویه وه، له م ماوه یه شدا سه لآحه دین نامه ی نارد بۆ گه وره ئه میره کانی نامه دو به لئین و مژده ی پێده دان و هه په شی لیده ده کردن نه گه ر سور بن له سه ر جه نگو و کوشتار^۵. نه م بارودۆخه ش که خه لکی تیکه وتبوو لاوازو بی هیزی کردن و بسووه هۆی رسوا بوون و خه مساردیان له به رگریکردندا، نه مه ش نیین نیسانی ناچار کرد که داوای نه مان و په نادان بکات بۆ خوئی و خیزانه که ی و ماوه ی سی رۆژ مؤلته ی بدات بۆ گواستنه وه ی سامان و گه نجینه کانی، پاش کۆتایی هاتنی نه م مؤلته ش سه لآحه دین له ۱۰ی موحه په می ۷۹هـ/ک/۱۶ی ئایاری ۱۱۸۲دا سه لآحه دین شاره که ی گرته ده ست و له گه ل ناوچه کانی ده وره یه ریدا راده سته ی نوره دین محه مدی کردو فه رمانی پیکرد که دادگه ری تیادا به رپابکات و

^۱ رأس العین شاریکی گه وره و به ناوبانگه له شاره کانی جهزیره له نیتوان حه ران و نصیبیندا

^۲ الکامل فی التاریخ، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۷۲.

^۳ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۷۲.

^۴ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۷۲.

^۵ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۷۲.

ستم نه هیلتیت و گوپرایه لَو فرمانبهررداری سولتان بیّت و، هرکاتیکیش داوای کۆمهکی له نامه کرد بۆ رووبه روو بوونه وهی فرنجه کان نامه بیّت^۱.

دووهم: پاش دهست گرتنی به سهر چه له ب:

به سهر ناوچهی جهزیره دا سه لآحه دین بوه دراوسیتی میرنیشنی چه له ب و بریاریدا بیهیتیتته ژیر رکیفی خۆیه وه پیش نه وهی دهستبه سهر موسلدا بگریت، هر بۆیه له فورات په رپه وه و له ناوچهی تل خالددا بارگه و بنه ی خست ده و رووبه ری له ده و رووبه ری چه له ب و ئابلوقه ی به سهر دا سه پاند هه تاوه کو له مانگی محرم ی سالی ۵۷۹هـ/ ئایاری ۱۱۸۳ز خۆی به دهسته وه دا، پاشان له ویشه وه به ره و عینتاب به پیکه وت^۲ و ناصر الدین محمدی فرمانبروایشی ملکه چی خۆی پیشان داو داوای لیکرد که وهک والی نه و شوینه بیهیتته وه، سه لآحه دینیش رازی بوو، پاشان له عینتابه وه به ره و چه له ب پیشه روهی کرد و له ۲۶ی محرم/ ۲۱ی ئایاردا گه شته چه له ب، به لام یه کسه ر جهنگی له گه لدا نه کردن، به لکو چوه میدان الأخضره داوای چهند رۆژیک گواستیه وه بۆ کتوی جوشن و ای پیشانی عمادالدین زهنکی دووم دها که خانوو بۆ خۆی و سه ربازه کانی دروستده کات هه تاوه کو ناچاری خۆبه دهسته وه دانی بکات و ریی له خوین رشتن بگریت^۳ عیماالدین زهنکی دووه میش ناچار بوو دانوستان بکات له گه ل سه لآحه دیندا بۆ به دهسته وه دانی شاره که و نه میر حسام الدین طومان بوو ناو بژیوان له نیوانیانداو له سهر نه م خالانه ریک که وتن:

● عیماالدین زهنکی دووم دهستبهرداری چه له ب بیّت بۆ سه لآحه دین.

● سه لآحه دین شهنگارو خاپور نصیبین و سروج بدات به عیماالدین زهنکی دووم.

● الرقهش بدات به حسام الدین طومان.

● عیماالدین زهنکی دووم هیزه کانی ده خاته ژیر فرمانی سلاحه دین هرکاتی پتویستی پتیاان هه بوو.

● سه لآحه دین هاته شاری چه له به وه داوای مۆرکردنی ریکه و تننامه ی ناشتی له ۱۷ی صفری سالی ۵۷۹هـ/ ۱۸ی حوزه ییرانی سالی ۱۱۸۳ز دا خه لکیش پیشوازیان لیکرد^۴.

۱- ناکامه کانی دهستگرتن به سهر چه له ب دا: به هیزبونی پتگی سه لآحه دین و پته و بونی به ره ی نیسلامی و یه کلابوونه وهی بۆ کوشتاری خاچه رسته کان هه ندیک بون

^۱ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۷۴.

^۲ عینتاب: قه لایه کی توکه یه له نیوان چه له ب و تنطاکیه دا پیشتر به دلوک ناسرابوو.

^۳ تاریخ الأیوبین فی الشام، ل: ۷۴.

^۴ مفرج الکروب (۱۴۲/۲)، تاریخ الأیوبین، ل: ۷۵.

له دهره نجامه كانی ده سترگرتن به سهر چه له بدها ئه مهش ترسی خسته دلای فهره نجه كان و ئه م رووداوه یان به گه وره ترین شكۆزانی كه روویه روویان بو بیته وه هه روه ها ئه م رووداوه په یوه ندی سیاسی و سه ریازییه كانی نئیوان میسر و ولاتی شامی دووپا تکرده وه، مولگه كانیشیانی له ولای شامدا له و میحوه ره دا قۆرخکرد، ئه وه بوو بوهمندی سییه م كه فهرمانپه وای ئه نطاكیه بوو داوای په نادانی له سه لاهه دین کردو سه لاهه دینیش به وه رازی بوو پاش به ئه نجام گه یاندنی پلانته كه ی بۆ یه كخستنی جیهانی ئیسلامی له رۆژه ولاتی نزیکدا^۱.

● **گه مارۆی دووه می موسل:** ئه و روودا و پيشهاتانه ی كه له موسلدا رویندا سه لاهه دینی ناچار كرده كه دووباره ده سه ورداته كاروباری موسل، ئه بوو له مانگی جه مادی یه كه می سالی ۵۷۹هـ / ئه یلولی ۱۱۸۳زدا عزالدین مه سفودی یه كه م گوئی بۆ قسه لۆكی هه ندی له ئه میره كانگرت دژ به مجاهد الدین قایمقازی جیگری (له وانیه ی كه دوژمنایه تی له نئیوانیدا هه بوو) و ده سترگیری كردو خستیه زیندانه وه و ده سستی گرت به سه ر مال و مولكیدا، له ئه ربیل (هه ولێر) و جه زیره ی ئیبن عومه ر شه هره زور^۲ و دقوفا^۳، و قه لای عقر الحمديه كه له ژێر ده سه ولاتی قایمازدا بوو و چه ند جینشینیکێ تیدا بوو كه به ناوی ئه وه وه حوكمیان ده كرد، كاتی قایماز ده سترگیركا، ئه و ئه میرانه ی یاخیبوون و زهینه دین یوسفی فهرمانپه وای ئه ربیل و معز الدین سنجرشای فهرمانپه وای جه زیره ی ئیبن عومه ر نامه ی وه فا داریان نارد بۆ سه لاهه دین به م شیوه یه ش ئه م دوو شاره كه وتنه ژێر ده سه ولاتی سه لاهه دینه وه، ئه م هه لسو كه وته نا مه ستولانه ی عزالدین مه سفودی یه كه م بووه هۆی لاواز كردنی هه لویستی خۆی به رامبه ر به سه لاهه دین، ناچار په نای برده به رسیاسه ت و قاضی به هانه دینی كورپی شه دادی نارد بۆ خه لیفه ی عه باسی له مانگی شه والی سالی ۵۷۹هـ / كانووی دووه می ۱۱۸۴زدا، داوای لێكرد كه سه ر له نوێ ببیته ناو بیژوان بۆ ناشته وای كردن له نئیوان ئه وو سه لاهه دیندا، خه لیفه ش وه لآمی داخوازییه كه ی دایه وه و شیخ الشیوخ و به شیر الخادمی نارد دانوستان له گه ل سه لاهه دیندا بكات بۆ چاره سه ر كردنی كیشه كانی نئیوان ئه وه و فهرمانپه وای موسل، محی الدین شاره زوریش وه ك نوینه ری فهرمانپه وای موسل په یوه لحنی پێوه كردن له گه ل قاضی ئیبن شه دداد^۴، به لآم دانوستانه كان به هۆی چه ند گرفتیکه وه وه ستیتران، به هۆی

^۱ تاریخ الأیوبین، ل: ۷۵.

^۲ شه هره زور (شاره زور): ناوچه یه كی به رفراوانی ناو چیا یه له نئیوان ئه ربیل و هه مه زاندا.

^۳ دقوفا: شاریكه له نئیوان ئه ربیل و به غدادا، الحموی (۲/ ۴۵۹)

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۱۱۲، ۱۱۱، تاریخ الأیوبین، ل: ۷۶.

ئەو ھى كەسە لاجە دىن فەرمانپەرە ۋاي ئەرپىل و جەزىرە ھى ئىبىن عومەرى سەرپىشكردىبوو
 لە ئىتوان چوونە پال خۆى ياخود ھەلبۇزاردنى فەرمانپەرە ۋاي موسلىدا ئەمەش لە لايەن نوپىنەرى
 عىزالدىن مەسعودى يەكە مەو ھە تەكرابە ۋە سور بوون لە سەر پاشكۆيە تىيان بۇ فەرمانپەرە ۋاي
 موسلى، ھەروەھا سور بوون لە سەر ناوھىتانىيان لە يادا شتنامە ھى ئاشتە وايدا، ئەمەش بوو ھە
 ھۆى گەرپانە ۋە ھى نوپىنە رەكان بە دەستى خالى،^۱ بەلام عىزالدىن مەسعودى يەكەم پەى بەو
 تەنگەزە بەرد كە خۆى تىخستبوو و پەشىمان بوو يە ۋە لە سەر ئەو كارە ھى كە ئەنجامى دابوو
 و جىگرە كە ھى ئازاد كىردو دەسە لاتى جارانى بۇگىرپا ھە^۲. ئەو ھەبوو مجاھىدالدىن قايمان
 لە كاتىكدا لەزىندان ئازاد كىرا كە موسلى بەرە و لاۋازى دەچوو دەسە لاتدارانى ۋە ھىيان بەردابوو،
 ئەو ھىش كارى كىرد بۇ گىرپانە ۋە ھى ھىز بۇ دەزگاكانى دەولەت بە تايبەت سوپا، بۇ ئەم
 مەبەستەش داۋاي كۆمەكى لە ھىزەكانى دەوربەركىردو ھە ۋە كەكانى سەر كە وتوو
 بوونلە راکىشەنى قىزلى فەرمانپەرە ۋاي ئازىباجان و سى ھەزار سەربازى لە لايەن ئەو ھە بۇ
 نىردرا،^۳ ئەو ھە بوو داۋاي ئەو ھى كە مەتەمانە ھى بەتوانا ھى خۆى پەيدا كىرد، بىرپايدا كە ناۋچە كە
 دەست بە سەر اگىراۋەكانى ئەتەبە كىە كە ھى بگىرپىتە ۋە، بۇ ئەم مەبەستەش ھىرشى كىردە سەر
 ئەرپىل (ھەولپىر)، بەلام نە ھىتوانى دەستى بە سەردابگىرپىت،^۴ سە لاجە دىننىش بى ئاگا نە بوو لەم
 روداۋانە و بىرپايدا بەرگى لەزىن الدىن يوسفى ھاۋپە ھىمانى بىكات كە فەرمانپەرە ۋاي ئەرپىل بوو،
 پاشان بەرە و موسلى بەرپىكە ۋىت بۇ دەرھىنەنى لە چىنگى عىزالدىن مەسعودى يەكەم، زۆرى
 نەخايە نە ھىزەكانى كۆكردە ۋە ھە سەر كىردا يەتى خۆى بەرە و ھە پىران بە رى خىست لە صفىرى
 سالى ۵۸۱ ك/ ئايارى سالى ۱۱۸۵ ز داۋ لە راس العىن لايداۋ پاشان بەرە و دىنسىر بەرپىكە ۋە^۵ ،
 لە ھىش عمادالدىنى كوپى قرا نەرسە لان ئەرتەقى لە گەل سەربازەكانى نوره دىن محەمەدى
 بىرايدا كە فەرمانپەرە ۋاي قەلاى كىفاۋ نامەد بوو پەيوەندىان پىئو كىردو پىكە ۋە بەرە و نصىبىن
 بەرپىكە وتنو لە ھىش موعىزە دىن سىجرو شامى كوپى سەيفە دىن غازى يەكەمى فەرمانپەرە ۋاي
 ئىبىن عومەر گە بىشتە ۋە پىياندا،^۶ سە لاجە دىننىش بەردەوام بوو لە پىشەر ھىدا بەرە و موسلى و

^۱ مفرج الكروب (۲/۱۵۶، ۱۵۵)، تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۶.

^۲ تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۶.

^۳ تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۶، سەبىرى: مجاهدالدين قايمان نائب اربىد والموصل.

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۶، سەبىرى: مجاهدالدين قايمان نائب اربىد والموصل.

^۵ دنىسر: شارۆچكە يەكى گەرە و بە ناۋبانگە لە دەورو بەرى جەزىرە ھى نىكماردىن

^۶ مفرج الكروب (۲/۱۶۶).

له ئيسماعيليياتى نزيك موسل لايدا له مانگى ره بيىعى يه كه مى ٥٨١/ك ١١٨٥ از دا. وه كه پالېشتيكيش بۆ هه لويسته كانى نامه يه كى نارد بۆ خه ليفه ي عه باسى و ناگادارى كرده وه له وه ي ئه يه ويّت كاروبارى موسل يه كلاپكاته وه و ناماژه شى به وه دا كه خه لگه كه ي به ناوى طغرلى سلجوقيه وه و تارده دهن كه سولتانى عه جه م و نه يارى خه ليفه يه، دراويشى به ناوى ئه وه وه لى دهنه و نامه ش له گه لّ خاچه پرسته كاندا ئالوگۆر ده كه ن و هانيان دهنه بۆ هيرشكرده سهر ولاتى موسلمانان، هه روه ها رونيكرده وه كه ئه و بۆ پاوانخوازى و له ناوبردى بنه ماله ي زه نكى نه هاتوه، به لكو مه به ستي گيترانه وه يانه بۆ گوپرايه لى خه ليفه و سه رخستنى ئيسلام و ريگري له سته مكارى و بى شرمى نواندن به رامبه ر به موسلمانان و پچراندنى په يوه نديان له گه لّ سه لجوقيه بيگانه كاندا و ناچار كردنيان بۆ ريژگرتن له دراوسى و گه ياندنى په يوه ندى خزمه يه تى^١، ئه وه بوو فشاريكي به هيزى خسته سهر عيزالدين مه سعودى يه كه م ئه مه ش ناچارى كرد كه په نا بۆ ئاگر به ست به ريّت و پاشان وه فديكي نارد له لاي كه كچه ناموزاكه ي نوره دين مه حمود و ژنانيكي ترى تيا دا بوون، له گه لّ كومه ليك له پياو ماقولان بۆ داواى ناشته وايى و ده ست هه لگرتن له گه مارۆدانى موسل، راي سه لآحه دينيش له گه لّ په سه نكردنى ريگه و تنددا بوو ئه گه ر ناره زاي زانا عيسى هه كارى و ئه مير عه لى كوپى ئه حمه د المشطوب نه بوايه كه هۆشداريان پيدا هه ستان به په سه نكردنى سولح و پييان وت: شوپيئيكي وه ك موسل له بهر ئافره تيگ ده ستي ليته ئناگيريّت، چونكه عيزالدين مه سعود به هۆى ده سته وسانى و بى توانايى له پاراستنى موسل ناردونى^٢، ئه ويش راكه يانى په سه نكردوو پۆزشى هينايه وه بۆ وه فده كه ي موسل و هه سته به گه مارۆدانى موسل، به لام چه ند كۆسپيگ هاته ريّ كه گرنگرينيان:

- خه لكى موسل له لاي رۆژه لاتى شاره كه وه ده هاتنه دهره وه و دژ به هيزه ئه يوبيبه كان ده جه نگان و پاشان ده گه پرانه وه بۆ ناو شار ئه مه ش سه لآحه دينى نيگه رانكرد.
- قايماز به ته واوى موه سلى توكمه و قايم كردبوو و چاكسازى له سوپادا كردبوو هه تا وه كو بتوانى به ريه رچى ئه يوبيبه كان بداته وه، به م شيوه يه سه ر يازه كانى خوڤراگرانه به رگريان ده كرد.

^١ مفرج الكروب (٢/١٦٦)، تاريخ الأيوبيين، ل: ٧٧.

^٢ الكامل فى التاريخ (١٠/٥٠٦)، تاريخ الأيوبيين، ل: ٧٨.

● گه مارۆدانی موسل له کاتیکدا دهستی پئیکرد که پلهی گه رما بهرز بوو، بۆیه سه لآحه دین فرمانی وه ستاندی جهنگی دا هه تاوه کو نه و گه رمایه کۆتایی دیت.

● واریکوت له و کاته دا ئاری روباری دیجله ژۆر که میکردو نه ندازیاره کان نامۆژگاری سه لآحه دینیان کرد که رپرۆهی روباره که بگۆرپیت و دوریخاته وه له موسل، هه تاوه کو خه لکه که ی تینوو بین و ناچاری خۆبه دهسته وه دان بین، به لام سه لآحه دین پیی وابوو که ئم پرۆزه یه کاتیکی ژۆر ده خایه نیت و هه ول و ماندوو بوونیک ی ژۆری ده ویت ده بیته هۆی مانوو کردنی سوپا.

● قه ده ردا بوو که له کاتی گه مارۆکه دا هه ریه ک له شاه ئه رمه نی فه رمانرۆه وای خراط بی ئه وه ی کورپیک جیبه یلپیت که جیی بگریته وه و نوره دین محمه دی فه رمانرۆه وای نامه دو قه لای کیفا^۱ مردن، سه لآحه دینیش ویستی کاروباری میرنیشینه ئه رته قیه کان ریکبخات به شیوه یه ک که خزمت به ئا مانجه کانی خۆی بکات^۲.

۲- هه وئندا بۆ ده ستگرتن به سه ر خه لاطدا؛ له دوای کۆچی دوایی فه رمانرۆه واکه ی یه کیک له مه مالیکه کان به ناوی سسف الدین به کتمر دهستی گرت به سه ر خه لاطدا، سه لآحه دینیش به هیوا بوو دهستی به سه ردا بگریت بۆ ئه م مه به سته ش راویژی کرد به سه رکرده سه ر یازیه کانی، نه وانیش هه ندیکیان پای له گه ل^۱ درێژه داندا بوو به گه مارۆدانی موسل، به لام هه ندیکی تر رایان وابوو که به ری بکه ویت بۆ خه لاط به بیانوی ئه وه ی که ئه وه ری خوشکه ره بۆ ده ستگرتن به سه ر شوراو قه لاکانی تری ناوچه که دا، له ئاکامی ئه م جیاوازییه شدا سه لآحه دین دوو دل^۲ بوو له بریار داندا و هه لویستی یه کلایی نه کرده وه هه تا نه و کاته ی که نامه ی بانگه یشتی له خه لکی خه لاطه وه پیگه یشت که تیایدا بانگه یشتیان ده کرد بۆ گرتنه دهستی خه لاط^۳، له راستیشدا شمس الدینی کورپی په هله وانی کورپی ئیلدکزی فه رمانرۆه وای نازه رییجان وه مه دان و چاوی بریبویه خه لاط پاش ئه وه ی هه والی کۆچی دوایی شای ئه رمه نی بیست، بکتریش ترسی ئه وه ی لینیشت که پۆسته که ی له ده ست بدات و خه لکی خه لاطیش ئاماده نه بوون ملکه چی بن، بۆ ریگرتن و به رپه چدانه وه ی ئیلدکز، بکتمر له گه ل^۱ پیاو ماقولانی شاره که دا ریککه وت له سه ر نامه ناردن بۆ سه لآحه دین و گوپرایه لی نواندن بۆی، ئه م کاره شیان به نیازی به گژیه کدا دانی سه لآحه دین و ئیلدکز ده کرد هه تاوه کو ناووچه که

^۱ تاریخ الأیوبین، ل: ۷۸.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۷۸.

^۳ الکامل فی التاریخ، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۷۹.

به دست خويانه وه بمينيتته وه، نه وه بوو سه لآحه دين به ره و خه لاط به ريكه وت بي نه وه ي به نيازى بكمتر بزانيتت و له پيشه وه ي سوپا كه شيدا ناصر الدين محمدى كورپى شيركزى ناموزاو مظفر الدينى كورپى صاحبى فه رمانپه وای چه ران و چند كه سيكى ترى دانا، له بطوانه له نزيك خه لاط لايانداو، زانا عيساى هه كارى و غرس الدين قلعج نه رسه لانى نارد بو خه لاط بو بپياردانى رى و شوينى خو به دهسته وه دانه كه، خو شى به ره و ميفارقين به ريكه وت بو دهست به سه راگرتنى، هه چى په هله وانيشه به ره و خه لاط به ريكه وت و له نزيك نه و شماره بارگه ي خست، نيردراكاني بكمتريش سه ردانى هه ر دوو لايانى كردو هه ر شه يان له په هله وان كرد كه نه گه ر هيرش بكاته سه ر خه لاط نه و شماره كه راده ستى سه لآحه دين ده كه ن، به لام په هله وان توانى بكمتر به لاي خويدا رابكيشيتت و كچه كه ي خو ي لى ماره بكات، بكمتريش بوژشى بو نيردراوه كانى سه لآحه دين هينايه وه و نه وانيش به بي نه وه ي هيچ نامانجيك به دهست بينن، ناوچه كه يان به جيته شت، به م شيوه يش هه و له كانى سه لآحه دين بو دهست به سه راگرتنى خه لاط شكستى هينا^۱. له لايه ن خو شيبه وه قطب الدين شقمان كه بووه جينشيني باوكى له فه رمانپه وايه تى نامه دو قه لاي كيفادا دانى به ده سه لآتى سه لآحه دين داناو گوپرايه لى خو ي بو دووپا تكرده وه، چونكه مه ترسى نه وه ي هه بوو كه نامه دى ليبيسي نيتته وه^۲.

۳- **دهست به سه راگرتنى ميفارقين^۲**: ميفارقين له ژير ده سه لآتى حسام الدين يولقى كورپى قطب الدين نيلغازى فه رمانپه وای مارديندا بوو كه ته مه نى ده سال بوو، تيايدا پاسگه يه كى شاه نه رمه نى فه رمانپه وای خه لاط هه بوو كه نه سه ده دين يه رنه فش سه ركردايه تى سه ريازه كانى ده كردو نامه نه بوو بچيته ژير ركيتى سه لآحه دين و ياخى بوونى خو ي راگه ياند نه مه ش سه لآحه دينى ناچار كرد هه تاوه كه و شماره كه گه مارو بدات، به لام نه يتوانى نه م شماره كو نترول بكات، بويه په ناي برد بو شيوازي هه ولى سياسى و په يوه ندى كرد به هاوسه رى قطب الدين وه كه له مارديندا نيشته جى بوو بوو دواى تيگه ياند كه ير نقش له گه ليدا ريككه وتوه له سه ر ته تسليم كردنى شماره كه پيى، نيردراو يكيشى نارد بو لاي قطب الدين و هه والى پيدا كه هاوسه ره كه ي ده يه ويت شماره كه يان راده ستى سه حه دين بكات، به م شيوازه سياسيه توانى نه م شماره بخاته ژير ركيتى خو يه وه له ۲۹ى جمادى يه كه مى سالى ۵۸۱هـ / ۲۸ى ثابى

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۱۷، ۱۱۸.

^۲ نامه د: گه وره ترين شارى دياربه كره و ناوبانگى باشى هه يه.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۱۱۷، ۱۱۸.

سالی ۱۱۸۵ز دا، له م کاته شدا نامه يه ک گيشته ده سستی سه لآحه دينی له خه ليفه ی
عه باسيه وه که چاوديری و سه رپه رشی ديار به کړی پي ده سپارد له گه ل به رژه وندي هه تيوی
پاشا کانيان، نه وه بوو وتار له ولایه ته کانی نه رته قيدا به ناويه وه ده خوینرايه وه دراو به ناوی
نه وه لیدرا.

سپیه م: گه ماروی سپیه می موسل و چوونه ژیر رکيفی سه لآحه دينه وه:

کاتی سه لآحه دين مه سه له ی میافارقینی یه کلاکرده وه، گه راپه وه بو موسل هه تاوه کو بو جاری
سپیه م گه ماروی بدات و ريگای نصیبینی گرت به ر پاشان گه شت کفر زحار له شه عبانی سالی ۵۸۱هـ
هه تاوه کو وهرزی زستان تیايدا مایه وه، پاشان نوینه ری عیزالدینی کورپی مه سعودی یه که می
فه رمانزه وای موسلی پیگه پشت که تیايدا داوای ريکه وتن و سولخی ده کرد.^۱

له و کاته شدا صلاح الدين نه خوش که وت و سه فیری کرد بو حه ران و عیزالدین مه سعودی
یه که میش هه له که ی قوسته وه و هه وله کانی خسته وه گه ر بو ريکه وتن له گه لیدا داوای نه وه ی ناومید
بوو له کومه کی خليفه بو ی و پشتگیری کردنی له لایه ن سولتانی عه جه مه وه، نه ویش به هائه دينی
کورپی شه ددای نارو ده سه لاتی مؤرکردنی ريکه و تنامه که ی پیدا^۲، ريکه وتنه که ش نه م خالانه ی
له خوده گرت :

۱- عیزالدین مه سعودی یه که م نه تابه کی اموسل راده سستی سه لآحه دين بکات له گه ل اشاره زوورو
ده وروبه ری و ولایه تی القوابی و هه موو ناوچه کانی پشته وه ی زاب و ویلايه تی بنی قفحاق^۳.

۲- سه لآحه دين ده ست له موسل و ده وروبه ری هه لگریت بو عیسزالدین مه سعودی زه نکي و نه و
به رپوه ی بیات به مهرجی که سه ر به سه لآحه دين بیټ و خودی موختاری هه بیټ له چوارچبه وه ی
ده وله تی نه یویدا.

۳- پیویسته له سه ر عیزالدین که به ناوی سه لآحه دينه وه وتار بخوینیته وه وتار بو سلجوقیه کان
کوټای پیټیټ، هه روه ها عیزالدین مه سعود رازی بوو له سه ر لیټدانی دراوی به ناوی
سه لآحه دينه نوه له ناوچه کانی ژیرده سه لاتیډا.

^۱ الکامل فی التأریخ (۹، ۸/۱۰)، تأریخ الأیوبین، ل: ۸۰.

^۲ الفکر السوقي الأیوبی: ل ۱۸۱.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۱۱۹.

^۴ الفکر السوقي الأیوبی: ل ۱۶۲.

۴- پیوسته له سەر عیزالدین مه سعود که له کاتی پتووستدا به خۆی و سه ربازه کانیه وه له خزمهت سه لآحه دین ئاماده بن و ههردولا پتکه وه به شداربن له جیهادکردن دژ به خاچه رسته کاندای گتپانه وهی فه له ستین.

۵- ههردولا به لئینی پابه ند بوون به م په یماننامه یه وه ده دهن، که پرگه کانی له مانگی ذی الحجتی سالی ۳/۵۸۱ ئازاری سالی ۱۱۸۶ دا دانراون و کارکردن به م ریکه وتنه به رده وام بوو و سه لآحه دینیش هه تا وه کو کۆچی دواي پابه ند بوو پتوهی^۱. به م ریکه وتنه ش سه لآحه دین توانی به ره ی ئیسلامی په کبخات له ژیر سه رکرده تی خۆیداو بوو به به هیژترین فرمانپه وای موسلمانان له ناوچه که دا، به هۆی ئه م ده سته وته شه وه په کلابویه وه بۆ هه ولدانی له پینا و ئامانجی گه وره یدا که بریتیبوو له زرگارکردنی قودس و زهویه داگیرکراوه کانی تر له داگیرکهره خاچه رسته کان^۲.

۶- قسه یه که له سهر په یوه ندی سه لآحه دین به بنه ماله ی زه نکیه وه: له کاته دا گومان ده کرا له راستی پالنه ری سه لآحه دین و نیازو مه به ست و په یوه ندی به بنه ماله ی زه نکیه وه، له لایه ن هه ندی له میژوو نو سه کانی سه رده می خۆی و هه ندی له لیکۆله ره هاوچه رخه کانه وه، به لام ئه و گومانکردنه بی بایه خو به لگه یه له بهر ئه م هۆیانه:

• سه لآحه دین زۆر بایه خی ده دا به وهی که به وردی پالنه رو مه به سته کانی خۆی به خه لیفه بگه یه نی له نامه کانیدا بۆی.

• هه میشه پالنه رو پاساوی سه لآحه دین بریتی بوو له جیهاد و تیکۆشان دژ به خاچه رسته کان و ئازادکردنی به یتولمه قدیس، ئه مه وپرای پتووستی په کخستنی ریزی موسلمانان له پینا و گه شه دان به به رده و امبوون له جیهاد کردن و سه رکه وتن تیایدا.

• هه میشه سه لآحه دین له مامه له یدا له گه ل زه نکیه کاندای به خشنده و به پریز بووه ته نانه ت پاش سه رکه وتن به سه ریشیاندا له جه نگداو له کاتی گه مارۆدان و شیوازه کانی سه پاندنی گه مارۆ به سه ریاندای.

• پاش یه کخستنی میسرو ولاتی شام و مسۆگه رکردنی پشتیوانی ولاتی موسل، سه لآحه دین ده ستی دایه هه ولدان بۆ گه یشتن به ئامانجی دووه می که خه می گه وره و سه ره کی بوو، که ئه ویش تیکشکاندن سوبای مه یدانی میرنیشینی لاتینی و ئازادکردنی به یتولمه قدیس بوو،

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۶۳.

^۲ الفكر السوقي الأيوبي: ل ۱۶۳.

هك دواتریش ده‌بینین نامانجی یه‌که م له‌جنگی حطیندا به‌دیهاوت و سه‌لماندی که‌توانای بلاوکردنه‌وه‌وی هیزنی نیسلاهی گه‌وره و یه‌کگرتووی هه‌یه له‌کات و شوینی پیوستدا ، له‌کاتی‌کدا که‌مه‌سه‌له‌ی دووهم پاش جه‌نگی حطین به‌دیهاوت و دهره‌نجایی سه‌رکه‌وتن بۆ له‌ جه‌نگه‌دا^۱.

له‌وه‌وشتانه‌ش که‌سه‌لاحه‌دین له‌سولحی موسلدا پئی ناسرابوونه‌وه‌بوو که‌ناوچه‌ی موسلی به‌جی نه‌هیشته‌هه‌تاوه‌کو دیاری گه‌وره‌ی به‌خشی به‌فه‌رمانه‌وه‌ی موسل و دایک و کچ و خیزانه‌که‌ی نوره‌دین و ژماره‌یه‌ک له‌پیاوانی ده‌ولت که‌به‌های هه‌موویان ده‌گه‌یشته‌ده‌هه‌زار دینار نه‌مه‌جگه‌ له‌ئه‌سپ و بۆنی خویش و نه‌خینه‌ی رۆژئاوایی و جلو به‌رگ، دواتریش پاش چاکبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ل العادلی برای و له‌سه‌ره‌تای سالی ۵۸۲ه‌ک دا به‌ره‌وجه‌له‌ب و پاشتریش دیمه‌شق به‌ریکه‌وت و نامه‌یه‌کی نوسی بۆ هه‌موو کاربه‌ده‌ستان و داوای نارذنی پاره‌ی زه‌کاتی لیکردن و هه‌ستا به‌به‌خشینه‌وه‌ی و تنها له‌دیمه‌شقا پینچ هه‌زار دیناری میسری به‌خشیه‌وه^۲.

چوارهم: هه‌وله‌کانی شیعه‌ی نیسماعیلی بۆ له‌ناو بردنی سه‌لاحه‌دین:

نیسماعیلیه شیعه‌کان پاش کۆچی دوایی خلیفه فاطمی المستنصر له‌سالی ۴۸۷ه‌ک / ۱۰۹۴ز دا بوون به‌دوو به‌شه‌وه: نزاریه‌کان که‌پتیان وابوو نزاری کوره‌گه‌وره‌ی خلیفه شیواتره‌ بۆ خلیفایه‌تی و پاش ئه‌وه‌ی روبه‌پوی هه‌لمه‌تی راوه‌دونان بونه‌وه‌هه‌لاتن به‌ره‌و رۆژه‌لات، سه‌رکرده‌شیان سه‌سه‌نی کوپی صباح بوو که‌کۆمه‌لی نزاری له‌ولاتی فارسدا دامه‌زراند و ناوی هه‌شیشیه‌وو باطنیه‌کانیان به‌سه‌ردا براوکۆمه‌لی دووهمیش به‌موسته‌علیه‌کان ناوده‌بران، که‌شوینکه‌وتووی موسته‌علی کوپی دووهمی موسته‌نسر بوو.

سه‌سه‌نی کوپی سه‌باح قولبوویه‌وه‌له‌لیکۆلینه‌وه‌ی بیروباوه‌ری نیسماعیلیدا^۳، ئه‌م پیاوه‌ له‌هۆزی هه‌میریه‌و شاری ره‌ی له‌ولاتی فارسدا گه‌وره‌بوو و هه‌ر له‌لاویتییه‌وه‌ کاریگه‌ربوو به‌بانگه‌وازی نیسماعیلی و سه‌ردانی میسری کرد و چاوی که‌وت به‌المستنصر^۴، به‌م شیویه‌یه‌ سه‌سه‌نی کوپی سه‌باح بۆ ماوه‌ی هه‌ژده‌ مانگ له‌میسردا مایه‌وه‌وه‌له‌لایه‌ن المستنصره‌وه‌ میواندارییه‌کی گه‌رم کرا و پاره‌یه‌کی زۆری پێبه‌خشی و فه‌رمانی پیکرد که‌خه‌لک بانگه‌واز بکات بۆ

^۱ تاریخ الأیوبین فی مصر وبلاد الشام، ل: ۸۱.

^۲ صلاح الدین الفارس المجاهد والملك الزاهد، ل: ۲۳۰.

^۳ تاریخ الأیوبین ، ل: ۹۶.

^۴ الخلافة العباسية، فاروق فوزی (۱۸۸/۲)

مه زه بی ئیسماعیلی به پیشه وایه تی المستنصر له ولاتی فارسدا^۱، ههروه ها حه سه نی کوپی صه باح پیی وابوو که دانانی نزار به خه لیفه له گه ل رینمایه کانی مه زه بی ئیسماعیلیدا ده گونجیت، که به مرچی داناو ه ئیمام کوپه گه وره ی باوکی بیت^۲. گومانیش له وه دا نییه که مانه وه ی حه سه نی کوپی صه باح له میسر دا بواری ناسین و شاره زابوون و، بواری بارودۆخی ده ولتی فاطمیدا پنییداو له گه ل ناشنابوون نه و بارودۆخی که بانگه وازی ئیسماعیلی تی که وتبوو له سایه ی ده سه لاتی به در نه لجه مالیدا، نه وه بوو بریاریدا له ولاتی فارس و خوراساندا بانگه واز بو میتنصریه بکات و سووریوو له سه ر پیکهینانی کومه لگه یه کی ئیسماعیلی^۳، هه ربویه کاتیک گه پیه وه بو ولاتی فارس ده سته ی به بلاوکردنه وه ی بانگه وازو بانگه یشتکردن بو به یعه تدان به نزارو ره تکردنه وه ی به یعه تدان به مستعیلی و خۆشی به بریکاری ئیمام داده ناو نه خشه ی ده کیشا بو دامه زرانندی ده ولته تیکی نویی ئیسماعیلی له رۆژه لاتی ئیسلامیدا^۴، پاش نه وه ی که گه پیه وه بو ولاتی فارس و گه یشته نه سفه هان له سالی ۴۷۳ک داو ده سته ی کرد به بانگه وازکردن به نهیننی، کاتی نظام الملك یش ته نگی پیه لچنی، کۆچی کرد بو قه زوین و ده سته ی گرت به سه ر قه لای تۆکه می (الموت) داو کردی به باره گا بو خۆی و کومه له که ی^۵. نه وه بوو ده ستیان دایه پاوانخوازی و خراپه کاری له ولاتدا^۶ و هه ر که حه سه نی کوپی صباحیش ده سته ی گرت به سه ر قه لاکانی ده وریه ریداو بانگخوازه کانی بو به دیهینانی مه به سته کانی به ناوچه که دا بلاوکرده وه^۷، زۆری نه خایاند توانی ده سته بگریته به سه ر ته واوی نه و ناوچه یه ی که ده که ویتته باشووری قه زوین دوا ی نه وه ی که ده سته ی گرت به سه ر قه لاکانی ناوچه که دا که نزیکه ی شه ست قه لا بوون، نه م قه لایانه ش به زۆری له ناوچه یه کدا بوون که له باربوو بو کشتوکال له نزیک سه رچاوه ی هه میشه ی ئاودا، هه ر قه لایه کیش یه که یه کی سه ربازی ئابووری سه ربه خۆی پیکده هیتناو خه لکه که ی پشتیان به خۆیان ده به ست بو کشتوکال و به رگریکردن له ناوچه که له به رامبه ر هه ر هیرش و په لاماریکدا^۸. ههروه ها حه سه نی کوپی صه باح له سه رده می نظام الملك سه لجوقیدا توانی

^۱ تاریخ الفاطمیین، د. محمد طقوش، ل: ۳۹۲، ۳۹۳

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۹۳.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۹۳.

^۴ الخلافة العباسية (۱۸۸/۲)

^۵ حركة الحشاشین، ل: ۶۵، ۶۶.

^۶ الجهاد والتجديد فی القرن السادس الهجری، ل: ۹۵.

^۷ دولة الأسماعيلية فی ایران، محمد السعید، ل: ۹۵.

^۸ دولة السلاجقة، ل: ۹۷.

شوینکه وتوانی که زۆر هۆگری بوون ئاراسته بکات بۆ به دهستههینانی چه ند ئامانجیکی سیاسی بۆ رووبه روو بوونه وهی دوزمه کانی به تایبته خیلافه تی عه باسی سوننه، ئه وه بوو به ره لهستی ره وایه تی و شه رعیه تی ده کرد له گه ل چه ند ئه میریکی موسلمانن سلجوقیدا، به هیژترین چه کتیکیش که به کاریهینا بریتیبوو له تیۆرکردن^۱.

هه روه ها شوینکه توانی هه ستان به نه جامدانی زنجیره یه ک کاری تیۆرستی که بوو هۆی له ناوچونی کۆمه لئی له نه میرو پیاوانی ده ولته تی عه باسی، ئه مه ش به هیژی کردن و بوونه جیی مه ترسی و خه لکی لییان ده ترسا، هه روه ها هه سه نی کورپی سه باح و شوینکه وتوانی له شیعه ی ئیسلامی زۆر رقیان له سوننه بوو، ئه وه بوو شیعه ی ئیسماعیلی په ره یسه ندو توانیان چه ند قه لایکی گرگ له شامدا کۆنترۆل بکه ن وه ک قدموسو علیقه و الکهف و مصیافو چه ند قه لایه کی تر، به لام وا دیار بوو که به هۆی رووخانی ده ولته تی فاطمیه وه له میسر ترسیان لینیشتبوو و هه ستیان ده کرد که مه ترسی چاوه پتیان ده کات له ولاتی شامدا به تایبته که نوره دین مه حمودپاوانخوازی سنووردار کردبوون له رۆژه لاته وه، بۆ ئه م مه به سه ته ش سه رکردایه تی قه لای الموت له سالی ۵۵۸هـ / ۱۱۶۳ز دا ره شیده دین سنان البصری نارد که ناسرا بوو شیخی کتو (شیخ الجبل) بۆ سه ره رشتی کردنی هه ریمی نصریه له ولاتی شامدا، ئه ویش به ره و حه له ب که وته ری و جلی ده رویشی له به رکردبوو بۆ ئه وه ی نه ناسریتته وه و چه ند مانگیک تیایدا مایه وه، پاشان له نیوان قه لاکانی حه شیشیه کاندا هاتووچۆی ده کرد هه تا وه کو له المصیافدا نیشته جی بوو^۲.

۱- هه ولی تیۆرکردنی سه لاهه دین له لایهن شیعه ی ئیسماعیلیه وه؛ شیعه باطنی یه کان (حه شاشیه کان) زۆر رقیان له سه لاهه دین بوو چونکه هه ستابوو به روخاندنی خیلافه تی فاطمی و هه ولی ده دا بۆ یه کخستنی ولاتی شام و لکاندنن به میسره وه ئه مه ش هه ره شه یه ک بوو بۆ ده سه لاتن ئه وان، هه ریۆیه راشیده دین له گه ل هه موو خاچه رست و زه نکییه کان هاوکاری ده کرد بۆ له ناو بردن^۳، راشیده دینیش گه وره و سه رکرده ی ئیسماعیلیه کان بوو ناویشی أبو الحسن سینانی کورپی سه له منی کورپی مه مه دی به سری باطنی خاوه نی بانگه وازی نزاری بوو^۴، که سیکن به ره وشت و چاکه کاربوو، له فه لسه فه و میژوو ده کۆلییه وه

^۱ دولة السلاجقة، ل: ۹۷.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۹۷.

^۳ سیر الأعلام النبلاء (۲۱/۱۸۳).

^۴ سیر الأعلام النبلاء (۲۱/۱۸۳).

پیاوه‌تی و زیره‌کی و قیلزانی تیدابوو^۱، الذهبی دهرباره‌ی ده‌لایت: نه‌یاری و خواپه‌رستی و ملکه‌چی و نامۆژگاری تیدابوو، له‌سه‌ر به‌ردیک داده‌نیششت و ته‌نها زمانی ده‌جولا، شوینه‌که و توانیشی رۆچون تیایدا و هه‌ندیکیان خواپه‌تیان ده‌دایه‌ پال، نه‌ویش به‌هۆی جادوگه‌ریه‌وه به‌ته‌واوی گومپایکردن، کتیبی زۆری هه‌بوو و خویندنه‌وه‌شی زۆر بوو و ماوه‌یه‌کی زۆریش زیا^۲، نه‌وه‌ بوو له‌سالی ۵۷۰هـ / ۱۱۷۴ز کاتیک الملك الصالح إسماعیل روی له‌راشده‌دین ناو داوای یارمه‌تی لیکردو پارهی‌ه‌کی زۆری پێبه‌خشی له‌گه‌ڵ چه‌ند گوندیکدا وه‌ک نرخیک بۆ کوشتنی سه‌لاحه‌دین، وا دیاره به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی هاوپه‌ش هه‌بوو که هه‌ردوو لای کۆکردبوویه‌وه که نه‌ویش دوژمنایه‌تی هه‌ردوولا بوو بۆ سه‌لاحه‌دین، بۆیه ره‌شیده‌دین سنان کۆمه‌لیکی له‌شوینکه‌وتتوه خۆفیدا کاره‌کانی نارد بۆ سه‌ریازگه‌ی نه‌یویی، به‌لام نه‌میریک به‌ناوی خمارتکین توانی پێیان بزانیته‌وه‌ وانیش کوشتیان و له‌نیوه‌ی شه‌ودا توانییان بگه‌نه‌ خپوه‌ته‌که‌ی سه‌لاحه‌دین که له‌ناوچه‌رگه‌ی سه‌ریازگه‌که‌یدا بوو، نه‌وه بوو یه‌کیکیان په‌لاماری سه‌لاحه‌دینی دا، هه‌تاوه‌کو بیکۆزیت، به‌لام پێش نه‌وه‌ی بگاته لای کۆژراو، نه‌وانی تریش خۆپاگریان نواندو به‌رگریه‌کی باشیان له‌خۆیان کرد، پێش نه‌وه‌ی هه‌موویان بکۆژرین، دوریشه نه‌گه‌ر بلێن هه‌لنانی کمشتکین به‌ته‌نها پالنه‌ری سه‌ره‌کی ره‌شده‌دین بووه بۆ کوشتنی سه‌لاحه‌دین، چونکه نه‌وه بۆ مه‌به‌سته‌کانی خۆی کاریده‌کردو، هۆی تری هه‌بوو، له‌وانه‌شه هاتنی سه‌لاحه‌دین بۆ شام و هه‌لدانی بۆ یه‌کخستنی سوننه‌کان هۆکاریک له‌سه‌ر دروستکردن^۲.

۲- **هه‌ولێ دووهم**: ره‌شیده‌دین وازی نه‌هێنا له‌هه‌وله‌کانی بۆ تیرۆرکردنی سه‌لاحه‌دین و یپرای شکست هێنانی هه‌ولێ یه‌که‌می، به‌لکو سورتر بوو له‌سه‌ر نه‌وه‌ کاره نه‌وه بوو له‌ذی القعه‌ده‌ی سالی (۵۷۱/۱۱۷۶ک) کۆمه‌لیک له‌شوینکه‌وتوانی نارد به‌نه‌ینی و به‌جل و به‌رگی سه‌ریازانی سه‌لاحه‌دینه‌وه‌ و توانیان بچنه سه‌ریازگه‌ی نه‌یویییه‌وه له‌کاتی گه‌مارۆدانی عه‌زادا و روبه‌رووی سه‌ریازه‌کانی سه‌لاحه‌دین بپینه‌وه، له‌کاتیکدا که سه‌ریازه‌کان سه‌رگه‌رمی ئابلقه‌دانی قه‌لاکه بوون، سه‌لاحه‌دینیش به‌لای خپوه‌تی نه‌میر جادلی نه‌سه‌دیدا تپه‌پی بۆ هاندانی سه‌ریازه‌کان بۆ درێژه‌دان به‌جه‌نگ، له‌و کاته‌دا یه‌کیک له‌ئیسماعیلیه‌کان هێرشێ بۆ هێنا و چه‌قۆیه‌کی دا له‌سه‌ری، به‌لام سه‌لاحه‌دین له‌وکاته‌دا کلۆیکی ئاسنینی له‌سه‌ردا بوو، دووباره کابرا هێرشێ

^۱ سیر الأعلام النبلاء (۱۸۵/۲۱).

^۲ تاریخ الأیوبین ، ل: ۹۷.

^۳ تاریخ الأیوبین ، ل: ۹۷.

هینایه وه و روومه تی بریندار کرد، سه لآحه دینیش به دهستی گرتی و ویستی له په لاماردانی بخت و کابراش به رده وام بوو له هیزشکردندا هه تاوه کو نه میر سیف الدین یانکوچ گه یشته لای و کابرای کوشت، پاشان خۆبه ختکاریکی تر هیزشی هینا و داودی کوپی منکلان به ربه رچیدا به وه و کوشتی، پاشان خۆبه ختکاری سییه م پیشره وی کرد، به لام نه میر عملی نه بولفه وارس رووبه رووی بویه وه و ناصرالدین محمه دی کوپی شیرکۆ برینداریکرد و مرد، که سی جواره میش له ختیه ته که دا هه لهات و سه ربازه کان شوینی که وتن و کوشتیان^۱، نه م روداوه کتوپرپهش بووه هۆی سه لآه زانی سه لآحه دین ته نانهت هه ستا به پیشکنینی سه ربازه کانی و هه رکه سیکی نه ناسیایه دوری ده خسته وه و ری و شوینیکی خۆپاریزی زوری گرت بهر، بیگومان نه م روداوه کاریگری خۆی هه بووه له سه رده رونی سه ربازه کانی، و بووه هۆی وه ستاندنی جهنگ دژ به عزان، به تایبته کاتیک که دهنگ و باسی کوشتنی سه لآحه دین بلاویویه وه، بق خۆپاراستنی زیاتریش سه لآحه دین به دهوری ختیه ته که یدا جوارچتیه کی به ته خته دروستکردبوو، القاضی الفاضلیش نامه یه کی نارد بق دلنیا کردنی الملك العادلی برای سه لآحه دین له ته دروستی براکه ی و تیایدا ورده کارییه کانی روداوه که ی بق گنرپایه وه^۲.

۳- شیوازی رووبه رووبونه وهی نیسماعلیه کان له لایهن سه لآحه دینه وه: سه لآحه دین نامه یه کی

نارد بق ره شهیده دینی کوپی سنان و هه ره شهی لیکرد نه ویش به م دپرانه وه لآمی دایه وه.

يا للرجال لأمر حال مقطعه   ما مرّقط علی سمعی توفعه

فاذا الذی بقرع السیف هددنا   لا قام مصرع جنبی حین تصرعه

قام الحمام الی الباری یهدده   واستیقظت لاسود البرأ صبعه

ورده کاییه کانی نامه که تم خوینده وه و نه وه ره شهانه مان بیست که به کرده وه و گوتار لیمانی دهکات، به خوا سه یره میشتیک له بنگوتی فیلکدا گیزه گیز بکات، یا خود میشوله یه ک رووبه پوی په یکه ریک ببیته وه، پیش توش خه لکانیک نه وه ره شه یان کرد و نیمه ش تیکمان شکاندن، که س نهیتوانی پشتیوانیان بیت، نایا ئیوه هه ق له ناوده به ن و نارپه اوو به تال سه رده خه ن؟ سه ته مکارانیش دهزانن که چون تیکده شکین، جا نه گه ر بریاری په پاندنی سه ری منت ده رکرد بیت یان بریاری له بنهینانی کیوه به رزه کانت دابیت نه وه بزانه که ته نه چا نه هیوایه کی ناراست و خه یالکی

^۱ تاریخ الیوبین، ل: ۹۸.

^۲ تاریخ الیوبین، ل: ۹۸.

نابه جیبیه، چونکه شته راسته کان به خه یال له ناواناچن، ههروهك چۆن رۆحه كان به نه خوۆشی له ناواناچن، جا نه گهر بیینه وه بۆ روالهت و وازله هه ناو بینین ئه وه پیغه مبه ر(ﷺ) پیشه نگیکی باشه بۆمان كه نه فرمویت (هیچ پیغه مبه ری هینده ی من ئازار نه دراوه).^۱ ده شزانیته چی به سه ر بنه ماله و لایه نگرانی دا هات، به لام هیشتا بانگه وازه كه ی هه ر ماوه، ئیوه ش بارودۆخی ئیغه ده زانن و ده زانن پیاوه كانمان چۆن، چۆن ئاواتی نه مان و زیكبوونه وه له مه رگ ده خوازن، له په نده كه شدا هاتووه: ئایا هه ره شه له مرای ده كریته به ئاوی رووبار؟ جا چه ند هۆكاریك بۆ به لاو نه هامة تی ئاماده بكه و كه وایه ك بۆ ناره حه تی له به ر بكه، چونكه پیش ئه وه ی بچوئلیت ده گه ی نه سه رت و وه ك كه سیكت به سه ر دینم كه به دوا ی مه رگی خویدا بگه ریته، ئه مه ش لای خوا زه حمه ت نییه، چاوه ریمانبه و سه ره تای سوره تی (نحل) و كو تای (ص) بخوئینه ره وه.^۲

پاش هه وله شكست خوار دووه كانیان بۆ تیرۆكردنی سه لآحه دین هه ستا به خو پاریزیه کی زۆر ته نانه ت ده زری ختیه ته كه ی به ته خته گرتبوو،^۳ ههروهك ئه م رووداوه كاریگه ری زۆری هه بوو له سه ر ده رونی سه ر یازه كان و توشی شله ژانی كردن و ده ستیان له چه نگ هه لگرت له به رامبه ر عازادا، به هه مان شیوه خه لگیش شله ژان، كاتیك بیستیان سه لآحه دین كوژراوه، ئه مه ش سه لآحه دینی ناچار كرد كه به ناو سه ر یازه كانیدا بگه ریته هه تا وه كو بیینن و دلنیا بن له سه لامه تی، هه روه ها القاضی الفاضلیش نامه یه کی نارد بۆ الملك العادلی برای سه لآحه دین و تیایدا دلنیا ی کرده وه و راستی رووداوه كه ی بۆ گێرپایه وه.^۴ سه لآحه دینیش سور بوو له سه ر دانانی سنوړیك بۆ ئه م بزوتنه وه یه كه مه ترسی دروست كرد بوو بۆ سه ر ولاتی شام بۆ ئه م مه به سه ته ش هه لمه تیکی سه ر یازی ریکخست له مانگی موچه په می سالی ۵۷۲هـ ته موزی سالی ۱۱۷۶ز داو گه مارۆی قه لاكانی دان و مه نجه نیقی گه رهی بۆ دا به ست و زۆریه یانی كوشت و بریندار كرد و مه رو ماله ته كانی بردن و ناوچه كانی وێران كردن، هه تا وه كو شه ها به دینمه حمودی خالی تكای بۆ كردن كه فه رمانه روه ای حه ماه بوو، ئه وانیش به هۆی دراوسییه تیه وه داوای تكا كردنیا ن لێكرد بوو، سه لآحه دینیش پاش تۆله سه ندنه وه^۵ لێیان به جیبی هیشتن دوا ی ئه وه ی كه هیزو توانایانی له ناو برد.^۶

^۱ به سه نه دێکی لاواز گێردراوه ته وه له فه رمووده ی آنسس و بریده و جابره وه، الجامع الصغیر.

^۲ سه ره تای سوره تی النحل / (أتی أمر الله) و كو تای ص: (ولتعلمن بأه بعد حین)

^۳ العماد الأصفهانی، ل: ۹۸، تاریخ الأیوبین، ل: ۹۸.

^۴ كتاب الروضتین، له: التأریخ الأیوبین، ل: ۹۸.

^۵ كتاب الروضتین (۲/ ۴۲۳)

^۶ موسوعة تاریخ العرب: العصر الأیوبی، ل: ۶۳.

هروه‌ها حه‌شاشه‌كان ناچاربوون كه له‌گه‌ل سه‌لاحه‌ديندا ريكبكه‌ون پاش ئه‌وه‌ى هه‌وله‌ يه‌ك له‌داوى يه‌كه‌كانين بۆ تيرۆركردنى شكستى هيناو نه‌يانتوانى به‌رپه‌رچى سوپاكه‌ى بده‌نه‌وه‌، بۆيه پييان باش بوو به‌بى‌لايه‌نى به‌مينتته‌وه‌ هه‌تاوه‌كو ئه‌وه‌ى كه‌دوژمنى سه‌ره‌كيان بييت، هه‌رچۆنك بييت، سه‌رچاوه‌ ميژوويه‌كان ئاماژه‌يان به‌هه‌يچ روبه‌روو بونه‌وه‌يه‌ك نه‌داوه‌ پاش ريكه‌ووتنيان، به‌لام ابن‌الاثير به‌ته‌نها بۆمان ده‌گيژيته‌وه‌ كه‌هاوكاريان كردوه‌ كه‌تاي سه‌لاحه‌دين داواى له‌ره‌شيده‌دين سنان كرد كه‌ريتشارد شي‌ردل و كوئراى مونتفيراى فه‌رمانه‌واى صور بكوژييت و به‌ئيني پيدا كه‌پاره‌يه‌كى زۆرى پييدات له‌به‌رامبه‌ردا، به‌لام سنان له‌وه‌ ده‌ترسا كه‌سه‌لاحه‌دين له‌دوژمنه‌كاني رزگارى بييت و يه‌كلابيته‌وه‌ بۆ حه‌شيشه‌كان و له‌ناويان به‌رييت، بۆيه ته‌نها كوئراى كوشت و وازى هينا له‌كوشتنى ريتشارد^١.

پيئجه‌م: په‌يوه‌ندى سه‌لاحه‌دين له‌گه‌ل سه‌لجوقيه‌كاني رۆمه‌كاندا:

عيزالدين قلع ئه‌رسه‌لانى دووه‌مله‌سالى ٥٥٠ك- ٥٥٨ك/١١٥٥- ١١٩٢ز دا سولتانى سه‌لجوقه رۆمه‌كان بوو، له‌نيوان ئه‌وو بيزه‌تیه‌كانيشدا ملاملانيه‌ك هه‌بوو كه‌ به‌سه‌رکه‌وتنى ئه‌و كۆتايى پيهاات له‌جنگى ميريوكيفالون له‌سالى ٥٧١/١١٧٦ز دا سه‌رکه‌وتنه‌كه‌شى كاريگه‌رى هه‌بوو له‌سه‌رمانه‌وه‌ى بيزه‌نتى، چونكه‌ له‌م جه‌نگه‌دا توانى هيزى مه‌يدانى سوپاي بيزه‌نتى به‌ته‌واوى له‌ناويه‌رييت و ميژوونوسه‌كان باسى ئه‌وه‌ ده‌كهن كه‌ ئه‌م جه‌نگه‌ چاره‌نووسى ئاسيائى بچوك و رۆژه‌لاتى به‌شيوه‌يه‌كى يه‌كجارى دياريكردو چيتر بيزه‌نتيه‌كان نه‌يان توانى پاش ئه‌وه‌ هه‌په‌شه‌ له‌ولاتى شام بکه‌ن^٢.

١- روه‌روو بوونه‌وه‌ى يه‌كه‌م له‌نيوان سه‌لاحه‌دين و قلع ئه‌رسه‌لانىدا: قلع ئه‌رسه‌لانى دووه‌م له‌ولاتى شامدا پيرى له‌وه‌ كرده‌وه‌و ده‌يويست ريگايه‌ك بۆ خۆى ده‌سته به‌ريكات بۆ فورات، بۆيه نه‌رمى ده‌نواندو ده‌يويست به‌شيوه‌يه‌كى سياسيانه‌ خۆى نيشان بدات، له‌گه‌ل صلاح الدين كۆبويه‌وه‌ داواى قه‌لاى (رعبان) و قه‌لاى (كيسوم) لىكرد كه‌هه‌ردووكيان ده‌كه‌ويته‌ باشورى قلع ئه‌رسه‌لانه‌وه‌، رعبان شارىكه‌ له‌نيوان حه‌له‌ب و سميساط له‌نزىك فرجات^٣ و كيسوم گونديكه‌ له‌ده‌ورو به‌رى سميساط^٤، ئه‌وه‌بوو نيترداوى قلع ئه‌رسه‌لان هات بۆ پيشكه‌شكردنى ئه‌م داوايه‌ به‌بيانوى ئه‌وه‌ى كه‌پيشتر مولكى سه‌لجوقيه رۆمه‌كان بووه‌و مه‌سه‌عودى باوكى

^١ تاريخ الأيوبيين ، ل: ٨٨.

^٢ موسوعة تاريخ العرب: العصر الأيوبي، ل: ٥٨.

^٣ معجم البلدان (٥١/٣).

^٤ هه‌مان سه‌رچاوه‌ (٤٩٧/٤)

خستوویه تیه سهر شام، پاشان به ناچاری ده سته براریان بوو بۆ نوره دین مه حمود، ئەم نامە یەشی سه لآحه دینی توپه کردو رقی هه ستاو به توندی له گه ل نێردراوه که ی ئه رسه لان قسه ی کرد، به لگو هه ره شه ی له قلع و ئه رسه لانی دووه م کرد، پاشان نێردراوه که ی گه پرایه وه بۆ قونیه و سولتانه که ی له مه سه له که ئاگادار کرده وه، قلع ئه رسه لانیش توپه بوو هێرشێ کرده سهر رعبان له سالی ٥٧٥هـ/ ١٧٩٠زدا به پرسی ئەم قه لآیه ش شمس الدین کوپی مقدمی سهر به سه لآحه دین بووه، قلع ئه رسه لانیش به سوپایه کی زۆره وه هێرشێ کرده سهری که چه ند هه زار که سێک ده بوون، کاتی که سه لآحه دین به مه ی زانی هێزێکی سه ربازی نارد که هه زار سوار ده بوون به سه رکردایه تی تقی الدین عومه ری کوپی شاهنشای فه رمانپه وایی چه ماه^١ ئەوه بوو به سوپاکه ی وه پێشپه وی کرد هه تا وه کو له سه ربازگه ی سه لجوقی نزیک بوویه وه و به ده وریدا ده سوپایه وه بۆ زانیی بارو دۆخی، کاتی بۆی ده رکه وت که سوپای ئه رسه لان له پشودان و بێ ئاگایدیه، هه له که ی قۆسته وه و کۆمه لێک له سه ربازه کانی به ده وری سه ربازگه که دا بلاو کرده وه به ئامیژی مؤسیقاوه، خۆشی له لآیه کی تره وه ئاماده کرد بۆ هێرشکردنه سهر سه ربازگه که، ئەوه بوو له کاتی دیاریکراودا فه رمانی کرد به لێدانی مؤسیقا (ده هۆل و زوپنا) و به رپا کردنی ده نگه ده نگ، کاتی سه ربازه سه لجوقیه کان ده نگی مؤسیقاو هات و هاواری پیاوان و پێکدادانی ئاسن و ته قه ی نال و ئه سه په کانیان بیست که به به رده وامی به ده وری سه ربازگه که دا ده سوپانه وه ترسان و واتیه گیشتن که له هه موو لآیه که وه به ژماره یه کی زۆر سه رباز گه مارۆ دراون و هه موو هه لاتن و به شپه زه ی و شله ژاوی ناوچه که یان به جیه ی شت و خپه وت و باره کیان بۆ نه پێچرایه وه، له و کاته شدا تقی الدین عومه ر به سه ربازه کانیه وه هه لیکوتایه سه ربان و زۆرینه ی کوشت و به دیل گرتن و ئه وانیش به رده وام بوون له هه لاتن، پاشان دیله کانی نازاد کردو قلع و ئه رسه لانیش گه پرایه وه بۆ ملطیه و به سه ر شوپیی و شکست خواردوویه وه، ملطیه ش شارێکه له ولاتی شامدا له سه ر سنوری شامه^٢.

٢- **رووبه روو بوونه وه ی دووه م له نیوان سه لآحه دین و قلع ئه رسه لانی دووه مدا**: دای تپه پاندنی سالی که به سه ر ئەم رووداوانه دا، سه ر له نوێ رووبه روو بوونه وه له نیوان سه لآحه دین و قلع ئه رسه لاندای سه ریه لداو هۆی ئەم ناکۆکیه ش مه سه له یه کی خیزانی بوو، ئەوه بوو قلع ئه رسه لانی دووه م په یوه ندی سیاسی له گه ل فه رمانپه وای قه لآی کیفایدا به ست. ئەم

^١ الکامل فی التاریخ (١٤٨/٩).

^٢ معجم البلدان (١٩٢٢/٥)، موسوعة تاریخ العرب، ل: ٥٩.

په یوه نډیانه شی توکمه تر کرد به او سرگیری کردنی کچه که ی که ناوی سلجوقه خاتون بوو له گه ل نوره دین محمه دی کوپی قره نرسه لانی فرمانپره وای قه لاکه و، قلج نرسه لانی دووهمیش چند قه لایه کی پنبه خشی له ده وروبه ری ناوچه که ی خوی.... پاش ماوه یه کیش نوره دین محمد دلی چوو له گورانی بیژیک و خوازینی کردو ده سستبه رداری هاوسه ره سه لجویه که ی بوو، نه ویش نامه یه کی نوسی بوباوکی وتیایدا سکالای خوی کرد، باوکیشی نامه یه کی ناردوپتی پاگه یاند که یان ده بی باش بیته له گه لیدا یان لیتی جیابیته وه، به لام نه وگوئی پی نه دا، له بهر نه مه قلج نرسه لانی دووهم بریاری دا که هه لمه تیکی سه ربازی دژیه نوره دین محمد نه نجام بدات بۆتۆله لی سه ندنه وه لیتی و ده ست گرتن به سر ولاته که یدا، نوره دینیش په نایی برد بۆسه لآحه دین و سه لآحه دینش نیردراویکی ناردو داوای لیکرد که واز له وه لمه ته ی بینی که ده یه وی دژ به میرنشین کیفا نه نجامی بدات، نه ویش به وه وه لآمی سه لآحه دینی دایه وه که چند قه لایه کی ده وروبه ری ولاته که ی پنبه خشویه کاتی کچه که ی پیداه، به لام نه و خراپ ره فتاری له گه ل کچه که یدا کردوه بویه بریاری لیسه ندنه وه ی نه و قه لایانه ی داوه، پاشان نیردراوه کان له نیتوان هه ردوولادا به رده وام بوون بی نه وه ی بگه نه نه نجامیک، نه مه ش سه لآحه دینی ناچار کرد که به ره و ولاتی رۆم به سوپاکه یه وه به رتیکه ویت، بۆ ریگرتن له قلج نرسه لانی دووهم، نه وه بوو نوره دینیش په یوه نندی پیوه کردو به ره و تل باشر پیشره ویان کرد که قه لایه کی توکمه یه له باکووری حه له به وه^۱ پاشان به رعباندا تیپه پین، کاتی قلج نرسه لانی دووهم به پیشره وی سوپای سه لآحه دینی زانی ترسا له وه ی شکست بینیت و به په له یه کیک له یاریده ره گوره کانی نارد که نه ویش نه میر اختیار ی کوپی عفراس بوو، هه تاوه کو مه سه له که ی بۆ روون بکاته وه تیی بگه یه نیت که پیویسته نوره دین مه حمود له سر نه و ره فتاره ی سزا بدریت، کۆبوونه وه کان به ناماده بوونی هه ر سی لایه ن له مانگی جه مادی یه که م ۵۷۶هـ / تشرینی یه که م ۱۱۸۰دا به پیوه چوو^۲. دوا ی تاوتوی کردنیکی چروپی، سه لآحه دین سور بوو له سر بۆچونه که ی وه ره شه ی هه لکوتانه سه ر مطیه و ولاتی سه لجویی کرد نه گه ر قلج نرسه لان سور بیته له سر سزا دانی نوره دین محمه د، نه میره سه لجویه که ش له کاتی مانه ویدا له سه ربازگی سه لآحه دیندا توندی سه لآحه دین و به هیزی و زوری چه ک و ولاخه کانی بینیبوو، نه مه ش ترساندبووی، هه ر بویه هه ولیکی زوری خسته گه پ

^۱ معجم البلدان (۲/۴۰)، موسوعة تاریخ العرب، ل: ۶۰.

^۲ موسوعة تاریخ العرب، ل: ۶۰.

بۆ روئکردنەوێ مەسەلەكە لەرووی شەرعیەو، ئەو بوو توانی مەسەلەكە بەسەلاحدین بەلمیئیت، دوا جار لەسەر ئەمە رێكەوتن:

• نوره دین محەمەد گۆرانی بێژەكە دواى سائیک ته لاق بدات.

• ئەگەر ئەم كارە نه كات سه لآهە دین هاوكاری قلع ئەرسە لان دەكات بۆ جەنگکردن لەدژی.

• هەموو ئەمیرەكانى موسڵ و دیار بەكروئەرتەقیەكان دینە ناو ئەم رێكەوتنەو.

وادیارە لەپەرەوێزی دانوستانەكاندا رێكەوتنێكى كراوە لەنێوان سەلآهە دین و ئەمیری سەلجوقیدا لەسەر هاوكاریکردنی سەلآهە دین بۆ سەلجوقیەكاندژ بەئەرمەنیەكان لەکیلیکیەدا كە هێرشیان دەكردە سەر خاکی سەلجوقیەكان، بە بەلگەى ئەوێ كە سەلآهە دین هەستا بەهێرشکردنە سەر ئەرمەن بەشیۆهێهكى راستەوخۆ پاش مۆرکردنی رێكەوتنامەكە و پیش ئەوێ بگەریتنەو بۆ ولاتی شام^۱.

هەرچۆنێك بوویت، ئەم رووبەرەو بوونەوێهە كاریگەرى سەلبى هەبوو لەسەر پەيوەندى هەردولایەنى ئەیبوی و سەلجوقى لەداها تودا ئەمەشلە و هاوپەیمانیه تیدا دەردەكەوێت كە دواتر لەنێوان سەلآهە دین و ئیسحاق ئەنجیلۆسى ئیمپراطورى بیزەنتى لەلايه ك و قلع ئەرسە لانى دووهم و ئیمپراطور فریدریك بربوسا لەلايه كى تره وه بەسترا^۲.

شەشەم: پەيوەندى سەلآهە دین لەگەڵ خەلافەتى عەباسیدا:

پەيوەندى سەلآهە دین عەباسیه كاندا هەرگیز خراپ نەبوو و نەگەشتۆتە ئاستى خراپى و دۆژمنایەتى، رەنگە ماوه يەك سارد بوویت، بەلام نەگەيشتۆتە ئاستى دۆژمنایەتى ئەگەر سەرنجى سەلآهە دینیش بدەین دەبینینكە پەيوەست بوو بەخەلیفەى عەباسیه و ئەمەش بەهۆى پەيوەست بوونیه و پەيوەست بوو بەزەنکیه كانەو، بەو پێیەى سەرکردەى زەنکیه كان نوره دین محەمەد پەيوەست بوو بەخەلیفەى عەباسى المستضىء بأمیر الله زۆر خوڤشى دەویست، چونكە هەلگری بیروباوەرى سونى بوو، لەبەر ئەو ئەو زۆر سوڕبوو لەسەر پششتگیری کردنی دژ بەخاچپەرستەكان^۳، لێرەشەو سەلآهە دین پەيوەنییه كى باشى لەگەڵ خەلیفەى عەباسیدا دامەزراند كاتیك كە وەزیری خەلیفە عاضدى فاطمى بوو، لەسالى ۵۶۷ك/۱۱۷۱زدا، ئەو بوو سەلآهە دین هەنگاوێكى گرنكى نا كاتیك

^۱ النوادر السلطانية، ل: ، ۹۸، الكامل فى التاريخ (۹/۴۴۷۹، ۴۷۷).

^۲ تاریخ الأيوبيين ، ل: ۹۲.

^۳ موسوعة تاریخ العرب، ل: ۵۴.

که وتاری به ناوی خلیفه‌ی فاطمیه‌وه هه‌لوه‌شاندوه‌وه و کردی به ناوی خلیفه‌ی عه‌باسیه‌وه له‌سه‌ر مینه‌ره‌کانی میسر، ئە‌مه‌ش راگه‌یاندنی گوێ‌پایه‌لی و پشت‌گیریه‌ بۆ خلیفه‌ی عه‌باسی^۱.

کاتی که‌نوره‌دین مه‌حمودیش کۆچی داوی کرد و خاچه‌رسته‌کان و بارودۆخی ناجیگیری ولاتی شامیان قۆسته‌وه و په‌لاماریاندا، سه‌لاحه‌دین نامه‌یه‌کی نارد بۆ خلیفه‌ی عه‌باسی و بارودۆخی ناوچه‌که‌ی بۆ خسته‌پوو و باسی هێرشێ خاچه‌رسته‌کان و هه‌وله‌کانی خۆی بۆ له‌ناو برنی خیلافه‌تی فاطمی له‌میسرداو هه‌ستانی به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی خاچه‌رسته‌کان کاتی هێرشیان هینایه‌ سه‌رئه‌سکه‌نده‌ریه‌و هۆکاری لکاندنێ یه‌مه‌ن به‌میسره‌وه‌ بۆ کرد، پاش ئە‌م نامه‌ دورو درێژه‌ش که‌تیایدا سه‌لاحه‌دین ده‌سکه‌وته‌کانی خۆی هه‌ژمارکرد که‌خۆشه‌ویستی و گوێ‌پایه‌لی بۆ خلافه‌تی عه‌باسی ده‌سه‌لمێنن.

داوی کردله‌ خلیفه‌ که‌رێ و ره‌سمیکی بۆ سازبکات که‌میسرو مه‌غریبو یه‌مه‌ن و شام بگریته‌وه، له‌گه‌ڵ هه‌موو ئە‌و شوێنانه‌ی که‌به‌شیک بوون له‌ویلیه‌تی نوره‌دین که‌خوای گه‌وره‌ به‌هۆی شمشیره‌کانه‌وه‌ رزگاری کردوه‌ بۆیان، ئە‌م رێ‌وره‌سه‌مه‌ش ده‌بیته‌ ئە‌و نیعمه‌تانه‌ زیندوو راگریته‌وه‌ هه‌موو ئە‌و شتانه‌ی تیدا بیته‌ که‌پاشا پتویستیته‌ی^۲. ئە‌م به‌رنامه‌یه‌ی سه‌لاحه‌دین و ئە‌و ده‌ره‌نجامه‌ی که‌هه‌یبوو بۆ خاڵک بوو له‌به‌رژه‌وه‌ندی ده‌وله‌تی سه‌لاحه‌دین بوو، چونکه‌ خلیفه‌ وه‌لامی داواکارییه‌کانی دایه‌وه‌ و ده‌سه‌لاتی میسرو شامع پێبه‌خشی، دیاره‌ خلیفه‌ی عه‌باسی وه‌ک که‌سایه‌تیه‌کی گونجاو لیتی ده‌روانی که‌ده‌توانیته‌ رۆلی نوره‌دین ببینی و بۆشای نوره‌دین پرپیکاته‌وه، ئە‌مه‌ش وای لیکرد که‌دان به‌سولتانیتی وده‌سه‌لاتیدا بنی، چونکه‌ له‌دیدێ خلیفه‌دا تاکه‌ که‌سیک بوو که‌بتوانیته‌ به‌رگری له‌موسلمانان بکات، ئە‌م رێ‌وره‌سه‌مه‌ و شته‌کانی تر وه‌ک ناردنی دار الخلافة بۆی کاتی که‌گه‌مارۆی حه‌مای دابوو له‌سالی ۵۷۰ه‌/ ۱۱۷۴ز دا که‌تیایدا ته‌شرفیات و مولکایه‌تی و مۆله‌تی تیاوو هه‌موو ئە‌مانه‌ رۆلیان هه‌بوو له‌به‌هێزکردن و شکۆدارکردنی سه‌لاحه‌دیندا له‌به‌رامبه‌ر ئە‌میره‌ موسلمانه‌کانیدا، هه‌روه‌ها له‌به‌رامبه‌ر خاچه‌رسته‌کانیشدا که‌دره‌وشانه‌وه‌ و ده‌رکه‌وتنی سه‌لاحه‌دین و ئە‌و په‌یوه‌ندییه‌ باشه‌ی که‌له‌گه‌ڵ خلافه‌تی عه‌باسیدا هه‌یبوو و نیگه‌رانی کردبوون، ئە‌مه‌ش سویدی هه‌بوو بۆ سه‌لاحه‌دین له‌و ناکوکیه‌کانیدا له‌گه‌ڵ ئە‌و ئە‌میره‌ موسلمانانه‌دا که‌نه‌یاری بوون یاخود ئاره‌زووی گرتنه‌ ده‌ستی ده‌سه‌لاتیان هه‌بوو وه‌ک زه‌نکیه‌کان، هه‌ریۆیه‌ به‌به‌رده‌وامی خلافه‌تی عه‌باسی له‌ده‌سکه‌وت و کاره‌کانی ناگادار ده‌کرده‌وه‌ ئە‌مه‌شی وه‌ک به‌شیک له‌گوێ‌پایه‌لی و

^۱ موسوعة تاریخ العرب، ل: ۵۴.

^۲ صبح الأعشى للقلقشندی (۸۵/۱۳-۹۵).

خۆشه‌ویستی و خه‌مخۆری بۆ خه‌لافه‌تی عه‌باسی پيشان داوه^١، به‌م پێیه‌ش په‌یوه‌نده‌كان له‌سه‌رده‌می خه‌لیفه‌ مستضی‌دا زۆر باش بوو.

١- **كۆچی دواى خه‌لیفه‌ المستضی‌ ب‌أمر الله له‌سالی ٥٧٥ك** دا: ناوی خه‌لیفه‌ أبو محمد الحسین كورپی المستنجد بالله یوسفی كورپی المقتدی محمدی كورپی المستظهر أحمد كورپی المقتدی الهاشمی العباسییه، له‌كاتی مردنی باوكیدا به‌یعه‌تی خه‌لیفایه‌تی پیدرا له‌ره‌بیعی دووه‌می سالی ٥٦٦ك دا، به‌یعه‌ته‌كه‌ش له‌لایه‌ن عضدالدین أبو الفرج ی كورپی سه‌رۆکی سه‌رۆكه‌كانه‌وه جی‌ به‌جی‌كراو مستضی‌ كه‌سی‌کی نه‌رم و نیان و له‌سه‌رخۆو به‌به‌زه‌یی و خاوه‌ن خێرو چاكه‌ بوو، ابن‌الجوزی له‌ المنتظم‌دا ده‌لی: كاتی به‌یعه‌تی پیدرا باجی هه‌لگرتوو مافه‌كاني گێڕایه‌وه بۆ خاوه‌نه‌كانيان و دادگه‌ری و به‌خشنده‌ییه‌کی نواند كه له‌ته‌مه‌نماندا نه‌مان دیبوو، هه‌روه‌ها سامانی‌کی زۆری به‌سه‌ر هاشمییه‌كاندا دا به‌شكرد^٢، ابن‌الجوزی ده‌لیت:..... له‌سه‌رده‌می المستضی‌دا ده‌وله‌تی عوبه‌یدییه‌كان له‌میسردا روخا و تیایدا به‌ناوی ئه‌مه‌وه وتار ده‌خویندرايه‌وه و بازاړه‌كان له‌خۆشیدا داخران و شیرینی ده‌به‌خشرايه‌وه و گومه‌ز دروستكراو منیش منیش كتییبی‌كم داناو ناوی (النصر علی مصر) م‌لینا و خسته‌م پێش چاوی پێشه‌وا مستضی‌^٣، هه‌روه‌ها له‌یه‌مه‌ندا وتاری بۆ خویندرايه‌وه، ئه‌مه‌ وێرایی برقه‌ و توزو و لاتنی توركو و پاشاكان ملکه‌چی بوون، هه‌میشه‌ش داوای ابن‌الجوزی ده‌کردو داوای لێده‌کرد كه‌ ئامۆژگاری خه‌لك بکات، حه‌زی له‌ مه‌زه‌بی حه‌نبه‌لیه‌كان بوو و له‌ده‌وله‌ته‌كه‌ش شیعه‌گه‌ری لاواز بوو له‌به‌غداو میسردا و سوننه‌ سه‌رکه‌وت و ئاسایش به‌رقه‌رار بوو^٤.

سه‌ره‌تای نه‌خۆشی المستضی‌یش له‌کۆتای مانگی شه‌والی سالی ٥٧٥ك دا بوو هاوسه‌ره‌كه‌شی ویستی ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ بشاریته‌وه، به‌لام نه‌یتوانی و ئاژاوه‌یه‌کی گه‌وره له‌به‌غدا به‌رپابوو و خه‌لكی شوینی زۆریان تالان کردو مال و سامانی‌کی زۆریان برد، رۆژی هه‌ینی به‌رواری بیست و دووی شه‌وال هات وتار به‌ناوی شازاده‌ أبي‌العباس ئه‌حمه‌دی كورپی مستضی‌ و كه‌ خه‌لیفه‌ الناصردین‌اللهیه‌ خویندرايه‌وه و رۆژی‌کی مه‌زن بوو تیایدا زێریان هه‌لده‌دا به‌سه‌ر و تاربیژو بانگوییژو ئاماده‌بوواندا كاتی ناوی برا له‌سه‌ر مینه‌ر. نه‌خۆشی المستضی‌ و یش به‌تا ده‌ستی پێ‌کرد له‌رۆژی جه‌ژنی ره‌مه‌زاند‌او مانگی‌ك به‌و حاله‌ته‌وه مایه‌وه و له‌شه‌والدا كۆچی دواي کرد له‌ته‌مه‌نی سێ و نۆ سالی‌دا،

^١ كتاب‌ الروضتين، له: موسوعة‌ تاریخ‌ العرب‌ وه، ل: ٥٥.

^٢ المنتظم (٢٣٣/١٠).

^٣ سير‌ الأعلام‌ النبلاء (٧٠/٢١).

^٤ سير‌ الأعلام‌ النبلاء (٧٠/٢١).

ماوهی خلیفایه تیشی نۆسال و سۆ مانگو چه فدا رۆژ بوو، له به یانیشتدا نۆیژی له سهر کرا پاش شتنی و له دار النصردا نۆژا که خۆی بنیاتی نابوو ئه مهش له سهر وه سیه تی خۆی، له پاش خۆشی دوو کورپی به جیهیشت، یه که میان: شازاده و جیگری خۆی بوو که ئه ویش أبو عباس أحمد الناصر دین الله، ئه ویتیشیان: أبو منصر هاشم بوو، که چه ند سه رۆکک داوای وه زیریان بۆ ده کردو که سیک بوو زۆر فرمانی به چاکه ده داو ریگری له خراپه ده کردو باجی له سهر خه لگی هه لگرت و شته داهینراو نه نگه کانی نه هیشت و میهره بان و سامدارو به خشنده بوو و یه کیک بوو له خلیفه باشه کان رهحمه تی خوای لیبت، ئه وه بوو پاش خۆشی به یعت درا به ناصری کورپی بۆ خلیفایه تی^۱.

۲- په یوه ندی سه لاحه دین به خه لافه تی عه باسییه وه داوای المستچی و: خلیفه المستضیء بالله کۆچی داوای کردو أبو عباس أحمدی کورپی جیی گرت وه که نازناوی الناصر دین اللهی له خۆی نابوو، سه لاحه دینیش به یعتی پێداو وه فدیکی نارد بۆ به غداد بۆ سه ره خۆشی کۆچی داوی باوکی و پیرۆزیایی کردن لیتی به بۆنه ی بوونی به خه لیفه^۲، له م کاته شدا سیف الدین غازی یه که می فه رمانزه وای موسل کۆچی داوی کردو عیزالدین مه سعودی یه که می برای شوینی گرتسه وه، سه لاحه دینیش نامه یه کی نووسی بۆ خه لیفه و داوای لیکرد که کاروباره کانی پێبسیپزیت به و شیوه یه ی له سه رده می باوکیدا هه بووه^۳، الناصر دین الله ش وه لامی داواکاریه کانی سه لاحه دینی دایه وه و شیخی شیخه کان صدر الدین أبا قاسم عبدالرحمن، شهاب الدین بشیر الخادمی نارد بۆ ئه وه ی ئه وکاره ی پێبسیپزیت و ریپه سمی بۆ ساز بدات، ئه مهش له مانگی ره جه بی / کانونی یه که مدا بوو و چه ند نازناویکی سوننی لیتا له وانه، الملك الأجل السيد صلاح الدین، ناصر الإسلام، عماد الدولة، فخرالملة، صفي الخلافه، تاج الملوك و السلاطين، قامع الکفره و المشرکین، قاهر الخوارج و المرتدین عن المجاهدین، ألب غازی یوسفی کورپی ئه یوب، خوا ده سه لاتی بپاریزیت و ئه م سیفه تانه ی تیدا به دبیت^۴. هه روه ها فه رمانی له خواترسان و پاراستنی نوژی چون بۆ مزگه وت خۆپاراستن له قه ده غه کراوه کان و چاکبوون له گه ل ژیر ده سه ته کان و دادگه ر بوونله گه لیاندان و پاراستنی سه نگه ره کان و جیهاد کرنی بی

^۱ البداية والنهاية (۱/۱۶/۵۴۱).

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۸۵.

^۳ کتاب الروضتین (۳/۶۵، ۶۱، ۶۰)، تاریخ الأیوبین، ل: ۸۵.

^۴ مآثر الأناقة فی معالم الخلافة (۳/۸۸۱۸۷).

باه و پان و پشت به ستن به خواناسان له به پړوه بردنی کاروباری ولاتداو پاکیتی پیداو پاشان
 ناماژه ی به پیویستی سوپاسکردنی خه لافته کرد له سر نه و هموه پړلینان و پله و پایانه^۱.
 به م شتیوه به سه لآحه دین دلنیا بوو له پشتگیری خه لیفه بوی و په سه ندکردنی
 نامه که ی به شتیوه به کی باش، بویه نامه به کی بونوسی و تیایدا هاتوه: سوپاس بوخوا به نه اندازه ی
 نه و کاره باشانه ی که له نیسلامدا کراون، ده ولته تی عه باسیش والیه کانی نه بومسلم ناوه دانی
 ناکاته وه چونکه نه و هات و رۆشت و گفرلیکیش پی ی ناکریت چونکه سه رکه وت و دواتر پوکایه وه،
 خزمه تگوزاریش توانی به رگی خه لافته له به ری نه یارانی لابه ریت به تیکشکاندنی بته کانی باطنی
 به شمشیره سه رکه وتوه که ی^۲، شایانی باسه له مینبه ری سه رجه م ناوچه کانی ژیر دهسته لاتیدا وتاری
 بو خه لیفه ده خوینده وه و وتاری بیره کانش جل و به رگی ده ولته تی عه باسیان له به رده کردو نالای
 په شه کانیان به رزه کرده وه^۳.

له به رامبه ریشدا، خه لیفه ناماده نه بوو جل و به رگی په ش و میزه ره ی ره ش بدات به یه کیک
 له نزیکه کانی یان به نه میره کان له وانیه که له ژیر ده سه لآتی سه لآحه دینا بوون، نه مه ش وه ک
 ریزلینان له سه لآحه دین و نرخاندنی که سایه تی و جیا کردنه وه ی له خه لکانی تر، بو نمونه له سالی
 ۵۷۸ هـ / ۱۱۸۲ ز دا ناماده نه بوو به رگو میزه ره ی ره ش بدات به شازاده جمال الدین خوشتترین که
 له موسل ه لآت بوو ده یویست په یوه ندی به سه لآحه دینه وه بکات^۴، نه مه ش به لگه به له سه ر
 ناره زوی راستگویانه ی خه لیفه بو پاراستنی په یوه ندی باشی له گه ل سه لآحه دینا^۵، به لام خه لیفه
 ویلایه تی موسلی پینه به خشی، هرچه نده سه لآحه دین چه ند نامه به کی ناراسته ی به غداد کردو
 پیویستی خوی به گرتنه ده سی ویلایه تی موسلی تیادا روونکرده وه، به لام نه م داوایه ی جیبه جی
 نه کرا، هرچه نده میرنشینی نامه دی دیار به کری پیبه خشرا^۶، دیاره موسل زور نزیک بوو له سنووری
 خه لافته وه و نه مه ش مه ترسی لای خه لیفه دروستکردبوو، میژوونوسانیش هوی پینه دانی ویلایه تی
 موسل به سه لآحه دین بو نه وه ده گپرنه وه که خه لیفه ترساوه له دریزه بوونه وه ی ده سه لآتی
 سه لآحه دین و په لکیشانی بو نه و ناوچانه ی نزیکن له خه لافته وه وه ک جه زیره و موسل، له ناکوکی

^۱ کتاب الروضتین (۳-۸۵، ۸۶)، تاریخ الأیوبین ، ل: ۸۵.

^۲ رحلة ابن جبر، ل: ۵۱، تاریخ الأیوبین ، ل: ۸۵.

^۳ تاریخ الأیوبین ، ل: ۸۵.

^۴ تاریخ الأیوبین ، ل: ۸۶.

^۵ کتاب الروضتین له، تاریخ الأیوبین ، ل: ۸۶.

^۶ کتاب الروضتین، له: موسوعة تاریخ العرب وه، ل: ۵۷.

نیوان سه لآحه دین و سیف الدین غازی فه رمانره وای موسلیشدا سه لآحه دین وه لآمی داواکه ی خلیفه ی دایه وه و له شه نکال پاشه کشفی کرد، به لآم سه لآحه دین گله یه کی ناسکی له خلیفه کرد بی نه وه ی له گوپراهی لئی ده رچی و بهره وام بوو له سه ر نامه ناردن و ناگادار کردنه وه ی له ده سکه وت کاره کانی به تاییه ت له جه نگی حطیندا و پئی وت: خزمه تگوزار هه والی شه م نازاد کرد مه زنه تان بو باس ده کات... خلیفه ش متمانیه به سه لآحه دین ده کردو شه م دلسوزیه ی له شیوه وی ناردنی دیاری و تابلودا ده نرخاندو له تاو شه م تابلویانه شدا تابلویه کی نارد که چند نایه تیکی تیادا نوسرا بوو بو هه لواسینی به ده رگای به یتولمه قدیسدا و تیایدا ده یوت: خوی گه وره شه م نازاد کردنه ی له سه ر ده سستی بوژینه ری ده ولته ت و شمشیری سه رخری خوی و بنده ی گوپراهی لئی دلسوز له په رستشیدا و تیکوشه ر له ژیر نالاکه یدا، یوسفی کوری شه یوبی پشتیوانی شه میری باوه رداراندا به دیه تینا^۱. خه لکانی دوزمان و خرابه کاریشه ولیان ده دا بو تیکدانی نیوانی خلیفه و سه لآحه دین پاش جه نگی حطین^۲، شه مه ش له شوینی خویدا به پشتیوانی په روه ردار لئی ده دوین.

حه وته م: په یوه ندی سه لآحه دین به ده ولته تی بیزه نته وه:

نیمپراتور مانویل کومین یه کیکبوو له سه سه خترین دوزمنانی سه لآحه دین و هاوپه یمانی خاچپه رسته کان بوو، به لآم کاتی نیمپراتور شه ندروس نیقوسی کومنین ده سه لاتی له سالی ۵۷۸هـ/ ۱۱۸۲ز دا گرته ده ست بارودوخه که گوراو په یوه ندی پته وی له گه ل سه لآحه دیندا هه بوو به هوی شه و به رژه وه ندیه هاوبه شه ی که کوی ده کردنه وه، چونکه دوزمنی یه که می نیمپراتوره سلجوقیه کان بوو که سوپای بیزه نتیان تیکشکاند له جه نگی (میربؤکیفا) لون له کزتای سالی ۵۷۱هـ/ ۱۱۷۶ز، هه ره که شه و رقو کینه ی که بیزه نته کان و شه ندرونیقوسی خاچپه رسته لاتین و ئیتالیه کان هه یانبوو له به رنه وه وه ی که ده سستیان گرتبوو به سه ر خیرو بیرو نابووری بیزه نته دا، شه مه ش وایکرد له شه نقوستی کومنین که زیاتر له سه لآحه دین نزیک بیته وه، شه م نزیکبونه وه ش به مه به سستی به رژه وه ندی هاوبه شه ی نیوان هه ر دوولا بوو دژ به لاتینه خاچپه رسته کان به شیوه یه کی گشتی و سلجوقیه کان به شیوه یه کی تاییه تی، روژناواییه شه ورپیه کانیش شه م نزیکبونه وه یان وه ک پیشیل کردنی په یوه ندی ئایینی و تیپه راندنی دابونه ریت له لایه ن بیزه نته کانه وه له قه لاه م ده دا، چونکه جه نگی نیوان هه ر دوولایه نی موسلمان و بیزه نته ی له سه ره تای ده رکه وتنی ئیسلامه وه بهره وام بوو، به لآم له گه ل شه وه شدا شه ندرونیقوسی کومنین و ئیسحاقی دووم ننجیلوسی جینشینی شه م

^۱ مختصرالتاریخ من اهل الزمان الی تاریخ بنی العباس، ل: ۵۷.

^۲ موسوعة تاریخ العرب، ل: ۵۷.

سیاسه ته یان گۆپی و نزیك بونه وه له سه لآحه دین كه گه وره ترین دوژمنی خاچه رسته كان بوو، به لكو هه ولى زۆریان دهدا بۆ له ناو بێردنی مېرنیشینه خاچه رسته كان له رۆژه لات دا، پېش ئەمەش نزیك بونه وه یه كى كه سى هه بووكاتى ئەندرو نیقوسى كومینین دورخرايه وه پاش له سه ركار لابردنی له مېرنشینى كلیكلیه دواى سالى (۱۱۱۶) دا، ئە وه بوو په نای برد بۆ دیمه شقو و نوره دین مه محمودیش به گه رمى پېشوازی لیکرد، ئە ندرۆ نیقوسى كومینیش بناغه ی ئەم په یوه ندیانه ی دانا كاتیک كه بالیۆزى خۆى نارد بۆ لای سه لآحه دین له سالى (۵۸/۱۱۸۵) دا و پېش نیازی دروستکردنی هاوپه یمانتیه كى كرد له نێوانیاندا له سه ر چه ند بنه مایه ك كه گرنگترینیان.

● سه لآحه دین خۆى سه ره به ئە ندرۆ نیقوسى كومین پیشان بدات چونكه ئە و ئیمپراتۆره .

● هه ردوولا هاوكارى یه كترین دژ به سلجوقیه كان و ئە گه ر ناوچه ی ئاسیای بچوك له سلجوقیه كان سه ندرایه وه بخزیته سه رمولگی ئیمپراتۆریه ته كه .

● ئە ندرۆ نیقوسى به لێن دهدا به یارمه تیدانى سه لآحه دین له خه باتیدا دژ به خاچه رسته كان له ولاتى شام دا به لآم پېش ئە وه ی سه لآحه دین بپیار له سه ر وه لآمدانه وه ی ئەم مه رجانە بدات ئە ندرۆ نیقوسى له قودس دا له سه ر كار لابرا له جمادى دووه مى سالى ۵۸۱ هه ئه یلولى ۱۱۸۵ زدا پاشان كوژرا و ئیسحاق ئە نجیلۆسى بوه ئیمپراتۆر له سالى ۱۱۸۵-۱۱۹۵ زدا^۱.

سه لآحه دینیش ئاره زوى له به رده و امبوونى لیک نزیك بونه وه هه بوو له گه ل ئیمپراتۆر ئیسحاقى دووه مدا وهك وه لآمدانه وه یه ك بۆ خواستى ئە و كه پاراستنى ئەم په یوه ندیانه ی به گرنگ ده زانى بۆ رووبه پوو بوونه وه ی دوژمنه كانى كه ئە وانیش: نۆرمانه كان بوون له صقلیه كه هه په شه یان له قسطنطنیه ی پایته خت ده كرد، و پېرى خاچه رسته كان له شامدا و سلجوقیه كان له ئاسیای بچوكدا، بۆیه رێكه و تنامه كه ی پېشوو ی په سه نكرد دواى ئە وه ی كه چه ند بېرگه یه كى هه مواركرد به جۆر رێكه گه ل به هیزی ده سه لاتى خۆیدا بگونجیت كه له ئاستى هیزی شكستخواردوى بیزه نتیه كاندا نه بوو^۲. ئەم رێكه و تنه ش خاچه رسته كانى له رۆژه لاتدا توپه كردو، ریمۆندى ئەمیر طرابلس هه ستا به ده ستگیرکردنی ئە لكسیوسى برائى ئیمپراتۆر، له كاتیکدا كه له دیمه شقه وه به ره و قسطنطنیه به رێكه و تېبوو، چونكه تا ئە وكاته ش هه رمیوانى سه لآحه دین بوو، ئەمەش له كاتى تپه پېوونیدا بوو به عه كادا له سالى ۵۸۲ ك/ ۱۱۸۶ ز و پاش ده ستگیرکردنیشى خستیه زیندانه وه، ئیمپراتۆر ئیسحاقیش هانای هینا بۆ سه لآحه دین و هانى دا بۆ هێرشكردنه سه ر خاچه رسنه كان و فشار خستنه

^۱ تاریخ الايوبیین، ل: ۱۰۴، ۱۰۵

^۲ تاریخ الأعمال المنجزة، ولیم الصورى (۱۰۳۵/۲)

^۳ تاریخ الأعمال المنجزة، ولیم الصورى (۱۰۳۵/۲)

سەريان بۇرژگارکردنى براكەي، لەسالى دواترىشدا ھىرشىكرده سەر مېرنشینی بەیتولمەقدیسی خاچپەرست بەسود وەرگرتن لەو رووداوانەى کا تیایدا روویان دەدا بۆ بەدیھتانی ئامانجی یەكەمی كەبریتیبوو لەئیدانی خاچپەرستەکان، ئەو ەبوو سەلاخەدین توانی قودس وشارەکانی كەنار دەریا رزگارېكات و ئەلكسیوسیش نازادېكات ئەویش گەرایەو ە بۆ قسطنطنینیە و پاش ئەو ەش كەسەلاخەدین سەرکەوت بەسەر خاچپەرستەکاندا چەند نێردراویكى بەدیاریەو ە نارد بۆ ئیمپراتۆری بیزەنتی و لەسەرکەوتن و دەستكەوتەکانی ئاگاداریكردەو ە، ئیمپراتۆریش لەكۆشكیكى ناو ەپاسی شاردا میو ەنداری نێردراو ەکانی سەلاخەدینی كرد و ھاو ەیمانیتی خۆی لەگەل سەلاخەدیندا نوێ كردهو ە^۱، ئیمپراتۆریش نامە یەكی ھاوشیۆ ەى ئەو ەى سەلاخەدینی بۆ ناردەو ە و سەلاخەدینیش پېشوازی لەدوو نوین ەرەكە كرد لەمانگی ذی القەدەى سالى ۵۸۳/ك ۱۱۸۸ز دا دواى چەند رۆژێك لە ەلگرتنى گەمارۆ لەسەر صور، بەئامادەبوونی كوپر ئەمیر و فەرمانبەر ەکانی، ئیسحاقى دوو ەمیش لەنامە كەیدا ستایشی ئەو كارانەى دەكرد كەسەلاخەدین پېی ەستاو ە ئەو ەولانەى كەخستى ەگەر بۆ نازادکردنى براكەى و پېزانینی خۆى بۆ دەربېرى، ەرو ەها پرسىارى لەدوو نێردراو ەكە كرد، دەریار ەى بارودۆخى ئیمپراتۆری ەكە، لەوانە یە گرنگترین ەوالیکیش كەو ەفدەكە پېی بوو بریتیبوو لەو ەى كە لەرۆژئاوادا روویدابوو لەبانگەشەكردن بۆ ەلمەتیکى نوێى خاچپەرستى، سەلاخەدینیش بەم مەسەلە یەى زانیبوو، لێرەشەو ە دلسۆزى ئیسحاقى دوو ەمى بۆ دەرکەوت ەردوولا نیگەران بوون بەم مەسەلە یەو سەلاخەدینیش ویستى ھاوکارى ئیسحاقى دوو ەم مسۆگەر بكات لەكاتى تېپەربوونی شالاو ەكە بە ولاتەكەیدا كە رێرەویكى سروشتى ەلمەتە زەمینەكان بوو، ەربۆیە لەكاتى گەپانەو ەى دوو نێردراو ەكەدا چەند نێردراویكى لەگەلدا نارد بۆ گفتوگۆكردن لەگەل ئیمپراتۆری ەتى بیزەنتیدا سەبارەت بەدروستکردنى ھاو ەیمانیه تیهكى سەریازى لەنیوان ەردوو دەولەتى بیزەنتى و ئەیبییدا بۆ بەرپەرچدانەو ەى ھىرشى خاچپەرستەكان، یەكێك لەو دیاردانەش كەسەلاخەدین بۆ ئیسحاقى دوو ەم ئنجلیوسى ناردبوو بریتى بوو لەمىنبەرێك بۆ دانانى لەمزگەوتى قسطنطنینیە دا، لەگەل گرنگیدانى بەئاو ەدانى و ئەنجامدانى دروشمە ئاینیه كان تیایدا، ئیسحاقى دوو ەم ئنجلیوسیش ئارەزوى خۆى نیشاندا بۆ رەچاوکردنى دروشمە یۆنانیه كان لەكلێساكانى فەلسطیندا^۲، دواترىش بەدیرێزى باس لەپەيو ەندى ئەیبیه كان بەبیزەنتیه كانەو ە لەشالوى سینیەمى خاچپەرستیدا دەكەین بەپشتیوانى پەروەردگار.

^۱ موسوعة تاریخ العرب العصر الأيوبي، ل: ۶۵.

^۲ موسوعة تاریخ العرب العصر الأيوبي، ل: ۶۶.

هه شتەم: پەيوەندی سه لآحه دین به خاچپەرسته کانه وه پیش حەطین:

سه لآحه دین هه ولیده دا بۆ یه کخستنێ میسر و ولاتی شام، به لام له هه مان کاتدا له وه شه گه یشتبوو که رووبه روو بونه وه ی خاچپەرسته کان و سه رقاکردنیان نابیت پاش به ده سه تهینانی یه کیتی و یه کخستنێ هه موو ناوچه کان بیت، هه ربۆیه سه لآحه دین له ستراتیژی کاریدا پشتی به م دوو هیله به ستهبوو: هیلێ یه کخستن و هیلێ به رپه رچدانه وه ی خاچپەرسته کان و سود وه رگرتن له هه ر بارودۆخه کیک بۆ رووبه رووبونه وه یان، له سه رو به ندی ئەمه شدا سه لآحه دین بی ناگانه بوو له په پیره وکردنی چەند سیراتیژیک له وانه:

أ- کارکردن له پینا و زیاتر تۆکمه کردنی ناوچه کانی ژێرده سه لاتی له میسر و ولاتی شامدا، له ریی زیادکردنی هیزه سه ر یازه کانیه وه به هه ردوو به شی وشکانی و ده ریاییه وه، یاخود له ریی کارکردن بۆ بنیاتنانی قه لآو تۆکمه کردنی سه ر یازگه کان هه تاوه کو پاراستنێکی باشتر بۆ خۆی و سوپاکه ی ده سه ته به ر بکات، یاخود بۆ سود لیوه رگرتنی وه ک چەند ناوچه یه کی چاودیری کردنی قایمکاریه کانی خاچپەرسته کان، بۆ ئەم مه به سه ته شه هه ستا به تۆکمه کردنی هه سارو شواری قاهره و نیسکه نده ریه و دمیاطو چەند قه لایه کی له ولاتی شامدا بنیاتنا وه ک قه لای عجلون، هه روه ها هه ولێ ده دا بۆ ده سه تگرتن به سه ر ئەو قه لآو هه سارانده دا که که وتیوونه ژێر ده سه لاتی خاچپەرسته کان یاخود کارکردن بۆ په کخستنێ کاری خاچپەرسته کان له بنیاتنانی قه لآو ئەو تۆکمه کاریبانه ی که مه ترسی بوون بۆ سه ر ناوچه نیسلا میه کان.

ب- کارکردن بۆ مۆرکردنی ریکه و تنامه له گه ل ئەو هیزانه ی که ده توانن کاریگه ریان هه بیت بۆ پیشکه شکردنی کۆمه کی به خاچپەرسته کان، یاخود توانای کارتیکردنی به ره ی نیسلا میه هه بیت له رووی سه ر یازییه وه، بۆ ئەم مه به سه ته شه زیاتر گرنکی به شاره بازرگانیه کانی ئیتالیا ده دا.

ج- په نابردن بۆ مۆرکردنی ناگر به سه ت له گه ل هه ندی لایه نی خاچپەرسته دا به مه به سه تی یه کلابونه وه ی بۆ رووبه روو بوونه وه ی لایه نیکی خاچپەرسته ی تر، به سه سود وه رگرتن له بارودۆخ و ناکۆکی نیوان خاچپەرسته کان، به تایبەت ئەو ناکۆکیه ی که له نیوان میرنشینی به یتولمه قدیس و طرابلسدا هه بوو، هه روه ها سویدی له ناگر به سه ته کان و وه رده گرت بۆ

ته‌واوکردنی قایمکارییه سه‌ریازییه‌کان و یه‌کخستنی ناوچه‌کان، ناوچه‌کان، چونکه سروشتی بارودۆخه‌که بواری پینه‌دا. که له‌هه‌مان کاتدا له‌چه‌ند به‌ره‌یه‌کی شه‌پدا به‌شداربیت^۱.

ئه‌وه بوو سه‌لا‌حه‌دین سو‌دی له‌وبارودۆخه وه‌رگرت که له‌به‌رژه‌وه‌ندی به‌ره‌ی ئیسلامی بوو بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی ئه‌و ئامانجانه که به‌ئاراسته‌ی یه‌کبووندا هه‌نگاویان ده‌نا، ئه‌مه له‌کاتی‌کدا بوو که به‌ره‌ی گاور له‌داب‌ه‌زیندا بوو به‌پێی قسه‌ی میژوونوس روبه‌رت باینه، هه‌روه‌ها سه‌لا‌حه‌دین سو‌دی له‌و رۆحیه‌ته جیهادیه وه‌رگرت که له‌سه‌رده‌می عماده‌دین زه‌نکی و نوره‌دینی کورپیه‌وه روخساره‌کانی به‌ئاشکرا ده‌رکه‌وتبوو، کاتی‌ک قسه له‌سه‌ر ئه‌و جه‌نگانه‌ش ده‌که‌ین که سه‌لا‌حه‌دین له‌م ماوه‌یه‌دا دژ به‌خاچه‌رسته‌کان نه‌نجامیدا، ده‌بی بزانی‌ن که چه‌ند جه‌نگی‌کی زۆر بوون و له‌زیاتر له‌شوینی‌کدا نه‌نجام دراو‌ن، به‌لام له‌م قۆناغه‌دا نه‌گه‌شتبوه ئاستی شه‌پی هه‌مه‌لایه‌نه و سه‌رتاسه‌ری له‌گه‌ڵ خاچه‌رسته‌کاندا^۲، گرنگترینی ئه‌و جه‌نگانه‌ش بریتیه‌له:

۱- **هێرشه‌کانی خاچه‌رستان بۆ سه‌ر ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌لا‌حه‌دین ۵۷۰ک- ۵۷۲ک:**

یه‌که‌م ئه‌رکی‌ک که‌ریمۆندی سییه‌م پێی هه‌ستا، وه‌ک سه‌ره‌رشتیار (وصی) ته‌ختی شانیشینی به‌یتولمه‌قدیس بریتی بوو له‌کارکردن بۆ سنوردارکردنی هی‌زی سه‌لا‌حه‌دین و ریگرتن له‌ده‌ستگرتنی به‌سه‌ر حه‌له‌بدا، هه‌ریۆیه خاچه‌رسته‌کان وازیان نه‌هێنا له‌هێرشکردنه سه‌ر ناوچه‌کانی، له‌کاتی‌کدا که‌سه‌رگه‌رمی روبه‌روبوونه‌وه بوو له‌گه‌ڵ زه‌نکیه‌کاندا، هه‌رچه‌نده ئه‌م هێرشانه کاریگه‌ریه‌کی نه‌وتویان نه‌بوو، به‌هۆی ناته‌واوی بارودۆخی خاچه‌رسته‌کانه‌وه^۳ ئه‌وه بوو له‌مانگی موچه‌ره‌می ۵۷۱ک/ ئابی ۱۱۷۵ز دا پاشای خاچه‌رست بلدوینی چواره‌م هه‌لی سه‌رقالبوونی سه‌لا‌حه‌دینی قۆسته‌وه که‌ناچاربوو به‌ره‌ی جه‌نگی خاچه‌رسته‌کان هێور بکاته‌وه هه‌تاوه‌کو یه‌کلاببیته‌وه بۆ جه‌نگ کردن له‌دژی سیف الدین غازی ئه‌میری موصل، بۆ ئه‌وه‌ی له‌یه‌ک کاتدا له‌دووبه‌ره‌دا نه‌جه‌نگیت: زه‌نکیه‌کان له‌باکورو رۆژه‌لاته‌وه و خاچه‌رسته‌کان له‌باشوری رۆژئاواوه، بۆیه ئاگره‌سته‌ی له‌گه‌ڵ شانیشینی بیتولمه‌قدیسدا نوێژکرده‌وه^۴، به‌لام خاچه‌رسته‌کان ئاگره‌سته‌که‌یان پیشیلکرد له‌سالی دواتردا له‌گه‌رمه‌ی مملانی‌ی سه‌لا‌حه‌دین له‌گه‌ڵ زه‌نکیه‌کاندا، ئه‌وه بوو هێرشیان هێنایه سه‌ر ئه‌و زه‌ویانه‌ی له‌ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌لا‌حه‌دیندا بوو و ریمۆندی سییه‌می فه‌رمانه‌وه‌ای طرابلس په‌لاماری

^۱ دراسات فی تاریخ الأیوبین والممالیک، ل: ۹۱.

^۲ دراسات فی تاریخ الأیوبین والممالیک، ل: ۹۲.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۱۹.

^۴ الکامل فی التاریخ (۴۲۲/۹)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۱۹.

ناوچهی بیقاعید او سوپای شانشینیش له باشوره وه به سه رکردایه تی شاهمفری سیدتبین هیرشی هینا، به لام پیده چیت ریمۆندی سییه م دوچارى شکست بوو بیت له سه رده ستی ابن المقدمی نه میری به عله به ک، به لام هه ردو سوپای خاچه رست پیکه وه کۆبوونه وه و پیکدادان له گه ل شمس الدوله توران شادارپویدا که براو جیگری سه لآحه دین بوو له دیمه شقدا له ناوچهی عنجری بیقاعدا، له کاتیکدا که تورانشاه بۆ به ده مه وه چوونی به عله به ک به ریکه تبوو، به لام نه و رو به رو بوونه یه یه کلاکه ره وه نه بوو، هه ر که سه لآحه دین له باکوره وه هات خاچه رسته کان له ناوچه که پاشه کشه یان کردو نه ویش نه یویست به دوایاندا بچیت، به لکو گه پانه وه ی بۆ میسر پیباشتر بوو و تورانشای براشی له دیمه شقدا هیشته وه^۱.

۲- **خاچه رسته کان هیرش ده که نه سه ر حمص و حه ما؛** گومان له وه دا نییه که خاچه رسته کان هه لیکی زپینیان له ده ستدا بۆ لیدانی سه لآحه دین له میسر دا له کاتیکدا که جی پیتی خۆی له باکووری نه فریقدا قایم نه کردبوو، چونکه بارودۆخه که به ته واوی له به رژه وه ندی نه واندا بوودای نه وه ی که نیمپراتۆریه تی بیزه ننتی هه موو توانایه کی خسته گر بۆ سه رخستنی نه م هه لمه ته، به تپیه ربوونی کاتیش سه لما که هه لی له وشپوه بۆ خاچه رسته کان جاریکی تر هه لئه که وتوه^۲، نه مه سه رباری شکست هینانی هه لمه تی هاویه شی بیزه ننتی - خاچه رستی بۆ سه ر میسر، به لام نه مه نه بووه ریگر له به رده م سود وه رگرتنی خاچه رسته کان له شالآوی فلمنکی بۆ هیرشکردنه سه ر زهویه نیسلامیه کانی ژیر ده سه لآتی سه لآحه دین له ولاتی شامدا، نه وه بوو له ره بیعی یه که می سالی ۵۷۲هـ/ ۱۱ی ئه یلولی سالی ۱۱۷۶ سه لآحه دین له میسر وه به ره و شام به ریکه وت، دوا ی نه وه ی که له گه ل پاشا الصالح نیسماعیلی فه رمانره وا ی حه له بدا به ریکه وت^۳، بلدوینی چواره میش نه م هه له ی قۆسته وه و داواکه ی دوباره کرده وه له فیلیب نه لزاسی سه باره ت به پتویستی رو به رو بوونه وه ی نه وه هیزه نیسلامیانه ی که له سه ر سنوری رۆژه لاتی هه ردو میرنشینی ره ها و طرابلس داو جیگیربوون، نه ویش داواکه ی په سه ند کردو به یتولمه قدیسی له مانگی ره بیعی دووه می سالی ۵۷۳هـ کۆتایی مانگی تشرینی یه که می سالی ۱۱۷۷ز به جیه هیشت و به ره و باکور به ریکه وت بۆ یارمه تی دانی هه ریه ک له ریمۆندی سییه می فه زمانره وا ی نه نطاکیه له سه ر داوا ی خۆیان، چونکه چاوه پوانی نه وه ده کرا که بتوان له ناماده نه بونی سه لآحه دیندا ده سه که وتیک به ده ست بپنن، پاشاش سه د

^۱ ولیم الصوری (۸۸۶/۲)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۱۹.

^۲ الحركة الصلیبیه (۷۵۴/۲)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۱۹.

^۳ النوادر السلطانیة، ل: ۹۶، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۲۲.

سوارو دووو پياده په ډېره ډول به کڼه کي ښوونډې، که تيبه يه کيش له وسو پايه هيرشي کرده سر حمص و که وته بوسه که يه وه و هموو نه و ده سته که و تانه يان له ده سته که پيشتر ده ستيان به سر دا گرتبو، له هه مان کاتدا فيليب و ريموندي سييهم به هيزه کان ييه وه هيرشي کرده سر حه ماو زوري نه ما بوو دا گير بکه نه گه ر خوراگري موسلمانان نه بوايه، بويه به سر شوريه وه پاشه کشه يان کردو دواي گه مارويه کي چوار زوري بي نه وه ي هيچ نامانچيک به دييښن. وادياره نه و وشکه سالي و بي به رو بومي هه که ناوچه کاني گرتبو وه يه کيک بوو له هه کاره کاني نه م جهنگه، له و نامه يه ي القاضي الفاضلدا که ناردي بو به غداد به واژوي سه لاهه دين ناماژه ي بو نه م مه سه له يه تيډايه: بيباوه پان هاتنه ده ره وه بو ولاتي شامو به شيويه کي به هيز روو به روويان بوينه وه و ناوچه که يان به جيهيشت وايان دانابوو که بدن به سر شامدا له کاتيکدا که قات و قري و وشکه سالي رووي تيگر دبوو، نه وه بوو له زوري دوو شه ممه بيست و يه کي جه مادي يه که م هاتنه ناوچه ي حه ماوه ^۲.

۳- په لامارداني حارم: حارم شاريکه ده که ويته روزه لاتي روبري عاصي له دوري دوازه ميله وه له نه نطاکيه، نه وه بوو نه ميري نه نطاکيه بوهيموندي سييهم داوايکرد له فيليب نيلزامسي که هيرش بکاته سر شاري حارم به ليني يارمه تيداني پيدا، فيليبش به ره و حارم به ريکه وت به هاوړي ته ي ريموندي سييهم، له و کاته شدا حارم له ژير ده سه لاتي کمشتکيندا بوو که نه تابه کي پيشو پاشاي الملك الصالح نيسماعيل بوو، که له و روزگار هدا دوچاري پشيو ي بوو بوو به هوي پشتيواني خه لکه که ي له کمشتکين له ناکو کي له گه ل الملك ل صالح نيسماعيلدا ^۳، نه وه بوو حارم له لايه ن خاچپه رسته کانه وه له سه ره تاي مانگي جه مادي کو تايي/ تشريني دوو هدا گه مارو دراو خه لکي حارميش ناکو کيه کان يان وه لاناو به ره نگاري نه م گه مارويه بونه وه که چوار مانگي خاياندو توانيان به رگريه کي جواميرانه بکه ن، له هه مان کاتيشدا حه له بيه کان ده ستيان دايه هيرشکردنه سر زهويه نزيکه کاني خاچپه رسته کان و الصالح نيسماعيلش تپيکي سه ربازي نارو تواني هيله کاني خاچپه رسته کان بپرېت و بجيته پالي پاسگاي شاره که وه ^۴، سه لاهه دينيش له هه مان کاتدا ميسري به جيهيشت هه تاوه کو هيرش بکاته سر شانسيني به يتولمه قديس خاچپه رسته کان يش مه ترسي نه وه يان هه بوو که

^۱ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۱۹.

^۲ الكامل في التاريخ (۴۳۰/۹-۴۲۹/۹)

^۳ موسوعة تاريخ العرب، ل: ۷۴.

^۴ الكامل في التاريخ (۴۳۱/۹).

حه له بیه کان هانا بهرن بۆ سه لآحه دین و نه شیانیویست که پشتیوانی له شانیشینی بهیتولمه قدیس بکهن، به لام الملك الصالح نیسماعیل دانوستانی له گه لدا کردن له سه ره هه لگرتنی گه مارۆ که له به رامبه ر بړیک پاره دا، هه ره که هه پره شه ی ته سلیم کردنی شاره که ی به سه لآحه دین کرد، نه وانیش گه مارۆ که یان هه لگرت و نه یانتوانی ده ست به سه ره نه و شاره دا بگرن^۱.

۴- **جهنگی رهمله (الرملة):** ئەم جەنگە ئەزمونیکی تال بوو بۆ سه لآحه دین و نه وه ی لیوه فیئر بوو که هه له یه رووبه رووی خاچه رستان ببیته وه پیش به کخستنی به ره ی نیسلامی، چونکه به یه کخستنی ئەم به ره یه هیژیکی له بن نه هاتوی ده ستگیر ده بیت که ناماده ی قوربانیدانه بۆ تیکشکاندی هیژی دوژمن ئەمه سه رباری نه وه ی که سوپا که ی ده توانیت له رووبه ریکی به رفراوانتردا جموجۆل بکات، چونکه سه لآحه دین رووبه ریکی به رفراوانی ولاتی شامی خستبوویه سه ره ده وله ته که ی له میسر دا له و کاته شه وه که به ره و دیمه شق به ریکه وت له سالی ۱۱۷۴/۵۷۰ز دا حمص و حه ما و حارمی لکاند به میسره وه، به لام هیشتا ناوچه یه کی به رفراوان له ده ره وه ی ده سه لآتیدا مابوویه وه^۲. پاش نه وه ی که گه رایه وه بۆ میسر له سالی ۵۷۲هـ/ ۱۱۷۶ز دا بریاریدا که هه ستیت به شالآویک دژی به خاچه رسته کان به بیست هه زار جهنگاوه ره وه له مانگی جه مادی یه که می ۵۷۳هـ/ شرینی دووه می ۱۱۷۷ز دا میسری به جهیشت و له شاری بلبیسدا^۳ خپوه تی هه لدا و که ده قوناغ له شاری میسره وه دووره له سه ره ریگای شام^۴، پاشان له وپوه به ره و ناوچه کانی باشوری فه له ستین به ریکه وتن و له نزیک عه سقلان لایدا که به ده ست خاچه رسته کانه وه بوو، توانی ژماره یه ک له خاچه رسته کان به دیل بگریت و فه رمانی کوشتنیانی ده رکرد^۵، نه وه بوو سه لآحه دین رووبه رووی به رگریه کی نه وتق نه بویه وه و سه ر یازه کانی گونده کانیان رامالی و ده ستیان کرد به کۆکردنه وه ی ده ستکه وته کان، پاشان سه لآحه دین کۆمه لئ له سه ر یازه کانی کۆکرده وه و به ره و شارۆچکه ی رهمله ی نزیک که نار ده ریا پیشپه وی کرد که له و کاته دا یه کیک بوو له شاره گه وره کانی

^۱ تاریخ الأعمال (۲/۱۰۰۵)، موسوعة تاریخ العرب، ل: ۷۶.

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۴۱۱.

^۳ مرآة الزمان، له: الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۱.

^۴ معجم البلدان (۱/۴۷۹).

^۵ مفرج الكروب، له: الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۱.

فهلهستين^۱، بهلام روويهرووی رویاری تل الصافیه بونهوه و بلاویونهوه بو گهپان بهدوای شوینیکدا که لیوهی بهپرنهوه و لهکاتیکدا که لهم حالتهدا بون هیزیکی خاچهپرست هیرشی کرده سهریان پیش نهوهی خویمان ریکبخنهوه، واپیدهچیت که خاچهپرستهکان چاودیتری جموجولهکانیان کردبن و لهکاتی گونجاودا پهلاماریان داون بهسهکرادیهتی ئه میر نه رناطو پشتیوانی بلدوینی سییه م پاشای بهیتولمه قدیس^۲، لهوکاته شدا سه لآحه دین ته نها ژماره یه کی که م له سه ربارزو ئه میره کانی له گه لدا بوو، چونکه زۆربه یان بو کۆکردنه وهی دهستکه وت بلاوه یان لیکردبوو^۳، نه وه بوو پیکدادان دهستی پیکردو سه ربارزه کانی سه لآحه دین کۆبوونه وه و به رهنگاری خاچه پرسته کان بوونه وه چه ند فرمانده یه کی سه لآحه دین و هه ندیک له خزمه کانی نازایه تی و خوڤاگری زۆریان نواند به تایبته ته قی الدین عومه رو ئه حمده ی کۆپی و ضیاء عیسای هه کاری و ظهیر الدینی برای، به لام ئه و دووانه ی دوایی به دیل گیران و دووسال له زینداندان مانه وه له ناکامدا زانا عیسی هه کاری به شه ست هه زار دینار نازادکرد^۴، نه وه بوو ته قی الدین عومه ر پیشه روه ی کردو نازایانه دهستی دایه جهنگ له بهر دهستی مامیداو چه ند خاچه رستیکی کوشت و پاشان ئه حمده ی کۆپی هاته پیشه وه و نازایه تی زۆری نواندو چه ند سه ربازیکی دوژمنی کوشت و به سه لامه تی گه پرایه وه لای باوکی، پاشان باوکی فه رمانی گه پانه وه ی دووباره ی دا بو کوشتاری دوژمن و پینی وت: بگه ریوه ئه ی ئه حمده، نه وه بوو ئه حمده ی گه پرایه وه بو کوشتاریان و به شه پ هات تا کوو شه هیدبوو^۵، به لام موسلمانه کان نه یانتوانی له به رامبه ریاندا خوڤاگرین و سه لآحه دینیش باسی شکستی کرد که چون گۆرپینی شوینی سه ربازه کان و لاکانی سوپا ئه م دهره نجامه ناخۆشه ی لیکه وته وه کاتی وتی: له کاتیکدا که دوژمن نزیکیان بوویه وه هه ندئ له سه ربازه کان پتیا ن باش بوو له لای راسته وه بچن بو لای چه پ له لای چه پیشه وه بچن بو ناوجه رگه ی سوپا هه تاوه کو ئه و گردۆلکه یه ی که له زه وه ره مله دا هه یه بکه ویتته پشتیانه وه نه ک پیشیان، له کاتیکدا که سه رگه رمی ئه مپلانه بوو دوژمن هیرشی بو هیئان^۶.

^۱ یاقوت و باسی دهکات که شاریکی گه وره یه له فه له ستین، پیشتر شاری گه وره ی بووه.

^۲ الجیش الأیوبی، کاستلان، ل: ۵۹، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۲.

^۳ مفرج الکروب (۶۱/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۲.

^۴ سنا البرق الشامی (۲۵۶/۱)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۲.

^۵ سنا البرق الشامی (۲۵۶/۱)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۲.

^۶ کتاب الروضتین (۷۰۳/۱)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۳.

● هۆکاره کانی شکسته پیتان له جه نگی ره مه دا.

● په لاماردانی کتوپری سوپای نه یوبی له لایه ن خاچه رسته کانه وه له کاتی بلاویونه وه یاندا پیتش نه وه ی ریزه کانیان ریگبخه نه وه.

● نه م په لاماره کتوپره کاریگری هه بوو له شله ژان و شپرزه بوونی ریزو باله کانی سوپای نه یوبی و بلاویونه وه ی فرمانده کانی سوپا و په نابردنیان بۆشیوازه کانی رووبه رووبونه وه ی تاکه که سی که له م حاله تانه دا سودی نه وتوی نییه.

● ونبونی سه لآحه دین له بهر چا و به شیوه یه ک که وایان ده زانی کوژراوه.

● دورکه وتنه وه ی سوپای نه یوبی له هیله کانی کۆمه کی و برانی نازوقه و ئاولیتی^۱، نه وه ی که زۆری زیانه کانی سوپای نه یوبی دوپاتده کاته وه نه و وتیه ی میژوونوسانه که ده لئین: نه م شکسته سه رشۆپی و لاوازییه ک بوو که خوی گه وره ته نها به سه رکه وتنی حطین قه ره بووی کرده وه و کۆتای پیه تینا^۲، له م جه نکه شدا زۆرینه ی نه وانیه ی که له گه ل سه لآحه دیندا بوون له نیوان کوژرا و بریندارو به دیلگیراودا بوون^۳، به لام خۆی به شیوه یه کی سه رسوپه یته ره له ناوه راستی جه نگدا هاته ده ره وه، به لام دوی شکسته که یه کیک له خاچه رسته کان هیترشی بۆ هیتنا و زۆری نه مابوو پتی بگات، به لام پیتش نه وه له به رده میدا کوژرا: پاشان فره نجه کان شوین سه لآحه دین که وتن و نه ویش ماوه یه ک رایده کردو ماوه یه ک ده وه ستا هه تاوه کو سه ریازه کان پیایدا بگه نه وه، هه تاوه کو شه و داهات و ریگای وشکانی گرت به رو به ره و میسر به ریگه وت له گه ل چه ند که سیکی که مدا، له ریگه دا دوچاری ماندویه تیه کی زۆر بوون و خواردن و ئاویان که مبوبیه وه و و لاخه کانیان له بهر دوری ریگاو تینویتی و برسیتی مردار بوونه وه^۴. له ریگه ی میسریشدا سه لآحه دین له بهر چا و ون بوو نه مه ش ترس و دلله پاوکیی خسته ریزه کانه وه، نه وه بوو القاضی الفاضل و به هه ندی له هاوه لانی که وتنه گه ران به دوایدا و له ده شتدا بلاویونه وه و توانیان بیدۆزنه وه و هۆی نه و خواردمه نییه ی که پیتیان بوو فریای که وتن، پاشان کاروانه که گه شته قاهره له ناوه راستی مانگی جه مادی دووه می ۵۷۳ ک/ کانونی یه که می ۱۱۷۵ دا^۵، به لام هه والی سه لامه تی پیشته ره و شتریکی خیرادا گه یشتبووه میسر^۱. بۆ دانانی

^۱ مفرج الکروب (۶۰/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۳.

^۲ النوادر، ل: ۵۳، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۳.

^۳ الكامل فی تاریخ العرب (۴۴۳/۱۱)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۴.

^۴ مفرج الکروب (۶۰/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۴.

^۵ مفرج الکروب (۶۰/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۴.

سنوریک بۆ هرکه سیک که بیر له یاخییوون بکاته وه به تاییهت لایه نگرانی فاتییه کان هه روه ما بۆ نه وهی دوپاتی بکاته وه که هیشتا زیندوه وه له کاتی گه یشتندا بۆ قاهره کۆتری نامه بهر نامه ی مزگینتی برد بۆ هه موو ناوچه کانی میسر بۆ دلنیا کردنه وه ی هه موون^۲.

جهنگی رهملهش نه زمونیکى تال بوو بۆ سه لآحه دین و زۆر شتی لیوه فیربوو بۆ رووبه پوو بونه وه کانی داهاتووی و یه که م شکستی گه وره ی خوئی و هیزه کانی بوو له بهرام بهر خاچه رسته کاندای، له لایه کی تریشه وه سه لآحه دین راستیه کی لا ناشکرا بوو که په یوه ندى به م به ره ی جهنگه وه هه بوو دژ به خاچه رسته کان که نه ویش به رفراوانی هیلی فریاکه وتن و کۆمه کی بوو له نئوان پایته ختی خوئی له قاهره وه ده شته کانی فه له ستینداو سه ختی که می ناوو گژووگیا تیایدا، نه م راستیه ش لای خوئی و نه میره کانی و القاضی الفاضل ناشکرا بوو، پیش سی سال له نامه که ییدا بۆ بۆ خه لیفه باسکرابوو کاتیک که سه لآحه دین داوای شام و میسری له خه لیفه ده کرد^۳: (ئیمه له میسره وه توانای له ناو بردنی دوزمنان نییه له بهر دوری لیمانه وه و نه بوونی ناوه دانی و نه بوونی له وه پگه بۆ و لاخه کان که به هۆیه وه نه توانی به هیژ بیت بۆ جیهاد، جا نه گه ر بچینه شامه وه نه وه به رژه وه ندى ناشکرایه و سودی باشی ده بیئت، ده ستمان پییده گات و و لاخه کان پشو ده دن و سه ر یازه کان زۆر ده بن و کات له به رژه وه ندى ئیمه دا ده بیئت^۴ نه وه بوو جهنگی رهمله راستی نه م بۆ چوونه ی سه لماند له وکاته شه وه سه لآحه دین بریار گواستنه وه ی شوینی نیشته جیبوونی سه ره کیدا بۆ شام دواى بنیاتنانه وه ی سه ر له نوئی هیژی سه ربازی و سیاسى و گێرانه وه ی بۆ دیمه شق، له ویش له نوره دین و نه میره کانیه وه نه زمونیکى زیاتری ده سته کت له پووبه پوو بونه وه ی خاچه رسته کاندای باشر توانی جوگرافیاى ناوچه که بناسیئت نه مه و پیرای کورتی و نزیکى هیله کانی هاتوچۆو ناسانی گه یاندنی نازوقه بۆ نه وان و دوری و زه حمهت گه شتنی دوزمن... له بهر نه مه و به و پییه ی که نامانجی سه ره کی سه لآحه دین له کرده سه ربازیه کانی له ناینده دا بریتی بوو له نازاد کردنی قودس و وگێرانه وه ی نه و زه ویانه ی که خاچه رسته کان ده ستیان به سه ردا گرتبوو، نه وه دیمه شق گونجاوترین بنکه ی سه ربازی بوو بۆ نه م جۆره کارانه ، له بهر نه مه سه لآحه دین کردیه بنکه ی سه ره کی و پایته ختی خوئی و ته نها بۆ سه ردان و به سه رکردنه وه ده چووه میسر^۵.

^۱ سنا البرق الشامی (۲۶۰/۱)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۴.

^۲ رنسیمان (۲۱۳/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۴.

^۳ صلاح الدین القائد وعصره، ل: ۲۱۲.

^۴ کتاب الروضتین (۲۱۳/۱)، صلاح الدین القائد وعصره، ل: ۲۱۳.

^۵ صلاح الدین القائد وعصره، ل: ۲۱۳.

۵- جهنگی تل القاضی: سه لآحه دین چہند مانگیک پاش جہنگی رملہ له میسردا مایه وه، هه تاوه کو دلنیا بووه وه له وهی که هه موو شنتیک له ژیر کونترولی خویدایه، پاشان به جییه پشت و به ره و دیمه شق به ریکه وت و له رۆژی شه ممه ۲۴ی شه وال سالی ۱۱۷۹ز دا گه شته دیمه شق و نه و سالی له وی به سهر برد هه موو نه و جهنگانه ش که له و کاته دا رویدا له ههستان به چہند هیرشیک وه لآمدانه وهی چہند هیرشیک تیپه ر نه ده بوو، له راستیشدا سه لآحه دین سه رقال بوو به گه مارۆدانی به عله به ک دواي نه وهی که محه مدهی کوری عبدالملکی ناسراو به ابن المقدمی فه مانپه وای ناماده نه بوو دهستی لی هه لگريت و بۆ صالح تورانشای برای سه لآحه دین، به لام سه لآحه دین شورای مخاضة الأحزانى فه رامۆش نه کردو به نه میره کانی راگه یاند که نه گه ر خاچپه رسته کان له بنیاتنانی بینه وه (نه وه ده چین بۆی و ده یروختین) ^۱ دواي نه وهی له مه سه لهی به عله به ک بویه وه دواي له خاچپه رسته کان کرد که شورای ناوبراو بپروختین نه وانیش له به رامبه ردا دواي نه و پاره پوله یان کرد که له بنیاتنانیدا سه رفیان کردبوو نه ویش پیتشیناری شه ست هه زار دیناری بۆ کردن و پاشان کردی به سه د هه زار، به لام نه وان به مه قایل نه بوون ^۲، نه وه بوو له مانگی ذی القعدةی سالی ۵۷۴هک مانگی نیسانی سالی ۱۱۷۹ز دا بلدوینی چواره م ده ستریتی کرده سه ر چہند شوانیکی موسلمان که بۆ له وه راندنی مه رو مالآته کانیان هاتبونه له وه پگاکانی نزیك بایناس، همفری دی تورون سید تینیش له مه دا هاوکاری کردبوو، سه لآحه دنیش هیزیکی سه ربازی نارد به سه رکردایه تی عزالدین فروخشای برازای بۆ ناگادار بوون له راستی رووداوه که، نه ویش له نزیك شقیف آرنون ^۳ دا روویه رووی دوزمن بوویه وه و به سه ریاندا سه رکه وت و پاشا نهیده توانی رزگاری بییت نه گه ر نازایه تی همفری نه بوايه که له جهنگه که دا بریندار بوو و به هۆی کاریگه ری برینه کانیه وه دواتر کۆچی دوایکردو کۆچیدوایشی زیانیکی گه وره بوو بۆ خاچپه رسته کان ^۴.

سه لآحه دینیش کاتی هه والی سه رکه وتنی بیست له گه مارۆی بیست الأحزاندا دیمه شقی به جییه پشت، به لام به هیرشکردنه سه ر پاسگا که ی وازی هینا، چونکه هیله کانی به رگری هینده تۆکمه بوون که پاش چہند رۆژیک سه لآحه دینی ناچار به کشانه وه کردو له تل القاضی له ده شتی

^۱ مفرج الکروب (۷۲/۲).

^۲ الکامل فی تاریخ العرب (۹/۴۳۹، ۴۴۱)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۲۷.

^۳ شقیق آرنون: قه لایه کی زۆر تۆکمه به له شه که وتیکی چیاکه دا له نزیك بایناس.

^۴ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۲۸.

مه رجعیون له رۆژئاوایی بانیا سدا سه ربا زگه ی داناو سه ربا زه کانی نارد بۆ هیرشکردنه سه ر الجلیلو جبل لبنان بۆ له ناو بردنی به رو بومی شه و زه ویانه ی که که وتونه ته نیوان سه یداو به بیروت، شه مه هیرشانه شه بلدیونی چواره میان توره کردو گه شته شه و بره ویایه ی که ده بیت سنوریک بۆ شه مه هیرشانه دابنریت، بۆ شه مه به سه شه سواکه ی کۆکرده وه و چوو ده ره وه بۆ به ره چه دانه وه ی موسلمانه کان و ریمۆندی سییه می فه رمانه وه ی طرابلسیش بۆ هه مان مه به سه بانگه یشت کردو زانی که فروخشا له که نار ده ریا وه به ده سه سته که وتیکی زۆره وه ده گه پتیه وه بۆیه به ره و باکور به ریکه وت بۆ ری پی گرتنی له دۆلی مه رجعیون له نیوان روبرای لیطانی و ریپه وی سه ره وه ی روبرای ئوردوندا، به لام سه لآحه دین شه مه جموجۆله ی بینی و، له و کاته دا که پاشای خاچه رسته له گه ل فروخشادا له پیکدانداندا بوون ریمۆندی سییه م و داویه به ره و روبرای ئوردن پیشره ویان ده کرد، له ده روزه ی دۆله که شدا کتوپرچون به سه سه لآحه دیندا و به هۆی شه و پلانه سه ربا زییه وه که جیبه جیکرد توانی هیرشیکه هه لگه پاره به ریته و سه رکه وتن به ده سه بیت و خاچه رسته کان هه لاتن، کاتی گه یشتن به سوپای شانشین و ربه رویان بونه وه ناچار به هه لاتنیان کردو زۆریکیان ل به دیل گرتن که اودوسانت شه ماند یان له نیوانیانداندا بوو که سه رکرده ی داویه بوو له گه ل بلدیونی گه ره ی ره مه و هیوی فه رمانه وه ی الجلیل^۱، روه به روبونه که شه له سه ره تای سالی ۵۷۵هـ/ هاوینی سالی ۱۱۷۹ز دا روویدا، به لام سه لآحه دین سو دی له م سه رکه وتنه وه رنه گرت بۆ هیرشکردنه سه ر به به یتولمه قدیس، چونکه وایده زانی که پاشای خاچه رسته که هیشتا نازاد بوو ده یتوانی له هه موو لایه که وه سه ربا زه کانی بانگه یشت بکات و له ده وری کۆبینه وه، شه مه شه ئه رکی سه لآحه دین گران ده کات به تاییه ت که له و کاته دا کۆمه کی زۆر سواره ی به هیز گه یشتبوونه شانشین بۆ حه ج کردن به سه روکایه تی هنری دووم ذی شامپانیای فه ره نس، شه مه ئومیدیکی به خشی به خاچه رسته کان و وره یانی به رزکرده وه^۲، بۆیه هیرشکردنه سه ر به یتولمه قدیس هیرشیکرده سه ر شورای بیت الاقران له مانگی شه یلولدا و توانی دوا ی گه مارویه ک پینج رۆژی خایاند بچیته ناویه وه و پاش تیکشکاندنی ته ختی زه وی کرد، هه روه ها هیرشی کرده سه ر ناوچه که ناریه کانی وه ک: صورو صیدا و به بیروت و په لاماری که شتیگه لی ده ریایی عه کایدا و شه و که شتیانی ه تیکشکاند که له وه ی وه ستابون^۳.

^۱ الکامل فی تاریخ العرب (۴۳۹/۹)، موسوعة تاریخ العرب، ل: ۱۲۸.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۲۸.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۲۸، ولیم الصوری (۲/۱۰۴-۱۰۱۵).

۶- **ئاگرېبەستى ئىيوان صلاح الدين و بلدوينى چوارەم**: زىانى خاچپەرستەكان نۆز بوو و بلدوينى چوارەمىش بىزاربوو بەم سەرکە و تنانەى مۇسلمانەكان و هېچ چارىتىكى نەبوو جگە لەداواکردنى ئاگرېبەست، سەلاخە دىنىش داواكەى پەسەندكرد لەبەر چەند هۆيەكى تاييەت بەخۆى، لەهۆيانەش:

• دەيوىست حەلەب بخاتە ژىر دەسەلاتى خۆيەو پىش ئەو هى گورزىكى يەكلاكەرەو هە ئاراستەى خاچپەرستەكان بكات، لەهەمان كاتىشدا خۆى لەهېرشى خاچپەرستەكان بپارزىت لەكاتى هېرشكردنە سەر حەلەبدا.

• يەككى تر لەو هۆكارانە ئەو بوو كە دەيوىست هەلمەتېك دژ بەئەرمىنيان نەنجام بەدات. بۆئەو هى پەيوەندى لەگەل قىلج ئەرسەلانى دوو هى سولتانى سلجوقە رۆمەكاندا ئەنجام بەدات هەتاو هەكو بىلايەن بېهېلئىتەو لەئىوان ئەو خاچپەرستەكاندا بۆ ئەو هى خۆى يەكلا بكاتەو هە بۆهېرشكردنە سەر مېرنشىنى طرابلوس، چونكە هەوالى پىنگە شىتبوو كە پەيوەندى لەئىوان خاچپەرستەو بىزەنتىەكاندا هەيە بۆ نوئىكردنەو هى هاوپەيمانى نىوانيان، هەروەها كەشتىگە لەكەى هېرشيان كرده سەر ئەنظرنوس كە شارۆچكە يەكە لەكە نارى شامداو دوا شارۆچكەى سەر بەدىمەشقە لەكە نارى دەرياو^۱. پاشان دوورگە يەكى لەدەريادا ئازادكرد لەنزىك قوستەنتىنيە كە پىتى دەوترا: ئەرواد، ئەمەش رىمۆندى ناچاركرد كە ئاگرېبەستى لەگەلدا مۆر بكات و داواى هاتنە پال و بوون بە شوئىنكە و تەى بكات بەهۆى ئەو ناكۆكيانەى كە لەناو شانشىنى بەتولمە قدىسدا هەبوو^۲، هەرچى بلدوينى چوارەمىشە ئەو بەهۆى نۆزى پىكدادان و رووبە رووبوونەو هەكانى لەگەل سەلاخە دىندا ماندوو شەكەت بوو، بۆيە داواى ئاگرېبەستى كرد، چونكە پىيوىستى پىتى بوو بۆ رىكخستەو هى رىزەكانى و هەلبىزاردنى هاوپەيمانى نوئى، ماو هى ئاگرېبەستى نىوانىشيان بەدوو سال ديارىكرا، لەمەشدا ئەو روون بوو، وە كە ئەو ماو هەيە كە پىش ئاگرېبەستە كە ديارىكرا بوو مەبەست پىتى هېرشكردنە سەر خاچپەرستەكان و رازى بوون بە ئاگرېبەستە كە لەپىناو رىكخستەو هى رىزەكانى مۇسلمانان و ئاراستە كردنىدا^۳.

۷- **سەلاخە دىن و سوارەى دژ ئەرناط**: سەلاخە دىن سودمەند بوو لەو ئاگرېبەستەى كە لەگەل فەرمانپەرەى مېرنشىنى بەتولمە قدىسدا مۆرى كرد، بۆ گواستەو هى چالاكە سەربازىەكانى بۆ

^۱ معجم البلدان (۲۲۰/۱)، موسوعة تاريخ العرب، ل: ۸۲.

^۲ الكامل فى تاريخ العرب (۱۵۱/۹)، موسوعة تاريخ العرب، ل: ۸۲.

^۳ صلاح الدين فى بلاد مصر والشام والجزيرة، ل: ۲۸۲.

ناوچه کانی ژیر دهسه لاتی خاچپه رسته کان له باکوپی ولاتی شامداو توانی چهند هیترشیکی ده ریایی سه رکه وتوو نه نجام بدات دژ به میرنشینی طرابلس که بهس بوو بۆ ناچارکردنی خاچپه رسته کان به سه رکه دایه تی ریمۆندی سیییه م بۆ مۆرکردنی ناگره ست له گه ل سه لآحه دیندا، بۆ ماوه ی پینج سال له ساله کانی ۱۱۸۰-۱۱۸۵ز دا سه لآحه دینیش سودمه ندبوو له ده سه که وته سه ربازی و سیاسیه کانی بۆ گه شتن به نامانجی سه ره کی که بریتیبوو له یه کخستنی ولاتی شام، نه وه بوو به چهند هه لمه تیک ده ستیپنکرد. که پیشتر نامازه مان پیندا. دژ به ناوچه کای موسلو پاش نه وش هه ستا به گه مارۆدانی حه له بو ده ستگرتن به سه ریدا، له وکاته شدا که هیزه کانی سه لآحه دین گه مارۆی حه له بیان دابوو نیسلامیه کان له میسرده هه ستابوون به نه نجامدانی کرده یه کی سه رکه وتوو له به ره ی باشوردا له ناوچه ی نه لداروم (له نیوان غه زه و میسرده) دا، هه موو نه م جهنگانه ش نه وه یان سه لماند که به ره ی خاچپه رستی له م ناوچه نه دا ته نها توانای به رگریکردنی هه یه له هه ندی ناوچه ی ژیر ده سه لاتیداو توانای هیترشکردنیان له ده ستداوه به به راورد له گه ل سه رده می پیش ده رکه وتنی سه لآحه دیندا، تاکه حاله تیکیش که نه م راستیه ی تیبه راندییت، نه وه هیترشانه بوو که فه رمانپه وای نه لکرکی خاچپه رست ده یکرده سه ر موسلمانه کان که سه ر به شانشینیی به یتولمه قدیس بوو.^۱

نه رناطیش لای فره نجه کان به سواری دز ناسرابوو، چونکه له و سوارانه نه بوو که بایه خیان به شه ره فیان نه ده دا پابه ندی بنه ماکانی سوارچاکی نه ده بوون، به لکو ته نها توانای تالانی و فیل و په لاماردانی خه لکانی بی تاوان موسلمانیه هه بوو، هه ریویه هه ندی له میژوونوو سه نه وروپیه کان وه ک نمونه ی سواری دز له سه رده می خویدا وه سفیان کردووه . چونکه سیفه ته کانی چاوچنۆکی ناپاکی و دپه نده یی و ده مارگیری کویرانه ی تیا دا کۆبووبویه وه نه و پانزه ساله زیندانیکردنه ی که له حه له بدا به سه ریرد هیچ سویدیکی نه بوو بۆ راستکردنه وه ی هه لسوکه وتی و چاککردنی^۲، نه بوو شامه ی میژوونوسیش به م شیویه وه سفی ده کات و ده لییت: ناپاکترینی فره نجه کان و خراپترین و نزمترین و گوهرترینیانه و له هه موویان زیاتر په یمان هه لده وشیننیه وه و سویندی درۆ ده خوات^۳.

^۱ الحركة الصلیبية (۲/۷۵۲).

^۲ دراسات فی تاریخ الأیوبین والممالیک، ل: ۹۵.

^۳ الحركة الصلیبية، عاشور (۲/۶۱۷)، الجهاد والتجديد، ل: ۲۲۱.

^۴ کتاب الروضتین (۲/۷۵).

ئەو ھەبوو ئەرنات ئەو ناگرەستەى لە بېرخۆى بردەوہ كە لە نۆوان سەلاھە دین و شانشینى بە یتولمە قەدىسدا مۆركرابوو، بە سەركردایەتى ھىژىك لە پیاوھەكانى بەرىكەوت و لە بیابانى عەرەبدا رۆچوو ھەتاوھەكو گەيشتە (تیماء) ^۱، نیازیشى وابوو لەتەیمانەوہ ھىرش بکاتە سەر مەدینەى پىغەمبەر (ﷺ)، بۆیە دەستگرتن بەسەر ئەو ناوچە پىرۆزانەدا ^۲، بەلام فەرەخشای برازای سەلاھە دین و جىنشینی لەدیمە شقدا، پەلامارى ئوردون و ئەلكرکیداو تالانىکرد، ئەمەش ئەرناتى ناچارکرد كە بگەریتەوہ بۆ مېرنشینەكەى بۆ بەرگریکردن، دواى ئەوہى كە كاروانىكى گەورەى موسلمانانى تالانکرد كە لەدیمە شقەوہ بەرەو مەككە بەرىكەوتیبوو سامانىكى زۆرى لىبەرد ^۳. ئەمەش سەلاھە دینى تورپەکردو نىردراویكى نارد بۆ لای پاشای بەیتولمە قەدىس و لۆمەى كرد لەسەر ئەو رووداوو ناگرەستى نۆوان ھەردوولای بېرخستەوہ و داواى لىكرد كە ئەرنات ناچاربكات بۆ گىترانەوہى سامانە بەتالانبراوھەكان، پاشاش بۆ خۆى بىزار بوو لە ئەرنات و نىردراویكى بۆ ناردو داواى سامانە تالانكراوو دەھات و موسلمانەكانى لىكرد، بەلام ئەرنات گالئەى بەم سەركردەىەى (پاشای نەخۆش) دەكردو نامۆزگارییەكەى رەتكردەوہ ^۴.

ھىرشەكانى ئەرنات سەركەوتوو نەبوون لەرووى كاتەوہ، چونكە لەكاتىكدا بوو كە ھىژى سەلاھە دین لەفراوانبوندا بوو، لەھەمان كاتىشدا شانشینى بەیتولمە قەدىس و مېرنشینە خاچپەرستەكانى تر روو لەلاواز بوون و دوچارى قەیرانى ناوخواى گەورە بووبوون، ئەوہ بوو گومان و بىمتمانەى زۆرىبوو بوو لەنۆوان بلدوینى چوارەمى فەرمانرەوای بەتولمە قەدىس و بۆھمۆندى سىيەمى ئەمىرى ئەنطاکیە و ریمۆندى سىيىمى ئەمىرى طرابلوسدا، ھەرەھا ئەم ھىرشانە لەكاتىكدا بوون كە شانشینى بەیتولمە قەدىس رووبەرووى چەند گەرفتێك بووبوویەوہ وەك تىكچونى تەندروستى بلدوینى چوارەم و تەختى پاشایەتى، لەسەرئاستى دەرەكیش پەيوەندىەكانى سەلاھە دین لەگەڵ شارەكانى ئىتالیادا پتەو تر دەبون، ھەرەھا لەگەڵ فەرمانرەوای ئىمپراتۆرى بیزەنتىدا ئەلكس كومىنى دووھەم، ئەمەسەرىارى ئەوہى كە ئەم ھەلمەتانە سەلماندى كە شانشینى بەتولمە قەدىس توانای كۆنترۆلكردنى ناوچەكانى ژىر دەسەلاتى خۆى نییە، چونكە ئەرنات كە سەر بەشانشینى بەیتولمە قەدىسە ئامادەنەبوو پابەندبیت بەو رىكەوتنەوہ كە لەنۆوان ئەو شانشینەو سەلاھە دیندا مۆركرابوو، جگە لەوہى كە ئەم ھىرشەى ئەرنات بۆ سەر ناوچە پىرۆزەكان بەخىر

^۱ الجهاد والتجديد، ل: ۲۳۱.

^۲ الكامل فى التاريخ، حوادث سنة ۵۷۷هـ، الجهاد والتجديد، ل: ۲۳۱.

^۳ الكامل فى التاريخ (۱۵۲/۹)، الجهاد والتجديد، ل: ۲۳۱.

^۴ الحركة الصليبية (۲/۶۰۶)، الجهاد والتجديد، ل: ۲۳۱.

شکایه‌وه به‌سەر به‌ره‌ی ئیسلامیدا ئیسمیدا، چونکه ئەم دەستدریژیانه وایکرد له‌سەرجه‌م هیژه ئیسلامیه‌کانی ولاتی شام و جه‌زیره بچنه پال سه‌لاحه‌دینه‌وه بۆ به‌رگریکردن له‌ناوچه‌ی پیروژه‌کان^۱.

پاشان سه‌لاحه‌دین ده‌ستی‌کرد به‌سزادانی ئەرناط له‌سەر هه‌موو کرده‌وه دزیوه‌کانی که‌به‌رامبه‌ر به‌کاروانی حاجیه‌کان ئەنجامیدابوو، ئەوه‌بوو چه‌ند جارێک به‌ره‌و کرک به‌رێکه‌وت به‌مه‌به‌ستی که‌مارۆدانی له‌سالی ۵۸۰ک/۱۱۸۴ز و ۵۸۳ک/۱۱۸۷ز دا ئەمه‌ سه‌رباری ئەنجامدانی چه‌ند کرده‌یه‌کی سه‌ربازی له‌به‌ره‌ی باکور له‌ناوچه‌ی طبریه‌دا له‌سالی ۵۸۳ک/۱۱۸۷زدا، ئەم روداوانه‌ له‌کاتی‌کدا روویاندا که‌به‌ره‌ی ئیسلامی به‌ته‌واوی یه‌کخرا‌بوو دوا‌ی ئەو سو‌لحه‌ی که‌ له‌گه‌ڵ فه‌رمانه‌وه‌ای موس‌لدا مۆرکرا، به‌لام به‌ره‌ی خاچه‌رستان به‌ده‌ست چه‌ند کێشه‌یه‌که‌وه ده‌ینالاندو پاش کۆچی دوا‌ی بلدویونی چواره‌م دانانی بلدویونی پێنجه‌م له‌سالی ۱۱۸۵دا به‌ره‌و خراپتر چوو، ئەوه‌بوو بلدویونی پێنجه‌میش دوا‌ی سالی‌ک کۆچی دوا‌یی کردو لیژه‌ش‌وه شانشینی به‌یتولمه‌قدیس چووه‌ ناو مملانییه‌که‌وه له‌سەر ده‌سه‌لات که‌تیایدا ریمۆندی سییه‌می ئەمیری طرابلس به‌شداریکردو گومان دروستبوو له‌کۆچی دوا‌ی بلدوینی پێنجه‌مدا نایا به‌شپۆه‌یه‌کی ئاسایی بووه‌ یاخود ئەو لایه‌نانه‌ی که‌چاویان برپوه‌ته ده‌سه‌لاتی شانشینه‌که‌ له‌پشت ئەم رووداوه‌وه بوون، چونکه‌ ده‌لێن: ژه‌هری پیدراوه^۲، ئەم مه‌سه‌له‌یه‌ش گه‌شه‌ ئاستی‌ک که‌خاچه‌رسته‌کان بوون به‌دوو سه‌ربازگه‌ی دژی‌یه‌که‌ له‌سەر میراتی شانشینی به‌یتولمه‌قدیس: کۆمه‌لی‌ک پشتیوانیان له‌جای لوزجان و ده‌سه‌لاتی ده‌کرد له‌قودسداو کۆمه‌لی‌کی تریش نه‌یاری ئەم ده‌سه‌لاته‌ بوون به‌سه‌رۆکایه‌تی ریمۆندی سییه‌م ئەمیری طرابلس و بۆهیمۆندی سییه‌می ئەمیری ئەنطاکیه^۳. ئەم بارودۆخه‌ نا‌ئاساییه‌ی ناو‌خۆی به‌ره‌ی خاچه‌رسته‌کان له‌به‌رامبه‌ریه‌وه یه‌کیتی و به‌هیزی به‌ره‌ی ئیسلامی به‌دیده‌کرا، فه‌رمانه‌وه‌ای کرک (ئەرناط) هه‌ستا به‌نانه‌وه‌ی کێشه‌ له‌گه‌ڵ لایه‌نی ئیسلامیدا، شیوازی پابه‌ند نه‌بوونی خۆی به‌ناگریه‌ست و رێکه‌وتنه‌کانه‌وه‌ دووپات‌کرده‌وه‌ و ده‌ستدریژی کرده‌ سه‌ر چه‌ند کاروانی‌کی بازرگانی له‌نیوان دیمه‌شق و قاهره‌داو تالان و ده‌ستکه‌وتی‌کی زۆری بردو بازرگان و پاسه‌وانه‌کانی به‌دیل گرت، هه‌وله‌کانی سه‌لاحه‌دینیش سه‌رکه‌وتوو نه‌بوون بۆ رازی بوون به‌ئازاکردنی دیله‌کان و سامانه‌ به‌تالان‌براه‌کان، هه‌روه‌ها هه‌وله‌کانی شانشیتی به‌یتولمه‌قدیسیش نه‌یتوانی ئەرناط ناچار بکات به‌گێرانه‌وه‌ی سامانه‌کان و ئازاکردنی دیله‌کان، ئەمه‌ش کاردانه‌وه‌یه‌کی ئیسلامی گه‌وره‌ی

^۱ دراسات فی تاریخ الأیوبین والممالیک، ل: ۹۶.

^۲ دراسات فی تاریخ الأیوبین والممالیک، ل: ۹۶.

^۳ دراسات فی تاریخ الأیوبین والممالیک، ل: ۹۷.

لیکەوتەو لە لایەن سەلاحەدینەو و بوو ھۆکار بۆ جەنگی حطین و دەرەنجامەکانی کە دواتر ئاماژەى پێدە دەین^۱، بە پشتیوانی پەرەردگار.

نۆیەم/ گەرنگترین وانە و پەند و سوو دەکانی لە ماوێ نیوان کۆچی دواى نۆرەدینەو و ھەتاو ھەتاو کو جەنگی حطین:

۱- ئەو ماو ھێی کە سەلاحەدین تیایدا بەرەى ئیسلامی یەگھست: دواى دوانزە ساڵ لە تیکۆشانى پەرچەرمەسەرى سەلاحەدین بوو بەگەورەى شام و میسرو موسڵو ولاتانى تری موسلمان و ھیزە موسلمانەکانى لە دەورى خۆى کۆکردەو، کە زۆریەى جار گوێپایەلى بوون و ھەندى جاریش بێدەنگ دەبوون، ھۆکارەکانى بۆ بنیاتنانى ئەم بەرە یەگرتووش لە چەند مەسەلە یە کدا خۆى دەبینیو ھە ئەمە جگە لە پشتبەستنى بە دەزگای سەربازى ئە یوبى کە خۆى دايمەزاندبوو^۲:

أ- بپاری پەنادانى بۆ ھەر کەسێک دەرکرد کە بەبى کوشتار خۆى بە دەستەو بەدات بە مەرچێک کە سەربازەکانى یە کەن لە کاتى پشتگیری کردنیدا دژ بە دوژمنى دەرەکی وە ک لە حصن کیفادا رویدا^۳.

ب- سەلاحەدین بە ھۆى تیرەکانیو ھە پارچە پێستى فرێدەدا کە تیایدا چەندین دەستەواژەى مژدەپیدان و ھەر پەشەى لە خۆگرتیو بۆ ناو قەلاو شورا توکمەکان و بۆ ناچارکردنى خەلگەکی بۆ خۆبە دەستەو دەان دواى ئەو ھى کە شەژانى دەرونى دەخستە ریزەکانیانەو.

ج- سەلاحەدى وای لە شارە بە ھیزو توکمەکان دەگەیاند کە ئەو ھاتوو ھەتاو کو لە نزیکیدا نیشتە جیببیت و ئە یەوێت لە تەنیشتیدا بەوێتەو، دواى گەمارۆدانى بەبى ئەو ھى راستەوخو ھیزى بکاتە سەر، ئەمەش پالئەریک بوو بۆ خەلگى ناو قەلاو شارە کە داواى پەتادان بکەن یاخود ھەولبەدەن بۆ ناستەواى بۆدورخستەو ھى ھیزە زەبەلاحەکانى سەلاحەدین لە شارە کە یانەو، چونکە ئەگەر لە نزیک ئەو شارە بمینیتەو ئەو زیانیکى زۆریان پێدەگە یەنیت، ھەر ئەمەش لە کاتى گەمارۆدانى موسڵدا بۆ جارى سییەم رویدا لە سالى ۵۸۱ هـ دا^۴.

^۱ ھەمان سەرچاوە، ل: ۹۷.

^۲ صلاح الدين المجاهد والملك الزاهد، ل: ۲۳۱.

^۳ تاریخ الوطن العربى والغز والصلیبى، ل: ۱۶۰.

^۴ تاریخ الوطن العربى والغز والصلیبى، ل: ۱۶۱.

د- له هندی کاتیشدا سه لاهه دین دهستی له چهند داواکارییه ک هله ده گرت و پاره ی زوری ده دا به نه میری هندی قه لاوشورا کان له پینا و ده ستگرتن به سه ر قه لاکیاناندا بۆ خۆلادان له کوشتار، وه ک نه وه ی که له گه مارۆدانی هه ردوو قه لای حارم و میافارقیندا رویدا^۱.

ه- له هندی کاتیشدا په نای ده بر دبو شتواری سیاسی وه ک گریدانى هاوپه یمانى له گه ل هندی له نه میره کاندا به مه به ستی لاوز کردنى به رامبه رو هاندانیان بۆ خۆبه دهسته وه دان، سه لاهه دینیش نه م شتوازه ی تاقیکرده وه له گه ل عیماالدینی نه میری شه نگاردا دژ به عیزه دین مه سعودی فه رمان په وای موسل^۲، به و شتوازانه ی پیشوو هندی جاریش به جهنگ سه لاهه دین توانی یه کتیتی به دی بیئیت و زه مینه سازی بکات بۆ خۆنامه ده کردن بۆ قوناغی نازاد سازی^۳.

۲- **روخساره گشتیه کانی هه ئویسته کانی سه لاهه دین له هه وله یه کیتی خوازه کانیدا: نه ر**
روخساران هه له چهند مه سه له یه کدا خویان ده نوینن.

ا- به خشنده ی له ساماندا و به سوک سه یرکردنى: نه مه ش له و سامانه زوره دا ده رده که ویت که پییدر ابو و ده بیه خشى به شوینکه و توانی نه وان ه ی که سه ردانیان ده کرد یان گوپراه لى برپاره کانی بوون یاخود به لینی خه لاتکردنى پیدابوون، نه مه له گه ل لیخۆشبوونی له هه مو باجه کۆنه کانی نه و ولاتانه ی که نازادی ده کردن و هه لوه شانده وه ی باج و مالیات جگه له زه کات، نه مه ش رۆلى خۆی هه بوو له راکیشانی خه لگی به لایدا بیده نگ کردنى نه یاره کانی.

ب- په وشتی جوان: نه وه بوو دژ به و که سانه ده جهنگا که دژ به به رپابوونی به ره یه که یه کگرتو بوون، به لام کاتی به سه ریاندا سه رکه وت نه یده هیشت شوینیان بکه ون یاخود برینداره کانیان بکوژن و دیله کانیانی نازاد ده کردو هندی جار له دوژمنانی خۆش ده بوو ناشکراشی نه ده کرد، چونکه نه و ده یویست بینه دۆست و هاوپه یمانی.

ج- باوه پى ئیسلامی قول و به هیزی: که ته نها له په رسته شه کاندا خۆی نه ده بینیه وه، به لکو له باوه په ینانیدا به وه ی که جهاد یه که مجار له سه ر خۆی پیویسته پاشان له سه ر خه لکانیتر بۆیه پازی نه ده بوو هه تا وه کو نه و کاره ی پی نه نامه ده دان.

د- وازه ینانی له میرنشینه کان بۆ نه میره کان: یاخود سپاردنى به سه رکرده کانیان و که سانی نزیک لینیانه وه یاخود به دوژمنانیان، چونکه نه و چیتر گرتنه ده ستی هه یچ شوینیکی ناویت و ته نها

^۱ تاریخ الوطن العربی والغز والصلیبی، ل: ۱۶۱.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۶۱.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۶۱.

سه‌ریازیکی ده‌وئیت که هیژی پیویستی له کاتی گونجاودا پیشکش بکه‌ن، ئەمەش هۆکاری ئەو دانوستانە دبلۆماسی و دەست بەرداربوونانە یە (تەنازولات) کە دەیکردو ئەوپە نادانانە ی کە بە دوزمنا نی دەدا.

۵- لەبەنە ماله‌ی نوره‌دین و ئەمیره‌کانی تریدا کە سایه‌تییه‌کی نه‌بوو کە بتوانیت ئەو ئامانجانە بە دیبیتیت کە نوره‌دین و باوکی هه‌ولین بۆ دەدا جگه‌ له‌سه‌لاحه‌دین.

۶- هه‌ولدان‌ی بۆ دەسته‌به‌رکردنی په‌زنامه‌ندی خه‌لیفه‌ له‌پال ره‌زنامه‌ندی جه‌ماوه‌ری موسلماناندا، چونکه‌ به‌رده‌وام پیویابوو کە سه‌رچاوه‌ی شه‌ریه‌تی رۆحی هه‌موو موسلمانانە، بۆیه‌ به‌به‌رده‌وامی نامه‌ی بۆ ده‌ناردو هه‌موو هه‌لیسته‌کانی بۆ په‌وونده‌کرده‌وه، جارجاریش نه‌یارانی تۆمه‌تبارده‌کردو جارێکی تریش مۆله‌تی وه‌رده‌گرتو له‌جاری چواره‌میشدا مزگینێ پیده‌داو به‌م شیوه‌یه‌ ئالوگۆڕ کردنی نامه‌ به‌رده‌وام بوو، لی‌ره‌شه‌وه‌ ده‌گه‌ینه‌ ئەو ده‌ره‌نجام‌ی کە هیژی سه‌لاحه‌دین به‌هۆی په‌یوه‌ندی پته‌وی له‌گه‌ڵ جه‌ماوه‌ری موسلماناندا له‌کاتی کارو جیهادیدا و هه‌ستانی وه‌ک داکوکی‌کاریک له‌خواستی جه‌ماوه‌ر خۆی له‌پاراستنی ئاین و بیرو باوه‌رو به‌رپه‌چدانه‌وه‌ی دوزمناندا ده‌بینیه‌وه، جا ئەگه‌ر چی سه‌لاحه‌ین دژ به‌هه‌ندی له‌فه‌رمانپه‌وا موسلمانانە کان هه‌نگاوه‌، به‌لام ئەو دژی ته‌ماع و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ تایبه‌تییه‌کانیان ده‌هه‌نگا خه‌ون و ئاواته‌کانی جه‌ماوه‌ری له‌ناو ده‌برد، ئەوه‌بوو دوانزه‌ سالی له‌یه‌ک‌خستنی به‌ره‌ی ئیسلامیدا به‌سه‌ر برد له‌سالی ۵۷۰هـ - ۵۸۲هـ / ۱۱۷۴ز - ۱۱۸۶ز هیواو ئاواته‌کانیشی گه‌وره‌تر بوو له‌توانای جه‌سته‌ و نه‌خۆشیییه‌کانی، چونکه‌ ئەو پالە وائینکی جه‌نگ بوو کە دوچاری چه‌ندین نه‌خۆشی جه‌سته‌ی بوویوو، به‌لام خۆشه‌ویستی جیهاد ئازاره‌کانی له‌بیر بردبوویه‌سه‌ر ئازاره‌کانیدا زالیکرد^۱.

۳- یه‌کتر ته‌واوکردنی دوو کە سایه‌تی له‌یه‌ک‌خستن و ئازادسازیدا؛ له‌رووداو به‌سه‌ر هاته‌کانییه‌وه‌ به‌ئاسانی له‌وه‌ ده‌گه‌ین کە کە سایه‌تی نوره‌دین و کە سایه‌تی سه‌لاحه‌دین هه‌ولە‌کانیان تیرو ته‌واو بووه‌ بۆ یه‌ک‌خستنی ئومه‌ت له‌سه‌ر تیکۆشان و ئازادسازی خوای گه‌وره‌ش کۆمه‌کی کردن بۆ ئەو کاره‌، سه‌لاحه‌دین هات کە یه‌کێک بو له‌فه‌رمانپه‌واکانی نوره‌دین بۆ ئەوه‌ی درێژه‌ به‌رپه‌وه‌ی نوره‌دین بدات بۆ یه‌ک‌خستنی ئومه‌تی ئیسلامی و کۆکردنه‌وه‌ی له‌سه‌ر باوه‌رو خۆشه‌ویستی و لایه‌نگری خاوه‌ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) و باوه‌رداران و بیبه‌رییوون له‌دوژمنا نی خاوه‌ پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی و باوه‌رداران و کوشتاری خاچه‌رستان و وه‌ده‌رنانیان له‌ولاتی موسلمانان،

^۱ صلاح‌الدین‌ المجاهد‌والملك‌ الزاهد، ل: ۲۲۲.

توانیشی نومەت لەرووی زانستی و شرعی و تیکۆشانەوه ببوژیتەوه و سزاو حەدەدەکانی جیبەجیکردو ستم و خراپەکاری لەناوبرد، پاشان دواى ئەوهی که خوای گەورە نومەتی بۆ یەكخست کهوتەپێ بۆ جیهاد لەمیسرو شام و حیجاز و عیراق و یەمەندا هەتاوهکو بەگژ فرەنجەکاندا بچیت و لەخاکی موسڵمانان وەدەریان نیت. هەرۆهە سەلاحەدین خۆی رایدەگەیاندا که ئەو شتانیکێ زۆری لەرەوشتی نۆرەدینەوه وەرگرتوو بەتایبەت دادۆهەری لەحوکمپانی و جیهادکردنیدا، ئەوه تا دەربارەى دادگەری نۆرەدین رەحمەتی خوای لێبیت و وەرگرتنی لێیەوه و لەلێدوانیدا لەسەردادگەری نۆرەدین لەبەرەمبەر ئەو کەسانەى که خراپ بوون لەگەڵیدا دەلێت: ئەمەیه هەق و راستی و هەرچی دادگەری لەئیمەدا دەبینیت ئەوه لەوهوه فێری بووین^۱.

هەرۆهە ئەبوشامە دەربارەى یەكتر تەواوکردنی ئەم دوو کەسایەتیە دەلێت: ماشەللایان لێبیت دوو پاشا بوون بەرەوشتی جوان و نەینی پاک بەدواى یەكدا چوون و یەكێکیان حەنەفی و ئەوی تریان شافعی بوو، خوای گەورە بەهۆی ئەوانەوه هیچ نەزانیهکی نەهێشت، نۆرەدین سەرچاوهی هەموو ئەوو خێرەیه و بەدادگەری خۆی زەمینە سازی کردو بەسام و شکۆی لەولاتدا چەسپاندنی، لەگەڵ زۆری ناکۆکی و فراوانی ولاتدا، هیند ولاتی ئازادکرد تا بتوانیت بەهۆیەوه درێژە بەتیکۆشان بەدات و ریخۆشکەر بوو بۆ دواى خۆی و بۆ درێژەدان بەریگەکەى، بەلام سەلاحەدین تیکۆشانی زۆرترو ولاتی زیاتر ئاوه دانکردهوه و ئارامیگرت و خۆپراگری نواندو و چانی نەداو سەنگەری چۆلنەکرد، خوای گەورەش بەنرخترین ئازادسازی خەلاتکرد که ئازادکردنی بەیولمەقدیس بوو، دەسا خوای گەورە لێیان رازیبیت چەند شیاون بۆ وتەى شاعیر: یەكەم چی هێشتۆتەوه بۆ دواى خۆی^۲، هەرۆهە عمادالدین الکاتب دەربارەى نۆرەدینو سەلاحەدین دەلێت: ئەوان ئیسلامیان نوێ کردەوه دواى کۆن بوونی^۳، بینای یەکتاپەرستی بەرزکردهوه دواى داروخان، پاش ئەوانیش خوای گەورە ئیسلامی پالپشت کرد بە الملك الظاهر رکن الدین^۴.

۴- یەكخستنی نومەت لەرێی هێژەوه: رووداوهکان باس لەوه دەکەن که موسڵمانان لەکاتی دەستپێکردنی جەنگەکانی خاچپەرستیدا پەرتەوازه و چەند دەولەتیکى بەش بەش بوون، بەلکو چەند میرنشینیکی دژ بەیەك و ناکۆکبوون، ئەوه بوو نۆرەدین مەحمودەت و نومەتی

^۱ کتاب الروضتين فی أخبار الدولتين (۴۱/۱).

^۲ هەمان سەرچاوه (۴۱/۱).

^۳ مەبەستی کۆن بوونی تیگەیشتنە ئەنێن نەك خودی ئاین، چونکە ئیسلام هەمیشە نوێیە و کۆن نابیت.

^۴ مفرج الکروب (۱۹۳/۲)، دروس و تأملات فی الحروب الصلیبية، ل: ۱۳۲.

له سەر جیهاد کۆکردوه به دواندنیان به به لگه‌ی شەری دەرباره‌ی یه‌کێتی و ده‌ستگرتن به‌ئاینی خواوه‌و کۆبونه‌وه به‌ کوشتاری خاچه‌رسته‌کان به‌ پاککردنه‌وه‌ی شوینه‌ پیرۆزه‌کان، رووداوه‌کانیش سه‌لماندنیان که‌یه‌کخستنی ئومه‌ت ته‌نها به‌هیاو ئاواتی خواستنی گه‌لان به‌دی نایه‌ت به‌حه‌زو ئاره‌زوشیان نییه‌، به‌لکو پێویستی به‌بوونی فه‌رمانه‌وه‌ی دلسۆزو باوه‌پدارو یه‌کتا په‌رست هه‌یه‌ که‌ به‌دلّ تامه‌زۆی یه‌کخستنی ئومه‌ت بی‌ت نه‌مه‌ش به‌هه‌ولێ کرده‌یی بیوچان و تیکۆشانی به‌رده‌وام به‌گیان و مالّ و جه‌سته‌ ده‌بی‌ به‌لکو له‌مه‌ش تیپه‌ر ده‌بی‌ت به‌کارهێنانی هێزو رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی بانگخوازانی جیا‌بوونه‌وه‌ و پارچه‌ پارچه‌ بوون به‌بی‌ ئه‌مه‌ هه‌رگیزه‌کێتی و یه‌کگرتن روونادات، پاش ئه‌م پێشه‌کییه‌ کورته‌ سه‌یرنییه‌ ئه‌گه‌ر ببینن نوره‌دین مه‌حمودی کوپی عیما‌الدین زه‌نکی و بنه‌ماله‌ی زه‌نکی به‌گشتی و بنه‌ماله‌ی ئه‌یوبییش، له‌پێشه‌وه‌ی هه‌موواندا سه‌لاحه‌دیی ئه‌یوبی ئالای یه‌کبوونیان به‌رزکردۆنه‌وه‌ و یه‌کبوونی ئومه‌ت هه‌تاوه‌کو به‌یه‌کریز رووبه‌ر، وی دوژمنه‌ داگیرکه‌ره‌کان بووه‌ستیت و یه‌کخستنی له‌سه‌ر جیهاد له‌پێناوی خوادا، زۆر شیلگی‌رانه‌ کاریان ده‌کرد به‌ یه‌کخستنی و کوشتاری توندو جه‌نگی زۆریان به‌ریاکرد هه‌تاوه‌کو ولاته‌کانیان ئازادکردو ئه‌میره‌کانیان ملکه‌چ کرد به‌ یه‌کێتی و یه‌کبوون و تاریشیان وه‌ک روژی روناک ئاشکرا بوو، له‌هه‌مان کاتیشدا زۆر یه‌کلاکه‌ره‌وه‌و بی‌ دوو دلّی بوو یان ده‌بی‌ به‌لّی به‌ یه‌کێتی بکری‌ت یاخود ئه‌و کاربه‌ده‌سته له‌سه‌ر کار لابری‌ت^۱. هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی له‌سالی ۵۸۰ه‌ پێش جه‌نگی حطین و پێش رزگارکردنی قودس و تاریکی ئاراسته‌ی زینه‌دین یوسف کوپی زینه‌دین عه‌لی کوچک له‌ئه‌رییل و ناوچه‌ و قه‌لاکانی ده‌رووبه‌ری که‌ تیایدا هاتبوو: خوای گه‌وره‌ له‌زه‌ویدا به‌رقه‌زاری و سه‌رکه‌وتوی کردوین به‌ سه‌رخستنی هه‌ق و بالاده‌ستکردنی و جێبه‌جێکردنی فه‌زه‌کان ئیمه‌ش پیمان باشه‌ فه‌زێ جیهادله‌پێناوی خوادا پێش بخه‌ین هه‌تاوه‌کو ریگی یه‌رونبکه‌ینه‌وه‌ و روبکه‌ینه‌ دوژمنانی ئاین و باوه‌پداران له‌ولاتانی موسلمانه‌وه‌ بانگهێشت بکه‌ین به‌رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی دوژمنانی ئیسلام، ریزه‌کانیان یه‌کبخه‌ین به‌بۆه‌رزکردنه‌وه‌ی ئالاکه‌ی له‌زه‌ویدا هه‌تاوه‌کو له‌ئاسمانه‌وه‌ سه‌رکه‌وتیمان به‌بیری‌ت، جا هه‌ر که‌سێک یارمه‌تیمان بدات به‌ جێبه‌جێکردنی ئه‌م فه‌ززه‌ و ده‌سخستنی ئه‌م چاکه‌یه‌ ئه‌وه‌ خه‌لاتی باش ده‌کری‌ت و ده‌ستخۆشی خۆی وه‌رده‌گری‌ت، هه‌ر که‌سێکیش خۆی بدات به‌زه‌ویدا شوین ئاره‌زوی بکه‌وێت و پشت له‌ئاینی راست هه‌لبکات ئه‌وا ئه‌گه‌ر تۆبه‌ی کردو و گه‌رایه‌وه‌ ئه‌وه‌ په‌سه‌ندی

^۱ تأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۱۲۶.

دهكه‌ين و نه‌گه‌ر سوريش بوو له‌سه‌ر گومرایی نه‌وا له‌كاریده‌خه‌ين و لايده‌بين^۱. نه‌وه تا هه‌مان ميژوو نه‌مړو خوی دووباره ده‌کاته‌وه و موسلمانان کان يه‌ک نوممه‌ت نين و هيچ ده‌وله‌تتيگان نيبه‌که‌هوکمپرانيان بکات، بۆيه‌ په‌رته‌وازه‌بون و بارو‌دؤخيان له‌سه‌رده‌می جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستی خراپتره‌که‌ئيمه‌ باسی لي‌وه‌ده‌که‌ين و ولاتيان به‌ده‌ست دوژمنانiane‌وه‌يه‌و خيرو بيريان بو خویان نيبه‌، ته‌نانه‌ت رييازو ياساکانی دوژمنانيان به‌سه‌ردا سه‌پيئراوه‌.

ئيسلام پيويست ده‌کات له‌سه‌ر بانگخوآزانی يه‌کبوون که‌دژ به‌بانگخوآزانی جوداخوآزی بگوشن و بيانهيئنه‌ سه‌ر نه‌و ريگايه‌، خوای گه‌وره‌ش بي پيويسته‌ له‌به‌نده‌کانی^۲.

۵- **يه‌کبوون خواستیکی جه‌ماوه‌ری گشتييه‌ و فه‌رمانه‌روايه‌کی جوداخوآز ناتواني‌ت ريگرييت له‌به‌راه‌به‌ريدا**؛ کاتيک فه‌رمانه‌روای ديمه‌شق ناماده‌نه‌بوو پيشوآزی له‌سه‌لاحه‌دين بکات، چونکه‌ حه‌زی له‌يه‌کگرتن و تتيگوشان دژ به‌خاچه‌رسته‌کان نه‌بوو خه‌لکی ديمه‌شق نه‌م لاوآزی نواندنه‌يان لي‌قبول نه‌کردو پيشوآزيان له‌سه‌لاحه‌دين و سوپاکه‌ی سه‌لاحه‌دينيان کردو جه‌ماوه‌ر بوو به‌لايه‌نگری سه‌لاحه‌دين و ده‌سه‌لاتی که‌وته‌ ده‌ست^۳، نه‌وه‌تا سه‌رخه‌کی مه‌لوك که‌فه‌رمانه‌روای قه‌لاي حارم بوو و رازی نه‌بوو راده‌ستی سه‌لاحه‌دينی بکات کاتيک که‌سه‌لاحه‌دين به‌نامه‌ نه‌و داوايه‌ی پيشکه‌شکرد، بو يه‌کخستنی هي‌زی موسلمانان کان دژ به‌خاچه‌رسته‌کان، نه‌وه‌بوو رازينه‌بوو و ناردي به‌دوای خاچه‌رسته‌کاندا هه‌تاوه‌کو بيپاريژن له‌سه‌لاحه‌دين، به‌لام کاتي سه‌ريازه‌کان نه‌مه‌يان بيست راپيچی زيندانيان کردو نامه‌يان ناردي سه‌لاحه‌دين و داوای هاتن و په‌نادانيان لي‌کرد، نه‌ويش وه‌لامی دانه‌وه‌و قه‌لاکه‌يان ته‌سليم‌کرد^۴.

۶- **يه‌کيتی نيوان ميسرو شام و گرنگی**؛ يه‌کيتی نيوان ميسرو شام ناسه‌واری باشی هه‌بوو له‌سه‌ر موسلمانان، چونکه‌ نه‌وه‌ به‌ره‌يه‌کی جه‌نگو بنکه‌يه‌کی جه‌ماوه‌ری به‌هي‌زو به‌رفراوانه‌ بو به‌رپه‌چدانه‌وه‌ی خاچه‌رسته‌کان چونکه‌ نه‌گه‌ر بيانويستايه‌ هي‌رش بکه‌نه‌ سه‌ره‌ر ناوچه‌يه‌ک له‌ميسريان له‌شام نه‌وه‌ سوپای ناوچه‌که‌ی تر له‌ناماده‌ باشيدا بوو بو کۆمه‌کی کردن و به‌رگريکردن لي‌ی چ به‌ناردنی سوپای شام بو جه‌نگکردن شان به‌شانيان ياخود به‌کردنه‌وه‌ی به‌ره‌يه‌کی نوئی جه‌نگ بو بلاوه‌پيکردن و لاوازکردنی هي‌زه‌کانی دوژمن و

^۱ کتاب الروضتين (۲/۳۲، ۳۳)، مفرج الکروب (۲/۱۶۳، ۱۶۴).

^۲ دروس و تأملات في الحروب الصليبية، ل: ۱۳۷.

^۳ الكامل في التاريخ، دروس و تأملات، ل: ۱۳۸.

^۴ الكامل في التاريخ، دروس و تأملات، ل: ۱۳۸.

که مکردنه وهی فشار له سه‌ریان، به هه‌مان شیوه‌ش نه‌گه‌ر ده‌ستدریژی بکرایه‌ته سه‌ره‌ر ناوچه‌یه‌کی شام سوپای میسر له‌ئاماده‌باشیدا بوو بۆیه‌رگریکردن له‌براکانیان، ژیاننامه‌ی سه‌لاحه‌دینیش بۆمان روونده‌کاته‌وه که‌چۆن سوپای شام و میسر هاوکاری یه‌کتریان ده‌کرد بۆ جه‌نگکردن دژ به‌خاچه‌رسته‌کان به‌تایبه‌ت له‌فه‌تحی عه‌سقلان و شاره‌کانی که‌نار ده‌ریا یاخود به‌رگریکردن لێیان^۱. ئه‌وه‌بوو سه‌لاحه‌دین توانی یه‌کیتی به‌دیبنیت هه‌ندی جار به‌شیوازی دبلوماسی و هه‌ندی جاریش به‌هه‌ر شه‌و و تۆقاندن، هه‌ندی جاریش به‌کرده‌یه‌کی سه‌ربازی سنوردار، یه‌کیتی نیوان میسر و لاتسی شامی به‌دیبه‌تانه‌که‌ل به‌شیکی به‌رفرانی ناوچه‌ی فوراتدا، هه‌موو هیزه ئیسلامیه‌کان پابه‌ند کرد هه‌تاوه‌کو سنوری و لاتسی عه‌جم، به‌به‌شداریکردن له‌جیهاددا دژی خاچه‌رسته‌کان، ئه‌و کاره‌شی به‌ئه‌نجام گه‌یاند بۆ ئه‌وه‌ی جیهاد راگریت و کرده سه‌ربازیه‌کان به‌سه‌رکردایه‌تی خۆی یاخود ئه‌میره‌کان به‌رده‌وام بوو له‌بنکه‌ی سه‌ره‌کیه‌وه له‌دیمه‌شق^۲.

۷- القاجی الفاجل و هه‌وله‌کانی بۆ یه‌کخستنی موسلمانان: قاضی فاضل ئه‌و زانا گه‌وره‌یه‌ بوو که‌کاریگه‌ری هه‌بوو له‌سه‌رده‌وله‌تی سه‌لاحه‌دین، سه‌لاحه‌دینیش راویژی پێده‌کردو به‌بۆ ئه‌و هیچ کاریکی ئه‌نجام نه‌ده‌داو هیچ کارو رازیکی دلێ لێنه‌شارده‌وه^۳، پینوسی قاضیش هۆکاری سه‌رکه‌وتنه‌ سیاسی و هزری و راگه‌یاندنیه‌کانی ده‌وله‌تی سه‌لاحه‌دینی بوو چ له‌به‌رده‌وامبوون و په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل خه‌لیفه‌ی عه‌باسیدا، وه‌ک پێشتر باسمانکرد یاخود په‌یوه‌ندی و پێکه‌وه‌بوونی له‌گه‌ل ئومه‌تی ئیسلامیدا له‌رێی وه‌رزی حه‌جه‌وه، سه‌لاحه‌دینیش ئه‌رکه‌ کارگری و کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و ئاسایشیه‌کانی له‌میسردا پێده‌سپاردو ئه‌ویش به‌باشترین شیوه ئه‌نجامی ده‌دا، هه‌روه‌ها نامه‌ی بۆ ده‌ناردو داوای فتوای لێده‌کرد له‌زۆر کاروباردا، ئه‌مه‌ش چه‌ند به‌شیکی ئه‌و نامه‌یه‌یه‌ که‌ له‌ القاضی الفاضله‌وه تێردراوه بۆ سه‌لاحه‌دین له‌شامدا.

أ- شورا و جه‌ساری قاهیره: سه‌باره‌ت به‌شورای قاهیره ئه‌وه به‌و شیوه‌ی که‌گه‌وره‌مان فه‌رمووی ده‌ستپێکراوه و بیناکه‌ی به‌رزبوته‌وه و به‌به‌رچاوه‌وه‌یه و به‌ته‌نیشته‌ رێگه‌ی که‌ناردا بردومه‌وه، خوای گه‌وره‌ش ته‌مه‌نی گه‌وره‌مان درێژ بکات هه‌تاوه‌کو وه‌ک پشتوینیکی چه‌ماوه به‌ده‌وری ئه‌و دوو شاره‌دا بیبنیت، به‌لکو بازنه‌یه‌ک بێت که‌ ده‌ستی ئیسلامی پێ رازینرێته‌وه، ئه‌میر

^۱ صلاح الدين القائد وعصره، ل: ۲۰۳.

^۲ البداية والنهاية (۱۶/۵۷۶).

^۳ كتاب الروضتين (۲/۶).

بهاالدين قهراقوشيش به خۆى و پياوه كانيه وه قۆليان ليته لماليوه و به رده وام له خه ميدان به پيچه وانه ي هاوشيوه كانى، زۆر رۆح سوكانه كارده كات له گه ل ئه وه هه مووه ئه ركه گرانه ي كه له سه رشانیه تی له ريكخستنى كاروبارى خه لكيدا^۱.

ب- **دهرباره ي مافى لى سه نده نه وه ي دادوه رى وه زه زا له شرفا الدين كورى ابى عسرونوه**: كاتيك كه چاوى له ده ستدا چوو بۆ لای كورپه كه ي وتى: مه سه له كه له دوو شت به ده ر نيه، خواى كه وره ش خۆى باشترين به شيان بۆ كه وره مان دياريبكات، نايبت ئه م ته نگاوييه ش له بىر بكه ين كه هيج پاشايه ك له پاشاكانى ئيسلام پيى نه كه يشتوه يان ده بيت مه سه له كه به ناوى باوكيه وه بمينيته وه به جۆرئك كه راي وه رگرئت و راويژى پيى بگرئت و فتواو به ركه تى وه رگرئت و كورپه كه ي بيت به جينشيني، به لام ده بيت سزادانا يان بكه ينه مه رج له يه كه م هه له و تيگه وتنداو به يه كه هه له له سه ر كار لايان به رين، چونكه به هۆى خۆشويستنى مملانيئوه مرؤف ده كه ويته ده ستخستنى كارى چا كه وه، ده بيت مه سه له كان بسپيژدرئت به پيشه وا قطب الدين چونكه ئه و پاشما وه ي زانگا كه وره كان و پيشه نكي ها وه لانه و نابى كه سيك له ولاتدا پيش بكه ويث نه گه ر په لى له وه به رزترنه بيت له زانستدا^۲.

ج- **نامه يه ك ده باره ي پاساو هينا نه وه بو دوا كه وتن له جيه اند**: سه باره ت به نيگه رانى كه وره مان بۆ ئه و كاتانه ي كه به فيرؤنه پوات دور له وفه رزه ي كه له پيئاويدا له مال ده رچوه، و به رده وامى كۆسپه كان كه كۆتاييان نيه ئه وه گه وره مان نيه تى باشى خۆى بۆ ده نوسرئت، ئاياخواى كه وره زانانيه به نيازى به نده كه ي؟، خواى كه وره ليپرسينه وه له گه ل مرؤف دا ناكات له سه ر تيروته واويى كاره كانى، چونكه ئه وه به ده ستى مرؤف نيه به لكو نيه ت گرنگه و پرسىار له تواناى كه سه كه ده كرئت و به پيى تواناى داواى لى ده كرئت، جا له به رئه وه ي كه گه وره مان هۆكاره كانى جيهادى به كار هينا وه و ريخۆشكهرى بۆ كردوه ئه وه هه ر له تاعه تى په ره وردگاردايه به رده وامى و پاداشتيشى به پيى ماندوبونيه تى، چونكه حج بۆيه گه وره و گرنگه له به رئه و ماندوبونيه ي كه تيايدايه جا ئه گه ر كه وره مان هه مووشويته گرنگه كانى له چه ند رۆژئكدا ئازاد بگرايه و مه سه له ي نيوان موسلمانان و بى باوه ران يه كلا بگردايه ته وه ئه وه ئه ركه كانى جيهاد كۆتاييان پيئده هات و نه ولا په ره پرچاكانه ي كه به مانه وه ي ناوسه نكه رو چا وه پروانى تۆماركراون ده پيچرانه وه^۳.

^۱ كتاب الروضتين (۶/۲).

^۲ كتاب الروضتين (۶/۲).

^۳ كتاب الروضتين (۶/۲).

د- دەرپاره‌ی یادی کورانی سولتان؛ پیش ولامدانه‌وه‌ی به‌شه‌کان، مزگینتی دده‌هین به‌وه‌ی که‌وه‌ک نهریت بو‌ه‌ته‌باو، خوای گه‌وره‌ ئه‌ و نهریت به‌ئیلّیت و سه‌لامه‌تی و ته‌ندروستی‌وله‌ش ساغی گه‌وره‌مان و کوره‌به‌پیزه‌کانی بگپرت‌ه‌وه‌ و خوای گه‌وره‌ هه‌والی خویشیان له‌گه‌وره‌ مانه‌وه‌ پی‌ بگه‌یه‌نی‌و له‌وانیشه‌وه‌ هه‌والی خویش بگه‌یه‌نیت به‌گه‌وره‌مان و زوو به‌دیداری به‌کترشادیان بکان... چونکه‌ ئه‌وان خویشی و جوانی دونیان و گول‌وره‌یحانی ژیانن، ئه‌و دلّه‌ش که‌توانای دوری ئه‌وانی بو‌ییت دلّیکی گه‌وره‌یه‌، دلّیکیش رازی بو‌ییت به‌بیستنی هه‌والیان ئه‌وه‌ دلّیکی خاوه‌ن قه‌ناعه‌ته‌، چاویکیش له‌دوری ئه‌وان خه‌وی لیکه‌وتبیت خه‌والّه‌، پاشایه‌کیش دانی به‌خۆداگریتیت وه‌ک ئه‌وان خۆپراگریتیت ئه‌وه‌ ئارامگرو خۆپراگره‌، نیعمه‌تی خواش بۆیان خۆی له‌ژبانی خویشگوزهرانی‌دا ده‌بینیت‌ه‌وه‌ و ئایا گه‌ردنی گه‌وره‌مان بیرگی گه‌ردانه‌ و ملوانکه‌کانیان ناکاته‌وه‌؟ چاوی تینوی بینینیان نییه‌؟ دلّی لێنادا بۆ دلّیان؟ حه‌قی گه‌وره‌مانه‌ (خوا ببپاریزیت) که‌بلّیت:

وما مثلُ هذا الشوق تحمل مضغة
ولكن قلبي في الهوى بقلوب

له‌نامه‌یه‌کی تریشدا ده‌لّیت: پاشا کوره‌کانی له‌پاریززای و سه‌لامه‌تیدان یاخوا ئه‌و پاریززای و سه‌لامه‌تیه‌یان لێهه‌لنه‌گریت، شکۆمه‌ندی سولتانیشیان پیوه‌دیاره‌، هه‌موو ئه‌میره‌کان به‌وشیوه‌ن و ملوانکه‌که‌ هه‌مووی گه‌وه‌ره‌وه‌ هه‌ریه‌کیکیان وه‌ک موروی گه‌وره‌ و پیشه‌وه‌یه‌ و هیچ کامیان له‌ سه‌لامه‌تی و ته‌ندروستی و پاریززایه‌ به‌ده‌ر نییه‌... خوای گه‌وره‌ ته‌مه‌نی گه‌وره‌مان دریز بکاته‌تاوه‌کو له‌نه‌وه‌ی ئه‌وان ئه‌وه‌ ببینیت که‌به‌ پیره‌یان(ره‌حه‌می وای لیبیت) بینویه‌تی له‌خانه‌واده‌ی خۆی و له‌سکی چواره‌میاندا، ئه‌و سوارچاکه‌ مه‌زنانه‌ی جه‌نگ، که‌پاشان ئیسلام بوون و هه‌ریه‌کیکیان کیسرایه‌ک بوو بۆ ئیسلام:

وما فيهم عتد العلاء صغير
وصغار أبناء الكبار كبار

ئه‌وان ئه‌ستیره‌کانی زه‌وی و نه‌وه‌یه‌کن له‌یه‌ک سوارچاکی هی‌زو خواپه‌رستی له‌روژی رووبه‌روو بوونه‌وه‌ و روژی وه‌ستان له‌به‌رامبه‌ر په‌روه‌رداردا.

ه- ئه‌و نامه‌نه‌ش؛ ئه‌وه‌ی که‌فه‌رمانی پیکراوه‌ وه‌ک نه‌هیشتنی خراپه‌ ناشکرکان و لابردنی هۆکاره‌کانی و داخستنێ ده‌رگا‌کانی و پاراستنی هه‌رپاکی‌ک و پاککردنه‌وه‌ی هه‌ر له‌که‌دارێک،

¹ کتاب الروضتين (۸/۳).

² کتاب الروضتين (۹/۳)، المبتوتة: ئه‌و ژنه‌یه‌ که‌ته‌لاقیکی ناته‌واو دراوه‌.

نه وه خوای گوره پاداشتی گوره مان بداته وه پاداشتی که سیک توره بیت و بیانه ویت رازی بکن، خه لکیش بخاته سه ریپازی شهر و نه ده بی خوی^۱.

و- **دوره یاری لاپردنی باج و مالیات له سه حاجیه کان:** له مرگینانیه که حاجیه کانی میسرپیشتر هاوشیوه یان نه دیبوو، هیچ پاشایه کیش له پاشا کانی ولاتی میسر شانازی وای تۆمارنه کردوه، نه ویش نه مانی باج کۆکه ره وه کانه له شاری جدده و ناوچه کانی تر، به سه بقو^۱ نه م کارهش که به لگه له سه ریپچه وانه که یه بوو نه مهش پاداشتی زیاتر ده کات، چهنه زوره نه و رزق و روزیبه ی که خوای گوره له سه رده سستی گوره مان به خشی به خه لک، چهنه شیواوه که شوینی خوی له خزمهت نه و دوو حه رمه په روزه دا دیاریبیکات، که خه لکانی خاوه ن توانا ده سته برداری بوون، بیبه شیش نه و که سه یه توانای هه بوو بیت و هه لی له ده سته دبیت له گه وره شمان شاراوه نیبه که فره نجه کان چهنه گرنگی به قودس ده دن و له وشکانی و ده ریاوه به که شتی و پشتی و لآخ و له ناشتی و جهنگو له دورو له نزیکه وه هه ولی بقو ده دن و ده پیاریزن و له به رامبه ر موسلماناندا و په له ده که ن له سه رخستنی دانیشتوانه که یدا و به مال و گیان به در یژای رۆژگار په ناده گرم به خوا و له وه ی که له گومراییدا به رچار و روون بن و نیمهش له راستی دور که وینه وه و به م هه موو توانایه وه نه توانین لا له دانیشتوانه که ی بکه یینه وه^۲ به ندهش له سه ره تای ره جه بدا به پشتیوانی په روه ردار ده یه ویت سه فهریکات بقو حیجاز بقو نه نجامدانی فره یزه ی حه ج به قسه و کردار نه و خه لکهش که نه مسال ده یانه ویت له وه ستانی هه ییندا به شداربن و له نه مانی باج به هره مند ببن له ژماره نایه ن، گه وره شمان له پاداشتا له گه لیاندا هاو به شه بادلخوش بیت به وه ی که پاشا کان مال ه کانیا ن بقو روخان ناوه دان کردۆته وه، به لام نه و مالی په روه ردارگی ناوه دان کرده وه خوای گورهش به میهره بانی خوی مالی نه و ناوه داند ه کاته وه پاشا کان چهنه شهرمه زارن له به رده م پیغه مبه ردا (ﷺ) له کاتیکدا که مته رخنه من له به رامبه ر تیرکردنی دراوسیکانی له م سالدا^۳.

نه م حه جهش له سالی ۵۷۴ هک دابوو، له سالی ۵۷۶ هک قاضی الفاضل مؤلته ی له سه لآحه دین خواست بقو حه ج و سولتانیش رازیبوو و نامه یه کی بقو نوی که له یه که م دیردا پاش بسم الله

^۱ هه مان سه رچاوه (۹/۳).

^۲ البرق الشامی (۱۰۶/۳)، کتاب الروضتین (۱۱/۳).

^۳ کتاب الروضتین (۱۱/۳).

نوسیوی: به پشتیوانی خوی گه وره، خۆزگه منیشتان له گه ل بوايه هه تاوه کو سه رفرازی گه وره م دهسته و تايه^۱.

له ريوايه تيكي تريشدا هاتوه كه سولتان سه لاهدين وه لامى داواكهى القاضى الفاضلدا نامه يكي نوسى له سالى ۵۷۴هـ ك تاييدا هاتبوو: نامه ي قاضى الفاضلم پيگه پشت كه باس له وه دهه كات كه به نياز هه ج بكات، خوي گه وره پيرۆزى بكات له ده رياوه نه چي ت له العسكروه به ره وه ئه يله بروت وه له ويشه وه به ري بكه وي ت و سه ربازه كان شه ويك له ئه يله دا به ئي لايته وه و شه ويكيش يان كه متر له ارم، له قاطع ارم يش شه ويك، به م شي وه يه دوركه وي ته وه و به پشتيوانى په ره ردگار مه ترسى له سه رناميني ت، دو وه ميش: ده ستى ده گري ت و سو يندى ده ده ي كه نه بي ته هاوسى، سني به ميش: له سامانى الجوالى سى هه زار دينارى پي ده ده يت و پي ده له يت: ده بي ت ئه مه به ده يت به خه لكى مه ككه و مه دينه به ناوى منه وه نه ك خوت، ئه مه شتي كه ده بي ت بي كه يت چونكه، خه لكى ده بي ت وابكه ن و ئيمه ش ده بي ت بي به خشين، ئه گه ر وتيشى: ئه وشته كه مه، ئه وا تو ئه و ريژه يه م له پارهى خوت به قه رز پي ده، ئه گه ر ئه مانه نه كات، مؤله تي چونى پي تاده م بو حه ج و به و مه رجان ه نه بي ت، ئه گه ر ويستيشى بابي ت بو شام، چونكه من شوين و مالى ترم نه ماوه جگه له شام هه تاوه كو خوي گه وره نيوانى ئيمه و فه ره نه جه كان يه كلاده كاته وه: ﴿وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلَتْ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾ (الأعراف: ۸۷). پاش گه رانه وشى قاضى فاضل نامه يه كى نوسى بو زانايانى مه ككه: خوي گه وره حي جان تي رئاو بكات و كه عبه كه ي زيندوو راگري ت، ئه ي چهنده بيري مه ككه ده مه وه وه ناسه ي بو هه لده كي شم، له ناو چي ت كه سيك كه نه يه وي ت سه ردانى كه عبه بكات، خو شبه ختى بو كه سيك كه زانستى تيا داده خو يني،

آها عليها ليالٍ ماطر كن لنا
عسى الرياح اذا سارت مبلغة
الأأسى و غدلاتٍ من الحلم
توفى فقد غدر الأحاب بالدم

پاشان وتى: ئه و ريگه پيرۆزه ش چه ندين يوداوو قسه تاييدا روويدا كه هه موو ده رده دل بوو، له كو تايشدا به سه لامه ت گه شتين، كاتي ك له الكرك نزيك بوينه وه دوژمن هه ستاو نه يتوانى بگه ري ته وه يان خوي لابت، پاشان خوي گه وره له و كي شه يه ده ربازي كردين و گه شتينه ولاتى سولتان و

^۱ كتاب الروضتين (۲/۲۴)، وه ك نامازه يه ك به تايه تي: ﴿وَلَمَّا أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾

گه شتین به و رومه ته و له رووی گه شی بیبه ش نه بوین و فه زلیشیمان به رچا و که وت، بینیمان لهغه زادایه و جیهاد ده کات و کاته کانی له تیڅو شاندا سه رف ده کات و نیازه کانی به دیدیتیت^۱.

ز- **ناره زووی سه لاهه دین بو چه جکردن له سالی ۵۷۶ کدا**: عماد ده لیت: له ره جه بدا

نیردراوه کانی دیوانی عه زیزی ناصری صدرالدین شیخی شیخه کان، أبو القاسم و له گه لیشیدا شهاب الدین بشیر گه شتن که تاییه ت بوون به ریپیدان و خه لاتکردن و پۆستی نوی پيسپاردن نیمه ش به ریزو شکوه پیشوا زیمان لیکردن، سولتانیش بو پیشوازی کردن و لآخه که ی بوو و مزده ی به رزبوونه وه به روخسارییه وه دیاربوو، کاتی نیردراوه به پریزه کان پنی گه یشتن و ریزو به گه وره گرتنی له سه ر پتویست بوو، له نه سه په که ی دابه زی و ملکه چی و بچوکی نواندو نیردراوه کانیش دابه زینو سلاوی نه میری باوه پدارانیان پتیه یاندو نه ویش نه رکه که ی قبولکردو زه وی ماچکرد پاشان سواری و لآخه کانیان بوون و چوونه ناو شار^۲. نه وه بوو سولتان له صدر الدین وه هاو پتیه کی دلسوزی ده سته که وت، پتیشتریش نیازی سه ردانی ولاتی میسری هه بوو له ریگه ی نه یله و الیریه، بویه داوایکرد له الشیخ الشیوخ که هاو پتیه تی بکات و هانیشیدا بو سه ردانی گوپی شافیعی (خوای لی رازی بیت) وتی: نه مسال ده مه ویت حه ج بکه م و له گه ل ئیوه دا بیمه قاهره به مه رجی مانه وه ی دوو رۆژ، به لام نایه مه ناویانه وه، به لکو له التربة الشافعية ده مینمه وه و له ویشه وه به ره و ده ریای عیذاب به پریده که وم^۳، به لکو رۆژی مانگی ره مه زان له مه ککه بگرم، نه وه بوو نه وه یان بو جیبه جیکردو هاو پتیکانی گه پرانده وه بو به غدا، هه تا وه کو له ریگه ی نه و یوه بین بو حجاز، نه وه بوو شهاب الدین گه پایه وه و له وه لامی نامه که یدا ئاهازه به وه ده کات ضیاء الدینی شاره زور نیردراویشی له گه لدا بوو، عمادیش نامه یه کی نوسی بو الدیوان که تیایدا هاتووه، خزمه تگوزار به ره و ولاتی میسر به پتیه که وتووه بو به سه رکردنه وه و سه رنجدانی بارودوخی، پاشان داوای کومه کی په روه ردگار ده کات بو به جیگه یاندنی حه ج و دواتریش ده گه پتیه وه بو جیهادکردن دژ به دوژمنانی^۴. القاضی الفاضلیش له بری الملك العادل نامه یه کی نوسی بو یه مه ن و پیپراگه یاندن که پاشا کانی رۆژه لات هاتونه ته ژیر رکیفی سه لاهه دین و نه ویش سوره له سه ر سه ردانی میسرو گرتنی مانگی ره مه زان تیایدا، دواتریش نه نجامدانی حه جی مالی خوا، هه روه ها فه رمانی پیکردن

^۱ کتاب الروضتین (۲/۲۵، ۲۶).

^۲ کتاب الروضتین (۲/۶۶).

^۳ نه وه ریایه که له زه وی عه ره به وه دریز ده بیته وه بو جدده و له ویشه وه بو یه مه ن.

^۴ سنا البرق الشامی (۱/۲۵۴، ۲۵۳).

که سامان و که ل و په لی زور بینن بۆ مه ککه^۱، ههروهها قاضی نامهیهکی نوسی بۆ نه میری مه ککه و یه نبوع و ناگاداری کردنه وه هه تاوه کو نامادهیی خۆیان وه رگرن^۲، ههروهها نامهیهکی نوسی بۆ سولتان سه لآحه دین و تیایدا هاتیوو: خوای گه وره پاشاکان له دهوری شمشیره که ی کۆیکاته وه و خه وی دوژمنانی بزپینی و خه لگی موسلمان دلتیا بکات به دادگه ری و حه جی گه وره شی بکات به نسیب و به ناماده بونیشی شوینه که ی برا زینتیه وه، خوای گه وره ش ریزی ته وا و بیه خشیت به وه فده که ی میوانانی ماله که شی بۆ پیکبخت^۳، له م سه لآه دا، پاشان پیرۆزبای پشتیوانی په روه ردگاری لیکرد به و خۆشه ویستی جیهاده ی که خستویه تیه دلیه وه، نه وه ی که له ولاتی نه رمن و شوینانی تردا نه نجامی داوه و نه و و حه جه ی که به نیازه نه نجام بدات، خوای گه وره به ناواتی خۆی شادی بکات^۴. وادیاره سولتان حه جی له گه ل شیخی شیخه کاندای بۆ هه لگه وت، به لام دواتر کاریک بووه ریکر له به رده میداو بواری پینه دا^۵.

ح- نه خۆشکه وتنی سه لآحه دین و کاریگه ری له سه ره روتی رووداوه گان: له سالی ۵۸۱ هه خۆشیه کی توندی توشبوو، به لام دانی به خۆیدا ده گرت و ئیش و نازاری دهر نه ده بری، هه تاوه کو نه خۆشیه که زۆری بۆهینا کاتیک گه یشته حه پران، له وی خیه تیان هه لدا و نه م هه واله ش له و ده وره به ردا بلا بوویه وه و خه لگیش ترسیان لینیشت و بیباوه پانیش قسه ی زۆریان هه لبه ست و باوه پدارانیش زور خه مییان بۆ ده خواردو ده ترسان، ابوبکر العادلی براشی له حه له به وه به پزیشک و ده رمانه وه گه شته لای و بینی ته وا و لواز بووه، بۆیه داوای وه سیه ت و دانانی جینشینی لیکرد، نه ویش وتی: گویم لینییه چونکه له داوی خۆم نه بوبه کرو عومه رو عوسمان و علی به جیدیلیم (مه به ستی العادلی برابه تی) که فه رمانه وای حه له ب بوو، له گه ل تقی الدین عه مری فه رمانه وای حه ماه که له و که له و کاته دا جینشینی بوو له میسر داو له وی له گه ل العزیز عثمان و الافضل علی کوپیدا نیشته جیبو بوو، پاشان نه زریکی کرد که نه گه ر خوای گه وره نه م جاره شفای بدات نه وه هه موو توانای ده خاته گه ر بۆ کوشتاری بیباوه پان و هه رگیز چیتر به رامبه ر به موسلمان ناچه نگه ی گه وره ترین خه میشی ده بیئت به نازا دکردنی به ی توله قدیس، نه گه ر بیئت و له پیتا و نه وه دا هه موو مال و مولکیشی دانا بیئت و ده بیئت

^۱ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۲ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۳ الخیف: لاپالی سه ختی چیاو شوینی هاتنه خواره وه ی ناوه.

^۴ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۵ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

نه لبونسی فه زمانه وای کرکیش بکوژیت به دهستی خوئی، چونکه له و به ئینه ی په شیمانی بوویویه وه که به سولتانی دابوو و په لاماری کاروانیکی میسری دابوو، پاره و پولی بردیوون و له گه ردنی دابوون و کوشتبوونی و وتبووی: کوا محمه ده که تان بۆ سه رتان ناخات؟ نه م هه مووه نه زره ش له سه ر داوای القاضی الفاضل بوو و نه و ریتمونیکرد بۆ نه م کاره، نه وه بوو خوای گه و ره شیفای داو نه و نه خووشیه ی له کوژکرده وه که بووه که فاره تی گونا هه کانی و به رزکردنه وه ی پله و پایه ی، به مه ش مژده و مزگینێ له هه موو لایه که وه هات و ولات رازینرایه وه سوپاس بۆ خوا^۱. القاضی الفاضلیش له دیمه شقه وه نامه یه کی نوسی بۆ تقی الدین عومهری جینشینی مامی له میسردا، که هه والی چاکبوونه وه ی سه لآحه دینمان پیگه یشتوه و نه م هه واله هه موو شوینیکی روناک کرده وه و نه خووشی باری کردو ناگری کوژایه وه و ته مومز ره وییه وه و ته نها ماوه یه ک بوو خوای گه و ره پاراستنی له زینانی، چونکه خوای گه و ره نزاکانی به زایه نادات و ناوه ستیت له وه لامدانه وه دا باگونا هیش پرسی گرتبیت و به ئینی ده روکردنه وه ی دوا ناخات با هه موانیش ناومید بووبن.

نعی زاد فیه الدهر میماً
وما صدق النذیر به لانی
فأصبح بعد بؤساء نعیماً
رأیت الشمس تطلع والنجوم

نه وه بوو گه و ره مان الملك الناصر به چالاکی و گه رم و گورپه وه دهستی دایه وه جیهاد و به هه شتی بۆ رازینرایه وه و لیپرسینه وه کرا و له پردی سیراط په پینه وه و ناخووشیه کانمان بینی که له ترسدا خه ریک بوو و شتر ده چوو به کونه ده رزید^۲، عیمادیش وه سفی نه خووشیه که ی سه لآحه دین ده کات و ده ئیت: ... سولتان هه رچه نده نازاری زیادی ده کرد هینده ی هیوای به لوتفی په روه دگار زیاتر ده بوو، هه رچه نده لاوازیشی ده ریکه و تابه هینده پشت به ستنی به په روه دگار به هیزتر ده بوو، منیش شه وو رۆژو به نه ئینی و ناشکرا له گه ئیدا بووم و له هه موو کاتیگدا وه سیه ته کانی پیده نوسیمه وه و پاره و پوله که ی به سه ر خه لکه باشه کاندایه شه ده کرد^۳. ره وشتیشی له کاتی ته ندروستی با شتر بوو و به ره وشته جوانه کانی مامه له ی له گه ل ده کردین و مه جلیسه که شی خالی نه بوو له خه لکی خاوه ن فه زل و خانه دان و پیانو چاک که قسه ی به هیزو به سویدیان له خزمه تیدا ده کرد، ماوه یه ک باسی حوکمه شه رعیه کان و ماوه یه کیش باس له شیعوو زمانی عه ره بی و مانای نه ده بی

^۱ البداية والنهاية (۱۶/۵۷۰).

^۲ البداية والنهاية (۱۶/۵۷۱).

^۳ کتاب الروضتين (۳/۲۳۸).

کاتانیکى تریش دهربارهى سهروهى و جوامیریبه کانی و خوئاماده کردن بۆ جهنگو جیهادو خیرو فهزلی جیهاد، ههروههانهزى کرد نهگه رخواى گهوره له مه نهخوشیه رزگاربیبکات نهوه بهرزگارکردنی بهیتولمهقدیسهوه سهرقال دهبیئتو، ههموو پارهو مالى لهو پیناوهدا سهرف دهکاتو دهبیئت ههموو تهمنه لهجیهادکردندا دژ بهدوژمنانى خواو بهخشینی مالو جیبه جیکردنی پهیمانو بردنهسهرى بهلینهکان سهرف بکات، چهند کاتیکیش لهشهویان رۆژدا پشووئى دهدا بۆ بیستنى رینمای پزشکیهکان، نهوهخوشیهش بۆ پاککردنهوى بوو لهگوناههکانى لهلایه نهپهروهردگارهوهو هۆشیارکردنهوى بوو لهخوى بیئاگای^۱. نهوهبوو خیرو بهخشینی بهردهوام بوو توانی نهوه بهلایه بهبهخشین و خیر دوربخاتهوهو بهلینهکانى بیاته سه^۲.

۸- مردنی چهند که سایه تیبه که گرنگ له م قوناغه دا:

أ- **کۆچی دوایی عیصمهت خاتون:** لهسالى ۵۷۲دا سولتان سهلاحهدين هواسه رگيرى لهگه ل خاتون عصمهت الدینی کچی معین الدین نهندا کرد که خیزانی پاشا نوره دین مهحمود بوو، پاشا خۆی لهقه لادا بهپیزو حورمهتهوه ژیاو سعد الدین مهسعودی برای ماره یکرد لهسهلاحه دین و قاضی کورپی نهبی عهسرونیش نامادهی ماره برینه که بوو، سهلاحه دینیش نهوه وه وشهوی دواتر لای مایه وه^۲، نه م خاتون ههش به کیک بوو لهباشترین و پاکترینی ئافره تان و خیرو چاکه ی زۆری دهکرد، نهوه بوو کۆگای حجر الذهب و خانه قای خاتونی لهباب النصر له بانیا سدا وه قفکردبوو، هه ره لهو شاره شدا لهقه د پالی چیاى قاسیوندا کۆچی دوایی کرد له نزیک گومه زى الشکرکسیه و له ته نیشت دار الحدیث الأشرفیهء الأتابکیه و چهن دین شوینی وه قف کردبوو وکۆچکردنیشی لهسالى ۵۸۱هـ دا بوو^۳.

ب- **کۆچیدوای نه میری گهوره سه عده دین مهسعودی کورپی معین الدین:** به کیک بوو له نه میره گه وره کانی سه رده می نوره دین و سه لاحه دین و برای خاتون عصمهت الدین بوو. کاتی سه لاحه دین ماره ی کرد له بهرامبه ردا خاتوو ره بیعه خاتونی کچی نه یوبی لی ماره کرد، که خویندنگی سه لاهی ده دریته پال له سه ر مه زه بی حه نه لیه کان، ته منی نه م ئافره ته درێژ بوو له سالى ۶۴۳دا کۆچی دواکردو دوايه مین که س بوو که له بنه ماله ی نه یوبیدا کۆچی

^۱ کتاب الروضتین (۳/۴۰۳۸).

^۲ هه مان سه رچاوه (۳/۲۴۰).

^۳ البداية والنهاية (۱۶/۵۱۸).

^۴ هه مان سه رچاوه (۱۶/۵۷۳).

دوایی کرد، نه مه‌ش له‌جه‌مادی دووه‌می سالی ۵۸۱هـ ک دا بوو به‌هۆی برینیکه‌وه که له‌گه‌مارۆی مینافارقیندا دووچاریبوو.^۱

ج- کۆچی دوایی تورانشای برای سه‌لاحه‌دین؛ له‌سالی ۵۷۶هـ دا برای سولتانی گه‌وره‌الملك المعظم شمس الدوله توران شاه‌ی کۆپی نه‌یوب کۆچی دوایکرد که ولاتی یه‌مه‌نی نازادکرد به‌فه‌رمانی سه‌لاحه‌دینی برای و ماوه‌یه‌ک تیایدامایه‌وه پاره‌و سامانیکی زۆری تیادا ده‌ستکه‌وت پاشان بوه جینشینی تیایداو به‌ره‌و لای سه‌لاحه‌دین به‌پیکه‌وت بۆ شام چونکه زۆر بیری ده‌کرد، له‌ریگه‌شدا چه‌ند دێپه‌ شیعریکی بۆ نارد که ابن‌المنجمی شاعیر بۆی نوسیوو کاتیك گه‌یشتنه ته‌یما ته‌یایدا هاتبوو:

فهل لأخي بل مالكي علم أثنى	اليه وان طال التردّد راجع
واني بيوم واحد من لقائه	للكي على عظم المزيّة بائع
ولم يبق إلاّ دون عشرين ليلة	وتجنى المنى أبصارنا والمسامع
لدى ملكٍ تعنوا الملوك اذا بدا	وتخشع إعظاماً له وهو خشع
كثبتُ وأشواقى اليك ببعضها	تعلمت التوايح الحمام السواجع
وما الملك إلاّ راحة أنت زندها	تضمُّ على الدنيا ونحن الأصابع ^۲

هاتنیشی بۆ لای له‌سالی هه‌فتاوه‌یه‌کدا بوو پیکه‌وه‌ش چه‌ند غه‌زایه‌کی گرنگو هه‌لۆیستیکی ستایشکراویان هه‌بوو ماوه‌یه‌کیش کردی به‌جینشینی خۆی له‌دیمشقدا، پاشان به‌ره‌و میسر به‌پیکه‌وت و کردیه جینشین له‌سه‌که‌نده‌ریه‌دا، به‌لام نه‌و کاره‌ی پینه‌کرا، چونکه ماوه‌ماوه‌ تووشی کولنج ده‌بوو، نه‌وه‌بوو له‌وئێ کۆچی دوایکردو له‌خویندنگه‌ی شامیدا نیژرا^۳ له‌کۆشکی نه‌میردا، توران شاه‌یش واته‌ پاشای رۆژه‌لات^۴، نه‌م پاشایه زۆر به‌خشنده‌و لیبورده‌و نازاو به‌جه‌رگو سامناک و ده‌رون گه‌وره‌و سنگ فراوان بوو، کاتیك هه‌والی مردنی گه‌شته سولتان سه‌لاحه‌دین خێوه‌تی له‌حمصدا هه‌لدا بوو زۆر دلته‌نگ بوو و شیعری شیوه‌ن و سه‌رخۆشی نه‌هۆنییه‌وه که پیشتر له‌به‌ریکردبوو.^۵

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه (۵۷۲/۱۶).

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۵۴۶/۱۶).

^۳ سیر اعلام النبلاء (۵۳/۲۱).

^۴ سیر اعلام النبلاء (۵۳/۲۱).

^۵ البداية والنهاية (۵۴۶/۱۶).

^۶ هه‌مان سه‌رچاوه (۵۳/۲۱).

د- کۆچی دواي پاشاي سهرکه وتوو عيزه دين فروخ شاي کوري شاهه نشاي کوري نه يوب: له سالي ۵۷۸هـ دا کۆچی دوايکرد، فه زمانه وای به عله به ک و جين شيني صلاح الديني مامي بوو، له ديمه شقدا، باوکی الملك الامجد به هرام شاي به عله به ککه دواي باوکی، فروخشايش نازارو جواميرو پاله وان و ژيرو زيره ک و چاک و به خشنده بوو، شاعيره کانيش ستايشي به خشنده بي و چاکه کاريان کردوو و يه کيک بووه له گه وره هاوه لاني شيخ تاج الدين ابي اليمن کيندي و چه ند ستايشيکي ده رباره ي هيه، له وه له ويستانه شي که به لگن له سه ر پياوه تي و ليه اتووي نه وه يه که رۆژنيکيان چوو ته گه رماوو حه مامه وه و کابرايه کي ده وله مهندي بينيوه که باريکي خراپي به سه ردا هاتبوو ته نانه ت به ده ستي لاشه ي داپوشيبوو، نه ويش به زه ي پيادا هاتوته وه و فه زمانيکرد به خزمه تکاره که ي که پؤشاک و راخه ري بؤ به ريئت و خؤشي هيس تريکي بؤ هيتاو هه زار ديناري پيشکه شکردو مانگانه بيست ديناري بؤ بريه وه، کابراش که هاته گه رماوه که وه هه ژارترين که س بوو، به لام که چوو ده ره وه ده وله مهنترين که س بوو، ده سا ره حمه تي خوا له مرؤفه ژيرو به خشنده کان بيت.

ه- کۆچی دوايي نه حمه د الرفاعي دامه زرينه ري ره فاعيه: نه حمه دي رفاعي پيشه وای خواناس و دنياه ويست و شيخي خوا ناسان، نه بو العباس علي کوري نه حمه دي رفاعي مه غريبو به طانحيه، باوکی له مه غريبه وه هاتبوو، له البطائح نيشته جيپوو له گوندي أم عبيده، هاوسه رگيري له گه ل خوشکي مه نسوري زاهيدا کردبوو، له و نافره ته ش شيخ نه حمه د و براکاني بوو، نه بولحسن قورئان خوین بووو پيشنوويژيشي بؤ شيخ مه نسور ده کردو کاتي کۆچی دوايکرد نه حمه دي کوري له سکی دايکيدا بوو، خالي په روه رده يکرد، ده لئين: له دايکبووني له سه ره تاي سالي پينچ سه ددا بووه، ده لئين: هاوپکاني سويندداوه که نه گه ر هه له يه کي تيا بيت ناگاداري بکه نه وه، شيخ عمر الفاروشي پيى وتوه: قوربان من عه يبيکت تيا به دي ده که م. ده لئيت وتي چييه؟ وتي: عه يبيته نه وه يه که ئيمه هاوپتتين، پاشان شيخ و هاوه لاني گريان و، هه روه ها وتي: نه ي عومه ر: نه گه ر که ستي سه لامه ت بيت هه مو سه رنشيه کاني هه لده گريت، ده لئين: نه گه ر پشيله يه ک له سه رده مي شيخ نه حمه ددا بخه وتايه ده مي داده خست و نازاري نه ده دا، پاشان داده نيشت و به ريی ده کردو ده يوت: هيچ نه بووه. هه روه ها ده لئيت نزکترين ريگه بؤ لاي په روه ردگار شکانه وه و زه ليلي و هه ژاري نواندن، فه رماني خوا به گه وره بزانيه ت و به زه يت به بنده کاني خوادا بيته وه و شوين سوئنه تي

پیتغمبر بکه ویت (ﷺ) ۱ . هرگیز له بهر گه وره و بهر پرسه کان هه لئه ده ستاو ده یوت:
سه بیرکردنی ده م و چاویان دل ره ق ده کات، أستغفر الله و داوای لیخوشبوونیسی
له پاره وردگار زۆر ده کردو زۆر به پیزو دلنهرم و دلنۆز بوو له وسالی ۵۷۸ هـ و له مانگی
جه مادی یه که مدا کۆچی درای کرد ۲ .

و- نه و شعرانه ی که و تراون:

أ- له جهنگی مرج عیوندا: شاعیر نوبین التعاویذی له ستایشی سه لآحه دیندا ده لیت:

لو لم تكدك برأبها المأفون	كاد الأعادی أن يصيبك كيدها
فتشف عن نظر لها مشفون	تخفي عداوتها وراء بشاشة
تدوي بغیظ ضدورها المدفون	دفنت حباثل مكرها فرددتها
أفضت اليك بسرّها المخزون	وعلمت ما أخفوا كان قلوبهم
في الغيب يظهر من وراء كمين	كمنوا وكم لك في كمين سعادة
بالنحس طائرهم بمرج عيون ۳	فهوت نجوم سعدهم وقضى لهم

وهه روهها له مۆنراوه یه داماتووه:

مأوى الطريد وموتل المسكين	أضحت دمشق وقد حللت بجوها
في عزة وشراسة في لين	لك عفة في قدرة وتواضع
الراورن عن أمم خلت وقرون	وأریتنا بجميل ضعك ماروی
بالمكرات فكنت خير ضمن ۴	وضمنت أن تحي لنا أيامهم

ب- نه وهی که نوسامه ی کور مونتقید له ستایشی سه لآحه دیندا وتویه تی:

وان كنت أكثرت فية الذنوبا	حمدت على طول عمری المشیبا
بعد العدو صديقاً حبيباً ۵	لأنی حییت الى أن لقیت

۹- هه لویستی زانیان به رامبه ربه و که سه ی که جنیو به هاوه لآن ده دات: له سالی ۵۷۶ دا
شاعیر یکی شیعه له به غدا ده ستگیر کرا به ناوی ابن قرایا که له بازاردا کومه له شعریکی دهوت
که تیایدا باسی هاوه لانی (ﷺ) به خراپه ده کردو جنیوی پیده دان و به سته مکاری ده زانین و

۱ سیر أعلام النبلاء (۷۹/۲۱).

۲ هه مان سه رچاوه (۸۰/۲۱).

۳ كتاب الروضتين (۳۳/۳).

۴ كتاب الروضتين (۳۴/۳).

۵ هه مان سه رچاوه (۴۳۳/۲).

د- دهرباره یادی کورانی سولتان؛ پیش ولامدانه وهی به شهکان، مزگینتی ددهین به وهی که وهک نه ریت بوئه ته باو، خوی گه وره نه و نه ریت به یلیت و سه لامه تی و ته ندروستی وله ش ساغی گه وره مان و کوربه به پیره کانی بگپته وه و خوی گه وره هه والی خوشیان له گه وره مانه وه پی بگه نی و له وانیشه وه هه والی خوش بگه یه نیت به گه وره مان و زوو به دیداری یه کترشادیان بکان... چونکه نه وان خوشی و جوانی دونیان و گول و ره یحانی ژیانن، نه و دلش که توانای دووری نه وانی بویت دلکی گه وره یه، دلکیش رازی بویت به بیستنی هه والیان نه وه دلکی خاوهن قه ناعه ته، چاویکیش له دووری نه وان خوی لیکه و تبیت خه والوه، پاشایه کیش دانی به خؤداگر تبیت وهک نه وان خؤداگر تبیت نه وه نارامگرو خؤراگره، نیعمه تی خوش بویان خوی له ژیانی خوشگوزهرانیدا ده بینیته وه و نایا گه ردن گه وره مان بیری گه ردانه و ملوانکه کانیان ناکاته وه؟ چای تینوی بینیان نیه؟ دلی لئاندا بو دلیان؟ حقی گه وره مانه (خوا بیپارزیت) که بلت:

وما مثل هذا الشوق تحمل مضغة
ولکن قلبي في الهوى بقلوب

له نامه یه کی تریشدا ده لیت: پاشا کوربه کانی له پاریزراوی و سه لامه تیدان یاخوا نه و پاریزراوی و سه لامه تیه یان لیهه لئه گریت، شکومه ندی سولتانیشیان پیوه دیاره، هه موو نه میره کان به وشپوهن و ملوانکه که هه مووی گه وه ره و هه ریه کیکیان وهک موروی گه وره و پیشه وه یه و هیچ کامیان له و سه لامه تی و ته ندروستی و پاریزراوی به ده ر نیه... خوی گه وره ته مه نی گه وره مان دریز بکاته تا وه کو له نه وهی نه وان نه وه بینیت که به پیره یان (ره حمه تی وای لیبت) بینویه تی له خانه واده ی خوی و له سکی چواره میاندا، نه و سوارچاکه مه زنانه ی جهنگ، که پاشان نیسلام بوون و هه ریه کیکیان کیسرایه ک بوو بو نیسلام:

وما فيهم عتد العلاء صغیر
وصغار أبناء الکبار کبار

نه وان نه سستیره کانی زوی و نه وه یه کن له یهک سوارچاکی هیزو خواپه رستی له رژی روبه رو بوونه وه ورژی و هستان له به رامبه ر په روه ردارا.

ه- له و نامه ش؛ نه وهی که فه رمانی پیکراوه وهک نه هیشتنی خراپه ناشکراکان و لابرندی هؤکاره کانی و داخستنی ده رگا کانی و پاراستنی هه رپاکیک و پاکردنه وهی هه ره له که داریک^۲،

^۱ کتاب الروضتین (۸/۳).

^۲ کتاب الروضتین (۹/۳)، المبتوتة: نه و ژنه یه که ته لاتیکی ناته و او دراوه.

نه وه خواى گه وره پاداشتى گه وره مان بداته وه پاداشتى كه سيك تورپه بيت و بيانه ويت رازى بكن، خه لكيش بخاته سهر رزيبازى شهرع و نه ده بى خوى^۱.

و- **دهر باره زى لابر دنى باج و ماليات له سهر حاجييه كان**؛ له و مزگينيانه زى كه حاجييه كانى

ميسرپيتشر هاوشيوه يان نه دييوو، هيچ پاشايه كيش له پاشاكانى ولاتى ميسر شانازى و اى تو مارنه كرده، نه و يش نه مانى باج كو كه ره وه كانه له شارى جده و ناوچه كانى تر، به سه بو نه م كاره ش كه به لگه له سهر پيچه وانه كه ي هه بوو نه مه ش پاداشتى زياتر ده كات، چه ند زوره نه و رزق و روييه زى كه خواى گه وره له سهر ده ستى گه وره مان به خشى به خه لك، چه ند شياوه كه شوينى خوى له خزمه ت نه و دوو حه رمه هه پيروزه دا دياريبكات، كه خه لگاني خاوه ن توانا ده سته ردارى بوون، بيبه شيش نه و كه سه يه تواناي هه بوو بيت و هه لى له ده سته ابيت له گه وره شمان شار اوه نييه كه فره نجه كان چه نده گرنگى به قودس ده دن و له وشكانى و دهر ياوه به كه شتى و پشتى ولاخ و له ناشتى و جه نگو له دوورو له نزيكه وه هه ولى بو ده دن و ده يپاريزن و له به رامبه ر موسلماناندا و په له ده كه ن له سهر خستنى دانيشتوانه كه يدا و به مال و گيان به دري زاي روزگار په ناده گرم به خوا و له وه ي كه له گومر اييدا به رچاو روون بن و نيمه ش له راستى دور كه وينه وه و به م هه موو توانايه وه نه توانين لا له دانيشتوانه كه ي بكه ينه وه^۲ به نده ش له سهره تاي ره جه بدا به پشتيوانى په روه ردار ده يه ويت سه فه ربكات بو حيجاز بو نه نجامداني فه ريزه ي هج به قسه و كردار نه و خه لكه ش كه نه مسال ده يانه ويت له وه ستاني هه يني دا به شدارين و له نه مانى باج به هر مه ند بين له ژماره نايه ن، گه وره شمان له پاداشتدا له گه لياندا هاو به شه بادلخوش بيت به وه ي كه پاشاكان مال هه كانيان بو رووخان ناوه دان كردوته وه، به لام نه و مالى په روه ردارى ناوه دانكرده وه خواى گه وره ش به ميهره باني خوى مالى نه و ناوه دانده كاته وه پاشاكان چه ند شهرمه زارن له به رده م پيغه مبه ردا (عليه السلام) له كاتيكا كه مته رخنه من له به رامبه ر تيكر دنى دراوسيكاني له م سالدا^۳.

نه م هه جه ش له سالي ۵۷۴ هه دابوو، له سالي ۵۷۶ هه قاضى الفاضل مؤلته تى له سه لاهه دين خواست بو هه ج و سولتانيش رازيبوو و نامه يه كي بو نوسى كه له يه كه م ديتردا پاش بسم الله

^۱ هه مان سه رچاوه (۹/۳).

^۲ البرق الشامى (۱۰۶/۳)، كتاب الروضتين (۱۱/۳).

^۳ كتاب الروضتين (۱۱/۳).

نوسیبووی: به پشتیوانی خوی گه وره، خوژگه منیشتان له گه ل بوايه هه تاوه کو سه رفرازی گه وره م ده سته و تايه^۱.

له ريوايه تيكي تريشدا هاتوه كه سولتان سه لاهه دين وه لامى داواكهى القاضى الفاضلدا نامه يكي نوسى له سالى ٥٧٤هـ ك تايادا هاتبوو: نامه ي قاضى الفاضلم پيگه يشت كه باس له وه ده كات كه به نياز هه ج بكات، خوي گه وره پيروزي بكات له ده رباوه نه چيت له العسكروه وه به ره وه ئه يله بروات وه له وي شه وه به ريبكه ويته وه سهر بازه كان شه ويك له ئه يله دا به يليتته وه وه شه ويكيش يان كه متر له ارم، له قاطع ارم يش شه ويك، به م شيويه دوركه ويته وه وه به پشتيوانى په روه رديگار مه ترسى له سه رنامي نيته، دووه ميش: ده ستي ده گريت و سويندى ده ده ي كه نه بيته هاوسى، ستيه ميش: له سامانى الجوالى سى هه زار دينارى پي ده ده يت و پي ده ليت: ده بيت ئه مه به ده يت به خه لكى مه ككه وه مه دينه به ناوى منه وه نه ك خوت، ئه مه شتيكه ده بيت بيكه يت چونكه، خه لكى ده بيت وابكه ن وه ئيمه ش ده بيت بي به خشين، ئه گه ر وتيشى: ئه وشته كه مه، ئه وا تو ئه و ريژه يه م له پاره ي خوت به قه رز پي ده، ئه گه ر ئه مانه نه كات، مؤله تي چوني پي ناده م بو هه ج وه مه رجانه نه بيت، ئه گه ر ويستيشى بابيت بو شام، چونكه من شوين وه مالى ترم نه ماوه جگه له شام هه تاوه كو خوي گه وره نيوانى ئيمه وه فره نه جه كان يه كلاده كاته وه: ﴿وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلَتْ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾ (الأعراف: ٨٧). پاش گه رانه وه شى قاضى فاضل نامه يكي نوسى بو زانايانى مه ككه: خوي گه وره هي جاز تيرناو بكات وه كه عبه كه ي زيندوو راگريت، ئه ي چنده بيرى مه ككه ده مه وه وه هه ناسه ي بو هه لده كي شم، له ناوچيت كه سيك كه نه يه ويته سه ردانى كه عبه بكات، خو شبه ختى بو كه سيك كه زانستى تيا داده خو يني،

آها عليها ليالٍ ماتر كن لنا
عسى الرياح اذا سارت مبلغة
الأأسى وغللات من الحلم
توفى فقد غدر الأحاب بالدم

پاشان وتى: ئه و ريگه پيروزه ش چه ندين روداو قسه تيايدا روويدا كه هه موو ده رده دل بوو، له كو تايشدا به سه لامه ت گه شتين، كاتي كه له الكرك نزيك بوينه وه دوژمن هه ستاو نه يتوانى بگه ريته وه يان خوي لابتات، پاشان خوي گه وره له وه كي شه يه ده ربازي كردين وه گه شتينه ولاتى سولتان وه

^۱ كتاب الروضتين (٢٤/٣)، وه ك ناماژه يه ك به نايه تي: ﴿وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فُضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾

گهشتین به رومه ته و له رووی گه شی بییه ش نه بوین و فه زلشیمان به رچا و که وت، بینیمان له غه زادایه و جیهاد ده کات و کاته کانی له تیگۆشاندا سهرف ده کات و نیازه کانی به دیدیتیت^۱.

ز- **ناره زووی سه لاهه دین بو چه جکردن له سالی ۵۷۶ کدا**: عماد ده لیت: له ره جه بدا

نیردراوه کانی دیوانی عه زیزی ناصری صدرالدین شیخی شیخه کان، أبو القاسم و له گه لیشیدا شهاب الدین بشیر گه شتن که تاییه ت بوون به ریپیدان و خه لاتکردن و پۆستی نوی پئیسپاردن ئیمه ش به ریزو شکۆه پئیشوازیمان لیکردن، سولتانیش بو پئیشوازی کردن سوارى و لاخه که ی بوو و مزده ی به ریزبوونه وه به روخسارییه وه دیاربوو، کاتی نیردراوه به پیزه کان پتی گه یشتن و ریزو به گه وره گرتنی له سهر پئویست بوو، له نه سه که ی دابه زى و ملکه چی و بچوکی نواندو نیردراوه کانیش دابه زینو سلاوی نه میری باوه پدارانیان پنگه یاندو ئه ویش ئه رکه که ی قبولکردو زهوی ماچکرد پاشان سوارى و لاخه کانیان بوون و چوونه ناو شار^۲. ئه وه بوو سولتان له صدر الدین وه هاوپییه کی دلسۆزی ده سته که وت، پئیشتریش نیازی سهردانی ولاتی میسری هه بوو له ریگه ی ئه یله و الیه، بۆیه داوایکرد له الشیخ الشیوخ که هاوپییه تی بکات و هانیشیدا بۆ سهردانی گۆپی شافیعی (خوای لی رازی بیت) وتی: ئه مسال ده مه ویت چه ج بکه م و له گه لی ئیوه دا بیمه قاهره به مهرجی مانه وه ی دوو رۆژ، به لام نایه مه ناویانه وه، به لکو له التربة الشافیعیه ده مینمه وه و له ویشه وه به ره و ده ریای عیذاب به ریده که وم^۳، به لکو رۆژی مانگی ره مه زان له مه که بگرم، نه وه بوو ئه وه یان بۆ جیه جیکردو هاوپیکانی گه پانده وه بۆ به غدا، هه تا وه کو له ریگه ی ئه وپوه بین بۆ حیجان، نه وه بوو شهاب الدین گه پایه وه و له وه لامی نامه که یدا ئامازه به وه ده کات ضیاء الدینی شاره زور نیردراویشی له گه لدا بوو، عمادیش نامه یه کی نوسی بۆ الدیوان که تیایدا هاتووه، خزمه تگوزار به ره و ولاتی میسر به ریکه وتووه بۆ به سه رکردنه وه و سهرنجدانی بارودۆخی، پاشان داواى کۆمه کی په ره و دگار ده کات بۆ به جینگه یاندنی چه ج و دواتریش ده گه ریته وه بۆ جیهادکردن دژ به دوژمنانی^۴. القاضی الفاضلیش له بری الملك العادل نامه یه کی نوسی بۆ یه مه ن و پیپراگه یاندن که پاشاکانی رۆژه لات هاتونه ته ژیر رکیفی سه لاهه دین و ئه ویش سوره له سهر سهردانی میسرو گرتنی مانگی ره مه زان تیایدا، دواتریش نه جامدانی چه جی مالى خوا، هه ره ها فه رمانی پیکردن

^۱ کتاب الروضتین (۲/۲۵، ۲۶).

^۲ کتاب الروضتین (۳/۶۶).

^۳ ئه و ده ریایه که له زهوی عه ره به وه دریز ده بیته وه بۆ جدده و له ویشه وه بۆ یه مه ن.

^۴ سنا البرق الشامی (۱/۲۵۴، ۲۵۳).

که سامان و کهل و پهل زور بینن بۆ مه ککه^۱، ههروهه قاضی نامهیهکی نوسی بۆ ئه میری مه ککه و یه نبوع و ئاگاداری کردنه وه ههتا وه کو ئامادهیی خۆیان وه رگزن^۲، ههروهه نامهیهکی نوسی بۆ سولتان سه لاهه دین و تیایدا هاتبوو: خوای گه وره پاشاکان له دهوری شمشیزه که ی کۆبکاته وه و خهوی دوژمنانی بزپینی و خه لکی موسلمان دلتیا بکات به دادگه ری و حه جی گه وره شی بکات به نسیب و به ئاماده بونیشی شوینه که ی برا زینتته وه، خوای گه وره ش ریزی ته و او ببه خشیت به وه فده که ی میوانانی ماله که شی بۆ پیکبخات^۳، له م سه لاهه دا، پاشان پیروزیای پشتیوانی په روه ردگاری لیکرد به و خۆشه ویستی جیهاده ی که خستویه تیه دلته وه، ئه وه ی که له ولاتی ئه رمن و شوینانی تردا ئه نجامی داوه و ئه و و حه جی که به نیازه ئه نجام بدات، خوای گه وره به ئاواتی خۆی شادی بکات^۴. وادیاره سولتان حه جی له گه ل شیخی شیخه کاندای بۆ هه لکه وت، به لام دواتر کاریک بووه ریزگر له به رده میداو بواری پینه دا^۵.

ح- نه خۆشکه وتنی سه لاهه دین و کاریگه ری له سه ره ره وتی روودا وه گان: له سه لای ۸۱ هـ که نه خۆشیه یه کی توندی توشبوو، به لام دانی به خۆیدا ده گرت و ئیش و ئازاری ده رنه ده بپی، هه تا وه کو نه خۆشیه که زۆری بو هینا کاتیک گه یشته حه پران، له وی خیه تیان هه لدا و ئه م هه واهه ش له و ده وره به رده دا بلا و بووبه وه و خه لکیش ترسیان لینیشت و بیباوه پانیش قسه ی زۆریان هه لبه ست و باوه پدارانیش زۆر خه مییان بۆ ده خوارد و ده ترسان، ابوبکر العادلی براشی له حه له به وه به پزیشک و ده رمانه وه گه شته لای و بینی ته و او لاواز بووه، بۆیه داوای وه سیه ت و دانانی جینشینی لیکرد، ئه ویش وتی: گویم لینییه چونکه له داوای خۆم ئه بو به کوه عومه رو عوسمان و عه لی به جیدیلم (مه به ستی العادلی برایه تی) که فه رمانه وه ی حه له ب بوو، له گه ل تقی الدین عه مه ری فه رمانه وه ی حه ماه که له و که له و کاته دا جینشینییو له میسر دا و له وی له گه ل العزیز عثمان و الافضل علی کو پیدای نیشه جیبو بوو، پاشان نه زریکی کرد که ئه گه ر خوای گه وره ئه م جاره شفای بدات ئه وه هه موو توانای ده خاته گه ر بۆ کوشتاری بیباوه پان و هه رگیز چیت به رامبه ر به موسلمان ناچه نگه ی گه وره ترین خه میشی ده بیته به ئازاد کردنی به یتوله مه قدیس، ئه گه ر بیته و له پینا و ئه و هه دا هه موو مال و مولکیشی دانا بیته و ده بیته

^۱ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۲ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۳ الخیف: لاپالی سه ختی چیا و شوینی هاتنه خواره وه ی ئاوه.

^۴ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۵ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

ئەلبونسى فەرمانپەرەسەى كركىش بكوژرئت بە دەستى خۆى، چونكە لەو بەلئىنەى پەشىمانى بووبوويه وه كه بەسولتانى دابوو وپەلامارى كاروانئكى مىسرى دابوو، پارە و پولى بردبوون لەگەردنى دابوون و كوشتبونى و تىبووى: كوا محمەدەكه تان بۆ سەرتان ناخات؟ ئەم هەموه نەزەش لەسەر داواى القاضى الفاضل بوو و ئەو رىئەمنىكرىد بۆ ئەم كارە، ئەوه بوو خواى گەوره شىفاى داو ئەو نەخۆشەى لەكۆلكردەوه كه بووه كه فارەتى گوناھەكانى بەرزكردنەوهى پلە و پاىەى، بەمەش مژدە و مژگىنى لەهەموو لايەكه وه هات و ولات رازىنرايه وه سوپاس بۆ خوا^۱. القاضى الفاضلىش لەدیمەشكە وه نامەيه كى نوسى بۆ تقى الدىن عومەرى جىئىنىنى مامى لەمىسردا، كه هەوالى چاكبوونەوهى سەلاحەدىنمان پىگەيشتو وه ئەم هەوالە هەموو شوپىئىكى روناك كرده وه نەخۆشى بارى كرىد و ناگرى كوزايە وه تەمومژ رەوييه وه تەنھا ماوه يەك بوو خواى گەوره پاراستنى لەزىانى، چونكە خواى گەوره نزاكانى بەزايە نادا و ناوہستىت لەو لامدانە وه دا باكوناھىش پىى گرتبىت و بەلئىنى دەروكردنەوهى دوا ناخات با هەموانىش ناوئىد بووبن.

نعى زاد فية الدهر ميماً
وما صدق النذير به لأنى
فأصبح بعد بؤساء نعيماً
رأيت الشمس تطلع والنجوم

ئەوه بوو گەوره مان الملك الناصر بەچالاكى و گەرم و گورپه وه دەستى دايه وه جىهاد و بەهەشتى بۆ رازىنرايه وه و لىپرسىنە وه كرا و لەپردى سىراط پەرىنە وه و ناخۆشەى كانمان بىنى كه لەترسدا خەرىك بوو و شتر دەچوو بەكونە دەرزىدا^۲، عىمادىش وه سفى نەخۆشەى كهى سەلاحەدىن دەكات و دەلئىت: ... سولتان هەرچەندە ئازارى زىادى دەكرىد هئىندەى هئىواى بەلوتفى پەروەدگار زىاتر دەبوو، هەرچەندە لاوازىشى دەرىكە و تايە هئىندە پشت بەستنى بەپەروەدگار بەهئىزتر دەبوو، منىش شەوو رۆژو بەنەئىنى و ئاشكرا لەگەلئىدا بووم و لەهەموو كاتىكدا وه سىبەتەكانى پئىدەنوسىمە وه پارە و پولەكهى بەسەر خەلكە باشەكاندا دابەشكرد^۳... رەوشتىشى لەكاتى تەندروستى باشت بوو و بەرەوشتە جوانەكانى مامەلەى لەگەل دەكردىن و مەجلىسەكەشى خالى نەبوو لەخەلكى خاوەن فەزلى و خانەدان و پىاو چاك كه قسەى بەهئىزو بەسوديان لەخزمەتیدا دەكرىد، ماوه يەك باسى حوكمە شەرعىەكان و ماوه يەك كىش باس لەشىعرو زمانى عەرەبى و ماناى ئەدەبى

^۱ البداية والنهاية (۱۶/۵۷۰).

^۲ البداية والنهاية (۱۶/۵۷۱).

^۳ كتاب الروضتين (۳/۲۳۸).

کاتانیکى تریش دهرباره‌ی سه‌روه‌ی و جوامیرییه‌کانی و خوئاماده‌کردن بۆ جه‌نگ و جیهاد و خیر و فه‌زلی جیهاد، هه‌روه‌ها نه‌زری کرد نه‌گه‌ر خوای گه‌وره له‌م نه‌خۆشیه رزگاربیكات ئه‌وه به‌رزگارکردنی به‌یتولمه‌قدیسه‌وه سه‌رقال ده‌بیته‌و، هه‌موو پاره و مالی له‌و پیناوه‌دا سه‌رف ده‌کات و ده‌بیته هه‌موو ته‌مه‌نی له‌جیهادکردندا دژ به‌دوژمنانی خوا و به‌خشینی مال و جیبه‌جیکردنی په‌یمان و بردنه‌سه‌ری به‌لینه‌کان سه‌رف بکات، چه‌ند کاتیکیش له‌شه‌و یان رۆژدا پشوو‌ی ده‌دا بۆ بیستنی رینمای پزیشکه‌کان، ئه‌و نه‌خۆشیه‌ش بۆ پاککردنه‌وه‌ی بوو له‌گونه‌هاکانی له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاره‌وه و هۆشیارکردنه‌وه‌ی بوو له‌خه‌وی بیتاگای^۱. ئه‌وه‌بوو خیر و به‌خشینی به‌رده‌وام بوو توانی ئه‌و به‌لایه به‌به‌خشین و خیر دوربخاته‌وه و به‌لینه‌کانی بباته سه‌ر^۲.

۸- مردنی چه‌ند که‌سایه‌تییه‌که‌ گرنگ له‌م قوئاغه‌دا :

أ- **کوچی دوايي عیصمه‌ت خاتون** : له‌سالی ۵۷۲دا سولتان سه‌لاحه‌دین هاوسه‌رگیری له‌گه‌ل خاتون عصمه‌ت الدینی کچی معین الدین نه‌ندا کرد که‌خیزانی پاشا نوره‌دین مه‌حمود بوو، پاشا خۆی له‌قه‌لادا به‌پێزو حورمه‌ته‌وه ژیا و سعد الدین مه‌سه‌ودی برای ماره‌یکرد له‌سه‌لاحه‌دین و قاضی کوری ئه‌بی عه‌سرونیش ئاماده‌ی ماره‌برینه‌که‌ بوو، سه‌لاحه‌دینیش ئه‌و شه‌وه و شه‌وی دواتر لای مایه‌وه^۳، ئه‌م خاتوونه‌ش یه‌کێک بوو له‌باشترین و پاکترینی ئافره‌تان و خیر و چاکه‌ی زۆری ده‌کرد، ئه‌وه‌بوو کۆگای حجر الذهب و خانه‌قای خاتونی له‌باب النصر له‌بانیاسدا وه‌قفکردبوو، هه‌ر له‌و شاره‌شدا له‌قه‌د پالی چیاى قاسیوندا کۆچی دوايي کرد له‌نزیک گومه‌زی الشّركسيه و له‌ته‌نیشته دار الحدیث الأشرفیة‌الأتابکیة و چه‌ندین شوینی وه‌قف کردبوو و کۆچکردنیشی له‌سالی ۵۸۱ه‌ک دا بوو^۴.

ب- **کۆچیدواي ئه‌میری گه‌وره سه‌عه‌دیه‌دین مه‌سه‌ودی کوری معین الدین** : یه‌کێک بوو له‌ئه‌میره گه‌وره‌کانی سه‌رده‌می نوره‌دین و سه‌لاحه‌دین و برای خاتون عصمه‌ت الدین بوو. کاتی سه‌لاحه‌دین ماره‌ی کرد له‌به‌رامبه‌ردا خاتو ره‌بیعه خاتونی کچی ئه‌یوی لی‌ماره‌کرد، که‌خویندنگه‌ی سه‌لاحی ده‌دریته پال له‌سه‌ر مه‌زه‌بی حه‌نبه‌لیه‌کان، ته‌مه‌نی ئه‌م ئافره‌ته درێژ بوو له‌سالی ۶۴۳دا کۆچی دوايکرد و دوايه‌مین که‌س بوو که له‌بنه‌ماله‌ی ئه‌یوییدا کۆچی

^۱ کتاب الروضتين (۳/۴۰۳۸).

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۳/۲۴۰).

^۳ البداية والنهاية (۱۶/۵۱۸).

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۱۶/۵۷۳).

دوایی کرد، نهمه‌ش له‌جه‌مادی دووه‌می سالی ۵۸۱ هـ ک دا بوو به‌هۆی برینیکه‌وه که له‌گه‌مارۆی مینافارقیندا دوچاریبوو.^۱

ج- کۆچی دوایی تورانشای برای سه‌لاحه‌دین؛ له‌سالی ۵۷۶ دا برای سولتانی گه‌وره الملك المعظم شمس الدوله توران شاه‌ی کورپی نه‌یوب کۆچی دوایکرد که ولاتی یه‌مه‌نی نازادکرد به‌فه‌رمانی سه‌لاحه‌دینی برای و ماوه‌یه‌ک تیایدامایه‌وه پاره‌و سامانئیکی زۆری تیا‌دا ده‌ستکه‌وت پاشان بوه جینشینی تیا‌داو به‌ره‌و لای سه‌لاحه‌دین به‌پیکه‌وت بۆ شام چونکه زۆر بیرى ده‌کرد، له‌ریگه‌شدا چه‌ند دیره‌ شیعریکی بۆ نارد که ابن المنجمی شاعیر بۆی نوسی‌بوو کاتیک گه‌یشتنه ته‌یماء تیا‌دا هاتبوو:

فهل لأخي بل مالكي علم أئني	إليه وان طال الزدّد راجع
وانى بيوم واحد من لقائه	للكى على عظم المزيّة بائع
ولم يبق الآّ دون عشرين ليلة	وتجنى المنى أبصارنا والمسامع
لدى ملكٍ تعنوا الملوك اذا بدا	وتخشع إعظاماً له وهو خشع
كتبتُ وأشواقى اليك ببعضها	تعلمت التّواح الحمام السّواجع
وما الملك الآّ راحة أنت زندها	تضمُّ على الدنيا ونحن الأصابع ^۲

هاتنیشی بۆ لای له‌سالی هه‌فتاویه‌کدا بوو پیکه‌وه‌ش چه‌ند غه‌زایه‌کی گرنگو هه‌لۆیستیکی ستایشکراویان هه‌بووو ماوه‌یه‌کیش کردی به‌جینشینی خۆی له‌دیمشقادا، پاشان به‌ره‌و میسر به‌پیکه‌وت و کردیه جینشین له‌ئه‌سکه‌نده‌ریه‌دا، به‌لام نه‌و کاره‌ی پینه‌کرا، چونکه ماوه‌ماوه تووشی کولنج ده‌بوو، نه‌وه‌بوو له‌وئى کۆچی دوایکردو له‌خویندنگه‌ی شامیدا نیژرا^۳ له‌کۆشکی نه‌میردا، توران شاهیش واته پاشای رۆژه‌لات^۴، نه‌م پاشایه زۆر به‌خشنده‌و لی‌بوورده‌و نازاو به‌جه‌رگو سامناک و ده‌رون گه‌وره‌و سنگ فراوان بوو^۵، کاتیک هه‌والی مردنی گه‌شته سولتان سه‌لاحه‌دین خیه‌وتی له‌حمصدا هه‌لدا‌بوو زۆر دلته‌نگ بوو و شیعری شیوه‌ن و سه‌رخۆشی نه‌هۆنییه‌وه که پیشتر له‌به‌ریکردبوو.^۶

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه (۵۷۳/۱۶).

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۵۴۶/۱۶).

^۳ سیر أعلام النبلاء (۵۳/۲۱).

^۴ سیر أعلام النبلاء (۵۳/۲۱).

^۵ البداية والنهاية (۵۴۶/۱۶).

^۶ هه‌مان سه‌رچاوه (۵۳/۲۱).

د- کۆچی دواى پاشاى سهركه وتوو عيزه دین فروخ شای کورې شاهه نشای کورې نه یوب: له سالې ۵۷۸ هـ دا کۆچی دوایکرد، فرمانپه وای به عله به ک و جینشینى صلاح الدینى مامى بوو، له دیمه شقدا، باوکی الملك الأمجد به هرام شای به عله به ککه دواى باوکی، فروخشایش نازارو جوامیزو پالوان و ژیرو زیره ک و چاک و به خشنده بوو، شاعیره کانیش ستایشى به خشنده یی و چاکه کاریان کردوو و یه کیک بوو له گه وره هاوه لانی شیخ تاج الدین أبى الیمن کیندى و چه ند ستایشیکى دهر باره ی هه یه، له وه لوئستانه شى که به لگن له سه ر پیاوه تی و لیها تووی نه وه یه که رۆژیکیان چوو ته گه رماوو حه مامه وه و کابراهی کی ده وله مهندى بینیه که باریکى خراپى به سه ردا هاتبوو ته نانه ت به ده ستنى لاشه ی داپوشیبوو، نه ویش به زه یی پیاداها توتوه و فرمانیکرد به خزمه تکاره که ی که پۆشاک و راخه رى بۆ به ریئت و خو شى هیستریکی بۆ هیئاو هه زار دینارى پیشکه شکردو مانگانه بیست دینارى بۆ برپه وه، کابراش که هاته گه رماوه که وه هه ژارترین که س بوو، به لام که چوو دهر وه ده وله مهنترین که س بوو، ده سا ره حمه تی خوا له مرۆفه ژیرو به خشنده کان بیت^۱.

ه- کۆچی دواى نه حمه د الرفاعى دامه زرينه رى رفاعیه: نه حمه دى رفاعى پیشه وای خواناس و دنیانه ویست و شیخی خوا ناسان، نه بو العباس علی کورې نه حمه دى رفاعى مه غریبى و به طانحیه، باوکی له مه غریبه وه هاتبوو، له البطائح نیشته جیبوو له گوندی ام عبیده، هاوسه رگری له گه ل خوشکی مه نسورى زاهیددا کردبوو، له و نافرته ش شیخ نه حمه دو براکانى بوو، نه بولحسن قورئان خوین بووو پیشنوئیشى بۆ شیخ مه نسور ده کردو کاتى کۆچی دوایکرد نه حمه دى کورې له سکی دایکیدا بوو، خالى په روه رده یکرد، ده لئین: له دایکبوونى له سه ره تای سالې پینچ سه ددا بووه، ده لئین: هاوپیکانى سوینددا وه که نه گه ر هه له یه کی تیا بیت ناگادارى بکه نه وه، شیخ عمر الفاروئى پیتی وتوه: قوربان من عه بیبکت تیا به دى ده که م. ده لئیت وتی چییه؟ وتی: عه بیبک نه وه یه که نیمه هاوپیتین، پاشان شیخ و هاوه لانی گریان و، هه روه ها وتی: نه ی عومه ر: نه گه ر که شتى سه لامه ت بیت هه موو سه رنشیه کانی هه لده گریت، ده لئین: نه گه ر پشیله یه ک له سه رده می شیخ نه حمه ددا بخه وتایه ده می داده خست و نازارى نه دده دا، پاشان داده نیشت و به ریى ده کردو ده یوت: هیچ نه بووه. هه روه ها ده لئیت نزکترین ریگه بۆ لای په روه ردگار شکانه وه و زه لیلی و هه ژارى نواندن، فرمانى خوا به گه وره بزانیست و به زه یت به بنده کانی خوادا بیته وه و شوین سوئنه تی

^۱ البداية والنهاية (۱۶/۵۴۶).

پیغه مبهه بکه ویت (ﷺ) ^۱. هه رگیز له بهر گه وره و بهر پر سه کان هه لئه ده ستاو ده یوت:
سه بیرکردنی دهم و چاویان دل ره ق ده کات، أستغفر الله و داوای لیخوشبوونی شی
له پروه ردگار زور ده کردو زور به پیزو دلنه رمو دل سوژ بوو له وسالی ۷۸هـ و له مانگی
جه مادی یه که مدا کوچی دوا ی کرد ^۲.

و- نهو شعرانه ی که وتراون:

أ- له جهنگی مرج عیوندا: شاعیر ئیبن التعاویذی له ستایشی سه لآحه دیندا ده لیت:

لو لم تکدک برأیها المأفون	کاد الأعدای أن یصیک کیدها
فتشف عن نظر لها مشفون	تخفی عداوتها وراء بشاشة
تدوي بغیظ ضدورها المدفون	دفنت حبال مکرها فرددتها
أفضت الیک بسرّها المخزون	وعلمت ما أخفوا کأن قلوبهم
فی الغیب ینظر من وراء کمین	کمنوا وکم لك فی کمین سعادة
بالنحس طائرهم بمرج عیون ^۳	فهوت نجوم سعودهم وقضى لهم

وهه روهها له هونراوه یه داهاتوه:

مأوی الطرید وموئل المسکین	أضحت دمشق وقد حللت بجوها
فی عزة وشراسة فی لین	لك عفة فی قدرة وتواضع
الراورن عن أمم خلت وقرون	وأریتنا بجمیل ضعک ماروی
بالمکرمات فکنت خیر ضمن ^۴	وضمنت أن تحیی لنا أيامهم

ب- نهو ی که نوسامه ی کور مونقیذ له ستایشی سه لآحه دیندا وتویه تی:

وان کنت أكثر فیه الذنوبا	حدثت علی طول عمری المشیبا
بعد العدو صديقاً حبیباً ^۵	لأنی حییت الی أن لقیته

۹- هه لویستی زانایان به رامبهه ره و که سه ی که جنیو به هاوه لآن ده دات: له سالی ۵۷۶ دا
شاعیر یکی شیعه له به غدا ده ستگیر کرا به ناوی ابن قرایا که له بازاردا کومه له شعریکی دهوت
که تیایدا باسی هاوه لآنی (ﷺ) به خرابه ده کردو جنیوی پیده دان و به سته مکاری ده زانین و

^۱ سیر أعلام النبلاء (۷۹/۲۱).

^۲ هه مان سه رچاوه (۸۰/۲۱).

^۳ کتاب الروضتین (۳۲/۳).

^۴ کتاب الروضتین (۳۴/۳).

^۵ هه مان سه رچاوه (۴۳۳/۲).

سوکایه تی به و که سانه ده کرد که خوشیان ده ویستن، بویه به فه رمانی خلیفه مه جلیسیکی بۆگیروا هینایان قسه یان له که لدا کرد بینیان که شیعیه یه کی زیره و نازایه، زانایانیش فتوای برینی زمانیان و ده ستیان ده رکردو نه و کاره یان پیکرد، پاشان خه لکی پاشرفاندنی نازاریان داو نه ویش له ترسا خووی خسته دیجله به لام توانییان ده ریبهینن و بیکوژن، دواتر گوریسیکیان بردو به ستیان به قاجیه وه و به شاردا گیزایان پاشان فرییمان دایه ناو هندی خشت و کلسه وه^۱ و پۆلیسیش نه یوانی زرگاری بکات له ده ستیان^۲.

۱۰- **چوونی سه لاهه دین بۆ ولاتی نهرمه نه**: له سالی ۵۷۶ هـ دا سه لاهه دین ناگرهستی له که ل فره نجه کاندایا مۆرکردو به ره و ولاتی رۆم به پیکه وت و ناشته وایی خسته نیوانی نوره دین محمه د کورپی قرا نه ره سله لانی کورپی داودی کورپی نه رته قی فه رمانه وای قه لای کیفا و سلطان عیزه دین قلج نه ره سله لانی کورپی مه سعودی کورپی قلج نه ره سله لان و له لای روبریک کۆبونه وه که پئیده و تریت: کوك سو^۳، پاشان دیاری و نزاکان و خوشی و به خشینه کان زۆریون و له و کاته شدا سولتان چووه ولاتی نهرمه نه وه بۆلابردنی ابن لاونی پاشایان، چونکه کۆمه لێ له تورکمانه کانی کیش کردبوو هه تاوه کو له له وه پرگاکانی ناوچه کانی مه رو مالآت بله وه پینیت، به لام دواتر په لاماری دان وه موویانی ده ستگیرکرد، سولتانیش چووه ولاته که یه وه و سه ربازو لایه نگرانی شکست پیهینا و خوای گه و ره ترسی موسلمانه کانی خسته دلایه وه و له ترسا قه لایه کی به رزیان سوتاند که به مانقیر ناسرابوو، موسلمانه کانیش توانیان نامیرو دانه ویله کانی ناوی ده ریبینن و به هۆیه وه به هیزیبوون و به ته وای قه لاکه یان روخاند^(۴)، پاشای نهرمه نیش ملکه چ بوو و دیله کانی نازا کردو سولتانیش به سه رکه و تووی و سه رفرازی گه رایه وه و له کۆتایی مانگی جه مادی دووه مداگه شته وه چه ماه^۵.

۱۱- **نهرمه نسه کان و له ناوچونی جیهان**: له سالی ۵۸۲ هـ دا، نهرمه نسه کان له هه مو ولاته کاندایا پییان و ابو که جیهان کۆتایی دیت له مانگی شه عبانی نه و ساله دا له کاتی کۆبونه وه ی شه ش نهرمه نسه که له ترازودا به هۆی ره شه باوه، به م شیوه یه ش توانیان خه لکیکی زۆر بترسینن

^۱ البداية والنهاية (۵۳۱/۱۶)، الکلس: نه وه ی که دیواری پیداده پۆشریت "گه چ".

^۲ البداية والنهاية (۵۳۱/۱۶).

^۳ روبریککی شینه، له لقه کانی فوراته له که نار ولاتی روم له لای هه له به وه.

^۴ کتاب الروضتین (۵۵/۳).

^(۵) هه مان سه رچاوه (۵۵/۳).

^۵ کتاب الروضتین (۵۵/۳).

له وانەى كە بېروباوە پێكى بە هیزو شارەزايان له حوكمه ئاييينه كاندا نه بوو، له پاشاكانى عهجه م و رۆم و ههستان به هه لگه ندى نه شك و ته كانى و ليدانى ژيرزه مين و گرتنى كونه باكانى و گه ياندنى ئاوو گواستنه وهى نازوقه و شتومه ك بوى، پاشان گواستيانه وه بۆ ناوى چاوه پى ئه و واده و كاته يان ده كرد، هه ر كاتيكيش ئيمه هه و اليايمان ببيستايه زۆر پيده كه نين به نه قليان، سه لاهه دينيش توپه بوو له قسه ي ئه و نه ستيره ناسانه و دلنيا بوو له وهى كه درۆ ده كه نو قسه كانيان ته نها پيشبيني و مه زنده كردنه، كاتيك واده ي ئه و شه وه هات كه نه ستيره ناسه كان دياريان كردبوو بۆ هه لگردنى ره شه باى هاوشيوه ي ره شه باكه ي عاد، عيماديش وه سفى ئه و شه وه مان بۆ ده كات ده لپت: واده ي ئه و شه وه هات ئيمه ش لاي سولتان دانيشتبووين له شوينيكي فراوان و يانه يه كى پر مۆم و رونا كيدا، نه شنه با و نه هه وا هه بوو هه چ شه ويكمان نه بينى وه ك ئه و شه وه له بيده نكي و كش و ماتيدا^۱.

۱۲- ره چاوكردنى مافه كانى هاو لا تيانى جوله كه له لايه ن خه ليفه ي عه باسيه وه: له سالى ۵۷۳ هـ دا ئاژاوه يه كى گه وره كه و ته نيوان جوله كه و خه لگى به غداد به گشتى، ئه مه ش به هۆى ئه وه وه بوو كه بانگويزيك له لاي كلتسا يه كى جوله كه له لايه ن چه ند جوله كه يه كه وه قسه ي پيو ترا بوو، مو سلمانه كه ش قسه ي پيو ت بوو و هه ردوولا به شه ر هاتبوون، مو سلمانه كه ش هات بۆ ديوان و سكا لاي تو مار كرد و بارو دو خه كه خراپ بوو و خه لگى كو بوونه وه و ده نكيان به رزكرده وه كاتى رۆژى هه ينى هات خه لگى نه يانه ئيشت له هه ندى مزگه و تدا نويزيكرت و چوونه ده ره وه و بازا رى عه تر فرۆ شه كانيان تالان كردو كه جوله كه كانى تيا بوو و چون بۆ كلتسا يه كى جوله كه و تالانيان كرد، پولي سيش نه يتوانى ريگر يان بكات، خه ليفه ش فه رمانيدا كه هه ندى كه س بكرين به داردا و هه ندى له و خرا به كارانه ي له زينداندا بوون ده ره ئنران و له سيداره دران، كه پيشتر بريارى كوشتنيان ده ركرا بوو، ليره شه وه خه لگى زي زۆر و ايان زانى كه ئه مه به هۆى ئه و رو دا وه وه بووه، به م شيوه يه كو تا يى به ئاژا وه كه هات سو پاس بۆ خوا^۲.

۱۳- كوژراني وه زي رى خه ليفه عه ضا لدوله: له سالى ۵۷۳ هـ دا وه زي رى خه ليفه عه ضا لدوله كو رى سه رو كى سه رو كه كان نيين المسلمه به نيازى حه ج له شار ده رچوو، خه لكيش بۆ خوا حافيزى ليكردنى شو ينى كه و تن، پاشان سى كه س له شيعه كان له شيوه ي خه لگى هه ژاردا لى ئى چو نه پيش و چه ند چيرو كيكيان به ده سه ته وه بوو، يه كيكيان بۆ پيدانى چيرو كه كه لى ئى

^۱ كتاب الروضتين (۲/۲۶۴).

^۲ كتاب الروضتين (۲/۲۶۴).

^۳ البداية والنهاية (۶۸/۵۲۵).

چووه پيش و چه قويه كي ليذا پاشان دووهم و سئيه ميش هيزشيان كرده سهري و كومه ليكيشيان له خه لكانى ده و روبه ري بريندار كرد، به لام هر سى كه سه كه ده ست به جى كوزدان و سوتينران، وه زيريش به سر شانى چند كه سيكه وه هينرايه وه بو مالى خوى و له همان روزه دا گيانى له ده ست دا، نه و ه زيره ش بو كه هر دوو كورپه كه ابن هيبه ري كوشت و له سيده ري دان، خواى گه وره ش كه سيكى بو نارد بو كوشتنه وهى وه ك سزايه ك بو نه و كارهى كه كردى ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ﴾ (فصلت: ۴۶).^۱ واته: دنيايه كه په روه ردگارى تو بچوكترين ستم له به بنده كانى ناكات. ته فسيري ناسان. ل. ۴۸۱.

۱۴- قه ره بو كردنه وهى خوا بو به بنده كانى: له سالى ۵۷۷هـ ك دا الملك الناصر سه لاحه دين له قاهره دا نيسته جى بو بو گويگرتن له فهرموده و، نامه يكي له عزالدین فرخ شای جينشيني خويه وه له شام دا پيگه يشت سه باره ت به ونازو نيعمه تهى كه په روه ردگار به سر خه لكيدا رشتوه و منالئكي زورى دوانه و جمكى پييه خشيوين له به رامبه ر نه و در دو مردنهى كه له سالى پيشودا دو چاريان بوو بوو، هه روه ها نه و پيتو به ره كه ت و به روبومهى كه نه م سال شام هه يه تى وه ك قه ره بوويه ك بو وشكه سالى و گراني و قات و قپى پار.^۲

۱۵- ريگخته وهى كاروبارى نيدارى و سه ربازيه كانى سه لاحه دين پيش خطين: سه لاحه دين له روزه لاتى فوراته وه گه رايه وه بو ديمه شق له روزهى ۲ ربه يى يه كه مى ۵۸۲هـ و پيشوازيه كي گه وره ي له لايه ن جه ماوهره وه ليكرا، وه ك دربرپيى خوشى بو چاكبوونه وهى له ونه خوشييه ي كه خه لكى به گشتى به هوى نه و قسه و قسه لوكه ي كه ده رباره ي بلاوبويه وه و نيگرانى كرد، خه لكى تايبه تيش به هوى نه وه و به هوى به ده سته پيئانى نامانجى به يه كخته نى موسلمانان و يه كگرتنى نه و ولاتانه ي كه به دلى جيهانى نيسلامى داده نرين، به سه ركردايه تى خه ليفه ي عه باسى له عيراق و فه رمانده ي سولتان و پشتگيرى خه ليفه بو، هه روه ها نيشانه و مؤره كانى خه ليفه به نامه كانيبه وه بو له هه موو شوينئيكى جه زيره ي فورات و شام و ميسرو يه مهن و شوينه كانى تر دا، يه كه م كه سيكيش كه دواى خزمه كانى له گه ليذا كؤبويه وه وه زيرى گه وره و راويژكارى به هيزو نه قلى به پرتوه به ري ده وه ته كه ي القاضى الفاضل بوو^۳ العماد باس ده كات و ده لئيت: سولتان له قه لادا له گه ل كه سو كاريدا كؤبويه وه، كؤتايى به قسه لوك و پروپاگنده هيناو بارودوخ به ره و باشى رويشت و چاكه و به خشنده يمان بينى به گه شتنى

^۱ البداية والنهاية (۶۸/۵۲۵).

^۲ هه مان سه رچاوه (۶۸/۵۲۵).

^۳ صلاح الدين القائد وعصره، ل: ۲۶۳.

الفاضل بقى لای و باسکردنى نهیینه کان ته مو مژى دلئى ره واندده وه و برديه باخه که یه وه و به روبومی پيداو چند جار يك سهردانى کردو ده باره ی کاروباره کانى ده ولت راویزی له گه ل کرد^۱.

ناخو سه لآحه دین چی ده سته که وتبیت له هه لمه ته که یدا بق سهر موسل؟ نه و ریوشوینه ئیداری و سهربازیانه کامانه ن که پئی هه سته دواى گه پانه وه ی بق دیمه شق بق ریكخستنه وه وی کاروباره کانى ده ولت و خوئاماده کردن بق روویه پوو بوونه وه ی مه زن؟

أ- له گه ل فرمانپه وای موسلدا که له بنه ماله ی زه نکى بوو ریکه و ننیکی مؤرکردو وتاری سلجوقى تیدا نه هیشت و به ناوی سولتان سه لآحه دینه وه پاش خه لیفه ی عه باسى وتار خوینرایه وه سولتانیش ده سته هه لگرت له هه چی له پشت رووباری زا به وه یه (له ولات و قه لآو حه سارو ناوچانه ی وه ک شاره زورو ده ورویه ری و ویلایه تی به نی ففجاج و قه رابلی و بوازینج و عانه)، له به رامبه ر مانه وه ی موسل و ده وروبه ری به ده سته یه وه: به مه رجی که به بریاری ئیمه بجولیتته وه و سهربازه کانیان بنیریت بق خزمه تمان و وتارو دراو به ناوی ئیمه وه بیت^۲.

ب- وتارو دراوو گوپراه لئى بق سه لآحه دین یه کلابوویه وه له ناوچه کانى تری جه زیره دا وه ک دیار به کر، به تاییه ت نه وانه ی که به ده سته بنى ارتق وه بوو، سوپاش ده نیردرا بق سولتان بق جیهادکردن له کاتى پیویستدا، چونکه: وره ی جیهادکردن له پیتناو خودادا هه میشه وه ک پیویست نیه، به م شیوه ویه ش به ربه سته و ریگره کان له به رده میدا لابران^۳.

ج- سه لآحه دین ریه او قه لآکه ی و ویلایه ته که ی خسته سهرناوچه ی ده سته لاتی که وکه به ری کورپی زهینه دین علی کوچک که یه که م که سیک بوو له سه ره تاوه پشتگیری بکات له کرده سهربازییه کانیدا له روزه لاتی فوراتدا، چونکه نه و له خزمه تی سولتاندا بق پاراستنى یاساکان و کارى وای جیبه جیکرد که ناوی پیدرکردو پله و پایه ی هینایه پیشه وه^۴. هه روه ها نه م نه و نه میره بوو که سه رکردایه تی هه موو هیزه روزه لاتیه کانى پیسپیردرا له جه نکى حطیندا^۵.

^۱ هه مان سه رچاوه (۶۹/۲).

^۲ کتاب الروضتین (۶۴/۲).

^۳ صلاح الدین القائد وعصره، ل: ۲۶۴.

^۴ کتاب الروضتین له: صلاح الدین القائد وعصره وه، ل: ۲۶۴.

^۵ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۵.

۵- سولتان باجه ناشهرعیه‌کانی هه‌لوه‌شاندوه‌له‌سه‌رجه‌می‌ئهو‌ناوچانه‌دا‌که‌راسته‌وخۆ‌که‌وتبونه‌ژیر‌ده‌سه‌لاتیه‌وه‌چ‌به‌شیویه‌یه‌کی‌راسته‌وخۆ‌بیّت‌یان‌ناراسته‌وخۆ،‌ چونکه‌ئهمه‌:‌ نه‌ریتی‌سولتانه‌له‌هموو‌ناوچه‌کانداو‌ته‌نهما‌ئهو‌باجانه‌ی‌هیشته‌وه‌که‌ش‌رع‌ری‌پیده‌دا‌که‌ئه‌وانیش:‌ خه‌راج-‌ باجی‌زه‌وی‌و‌کرۆ‌و‌کشتوکال‌چهند‌شتیکی‌تر‌بوون^۱.‌ سه‌باره‌ت‌به‌کاروباره‌تایبه‌تیه‌کانی‌مالی‌خۆیان‌و‌مالی‌مامی،‌ ئه‌وه‌چهند‌ریوشوینیکی‌له‌پیشتری‌گرته‌به‌رو‌العادی‌له‌گه‌ل‌خۆیدا‌برد‌بۆ‌دیمه‌شق‌هه‌تاوه‌کو‌ریزه‌ندی‌کۆتایی‌بریار‌بدات‌پاش‌راویژکردن‌له‌گه‌ل‌القاضی‌الفاضل‌و‌خه‌لکانی‌تردا‌له‌ریگه‌شدا‌کاروباره‌کانی‌حمصی‌ریکخست‌که‌فه‌رمانپه‌واکه‌ی‌(کوپه‌که‌ی‌شیرکۆ)‌کۆچی‌دوایی‌کردبوو،‌ئهو‌ه‌بوو‌کوپه‌که‌ی‌خۆی‌له‌شوینیدا‌داناو‌پابه‌ندی‌کرد‌به‌پاراستنی‌سنورو‌سه‌نگه‌ره‌کانی‌و‌هه‌رگرتنی‌باجه‌شهرعیه‌کان،‌ سه‌لاحه‌دینیش‌ئهو‌ماوه‌یه‌ی‌که‌له‌و‌ساله‌دا‌۵۸۲ک/‌حوزه‌یرانی‌۱۱۸۷-‌ئازار‌۱۱۸۷‌ما‌بویه‌وه‌بۆ‌ته‌واو‌کردنی‌ریکخستنه‌ئیدارییه‌کان‌و‌ئاماده‌یه‌سه‌ریبازیه‌کان‌له‌میسرو‌ولاتی‌شامدا‌به‌سه‌ربرد.

● سه‌لاحه‌دین‌الظاهر‌غازی‌کوپۆ‌ده‌ستنیشان‌کرد‌بۆ‌فه‌رمانپه‌وایی‌حه‌له‌ب‌له‌شوینی‌الملک‌العادی‌برایدا،‌ که‌باوکی‌هاوسه‌ری‌الظاهر‌بوو،‌ به‌پیی‌ریکه‌وتنیک‌له‌نیوان‌هه‌ردوو‌برادا،‌ ئه‌میر‌بشاره‌شی‌کرده‌به‌رپرسی‌قه‌لای‌حه‌له‌ب‌و‌شجاع‌الدین‌عیسی‌کوپۆ‌بلاشۆی‌وه‌ک‌ئهمیری‌مه‌دینه‌ده‌ستنیشان‌کرد^۲.

● الملك‌الأفضل‌کوپه‌گه‌وره‌که‌ی‌له‌میسره‌وه‌بانگکرد‌بۆ‌دیمه‌شق‌هاتاوه‌کو‌بیکاته‌جینشینی‌خۆی‌تیایدا،‌ العزیز‌عثمانی‌کوپیشی‌کرده‌جینشینی‌له‌میصردا‌و‌الملک‌العادی‌براشی‌له‌گه‌لیدا‌دانا‌بۆ‌به‌پتوه‌بردنی‌میسرو‌ناوچه‌یه‌کی‌(زه‌وی)‌بۆ‌برپه‌وه‌که‌زۆر‌به‌لایه‌وه‌په‌سهند‌بوو.

● ئه‌م‌کاره‌ش‌تقی‌الدین‌عمری‌برازای‌وروژاندو‌بریاریدا‌به‌ره‌و‌مه‌غریب‌به‌رپیکه‌وئیت‌و‌ده‌ستی‌به‌سه‌ردا‌بگریت‌و‌ببیته‌ده‌سته‌لاتدار‌تیایدا،‌ به‌لام‌ئهم‌کاره‌کاریگه‌ری‌خۆی‌ده‌بیّت‌له‌سه‌ر‌پلان‌و‌نه‌خشه‌و‌سه‌ریبازه‌کانی‌سه‌لاحه‌دین،‌ چونکه‌تقی‌الدین‌عومه‌ر‌یه‌کێک‌بوو‌له‌دیاریترین‌پیاوانی‌ده‌وله‌ته‌که‌ی‌و‌فه‌رمانده‌یه‌کی‌لیهاتووی‌سوپاو‌راویژکاریکی‌به‌توانا‌بوو،‌ هه‌ر‌بۆیه‌سه‌لاحه‌دین‌وه‌فدیکی‌نارده‌لای‌بۆ‌رازیکردنی‌و‌له‌و‌شتانه‌ش‌که‌له‌سولتانه‌وه‌هاتووه،

^۱ هه‌مان‌سه‌رچاوه،‌ ل: ۲۶۵.

^۲ کتاب‌الروضتین‌له:‌ صلاح‌الدین‌القائد‌وعصره‌وه،‌ ل: ۲۶۵.

نه و به كه وتويه تى: سوئند بيت نازادكردنى مه غريب گرنگه، به لام نازادكردنى به يتولمه قدیس
 گرنگتره و سودی زیاتره و به رژه وهندی تاییه تى و گشتی زیاتره، جا نه گه ر تقى الدین بپروا
 پیاوانی ناسراوی ئیتمه به ریت، ده بیت ته مه نمان سه رف بکهین بۆ پیگه یاندنى پیاوی
 هاوشیوه ی نه، به لام نه گه ر به يتولمه قدیس رزگار بکهین نه وه که نار ده ریا نازاد ده بیت و
 پاشان بۆ نه و شویانه ش به ریده که وین^۱. دواتر نامه یه کی نووسی بۆ ته قى الدین عمرو داواى
 لیکرد که بیت بۆ شام، هه روه ها القاضى الفاضلیش به هه مان شیوه نامه ی بۆ نووسی قسه ی
 القاضى الفاضلیش گوئى بۆ گیراویوو: به هۆی نه و نامه یه ی گه وره مانه وه که داواى مؤلّه ت
 ده کات بۆ به ریکه وتن به ره و مه غریب، گه وره م نه وه چى رویداوه ئیوه تا دویتى پارچه
 زه وییه کتان به ده سته وه نه بوو، به لام نه مرقّ خواى گه وره نه و هه موو نازو نیعمه ته ی پى
 به خشيون، پاشان ئیوه هه مووتان کزو بیخه م و گرفتیبون ئایا ئیستا بۆ دونیاتان له به رده مدا
 ته نگ بووه ته وه و هیچ هۆکار یکتان به ده سته وه نه ماوه، نه خیر سوئند به خوا گه وره م
 هۆکاره کان کۆتاییان پینه هاتوه، بۆ کوئى ده چیت و مه به ستت چیه؟ ئایا ئیتمه ژيانمان
 خوڤ نییه یان ژماره مان که مه؟ یان ولاتمان نییه؟ چۆن به سه ره له بژاردنى خوادا
 شوینه لده بژیری؟ ئایا خوا باشتر له خۆمان خه می نه خواردوین؟ یا خود چۆن شوینیکى وشك
 هه لده بژیرین له کاتیکدا که ئیتمه له ولاتى خیرو بیرداین؟ یان چۆن ده سته به ردارى جه نگردن
 له پیتناو نیسلامدا ده بین و دژ به موسلمانان ده جه نگین که نه وه نه هى لیکراوه؟ خه لگانی
 خزمه تگوزارو سه ربارو خواهن عه قل و راکان ئایا له ئیوه دا پیاویکی هۆشیار نییه:

تَعَقَّبَ الرَّأْيَ وَاَنْظَرَ فِيْ اَوْاٰخِرِهِ   فَطَالَمَا اَتَهَمْتُ قَدَمَا اُوَاٰئِلِهِ

هیشتا گه وره مان به رادروسته کان کارده کات و به وردى لییان ده کولیته وه، نه و ماله نه مینى
 که چۆله له نه وو نه و رۆژانه له ناوناچن که نیتوچه وانى تیا دا هه لئا یه ت و بچیته ریزی شه وه کانه وه^۲.
 ناخۆ نه میری گه وره چۆن ده توانیت دواى نه م هه موو به لگه یه وه لامى فه رمانى سولتانی ناداته وه،
 نه وه بوو به که سوکارو سوپاکه یه وه به ره و دیمه شق به ریکه وت و سولتان له مرج الصفردا له ۲۳ى
 شه عبانى ۵۸۲، ۱۰ى تشرینی دووه می ۱۱۸۶ زدا پیشوازی لیکردو و پیکه وه هاتنه ناو دیمه شقه وه و
 سولتانیش هه مای پینه خشى و داواى لیکرد که سه نگه رو سنوره کانی بپاریزیت، نه ویش به ره و هه ما
 به ریکه وت، به م ریکه سته ژیرانه سه لاهه دین و قاضى فاضل توانیان کاروباره کانی ده ولّه ت

^۱ کتاب الروضتین له: صلاح الدین القاند وعصره وه، ل: ۲۶۶.

^۲ صلاح الدین القاند وعصره وه، ل: ۲۶۷.

ریکبخه‌ن له‌ئو په‌پری رۆژه‌لاته‌وه بۆ ئه‌په‌پری رۆژئاوای، له‌م کاته‌شدا بارودۆخی سیاسی له‌شانی‌شینی خاچه‌رسته‌کاندا به‌ره‌و خراپ‌تر ده‌چوو و نا‌کۆکی له‌نیوان حیزبی بارۆنه‌ده‌ره‌به‌گه‌کان و حیزبی پاشا و لایه‌نگرانی‌دا گه‌یشتبووه‌ چله‌ پۆپه‌ی، ئه‌مه‌ش پالی به‌کونت ریمۆندی سییه‌مه‌وه‌ نا که له‌ته‌ختی پاشایه‌تی دورخرایه‌وه‌ به‌دانانی غی دی لوزیجیانی هاوسه‌ری شازنی میراتگری ته‌ختی پاشایی، بۆ مۆرکردنی ناشته‌وای له‌گه‌ل سه‌لاحه‌دیندا له‌سه‌ر ولاتی خۆی (طرابلس) و ولاتی هاوسه‌ره‌که‌ی (طبریه) به‌جۆرێک که له‌سه‌رچاوه‌ عه‌ره‌بیه‌کاندا ده‌رباره‌ی وتراوه: .... په‌نای برد بۆ سایه‌ی سولتان و بوو به‌شوینکه‌وتووی سولتانیش قبولی کرد و ده‌ستی گوشتی و به‌هیزی کرد به‌نازادکردنی ئه‌و سه‌ربازانه‌ی که له‌زینداندان بوون، ئه‌ویش بوو به‌دلسۆزی موسلمانه‌کان، ئه‌و هۆکاره‌ش پالی نا به‌ریمۆندی سییه‌مه‌وه‌ بۆ مۆرکردنی ئه‌م ریکه‌وتنامه‌یه، ئه‌وه‌بوو سه‌رۆکی ئه‌لدایه‌ نامۆزگاری غی پاشای کرد به‌کۆکردنه‌وه‌ی هیزه‌کانی و گه‌مارۆدانی ریمۆند و ناچارکردنی بۆ خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دان، پاشاش هیزه‌کانی کۆکرده‌وه، به‌لام بالیانی کورپی بارزان (فرمانه‌وای نابلس) توانی قایلی بکات به‌هه‌له‌ بوونی ئه‌م کاره، ئه‌ویش هیزه‌کانی بلاوه‌پیکرد و گه‌رایه‌وه‌ بۆقودس، سه‌لاحه‌دینیش له‌دیمه‌ش‌قدا مایه‌وه‌ له‌چاوه‌روانی هه‌لی گونجاودا بۆ کۆکردنه‌وه‌ی سه‌ربازه‌کانی و به‌ریکه‌وتن بۆ گۆره‌پانی جه‌نگ، ئه‌وه‌بوو ده‌ستگیرا به‌سه‌ر ئه‌و کاروانه‌ی که له‌میسره‌وه‌ هات بۆ شام و دانوستانه‌کانیش شکستیان هینا له‌نیوان سولتان و ئه‌رناط پاشادا بۆچاره‌سه‌رکردنی کیشه‌که‌و، هه‌ردولا ده‌ستیاندایه‌ ناماده‌سازی و خۆریکخستن، سولتانیش نامه‌یه‌کی نووسی بۆ سه‌ربازه‌کانی له‌موسل و جه‌زیره‌ی فورات و هه‌له‌ب و هه‌ما و میسر داوای لیکردن که به‌ریکه‌ون بۆلای: سه‌ربازه‌کانی رۆژه‌لات و هه‌له‌ب له‌رأس الماء کۆبینه‌وه، ئه‌و ئۆردوگایه‌ی که سه‌لاحه‌دین هه‌میشه‌ به‌کاریده‌هینا، ناوه‌ندی کۆبوونه‌وه‌ و به‌ریکه‌وتنی میسر یه‌کانیش به‌سه‌رکردایه‌تی العادلی برای به‌ره‌و کرک و شوبک، سولتانیش خۆی به‌ره‌و جسر الخشب به‌ریکه‌وت و له‌وی مایه‌وه‌ هه‌تاوه‌کو هه‌موو هیزه‌کانی دیمه‌شق له‌لای کۆبوونه‌وه^۱.

^۱ صلاح‌الدین القاند وعصره‌وه، ل: ۲۶۷.

به‌شی سییه‌م: جه‌نگی حگین و نازادکردنی به‌یتوله‌قدیس و شالای

خاچپه‌رستی

باسی یه‌که‌م: جه‌نگی حطین:

سه‌لاحدین توانی به‌ره‌یه‌کی نیسلا می یه‌کگرتوو و به‌رفراوان پی‌کبیتیت، به‌لام ده‌ستگرتنی خاچپه‌رسته‌کان به‌سه‌ره‌ندی له‌شاره‌کانی که‌نارده‌ریادا له‌شام، له‌گه‌ل هه‌ردوو قه‌لای کرک و شوبکدا، بوونه به‌ره‌به‌ستیکی گه‌وره له‌به‌رده‌م په‌یوه‌ندی کردنی هه‌ردوو به‌شی ده‌وله‌ته‌که‌یدا، که‌میسرو زۆربه‌ی ناوچه‌کانی ولاتی شام و به‌شینک له‌عیراقلی له‌خۆگرتبوو، نه‌مه سه‌رباری نه‌وه‌ی که‌ نه‌م شارانه پی‌گه‌یه‌کی ستراتیژی گرنگیان هه‌بوو، چونکه خاچپه‌رسته‌کان توانیان به‌هۆی ده‌ستگرتنیان به‌سه‌ر نه‌م شارانه‌دا له‌په‌یوه‌ندی به‌رده‌وامدا بن له‌گه‌ل ولاتو زیدی سه‌ره‌کی خۆیاندان که‌نه‌ورپای رۆژئاواییه^۱، له‌به‌ر نه‌وه سه‌لاحدین له‌سه‌ره‌تای ده‌سه‌لاتیه‌وه بایه‌خی ده‌دا به‌هیرشکردنه سه‌ر نه‌م ناوچه‌یه، بگره گرنگیدانی به‌م مه‌سه‌له‌یه ده‌گه‌رنته‌وه بو سه‌رده‌مانیکی پیشتر کاتی که‌وه‌زیری ده‌وله‌تی فاطمی بو^۲.

له‌راستیشدا سه‌لاحدین توانی زیانیکی زۆر به‌خاچپه‌رسته‌کان بگه‌یه‌نیت له‌ناکامی نه‌م هیرشانه‌دا له‌رووی گیانی و که‌ره‌سته‌که‌ی جه‌نگه‌وه، نه‌مه‌ش پالی به‌خاچپه‌رسته‌کانه‌وه هه‌ناوه‌کو بیر له‌که‌مکردنه‌وه‌ی فشار بکه‌نه‌وه بو سه‌ر نه‌م ناوچانه، به‌دورخستنه‌وه‌ی سه‌لاحدین لیبی و راکیشانی سه‌رنجی به‌هیرشکردنه سه‌ر که‌ناره‌کانی ده‌ریای سور، نه‌مه جگه له‌قۆستنه‌وه‌ی بونی له‌وناوچه‌یدا بو هه‌ره‌شه‌کردن له‌شوینه‌ پیرۆزه‌کان له‌پیتناو لیدانی پیرۆزترین ناوچه‌ی نیسلا^۳، به‌لام رووداوه‌کان زۆر به‌خیرای له‌به‌رزه‌وه‌ندی سه‌لاحدین ده‌رۆیشتن.

یه‌که‌م: پینشه‌کیه‌کانی جه‌نگی حطین:

۱- کۆچی دوا‌ی بلدوینی پینجه‌م و کاریگه‌ری له‌سه‌ر بازو‌دۆخی خاچپه‌رسته‌کان: پاشا بلدوینی پینجه‌م له‌مانگی جه‌مادی دووه‌می سالی ۵۸۲ک/ مانگی ثابی سالی ۱۱۸۶زدا دوا‌ی چه‌ند مانگیگ له‌ده‌ست به‌کاربوونی کۆچی دوا‌یی کرد، لیره‌شه‌وه دووباره کیشه‌یه‌کی ناوخوا‌یی له‌نیوان خاچپه‌رسته‌کاندا سه‌ریه‌لداو کۆچی دوا‌یی سه‌ره‌تایه‌ک بوو بو مملانییه‌کی توند بو

^۱ صلاح‌الدین و الصلیببون، ل: ۱۵۷.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه: ۱۵۷.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه: ۱۵۷.

گشتن به ته ختی شانشینى، نه یارانى وه سیه ته که ی ریموندی سییه میس به رده وام بوون له پلانداناندا هه تاوه کو دواچار توانیان دهسه لاتی لی زهوت بکن ودهسه لاتی له منداله که یه وه به رن بق سیبیلای دایکی وه له بژاردنی پاشای نوییان دایه دهستی، چونکه که خوی وه ک نافرته تیک توانای حوکمرانی نییه، سیبیلیش تاجی پاشایه تی رادهستی جای لوزینانی هاوسه ری کرد وه که نه یارانى ریموندی سییه م دهیانویست^۱.

۲- سود وه رگرتنی سه لآحه دین له وه بارودوخه ی که شانشینى به یتوله قدیس پیایدا تیده پهری: سه لآحه دین لیبرپاوانه کارى ده کرد بق پیکهینانی هیژیکى سه ریزه پپر چه گو تفاق، وه ک خوئاماده کردنیك بق روویه پوووبوونه وه ی به کلاکه ره وه دژ به خاچه رسته کان، له هه مان کاتدا خوی ده بوارد له روویه پوووبوونه وه ی خاچه رسته کان له چهنده به ریه کی جه نگدا، هه تاوه کو بوارد نه دات دوزمن ریزه کانی یه کبخات و خوی ئاماده بکات بق روویه پوووبوونه وه ی هیژی موسلمانان، بق ئه م مه به ستهش له سالی ۵۸۳هـ / ۱۱۸۷زدا نیردراویکی نارد بۆلای خه لکی حه له بو و فرمانی پیکردن به ئاشته وایی کردن له گه ل بۆهیموندی سییه می ئه میری ئه نطاکیه دا هه تاوه کو له یه ک به ره ی جه نگه وه روویه پوووی خاچه رسته کان ببیته وه^۲، هه روه ها سه لآحه دین به هۆی ئه و لیها تووی و شماره زاییه سه ریزه ی که هه بیوو هه ولیدا بارودوخى ناله بارى شانشینى به یتوله قدیس بقوزیته وه که پاش دانانی جای لوزجیینان تی که تبوو، دواى ئه وه ی هاوسه ره که ی تاجی له سه ر سه ری خوی لابر دونا یه سه ر سه ری ئه وو وتی: میرده که م به تواناترو شیواتره بۆپاشایه تی^۳، قومص ریموندی صه نه جلی ئه میری طرابلوسیش شکستی هیئا له بردنه وه ی ئه و پۆسته دا، سواره کانی داویه ش رازی نه بوون خوی به ته نها حوکمرانی بکات و داویان لیکرد که کار به و وه سیه ته بکات که ته نها مافی سه ره رشتی کردنی پیده به خشی، ئه مه ش وایلیکرد که خو بخاته باوه شی سه لآحه دین و داوی کۆمه کی لییمات، سه لآحه دینیش په نای داو، به ده م داواکه یه وه چوو وکۆمه کی پیویستی پیشکه شکرد، به م شیوه یه ش توانی هاوپه یمانیکی نوئ په یدابکات له ناو خاچه رسته کاندان که لینیکی گه وره بخاته ریزی خاچه رسته کان^۴، ئه وه بوو خه ریکوو پیکداندان له نئوان پاشا جای و ریموندان روبدات کاتیک ریموند له طبریه دا سه ریزه گی دانا و وه که سیکی خۆبه زلزان و له خۆبایی

^۱ تاریخ الأیوبین فی مصر وبلاد الشام، ل: ۱۴۰.

^۲ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۷۵.

^۳ الفتح القسی، ل: ۶۸، ۶۷، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۷۵.

^۴ الکامل فی التاریخ، نقداً عن: صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۷۵.

كۆمەلئىكى نۆرى لە خاچپەرستەكان لە دەورى خۆى كۆكرده وه و سولتانى هاندا بۆ هەيش
 كردنه سەريان بۆ گێرانه وهى دەسەلات بۆى^۱، پاشاى بەیتولمە قديسيس هەستا
 بە كۆكرنه وهى سوپاىەكى نۆز بۆ هەيشكردنه سەر طبريه، بەلام هەستانى هەندى
 لە ئەمىرەكان بە ناوبژىوانى بۆ هەيشكردنه وهى بارودۆخەكە و بانگهێشت كردنى هەردولا بۆ
 يەكگرتن بۆرۆبەروو بوونە وهى ئەو ئامادەكارىيە مەزنەى كەسە لاخەدين بۆى سازدا بوون،
 ئەمەش پاشا لوزىنانى ناچار كرد كە خۆى بەرئىكە وئیت بۆلاى قومص ريموندى قونجلى
 بۆ ئاشتكرده وه و رێكەوتن لەگەلئیدا^۲. سەربارى ئەمەش دەتوانين بلين كە سە لاخەدين
 دەرەنجامى دەستپۆردانى لە كاروبارى خاچپەرستەكاندا بۆ كۆمەكى كردنى يەكئىكيان دژ بە
 ئەوى تريان چەند بەرھەمئىكى دەسكەوت، كە گرنگترينيان ئەو جياوازيە گەرە يە بوو لە ديدو
 بۆچونەكانيدا لە نێوان ريمۆند صنجلى و هەندى لە ئەمىرە خاچپەرستەكاندا، لە پيشە وهى
 هەمووشياندا ئەرناطى فەرمانرەواى قەلاى الكرك . رەنگە ئەمەش ئەو هۆيە بئیت كە هانى
 ميژوونوس ابن الأثيرى داوہ بۆ وەسفكردنى هاوپەيمانئى نێوان سە لاخەدين و ريمۆندى
 سئىيەم سەربارى كورتى ماوہەكى بە وهى كە: گەرە ترين هۆكاربوو بۆ ئازادكردنى ولاتيان و
 دەرھىنانى بەيتولمە قديس لە ژێر چە پۆكيان^۳، بەم شئوہ يە سە لاخەدين ئاگرەستئى بە جيا
 لەگەل بوهيمۆندى سئىيەمى ئەمىرى ئەنطاكيە مۆركرد لە سەرداواى ئەو يان لە سەرداواى
 سە لاخەدين، هەتاوہكو لە هەلگەكانى پشتمە وهى سوپاكەى دلنبايئتە وه يە كلابيئتە وه بۆ
 كوشتار لە باشوردا^۴. هەرۆهە ريمۆندى سئىيەم مەوداى رێكەوتنەكەى فراوانتر كرد هەتاوہكو
 ناوچەى الجليليش بگريئە وه، بەم پئىيەش رىيى خۆشكرد بۆ سە لاخەدين بۆ چوونە نێوان
 ئوردون و فەلەستين^۵.

۳- رينۆلد شاتيوون دووبارە رێككەوتنامەكەى پيشيل دەكات لەگەل سە لاخەديندا: هاوپەيمانى
 نێوان سە لاخەدين و ريمۆندى سئىيەم رينۆلد شاتيوونى توپە كرد كە لە وكاتەدا لە ئاگر بەستدا
 بوو لەگەل سە لاخەديندا و بەو ناسرابوو كە تاك لايەنە بېردەكاتە وه، بەهۆى ئەو
 پاريزگار يە شەوہ كە ئاگر بەستەكە لە خۆى دەگرت كاروانە بازركان يە كان دەستيان كرده وه

^۱ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۷۶.

^۲ كتاب الروضتين، له: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۷۶.

^۳ الكامل فى التاريخ، له: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۷۶.

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۲.

^۵ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۳.

به‌ها تو چو چو له‌نیوان میسر و لاتی شامداو به‌سه‌لامه‌تی به‌خاکی خاچه‌رسته‌کاندا
 تیپه‌رده‌بوون^۱، نه‌مه‌ش سودی بۆ خودی رینولدشایستونیش هه‌بوو، به‌هۆی ئه‌و باجو
 مالیاته‌ی که له‌سه‌ری دانابوون، وه‌ک ده‌ریش که‌وتبوو وادیار بوو که ئه‌و نه‌یده‌توانی به‌بۆ
 دزی و تالانی بژی، بۆیه هه‌ستا به‌ه‌لوه‌شانده‌وه‌ی ناگریه‌سته‌که‌ی له‌گه‌ل سه‌لاحه‌دیندا
 له‌سالی ۵۸۲هـ/ کۆتایی سالی ۱۱۸۶زدا کاتی که‌کاروانیکی بازرگانی گه‌وره‌ی وه‌ستاند که
 به‌خاکی کرکدا تیپه‌رده‌بوو له‌کاتی‌کدا که له‌میسره‌وه به‌ره‌و شام ده‌رۆشت و توانی
 پاسه‌وانه‌کانی بکوژی‌تو ده‌ستی به‌سه‌ردابگری‌تو چهند سه‌ربازیکیش به‌دیل بگری‌ت، هه‌روه‌ک
 بازرگان و خیزانه‌کانی ناوکاروانه‌که‌ی ده‌ستگیرکردو بردنی بۆقه‌لای الک‌ک^۲، زۆری نه‌خایه‌ند
 هه‌والی نه‌م ده‌ستدریژیانه‌گه‌شته سه‌لاحه‌دین، به‌لام له‌به‌ر سووربوونی له‌سه‌ر ریژگری
 ریکه‌وتنامه‌که‌نامه‌یه‌کی نارد بۆ رینولد شاتیۆن و ئیدانه‌ی نه‌م کاره‌ی کردو هه‌په‌شه‌ی
 نه‌وه‌ی لی‌کرد که‌نه‌گه‌ر دیله‌کان نازاد نه‌کات و سامان و مولکه‌کان نه‌گپتیته‌وه نه‌وه لئی قبول
 ناکات، به‌لام فه‌رمانه‌وه‌ی کرک ناماده‌نه‌بوو پیشوازی له‌نێردراوه‌کانی بکات.

کاتی سه‌لاحه‌دین پشت تی‌کردنی رینولد شاتیۆنی بینی، نامه‌یه‌کی سکالا نامیزی نارد بۆ پاشا
 جای لوزینان و داوای لی‌کرد که‌نامۆزگاری رینولد بکات بۆ گپرانه‌وه‌ی دیل و مال به‌تالان براوه‌کان،
 نه‌وه‌بوو جای به‌ده‌م بانگه‌وازه‌که‌ی سه‌لاحه‌دینه‌وه‌هات، به‌لام نه‌یتوانی فشار بخاته سه‌ر رینولد^۳،
 نه‌م شیوازه‌ش که‌سه‌لاحه‌دین گرتیه‌به‌ر ده‌رباره‌ی ئه‌و دیلانه‌ی که که‌وتبونه ژیر ده‌ستی ئه‌رناطی
 فه‌رمانه‌وه‌ی کرک و داوای نازادکردن و گپرانه‌وه‌ی سه‌روه‌ت و سامانه‌کانیان، نه‌م شیوازه‌ رۆلی هه‌بوو
 له‌دروستکردنی ناوکی و نه‌هیشتنی متمانه له‌نیوان پاشای به‌تولمه‌قدیس و ئه‌رناطدا که‌داواکه‌ی
 ره‌تکرده‌وه بۆ ریژگری له‌و په‌یمانیه‌ی که له‌گه‌ل سه‌لاحه‌دین به‌ستراوه، به‌مه‌ش پاشای خاچه‌رست
 گومانی له‌نیازو مه‌به‌سته‌کانی ئه‌رناطدا بۆ دروست بووه‌ریه‌که‌یان مه‌ترسی له‌وی تر ده‌کرد^۴.

نه‌م هاوپه‌یمانیتیانه و هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی خالی ده‌ستپیک و سه‌ره‌تای جه‌نگی حطین بوو،
 چونکه هاوپه‌یمانی سه‌لاحه‌دین له‌گه‌ل ریمۆندی سییه‌مدا بواری ره‌خساند بۆ ده‌ستی‌وه‌ردانی
 سیاسه‌تی ناوخوازی خاچه‌رسته‌کان، نوی‌کردنه‌وه‌ی هاوپه‌یمانیه‌که‌شی له‌گه‌ل ریمۆندی سییه‌م و

^۱ مفرج الکروب (۱۸۵/۲)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۴۲.

^۲ الکامل فی التاریخ (۱۹، ۱۸/۱)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۴۲.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۴۲.

^۴ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۷۶.

^۵ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۴۳.

بوهيموندى سىيەمدا شانشىنەي بەيتولمەقدىسى بېبەشكرد لەكۆمەكى دوان لەبەھىزترين ميرنشىنەكانيان لەشامدا، كە ئەوانيش ميرنشىنى طرابلس و ميرنشىنى ئەنطاكيە بوو، بەم شىوہ يەش سەلاخەدين سەرکەوتوو بوو لەپەرتەوازەکردنى ريزى خاچپەرستاندا، لەبەرامبەریشدا سەرکەوتوو بوو لەيەكخستنى ريزەكانى موسلماناندا و سوپاي ئىسلامى لەميسرو جەزيرە و شام و موسلدا لەرووى مەعنىوى و سەربازيەوہ نامادەکرد بۆ ئەو جەنگەى كە دەيوويست يەكلاكەرەوہ بېت^۱، كاتىك كە نامادەكارىەكانى سوپاكە بەكۆتا گەيشت، سەلاخەدين ديمەشقى بەجىھتشت لەمانگى محرمى سالى ۵۸۳ك نازارى سالى ۱۱۸۷ز دا بەسەرکردايەتى سوپايەكى زۆرەوہ بەرەو باشوور بەرپىكەوت و گەشتە رأس الماء لەباكوپى رۆژەلاتى حۆران^۲، پاشان بەرەو بصرى بەرپىكەوتن^۳، بۆپشتيوانى كردن لەكاروانى حاجيان كە خوشكەكەى و كچەكەى لەناوياندا بوون، لەهەمان كاتيشدا ئەگەرى پەلاماردانى رينۆلدىيان لى دووردهخاتەوہ، چونكە ئەو راپۆرتانەى كە دەگەيشتن باسيان لەوہ دەكرد كە فەرمانرەوای كرك لە بۆسەدايە بۆ حاجيبەكان^۴، دواى ئەوہى كە سەلاخەدين لەگەشتنى كاروانەكە و سەلامەتيان دلنبا بوويەوہ، پەلامارى كركى دا كاتىك رينۆلدىشايوتن زانى كە سەلاخەدين هاتۆتە ناوچەكە پاشەكشەى كرد بۆ ناو حەسارو قەلاكەى، سەلاخەدينيش الأفضل نورهدين عەلى كوپى لەرأس الماء دا دانابوو، چاوەپێى گەشتنى ئەو سەربازانەى دەكرد كە بانگەهتشتى كردهوون بۆ جيهاد^۵، جموجۆلى سەلاخەدينيش بەئاراستەى كرك دوو نامانجى بەدەيپنا:

يەكەم: شاردنەوہى مەبەستى سەرەكى، كە هتيرشكردنە سەر بەيتولمەقديس بوو.

دووهم: ترساندنى رينۆلدىشايوتن (أرناط) و ريگرتن لەرۆيشتنى بۆ بەيتولمەقديس.

ئەوہبوو سەلاخەدين سوپاكەى بەناوچەكەدا بلاوپيكرد و تيايدا دەسورپانەوہ و خوڤشى بەرەو شەوبەك بەرپىكەوت و هەمان كاريشى بەرامبەر بەشەوبەك ئەنجامدا و ئوردوندا مايەوہ لەمانگى صفر رەبىعى يەكەمى سالى ۵۸۳ك/نيسان و ئايارى سالى ۱۱۸۷دا بۆ روپۆش كردنى ئەو سوپايەى كە لە دەورى الأفضلى كوپى لەرأس الماء كۆدەبوونەوہ^۶.

^۱ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۳.

^۲ حوران: گوندىكى گورەيە لە دەوروبەرى ديمەشق لە لای قبيلەوہ.

^۳ بصرى: سەر بە ديمەشقە گوندى حۆرانە.

^۴ الفتح القسى فى الفتح القدسى، ل: ۵۹، ۵۸.

^۵ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۳.

^۶ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۴.

۴- روويه رووبووننه وهی صفوريه؛ له هه مان کاتدا که سه لآحه دین ختیوه تگه ی هه لآدبوو له نزیك قه لآی كركو و شهوك بۆ پاراستنی حاجیه كان له ده سندریتی خاچه رسته كان، هه ستان به نارندنی هیژیکی هه والگری که نه ندامه كانی به شیوه یه کی تایبته ده ستیشان کردبوو، سه رکرده یه تیشی دابووه ده ست مظفر الدین که وکه به ری فه رمانپه وای چه ران و بدر الدین دلدرمی کوپی یاروق نه میری سه رباره كانی چه له بو صارم الدین قایماز نه جمی نه میری سه رباره كانی دیمه شق هه تاوه کو هه ستن به هیترشکر نه سه ر مال و مولکی دوژمن بۆ لاواز کردنی سه رباره گه كانی و په ی بردن به پیلانه كانی، نه م سربیه پر چه ك و تفاقه ش به ئا پاراسته ی صفوريه به ریكه وت، سه رکرده كانیشی سور بوون له سه ر نه وه ی که ریژه وو جموجۆلی زۆر نه یینی بیت و بۆیه له به شی كۆتایی شه ودا بۆی به ریكه وتن هه تاوه کو به ره به بیان هیژی بۆ بکه ن نه وه بوو نه وپیلانه زۆر به وردی له به ره به یاندا جیبه جیكراو له به ره به یاندا هه لئان كوتایه سه ر صفویه^۱، هه رچی خاچه رسته كانیشه که له خه ویکی قولدا بوون به ده نگی شمشیر و ره وه به خه به ر هاتن و به په له خۆیان كۆكرده وه بۆ رووبه روو بوونه وه ی نه و هیتر شه ئیسلامیه كتوپره، پاشان هه ردوولا رووبه روو بوونه وه و جه نگیکی توند له نیوانیاندا روویدا و به سه رکه وتنیکی مه زن بۆ موسلمانانه كان كۆتایی هات و زۆرینه ی خاچه رسته كان كوژدان و بریندار بوون، له ناو كوژراوه كانیشدا سه رکرده و موقه دده می نسبتاریه و ژماره یه کی زۆر له سواره ناو داره كانیان هه بوون، موقه دده می داویه كانیش زۆر به زه حمه ت رزگاری بوو^۲، نه وه ی که قوربه که ی زیاتر خه ست کرده وه نه وه بوو که کاتی هیژیکی خاچه رستی تر به په له گه شته صفوريه بۆ به ده مه وه چونی براکانیان شه ره که ی كۆتایی پیه اتبوو موسلمانانه كان توانیان ته وای نه و هیتره ده ستگیر بکه ن، پاشان موسلمانانه كان به سه رکه وتن و ده ستکه وته وه گه رانه وه^۳ سه رکه وتنیشیان له مچه نکه دا تۆبه ره ی به ره که ت و پیشه کی سه رکه وته كانی دواتر بوو^۴. به م شیوه موسلمانانه كان توانیان زیانی گه وره به خاچه رسته كان بگه یه نن و نه م چه نکه ش خاچه رسته كانی تۆقاندو ده رکیان به مه ترسی نه وه یتره ئیسلامیه گه وره کرد که سه لآحه دین ئاماده ی کردبوو بۆ كوشتاریان^۵.

^۱ کتاب الروضتین (۷۵/۲)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۷۸.

^۲ مفرج الکروب (۱۸۷/۲)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۷۸.

^۳ مفرج الکروب (۱۸۷/۲)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۷۹.

^۴ کتاب الروضتین (۷۶/۲)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۷۹.

^۵ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۷۹.

۵- **ئەو ئامادەكارىيانەى كە پېئىش جەئنگى حطين ئە نجامدران**؛ سەلاخە دىن دالخورش بوو بەو سەر كە وتتەى كە بە دەست هات لە سەردەستى ئەو سىرىە ئىسلامىە لە جەنگى صفورىەدا، بۆيە كركو شوبكى بە جېھېئىشت و بەپە لە بە ئاراستەى دوژمن بە پېكەوت لە عىشترادا خېئە تگەى هەلدا، سەربازە ئىسلامىە كانىش لە دەورى كۆبونەو بە رېژەپەكى زۆر كە لە دەشتەدا شەپۆلىان دەدا بە پېئى وتەى ابن واصل^۱، ئەو بوو هەستا بە رىز كردنى سەربازە كانى، كە دواز دە هەزار جەنگاوەر بوون^۲، پاشان سوپاكەى بە پېئى ياساى جەنگى باو لە وكتەدا رېكخست و تقى الدىن عمىرې برازى خستە لای راست و مظفر الدىن كو كبرى لە لای چەپەو دانا خۆشى لە ناوجەرگەى سوپاكەدا بوو، سوپاكەش بە سەر هەردوولادا دابەش بوو وەك خۆ ئامادە كردنىك بۆ رووبە روو بوونەو^۳.

۱- **ئامادەكارى خاچپەرستە كان**؛ لەو لāmى ئەو كۆبونەو ئىسلامىە گەرەدا، خاچپەرستە كان كاتى بىستىيان مۇسلمانە كان كۆبونەتەو سۇپاىەكى گەرەيان بە رېكخست بۆيان، چونكە دەيانزانى كە رووبە رووى سۇپاىەك دەبنەو كە هاوشىئەيان نەدىو و دەولەت و دەسەلاتيان لە تىاچون و فەوتاندايە، بۆيە هەموو يان كۆبونەو و لە هەموو لايەكەو كە وتتە خۆيان و هەموو ناكۆكىە كانيان وەلاناو القومص لە گەل جاي پاشادا ئاشت بويەو و دواى ئەوەى كە چووە لای و خۆى خستە بە رېئى^۴، لېرەشەو پاشا جاي هەستا بە دەركردنى فەرمانى رەش بگىرى گشتى واتە دەبېت هەموو ئەو پىاوانەى كە تواناى چەك هەلگرتنن هەيە بە شدارىبەكەن، ديارە پاشاش تەنھا لە ئەو پەرى تەنگانەو و پىئوىستىدا پەنا بۆ ئەم حالەتە دەبات^۵، ئەو بوو خاچپەرستە كانىش كۆمەلانىكى زۆريان پېكەو و ناو خاچيان بە رز كردهو و خەلكى لە دەورى كۆبونەو، سوپاكەش بە تەواوى ئامادە بوو، دواى ئەوەى ئەو پارەيان دابەش كرد كە هنرى پاشاى ئىنگلتەرە نار دبووى بۆ جاي پاشا و فەرمانى كرد بوو كە بە سەر سوپادا دابەشى بگەن، سەبارەت بە ژمارەى سوپاى خاچپەرست كە لە صفورىەدا خېئەتى هەلدا بوو دواى شكستەيتنانى لە بەرامبەر سىرىە ئىسلامىە كەدا ئەو هەندى لە مېژوو نوسە هاوچەرخە كان

^۱ عىشترادا: شوئېئىكە لە حوران سەر بە دېمەشق.

^۲ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۷۹.

^۳ كتاب الروضتين (۸۶/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۰.

^۴ وفيات الأعيان (۱۷۴/۷)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۰.

^۵ كتاب الروضتين (۸۶/۲)

^۶ الشرق الأدنى فى العصور الوسطى، ل: ۸۴.

ده لښ ته ورژماره يه نويکه ي په نجا هزار، يان زياتر بووه^۱، هه نديکيشيان پټيانوايه که بيسټ هه زاريووه^۲.

ب- هه لښ ژار دنه جهنگي يه کلاکه ره وه له لايه ون سه لآحه دينه وه؛ کاتيک سه لآحه دين به کږبونه وه ي خاچپه رسته کاني زاني له صفوريه دا پاش شکست خوار دنيان له بهرام بهر سر يه موسلمان ه که وه له وشوينه دا، راويژي به فهرمانده کاني کرد، و زور به يان رايان وابوو که واز له رووبه رووبونه وه بيټيت و شيوازي هيرش و په لاماري به رده وام بگريته بهر وه ک رابردوو له پټناو گه ياندني زيان ي زياتر به دوژمن بؤ لاواز کردني بهرگري و وه شان دني گورزي يه کلاکه ره وه ليټي، کومه ليکي تريش داواي چوونه ناو خاک و رووبه رووبونه ويانده کرد له جهنگيکي يه کلاکه ره وه دا^۳.

ليټره دا ليټه اتوي سه ربازي سه لآحه دينمان بؤ درده که ويټ، کاتي پلاني دووه مي هه لښ ژار د که بريتي بوو له پيکداداني راسته وخؤو يه کلاکه ره وه، وادياره سه لآحه دين زانيويه تي که زور به ي ته و هيزانه ي که له ده وري کږبونه ته وه له شويني دووره وه هاتون وه ک ميسرو ديمه شق و حه له ب و جه زيړه و موسل ديار به کرو چه ند شوينيکي تر، ته م هيزانه ش له سر بنه ماي دره به گايه تي سه ربازي دروست بوون و چه ند نه رکيکيان له سر شان ه که ده بيټ له ناوچه کاني خوياندا رايپه پيټن، ته مه ش له وانه يه له هه ندي کاتدا ناچاري مؤله ت و هرگرتن و گه رانه وه يان بکات بؤ جيټه جيکرتني نه رکه کانيان^۴، ته مه له گه ل نه وه دا که رهنگه سه لآحه دين ويستبيټي له ريټي ته م پلانه وه سود له و ناکوکيه و هرگريټ که له ريزي خاچپه رسته کاندا، له پاش کوچي دواي پاشا بلدويني پيټنجه م و داناني پاشا جاي لوزينان که ليکوله ريک به يه کيک له هوکاره کاني بيټه شبووني شان شيني به يتولمه قديسي زانيوه له پشتيواني و کومه کي دوو له به هيزترين ميرن شينه خاچپه رسته کان له شامدا که نه وانيش ميرن شيني طرابلوس و نه نطاکيه ن^۵.

به م شيوه يه هه لويستي نيوان سه لآحه دين و خاچپه رسته کان زور توند بوو، هر دوو لا تامه زروي پيکدادان بوون بؤ يه کلاکردنه وه ي بارودوخه که، هه روه ک سه لآحه دين ده يزاني کږبونه وه يان له صفوريه دا پيگه يه کي به هيزيان پيډه به خشيت له جهنگدا، چونکه يه کيکه له باشتري و گونجاو ترين شوينه کاني بنياتناني سه ربازگه، ته مه ش به هؤي ته و له وه رگه و ناوو داهاته سروشته ي پيوستانه ي

^۱ کتاب الروضتين (۷۶/۲).

^۲ الشرق الأدنى في العصور الوسطى، ل: ۸۴.

^۳ تاريخ ابن خلدون، ل: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۰.

^۴ الحركة الصليبية (۷۹۹/۲).

^۵ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۸۲.

که پیوستن بۆ ئو مەبەستە^۱، بۆیه هەستا بە کیشکردنی خاچەرسته کان بۆ شوینتیکی گونجاو که بتوانی تیا دا شکستیان بە سەردا بینیت. ئەمە سەرباری ئو هەی که سە لآحه دین دە بیوست بە ماندویتی بگە نه لای و ناچاری ریی رۆیشتنیان بکات، خۆی و سوپاکە ی له ماندوو بوون بپارێزیت^۲، هەربۆیه سە لآحه دین خۆی ئاماده کرد بۆ ئە نجامدا کارێک که بە هۆیه وه بتوانیت خاچەرسته کان له سەربازگه که یان له صفوریه بینیته دەر وه وه په لکشیشان بکات بۆ ئو جییه ی که خۆی ده به ویت، به لآم ئە م په لاماره دوو بارانه کاریگه ریه کی ئو توۆی نه کرده سەر خچەرسته کان ده سته برداری شوینه کانیا ن نه بوون له صفوریه دا بۆیه سە لآحه دین بپاریدا که هیرش بکاته سەر خودی طبریه، چونکه هەر کاتی خاچەرسته کان بینیا ن هیرش ده کات ده چن بۆ رووبه پوو بونه وه ی و به م شیوه یه ش ئامانجه که ی ده پیکیت^۳.

ج- **رۆیشتنی سە لآحه دین بۆ طبریه**: سە لآحه دین به هۆی هیرشه که ی وه بۆ سەر طبریه بۆی دەر که وت که ده توانیت ریمۆندی سییه می ئە میری طرابلس که به بی ئارام ناسراوه بورۆزینیت^۴، ئەمە سەرباری ئو هە ی که سە لآحه دین ده یزانی به هیرشکردنی سەر طبریه ده توانیت ئو رینگایه بگریت که ده چیت بۆ طبریه ههروه ها ده ست به سەر هه مو ئو ده روزه و رینگایانه ی تریشدا بگریت که به که ناری رۆژه لاتیدا تپه پی به ره و طبریه و به گه شتنی به ئاوه که ی کۆتایی دیت^۵، له کاتی کدا که خاچەرسته کان له کاتی ده رچوناندا له صفوریه ده میننه وه و له ناوچه یه کی سه خندا که ئاوی تیدا نییه جیگیر ده بن^۶، ئو هه بوو له رۆژی پینجشهمه ۲۳ ی ره بیعی یه که می سالی ۵۸۳ هـ دا دووی یولیۆی سالی ۱۱۸۷ زدا سە لآحه دین فه رمانی دا به به شی سەر ه کی سوپاکە ی بۆ پیشپه وه ی کردن به ره و طبریه و هیرشکردنه سەر طبریه هه تا وه کو ده ستی به سەر دا بگرن و له قه لآکه یدا خۆیا ن قایم بکن^۷، هەر که هه والی ئە م هیرشه گه شته گوئی خاچەرسته کان، شیت و هار بون و پاشا جای دوا ی

^۱ الحركة الصليبية (۸۰۴/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

^۲ الحركة الصليبية (۸۰۴/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

^۳ الحركة الصليبية (۸۰۴/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

^۴ الشرق الأدنى في العصور الوسطى، ل: ۸۷.

^۵ الشرق الأدنى في العصور الوسطى، ل: ۸۷.

^۶ هه مان سه رچاوه، ل: ۸۷، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

^۷ الكامل في التاريخ (۵۳۳/۱)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

گریدانی کزبونه‌وی نه‌نجومه‌نی جه‌نگی کرد^۱، نه‌وه‌بوو هه‌ندیکیان رایان وابوو که‌پیشره‌وی بکه‌ن و رووبه‌رووی موسلمانه‌کان ببنه‌وه، بۆریگری کردن له‌چونه ناو طبریه، به‌لام ریمۆندی فه‌رمانه‌وه‌ای طرابلس داوای کرد له‌پاشا که له‌شوینی خۆیدا له‌صفوریه بمینیته‌وه و پیتی وت: طبریه مولکی من و خیزانه‌که‌مه، سه‌لاحه‌دینیش نه‌وه‌ی به‌و شاره‌کردوه که‌کردوویه‌تی و قه‌لاکه‌ی ماوه‌وهاوسه‌ره‌که‌می تیاپه، منیش رازیم به‌وه‌ی قه‌لاکه‌ش وهاوسه‌ره‌که‌شم به‌ریت، چونکه پیشترو نیستاش سوپای نیسلام دیوه، به‌لام هه‌رگیز کۆمه‌لی نه‌وه‌نده زۆرو به‌هیزم نه‌بینیوه‌وه، نه‌گه‌ر ده‌ست به‌سه‌ر طبریه‌شدا بگریت، ناتوانیت تیاپدا بمینیته‌وه به‌وه‌مووه سه‌ریازه‌وه و ناتوان تاسه‌ر له‌و شوینه‌دا خۆیان بگرن دوور له‌خیزان و نیشتمانیان و ناچار ده‌بیت به‌جیی به‌یلت^۲.

لیره‌شه‌وه ده‌رده‌که‌ویت که‌سیاسه‌تی جیاوازی نانه‌وه له‌نیوان خاچه‌رسته‌کاندا له‌لایه‌ن سه‌لاحه‌دینه‌وه به‌ره‌می خۆی هه‌بووه، کاتی نه‌م رایه‌ی ریمۆندی به‌توندی ره‌تکرایه‌وه له‌لایه‌ن هه‌ریه‌ک له‌ئه‌رناطی فه‌رمانه‌وه‌ای کرک و جیراری موقه‌ده‌می داویه که‌تۆمه‌تباریان کرد به‌خیانه‌ت و لایه‌نگری کردنی موسلمانه‌کان، نه‌وه بوو ئه‌رناط وه‌لامی دایه‌وه و وتی: زۆر ترساندین له‌موسلمانه‌کان، دیاره تو خۆشت ده‌وین و ئاره‌زوت له‌گه‌لیانداپه. هه‌روه‌ها ارناطو جیرار توانیان کاریگری له‌سه‌ر جای پاشا دابنیز و ئه‌ویش فه‌رمانی ده‌رکرد بۆ سه‌ریازه‌کان که‌به‌ره‌وه طبریه به‌رپیکه‌ون، سوپای خاچه‌رستیش ده‌ستی به‌جموجۆل کرد له‌صفوریه و ریمۆندیش له‌بارودۆخیکی زۆر خراپدا پیشیان که‌وتبوو، وه‌وه لایه‌نی مه‌عنه‌ویان دابه‌زیبوو، زۆرینه‌شیان له‌گه‌ل پیشره‌وی کردندا نه‌بوون به‌ره‌وه طبریه و به‌نابه‌دلی ده‌پۆیشتن^۳، نه‌مه سه‌ریاری نه‌وه بۆسه‌وه په‌لامارانه‌ی که له‌ریگه‌دا تووشی نه‌وه سوپایه‌بوو، له‌گه‌ل گه‌رمی که‌شو هه‌وارو سه‌ختی ریگاو نه‌بوونی ئاو، به‌هۆی نه‌م بارودۆخه‌ دژواره‌وه سوپای خاچه‌رست له‌کاتی رۆیشتنیدا له‌صفوریه‌وه بۆ طبریه تووشی جیاپونه‌وه و لیک‌دابړان بوو، چونکه دواوه‌ی سوپاکه نه‌یتوانی هاوشانی پاشماوه‌ی تری سوپاکه‌ی بپوات و په‌یوه‌ندی به‌پاشاوه بکات له‌ناوه‌راستدا، نه‌مه‌ش پاشا جای ناچارکرد که‌پیش گه‌شته‌ن طبریه سه‌ریازگه و خپوه‌تگه هه‌لب‌دات، سه‌ریاری نه‌وه هه‌وله‌ی که‌ریمۆندی نه‌میری طرابلس پیتی هه‌ستا که‌له‌پیشه‌وه‌ی سوپاکه‌دا بوو، بۆ هاندانی خاچه‌رسته‌کان بۆ پیشره‌وی کردن و گه‌شتن

^۱ صلاح‌الدین و الصلیبیون، ل: ۸۳.

^۲ الکامل فی التاریخ، له، صلاح‌الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۳.

^۳ الحركة الصلیبیه (۸۰۳/۲۲).

به‌ئاو، ئەمەش بوو هۆی بیژاری ریمۆند لەو هەلسوکەوتە، دلتیابوو لەو هی که شکستخواردن
مەسەلە یەکی حەتمیە^۱.

لەرستیشدا ئەم بێرارانە زۆر سەرپێیی و سەرکەشانه بوو و بەلگە بوو لەسەر نەبوونی
بێرکردنەو هی سەربازی دروست لەلای سەرکرده خاچپەرستەکان که سۆزی ئایینی توندپەروانە زال
بوو بەسەریاندا، چونکە پاشا و شانشین و سوپای خاچپەرستیان خستە داوی سەلاحەدینەو، که
لەکاتی بەریکە و تێنایندا ووتی، ئەو هی که دەمانویست روویداو مەبەستە که مان هاتەدی، بەپشتیوانی
خوا لێبێرانیان نوێ و سنورمان پۆلایین و جەنگمان توندو سەرکە و تێمان بەهێزە، ئەگەر ئەم جارە
دووچاری کوشتن و دیل کردنیان بکەین ئەو هیچ بەر بەستێک لە بەردەمماندا نامێتی و کەناری
دەریامان بەتەواوی دەکەوێتە ژێر دەست^۲. پاشان سەلاحەدین لەو شەو دا سوپاکە ی ریکخست و
خۆشی بەسەرکردایەتی سوپاکە ی بەریکەوت بۆ رووبەرپووبوونەو هی خاچپەرستەکان لەسەر لوتکە ی
چپای طبریە که دەبێوانیی بەسەر دەشتی حطیندا که ناوچە یە که لە شێو هی بانیکدایە که سێ سەد
مەتر لە ئاستی دەریا بەرزترە و دوو لوتکە ی هە یە ئەمەش وایکردووە لە عەرەب که ناوی شاخەکانی
حطین ی لێ بنین، بەگەشتنی خاچپەرستەکانیش بەم بانه زۆر ماندوو شە کەت بوو و تینویتی
زۆری بۆ هینابوون داوی ئەو هی که سوپای سەلاحەدین بوو رێگر لە نیوان ئەوان و سەرچاوە ی
ئاودا^۳. ئەو بوو هەردوولا لە دەشتی قەدپالی چپای رۆژئاوای طبریە دا رووبەرپووی یە ک بونەو، بەلام
بەهۆی هاتنی شەو و رووبەرپووبوونەو که دواکەوت، وەرکۆمەلە و لە شوینی خۆیدامایەو^۴،
لە بەر بە یانی رۆژی هەینی ۲۴ی رەبیعی دوو هی سنالی ۵۸۳ ک/ ۱۱۸۷ زدا هەردوو سوپا کەوتنە
جموژۆل و لە شوینی کدا پیکد داان رویدا که بەلوییا ناسراو، و کوشتار لە نیوانیان دا بەردەوام بوو
هەتاو کە تاریکی بوو رێگر لە بەرامبەریندا^۵ ئەو بوو سوپای سەلاحەدین ئەو دوو شەو
بەهرەمەندبوو لەسەر جەم ئەو هۆکارانە ی که یارمەتیدەری بوون بۆ رووبەرپوونەو، توانی
لە دەشتایەکی پڕ لە وەرگە و ئاودا سەربازگە ی هەلبدات، هەرچی سوپای خاچپەرستیشە ئەو لەو
ماوە یە دا ماندویتی و بەدبەختی زیادبوو بەهۆی ئەو وە که سەربازگە که یان لە ناوچە یە کی سەختی
بێ ئاو و گەرمدا هەلدا بوو، وا دیارە سەلاحەدین لەو شەو دا بارو دۆخە که ی قۆستەو هەتاو کە

^۱ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۴.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۷۷، له العماد الأصفهانی یهوه.

^۳ الکامل فی التاریخ (۵۳۴/۱۱)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۵.

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۷۶.

^۵ کتاب الروضتین (۸۱/۲)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۵.

ئامادەكارىيەكانى تەواۋىكات بۇ ھېرش كىردنەسەر دوژمن كەچۈرۈۋوۋە قەدپالى چىيى حطين، بۇ خۇپاراستن لەتياچون ومانە وە لەكە شىكى مامناو ەنددا بۇ كەمكردە وەى ئاسە وارى تىنوۋىتى و گەرما لەسەريان، سەربارى ئەو فەرمانانەش كەشا جاي دەرىكردبوو داواى بەرى كەوتنىيى دەكرد بۇ خوارە وەى گردۆلكە كە ھەتا وەكو ئەركى خۇيان بەرامبەر خاچ وەستان و رىزبوون جى بەجى بىكەن، بەلام ئەوان پاساويان بەتىنوۋىتى و ئەمانى تواناى روبەپوۋبونە و ھىنايە وە، سەلاخە دىنىش ئەمەى قۆستە وەو سوپاكەى رىكخست و پلانى بۇ دارشت و بەشىۋە يەكى بازنەى گەمارۆيدان وەك ابن الأثير دەلى^۱.

دوۋەم: رووداۋەكانى جەنگەكە:

خاچپەرستەكان لەبەر بەيىانى رۆژى شەممەى ۲۴ى رەبىعى دوۋەمى ۵۸۲ە دا بۇيان دەركەوت كەئەوان دوور لەئاو گەمارۆ دراون، لەم كاتەشدا جەنگىكى ترسناك روويدا ئەوە بوو سوپاى ئىسلامى پىشپەوى كىردو بەپەلە دابەزىن بۇ شاخەكانى حطين، سوپاى خاچپەرستىش دەستىكرد بەجموچۆلى و وايان دانابوو بگەنە طەرىپە بۇ ئەوەى دەستىان بگات بەئاو، بەلام سەلاخە دىن بەئەزمنى سەربازى خۇى لەمەبەستەكەيان تىگەيشت و بەسوپاكە يەوۋە روۋبەپويان بوپە وەو بەناۋى سوپاكەيدا دەگەپاۋ ھانى دەدان بۇ جىھاد و ئەوانىش گوپراپەلى بوون^۲.

۱- دەستپىكردنى ھېرشى ئىسلامى: ھېرشى موسلمانەكان بۇ سەر خاچپەرستەكان دەستپىكردو موسلمانەكان ھېرشەكانيان چىكردە وە بۇ سەر دوژمن و تىگەيشتن كەروبارى ئوردون لەپشتىانە وەيە و لاتى رۆمىش لەپىشياندايە و تەنھا خۇاى گەورە دەتوانىت بەھانايانە وە بىت^۳ لەبەر امبەر ئەو ھېرشە ترسناكەى موسلمانەكانىشدا، خاچپەرستەكان دلتىابوون لەوۋەى كەكۆتايان ھاتوۋە و تەنھا خۇبە دەستە وەدان ياخود ھەلاتن فرىيان دەكە وىت، تەنھا رىمۆندى ئەمىرى طرابلوسىش توانى دەربازى بىت كاتى دەستە و سانى خاچپەرستەكانى لەبەر امبەر سوپاى ئىسلامىدا بۇ دەركەوت، بۇيە لەگەل كۆمەلئىك لەسەربازەكانىدا رىككە و تەن و پەلامارى موسلمانەكانيان دا ئەوانىش رىگەيان بۇ كىردنە وە ھەتا وەكو لىيە وە دەربازىبىن و داۋى دەرچونىان رىزەكە يەكى گرتە وە^۴. واش دىارە كە دەربازبوونى رىمۆند بەرازامەندى سەلاخە دىن بوو، ئەو فەرمانى دا بەتقى الدىن عمرى

^۱ الكامل فى التاريخ (۱۱/۵۳۵).

^۲ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۶.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۱۸۶.

^۴ الكامل فى التاريخ (۱۱/۵۳۵).

برازای که پیشه‌نگی نه و لایه‌ی سوپا بوو که ریموند هیترشی بۆ هیئا، مه‌به‌ستی سه‌لاحه‌دینیش له‌م کاره ترساندن و لاوازکردنی سوپای خاچپه‌رست بوو کاتی که هه‌لاتنی ریموند کۆمه‌له‌که‌ی بینی، هه‌روه‌ک دورنیه نه و مه‌سه‌له‌یه به‌ریکه‌وتنی هه‌ردوولا صلاح الدین و ریموند بوو بیئت، به‌به‌لگه‌ی نه‌وه‌ی که خاچپه‌رسته‌کان کاتی دووچاری هیترشی هه‌مه‌لایه‌نه بوونه‌وه شمشیره‌کانیان فرییداو خۆیان به‌ده‌سته‌وه‌دا، نه‌وه‌ی که قوپه‌که‌ی زیاتر خه‌ستکرده‌وه نه‌وه‌بوو که له‌وکاته‌دا ریموند هه‌لات و ده‌ستبه‌رداری سه‌ربازه‌کانی بوو، هه‌ندی‌له‌موسلمانه‌ خۆبه‌خشه‌کان هه‌ستان به‌ناگرپیوه‌نانی نه‌و پووش و گژو گیا وشکه‌ی که نه‌و ناوچه‌ی داپۆشیبوو، ره‌شه‌باش کردی‌به‌رووی خاچپه‌رسته‌کاندا، به‌م پییه‌ش گه‌راما تینویتی و دووکه‌ل و ناگر زۆری بۆهینابوون، نه‌مه‌ش ناچاری پاشه‌کشی کردن بۆ سه‌ره‌وه‌ی کپوه‌که‌و ده‌یانویست خپوه‌ته‌کانیان له‌سه‌ره‌وه‌هه‌لبده‌ن و خۆیان بپاریزن، به‌لام جه‌نگ له‌هه‌موو لایه‌که‌وه زۆری بۆ هینابوون و بواری نه‌و کاره‌یان پینه‌دراو نه‌یانتوانی جگه‌ له‌خپوه‌تی پاشا هه‌یج خپوه‌تیکی تر هه‌لبده‌ن.^۱

۲- **جه‌نگی ده‌رونی لای سه‌لاحه‌دین**: وادیاره سه‌لاحه‌دین له‌وه‌جنگانه‌دا ده‌بویست خاچپه‌رسته‌کان له‌ناوبه‌ریت و به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ک ترس و توقاندن بخاته‌ دلایانه‌وه، ته‌نیا رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی راسته‌خۆشی به‌کارده‌هینا بۆ کارتیکردنی دوژمن، به‌لگه‌ش له‌سه‌ر نه‌مه‌ نه‌وه‌ بوو کاتی خاچپه‌رسته‌کانی له‌لوتکه‌ی چپای حطین‌دا گه‌مارۆدا، بایه‌خی زۆری ده‌دا به‌ده‌ستگرتن به‌سه‌ر خاچی گه‌وره‌یاندای که به‌الصلبوت ناسرابوو و ده‌لێن: پارچه‌یه‌ک له‌وه‌ تخته‌یه‌ی تیایه‌ که مه‌سیحی له‌سه‌ر سێداره‌ دراوه به‌قسه‌ی خۆیان^۲، چونکه ده‌یزانی ده‌ستگرتن به‌سه‌ر نه‌و خاچه‌دا باشترین چه‌که بۆ تیکشکاندن خاچپه‌رسته‌کان له‌رووی ده‌رونی و مه‌عنه‌ویییه‌وه نه‌وه‌بوو توانی نه‌و خاچه‌یان له‌ده‌ست بسینێت و خاچپه‌رسته‌کان ته‌واو لاواز بوون و له‌تیاچوونی خۆیان دلنیا بوو، و موسلمانه‌کانیش به‌ره‌و لوتکه‌ی چپاکه‌ پێش‌ه‌ویان کردو خاچپه‌رسته‌کانیش له‌پاشه‌کشی ده‌بوون و کوژران و دیلکردنیا به‌رده‌وام بوو، هه‌تاوه‌کو له‌گه‌ل پاشای خاچپه‌رستدا که گه‌یشته‌بووه‌ لوتکه‌ی ته‌پۆلکه‌که‌ ته‌نها ژماره‌یه‌کی که مابوویه‌وه که له‌سه‌د و په‌نجا سواره‌ی ئازا تیئنه‌ده‌په‌ری^۳، ابن‌الأثیریش

^۱ مفرج الکروب (۱۱/۵۳۶، ۵۳۷)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۶.

^۲ الکامل فی التأریخ (۱۱/۵۳۵)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۷.

^۳ کتاب الروضتین (۲/۸۷).

^۴ مفرج الکروب (۲/۱۹۱)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۷.

له سهر زاری الملك الأفضلى كورپى سه لآحه دینه وه ده لیت: کاتى خاچه رسته کان پاشه کشه یان کرد له گه ل پاشاکه یاندا بۆ لوتکه ی ته پۆلکه که هیرشیکى به هیزیان هینایه سهر موسلمانه کانى به رامبه ریان و خه ریک بوو له شویننه کانیان دوریان بخه نه وه، به لآم موسلمانه کان توانیان نه وه له مه ته تیکبشکینن و خاچه رسته کانیان گپراه وه بۆ لوتکه ی چیاکه، الملك الأفضلیش خو شحالی خو ی به م سهرکه وتنه درده بپری و ده لیت: (تیکمان شکاندن)، لیره شدا لیتها تووی سهر یازی سه لآحه دین و نه زمونی جه نگیمان بۆ درده که ویت، که پیی وابوو، خاچه رسته کان شکست ناهینن هه تا وه کو سه رکرده کانیان رووبه رووی کوشتن یان دیلکردن نه بنه وه، بۆیه وه لآمی کورپه که ی دایه وه و وتی: بیده نگ به سه رناکه وین هه تا وه کو نه و خیره ته نه که ویت، مه به ستی خیره تی پاشا بوو، پاشان هیرشه کانى توندتر کرد و پاشا چه ند ساتیک خیره ته که که وت و سه لآحه دینیش دابه زى و کړنوشى برد بۆ په روه ردگارو له خو شیدا ده ستیکرد به گریان^۱.

۳- زیانه کانى خاچه رستان له حطین: له راستیدا نه و کوزراوو دیلانه ی که خاچه رسته کان له م جهنگه دا ده ستیان دا یه کیک له گه وره ترینی نه و نسکوو کاره ساتانه داده نریت که به سه ریاندا هاتوو، نه وه بوو ته نها ژماره یه کى که م جهنگا وه رزگاری بوو له گه ل کۆمه لیک له سه ر یازانى دواوه ی سوپاکه به سه رکر دایه تی ریمۆندی فه رمانپه وای صیدا و چه ند سه ر یازیکى پيشه وه ش به سه رکر دایه تی ریمۆندی فه رمانپه وای طرابلوس^۲. ژۆرینه ی سوپاکه ش به خودی، نه مه جگه له نه رناطی فه رمانپه وای کرک و ئوکی فه رمانپه وای جبیل و هنفری کورپى هنفری فه رمانپه وای تبنین و کورپى ژنه فه رمانپه وای طبریه و جیرارى پيشه نگو فه رمانده ی داویه، ژۆرینه ی نه وانه ش که رزگاریان بوو له نسیبتاریه و سه رانى خاچه رسته کان بوون^۳. سه لآحه دین نوپژى سوپاسگوزاری ده کات و پيشوازی له پاشا دیلکراوه کان ده کات:

سه لآحه دین فه رمانیدا به هه لدانى خیره تیک بۆی، پاشان چوو ه ناویه وه و نوپژى سوپاس گوزاری بۆ خواى گه وره نه جامدا به رامبه ر به م نیعمه ته ی که پاشاکانى پيش خو ی به ناواتیه وه بوون، به و خه مه وه سه ریان نایه وه^۴، پاشان داواى پاشا و فه رمانده کانى کرد و پيشوازییه کى باشى لیکردن و جای پاشای له ته نیشت خو یه وه دانا و فه لبرنس نه رناطیش له ته نیشت نه وه وه دانا و

^۱ الکامل فى التاریخ (۱۱/۵۳۶)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۸۸.

^۲ الشرق الأذنى فى العصور الوسطى، ل: ۹۸، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۸۸.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۷۷، مفرج الکروب (۲/۱۹۲).

^۴ مفرج الکروب (۲/۱۹۴).

جامیکی پیشکش کرد به پاشا جای که ناوی ساردی تیدا بوو ئه ویش لیخوارده وه و پاشماوه که شی دا به نرناط بق خوارده وهی، له م کاته دا سه لاح الدین توپه بوو رویکرده پاشا و دوپاتیکرده وه که نرناط به پیی مؤلته تی ئه و ناوی نه خوارده وه و په نادان نایگریته وه، پاشان ناوری لیدایه وه و تاوان و خیانه ته کانی یادخسته وه و پیی وت: بو ئه ونده بی به لئن و ناپاکی؟ وه رگریه که شی وه لآمی دایه وه که ده لیت: ئه وه نهریتی پاشاکانه^۱، پاشان سه لاحه دین وتی: ئه وه من محمه د سه رده خه م و پاشان پیشنیاری موسلمان بونی بو کرد، به لام ئه و رازی نه بوو، سه لاحه دینیش شمشیره که ی هه لکیشا و کیشای به شانیدا و شلیکرو و ناماده بوان به ته مای نه مان^۲، پاشان وتی: دوو جار نه زری کوشتنیم کردوو ئه گه ر بکه ویته ژیر ده ستم، یه که میان: کاتیک ویستی به ره و مه ککه و مه دینه بپوات، دووه میش: کاتیک ناپاکانه په لاماری کاروانه کانی داو تالاینکردن، کاتیک پاشای به یتولمه قدیسیش ئه م دیمه نه ی بینی ترساو ایده زانی که سه لاحه دین له ویش ده دات، به لام سه لاحه دین دلنایای کردو پیی وت: نه بووه به نهریت و پاشا پاشا بکوژیت، به لام ئه مه سنوری خوی تیپه پراند بوو بویه ئه وه رویدا^۳.

۴- **هه لویستی سه لاحه دین به رامه به ره دیله کان**: سه لاحه دین داوای داویه و نه سستباریه کانی کردو هینانیا و داوای موسلمان بوونی لیکردن ئه وه ی موسلمان بوو، هیشتیه وه و ئه وه ی ناماده نه بوو فه رمانی کوشتنیدا^۴، ابوشامه ش هۆکاری کوشتنیان رونده کاته وه و ده لیت: من زهوی له م دوو ره گه زه پیسه پاکده که مه وه، چونکه ئه وان که س ناهیلنه وه و ده ست له دژایه تی هه لئاگرن و خزمه تی که س ناکه ن له دیلیدا و پیسترینی بی باوه پرانن^۵، زانراویشه که ئه مدوو ده سته یه له و بنه مایانه پاشه گه زیبونه وه که ژانیا ن بق ته رخانکردبوو و جل و به رگی ناینی ره شیان لابر دو پۆشاک سی سه ربازی سپی و هیمای سوری خاچه رستیان پۆشی و چوونه ریزی جه نگاوه رانه وه و هه ریه که یان سی ئه سپیان هه بوو له گه ل خزمه تگوزاریکدا که هه میشه به شوینیا نه وه بوو. هه روه ها چه ندین سه رکرده یان تیدا هه لگه وت که هه لگری پله و نازناوی سه ربازی بوون و سیاسه تی ناپاکی و لیدانی موسلمانه کانیا ن داده رپشت، نامانجی سه ره کی ئه م دوو کۆمه له شی لیدانی ئیسلام و له که دار کردنی پرۆژیه کانی بوو به هه ر شیوه و نرخیک

^۱ مفرج الکروب (۱۹۵/۲).

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۷۸ - ۷۹.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۷۹، مفرج الکروب (۱۹۵/۲).

^۴ مفرج الکروب (۱۹۶/۲)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۹۰.

^۵ کتاب الروضتین (۷۹/۲).

بیت^۱ ژماره ی نيسبتياره و داويه ش نزيكهي سى سه دو شه ست كه سيك بوو، گومانيش له وه دانبيه كه رولى خراپيان له جهنگدا هوكارى سه ره كي كوشتنيان بوو، چونكه ناسراو بوون به ريز نه گرتنى ريكه وتنه كان و ناپاكي نواندن، هه روهك دلنياش بوو له وهى كه نه گه ر نازاد بكرين نه وه دووباره ده گه پينه وه بۆ كوشتار به شيويه يه كي دپندانه تر، ده بيت له ياديشمان نه چيت كه هه نديكيان به شداربوون له هه لمه تي نه رناطدا بۆ سه ره مه ككه و مه دينه، له بهر نه م هويانه سه لآحه دين دوولتى نه نواند له كوشتنى نه و ديله خاچپه رستانه دا، به هوى نه مه شه وه له لايه ن كۆمه ليك له ميژوونوسه رۆژئاوايييه هاوچه ركه كانه وه له وانهي كه له قه سابخانه كانى خاچپه رستانيان له بيريان چۆته وه ياخود ليري خويان بردۆته وه كه تيايدا به ده يان هه زار موسلمانيان له ناوبردوه، نه مه ش شتيكى نوئى نيه بۆ نه قليبته رۆژئاوايي كه هه ندى جار به دوو پتوهر پتوانه ده كات و شتانيك بۆ خوى به رپه وا ده بينيت كه بۆ خه لك به ناره واي ده زانيت، به لام ده بيت نه وه مان له ياد بيت كه نه و سياسه ته له لايه ن سه لآحه دينه وه حاله تيكي تاييه ت و ده رچون بووه له سياسه تيكي گشتى ليبورده و به خشنده به رامبه ر به دوژمنه كانى^۲. سه باره ت به ديله كانى تر نه وه سه لآحه دين فه رمانيدا كه بيري بۆ ديمه شقو له وئى به نرختيكي كه م فره شران^۳. قاضى كورپى ابى عصرونيش هاته ديمه شقه وه و خاچى گه وره صلבותى به ده ستيه وه شوپكر دبويه وه و سولتانيش گه رايه وه بۆ طبريه^۴، ريمؤندى سييه مى فه رمانزه واي طرابلوسيش كاتى رزگارى بوو له جهنگه كه گه شته صورو له ويشه وه چووهر طرابلوس و چه ند رۆژيكي كه م مايه وه پاشان له غه م و داخى نه وه ي كه به سه ر خاچپه رسته كان و نايى گاورداهات گياني له ده ست دا^۵.

سييه م: هوكاره كانى سه ركه وتن له جهنگى حطين:

۱- خؤنآماده كردن و گرتنه به رى سوننه تي ده ستگرتن به هوكاره كانه وه: سه لآحه دين (ره حمه تي خؤاى ليبيت) توانى ئومه ت يه كبخات و له سه ر قورئان و سوننه تي پيغه مبهر (ﷺ) و

^۱ التاريخ الحزب المصرى، حسان سعداوى، ل: ۱۸۶.

^۲ الحروب الصليبية العلاقة بين الشرق والغرب، ل: ۲۱۹.

^۳ كتاب الروضتين (۸۲/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۷۹۰.

^۴ مرآة الزمان، ل: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۹۰.

^۵ الكامل فى التاريخ (۵۳/۳-۵۵)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۹۱.

جیهادکردن له پینناو خودادا کۆبکاته وه له پینناو رزگارکردنی ولاتانی نیسلامیدا. نه وه بوو ولاتی شامو میسرو حجازو یه مهن و عیراق که وته ژیر دهسه لاتو حوکمرانی سه لاهه دین و بۆ ئەم کارهش زانایانو شه رهناسانو سوپاو هه زاران تیگۆشه ری کۆکرده وه که زانایان له پیتشه وه یاندا بوون بۆ هاندانیان بۆ جه ننگردن و توانی سوپایه کی به هیزی وشکانی که شتیگه لیکی ده ریایی به هیزی پتکه وه بنیت و که پاره و پولیکی زۆری تیادا سه رف کردبوو.^۱

ئین شه داده لیت: سولتان پتی وابوو که سوپاسگوزاری نیعمه تی په روه ردگاری به سه ریه وه له موک و ده سه لات پیدان و گوپرایه لی خه لکی بۆی و جیهادکردن له گه لیدا ته نها به جیهادکردن به ریخستنی سه ریه وه کان و کۆکرده وه یان ده کریت، بۆ ئەم مه به سه شه له عه شترادا کۆیکردنه وه له ۲۴ی ره بیعی دووه می سالی ۵۸۳دا به ره و ولاتی دوزمن پیتشه روی پیکردن له نیوه پۆی رۆژی هه ییندا.... هه میشه له رۆژی هه ییندا به ریته که وت بۆ جه ننگ، به تاییه ت له کاتی نوژی هه ییندا بۆ به ره مه ند بوون له نزی و تاربیته کان له سه ر مینبه ر، که ره نکه وه لامدانه وه ی نزی که تر بیت^۲، هه روه ها سه لاهه دین به باشی سه ریه وه کانئاماده ده کردو تیر هاووپیته کان دیاری ده کردو تیری پیویستی پیته دان، ژماره ی نه و تیرانه ش که به سه ریاندا دابه شی کرد گه یشته چوار سه د وشتر و باری حه فتا وشتریشی له گۆره پانی جه نگدا ئاماده کرد بۆ دانانی وه که یه ده ک بۆ سوومه ند بوونی جه نگاوه ره کان لئی له پینناو به رده و امبوونی جه نگدا هه تاکو سه ره که وتن به پشتیوانی په روه ردگار به ده ست دیت، هه روه ها سه لاهه دین به سوپایه کی به هیزو نه زموونی جه نگی که م وینه وه چوه ناو جه نکه وه، نه مه سه رباری هه لبژاردن و دیاریکردنی گۆره پانی جه ننگ له لایه ن خۆیه وه و پیرای دیاریکردنی کاتی پویه پووونه وه، نه وه بو له طبریته دا مایه وه و توانی بیته به ر به ست له به رده م دوزمندا سه رچاوه ی ئاودا، هه روه که له مانگی یۆلیۆ- ته مموزدا جیهادی راگه یاندا که یه کتیکه له گه رمترین مانگه کان سال و که م ناویش تیایدا زۆری بۆ دوزمن هینابوو یه کتیک بوو له کاریگه رترین چه که کان سه لاهه دین^۳، له راستیدا سه لاهه دین ئەم نایه ته ی جیبه جی کرد که ده فه رموی:

﴿وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ﴾ (الأنفال: ۶۰)، واته: هه رچی له توانانتاندا هه یه بۆ به هیزکردنی سوپای نیسلام بیخه نه گه رو ئاماده ی بکه ن له ئاماده کردنی هه موو جۆره نه سپ و هۆکانی تری گواستنه وه

^۱ صلاح الدین الأیوبی، علوان، ل: ۱۲۱.

^۲ النوادر السلطانية، والمعاصرین الیوسفیة، ل: ۷۵

^۳ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۹۱.

که مته رخه می مه که ن تا دوژمنانی خواو دوژمنانی خۆتانی پی چاوترسین بکه ن. (تەفسیری ئاسان ل: ۱۸۴).

ئەو بوو سوپای ئیسلامی کۆکرده وەو سوپای خاچپەرستی کیش کردو شویتنی گونجای هەلبژارد بۆ جەنگە کە.

۲- **سوننه تی پله به ندی و یه کیتی ئومهت:** ئەمیره سلجوقیه کانی کاری زۆریان کرد له پیناو تیکشاکاندنی خاچپەرسته کان، ئەبوو عماد الدین زهنگی دهسکه و تیکی مه زنی به دهست هینا به دانانی پرۆژه یه کی پیشه نگانه که رهنگه زۆریه ی خه لک له و کاته دا به زه حمه تیان زانیبیت، که نه ویش پرۆژه ی یه کببون و رزگارکردن بوو، که نوره دینی کوپی به شی یه که می به دهسته پیناو سه لآحه دینیش توانی به شی دووهم و هه ره گرنگی به دهست بینیت، هه ربۆیه سه رکه وتنی سه لآحه دینی له حطیندا ته واوکه ری پرۆژه که ی عماده دین بوو بۆ یه کیتی و سه ربه خۆی، جا نه گه ر نوره دین شوین پپی باوکی هه لئه گرتایه بۆ یه کخستنی شام و دواتریش یه کگرتنی له گه ل میسرده نه و نه م سه رکه وتنه به دینه ده هات، که به هۆی نه و هه وله یه کیتی خوازانه وه بوو که له سه ر بیروباوه پی راست و دروستی ئیسلام بنیاتنرابوو که جیاوازی له نیتوان ره گه زیک و ره گه زیکی ترده ناکات و هه موویان به برای بیرو باوه ر ده زانیت، شاعیر ده لیت:

ولست أدری سوی الأسلام لی وطناً
واینما ذکر أسم الله فی بلو

الشام فیه وادی النیل سیان
عددت أرجاءه من لبّ أوطانی^۱

دیاره نه و هۆکارانه ی که یارمه تی یه کبونیاندا له سه رده می سه لآحه دیندا کارلێکیان له گه ل رۆژگارو کاتدا کردو به پپی سوننه تی پله به ندی و له جەنگی حطینیشدا به ره می خۆی دابه دهسته وه که به نازادکردنی قودس کۆتایی هات، موسلمانانیش له برایه تی و سۆزو خۆشه ویستیاندا وه ک یه ک جهسته یان لیها ت که کاتیک نه ندامیکی نازاری پیده گات هه موو جهسته ی شه ونخونی بۆ ده کیشیت و تا دایده گری^۲ سه رباری نه و هه وله زۆرانه ش که داگیرکه ران خستیان ه گه ر بۆ به شبه شکردنی جیهانی ئیسلامی هه رچه نده توانیان هه ندی زه وی موسلمانان به ش به ش بکه ن، به لام نه یاننوانی دلیمان له یه ک دابرن و موسلمانان هیشتا برا موسلمانه که ی خۆش ده ویست و به زمانی حال^۳ ده بیوت:

^۱ العلاقات الدولية فی عصر الحروب الصلیبیه (۲/۳۷۵).

^۲ الوحدة الاسلامیه بین الأمس والیوم، ابراهیم النعمه، ل: ۹.

^۳ البخاری، کتاب: الأدب، باب: رحمة الناس والبهايم.

^۴ الوحدة الاسلامیه بین الأمس والیوم، ل: ۲۳.

لو اشتكى مسلم فى الصين اَرَفنى
 فمصر ربحانتي والشام نرجستي
 وفى العراق اكف المجد ترفعني
 ويسكن المسجد الأقصى وقبته
 اَرى بخارى بلادى وهى نائية
 شريعة الله لت شملنا و بنت

او اشتكى مسام فى الهند ابكاني
 وفى الجزيرة تاريخي وعنواني
 عن كل باغ ومأفون وخوان
 فى القلب لاشك اراعاه ويرعاني
 واستريح الى ذكرى خراسان
 لنا مقاماً باحسان و ايمان^۱

۲- دوربینی و به نه زمونی سه لاهه دین له رووی سیاسییه وه: تبیینی نه وه ده کریت که سه لاهه دین ده رکی به گرنکی کاری دوولایه نه ده کرد بۆ یه کخستنی به ره ی نیسلامی و جیهادکردن دژ به خاچپه رسته کان، چونکه په یوه ندییه کی پته و له نیوان نه م دوو کاره دا هه یه، شایانی باسه سالی ۱۱۸۶ز/ ۵۸۲ ک ریکه وتنی عزالدین مه سعودی فه رمانپه وای موسل و سه لاهه دینی به خووه بینی به مهرجی موسل سر به سه لاهه دین بیت، به م پییه ش توانی هر چوار شاره نیسلامیه سه ره کییه که یه کبخات که نه وانیش قاهره و دیمه شق و حله بو موسل بوون هه ریه که شیان رۆلی شیایوی خو یان هه بوو له پرۆزه ی جیهاد دا^۲، هه روه ها خاچپه رسته کانیش به سه رۆکایه تی ریمۆندی سییه می کۆنتی طرابلوس ناگریه سستیکیان له سالی ۱۱۸۵ز/ ۵۸۱ ک دا له گه ل سه لاهه دیندا مۆرکرد بۆ ماوه ی چوار سال، هه ریه که شیان پیویستی به م ناگریه سته هه بوو بۆ ری که خستنه وه ی هیزه کانی و وه رگرتنی پشوویه ک، نه وه ش که به نه زمونی و لیها تووی سیاسی سه لاهه دین دووپاتده کاته وه نه و ری که وتنامانه بوو که له گه ل هه ندی لایه نی خاچپه رستدا مۆری ده کرد له پینا و پاراستنی هیزه کانی و به فیرونه دانی توانا کانیان له کرده ی جهنگی گه وره و به رده و امدا دژ به خاچپه رسته کان، هه ربۆیه له و چه ند ساله دا خو ی له روویه پروبوونه وه ی یه کلاکه ره وه ده پاراست و په له ی نه ده کرد، به لکو ناشتی کاتی پی باش بوو له گه لیاندا، گرنکیسه که بزانی نه و ری که وتنامانه ی کاتی که پیشیل ده کرین بوار ده ره خستین بۆ به رپا کردنی جهنگی یه کلاکه ره وه، که جهنگی حطینیش به م شیوه بوو، یه که م هه لگیر سیته ری پیکد ادان له نیوان سه لاهه دین و خاچپه رسته کاند له لایه ن سواره ی خاچپه رست رینۆری شاتیۆن یان نه رناطه وه که هه له شه یی بووه هۆی تۆمار کردنی ناوی له میژوودا، نه وه بوو نه رناط ناگریه سته که ی پیشیل کردو سه لاهه دینیش نه مه ی به راگه یان دنی

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۴.

^۲ الحروب الصلیبیه، العلاقات بی الشرق والغرب، ل: ۲۱۵.

جهنگ له دژي له قهلامداو وه لآمی نه یوبیه کانیښ توندو یه کلاکهره وه بوو وه که له جهنگی حطیندا روویدا له سالی ۵۸۳ک / ۱۱۸۷زدا^۱، هـروهـا دورینی سه لآحه دین و لیها تووی سیاسی له وه دا بوو که پیش، چونه ناو جهنگی حطین نه م کارانه ی نه جامدا:

ا- **ریکخستنی دهولته تو ناوچه کان بو نه میره کان:** سه لآحه دین زور سرکه وتوو بوو له رازیکردنی به رامبه ره کان و پاراستنی هاوسه نگی له پیناو رازیکردنی هـموواندا، خه لکانی تریشی به شدارده کرد له کارویاره نیدارییه کاند او خوی به کاره سه ریازییه کانه وه سه رقان ده بوو، هـمو کاریکیشی به پسپوری خوی ده سپارد، هـروهـا مهـرجی بو جینشین و بریکارو فهـرمانـپهـوای هـریمه کان نه وه بوو که له گه ل هاو لاتیاندا دادگه رین و له خه رجییه کانی جیهاندا به شدارین و سوپا کانیان له ناماده باشیدا به یلنه وه بو جهنگ و کوشتار، زور له خه می دلسوزی شوینکه وتوانیدا بوو جاریکیان به قاضی ابن شدادی وت: نه گه ر من بمرم نه م سه ریازانه تان چیتر بو کونابته وه^۲، هـروهـا نامه یه کی له الرقه دا نوسی که تیایدا هاتبوو: به دبه خترین فهـرمانـپهـوا نه و که سه یه که ورگی خوی قه له و خه لکی لاوازیکات و دوورتینیشیان له راستیه وه نه و که سه یه که نارپه او به تال وه که هـق و راستی پیشانی خه لگی بدات، هـرکه سیکیش له بهر خاتر خوا واز له خه لکی به یئیت خوی گه وره بوی قهره بوو ده کاته وه، هـرکه سیکیش قهرزیک بدات به خوا خوی گه وره قهرزه کی ده داته وه^۳، ریکخستنه وه ی ده ولته و ناوچه کانی نه میره کان پاش کرداری یه کخستن روویدا که زیاتر له ده یه یه کی خایاند.

ب- **ریکخستنی حهزه کانی بنه ماله که ی و رازیکردنیان:** بنه ماله ی نه یوبی پالپشت و سه رقانکه ری یه که می سه لآحه دین بوو له یه ک کاتدا، ته ماعی تاکه کانیښی له گه ل چه مکه کانی نه و سه رده مه دا هاو رابوو، به لام له گه ل خواست و تیگه یشتنی سه لآحه دینا بو ده ولته نه ده گونجا، نه وان تازه بوون له بواری حوکمرانیدا و اتی ده گه شتن که حوکمرانی بریتییه له ده سترگتن به سه ر زه وی و ملی خه لکیدا نه ک به پتوه بردنی کارویاری ژیانیان بیت و به پرسیاریتی بیت له به رامبه ریاندا، نه م تیگه یشتنه ش له نوره دین مه حمودی ماموستایه وه بوی جیمابوو، به لام تیگه یشتنی بنه ماله ی هـلقولوی نه و واقیعه بوو که له و سه رده مه دا باوو بوو، سه لآحه دینیش به ده ست جیاوازی نه م دو حاله ته وه ده ینالاند، نه م جیاوازیه شی به م شیوه یه ده ربیری کاتی به الملك العادلی برای ووت کاتی داوای عه قدی مولکایه تی حه له بی

^۱ الحروب الصلیبیه، العلاقات بی الشرق والغرب، ل: ۲۱۷.

^۲ النواردر السلطانیة، ل: ۲۱۸.

^۳ صلاح الدین الفارس المجاهد والملك الزاهد، ل: ۲۵۳.

لیده کرد له بهرامبەر ۱۵۰ ههزار دیناردا که سه لاهه دین به قهرز لئی وه رگرتبوو: ئایا واده زانیت ولات کرین و فروشتنی پیوه ده کریت؟ ئه ی نازانی ولات مولکی ئه و خه لکانه یه که تیایدا نیشته جین، ئیمه تهنه خزنه داری موسلمانان و پاریزه رانی ئاین و مالیانین^۱ دوی حکومه لیک گۆرانکاری و ئالوگۆر له سالی ۵۸۲ دا بارودۆخه که به م شیوه یه ی لیها ت:

• تقی الدین عومهری برزای بۆ ناوچه ی میا فارقین و دیار به کر ده ستنیشانکرا دوی ئه وه ی له میسر دا یاخی بوو، یان خه ریک بوو یاخی ببیت و میسر به جیبه ئیلت، به لام القاضی الفاضل قایلی کرد به دورکه و تنه وه له سه رکه شی.

• الظاهر غازی کوپی سه لاهه دین گه پینرایه وه بۆ ویلایه تی حه له ب.

• شیرکۆی کوپی ناصر الدین محمد له حمصدا مایه وه وه نه گۆزا (!).

ج- کاری دبلۆماسی ده ره کی: به هۆی ئه زموونی بیست و نه وه نده ساله ی له بواری سیاسیدا و

ئه زموونی له فه رمانزه وایه تیدا سه لاهه دین ده یزانی که باز نه ی ده ره کی کاریگه ری زۆری هه یه له سه ر رووداوه کان، ئه وه هیزه مادیانه ی که پارچه پارچه ولاته که ی له سه ر بنیات ناوه به س نییه بۆ دلتیا بوون له به رپۆه چوونی رووداوه کان به و شیوه یه ی که ئه وه ده یه ویت و پیویسته چه ندین دۆستایه تی و ئاگر به ست و په یوه ندی ناشته وای بیسته ی له گه ل هیزه ده ره کیه کان و تانه ت دوژمنانیشدا، ئه وه بوو له سالی ۵۷۷ کدا په یوه ندی باشی له گه ل قوسته نتینیه دا به رپا کرد و مزگه وتی ئیسلامی تیا دا کرایه وه و نزیکه ی دووسه دیلی موسلمانیش ئازاد کران، ئه مه ش سه لاهه دینی له بیزه نتیه کان و قوبرس دلتیا کرده وه و دوژمنایه تی نیوان بیزه نتیه کان و خاچه رسته کانی شامیشی زیاتر کرد^۲، له لایه کی تریشه وه که شتیگه له ئیتالیه کان (که شتیگه لی جه نه و او پیزاو بوندوقیه و ئه مالقا) زۆر ده هاتن و له که نار ه کانی شامدا ده رده که وتن و ئیمتیا زایان له هه موو به نده ره کاند هه بوو، جه نگاهه رو چه ک و پاره ی به به رده و امیان بۆ ده گواسته نه وه، به که لوپه لی رۆژه لات و به هارات و بابته خۆراکیه کانه وه ده گه رانه وه بۆ رۆژئاوا، رۆلی کاریگه ریشیان له کومه کیکردنی میرنشینه فره نهجه کان و بۆماوه ی سه ده یه که له رۆژه لاتدا هه بوو، هۆکاری به که می مانه وه ی ئه و میرنشینه و به هیز یان بوون، له سه ر سه لاهه دینیش پیویست بوو که ریگریبت له به هیز بوونیان به پیتی تواناو، له ده ریاشدا رووبه روویان نه بیته وه، چونکه که شتیگه لی پیویستی نه بوو بۆ ئه نجامدانی ئه و

^۱ کتاب الروضتین (۵۲/۲).

^۲ صلاح الدین الفارس المجاهد والملك الزاهد، ل: ۲۵۶.

كاره، هر بۆيە هەندى بەندەرى لە بەردەمياندا و آلا دە كردو دەيزانى كه بەرژە وەندى ئەو بازرگانانە لە دینداريان بە هیزترە و ئەو بێبەشەيان لە پیر دەباتە وە كه لە وانە يە پاپا توشيان بكات، هەر وەها ئەوان ركبەر بوون لە ناو خۆياندا و ئەويش سوڤى لەم ركبەريە وەرگرتو هەولتيكى زۆرى دا بۆ راکيشانى بازرگانىيە كانيان بۆ بەندەرە كانى ميسر، ئەمەش دەبیتە هۆى دەستە بەرکردنى بەرژە وەندى دەولەت و زيادبوونى داها تە كانى و لە بەرژە وەندى بازرگانە ميسريە كانيشدايە، هەر وەك لە گەل بە يازينە و بە ياشينە كانى بازرگانى پيزادا ريكە و تنامە يە كى مۆر كورد لە سالى ٥٦٩ هـ، لە نامە يە كى سە لآحە دىنيشدا بۆ خەليفە لە بەغدا بوونى ريكە و تنيتكى هاوشيوەوى ئەو ريكە و تنامە يە لە گەل جەنەوا و بوندو قيه دا رادە گە يە نيت، ئەو بەندەى كه لە نامە كە دا ها توو دە لیت: هەر هەمويان ئيستا ناميرى جەنگى خۆى دە هيتنە و لاتمان و خۆى ليمان نزىكە كاتە وە بە پيشكە شكر دنى كارە باش و دە گمە نە كانيان و لە گەل هەموشاندا بپريارى بەردە و امبون و ناشتە و اييمان داو^١.

د- **مەسە لەى جيهاد:** ئەو دۆزە سەرە كى يە كه سە لآحە دىنى سەرقال كوردبوو لە هەموو كاتە كانيدا لە راوولە ناو خيزانە كەيدا، مانگە كانى كۆتايى سال ٥٨٢ هـ يش مانگى نامە و نوسينه كانى بوو بۆ جينشين و كار بە دەستانى لە ميسر و شام و جەزيرە و بۆ خۆ ئامادە كردن بۆ جەنگ، هەر رگيز لە كيشە و ناكۆكە كانى شانيشينى بە يتولمە قديسيشدا بى ناگانە بوو، ماناى ئەو ناگر بەستەشى دەزانى كه لە گەل ريمۆندى ستيەمى ئەمير طرابلوس دا مۆر كوردبوو كه لە پاشاى قودس تورپە بوو، بە هەر حال هەموو سەرە داوە كان لە دەست سە لآحە دىندا بوون لە سەرە تاى سالى ٥٨٣ هـ، خراى گەرەش دەرفەتى قۆستنە وەى ئەو هەلەى بۆ رەخساند كاتيك ئەرناط بە لیتنە كەى هە لۆە شانە وەو ئەويش بە پنى سوونەتى دەستگرتن بە هۆكارە كان و پشت بەستنى بە خوا لە گە ليدا جولايە وە.

٤- **لەبرى من مە جەنگين و لە پيناو خودا بجه نكين:** دلسۆزى مەزنى بۆ پەرەردگار (جل جلاله): كاتيك سە لآحە دىن لە جەنگى حگيندا بىستى كه سوپاى خاچپەر ست پيشرەوى كردو و بەرپۆە يە بۆى وتى: ئەوەى دەمانويست هات، ئەوە بوو كۆبوونە وە و هاو لآنى رايان وابوو كه دەست بكەن بە پەلاماردانيان، بە لآم ئەو بە مە رازى نە بوو وتى: من رام وايە بە كۆمە لى مۆسلمانە وە روبە پوويان ببينە وە، چونكە مەسە لە كان بە دەست مۆق نين و نازانين تە مەنمان چەندى ماو، نايبت ئەم كۆمە لآ بۆلۆە پيبكەين هەتا وەكو بە باشى لە پيناو خودادا

^١ صلاح الدين الفارس المجاهد والملك الزاهد، ل: ٢٥٧.

تینه کوشین، ههروهه وتی به سه رباره کان: بۆ من مه جه نگیڻ، به لکو له پیناو خوددا به نگیڻ^۱
 نه مه ش جیبه جیکردنیکی کردهیی فه رمایشتی په روهردگار: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
 اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ﴾ (النساء: ۷۶)، واته نه وانهی ئیماندارن ته نها
 له پیناو خوددا ده جه ننگن، بهی لام بیباوه پان له پیناوی سته مکارو زۆردارو (طاغوت) دا
 ده جه نگیڻ... ته فسیری ناسان لا ۹۰.

به م پیتهش سه لاهه دین هه موو جه ننگه کانی به پتی بنه مای جه ننگردن له پیناو خودادا بوو^۲،
 هه ربویه زۆر سو ربوو له سه ره نه وهی که جه ننگ له پیناوی خوداو به رزکردنه وه ئالای ئسلام و داگرتنی
 ئالای بیباوه پرو هاوه لگه پانی خاچه رست بیت، ههروهه سه لاهه دین راستگۆ بوو له خواستی
 شه هیدیداو پیوستی دلسۆز بوونیشی بیری فه رمانده و نه میره کانی ده خسته وه، هه تاوه کو خوی
 گوره پاداشتی مواهیده کانیان پیببه خشیت و بیانگه یه نیتته پله و پایه ی شه هیده کان، خوی
 گورهش له بهر دلسۆزی له جه نگو و فتوحه کانیدا سه رکه وتنی پیده به خشی، چون نا له کاتی کدا
 که ولاتیکی نازاد ده کرد سه رکه وتنی نه ده دایه پال خوی، به لکو ده دایه پال خوی گوره، چونکه
 نه و به خشه ری سه رکه وتنه کانه و سه رخره ری باوه ردارو یه کتاپه رستان و شکست پیته نه ری بیباوه پرو
 هاوه لگه رانه، بویه هه ره که موسلمانان سه ریکه وتنایه به سه رکردایه تی سه لاهه دین یه کسه ر کرنوشی
 سو پاسگوزاری بۆ په روه ردارو ده بردو سو پاسی ده کرد له سه ر سه رخستنی، هه ره نه مهش له حطین و
 شوینه کانی تر دا رویداوه^۳.

۵- جیبه جیکردنی شه ریه ته تو به ره که ته تی نه ده وه ته تی سه لاهه دیندا: میژوو ناگادارمان ده کاته وه
 که سه لاهه دین کاتی بوو به سولتان، ته ویه یه کی نه سو حی کرد له هۆکاره کانی تاوان و
 رابواردنی له سه رخوی قه ده غه کردو دورکه وته وه په شیمان بویه وه له هه موو نه و شتانه ی
 که له گه نجیه تیدا کرد بووی، ته ویه یه کی راستگویانه ی کرد بۆ په روه ردارو، به خوا په رستی و
 به ندایه تیه وه خه ریک بوو، ههروهه سه رباره کانی له سه ر په یوه ندی باش به په روه ردارو وه
 په روه رده کرد، له گه ل پاراستنی سنوره کانی شه رع و دورکه وتنه وه له گوناوه سه رپیچی و
 رووکردنه تا عه تی په روه ردارو. هه روه ک گرنگی به شه ریه ته و زانیانی ده داو حوکه
 شه ریه کانی جیبه جیده کرد به سه ر ژیر ده سته کانیدا و خه لگانی گومراو خراپه کاری

^۱ صلاح الدین الفارس المجاهد والملك العادل، ل: ۲۹۳، کتاب الروضتین (۲۷۹/۳).

^۲ صلاح الدین الأیوبی، عبدالله علوان، ل: ۱۱۳.

^۳ دروس وتأملا ت فی الحروب الصلیبیه، ل: ۱۷۹.

سه‌رکونه ده‌کرد، فرمانی د‌دا به‌چاکه و نه‌می ده‌کرد له‌خراپه و خاکی بوو له‌گه‌ل‌خه‌ل‌ک‌داو
 د‌وستی پیش نه‌ده‌خست و ستمی له‌ناحز نه‌ده‌کرد، به‌لکو وازی له‌و‌که‌سه ده‌هینا
 که به‌ناپه‌وا نا‌ک‌وکی له‌گه‌ل‌دا ده‌کرد و به‌خشنده‌یی و ره‌وشت جوانی ده‌یگرته خوئی، فرمانی
 به‌خیزان و فرمانده‌کانی د‌دا که په‌یوه‌ندیان له‌گه‌ل‌ په‌روه‌ردگاردا پته‌ویکه‌ن و هه‌میشه‌ی
 مردنی یاد ده‌خستنه‌وه و داوای کارکردن و خویندنه‌وه و له‌به‌رکردنی قورنانی لیده‌کردن و
 وه‌سیه‌تی خواپه‌رستی و له‌خواترسان و له‌یادبوونی مه‌رگو داوای مه‌رگیشی ب‌و ک‌وپه‌کانی
 ده‌کرد، ورن باپیکه‌وه سه‌رنجی ئه‌م وه‌سیه‌تی ب‌و یه‌ک‌ک له‌مناله‌کانی الملك الظاهر،
 که حه‌فده ک‌ورپان تیا‌بوو بده‌ین که ده‌ل‌یت: وه‌سیه‌تی له‌خواترسانت ب‌و ده‌که‌م، چونکه ئه‌وه
 بناغه‌ی هه‌موو خیریکه و فرمانت به‌و شتانه پیده‌که‌م که خ‌وای گه‌وره فرمانی پیکردوویت،
 چونکه ئه‌وه ه‌وکاری رزگاربوئته، ناگاداریشت ده‌که‌مه‌وه له‌خوین و ده‌ستخستنه‌ناویه‌وه،
 چونکه خوین ناخه‌ویت، هه‌روه‌ها وه‌سیه‌تت ب‌وده‌که‌م به‌پاراستنی دل‌ی ژیرده‌سته‌کانت و
 ره‌چاوکردنی پیاوه گه‌وره‌کانی ده‌وله‌ت، چونکه ئه‌وه‌ی که من پی‌ی گه‌یشتووم به‌ه‌وی
 مودارات و دل‌پا‌غ‌گیرکردنی خه‌لکه‌وه‌یه، رقیش له‌که‌س هه‌لنه‌گریت، چونکه مردن که‌س
 ناهیل‌یته‌وه و ناگات له‌وه بیت که له‌نیوان تو‌وخه‌ل‌ک‌دایه، چونکه خوا لیت خو‌شنا‌بیت و
 هه‌تاوه‌کو ئه‌وان لیت رازی نه‌بن، به‌لام ئه‌وه‌ی له‌نیوان تو‌و په‌روه‌ردگاردا‌یه نه‌وه
 به‌ته‌ویه‌کردن لیت خو‌شده‌بیت، چونکه په‌روه‌ردگار به‌خشنده‌وه مه‌ره‌بانه^۱.

له‌راستیدا هو‌ک‌م‌کردن به‌وه‌ی که خوا دایبه‌زاندووه ئاسه‌واری دنیایی و دواروژی هه‌یه، نه‌و
 ئاسه‌واره دنیایانه‌شی که له‌ده‌وله‌تی سه‌لاحه‌دیندا ده‌رکه‌وتن ئه‌مانه‌ن:

أ- **جینشینی و پایه‌داربوون**: وه‌ک ده‌بینین نوره‌دین و دواتریش سه‌لاحه‌دین سوربوون له‌سه‌ر
 حیبه‌ جیکردنی شه‌ری خوا له‌ده‌رونی خو‌یاند او دل‌س‌وزانه و له‌نه‌یتی و ئاشکرادا گه‌پاونه‌ته‌وه
 ب‌و‌لای په‌روه‌ردگار، خ‌وای گه‌وره‌ش به‌هیزی و جینشینی له‌زه‌ویدا پتیه‌خشین،
 سه‌لاحه‌دینیش شه‌ریه‌تی خ‌وای له‌ده‌وله‌ته‌که‌یدا جبه‌جیکردو خ‌وای گه‌وره‌ش پایه‌داری
 کردو ئه‌مه‌ش سوننه‌تیک‌ی خ‌وایی هه‌میشه‌بیه له‌و تا‌و‌گه‌لانه‌دا که به‌لی‌پرا‌نه‌وه، هه‌ول
 ده‌دن ب‌وپایه‌دارکردنی شه‌ری په‌روه‌ردگار، خ‌وای گه‌وره‌ش رووی وتاری ده‌کاته ئه‌م
 ئومه‌ته و به‌لینیان پیده‌دات به‌و به‌لینانه‌ی که به‌باوه‌پدارانی پیش ئه‌وانی داوه ئه‌وه‌تا خ‌وای
 گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي

^۱ درس و تأملات فی الحوب الصلیبیه، ل: ۱۸۰.

الأرض﴾ (النور: ۵۵) / واته له بری کافران ﴿كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ (النور: ۵۵). جا هر که خه لکی باوه پریان هیئال و به پیتی شهرع جولانه وه و گه پانه وه بوی، نه وه به ره می نه وه بیان پیده گات و شوینته واری ده مینیتته وه. ﴿وَلْيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ﴾ (النور: ۵۵). که واته گه پانه وه بۆناین جینشینی له زه ویدا لی ده که ویتته وه و حوکمکردن به شهرعیش ده مانگه یه نیت به ناین، نه مهش له ده وه لته تی نوره دین و سه لاهه دیندا به دیده که یه.

ب- **ناسایش و هیمنی**: دوی نه وه ی که خوی گه وره ریزی نا له سه لاهه دین به له ناوبردن ده وه لته تی فاکمی و نازادکردنی میسرو لکاندنن حه له بو دیمه شق پیوه ی و ریکه وتن له گه لی موسلدا له به ره یه کی ئیسلامی به رفر اواندا که هیمنی و ناسایشی لیکه وته وه بۆ ولاته که ی له وناوچانه دا که شهرعی خوا حوکمی تیادا ده کرد، ده ببینن که ده وه لته تی سه لاهه دین دوی جینشینی پایه داریبون، خوی گه وره هۆکاره کانی ناسایش و هیمنی بۆ ره خساند، هه تا وه کو پیگه ی خزی بپاریزت نه مهش سوننه تیکی خوی به رده وامه ، خوی گه وره گرهنتی داوه به خه لکانی باوه پدارو په پره وکاری شهرع و حوکمه کانی به دللی خویان هیمنیان له دهر وون و ژیاناندا بۆمسۆگه ر بکات، چونکه هه موو کاره کان به ده ست په روه ردگار، هه ر خۆشی ده لکان ده گوریت خوی گه وره ش هیمنی ته و او ده خشی به و که سانه ی که دامه زراون له سه ر یه کتا په رستی و له هاوه لگه ری خویان به دورده گرن به هه موو جوړه کانیه وه: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ (الأنعام: ۸۲).

ده رونیان پاریزراوه له مه ترسی و نازارو به دبه ختی نه گه ر پاکبیتته وه له هاوه لپه یداکردن بۆ په روه ردگار، له راستیدا حوکمکردن به شهرعی په روه ردگار پشوو به بۆ ده رونه کان، چونکه به ر دادگه ری و میهری په روه ردگار ده که ویت، خوی بالاده ستیش دوی نه وه ی که به لینی جینشینی پاشان پایه داریبونی به باوه پداران داوه بیبه شینه کردون له ناسایش و دلنیایی و دور له ترس و ده لراوکی خوی گه وره ده فه رمویت: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (النور: ۵۵)، واته به لینی دلنیا به خشو ته وای داوه به وانیه ی باوه پریان هیئاوه له ئیوه و کارو کرده وه چاکه کانیان نه نجامداوه به راستی له ناینده یه کی نزدیکدا جینشین و پایه داریان ده کات له ولاتدا هه روه ک چون ئیماندارانی پیش

ئەمانى جېنشېن كر دووھ و ئو دىن و ئاينەيان بۆ دە چەسپېئىن كە خوا خۆى پىتى رازىيە ھەروھە ترس و بىمىيان بۆ دە گورپىت بە ئارامى و ھىمنى ئو كاتە ئىتلر بە تەواوى ھە من دە پەرسىت و ھەرگىز ھىچ جۆرە ھاوھ ل و شەرىكىكەم بۆ پىيار نادەن)) تەفسىرى ئاسان لا ۳۵۷.

لە راستىدا ئە نجامدانى بە ندىيە تى بۆ پەروەردگار و دوركە وتنەوھ لە ھەموو جۆرە كەانى ھاوھ لگەرى ئاسايش و ھىمنى لە دلە كاندا بە دىدىئىت لە سەر ئاستى تاكو كو، ئە مەش لە دەولە تى سە لآحە دىندا بە دىھات كاتىك ملكە چى رىيازى پەروەردگارى جىھان بوون.

ج - سەر بە رزى و شكۆ ھە ندى؛ سەر بە رزى و شكۆ ھە ندى سە لآحە دىن و ئە يو بىيە كان كە لە مېژوودا تۆمار كراوھ دە گە پىتتەوھ بۆ دە ستگر تىيان بە قورئانە كەى پەروەردگار و سوننە تى پىغە مبەر (د.خ) لىبىت، چونكە ھەر كەس شەر فە مە ند بىت بە خۇدا نە پال قورئان و سوننە تە ھە سە رى نە تە وھ كەى بە رز دە كاتە وھ و ناوبانگى بە رز دە بىتتە وھ، خواى گە و رە دە فە رمويت: ﴿لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ (الانباء: ۱۰).

ئىبن عەباس دە ربارەى راھەى ئە م ئايە تە دە لىت: شەر فە مە ند بوئان تى تىدايە^۱، چونكە ئە م ئومە تە شەر فە مە ندى و سەر وھ رى تە نھا لە دە ستگر تىدايە بە حوكمە كانى ئىسلا مە وھ، وە ك عومە رى كورپى خە تتاب دە فە رمويت: (ئىمە سە ر شۆ پترىن گە ل بووین، بە لآم خواى گە و رە بە ھۆى ئىسلا مە وھ بە ھىزى كرىن، جا ھە تا وھ كو داواى سەر بە رزى بكە ىن لە دە رە وھى شەر عى خواى گە و رە ھە ر سە ر شۆ پمان دە كات^۲. عومە ر لە م وتە يە ىدا پە يو ھ ندى نىوان بارودۇخى ئومە ت و سە ر شۆ پى و سەر بە رزى بۆ راھە كرىوین، كە پە يو ھ ستە بە ھە لۆ يستى ئە و ئومە تە بە رامبەر بە شەر ع، سەر بە رزى لە حوكم پىكر نىدا، ھەر گىز بە بى ئاينى خوا سەر بە رز نە بووھ و سە ر شۆ پىشى ھە مېشە بە ھۆى لادانە وھ بووھ لىتى، وە ك دە فە رمويت: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا﴾ (فاطر: ۱۰)، واتە: ھەر كەس سەر بە رزى دە وىت با بە گوپرايە لى خوا خۆى سەر بە رز بكات^۳ ھە وھە دە فە رمويت: ﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (المنافقون: ۸).

لە راستىدا سە لآحە دىن و موسلمانە كان لە حطىن دا بە فە زلى ئە و خوايە سەر كە وتن كە شەر عىيان جىبە جىكرد.

^۱ تفسىر ابن كئىر (۱۷۰/۳).

^۲ الحاكة لة المستدرک داھىئاو يە تى لە باسى الاىحاندا (۶۲/۱).

^۳ تفسىر ابن كئىر (۵۲/۲).

د- **سه‌رکه‌وتن و نازادسازی**: سه‌لاحه‌دین و موسلمانه‌کان سوربوون له‌سه‌رخستنی ناینی په‌روه‌ردگار به‌هموو توانایه‌کیانه‌وه و سوننه‌تی خویان تیادا به‌دیها‌تبیّت بق سه‌رخستنی بق نه‌و به‌ندانه‌ی که‌به‌رنامه‌که‌ی سه‌رده‌خن، چونکه‌ خوای گه‌وره به‌لینی داوه به‌هر که‌سیک که‌دامه‌زراو بیّت له‌سه‌ر شهرع که‌سه‌ری بخات به‌سه‌ر دوژمنه‌کانیدا: ﴿وَلِيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ٤٠ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾ (الحج: ٤٠-٤١)

٦- **دادپه‌روه‌ری**: دادپه‌روه‌ری بناغه‌ی ده‌سه‌لآته هه‌ریۆیه په‌روه‌ردگار فه‌رمانی کردوه به‌په‌یغه‌مبه‌ره‌که‌ی که‌هه‌ستیت به‌به‌دیها‌تبیانی، خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَأَمَرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ﴾ (الشوری: ١٥)، هه‌روه‌ها ده‌فه‌رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ﴾ (النساء: ١٣٥)، واته: نه‌ی نه‌وانه‌ی باوه‌پتان هه‌تاوه هه‌میشه راگری دادوه‌ری بن و شایه‌تی بق خوا بده‌ن، با شایه‌تیه‌که‌شتان زیانی بق خو‌تان و... تد، (ته‌فسیری ئاسان، ل: ١٠٠). هه‌روه‌ها ده‌شفه‌رمویت: ﴿كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ﴾ (المائدة: ٨)، واته: نه‌ی نه‌وانه‌ی باوه‌پتان هه‌تاوه ژۆر به‌چاکی هه‌ستن به‌نه‌نجامدانی شایه‌تی دادپه‌روه‌رانه له‌به‌ر خوا..... (ته‌فسیری ئاسان، ل: ١٠٨).

فه‌رموشیه‌تی: ﴿وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ (النساء: ٥٨)، واته: هه‌رکاتیکیش دادوه‌ریتان کرد له‌نیوان خه‌لکیدا، دادپه‌روه‌رانه فه‌رمانپه‌وایی بکه‌ن (ته‌فسیری ئاسان، ل: ٨٧). دادگه‌ریش له‌به‌رامبه‌ر ژۆر ده‌سته‌کانداو گه‌یاندنی مافه‌کان به‌دادگه‌ری گه‌پاندنه‌وه‌ی ماف بق سته‌ملیکراو سه‌ره‌به‌ریزی و شکومه‌ندی له‌ئومه‌ندا دروست ده‌کات و نه‌وه‌یه‌کی ئازاو ئومه‌تیکی خاوه‌ن ئیراده‌ی ئازادبه‌ره‌م دینیت که‌سته‌م قبول ناکات، ژۆرده‌ستانیککه‌حوکمرانیه‌کانیان خو‌شده‌ویت و ملکه‌چی ده‌بن، چونکه‌ دادگه‌ریان له‌خویانداو له‌ده‌ره‌وه‌ی خویاندا به‌رجه‌سته‌کردوه، چونکه‌ دادگه‌ریان له‌خویانداو له‌ده‌ره‌وه‌ی خویاندا به‌رجه‌سته‌کردوه، چونکه‌ سته‌م تاریکیه‌له‌روژی دواییداو سه‌ره‌تایه‌که‌ بق روخانی ده‌ولت بۆیه خوای گه‌وره له‌خۆی قه‌ده‌غه‌کردوه و له‌نیوان خه‌لکیدا ری پینه‌داوه، وه‌ک له‌فه‌رموده قودسیه‌که‌دا هاتوه که‌ده‌فه‌رمویت: نه‌ی به‌نده‌کانم من سته‌م له‌سه‌ر خو‌م حه‌رامکردوه و له‌نیوان ئیوه‌شدا به‌حهرامم داناوه، وریابن سته‌م له‌یه‌که‌تر نه‌که‌ن^١. خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿أَحْسِرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾ (الصفات: ٢٢)، خوای گه‌وره فه‌رمانده‌ات به‌فریشته‌کان هه‌موو نه‌وانه‌ی سته‌میان کردوه کۆیان بکه‌نه‌وه خۆیان و هاوسه‌رانیان... (ته‌فسیری ئاسان، ل: ٤٤٦). هه‌روه‌ها خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (النمل: ٥٢)، واته: نه‌وه‌تا ماله‌کانیان

^١ مختصر صحیح للمنزى، ژماره: ١٨٢٨.

کاولو چۆله به هۆی ئه و سته مه ی که کردیان (ته فسیری ئاسان، ل: (۳۸۱)، جیی خوشیه تی که بلتین ده ولته تی نوری له سه رده می نوره دین زهنکی و ده ولته تی نه یوبی له سه رده می سه لاهه دیندا، دادگه ری تیادا بالاده ست بوو، مافی خه لگی پارێزرابوو، نه وانیش چالاکانه ده ستیاندا به جیهادو به گری کردن له ده ولته ته که یان^۱، قاضی ئین شهن شه داد ده رباره ی سه لاهه دین ده لیت: بق چه سپاندنی دادگه ری هه موو دوو شه ممو و پینجشه ممه یه که داده نیشته له مه جلیستکی گشتی و کراوه داو زانیان و دادوه ران و مامۆستایانی ئاینی ناماده ی ده بون و ده رگای والاده کرد بق که سه خاوه ن سکالوو داواکان تاوه کو بگه نه لای، به بچوک و گوره و پیرو به سالآچوووه. نه م کاره شی له کاتی سه فه رو له شاردا ده کردو هه میشه ناماده ی گوئیست بوونی چیرۆکه کان و ده ستنیشان کردنی سته م بوو تیادا رۆژانه هه موو رووداوو چیرۆکه کانی کۆده کرده وه و ده ستی به رووی که سه وه نه ده نا که کیشه ی هه بویت یان هانای بق هینابیت گوئیستی بووه و سته می له سه ره لگرتوو^۲، به م شیوه یه سه لاهه دین دادپه روهری به رجه سته کرد له ده ولته ته که یداو چه ندین رووداوو جیبه جیکردنی پراکتیکی بق به جیه پیشتوین له گه ل نه میرو هاوالاتیاندا بق پاراستنی مافی تاکه کان و مافه کانی ده ولته ته که هه مووی له سه ر بنه مای دادپه روهری و ماف بق گێرانه وه بنیات نراونو، که هه موویان نه م بنه مایه مان بق ده چه سپتن: دادگه ری بناغه ی ده سه لاته و سته میش ده ولته له ناو ده بات^۳. هه روک نه م دادگه ریه یه کێک بوو له هۆکاره کانی سه رکه وتن له حطیندا.

۷- نه وه یه کی جه نگاوه ره له پیناوی خودادا: نه وه ی سه لاهه دین له بۆشاییه وه و نه هاتبوو، به لکو له ئاکامی چه ندین هه ولی زانستی و په روهرده ییه وه بوو له سه ر رییازی نه هلی سوننه ت و جوماعت، نه ونه وه یه ش که خوای گه وره سه رکه وتنی خه لاتکرد له حطیندا چه ندین سه فته تی تیادا به رجه سته بوو بوو که سیفه تی (طائفه ی منصوره) کۆمه لئ سه رخراون و گرنگرتینیان:

أ- له سه ره ق و راستین: طائفه ی منصوره له هه موو موسلمانانی تر زیاتر پابه ندی هه ق و راستین، باسکردن و سه رکه وتنیشیان به هۆی ده ستگرتنیا نه وه یه به راستی تیرو ته واوه وه کاتیک که خه لکانی تر پشتی تیده که ن، له و لایه نه دیارانه ش که له وه ق و راستیه دا هه ن که طائفه ی منصوره پتوه ی به نده:

● دامه زوای له بیرو باوه رداو پابه ندبوون به وه ی که پیغه مبه رو هاوه لان له سه ری بوون و خۆپاراستن له بیدعه و بیدعه چیه کان، چونکه نه وان هه لگرانی سوننه تن، سه لاهه دین و نه و

^۱ دروس وتأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۲۰۸.

^۲ النوادر السلطانیة فی المحاسن الیوسفیه، ل: ۱۳-۱۴.

^۳ دروس وتأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۲۱۱.

موسلمانانەش كە لەگەڵیدا بوون، ئەوان بوون كە دەوڵەتی فاطیمی شیعەیی ئیسماعیلیان لەناو برد.

● دامەزرایی لەرێنمایی و هەلسوكەوتدا كە بەرپێزایی پێغەمبەرەو دیارەو لەهاوێلانەو و بۆمانگۆرێزارووتەو و خۆپاراستن لەو شتانەیی كە دەبنە هۆی تاوان كەوتنە گومان و ئارەزووی ناپەرەوا.

● دامەزرایی و پابەندبوون بەجیهاد و تێكۆشانەو بەمال و بەگیان و فرماندان بەچاكە و رێگری لەخرابە، گێرپانەو هێ ماف بۆ خاوەنەكانیان.

● دامەزرایی و سۆربوون لەسەر دەستەبەرکردنی هۆكارە مادی و مەعنا و بیبەكانی سەرکەوتن و كۆكردنەو هێ ئەو تاییبەتمەندیانەیی كە سەرکەوتنی خوای بۆ موسلمانان دەستەبەرەكەن، گومانیش لەوێدا نیە كە ئەوان بەهۆی ئەو رێگە راستەو سەردەكەون كە گوتویانە لەگەڵ ئەو هەول و تێكۆشانەیی كە بۆ دەستخستنی هۆكارەكان دەیدەن، سەڵاحەدین و سەرکردەكانی هاوڕێشی ئەم كارەیان ئەنجامدا و هەولدانیش بۆ دەستخستنی هۆكارەكان بەشێكە لەدامەزرایی لەسەر ئاین، چونكە شەریعەت فرمان دەدات بەگرتنەبەری هۆكارەكان و گرتنەبەری شیوازە مادییە گونجاوێكان، لەپێشەسازی و چەك و پلاندانان و كارگێری... هتد، نایبیت و اگرمان بەرین كە سەرکەوتن بۆ ئەوانە بەدیدیت، چونكە بەدیھێتانی ئەمانە لەپیداویستیەكانی دامەزرایی لەسەر ئاینی پەروردگار^۱.

ب- ئەم كۆمەڵە ئەفرمانەكانی خوا جیبەجێدەكەن؛ ئەمەش تاییبەتمەندییەكی زۆر دیارە لەو سەفەكەیی پێغەمبەر (د.خ) دا بۆ ئەم كۆمەڵە، چونكە ئەوان كۆمەڵێكن كە هەڵدەستن بەجیبەجێکردنی فرمانەكانی خوا، ناوێشان (الطائفة المنصورة) یە، سەڵاحەدینیش بەو ناسرابوو كە هەلگری ئالای بانگەوازە بۆ لای خاواناين وشەرعو سوننەتی پێغەمبەرەكەیی (د.خ) و هەستا بەبلاوکردنەو هێ سوننەت لەنیوان خەلكیدا بەهەموو شیوازیكی توانا و دروست، تواناكانی دەوڵەتیشی بۆ ئەم مەبەستە بۆ درورخستنەو هێ گومان لەرێزایی ئەهلی سوننەت و ولامدانەو هێ نەیارەكانیان خستەگەپ.

● هەرەوھا دەوڵەتی سەڵاحەدین هەڵدەستا بەفرمان دان بەچاكە و نەهێ لەخرابە بەدەست و زمان و دلی دژ بەهەر لادانێك بوو، لەهەر بوارێكدا بویبیت چ رامیاری یان كۆمەڵایەتی یان ئابوری یان زانستی یان بیروباوەری.

^۱ تبصیر المؤمنین بفقہ النصر و التمکین، ل: ۴۷۳.

ج- **ئە و كۆمە ئەيەھە ئدەستتت بەئە نجامدانى ئەركى جيهادكردن لە پىنناو خودادا**: طائفەى مەنصورە لە فەرمودەكانى پىنغەمبەرىيە و شىئوھ باسكراون كە (يقاتلون على الحق^١ او يقاتلون على امرالله^٢ واتە: لە پىنناو راستيدا دەجەنگين يان لە پىنناو فەرمانەكانى پەرۆردگاردا. سەلاحەدين و سوپاكەشى ھەستان بە جيهادى شەرىعى لە پىنناو خودادا و رووبەروو بوونە وەى دوژمنانى خوا لە بى باوھ پان و خەلكانى تر.

د- **كۆمە ئىكى ئارامگرن**: خۆى گەرھ طائفەى مەنسورەى بە ئارامگرى تايبەتمەند كرده و تۆش بينيت و دواتریش ئەيبينيت كە چۆن سەلاحەدين و سەربازەكانى ئارامگرىيەكى جوانيان نواندو ھىزە ستەمكارەكان نەيانتوانى لەرېيازو ئامانجى خۆيان لايان بەدەن، بۆيە پىنغەمبەر د.خ ئەوانەى وەسف كرده بە وەى كە: گوئى نادەن بەوانەى كە بە درۆيان دەخەنە وە يان جياوازن لەگە ئياندا^٣. ئەم دەستەواژەى پىنغەمبەرىش د.خ ئاماژە بە و مەزھە كارايانە دەكات كە ئامانجەكانيان ديارى كرده و رىگەيان گرتۆتە بەرو گوئى نادەن بە جياوازی خەلكى نە يارو كۆسپى مەزھە ترسنۆك و لاوازەكان و بە درۆخستەنە وەى دوژمنە داخ لە دڵەكان و بە ئارامگرى و دامەزراوئە وە رووبەروى كۆسپ و نەھامەتیبەكان دەبنە وە^٤. ئەم وەسفانەى كە بۆ طائفەى مەنصورە لە فەرمودەكاندا كراوھ بەسەر نە وەى سەلاحەدين دا جىبەجى دەبىت، سەلاحەدينش وەسىيەتى بەسودى بۆ سەربازەكانى دەكردو رۆژىكيان ووتى: بزائن كە ئىئوھ ئەمرو سەربازى ئىسلامن و خوين و مال و منالى موسلمانان لە گەردنتاندايە و خۆى گەرھ وەرەش لە رۆژى داويدا دەربارەيان لىپرسينە وەتان لە گەل دەكات، ئەم دوژمنەش جگە لە ئىئوھ كەس نىيە لە ولاتى موسلماناندا رووبەروى ببىتە وە، جا ئەگەر ئىئوھ پشت ھەلبكەن (پەنا بە خوا) و لات دەپىچرئىتە وەو بەندەكان تىادەچن و ژن و مندال و سەر و مالتان دەبرىت و لە مزگە و تدا خاچ دەپەرستى و قورئانى لىدور دەخريتە وەو نوئىزى تىادا ناكريت، ھەموو ئە و شتانەش لە گەردنى ئىئوھ دايە، چونكە ئىئوھ بوون كە بونەتە ھۆى ئە وە و مالى موسلمانانتان خواردوھ ھەتا وەكو بەرگريان لىبەكن، كە واتە موسلمانان لە ولاتەكانى تردا چاوەرپى ئىئوھن و السلام عليكم^٥.

^١ أبو داود، كتاب الجهاد، باب: داود الجهد (١١/٣)، ژماره: (٢٤٨٤).

^٢ مسلم، كتاب: الأمانة، باب قوله: لاتزال (١٥٢٤/٣١)، ژماره: ١٧٦٠.

^٣ سعیدی كورپی مەنصور گىراوئە تىيە وە، كتاب، الجهاد، ژماره: ٢٣٧٦، چەند رىگەيەكى ترى بە ھىز دەكات.

^٤ صفة الغرياء، ل: ٢٠٥.

^٥ البداية والنهاية، له: واقدسائ وە (٣٧٢/١).

۸- پشت به ستن به زانایان و راویژ پیکردنیان له جه نگو به ریوه بردنی ولاتدا؛ سه لآحه دین هه میشه له گه ل زانایاندا بوو، له گه لیاندا داده نیشته و راویژی پیده کردن له جه نگو به ریوه بردنی ولات داو گوئی بۆ نامۆژگاریه کانیاں ده گرت، ده به سته، نه و زانایهش که زیاتر له گه لیاندا بوو له کاتی سه فورو له شاردا بریتی بوو له القاضی الفاضل، سه رنجی قسه ولیکدانه وه کانی بده بۆ گرنگترین هۆکاره کانی سه رکه وتن پاش کۆمه کی پهروه ردگار، نه لی: ولاته کان به سه رباز رزگانه ده کران، به لکو به هوی وته کانی الفاضل وه بوو قاضی فاضل رای به هیژو قسه ی راست و بریاری دانایانه ی پیشکesh ده کردو له روجه نگو پلان و سیاست و فرمانپه وایدا راستگو بوو له گه لیاندا، ابن کثیر نه لی: قاضی الفاضل له میصردا ولاتی به ریوه ده بردو سولتان هه ر پاره یه کی پیویست بویه بۆی ده نارد، و که شتیگه لیچی بنیات ناو نامه کانی سولتانیشی ده نویسی^۱، هه روه که سه لآحه دین له لایه ن زانایانه وه پشتیوانی ته وای لی ده کراو نه ویش راویژی پیده کردن و رای وه رده گرتن، دوا ی سه رکه وتنی مه زنیشی له جه نگی حطین دا سه لآحه دین رای وابوو که در یژه بدات به جیهاد دژ به خاچه رسته کان بۆ گه پاندنه وه ی شاره کانی شام بۆ ژیر ده سه لاتی موسلمانان، کۆمه لیکیش له زانایان له م نازادسازیا نه دا به شداریان کرد که له شوینی خۆیدا باسیان ده که یین به پشتیوانی پهروه ردگار^۲، نه وه بوو سه لآحه دین پشتی به سته به زانایان بۆ نامه ده کردنی نوممه ت له رویی جیهادیه وه و رونکردنه وه ی مه به سته نیسلام له جیهاد و پیویستی پابه ند بوون پیوه ی و کارکردن بۆی، زاناکانیش رۆلکی سه ره کیان هه بوو له به رزکردنه وه ی وره ی سوپا له جه نگی حطین و جه نکه کانی تردا.

۹- په یوه ندی باش له گه ل پهروه ردگارا؛ سه لآحه دین خاوه نی په رستش ونزای زۆر بوو و نومییدی به هیژی به پشتیوانی و سه رخستنی پهروه ردگار هه بوو، فه رمانیشی به خه لک ده کرد بۆ کاری چاکه و دورکه وتنه وه له خواپه وهانی ده دان بۆ تاعه ت و خواپه رستی و خۆشی پیشه نگیان بوو له و بواره داو بواری بۆ ره خساندن بۆ پاککردنه وه ی ده رونیان و خه ریک بوون به خویندنه وه ی قورئان و وردبوونه وه لی و له به رکردنی، هه روه که زۆر بایه خی به شه و نویژ ده داو زۆر یادی پهروه ردگاریشی ده کرد، سه ربازو فه رمانده کانیسی بۆ هانده دا، نه وه بوو له خزمه ت زانایاندا

^۱ شذرات الذهب (۴/۲۲۷).

^۲ البداية والنهاية، دروس وتأملا ت فی الحروب الصلیبية، ل: ۱۹۸.

^۳ دروس وتأملا ت فی الحروب الصلیبية، ل: ۱۴۳.

داده‌نیش و قورئانی بۆ ده‌خویندنه‌وه و گوئی له‌رافه‌کردنی ده‌گرت، هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ خه‌لکی فه‌رمووده‌ ناسدا داده‌نیش و لێئانه‌وه فێری تیگه‌یشتن له‌فه‌رمووده‌ ده‌بوو، ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ئاماده‌بوونی له‌مه‌جلیسی زانایاندا، هه‌روه‌ها زانایان و مامۆستایان و رافه‌کارانی قورئانی بانگ ده‌کرد هه‌تاوه‌کو سوپاکه‌ی فێری قورئان و تیگه‌یشتن له‌ئاین بکه‌ن و په‌یوه‌ندیان به‌په‌روه‌ردگاره‌وه به‌هێز بکه‌ن، فه‌رمانیسی ده‌دا به‌سه‌ریانه‌کانی که‌هه‌ستن بۆ شه‌و نوێژویدی په‌روه‌ردگار زۆر بکه‌ن، سه‌ردانی خێوه‌ته‌کانی ده‌کردو ئه‌گه‌ر خه‌لکی ناو خێوه‌تیک بی‌ئاگابونایه به‌ئاگای ده‌هێنان و باسی پێویستی یادی په‌روه‌دگارو په‌رستش و گوێزپه‌لیکردنی بۆ ده‌کردن، دیاره ئه‌م کارانه‌ش گه‌رنگترین هۆکارن بۆ سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر دوژمندا.

۱۰- **خۆدانه‌ده‌ست په‌روه‌ردگار پاش خۆئاماده‌کردن:** یه‌کیکی تر له‌هۆکاره‌کانی سه‌رکه‌وتنی ئه‌وه‌بوو که‌پاش ده‌ستگرتن به‌هۆکاره‌کانه‌وه و فه‌راهم کردنیان هانای ده‌برد بۆ په‌روه‌ردگارو داوای پشتیوانی و کۆمه‌کی لێده‌کرد، هه‌میشه‌ ده‌ست به‌نزا بوو له‌ته‌نگانه‌شدا هه‌میشه‌ په‌نای بۆ خوا ده‌بردو زۆر به‌کول و دڵسۆزانه‌ ده‌پاراپه‌وه، القاضی زاناو هاوڕێی سه‌فه‌رو جیهادی ده‌رباره‌ی نزاو بارودۆخی له‌و کاتانه‌دا ده‌لێت: خێری ده‌کردو ده‌یشارده‌وه، له‌کاتی کړنوش بردنیشدا رازو نیازی خۆی بۆ په‌روه‌ردگار ده‌رده‌پێی و ده‌یوت: په‌روه‌ردگار، هۆکاره‌ زه‌مینه‌کانی من به‌بنه‌سه‌ر گه‌شتوون و ده‌سته‌و سانن له‌به‌رامبه‌ر سه‌رخستنی ئاینه‌که‌تداو ته‌نها په‌نا هێنان بۆ تۆو ده‌ستگرتن به‌ئاینه‌که‌ته‌و پشت به‌ستن به‌فه‌زلی تۆ ماوه‌ته‌وه، تۆم به‌سه‌و تۆ باشترین پشت و په‌نای، بینیم له‌کړنوشدا بووو فرمێسکه‌کانی به‌ریشیدا ده‌هاتنه‌ خواره‌وه‌و ئه‌م ده‌زانی چی ده‌وت،^۱ پاشان خێرا په‌روه‌ردگار وه‌لامی نزاکه‌ی ده‌دایه‌وه‌و خاچه‌رسته‌کانی توشی شه‌له‌زان و شکست هێنان ده‌کرد، به‌لێ ئه‌مه‌ به‌ره‌می پشت به‌ستنی ته‌واوه‌ به‌په‌روه‌ردگارو نزاکردنه‌ له‌ناخی دله‌وه‌ بۆ په‌روه‌ردگار که‌خۆی ده‌فه‌رمویت (وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۚ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ) (الطلاق: ۲ - ۳)، واته‌ جا ئه‌وه‌ی له‌خوا به‌ترسیت و پارێزکاریت، ئه‌وه‌ خوا ده‌روی لێده‌کاته‌وه‌و له‌شونینیکه‌وه‌ رزو رۆزی پێده‌به‌خشیت که‌حسابی بۆ نه‌کردبیت و خۆی پێی نازانیت. ته‌فسیری ئاسان ل: ۵۵۸.

^۱ دروس وتأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۱۴۳.

^۲ النواذر السلطانیة، ل: ۱۲.

مهروهها ده فەرمویت: ﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾ (الطلاق: ۳)، واتە: جا ئەوێ پشت بە خوا ببەستیت، ئەو زاتە بەسە، بۆ ئەوێ یارمەتیدەری دەربیت چونکە بە راستی خواکارو فەرمانی خۆی بە ئەنجام دەگەیهنیت بئێگومان خوا بۆ هەموو شتێک نەخشە یەکی دیاریکراوی بپارداوه. (تەفسیری ئاسان، ل: ۵۵۸) دەشفەرمویت: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ (البقرة: ۱۸۶)، واتە ئەو ئێ محمد (ﷺ) لیبیت ئەگەر بە نەندەکانم پرسیارت لیبێکن دەربارەم، ئەوێ من نزیکم لیبیانەو، بە هاناو هاواری دوعا گوێیانەو دەچم هەر کاتێک لیم بپارێنەو، نزا بکن، دەبا ئەوانیش بە دەم بانگەوازی منەو بپنواوه {ئێ دامەزراو بە من بهێنن بۆ ئەوێ رێگای هۆشیاری و ئاگایی بگرنەبەر} (تەفسیری ئاسان، ل: ۴۷۴).

۱۱- سەرکەوتنی کارە هەواڵگرییەکانی سەلاحەدین: سەلاحەدین توانی هەواڵگرەکان دزە پێبکاتە ریزی خاچەرستەکانەو، ئەو بوو پیش جەنگی حطین سەلاحەدین توانی سیبلی هاوسەری بۆهیمۆندی سیبلی فەرمانپەرەوای ئەنطاکیە رابکمیشت و پەيوەندی نەهێنی لە گەڵ سەلاحەدیندا هەبیت و بەردەوام لە نەخشە و جموجۆلی خاچەرستەکان ئاگاداری دەکردهوه، ئەم کارەشی لە بەر بە یانی رۆژی حطیندا ئەنجامدا، ابن الأثيری میژووونوسیش ئەم "راستیە دوپاتدەکاتەو، دەلێت: شازادەئێ ئەنطاکیە پەيوەندی لە گەڵ سەلاحەدیندا هەبوو لە بارودۆخی ئەنطاکیە ئاگاداری دەکردهوه^۱، أبو شامەش دەلێت: هاوسەری البرنسی خەلکی ئەنطاکیە، کە بە خاتوو سیببلا ناسرابوو لایەنگری سولتان بوو وەک چاویک سودی لێوهردهگرت لە بەرامبەر دوژمندا، هەواڵ و ئامۆژگاری پیشکەش دەکردو لە نەهێنیەکانیان ئاگاداری دەکردهوه و سولتانیش دیاری بە نرخی پیشکەش دەکردو ریزی زۆری لێدەنا^۲، یەکیک لە هۆکارەکانی سەرکەوتن لە حطینیشدا گرنگیدانی پێویست بوو بەم لایەنەو ئەمەش سەلاحەدینی لە دەستدریزی کتوپر پاراست و صن تزویش دەربارەئێ گرنگی ئەم کارە دەنوسیت: ئەگەر دوژمن بناسیت و خۆشت بناسیت، ئیتر هیچ پاساویک نییە بۆ ترسان لەسەد جەنگ، بەلام ئەگەر خۆت ناسی و دوژمنت نەناسی ئەوێ لە هەموو جەنگێکدا توشی

^۱ دور المرأة فی الاستخبارات الإسلامية، ل: ۶۷.

^۲ حین وقائع وعبر، عبدالفتاح عاشور، ل: ۴۵.

شکست دهیبت^۱ بلیمه تی سه لآحه دین له پیکه پیکانی توپیکی په یوه ندی هه والگیری توکمه دا بوو له ریزی خاچپه رسته کانداه به جۆرک که هه والی جموجوله کانی خیرا پیده گهشت^۲.

۱۲- **ئهو هوکارانهی که په یوه ندی به خاچپه رسته کانه وه هه بوو:** خاچپه رسته کان له م جهنگه دا بهش بهش بوو بوون له کاتیکدا که قومصی فرمانپوای طرابلوس روویه پوویونه وهی پی باش بوو، ئه رناطی فرمانپه وای کرکی لی راست بوویه وه و تۆمه تباری کرد به ترسنۆکی و بونی په یوه ندی له گه ل^۳ موسلمانان کانداه پوپاگه نده کردن بۆهیزیان و نهرمی نواندن له بهرامبه ریاندا به هۆی ئه وهی که سه لآحه دین و موسلمانان کان هاوسه ره که یان له قه لای طبری هه گه مارق دابوو، هه رپویه بینیمان هه ره که هه لی بۆ هه لکه وت به سه ربازه کانییه وه هه لات و له دژوارترین کاتدا خاچپه رسته کانی به جیهیشت هه ره که چون خیزانه که سی له م بارودوخه ناله باره دا جیی هیشت.

• ئه وه بوو به شیوه یه کی ساویلکانه که وتنه ناو هه داوه وه که سه لآحه دین بۆی ته نیبون، پیشتریش قونصی طرابلوس هه سته پیکرد و ناگادار یکردنه وه لیتی.

• روخانی لایه نی مه عنه وهی و وره یان له سه ره تایی جهنگه که دا دهره نجامی په لاماره به هیزو کتوپره کانی موسلمانان، که زۆر نه بهردانه هیرشیان دهردو به ته وای و ره ی خاچپه رستانیان رووخاند.

• خرابی به دپروشتی خاچپه رسته کان و بلاویونه وهی خرابه کاری له ناویاندا، چونکه به شیکی زۆریان بۆ تالانی و خوینپرشتن و دزی هاتیبون، سه ره که وتنی ئه وان ههش به سه ر باوه پدارانی یه کتاپه رستدا دووره، سه باره ت به مهش گۆستاف لوبون له کتیبی (حضارة العرب) دا ده لیت: ئه وهی که جیی تیرامانه ئه وه یه که ئه وسوپایه زۆر بی ره وشت بوون و هیچ به هایه کی ره وشتیان نه بوو، به لکو کۆمه له خه لکیکی خرابه کارو نزم و بی ره وشت بوون، ئه م جۆره که سانهش دوژمن و له ناو بهری شارستانین، چونکه جگه له بیباوه پو دزو زیناکه رو پیاو کوژو خیانه تکارو راهیبی بی ره وشت که سی تریان تیادا نه بوو^۳.

۱۳- **زای ابی الحسن الندوی دهر باره ی نهینی سه ره که وتنی سه لآحه دین:** شیخی نه ده وهی و تاریکی له (رابطة العالم الاسلامی) دا پیشکه شکرد که تیایدا هاتبوو: .... چاره سه ری یه که می کیشه ی

^۱ الاستخبارات العسكرية فی الاسلام، ل: ۳۱۱.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۰۳.

^۳ حضارة العرب: ۳۲۸.

فەلەستىن ئەو ھەيەكەسە لاجە دىنىك لەسەر شاتقۇ كېشەي فەلەستىن و جىھادى ئىسلامىدا
بۇ جارى دوھەم دەر كە ویت: الزركلى دە لئیت:

هاتی صلاح الدین ثانیة فینا   وجددی حطین أو شبه حطینا

.. نھینى ئەو سەر كە و تەنە مەزنى سە لاجە دىن چى بوو كە جىھانى ھىنايە خرۆش و، رېپرەوى
مىژووى گۆپى؟ نھینى تەنھا ئەو ھەيەكە ئەو موسلمان و باوھ پدارو موھە مەدى بوو جگە لە زمانى
قورئان ھىچى تىرى نە دە زانى، تەنھا زمانى بىرو باوھ پى دە زانى، زمانى بە ھەشتى دە زانى و
موسلمانانىش ھەروابوون... موسلمانانىش ھەتاوھەكو ئەمۇ ھەچەندە رەوتى مادىي و پەروھ رەدى
ھاوچەرخ كارىگەرى خۇيان ھەبووھ لەسەرى، بەلام ھىشتا تەنھا زمانى قورئان و دە زانن، بىگومان
موسلمانان لەرۆھە لآت و رۆژئاوای زەویدا، ھەرچەندە زمانىان جىاواز بىت، ھەرچەندە زىرەكو
ناودارو لىھاتوون ئەمۇ تەنھا زمانى محەمەد (د.خ) دە زانن كە باوھ پىان پىئىناوھ وھ
پىغەمبەرىكى نەمروھ لگىرى ئالای جىھادى پىرۆز، ئەوان تەنھا زمانى قورئان دە زانن، برايان
بە زمانى قورئان بىاندوئىن نەك بە زمانى سىياسەت، سۆزو باوھ پىان بۆ وشەي جىھاد بچولئىن و
تامە زۆى شەھىدىان بۆ باس بگەن، ئەوان تا ئەمۇ ھەمۇش باش ئەو زمانە دە زانن، تا قە نھینى ھەژمونی
سە لاجە دىن بەسەر دل و گىانە كاندا لەوھە دابوو كە ئەم نھینىەي دە زانى، لە راستىدا موسلمانان بۆ
جىھاد نە بىت ناجولئىن، بۆيە سە لاجە دىن لە ژىر سەركردايە تىدا جۆرھا سەركردەي كۆكردەوھ و پىراي
چەندىن گەلى جىاجىا توانى جىھادى ئىسلامى يەكبخات و بەسەر ئەو ھەمووھ دابە شىبوون و
ناكۆكەدا زال بىت، بەلام ئايا چۆن توانى ئەم جىھانە بەرفراوان و جۆراو جۆرھە لەرووى مەزھەبو
رۆشنبىرى و كلتورھە يەكبخات؟ چۆن توانى لەم كاتە ناسكەدا لە ژىر ئالای ئىسلامدا يەكگرتن
بە دىبىئىت؟ ئالای نەتەو پەرسى عەرەبى بەرزە كردەوھ رىم پىبەدەن ھەتاوھەكو بلىم: من
بەرەچە ئەكە ھندىم و كلتورىشم ھندىە لە ھىندا لە دايكبووم و گورھ بووم، بەلام باوھ پىم بە محەمەد
(د.خ) بە قورئان ھەيە و مليونەھا دل ھەيە تامە زۆو بە ئاواتى ئىوھەيە و ئامادەيە گىان و
ژيان و تەندروستى لە پىناو تاندا بەخت بكات، قەسابخانەيەكى گورھ لە ھىندا روویدا لە ئەحمەد ئاباد
لەم نزىكانەدا، ھۆى چىبوو؟ چونكە كۆبونەوھەيەكى ئىسلامى گورھ ھەبوو بۆ پىشتىوانى كىردن
لە مەسەلەي فەلەستىن، ئەم قەسابخانەيەو ئەم جەنگە تائىفىە بۆيە روویدا، چونكە موسلمانان
لە دوروى خاك و بەر بەستە دەريايە كاندا و پىراي شارەزا نەبوون لە زمانى عەرەبى، ئەم كۆبونەوھە
مىژوويە مەزەنەيان ئەنجامدا بۆ داکۆكى كىردن لە مەسەلەي فەلەستىن، ئەمەش بەلگەيەكى روونە
لەسەر ئەوھى كە دلانىكى باوھ پدارو دلسۆز ھەن كە تەنھا پەروھ رەگار رادەي دلسۆزىان دە زانئىت و
زمانى سىياسەت و دىلۆماتى نازانن، بەلكو زمانى باوھ پى سۆزدارى بۆ قورئان دە زانن، بەم پىئەش

ٹیوہ سامانیکتان ہہ یہ کہ نہ امریکا و روسیا نیانہ، کہ نہ ویش سامانی باوہ پرہ، باوہ پی بہ ہیژو لہ بن نہ ہاتوو... نہ سامانہ ہہ یہ، بہ لام پیوستی بہ جولاندن ہہ یہ جولاندنیکی راستگور باوہ پردارنہ^۱.

چوارہم: کاردانہ وہ کانی جہ نگی حگین:

۱- خوشحالی القاجی الفاجل بہ سہرکہ وتن لہ حگیندا: القاضی الفاضل لہ سہرکہ وتنی حطیندا لہ دیمہ شق دابوو، کاتیک نہ م ہہ والہی پیگہ یشت نامہ یہ کی نووسی بوسولتان کہ تیایدا ہاتبوو: با گہ ورہ مان خوشحالیبت بہ وہی کہ پەرورہ دگار ثانی راستی بہ ہوی نہ وہ وہ پایہ دارکرد، وہ کہ دلین: نیستا بوی بہ گہ ورہی من و گہ ورہی ہہ موو موسلمانان، خوی گہ ورہش دوو نیعمہ تی دیارو نادباری پیبہ خشویوت و دوو مولکی پیداویت: مولکی دونیا و دواروژ، بہ بندہ نہ نامہ یہی نوی و ہیشتا سہرمان لہ کرپوش بہ رزنہ کردوتہ وہ و فرمیسکہ کان وشک نہ بونہ تہ وہ و چہ ندہ بہ ثاراتہ وہ بووم کہ کلنسیہ کان بیبتہ وہ بہ مزگہ وت، نہ و شویتہی کہ تیایدا دہ وتربت خوی گہ ورہی سنیہ مینی سی کہ سہ کہ یہ تیایدا بوتربت: خوی گہ ورہ یہ کہ سوپاسگوزاری پەرورہ دگار جاریک لہ زمان و جاریکی لہ پیلوی چاومان دہ تربت....

تلک المکارم لأقعبان من لبنٍ   وذلك الفتح لأعمان واليمن
وذلك السيف لاسيف ابن ذى یزن

زمانہ کانیش دوی نہ م نازدسازیہ تہ سبیحات و ستایشی بی کوتایان دہ بیت^۲.

۲- نمونہ یہ کہ لہ شعری عیمادی نہ صفہ ہانی دہ بارہی حطین:

يايوم حطين والأبطال عابسة	وبالعجاجة وجه الشمس قد عبسا
رأيت فيه عظيم الكفر مُحترراً	مُعقراً حُدُهُ والأنف قد تَعَسَا ^۳
ياظْهَرَ سَيْفِ بَرِي رَأْسِ الْبَرَنْسِ فَقَدْ	أصاب أعظم من بالشركِ فدُجِسا
وغاص إذ طار ذاك الرأس في دمه	كانه ضفدع في الماء قد غطس
عَرَى ظُباَه من الأغماد مَهْرَقَةً	دماً من الشُّركِ رَدَّها به وكسا
مَمَّ سَيْفُهُ في دمَاءِ القومِ مَنغمسُ من	كَلِّ من لم يزل في الكُفْرِ مُنغمِسا
أفناهم قتلهم والأسرُ فانكسوا	وبيتُ كُفرهم من خبثهم كُنسا ^۴

۳- ہہرہ ہاشہ ہاب فتیان الشاغوری دہ لیت:

^۱ محاضرات فی الفكر والدعوة (۲/۲۲۸، ۲۲۷).

^۲ کتاب الروضتین (۳/۳۰۶).

^۳ ہہ مان سہرچاوہ، ل: (۳/۳۰۰، ۳۰۱).

^۴ ہہ مان سہرچاوہ، ل: (۳/۳۰۱).

جاشت جيوش الشرك يوم لقيتهم
أوردت أطراف الدِّمَاحِ صُدُورَهُمْ
فهناك لم يُرَ غَيْرُ نَجْمٍ مُقْبِلٍ
فمن الذي من جيشهم لم يُحترَم
حتى لقد بيعت عقائلُ أرهقت
سقت المماليكُ الكرامُ ملوكهم
وَعَجَّمتْ عُودَ صَليبيهم فكسرتَه
أغلى الأدهام^٢ من أسرتَ وأرخصت
وجعلت شرق الأرض يحسد غربها
لايَعْدَمَنَّكَ المسلمون فكم يدِ
أمنت سيرتهم وصنت حريمهم
ما إن رآك الله إلا آمراً
متواضعاً لله جلَّ جلاله
لم يخل سماعاً من هناءٍ منهئىءٍ
واستعظم الأخبار عنك معاشرُ
مضت الملوك ولم تنل عشرِ الذي

يتدمرون على متون الضمير
فولعن في علق التَّجِيعِ^١ الأحمر
في إثر عَفْرِيتِ رحيم مدبر
ومن الذي من جمعهم لم يُؤسر
بالسبي بالثمن الأخص الأحر
كأسابه سقت اللئيم الهنفرى
وسواك ألفاه صليب المَكْسَرِ
أبيض الصوارم من زهاب العسكر
بك فهو داعِ دعوة المستنصر
أوليتهم معروفها م يُنكر
ودرات عنهم قاصمات الأظهر
فيهم بمعروف ومُنكِرٍ ومُنكِرٍ
وبك اضمحلَّت سطوة المتكبر
للمسلمين ومن سماع مَبْشَرٍ
فاستصغروا واستعظموا بالمخبر
أوتيته من منجح أو مفخر^٣

^١ كتاب الروضتين (٣/٣٠١).

^٢ الأدهام جمع، مفردها: أدهم

^٣ كتاب الروضتين (٣/٣٠٤).

٤- ههروهها نه بو حه سه ن عه لی نه لساعاتی نه نازا دکردنی گه ریه دا ده لیت:

شاعر ده لیت:

فقد قرَّت المؤمنينا	جلت عزماتك الفتح المبينا
غدا صرف القضاء بها صمينا	رددت أخيدة الإسلام لما
يعزُّ على العوالي أن يهونا	وهان بك الصليب وكان قدما
وأنت تقاتل الأعداء دينا	يقاتل كل ذي مُلكٍ رياء
وفي جئِدِ العُلا عقداً ثميناً	غدت في وَجْنة الأيام خالاً
وبالله كم أبكت عيوننا	فيا لله كم سرَّت قلوبنا
ترفع عن أكفِّ الأَمسِينا	وما طرية إلا هدي
وسل عنها الليالي والسنيننا	حصان اللئيل لم تُقدِّف بسوء
فكان نتاجها الحرب الزبوننا	فصنعت ختامها قسراً ومن ذا
سيواك ومَعقلُ أعيا القروننا	منالُ بلدِ أهلِ الأرضِ طراً
وغاية كلِّ قاس أن يلينا	فست حتى رأت كفواً
وصدَّت الأمانى والظنوننا	قضيت فريضة الإسلام منها
وثرضى عنك مكة والحجوننا	تَهزُّ معاطف القدس ابتهاجاً
لنادتك ادخلوها آميننا	فلو أن الجماد يطيق نُطقاً
وأبدلت الزئير بها أنينا	جعلت صباح أهلها ظلاماً
بموضون الحديدِ مَقنِّعينا	تخال حُماة حَوَزَتِها نساءً
لذيذِ علمِ الطَّيرِ الحنينا	لييضك في جماجمهم غناءً
فهل أمست رماحاً أم عُصُوننا	تميلُ إلى المُثَقِّفةِ العوالي
بروقِ القاضيات لما هُدينا ^١	يكاد التَّقع يذهلها فلولا
قُدوداً كالقنا لونا ولينا	فكم حازت قُدودُ قَنَّاك منها
كغيد نذاك أباكاراً وعونا	وغيداً كالجاذر آنسات ^٢

ههروهها ده لیت:

طبي تشفي بها الداء الدفينا

فلا عديم الشام وساكنوه

^١ كتاب الروضتين (٣/٣٠٥).

^٢ الجاذر: بيجوی مانگای کتوییه.

سُهَادُ يَمْنَحُ الْغَمَضُ الْجَفُونَا	سُهَادُ جُفْنَهَا فِي كُلِّ فَتْحِ
إِلَيْكَ وَأَلْحَقُ الْهَامَ الْمُتَنَا	فَالِمْ بِالسَّوْاحِلِ فَهِيَ صَوْر
سُطَّاكَ لَكَانَ مَكْتَبًا حَزِينَا	فَقَلْبُ الْقُدْسِ مَسْرُورٌ وَلَوْلَا
جُمُوعُهُمْ عَلَيْكَ رَحَى طَحُونَا	أَدْرَتْ عَلَى الْفَرْنَجِ وَقَدْ تَلَاَقَتْ
وَفِي صَفْدِ أَتُوكَ مُصَفَّدِينَا	فَفِي بَيْسَانَ ذَاقُوا مِنْكَ بؤْسًا
كَانَ صَرُوفَهَا كَانَتْ كَمِينَا	لَقَدْ جَاءَتْهُمْ الْأَحْدَاثُ جَمْعًا
فَلَسْتُ بِمُبْغِضِ زَمْنًا خَوْنَا	وَخَانِهِمُ الزَّمَانَ وَلَا مَلَامًا
لَهُ هَوَاتِ الْكَوَاكِبُ سَاجِدِينَ	لَقَدْ جَرَّدَتْ عَزْمًا نَاصِرِيًّا
وَحَاوَلَ أَنْ يَسُوسَ الْمُسْلِمِينَا ^١	لَقَدْ أَتَبَعْتَ مِنْ طَلَبِ الْمَعَالَى

۵- خه ویکی سهیر:

دایکی سولتان سه لآحه دین باسی نه وه ده کات که له خه ویدا سکپرپووه به سولتانه وه و پتیا و توه: سکت شمشیرکی له شمشیره کانی خوا تیادایه^٢.

۶- نازادسازیه کانی که نار پیش نازادکردنی قودس:

دوای نه وهی که خوای گوره سهرکه وتنی به خشی به سه لآحه دین له جهنگی نه مری حطین، که نه مهش به کللی نازادسازیه نیسلامیه کان له ناوچه که دا داده نریت^٣ سه لآحه دین ویستی نه و جیهاده مهزنی به نازادکردنی شاری قودس و دهرپه پاندنی خاچه رسته کان تیایدا کوتای پیبئنییت، به لام راسته وخو به ره و قودس نه پوشتن، به لکو رووکردنه که نار دهریای پیباشتر بوو بۆ نازادکردنی شارو حه ساروقه لآکانی خاچه رستان نه مهش له بهر چند هویه ک:

أ- هه ستانی به هیرشی راسته وخو بۆ سه رشاری قودس ده بیته هوی وروژاندنی هه موو به صره هیزه خاچه رسته کان له ناوچه که داو هه موان له دزی کۆده بنه وه، رهنگه نه مهش نازادکردنی نه و وشاره دوابخات.

ب- نازادکردنی نه م شاری له لایه ن سه لآحه دینه وه له وانیه نیگه رانییه کی زور لای جیهانی روژ ناوا دروست بکات و به هه موو هیژیکیا نه وه ده که ونه خوایان بۆ رووبه پوو بونه وهی.

^١ هه مان سه رچاوه (٣/٣٠٦).

^٢ مفرج الکروب (٢/٨٨).

^٣ سیاسة صلاح الدین فی بلاد میسر، ل: ٣٠٥.

ج- ههروهه له بهر ناشنایه تی به و توکمه یین و قایم کاریانه ی که خاچه رسته کان له ناو شورواو له ده ره وه ی ئه و شارهدا کردبوویان.

د- بهرۆشتنی به ره و شاره کانی که نار ده ریا ویستی خاچه رسته کان له بنکه ی ده ریایه کانیا ن بپهش بکات و که ده یان به ستیته وه به جیهانی ده ره وه به تایبهت به رۆژئاوا ی ئه وروپایی و، له ناو ولاتی شامدا که مارۆیان بدات.

ه- ویستی په یوه ندی ده ریایی خیرا له نیتوان به نده ره کانی که ناری میسرو که ناری شام ئاسان بکات.^۱

له بهر ئه م هۆیا نه سه لآحه دین هه ستا به ریکه وتن به ره و ئه و ناوچه و سه نگره خاچه رسته نه ی که که وتونه ته که نار ده ریا له چوارچیه ی نه خشه یه کدا بۆلاواز کردنی توانا کانیا ن و ریکرتن له گه شتنی کۆمه کی بۆیان له ئه وروپاوه^۲. ئه وه بوو له رۆژی یه کشه ممه ۲۵ ی ره بیعی دووه می سالی ۵۸۳هـ/ی ته موزی ۱۱۸۷زدا سه لآحه دین له طهریه لای داو دهستی گرت به سه ر قه لآکه یدا، تارۆژی سیتشه ممه تیایدا مایه وه و کاروباره کانی ریکخست، پاشان صارم الدین قایماز النجمی تیادا دانا^۳، له رۆژی چوارشه ممه ۸ ی ته موزی ۱۱۸۷زدا سه لآحه دین به ره و عه ککا به ریکه وت^۴ هه ر که گه یشته نزیکه خه لکه که ی هاتنه ده ره وه و تکا و داواکاری په نادانیا ن لیکرد، ئه ویش په نایدان و له سه رو مالیا ن دلنیا ی کردنه وه و، سه رپشکی کردن له نیتوان مانه وه و کۆچکردندا ئه وانیشی کۆچیا ن کردو سوپای ئه یوبی هاته ناو شاره وه له رۆژی هه یینی مانگی جه مادی یه که می ۵۸۳هـ داو ده ستیا ن گرت به سه ر ئه و چه ک و پارانه ی که تیایدا بوو و دیله موسلمانه کانیشیا ن تیادا ئازادکرد که ژماره یان چوار هه زار دیل بوو، ئه م کارانه یان ئه نجامدا به بی ئه وه ی هیچ زیانیک بگه یه نن به خه لکی ناوچه که، یان به بازرگانه بوندوقی و بیازنیه کان^۵، ئه م سیاسه تی چاوپۆشی کردنه ش که سه لآحه دین گرتیه به ر سو دی نۆری هه بوو، چونکه بووه هۆکاریک بۆ ئاسانکردنی رزگارکردنی شاره که ناریه کان به یی روودانی به رگرییه کی نۆر، هه ره وک ئه م سیاسه ته ش رۆلی هه بوو له به رده وامیوونی ژیا نی ئابوری

^۱ صلاح الدین و تحرییر القدس، علیه ی المهتدی، ل: ۱۲۴.

^۲ صلاح الدین و تحرییر القدس، علیه ی المهتدی، ل: ۱۲۴.

^۳ کتاب الروضتین (۷۹/۲)، مفرج الکروب (۱۹۶/۲).

^۴ عه ککا: شاریکی گه وره و فراوانه و به نده ریکی باشی هه یه.

^۵ النوادر السلطانية، ل: ۷۹.

^۶ سياسة صلاح الدین، ل: ۲۹۷.

له‌شاره‌که‌دا‌دوای‌هه‌ستکردن‌بازرگانه‌رۆژئاواییه‌کان‌به‌دادگه‌ری‌و‌لێبوردیه‌یی‌سه‌لاحه‌دین^١.‌ئوه‌بوو‌سه‌لاحه‌دین‌بۆ‌ماوه‌یه‌که‌له‌عه‌ککادا‌مایه‌وه‌و،‌کردی‌به‌بنه‌که‌یه‌که‌بۆ‌ده‌رچوونی‌سوپاکه‌ی‌بۆ‌نازادکردنی‌سه‌ربازگه‌نزیکه‌کان)‌وه‌ک:‌ناصره‌و‌قیساریه‌و‌حه‌یفاو‌صفوریه‌و‌شقیق‌و‌فوله‌و‌طور‌شوینه‌نزیکه‌کانی‌تر^٢.‌توانی‌ده‌ستیان‌به‌سه‌ردا‌بگه‌رت،‌پاشان‌ده‌ستی‌گرت‌به‌سه‌ر‌شاری‌نابلس‌و‌خه‌لکی‌شاره‌که‌ی‌له‌سه‌ر‌مال‌و‌مولکیان‌هێشته‌وه‌به‌هۆی‌ئوه‌ی‌که‌موسولمان‌بوون‌و‌پاش‌داگیرکردنی‌له‌لایه‌ن‌خاچه‌رسته‌کانه‌وه‌تیایدا‌مابوونه‌وه^٣.‌هه‌روه‌ها‌صیداو‌به‌یروته‌و‌ناوچه‌ی‌جیبیلیش‌نازادکران،‌به‌لام‌سه‌لاحه‌دین‌پریاریدا‌که‌رێگارکردنی‌صور‌دوای‌رێگارکردنی‌به‌یت‌المقدس‌بیت،‌هه‌ر‌بۆیه‌نیازی‌به‌رێکه‌وتنی‌به‌ره‌و‌عه‌سقه‌لانی‌هه‌بوو‌چونکه‌نازادکردنی‌ناسانتره^٤‌و‌ده‌که‌ویته‌چار‌رێیانیکه‌وه‌له‌نیوان‌ولاتی‌شام‌و‌میسردا^٥،‌له‌رێی‌عه‌سقه‌لانی‌شدا‌ده‌ستی‌گرت‌به‌سه‌ر‌ه‌مله‌و‌قه‌لای‌تبین‌و‌بیت‌لحم‌و‌خه‌لیلداو‌عه‌سقه‌لانی‌ش‌له‌ره‌جه‌بی‌سالی‌٥٨٣ه‌ک/‌ئه‌یلولی‌١١٨٧زدا‌خه‌زی‌دا‌به‌ده‌سته‌وه^٦.‌هه‌روه‌ها‌شاره‌کانی‌غه‌ززه‌و‌داروم‌و‌ئه‌رسوف‌و‌نظرون‌و‌بیت‌جبریلی‌نازادکرد،‌الملك‌العادلی‌براشی‌له‌میسره‌وه‌هێرشی‌هێناو‌ده‌ستی‌گرت‌به‌سه‌ریانادا،‌به‌م‌شێوه‌یه‌هه‌موو‌شارو‌قه‌لا‌ناوخۆییه‌کان‌ده‌ستیان‌به‌سه‌ردا‌گیرا‌جگه‌له‌کرك‌و‌شوبک‌که‌توانیان‌خۆراگرن‌به‌م‌پێیه‌ش‌ته‌واوی‌ناوچه‌کانی‌که‌نار‌ده‌ریا‌که‌وته‌ده‌ست‌سه‌لاحه‌دینه‌وه‌له‌به‌یروته‌وه‌هه‌تا‌وه‌کو‌یافا‌جگه‌له‌شاری‌صور‌که‌مه‌رکیز‌کونراد‌دی‌مونتفراتی‌تیادا‌بوو‌له‌و‌کاته‌دا،‌که‌زۆر‌فیل‌بازو‌به‌هێزو‌پاره‌داربوو،‌ده‌ستی‌دایه‌ئه‌نجامدانی‌قایمکاری‌له‌شاره‌که‌دا‌و‌نوێکردنه‌وه‌ی‌هه‌لکه‌ندنی‌خه‌نده‌قه‌که‌ی‌وه‌ک‌خۆئاماده‌کردنێک،‌بۆ‌رووبه‌رپووبوونه‌وه‌ی‌سه‌لاحه‌دین^٧،‌به‌تایبه‌ت‌که‌سه‌رجه‌م‌ئوه‌هێژانه‌ی‌که‌له‌شاره‌کانی‌که‌نار‌ده‌ریا‌وه‌ده‌رچوو‌بوون‌روویان‌کردبوویه‌صور،‌دوای‌ئوه‌ی‌که‌سه‌لاحه‌دین‌سه‌رپشکی‌کردن‌له‌هه‌لبژاردن‌له‌نیوان‌به‌یتولمه‌قدیس‌و‌صورداو‌زۆربه‌یان‌رویان‌کرده‌صور^٨.

^١ صلاح‌الدین‌و‌تحریر‌القدس،‌ل:‌١٢٥.

^٢ مفرج‌الکروب(٢٠٢/٢).

^٣ هه‌مان‌سه‌رچاوه‌(٢٠٢/٢،‌٢٠٣).

^٤ النواذر‌السلطانية،‌ل:‌٨٠،‌صلاح‌الدین‌و‌تحریر‌القدس،‌ل:‌١٢٦.

^٥ صلاح‌الدین‌و‌تحریر‌القدس،‌ل:‌١٢٦.

^٦ النواذر‌السلطانية،‌ل:‌٨٠،‌صلاح‌الدین‌و‌تحریر‌القدس،‌ل:‌١٢٦.

^٧ مفرج‌الکروب(٢٠٨/٢،‌٢٠٩).

^٨ صلاح‌الدین‌و‌تحریر‌القدس.

پینجهم: دهره نجامه کانی جهنگی حطین:

جهنگیکی یه کلاکه ره وه بوو: جهنگی حطین به وه وه سف ده کریت که جهنگیکی یه کلاکه ره وه بوو، چونکه نه خشی دابه شبوونی سیاسی له ناوچه که دا گۆپی و پاش ئەم جهنگهش ئەو سولتانه تیکۆشهرهش که وته پئی بۆ ئازادکردنی شاره کانی که ناری شام و یه که له دواى یه که له بهر ده ستیدا شکستیان ده هینا جگه له صور که زۆر توکمه بوو، به م شیوه یه گرفتیی که ناری شام چاره سه رکرا که ماوه یه کی زۆر بوو موسلمانه کانی تیادا وه ده نرابوو، له راستیشدا مرۆف به سه رنجدانی ده قه کانی سه رچاوه میژووه ییه کانی ئەم سه رده مه سه رسام ده بیته له به رامبه ر شه پۆلی شکست هینانی شاره خاچه رسته کاندایه شیوه یه کی که م وینه که ره نگدانه وهی ئەو هه ژموونه سه ربازیه یه کلایه نه بوو که موسلمانه کان به ده ستیان هینابوو، هه روه ها ئەو قه لا خاچه رسته تیکشکان که به به رده وامی په لاماری موسلمانه کانیان ده داو، هه ندی جار ژیانى لیکردبوونه دۆزهخ، له و قه لایانه ش طبریه و صفدو هونین و تبین و بغراس و دريساک و حجر شغلن والقصیر و قه لاکانی تر، پاش ئەوهش موسلمانه کان بیت المقدسیان ئازاد کرد که پایته ختی قه واره ی خاچه رسته بوو.^۱

۱- **سه ره تاي کۆتاي هینانی به بوونی خاچه رستی:** جهنگی حطین که وره ترین کاره سات بوو که به سه ر خاچه رسته کاندایه هات، به لکو ئەم جهنگه مزگینى سه رکه وتنى موسلمانه کان بوو بۆ له ناو بردنی که وره ترین بزوتنه وهی داگیرکاری که جیهان له سه ده کانی ناوه پاستدا به خۆیه وه بینى، هه روه که سنوریک بوو که تیایدا هه لکشانی خاچه رستان به ره و رۆژه لاتى ئیسلامی پاشه کشه ی کردو سه ره تاي کۆتایی هینانبوو به بوونی خاچه رسته کان،^۲ ئەم جهنگهش کۆتایی به ماوه ی نو سه ده له لاوازی و تیکچوون په رته وازه یی ناوچه ی ئیسلامی هینا، گرنگی یه کیتی نیوان ولاته کانی ئەم ناوچه جوگرافیه ی باشوری رۆژئاوای ئاسیا و میسری ده رخست بۆ رووبه روو بوونه وهی مه ترسیه کان، له راستیدا حطین سه ره تايه کی نوئ بوو بۆ هاوسهنگی هیزه کان و سه لماندی که سه رکه وتن به سه ر هیزی فه ره نجه کاندایه شتیکی مه حال نییه، ئەو لیکۆلینه وه میژوویه هاوچه رخانهش که باسیان له ورده کارییه کانی ئەم قۆناغه کردوه سه لماندویانه که جهنگی حطین به سه رکه وتنى سه لآحه دین کۆتایی پێهات، به لام ئەم جهنگه

^۱ الحروب الصلیبیه، العلاقات بین الشرق والغرب، ل: ۲۱۹.

^۲ النوادر السلطانیة، ل: ۸۹، ۹۶.

^۳ الحروب الصلیبیه، العلاقات بین الشرق والغرب، ل: ۲۲۰.

^۴ تاریخ الأیوبیین فی مصر، ل: ۵۳.

نه يتوانى به ته واوى فەرهنجه كان ريشه كيش بكات، چونكه له رووى ستراتيزيه وه نه مه
جهنگى يه كلاكه ره وه بوو لونيوان دوو قوناغدا، به و مانايه ي كه كوئايى به قوناغى پاشه كشه
هيتاو بناغى سهركه وتن و پيشكه وتنى داناو شه و ريگه دوورو زه حمه ته ي بېرى كه هه لېزه
دابه زو هيرشى هه لگه راوه ي به خووه بينى هه تاوه كو سه نگره كانى فەرهنجه كانى له ق كردو
شانسینه كه يانى هه لوه شانده وه و ده رپه پاندى له ناوچه كه^۱.

۲- به رزبوونه وه ي پله و پايه ي سه لاه دين: الرافع (به رزكه ره وه) يه كيكه له ناوه كانى
په روه ردگار جهنگى حطينيش يه كيك بوو له و هوكاران ه ي كه خواى گوره به هويه وه
سه لاه دينى به رزكرده وه و چوه ريزى گوره خه باتگيرپو سه ركرده وه فرمانده
موسلمانه كانه وه، هه روه ها متمانه ي گيرپايه وه بو موسلمانه كان و كه رامه تيشى پييه خشينه وه
دواى شه وه ي كه به مردنى نوره دين مه حمود له ده ستياندا^۲.

نه م جهنگه ش ده نكدانه وه ي باشى هه بوو له ريزى موسلمانه كاندا به گشتى و خه لكى ديمه شق له و
رؤزگار ه دا كه پايته خت و باره گاي سه ركه ي بوو، دادوه رو نوسه ره كانى تيا بوو كه به دريژاي جهنگه كه
له كرنوشدا بوون بو په روه ردگار و نزي سه ركه وتنيان بو ده كرد، كاتيك زانيشيان سه ركه وتنوه،
به گريان و فرميسك خوښيان ده رده بېرى و سوپاس وستايشى خوايان كرد^۳.

۳- جهنگى حگين كليلى به يتوله قديس: جهنگى حطين جهنگى رزگار كردنى فه له ستين بوو،
چونكه ريخوشكه ر بوو بو سه ركه وتن و نازا كردنى به يتولمه قديس، پاشماوه ي فه له ستين و،
نين واصليش وه سفى شه م جهنگه مان بو ده كاو ده لئيت: جهنگى حطين كليلى
نازادسازيه كانى سوپاي ئيسلام بوو به هويه وه توانرا بيت المقدس رزگار بكرت^۴. هه روه كه
بازنه ي پيگه ياندى نازادسازيه كانى نوره دين مه حمود و ركن الدين بيبرسى بند قارى بوو له و
كاتوه كه پاشاكانى فهرانج هاتنه ناوچه كانى كه نار ده رپاوه و ده ستيان گرت به سه ريده،
جهنگى هاوشيوه ي حطين له نيوان شه وان و موسلمانه كاندا رووى نه دابوو، ده سا ره حمه تي
خوا له الملك الناصرو روى شادبديت، دياره له پاش هاوه لان ئيسلام پياوى وه كه شوو

^۱ هه مان سه رچاوه ، ل: ۱۵۳.

^۲ تاريخ الأيوبيين فى مصر، ۱۵۴.

^۳ مفرج الكروب (۲/ ۱۸۸).

^۴ ابن عمر بن عبدالعزيز رحمة الله.

نوره دینی به خۆوه نه بینوه^۱، چونکه نه وان تیگه یشتیان بۆ ئاین نوپکردوه و به بینای یه کتاپه رستیان بنیاتنایه وه دوی داروخانی، پاش نه وانیش خوی گه وره پالپشتی ئیسلامی کرد به پاشا مظفر الدین بیبرس، که له وان سه سپورهینه رتر بوو، چونکه نه و دوی ده سترگرتنی ته تاردا هات به سه ر زۆریه ی ناوچه کانی ولاتی ئیسلامیدا، له کاتیکدا که خه لک ناومید بوو بوون له بوژانه وه و هه ستانه وه به لام نه و ته تاره کانی په رته وازه کردوو ولاتانی ئیسلامی پاراستو زۆریه ی قه لاکانی که نار ده ریای له فره نجه کان سه نده وه^۲.

۴- **گرنگی هوشیاری جوگرافی**: نه م جه نکه گرنگی هوشیاری ته وای به پیوستی سود وه رگرتن له پیگه و شوینی جوگرافی رۆژه لاتی ئیسلامی و سوده رگرتن له تاییه تمه ندیبه کانی ده رخست هه تاوه کو بیته فاکنه ریکی کارا له فاکنه ره کانی هیزی خودی زاتی، له ئامازه کانی نه م جه نکه ش ده رکه وتنی گرنگی میسر وه ک بنکه یه کی مادیی مرۆیی که زۆر پیویست بۆ به ستنه وه ی جیهانی ئیسلامی به رۆژه لاتی نزیکه وه، هه روه ها گرنگی زه وی فه له ستینیش ده رکه وت پردیک یان گوزه ریک له نیوان شامو میسر دا^۳.

۵- **سام و شکۆی سه لآحه دین و ئاویته بوونی**، **له گه ل ریزو سه رسامیدا**: ناوی سه لآحه دین پاش نه و سه رکه وتنه ی ترسیکی خستبووه دلی خاچه رستانه وه که ئاویته بوو بوو له گه ل ریزو سه رسامیدا، له بهر نه و پیاوه تی و جوامیری و ئازایه تیه ی که له فتوحه کانیدا پیتی ناسرابوو، هه روه ک لیبوره یی و هه لسوکه وتی جوانی له گه ل دیله کانیدا کاریگه ری زۆری هه بوو له خۆ به ده سته وه دانی زۆر شارو قه لای خاچه رستدا به بی به رگری، له راستیشدا سه لآحه دین میهره بانی و جوامیری و ئازایه تیه کی زۆری نواند له مامه له ی له گه ل خاچه رسته کاندای، به هۆی نه م سیفه تانه شه وه سوپاکه ی دانی به خۆیدا ده گرت له کاتی سه رکه وتنیدا و کاری دپندا و نامرۆقانه ی نه نجامنه ده دا، که له و کاته دا باوو بوو، ده رباره ی پیاوه تی سه لآحه دین له گه ل هاوسه رو کچی خاچه رسته کاندای^۴ ارنول ده لئوسیت: زۆر چاک بوو له گه لئاندا به راده یه ک که سوپاسی خویان له سه ر ده کردو له ده ره وه ش زۆر باسی نه وسۆزو ریزه یان ده کرد که سه لآحه دین لیتی نابوون، هه روه ها ریزی زۆری نا له اسکیفای هاوسه ری ریمۆندی سییه م و

^۱ مفرج الکروب (۱۹۳/۲)، مبالغه ابن عمر بن عبدالعزیز.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۵۴.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۵۴.

^۴ تاریخ الأیوبین فی مصر ویلاد الشام، ل: ۱۵۵.

رئی پئدا هه تاوه کو بچیتته دهره وه بۆقه لای طبرییه به پاریزراوی، ئه ویش به مال و پیاوو ژنانیانه وه به ره و طرابلوس به ریکه وت، بالبانی ایلین یش یه کیک بو له و ئه میرانه ی که رزگاری بو، ژن و منداله کانیشی له بهیتولمقدیسدا بوون، سه لآحه دینیش مؤله تیدا هه تاوه کو ژن و منداله کانی دهریکات و به مهرجیشی دانا که له شه ویک زیاتر تیایدا نه میتیتته وه^۱، هه روه ما رۆژئاوای ئه وروپایی به تاییه ت فهره نسا هه لۆیستی ستایش و سه رسامی بۆسه لآحه دین دهریپی، به راده یه ک که کتیبه ئه ده بیه کانی ئه وروپا وه ک ئه فسانه یه کیان لیکردوه وه له چوار چپوه ی میژوویی راسته قینه و بابه تی دهریان کردوه^۲ شکستی خاچه رسته کانیش له حطیندا شکزی شانشین ی بهیتولمه قدیسی نه هیشت، به تاییه ت پاش به دیل گیرانی پاشا جای لوزجنان و کوژرانی ژماره یه کی زۆر له سواره کانیان، پاش کوژرانی زۆریه ی سواره خاچه رسته کان و زۆرینه ی سواره کانی سوپای بهیتولمه قدیس ده لئین: هه ر که س کوژراوه کانی بینیبیت وایزانیه دیلیان نیه و هه رکه سیش دیله کانی بینیبیت وتویه تی که س نه کوژراوه^۳.

۶- **ئهو هه وئه زۆرانه ی که پیش سه لآحه دین دران:** سه رکه وتنه کانی سه لآحه دین له بۆشاییه وه نه هاتبوون ئه وه ئه نجامه سه ربازیانه ش که به ده سته یه ئنا به ی پێشه کی سیاسی و ریکخستنی و ئیداری و چاکسازی و بوژانه وه بۆماوه ی زیاتر له سه ده یه ک نه بوو، هه تاوه کو له سه رده می عماده دین زهنکی و نوره دین زهنکی به ره که ی چنرایه وه، دوایه مینیشیان (نوره دین زهنکی) که داده نریت به دامه زرینه ری ئه و رووداو گۆرینکاریه گه ورنه ی که ولاتی شام و پاشان میسر به خۆیه وه بینی، ئه وه بوو نوره دین مه حمود به کاره چاکسازی و سه رکه وتنه سه ربازی و ده سه که وته شه رعه کان ناسرابوو، ناوبانگی به دروستکردنی خویندنه گه و په یمانگای په روه رده و فیترکردن و گرنگیدان به داده وری و دروستکردنی مزگه وت و بنیاتنانی شورواو بلاوکردنه وه ی زانست له حه له ب و دیمه شق و شاره کانی تری شامدا دهرکردبوو، له سه رده میشیدا داده وری رۆلی شه رعی خۆی بینی له ئاماده کردنی دهرونی بۆ سوپاو گه یاندنی په یامی خواو ئاشناکردنی فه رمانده کانی سوپاکه ی به بنه ماکانی زمان و فیه وه فه رموده، له م که شه زانسته شدا سه لآحه دین زانست و په روه ده ی ئایینی وه رگرت و

^۱ هه مان سه رچاره، ل: ۱۵۵.

^۲ هه مان سه رچاره، ل: ۱۱۵.

^۳ تاریخ الأیوبین فی مصر وبلاد الشام، ل: ۱۱۵.

له دهستی فرموده ناس نه حمه دی کوپی محمه دی نه سفه هانی و مه وعیزه کانی عه لی کوپی ابراهیمی نه جاو نجم الدین خه بوشانی زانستی وهرگرت وئه مانه ش هه ندیک له و زانایانه بوون که سه رپشتی په روه رده کردنی نه وهی سییه می سه رکرده سیلسی و سه ریازییه کانیان کرد که سه روه ری شکستپه ینانی فره نه جه کانه دوا ی سه د سال له رپیکدادانی بچر بچر دهسته به رکرد، که واته سه لاهه دین خوی خوی پینه گه یاند به لکو خوی گه وره سه رکه وتووی کرد کو، پاشان نه و به ره می میژووی بابه تی و سه رده میکه له پیشکه وتن له گه له دهستی کردنی بزوتنه وهی چاکسازی ناینیدا دهستی کرد^۱. که نظام الملك له سه رده می سلجوقیه کانداه سه رکرده نی ده کرد، له که سه دیاره کانیشیان الجوینی و ابو اسحاق شیزاری و غزالی و... هتد، به راستی نه م هه ولانه ش به ره می خویان دابه دهسته وه که گرنگرینیان جه نگی حطین و نازاد کردنی قودس بوو له سه ر دهستی سه لاهه دین.

---

^۱ صلاح الدین الأیوبی وسقوط القدس وتحریرها، ل: ۷۸، ۷۹.

باسی دووهم: نازادکردنی بهیتوله قدیس

جهنگی حطین به جهنگیکی به کلاکهره وه داده نریت له میژوی مملانیسی ئیسلامو خاچهرسته کاندا، به هوییه وه شانشین بهیتولموقدیس هیزه سه ره کیه کانی له ده ستدا، هه روهک توانا به هیزترین و گه وره ترین سوپای خاچهرسته تیک بشکیتریت، نه و سه رکرده یه ش که له م جهنگه دا به سه ر خاچهرسته کاندا سه رکهوت توانی بیته خاوه ده سنه لات به سه ر هه موو جیهانی ئیسلامیدا^۱، دوی حطین خاچهرسته کان له بهیتولمه قدیسدا هیزکیان نه بوو شانازی پیوه بکه ن، بویه هه ر که سه عه سقه لان و غه زه خویان رادهستی سه لآحه دین کرد له ئیلولی هه مان سالدآ، یه کسه ر سه لآحه دین: بریاریدا به سوپاکه یه وه که دووباره له باشووری فه له ستیندا کۆیکرده وه، چونکه پیشتر بلاوه ی پیکردو له پینا و نازادکردنی ناوچه کانی تری ولاتی شام، هه ر که به م سوپایه شه وه به ره و باکور به ئاراسته ی قودس به ریکهوت بۆ رزگارکردنی، خیراشاری قودس خوی ناماده کرد بۆ رووبه روو بوونه وه ی نه م سه رکرده موسلمانه پاش تپه پبوونی هه شتاوه شت سال به سه ر داگیرکردنیدا له لایه ن خاچهرستانه وه^۲.

یه که م: ناماده کاریه کانی خاچهرستان له ناویه ییت و له قدیسدا:

ژماره ی جهنگاوه ره خاچهرسته کان له قودسدا نزیکه ی شه ست هه زار نه سپ سواربوو نه مه جگه له ژنو مندال وه ک أبو شامه له کتاب الروجتیندا باسی ده کات^۳، وادیاره ژماره ی دانیشتوانی شاره که و ژماره ی جهنگاوه ره کان تیایدا زۆر بوو بوو به هوی هاتنی په نابهران بوی له شارو گونده فه له ستینیه کانی ده ورو به ره وه، که دوچاره مه ترسی جهنگ بونه وه له کاتی جهنگی موسلمانان له گه ل خاچهرستاندا، هه روه ها ((رنسیمان)) باسی نه وه ده کات که: زۆریه ی نه و په نابهرانه باش هونه ری جهنگیان ده زانی، وژماره ی پیاوان تیایاندا زۆر که م بوو، یه ک پیاو به رامبه ر به په نجا ژنو مندال بوو، له شاره که شدا ته نهادوو سواره هه بوون نه وه ش وای کرد له بالیان که هه ر لاویک ته مه نی گه یشتبیته شازده سال بیکاته سواره به مه رجی له خیزان و بنه ماله یه کی خانه دان (به گه وه) هاتبیت. پاشان هه موو نه و کورانه ی چه کدارکرد که ته مه نیان گه یشتبوه شازده سال و چه کیشی دابه ش کرد به سه ر هه ر که سیکا توانای هه لگرتنی چه کی

^۱ حروب القدس فی التاريخ الإسلامی والعربی، ل: ۹۴.

^۲ حروب القدس فی التاريخ الإسلامی والعربی، ل: ۹۴.

^۳ کتاب الروضتین (۹۲، ۲).

هه بیټ، پاشان جه نگاوه ره کانی به سهر قه لاو شوراو حه ساره کانددا دابه ش کردو مه نجه نیقی دا به ستو خنده قی هه لگه ند، نه بوشامه ده لیت: له سهر هه موو لوتکه ی چپایه ک مه نجه نیقیکیان دابه ستو خنده قه که یان زور قولکردو هه رکومه لیکیان به سهر ناوچه په کدا دابه ش کردو به ره یه کی توکمه یان پیک هینا^۱. به لام ابن الاثیر جیاوازه لوگه ل رنسیماندا ده رباره ی ژماره ی نه و سوارانه ی که له قودس دابوون پیش چه کدارکردنی لاهه خانه دان و گزاده کان، نه وه باسی نه وه ده کات نه و سوارانه که مابونه وه له شاره که دا نه وانه بوون که له حگین دا هه لاتبون له گه ل کومه لیکنی زوری تردا. له خه لی نه و ده وروبه ره، هه سقلان و شوینه کانی تر، هه موشیان چونه سهر شوراکان به شمشیترو نامیره کانیانه وه نه وه بوو مه نجه نقیان دابه ستو شوراکانیان توکمه کرد به هه موو توانایه کیانه وه^۲.

دووهم: پلانی سهریازی سه لاهه دین:

۱- نه وه نگاوانه ی که پیش نازادکردنی قودس گیرانه بهر:

توانای جه نگی سه لاهه دین له و پلانه دا ده رکه وت که گرتیه به رو دژ به خاچه رسته کان بق سهندنه وه ی بیتولمه قدیس لئیان، نه م پلانه ش له سهر بنه مای پیکه پینانی به ره یه کی ئیسلامی یه کگرتوو پیک هاتبوو که میسرو شامو چه ند به شیکی له عیراق پیک ده هینا، پاشان هه ستان به ربه رپونه وه ی خاچه رسته کان له خاکی خویانداو وه شانندی گوزه ریکی به هیز لئیان وه که له جه نگی حطین دا روی دا، پاش نه وه ش به ره و شاره کانی که ناوی شام به ری که وت بق لاوازکردنی خاچه رسته کان له روی مادی و معنه ویه وه، دیاره نه گه ر سه لاهه دین پاش سهرکه تنی له حطین دا روی دا له بیت المقدس بگردایه نه وه ئاسایش و دنیایی له بیتولمه قدیس دا بق ده سته بهر نه ده بوو، چونکه وا چاوه پوان ده کرا که روزه لاتی نه وروپایی سوپای بناردایه بق که ناره کانی شامو سواره و سهریازه کانی له ویوه په لاماری سه لاهه دینیان ده دا بق گیزانه وه ی به بیتولمه قدیس که کلئیسای قیامی تیایه و به بیروبو چونی نارپه وای نه وان وه که عیمادی نه صفه هانی نه لی: تیایدا مه سیح له خاچ دراوه، و ئیسماعیلیش له ویدا کراوه به قوریانی و لاهوتیش له ویدا به رجه سته بووه و ناسوتیش بوه به خواو خاچیش دانراوه^۳. نه وه بوو به فه زلی خواو پاشان به فه زلی نه و پلانه

^۱ رنسیمان (۷۴۹۱۲).

^۲ کتاب الروضتین (۹۳/۲).

^۳ حروب القدوس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ۹۴.

^۴ حروب القدوس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ۹۶.

سه‌ریازی‌ه که سه‌لا‌ه‌دین جی به‌جی‌کردو توانی ده‌ست بگریټ به‌سه‌ر ناوچه که‌ناریه‌کان داو به‌یتولمه‌قدیس که‌مارؤ بدات و ری له‌گه‌شتن کومه‌کی بگریټ بوی و هیوای‌خاچه‌رسته‌کانی له‌ئه‌ورپاو له‌ولاتی شام دا بپری بؤ گه‌یشتن به‌به‌یتولمه‌قدیس، و رزگارکردنی له‌ده‌ست سوپای موسلمان، ئه‌وه‌بوو به‌وه‌رگرتنه‌وه‌ی عه‌سقلان و ده‌وروبه‌ری له‌خاچه‌رسته‌کان سه‌لا‌ه‌دین توانی دابراټیکی ته‌واو به‌سه‌ر به‌یتولمه‌قدیس دا بسه‌پینتی، پاشان قوئی مه‌ردانه‌ی لی هه‌لمائی و روی کرده به‌یتولمه‌قدیس و فه‌رمانی دا به‌کۆبونه‌وه‌ی سه‌ریازه‌ موسلمانه‌کان که‌پیشتر به‌ناوچه‌که‌ناریه‌کاندا بیاووبونه‌وه^۱.

۲- بواری راگه‌یاندن:

ئه‌و سوپایه‌ی که‌کۆبویه‌وه به‌شداری سه‌لا‌ه‌دینی کردبوو له‌جنگی حطیندا، سه‌لا‌ه‌دینیش له‌شام دا قوسته‌وه پیش گه‌پاندنه‌وه‌یان بؤ ناوچه‌که‌نیان بؤ ده‌ستگرتن به‌سه‌ر که‌نارو به‌نده‌ره‌کانی شام دا، هه‌روه‌ها سوربوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی هه‌لمه‌تیکی راگه‌یاندن ئاراسته‌ی سه‌رجه‌م ناوچه‌ ولایه‌نه‌کانی جیهادی ئیسلامی بکات به‌مه‌به‌ستی تاودانی موسلمانه‌کان بؤ جیهاد، ئه‌مه‌ش و ره‌و ئیراده‌ی موسلمانانی به‌هیز کرد بؤ جیهادو پاککردنه‌وه‌ی ئه‌و ناوچه‌ پیرۆزه‌ که‌یه‌که‌می دوو قیبله‌که‌و سی‌یه‌می دوو حه‌رمه‌ پیرۆزه‌که‌و شوینی شه‌وپه‌وی پیغه‌مبه‌ره‌(د.خ)، ابوشامه‌ و ابن کثیریش باسی ئه‌وه‌ ده‌که‌ن که‌موسلمانان هه‌ر که‌باسی سه‌رکه‌وتنی سه‌لا‌ه‌دینیان له‌حطین و ئازادکردنی شام دا بیست و زانیان به‌وه‌ی که‌نیازی ئازادکردنی به‌یتولمه‌قدیسی هه‌یه‌ پۆل پۆل رژان به‌سه‌ریداو زانایان و مؤستایانیش له‌پیشه‌وه‌یاندابوون بؤ خۆبه‌خشین له‌پینا و پاکتا و کردنی بونی خاچه‌رستی له‌ولاتی شام دا^۲.

۳- بانگیشتکردنی هیزه‌ میسریه‌کان:

له‌لایه‌کی تریشه‌وه سه‌لا‌ه‌دین پاش ده‌ستگرتنی به‌سه‌ر ناوچه‌ که‌ناریه‌کاندا سوپای میسری بانگیشت کرد بؤ یارمه‌تیدانی بؤ ده‌ستگرتن به‌سه‌ر قه‌لاکانی باشوردادو له‌گه‌ل الملك العزیز عوسمانی کوریدا له‌عه‌سقلان دا به‌یه‌که‌گه‌یشتن و چاوی رون بویه‌وه‌و و ره‌ی به‌رزتر کرده‌وه، وادیاره سه‌لا‌ه‌دین سه‌رباری ده‌ستگرتنی دا به‌سه‌ر که‌نار ده‌ریادا به‌لام مه‌ترسی ئه‌وه‌ی هه‌بوو که‌خاچه‌رسته‌کانی رۆژئاوا هیرش بینن، له‌کاتی پیشپه‌وی کردنیدا به‌ره‌و به‌یتولمه‌قدیس، هلابویه فه‌رمانی دا به‌ گه‌یشتیگه‌له‌که‌ی له‌منصوره‌دا که‌به‌رپئ بکه‌وئ بؤ به‌شداری کردن له‌جیهاددا،

^۱ النوادرالسلطانية، ل: ۸۱، صلاح الدين الصليبيون، ل: ۲۰۸.

^۲ البداية والنهاية، ل: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۰۹.

ئەوانىش بىر بىرە رايەتى الحاجب لۆلۈك وە بەرىكە وتىن وە كە وتىنە بېرىنى دەريا و رىگرتىن لە كەشتى و بەنلە مەكانى خاچپەرستە كانىشدا لە وشكانىە وە لە مىسرە وە بۇ شام بەرپۆە بوو، كاتى سەلاخە دىن زانى كە شارى بەيتولمەقە دىس قايماكارى باشى تياكارا وە، لە بەر ئە و پلە و پاىە مەزنىە كە لە دلى خاچپەرستە كاندا ھە يەتى، دەستى كرد بە ھىتانى ئامىرە كانى ئابلوقە دان بۇ بېرىنى شورا و بلىندو بەرزە كانى^۱، ئە وە بوو مەنجه نىق و بەرد ھاو پىژو نە وت ھاو پىژ ديوار كونكە رو چەند ئامىرو كەرەستە يەكى پىئويستى تىرى ھىنا بۇ لىدانى شوراكان و كونكر دىيان و نە وت تىكر دىن و گرپى تەبەردانىان بۇ كرد ئە وەى كە لىن و چوئە نا و شار^۲.

۴- گە مارۇدان و ھە ئگىرساندى جەنگ:

خاچپەرستە كان پىش ئە وەى كە سوپاى ئىسلام دابمە زىت لە دە ورى شوراكانى شاردا پەلامارىان دان و، واتە پىش ۲۰ى ئە يلول، ئە مەش كاتىك بوو كە مەفرەزە يەك لە سوپاى ئىسلامى بەسە ركردا يەتى ئەمىر جمال الدىن شىرونى كورپى حەسەنى رازى پىشپەرەيان كرد بە ئاراستەى شوراكە، ئە وە بوو مەفرەزە يەكى خاچپەرست بۇى دەرپەرى و لە رو بەرپەنە وە يە كدا توانيان شكست بە موسلمانە كان بىنن و ئەمىرە كە شىيان بكوژن^۳، ئە مەش پىش جىگىر بوونى سەلاخە دىن و سوپاكەى بوو لە بەشى خۆرئاواى شوراكە دا، ھەرچۆنىك بىت سەلاخە دىن جەنگى راستە قىنەى دژ بە دوژمنى خۇ تۆمار كردو لە شوراكانى شاردا لە بەرە بە يانى ۲۶ى ئە يلولى سالى ۱۱۸۷زدا، ۲۱ى رەجەبى ۵۸۳ كدا دەست پىكردو سوپاكەى لە ژىر رۇپۆشى مەنجه نىقە كاندا بەرە و شوراكان پىشپەرەيان كرد، ژمارەى بەرد ھالاو پىژو مەنجه نىقە كانىش دواز دە دانە بوون كە بەردى گە و رەيان دە ھاو بىشت، لە ژىر ئەم روپۆشە شدا ديوار كونكە رە كان پىشپەرەيان كردو جەنگىكى توند لە نىوان ھەردوولا روويدا، پاسگای شارە كەى دە بوويست دەست لە موسلمانە كان بوە شىننىت و پىشپەرەيان راگرىت بە تىرو مەنجه نىقى سەر ديوارە كانىيان، سەربازە كانىشيان زۆر ئازايانە دە جەنگان و سوارە كانىشيان دە ھاتنە دەرە وەى شارو بە شمشىر رووبە پووى موسلمانە كان دە بوونە وە، بە لام ھەموو ئە مانە نە يتوانى بەر لە موسلمانە كان بگرىت و پىشپەرەوى و رووخاندى شوراكان بەردە وام بوو لە ھەردوولاش ژمارە يەكى زۆر كوژران لە و كە سانەش كە كوژران: ئەمىر عىزە دىنى كورپى مالك

^۱ وفيات الأعيان (۷، ۱۸۴)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۰.

^۲ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۰.

^۳ كتاب الروضتين (۲/۹۲).

که باوکی فرمانبردار قه‌لای جعبر بوو، پاش ئه‌وه‌ش شهر به‌توندی به‌رده‌وام بوو، غروسیه وه‌سفی ئه‌و جه‌نگه ده‌کاتکه له‌نزیک شوراکانی شاردای رووید به‌وه‌ی که هینده گهرم و توندبووه هاوشیوه‌ی نه‌بووه، هه‌روه‌ک تینویتییه‌کی راسته‌قینه بۆ شه‌هیدی تیادا به‌دیده‌کرا، ده‌لایت: له‌راستیدا ئه‌م جه‌نگانه توندترین جه‌نگ بوون، هیج مرؤفیک شتی وای نه‌بینیوه، چونکه سه‌بازی هه‌لایه‌ک ئه‌م جه‌نگه‌ی وه‌ک ئه‌رکیکی ئاینی و زۆر گرنگ ده‌بینی^۱. زالبوونی سه‌لاحه‌دینیش له‌مه‌جه‌نیقدا به‌راده‌یه‌ک بوو، که روخانی شاره‌که مسۆگه‌ر بوو بوو، کونکه ره‌کانیش که ژیر روپۆشی مه‌جه‌نیقه‌کاندا کاریان ده‌کرد توانیان که لیتیک بکه‌نه دیواری شار^۲، ئه‌مه‌ش وای له‌سواره ده‌ره‌به‌گه‌ خاچه‌رسته‌کان کرد که بریاردانی نه‌جامدانی هیرشیکی خۆکوژی بکه‌نه سه‌ر موسلمانان له‌ده‌ره‌وه‌ی شوراکانی شاردای، به‌لام هرقلی بطریاکیان پاشه‌گه‌زیکردنه‌وه‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی پیی سه‌لمانان که ئه‌و کاره‌ ته‌نها هیشته‌وه‌ی ژنو منداله‌کانی به‌ته‌نایی و بی‌به‌رگری لیده‌که‌ویته‌وه‌ له‌به‌رامبه‌ر دوزمندا^۳.

۵- هیرشی یه‌کلاکه‌ره‌وه:

دوا‌ی ئه‌م کوشتاره‌ تونده سه‌لاحه‌دین بریاریدا که هیرشیکی یه‌کلاکه‌ره‌وه بکاته سه‌رشارو هاویشتنی مه‌جه‌نیقی چپتر کرده‌وه، بۆ روپۆشکردنی هیرشبه‌ران و هه‌روه‌ک ریزنه‌یه‌ک تیری به‌ناپاسته‌ی به‌رگریکاران له‌شوراکه‌ هاویشته‌ بۆ په‌کخستنی به‌رگریان، ئه‌مه‌ش وایکرد له‌ به‌رگریکارانه که پاشه‌کشه بکه‌ن بۆ پیگه‌یاندنیان، له‌هه‌مان کاتیشدا موسلمانه‌کان پیشپه‌ویان کردو له‌خه‌نده‌قه‌که په‌پینه‌وه که به‌ده‌وری شوراکه‌دا لیدرابوو، شوراکیان کۆن و ویران کرد، پاشان هاویشتنی تیرو به‌رده‌وام بوو له‌تیر هاویشتی پیشکه‌وتوووه‌کانه‌وه که له‌پشتی هیرشبه‌ره‌کانه‌وه بوون و پارێزگاری لیکردنیان، ئه‌وه بوو هیرشبه‌ره‌کان سه‌رکه‌وتنبوون له‌کردنه‌وه‌ی چه‌ند که لیتیک له‌وشورایه‌دا که خه‌ریک بوو ده‌که‌وته ده‌ستی هیرشبه‌ره‌کانه‌وه، له‌کاتیکی تری ۲۹ی ئه‌یلولدا هیرشبه‌ره‌کان توانیان که لیتیکی گه‌وره بکه‌نه شورا که موسلمانه‌کان لێیه‌وه‌ چونه ژووره‌وه و ئالاکیان به‌سه‌ریه‌وه هه‌لکرد، به‌لام به‌رگریکاره‌کان خیرا خویان ریکخسته‌وه و موسلمانه‌کانیان له‌شوراکه‌ دورخسته‌وه، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا به‌رگریکاره‌کان باش

^۱ حروب القدوس فی التاريخ الإسلامی والعربی، ل: ۱۰۰.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۱۰۰.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۱۰۰.

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۱۰۰.

ده یانزانی که بهرگردنه که یان بیسوده و بهرو تیاچوون ده پۆن^۱، بویه بهردیان ده کیشا به خۆیانداو داوای کۆمه کیان له پهروهردگار ده کردو ژنه کانیشیان قژی کچه کانیان بری بۆ هاندانی پیاوه کانیان بۆ بهرگری لیکردن و پاراستن یان له دهستی موسلمانان کان^۲.

۶- دانوستانه کان و به دهسته وه دانی قودس:

خاچپه رسته کان ریکه وتن له سه ر ناردنی وه فدیکي بۆ داواکردنی په نادان به رامبه ر به دهسته وه دانی شاره که، سه لآحه دینیش ئاماده نه بوو وه لامیان باته وه و وتی: ده بییت هه مان کارتان پێبکه م که به خه لکه که تیان کرد کاتیك که ده ستیان به سه ردا گرت له سالی ۴۱۹ ک دا کاتیك هه ستان به کوشتن و بی سه رو شوین کردنیان پاداشتی خراپه ش هه ر خراپه یه^۳. کاتیك سه لآحه دین وه فدیکيانی به سه رشوپی و ناو میدییه وه گه پانده وه، دووباره خاچپه رسته کان له ناو به یتولمه قدیسه دا کۆبوونه وه و ویستیان چه ند هیزشیکي کتوپر بکه نه سه ر موسلمانان کان، به لام هه قلی بطریک نه یاری خۆیان نیشاندا روونیکرده وه که نه گه ر نه و کاره بکه ن نه وه ژن و مناله کانیان به روه ئی و کویلاه تی ده به ن وهانیدان بۆ داواکردنی په نادان له سه لآحه دین، پاشان بالیان دی ابلین نێردراویکی نارد بۆ سه لآحه دین و داوای په نادانی لیکرد بۆ خۆی هه تاوه کوبیته لای بۆ گفتوگۆکردن سه لآحه دینیش داواکه ی په سه ندکردوو نه ویش لای سه لآحه دین ئاماده بووو داوای په نادانی خاچپه رسته کانی لیکرد، به لام سه لآحه دین سوور بوو له سه ر نازادکردنی شاره که به زۆری شمشیر، کاتیك بالیان له وه بی ئومید بوو ویستی سۆزی سه لآحه دین بجه ولئینیت به هه ره شه ی کوشتنی ژن و مندال و دیله موسلمانان کان و پیتی وت: نه ی سولتان بزانه که ئیمه له م شاره دا خه لکیکی زۆرین که ته نها خوا ژماره یان ده زانیت، بویه وازیانله جهنگ هیناوه به ئومیدی په نادان و واده زانن که تق په نایان ده دهیت وه ک چون خه لکی ترت په نادا، هه روه ک نه وان رقیان له مه رگه و چه زیان له ژیان، جا نه گه ر بزانی که هه ر ده بییت بمرین نه وه سویند به خوا منال و ژنه کانمان ده کوزین و مال و کلوپه له کانمان ده سوتینین و ناهیلین دیناریک یان دره مه میکتان ده ست بکه ویت و هیچ که سیکمان لیده سستگیر بکه ن، که له وه ش بوینه وه به رده که و مزگه وتی نه قساو شوینه کانی تر ده ردینین و پاشان دیله موسلمانان کان ده کوزین کوبینج هه زار دیلن و ناهیلن که سمان لیکوزیت هه تاوه کوه هاوشیوه ی خۆی

^۱ حروب القدس فی التاريخ الإسلامی والعربی، ل: ۱۰۱.

^۲ مفرج الکروب (۲/۲۱۳)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۳.

^۳ الکامل فی الأثر، له صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۳.

نه کوژیت و سه ریزانه و پیاوانه ده مرین^۱، سه لآحه دینیش راویژی به سه ریزانه کانی کردو نه وانیش بۆیان رونکرده وه که رزگارکردنی قودس به سه بۆ بردنه سه ری سوینده که ی و خۆبه دسته وه دانی شه م ارهش به چند مه رجیک وه ک رزگارکردنی به زوری شمشیر وایه، له م حاله ته شدا خه لکی شاره که ده بنه دیلی جه نگ^۲، سه لآحه دینیش په نایدان به مه رجیک به ده سه ته وه دانی به یتولمه قدیس و خاچه رسته کانیش شاره که یان به جیهیشت له به رامبه ر ده دیناردا ده وله مندو هه ژاریش له مه دا هاویه شن، بلام ئافره ت ته نها پینچ دینار ده دات^۳، هه ریه که له کچه زای ابن جوزی و عماد الحنبلیش ئاماژه به وه ده که ن که له سه ره ر کورشیکی لاویش چوار دینار دانرابوو^۴، هه رچی مندالیسه شه وه جیاوازی له سه ره ئو بره هه یه که بۆی دیاریکرا بوو، هه ندیک پتیمان وایه که یه ک دینار بووه^۵، رایه کی تر هه یه که ده لئیت دوو دینار بووه^۶، به لآم واپیده چیت که رای یه که م به هیزتربیت به به لگه ی یه که ده نگه سه رچاوه خاچه رسته کان له سه ری، هه رچی هه ژارو ببه شه کانیش شه وه سه لآحه دین رازیبووه که بالیان له به رامبه ر ئازادکردنیا ن سی هه زار دینار بدات هه روه ها سه لآحه دین ماوه ی چل رۆژی بولینی ده ستی نیشان کرد، هه ر که س له و ماوه یه دا پاره که ی بدایه ئازادی ده کرد، هه رکه سیکیش ئاماده ی نه کردایه ده بووه کویله، شاره که ش له رۆژی هه ینی ۲۷ ره جه بی سالی ۵۸۳ هـ دا / ۱۲ ی ئو کتوبره ی ۱۱۸۷ از ئازاد کرا^۷ شه بو شه مامه ش له العماده وه له البرق الشامی دا باسی شه وه ده کات که خاچه رسته کان دوا ی مۆر کردنی ری که وتنی خۆبه ده سه ته وه دان هه سستان به چۆلکردنی مالکان و فرۆشتنی که لوپه ل و ئازوقه کانیا ن به نرخیکی هه رزان، چوونه ده ره وه شیا ن هه ره مه کی بوو، چونکی زۆر که لوپه لیا ن بۆ هه لئه ده گیراو به و شیوه بوون که خوا ی گه وه ره فرموی: ﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَاتٍ وَعُيُونٍ ۚ ۲۵ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۚ ۲۶ وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَسَاهِينَ ۚ ۲۷ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾ (الدخان: ۲۵ - ۲۸)، واته (شه وانه چه ند ها باخ و باخت و کانیوا ی سازگاری زۆریان به جیهیشت، چه ند هه کئلگه و بیستان و جیگه و ریگه ی خۆشیا ن لودوا به جیما، جۆره ها

^۱ مفرج الکروب (۲/۲۱۴)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۱۴.

^۲ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۱۴.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۸۰ - ۸۱.

^۴ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۱۴.

^۵ کتاب الروضتين (۲/۹۵)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۱۴.

^۶ النوادر السلطانية، ل: ۸۲، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۱۵.

^۷ النوادر السلطانية، ل: ۸۲، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۱۵.

نماز و نیعمه تی تریش که ژیانیان به خۆشی تیادا دهبرده سەر ئا به و شیوه یه له وانمان سه نده وه و کردمانه میراتی خه لکانه تر). (تهفسیری ئاسان، ل: ۴۹۷).

سی یه م : چوونه ناوه وهی سه لآحه دین بۆ به یتوله قدیس :

سه لآحه دین و بالیان ریکه وتن له سەر دهسته وه دانی شاره که به پیتی ئه و مه رجانه ی که باسما ن کرد و پاشان سه لآحه دین چوه ناویانه وه و، له رۆژی ههینی ۲۷ی رهجه بی ۵۸۳ه ک دا ، ئه مه ش پاش ئه وه ی که له ده روزه یدا فه رماندا به پاسگا که یی بۆ فری دانی چه که کانیا ن و خۆبه دهسته وه دان بۆ سه رباره موسلمانه کان، ئه م رۆژه ش رۆژیکی میژوی مز ن بوو ئالای ئیسلام به رزکرایه وه به سه ر دیواری شوری ئه و شاره پی رۆزه دا، که مارۆی ئه م شاره دوانزه رۆژی خایه ن به رووخانی قودسی ش زۆربه ی ئه و شارو پینگانه ی له به رده م سه لآحه دیندا روخان که هیشتا به ده ست خاچه رسته کانه وه مابوونه وه له زۆربه ی ناوچه کانی شامدا، سه لآحه دینیش له شه وی شه وه یدا چوه قودسه وه که به رامبه ر بوو له گه ل ۲۷ی ره جه ب دا و فه رمانیدا که له هه رده روزه یه ک له ده روزه کانی شاردا ئه میریک دابنریت هه تا وه کو فدی ه له خاچه رسته کان وه ریگری ت که شار به جیدیلن، له شاره که شدا شه ست هه زار پیا و هه بوون به سوارو پیاده ئه مه جگه له مال و منداله کانیا ن^۱. ابن الاثیر زیاتر ده روات و ده لیت، باگو یگر سه رسام نه بیت، چونکه ولاته که فراوانه، له هه موو لایه که وه له عه سقه لان و شوینه کانی تره وه خه لکی بۆ هاتبوو، به جۆریک که کلئسا و ریگا و بانه کان پرپوو بوون له خه لک و نه یده توانی هاتوو چۆ بکات^۲.

سه باره ت به سه لآحه دینیش ئه وه دوا ی یه کلابونه وه ی ده سه لات بۆی له شاره که دا فه رمانیدا به گه پانه وه ی بۆ دۆخی جارانی پیش داگیر کرانی له لایه ن خاچه رسته کانه وه، چونکه ئه وان گۆرپانکاریا ن به سه ر زۆر شوینه واری ئیسلامیدا هینابوو له شاره که دا و خاچیکی گه وره یان له سه ر قبه الصخره دا دانا بوو، سه لآحه دینیش فه رمانی لابر دیندا، سواره کانی داویه ش چه ند بینایه کیان بۆ خۆیا ن له رۆژئا وای مزگه وتی ئه قسادا بنیاتنا بوو، هه تا وه کو تیایدا نیشه جیبین، به شیکی مزگه وته که شیان خسته بویه سه ری، سه لآحه دینیش فه رمانی گه پانه وه ی ئه و زه ویانه ی ده رکرد و هه روه ک فه رمانیدا به پا ککرده وه ی مزگه وت و به رده که ی له پیسی پاشان پیشنو یژیکی دیاری کرد بۆ مزگه وتی ئه قسا و مینه ریکی تیادا دروست کرد و هه موو ئه و وینانه ی سپییه وه که خاچه رسته کان

^۱ حروب القدوس فی التاريخ الإسلامی والعربی، ل: ۱۰۶.

^۲ حروب القدوس فی التاريخ الإسلامی والعربی، ل: ۱۰۱.

کیشابوویان یا خود هه‌لیانواسیبوو، گاوره‌کانی نیشته‌جیی قودسیشی هینایه‌وه بۆشوینه‌کانی خویان و ماله‌کانی بۆ‌گه‌پندنه‌وه و مۆله‌تی کرپنی شت و مه‌ک و که‌لوپه‌لی فره‌نجیه‌کانیشی پیدان^۱.

۱- میژوو رزگارکه‌ریکی میهره‌بانتر له موسلمانانی به‌خووه نه‌بینیوه: نه‌وه‌بوو سه‌لاحه‌دین به‌لینه‌که‌ی برده سه‌رو مۆله‌تیدا به‌وانه‌ی که‌فدیه ده‌دن بچنه ده‌ره‌وه و له‌هر ده‌روازه‌یه‌کی شاریشدا نه‌میریکی دانابوو بۆ وه‌رگرتنی پاره‌ لییان، هر که‌س پاره‌ی بدایه ده‌چووه ده‌ره‌وه^۲، سه‌ریاری نه‌و پاره‌ که‌مه‌ش که‌سه‌لاحه‌دین داینا‌بوو بۆ ده‌رچوونیان له‌به‌یتومه‌قدیس و مسوگه‌رکردنی گه‌شتنیان به‌شوینییکی سه‌لامه‌ت، به‌لام زۆرینه‌یان نه‌یتوانی نه‌و پاره‌یه‌ بده‌ن دوا‌ی چل رۆژ به‌دیلکراوی لای موسلمانانه‌کانه‌وه مانه‌وه، هیچ ده‌وله‌ندیکی خاچه‌رستیش هاوکاری هه‌زاره‌کانیان نه‌ده‌کرد بۆدانی فدییه، نه‌وه‌بوو بطیریک هرقل به‌گه‌نجینه زۆره‌کانیه‌وه به‌یتومه‌قدیسی به‌جیه‌یشت به‌بی نه‌وه‌ی گوی به‌که‌س بدات^۳، نه‌مه‌ش به‌هۆی نه‌بوونی په‌یوه‌ندی خیزانیه‌وه بوو له‌نیوان خاچه‌رسته‌کاندا له‌و کاته‌دا، هه‌روه‌ها دیله‌کان تیکه‌ل^۴ یه‌کبوون له‌ره‌گه‌زو گه‌لی نه‌و‌روپی جیا‌وا‌زو سه‌ریازی نه‌ناسرا‌وو به‌کرێگی‌را‌و که‌ه‌زیان له‌سه‌فه‌رکردن بوو بۆ رۆژه‌لات بۆ رزگاربوون له‌کویلیه‌تی زه‌وی له‌و کاته‌دا له‌کۆمه‌لگه‌ی نه‌ورپادا با‌وو‌بوو^۵.

به‌کورتی نه‌و هه‌لو‌یسته پر شه‌رمه‌زارییه‌ی سه‌رانی خاچه‌رستان و نه‌و جوامی‌ری و لی‌بورده‌یه‌ی که‌سه‌لاحه‌دین نواندی نوسه‌ری ئینگلیزی لاین بولی ناچارکرد بۆ ده‌ربپینی سه‌رسامی به‌سه‌لاحه‌دین نه‌وه‌تا دوا‌ی هێرش‌گکردنه سه‌ر به‌تیراک ده‌لیت: (نه‌وه هه‌لیک بوو بۆ نه‌و پاشا موسلمانانه‌که گاوره‌کان فی‌ری مانای لی‌بوردن بکات)^۶ سه‌لاحه‌دین و سه‌رکرده موسلمانانه‌کانی تریش نه‌و جوامی‌ری و لی‌بورده‌یه‌یان دو‌پات‌کرده‌وه کاتی که‌ الملك العادلی برای سه‌لاحه‌دین دوا‌ی لی‌کرد هه‌زار که‌س له‌و خاچه‌رستانه‌ی بۆ بنی‌ریت که‌ له‌به‌ر نه‌دانی فدییه به‌دیل گیران هه‌تا‌وه‌کو له‌پینا‌و‌خوادا رزگاریان‌بکات، سه‌لاحه‌دینیش به‌مه‌رازی بوو، نه‌م کا جوامی‌رانه‌ش هه‌ستی بی‌تیراک و بالیانی بزواندو نه‌وانیش هه‌مان دا‌ویان پیش‌که‌ش به‌سه‌لاحه‌دین کرد، سه‌لاحه‌دینیش وه‌لامی دانه‌وه‌و دیله‌کانی

^۱ حروب القدس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ۱۰۸.

^۲ کتاب الروضتین (۹۵/۲).

^۳ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۶.

^۴ جیش مصر، ل: ۶۹.

^۵ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۶.

نازادکردن، پاشان سه لآحه دین فه رمانی کرد به پاسوانه کانی که له شه قامه کانی به یتولمه قدیسدا بانگه وازیکن که هرکه سیک نه یتوانیبیت فدیة بدات و یه سالآچوو بیت نه وه سه لآحه دین نازاد یان ده کات و بۆیان هه یه له ده روزه ی پشته وه ی شاره وه له کاتی گزنگه وه هه تا وه کو شه و شار به جیبه یلن، هر که نه م راگه یاندنه بلا و کرایه وه خاچه رسته کان به ژماره یه کی زۆره وه رویان کرده ده روزه ی پشته وه ی شار،^۱ کچه سازاده ی بیره ش داوای نازادکردنی نزیکه ی پینج سه د نه رمنه ی کردو به سه لآحه دینیان راگه یاند که نه وانه ی خه لکی شاره که ی خۆینی، هاتنیان بۆ به یتولمه قدیس بۆ خواپه رستی بووه، هه روه که نه میر مظفر الدین علی کوچک داوای نازادکردنی نزیکه ی هه زار جدیلی نه رمنه ی کرد که گویا خه لکی ره هان، سه لآحه دینیش وه لامیدانه وه و نازادکردن^۲، نه و لیب ورده بیه ش له لایه ن موسلمانه کانه وه ته نها خۆی له و کارانه ی سه لآحه دین والملك العادل و گه وره نه میره کانیاندا نه ده بینیه وه، به لکو لوه تیپه پری بۆ موسلمانان به گشتی، له راستیدا سه لآحه دین لیبورده یی و ره و شتبه رزییه کی زۆری به رامبه ر به خاچه رسته کانی به تولمه قدیس پیشاندا، نه وه بوو ریزو به خشنده ی به رامبه ر به هاوسه ری نه و سواره خاچه رستانه ی که کوژراون یا خود به دیل گیران گه شته راده یه که، کاتی که کۆبوونه وه له به رده میداو گریا، نه ویش به زه یی و سۆزی بۆ ده برپین و نه وانه یان که میترده کانیان له دیلیدا بوو نازادیکردن، نه و ژن و کچانه ش که باوک یا میترده کانیان کوژرابوون نه وه سولتان فه رمانیدا که له بودجه خۆی پاره یان بۆ بپریتته وه به پپی گوززان و پله و پایه یان، له نا کانی نه مه شدا نافرته که کان ده ستیان کرد به نزاکردن بۆی^۳.

أ- **شاژنیکه رۆحی خواپه رستا:** له قودسدا شاژنیکه رۆمی خواپه رست هه بوو که به رده وام سه رقالی په رستنی خاچ بووو زۆر توندپه و ده مارگیر بوو، هه ناسه سارده کانی بۆ شکستی خاچه رستان کۆتایی نه ده هات و فرمیسه که کانی وه که بازارن ده هاته خواره وه، مال و حال و که لوپه لیکی باش و لایه نگرو شوینکه و توی باشیشی هه بوو، نه وه بوو په نای هیتا بۆ سولتان و نه ویش په نای داو خۆی و لایه نگرانی نازادکردو بواری پیتدا بۆ بردنی هه موو سه روه ت و سامانه که ی، مال و مولک و گه وه رو خاچه زپرو سندوقه داخراوه کان و شوینکه و توانی

^۱ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۶.

^۲ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۷.

^۳ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۸.

به که سانیکی شه و ه که شوینکه وتوی نه بوون بردو به خو شحالیه وه رۆشت هر چه نده به ده دست برین و نازاری شکسته که یانه وه ده ینا لاند^۱.

ب- **هاوسه ری پاشه یه کی دیلکراو**: ژنی پاشا (کی) به دیلکراو که کچی اماری بوو له ته نیشته قودسدا نیشته جیبو بوو به خو ی و خزمه تگوزارو که نیزه کانیه وه هاته دهره وه و داوای بینینی هاوسه ره که ی کرد، له بورجی نابلوسدا کۆتکرا بوو، سه لآحه دینیش به دانانی بارمته یه ک تاکاتی نازادکردنی رازی بوو و نازادی کرد هه تا وه کو له گه ل هاوسه ره که یدا بژین^۲.

ج- **ئیرنسا سه ی دایکی هنفری**: ئیرنسا که ی دایکی هنفری که کچی فیلپ و هاوسه ری ئیرنسه که له رۆژی حکیندا کوزرا، ئەم ئافره ته ش شازنی کرک و ویک بوو خاوه ن راو چه ندین یار یده دهر بوو، کاتی هات داوای کورپه که ی کردو، به لئینی پندرا که ئگه ر له قه لآکه ی هه لگرت و کورپه که ی پیده دریته وه، نه ویش ئەم داوایه ی قبو لکردو هنفری کورپی هنفری کورپان له دیمه شقوه بۆ هینا و چاوی به بینینی کورپه که ی گه شبوو یه وه، پاشان ئەمیره کان له گه لیدا چون بۆ وه رگرتنه وه ی پیگه و ناوچه کانی، به لام دانیشته وانه که ی ناماده نه بوون ته سلیمی بکن و به بی ئومیدی گه پاندیا نه وه و کورپه دیلکرا وه که ی راده سستی سولتان کرده وه، نه ویش به لئینی پیدا که له کاتی وه رگرتنی ئەو شو راو قه لایانه دا نازادی بکات^۳.

د- **ریزگرتنی سه لآحه دین له بیر ویا وه ری گاوره کان**: سه لآحه دینی له هه ست و نه سستی گاوره کان دهنه، ئەو هه بوو داوای ئەوه ی هه ندی له موسلمان ه کان داوای رو خاندنی کلئیسای قیامه یان لی کرد داوای ده سترگرتنی به سه ر قوددا وتیان: ئەگه ر بینا که بروخینیت و سه رو ژیری بکه یته و گورپه که ی تیادا دهرینیت ئەوه ئاگره که ی ده کوژیته وه و وینه کانی ده سرپه ته وو چیتر خه لکی سه ردانی ده که ن، به لام هه ندیکی تر پیان وابوو: که کاتی که عومهری کورپی خه گاب ئەم شوینه ی نازادکرد له سه ره تای ئیسلامدا له م شوینه دا هیشته نه وه و فه رمانی نه کرد به رو خاندنی^۴، هه ربۆیه سه لآحه دینیش وازی له رو خاندنی هینا^۵.

^۱ کتاب الوضتین (۲/۳۴۴)، بیت المقدس امام أحداث التاریخ، ل: ۳۱۴.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: (۳/۳۴۴).

^۳ کتاب الوضتین (۲/۳۴۴).

^۴ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۸.

^۵ مفرج الکروب (۲/۲۳۱)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۹.

۵- **مانه‌وهی کۆمه‌ئیک گاور له قودسدا:** هندی له گاوره‌کان له سه‌لاحه‌دین پارانه‌وه که ریتنا پێدات بۆ مانه‌وهی له قودسدا دواى ئه‌وهی که فیدیه‌یان داو، به‌ئیاندا که کهس بێزار نه‌که‌ن و خزمه‌تی شاره‌که بکه‌ن، سه‌لاحه‌دینیش به‌مه‌ رازی بوو به‌رامبه‌ر به‌پابه‌ندبوونیان به‌چه‌ند مه‌رجیکه‌وه که هه‌موویان قبولکرد به‌م شیوه‌یه سه‌رانه‌یان له سه‌ردانراو وه‌ک (ئه‌هلی ذمه‌) مامه‌ له‌یان له‌گه‌ڵدا ده‌کراو ماف و ئه‌رکیان وه‌ک موسلمانه‌کان له سه‌ردانرا، به‌لام به‌م شیوه‌یه موسلمانه‌کان به‌به‌زه‌بیه‌وه جولا‌نه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌م شاره‌دا که ده‌سه‌لاتی ته‌واویان به‌سه‌ریدا هه‌بوو، به‌لام نه‌گه‌ر مرۆڤ یاده‌وه‌ری سالی ۱۰۹۹ز بێنیتته‌وه یاد کاتیک که خاچه‌رسته‌کان هاتنه‌ ئه‌م شاره‌وه جودفری و تانکرد مه‌رگیان له‌شه‌قامه‌کانی قودسدا بلاوکرده‌وه و به‌رگریکاره موسلمانه‌کان له‌روباری خۆیندا خنکێنران پاشان سوتاندنیان ئه‌مه‌ جگه‌ له‌و دزی و تالانیه‌ی که پێی هه‌ستان جگه‌ له‌بردی ژن و مندالی موسلمانان^۱، ئه‌وه ده‌توانی هه‌ست به‌و جیاوازیه فراوانه بکات که له‌نیوان لیبوره‌یهی سه‌لاحه‌دین و درنده‌یهی سه‌رکرده خاچه‌رسته‌کاندا هه‌بووه، راده‌ی پابه‌ندبوونی سه‌لاحه‌دین به‌بنه‌مای لیبوره‌ی و حوکمه‌کانی شه‌ریعه‌تی ئیسلامیه‌وه و دورکه‌وتنه‌وه‌ی له‌زالکردنی سۆزو ئاره‌زووی به‌رامبه‌ر به‌خاچه‌رسته‌کان که هیشتا سه‌ده‌یه‌ک به‌سه‌ر ئه‌و تاوانه دراندنه‌یاندا تینه‌په‌رپبوو^۲. جیمس رستون ده‌لی: به‌م شیوه‌یه سه‌ربارزه‌کانی سه‌لاحه‌دین ره‌وشت و هه‌لسوکه‌وتیکی نمونه‌بیان گرت به‌ر له‌کاتی داگیرکردنی قودسدا له‌سالی ۱۱۸۷ز داو سه‌لاحه‌دین گوتی به‌که‌سایه‌تی و ئابروی خۆیدا، دواى ئه‌وه‌ی که تۆله‌ی له‌خاچه‌رسته‌کان کردووه و قودسی له‌ده‌ست سه‌ندنه‌وه، دواى ده‌ست به‌سه‌راگرتنی له‌سالی ۱۰۹۹ز داو به‌هۆی پارێزگاری کردنی له‌کلێسای قیامه‌وه، شوینه‌کانی تری گاوره‌کان هه‌مووان یادی لیبوره‌یهی به‌رامبه‌ر به‌خاوه‌ن ئاینه‌کانی ترو شوینه‌ پیرۆزه‌کانی ئاینی گاور ده‌که‌نه‌وه، وادیاره هه‌لسوکه‌وته‌کانیشی وه‌ک نمونه‌یه‌ک داده‌نریت بۆ چۆنیه‌تی گرتنه‌به‌ری هه‌لسوکه‌وتی راست و دروست به‌هۆی لیبوره‌ی و کاره‌ خیره‌ زۆره‌کانیه‌وه و سروشتی خیرخوازانه‌ی مامه‌ له‌ی له‌گه‌ڵ دوژمنه‌کانیدا به‌هه‌میشه‌ی و ناویانگی به‌نه‌رمی و لیبوره‌ی و دانایی ده‌مینیته‌وه^۳.

^۱ الفتح القیسی فی الفتح القدسی، ل: ۱۳۹، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۹.

^۲ أعمال الفرنجة، ترجمة حسن جیشی، ل: ۱۱۸، ۱۲۰.

^۳ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۹.

^۴ مقاتلون فی سبیل الله، ل: ۱۳۷.

و- **رای ستیشن رنسیمان**: چاکهش نه ویه که دوزمانن شایه تی بق بدهن، ستیفن رنسیمان که یه کیکه له میژوونوسه فره نجه کان ده لیت: له راستیدا موسلمانان سه رکه وتووه کان به نایانگ بوون به دامه زراوی و مامه لهی مروییانه، چونکه له کاتیکدا که پیش هه شتا و هه شت سال فره نجه کان له ناو خوینی کوژراوه کانیاندا هاتوچویان ده کرد، نه وان ده ستیان بق مالیک نه برد، که س توشی نازارو ته نگ پیته لچنین نه بوو، چونکه پیاوانی پؤلیس به فه رمانی سه لآحه دین به گه رکه و شه قامه کاند ده گه ران و رینیان به که س دنه دا که ده ستریزی بکاته سه ر گاوره کان، نه و دیمه نانهش که مایه ی خه م و په ژاره بوو نه وه بوو که روویدا کاتیک که العادل داوی له سه لآحه دینی برای کرد که هه زار دیلی پییدات بق نازادکردنیان له به رامبه ر نه و خزمه تانه ی که پیشکشی کردوه، سه لآحه دینیش پیی به خشی و العادلش نازادی کردن، نه مهش بطریارک هرقلی خو شحاکرد چونکه هوکاریکی ده سته کوت بق چاکه کردن که زور هه رزانه و پاره ی ناویت، نه وه بوو نه ویش هه مان داوی پیشکشی به سه لآحه دین کرد و نه ویش حوت سه د دیلی بق نازادکرد، هه روه ها سه لآحه دین پینج سه د دیلیشی بق بالیان نازادکرد، پاشان رایگه یاند که هه لده ستیت به نازادکردنی هه موو ژن و پیاویکی به سه لآچوو، کاتی ژنانی بیوه ژن که میزده کانیا ن کوژرابوون یا خود به دلیل گیرابوون، هاتنه لای و به گریانه وه داوی چاره سه ریانکرد، نه ویش به لینی نازادکردنی پیاوه کانی پیدان و نه وان هه که پیاوه کانیا ن کوژرابوون له خه زینه که ی خوی پاره و موچه ی بق برینه وه هه ریه که به پیی باروؤدخی خوی، له راستیدا لیبوره هی و میهره بانینی پیچه وان هه کرده وه ی گاوره کان بوو له شالوی خاچه رستی یه که مدا^۱.

ز- **غروسیهش نه م ده قه ی نویوه**: به پیچه وان هه خاچه رسته کان سه لآحه دین پابه ندبوو به به لیز و ههستی مروفانه وه به شتیوه یه کی شه رفمه ندانه و گیانی سوارچاکیه وه، نه مهش بووه مایه ی سه رسامی میژوونوسه لاتینه کان که رووداوه کانی نه و سه رده مه یان باسکرده وه... پاشان غروسیه ده لی: چه ند توند ته ندره ویک داویان له سه لآحه دین کرد که ههستی به روخاندنی په رستگای گاوره کان به تاییهت کلیسای قیامه و هه لوه شانندنه وه ی حه جی گاوره کان (نه وان هه که باوه رپان به سیانه ی پیروژ هه یه) به لام نه و به رپه رچیدانه وه و وتی: بؤچی بیروخینین، له کاتیکدا که نه وان نامانجیان له په رستشه که یاندا بریتییه له شوینی خاچ و گۆره پیروژه که نه ک بینا که ی دهره وه؟ هه ریویه نه گه ر بینا که ش له گه ل زه ویدا ته خت

^۱ حروب القدس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ۱۰۸.

بکین، نه وه تایفه گاوره جیاجیاکان هرگیز وازناهیئن له هه وڵدان بۆ گهشتن به م ناوچانه، جا باوهک پێشهوا عومەر بکین که نه م بینایه ی پاراست کاتیک که له سه ره تایی ئیسلامیدا قودسی رزگارکرد، غروسیه ش له سه ر نه مه ده پوات ده لیت: هرچی ئازادی بیرو باوه پورا ده برپین له م سولتانه مه زنه هه بوو له م ده سه واژه جوانه دا به رجه سه ده بیته، شاعیر ابو الحیص بیص شهاب الدین یش راستی وتوووه کاتی وتویه تی:

ملکنا فکان العفو منا سحیة	فلما ملکتم سال بالدم ابطح
وحللتم قتل الأسارى وطالما	عدونا على الأسرى نمن ونصفح
وحسبکم هذا التفاوت بینا	وکل وعاء بالذی فیه ینضح ^۱

له راستیدا سه لآحه دین به په وشته و ئاکاره جوانه کانی پاشاو سه رکرده کانی رۆژئاوایی سه رسامکرد، که سه رکرده یه تی سوپا کانیان ده کرد له شامدا ته نانه ته فره نسیه کان ده یانوت: خوینی خوینیکی فره نسیه، ئیتالی و ئه لمانیه کانش چیرۆکی زۆریان دانابوو له سه ر ئاکاری سه لآحه دین و له شارو گوندو شانۆ کانیاندا باسیانده کرد^۲، به راستی سه لآحه دین پیاویکی موسلمانبوو به ته واوی مانای نه و وشه یه و شوینکه وتووی پتعه مبه ر(د.خ)بوو له لیبوردیه یی و میهره بانای و به خشنده بییدا، یه کیک له میژوونوسه نه وروپیه کان ده رباره ی ده لیت: له یاداوه ریدا ده میتیتته وه که سه رده میکی خویناوی و توندی وه که نه و سه رده مه نه یتوانی مرۆفیک بگوریت که ده سه لانیکی مه زنی هه بوو، نه و که سه ش سه لآحه دینه^۳، که و ره ترین به لگه ش له سه ر ریزگرتنی فره نجه کان بۆ نه و پاله وانیتیه که م وینه و لیبوردیه مه زنه گرنگیدانی ئیمپراتوری ئه لمانیا بوو به سه ردانی گۆری سه لآحه دین کاتی که سه ردانی ولاتی شامی کرد له سالی ۱۳۱۵ک/ ۱۸۹۹ز دا به هاوهرپیه تی شازنی ئیمپراتۆر، له ویش وتاریکی دا که ستایشی سه لآحه دینی تیا دا کرد و شازنیش چه پکه یه ک گوئی نارد هه تا وه کو له سه ر گۆری نه و پاله وانه مه زنه دابزیت، نه میری شاعیرانیش (نه حمه د شه وقی) له یادی نه چوو ه نه م یاده وه ریه تو مار بکات و ده لیت:

عظیم الناس من بیکی العظاما	ویند بهم ولو کانوا عظاما
فهل من مبلغ غلیوم عنی	مقالاً مرضیا ذاک المقاما

^۱ حروب القدوس فی التاریخ الاسلامی والعربی، ل: ۱۰۸.

^۲ شذات الذهب (۶/۴۱۰).

^۳ الوجیز فی الشام أرض الأنبیاء ومهد الأصفیاء، ل: ۶۱.

^۴ الوجیز فی الشام أرض الأنبیاء ومهد الأصفیاء، ل: ۶۱.

عراك الله من ملك همام	تعهد في الثرى ملكاً هماما
أرى النسيان أظماه فلما	وقفت بقبره كنت الغماما
أتدري أي سلطان تحيى	وأى مملك تهدي السلاما
دعوت أجل أهل الأرض حرباً	وأشرفهم اذا سكنوا سلاماً ^١

چوارهم: يه که مین نویژی ههینی له بهیتوله قدیسدا:

کاتیك که بهیتولمه قدیس پاککرایه وه له و خاچ و زهنگو به رازو قه شه و راهیبانهی که تیایدا بونو خه لکانی باوه ردار چپونه ناویه وه، بانگی تیدا دراو قورئانی تیادا خوینرایه وه و شوینه که ی پاککرایه وه و شهیتانی تیادا ده رپه پیندرا، یه که م نویژی ههینیش له چواره می شه عباندا بو دوی رۆژی نازادکردنی به ههشت رۆژ، نه وه بوو مینه بریان له ته نیشتمیحرابه که وه داناو فهرشی باشیش تیادا راخراو قه ندیل و گلۆپی تیادا هه لواسراو قورئانی تیادا خوینرا له بری نه و نینجیله شوینراوه ی که پیشتر ده خوینرا، پاشان نویژی تیدا کراو کپنوشی زۆری تیدا براو په رستیشی جۆراو جۆری تیادا نه انجامدراو نزای زۆرو به ره که تی زۆری تیادا باری و کیشه کان ره وینه وه و نویژه کان به رپاکرانو بانگ به رزکرایه وه زهنگ بیده نگ کراو بانگوپژان هاتنو قه شه کان نه مانو دهرونه کان ئاسوده بوون خوشی هاتو پهستی باری کردو خوا ناسانو دنیا نه ویسته کان مزگه وتیان ئاوه دان کرده وه، ... پاشان خوا به تاکو ته نها په رستراو کپنوش زۆر بوو و مزگه وت پپوو دلّه نه رمه کان فرمیسیکیان به چاواندا هات، نه مه رۆژیکی پیروژه و فه زلیکی گه وره یه و سالیکی خوشه، رۆژیکه نزاکان تیایدا گیرا ده بنو به ره که ت ده باریتو له هه له و که موکورتیه کان ده بوردریت، پاشان بانگوپژه کان بانگی نیوه رۆیان فه رموو دلّه کان خه ریک بوو له خوشیدا ده فرین و سولتانییش تا نه و کاته وتارییژی دیارینه کردبوو، به لام کۆمه له زانایه ک خۆیان بو ئاماده کردبوو نه بادا نه و ئه رکه یان پیبسپیریت، پاشان مه رسومی سولتانی سه لآحی ده رکرا له قبه الصخره دا که قاضی محی الدین زه نکى نه مرۆ بیتیته وتارییژ، نه وویش جبه ره شه که ی له به رکردو چپوه سه ر مینه رو خوای گه وره ش جوانی پاریزکاری پینه خشیبوو، له گه ل شکوو شکۆمه ندیدا، نه وه بوو وتاریکی گه وره ی سوننی ره وانپیزانه ی خوینده وه و تیایدا پله و پایه ی بهیتولمه قدیسی باسکردو نه و فه زل و مژده و به لگه و نیشانانه ی باسکرد که له باره یه وه هاتوو وه نه و نیعمه ته گه وره یه ی که خوای گه وره به ئاماده بووانی به خشپوه که به رامبه ره به چه ندین خیری گه وره، شیخ شهاب الدین أبو شامه ش له الروضتیندا به ته وای و تاره که ی هیناوه، یه که م جاریش که قسه ی کرد وتی (الأنعام: ٤٥) خوینده وه و نیتر نه و

^١ صلاح الدین الأیوبی، أحمد عبدالجواد، ل: ٥١.

گلهی سته میان کردو بیبرابوون بیبرکراون... (تفسیری ئاسان، ل: ۱۳۳). پاشان سوپاسگوزاریه کانی قورئانی وتو ئینجا وتی:

۱- توانای پهروهردگار له به ده سته پینانی سه رکه وتندا؛ سوپاس بۆ ئه و خواجهی که به ده سه لاتی خۆی هاوه لگه ری سه رشۆپرکردو به فه رمانی خۆی کاروباره کانی ری کخست و به سوپاسگوزاری نیعمه ته کانی به رده وامکرد، کافرانی به ویستی خۆی له ناوپردو به دادگه ری خۆی ده سه لاتی ئالوگۆرکردو سه ره نجامی دایه ده ست پارێزکاران و به نده کانی خسته سایه ی خۆیه وه و ئاینه که ی سه رخست به سه ر هه مو ئاینه کاند او به ده سه لاته به سه ر به نده کانیدا، سوپاسی ئه که م له سه ر سه رخسترو سه رفرازکردنی لایه نگرانی و پاککردنه وه ی ماله پیروژه که ی له پیسی هاوه لگه ری.

۲- ستایشکردنی پییغه مبه ری سه روه ر (د.خ) و هاوه لانی؛ گه واهی ئه ده م که ته نها الله خواجه و هاوه لی نییه، تاکی بۆ هاوتا و بۆ مندال و هاوشیوه یه، شایه تی که سیك که به یه کتا په رستی دلی پاکر دبیته وه و خوای له خۆی رازیکر دبیت، گه واهیشی ده ده م که پییغه مبه ر (د.خ) به نده و نیردراویه تی ره وینه ری گومان و له ناو به ری هاوه لگه ری و ئه و پییغه مبه ره ی که له مسجد الحرام وه شه و ره وی پیکرا بۆ مسجد الأفصی و له ویشه وه بآند بوویه وه بۆ ئاسمانه به رزه کان و سدرة المنتهی که جنة المأوی له لایه، (اذ یغشی السدره مایغشی مازاع البصر و ما طفی) سلای خوا له سه رخۆشه ویست و سدیقی جینشینی و له سه ر عومه ری کوپی خه تاب یه که م که س که خاچی له م شوینه دا نه هیشتو، له سه ر ئه میری باوه پداران عثمانی کوپی عه فان ذی النورین و کۆکه ره وه ی قورئان و له سه ر ئه میری باوه پداران عه لی کوپی ئه بو طالب تیکشکینه ری بتو له بنه یته ری هاوه لگه ری و له سه ر بنه ماله و هاوه لان و شوینکه وتوانیان به چاکه .^۱

۳- رازیبوونی پهروهردگار له موجهیده کان (تیکۆشه رو خه باتگیره کان)؛ ئه ی خه لکینه، مژده بیت لیتان ره زامه ندی پهروهردگار که ئامانجی سه ره کی و پله ی به رزه بۆ ئه و کاره ی که خوای گه وره له سه رده ستی ئیوه ئاسانی کرد، له گه راندنه وه ی ئه و ونبوووه بۆ ئه م ئومه ته و ونبوووه گێرانه وه ی بۆ شوینی خۆی له ئیسلامدا، دوا ی ئه وه ی به ده ست هاوه لگه رانه وه بۆ ماوه ی سه د سال سوکایه تی پیکراو، پاککردنه وه ی ئه م ماله ی که خوای گه وره دایناوه بۆ به رزکردنه وه ی ناوی خۆی تیایداو دورخستنه وه ی هاوه لگه ری لیتی، دوا ی ئه وه ی که له سه ر یه کتا په رستی بنیاتنرا.

^۱ البداية والنهاية (۱۶/۵۹۰).

۴- **فَهَزَلُوا وَبَلَغُوا طَائِفَةَ مَرْكَهٍ وَتِي نَهَقَسَا**: زیدی باوکتان نیبراهیم و رهوگهی محمد پیغه مبهرتان (ﷺ) و نهو روگه یه یه که رووتان تئیده کرد له نویژه کانتاندا له سه ره تای ئیسلامدا، باره گای پیغه مبهران و نیازی پیاو چاکان و شوینی دابه زینی سرش و وحی و شوینی دابه زینی نه مرو نه می په روه ردگار، له ده شتی کزبوونه وه و که ناری بلأبوونه وه دایه و نهو زهویه پیروزیه که په روه ردگار له کتیبه رونه که یدا باسیکردوه. هه روه که نهو مزگه و ته می که پیغه مبهر (ﷺ) نویژی به فریشته نزیکه کان تئیدا کرد و نهو ولاته می خوامی گه وره و بنده و پیغه مبهره که می خوی و نهو وشه یه می که هاویشتی بۆ مه ریم که نهو ویش عیسایه که خوامی گه وره شه ره فمه ندی کرد به په یامی خوی و پیغه مبهریتی پی خه لات کرد بی نهو وه می له پله می به ندایه تی بخت خوامی گه وره ده فرمویت ﴿لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ﴾ (النساء: ۱۷۲)، واته: هه رگیز مه سیح لاری له وه نییه که به نده می خوا بیئت... (ته فسیری ئاسان، ل: ۱۰۵). هه روه ها ده فرمویت: ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾ (المائدة: ۷۲)، واته: سوئند بیئت بیگومان نه وانه ببیاوه پ بوون که وتیان: به راستی خوا، هه ره مه سیحی کورپی مه ریه مه... (ته فسیری ئاسان، ل: ۱۱۰). هه روه ها قودس یه که مین رووگه و دووم مزگه وت و سییم حه رمی پیروزه و دوی دوو حه ره مه که می تر بۆ هیچ شوئینک کؤل و بار ناپیچریته وه دوی دوو حه ره که می تر ته نها بۆ نهو می نه بیئت.

۵- **پِيْرُوْزْبَايَكِرْدَن لَه سَه لَاحَه دِيْن و سَه رِبَازَه مَوْسَلْمَانَه كَانِي بَه هُوْی سَه رَكَه وَتَنَه وَه**: نه گه ر ئیوه له و که سانه نه بونایه که خوامی گه وره هه لیبژاردوون نهو وه نهو م چاکه یه می پئینه ده به خشین، که که س ناتوانیت هاوشانتان بیئت تیایدا، ده سا خوشبه ختی بۆ ئیوه که سوپایه کن سه راسیمه له سه ره دستتان به دیهاتووه و جهنگی به دریتان تۆمار کردوه و لیبرانی نه بو به کریتان ده سته که وتوو ئازادیسازی عومه ریتان نه انجامد او سوپای عوسمانیتان به ریخستوو په لاماری عه لی ئاساتان داوو رۆژه کانی قادسیه و یه رموکتان بۆ ئیسلام نویکرده وه و روبه رو بوونه وه می خه بیهری و هه لمه تی خالیدیتان تۆمار کرد، ده سا خوامی گه وره پاداشتان بداته وه له بری محمه د (ﷺ) به باشترین پاداشت و نهو داستانه مه زنه تان لیوه رگریت و به هشت بکاته شوئنتان که شوئینی خوشبه ختانه.

۶- **سَوَا سَكِرْدَنِي پَه رَوَه رَدْگَار لَه سَه رَكَه وَتَن**: قه دری نهو نعیمه ته بزائن و هه ستن به نه رکی سوپاسکردنی په روه ردگار، چونکه نهو نهو نعیمه ته می تایبه تکرده وه به ئیوه وه و هه لیبژاردون بۆ نهو م خزمه ته، نهو مه یه نهو رزگاریه می ده رگا کانی ئاسمانی بۆ کراوه ته وه و به روناکی خوی

رومه ته تاریکه کانی گه ش کردۆته وه و فریشته نزیکه کانی پیی خۆشحال بوون و چاوی پیغه مبهرونیر دراوانی پی روونبۆته وه، چیتان ده ویت له وه زیاتر که خوای گه وره ی کردوونی به و سوپایه ی که له ناخر زه ماندا قودس له سه ر دهستی نازاد ده کریت و گیتراونی به و سه ر یازانه ی که دوا ی پیغه مبه رایه تی به ما وه یه ک به شمشیره کانیان ئالای باوه پ به ر زده که نه وه .

۷- **فه زلی قودس و مزگه وتی نه قسا (الأقصى)؛** ئایا نه قسا (الأقصى) نه و ماله نییه

که په روه ردگار له کتیبه که یدا ناوی بردووه فه رموویه تی: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (الإسراء: ۱)، واته: پاکو و بیگه ردی و ستایش بۆ نه وزاته ی که شه و ره ویکرد له به شیکی که می شه ودا به به نده ی خۆی محمه د (ﷺ) له مزگه وتی حه رام (که عبه ی پیروژ) بۆ مزگه وتی (الأقصى) له بیت المقدس که ده روو به ریمان پیروژو پ به ره که ت کردووه ... (ته فسر ی ناسان، ل: ۲۸۲). ئایا نه و ماله نییه که پاشاکان به گه وره یان زانیرووه و پیغه مبه ران ستایشیان کردووه و چوار کتیبه دابه زینراوه که ی له لایه ن په روه ردگار تانه وه تیادا خوینراوه ته وه؟ ئایا نه و مالا نییه که خوای گه وره خۆری تیادا به سه ر یوشع وه راگرت هه تا وه کو ئاوانه بیت له به ر خاتری نه و؟ ئایا نه و ماله نییه که خوای گه وره فه رمانی کرد به موسا که فه رمان بدات به گه له که ی بۆ رزگار کردنی، که ته نها دوو پیاو وه لامیان دایه وه و خوای گه وره ش له به ر نه وه لییان توپه بوو، توشی گو مرایی کردن وه ک سزایه ک بۆ یا خبیبونیا ن؟

۸- **سوپاس و ستایشی په روه ردگار؛** سوپاسی نه و خوايه بکه ن که ئیراده ی پیدان بۆ نه نجامدانی

نه و کاره ی که به به نی ئیسرائیلی نه دا، له کاتیکدا که فه زلی دابوون به سه ر خه لکانی تر داو ئیوه ی سه ر که وتوو کرد بۆ کاریک که خه لکانی تر پیش خۆتان تیادا شکستیان هیناو ریزه کانی یه کخستن دوا ی نه وه ی که په رته وازه و نا کۆک بوون، بووو به دیهات ده بیت و به لکوی له کۆل کردنه وه .

۹- **فریشته کان ستایشی په روه ردگار ده که ن بۆ موجهیده کان؛** مژده بیت لیتان به وه ی که خوای

گه وره ی لای خۆی باسی کردوون و به سه ر یازی خۆی له قه له م داوون و فریشته دابه زینراوه کان سوپاسیان کردوون له سه ر نه و دیاریه ی که پیشکه ش به م ماله تان کردووه له بۆنی خۆشی یه کتا په رستی و بلاو کردنه وه ی پیروزی و سوپاسگوزاری و نه و نازاری هاوه لگه ری و سی به شی

خواو بیرو باوه په نارو وویایه که له ریی لاتان داوه، ئیستا فریشته ی ئاسمانه کان داوای لیخو شوبنتان بۆ ده کهن و سلاوات و درودی پیروژتان بۆ ده نئین.

۱۰- **نه هیگردن له تاوانکاری و له خوږیابیون:** رحمتی خواتان لیبتت نه و به هره یه له خوتاندان

پاریزن و ناگاداری نه و نیعمه ته بن، به ترسان له پوره دگار، چونکه هر که سی دهستی پیوه بگریت پاریزاو ده بیت، ناگاشتان له شوینکه و تنی ئاره زووو پاشه کشکردن بۆ داوه و پالدانه و بیت له به رامبه ر دوژمندا، هه له کان بقوزنه وه و له پیتنا خودادا جیهاد بکن و خوتان له پیتناو ره زامه ندی خوادا بفروشن، چونکه ئیوه ی کردوه به به نده ی خوی.

۱۱- **سه رکه وتن ته نها لای خوایه:** وریابن شه ی تان هه لتان نه خه له تینیت و سه رکه شی

نه تانگریته وه و وابزانن هم سه رکه وتنه به هوی شمشیره تیژو نه سپه باشه کان و لیها تویی خوتان بووه نه خیر به خوا (الأنفال: ۱۰).

۱۲- **دورکه وتنه وه له تاوان:** ناگاتان له خوتان بیت به نده کانی خوا پاش هم سه رکه وتنه مه زن و

به خششه گه وره یه، نه کهن تاوانی گه وره نه نجامبدن، هه تاوه کو وه ک نه و ژنه تان لیته یه ت که خوریه که ی کرده وه به ریس یان وه ک نه وه ی که خوی گه وره ده سه لاتی پیتدا، به لام لیی هه لگی پرایه وه و داوی شه ی تان که وت و چوه ریزی سه ر لیشتیواونه وه.

۱۳- **بانگه وازیك بۆ به رده وام بوون له سه ر جیهاد (بۆ دریزه پیتدان به جیهاد):** جیهاد باشترینی

په رستش و نه ریته کانه، خوی گه وره سه ریخن سه رتان ده خات و یادی بکن یادتان ده کات، سوپاس گوزاری بن بۆتان زیاده کات و سوپاسیشتان ده کات، په له بکن له چاره سه رکردنی برین داو برینه وه ی دهستی دوژمنان و پاککردنه وه ی پاشماوه ی نه و زه ویه ی که خواو پیغه مبه ری توپه کرده، لق و پۆپ بی باوه پی بپرن و ریشه ی ده ریبنن، چونکه روژگار داوای شوپشی ئیسلام و ئابنی محمد د.خ ده کات. الله اکبر سه رکه وتنی خوایی نزیکه وه ک چون تانیستا ئیوه ی سه رخستوه و بی باوه پی سه رشوپکردوه.

۱۴- **بانگه وازیك بۆ رزگارکردنی نه و زه ویه پیروزانه ی که به داگیرکراوی ماونه ته وه:** بزنان

رحمتی خواتان لی بیت که نه مه هه له و بیقوزنه وه و ئه رکیکه به هیمه ته وه بۆی ده رچنو سورین له سه ری چونکه ده ره نجامی کار به کوتاییه که ی دا دیاره و ده سه که وتیش به و گه نجینه یه دا ده رده که ویت که ده ستخاوه، خوی گه وره به سه ر نه و دوژمنه شکستخواردوه دا زالی کردن له کاتیکدا که هینده ی ئیوه یاخ ﴿ زیاتریون، نه ی ئیستا چون سه رناکه ون که ئیوه بیست هینده ی نه وانن (إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ) (الأنفال: ۶۵)

واته: نه گەر بیست خۆراگر هه بیته له ئیوه، نه وه زال ده بن به سهر دوو سه د کهس له بێ باوه پاندا زال ده بن (تهفسیری ئاسان، ل: ۱۸۵)، خوای گه وره له گه له ئیوه دا یارمه تیمان بدات بۆ شوینکه وتنی فرمانه کانی و دورکه وتنه وه له قه دهغه کراوه کانی و سه رکه وتنی خوین پی ببه خشی ﴿إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (آل عمران: ۱۶۰)، واته: نه گەر خوا سه رکه وتنتان پی ببه خشیته نه وه هیچ کهس ناتوانیته سه رکه ویته به سه رتاندا، خو نه گەر پشتان به ریدات نه وه کی هه یه دوا ی نه و کۆمه کتان بکات و سه رتان بخات)) تهفسیری ئاسان، ل: ۷۱.

۱۵- چهند نزیاهه ک بۆ سوئتان سه لاحه دین و موسلمانان له ناین و دونیا یان دا: وتاری دووه میش نزیکه له وتاری ئاساییه وه، نه وه بوو دوا ی نزا کردن بۆ خه لیفه وتی: په روه ردگار: دهسته لاتی به نده که ته به رده وام بکه یته به ملکه چی گه وره یی تۆو سوپاسگوزاری نیعمه ته کانت، دانپیا دانهری به هره کانته شمشیتری تیژو پارێزه ری ناین و به رگریکاری ماله که ته پاشماوه ی گه وره و سه رکه توو، کۆکه ره وه ی وشه ی ئیمان و چه وسیتنه ری خاچه رستان سه لاحه دین و دنیا سوئتان ییسلام و موسلمانان پاککه ره وه ی به یتولمه قدیس، باوکی سه رکه وتوومان یوسفی کوپی نه یوب زیندووکه ره وه ی ده ولته ی نه میری باوه پاران.

• خواجه گیان ده سه لاتی به سه ر زه ویدا بلاویکه ره وه و به فریشته کانت ده وری ئالاکانی بده و له بری نه م ناینه پاکه به باشی پاداشتی بده ره وه و له بری ئوممه تی محمه دیش (ﷺ) سوپاسی لێهاتویی و به رده وای بفرمووه.

• په روه ردگار نه م پیاوه به یته ره وه بۆ ئیسلام و بانگه وازه که ی له رۆژه لات و رۆژئاوای زه ویدا بلاویکه ره وه.

• خواه گیان چۆن له سه ر دهستی بیت المقدس رزگار کرد دوا ی نه وه ی گومانی جوړاو جوړ براو موسلمانان تووشی تاقیکردنه وه بوون، به هه مان شیوه شوینه کانی تری زه وی له سه ر دهستی رزگار بکه ن و بیباوه پان ملکه چ بکه بۆی وه مو کۆمه له کانیان له سه ردهستی په رته وازه بکه و سه رکه وتنی یه کجارتی پیببه خشه.

• خواجه گیان له بری محمه د (د.خ) سوپاسی بکه و فرمان و قه دهغه کراوه کانی بگه یه نه رۆژه لات و رۆژئاوای ناوه راست و سنوو رو هه موو ناوچه کانی ولاتی بۆ چاک بکه.

• په روه ردگار لوتی بیباوه پان بشکیته و ده سه لاتی به هه موو ولاتدا بلاویکه ره وه و سه ریازه کانی بگه یه نه ره هه موو شارو ولاته کان.

● خواجه گیان دهسه لات له خۆی و پشت و نه وه کانیدا بهرده وام بکه هه تاوه کو روژی دوایی و کوپو براکانی بپاریزه و بیانکه به پشتیوان بۆی. په روهردگار هه روهك چۆن له سهردهستی ئه م کاره چاکهت به ديهینا که به دريژای سال و روژه کان ده مینیتته وه و باس ده کریت، به هه مان شیوه دهسه لاتى هه تا هه تایی بى کۆتایی له دار المتقیندا پیببه خشه و ئه م نزایه ی قبول بفرمویه: ﴿رَبِّ أَوْزَعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَذِلِّمَنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ (النمل: ۱۹).

● پاشان نزای ئاسایی کرد، پاش نوژی نیوه پۆش شیخ زین الدین أبو الحسن علی کوپی نجای میسری له سهه کورسی (وه عن) دانیشته له سهه ئیزنی سولتان و ئامۆژگاری خه لکی کرد، کاتیکی خۆش و حاله تیکی باش بوو بۆ ستایش بۆ په روهردگارو، پاشان قاضی محی الدین کوپی زه کی بۆ ماوه ی چوار هه فته وتاری بۆ خه لکی خوینده وه، دواتر سولتان و تاربیژیکی هه میشه ی بۆ قودس دیاریکردو ناردی بۆ خه له بو ئه و مینبه ره یان هینا که الملك العادل نوره دین مه حمود داینا بوو بۆ به یتومه قدیسه و به هیوا بوو که رزگارکردنی ئه و شاره له سهه دهستی ئه و بیته، به لام له سهه دهستی شوینکه وتوانی بوو پاش کۆچی دوایی^۲.

پینجه م: مینبه ری نوره دین له به یتوله قدیسه دا:

الملك العادل نوره دین مه حمود زه نکى ره حمته ی خوای لیبیت به نوری باوه پی ههستی به ئازادکردنی به یتومه قدیسه ده کرد له پاش خۆی هه ر بۆیه فه رمانی دا به دروستکردنی مینبه ریك بۆ قودس که دارتاش و پیشه سازو ئه ندازیاره کان چه ند سالیك له دروستکردنی ماندوو بوون و داهیتانیان کرد له دروستکردنی له رووی تۆکمه و جوانیه وه و چه ند هه زاریکی له جوانکاری و تۆکمه یدا سه رف کردو به جوړیک بوو که هه میشه ده ناسرایه وه و له مزگه وتی خه له بدا دانرا بوو، هه تاوه کو سولتان فه رمانیدا به هینانی بۆ بردنه سه ری نه زه که ی نوره دین، پاشان مینبه ره که گوێزایه وه بۆ قودس و به م شیوه هیه ش که رامه ته که ی نوره دین ده رکه وت که روناکی پاش چه ند سالیك دره وشایه وه، چونکه ئه و له و چاکه کارانه بوو که خوای گه وره له باره یانه وه ده فه رمویت: ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (آل عمران: ۱۳۴)^۳، واته خوای مه ره بانیش چاکه کارو چاکه خوازی خۆش ده ویت. (ته فسیری ئاسان، ل: ۶۷). له ریوایه تیکی عمادی ئه سفه هانیشدا هاتوه: هه میشه روناکی

^۱ کتاب الروضتین (۳/۳۱۹).

^۲ البداية والنهاية (۱۶/۵۹۲).

^۳ کتاب الروضتین (۳/۳۹۴).

دین له دلی نوره دیندا بوو، پارټیزگاریشی بووه ناسه وارټک بؤ پارټیزگاران، نه و دنیا نه ویسترین خواپه رست و خواپه رسترین دنیا نه ویست بوو، له نه ولیا پاک و له خواترسه هره باشه کان بوو، به نوری فیراسه تی بینی که نازادکردنی به یتولمه قدیس نزیکه و خوی گوره ش نزاکی گپرا ده کات، نه گه ر چی پاش مردنیشی بیټ، خوی گوره ش له که موکورتی دوری گرتبوو و نه نهینیه شی بؤناشکرا کردبوو^۱. نه وه بوو له سه رده سستی سه لاهه دین که نوره دین په روه رده ی کردو خو شیده ویست و خو شی ریگه ی نازادسازی جیهادی پیشاندا نه و شاره نازادکرا، ده لټین له سه رده می نوره دیندا مزگه وتی حه له ب سوتا و پیویستی به مینبه ریگ هه بوو بؤیه نه و مینبه ره دانراو دیمه نیکی جوانی به مزگه وت به خشی، دواتریش له سه ر شیوه ی نه وه بؤ مزگه وتی حه له ب مینبه ریکی تر دروستکرایه وه و هه رکه سیگ نیستا بییټیت مینبه ری قودسی بیرده که ویته وه، کاتی سولتان سه رکه وت هه ستا به گواستنه وه ی نه و مینبه ره و دانانی له مزگه وتی نه قساداو هه موو لایه ک نزیان بؤ سه رکه وتنی سه لاهه دین و به ره حمه ت که وتنی نوره دین ده کرد^۲ نه م کاره ش به لگه یه له سه ر راده ی دلسؤزی سه لاهه دین بؤ نوره دین که ه ولی زوری دا بؤ به ده سته ینانی یه کیتی نیسلامی وه ک ریخو شکریه ک بؤ ریشه کیش کردنی بوونی خاچپه رستی له ولاتی شامدا، هه روه ها نه مه به لگه یه له سه ر نه وه ی که سه لاهه دین کاتی ده ولته تی زه نکیه کانی له سه رده می لاوازیدا له ناویرد پاش کؤچی دوی نوره دین مه حمودوسپاردنی ده سه لات به الملك الصالح نیسماعیلی کوری، ته نها مه به سستی نه وه بوو درټزه بدات به و کاروانه و خو ی سازیدات بؤ جیهادکردن دؤ به خاچپه رسته کان بؤ ده رپه پندنیان و گټرانه وه ی به یتولمه قدیس^۳.

شه شه م: چاکسازییه کانی سه لاهه دین له به یتولمه قدیسدا:

سه لاهه دین هه ستا به لبردنی نه و باله خانه و شورایانه ی که خاچپه رسته کان له به تولمه قدیسدا بنیاتیان نابوو، نه وه بوو سواره کانی داییه له رؤژئاوای مزگه وتدا چه ند خانویه کیان بنیاتنابوو، به شیک له مزگه وتی نه قساشیان خستبووه سه ر خانوه کانیان و له رووی میحراهه که شه وه دیوارټکیان بنیاتنابوو و وه ک خه زینه ی دانه ویلله به کاریان ده هینا، ده شلټین: کردوویانه به ده سته سؤزی

^۱ خوی گوره غیبی پیشانی که س نه داوه، به لکو نه وه باوه پپوونه به سه رکه وتنی خوی دای ناماده کردنی هؤکاره کانی.
^۲ کتاب الروضتین (۳/۳۹۲).
^۳ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۲۲.

بۆسوكايه تي پيكر دني ئىسلام مۇسلمانان^۱، ھەروھە لەسەر بەردەكەى بيت المقدس كلئىسايە كيان بنياتناو بەبينا دايان پۆشى وپريان كرد بوو لەوئىنە وقە سابخانە يە كيان لەسەر دانابوو تيايدا شوئىنى قەشە كانيان ديارى كردبوو و لەسەر لوتكەى قبة الصخرەش خاچىكى گەورەيان دا چەقاندبوو بەم شىويە روخساريان شىواندبوو، خەلكە تەماعكارە كانىشيان ھەستابوون بەبرىنى چەند بەشىكى و فرۆشتنى لە بازارە كانى قوستەنتىنيە و دورگەى صقلية داو گۆرپنە وەى بەكيشى خۆى لە زىر^۲، كاتى رۆژى ھەينى مانگى شباطى ۵۸۳ھ / ۹ى ئۆكتۆبەرى ۱۱۸۷ز ھات كە ھەفتەى دووھى ئازادكر دني قودس بوو، سەلاحەدين فەرمانيدا بەلابردنى ھەموو ئەو شتانەى كە خاچپەرستەكان زياديان كردبوو لەبيناو ديوارو ديوارى بەردەم ميحرابيشيان لابرد، ھەروھە فەرمانىكرد بەلابردنى ئەو شتانەى كە بۆ قبة الصخرە زياديان كردبوو لەبيناو وئىنە، پاشان فەرمانيدا بە زانا ضياء الدين ھەكارى كە ئەركى سەرپەرشتى كردنى لەئەستۆبگريت و چەند پەنجەرە يەكى ئاسنى بەدەوردا دروست كرد^۳، سەبارەت بە و خاچە ئالتونانەش كە خاچپەرستەكان بەسەر قبة الصخرە وە بنياتيان نابوو، ئەو ھە ئىبن واصل باسى ئەو دەكات كە مۇسلمانەكان ھەر كە چوونە ناو بەيتولمەقديسە وە كۆمەلئىكان چوونە سەرگومەزەكە و خاچەكەيان ھەلكەند و كەوتە خوارەو، لەو كاتەشدا خەلكەكە ھەموو ھاواريان كرد بە مۇسلمان و فەرەنجەو مۇسلمانەكان لەخۆشيداو فەرەنجەكانىش لەخەم و داخدا^۴. كاتىك سەلاحەدين لەلابردنى زيادپرە و يەكان بويىھە و دەستى كرد بەنۆزەنكر دنە و ھەى مزگەوتى ئەقصاب و ھەولئىكى زۆرى دا بۆ جوانكردن و رەسيف كردن و رازاندنە و ھەى نەخشەكانى و جۆرەھا كانزاو بەردى نايبى قوستەنتىنى بۆ ھيئاو دەستى دا بە نۆزەنكر دنە و ھەى جوانكارى و نەھيشتنى ئەو وئىنە و پەيكەرەنەى كە بەديوارەكانىھە و دەروستكرا بوو^۵، گرنگىەكى تايبەتيشى بەميحرابەكەى داو جوانكارى زۆرى تيادا ئەنجامدا^۶، پاشان ھەوشەكەى پاكر دەو و رازاندييە و ھەى بۆ ئەھلى ئىخلاص و ھەموو پيسايىھەكانى ليدورخستە و ھەى^۷، الملك المظفر تقى الدين عمريش چەند بارىك گولوى ھيئا بۆ قبة الصخرە و بەدەستى خۆى ھەوشەكەى گسكدا، پاشان چەند جارىك بەئاوستى ھەتاوھەكو

^۱ كتاب الروضتين، له صلاح الدين والصليبيون وه، ل: ۲۲۲.

^۲ مفرج المكروب (۲۲۷-۲۲۹)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۲۲.

^۳ مرآة الزمان، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۲۲.

^۴ مرآة الزمان، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۲۲.

^۵ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۲۳.

^۶ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۲۳.

^۷ كتاب الروضتين، له صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۲۴.

پاکیویه وه پاشان دووباره گولای پیاکرده وه و دیواره کانی به باشی شت، الملك الأفضل نورالدین علی کوری صلاح الدینیش فرشی جوان و به نرخی هینا و تیایدا ریخست^۱.

هه وره ها موسولمانه کان ههستان به گسکدانی گۆره پانی مزگه وت و پاگردنه وه و راخستنی فرشو هه لواسینی قه ندیل تیایدا^۲، پاش لیبونه وه ی سه لآحه دین له پاگردنه وه ی مزگه وتی نه قسا له شوینه واری پیسی خاچ په رستان، ههستان به دانانی و تاربیژو پیشنوژو بانگوژو موجه و بۆ مزگه وتی نه قسا و مزگه وته کانی تر، هه وره ها قورئانی زۆری بۆ هینا و ههستا به بنیاتنانی مزگه وت و کلّیسه یه کی کرد به خویندنگه یه ک بۆ زانایانی شافیعی مه زه ب، مالی به طریاکیشی کرده یانه یه ک بۆ هه ژاران و وه قفیککی زۆری بۆ دیاری کرد^۳.

سه ندنه وه ی قودسیش له خاچه رستان گرنگیه کی تاییه تی هه بوو بۆ سه لآحه دین و پله و پایه یه کی تاییه تی په یدا کرد له دلی موسولماناندا و نه توانین بلسین نه گه ر چی خه لیفه عومه ری کموری خه تاب له سالی ۱۵ ی کۆچیدا قودسی له ژیر چنگی رۆمه کاندای ده رهینا، به لام سه لآحه دینیش توانی نه و یاده وه ریبه نوئی بکاته وه له سه ده ی شه شه می کۆچیدا دوی نه وه ی به یتولمه قدیسه دوچاری ده ست دریزی خاچه رستان بویه وه بۆ ماوه ی نزیکه ی سه د سالتیک به م کاره مه زن و پیروژه ش سه لآحه دین بناغه ی دانا بۆ موسولمانه کانی دوی خۆی بۆ له ناو بردنی پاشماوه ی خاچه رسته کان له ولاتی شامدا^۴.

حه وته م: ناردنی مزگیننی و نیردراو بۆ ناوچه کانی جیهانی ئیسلامی :

به سه ندنه وه ی بیت المقدس سه لآحه دین گه یشته لوتکه ی سه روه ری سیاسی و سه ریازی و باسی نه و روداوه به هه موو گۆشه یه کی جیهانی ئیسلامیدا بلا بووه وه، سه لآحه دینیش خیرا مزگیننی نارد بۆ خه لیفه ی عه باسی له به غداو بۆ سه رجه م نه میرو فه رمانره و موسولمانه کان، نه بو شامه له عیمادی نه سفه هانییه وه نه گپرتته وه که له نازا کردنی به یتوالموقه ده سدا ناماده نه بوو له به ر نه خۆشیه ک که توشی بوو کاتن که هه والی رزگارکردنی به یتولموقه دیسی له لایه ن سه لآحه دینه وه بیست له نه خۆشیه یه کی رزگاری بوو، به ره و لای سولتان به ریکه وت و له رۆژی شه مه ی دووه م رۆژی نازا کردنیدا گه یشته لای، العماد ده لئ: به یانی زوو گه یشتمه لای نه ویش زۆر خۆشحال بوو و زوو

^۱ مفرج المکروب (۲/۲۳)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۲۴.

^۲ صلاح الدین والعلیبیون، ل: ۲۲۴.

^۳ مفرج الکرוב (۱۲/۲۳)، صلاح الدین والعلیبیون، ل: ۲۲۴.

^۴ صلاح الدین والعلیبیون، ل: ۲۲۴.

مژدهی پینگه یاندم پیش نه وهی بمبین، چونکه هاوه لانی داویان لیده کرد که زوو نامه‌ی مزگینتی بنوسیّت و بۆ رۆژناو و رۆژه لاتی بنیڤریت، نه لئ: له و رۆژه دا حه فتا نامه‌ی مزگینیم نویسی، به شیوه‌یه‌کی جوان و رازاوه، نامه‌یه‌کیان بۆ دیوانی به‌غدا که به‌نایه‌تی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا﴾ (النور: ۵۵)،

هه‌روه‌ها وه‌فدی‌کیشی نارد بۆ لای نیمپراتۆری بیژه‌نتی ئیسحاق نه‌نجیلۆس و مژده‌ی نه‌و سه‌رکه‌وتنه‌ مه‌زنه‌ی پیدای، دواتر سه‌لاحه‌دین پی‌شوازی له‌نێردراو وه‌فسدی پاشا و نه‌میره موسولمانه‌کان کرد له‌نه‌میره سه‌لجوقیه‌کانی رۆم و عێراق و خوراسان که مه‌به‌ستی پی‌رۆزیایی لیکردنی به‌بۆنه‌ی نه‌و سه‌رکه‌وتنه‌ مه‌زنه‌وه سه‌ردانیان کردبوو،^۱ موسولمانه‌کانیش هه‌رکه‌بیستیان قودس رزگارکراوه پۆل پۆل که‌وتنه‌ رۆ بۆ سه‌ردانی مزگه‌وتی نه‌قسای پی‌رۆز^۲ سه‌لاحه‌دینش له‌ختیوه‌تگه‌که‌یدا له‌ده‌ره‌وه‌ی بیت المقدس دا دانیشت بۆ پی‌شوازی‌کردن له‌گه‌وره‌ پیاو و نه‌میرو زانایانی که له‌هه‌موو لایه‌که‌وه روویان تیکردبوو بۆ سه‌ردانی به‌یتولمه‌قدیس و پی‌رۆزیایی لیکردنی به‌هۆی نه‌م پله‌و پایه مه‌زنه‌وه که‌خۆی له‌نازادکردنی به‌یتولمه‌قدیسدا ده‌بینییه‌وه.^۳

هه‌شته‌م: ناکۆکی سه‌لاحه‌دین له‌گه‌ڵ خه‌لیفه‌ی عه‌باسیدا:

سه‌لاحه‌دین تووشی که‌سایه‌تی الخلیفه‌ الناصر بوو که‌ خاوه‌ن که‌سایه‌تیه‌کی به‌هێز بوو زۆر هه‌ستیار بوو به‌نازناوو رواله‌ت، هه‌رچه‌نده‌ خه‌لیفه‌ ناصر کاتێ بوو به‌خه‌لیفه‌، سه‌لاحه‌دینی وه‌ک سولتانی نه‌و ناوچانه‌ی ژێر ده‌سه‌لاتی په‌سه‌ند کردو رۆوره‌سمی ته‌واوی بۆ به‌ریکرد، به‌لام پاشا ماوه‌یه‌ک نامه‌یه‌کی له‌رتیی وه‌زیره‌که‌یه‌وه بۆ ناردو تیایدا گله‌یی ئاراسته‌کرد له‌سه‌ر چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌ک که‌ پیتی گه‌یشتبوو.^۴

ابن الکثیریش نه‌م ناکۆکییه‌ی نیوان الخلیفه‌ الناصرو سولتان سه‌لاحه‌دینی کورتکردۆته‌وه‌و نه‌لئ: ... خه‌لیفه‌ نامه‌یه‌کی بۆ نویسی که‌تیایدا گله‌یی هه‌بوو له‌چه‌ند شتی‌ک له‌وانه‌ ناردنی مزگینتی سه‌رکه‌وتنی حطین به‌لاویکی به‌غدادی ساده‌دا که‌ به‌لایانه‌وه‌ شیایوی نه‌وه‌ نه‌بوو، مزگینتی

^۱ صلاح‌الدین و الصلیبیون، ل: ۲۲۰.

^۲ کتاب‌الروختین (۱۲۰۱۲)، مفرج‌الکروب (۲۴۸۱۲).

^۳ السلوک (۹۷/۱)، صلاح‌الدین و العلیبیون، ل: ۲۲۱.

^۴ کتاب‌الروختین (۹۶۱۲)، صلاح‌الدین و العلیبیون، ل: ۲۲۱.

^۵ دراسة وثيقة التاريخ الإسلامي، ل: ۲۶۴.

نازادکردنی بهیتولموقه دیسیشی به که سیکی خانه دانداناردبوو، نازناوی الملک الناصریشی له خۆی ناوبوو ئه مهش مملاتی کردنی الخلیفه الناصره، ئه وه بوو سه لاهه دین به روویه کی خۆش و نهرمو نیانه وه پیشوازی له نیردراوه که ی کردو گوێزیه لی بۆ خلیفه ده بریری و نامه یه کیشی نارو پۆزشی بۆ هیئایه وه به وهی که سه رقالبوونی به جهنگه وه بواری بیرکردنه وه وردبوونه وهی له زۆر مه سه له دا پیته داوه، سه بارهت به نازناوی الناصریش ئه وه له سهرده می خلیفه المسبتضی عدا بووه و ئیستاش خلیفه هر نازناویک دیاری بکات لایم لئی نییه، به م شیوه یه به و په پری ئه ده به وه له گه ل خلیفه دا هه ل سوکه وتی کرد ره حمه تی خوای لیبیت^۱.

نۆیه م: ناماده بوونی زانایان له فتوحاته کانی سه لاهه دیندا:

زانایان و مامۆستایان له گه ل سه لاهه دیندا بوون و پشتیوانی ته اوویان لیده کرد، سه لاهه دینیش پاش حطین فتوحاته کانی به نازادکردنی عه ککا دهست پیکرد له رۆژی هینی دووه می جه مادی دووه می سالی ۵۸۳ هـ ۱۱۸۷ز دا چونکه له لایه که وه ئه وه ریگه یه که بۆ به تیولموقه دیس له لایه کی تریشه وه هه تا وه کو به نازادکردنی ری له و کۆمه کیانه بگریت که له ری ئه وروپاوه ده گه یشت به خاچه رسته کان له م نازاد سازییه شدا کۆمه لیک له زانایان به شدارییان کرد له پیشه وه یاندا القاضی الفاضل زانا جمال الدین عبداللطیفی کورپی شیخ ابی النجیب سه هره وه ردی و زانا ضیاء الدین عیسی هه کاری پاش رزگارکردنی عه ککاش، القاضی الفاضل هه ستا به گوپینی کلّیسه ی گه وره تیایدا بۆ مزگه وت و فرمانی دا به دروستکردنی مینه رو روگه پاشان نوێژی هینی تیادا کرا. له م باره یه وه ئیبن نه ثیر نه لّی: ئه وه یه که مین نوێژی جومعه بوو که له که ناری شامدا ئه نجام بدریت، دوا ی دهست به سه راگرتنی له لایه ن فره نه که نه وه^۲، له و کاته شدا زانا جه مال الدین عبداللطیف کورپی الشیخ ابی النجیب سه هره وه ردی ئه رکی پیشنوێژو وتاریبێژی گرته ئه ستۆ، پاشان سه لاهه دین دوا ی نازادکردنی عه ککا پۆستی وتار خوینو دادوه ری و چاودیری و وه ستان له شاری عه ککادا پێسپارد^۳، سه بارهت به زانا عیسی هه کاری ئه وه هه میشه هاو پیتی سه لاهه دین بوو له غزاو جهنگه کانیدا، هه ر بۆیه سولتان دوا ی فه تحی عه ککا سه رجه م خانوو که لوپه ل و دانه ویلّی سواره کانی داویه ی

^۱ البداية والنهاية (۵۹۶/۱۶).

^۲ الكامل في التاريخ، لة دور الفقهاء والعلماء في الشرق الأدنى، ل: ۱۴۴

^۳ دور الفقهاء والعلماء في الشرق الأدنى، ل: ۱۴۴

پېښه خشى نه مه ش وهك ريژلينايتيك بسوى وداننايتيك به پيگه و به شدارى له جهاددا دژ به خاچه رسته كانو له پيناو هاندانى زياترى بؤ به خشينو هه ولدان بؤ به جيپينانى هم نه ركه^۱.

هم هه لوښتهى سه لاهه دينيش ده ستيپيشه ريبه كه بوو كه كه س تيايدا پيشى نه كه وتبوو، هم له لاتشه پيچه وانهى نه و ده سته كه وتو فه يته بوو كه سه لاهه دين به سه ر سوپادا دابه شى كرد، سه رچاوه ئيسلاميه كانيش كوډه ننگ له سه ر به شدارى ژماره يه كه ي ژور زاناو شه رعناس له گه ل سه لاهه دپندا له نازاد كردنى به يتولمه قديسدا به پيى وتهى ميژوو نوسه كان: زانايان له ميسرو شامه وه به جورتيك روويان تيكردبوو كه هيچ زانانیه كه ناسراو نه بوو كه ناماده نه بيت^۲، شيخ أبو عومرى كورپى ابن قدامه ي مقدسى و موفق الدينى برآى ابن قدامه ش له ناو نه و كه سانه دا بوون كه به شداريان له م نازاد سازيبه دا كردو له زانا ژور ناوداره كان بوون^۳، ابن كثير نه لئ: نه وو براكه ي و خالوزا كه يان الحافظ عبدالغنى والشيوخ عمادى برآى له هيچ غه زايه ك دوا نه ده كه وتن كه سه لاهه دين بؤ سه ر ولاتى فره نجه كان نه نجامى بدياه، وه له فه تحى قودسو ناوچه كانى كه نارو شوينه كانى تريشدا ناماده بوون^۴، به لام سه لاهه دين له گه رمه ي خو شحاليډا به م سه ركه وتنه گه وره يه القاضى الفاضلى راويژكارو وه زيرى له بير نه كرد. كه نه خو شى بووه ريگر له به رده م ناماده بونيداو نه و كاته له ديمه شقدا بوو، نه وه بوو سه لاهه دين نامه يه كه ي بؤ ناروو مژده ي پيدا، له روانگه ي وشه كانى نامه كه شه وه نه و خو شه ويستى و ريژه ژوره مان بؤ دهرده كه ويټ كه سه لاهه دين هه يبووه بؤ هم قاضيه به ريژه و تيايدا به ناوات بوو كه نه و ناماده بوايه هه تاكوو خو شيه كه زياترو ته وا تر بوايه^۵.

دواى نه وه ي كه ه خواى گه وره به يتولمه قديسى له سه ر ده سته سه لاهه دين رزگار كرد له روژى هه ينى ۲۷ ره جبه ي ۵۸۳هـ / نوكتو به رى ۱۱۸۷زدا هه ستا به دابه شكردنى نه و مولكو سامانه ي كه له خاچه رسته كانه وه وه رگيرابوو له به رامبه ر رزگار كردنى گيانياندا به سه ر نه ميرو زاناو ناماده بوانى جه نكه كه دا، سه رجه ميشى سئ سه دو نه وه نده هه زار دينار بوو^۶، پاشان له خيوه ته كه يدا له دهره وه ي قودسدا دانيشت به و په رپى ته واضعو و شكوداريه وه له نيوان زاناياندا بؤ وه رگرتنى

^۱ دور الفقهاء والعلماء في الشرق الأدنى، ل: ۱۴۴

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۴۵، له: البداية والنهاية.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل ۱۴۶.

^۴ البداية والنهاية، ل (دور الفقهاء والعلماء المسلمين) وه

^۵ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ۱۴۷

^۶ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۴۷.

پیرۆزباییه کان به بۆنه‌ی ئەم فەتەحە مەزنەوه^۱. زانایان و شاعیرانیش هەستان بە پیرۆزبایی کردن لەسە لآحەدین بەچەند پارچە شعرێک کە تیایدا خۆشحالی خۆیان دەردەبەری بەم سەرکەوتنە مەزنە و لەنیوانیانیشیاندا شاعیری بەناویانگ القاضی ابن سناء الملک هەبوو^۲. شایانی باسە کە هەردوو قاضی الفاضل و محی الدین الذکی لەناو ئەو زانایانەدا بوون کە زۆر خۆشحال و شادومان بوون بە ئازادکردنی بەیتولموقه دیس و گەشبین بوون بەم کارە مەزنەو، پیرۆزباییان ئاراستە‌ی سولتان کرد ئەمەش لەهۆنراوەیەکی ابن الذکی دا هاتوو کە بەبۆنه‌ی سەرکەوتنی سە لآحەدین لەهینانی حەلەب بۆ ناو یەکییتی ئیسلامی لەسالی ۵۷۹ک/ ۱۱۸۳زادا وتووێتی:

وفتحکم حلبا بالسيف في صفر
مبشر بفتح القدس في رجب

ئەم دێرە شعرەش یەکیکە لەو رێکەوتنە سەرسۆرھێنەرانی کە روویداو پێشبینییەکی باشە کە ابن الذکی وتووێتی و تیایدا مژدە‌ی ئازادکردنی قودسی داوہ لەرەجەبدا، ویستی پەرەردگاریش وابوو کە مانگی رەجەبی سالی ۵۸۲هـ قودس رزگار بکریت دوا‌ی ئەو مژدە‌یە بە ۴ سال، رەنگە ئەم مزگینیی و مژدانەش پالئەریک بووبی ت بۆ سە لآحەدین بۆ هەڵدان و پەلەکردن لە ئازادکردنی بەیت لەمەقدیس. لەم کاتە پیرۆزەدا کە هاوکاتە لەگەڵ شەوی شەو پەرەوی و بلندبوونەو هەدا^۳. هەرۆه‌ها سولتان سە لآحەدین قاضی محی الدینی کوپی زەکی هەلبژارد بۆ وتاری هەینی وەک ریزو حورمەتێک بۆ ئەو دێرە شیعەرە‌ی کە پیشتر ستایشی سە لآحەدینی تیا کردبوو لەکاتی ئازادکردنی حەلەبدا، کە تیاشیدا مژدە‌ی ئازادکردنی بەیتولموقه قدیسدا لەرەجەبدا پێدابوو، هەرۆه‌ها لەبەر پلە و پابە‌ی خۆی و بێنەمالە زینستخاوە‌کە‌ی و راشکاوی و هەقخوازی و فەزڵ و لێهاتنەکانی لەبواری فیکه و ئەدەبدا، سەرباری ئەو‌ه‌ی کە بەهەرە‌یەکی کەم وێنە و شیوازیکی نایابی هەبوو لەوتارییژی و روزاندنی گۆییبستانیدا^۴.

لەم‌ه‌ی پێشەو هەدا گەورە‌ی ئەو رۆلەمان بۆ دەردە‌کە‌یت کە زانایان پێ‌ی هەستان لەکاتی ئازادکردنی بەیتولموقه دەسدا، کاتێ کەچوونە ریزی موحامیدە خۆبەخشەکانەو و لەهەموو لایەکەو بەریکەوتن بۆ هەلگرتنی چەک و شوینکەوتنی سە لآحەدین لەپێناو رزگارکردنی قودسی پیرۆز و ئاواتیشیان ئەو‌ه‌بوو کە پلە‌ی شەهید یان سەرکەوتن بەدەست بەینن: خوا‌ی گەورە‌ش

^۱ کتاب الروختین (۹۶۱۲).

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمین، ل: ۱۴۷.

^۳ دور الفقهاء والعلماء المسلمین في الشرق الأدنى، ل: ۱۴۹.

^۴ هەمان سەرچاوە، ل: ۱۵۰.

هه‌وله‌كانیانی به‌سه‌رکه‌وتن کۆتایی پێهێناو قودس و مزگه‌وتی ئه‌قسای گێریه‌وه‌ بۆ موسوڵمانان، به‌لام رۆلی ئه‌وان پاش ئه‌مه‌ کۆتایی پێنه‌هات، به‌لکو ئه‌م ئازادکردنه‌ پالنه‌ریکی به‌هێز بوو وره‌یانی به‌رز کرده‌وه‌ وه‌ک له‌ وتاره‌که‌ی قاضی ئه‌یبن ئه‌بی دا بۆمان ده‌رده‌که‌وێت که‌ هه‌ستا به‌هاندانی موسوڵمانه‌کان بۆ درێژه‌دان به‌جیهاد هه‌تاکو سه‌رجه‌م خاکی موسوڵمانان له‌ دوژمن پاک ده‌کریته‌وه‌، هه‌روه‌ها ئه‌مه‌مان له‌ ئاموزگارییه‌که‌ی زانا ئه‌یبن نه‌جاشه‌وه‌ بۆ روون ده‌بێته‌وه‌^۱، له‌و کرده‌وه‌ مه‌زنانه‌ی تریش زانایان له‌ به‌یتولمه‌قدیسدا له‌پاش ئازادکردنی پێی هه‌ستان، ئه‌وه‌ بوو زانا ضیاء‌الدین عیسی‌ی هه‌کاری پێی هه‌ستا کاتێ پهنجه‌ری ئاسنی بۆ (قبة الصخرة) دروست کرد بۆ پارێزگاری لیکردنی دوا‌ی ئه‌وه‌ی که‌ سوڵتان سه‌لاحه‌دین ئه‌و شته‌ ناره‌واو وینه‌و خاچانه‌ی ده‌ورو به‌ری لا‌برد^۲.

ده‌یه‌م: ئه‌هۆنراوه‌کانی شاعیران ده‌رباره‌ی ئازادکردنی قودس:

بۆ ئه‌م ئامانجه‌ مه‌زنانه‌ له‌سه‌رو به‌ندی ئه‌م سه‌رکه‌وتنه‌ مه‌زنه‌دا^۳ هۆنراوه‌ ده‌وتری.ت.

۱- ده‌گێزێنه‌وه‌ که‌ لاییکی موسوڵمان دیل بووه‌ له‌به‌یتولمه‌قدیسداو خه‌لکی دیمه‌شق بووه‌ چه‌ند دێره‌ شعریکی نووسیه‌وه‌ بۆ سه‌لاحه‌دین که‌ تیایدا بانگه‌یشتی کردووه‌ بۆ ئازادکردنی به‌یتولمه‌قدیس و تیایدا ده‌لێت:

يا أيها الملك الذي	لمعالم الصليبان نكس
جاءت اليك ظلامه	تسعى من البيت المقدس
كل المساجد طهرت	وأنا على شرفي منجس

۲- شاعیر الجیلانی ده‌لێت:

أبا المظهر أنت المحتي هدى	أخرى الزمان على حبر بخرته
فلو رآك وقد حزت العلامر	في قلة التل قضى كنه عبرته
ورآك وأهل القدس في وله	أبو عبيدة قدى من مسرته
غداة جزوا النواصي في قمامته	وأعوالوا بالتباكي حول صخرته
دارت بكك الملة الحسنى فنحن على	عهد الصحابة في استمرار مرته
وأنت كاسمك صديق وصاحبه	الملك المظفر سام في مبرته

^۱ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ۱۵۳.

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ۱۵۳.

^۳ واقدسا، (۳۴۲۱۱).

علا علي على إيثار نصرته
 وكم بعيد رأى الزلفي بهجرته
 ملك الفرنج أخيدت بين عترته أما رأيت
 حتى رمت كل ذي ملك بحسرتة
 وبات يطوي العدى في سد ثغرتة
 فاستفتح القدس محشوا بزمرتة
 بوقعة التل واستشرى بسورتة
 بدء النشاط عشيا مثل بكرته
 وقانص الجيش لا يحصى بقفرتة
 على البسيطة فتاح بشرته
 تحكي النبوة في أيام فترته

وفي السلالة عثمان سؤيده
 وكم لديك ذوي قربي رقوا
 يشبه القبح ما بين البيزة لقي
 معالي يوسف نسقت
 أضحي لنشر الهدى في فتح منهجه
 واستقبح الرجس ممنوا بمشهده
 لكن بأس صلاح الدين أذهلهم
 تعيا الجوارح و الفرسان وهو على
 يا فاتح المسجد الأقصى على بهم
 أبشر بملك كظهر الشمس مطلع
 حتى يكون لهذا الدين ملحمة
 ٣- أبو علي الحسن بن علي الجويني:

من شك فيهم فهذا الفتح برهان
 وقد مضت قبل أزمان وأزمان
 لها سوى الشكر بالأفعال أثمان
 صيدا وما ضعفوا يوما وما هانوا
 خوف الفرنجة ولدان ونسوان
 الإسلام يطوى ويجوى وهو سكران
 والإسلام نصاره صم وعميان
 بأمر من هو للمعوان معوان
 سمت لها همم الأملاك مذ كانوا
 فقال الناس داود هذا أم سليمان
 فظهرت منه أقطار وبلدان
 با أين والدهم بل أين مروان
 يبندهم من ملوك الأرض إنسان
 تنزلت فيه آيات وقرآن
 غدا يبرقعها شؤم و خذلان

جند السماء هذا الملك أعوان
 متى رأى الناس ما نحكيه في زمن
 هذي الفتوح فتوح الأنبياء وما
 أضحت ملوك الفرنج الصيد في يده
 كم من فحول ملوك غودروا وهم
 هذا وكم ملك من بعده نظر إلى
 تسعون عاما بلاد الله تصرخ
 فالآن لبي صلاح الدين دعوتهم
 للناصر ادخرت هذي الفتوح وما
 حباه ذو العرش بالنصر العزيز
 في نصف شهر غدا للشرك مصطلما
 فأين مسلمة عنها وإخوته
 وعد عما سواه فالفرنجة لم
 لو أن ذا الفتح في عصر النبي لقد
 يا قبح أوجه عباد الصليب وقد

خزنت عند إله العرش سائر ما
فإنه يبيحك للإسلام تحرسه
وهذه سنة أكرم بها سنة
يا جامعا كلمة الإيمان قانع من
إذا طوى الله ديوان العباد فما
ملكته وملوك الأرض خزان
من أن يضام ويلقى وهو حيران
فالكفر في سنة والنصر يقظان
معبوده دون رب العرش صليبان
يطوى لأجر صلاح الدين ديوان

٤- شاعير نقيب الأشراف بالديار المصرية النسابة الجواني ده لئيت:

أترى منا ما بعيني أبصر
القدس يفتح و الفرحة تكسر
بزواله ورزأها يتطهر
ير قبل ذاك هم عليك يؤسر
وعد الرسول فسبحوا واستغفروا
هو في القيامة الأنام الخشر
ماذا يقال له وماذا يذكر
فاروقها عمر الإمام الأطهر
ولأنت في نصر النبوة حيدر
يختال والدنيا به تتبختر
فارمح ينظم والمهند ينشر
العيون خواشع حيث الجباء تعفر
فيها السيوف فكل هام منير
تحدى نعالاً أو دماء تهدر
ولا عرج با لكنها تتعثر

٥- أبو الحسن على كويرى محمد الساعاتى ده لئيت:

عصفت به ريح الخطوب زعازعا
هو منقذ البيت المقدس بعدما
بيت تأسس بالسكون وإنما
أم شتت الأعداء وهي جحافل
أوتيت عزما في الحروب مسددا
أحسننت بالبيت العتيق ويثرب
فلقين طودا لا تخف أناته
طالت فما وجد الشفاء شكاته
عند الزحاف تحركات سكناته
عن شمل دين جمعت أشتاته
لازيغه يخشى ولا هفواته
ولك الفعال كثير حسناته

هذي سيوفك محرمات دونه

لبكائهن تبسمت جحراته

٦- نجم الدين يوسف بن الحسين بن المجاور ده لئيت:

الوقت أضيق من سماع قصيدة
الجلد في هذا الزمان مبين
بالنصر المهدي و الهادي إلى
المستعين بربه و الوائق
شدت قوى أركان ملة أحمد
ملك إذا أم الملوك جنابة
وإذا أتوا اسرى إلى ابوابه
مولى غدا للدين أكرم والد
عزل الفرنجة ثم ولى جيشة
قد أنصف التوحيد من تثلثهم
مغرى بتجريح الرجال لأنه
ملك له في الحرب بحر مفضل
عزم وحلم أنسيا ما كان من
يا صاح قل الإنكثير الكلب دع
القدس ما فيه لسرجك مطمع
والميجد الأقصى فعنه نقص من
واستفت نفسك فهي أخبث ناصح
واعجب لرمح بالرؤوس معمم
يا أيها الملك الذي لطباعه
لله يوم عروبة إذ أعربت
سنت سيوفك في الرؤوس ختانة
لآفاتهم وافت بأخذك منهم
أو ما رأى الأعلاج حين دعوتها
لم تستطيع عصيان أمرك بل أتت
فاستدع جارتها وثن بأختها

موسوعة بصفات أغيد أهيف
والهزل فيه مع الغواية مختلف
سبل الجهاد أبي المطفر يوسف
المنصور و المستظهر البر الوفي
وتجملت بجهاده في الموقف
لاذوا بأكرم من يؤم وأشرف
وقفوا بأعظم من يعول وأراف
حذب على أبنائه متزفر
أعظم به من صارف ومصرف
وأقام في الإنجيل حد المصحف
يروي أحاديث العوالي الرعف
فلذلك يقرؤه بسبعة أحرف
عزم ابن مرداس وحلم الأحنف
عنك الجنون وخذ مقالة منصف
كلا ولا نور الإله لمنطفي
وقع الدبابيس الأليمة تعرف
واترك متابعة اللجاج المتلف
واطرب لسيف بالدماء مغلف
وسيوفه خلقا رضى وتعسف
ساعاته هن نصرك المتعرف
ذهبت بجمهجة كل عالج اقلف
يا فافكم من حسرة وتأسف
بلسان سيف في الكريهة ملحق
منقادة طوعا ولم تتخلف
وكذاك حتى تأربعين ونيف

بشبا سنان أو بصفحة مرهف	ما للسواحل غير بحرك حافظ
فزها بثوب من علاك مسجف	هذا الطراز الأخضر استفتحته
وسرته من بعد طول تكشف	أحييت دين محمد وأقمته
من عامل وبمشراف من مشرفي	وضبطت ديوان الجهاد بعامل
وبناظر الرأي الذي لم يطرف	وبجهذ العزم الذي لا ينثني
واستاد فرضي جزية وموظف	فخذ الخراج من البسيط كلها
وابسط لرحمتها جناح تعطف	واقبض على دنيا بكف زهادة
وصدورها بك عن قليل تشتفي	جاءت جنود الله تطلب ثأرها
أن الإله بما تؤمله حفي	فانهض بها وتقاضى حقلك موقنا
يغشى الكريهو فوق كل مجفجف	هم فنية تأترك كل مجفجف
لابنطرون إليه من طرف خفي	قوم يخوضون الحمام شجاعة
تركوا ديارهم كقاع صفصف	إن صبحوا الأعداء في أوطانهم
الله در المصطفى و النصطفى	أنت اصطفيتهم لنصرة ديننا

جوانی ئەم ھۆنراو ھەيش تەنھا لە روون و ناسانی و یادەو ھەری راستگۆیانە و سۆزی گەرمیدا نییە، بە لکو لە گەڵ ھەموو ئەو ھەشدا تێروانیی موسولمانان پیشاندەدات لە مەغریبی ئیسلامیدا بۆ سەلاحە دین و ئەمەش بە لگە یە لە سەر ئەو ھێ کە جیھانی ئیسلامی لە و کاتەدا یە ک بوو ھو سنوورە دەستکردە سیاسییە کانی نیوان دەوڵەتە کانییش نابیتە ریگر لە بەردەم ئاویتە بوونی سۆزداری لە نیوان موسولماناندا، چونکە ئەوان لە ھەموو شوینیکدا ھاو بەشن لە ئازار و ئاواتە کانیاندا.

یازدەھەم: گەمارۆدانی صور:

لە سالی ٥٨٣ھ/ ١١٨٧زدا سەلاحە دین سەرکەوتنی مەزنی بە سەر خاچپەرستە کائدا بە دەست ھیتا، کە تیایدا دەستی گرت بە سەر زۆربە ی ناوچە کانی میرنشینی بەیتولمەقدیسدا، جگە لە شارێ صور میژو نووسە موسولمانەکان باسی ئەو ھە دەکەن کە شارێکی تۆکمە بوو لە نیوان دەریادا لە شیو ھێ کە شتیدا بوو ھیچ ریگایە ک نەبوو بۆ گەیشتن پێی لە و شکانییەو جگە لە یە ک ریگا نەبیت کە حەوت بورجی لە سەر بوو^٢، ئەمە جگە لە و شورا تۆکمە و بورجە بەرزانی کە پێپوو لە خاچپەرستە ھەلھاتوو ھەکان بە ھۆی ئەو پەنادانە ی کە سەلاحە دین بە خاچپەرستە کانی بە خشی

^١ صلاح الدين الأيوبي قاهر العدوان الصليبي، ل: ٢٥٨.

^٢ كتاب الروضتين (١١٩١٢)، صلاح الدين والصليبيون، ٢٢٩.

بهرامبر به بدهسته وه دانی شاره کانیان^۱، نه گرجی خاچپه رسته کان زوربه ی سهر کرده و فرمانده کانیان له جه ننگه کانیا ندا دژ به سه لآحه دین له ده ستدا بوو، به لام چند فرمانده یه کی تریان تیا دا هه لگه وت وه ک کونراد مونتفرات^۲ که ئیبن شداد ده رباره ی ده لئی: پیاویکی مه زن و خاوه ن رابوو زور به هیزو توند بوو له ناینداریدا^۳. کچه زا که ی (ئیبین الجوزی) ش وه سفی ده کات و ده لئی: پیاویکی نازاو توند بوو^۴.

ئه م کونرا ده ش بیان مه رکیز (وه ک سه رچاوه عه ره بییه کان ناوی ده بن) بوو به سه ر کرده ی خاچپه رسته کان و هه موو نه میرو سواره کانیان له ناو شاردا قابل بوون که بچنه ژیر رکیفیه وه و دان به ده سه لآتیدا بنین له بهرامبر به لئیندانی به به رگری کردن لییان و پاراستتیا ن له هیترشی موسلمانان، هه روه ها بریاریا ندا که ئه و مه رجان هه ره تبکه نه وه که سه لآحه دین له کاتی دانوستانه کاندا پیشنیاری کرد بوو، په له شی کرد له نار دنی وه فد بو ژوژئاوا^۵ نه وروپا^۶ بو داوا کردنی پشتیوانی و هه ستان به ئه رکی به رگری کردن له پاشماوه ی قه واره ی خاچپه رستی له ولآتی شامدا هه تا وه کو شالوی خاچپه رستی سییه م ده گاته به روه^۷، نه وه بوو سه لآحه دین ناچار بوو که ماروی یه که می له سه ر صور هه لئبگریت پیش نازا کردنی به یتولمه قدیس، کونرا دیش هه ولی دا بو به هیز کردنی ناماده کارییه کان و ناماده کردنی بو جه نگی چاوه روانکراو، بو ئه م مه به سه ش هه ستا به لیدانی خه نده قیک له لای روزه لآتی شاره که وه، که تا که لای وشکانی نه و شاره یه و به م پییه ش شاره که ی وه ک دورگه یه ک لیکردو شورا کانیشی زور توکمه کرد، کاتئ سه لآحه دین گه رایه وه بو گه مارو دانی له ۲۲ی ره مه زان/ تشرینی دوهم و گه مارو که ی به به رد باران کردنی شاره که له رییه مه نجه نیقیکه وه ده ست پیکردو موسولمانان کان جزره ها چه کیان به کار هیئا بو ده ست به سه راگرتنی به لام به بیئ سود، ئه م شاره توانی له بهرامبر هیترشه ده ریایی و وشکانییه کانی موسولمانان کاندا خو ی رابگریت، نه مه ش سه لآحه دینی ناچار کرد که په نا به ریته به ر شیوازی سیاسی بو به ده سه ته وه دانی شاره که، دیاره به سوده رگرتن له به دیلگیریانی (ولیه م) ی سییه می باوکی مونتفرات لای سه لآحه دین، نه وه بوو سه لآحه دین ویستی وه ک کارتی فشار به کاری به یئنی و هه ره شه ی

^۱ کتاب الروضتین (۱۱۹۱۲)، صلاح الدین والصلیبیون، ۲۲۹.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۹۸.

^۳ مرآة الزمان، ل: (صلاح الدین والعلیبیون)، ل: ۲۳۰.

^۴ الكامل فی التاریخ، ل: (تاریخ الأیوبیین)، ل: ۲۳۰.

^۵ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۰.

لهسیداره دانی کرد، به لام ئەم هه‌وله شکستی هینا له بهرامبەر هه‌لوێستی توندی کونراددا که رایگه یاند ئەو پێی خۆشه خۆی و باوکی سەر بپدرین نه‌وه که به شیک له‌و شاره بدات به ده‌سته‌وه، له بهرامبەر ئەم پێشهاته سیاسی و سه‌ربازیه‌شدا سه‌لاحه‌دین ناچار بوو که گه‌مارۆکه له‌سه‌ر صور هه‌لبگریت، له‌کووتای شه‌والی ٥٨٣ه‌ک/سه‌ره‌تای کانوونی یه‌که‌می ١٨٨١زدا ئەمه‌ش یه‌که‌م شکست بوو که سه‌لاحه‌دین تووشی ببیت له‌کاره سه‌ربازیه‌کانیدا. دای جه‌نگی حطین^١، چه‌ندین هۆکاریش هه‌بوون که رۆلیان بینی له‌هه‌لگرته‌ی گه‌مارۆ له‌سه‌ر صور که گرنگترینیان:

- باروێخی ده‌رونی سوپای ئەوی له‌بار نه‌بوو دای ئەوه‌ی دووچاری گرفت بوو له‌هه‌ولیدا بۆ نازادکردنی ئەو شاره.

- داواکردنی ئەمیره ده‌وله‌مهندو کۆمه‌ککاره‌کانی سوپا بۆ هه‌لگرته‌ی گه‌مارۆ له‌سه‌ر صور، چونکه له‌وه ده‌ترسان که سه‌لاحه‌دین داوای قه‌رزبان لیبکات بۆ سوپاکه ئەگه‌ر به‌رده‌وام بیت له‌سه‌ر گه‌مارۆکه‌ی. ئەمه له‌کاتیگدا بوو که پاری سه‌لاحه‌دین له‌گه‌ڵ پاری گه‌وره‌ فەرمانده‌کانیدا یه‌کی ده‌گرته‌وه، که پێیان وابوو پێویسته له‌سه‌ر گه‌مارۆدان به‌رده‌وام بن له‌گه‌ڵ داواکردنی قه‌رز له‌ده‌وله‌مهنده‌کان، به‌لام ئەوان تکای هه‌لگرته‌ی گه‌مارۆکه‌یان لیکرد.

- کرانه‌وه‌ی صور به‌پووی ده‌ریادا پاش شکسته‌یتانی ئەو ئابلقه‌ ده‌ریایه‌ی که سوپای میسری به‌سه‌ریدا سه‌پاندو به‌رده‌وامبوونی گه‌شتنی که ره‌سته‌و ئازوقه‌ بۆی.

- شلگیری سه‌لاحه‌دین له‌گه‌ڵ خاچه‌رسته‌کانی ئەو شارانه‌ی که ئازادی کردبوون، بواری پێدانیان بۆ کۆبوونه‌وه له‌صوردا ئەمه‌ش وری ئەوانی به‌رزکرده‌وه‌و هه‌موو یه‌کیان گرت بۆ به‌رگری کردن له‌و شاره.

- هۆکاره سروشتیه‌کان رۆلیان هه‌بوو له‌شکسته‌یتانی گه‌مارۆکه‌دا، چونکه زستانی ئەو ساڵه زۆر سادو ته‌ر بوو، بووه هۆی بڵاوبوونه‌وه‌ی نه‌خۆشی له‌ریزی سوپای ئەوییدا^٢.

میژوو نووسه موسولمانه‌کانیش نیگه‌رانی زۆر ده‌رئه‌پن بۆ شکست هینانی سه‌لاحه‌دین له‌نازادکردنی صوردا به‌لام میژوونوس ئین الأثیر که (به‌هێرش کردنه سه‌ر سه‌لاحه‌دین ناسراوه) به‌رپرسیاریتی ئەو شکسته‌ی که به‌سه‌ر موسولمانه‌کاندا هات ئەخاته ئەستۆی سه‌لاحه‌دین. به‌و پێیه‌ی که سه‌لاحه‌دین خۆی خاچه‌رسته‌کانی ئاماده‌کردو پاره‌و پیاوه‌کانی عه‌ککاو عه‌سقه‌لان و

^١ النوادر السلطانية، ١٣٨.

^٢ الحركة الصليبية (٨٤١٢) عاشور.

قودسو شوپنه کانی تری بۆ ناردن، ئەمەش بەهۆی زیاده پۆیی کردنیەوه لە لیبوردەیی بەرامبەر بەخاچەرستان^۱.

هەرچی کچەزاکە (ئەبن الجوزی) شە ئەوه پیتی وابوو کە سەلاحەدین ئەم هەلەیی لە دەست موسولمانان دا بەهۆی مۆلەتدانی بەرۆیشتنی خاچەرستان بۆ صورو لەدەرەنجامی ئەم کارەیی نەکوڵییەوه، پێویست بوو لەسەری داوای موسولمان بوونیان لێکات ئەگەر نا لەگەردنی بدانایە، هەرەک ئەمەیی چواندوو بەوهی کە لەجەنکی ئوحدو بەدردا روویدا، وادیارە ئەبن الأثیر بۆیە دابەزیووە سەر سەلاحەدین چونکە ئەو پەرورەدەکرایی بنەمالەیی زەنکیەو لەبیری نەچوو کە ئەو مولگیانی لەشامدا لەناو بردوو، دوریسش نییە کچەزاکە (ئەبن الجوزی) ش کەوتیبته ژێر کاریگەری (ئەبن الأثیر) هوه لەم رووداویدا^۲. لەراستیدا ئەو پلانەیی کە سەلاحەدین دایرشت، بریتی بوو لەپەنادانی خاچەرستهکان لەبەرامبەر بەدەستهوه دانی شارو قەلاکانیاندا، ئەمەش هەلی کۆنترۆڵکردنی زۆریەیی ناوچەکانی شانیشینی بەیتولمه قەدیس لەچەند مانگیکی کەمدا بۆ سەلاحەدین رەخساند، جگە لەچەند شوپنیکیی کەم کە صوریش یەکیک بوو لەوانە پاشان سەلاحەدین هیچ چاریکی تری نەبوو، چونکە ئەگەر بیویستایە لەرێی کوشتارو جەنگەوه دەست بەسەر ئەو شارانەدا بگریت ئەوه زۆری دەخایاند، ئەمە جگە لەوهی کە ئەو سیاسەتی خۆبەدەستهوه دان بەرامبەر بەپەنادانی بەکار هێناوه کە لەشەریعەتی ئیسلامیدا رێی پێدراوه^۳.

سەلاحەدین هەمیشەو بەدریژایی جەنگەکانی وا هەلسوکەوتی دەکرد کە لەلای هاوڵاتیانی پەسەند کراو بیتو بناغەیی دەولەتیک دابنیت کە هەردوو ئاین لەتەنیشت یەکەوه تیایدا بژین لەژێر سایەیی دەسەلاتی سولتاندا، نامانجیش تیکشکاندنی هێزی سیاسی خاچەرستهکان بوو نەک پاکتاوکردنی گاوریەکان^۴.

بەراستی هەلسوکەوتەکانی سەلاحەدین هەلقولایی رینماییه کانی ئیسلام بوو کاریگەری هەبوو لەسەر گەلان و سەرکرده کانی ئەوروپا و پیشەنگیکیی باش بوو بۆ موسولمانان^۵، نموونە یەک بو کە بۆ خەلک دەهینرتیەوه، خەلکی بەدل و شمشیری بۆ ئیسلام کەمەند کیش کرد، ئەمەش وایکرد

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۲۸.

^۲ الكامل في التاريخ، له (صلاح الدين والعلبيون)، ل: ۳۳۵.

^۳ صلاح الدين والعلبيون، ل: ۲۳۵.

^۴ صلاح الدين والعلبيون، ل: ۲۳۶.

^۵ صلاح الدين اليوبي، قلعي، ل: ۲۸۰.

له تشرشل كه ده‌باره‌ی بلیت: كه یه كیك بووه له‌گه‌وره‌ترین پاشاكانی دونیا، هه‌روه‌ها پالی به‌نوسه‌ری ئینگلیزی ری‌ده‌جاردوه نا‌هه‌تاكو بلی كه‌ئو: گه‌وره‌ترین پیاوه له‌سه‌ر روی زه‌وی^۱.

دوازه‌یه‌م: ته‌واو‌کردنی ئازاد‌ی‌سازی‌یه‌كان (فتوحات):

۱- **ئازاد‌کردنی كر‌كو شوپك:** كانت ستیقانی، فه‌رمان‌زه‌وای ناوچه‌ی پشت‌پویاری ئوردنی ته‌نیشت شانشینی به‌یتولمه‌قدیس له‌ناو‌ئو دیلانه‌دا بوو كه به‌فدییه ئازاد‌كران و داوای كرد له‌سه‌لاحه‌دین كه هفری كوپى ئازاد بكات كه فه‌رمان‌زه‌وای تیبنین بوو: سه‌لاحه‌دینش داواكه‌ی په‌سه‌ند كرد، به‌لام له‌به‌رامبه‌ر ئه‌وه‌دا داوای به‌ده‌سته‌وه‌دانی هه‌ردوو قه‌لاى كر‌كو شوپكى لیکرد كه سه‌ر به‌هه‌رئمه‌كه‌ی ئه‌و بوون، وادیاره كه ستیقانی رازی بوو به‌مه‌رجه‌كه‌ی سه‌لاحه‌دین، ئه‌ویش هه‌ستا به‌ئازاد‌کردنی كوره‌كه‌ی، له‌به‌رامبه‌ریشدا ستیقان داوای له‌و دوو قه‌لاپه‌ كرد خۆیان بده‌ن به‌ده‌سته‌وه، به‌لام ئه‌وان رازی نه‌بوون، ئه‌مه‌ش بووه هۆی گێپانه‌وه‌ی كوره‌كه‌ی بۆ زیندان، له‌به‌رامبه‌ر ئه‌م هه‌لسوكه‌وته جوانه‌یدا سه‌لاحه‌دین به‌هه‌لسوكه‌وتیكى جوانتر وه‌لامی دایه‌وه كه‌بریتی بوو له‌هه‌ستانی به‌ئازاد‌کردنی كوره‌كه‌ی، پاشان گه‌مارۆی هه‌ردوو قه‌لاكه‌ی داو گه‌مارۆكه‌ش زیاتر له‌سالتیكى خایاندو به‌رگریكارانی تووشی برسیتی و تینویتی كرد، به‌لام خۆیان به‌ده‌سته‌وه نه‌دا تاكو ئازوقه‌یان لێ‌پراو و لاخه‌كانیان سه‌رپه‌ری و ناو‌مید بوون له‌گه‌یشتنی كۆمه‌ك و هیچ بواریك بۆ ئارامگری نه‌مایه‌وه، ئه‌مه‌ش له‌مانگی ره‌بیعی یه‌كه‌می سالی ۵۸۴هـ/ ئایاری ۱۱۸۸م دا بوو.

۲- **ئاوردانه‌وه به‌ره‌و باکور:** پاش ئازاد‌کردنی ناوچه‌كانی باشوری ولاتی شام و په‌یوه‌ندی‌کردنی به‌ناوچه ئیسلامیه‌كانی تره‌وه له‌ئیله‌ی عه‌قبه‌وه له‌باشوره‌وه هه‌تاوه‌كو به‌بیروت له‌باكوره‌وه، جگه له‌صور پاشان سه‌لاحه‌دین روی كرده باکور بۆ ئازاد‌کردنی ناوچه‌كانی ژیر ده‌سه‌لاتی خاچه‌رسته‌كان له‌هه‌ردوو میرنشینی ئه‌نطاکیه‌و طرابلسدا، ریموندی سییه‌می فه‌رمان‌زه‌وای طرابلسیش له‌و ماوه‌یه‌دا به‌غهم و په‌ژاره‌وه كۆچی داویی كر، داوای هه‌لاتنی له‌جنگی حطین به‌ماوه‌یه‌کی كه‌م، دیاره مندالی نه‌بووه بۆیه وه‌سیه‌تی كرد كه‌كوره گه‌وره‌ی بوهموندی سییه‌می ئه‌میری ئه‌نطاکیه‌ بیته‌ جینشینی، به‌لام ئه‌م پێویستی به‌كوپی یه‌كه‌می هه‌بوو هه‌تاكو له‌ته‌نیشتوه‌وه بیته‌ بۆ به‌رگری كردن له‌ ئه‌نطاکیه‌كه‌و كورپکی تری نارد كه‌ئویش بۆه‌یموند بوو^۲، ئه‌وه بوو سه‌لاحه‌دین بقیعه‌ی رامالی داوای

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۸۲.

^۲ مفرج الكروب (۲۷۱۱۲)، تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۷۲.

نه‌وه‌ی کۆمه‌کی له‌شه‌نگاره‌وه پێی گه‌یشت پاشان هێرشی کرده سه‌ر قه‌لای کوردان (حصن الاکراد) له‌مانگی ره‌بیمی دووه‌م/ حوزه‌یراندا له‌و کاته‌شدا به‌ده‌ست داویه‌کانه‌وه بوو، به‌لام رووبه‌رووی به‌رگریه‌کی به‌هێزو قایمکاریه‌کی زۆر بوویه‌وه، بۆیه ده‌ستبه‌رداری بوو رووی کرده که‌ناره‌کانی طرابلس و نه‌نطاکیه‌و له‌مانگی جمادی یه‌که‌م/ ته‌مووزدا په‌لاماری انطروسی داو توانی بچێته ناویه‌وه به‌لام قه‌لاکه‌ی لێیاخیبوو، بۆیه فه‌رمانی دا به‌ناگر تێبه‌ردانی گونده‌که‌و هه‌مووی سوتاند^۱ پاشان گه‌مارۆی قه‌لای (حصن المرقب)ی داو نه‌یتوانی ده‌ستی به‌سه‌ردا بگریت، بۆیه رووی کرده بانیا سو له‌باکوپی میرنشینی طرابلس و نازادی کرد، پاشان چووه ناو میرنشینی نه‌نطاکیه، قه‌لای جبه‌ی که‌نار ده‌ریای کۆلترو لکردو، لاذقیه‌ش خۆی به‌ده‌سته‌وه دا که‌گه‌وره‌ترین به‌نده‌ری میرنشینی نه‌نطاکیه بوو، پاشان خاچه‌رسته‌کان به‌جێیان هێشت دای نه‌وه‌ی که نه‌یانتوانی به‌رگری لێبکه‌و قه‌لای بکسرا ئیل نازادکرد که‌ده‌که‌وێته سه‌ر رێگای حه‌ما له‌ته‌نیشت جبه‌^۲. پاش نه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دین رووی کرده ناوچه‌کانی ناوه‌وه والظاهر غازی کوپی که‌فه‌رمانپه‌وایی حه‌لب بوو له‌گه‌ڵ خۆیدا بردو په‌لاماری قه‌لای سه‌هه‌یۆنی ئیسبتاریه‌ی داو توانی ده‌ستی به‌سه‌ردا بگریت و هه‌ردوو پاسگای بکاس و شغریش خۆیان دا به‌ده‌سته‌وه که ده‌که‌وێته باکوپی رۆژئاواوه، له‌سه‌ر رووباری عاصی سرمین و برزیه که‌دوایه‌مین قه‌لایه له‌ به‌شی هه‌ره خواره‌وه‌ی رووباری عاصی^۳. به‌م نازادسازیا نه‌ش، توانرا ده‌ست به‌سه‌ر سه‌رجه‌م مه‌خفه‌ره‌کانی پێشه‌وه‌ی نه‌نطاکیه‌دا بگریت و ته‌نها قه‌لاکانی بغراس و دريساک مابون له‌باکویدا، نه‌وه‌بوو سه‌لاحه‌دین هێرشی بۆ کردن و دريساک که‌ده‌که‌وێته چیاکانی نه‌مانوس خۆی به‌ده‌سته‌وه‌دا که‌سه‌ر به‌داویه‌کان بوو و کۆنترولی نه‌وورێگه‌یه‌ی ده‌کرد که نه‌نطاکیه‌ی ده‌به‌سته‌وه به‌کیلیکیه‌وه^۴، به‌م شیوه‌یه سه‌لاحه‌دین توانی په‌رو بای هه‌ردوو میرنشینی نه‌نطاکیه‌و طرابلس بکات ته‌نها به‌نده‌ری سویدییه‌ی نه‌و دوو شاره‌ مایه‌وه و ئیسبتاریه‌ش توانیان پارێزگاری له‌هه‌ردوو قه‌لای نه‌کرا (کوردان) و مرقب بکه‌ن، داویه‌کانیش نه‌نظر طوسیان به‌ده‌سته‌وه بوو، ده‌ره‌نجامی نه‌و بارودۆخه‌ش که‌به‌سه‌ر نه‌نطاکیه‌دا بۆ هات

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۲۹.

^۲ تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۷۳.

^۳ تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۷۳.

^۴ تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۷۳.

هيموندى سڀيه م داواى ناشته وايى له سه لآحه دين كرد به مهرجى دان به هه موو ئه و ناوچانه دا بنى كه نازادى كردوه، سوپاى ئيسلاميش تووشى ماندبوون هاتبوو له ناكامى جهنگى به رده وام و هاتوچوى زوره وه، هر بويه سه لآحه دين داواكهى قبولكردو بۆ ماوهى ههشت مانگ ناگر به ستيكيان مؤر كرد،^۱ ئه م ناگر به ستهش هه لى ئاوڤدانه وه له باشور بۆ سه لآحه دين ره خساند، ئه وه بوو دواى ئه وهى كه به شيك له سوپاكهى مؤلتهدا په لامارى هه ردوو قه لآى داويهى له صفدو ئيسبتاريه له كوكددا داو توانى دهستان به سه ردا بگريته ئه مهش له هه ردوو مانگى شوالو ذى العقهدهى ۵۸۳هـ / كانونى يه كه مى ۱۱۸۸ز و كانونى دووه مى ۱۱۸۹ز دا بوو.

سيازدهيه م: ئيمه بۆ مانه وه له ديمه شقدا دروست نه كراوين:

به لكو بۆ په رستش و جيهاد كردن له پيناو خوادا دروست كراوين: له سالى ۵۸۴هـ دا سه لآحه دين هاته وه بۆ ديمه شق دواى گه رانه وهى له غه زاو له ره بيعى يه كه مدا گه شته وه ديمه شق و موسولمانه كانيش به هاتنى زۆر خۆشحالبوون و شاربان رازانده وه مزگينيان دها به يه كتر، الصفى كوپى القابض) بريكارى خه زينهش هه ستا بوو به بنيا تنانى كۆشكىكى گه وره له قه لادا كه به سه ر الشرف القبلى دا ده روانى، سه لآحه دينيش لى توپه بوو و له پۆسته كهى لايداو وتى: ئيمه بۆ مانه وه و نيشته جيپوون له ديمه شقدا دروست نه كراوين، به لكو بۆ به ندايه تى و تيكۆشان دروستكراوين.^۲ ئه م كارهش تۆ كردوته مرؤف سارد ده كاته وه له و ئامانجهى بۆى دروستكراوه.^۳ له راستيدا ئه و بىرو باوه ربه ئيسلاميه دروستهى كه ئوممته له پيغه مبه ره وه (ﷺ) فيرى بوو باالى كيشابوو به سه ر هه لسوكه وت و ويست و حه زه كانى سه لآحه ديندا، هه ر بويه ئه م وته يهى فه رموو كه شياوى ئه وه يه به ئاوى ئالتون بنوسريته وه " ئيمه بۆ به ندايه تى و تيكۆشان دروستكراوين"، به راستى يه كتا په رستى ده رونى پا ككردبووه وه له ئاره زوو ئاژاوه و كاريگه رى شه يتان و به هۆى باوه رپى به هيزو تيگه يشتنى قوليه وه بۆ ئاينه كهى روبه رووى ئه ستيه ناسه كان بوويه وه كه هۆشداريان دا له نازادكردنى به يتولموقه ده سو پييان وت: قودس نازاد ئه كه يت و چاو يكت له ده ست ده ده يت، فه رموى: رازيم نازادى بكه م و كو پريم، ئه وه بوو توانى رزگارى بكات پاش نه وه د سال

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۵۲ - ۱۵۴، تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۷۴

^۲ البداية والنهاية (۶۰۴/۱۶).

^۳ حياة صلاح الدين، محمود شلبى، ل: ۱۱۱

داگیرکاری له لایەن فرەنجه کانه و^۱ قسه پرو پوچه کانی ئەستێره ناسه کانی بە درۆ خسته وه، چونک
 ئەو ته نهها گوتی بۆ بانگه وازی خواو پیغه مبهرده گرت (ﷺ)^۲. زمانحالیشی ئەم وته یه ی شاعیر بوو:

وما زادنی عزاً وتیها   وکدت بأخصی أطالشریا

دخولي تحت قولك یا عبادي   وأن صیرت أحمد لی نبیا

چوارده یه م: کۆچی دوایی نوسامه ی کۆری مونقییز:

له سالی ۵۸۴ کدا زانی گه وره و سوار چاکی شام مجد الدین مؤید الدولة أبو مظفر أسامه ی ئەمیر
 مورشدی کۆری مقلدی کۆری نصری کۆری منقذی کنانی شه یزه ری کۆچی دوایی کرد^۳، الذهبی
 ئەلئ: ماوه ی نه وه دو حهوت سال ژیاو له مانگی ره مه زانی سالی ۵۸۴ هـ^۴ دا له دیمه شق کۆچی دوایی
 کردو چه ند هۆنراوه یه کی هه یه له ستایشکردنی سه لاهه دین له وانه:

والناصر الملك المتوج ناصري	وعلاه قد خطت كتاب أماني
قد كنت أرهب صرف دهري قبله	فأعاد صرف الدهر من أعواني
أنا جاره ويد الخطوب قصيرة	عن أن تنال مجاور السلطان
ملك يمن على أسارى سبيه	فيعيدهم في الأسر بإحسان
خضعت له صيد الملوك فمن برى	أقلامه غرر على التيجان
ملا القلوب محبة مهابة	فخلت من البغضاء و الشان
لي منه إكرام علوت به على	زهر النجوم .. ونائل أناني
قرن الكرامة بالنوال مواليا	فعبزت عن إحصاء ما أولاني
فنداه أخلف ما مضى من ثروتي	وبقاؤه عن أسرتي أسلاني
فلأهدين إلى علاه مدائنحا	تبقى عن الأحقاب والأزمان
مداحا أفوق بها زهيرا مثلما	فاق المليك الناصر ابن سنن
يا ناصر الإسلام حين تخالت	عنه الملوك ومظهر الإيمان
بك قد أعز الله حزب جنوده	وأذل حزب الكفر والطغيان
لما رأيت الناس قد أغواهم	الشیطان بالإلحاد والعصيان

^۱ الحروب الصليبية موافق وتحديات، ل: ۹۹

^۲ الحروب الصليبية موافق وتحديات، ل: ۹۹

^۳ سير أعلام النبلاء (۱۶۵/۲۱).

^۴ هه مان سه رچاوه (۱۶۵/۲۱).

جردت سيفك في العدا لا رغبة
فضربتهم ضرب الغرائب واضعا
وغضبت الل الذي أعطاك
فقلت من صدق الوغى ووسمت
ويدلت أموال الخزانين بعدما
في جمع كل مجاهد ومجالد
من كل من يرد الحروب بأبيض
ويخوض نيران الوغى وكأنه
قوم إذا شهدوا الوغى قال الورى
لو أنهم صدعوا الجبال لززعوا
فهم الذخيرة للوقائق بالعداء
والسعد يشهر الصوم فهو مبشر
في دولة عمت بنائلها الورى
حدث على طول عمري المشيبا
لأبي حبيب إلى أن لقيت
سمعت صروف الدهر قول العاتب
وتجافت الأيام عن مطلوبه
هو من عرفت فلو عصاء نهاره
وإذا سطا أضحت قلوب عداته
وإذا سرى خلت البسيطة لجة
ملك القلوب محبة ومهابة
تهن يا أطول الملوك يدا
تهن وذكرنا من ذلك الشكر
لا تستقل الذي صنعت فقد
وحبست أرض العدا و أفنيت من
وما رأينا غزا الفرنج من
فسر إلى الشام فالملائكة

في الملك، بل في طاعة الرحمن
بالسيف ما رفعوا من الصليبان
فصل الحكم غضبة نائر حران
من نجى الفرار بضله وهوان
هرمت وراء خواتم الخزان
ومبارز ومنازل الأقران
عضب ويصدر وهو أحمر قان
طمآن خاض موارد الغدران
ماذا أتى بالأسد من خفان
أركانها بالبيض والخرصان
ولفتح ما استعصى من البلدان
لعلاك بالتأييد والغفران
فدعا لها بالخلد كل لسان
وإن كنت أكثرت فيه الذنوبا
بعد العدو صديقا حبيبا
وتجنبت حرب المليك الحارب
ومراة أكرم به من طالب
لرماه نقع جيوشه بغياب
تلوى كمحراق ردى ومواهب
أمواجها بيض و بيض قواضب
فاقتادها طوعا بهية غاضب
في يسط عدل و سطوة وندى
في الدنيا ومن ذلك الجنان غدا
قمت بفرض الجهاد مجتهدا
أبطاهم ما يجاوز العدا
الملوك فب عقر دارهم أحدا
الأبرار تلقاك ملتقى حمدا

تصلح بالعدل منه ما فسد	فهو فقير إليك يأمل أن
الناصر كما في كتابه وعدا	والله يعطيك فيه عاقبة
العدل و أعطاك ما ملكت سدى	فم حياك الورى و أهلك
على مصر ظلماء الضلالة سرمد	فم أنت إلا الشمس لولاك لم تزل
كما كان لما أن طغا وتمردا	وكان بها طغيان فرعون لم يزل
وأرشدتهم تحت الضلال إلى الهدى	فبصرتهم بعد الغواية و العمى
العلياء للملك الهمام الناصر	قال للملوك تزحزحوا عن ذروة
طلق الحيا في القنا المتشاجر	يعطى الألو ف ويلتقيها باسم

نوسامه‌ی کوپی مونقیزیش یه کیك بوو له که سه به ته مه نه کان و ته مه نیکی نۆدو پې پیاوه تی و داستان و نه هامه تی به سه ربردوه، ناماده‌ی شالاهه خاچپه رسته کان بوو بۆ سه ر ولاتی شامو له بزوتنه وه‌ی جیهادو تی کو شانداندا دژ به خاچپه رستان و له پیناو رزگارکردنی خاکی موسولماناندا له شیزه رو شوینه کانی تردا له ژیر نالای زه نکیه کانداندا به شدار بوو، هه روه ک بۆلی هه بوو له ژیانی سیاسیدا له رۆژگار هه کانی شهرو ناشتیدا پاش سه رده می زه نکو و له کۆتایی سه رده می فاتمییه کانداندا که له سه رده سستی سه لاحه دین روختنارون میسرو شامی له ژیر سایه‌ی دهوله تیدا کۆکرده وه، وهک زه مینه سازییه ک بۆ رزگارکردنی قودس، نه وهش سوپاس بۆ خوا به دی هات، به کۆچی دواپی نوسامه‌ی کوپی مونقیزیش دواپن لاپه ره‌ی میژوی بنه ماله‌ی مُنقذ له شامدا پیتجراهیه وه، ونیبن عدییم به وه وه سفی ده کات که نه میریکی پیاوچاک و نه دیب و شاعیریکی به جهرگ بووه چه ندین نوسراوو کتیبی به نرخ و هه لوئیستی به ناوبانگو چاکه‌ی تۆمارکراوی هه یه، ونیبن تغری بریدیش ده لئ: ده ستیکی بالای هه بووه له نه ده بو نوسین و شعرداو سواریکی ژیرو کارساز بوو بیست هه زار دیر شعرى جاهیلی له بهر بوو^۱.

پازدهیه م: گرنگترینی وانهو په نندو سووه کان:

له روانگه‌ی سه رنجدانى نه م روداوانه‌ی پیتشه وه ناشنا ده بین به چه ندین په نندو وانه که بۆ ژیانی هاوچه رخان گرنکن له وانه:

۱- گرنگی زانا خوا ویسته کان بو هوشیارکردنه وه‌ی نوممه ت: نه ته وه‌ی نیسلام نۆر پتویستی به که سانیک هه یه که له خوی غه فله ت به ناگای بینن و له نه زانی رزگاری بکن، نه و خیترو کاره که ورانه ش که له سه ر ده سستی سه لاحه دین به دیهات یه کیك له هۆکاره کانی هه ستانی زانایان

^۱ اوسامة بن منقذ والجديد من آثاره وأشعاره، ل: ۱۳۵.

بوو به په روه رده ناراسته و فیزکردن و ریښوینی خه لک، چونکه روئی گه وره و مه زنی زانا
 خواویسته کان بریتیه له پاککردنه وهی بیرو باوه پری خه لک له بیرو بوچونه نارپه او شته پرو
 پوچ و هاوه لگه ریبه کان (شرکیات) و پالفته کردنی سوننه له و شتانه ی که پیوه ی لکاوه و
 پاککردنه وهی میژووی ئیسلامی له وناژاوانه ی که تئیکه و توه، له پینا و دهرخستنی رووی
 جوانی نوممه تی مه زنه ی ئیسلام و دهرهینانی په ندو سود وهرگرتن لئی، پاکتاو کردنی فیه
 له و شته داهینراو نار واکان و پالفته کردنی مه وعیزه و و تاریخ له و ئیسرا ئیلیات و شته پرو
 پوچ و چیروکه هه لبه ستراوانه ی که پیوه ی لکینراوه و په روه رده کردنی هم نه وه یه له سهری،
 نه مه یه بنه ماکانی چاکسازی بو هر بوژانه وه و رابونیک، له سهر زانایانی به ریژیش پیویسته
 که په روه رشیاران ریتمایمی بکن بو چاکسازی کردن له پروگرامه کانی په روه رده و فییزکردندا
 له پینا و ناماده کردنی پیگه یانندنه وه کان له سه رخوشه ویستی جهاد و تیکوشان و نه بی
 میژووی سهر کرده مه زنه کانی هم نوممه تیان بخنه پیش چاو، که بی باوه پانیا و پرکردبو،
 له و سهر کردانه ش خه لیفه کانی راشدین و أبو عبیده و معاذو خالیدی کوپی و ولیدو مننی ی
 کوپی حارثه و نورالدین و صلاح الدین و قطزو بیبرس و نه بی جهنگه یه کلاکه ره وه کانی
 ئیسلامیان به وانه پیوتریته وه بو هاندانیا ن له مندالیه وه بو خوشویستنی هه و لدان و
 ماندوبوون له پینا و ناینه که یاندا، هه روه ها له سهر زانا به ریژه کان پیویسته که فرمان
 به چاکه و ریگری له خرابه بکن و رویه روی شه پو دابه زینی و ره و ساردبوونه وه ببنه وه، نوممه
 بیارینن له وهی که خه لکانی خرابه کاریان پی بکات، پیویسته زانایان لاری و خوارو خییچی
 نوممه تی و سهر کرده کانیان راست بکنه وه که ستم کارو یاخی و نزم و لاوازیشیا ن تیا یه،
 شلگیری خه زنه کردن له جدیدیه تی خوی هه ندیکیا نه و ستمه کاری و را کردن له دادگه ریش
 به شیکیا نی گرتوه ته وه، هه روه ک تیا یاندا یه که فرمان به خرابه و ریگری له چاکه ده کات،
 هه رگیز قودس ناگه ریته وه هه تا وه کو زانا خواویسته کان ربه رایه تی کاروانی نوممه تی نه گرنه وه
 ده ست و فرمانپه واکانیا ن به ره و چاکه نه بن.

۲- په روه رده کردنی نه وه کان له سهر بیرو باوه پری نه هلی سوننه تی و جه ماعه تی؛ بانگخوازان بو
 ئیسلام و تیکوشه ران بو رزگار کردنی قودس و نه قسا نه ه بی هه ستن به په روه رده کردنی نه وه ی
 سهر که وتن له سهر نه و بیرو باوه پری که پیغه مبه ر (د.خ) و هاوه لانی له سهر بو، بیرو باوه پریان
 پالفته بکن له و شتانه ی که لئی نیشتوه وه ی لکاوه له شتی نارپه او پرو پوچ و
 هاوه لگه رانه وه داهینراو، خوی گه وره له پیشه و مالکی کوپی نه نه س رازی بیت پیشه وای دار

الهجره كه فەرمووویەتی: ئەوە كانی داها تووی ئومەت بە هیچ شتێك چاك نابن جگە لەو هی كه پێشینان پێی چاك بوون، وتەى ئەو كه سەش چەند جوانە كه وتووێتی: دەولەتی ئیسلام لە دلتاندا بەرپا بكەن، لەسەر زەویدا بەرپا دەبێت، دیارە قودس لەسەر دەستی بیدعە چیه فاطمیە كان رزگاری نەبوو، لە دەستیش نە درا هەتاوێكو وەلاو ئینتەما بۆ ئیسلام لە دەست درا، پیاوانی شوێرشى عەرەبیش بوونە هاوپەیمانى ئینگلیزه كان لە دژی توركە موسولمانە كان، قودسیش لە دەست نە درا هەتاوێكو خەلكى لە راستە شەقام لایان نە داو كه شتیوانە كان ئیسلامیان لە مەملەتێكە دوور خستەو. مەحالیشە قودس لەسەر دەستی خەلكانیك ئازاد بكریت كه جێبو بە هاوێ لانی پێغەمبەر دە دەن و بە بێ باوەرپیان دە زانن و تانە لە بنەما نە گۆرە كانی ئیسلام دە دەن ئە وان و ئە وانەش كه هاوشیۆه یانن چەند خەنجەرێك بوون كه لە پشتهو لە ئومەت دران، خۆی گەرەش دلی كه سانێك گوشاد دەكات كه راستگویی نیرادەو راستی رییازو یەكتاپەرستی تەواوی تیادا بە دی بكات^۱.

۳- **ساغكردهوێ وەلاو لایەنگری بۆ خواو پێغومبەر و باوەرپاران:** ئەمە مەبەستی سەرەکییە و دەبێ دوو نزیك و گەرەو بچوکی ئەم ئومەتە بیزانیت، رقبوونیش لە جوله كه و گاور بە پلەى یەكەم لە بەر بێ باوەرپیانە و دوو مەیش لە بەر ئەو هی خاك و ولاتیان داگیر كردوین، لیدوانی سەر كرده كانیشیان بە لگەیه لەسەر ئەو هی كه جەنگی نێوانمان ئاینیه، بۆ نمونە دەسە لاتداری ئەمریکا لە روانگە یەكی ئاینی تەوراتیه وە جوله كه یان خۆش دەوێت، ئە وان تەورات بە پیرۆز دە زانن "العهد القديم" وەك چۆن ئینجیل "العهد الجديد" بە پیرۆز دە زانن، دروست كردنی ئیسرائیل و پاراستنیشی لەسەر بنەمای پابە ندبوونیکی ئاینی لە لایەن ئینگلتە راو ئەمریکاوە بنیاتنراو، جا شورە ییە بۆ ئەم ئومەتە كه كاروباری خۆی و رۆلە كانی و سامان و خاکی بداتە دەست دۆژمانی، هەر وەها شورە ییە بۆ ئومەت كه لە ئیسلامە كه ی هە لگەر پێتە وەو لە بەر دەم زبڵدانی بیری یۆنانی و رۆمانیدا چۆك دابدات، چونكه سوال كردن نەنگیه بۆ دەوڵە مەند^۲. سەر كرده كانی ئەمریکا ش باسی ئەو هیان كردووه كه ئیسرائیل چی دەگە یە نیت بۆ ئە وان، رۆژنامە ی هیرالد تریبیونی نیو دەوڵە تی راپۆرتیکی تاییبە تی بلاكورده وە لە ژمارە (۳۵۸۱۸)یدا لە بەر واری ۱۹۹۸/۴/۲۹ دا تیایدا وتە ی دە لە سەر كرده كانی ئەمریکا ی لە ماو هی پەنجا سالی یە كە می دروست بوونی ئیسرائیلدا

^۱ واقدساە (۳/۵۲۱-۵۲۳).

^۲ واقدساە (۳/۴۹۴).

بلاؤكرده وه تيايدا هه موويان پابه ندبوونيان به پاراستنى ئاسايشى ئيسرائيله وه دوپات ده كه نه وه، رۆژنامه كەش له ليدوانتيكيدا نووسيبوو: له سه ربه خۆيى ئيسرائيله وه له سالى ۱۹۴۸ وه هه تاكو ئيستا ئيسرائيل پيگه يه كي تايبه تي هه بووه له دلن سه رۆكه كانى ئه مريكادا وه هه موو ئيداره كاندا سه رۆك دانى به وه دا ناوه كه پاراستنى ئاسايشى ئيسرائيل زۆر گرنگه بۆ به ده ستهينانى ئاماچه نه ته وه يه كانى ئه مريكا^۱. بيل كلنتون ئه لئ: ئه مريكا و ئيسرائيل به لئيننامه يه كي تايبه ت پيگه وه يان ده به ستئ و په يوه ندييه كانيان بئ وئنه وه گه نن، چونكه ئيسرائيليش به هه مان شيوه ي ئه مريكا ديموكراسيه تيكي به هيزى تيدايه وه ك هئمايه ك بۆ ئازادى و گولزاريك بۆ سه ربه خۆيى و په ناگه يه ك بۆ سته م ليكراوو چه سينراوان.

جوړج بوش: ئه مريكا و ئيسرائيل بۆ ماوه ي چل سال به هره مه ند بوون له دؤستايه تيبه كي بنياتنراو له سه ر ريزگرتنى دوو لايه نه، پابه ند بوون به بنه ماكانى ديموكراسى و، به رده وامبوونيشمان له گه پان به دواى ئاشتى له رۆژه لاتى ناوړاستدا هه لقولاوى ئه و راستيبه يه كه په يوه ندى نيوان هه ردوولامان هه رگيز جيا بوونه وه هه لئاگرئت.

رؤنالد ريگان: پياوو ئافره ته ئازديخوازه كانى ئيسرائيل هه موو رۆژئ ئازايه تي وه هيزى بيرو باوه ريان دووپاتده كه نه وه، به گه رانه وه بۆ سالى ۱۹۴۹ از كاتئ ئيسرائيل پهيدا بوو، ره خنه گران پتيان وابوو كه ئه م ده وله ته ناتوانيت به رده وام بيت، به لام ئيستا كه س گومانى له وه دا نيبه كه ئيسرائيل زهوى ئارامى و ديموكراسيه له ناوچه ي سته مكارى و پشئويدا.

جيمى كارتەر: مانه وه ي ئيسرائيل ته نها مه سه له يه كي سياسى نيبه، به لام ئيلتيزامتيكى ئه خلاقيه، ئه مه ش ئه و باوه ربه به هيزه يه كه ده مه به ستيت وه به ئيسرائيله وه، ئه و باوه ربه ي كه زۆرينه ي هه ره زۆرى خه لكى ئه مريكا هاوبه شن له گه لئما تيايدا، له راستيدا ئيسرائيليكى به هيزو ئارام ته نها بۆ ئيسرائيليه كان جئى بايه خ نيبه، به لكو ئه وه جئى بايه خى ئه مريكا وه مو جيهانى ئازاديوخازه^۲.

جيرارد فۆرد: پابه ندبوونم به ئاسايش و داها تووى ئيسرائيله وه له سه ر چه ند بنه مايه كي سه ره كي بنياتنراوه، له هه مان كاتدا بايه خدانتيكى كه سى تايبه ته وه ك كه سيكى رۆشنبير، هه روه ك رۆلشمان

^۱ واقدساره (۳/۴۹۴).

^۲ واقدساره (۳/۴۹۲).

له‌پشتگیری کردنی ئیسرائیلدا سه‌روه‌ریه بۆ کلتوری نیشتمانیمان^۱. ریتشارد نیکسون: ئه‌مریکه‌کان سه‌رسامن به‌وگه‌ی که بیابان هه‌لده‌که‌نئو ده‌یکات به‌باخچه، له‌راستیدا ئیسرائیلیه‌کان سه‌لماندیان که ئاویه‌تی و نیشتمانه‌ره‌وه‌ری و میسالیه‌ت و تامه‌زرۆی ئازادییان تێدایه، ئه‌مه‌م بینیه‌وه‌ باوه‌ری ته‌وام پێی هه‌یه^۲.

چۆن که‌نه‌دی: ئیسرائیل بۆ سپینه‌وه‌و نه‌مان دروست نه‌بووه، به‌لکو ده‌مینیته‌وه‌ گه‌شه‌ ده‌کات، چونکه‌ ئه‌و له‌دایکبووی ئاسایشه‌و ولاتیش بۆ مرۆفه‌ ئازاکانه، به‌درۆ ده‌سه‌ ناروخیت یاخود به‌روخاندنی وه‌ی ناروخیت، چونکه‌ ئه‌و هه‌لگری قه‌لغانی دیموکراسیه‌و شمشیری ئازادی هه‌لکێشاوه^۳.

دوایت نایزنه‌هاوه‌ر: هیزه‌کانمان پاشماوه‌ی گه‌لی جوله‌که‌یان له‌ئه‌وره‌پادا رزگار کردله‌پێناو ژیانکی نوێ و هیوایه‌کی نوێ له‌سه‌ر زه‌ویه‌کی نوێ‌داو ئیمه‌ له‌گه‌ڵ هه‌موو ئه‌و پیاوانه‌داین که‌خواه‌نی ئیراده‌یه‌کی راستگۆیانه‌و سلۆ ئه‌نێرم بۆ ئه‌و ده‌وله‌ته‌ ساوایه‌و هیوا‌ی سه‌رکه‌وتنی بۆ ده‌خوازم^۴.

هاری ترومان: باوه‌رم به‌ئیسرائیل هه‌بووه‌ پێش دروستبوونی، هه‌روه‌ک چۆن ئیستا باه‌رم پێی هه‌یه‌و دلنیام که‌ ئاینده‌یه‌کی پرشنگذاری له‌به‌رده‌م دایه، نه‌ک له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌نه‌ته‌وه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ و نوێیه، به‌لکو وه‌ک به‌رجه‌سته‌کاری میسالیاته‌ مه‌زنه‌کانی شارستانییه‌که‌مان^۵.

۴- **یه‌کیته‌ی ئوممه‌ت له‌سه‌ر بنه‌مای یه‌کیته‌ی بیرو باوه‌ر:** خوای گه‌وره‌ ئه‌فرموئ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُنْيَانًا مَّرْصُوعًا﴾ (الصف: ۴)، واته: به‌راستی خوا ئه‌و که‌سانه‌ی خۆش ده‌وێت که‌ ده‌جه‌نگن له‌پێناو رێبازی خودادا به‌یه‌ک ریزو پارچه‌و یه‌ک دل هه‌روه‌ک کۆشکیکی به‌رزی قایمی دارێژراو به‌قورقوشم. (ته‌فسیری ئاسان ل ۵۵۳) نه‌ته‌وه‌ی یه‌ک ریز به‌هیزتره‌ له‌کاتی روبه‌روبوونه‌وه‌دا له‌چه‌ند به‌ره‌یه‌ک که‌ هه‌لبه‌ودابه‌زی تیا‌دا بیته‌و به‌رژه‌وه‌ندی کاتی کۆیان بکاته‌وه، ئه‌وه‌ سوننه‌تی خوایه‌ له‌ژياندا کاتی ئوممه‌ت یه‌کده‌گریته‌ له‌سه‌ر بنه‌مای بیرو باوه‌ر ئه‌وه‌ به‌هیزتره‌ سه‌رفرازتره‌ هه‌رچه‌نده‌ ژماره‌شی که‌م بیته‌ ئه‌مه‌ش

^۱ و اقدس‌اه (۴۹۲/۳)

^۲ و اقدس‌اه (۴۹۲/۳)

^۳ و اقدس‌اه (۴۹۲/۳)

^۴ و اقدس‌اه (۴۹۲/۳)

^۵ و اقدس‌اه (۴۹۲/۳)

له ره وتی میژووه ده رده که ویت: چند جیوازه نه و کاروانه ی که ناره زوو و بچونی مرؤف ناراسته ی ده کات له گه ل کاروانیکدا که بنه ما خواپیه کان ناراسته ی بکن، چند جیوازه نه و نوممه ته ی که ریباری په روه ردگار ری روناک ده کاته وه له گه ل خه لکانیکدا که ناره زوو تروسکاییه کیان پیده داتو پاشان ده کورئته وه، دیاره به یه ککه یشتن له جه نگی یه کلاکه ره وه له گه ل شیعه ی رافیزه دا نه وه به دینا هینیت، چونکه سه لآحه دین ده وله تی فاطمی له ناو بردو پاشان توانی به یتو لمقدیس زرگار بکات دوی له ناو بردنی بیری شیعه گه ری رافیزر، میژوش رولی شیعه ی رافیزه مان پیشان ده دات له ناپاکی نواندن به رامبه ر به نوممه ت و کوشتنی تیکوشه رانی و کۆسپ خستنه سه ر ری بزوتنه وه جیهادیه کان دژ به خاچهرستان به درئیژی میژوی نیسلامی، له میژوی نویشدا له گه ل نه مریکادا بوونه هاوپه یمان له سه ر حسابی نه فغانستان و عیراق و به رژه وه ندیه مه زه بیه کان له سه روی هه مو شتیکه وه دانا، له راستیدا خه لکانی بیدعه چی وه ک دوپشک وان و سه رو جه سته یان له خاکدا ده شارنه وه و کلکیان ده ردینن هه رکات توانایان هه بوو پیته وه ده دن، خه لکی بیدعه چیش به هه مان شیوه ن، له ناو خه لکیدا خویان ده شارنه وه، به لام هه ر که بواریان بۆ ره خسا هه ولی به دیهینانی نامانجه گلاوه کانیان ده دن^۱.

۵- رووبه رووبوونه وه له ژیر نالی نیسلامدا: نالی نیسلام ژیان و نومیدو نووری چاوو دیده مانه، تاکه نالاشه بۆ جه نکه کانی داهاتومان، له راستیدا جوله که و گاوره کان به ته ورات جه نکیکی نابینیمان له دژ به رپا ده کهن له ژیر دروشمی خاچ و نه ستیره دا نیمه ش ده بی به قورئان رووبه روویان بینه وه، نه گه ر نه وان گه رانه وه بۆ رینماییه کانی تلمود نیمه ش نه گه رینه وه بۆ بوخاری و موسلم، نه گه ر و تیشیان شه ممه به گه وره ده زانین، نه لئین نیمه ش جومعه به گه وره ده زانین، نه گه ر و تیان هه یکه ل (په یکه ری سوله یمان) علیه السلام، نه لئین: مزگه وتی نه قسا، نه گه ر له ژیر نالی جوله که و گاورد له گه لماندا جه نگان له ژیر نالی نیسلامدا روبه روویان ده بینه وه^۲. جمال همدان ده لئیت: پیش نیسلام عه ره بی دورگه ی عه ره ب نه ته وه نه بوون به لکو چند تیره یه کی به شه پ هاتوو دژ به یه ک بوون که هه میشه سه رگه رمی قه تل و عام کردنی یه کتر بوون و چند شیوه زاریکیان هه بوو. نه گه ر له نیوه دوورگه ی عه ره بیشدا

^۱ واقدساه (۲/۴۹۰).

^۲ هه مان سه رچاوه (۲/۴۹۰)

نه ژيانايه نه وه ته نها خاوهنى ميژويه كى قولكلورى ده بون. هـروه ها ده لیت: به هوى
 ئیسلامه وه عه رب له بیابان ده رچوون و هاتنه ناو میژووه وه، نه گه ر ئیسلام نه بوايه هیچكام
 له و دوو كاره یان بۆ نه ده كرا، ئیسلامیش بۆ عه رب ته نها په یامیكى ئاسمانى نه بوو به لكو
 فریادره سىكى ئاسمانیش بوو، هـروه ها ده لیت: ئیسلام هاتووه بۆ نه وه ی بمینیتته وه.
 ده شلیت: گه رانه وه ی ئیسلام بۆ نه وه یه كه دووباره سه ركردایه تی بكات. سه لآحه دین و
 نوره دینیش له جه نكه كانیاندا ئالای ئیسلامیان به رزكرده وه هـر بۆیه سه رجه م گه له
 موسولمانه كان چوونه ژیر پكیفیانه وه به عه رب و كورد و تورك و فارس و .... هتد. به م
 شیوه یه ش توانیان سه ركه وتنى مه زن به ده ست به ینیت.

٦- ستراتییكى ئیسلامی دریژ خایه ن و كادری زانستی كه به باشی شاره زای واقع بیټ:
 ئازادكردنى قودس له سه رده ستى سه لآحه دین فیرى نه وه مان ده كات كه نه و كاروانه ی
 كه ده یه وئى سه ر له نوئى قودس رزگار بكات ریبازو په یره وى تاییه تی خوى هیه، هـروه ك
 ئامرازو ئامانچ و شیوازه كانیشی شه رعین، به لام نابى به بئى ریبازىكى روون و ورد هـنگاو بنیت
 كه تاكه كانى به رچاو روون بكات وه له مه به سه ته كانیان، خواى گه وره نه فه رمویت: ﴿وَأَعِدُّوا
 لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا
 تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا
 تُظْلَمُونَ﴾ (الأنفال: ٦٠).

لیره دا پتویسته چه ند راستییه ك روون بكه ینه وه:

- أ- دوژمنه كان كین؟
- ب- نه و دوژمنانه چۆن بیره كه نه وه و توانایان چه نده؟
- ج- ئایا خۆمان ئاماده كرده بۆ رووبه روو بوونه وه ی به ریه سه ته كان؟ بۆچی دوژمن سه ركه وت
 له گه یشتن به ئامانچه كانیدا؟
- د- نه و دوژمنه جۆراو جۆرانه مان چییان ئاماده كرده بۆمان؟
- هـ- بۆچی دوژمن سه ركه وتوو بووه له كو تكدردنى ئوممه ت به و كو وت و به ندانه؟ ناچار كردنى بۆ
 خۆبه ده سه ته وه دان و زه وى و پیروزی و سامانه كانى زه وت بكات و گالته به پیرو باوه پى و بكات؟

^١ واقدساره (٤٩٦/٣)

^٢ واقدساره (٤٩٦/٣)

^٣ واقدساره (٤٩٦/٣)

۷- بۆچی ئوممەت ھېندە خەم سارده بەرامبەر بە و مەترسییە گەرەییە کە ھەرەشە لە بوونی دەکات؟

ھۆکاری ئەمە لە ناشارەزایی ئەم ئوممەتە دایە بەرامبەر بە ئاینە کە، بە و پەيامەتی کە لە پێتئاویدا دروستکراوە و لە سەر زەویدا جێنشین کراوە، ئەمەش بووتە ھۆی گەندەلی بیروباوەرو سیاست رەوشت و ئاکارو لێرەو ھەشە خەلکی کەوتنە ناو ھەرەمەو ھەرەزەکانی خویان و زۆلێھێتیاو وە لاو بەرائیان لە دەستداو نەیان توانی خۆیان بۆ خوا یە کلابکە نەو ھ. چارەسەریش دوورنە ئەگەر نیەتی پاک و پشت بەستنی تەواو بە پەرورەدگار ھەبێت، ئەشتوانین، لە ئەزمونە میژوو بیەکان کە لک وەرگرتن بۆ ئامادەکردنی پلانێکی ستراتژیی درێژخایەن بۆ رووبەر و بوونەو ھە کۆسپ و لەمبەرە ھاوچەرخەکان، ستراتژییک کە لەو " شوناسە ئیسلامیەو "، وەرگیرا بێت کە بە لە دەستدانی کەسایەتیمان لە دەستدا خوای گەرە دەفەر مویت: ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾ (البقرة: ۱۳۸)، واتە: ئەم ئاین و بەرنامە یە ئەو رەنگ نەخشە یە کە خوا دایرەشتوو ھ، کێ ھە یە لە خوا چاکتر رەنگ و نەخشە ی جوان بکێشێت و دایرەبێت، لە ھەموو بارودۆخێکدا ئیمە ی ئیماندار ھەر ئەو دەپەرستین. (تەفسیری ئاسان ل: ۳۱).

۷- تەو یە کردنی ئوممەتی ئیسلامی و گەرانی ھەو ی بۆ لای پەرورەدگار و دورکەوتنە ھەو ی ئەتوان: سەرکەوتنی خوایی ھەرگیز بۆ ئوممەتیکی بەدپەوشت و بێ ئاگا و سەرگەردان و دور لە پەيامەتی خوا دانابەزێ، سەرکەوتن بۆ ئوممەتیک نە کە لە زۆنگاوی تاواندا گەوزا بێت و یاخی بوو بێت لە رێبازی خوا، پێورەکان بگۆرێت و لە رێبازو سوننەتەکانی خوا یاخی بێت. بە لکو سەرکەوتن بۆ ئوممەتیکی خۆپاگرە کە بزانیت تەنھا بە ھۆی گۆی پاپەلی خواو بە سەر دوژمنانیدا زال دەبێت و دوژمنانیشی بە ھۆی سەرپێچی فرمانی پەرورەدگارە شکست دینن، ھەرەھا بزانی کە شکۆمەندی لە ئیسلامدایە و ھەرکاتی بیەوی شکۆمەندی لە شکستی تردادەست بکە و یت ئەو خوای گەرە سەر شوپی ئەکات، چونکە سەرکەوتن پێویستی بە پارانەو ھە فرمیسک و نزاو لێدانی قاپی پڕ لە میھری پەرورەدگارە، پرسیار لە شەوی بەدریش بکەن دەربارە ی گریان و نوێزەکانی پێغەمبەر (د.خ)، پرسیار لە شەوی جەنگی ئەحزاب و شەوی جەنگەکانی تری ئەم ئوممەتە بکەن، کە واتە گەرانی ھەو بۆ لای خوا لە ھۆکارەکانی سەرکەوتنی مەزە.

۸- جیھادکردن لە پێتئاو خوادا تاکە رێگە ی گێرانە ھەو ی قودسە: تاکە رێگە بۆ گێرانە ھەو ی قودس بریتییە لە تیکۆشان لە پێتئاو خوادا کە کرۆکی داینبکردنی ئاسایش و چلە بۆ پە ی ئاینە کە مانە

به لگو ده رگایه که له ده رگاکانی به ههشت، که نه ویش ده رچوونه له کۆت و بهنده کانی زهوی و به زببونه وهیه له قورسای گۆشت و خوین، هه رگیز نه م ئوممه ته نه یده توانی بوون و شوینه پیروژه کانی بپاریزیت به بی پرستی جیهاد له پیناو خوادا، نه و پرستشیه که نوره دین و سه لاهه دین پراکتیزه یان کردو هۆکاری به ره په رچدانه وهی داگیرکاری خاچه رستی بوون خوی گه وه ده فهرموویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ۱۰ تُمْنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۱۱ يَغْفِرَ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۱۲ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (الصف: ۱۰ - ۱۳)، واته: نه بی نه و که سه ی هیناوه ده ستنیسانی بازرگانیه یکتان بۆ بکه م که له سزایه کی به ئیش رزگارتان بکات، سه ره تا باوه په ئینانتانه به خواو پیغه مبه ره که ی، ئینجا هه ول و تیکۆشان تانه له ریگه ی خوادا به به خشینی مال و سامانتان، به خشینی خۆتان (واته: ماندوو کردنی جهسته و بیرو هۆشتان، تا به خت کردنیان له پیناو خوادا) بیگومان نه و کاره تان چاکتر و به فه پتره بۆتان نه گه ر بزنان و تیپگن، نه وسا خوا له گونا هه وه هه له کانتان خۆشده بیته و ده تان خاته باخه کانی به هه شته وه که چه نده هارووبار به ژیر دره خته کانیدا تیده په پیت و جایه هه ره ها کۆشکو ته لاری خۆش و رازوه و پاک و خلوین له باخه کانی به هه شتی عه دندا به راستی ئانه وه یه سه ره وتن و سه رفرازی و ده سه کوه تی گه وره و بی سنور، جاشتیکی تریش هه یه که چه زی لیده که ن، نه ویش به خشینی سه ره که وتنه له لایه ن خواوه و کردنه وه ی ولاتان و ده کان، نه م مژده یه شیده به ئیمانداران. (ته فسیری ئاسان ل: ۵۵۳).

له و په ندو واته و سودانه شدا گرنگی پشت به ستنی ته واو به په ره ردارو متمانه بوون پیی و دلنیا بوون له سه ره که وتنی و مامه له کردن له گه ل سوننه ته کانیدا و تیگه یشتتن لییان، وه ک سوننه تی گۆرپینی ده رونه کان، سوننه تی به گژیه کدادان و، سوننه تی خوا سه باره ت به سه ره که وتن و شکست و زانینی هۆکاره مه عنه و بیه کانی سه ره که وتن وه ک باوه پبوون به په ره ردارو ترسان لیی و تیکۆشان و دلسۆزی و پشت به ستن و ئارامگری و یه کیتی و راویژکردن و یادی خواو نزاو گۆپرایه لی و نازایه تی و دامه زراوی و هۆکاره ماده کانی سه ره که وتن وه ک به خشین له پیناو خوادا و ناماده کردنی چه ک و که ره سه ته ی جه نگی و ناماده کردنی تیکۆشه ران له رووی سه ربازی و به رگریه وه و پلان دانان و به کاره ئینانی بنه ماکانی جه نگو پیاده کردنیان وه ک هه لباژدنی شوینی مه به ست و کۆکردنه وه ی هیزو ده ست پیوه گرتنی و به کاره ئینانی هیرشی کتوپرو و غافلگیرو ری پیگرتن و نه رمی نواندن و خۆ

قایمکردن و هاوکاری و راوه دوونان، ههروه ها شاره زابوون له سوننه تی خوادا له سه رخستنی حهق و له ناوپردنی به تالداو ململانیتی نیوان حهق و به تال و سوننه تی په روه ردگار له سزادانی نه ته وه کاندایا به ریشه کیشکردنیان له سه ربی باوه پری و ره تکردنه وهی رۆژی دواپی و شه وهی که بی باوه پری و تاوانه کانیاان ده ده نه پال خاوا و نازاردانی پیغه مبه ران به هه موو شیوه کانی نازاردان و به درۆ خستنه وه و داواکردنی هاتنی سزاو نکولی کردن له راستی و سه رقالبوون به دنیاو له بیرکردنی رۆژی دواپی خوشگوزهرانی و رابواردن و له خۆباییبوون و پینه زانینی نازو نیعمه ته کان و لوت به رزی و قیل و ته له که بازی و قه ده غه کردنی مزگهوت له خه لگ و تاوانکاری و... تد.

بەشى سېيەم: شالاۋى سېيەمى خاچپەرستى و كۆچى دوايى سە لاجە دىن:

يەكەم: خاچپەرستە كان پەنا دەبەن بۇرۇنلانا:

ھېشتا جەنگى حطين كۆتايى نەھاتبوو خاچپەرستان شىكستى تەوايان نەھىتابوو، خىرا نىردراۋە كانيان بەرەو رۇنلانا خىستە رى بۇ ناگادار كىرەنە ۋەى نەمىرو پاشاكانى ئەوروپا لەو بارودۆخەى كەتتى كەتتېو، پاش نازاد كىردنى بەيتولمە قىدىس كۆمەلە نىردراۋىكى تىران بەدوادا ناردن، لەراستىشدا ئەو سەر كە وتن و نازاد كىرەنە كاردانە ۋەى يەكى توندى ھەبوو لەمۇمەلگەى رۇنلانا ۋادو ئەم دوو نىسكۆو كارەساتە بەتە ۋاۋى تۇقاندنى، ھەرۋەھا گاۋرە كان لەرۇنلانا ۋادا پىيان ۋابوو كە ئەم دوو شىكستە لەناكامى فەرامۆش كىردنى ئەو بانگەيشتە بەردە ۋامانە ۋە بوو كە لەشانىنى بەيتولمە قىدىسە ۋە دەھات لەم سالانەى دوايدا، ئەو خاچپەرستانەش كە لەسوردا مابونە ۋە دلتيا بوون كە ئەگەر كۆمە كان پىنەگات ئەو ھەلى مانە ۋەيان زۆر لاۋازە، بەلام زۆرى نەخايند كىونراددى مونئفرات جوسىياسى سەرۆكى ئەسقوفە كانى سورى نارد بۇ رۇنلاناۋى ئەوروپايى لەناوراستى سالى ۵۸۳ ك و كۆتايى ھاۋىنى ۱۱۸۷ دا ھەتاۋە كو داۋاي كۆمەكى بەپەلە لەپاپاۋ پاشاكانى ئەوروپا بىكات ئەو ۋە بوو جوسىياس گەيشتە صقلىيە لەگەلئاندا كۆبوۋە ۋە ھەتاكو داۋاي كۆمەكى بەپەلە لەپاپاۋ ئەمىرە پاشاكانى ئەوروپا بىكات پاشان جوسىياس گەيشتە صقلىيە ۋە لەگەل ۋەلىمى دوۋەمى پاشايدا كۆبوۋە ۋە كە بەدەم داۋاكە يە ۋە ھات دواى ئەۋەى سەرسام بوو بە ۋە ھەۋالە كارەسات نامىزەى كە بەسەر خاچپەرستە كانى لەرۇنلانا ۋە ھاتوۋە، لەبەر ئەۋەى لەھالەتى شەپدا بوو لەگەل بىزەنتىيە كاندا ھەستا بەمۆر كىردنى ئاگر بەستىك لەگەل ئىمپراتۆرى بىزەنتى ئىسحاق ئىنجىلوس لەمانگى موخەرپەمى سالى ۵۸۴ ك دا نازارى/ ۱۱۸۸ زدا ھەتاۋە كو يەكلا بىتتە ۋە بۇ كىشەى خاچپەرستە كان، پاشان كەشتى گەلىكى نارد كەچەند سوارىكى تىدابوو بۇ طرابلوس بەسەر كىردايەتى ئەمىرى صقلىيە مرجىت برىندىزى ۋە تۋانى بىتتە رىگر لەنازاد كىردنى ئەو شارە لەلايەن سەلاجە دىنە ۋە^۱ پاشان جوسىياس لەصقلىيە ۋە برىكەوت بەرەو رۇسا بەھاورىيەتى ۋە فەدى صقلىيە ھەتاكو راستى بارودۆخى خاچپەرستان لەشامدا بۇ پاپا ئۆربانى سىيەم روون بىكاتە ۋە ، بەلام پاپا بەرگەى ئەو دەنگو باسانەى نەگرت لەداخ ۋە غەمدا لە ۱۴ شەعبانى ۵۸۳ / تشرىنى يەكەمى ۱۱۸۷ دا مرد، بەلام جىنشىيەنەكەى ۋە اتە گرىگۆرى ھەشتەم خىرا پەيۋەندى كىرد بەھەردو پاشاي فەرەنساۋ ئىنگلتەراۋ ئىمپراتۆرى ئەلمانىا ۋە ھانى دان بۇ لەبىر كىردن ۋە لانانى

^۱ تاريخ الأيوبيين في مصر بلاد الشام والجزيرة، ل: ۱۷۶.

ناکۆکیه کانیان و یه کخستن و ئاماده کرنی هیزه کانیان بۆ رووبه پووبونه وهی موسولمانه کان، ئەگه رچی پاپا گریگۆری هه شته میش له ۱۲ی شه وال/ ۱۷ی کانوونی یه که مدا کۆچی دوایی کرد پیش ئە وهی به ره مهی هه وله کانی ببینیت، به لام کلیمنتی سییه می جینشینی (۵۸۳ک/ ۱۱۸۷ز- ۱۱۹۱ز) خیرا به یوه ندی کرد به فریدریکی یه که م بریوسای ئیمپراتۆری ئەلمانیا وه قه ناعه تی پیکرد به پتویستی به شداری کردنی له شالوونکی خاچه رستیدا به ره و رۆژه لات، ئە مه ش له کاتی کدا رووی دا که جو سیاس به ره و رۆژئاوا به رێ که وتبوو بۆ چاوپیکه وتن له گه ل هه ردوو پاشای فره نسوا ئینگلته رادا (فلیب ئوغسطس و هنری دووم) ئە وه بوو له جیزورزدا له سه ر سنووری نیوان تۆرماندیا و فره نسوا له گه ئیاندای کۆبوویه وه قایلی کردن به له بیکردنی ناکۆکیه کانیان (که زۆر تووند بوو) هانیدان بۆ مۆرکردنی ریکه وتنامه و به شداری کردن پیکه وه له هه لمه تی خاچه رستیدا، به لام هه ردوولا خۆیان له جیبه جیکردنی ریکه وتنه که ده دزییه وه دو باره جهنگ له نیوانیاندای هه لگیرسا، پاشان هنری دوومه ی پاشای ئینگلته را کۆچی دوای کرد له سالی ۵۸۵ک/ ۱۱۸۹ز داو ریتشارد شیردل دۆق بو اتوی کوپی شوینی گرته وه وه هه ستا به مۆرکردنی ریکه وتننامه یه که له گه ل پاشای فره نسادا و خۆی ئاماده کرد بۆ ئە نجامدانی هه لمه تیکی هاوبه ش بۆ رۆژه لات^۱.

لیره شدا رۆلی پیاوونی ئاینی مه سیحی ده رده که ویت له کاتی قهیراندای له روانگی ئە و کاره وه که جو سیاس و پاپا پتی هه ستان، لیره شه وه وانیه کی گرنگ فیژده بین که ئە ویش ئە وه یه که پتویسته له سه ر زانیان و بانگخوازان و بیراران و ئە دیبان و سیاسیه کانی ئومه ته که مان که قوئاغی هه سترکردن به داخ و هه ناسه هه لکیشان تیپه رینن له کاتی ئە و نسکۆ نه هه مه تیانده دا که رووبه پووی ئومه ته که مان ده بیته وه پتویسته هه ولی بیچان و کاری راست و دروست ئە نجام بدریت که خواو پیغه مبه ر (دخ) پتیان خۆشه وه که ته وزیف کردنی ایها توویی توانا سه رکرده بیه کان بۆ قه ناعه ت پیکردنی یه کتره پلانی باش دانان و پیشکه شکردنی تیپوانینیکی شارستانی پیشکه وتوانه و... هتد، له پینا و سه رخستنی ئاینی خواو به رپه رچدانه وهی داگیرکه راندا.

خاچه رسته کان به ریزه یه کی زۆره وه روویان کرده ولاتی شام که له ژماردن نه ده هات، به لگه ش له سه ر ئە مه ئە و نامه یه بوو که سه لآحه دین ناردی بۆ خلیفه ی عه باسی له به غدا له سالی ۵۸۶ک/ ۱۱۹۰ز دا تیایدا ئاگاداری ئە کرده وه ده یوت: ئیسلام تووشی کۆمه لکیان بووه که ئاره زووی مه رگیان هه یه و هاتوون به ده م بانگه وازه وه و خۆشه ویستانیان جیه تیشتووه و خاک و زیندیان له بیر چووه و هاتوون بۆ حه ج هه موو ئە مه شیان وه که وه لامدانه وهی بانگه تیشتی قه شه و

^۱ تاریخ الأیوبیین فی مصر بلاد الشام والجزیره، ل: ۱۷۶.

مەرکەيزە ھەكەيان كەردووہ^۱. ھەموو چىن و توپژەكانى خاچپەرستان بەرھەو رۆژھەلات كەوتنە پرى ھەركەسىكىش نەيتوانىبايە بېوات بە پارەو كەرەستەكانى كەسىكى لەبرى خۆى دەنارد^۲، ژنانىش ھاتنە دەرەوہ بۆ بەشدارى كردن لەشالۆى سىيەمى خاچپەرستاندا، ھەندىكىيان لەگەل سوارەكاندا دەرچوون و نازوقەو كەرەستەكانىيان دەگرتە ئەستۆى خۆيان، بۆ نمونە ئەبوو شامەو كەسانى تىرىش ئەگىرپنەوہ كە لەسالى ۵۸۵ك/ ۱۱۸۹زدا لەدەرياوہ ئافرەتىكى خانەدانى گاور گەشتە ولاتى شام كەپىنج سەد سواری لەگەلدا بوو بەئەسپ و شوپىن كەوتووہ كانىەوہ، ئەم ژنە ھەموو پىداوئىستىيە كانىيانى گرتبووہ ئەستۆ^۳، ھەندىكىش لەئافرەتەكان بەجلى پىيارەوہ ھاتبوون و زرى پۆشيان پۆشيبوو، ھەتاوہكو خۆيان لەجەنگەكاندا بەشدار بن چونكە ئەم كارەيان بەپەرستەن دەزانى^۴. ھەندىكىشيان بۆ فرىاكەوتن و بەدەمەوہ چوونى كەسە نەزانراو بۆ كەسەكان و دلخۆشكردنى خاچپەرستان بۆ رابواردن لەگەلئاندا ھەتاوہكو بىزارى روويان تى نەكات^۵. سەبارەت بە وليەمى پاشاى دووہمى صقلئەش ئەوہ ھەستابەناردنى كەشتىگەلىك لەسالى ۵۸۵ك/ ۱۱۸۹زدا كەشەست پارچەى لەخۆى دەگرت و دە ھەزار جەنگاوہرى تىادا بوو، ئەم كەشتىگەلەش چووہ صورو پاشان گەرايەوہ طرابلس سوئىكى ئەوتۆى نەبوو بۆ خاچپەرستان چونكە نازوقەكەى بەشى پىاوانى ناو كەشتىيەكەى نەدەكرد^۶.

دووہم : ئىمپراتۆرى ئەلمانى بەرھەو رۆژھەلات بەرى دەكەوتت:

پاشا و فەرمانرەواكانى ئەوروپا ناكۆكى و كىشەكانى نىوانىيان لەبىر كەردبوو سوربوون لەسەر بەدەمەوہ چوونى بانگەوازەكەى پاپا و بەرىخستنى شالۆى خاچپەرستى بۆ ولاتى شام يەكەم كەسىكىش كە بەدەم ئەم بانگەوازەوہ ھات فرىريك بىروساى ئىمپراتۆرى ئەلمانىا بوو^۷، ئەوہبوو لەبەھارى سالى ۵۸۵ك/ ۱۱۸۹زدا سوپاى ئەلمانىا دەستى كرد بەكۆبوونەوہ لەشارى (راتسبون) وەك ئامادەكارىيەك بۆ بەرىكەوتن بۆ ولاتى شام، ئەو سوپايەش سەربارى زۆرى ژمارەى،

^۱ تارىخ الأيوبيين في مصر و بلاد الشام و الجزيرة، ل:

^۲ كتاب الروختين (۱۱۱/۲-۱۱۶۲)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۳۸

^۳ مفروج الكروب (۲/ ۳۰۸)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۳۸

^۴ كتاب الروختين (۲/ ۱۴۹)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۳۸

^۵ ھەمان سەرچاوہ (۲/ ۱۴۹)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۳۸

^۶ مفروج الكروب (۲/ ۵۵۸)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۳۹

^۷ صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۰.

به شیوه‌ی‌ه‌کی باشریکخرابوو، هه‌رکه‌سیکی‌ش‌تیا‌ی‌اندا‌تا‌وانیکی‌ب‌کر‌دایه‌ئ‌وه‌پ‌اداشتی‌سه‌ر‌پ‌رین‌بوو
وه‌ک‌به‌رخ^۱.

ئ‌ه‌م‌س‌وپایه‌که‌وته‌پ‌ئی‌و‌ئ‌یم‌پ‌رات‌ۆ‌ر‌فریدریک‌بریروساش‌پ‌یشی‌که‌وت‌بوو‌به‌ها‌ور‌پ‌یه‌تی‌یه‌ک‌یک
له‌ک‌وپه‌کانی‌و‌ریگای‌و‌ش‌کانی‌به‌ئ‌اراسته‌ی‌ق‌وسته‌نته‌نیه‌گ‌رت‌ه‌به‌ر،‌به‌لام‌روبه‌رووی‌د‌و‌ژ‌منایه‌تیه‌کی
زۆ‌ر‌بووه‌وه‌له‌لایه‌ن‌ئ‌یم‌پ‌رات‌ۆ‌ری‌بیزه‌نتی‌ئ‌یس‌حاقی‌د‌وو‌ه‌م‌ئ‌ینجیل‌ۆ‌سه‌وه‌که‌ه‌ه‌والی‌به‌پ‌یکه‌وت‌نی
ئ‌ه‌لمانه‌کانی‌بۆ‌سه‌لا‌حه‌دین‌ناردو‌به‌ئ‌یتی‌پ‌یدا‌که‌رییان‌پ‌ینه‌دا‌به‌ولانه‌که‌یدا‌ت‌پ‌پ‌ه‌پ‌ن،‌به‌لام
سه‌ر‌چاوه‌کان‌باسی‌ئ‌وه‌ده‌که‌ن‌که‌ئ‌یم‌پ‌رات‌ۆ‌ری‌بیزه‌نتی‌نه‌یتوانی‌ریگ‌رییان‌ب‌کات،‌به‌لام‌به‌هیچ
شیوه‌یه‌ک‌کۆمه‌کی‌نه‌کردن،‌ئ‌ه‌مه‌ش‌بووه‌هۆی‌که‌مب‌وونه‌وه‌ی‌ئ‌ازوقه‌یان‌و‌له‌که‌نداری‌س‌فۆ‌ر
په‌پ‌ینه‌وه‌و‌زۆ‌ر‌ته‌نگاو‌بوو‌بوون‌و‌ت‌ووشی‌نا‌ر‌ه‌حه‌تیه‌کی‌زۆ‌ر‌بوو‌بوون^۲.‌کات‌ی‌په‌پ‌ینه‌وه‌بۆ‌ئ‌اسیای
ب‌چ‌وک‌د‌وو‌بار‌ه‌ت‌ووشی‌کی‌شه‌ی‌زۆ‌ر‌بوون‌به‌هۆی‌نه‌شاره‌زاییانه‌وه‌له‌ناوچه‌که‌ئ‌ه‌مه‌ش‌و‌ای‌ک‌رد‌بوو‌که
ق‌و‌نا‌غه‌رییه‌ک‌به‌د‌وو‌ر‌ۆ‌ژ‌ب‌پ‌رن‌و‌ه‌ه‌ندی‌چ‌اریش‌له‌لایه‌ن‌دانیش‌ت‌وو‌ه‌ت‌ور‌که‌مانه‌کانی‌ناوچه‌که‌وه
ده‌ف‌رین‌ران،‌ه‌ه‌روه‌ها‌هاتنی‌زستانیش‌کارگه‌ری‌زۆ‌ری‌ه‌ه‌بوو‌له‌سه‌ر‌ر‌ئی‌و‌پ‌ۆ‌شت‌نیان،‌چ‌ونکه
به‌فریکی‌زۆ‌ر‌باری‌بوو،‌ئ‌ه‌مه‌ش‌نا‌چاری‌خ‌واردنی‌ول‌اخه‌کان‌و‌س‌وتاندنی‌که‌ل‌و‌په‌له‌کانی‌کردن‌له‌به‌ر
نه‌بوونی‌دار‌بۆ‌س‌وتاندن.‌ه‌ه‌روه‌ها‌نه‌مانی‌ئ‌الف‌بووه‌هۆی‌ماند‌وو‌بوونی‌ول‌اغه‌کانیان‌و‌نه‌مانی
توانای‌بار‌ه‌ل‌گ‌رت‌نیان،‌بۆیه‌نا‌چار‌بوون‌ئ‌ه‌و‌که‌ل‌و‌په‌لانه‌ب‌شارنه‌وه‌که‌پ‌ی‌یان‌ه‌ه‌ل‌نه‌ده‌گیرا^۳.‌کات‌ی
که‌نزیک‌بوونه‌وه‌له‌ناوچه‌ی‌سه‌ل‌جوقه‌پۆمه‌کان‌که‌س‌ولتان‌ق‌ل‌ج‌ئ‌ه‌رسه‌لانی‌ک‌ورپی‌مه‌س‌عود‌س‌ل‌جوقی
سه‌ر‌ک‌ردایه‌تی‌ده‌کردن،‌ق‌طب‌الدین‌مه‌لیکشای‌ک‌ورپی‌ل‌ئی‌یان‌راست‌بوویه‌وه‌وله‌جه‌نگی‌کی‌گه‌وره‌دا
روویه‌پ‌وو‌یان‌بوویه‌وه،‌به‌لام‌توانییان‌به‌سه‌ر‌یدا‌سه‌ر‌که‌ون‌ئ‌ه‌و‌یش‌پ‌اشه‌کشه‌ی‌کرد‌بۆ‌ق‌ونیه‌ی
پایته‌ختی‌میرنشینه‌که‌ی،‌به‌لام‌ئ‌ه‌لمانه‌کان‌شوینی‌که‌وت‌ن‌چ‌وونه‌شاره‌که‌یه‌وه‌و‌بازاره‌کانیان
س‌وتاند‌پ‌اشان‌ناردیان‌به‌د‌وای‌ئ‌ه‌رسه‌لانی‌با‌وک‌یدا‌و‌پ‌ی‌یان‌وت:‌ئ‌ی‌مه‌بۆ‌ده‌س‌ت‌گ‌رت‌ن‌به‌سه‌ر‌ولاتی
تۆ‌دا‌نه‌هاتووین،‌به‌ل‌کو‌هاتووین‌بۆ‌تۆ‌له‌کردنه‌وه‌ی‌ده‌ست‌به‌سه‌راگ‌رتنی‌به‌یتولمه‌قدیس^۴،‌پ‌اشان
چه‌ند‌دیاریه‌کیان‌بۆ‌ناردو‌دا‌وای‌ئاگر‌به‌ستیان‌ل‌یک‌ردو‌ئ‌ه‌و‌یش‌رازی‌بوو،‌به‌لام‌خۆی‌و‌ک‌وپه‌که‌ی
نامه‌یه‌کیان‌نارد‌بۆ‌سه‌لا‌حه‌دین‌و‌پ‌ۆ‌زشیان‌بۆ‌هینایه‌وه‌بۆ‌ریگه‌دان‌به‌هاتنی‌ئ‌ه‌لمانه‌کان‌بۆ

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۲۶، ج: ۲۴۰.

^۲ الكامل في التاريخ، صلاح الدين والصلبيون، ل: ۲۴۱

^۳ مفروج الكروب (۳۱۸/۲) صلاح الدين والصلبيون، ل: ۲۴۱

^۴ صلاح الدين والصلبيون، ل: ۲۴۲

ولّاتەكەيان و روونيان كرده وه كه زۆر پيكراره، سوپاي ئەلمانيش بۆ ماوه يەك لە ولّاتی قلعدا مایه وه
 خویان به هیز کرد به نازوقه وه كه رهسته و پاشان به جییان هیشت و دریزه یان دا به پئی و
 پۆیشتە نه که یان، ئیبن شه دادو ئەبو شامهش نامازه یان به په یوه ندى دۆستایه تی نیوان سولتان قلع
 نه رسه لان و ئیمپراتۆر فردريك بربروسا داوه، گوايه قلع کاتی پۆزشی هیناوه ته وه بۆ سه لاهه دین
 وویستویه تی خۆی وهك دۆزمنی پاشای ئەلمانی پیشان بدات له حالیکدا که دۆستی بووه، ههروهک
 چاو ساغ و رینیشاندەری له گه لدا ناردووه هه تاوه کو به سه لامه تی تپه پئی، ئەمه له کاتیکیا به
 که ئیبن الأثیر چه ند هۆکاریک باس ده کات که پالی به پاشا قلع نه رسه لانه وه ناوه بۆ ریگه دان
 به تپه پبونی پاشای ئەلمانی به خاکیدا، له وانه ئەو لاوازییه ی که ولّاتە که ی پیندا تیده په پده بوو
 به هۆی کیشه ی ناوخۆییه وه دهره نجامی دابه سکردنی مولکه که ی له نیوان کوره کانیدا، ئەمه وپرای
 ئەو فشاره ی که له سه ری بوو به هۆی هاوپه یمانیتی نیوان هه ردوو رکابه ره که ی، صلاحه دین و
 ئیمپراتۆری بیزه نتی،^۲ به هر حال ئەو هه مووه ئاسانکاریه ی که قلع بۆ سوپای ئەلمانی بکرد
 سودی بۆیان نه بوو، چونکه له کاتی تپه پبوونیاندا رووبه پووی چه ندین هیرش بوونه وه، ئەمهش
 پاشای ئەلمانی توپه کردو چاوساغ و رینیشاندەره کانی گرت و خستنیه زیندانه وه.^۳

۱- **چوونه ناوه وه ی ولّاتی نهرمن له لایهن ئەلمانەکانه وه؛ ئەلمانەکان دریزه یان به پئی و**
 پۆیشتنیان دا سه رباری ئەو کۆسپانه ی که هاته رییان، هه تاوه کو گه یشتنه ولّاتی نهرمن
 له وئ ئیبن لاونی ئەمیری پيشوازییه کی گه رمی لیکردن و هه موو پینداویستییه کی
 پيشکه شکردن و ئاسانترین ریگه ی پيشاندان،^۴ ئەمیری نهرمینیهش به هیوا بوو که ببیته پاشا
 له نهرمینیا ی بچوکدا هه تاوه کو بچوکتر له ئەمیره خاچه رسته کانی تر دهرنه که ویت که
 له ولّاتی شامدا بوون، ههروه ها خۆی له ته ماع و چاوتپیرینی ئیمپراتۆری بیزه نتی دوربخاته وه،
 وادیار بوو که ئەمیری نهرمینیه بۆ به دیهینانی ئەم ئامانجه ئومیدی زۆری به پاپا و ئیمپراتۆری
 ئەلمانیا هه بوو.^۵

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۴۲.

^۲ الكامل في التاريخ، له (صلاح الدين و الصليبيون) وه ل: ۲۴۲

^۳ الحركة الصليبية (۸۴۷/۲) سه عيد عاشور

^۴ مفرج الكروب (۳۱۹/۲)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۳

^۵ مفرج الكروب (۳۱۹/۲)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۳

^۶ صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۳.

۲- **مردنی ئيمپراتوری ئەلمانى**: مانەوەى ئەلمانەکان لەولائى ئىبن لاوندا زۆرى نەخاياند بەلگە دريژەيان دا بەرئى و پويشتن دواى ئەوەى كە رىئى نيشاندان و پاشان بەو پەرى ماندويتىيەوہ گەيشتنە طرطوس^۱ و ويستيان چەند رۆژيک لەوى بيمىننەوہ بۆ پشودان، بەلام قەدەرەى شتيكى تری بۆ بپيار دابوون، ئەوہ بوو روداويكى كتوپر روويدا كە ھەموو ھاوكتيشەکانى سەر و خوار کرد ئەویش خنکانى ئيمپراتۆر فريديك بريوسا بوو لەيەكێك لەروبارەکاندا ئەمەش لەسالى ۵۸۶ هـ / ۱۵ يۆنيۆى ۱۱۹۵ زادا، ميژوو نووسانیش جياوازييان ھەيە سەبارەت بە ھۆى مردنى، عمادو ئىبن واصلو باس لەوہ دەكەن كە ئەلمانەکان كاتى لە رويارى سالف پەپىنەوہ بەر شەپۆليكى ئاوەكە كەوتن پاشاش داواى شوينىكى کرد كە بەتەنھا لىيەوہ بپەپتەوہ و چووہ ناو ئاويكى خوڤوہ شەپۆلى ئاو بردى و كيشاى بەدرەختيكداو سەرى بريندار بوو كاتى دەريان ھيتا لەدوا ساتى ژيانيدا بوو پاش كەميك مرد^۲، ئىبن شدادو ميژوو نوسانتيكى تر باس لەوہ دەكەن كە فريديك بريوسا چووہ كەنارى يەكێك لەروبارەكان و مەلەى تىادا کرد، بەلام بەھۆى ساردنى ئاوەكەوہ نەخۆش كەوت و پاش چەند رۆژيكى كەم گيانى لەدەست دا^۳. ھەرچى ئىبن (الأثير)يشە ئەوہ باسى ئەوہ دەكات كە فريديك ويستويەتى خۆى بشوات و خنكاوہ^۴. بەھەر حال ئەوہى بەلای ئيمەوہ گرنگە ئەوہيە كە ئيمپراتۆر پيش ئەوہى بەئامانجى خۆى بگات گيانى لەدەست دا ئەمە جگە لەوہى كەئەو رووداوە كتو پەرە كاريگەرى زۆرى ھەبوو لەسەر شكسەينانى شالاوى سىيەمى خاچپەرستى، چونكە بەشيكى زۆرى سوپاى ئەلمانى پاش كۆچى دواى ئيمپراتۆر گەرايەوہ بۆ ئەوروپا^۵، سەريارى ئەوہى كە خاچپەرستەکان بەمردنى كەسايەتییكى گەورەو دلسۆزيان بۆ پرۆژەى خاچپەرستى لەدەست دا كە ئەگەر بگەشتايەتە عەككا ئەوہ سەلاحەدين دەردى سەرى زۆرى تووش دەبوو^۶.

۳- **پەرتەوازە بوونى ئەلمانەکان دواى مردنى پاشا كەيان**: بەمردنى ئيمپراتۆر فريديك بريوسا ئەلمانەکان تووشى نەھامەتى زۆر بوون، چونكە لەسەرەتاوہ ناكۆك بوون لەسەر ئەوہى كى

^۱ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۴۳.

^۲ مفرج الكروب (۲/۳۱۹)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۴

^۳ كتاب الروختين (۲/۱۵۵)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۴

^۴ الكامل في التاريخ، له (صلاح الدين و الصليبيون) ھوہ ل: ۲۴۴

^۵ الكامل في التاريخ، له (صلاح الدين و الصليبيون) ھوہ ل: ۲۴۴

^۶ التاريخ العربي، ل: ۲۳۹

بیته جینشینی له رابه رایه تیکردنی هه لمه تی خاچه رستی نه لمانیدا، هه ندیکیان ئاره زوویان لیبوو که فریدریک سوایی کوپی دابنن، به لام نه وانی تر پییان باش بوو که برا گه وره که ی فریدریک سوایی دهست نیشان بکن^۱، هه رکه پاشای ئه رمه نه کان ئه م بارو دوخی بینی که به سه ر نه لمانه کانداهات دوا ی مردنی فریدریک بربروسا خیرا خو ی ل^۲ دورخستنه وه، چونکه ئه و نازانی چییان به سه ر دئ، پاشان ئه و ئه رمه نی و ئه وان فره جن، هه ربوویه له قه لایه کی توکمه دا خو ی دورگرت^۳، نه لمانه کانیش پاش مردنی پاشاکه یان بلابوونه وه هه ندیکیان گه رانه وه بو ئه وروپا و هه ندیکیشیان له گه ل^۴ ئه میر فریدریک سوایی دا روشتن که بووه جینشینی باوکی له سه ر کردایه تی کردنی سوپاکه دا، دوا ی به ریکه وتنی پاشماوه ی هه لمه ته که به ره و نه نطاکیه دهر دق په تابه کی کوشنده یان تیادا بلابووه وه که بووه هوی له ناوچوونی ژماره یه کی زور له سه ر بازه کانیان و نه وانه ی که ده ربازبوون گه شتنه نه نطاکیه و نه توت له گزور دهره یانراون وه ک میژوو نووس نین الاثیر ده لئ^۵، هه رکه نه لمانه کان گه شتنه نه نطاکیه بوه هیموندی سییه م بیزاری خو ی دهربری و چاری بریه سامان و شتومه که کانیان و هه ولی دهست به سه ر اگرتنی دا، نه ویش به وه ی که پیشنیاری پیشپه وی کردن بو حه له بی خسته پیش چاویان و باسی ناسانی و خو شی ریگه که ی بو کردن، به لام فریدریک سوایی وه لامی پیشنیازه که ی نه دایه وه و دوا ی لیکرد که قه لای نه نطاکیه ی پییدات بو دانانی که لو په لو سامان و که ره سه ته کانی تیادا و بوه هیموندیش ره زامه ندی له سه ر داواکه ی پیشاندا، به نومیدی نه وه ی که دهست بگریت به سه ر نه و سامنا و نازوقه دا هه رواش دهرچوو که ویستی چونکه نه لمانه کان کاتی نه نطاکیه یان به جیه یشت دو باره نه گه رانه وه بو ی بوه هیموند دهستی به سه ر که لو په له کانیندا گرت^۶، له هه مان کاتدا تیپکی تری نه لمانه کان تووشی کاره ساتیک بوون که رولی هه بوو له دابه زاندنی وره یان، نه وه بوو ئه م تیپه به ره و بغراس به ریکه وت چونکه وایان ده زانی که به دهست خاچه رسته کانه وه یه، هه رکه گه شتنه پیشه وه دهرگا کانی قه لاکه کرایه وه و موسولمانه کان هیرشیان کرده سه ریان و ده ستیان گرت به سه ر سه روه ت و سامان و چه ک و که ره سه ته کانیندا و ژماره یه کی زوریان لیکوشت و ده ستگیر کرد، هه روه ک هه ندی

^۱ تاریخ ابن خلدون (۳۲۲/۵)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۴.

^۲ النوار الصلطنیه، ل: ۱۲۴، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۴.

^۳ کتاب الروختین (۱۵۶/۲)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵.

^۴ مفرج الکروب (۳۲۲/۲)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵.

له دانیشتوانی حه له بیش هاتنه دهره وه و دهستیان دایه فراندنی ئەلمانەکان و ژماره یه کیان لێفراندن و به نرخیکی هه رزان له بازاردا فرۆشتیان^۱ ئەمهش راده ی ئه و دایرانه مان بۆ دهرده خات که سه لآحه دین سه پاندی به سه ر سوپای خاچه رسته کان له شامدا، دوا ی به هیزکردنی ده سه لآتی به سه ر ناوچه که ناریه کاندا، ته نانه ت خاچه رسته رۆژئاوایه کان نه یان ده توانی جیاوازی له نیوان ئەوقه لآو شارانه دا بکه ن که به ده ست براکانیا نه وه یه له گه ل ئەوانه ی که به ده ست سه لآحه دینه وه بوو له رۆژه لاتدا^۲، دوا جار فریدریک سوای پاش ئه و نه هامة تیا نه ی که رووبه رووی سوپاکه ی بوویه وه پیریاری دا به ره و عه ککا به ریکه ویت و له رۆژی چوار شه ممه ۲۵ی ره جه بی سالی ۵۸۶ک/ ۱۱۹۰زدا به سه رۆکایه تی سوپاکه ی به ره و عه ککا به پێی که وت له ریکه ی جبه له و لاذیقه وه، موسو لمانه کانیش له لاذیقه دا هه لی تپه پبوونی سوپای به ش به ش بووی ئەلمانیا یان قۆسته وه هاتنه سه ر رییان و ژماره یه کی زۆریان لیکوشت و به دیل گرتن، کاتی ئەلمانەکان گه شتنه طرابلوس بۆ پشودان تیا دا مانه وه، به لآم دووباره تووشی په تایه کی کوشنده بوون و له ئاکامدا زۆرینه یان گیانیان له ده ست داو ته نها هه زار که سیان لآ مایه وه، ئەوانیش به ده ریادا په رینه وه بۆ عه ککا و له ۱۶ی ره مه زانی سالی ۵۸۶ک / ئۆکتۆبه ری ۱۱۹۰زدا گه شتنه به ره وه^۳.

۴- هه ئویستی سه لآحه دین به رامبه ر به شالآوی ئەلمانەکان؛ سه لآحه دین مه سه له ی شالآوی ئەلمانەکانی فه رامۆش نه کردو هه رکه زانی خه لگی هاندا بۆ جیهاد له ره مه زانی سالی ۵۸۵/ ۱۱۹۰زدا نێردراویکی نارد که ئەویش قاضی به هادین ئیبن شداد بوو بۆ لای خه لیفه عه باس که له و کاته دا الناصردین الله أبو العباس أحمدی کورپی المستخیم بوو بۆ ئاگادارکردنه وه ی له هاتنی ئەلمانەکان بۆ ولآتی شام، هه روه ها سه لآحه دین فه رمانی کرد به قاضی ئیبن شه داد که سه ردانی ئەمیره کانی موسل و شه نگارو جزیره و ئه ربیل بکات بۆ بانگه یشتنکردنیان بۆ جیهاد، ئەوانیش وه لآمیا ن دایه وه و خۆیا ن ئاماده کرد بۆ به ریکه وتن بۆ لای سه لآحه دین، خه لیفه ش به ئینی باشی پێدا و پاره و که ره سه تی بۆ نارد^۴.

^۱ مفرج الکروب (۲/۳۲۲)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵.

^۲ تاریخ ابن الفرات، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵

^۳ تاریخ ابن الفرات، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۱۱۵، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۷.

له هه مان کاتدا سه لآحه دین به رده وام بوو له چاودیریکردنی پيشپه وی نه لمانه کاندا له ریگه ی ناردنی سیخوړوچاوساغه وه بۆ ناگادار بوون له جموجولی دوژمنو به راینگرتنی، هه روه ها جینشینه کانی له ناوچه جیاجیاکانی شامدا سه ریازه کانیا نارد بۆ به دوا داچوونی دوژمنو روبه روو بوونه وه ی له کاتی پئویستدا، نه وه بوو تووشی تیپکی سوپای نه لمانی بوون که بۆ په یادکردنی نالف بۆ ولاغه کانیا ن دهرچووبوونو نزیکه ی پینچ سه د که سیان لی کوشت و دیل کردن، کاتی سه لآحه دین دلنیا بوویه وه له گه شتنی نه لمانه کان بۆ ولاتی نهرمن و نزیک بوونه وه یان له خاکی موسولمانان، نه میره کانی ده ولته که ی کۆکرده وه و راویژی پیکردن دهریاره ی چۆنیه تی روبه روو بوونه وه یان، نه وانیش کۆ ده نگ بوون له سه ر به گه پخستن سوپایه کی گه وره بۆ روبه روو بوونه وه ی دوژمن له ریگه داو پاراستنی چه ند شاریک، نه وه بوو سوپاکه به سه رکردایه تی چه ند نه میریکی موسولمان به ریکه وت و توانی زیانی گه وره له ریگه دا به سوپای نه لمانی بگه یه نیت^۱. هه روه ها سه لآحه دین فه رمانی دا به روخاندنی شورا کانی طریه و یافاو آرسون و قیسارییه و صیداو جبیل چونکه مه ترسی نه وه ی هه بوو که خاچه رسته کان ده سستی به سه ردا بگرن و له دژی موسولمانه کان به کاریه یئن^۲، له راستیشدا هه لمه تی نه لمانه کان کاتی شکستی هینا که نیمپراتور فریدریک بربروسای سه رکرده یان له یه کیک له رووباره کانی ناسیای بچوکدا خنکاو سوپاکه یان په رته وازه بوو له شامدا نه مه ش بووه هوی نه وه ی که نه توانن بگه نه به یتولمه قدیس، نه مه جگه له وه ی که فریدریک بربروسای په له ی کرد له به ریکه وتن بۆ رۆژه لات و ریگای وشکانیشی هه لبرارد بۆ گه یشتن به ولاتی شام له کاتی کدا فیلیپ ئوغسطسی پاشای فه ره نساو ریتشارد شیردلی پاشای ئینگلته را نه وروپایان جینه هیشت له شالوی خاچه رستیدا ته نها له هاوینی سالی ۵۸۶هـ/۱۱۹۰زدا نه بیت کاتیک له ریی دهریاوه روویان له شاری عه ککا کرد^۳.

سپیه م: خاچه رسته کان عه ککا گه مارۆده دن:

نه وه فه ره نجانیه ی که له صوردا کۆبوونه وه کۆمه کی زۆریان پینگه یشتن، له وه ش گرنگتر به لئینی پاپا بوو به وه ی که پاشاکانی نه وروپا به پئوه ن بۆ به ده مه وه چونیا ن، نه مه ش وایکرد که به رگریان توند ترو به هیز تر بیت، له کاتی کیشدا که نه وروپا گه رم بوو بوو بۆ هیزشکردنه سه ر رۆژه لاتنی

^۱ مفرج الکروب (۲/۲۲۳)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۷.

^۲ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۷

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۴۷

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۴۸

ئىسلامى و گىرپانه وەى قودس، سەلاھە دىن لە ھەولئى نازادکردنى صوردا بوو، گيانى بەرگىرکردىنىش لەم شارەدا كونزادى مونتفرات بوو كە چاوى بېرىبوو يە تەختى شانشىنى قودس، بەو ھۆيە شەو ھە ئامادە نەبوو رىئيدات بە جاي لوزىنانى پاشاي قودس بۆ چوونە ناوشارى صور دواى نازادکردنى لەلايەن سەلاھە دىنەو، ئەو ھە بوو بۆ ماو ھە شەش مانگ لەدەرووبەرى طرابلوسدا مايەو ھە لەسەربازگە يەكى دوور لەشارەكەو ھە دەستى كرد بەكۆکردنەو ھە چەند ھىزىك لەدەورى خۆى بۆ رووبەرووبوونەو ھە مونتفرات، پاشان ھەردوو لايان رىككەوتن لەسەر رووبەرووبوونەو ھە سەلاھە دىن و ھىشتنەو ھە مەسەلەى تەختى فەرمانزەو ھە بۆ پاپا و پاشاكانى ئەوروپا، ئەو ھە بوو بېرىارى چوونە دەريا ياندا لە صوردا بە ھۆى زۆرى ژمارە يانەو ھە بۆ گە مارۆدانى عەككا، سەلاھە دىننىش پىشتر ئەركى قايمکردن و نۆزە نكردنەو ھە شوراي عەككا و ھىنانى نازوقەو كەرەستە بۆى سپارد بوو بە ئەمىر بەھادىن قەراقوش، ئەو ھىش قەلاو شوراكەى ھەك كۆشكىكى تۆكمەى لىكردبوو بە فەرمانى سەلاھە دىننىش جەنگا ھەرى باشى بۆ ھىتابوو، لەمىسرىشەو ھە كەشتىگە لى ئەو ناوچە يەى بانگەيشت كرد بۆ بەندەرى ئەو شارە، فرەنجەكانىش لەرەجەبى سالى ۵۸۵ھ / ۱۱۸۹زدا بەرپىكەوتن و كەشتىيەكانىان لەتەنىشتىانەو ھە دەرياو ھەھاتن، ھەرچەندە ھاتنىان مەسەلە يەكى كۆتوپو چاوە پواننە كراو نەبوو بۆ سەلاھە دىن چونكە لەرىئى چا و ساغ و سىخورەكانىو ھە پاسگاگەى عەككا ئاگادار كۆردبوو يەو ھە كە لەھالەتى ئامادە باشىدا بىت، فرەنجەكانىش لەدەريا و وشكانىيەو ھە ھاتنە ناو عەككا، بەھىزىكى زۆرەو گە مارۆيان دا ئەمەش لەرەجەبى سالى ۵۸۵ھ / ۱۱۸۹زدا، راي سەلاھە دىننىش راي و ابوو كە پىش گەشتنى فرەنجەكان بەعەككا رووبەروويان بىنەو ھە، چونكە بەگەيشتىيان بەو شارە دەرپەراندنىيان زەحمەت دەبىت، بەلام فەرماندەكانى بەمە رازى نەبوون و بەبىيانووى ئەو ھە كە ئەو رىگەى كە فرەنجەكان گرتوويانەتە بەر تەسك و خلىسكە و ئاسان نىيە تىايدا رووبەرووبوونەو ئەنجام بدرىت، سەربارى ئەمە سەلاھە دىن چەند بۆسە يەكى دانا بۆ فرەنجەكان لەرىئى خەلكى گوندەكانەو ھە بۆ فراندنىيان، بەلام ئەمە سودى نەبوو فرەنجەكان توانىيان لەدەريا و وشكانىيەو ھە بگەنە بەرەمبەر عەككا، سەلاھە دىننىش پىشتر نامە يەكى نووسى بوو بۆ سەربازەكانى كە لەبەرەمبەر ئەنطاكىو طرابلوس و صورو كە نارەكانى مىسردا ئەسكەندەرىو رىماط لەگەل عادلى برايدا بلاو بوو بوونەو ھە ژمارە يەكى زۆريان گەپانەو ھە پاشان سەربازەكانى شام و جزىرە ھاتن و بەم شىو ھە توانى پشتوئىنە يەك بەدەورى گە مارۆى فرەنجەكاندا دروست بكات و فرەنجەكان كەوتنە نىوان پاسگای شارەكەو سەربازەكانى سەلاھە دىن^۱، عماد دەلىت: لەكۆتايىدا

^۱ صلاح الدين الفارس المجاهد و الملك الزاهد، ل: ۲۸۵.

بۆمان دەرده که ویت که پای سولتان راستر بوو، چونکه رووبه روونه وه یان دواى جیگیر بوونیان قورستر بوو، نه وه بوو فره نجه کان گه شتنه عه ککا له دهریاوه بۆ دهریاو رووبه رووبوونه وه ش پۆزانه روویده داو هه ندی رۆژ رۆژ توند بوو، له سه ختترینی نه وه جه نگانه ش نه وه بوو که موسولمانه کان ویستیان کۆمه کی بگه یه ننه عه ککاو هیرشیان کرده سه ر خاچه رسته کان و له شوراکان دورریان خستنه وه و سوپایه کی رۆژ که له میسره وه هاتبوو له گه ل چه ند نه میریکدا نارده ناو اشاره که و، له به رامبه ریشدا فره نجه کان پیش که شتنی پاشماوه ی کۆمه کییه کان له میسره وه هه ستان به هیرشکردنه سه ر موسولمانه کان و توانیان له سه ره تادا شکستیان پییه یینن و گه شتنه خیه وه تی مه لیک عادل و سه لآحه دین و پاسه وانه کانیان کۆشت، به لآم سولتان به ناو سوپاکه یدا هاواری کرد: هاوار بۆ نیسلام و له گه لیاندا په لاماری فره نجه کانى داو تیکیان شکاندن و پاسگای عه ککاش له پشته وه تیر بارانی کردن و به په له قاژه رزگاریان بوو کشانه دواوه، عمادیش دوپاتی ده کاته وه که له و رووبه رووبوونه وه دا هه زارانیان لیکرژاوه و نه وه جه نگه ش به (الوقعه الکبری) ناوی دهرکرد^۱.

۱- نه و زانایانه ی که له ووجه نگه دا به شدار بوون؛ زانا (ضیاء الدین عیسی) ی هه کاری سه ره رشتی پیشه وه ی دلی سوپای ده کردو^۲ القاضی به هادینی کوپی شه ددادو زانا عمادی نه سفه هانیش له م جه نگه دا به شدار بوون، به شیوه یه کی ورد وه سفیان کردووه وه ک دوو شایه تحال^۳ به لآم باسی نه رکی خویمان له ووجه ونگه دا نه کردووه، سه ره که وتنیش له کۆتایی نه م جه نگه ندا بۆ موسولمانه کان بوو و خاچه رسته کانیش زیانیکى رۆریان لیکه وت که به ده هه زار کورژاو مه زنده ده کریت^۴. هه روه ها له م جه نگه دا زانا ظهیر الدین هه کاری برای زانا عیسی هه کاری شه هید بوو که والی به یتولمه قدیس بوو، نازایه تی و زانست و دینداری تیا دا کۆبوویه وه^۵، کاتی زانا عیسی هه کاریش به شه هید بوونی زانی رازی نه بوو خه لکی سه ره خووشی لیبکه ن و وتی: نه مه رۆژی خووشیه نه ک سه ره خووشی و پرسه^۶، هه روه ها زانا نه بو عه لی کوپی رواحه له گه ل چه ند که سیکدا له نزیک خیه ته که ی سه لآحه دین شه هید بووه، له کاتی کدا که به رگری له خیه ته که ی سه لآحه دین ده کرد له کاتی په لاماردا نیدا له لایه ن

^۱ صلاح الدین الفارس المجاهدو الملك الزاهد، ل: ۲۸۶.

^۲ مفرج الکروب (۲/۲۹۶).

^۳ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۳.

^۴ البداية والنهاية، له: (دور الفقهاء والعلماء) وه، ل: ۱۶۳.

^۵ دور الفقهاء والعلماء، ل: ۱۶۴.

^۶ دور الفقهاء والعلماء، ل: ۱۶۴.

خاچپه رسته‌هوه^۱، له‌ناو نه‌و دادوهر و قاضیانه‌شدا که به‌شدار بوون له‌مجه‌نگدا دژ به‌خاچپه رسته‌کان له‌عه‌ککا له‌سالی ۵۸۶هـ/ ۱۱۹۲زدا قاضی المرتضی ی کوپی قریش که به‌شدار ی کرد له‌ه‌وله‌کانی موسولمانه‌کاندا بۆ تیکشکاندن ی گه‌مارووی سهر‌عه‌ککا، به‌لام دواچار له‌روژی هه‌ینی ده‌ی جه‌مادی یه‌که‌می سالی ۵۸۶هـ/ ۱۱۹۰زدا شه‌هید کرا^۲.

۲- **کاریگه‌ری مه‌عه‌ه‌وی زانیان له‌سهر جه‌نگاوهره‌کان:** روژی زانیان له‌کاتی گه‌مارووی عه‌ککادا له‌لایه‌ن خاچپه رسته‌کانه‌وه له‌چه‌ک هه‌لگرتن و روویه‌روبوونه‌وه‌ی خاچپه رستاندا کورت نه‌بوویه‌وه، به‌لگو به‌ناو سه‌ریازگه‌و سه‌ریازه‌کاندا ده‌گه‌پان و هانیان ده‌دان و وره‌یان به‌رزده‌کردنه‌وه، قورئان خوینه‌کان قورئانیان ده‌خویندو سه‌ریازه‌کانیان له‌هه‌لاتن ناگادار ده‌کرده‌وه و پاداشتی په‌روه‌ردگاریان بیر ده‌خسته‌وه و نایه‌ت و فه‌رمووده‌یان ده‌رباره‌ی پاداشتی شه‌هیدان له‌به‌هه‌شتدا بۆ ده‌خویندنه‌وه، هه‌تاوه‌کو وره‌یان به‌رز بکه‌نه‌وه و خوڤاگرییان زیاتر بکه‌ن، نه‌مه‌ش له‌هه‌موو جه‌نگو روویه‌روبوونه‌وه‌کانی سه‌لاحه‌دیندا روویده‌او قاضی به‌هادین کوپی شه‌دادیش روژیکی مه‌زنی هه‌بوو له‌م بواره‌دا، نه‌وه بوو کاتی هه‌والی به‌ریکه‌وتنی هه‌لمه‌تی خاچپه رستی و سوپای نه‌لمانیا به‌سه‌رکردایه‌تی فردریک بربروسای بۆ روژه‌لات به‌ده‌مه‌وه هاتنی خاچپه رسته‌کان له‌شامدا به‌سه‌لاحه‌دین گه‌یشت خه‌م دایگرت و هه‌ستا به‌هاندانی خه‌لک بۆ جیهاد و ناگادارکردنه‌وه‌ی خه‌لیفه له‌م پێشهاته، بۆ نه‌م مه‌به‌سته‌ش داوای له‌قاضی به‌هادینی کوپی شه‌داد کرد که به‌ریکه‌ویت بۆ لای خه‌لیفه‌ی عه‌باسی پێشه‌وا ناصر نه‌بو عه‌باس نه‌حه‌مدو سه‌ردانی سه‌رجه‌م نه‌میرو سه‌رکرده‌کان بکات هه‌تاوه‌کو روژی خوڤان ببینن له‌هاندان و کوژکردنه‌وه‌ی موسولمانان بۆ جیهاد و هاوکاریکردنی موسولمانان له‌شامدا نیین شه‌داد له‌و باره‌یه‌وه ده‌لێت: بۆ نه‌و مه‌به‌سته بانگی کردم و داوای لیکردم که به‌ریکه‌وم بۆ لای فه‌رمانه‌وای شنکارو جزیره‌و موسل و نه‌رییل و بانگه‌یشتیان بکه‌م بۆ جیهاد به‌خوڤان و سه‌ریازه‌کانیا نه‌وه، پاشان فه‌رمانی پیکردم که به‌ریکه‌وم بۆ به‌غدا بۆ ناگادار کردنه‌وه‌ی خه‌لیفه و داوای کوژه‌کی کردن لێی، به‌ریکه‌وتنیشم له‌ یازده‌ی رهمه‌زاند بوو، خوای گه‌وره گه‌یاندنی نه‌و په‌یام و نامانه‌ی ئاسانکردو هه‌موان به‌ده‌مه‌وه هاتن و به‌لێتی پێشکه‌شکردنی هه‌موو کوژه‌کیه‌کیان دا، پاشان گه‌پامه‌وه بۆ خزه‌تی (ره‌حه‌تی خوای لیبیت) له‌روژی پینجی ره‌بیعی یه‌که‌می سالی ۵۸۶هـ دا خوشم پێش

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ، النوادر السلطانية، ل: ۱۶۴.

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۷

سه ریزه کان که وتمو هه وایم پێدا که هه مووان گوێزپایه لێو خه ریکی خۆ ئاماده کردن، ئه ویش به مه زۆر دلخۆش بوو^۱. لێرده تا بینه توانای سه لآحه دین ئه که ین له چاودیریکردنی دوژمنداو ده سخستنی زانیاری ورد ده ریزه یان ئه مه ش وایکرد که کاتی پێویستی له بهر ده ستدا بێت بۆ خۆ ئاماده کردن و به ریکه وتنو خه لک کۆکردنه وه. له م قسانه ی ئه ین شه داده وه گرنگی و ترسناکی ئه م ئه رکه مان بۆ ده رده که ویت که پێی سپارد بۆ به غدا به تایبته له و بارودۆخه دژواره دا که خاچه رسته کان هه په شه یان له عه ککا ده کردو زۆری نه مابوو بکه ویتته ده ستیان وه، بۆیه سه لآحه دین پێشنیاری کرد بۆ خه لیفه که خۆخی ته شریف بێنیت بۆ هاندانی زیاتری موسو لمانان به رامبه ر به ده سته لگرتنی له سه رجه م ناوچه کانی ژێر ده سه لاتیدا بۆی^۲، به لام وادیاره خه لیفه زۆر دلگه رم نه بوو که له گۆشکه کانی وه بگوازیتته وه بۆ به ره کانی جه نگ هه ر بۆیه وه لامی پێشنیاره که ی سه لآحه دینی نه دایه وه ته نها چه ند باریک نه وت و واژوی وه رگرتنی پاره ی له چه ند بازرگانیک بۆ نارد، ئه مه ش سه لآحه دینی تو په و بێزار کرد^۳، له راستیدا پێویست بوو له سه ر خه لیفه که خۆی سه رکرده یه تی جیهاد دژ به خاچه رستان له نه ستۆ بگریت، وه ک ئه رکی خۆی له پێناو به شداریکردنی له جیهاد کردن له پێناو خودا به مال و به گیان و وه ک هه ولتیکیش بۆ گێرانه وه ی رۆلی خه لافه ت و زیندو کردنه وه ی له ژیا نی خه لکید، چونکه ئه مه ده بێته پالنه ریکی گه وره بۆ موسو لمانان دژ به وه هه لمه ته خاچه رسته ی زه به لآحه، ئه وه ی که بۆ سه لآحه دینیش تو مار ده کریت ده رو نبه رزی و دنیا نه ویسته یه تی کاتی پێشنیاری کرد بۆ خه لیفه که ئاماده یه ده ست له سه رجه م ناوچه کانی ژێر ده سه لاتی هه لبگریت به رامبه ر به هاتنی بۆ به ره کانی جه نگ.

۲- سه لآحه دین ئه نجومه نی شورا کۆده کاته وه: پاش کۆتایه اتنی جه نه نگ سه لآحه دین داوای کۆبوونه وه ی ئه نجومه نی شورای کردو خاوه ن راو ئه میره کان تیایدا به شداریبیان کرد وه ک قاضی ئه ین شه ددادو عمادی ئه سفه هانی نوسه ر، ئه م کۆبوونه وه یه ش بۆ تاوتوێ کردنی مه سه له ی عه ککا بوو، سه ره تا سه لآحه دین وتاریکی پێشکه شکردن و تیایدا وتی: به ناوی خوای به خشنده و میهره بان، سوپاس و ستایش بۆ په روه ردگار درودو سه لام له سه ر محمه د (د. خ)، بزانه ک ئه مه دوژمنی خواو دوژمنی ئه یمه یه و پێی ناو ته خاکمانه وه، به لام

^۱ النواذر السلطانية، ل: (۹۸-۹۹)، دور الفقهاء، ل: ۱۶۸.

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۸.

^۳ مفرج الكرب (۲/۳۴۰)، دور الفقهاء والعلماء، ل: ۱۶۵.

ئىمە بەرپەرچمان داپەوۋە سەرکەۋتەن نىزىكە بەپىشتىۋانى خوا، ئىستا كۆمەكى كەمىيان ماۋە دەبى لەخەمى رىشە كىشكردىناندا بىنو خۋاى گەورەش ئەمەى لەسەر فەرز كىردۋىن، ئىۋەش دەزانن كە ئەمە سوپاكەى ئىمەيەو چىتر كەس نەماۋە كۆمەكىمان بىكات جگە لەمەلىك عادل كە بەپىۋەيە، ئەم دوزمەش ئەگەر مانەۋەى درىزە بىكىشىت كۆمەكى پى خۇتات و بەھىز دەبىت، بۇيە بەپاى من دەبىت ھىرشىيان بۇ بەرىن و ئىۋەش پاي خۇتان بلىن^۱. پاش گىتۋوگىرۋ قسەو باسىكى زۆر بوون بەدوۋ دەستەۋە: كۆمەلى يەكەم پىشتىگىريان لەپاكەى سولتان دەكرد بۇ ھىرشكردەنە سەريان پىش خۇكۆكردنەۋەى و گەشتنى كۆمەكى بۇيان، بەلام كۆمەلى دوۋەم داۋايان كىرد كە سەرىازەكان بىرىن بۇ خروپە بۇ پىشودان و تىيان: پەنجا رۆزە لەسەر ئەسپ دانە بەزىۋىن و چەندىن شەۋە نەخەتۋىن، ئىستا ماندوۋ بىتاقەت و شەكەتىن و زىستانىش بەرىۋەيە و دوزمىش بەسوپايەكى زۆر نەبىت لەناۋابىت، بۇيە باشتروايە ئەم زىستانە مۆلەتىيان بەدەين دواتر بەھىزو گىرۋىتىنەۋە روۋبەروۋيان دەبىنەۋە دەگەينە ئاكامىك.

... باشتروايە خۇمان بىپارىزىن و نامە و نىردراۋ بەرىبخەين بۇ ناۋچە و شوپىنەكان و موسولمانان لەشامدا، چونكە موسولمانان دىن بەھانا مانەۋە ئەۋكات واز لەدان بەخۇدا گىرتن دىنن و پاش زۆر بوون ھىرشىيان بۇ دەكەين و ئەگەر كىۋىش بن لەبىيان دىنن^۲. ئەۋە بوۋ پاي نەيارەكان سەرکەۋت و سەلاخەدىن ناچار بوۋ بچىتە سەر پاكەيان و سەرىازەكان روۋيان كىردە خروپە لەچۋارى رەمەزانى ۵۸۵ك / ۱۸۹۱زداۋ لەۋىش زانا عىسەى ھەكارى توۋشى نەخۇشىيەك بوۋ بوۋە ھۇى كۆچى داۋىي كىردى^۳، بەجىپىشتىنى عەككا لەلايەن سەلاخەدىن و سەرىازەكانىۋە ھەلىكى گەۋرە بوۋ بۇ خاچەپرستەكان كە بەباشى قۇستىيانەۋە گەمارۆكەيان لەسەر عەككا توندتر كىرد و ھەموۋى شۋىننىكىيان گىرتە بەر بۇ خۇپاراستن لەسەلاخەدىن^۴، ئەمەش بوۋە ھۇى لەدەستدانى عەككا داۋى دوۋ سال گەمارۆدان لەخەقەدى جەمادى دوۋەمى سالى ۵۸۷ك / ۱۹۱۱زدا^۵.

^۱ قەلايەكە لەكەنارى شام بەسەر عەككادا دەپۋانى، معجم البلدان (۲/۲۶۲).

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ۱۶۵

^۳ ھەمان سەرىچاۋە، ل: ۱۶۶

^۴ ھەمان سەرىچاۋە، ل: ۱۶۶

^۵ ھەمان سەرىچاۋە، ل: ۱۶۶

٤- دواى كۆمهكى له پاشاي مه غريب (موه حيددين) ئه بو يه عقوب مه نصورى كورى عبولونمنى موه حيددى؛ به لام ئه م سولتانه تورپ بوو له سه لاهه دين چونكه يه كيك له مه ماليكه كانى برازاكه ي به ناوى قه راقوشى ته قه وى هيرشى كردبوو سه ر برقه و طرابلوسى رۆژئاوا و تونس ، به هۆى ئه وه ي كه ته قى الدين عمري گه وري به ئوميد بوو له وى ده سه لاتيك پيكه وه بنى، پرۆژه كه شكستى هينا . ئه وه بوو سه لاهه دين دياريه كه ي نارد بۆ پاشاي مه غريب كه دوو قورئان و سه د درهه م و ده ره تل دارو شه ش سه د مسقال مىسكو عه مبه رى په نجا كه وانى عه ره بى به وه ته ره كانپانه وه و بيست تيرى هندى و چه ند زينيكى رازاوه ي ئه سپى تيدا بوو^١، له گه ل ئه م دياريه شدا نامه يه كى ناسكى بۆ نووسىبوو كه تيايدا هاتبوو: سوپاس بۆ ئه و په ره رديگاره ي كه به سه ر موسولمانانه وه كه سيكى داناهه كه زه وى ئاوه دان كردۆته وه و خه لكه كه ي ده وله مه ند كردوو و فه رزو سووننه تى له سه ر ده ستى جيبه جى كردوو و ئاسمانى نه وه كانى رۆشن كردوو ته وه سه ره تاي ئه م نامه يه ش به م شيوه يه بوو: له سه لاهه دينه وه بۆ ئه ميرى موسولمانان له سه ره تاشيدا هاتبوو: به نده ي هه ژارى په ره رديگار يوسفى كورى ئه يوبوب، السلاويش باسى ئه وه ده كات كه ئه بو يه عقوبى كورى مه نسور پىي خوش بوو سه لاهه دين به نازناوى ئه مير المؤمنين نه ك مسلمين بانگى بكات، به لام ئه مه ي ده رنه بپى و ريزى زورى نيردراوه كه ي سه لاهه دينى گرت بى ئه وه ي هيج كارىكى بۆ بكات ده شلئين: له گه ل ئه وه شدا مه نسور سه دو هه شتا كه شتى ئاماده كردوو بۆ ناردنى، به لام ده سترگرتنى خاچه رسته كان به سه ر كه ناره كانى شامدا بووه ريگر له به رامبه ر گه شتى ئه و كۆمه كيه دا، ئين خه لدونيش^٢ ئه مه ده كاته به لگه له سه ر به هيزى پاشاكانى مه غريب و ده سه لاتداريين به سه ر پاشاكانى رۆژه لاتدا له بنياتنانى كه شتيگه لى ده ربايدا^٣.

هه رچه نده ئه وه ي كه هه ندئى له ميژوونوسان باسيان كردوو كه مه نصورى موحيدي خوشحال نه بوو به نامه كه ي سه لاهه دين چونكه نازناوى ئه ميرى باوه ردارانى لى نه نابوو نابيته به لگه بۆ يارمه تى نه دان و به ده مه وه نه هاتنى داواكه ي سه لاهه دين، به لكو هۆى ئه وه بوو كه يه عقوبى كورى

^١ صلاح الدين الفارس المجاهدو الملك الفارس ، ل: ٢٨٦.

^٢ تاريخ الاسلام، حسن إبراهيم (٢١٦/٤)

^٣ تاريخ ابن خلدون (٤٩٠/٦)

^٤ تاريخ الاسلام (٢١٦/٤)، صفحات مشرقه من التاريخ الاسلامى (٥١٨/٢)

مه‌نصور هميشه له‌ئاماده باشيدا بوو بۆ رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی خاچپه‌رستان له‌ئنده‌لوسدا^١، هه‌روه‌ك موه‌حیدینه‌كان له‌لیدوانه‌كانیاندا دا دووپاتیان كردووه‌ته‌كه‌ئاره‌زوی به‌رێكه‌وتنیا ن هه‌بوو به‌روه‌ رۆژه‌لات بۆ لكاندنێ به‌ده‌وله‌ته‌كه‌يانه‌وه‌، الذهبش ئاماژه به‌وه‌ ده‌كات كه‌ سلطان مه‌نصور ئاره‌زوی چوون بۆ میسری هه‌بووه^٢، ئهم ئاره‌زه‌وه‌ش به‌راشكاوی له‌لایه‌ن ئه‌بو‌عه‌باسی كوپری عه‌بدولسه‌لام الجراوی شاعیری موه‌حیدینه‌كانه‌وه‌ ده‌بپراوه‌ كاتێ له‌ستایشی خه‌لیفه‌ یه‌عقوبی كوپری مه‌نصوردا ده‌لێ:

إن الخلافة نالت من محاسنكم   أو في الحظوظ فابتدت منظرًا عجباً
 أعلى المراتب بعد النبوة قد حبا   بها الله أعلى الخلق وانتخبا
 سينظم السعد مصرًا في ممالكه   حتى يدوخ منها خيله حلبا
 الى العراق الى أقصى الحجاز الى   أقصى خراسان يتلو جيشه الرعبا
 هو الذي كانت الدنيا تؤمله   وكل عصر له مازال مرتقبا^٣

له‌راستیدا موه‌حیدینه‌كان پلانیان دا‌پشتبوو بۆ داگیرکردنی ولاتی رۆژئاوای ئیسلامی، یه‌ككه‌م ئامانجیشیان میسر بوو، سولتانی موه‌حیدیش راششكاوانه‌ ئاره‌زوی خۆی بۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر ولاتی میسر ده‌ربپړی و باسی ئه‌وه‌ هه‌مو شته‌ نا‌په‌واو بیدعه‌یه‌ی كرد كه‌ تیا‌یدا‌یه‌و، وتی: ئیمه به‌شتیوانی خوا پاکی ده‌كه‌ینه‌وه‌، ئه‌مه‌ی له‌به‌رنامه‌دا بوو هه‌تا‌وه‌كو گیانی له‌ده‌ستدا په‌حمه‌تی خوای لیبیت^٤، كه‌واته‌ موه‌حیدینه‌كان پلانیان دا‌پشتبوو بۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر رۆژه‌لات به‌گشتی و ئه‌میره‌كاني ده‌وله‌تی ئه‌یوبی و نوریش به‌مه‌یان ده‌زانی، بۆیه‌ ویستیان ده‌ست پێشخه‌ری بکه‌ن و ئه‌وه‌ بوو ئه‌یوبیه‌كان هه‌ستان به‌راسپاردنی هه‌ندئێ له‌گه‌وره‌ پیاوانیان بۆ ناردنیا ن بۆ ولاتی مه‌غریب بۆ دۆزینه‌وه‌ و په‌یدا‌کردنی لایه‌نگری بۆیان هه‌تا‌وه‌كو ئه‌مانه‌ بینه‌ هێلێ به‌رگری یه‌كه‌م له‌به‌رامبه‌ر ته‌ماعاری موه‌حیدینه‌كاندا، هێرشێ قه‌راقوشیش بۆ سه‌ر مه‌غریب یه‌كێك بوو له‌وه‌نگاوانه‌ و ئه‌چووه‌ چوار چێوه‌ی ئه‌وه‌ و اله‌الانه‌وه^٥، ئه‌وه‌ بوو سوپای ئه‌یوبی به‌رئێ بیاباندا به‌ره‌و مه‌غریب به‌رێكه‌وت ئه‌مه‌ش له‌به‌ر كورتی و نزیکي نه‌بوونی مه‌ترسی تیا‌یدا، هه‌ربۆیه‌ وازیان له‌رێگه‌ی

^١ صفحات مشرقه من التاريخ الإسلامي (٢/ ٥١٩).

^٢ هه‌مان سه‌رچاوه‌، (٢/ ٥١٩).

^٣ دراسات في تاريخ الغرب، ل: ١١٥.

^٤ دراسات في تاريخ الغرب، ل: ١١٥.

^٥ سقوط الدولة الموحدين، ل: ١٩٨.

که نار دریا هینا که تیره و هۆزه کانی به نی سه لیمو به نی هیلال تیدا بوو که توانیبویان رۆژه لاتى لیبیا کۆنترۆل بکن ژیانیکی خوش بۆ خویان دهسته بهریکن و به جدی کاریان ده کرد بۆ پاریزگاری کردن له و ناوچانه و روبه پووبونه وهی هر هیزیک که نیازی نزیکبونه وه دهست به سه را کرتنی نه و ناوچانه ی هه بیته^۱. له راستیدا نه نار دنی کۆمه کی له لایه ن مه نصوره وه به هۆی چه ند گرفتیکی ده رونی و باری شله ژاوی ناوخۆیی و دهره کییه وه بوو، هر چه نده ریزی زۆری له بالۆیزی سه لآحه دین ناو کاتیکیش که بالۆیزه که ی سه لآحه دین شه مه سه دینی کوپی مونقیذ ستایشی مه نصورى کرد به هۆنراوه یه کی چل دێپی مه نصور له بری هر دێپیک هه زار دره می خه لات کرد، له هۆنراوه که شدا^۲ هاتوه:

سأشکر بحراً ذاعباب قطعته	الی بحر جود ما لنعماه ساحل
الی معدن التقوی الی کعبه الهدی	الی من سمت بالذکر منه الأوائل
الیک امیر المسلمین ولم تزل	الی بابک المأمول ترجی الرواحل
قطعت الیک البر والبحر موقناً	باناً نذاك العمر بالتجح کافل
فما راعی من وجبة البررائع	ولا هالنی من زاحر البحر هائل
ومن کان غایات لمعالی طلابه	یهون علیه کل امر یحاول
رجوت بقصدک العلا فبلغتها	وأدنی عطایک العلا والفضائل
فلا زلت للعلیاء والوجود ثانیاً	تبلغک الأيام ما أنت آمِل

له راستیدا سه لآحه دینی ئه یوبی دانی نه نا به خه لیغایه تی سولتانی موه حیدینه کانداو نازناوی ئه میر موئمنینیشی بۆ به کار نه هینا له و نامه یه دا که به ئیبن منقری نێردراویدا نار دی، ئه م مه سه له یه ش گرنگی خۆی هه یه، چونکه ئه وه داننا نه به خیلافه تی موه حیدینه کاندا که له سه ر به نه ما ی رینماییه چه وته کانی ئیبن تومرت بنیاتنرا بوو، ئه مه ش له لایه ن القاضی الفاضلی گه وره راویژگاری سه لآحه دینه وه روون کرایه وه کاتێ وتی: ... ئه و گوتاره به سه و بواری ئه وه ی تیا یه که نکولی لیبیکه ین، نوسینیش به لگه یه که زمان ئه به ستیته وه و ئه گه ر له سه ر مینبه ریک له مینبه ره کانی مه غریبیدا بخویند ریتته وه، ئه وه ئیمه له به یعه ت دان به خه لیفه ی عه باسی پاشگه زبووینه ته وه و به یعه تمان به که سیک داوه که خوا پشتیوانی نییه شوینکه وتنی دروست نیه، به م پێیه ش خاوه ریزمان سوک کردوه و خۆمان خستوه ته خوار شتی ریزدارو ریزی موسولمانانمان جیهیشتوه و

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۹۸.

^۲ صفحات مشرقه من التاریخ الاسلامی (۲/۵۲۰).

سه‌رپیچی خوامان کردوو، هه‌روه‌ک گوی‌پ‌ایه‌لی که‌سی‌کمان کردوو که گوی‌پ‌ایه‌لی دروست نیه و رابه‌ریکمان دیاری کردوو که شیوا نییه^۱. ره‌نگه نه‌گه‌ر سه‌لا‌حه‌دین له‌گه‌ل سولتانی موه‌حیدینه‌کاندا به‌یه‌ک بگه‌یشتنایه له‌ژوری گفتوگۆدا نه‌و له‌سه‌ر کۆمه‌له‌ شتی‌ک ریک بکه‌وتنایه که به‌سود بوايه بۆ هه‌مان، به‌هۆی نه‌و مرونه‌ت و لی‌هاتوو ییه سیاسییه که‌م وینه‌یه‌یه‌ی که له‌سه‌لا‌حه‌دیندا هه‌بوو، هه‌روه‌ها له‌به‌ر سوربوونی سولتان مه‌نصور له‌سه‌ر چاکسازی کردن له‌بیرو باوه‌پ‌ی موه‌حیدینه‌کانداو نزی‌ک بوونه‌وه له‌بیرو باوه‌پ‌ی نه‌ه‌لی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌ت. به‌لام خوی گه‌وره به‌دانایی خۆی کاروباره‌کان ناراسته ده‌کات به‌و شیوه‌یه‌ی که ده‌یه‌ویت، به‌هه‌ر حال جیاوازی سیاسه‌ت و بیروباوه‌پ‌ی نیوان سه‌لا‌حه‌دین و پاشای موه‌حیدینه‌کان نه‌بووه ریک‌گه‌ر له‌به‌رامبه‌ر هاوکاری گه‌لانیان له‌کاتی خۆشی و ته‌نگانه‌دا وه‌ک له‌هه‌موو کات و شوینیکدا رووده‌دات، چونکه وه‌ک له‌کتیبه‌کانی زیاننا‌مه‌ی ناوداراندا ده‌رده‌که‌ویت ژماره‌یه‌کی زۆر له‌مه‌غریبه‌کان به‌شدارییان له‌جه‌نگ کردن له‌دژی خاچه‌رسته‌کان شان به‌شانی براکانیان له‌رۆژه‌لاتدا کردو ژماره‌یه‌کی زۆریشیان لی‌شه‌هید بووه هه‌ر له‌فه‌له‌ستینیشدا به‌خاک سپێردراون^۲. له‌راستیدا سه‌لا‌حه‌دین نه‌بووست سود له‌موه‌حیدینه‌کان وه‌رگرت دژ به‌هه‌لمه‌تی خاچه‌رستان نه‌مه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌رمی و دانایه‌کی فراوان له‌بواری سیاسیدا. نه‌و به‌مه‌به‌ته‌رکی خۆی هه‌ستا، به‌لام سولتانی موه‌حیدینه‌کان نه‌یتوانی نا‌کۆکیه مه‌نه‌ه‌جیه‌کان تیپه‌رینیت و له‌گه‌ل سه‌لا‌حه‌دیندا هاوکاری بکات بۆ به‌رگری کردن له‌نومه‌تی ئیسلامی

۵- **رۆلی القاضی الفاضل له‌کاتی گه‌مارۆدانی عه‌ککا له‌لایه‌ن خاچه‌رسته‌کانه‌وه: القاضی الفاضل رۆلیکی زۆر گرنگی بینی له‌ماوه‌ی گه‌مارۆی خاچه‌رسته‌کاندا، دیاره له‌و کاته‌دا له‌میسر سه‌ره‌پرشتی کاروباره‌کانی ده‌کرد له‌بری سه‌لا‌حه‌دین، له‌روانگه‌ی نه‌م پۆسته‌شه‌وه کاروباره‌کانی سولتانی ریکده‌خست وه‌ک ئاماده‌کردنی سه‌ریازه‌کان و نۆژه‌نکردنه‌وه‌ی که‌شتیگه‌ل و هه‌لگرتنی پارو و گراستنه‌وه‌ی نازوقه بۆ عه‌ککا، سولتانیش سه‌باره‌ت به‌ نه‌رکه‌کانی نامه‌ی بۆ ده‌نوسی، نه‌ویش وه‌لامه‌کانی به‌باشترین ده‌سته‌واژه ده‌رده‌به‌ری و ئامۆژگاری و تیپینی پێشکه‌ش ده‌کردو به‌دوای به‌رژه‌وه‌ندی ئیسلامدا ده‌گه‌را^۳، نامه‌کانیشی بۆ سه‌لا‌حه‌دین له‌ماوه‌ی گه‌مارۆدانی عه‌ککا له‌لایه‌ن فره‌نجه‌کانه‌وه به‌رده‌وام بوو پر بوو**

^۱ صفحات مشرقه من التاريخ الاسلامی (۵۲۱/۲).

^۲ صفحات مشرقه من التاريخ الاسلامی (۵۲۱/۲).

^۳ کتاب الروضتین (۱۶۵/۲)، دور الفقهاء والعلماء، ل: ۱۶۹

له دهسته واژه‌ی پرولیاوانلیو له ههستی پر خۆشه‌ویستی و دلسۆزی له پیتا و سوککردن و ره‌واندنه‌وه‌ی ماندویتی ئه‌و گه‌مارۆیه‌و به‌شداری کردنی براکانی له‌غه‌م و نازارو ئاواته‌کانیاندا، ئه‌وه‌بوو له‌نامه‌کانیدا هانی ده‌دا بۆ خۆراگری و وره‌ی به‌رزده‌کرده‌وه بۆ درێژه‌دان به‌جیهاد و بۆ ئومێد نه‌بوون له‌ره‌حه‌تی په‌روه‌ردگار و داوای ده‌ستگرتن به‌هیوا و ئومێد بوون به‌سه‌رکه‌وتنی خوایی لێده‌کرد، به‌لام ئه‌م په‌یوه‌ندییه‌شیان له‌سه‌ر بنه‌مای براهی‌تی بیرو باوه‌رو یه‌ک مه‌به‌ستی بنیاتنرا بوو، نه‌ک گه‌وره‌و بچوک و سه‌رکرده‌و خزمه‌تگوزار، له‌یه‌کێک له‌ونا‌مانه‌شدا هاتوه‌: باگه‌وره‌مان درێژبوونه‌وه‌ی ماوه‌ی ئه‌م تاقیکردنه‌وه‌یه‌ی پێ ناخۆش نه‌بێت چونکه‌ پاداشتی ده‌ست ده‌که‌وێت، چاکه‌کانی زیاد ده‌بن و سه‌رکه‌وتنه‌کانی به‌رده‌وام ده‌بن، سه‌ره‌نجه‌میش بۆ خواپه‌رستی و خواپه‌رستانه، خوای گه‌وره‌ش ئه‌و که‌سه‌ سه‌رده‌خات که‌ خوای سه‌رخستبێت له‌ژياندا، خوای گه‌وره‌ش پاداشتی تیکۆشانی گه‌وره‌مان بداته‌وه‌ به‌خۆی و کاربه‌ده‌ست و برا و کوپو سه‌ریازه‌کانی^۱. له‌و نامانه‌ی تریش که‌ قاضی فاضل ده‌ینارد بۆ سه‌لاحه‌دین ئه‌و نامانه‌ی که‌ تیایدا پۆزشی بۆ هێنایه‌وه‌ به‌هۆی دواکه‌وتنی گه‌یشتنی که‌شتیگه‌لی میسه‌روه‌ بۆ شام به‌و کۆمه‌کیانه‌وه‌ که‌سه‌لاحه‌دین له‌میسه‌ری داواکردبوو، تیایدا روونی کرده‌وه‌ که‌ هۆکاره‌لکردنی دژه‌ بایه‌کی توند بووه‌ نه‌ک که‌ مه‌ترخه‌می ئه‌و^۲ گومانیش له‌وه‌دا نییه‌ که‌ ئه‌م نامه‌یه‌ ئه‌و رۆله‌ دووپات ده‌کاته‌وه‌ که‌ ئه‌م قازیه‌ به‌ریزه‌و زانیانی تر پێی هه‌لده‌ستان بۆ یارمه‌تیدانی سه‌لاحه‌دین و دا‌بینکردنی پێداویستی سه‌ریازه‌کان^۳، شایانی باسه‌ قازی هه‌موو شیوازو ریگه‌یه‌کی ده‌گرته‌ به‌ر بۆ یارمه‌تیدانی سه‌لاحه‌دین و موسولمانه‌کان له‌کاتی ئه‌م ئابلقه‌یه‌دا، له‌م بواره‌شدا نامه‌یه‌کی نووسی بۆ خه‌لیفه‌ی عه‌باسی و به‌جوانترین و به‌هێزترین ده‌سته‌واژه‌ داوای لیکرد هانی دا بۆ پشتیوانیکردن له‌سه‌لاحه‌دین له‌م هه‌لومه‌رجه‌دا سه‌خته‌دا له‌پیتا و سه‌رخستنی ئاینی خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و به‌رز راگرتنی پله‌وه‌ پایه‌ی موسولمانان، ره‌نگه‌ به‌هێزترینی ئه‌و ده‌سته‌واژانه‌ش که‌ له‌م نامه‌یه‌دا به‌کاریهێنا بێت ئه‌وه‌ بێت: ئه‌ی جینشین و خانه‌واده‌ی محمه‌د (ﷺ)، به‌جۆرێک رابه‌رایه‌تی ئوممه‌ته‌که‌ی بکه‌ که‌ ئه‌و ئاسوده‌ بکات، مافی ئه‌و بده‌ به‌چاودێریکردنی ئیمه‌، چونکه‌ ئیمه‌ و موسولمانان سپاردیه‌ ئه‌وین لای تو، نمونه‌ی

^۱ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۹.

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۹.

^۳ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۹.

خزمه تگوزار یشتان ئیستا وهك نهو بنده به هی كه نه گهر بۆ بکرایه له شوینه پیروژه کاندایه پارایه وه زهوی و خاکی ماچ ده کردو خۆی له بهر قاپیدا ده دا به زه ویدا هه تا کو خوی گه وره کۆمه کی ده نارد، نه گهر وتنی هه موو شتیکیش نهنگی نه بوایه نه وه شتانیکم دهوت که چاوه کانی بهیته نایه ته گریان و دلّه کانی راجله کاندایه، به لام نارامگرو چاوه پوانی پاداشتی خواین به ئومیدی سه رکه و تنیکی خوایی نزیکین^۱. به م شیویه قاضی فاضل توانی نهو نه هه مه تیبه به سه لآحه دین تیبه پینئو خۆی به ته نها وهك سوپایه ک وابوو که له ته نیشت سه لآحه دینه وه ده جه نگا^۲. له و نامانه ش که قاضی فاضل وهك نامۆزگاریه ک بۆ سه لآحه دینی نووسی: نه مه ناینیکه نه به زۆری سه رده که وی و نه به سامان، به لکو خوی گه وره که سانیکی نیه تپاک و دلّسۆزی بۆ هه لبراردوه، جا باگه وره شمان پاشماوه یه کی باش بیته بۆ نهو پیشینه چاکانه، ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ (الأحزاب: ۲۱)

قهیرانه کانتیبه رده بنو سه رقالییه کان کۆتاییان پیندیت و خوی گه وره ش هه والیک ده نیتری که دلّه کان ئاسوده بکات. نه هه مته و ناخۆشی له ئیسلام و موسولمانان دورد هه خاته وه، داوای لیخۆش بوون له په ره رده گار ده که یین، چونکه به لاو ناخۆشی هه میسه ده رنه نجای تاوانه^۳. له نامه یه کی تریشدا ده لئ: ئیمه گیرۆده ی دهستی دهرونی خۆمانین و نه گهر راست بکه یین نه وه خوی گه وره ده رنه نجای نهو راستگۆییه مان بۆ پیش ده خات و نه گهر گوپینه لی بووینایه به ده ست دوژمنه که یه وه گیرۆده نه ده بووین، نه گهر ئیمه نهو فه رمانانه ی جیبه جئ بکه یین که له توانامان دیه نه وه پاداشتمان ده داته وه به جیبه جئ کردنی نهو کارانه بۆمان که به بی نهو نا کریت، جا با که س به دوژمن نه زانین جگه له کرده وه کانمان و گله ییش ته نها له خۆمان بکه یینو ئومیدیشمان ته نها به په ره رده گار بیته نهك به زۆر بونی سوپاو سه رباز یا خود مال و سهروهت، یان به کوشتاری فلان و پاو نه خشی فیسار، هه موو نه م شتانه خوامان له یاد ده باته وه و نامانه وی خوی گه وره بمانداته ده ست هۆکاره کان چونکه سه رکه وتن هه ر له زاتی نه وه وه یه، داوای لیخۆش بوونی تاوانه کانمانی لیده که یین، چونکه نه گهر تاوان ری نزاکانی نه گرتینایه ئیستا وه لاممان درابوو وه و شه پۆلی فرمیسکی له خوا ترسان دلانی پاک کردبو وه، به لام کۆسپیک له پیدایه^۴، له نامه یه کی تریشدا هاتوه

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۰

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۰

^۳ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، فی الشرق الأدنى، ل: ۱۷۰

^۴ کتاب الروختین (۱۷۹/۴)

سوپاکه مان سوپاس بۆ خوا لاوازی تیدا نییه، به لآم ماندوو بووه و توانای مرؤفیش سنوری هیه، قهدهری خواش شتیکه و هموو خاوهن ئامانجیکیش بۆ ئامانجه که ی ههول ددهات له سنوری توانایدا، خزمهتگوزارتان ئه مه بۆیه باس دهکات ههتاوه کو گه وره مان توپه و بیزار نه بیته له سه ریازه لاوازو ته مه له کانی و سوپاس و ستایشی پاله واننه کانیشیان له یاده نکات خوی گه وره دهفه رموویت: ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ (آل عمران: ۱۵۹)، واته: که واته (چاوپوشیان لیبکه و لییان ببوره داوی لیخوشبوونیان بۆ بکه له کارو پیشه اتدا پرسو پایان پنبکه) (تهفسیری ئاسان، ل: ۷۱).

گه وره م: ئایا خوی گه وره سهیری دلای خه لکی سه رزه وی نه کردوو و که سی به باش و شیوا نه زانیوه و به کارینه هیناوه بۆ به رپاکردنی ئایین و به رزکردنه وه ی وشه و بلاوکردنه وه ی دهسه لات و پاراستنی دروشم و پاریزگاری کردن له روگه (قیبله) ی یه کتا په رستی جگه له تو؟ ئه مه له کاتیکدا به که له سه رزه وی خه لکانیک هه ن نزیکترن له پیغه مبه ره وه (د.خ) و دهسه لات و مولک و سامانیان زۆرتره، به لآم ئه وانی دانیشتانددوو و تو ی هه ستانده وه، ئه وانی ته مه ل و تو ی وریا و چالاک و ئه وان دهست به ستراو تو ی دهستکراوه و دونیای لای ئه وان خۆشه ویست کردوه و له دلای تو خۆشه ویستی ده رهیناوه، بۆ تو ئه م کاره ی ئاسان و بۆ ئه وان گرانکردوو، دهستی ئه وانی به ستوو ته وه و دهستی تو ی والا کردوو، شمشیری ئه وانی خستۆته کیلان و شمشیری تو ی هه لکیشاوه، ئه وانی به دبه خت و تو ی خۆشه بخت کردوو و ئه وان دانیشتون و تو ی خستۆته جوله، ﴿وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾ (التوبة: ۴۶)، واته نه گه ر ئه و دوو پووانه بیانه ویته ده رچن بۆ غه زا ئه وه خۆیان بۆ ناماده کردوه، به لآم خوا چالاک نواندن و ده رچوونی ئه وانی نه ویست له بهر ئه وه سستی کردون له شی قورس کردن و پئیان وترا: ئه وانیش بۆ خۆتان له گه ل پیرو مندال و په ککه وته کاندای. (تهفسیری ئاسان ل: ۱۹۴).

به لای شتی تری له مه ش گه وره تر هیه، نه ویش ئه وه یه کاتئ بیباوه ران له هه موو گو شه و که ناریکی سه رزه وییه وه، له روژئاوا و ده ریاوه، بی دواکه وتن هه مووان، بی گویدان به دوری رینگه و به ئاره زوی خۆیان بیئ ئه وه ی پاشایه ک پاره یان بۆ خه رج بکات یان که سیك رابپچیان بکات له هه موو لایه که وه هاتن به دهم بانگه وازه که یانه وه وه ک ده لئین:

ولست بملكِ هازم لنظيره   ولكنك السلام للشركِ هازم

ئه مه له کاتیکدا به که تو له ناو هه موو موسولماناندا هاوکاریکت نییه و که س له گه لئا نایه ته ده ره وه و که سیش به زمان جیهات له گه لئا ناکات و به بی کرئ له گه لئا نایه ته ده ره وه و هه نکاو یکت

به بالئیکو بالئیکت به زیاتر پی ده فرۆشن بانگیان نه کهیت بو به ههشت، بانگیان نه کهیت بو لای خوا وا ده زانن بو لای خۆتیان بانگ ده کهیتو داوی نه جامدانی فره زیان لیده کهیت وا ده زانن باسی سوننه تیان بو ده کهیت و به ههشتیان نه خه یته پیش چاو وا نه زانن ده ته وی بو خۆتی قورغ بکه ی، ههروه ها له نامه یه کی تر دا ده لئ: تاوانه کانمان ریگی نزی لیگرتوین جیی خۆیه تی لۆمه ی خۆمان بکه ین، خوی گه وره ش قه ده ریگی هه یه که توانای لادانیمان نه هه ته نها نه وه نه بیته که بلئین: لاحول ولا قوه الله باللله، ئیستاش چه ند ناخۆشییه ک به پتویه **﴿قُلِ اللَّهُ يُنَجِّبُكُم مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ﴾** (الأنعام: ۶۴)، واته: جا له وه لامیاندا بلئ: خوا له و تاریکیانه و له هه موو کۆسپیک رزگارتان ده کاتکه چی..... هتد (ته فیسری ناسان، ل: ۱۳۵). دوژمنیش سوپایه کی زۆری بو کۆکردینه وه و خه لکیش وتیان بترسن، ئیمه ش وتمان: پشت و په نامان خویه و هه ره ئه ویش باشتیوانه، به و شیوه یه ش نه و به لئنه ی پهروه ردگارمان مسۆگه ر کرد که ده فه رمویت: له فه زل و نیعمه تی خوا به شیان درا، ئیمه ش ته نها نه و فه زله گه وره یه مان ده وی پشت و په ناشمان هه ر خویه، خوی گه وره ش ته نها نزا کردنی پیشان داوین له کاتی ته نگانه داو ده بی هه میشه له ده رگای ره حمه ت و میهری ده ین و لئ بیارئینه وه: **﴿فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾** (الأنعام: ۴۳)، واته کاتیک سه رکه ش و یخی بوون تووشی تالای جه نگو به لاو ته نگانه مان کردن بو نه وه ی لیمان بیارئینه وه بلالئینه وه، به لام دلئان ره ق و ره ش بوو. (ته فیسری ناسان، ل: ۱۳۲).

په ناش ده گرین به خوا له دلرّه قی و بیئومید بوون له په حمه تی پهروه ردگار هیوا بران له ده روی، چونکه ته نها که سانیک هیوا براو ده بن که هۆش و ژیریان له ده ست دا بیته، له خوا دورو بیبه ش بن له په حمه تی، هیچ فیل و چاره یه کیش نییه جگه له وان هینان له فیل، جا نه گه رخوی گه وره بزانیته که سه ر یازه کانی گه وره مان هه موو توانایان خستووه ته گه ره وه عوزری بو داناون باگه وره شمان گله بیان لئنه کات، نه گه ر بشزانیته که مه ر خه مییان نواندوووه و زۆر هه ولی زۆریان نه داوه نه وه توپه یی پهروه ردگاریان به سه ^۲، بهنده ش ئارامگری و سینه فراوانی و ره وشت جوانی و پارێزکاری بیری گه وره مان ده خاته وه و داوی دل راگرتن و پاکی دل لیده کات هه تاوه کو جه سه ش پاك بیته **﴿وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ...﴾**، واته: خو نه گه ر پشت هه لکردن و سه رپێچی خواره ناسان زۆر له ساخته ..... هتد. (ته فیسری ناسان، ل: ۱۳۱). هه تاوه کو **﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى﴾**

^۱ کتاب الروختین (۱۸۲/۴).

^۲ کتاب الروختین (۱۸۲/۴).

(الأنعام: ۳۵) واته: نه گهر خواش بیویستایه له سهر هیدایه ت و ریپازی دروست نه وه کوی ده کردنه وه به مه رجیک خویان مه به ستیان بیټ. (تفسیری ناسان، ل: ۱۲۱).

گه وره شمان له پیشتره به م دیره شعره:

ولا بطرءٌ إن تابعت نِعْمُ
و صابرٌ في البلاءِ محسبٌ

وتیان به المهلب: نایا حضرت له سهرکه وتنیکه به بڼ ماندوو بوون؟ نه ویش وتی: رقم له نه ریتی ده سته و سانیه و هر ده بی ویستی خوا له بنده کانیدا به دبیت، که س ناتوانی حوکم و بریاری رت بکاته وه جا با گه وره شمان به هیچ قه ده ریکی په روه ردگار بیتاقت نه بیټ، چونکه نه گهر قه زاو قه ده ر تیپه پړی و نه ویش پتی رازی بیټ و پاداشتی وه رگریټ باستره له وهی که نارازی و گونا هبار بیټ، خوی گه وره پاداشتی که ه سیک بداته وه که غه م و بیزاری بۆ په روه ردگار ده بریپړی و په نا بۆ خاوه ن ده سالات به ریت، هه رکه سیکیش به نه پنی هاوار له په روه ردگار بکات به ناشکرا وه لامی ده داته وه، جا با سکا لای گه وره مان بۆ په روه ردگار به نه پنی بیټ، هه تاکو باری شان و غه می سینه ی قورس نه کات که به بڼ خوا هیچیان پیناکریټ، نه وه ش که هیرش به رانی لاواز کردوه بیرو هزی هموانی گرتوه ته وه ته نها قه رانی بی نازو قه ییه له عه ککا... گه وره شمان به نه زمون بوی ده رکه وتوه که به ریټوه به ری. زه مانه ته نها په روه ردگاری زه مانه یه و کاریش به خاوه ن کار ده کریټ و زور بیر کردنه وه ش خه م و خه فته که م ناکاته وه.

قد قلت الرجل المقسم أمره
فوض اليه تنم قرير العين^۱

هموو شتیك به ده مه وه چونی هه یه جگه له سهر یازگه یه که دوی موسولمان بوون بیټ به گاوو ولاتیك که مینه به ره که ی پاش و تاردان بیده نگ کرابیټ، گه وره م نه و شه وانه ی که تو له سه نگره دا بوویت و خه لك خه وتوون و له ناماده باشیدا بویت و خه لك بیزابوون و شه و خونیت تیا کیشاوه و خه لکی بیټاگا بوون ثم روزانه ش که تیایدا بانگه واز ده کریټ: نه ی نه سپه کانی جیهاد خه لك سه رخن نه م کاتانه ش که سه ره کان تیایدا سپی دهن هه موو نیعمه تی په روه ردگارن به سه رته وه و نه مامن بون له به هه شتداو سپی که ره وه ی لاپه ره ی کرده وه کانتن ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا﴾ (آل عمران: ۳۰). واته: روزیک دیت هه موو که س کارو کرده وه کانی خوی ده بیټ ناماده کراون به خیرو شه پیه وه. (تفسیری ناسان، ل: ۱۵۴).

نه مانه له صراط ده تپه ریټنه وه و تای ترازووت قورس ده که ن و ره زامه ندی خوات بۆ مسوگه ر ده که ن توش سوپاسی خویان له سه ر بکه هه روه ک چون له سه ر سه رکه وتنه مه زنه کان سوپاسی

^۱ کتاب الروختین (۱۸۷/۴).

ده که یت، بشزانه که پاداشتی نارامگرتن له سه رووی پاداشتی سوپاسگوزاره وه یه، له دلدامه زراوی نه میری باوه پرداران عومهری کوپی خه تابیش نه وه بوو که نه یفه رموو: نه گهر نارامگری و سوپاسگوزاری (صبر شکر) دوو خوشتر بونایه گویم پینه ده دا سواری هه رکامیکیان بجم. به م وره به رزه وه پیشمان که وتن و جییان هیشتین و ئیمه ش حه زمان له ته پ و توژ نیه، نه وان هه نگاوی باشیان ناو په نا نه گرم به خوا له که وتن و گلان. خوای گه وره ش بو جیبه جیکردن و گه یاندنی حه ق باشترین دروستکراوه کانی هه لَبْزاردوه، خویشی باش ده زانی که له پیشیاندا چی رویداوه و به سه رهاتی پیغه مبه ران چی بووه، خوای گه وره ش پیغه مبه ره که ی هانداه که چاو له وان بکات و شوین پییان هه لَبْگریت به تاییه ت پیغه مبه رانی اولی العزم له ناویاندا، هیچ نرخیکیش بو به هه شت زور نیه، خوای گه وره ش ته نها نه و به ندانه ی تا قیده کاته وه که ده زانی توانای نارامگرتنیان هه یه، دونیاش هه ندیکی نه وی تری ده سپرته وه و شتاننیک رویداوه وه ک رووینه دابیت وایه، ماندوو بووونیش ده روات و پاداشت ده مینیتته وه، گرنگترین وه سه یه تیش نه وه یه که گه وره مان خه میک نه خوات که جهسته ی لاواز بکات و میزاجی تیک بدات، چونکه ئومه ت بینایه و نه ویش (خوا بیباریزئی) بناغه و پایه کانیه تی خوای گه وره ش نه و پایانه دامه زراو بکات بو سه رخستنی حه ق له و وه سه یه ته باشانه ش که فارسه کان کردوو یانه نه وه یه که وتویانه: نه گهر شتیکت توش بوو که له تواناندا بوو نه وه ده سته وه سان مه به، نه گهر شتیکیش هاته ریته و له توانان به ده ر بوو (په نا به خوا) نه وه بیزارو نا ئومید مه به و ناره زایی ده رمه بره، له وان هه شه خاوه ن کیشه یه که نه گهر له بری خه مخواردن بیر له ده سه لات و توانای خوا بکاته وه نه وه خوای گه وره بو چاره سه ر ده کات ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (الانسان: ۳۰). واته: ئیوه هیچ کاریکتان پیناکریت مه گهر خوای ویستی له سه ر بیت. (ته فسیری ئاسان، ل: ۵۸۰).

نه مه ده سه لاتیکه له سه رو هه موو ده سه لات هه کانه وه یه، پاشاکان به هوی ته ماعه وه جه نگاون نه و به هوی ئیمان و باوه رده وه ده جه نگئی، جا نه گهر په روه ردگارمان سه یری دلئی گه وره مانی کردو بینی ته نها پشت به و ده به ستن و متمانه شی هه ر به زاتی نه وه، نه وه ده روی لیده کاته وه و لوتفی خوئی به سه ردا ده بارینئی، با هه رگیز له خوا نا ئومید نه بین و نه لئین " که ی خوا سه رمان ده خات " و با نارامگرین چونکه ئیمه بو نارامگرتن دروست کراوین، به لکو با سوپاسگوزار بین، چونکه سوپاسگوزاری له شوینی نارامگریدا به رزترین جوئی سوپاسگوزارییه، بابو که سانه ش بلئین که تووشی ناخویشی بوون تو پاریزراویته تا وه کو رازیبین له په روه ردگار، سه باره ت به نا زاوه ی ولاتی

^۱ هه مان سه رچاوه، (۱۸۷/۴).

عهجه مېش نه وه پاك و بېگه ردی بۆ په روه ردگار كه دل و زمانى پټكه وه كۆكردوونه ته وه: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ لِيَجْزِيَ قَرَاتِيْسَهُ قَرَاتِيْسَ تَبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا وَعَلِمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوْا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ﴾ (الأنعام: ٩١). واته پټيان بلئى: هر خوا خوئى دايبه زاندووه و فيريشى كردووه له وه دوا وازيان ليبيهنيت با له به تال و نادروستى خو تاندا رويچن و گه مه و يارى بكن (ته فسيري ناسان، ل: ١٢٩) سولتانيش نامه يه كى نووسى بۆ قاضى فاضل له ولاتى فهره نجه كانه وه و ناگادارى كرده وه له و نامازانه ي سهر كه وتن كه بؤى ناشكرا بووه تيايدا نه يوت: تنها له وه ده ترسم كه په روه ردگار به پټى تاوانه كانمان له گه لماندا بجولتته وه، چونكه تاوانه كان پيش ئيستا هه بوون و له م كاته دا سرانه وه و پيشتر تو مار كرابوون ئيستا ليخوشبوون گرتنيه وه، چونكه شمشيره سوره كان به سن بۆ تكاكارى و به يه كدا كي شانى شمشيره كان به س بوون بۆ ليدانى قاپى به هه شت و نه و وليدانانه شن له گوره پاندا له بهر خواى مه زنه و خوشبه ختى بۆ قاجيك كه له گه ل تودا هه نكاوى نابيت بۆ جيهاد و ده م و چاويك كه له گه ل تودا تو زاوى بوويت و كه سيك له ژيز سايه ي تودا كوشتارى كرديت و كوژرا بيت، نه مه يه قاضى فاضل و نه و زانا خواويسته، خاوه نى ده رپرپنى ناياب و تيگه يشتنى قول و بۆ سوننه ته كانى په روه ردگار له سهر كه وتندا، دواى نه م نووسينانه ش نابى سه رسام بين به قسه ي سه لآحه دين كه وتويه تى: به شمشيري خۆم هيچ شويننيكم رزگار نه كردووه، به لكو به قه له مى قاضى فاضل بووه، له راستيدا بوونى كه سايه تى هاوشيوه ي قاضى فاضل له ته نيشت سه ركرده موسولمانه كاندا كاريكى زور گرنگه چ سه ركردايه تى سه ربازي يان سياسى و رؤل و كاريگه رى مه عنه وى زورى هه يه له سهريان و خواى گه و ره ده رگاي ئوميد و هيووا به هويانه وه والا ده كات و له خه مى پاداشتى خوادا ده بن و ده بنه هوكاريك بۆ نارامگرى و دامه زراوييان.

٦- هه و نه كانى سه لآحه دين بۆ هه لگرتنى گه مارؤ له سه ر عه ككا: سه لآحه دين موسولمانان و نه ميره كانيانى هاندا بۆ جيهاد كردن له پټنا و خوادا له گه ل كۆمه لى موسولماناندا هيرشى ده برده سه ر بباوه پان و جه نكيش له نيوان نه و و خاچپه رسته كاندا هيتان و بردن بوو، هه ركه كه تيبه يه كيانى له نا و ده برد كه تيبه يه كى تر ده هاته شوينى، نه وروپاش له پشت سوپاكانيه وه بوو و به سامان و كه شتى و جه نكاوه ر پالپشتى ده كردو رقو كينه به راممبه ر به موسولمانان دلى داگير كردبوو، كاتى گه مارؤ له سه ر عه ككا توند بوو، خه مى سه ره كى سه لآحه دين نه وه بوو كه جه نكاوه رو پاره و نه وت بگه يه نيته ده ست گه مارؤ دراوه كان، چونكه به ناسانى

کۆمەکی لەرێی دەریاوه بەخاچپەرستهکان دەگەشت و هیچ فێل و نەخشەیهکی سەربازی
 نەما که فەرماندەکان بیری لێیکەنەوه و سەلاحەدین بەکاری نەهێتایبێت، لەو فێل و پلاناوەش^۱ :
 ۱- بڕینی گەمارۆی دەریایی سەر عەککا: سەلاحەدین رەحمەتی خۆی لێبێت لەبەرئۆتدا
 کەشتییەکی نۆژەنکردەوه و چوار سەد فەردە گەنم و بڕیک پەنیرو پیاز و مەپو ئازووقە تری
 تێکرد، فرەنجەکانیش کەشتییەکانیان بەدەوری عەککادا دانا بوو بۆ پاراستنی لەهاتنەوهی
 کەشتی موسولمانان، موسولمانانی ناو عەککاش زۆر پێویستیان بەخواردەمەنی و ئازووقە
 بوو، بۆیە کۆمەلێک لەموسولمانەکان لەبەرئۆتەوه سواری کەشتیەکان بوون و جلی
 فرەنجەکانیان پۆشی و ریشیان تاشی و بەرازیان خستە پێشەوهی کەشتییەکان هەتاوهکو
 لەدوورەوه ببینرێن و خاچیان هەلواسی و توانیان خۆیان تێکەڵ بەکەشتییەکانی دوژمن
 بکەن، بەلام ئەوان رێیان پێگرتن و تیان: دەتانهوی بەرەو شار بچن؟ وایان دەزانی
 لەخۆیان، ئەوانیش و تیان بۆ ئێوه دەستتان بەسەریدا نەگرتووه؟ و تیان: نەخێر هێشتا
 دەستمان بەسەردا نەگرتووه، و تیان: زۆر پێش ئەبەین بۆ سەربازەکان بەلام کەشتییەکی
 ترمان بەدواوەیە ئاگاداریان بکەنەوه هەتاکو نەچنە شارەکان و دیارە کەشتییەکی فرەنجی
 بەدوایانەوه بوو کاتێ ئەمانی بینی وستی ئاگاریان بکاتەوه، بەلام کەشتییە موسولمانەکان
 خێرا تر بوو، با یارمەتی داو توانی بگاتە بەندەری شارەکان سوپاس بۆ خوا بەسەلامەتی
 گەشتە بەرەوه و ئەمەش سەرکەوتنیکی مەزن بوو چونکە خەلکی شار زۆر برسی و ماندوو
 بوون و بەبێ کۆمەکی هیچیان پێنەدەکرا^۲. لەدەیهی ناوەراستی شەعبانیشدا بەهادین
 قەراقوش کەوالی عەککا بوو لەگەڵ پێشەنگی کەشتیگەدا کە لؤلوی حاجب بوو سولتانان
 ئاگادار کردەوه کە ئازووقە لەشاردا تەنها هەتاوهکو شەوی نیوێ شەعبان لەشاردا
 دەمینن، یوسفیش ئەمە بەنەینی لای خۆی هێشتەوه و بۆ کەسی دەر نەبڕی نەوهکو
 بلاویبێتەوه بگاتە لای دوژمن و کاریگەری لەسەر وری موسولمانان دابنیت، پێشتریش
 نامەیهکی نووسیوو بۆ میسر و داوای سێ کەشتی خۆراک و ئازووقە کردبوو لەگەڵ ئەو
 شتانەکان کە لەگەمارۆدا پێویستی پێتە بەدریژایی زستان، ئەوهبوو سێ کەشتییەکان
 بەرێکەوتن لەمیسرەوه و چاوەڕێی هەلکردنی بابوون بۆ بەرێکەوتن و خۆشەختانە بایەکی
 باش هەلکردو پاش بەرێکەوتنیان لەشەوی پارزەدی شەعباندا گەشتە عەککا، ئەمەش

^۱ کتاب الروضتین (۱۹۰/۴).

^۲ کتاب الروضتین (۱۵۴/۴).

له کاتی کدا بوو که نازوقه له عه ککادا نه مابوو دوژمنیش بهرده وام بوو له په لاماردانیداو که گه شته بهر وه سهریازه موسولمانه کان الله اکبر والحمد لله یان ده کرد دواى ئه وى که نازوقه و خوراکیان لیبرابوو، موسولمانه کان هاتنه که نار دهریاو نزاى گه شتنيان ده کرد به سه لامه تی چونکه پیش گه شتني به که نار ه کانی عه ککا له گه ل که شتیه کانی دوژمندا رووبه پووی یه ک بوونه وه بویه نزاى سهرکه وتنو گه شتنيان بو ده کرد جه نگیش له هه مو لایه که وه له گه ل که شتیه که دا بهرده وام بوو خواى گه وره ش ده پياراستو باش توند تر ده بوو، ده نگیش له هر دو لاه بهرز ده بوویه وه هه تا وه کو دواچار به سه لامه تی دهریازیان بوو خه لکیش وه ک بارانی دواى وشکه سالی به ده میان وه چون^۱.

ب- عیسی عوام (مه له وان) گه مارۆکه ده شکینی له وشته سهرانه ی که له م جهنگه دا روویداو ئه و بوو که سواریکی موسولمان به ناوی عیسا ئه هاته ناو شاره وه به شه ودا نامه و پاره ی ده هیئا به دزی دوژمنه وه و پاشان به مه له له بهرده م که شتیه کانی دوژمنه وه دهریازی ده بوو ئه وه بوو شه ویکیان سی تووره که ی له خوی به ست که هه زار دیناری تیدا بوو له گه ل چه ند نامه یه کدا بو سهریازه کان و خوی فریدایه ناو دهریاوه و به لام تووشی شتیک هات و خنکاو هه والی له موسولمانه کان دواکه وت نه ریتیش وابوو هرکه بگه یشتایه ته شار بالنده یه ک ده فری و موسولمانه کان ده یانزانی که گه شتوه ته به ره وه، به لام ئه و شه وه بالنده که نه فری بویه هه ستیان به له ده ستدانی کرد، پاش چه ند رۆژیک کاتیک خه لکی له قه راغ دهریادا ووه ستابوون ئاوه که مردویه کی فریدایه که نار دهریا کاتی چونه سهری بینیان که عیسای مه له وانه له ناو قه دیدا پاشماوه ی نامه و زپه که یان بینی که بو مواهیده کان نیردرا بوو، هه رگیز که سیک نه بینراوه وه ک ئه م که چون له کاتی ژیانیدا سپارده ی گه یاندوه خواى گه وره له دواى مردنی بوی گه یاند بییت^۲. العماد ده لئ: عیسا ون بوو هیچ هه وال و شوینه واریکی نه بوو گومانی زوریان لا دروست بوو به لام وا دیار بوو لای خواى گه وره پله و پایه یه کی به رزی هه بوو بویه نه یویست به و شتیه یه ی له ناو بجیت و جیی گومان بییت و گه یاندیه که نار دهریاو راستی مه سه له که یان بو دهرکه وت^۳.

^۱ کتاب الروضتین (۱۵۴/۴).

^۲ کتاب الروضتین (۱۶۰/۴).

^۳ کتاب الروضتین (۱۶۰/۴).

۵- به نامانچ کردنی نامیره کانی گه مارۆو به رگری له لایه‌ن موسولمانه کانه وه: چاو تیپرینی خاچپه رسته کان بۆ عه ککا زیادتی کردبوو، له هه موو لایه که وه مه نهجه نیقیان دابه ستو به تۆره به شه وو به رۆژ به ردیان ده هاویشته کاتی که موسولمانه کان ئه م بارودۆخه یان بینی غیره تیان جولاو بریاری کردنه وه ی ده روزه کانی شارو هیرشکردنه سه ر خاچپه رسته کانیا ندا له ده ره وه دا، ئه وه بوو ئه م کاره یان کردو به یه کجار له هه موو لایه که وه په لاماری خێوه تی خاچپه رسته کانیا ن داو ئه وانیش سه رقال بون به به رگری کردن له خێوه ته کانیا ن و مه نهجه نیه کانیا ن به جیه پیشته و گروپی ناگرا هاویژی ناو موسولمانه کانیش ئه م هه له یان قۆسته وه مه نهجه نیه کانیا ن ناگر باران کردو هه ر هه موویان سوتاند^۱.

۶- گه مارۆدانی بورجی الذبان له لایه‌ن خاچپه رسته کانه وه: له شه عبانی هه مان سالدا ۵۸۶ هه خاچپه رسته کان هه ستان به گه مارۆدانی بورجی الذبان که ئین شه داد وه سفی ده کات به وه ی که بورجیکه له ناوه پاستی ده ریادا له سه ر به رد بنیا تنراوه له ده روزه ی به نده ری عه ککادا بۆ پاراستنی به نده ره که چونکه که شتی هه ر که تیپه پبوو لێی ئه وه له مه ترسی دوژمن رزگاری ده بیته هه روه که ده ستگرتن به سه ر ئه م به نده ره داده بیته هۆی ریگرتن و ده ستگرتن به سه ر ئه وه که شتیانه دا که وه کۆمه کی ئاراسته ی به نده ره که ده کرین، ئه وه بوو خاچپه رسته کان چه ند که شتیه کیان هی ناو چه ند بورجیکیان تیادا دروست کردو پریان کرد له دارو نه وت، به لام هه موو ئه و سه ر یازانه ی که ئه م کاره یان ده کرد کوژران، دووباره که شتیه کی تریان پرکرد له دارو نه وت و هه تا وه کو بینیره ناو که شتی موسولمانه کان و پاشان گپی تیبه رده ن، هه روه ها که شتی سێیه میشیان به هه مان شیوه ئاماده کردو پریان کرد له جه نگاوه ر و به ربه سته یکیان بۆ دروست کرد بۆ ئه وه ی بیته ریگر له به رامبه ر تیر هاویشته نی موسولمانه کاند، ئه م به ربه سته ش له شیوه ی ژوریکدا بوو هه تا کو له کاتی سوتاندنی هه ر شتی کدا خۆیا ن بچه ناویه وه، سه ره تا ئاراسته ی با به دلێ ئه وان بوو، به لام ویستی په روه ردگار وابوو کاتی ناگریان کرده وه ناگره که به ربووه بورجه کانی خۆیا ن و ئه و که شتییه ی که به نیازبوون بیبه ننه نیوان که شتی موسولمانه کان، پاشان ناگر په ره ی سه ندو ناو که شتیه کانی گرتوه کاتی چوونه ناو به ربه سته که وه به هۆی باوه دزه ی کرده ناویه وه هه موویانی تیادا سوتا^۲. سه ر یاری ئه م کاره ساته ش که به سه ر خاچپه رسته کاند هات له کاتی کدا

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۳۴.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۱۳۸، ۱۳۹، صلاح الدین و الصلیبیین، ل: ۲۶۰.

كه له هه‌وڵی دەستگرتن بە سەر بورجی الذباندای بوون، بەلام لە دەست بە سەرا گرتنی بیئومید
 نەبوون و جارێکی تر هاتنەوێ و ئامیژیکی گەرەیان هینا که لە شیوەی تانک (دەبابە) دا بوو^۱
 که سەرێکی گەرەو ملیکی ئەستووری ئاسنی هەبوو پێیان دەوت بەران و قوچی لە بورجە که
 دەدا و هەڵدەکه‌ند، هەرەها ئامیژیکی تریان بە کارهینا که شیوەیەکی گومەزی هەبوو چەند
 سەربازیکی تیا بوو سەرەکه‌شی لە شیوەی گاسنی زەوی کێلاندای بوو پێی دەوترا سنوور،
 سەری بەرانی که خڕیوو بە قورساییه‌که‌ی شتی دەرۆخاندو سەری سنوورە که‌ش بە نوکه
 تیژە که‌ی شتی دەرۆخاند، هەرەها پلیکانە و پەردە‌ی گەرەیان بە کاردەهینا، لە دەریشدا
 که‌شتیه‌کی گەرەیان نامادە کردبوو که بورجیکی گەرە‌ی تیا بوو دەیانویست بیخەن
 بە سەر شورا که‌داو بە جۆلان وەر دەرە گەرە پاو وە ک‌رێگە یە ک‌ بە کاردەهات بۆ ئەو شویته‌ی
 که‌ بە سەریا دەرە ویت و جەنگاوەرەکان بە سەریا دەرپۆشتن، ئەو هەبوو ویستیان لە بورجی
 الذبان نزیکي بخەنەوێ دەستی بە سەردا بگرن کاتێ نامادە کاریبەکانیشیان تەواو بوو،
 لە هەموو لایە که‌وێ پەلاماری بورجە که‌یان داو بە ژمارە یەکی زۆرەو، موسولمانەکانیش
 سەرەتا گوێیان پێنەدان هەتاوێ کو چرپوکی تەماعیان لە عەککا گیربوو و ئامیژەکانیان
 راکێشاو پێکردو لە شوراکان نزیکیان کردەو، کاتێ ئەمەیان کرد موسولمانەکان بە یە ک
 دەنگ هاواریان کردو دەرگاکانیان کردەو و گیانی خۆیان فرۆشت بە پەرەردگار،
 میژووونوس ئین شەداد دەلی: لە هەموو لایە که‌وێ پەلاماری دوژمنیان داو لە خەندە قەکانیادا
 خەفەیان کردن، کاتێ بینیان خاچپەرستەکان تووشی سەر شوپری و شکست هاتون پەلاماری
 بەرانی که‌یان داو ناگرونتیان تی فرێداو توانییان ناگری تێبەریدەن و جەنگاوەرە
 خاچپەرستەکانیش لە ناویدا هەلاتن پاشان ناگرە که‌ گەشتە سنوورە که‌و سوتاندی و دواتریش
 موسولمانەکان قولاپیان لە بەرانی که‌ گیرکردو توانییان بە ناگرە که‌وێ راپیکیشن و بیهیننە
 ژێردە سەلاتی خۆیان، ئەم بەرانی ش لە چەند ئامیژیک پێک هاتبوو، ئەو هەبوو ناویان پیاکردو
 پاش چەند رۆژیک ئاسنە که‌ی سارد بوووەو، ئەمەش لە رەمەزانی سالی ۵۸۶ هـ /
 ئۆکتۆبەری سالی ۱۱۹۰ زدا بوو.^۲

٢- زالبوونی موسولمانەکان بە سەر جەنگە که‌دا: بەمە‌ی که‌ باسکرا رادە‌ی زالبوونی
 موسولمانەکانمان بە سەر جەنگە که‌دا بۆ دەر دەرە که‌ ویت، هەرە ک‌ پادە‌ی ئەو ترسو دلە

^۱ صلاح‌الدین و الصلیببون، ل: ۲۶۰

^۲ صلاح‌الدین و الصلیببون، ل: ۲۶۱، النوادر السلطانية، ل: ۱۶۰.

راوکیه‌ی که خاچه‌رسته‌کانی گرتبوویه‌وه ناشکرا ده‌بیت، چونکه موسولمانه‌کان ته‌نھا به‌زیانگه‌یاندن به‌نامیره‌کانیان وازیان نه‌هینا به‌لگو‌ئو نامیره‌شیان له‌دژیان به‌کارهینا، کاتی رۆژی چوارشه‌مه‌ نیوه‌ی مانگی ره‌مه‌زان هات موسولمانه‌کان به‌که‌شتیه‌کایانه‌وه چوونه‌ ده‌روه‌و کتوپ‌هیرشیان کرده‌ سهر‌ئو که‌شتیه‌ خاچه‌رسته‌ی که‌ دانرابوو بۆ ده‌ست به‌سه‌راگرتنی بورجی‌الذبان و دایانه‌ به‌ر شوشه‌ی نه‌وت و توانییان شکست به‌م هه‌وله‌ی خاچه‌رسته‌کان بیئن^۱.

ح- نازایه‌تییه‌کی که‌م وینه: له‌جه‌مادی یه‌که‌می سالی ۵۸۷هـ / یۆنیۆی ۱۹۱زدا خاچه‌رستان په‌لاماری که‌شتیه‌کی موسولمانه‌کانیان دا که‌ له‌به‌یرووته‌وه هاتبوو پریوو له‌نامیرو چه‌کو نازووقه‌و جه‌نگاوه‌ر، فرمانده‌ی، ئو که‌شتیه‌یش که‌سیکی نازابوو، کاتی هیرشو هه‌ژموونی دوزمنی بیینی، داوای نووقومکردنی که‌شتیه‌یکه‌ی کرد هه‌تاکو دوزمن سویدی لیئه‌بیینی، ئه‌وه بوو که‌شتیه‌که‌یان نووقومکردو نه‌یانه‌پشت دوزمن سویدی لیببینیت^۲.

هیرشیکی ئیسلامی بۆ سهر‌تانکیکی گه‌وره‌ که‌ له‌چوار چین پیکهاتبوو: ئو موسولمانه‌ی که‌ له‌عه‌ککادا بوون به‌نیاز بوون هیرش بکه‌نه‌ سهر‌ دوزمن و زیانی رۆزی پببگه‌یه‌نن، هه‌تاوه‌کو بیسه‌لمیئن که‌ نووقوم بوونی که‌شتیه‌که‌ کاری تیئه‌کردوون، له‌و کاته‌شدا دوزمن تانکیکی چوار قاتی گه‌وره‌ی دروست کردبوو، که‌ قاتی یه‌که‌می له‌ته‌خته‌ دروستکراوو دووه‌میشی له‌په‌صاص و سیتییه‌میشی له‌ئاسن و چواره‌میشی له‌مسبه‌رییه‌که‌شی له‌به‌رزی شوراکه‌ زیاتر بوو پرکرا بوو له‌جه‌نگاوه‌رو نزیککرابووه‌وه له‌شوراکه‌ هه‌تاکو لیئه‌وه‌ هیرش بکه‌نه‌ سهر‌ موسولمانه‌کان له‌عه‌ککا، به‌لام موسولمانه‌کان ده‌ست پبشخه‌رییان کردوو شه‌وو رۆژیک به‌ نه‌وت لییان دان و توانیان ناگری تیبه‌ریده‌ن^۳، سه‌ریاری ئه‌م زیانانه‌ش که‌ موسولمانه‌کان به‌خاچه‌رسته‌کانیان گه‌یاند، به‌لام ئه‌ورووپیه‌کان به‌رده‌وام بوون له‌ناردنی کۆمه‌کی بۆ شام، ئه‌مه‌ش یارمه‌تی خاچه‌رسته‌کانی دا بۆ دریزه‌دان به‌گه‌مارۆکه‌یان بۆسه‌ر عه‌ککا، ئه‌وه‌ بوو له‌کاتی‌کدا که‌ سه‌لاحه‌دین سه‌رکه‌وتنی مه‌زنی به‌ده‌ست هینا به‌سه‌ر خاچه‌رسته‌کاندا چ له‌جه‌نگو رووبه‌رووبوونه‌وه‌کاندا بیت یان به‌له‌ناو برددنی نامیرو که‌ره‌سته‌کانیان، له‌م کاته‌دا گه‌وره‌ترین پاشاکانی ئه‌وروپا له‌و سه‌رده‌مه‌دا گه‌شتنه‌ ناوچه‌که‌ که‌ ئه‌وانیش فلیپ ئوغسگۆسی پاشای شاری فه‌رنساو ریتشارد شیردلی پاشای ئینگلته‌را

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۴۳، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۱.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۱۴۳، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۱.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۱۶۲، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۲.

بوون، که به ریگای دهریادا هاتبوون، بیگومان گه یشتنیان کاریگه ری زوری هه بوو له سه ره
به رزکردنه وهی وره و لایه نی مه عنه وی خاچه رسته کان^۱.

ا- هیتانه دهره وهی سه ریازه کانی ناو عه ککاو ناردنی سه ریازی تر له جتیاندا: کاتی زستان
هاتو دهریا شه پۆلی ده داو دوژمن وازی له هیرش کردن هیتنا له بهر زوری باران و ناله باری
که شو هه وا، سولتان مؤله تی به سه ریازه کانی دا بۆ گه پانه وه بۆ ولاته کانیان هه تاوه کو
وچانیک بدنه .... تنه نا چه ند که سیکی که م له نه میرو پیاره تایبه ته کانی لای مانه وه^۲،
سولتانیش دهستی دایه نالوگۆپرکردنی سه ریازه کانی ناو عه ککاو ناردنی سه ریازی تر
له شوینیاندا نه مه جگه له ناردنی نازووقه و که ره سه تی جهنگی بۆیان و هیتانه دهره وهی نه و
نه میرو جهنگاوه رانه ی که تیایدا بوون، چونکه ماوه یه کی دورو دریز تیایدا مابوونه وه ماندوو
بون بیزاری کردبوون، نه و موقه ده مه ش که جتی نه وانی گرته وه سه یف نه لدین مشطوب بوو
که له شازده ی موهره می سالی نۆی کۆچیدا چوو عه ککا، نه و موقه ده مه ی ناردنه وه
که پیشتر تیایدا بوو که نه ویش نه میر حسام نه لدین نه بو له یجاا بوو له گه ل چه ند نه میرو
جهنگاوه ریکی تردا، له گه ل (مشطوب) یشدا کۆمه لیک نه میرو ناودار چوو نه شاره که وه و
هه ریبه که یان نازووقه ی سالتیکیان له گه ل خۆیاندا برد^۳.

ب- به لایه کی گه وره به سه ره موسولماندا: مه لیک عادل به سه ریازه کانیه وه چوو بۆ حه یفا له که ناری
دهریا، نه و شوینه ش شوینی وه ستان و هاتن و چوونی که شتیبه کان بوو، نه وه بوو ماوه یه ک
مایه وه پاشان خه لکی هاندا بۆ چوو نه ناوی و له هه مان کاتدا نازووقه و که ره سه ته
سه ریازیبه کانیشی ده پاراست نه وه کو دوژمن دزه ی بۆ بکات، له م کاتدا حه وت به له م که پر
بوو له نازووقه و که ره سه ته و که ل و په ل له میسه ره وه هیترا بوون، گه شته ناو شارو نه مه ش له روژی
دوو شه مه ی دووه می ژی الحجه دا بوو، به لام به له میکیان تیکشکا له نا کامی پیکدادانی له گه ل
نه و به رده ی که له به نده ره که دا بوو، نه مه ش وایکرد که هه موو سه ریازه کان بچه قه راغ
دهریا وه بۆ کۆکردنه وه ی نازووقه و که ره سه ته، کاتی دوژمن به مه ی زانی ژماره یه کی زوریان
کۆکرده وه و له وشکانیبه وه په لاماری شاره که یان داو له شوراکان نزیک بوونه وه و چوو نه سه ره
پلیکانه یه ک، به لام به ویستی په ره ردگا پلیکانه که شکاو خه لکی شاره که په لاماریان دان و

^۱ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۶۲.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۲۳۱.

^۳ کتاب الروضتين (۴/۲۳۲).

ژماره یه کی زۆریان لیکوشتن و به شکست خواردوویی گه پانه وه^۱، سه باره ت به به له مه کانیس شه وه شه پۆلی به هیزی ده ریاکه پیکدادانی له نیواندا دروست کرد به خۆیان و سه ر نشینه کانیانه وه نوقوم خه لکیکی زۆری تیا دا له ناوچوو، که ده لئین شه ست که س بوون و ئازووقه یه کی زۆریشی تیا بوو به شی سالیکی شاره که ی ده کرد، شه مه ش موسولمانه کانی لاواز کردو سولتانیس ته نگاوو بیتاقه ت بو^۲، هه روه ک یه که م ئاماژه ی له ده ست دانی شه و شاره بوو.

ج- موسولمان بوونی هه ندیک له فره نجه کان: کۆمه لکیکی زۆر له فره نجه کان داوای په نادانیان له صلاح الدین کرد که برسیتی زۆری بۆ هینابوون و وتیان: ئیمه به چه ند به له میکی بچوکه وه ده چین و په لاماری خاچه رسته کان ده ده یین و چه ند ده سته و تیک دینیینه وه، شه ویش مۆله تی پیدان و به له میکی بچوکیان بۆ ئاماده کردن و توانیان په لاماری چه ند بازگانیکی دوزمن بده ن و هه رچی زیوو که له په لی تیا بوو که وته به رده ستیان و سه رنشینه کانیسیان به دیل گرتو هینایانیان بۆ به رده ستی سولتان، سولتانیس هه موو ده سته و ته کانی به خشی به خۆیان، کاتی شه م خه لاته کران ژماره یه کیان لی موسولمان بوو، پاشان بریکی زۆر زیویان هینا که باریک ده بوو، به لام سه لاهه دین گوئی پینه داو به هیچ شیوه یه ک سه رنجی نه دا^۳.

د- شه هید بوونی جه ماله دینی محمه دی کوپی شه رکز: له م سالا دا که شتییه موسولمانه کان رووبه رووی که شتی خاچه رسته کان بوونه وه و توانیان ژماره یه کیانلی بسوتینن، به لام له کاتی گه پانه وه دا که شتییه کیان لیجیما که شه میر جه مالادینی محمه دی کوپی شه رکزی تیا دا بوو، له ئاکامدا که شتییه کانی دوزمن گه مارۆیان داو که شتیوانه کانی خۆیان فریادیه ناو ده ریا، به لام شه و خۆی نه دا به ده سته وه و به رده وام بوو له کوشتارداد و خۆپاگری نواند، شه وه بوو خاچه رسته کان پیشنیاری په نادانیان بۆ کرد شه ویش وتی شه یی گه وره که تان بانگ بکن، کاتی بانگیان کرد باوه شی پیدا کردو له گه ل خۆیدا خستییه ناو ده ریاکه وه و پیکه وه خنکان و له سه ر ریی به هه شت و دۆزه خدا له یه ک جیا ده کرینه وه^۴.

^۱ کتاب الروضتین (۲۳۲/۴).

^۲ هه مان سه رچاوه، (۲۳۳/۴).

^۳ کتاب الروضتین (۲۳۶/۴).

^۴ کتاب الروضتین (۲۳۶/۴).

۵- گهشتنی قاضی فاضل بۆ سه‌ریازگه‌ی سولتان سه‌لاحه‌دین: قاضی فاضل له‌میسروه‌ه گه‌شت سه‌ریازگه‌ی سولتان له‌مانگی ذی‌الحجه‌و سولتانیش تامه‌زۆی دیداری بوو چونکه‌ ماوه‌ی دوو سال بوو نه‌یدیوو، به‌هۆی سه‌رقالبوونی به‌سه‌ر په‌رشتیکردنی کارو باری میسروه‌ه له‌و ماوه‌یه‌شدا بارو دۆخی میسر زۆر جینگرو ئارام بوو وسام خۆشه‌ویستی سولتانی خستبووه دلی‌خه‌لکه‌وه، سولتانیش متمانه‌ی زۆری پتی‌هه‌بوو و له‌زۆریه‌ی کاروباره‌کانیدا پشتی‌پیده‌به‌ست، کاتی‌بانگی ده‌کرد خه‌می‌ئو ئه‌رکانه‌ی بوو که‌جێده‌هێشت، له‌کاتی‌کیشدا که‌ئهو‌ی له‌گه‌لدا نه‌بوایه‌هه‌ستی به‌بیتاقه‌تی ده‌کردو له‌و بپیاو حوکمانه‌ ده‌ترسا که‌ ده‌ریده‌کرد، هه‌میشه‌نامه‌ی بۆ ده‌نووسی و پرس و پای پیده‌کرد له‌کاروباره‌کانیدا، کاتی‌قاضی گه‌یشه‌ قودس بارانیکی زۆر باری و فه‌زلی په‌روه‌ردگار بلآو بووه‌وه سولتانیش به‌بینینی راویژکارو دۆسته‌که‌ی دلشاد بوو^۱.

و- کۆچی دوا‌ی (قاضی‌القضاة) گه‌وره‌ی دادوه‌ران قاضی که‌مال الدین شاره‌زووری له‌موسلدا: له‌م سالا‌ه‌دا قاضی گه‌وره‌ محی‌الدین ئه‌بو حامد کورپی قاضی‌القضاة که‌مال الدینی کورپی شاره‌زووری کۆچی دوا‌ی کردو العماد کاتبیش له‌(الحیدیه)دا ستایشی زۆری کره‌و چه‌ند هۆنراوه‌یه‌کی پیا‌دا هۆنیوه‌ته‌وه له‌یه‌کیکیاندا ده‌ریاره‌ی یه‌کتا په‌رستی ده‌لن:

قامت بإثبات الصفات أدلة	قصمت ظهور أئمة التعطيل
وظلائع التري لما أقبلت	هزمت ذوي التشبيه والتمثيل
فالحق ماصرنا اليه جميعنا	بأدلة الأخبار والتنزيل
من لم يكن بالشرع مقتدياً فقد	القاء فرط الجهل في التضليل

له‌باره‌ی ستایشی هاوه‌لانیشه‌وه ده‌لن:

لائمي في هوى الصباحية	سألجج الى سقر
لا بلغت المنى ولا	نلت من رفضك الوطر
كيف تنهى عن حب قوم	هم السمع والبصر
وهم سادة الورى	وهم صفوة البشر
فأبو بكر المقدم	من بعده عمر
ثم عثمان بعده	وعلى على الأثر

ز- هردوو پاشای فهره‌نسی و ئینگلیزی له‌عه‌ککادا: ئه‌وه‌بوو‌گه‌وره‌ترین پاشاکانی ئه‌وروپا له‌و کاتدا‌گه‌شتنه‌رۆژه‌لاتی ئیسلامی، که‌ئه‌وانیش پاشا فلیپ ئوگۆستسی پاشای فهره‌نساو ریتشارد شیردلئی پاشای ئینگلته‌را بوون‌که‌ریگه‌ی ده‌ریایان گرته‌به‌رو‌گه‌یشتنیشیان کاریگه‌ری زۆری هه‌بوو له‌به‌رزکردنه‌وه‌ی و‌ره‌و لایه‌نی مه‌عنه‌وی خاچه‌رسته‌کاندا، پاشای فهره‌نسا له‌شاری جه‌نه‌واوه‌که‌وته‌ری و پاشای ئینگلته‌راش له‌مارسیلیاوه‌به‌ریگه‌وت و له‌صقیه‌دا به‌یه‌گه‌یشتن و له‌ویش بۆ ماوه‌ی شه‌ش مانگ مانه‌وه‌و له‌هه‌وای خۆشی زستانی ئه‌و ناوچه‌یه‌به‌هره‌مند بوون، له‌کاتی‌کدا که‌خاچه‌رسته‌کان به‌و په‌ری نیگه‌رانیییه‌وه له‌به‌رامبه‌ر‌عه‌ککادا چاوه‌پوانیان بوون. پاشان فلیپ ئوگۆستسی له‌میسیناوه‌له‌دوانزه‌ی ره‌بیعی یه‌که‌می ۵۸۷ه‌ک/ ۱۱۹۱زدا له‌ده‌ریاوه‌که‌وته‌په‌ری و^۲ گه‌شته‌صوور کونراد مونتیفرات به‌گه‌رمی په‌یشوازی لیک‌ردو پیکه‌وه‌به‌ره‌و‌عه‌ککا به‌ریگه‌وتن له‌نیو خۆشحالی خاچه‌رسته‌کاندا ئه‌مه‌ش له‌ ۲۳ی ره‌بیعی یه‌که‌می ۵۸۷ه‌ک/ ۳۱ی ئازاری سالی ۱۱۹۱زدا^۳ له‌به‌رامبه‌ریشدا هه‌لوێستی موسولمانه‌کان زۆر زه‌حمه‌ت بوو سه‌ریازه‌کان له‌دریژه‌کیشانی جه‌نگ بیزار بوون و فه‌رمانه‌وای شه‌نگارو جزیره‌و موسل ناوچه‌که‌یان به‌جیه‌یشت^۴، وادیاره فلیپ ئوگۆستس چاوه‌په‌یی گه‌شتنی ریتشارد شیردلئی نه‌کرد به‌لکو راسته‌و خۆ‌گه‌مارۆی سه‌ر‌عه‌ککای توندتر کرد، دوا‌ی ریک‌خستنه‌وه‌ی ریزی خاچه‌رسته‌کان و بنیاتنانی چه‌ند بورجیک بسۆیان، به‌ش‌یوه‌یه‌کی به‌رده‌وام شاریان به‌رد باران ده‌کردو هه‌وئی په‌رکردنه‌وه‌ی خنده‌قه‌که‌ی ده‌وری شاره‌که‌یان ده‌دا، به‌لام په‌لاماردانی شوراو‌ه‌سه‌ره‌که‌ دواخرا بۆ کاتی گه‌شتنی ریتشارد شیردل و هاوه‌لانی^۵، ریتشارد شیردلئش به‌سه‌ردانی دوورگه‌ی قوبرس دوا‌ی به‌ریگه‌وتنی له‌میسیناوه‌، له‌و کاتدا قوبرس له‌ژیر فه‌رمانه‌وایه‌تی دوکاس کومنین دا بوو که‌به‌نه‌یاری بۆلاتینه‌کان ناسرا بوو، ئه‌وه‌بوو له‌ ۱۰ی ره‌بیعی دووه‌می سالی ۵۸۷ه‌ک/ ئایاری ۱۱۹۱زدا گه‌یشته‌ئه‌وی و ده‌ستی به‌سه‌ردا گرت و ئیسحاقی

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه‌، (۲۳۹/۴).

^۲ صلاح‌الدین و الصلیبیون، ل: ۲۶۲

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۲۳۷، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۸۲

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ۲۳۰، هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ۱۸۲

^۵ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۸۲

به ديل گرت پاشان به جپي هيشت و به ره و شام به ريکه وت و له ۱۰ ای جمادی به که م / هی
 حوزه يراندا که شتیبه کانی که شتنه که نارہ کانی شام و خوی دابه زیه سہر و شکانی له نزیک
 صور، به لام پاسگای شاره که ناماده نه بو و مؤله تی هاتنه ناو شاری پتیدات نه مش له سہر
 داواو به پتی رینمایه کانی دی مونتیفرات له و کاتہ دا، بویہ له دہ ریاوہ به ره و عہ ککا به ۲۵
 که شتیبه وه به ريکه وت له ۱۳ ای جمادی به که م / ۸ ای حوزه يراندا که شتیبه به ره وه
 که شتیبه شمی نومیدی له دلی خاچہ رسته کاندا بوژانده وه سہر یاری نه و سار دیبه ی که
 له په یوه ندیہ کانیدا هه بوو له گہل پاشای فہرہ نسادا^۱، له به رامبه ریشدا هہ لوئیستی پاسگا
 نیسلامیہ کی شاره که خرابتر بوو له به رامبه ر فشاری نه و کومه له زورانه ی خاچہ رستاندا که
 که مارویان بق سہر شاره که توندترو هیرشه کانیان چپتر کرده وه^۲.

چوارہم: داگیرکردنی عہ ککا:

سہ لآحہ دین له سہ نگہرہ کانیہ وه له شفعمہر چاودیری بارودخہ که ی دہ کرد، پاشان له الخروبه و
 دواتر له العیاضیہ وه، له کۆتایی جمادی به که م / حوزه يرانیشدا له جزیره وه کومه کی باشی
 پیگہ شت و هہ ستا به نه نجامدانی چہ ند هیرشیک بق سہر خاچہ رسته کان، له به رامبه ریدا
 خاچہ رسته کانیش چہ ند هیرشیکیان کرده سہر سہر یازہ کانی بی نه وه ی هیچ ناکامیکی هہ بیت،
 پاش نه وه ی موسولمانہ کان خۆراگریہ کی باشیان نواند^۳، نامانج له م جهنگانہ ش زانینی توانای
 به رامبه ر بوو، سہ لآحہ دین ویستی بق ریتشارد شیردلی بسہ لمینیت که سوپاکہ ی هیشتا به هیزہ،
 ریتشارد شیردلیش دہ یویست له وه دلنیا بیت که نایا دہ توانیت به هیز داواکاریہ کانی به سہر
 سہ لآحہ دیندا بسہ پینیت، یا خود ناچاری دانوستانی بکات و هہ موو مہرجه کانی خوی به سہر دا
 بسہ پینیت دیارہ دلنیا بوون له وه ی که بارودخہ سہریازی بق نه م مہ به سته زور له بارہ^۴.

سہرجه م نه و هیرشانہ ش که موسولمانہ کان کردیان بق تیکشکاندن ی گہ ماروی سہر عہ ککا
 سہر که وتوو نه بوو، به لام خۆراگری موسولمانہ کان له به رامبه ر دژہ هیرشه کاندا، ریتشارد شیردلی
 ناچار کرد که له داوا ی دانوستان و کۆبوونہ وه له گہل سولتاندا بکات، به نومیدی گہ شتن
 به چارہ سہریکی ناشتیبانہ، به لام سولتان به وریایه کی زوره وه وه لآمی دایه وه^۵ که ژیرانہ نیبه دوو

^۱ تاریخ الأيوبيين في مصر وبلاد الشام، ل: ۱۸۴.

^۲ تاریخ الأيوبيين في مصر وبلاد الشام، ل: ۱۸۴.

^۳ النواذر السلطانية، ل: ۲۴۱، ۲۴۲، تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۸۴

^۴ تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۸۴

پاشای دووژمن کۆببنه وه به بی ئه وهی ئاگر به سستیک له نیوانیاندا هه به بیت^۱، به لام له هه مان کاتدا ری دا به کۆبوونه وهی مه لیک عادل برای بۆ نه جامدانی کۆبوونه وه له گه ل پاشای ئینگلیزدا داو بریاری وه ستاندنی کوشتار بۆ ماوه ی سێ رۆژ دراو ریککه وتن له سه ر ئه وهی که کۆبوونه وه که له وه ده شته دا ببه ستریت که ده که ویته نیوان سه ربازگه ی هه ردوو لاه، به لام کتوپر هه ردوو پاشای فه ره نساه ئینگلت هه را نه خۆش که وتن وه خۆشی زۆری بۆ ریتشارد شیردل هینا، به لام ئه مه کاریگه ری له سه ر وه ی خاچه رسته کان نه بوو که سو رترو توندتر ده بوون^۱.

۱- دانوستانه کان بۆ به ده سته وه دانی عه ککا: له راستیدا ئه وه هیرشانه ی که سه لآحه دین کردیه سه ر خاچه رسته کان سه رکه وتوو نه بوون، عه ککاش زۆر لاوز بوو بوو موسولمانه کانیش ته نگیان پێهه لچنرا بوو مه نجه نیقی خاچه رسته کانیش به شیکی شوراکه یانی رووخاندبوو به شه که ی تریش درزی تیکه وتبوو، ماندویتی و شه ونخونی خه لکی شاره که ی ماندوو کردبوو به هۆی که می ژماره و زۆری ئه رکه کایانه وه، ئه وه بوو له ۷ی جه مادی دووه م / ته موزدا پاسگاکه نامه یه کی نارد که تیایدا هاتبوو: هینده لاوز بووین که جگه له خۆبه ده سته وه دان کاریکی ترمان پیناکریت، سه به یئێ ئه گه ر کاریکمان بۆ نه که ن داوای په نادان ئه که ین و خۆمان رزگار ده که یین^۲. ئه م هه واله گه وره ترین کاره سات بوو بۆ موسولمانه کان، چونکه عه ککا گه نجینه یه کی گه وه ی چه ک بوو له ناوچه ی که نار ده ریاهو به یتمولمقدیسو دیمه شقو حه له بوو میسر داو گه وره ئه میره کانی سه لآحه دینی تیدابوو وه ک سه یفه دین عه لی کوپی ئه حمه دی هه کاری ناسراوه به مه شطوبو به هادین قه راقوش^۳. پاسگاکه ش تازه بریاری راگرتنی جه نگی داوه و سه یفه دین عه لی مه شطوب خۆی چوو بۆ سه ربازگه ی خاچه رسته کان بۆ چاوپێکه وتنی پاشای فه ره نسو و ریککه وتن له گه لیدا له سه ر مه رجه کانی به ده سته وه دان. نه ریتی موسولمانه کانیش وابوو کاتێ شارێک خۆی به ده سته وه ده دا، له به رامبه ردا سه ربازه کانی ناو شاره که یان ئازادده کردو په نایان ده دان، به لام پاشای فه ره نساه زۆر دور بوو له وه سیفه تی جوامیری و پیاوه تیه ی که له سه لآحه دیندا هه بوو ئاماده نه بوو داوای په نایان قبول بکات ئه مه ش غیره تی سه یفه دین مه شطوبی جولاندو به توندی وه لامی دایه وه و پیتی وت: ئیمه ئه وه شاره به ده سته وه ناده ین هه تاوه کو هه ریه که مان په نجا که س له گه وره

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۸۵.

^۲ النوار السلطانية، ل: ۱۸۵، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۸۵

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۵۲

پیاوئنتان نه کوژیت پاشان گه پایه وه و چوهه عه ککا و راویژی به خه لکی کرد بق جیهادو به خشینی گیانیان له پینا و خواد^۱. و پرای نه و توندی نواندنه ی پاشای فره نساش، به لام خاچه رسته کان حسابیگی گه وره یان ده کرد بق نه وه ی نه و هیزه ی موسولمانان به به لگی نه وه ی که ئین الاثیر باسی ده کات که خاچه رسته کان تنها به دانوستان له گه ل پاسگاکی عه ککادا وازیان نه هیتنا به لکو دانوستانیان له گه ل سه لاهه دینیشدا کردوو وه فدیکیان نارد بق مه سه له ی به ده سته وه دانی شاره که، نه ویش رازی بوو له به رامبه ر نازادکردنی موسولمانه کانی ناو شاره که، له به رامبه ریشدا نه و هینده ی ژماره ی نه وان دیلیان لئی نازاد ده کات^۲.

۲- سه لاهه دین هانی موسلمانانی عه ککا ده دات بو دان به خودا گرتن: هرچونیک بوو

سه لاهه دین کات توندی هه لو یستی خاچه رسته کانی بینی، نامه یه کی نووسی بق موسولمانه کانی عه ککا و داوای دان به خودا گرتن و ده رچوونی به کومه لی لیکردن له شاره که، به جۆرتیک که هه مووان به کومه ل هه لمه ت به رنه سه ر خاچه رسته کان و به لئینی دا که له و شوینه وه ی که نه وان هیرش ده کهن پیشپه وه ی بکات و له گه ل خاچه رسته کاندای بجه نگیت هه تا وه کو ده رباز ده بن، به لام نه و هه وله ش سه رکه وتوو نه بوو به هوی ده سترگرتنی خاچه رسته کان به سه ر شاره که دا^۳، به مشیوه یه نه و موسولمانانه ی که له عه ککادا بوون دلتیا بوون له وه ی که جگه له تیکۆشان و روویه روو بوونه وه ی جوامیرانه چاره یه کی تتریان نه ماوه بۆیه نامه یه کیان نووسی بق سه لاهه دین و پینان راگه یاند که به لئینی مه رگیان داوه و به رده وام ده بن له جه نگدا هه تا وه کو له ژیاندا مابن و نه و شاره ناده ن به ده سته وه^۴. سه رباری نه و قوربانیدانه مه زنه و ناره زووی شه هیدبوونه ی که خه لکیکی عه ککا نواندیان، به لام وادیار بوو سه لاهه دین و نه و نه میرانه ی که له له ناو عه ککادا بوون وه ک سه یفه دین مه شطوب زور له خه می پاراستنی سه رو گیانی موسولماناندا بوون، به لگه ش له سه ر نه مه نه وه یه که نه میر سه یفه دین مه شطوب کات نه م بارودۆخه ی بینی دووباره چوهه لای خاچه رسته کان له گه لئیندا ریکه وت له سه ر به ده سته وه دانی شاره که به رامبه ر به هاتنه ده ره وه ی موسولمانه کانی ناو شاره که به سه لامه تی نه ممه جگه له پیشکه شکردنی و

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۶۸، تاریخ الأيوبيين، ل: ۲۶۵

^۲ الكامل في التاريخ، له صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۶.

^۳ مفرج الكروب (۲/۳۵۸)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۶.

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۱۹۶، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۶

دوسه هزار دینارو نازادکردنی پینج سه دیلو گیزانه وهی خاچی صلیبوت و دانی بریک پاره به کوزراد نتیفراتی فرمانپره وای صور^۱.

۳- ناپاکی نواندنی خاچپه رسته کان و هه ئوه شانده وهی به ئینه کانیان؛ خاچپه رسته کان رازی بوون به و ریگکه و تننامه یه و سویندیان خوارد بۆ سه یفه لدین مه شطوبو و ئه ویش شاره که ی ته سلیم کردن و به بی جه نگ هاتنه ناویه وه، کاتی ئه مه رویدا خاچپه رسته کان وه که نه ریتی هه میشه بیان له به ئینه کانیان پاشگه زبوونه وه و ناپاکیان نواند به رامبه ر به موسولمانه کان و ده ستیان به سه ر خویان و مال و مولکیاندا گرت و زیندانیان کردن، ئه مه ش له ۱۷ جه مادی کۆتایی ۸۷ هـ / یۆنیوی ۱۱۹۱ زدا بو و ایان پیشاندا که مؤکاری ئه م هه لسوکه و ته یان ئه وه یه هه تا وه که ئه و پاره یه یان پیگات که وه که فیدیه بریار دراوه له گه ل ئه و پینج سه د دیله دا که به ئینی نازادکردنیان داوه، له م کاته شدا سه لآحه دین ده ستی دایه کۆکردنه وه ی پاره و بریکی زۆری لا کۆبووه وه و پاشان راویژی به هاوه لانی کرد ده رباره ی ته سلیمکردنی به خاچپه رسته کان، ئه وانیش رایان و ابو که دووباره خاچپه رسته کان سویند بدات و له سه ر نازادکردنی هاوړیکانی و داویه کان گرتی ئه وه ی پیده ن چونکه ئه وان دیندارن و به ئین ده به نه سه ر، به لام داویه کان ئه وه یان ره تکرده وه و تیان: ئیمه سویند ناخوینو گرتیش ناده ی چونکه دلنیا نین و ده ترسین ئه وان ه ی که له گه لماندان ناپاکی بنوینن^۲، لیره دا سه لآحه دین ناپاکیانی بۆ ده رکه وت و پاره که ی پیته دان^۳، ئه وه بوو ئالای خاچپه رسته کان له و کاته دا به سه ر عه ککاوه ده شه کایه وه و دوی دوو سال ئابلوقه دان توانیان بچنه ناو ئه و شاره وه ئه مه ش بووه مایه ی غم و په ژاره و میژوو نو سه موسولمانه کان تو ماریان کردوه، وادیاره بوو خاچپه رسته کان ده ستی ده ستیانی ده کرد له جیبه جیبه کردن به شی یه که می ریگکه و تننامه که که په یوه ست بوو به وان ه وه، سه لآحه دینش به شی یه که می پاره و دیله کانی بۆ نارد بوون، کاتی داوای جیبه جیبه جیکردنی به شه که ی خویانی لیکردن رازی نه بوون و به ته وای ره تیان کرده وه، ئه ویش دلنیا بوو له ناپاکی و پاشگه ز بوونه وه یان رازی نه بوو بری دووه می پاره و دیله کانیان پیبدات^۴، کاتی ریتشارد شیردل بینی که سه لآحه دین پاره و دیلو

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۷۰، ۱۷۱، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۶

^۲ الكامل في التاريخ، له صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۷.

^۳ صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۷

^۴ صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۷

خاچی صلבותیان ته سلیم ناکات په یوه نندی پیوه نه کرد، به لکو سرکه شی و نه قامی پالی پیوه نا بۆ هینانی ئو دیله موسولمانانه ی که له عه ککادا بوون و نزیکه ی سی هه زار دیل ده بوون بۆ ناوچه ی العیاضیه و به ستنه وه یان به گوریس و دواتریش خاچه رسته کان به کۆمه ل هیرشیان بۆ هیان و هه موویان کوشتن ئه مه ش له ۲۷ ی ره چه بی ۵۸۷ ک/ ۲۰ ی ئابی ۱۱۹۱ زدا بو^۱ گومانیش له وه دا نییه که ئه م هه لسوکه وته درپدانه ی که ریتشارد شیردل له گه ل دیله موسولمانه کاندایا گرتیه بهر، هیچ ئه نه جامیکی نه بوو جگه له وروژاندنی غیره تی موسولمانه کان که به جدی ده رکیان به مه ترسی و درپنده یی خاچه رسته کان کردو له هه موو ولاته ئیسلامیه کانه وه به ده م بانگه وازی جیهاده وه هاتن و له ناکامی ئه م به ده مه وه هاتنه شدا خاچه رسته کان نه یانتوانی پاش داگیرکردنی عه ککا هیچ سرکه وتنیک تو مار بکن، ئه مه ش به هۆی دلسۆزی سوپای ئیسلامی له به ره کانی جهنگداو به هۆی هه سترکردنی به به مه ترسی خاچه رسته کان، ئه مه جگه له و ناکۆکی و دو به ره کییه ی که که وته نیوان خاچه رسته کانه وه پاش هاتنه ناو عه ککا له ئه نه جامی ناکۆکی سه رکرده کانیان، که بووه هۆی لاواز بوون و په رته وازه بوونیان و ده سته وه ستان بوون له تو مارکردنی هیچ سرکه وتنیک تر جگه له داگیرکردنی عه ککا. که تیایدا زیانیکی زۆریان لیکه وت^۲ که به های ئه و سرکه وتنه ی دابه زاند، ئه گه ر سه رنجیش بده ین جیاوازی نیوان هه لویستی درپدانه ی ریتشارد شیردل به امبه ر به دیله کانی عه ککا و هل، یسته مرۆفانه ی سه لآحه دینمان له بۆنه جیا جیاکاندا بۆ درده که ویت، که یه کیکیان ئه و هه لویسته بوو به رامبه ر به دیله کانیان گرتیه بهر دوا ی جهنگی حطین و پاش نازادکردنی به یتولمه قدیسن ئه وه بوو هه میشه سور بوو له سه ر رینگه دان به خه لکی ئه و شارانه ی که ده شتی به سه ردا ده گرتن هه تا وه کو به سه لامه تی شاره که به جیهیلن^۳، له و هه لویسته ئیسلامیه مۆریانه ییش ک سه لآحه دین نواندنی له کاتی که مارۆدانی عه ککادا.

۴- ئه و ژنه گا وره ی که به دوا ی کوره شیره خۆره که یدا ده گه را: موسولمانه کان چه ند دزکیان هه بوو که ده چونه خپوه ته کانی دوژمن و شتیان لیده فراندن ته نانه ت هه ندی جار بیاوه کانیشیان ده فراند، ئه وه بوو شه ویکیان منالیکه بچوکی سی مانگه یان فراند، کاتی

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۸

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۸

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۸

دايكي زانى هاواري ليته ستاو نهو شه وه تابه ياني ده گرياو نه م هه واله ش گه شت به پاشا كانيان ونه وانيش پييان وت: نهو (سه لاهه دين) ه پياويكي دلنه رمو به به زه بيه وه نيمه ش مؤلته ت ده ده ين سه رداني بكه يتو برؤ داواي لي بكه و بو ت ده گيپرته وه، نه ويش هاتوو هاواري هيئا بو يه زه كي ئيسلامي و باسي روداوه كه ي بو كردن، نه وانيش برديانه لاي سولتان كه له گردى خروبه دا به سوار نه سپي كه وه بوو، قاضي ئيبن شه داديش له خزمه تيدا بوو هر نه ويش رووداوه كه مان بو ده گيپرته وه، له و كاته شدا خه لكيكي زوري لاي سه لاهه دين بوون ئافره ته كه هات و گريانيكي زوري كردو خو لي كرد به سه رو چاوي خويدا، سولتانش پرسيا ري له باره وه كردو نه وانيش رووداوه كه يان بو گيپرايه وه، نه ويش به زه يي پيدا هاته وه و فرميسك به چاويدا هاته خواره وه و فه رماني كرد به هيئانه وه ي مناله كه بوي، كاتي رويشتن بو هيئانه وه ي بينبيان له بازاردا فروشراوه، سولتانش فه رماني دا كه پاره ي كپاره كه بگيپنه وه و خو ي به پيوه وه ستا (ره حمه تي خواي ليبيت) هه تاوه كو منداله كه يان بو هيئانه وه، دايكه كه ش له باوه شي گرت و گريانيكي به كولي بو كردو خه لكيش سه يريان ده كردو ده گريان، منيش له ناوياندا وه ستا بووم، نه وه بوو ماوه يه ك شيري پيدا و پاشان سولتان فه رماني دا به هيئاني نه سپي ك بوي و له گه ل منداله كه يدا برديانه وه بو سه ربا زگه كه يان، سه يري نه م ميهره بانبيه گشتگيرو فراوانه ي بكه بو مؤفقه كان.

۵- **مامه ئه ي نه گه ل پاشاي ئينگلته رادا**: فره نجه كان نامه يه كي زوريان بو سولتان نووسي كه زوريه ي كات كوشتن و بي سود بوو، يه كي ك له و نامانه ش نه وه بوو كه پاشاي ئينگليزه كان ده يه وي له گه ليئا كو ببيته وه، به لام پاشا چه ند روژي ك بيده نگ بوون، پاشان ئيردراويان هات و داواي مؤلته تي كرد بو پيشكه شكردني دياريه ك كه له گيانه وه ريكي ده رياي پي كه اتبوو به ره و لاوازي تي كچوون چو بوو بو داواي بالنده و مريشكي ده كرد بو ده رخوا رددان و به هي زكردني و پاشان به ديارى ناردني بو سولتان به لام سه لاهه دين تيگه يشت كه ريتشرد نه مه ي بوخوي ده وي چونكه تازه نه خوش كه وتووه، هر بويه ديليكي مه غريبى ئازاد كردو ناردى بو هيئاني ميوه و به فرو سه مؤل بوي و پاشان بوي نارد.

پينجه م: هو كاره كانى رووخانى عه ككا:

كۆمه ليك هوكار هه بوون كه بوونه هو ي رووخانى عه ككا داوي دوو سال له به رگري

موسولمانه كان له و هوكارانه:

۱- گه‌یشتنی هیزنی نه‌ورویی نوئی؛ نه‌م هۆکاره بارودۆخه‌که‌ی یه‌کلاکرده‌وه له‌به‌رژه‌وه‌ندی خاچه‌رسته‌کان یه‌کلایکرده‌وه، چونکه سه‌رباری نه‌و ژماره زۆده‌ی که لییان کوژرا، به‌لام له‌ده‌ریاوه کۆمه‌کی زۆریان پێده‌گه‌یشت و ژماره‌یان زۆر زیادی کردو چه‌ندین نه‌ته‌وه به‌شدارییان کردو له‌و شالاره‌وه خاچه‌رستییه‌ زه‌به‌لاحه‌دا، نه‌وه بوو نه‌میره‌کانیان به‌مالو که ره‌سته‌کانیان‌وه به‌کۆمه‌کی شاره ئی‌تالیه‌کان که به‌شدار بوون له‌گواستنه‌وه‌ی سه‌ربازو که ره‌سته‌و نازوقه‌و پێنه‌دان به‌که‌شتییه ئیسلامییه‌کان بو گه‌یانندی نازوقه‌و که ره‌سته‌ی پتیویست بو نه‌و شاره گه‌مارۆ دراوه هه‌ژموونیان به‌سه‌ر ده‌ریادا په‌ره‌ی سه‌ند^۱، نه‌و شاره‌ش (عه‌ککا) دوو سال له‌به‌رامبه‌ر گه‌مارۆی خاچه‌رسته‌کاندا خۆی راگرت و له‌و ماوه‌یه‌دا گه‌وره‌ترین کرده‌ی سه‌ربازیان به‌خۆه‌بینی، خاچه‌رسته‌کان به‌نزیکه‌ی چاره‌که ملیۆنیێک سه‌ربازه‌وه تیایدا به‌شدارییان کردو چه‌ندین ئامیری زه‌به‌لاح و که‌شتیگه‌لیکی به‌هیزیان به‌کارده‌هینا^۲.

۲- به‌کارهینانی چه‌کی نوئی و هه‌مه‌ جه‌وره‌لایه‌ن خاچه‌رسته‌کانه‌وه؛ خاچه‌رسته‌کان له‌عه‌ککادا جه‌زه‌ها چه‌کی نوئیان به‌کارهینا جگه له‌ئامیره‌ جه‌نگییه‌ کۆنه‌کان که گۆرپانکاری و چاکسازیان له‌هه‌ندیکیاندا کردبوو به‌تایبه‌ت نه‌وانه‌یان که بو هیتش کردن و لیدانی شوراکی شار یاخود بو پاراستنی خۆیان به‌کاریان ده‌هینا له‌پشت نه‌و دیوارو خه‌نده‌قانه‌وه که بنیاتیان نابوو بو ریگری کردن له‌گه‌شتنی هیزه‌کانی سه‌لاحه‌دین، پاشان خۆراگریه‌کی زۆریش له‌نیوان شوراکی عه‌ککا و هیزه‌کانی سه‌لاحه‌دیندا توانیان که‌لین له‌دیواری شوراکاندا دروست بکه‌ن^۳، نه‌وه‌تا له‌نامه‌یه‌کدا که قاضی فاضل نوسیپووی و سه‌لاحه‌دین بو خه‌لیفه‌ی عه‌باسی نادر هاتوه‌وه: به‌جاریک بورجه‌کان ده‌جه‌نگین و جاریک به‌مه‌نجه‌نیق و تانکو به‌رانه‌کان و هه‌ندی جاریش دیوار کونکه‌ر به‌کار ده‌هینن، شه‌ویش سریه‌ ده‌نیرن، جاریک بو خه‌نده‌ق پیکردنه‌وه‌و جاریکیش بو دانانی پلیکانه‌، هه‌ندی جاریش به‌شه‌وو رۆژ هیتش ده‌که‌ن و جارجاریش به‌که‌شتی له‌ده‌ریاوه^۴، هه‌روه‌ها پیاوه‌کانیان ده‌یانتوانی بچه‌سه‌ر دیواری شوراکان نه‌مه‌ش به‌هۆی ئامیریکی نوپوه‌ بوو که دروستیان کردبوو پێیان ده‌وت

^۱ کتاب الروضتین (۲/ ۱۸۴)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۶۵.

^۲ صلاح الدین الأیوبی، قدری قلجی، ل: ۲۰۴

^۳ الجیش الأیوبی فی العهد صلاح الدین، ل: ۴۶۵

^۴ کتاب الروضتین (۲/ ۱۸۵)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۶۶

(الهر) و جۆره مه نجه نيقىك كه تواناى فریدانى بهردى گه وړه هه بوو كه له كاتى كه وتنىدا
شاره كى ده هه ژاند^۱.

۳- دريژى ماوهى گه مارۆى دهريايى و وشكانى؛ نه مه بووه هۆى ماندوو كردن و بيزار كردنى
موسولمانه كان، سه ربارى نه و نالوگورپو شوين گوركييهى كه سه لاهه دين به سوپا كى ده كرد،
جه نگاهه ره كانى ناو شارى ناوه ناوه ده گورپى، به لام نه يتوانى له پياده كردنى نه م شيوازه دا
به رده وام بيت، به تاييهت له كاتى كدا كه خاچه رسته كان گه مارۆيان توند كرد له سه ربى،
هه روه ها نه و سه ركه و تنانهش كه سوپاى سه لاهه دين به ده ستنى ده هينا له گه مارۆى بو سه ر
سوپاى گه مارۆده ربى خاچه رسته كان كارى گه ريبه كى نه و توئى نه بوو به تاييهت له سه ره تاي
گه مارۆى خاچه رستاندا^۲، ده رنه نجامى حه تميش برىتى بوو له كه مكر دنه وهى هه و له
راسته قينه كان و بيزارى ده ربيرين له سه لاهه دين و نه م بيزارى به ش ورده ورده بوو به نه ربى
دواتر له بيزارى به بوو به ره خنه و پاشان له ناو سوپاى سه لاهه ديندا دروست بوو كه بووه
هۆى لاواز كردنى ريزى موسولمانان^۳، له نامه به كيشدا كه سولتان بو خه ليفهى عه بپاسى نارد
بوو تيايدا ره هه نده كانى بارودخى ناو عه ككاو كشانه وهى به كه له دواى به كى نه ميره كانى بو
روون ده كاتوه كه به هۆى؛ نه و ماوه دريژو نه ركه قورسه وه بوو كه كارى كردوه ته سه ر
توانايان نه ك گورپا به لييان و كيشه كه له باروو دۆخه كه دا بووه نه ك له لاوازى نه واندا چونكه
جله كانيان دپاو چه كه كانيان سواو دره مه كانيان ته واو بوو له كاتى كدا كه ده ربا
له شه پۆله كانى زياتر كه شتى بو فره نجه كان ده نارد جا نه گه ر موسولمانه ه كان به كيكيان
له وشكانيدا بكوشتا به له ده رباوه هه زارانيان بو ده هات پنده گه يشت نه گه ر كۆمه ليكي شيان
له ناو بېردايه نه وه نه وه ده سته و كۆمه ليكى تر له شوئيناندا ناماده بوون^۴. هه رچه نده
سولتان به هيچ شيتى كه به ك هيندهى ناماده نه بوونى ته قيه دين عومهرى برازاي كه چوبوويه وه
بو ميرنشه كهى له جزيره تاوه كو له زوترين كاتدا بگه رپته وه، دلگران نه بوو، كه رووداوه كانى

^۱ الجيش الأيوبي في العهد صلاح الدين، ل: ٤٦٦

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ٤٦٦.

^۳ الجيش الأيوبي في العهد صلاح الدين، ل: ٤٦٦

^۴ صلاح الدين الأيوبي، قدرى قلجى، ل: ٣٠٠

میرنشینه که ی سهرقالی کردبوو نه ی توانی خیرا بگه ریته وه، سولتان سه لآحه دینش ناماده نه بوونی ته قیه دین عومری به یه کیک له هۆکاره سه ره کییه کانی رووخانی عه ککا ده زانی^۱.

۴- لاوازی ده زگای دارایی له سوپای سه لآحه دیندا: مملانیی دورو دریژی له گه ل خاچپه رسته کاندای رووخانی عه ککا په رده ی له سه ر لاوازی بواری دارایی له سوپای سه لآحه دیندا هه لمانینی لادا، ناشکراشه که سه لآحه دین گرنگی پیویستی به به ریته بردنی دارایی نه داو هیچ پاره یه کیشی پاشه که وت نه کردبوو بۆ ته نگانه ئه و پاره به خشینه ش که پیی ناسرابوو وا لیکنده دریته وه که بارودۆخی جیهاد ئه وه ی خواستوو، ئه وه بوو گه وره مان دارایی میسری له ئازادکردنی شامد سه رف کردو دارایی شامیشی له ئازادکردنی جزیره دا سه رف کردو دارایی هه موو ئه و شوینانه شی بۆ ئازادکردنی که نار ده ریا سه رف کرد^۲. هه ر بۆیه خیرا خۆی له هه ژاری و نه داریییه کی زۆردا بینیییه وه که پیویست بوو بۆ دابینکردنی چه ک و ئازوو قه و ئالفو که ره سته و موچه ی سه ربازه کانی، هه روه ها نه ی توانی چاره سه ری ئه و نه داریییه کی که جه نگاوه ره کانی ناو عه ککای گرتبووه وه ئه مه ش ناچاری قه رز کردنی کردن، هه روه ها نه ی توانی ئه سپو چه کی نوپیان بۆ دابین بکات له ببری چه که کۆن و به کارهاتوو هه کان، چونکه ئه سپه کان ماندوو بوون و که ره سته کانیش ته واو تیکشکا بوون هه روه ها که وانه کانیشیان بی تیر که وتبوون^۳. عماد زیاتر له سه ر قسه کانی ده پروا ده لئ: له م سالانه دا پیدایستییه هه کان زۆر بوون که جرێک که پیشه سازه کان پپیان دابین نه ده کراو کرێکاره کانیش نه یاننده توانی پیی هه ستن^۴، ئه مانه گرنگترین ئه و هۆکارانه بوو که بوونه هۆی له ده سته دانی عه ککا.

۵- پاش عه ککا: له ده سته دانی عه ککا کاریگه ری زۆری هه بوو له سه ر بارودۆخی موسولمانه کان هه رچه نده ئه م گورزه یه کلاکه ره وه نه بوو به لام توانی موسولمانه کان زۆر لاوژ بکات به جۆرێک که پاش ئه و ده ستیان کرد به به رگریکردنیکی سلبی که خۆی له رووخاندنی هه ندی قه لآو شورادا ده بینیییه وه هه تاوه که نه که ویته ده ست دوژمن، راسته که شکست هیسانی سوپای سه لآحه دین له گه مارۆدانی صوردا به سه ره تای تیکشکانی موسولما هه کان داده نریت، به لام ئه م شکسته سوپای سه لآحه دیندا داده نریت، نه که له ناو سه رکه وتنه کانی خاچپه رستاندا،

^۱ صلاح الدین الأیوبی، قدری قلجی، ل: ۳۰۰

^۲ کتاب الروضتین (۱۷۷/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۶۷.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۴۶۷

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۴۶۷، الفتح القسی، ل: ۵۳۳

مه به ست نه وه يه كه نه وه ي له صوردا روويدا برتیبوو له شكسته پتانی موسولمانه كان له گه مارؤدانی شارپكدا، به لام له عه ككاداو موسولمانه به رگریكاره كان تیکشكان و خاچپه رسته كان سه ركه وتن^۱.

شه شه م: جهنگی نه رسوف:

ریتشارد شیردل نه خشه يه کی دانا بؤ گپړانه وه ی نه و شارانه ی که که وتبونه که ناری فه له ستین له عه ككاوه هه تاكو عه سقلان، پیش نه وه ی که به ره و ناوچه کانی ناوه به پریبکه ویت بؤ گپړانه وه ی به یتولمه قدیس، بؤ نه م مه به سته ش له رۆزی پینچ شه م مه ی ۲۹ ی ره جه بی ۵۸۷ هـ / ۲۲ ی ثابی ۱۱۹۱ زدا سه رکردایه تی سوپای خاچپه رست عه ككای به جپه پشست و ریگه ی که نار ده ریای گرت به ر چونکه بالی راستی سوپاکه ی له لایه ن که شتیگه لی خاچپه رسته وه پاریزابوو، دیاره بارودوخی گه شته که ئاسان نه بوو خاچپه رسته كان به ده ست گه رماو که می ئازوقه و رووخانی نه و گوندو شارانه وه ده یانئالاند که پیایدا تیپه رده بوون، هه روه ها تنگ پیته لچینی داووه ی سوپاکه شیان له لایه ن موسولمانه کانه وه بؤ خو ی گرفتیک بوو^۲، له راستیشدا سه لآحه دین نه یه وه یست سوپای خاچپه رست به سه لامه تی تیپه پیت به لکو شوینی که وتو له وه ده ترسا که ریتشارد شیردل به ره و عه سقلان بسروات و داگیری بکات و وه ک بنکه یه ک به کاربیه پیت و په یوه نندی نیوان نه وو به یتولمه قدیس و میسر بچریت که سه رچاوه ی نارنی هیزی لیده ره، نه وه بوو داوی ده ستگرتنی خاچپه رسته كان به سه ر حه یفادا به هو ی چؤلگردنیه وه له لایه ن پاسگاموسولمانه که یه وه به ره و قیساریه به ریگه وتن، کاتی که لیتی نزیك بوونه وه له ۷ شه عبان / ۳۰ ی ئابدا پیکدادان له نیوان هه ردوو سوپادا نزیك بوویه وه موسولمانه كان بوازی ئازادی جموؤلیان هه بوو، به لام خاچپه رسته كان خو یان له نیوان موسولمانه كان و ده ریادا گه مارؤدابوو^۳، روه به روه بوونه وه ی توندیش خه ریک بوو رۆژانه له نیوانیاند هه لبرسیت و سه لآحه دینیش ده یویست خاچپه رسته كان په لکیش بکات بؤ ناوه وه هه تاكو له ریپه وه ی خو یان لایاندات و له که نار ده ریا دور بکه ونه وه و تایبه تمه ندی پشتگیری که شتیگه ل ده یستبدن، به لام ریتشارد شیردل که به نه زمون و لیها تویی سه ربازی ناسرابوو نه که وته نه و داوه ی سه لآحه دینه وه و ریپه وه ی خو ی پاراست و سه ربازه کانی بانگه پشست کرد بؤ پاراستن و پابه ندبوون به یاساوه، نه که وتنه داوی سوپای موسولمانه کانه وه، به م شیوه یه ش

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۶۸

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۱۸۹.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۸۹

هه لئىكى له كئيس سه لاههين دا كه زۆر تامه زۆرى بوو^۱، پاشان خاچپه رسته كان ده ستيان گرت به سه ر قيساريه ي ويران كراودا كه له لايه ن موسولمانه كانه وه روخيترابوو هيچ سوديكيان له و كاره ده ست نه كه وت، پاشان دريژه بان دا به هه لكشانيان، هه تاوه كو گه شتته نزيك نهرسوف و چوونه باكوپرى رۆژه لاتى شاره كه كه دوو ميل له ده رياهو دوور بوو ده شته كه ي هينده فراوان بوو كه به شى رووبه رووبوونه وه و پئىكدادانى ده كرد^۲. سه لاهه ديش كه پيش دوزمن كه وتبوو بۆ دارستانه كه پريارى دا كه له م شوينه دا رووبه رووبى دوزمن ببيتته وه و هيزه كانى ناماده كرد بۆ رووبه رووبوونه وه ن كاتى ريتشارد شيردل^۳ به مه ي زانى له دوو قۆله وه رى و شوينى گرت به ر:

◆ ناردى به دواى كۆمه كى خاچپه رستان له عه ككا.

◆ هه ولى ريككه وتنى دا له گه ل سه لاهه ديندا.

دياره سه لاهه دينيش ده ويستى سود له كات وه ربرگريته هه تاوه كو نه وه هيزه توركمانانه ده گه نه به ره وه كه داواى كردبوون، هه ربۆيه خۆى وا پيشاندا كه دانووستانى لاپه سه نده وه عادلى برائى نارد له بىرى خۆى و نه ويش له گه ل ريتشارد شيردل^۴ دا كۆبووه وه له ۱۲ى شهعبانى / ۵ى نه يلوولدا، به لام گه فتوگۆكان به هۆى سوربوونى ريتشارد له سه ر هه لوئىستى شكستيان هينا، چونكه نه و سور بوو له سه ر ده سته لگرتنى موسولمانه كان له سه رجه م نه و ناوچانه ي كه له شانشىنى به يتولمه قه ديسدا ده ستيان به سه ردا گرتوه، هه ر بۆيه عادل خيرا كۆتايى به گه فتوگۆكان هينا و كوشتار بووه تاكه چاره سه ر^۲ له نيوان هه ردوو لادا ن له م كاته دا كۆمه كى سه رباى گه شته هه ردوو لاوو، خۆيان ناماده كرد بۆ رووبه رووبوونه وه وه جه نگ له چيشتينگاى رۆژى شه ممه ۱۴ى شهعبان ۵۸۷هـ / ۷ى نه يلوولى ده ستى پيكرده سه ره تا موسولمانه كان گه مارۆيان دان و زۆرى نه ما بوو له ناويان به رن، به لام ريتشارد شيردل^۳ خۆپاگرى نواندو به خيراى ريزه كانى ريكخسته وه وه جه نگ له به رژه وه ندى نه وان بوو توانى ريزه كانى موسولمانه كان ببه زينيت، كاتى سه لاهه دين بينى موسولمانه كان لاواز بوون^۴ هاوارى كردو هانى دان بۆ جهاد كردن له پيناوى خوادا، خۆى به دامه زراوى مايه وه، كاتى

^۱ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۸۹

^۲ الكامل في التاريخ، له تاريخ الأيوبيين مه، ل: ۱۹۰

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۲۷۳ - ۲۷۵، تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۰

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۰

موسولمانه كان ئەم ھەلۆیستە ئازا و خۆپراگراڤە سەلاھە دینیان بینی پەلاماری خاچەرستەکانیان داو توانییان پاشەکشەیان پێبکەن بۆ شوینەکانیان.^۱

جەوتەم؛ رووخاندی عەسقەلان:

داوی جەنگی ئەرسوف ریتشارد بەرەو یافا بەرێکەوت و بەبێ بەرگری دەستی بەسەردا گرت، چونکە کەسی لە موسولمانەکانن تیادا نەبوو، وەك ئیبن ئەشیر دەلێت^۲، پاشان دەستی کرد بە بنیاتنانەوهی سەنگەرو قایمکردنی سەربازگە و شوراکی سەلاھە دینیش بەرەو رەملە بەرێکەوت و لەوی ئەنجومەنی جەنگی کۆکردەوهو راویژی پێکردن و ئەمیر علم الدین سولەیمانی کورپی جەندەر پای وابوو کە عەسقەلان چۆل بکات و دواتر بپروختییت چونکە ئامانجی دوزمن داوی عەککاو یافاو عەسقەلان و پاشان قودسە، یافاش کە ریتشاردی تیاپە دەکەوێنێوان قودسو عەسقەلانەوهو ناشتوانی بەرگری لە ھەردوو شارە کە بەیە کجاری بگریت^۳، ھەروەھا ئەو ئەمیرانەیی کە داوی رووخاندنی عەسقەلانیا دەکرد رایانگە یاند کە بەرگریکردن لەو شارە پێویستی بەبوونی پاسگایەکی گەورە ھەیە تیایدا کە ۲۰ تا ۳۰ ھەزار جەنگاوەر لەخۆ بگریت و^۴ وتیشیان بەسەلاھە دین: دەزانی دوینی چیمان بەسەرھات، ئەگەر فرەنچەکان بێنە عەسقەلان پووبە پووینا ببینەوه ھەولێ دەرپە پاندنمان دەدەن ئەگەر ئەو ھەش رووبدات وەك عەککامان بەسەر دیت و ئەمەش مەترسیدارە، بەلام سەلاھە دین بەم رایە پازی نەبوو داوی لەھەندێ لە ئەمیرەکانی کرد کە بچنە عەسقەلانەوهو بەرگری تیادا ریبخەن، بەلام ئەوان ئەو کارەیان نەکرد، بەلکو جیا لەجاران زۆر توند وەلامیان دایەوهو دواتریش لەسەر ئەم شێواژە پاهاتن وەك عمادو ئیبن اثیر دەیگێرێنەوه کە وتووینا: ئەگەر دەتەوێت بەرگری لیبکەیت ئەو یان خۆت یان یەکی لە کورپە گەورەکانت لەگەڵماندا بنێرە، ئەگینا کەسمان ناچینە ناویەوه چونکە وەك خەلکی عەککامان بەسەردیت^۵. سەلاھە دینیش نەیتوانی قەناعەتیا پێببینیت و ئەمەش زۆر دلتهنگی کردو شو بەغەمباری مایەوه، ئیبن شەداد دەلێ: ئەو شو ھە زۆر کەم خەوت و بەرەبەیان بانگی کردم بۆ خزمەتی و منیش چووم مەلیک ئەفضەلی کورپیشی بانگ کردو راویژی پێکرد دەربارەیی ئەم مەسەلەییە و پاشان وتی: سویند بەخوا ئەگەر ھەموو

^۱ صلاح الدین و الأيوبي، ل: ۲۷۰، النوادر السلطانية، ل: ۱۸۴

^۲ الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۶، له كامل في التاريخ هوه.

^۳ الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۶، له كامل في التاريخ هوه.

^۴ كتاب الروضتين، له الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۷.

^۵ الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۸

منالکام له دست بدهم پيم خوشتره له وهی که يهک بهرد له عهسقلان بپروخينم، به لام نه گهر خوی گوره نه وهی بپرياداييت بؤ پاراستنی بهرزه وهندی موسولمانان چي بکه م^۱. دواچار ناچار بوو پای نه ميره کانی په سهند بکات و پازی بوو به رووخاندي و فه رماني دا به والی شاره که که خوی نه و نه رکه بگريته نه سستق واليش له بهر به يانی ۱۹ی شهعبانی ۵۸۷هـ / ۱۲ی نه يولوی ۱۱۹۱زدا دهستی به رووخاندن کردو خه لکيشی هانداو شورای شاری به سردا دابه شکردن و بؤ هر کومه ليک به شيک له شوراکی دياريرکردو سه لاهه دين و کورپه که شسی له رووخانديدا به شداريان کردو ناردي به دواي عادلی برايذا که له گونديکدا خه ريکی خانوو دروستکردن بوو له نزیک ره مله و يافاو دواي ليکرد که دهستی دهستيان پيبيکات گفتوگوئی ناشتی له گه لياندا دريژيکاته وه، هه تاوه کو له رووخاندي شار ده بنه وه^۲. خه لکيش زؤر غه مبار بوون به م کاره و گريان هاوريان لي به رز بوويه وه، چونکه عهسقلان شاريکی دلگيرو خوش بوو، بينای گه و ره و شورای توکمه ی تيا دا بوو نيشته جيبيوونی خوش بوو ته نانه ت به بوکی شام ناسرابوو^۳، دواي ليبيوونه وه له روخانی فه رماني سوتانيدا، خه لکه که شسی کوچيان کردو به ميسرو شامدا بلاويوونه وه، کرداری ويژانکاری و سوتاندن هه تاوه کو سه ره تاي ره مه زانی ۵۸۷هـ کو تايی نه يولوی ۱۱۹۱ز خاياند، هه رکه له رووخاندي عهسقلان بوونه وه سوپا دهستی کرد به بنياتناني بنکه ی فه رمانده ی العادل و پاشان به ره و ره مله به ريکه وت^۴. ريتشارد شتردليش هه ستا به توکمه کردنی يافاو هيژشی نه کرده سه ر به يتولمه قدیس، چونکه نه گه ر نه م کاره ی بکردياه نه وه له وانه بوو سوپای سه لاهه دين ريگای په يوه ندي نيوان نه وو دهرييان بيجراندایه، بؤيه کاريکی ژيرانه بوو که سه ره تا يافا توکمه بکات، چونکه نه گه ر دهستی به سه ر قودسدا بگرتايه و دواتر پاشه کشه ی ليپکردايه نه وه بؤ نابروييان خراپتر ده بوو^۵، هه رچه نده دان به خؤدا گرتن دواخستن دريژه ی کيشاو هه وليک بؤ سه لاهه دين ره خسا بؤ به هيژکردنی به رگري قودس و ريکخستننه وه ی ريزه کانی سوپاکه ی بؤ جه وله ی دوهم له کاتيکدا که خاچپه رسته کان له پشودا بوون له عهککا، دوباره بايه خدانی ريتشارد به توکمه کردنی عهککا له بايه خدانی سه لاهه دين به رووخاندي عهسقلان که متر نه بوو، چونکه نه و سه رکرده خاچپه رسته

^۱ الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۸

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۱۸۸

^۳ معجم البلدان (۱۲۲/۴)، آثار البلاد، ل: ۲۲۲.

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۱۸۹، كتاب الروچتين (۱۹۲/۲)

^۵ الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۹

دهيزانی که ناتوانی دست بگریخت به سهر به يتولمه قديسدا به بیخ به هیژکردنی دهسه لاتی له یافادا، به تاییهت که عهسقلان رووخیترابوو^۱.

هه شتتم: ریگخستنی به رگری له قودس:

سه للاحه دین تاکاتیکی درهنگ نه گه پایه وه به يتولمه قديسدا، گه رانه وه شی له کۆتایی ذی القعدةی ۵۸۷هـ ک دا بوو، به لام پیشتر الملك عادلی نارد بۆ به سهر کردنه وه و چاودیزیکردنی ئاوه دانی تیا به^۲، دیاره به باشی ده زانی کخۆی له و ناوچه ویزانکره وانه دا بیئت که سوپا رووخاندنی له نزیک قودس و رهمله، مه به ستیشی له م کارهی ئه وه بوو که له هه مان کاتدا له قودس و له دوژمنیشه وه نزیک بیئت، هه تا وه کور نه گه ردوژمن ویستی هیرش بکاته سهر قورستراییان پییگریت و له شوینیکی دهشتایدا رووبه روویان بییته وه، له ۶ی شه والیشدا سه للاحه دین گه وره ئه میره کانی کۆکرده و راویژی پییکردن ده ریارهی چۆنییتی رووبه رووبونه وهی هیرشی دوژمندا، چونکه هه واله کان وایان بلاوده کرده وه که خاچه رسته کان بریاری به ریکه و تنیان داوه به ره و سه ربارزگی ئیسلامی، موسولمانه کانیش یه ک دهنگ بوون له سهر مانه وه یان له جیبی خۆیاندا و نه گه ر فره نجه کان هاتن رووبه روویان ده بنه وه^۳، ئه وه بوو دوو پیاو له خاچه رسته په ناداره کان گه شتته سه ربارزگی که ئی و ناگاداریان کرده وه که دوژمن دوو سبهی دیاری کردوه بۆ هیرش کردن، دواتر دیلیکی موسولمان که له سه ربارزگی خاچه رسته کان هه له اتبوو گه شته سه ربارزگی موسولمانه کان و ناگاداری کرده وه که به یازی هیرش کردن، ئه وه بوو سه للاحه دین دهستی کرد به تۆکمه کردنی قودس و ناردی بۆ شاره کان به دواي پیاوانی شاره زا له م بواره داو سولتان و کوپه کانی و ئه میره کانیشی کاریان تیا دا کردو زانایان و مامۆستایان و دادوه رانیس هاو کاریان کردن^۴.

له موسلیشه وه کۆمه لئیکی زۆر گه شتن که به په نجا که س مه زنده ده کران و هه موویان به رد تاش بوون بۆ تۆکمه کردنی شورا و خنده قی شاره که هاتبوون^۵، هه رکه له م کاره بوویه وه فره منی دا به چاوه ش که بانگه واز بکات بۆ کۆبوونه وهی سه ربارزه کان و هه لگرتنی ئالاکان بۆ رووبه رووبونه وهی دوژمن له م کاته شدا سوپای ئه یوبی تووشی کاره ساتیک بوو به کۆچی دوايي تقی الدین عمر

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۴۷۹

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۱۹۲، الجیش الأیوبی، ل: (۱۹۲/۲)

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۱۹۶-۱۹۷، الجیش الأیوبی، ل: ۴۸۰.

^۴ مفرج الکروب (۳۷۵/۲)، کتاب الروضتین، ل: (۱۹۴/۲)

^۵ مفرج الکروب (۳۷۵/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۸۱.

له ناوچهی جزیره داو ئه مهش سولتانی زۆر نازار دا، به لآم ئه م هه والهی له سه رباره کان شارده وه، هه تا وه کو ئه م هه واله نه گات به دوژمن له م کاته ناسکه دا، هه روه ها سه رکرده ی لیها توه ئه میر حسام محه مه دی کوپی عومه ری کوپی لاجینی خوشکه زای سه لآحه دین کۆچی دوایی کرد به هۆی نه خۆشیی ه که وه له هه مان رۆژی کۆچی دوایی تقی الدین عمر دا له ۱۹ی ره مه زانی سالی ۵۸۷هـ/ پایزی ۱۱۹۱زدا^۱، وایده چیت که هه والی ئاماده کاریه کانی سوپای سه لآحه دین به ریتشارد شتیردل گه شتیبیت، هه ربۆیه نه یده ویست رووبه پووی ببیته وه زۆر داوای دانوستانی ده کرد، هه تا وه کو بناغه ی په یوه ندی نیوان هه ردوو لایبت وه ک روودا وه کانی رۆزانی داها توه ده ریان خست، ئه وه بو هه رکه زستانی سالی ۵۸۷هـ/ ۱۱۹۱ز هات هه ردوو لا وه ستان و هه یچ رووبه رووبوونه وه یکه رووی نه داو سه لآحه دینیش له کاتی تووندبوونی باران باریندا چوه قوودسو و خاچه رسته کانیش گه رانه وه بۆ یافاو به شتیکیشیان گه رانه وه بۆ عه ککا به لآم ریتشارد زوو زوو نیردرا وه کانی ده نارده لای سه لآحه دین و هانی ده دا بۆ ریککه وتن، هه رچه نه سه لآحه دین زۆر ئاره زووی مۆرکردنی ریککه وتن و ئاگر به سستی نه بوو له هه مان کاتیشدا ده یویست سود له بارو دوخی دانوستان وه ریکریت له م وه رزه دا که سوپای ئه میره کانی له لا نه مابوو بۆیه داوای کرد له مه لیک عادل که دووباره ده سستی ده سستی به ریتشارد بکات هه تا وه کو سه رباره کانی ده وره بهر ده گه نه به ره وه وه مه لیک عادلیش قودسی به جیهیشت له سه ره تای ره بیعی یه که می ۵۵۸هـ ک ئاداری ۱۱۹۲زدا^۲، به لآم دانوستانه کان بۆ به ره م بوون، بۆیه چه ند کۆمه لیک له خاچه رسته کان هه ستان به داگیرکردنی چه ند شو راو قه لایه ک که بواری به رگریکردنی که م بوو، وه ک عه سقلان که ریتشارد نۆزه نی کردبو وه^۳، به جۆرێک که تۆکمه ترین قه لآ بوو له ته واری ناوچه که ناریه کان فه له ستیندا^۴، هه روه ها قه لای دارومیان داگیر کرد که سه لآحه دین پیشتر فه رمانی کرد به رووخاندنی کانتیکیش ریتشارد داگیری کرد تۆله ی له به رگریکاران سه نده وه^۵، هه روه ک چه ندین پیگه ی بچوکیان له که ناری فه له ستیندا داگیر کرد^۶.

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۹۸

^۲ الجيش الأيوبي، ل: ۴۸۰، كتاب الروضتين، (۱۹۵/۲)

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۲۰۵، الجيش الأيوبي، ل: ۴۸۲.

^۴ الكامل في التاريخ، له (الجيش الأيوبي) وه، ل: ۴۸۲

^۵ النوادر، ل: ۲۱۰

^۶ الجيش الأيوبي، ۴۸۲

^۷ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۳

نۆیه م: سروشتی دانوستانه کان له نیوان عادل و ریتشارد له م قوناغه دا:

دانوستانه کان له ۱۸ی شه والی سالی ۵۸۸ / ۹ی تشرینی دووه می سالی ۱۱۹۲ دا دهستی پیکرد له کاتیکدا که ریتشارد نامه یه کی ناراسته ی سه لاهه دین کرد له سه ریا زگه که یه وه له نزیک بازورد اوای دانوستانی لیکرد له پیناو ناشته وایدا به بیانوی نه وه ی که کوشتار خه لکیکی زۆری له هردوو لا له ناو بردوووه و لاتیشی ویران کردوو^۱، به لام نه م دانوستانه ش که سه لاهه دین مه لیک عادل تیادا نارد شکستی هینا به هۆی سوربوونی ریتشارد له سه ر گتپانه وه ی به یتولمه قدیسدا و نه و ناوچانه ی که ده که ونه رۆژئاوای ده ریای نوردنه وه به هه موو قه لاو شوراکان و خاچی الصلیبوته وه، نه مه وپیرای سوربوونی له سه ر عه سقه لان، سه رجه می نه م مه رجانه ش له لایه ن سه لاهه دینه وه په تکرانه وه، به لام پاش چه ند رۆژیک ریتشارد چه ند پیشنیاریکی نویی خسته به رده م سه لاهه دین که تیایدا هاتبوو:

۱- مه لیک عادل برآی سه لاهه دین هاوسه رگیری له گه ل شازاده جوانای خوشکی ریتشاردو هاوسه ری پاشای صقلیه بکات.

۲- سه لاهه دین هه موو نه و ناوچانه ی که له ژێر ده ستیدایه له فه له ستیندا رادهستی براکه ی بکات و ریتشارد شیردلش ناوچه که ناریه کانی پیده دات به عه سقه لانیشه وه که به م دواییانه داگیری کردبوو.

۳- بووک و زاوا له به یتولمه قدیسدا نیشته جی بن و گاواره کانیش سه ردانی کلنسیای قیامه بکه ن.

۴- خاچی الصلیبوت بگتپدریته وه بۆ گاواره کان.

۵- دیلی هه ردوو لا نازاد بکرین.

۶- هه ندی گوندو ناوایی ناو فه له ستین بدریته وه به داویه و نسبتاریه کان^۲.

عادل نه م پیشنیارنه ی پتپاش بووو پیشوازی لیکردو زۆر به دروستی ده زانی بۆ یه کخستنی موسولمانه کان و خاچه رسته کان له ژێر ده سه لاتیدا له ولاتی شام و چه سپاندنی کاروباره کان له سه ر بنه مای خۆشه ویستی و پیکه وه ژیان له نیوان هه ردوو لادا^۳.

سه لاهه دینش نه م پیشنیاره ی به جۆره گالته یه ک ده زانی، به لام خۆشحال بوو به په سه ند کردنی، وادیار بوو که رازی بوونی به م پرۆژه یه ش له و باره یه وه سه رچاوه ی گرتبوو که پاشای

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۲۹۲، تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۴

^۲ الحركة الصلیبیه، عاشور (۸۸۲/۲).

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۲۹۳، تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۴

ئىنگلتەرا ناتوانىت ئەم پرۆژە يە جىبەجى بىكات، ئەمە تەنھا فىل ۋ گالتەيە^۱، ئەو ھەبوو خىرا كۆسپ لەلايەن جواناۋە بۇ ئەم پرۆژە يە دروست كرا كە تووشى شۆك بوو كاتىك ئەم ھەوالەي بىست وتى: ھىچ پىويستىيەك بەدىناكات بۇ شووكرىن بەپىياۋىكى موسولمان، ئەمەش واىكرىد لەرىتشارد كە داوا لەمەلىك عادل بىكات كە بىيئە گاۋر بۇ نەھىشتىنى ئەو كۆسپ بەلام عادل ئەو ھى پەتكر دەو^۲.

لەراستىشدا پەسەندكرىنى ئەم پرۆژە يە لەلايەن ئەو سى سەركردە يەو، بەلگە يە لەسەر ئەو نزيكىيە راميارى ۋ شارستانىيە كە لەولاتى شامدا پەيدا بوو دواي تىپە رپوونى سەدە يەك بەسەر دەستپىكرىنى جەنگە كانى خاچپە رستىدا، ئەمە جگە لەگەشە كرىنى گيانى لىبوردە يى كە بەئاشكرا لەرفەتارى ھەردوۋ لادا بەدەيدە كرا، بە بەلگە ي كۆبوونەو ھى رىتشارد لەگەل مەلىك عادل لەسەر خوانىكى رازاۋەو تايبەت لە ۱۸ى شەوالى ۵۸۸ك دا، پاش پتەوكرىنى دۆستايەتى نىوانيان لە يەك جىابوونەو، ھەروەھا پاشاى ئىنگلىزى ئارەزۋى خۆي نىشاندا بۇ كۆبوونەو لەگەل سەلاخە دىندا، مەلىك عادل داواكە ي رەتكر دەو وتى: پاشاكان كاتى كۆدەبنەو ناكۆكى دەكە وىتە نىوانيان بۆيە دەبى پاش پىككە و تەن كۆبوونەو ئەنجام بدرىت^۳، رىتشارد شىردلىش سەرقال بوو بەچارە سەركردىنى كىشە ي خاچپە رستەكان بە تايبەت ناكۆكى نىوان كوراددى مونتىفراىت ۋ جاي لوزىنان^۴.

دەيەم: تىگە يشتىنىكى سىياسى سەلاخى كە ھاۋتا بوون لەگەل جەنگدا:

لەو كاتەدا كە دانوستان لەگەل رىتشارد شىردلىدا بەردەوام بوو، سەلاخە دىن پىشۋازى كرى لەرىنۆلدى فەرمانرە ۋاى صىدا كە ۋەك نىردراۋى كوراددى مونتىفراىت ھاىبوو پىشنىارى ھاۋپە يمانىتى كرى لەگەل سەلاخە دىندا لە بەرامبەر بە پىدانى صىداۋ بە يروت، تەنانەت پىشنىارى گىرپانە ۋە ي عەككاي كرى بۇ موموسولمانەكان، مەبەستىشى لەمە گۆرپىنى ئاراستە ي دانوستانەكان بوو لە بەرژەو ھندى خۆي^۵.

كاتى رىتشارد شىردلى بەجموولە كانى كوراددى زانى ھەولى زۆرى دا بۇ گىرپانە ۋە ي بۇ رىزى خاچپە رستان، بەلام ھەولە كانى بىئاكام بوون، دى مونتىفراىت ھەولى لىكتىگە يشتىنى لەگەل

^۱ الجيش الأيوبي، ۴۸۲

^۲ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۴

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۳۰۱، ۳۰۰، تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۴

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۵

^۵ النوادر السلطانية، ل: ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۹۷

سه لآحه دیندا دووباره کرده وه، سه لآحه دینیش کۆبوونه وه یه کی سازکرد بۆ فه رمانده کانی سوپاکه یه تا وه کو بزانیّت له گه لّ کام لایه نی خاچه رستدا درژه به گفتوگۆکانی بدات، مه لیک عادل و هه ندی له نه میره کانی له گه لّ درژه دان به دانوستان له گه لّ پاشای ئینگلیزدا بوون، چونکه نه و رۆژه لات به جیده هیلتیّت، له کاتی کدا که دی مونتیفرات ده یویست له فه له ستیندا نیشته جیبتیّت، نه وه بوو بریاردا پئشنیاره کانی ریتشارد شیردلّ قبولّ بکن^۱. سه رباری هه وه لّ کانی لیکگه یشتن و نه و جه نگی سنورداره ی که له نیوانیاندا روویدا به لام هیچ پالنه ریک نه بوو بۆ له یه ک نزیکبونه وه، له م کاتانه شدا له رۆژئاوا وه هه والی ناخۆش گه یشته ریتشارد شیردلّ، چونکه یوحه نای برای هه ستابوو به نه نجامدانی کوده تایه ک له درژی نه مه ش ده یخواست که به زوترین کات بگه پئته وه بۆ ولاته که ی، به لام نه یویست رۆژه لات به جیبه هیلتیّت پئش نه وه ی کیشه ناوخییه کانی خاچه رستان چاره سه ر بکات و له گه لّ موسولمانه کانیشدا لیک تئیکه یشتن مۆر بکات هه رچی کیشه ناوخییه کانیش بوو نه وه به تیرۆرکردنی دی مونتیفرات له لایه ن حه شیشیه کانه وه کۆتایی پئهات له ۱۳ ره بیعی دووه می سالی ۵۸۸/ ۲۸ نیسانی سالی ۱۱۹۲ زدا^۲، به م شیوه یه ش ریتشارد شیردلّ له رکابه ریکی سه سه خت رزگاری بوو و دهستی به سه ر صوردا گرت و هنری دی شامبازی هه لّبژارد بۆ پاشایتی مه مله که تی به یتولمه قدیس دوا ی نه وه ی ئیزابیلای هاوسه ری کونرادی ماره کرد که میراتگری ته ختی پاشایه تی بوو^۳، سه باره ت به کیشه کانیان له گه لّ لایه نی ئیسلامیدا نه وه پئویستی به جۆریکی تر له چاره سه ر بوو، که نه ویش بوونی هینۆ گنرانه وه ی به یتولمه قدیس بوو، نه وه بوو له ۹ ی جه مادی یه که م/ ۲۳ ئایاردا دهستی گرت به سه ر قه لای دارومدا دوا ی به رگری کردنه پاسگا که ی به لام نه یوانی دهست بگریّت به سه ر مه جده ل و یافادا، بۆیه به ره و عه سقه لان به ریکه وت و له وپوه به ره و به یتولمه قدیس هه لکشاو له ۲۷ ی جه مادی یه که م/ ۱۱ حوزه یراندا گه یشته به یت النوبه^۴، سه لآحه دینیش خۆی ئاماده کرد بۆ رۆبه پوو بوونه وه ی و به ره و به یتولمه قدیسدا به ریکه وت.

^۱ تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۵

^۲ النوادر السلطانیة، ل: ۳۱، تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۵

^۳ تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۵

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۹۶

یازدهیهم: ری و شوینه کانی سه لآحه دین بۆ بهرگریکردن له قودس:

سه لآحه دین ههستا بهگرتنه بهری چهند ری و شوینه کانی بۆ بهرگریکردن له و شاره پیروژه

له وانه:

- ۱- شورا کانی به سهر ئه میره کانیدا دابه شکردو هه موو پیداو یستیه کانی بهرگری بۆ دابین کردن.
- ۲- سه رچاوه کانی ئاوی له ده و روبه ری قودسدا تیکداو هیچ سه رچاوه یه کی ئاوی خواردنه وه ی به ده وری قودسدا نه هیشت، ئه مه ش دوژمن تووشی تینویتی ده کات نه گه ر ویستی هیرش بکات.
- ۳- هه موو هیزه کانی له ده و روبه ره وه بانگهیشت کرد، ئه وه بوو مه لیک الافضل له گه ل سه ربازانی روژه لات و بدرالدین دلدرم یاروقی له تورکمان و عزالدینی کوری موقه ده مدا هاتن^۱.
- ۴- هه ستانی سواره موسولمانه کان به ئه نجامدانی هیرش کتوپر بۆ سهر سه ربازگه ی خاچه رسته کان^۲.

پاشان سه لآحه دین له ۱۹ی جه مادی دووهم / سه ره تای ته موزدا کۆبوونه وه یه کی له به یتولمه قدیسه سا زداو له گه ل فه رمانده کانی سوپا که یدا بۆ راویژکردن سه باره ت به باشترین ریگه چاره بۆ بهرگریکردن له شاره که له به رامبه ر هیزی زه لآحی خاچه رسته کاند، ئه وه بوو سولتان داوای له قاضی ئیبن شه داد کرد که دانیشه تنه که ده ست پێبکات ئه ویش له سه ره تای قسه کانیدا باسی فه زلی جیهاد و تیکۆشانی کردو داوای لیکردن که شوین پیغه مبه ری مه زن (د.خ) بکه ون و هه موان قسه کانیان پی باش بوو، پاشان بیده نگ بوون و داوای که میک سه لآحه دین ده ستی به قسه کردن کردو له و شتانه ش که باسی کرد: خوین و سه رو مائی موسولمانان له ئه ستوی ئیوه دایه، ئه م دوژمنه ش له ناو موسولماناندا که سیك نییه روبه رووی ببیته وه جگه له ئیوه، جا نه گه ر ئیوه که مه رخه می بنوینن و لاتمان وه ک کاغه ز ده پیچنه وه و تاوانیش له گه ردنی ئیوه دایه، ئه گه ر ئیوه ش بهر په رچیان بده نه وه ئه وه موسولمانان له ناوچه کانی تردا چا له ئیوه ده که ن و والسلا م^۳. ئه وه بوو ئه میر سه یف الدین مه شطوب هاته گۆ و وتی: گه وره م: ئیمه خزمه تگوزاری توین، تو گه وره ت کردین و نیعمه تی خوئت پیبه خشین و ده وله مند ت کردین و ته نها گه ردمان هه یه ئه ویش له بهر

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۹۶

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۹۶

^۳ مفرج الکروب (۲/۳۸۶)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۸۵.

دهستی تودایه، سویند به خوا که سمان پاشه کشه ناکهین تا ده مرین، ناماده بوانیش به م قسانه ی مه شطوب رازی بوون نه مهش سولتانی دلخوش کرد، به لام نه میره کان خیرا له رۆژی دواتردا له م هه لویتسه یان پاشگه زبوونه وه وه ک نه بو الهیجاء هه والی داوه. نه وه بوو رایان گه یاند که هه له یه خو یان له ناو نه و شاره دا گه مارۆ بدهن، چونکه ده ترسن وه ک خه لکی عه ککایان به سه ر بیته و بویه رو به روو بوونه وه یان له ده ره وه ی شوراکانی قودسدا پی باشتره و وتیان: نه گه ر خوای گه وره نوسیبیتی به سه ریاند ا سه ر بکه وین نه وه پاشماوه ی ولاته که یان ده که ویتته ده ستمانه وه، نه گه ر شکستیمان هینا نه وه سه ر بازه کان ده رباز ده بن و قودسیش دهستی به سه ردا ده گیریت، سه لآحه دینیش به وه لامی نه میره کان قناعه تی نه کرد چونکه مه سه له ی قودس لای نه و مه سه له یه کی مه زنه و به کپوه کانیش هه لئاگیریت، به لام نه میره کان وه لامیکی توندیان دایه وه که له و کاته وه که پیشتر باسمان کرد فیربوویوون وادیار بوو مملانیی نیوان سه ربازو نه میره کوردو تورکمانه کانی گه شتبووه لوتکه و ئاستیکی مه ترسیدار نه مهش به قسه کانیاندا دیار بوو کاتیک وتیان: تو نه گه ر ده وته ویت بچینه ناو قودس نه وه ده بیته له گه لماندا بییت نه گینا کورده کان متمانه یان به تورکه کان و تورکه کانیش متمانه یان به کورده کان نییه^۱، له راستیشدا سه لآحه دین له بارودۆخیکدا بوو که ئیره یی پینه ده برا، ئیبن شه دادیش باشی کرد که کاتئ نامۆژگاری کرد به وه ی که کاروباری خو ی بسپیریت به په روه ردگارو دان به ده سه ته وه سانی خو ی له به رامبه ر نه و نه رکه دابنئ که گرتوویه تیه نه ستوو به لکو خوای گه وره به هانا یه وه بیته، نه وه بوو ئیبن شه داد بینی نوژی ده کردو فرمیسک هون هون به چاوه کانیدا ده هاته خواره وه و ده تکاته سه ر شوینی کرپنۆش بردنی ن پاشان رۆژی هه یینی قودس و دورو دریز تپه ری و پیاوانی هه والگری هاتزو رایانگه یاند که خاچه رسته کان برپاریان داوه هیترشه که یان به ره و قودس رابگرن^۲، ئیبن الاثیر ده لئ: ریتشارد داوای له خاچه رسته پیشینه کان کرد (گاوره کانی شام) که بارودۆخی شاری قودسی بو باس بکن، قایمکاریه کانی سه لآحه دینی بخه نه پیش چا و نه وانیش نه و کاره یان کرد کاتئ به ته واوی له بارودۆخی شاره که دلنیا بوو، وتی: نه مه شاریکه ناتوانریت گه مارۆ بدریت هه تا وه کو سه لآحه دین زیندو بیته و موسولمانان یه ک بن^۳، نه مهش وای له خاچه رسته کان کرد که بن به دوو به شه وه ن

^۱ مرآة الزمان (۸/۴۱۶)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۸۵.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۲۱۷، الجیش الأیوبی، ل: ۴۸۵

^۳ الجیش الأیوبی، ۴۸۶.

^۴ الکامل فی التاریخ، له (الجیش الأیوبی) هوه، ل: ۴۸۲

به شيکیان که داوای هیزشکردنه سەر قودسیان ده کردو به شی دووه میس که داوای وهستان و دهست هه لگرتنیان ده کرد، ریتشاردیش له گه ل دهستی دووه مدا بوو، به لام فره نسیه کان له گه ل رای یه که مدا بوون و وتیان: ئیمه به هوی قودسه وه ولاته که مان به جیهیشتوو وه به یی قودس ناگه پیننه وه، ریتشاردیش وه لأمی دانه وه و وتی: ئهم شوینه ئاوی تیا دا نه ماوه له کوئی ئاو بخوینه وه؟ وتیان: له ئاوی گوندی نقوع ده خوینه وه، روژی یه کجار ئاو ده خوینه وه^۱، پاشان خاچپه رسته کان په نایان برد بۆ بنه مای هه لبژردن و کۆکردنه وه ی دهنگ بۆ کارکردن به پای زۆرینه، له ئاکامدا پای وه ستاندنی هیزش زۆتر بوو هه ر بۆیه به ره و ره مله به ریکه وتن^۲ و سولتانیش به مه زۆر دلخۆش بوو^۳.

دوازدهیه م: جهنگی یافا:

جهنگی یافا و ئاکامه که ی به دوایه مین رووبه ربوونه وه ی دیارو گرنگ له نێوان موسولمانه کان و خاچپه رسته کانی شالاری سییه مدا داده نریت، ئه وه بوو ریتشارد شیردل ئهم شاره ی کردبوویه بنکه یه که بۆ سوپاکه ی پاش سهرکه وتنی به سهر سه لآحه دین له ئه رسوفدا، ئه مه ش به هوی نزیکیه وه له به یتولمه قه دیسدا^۴، له هه مان کاتیشدا که دانوستانه کان له نێوان موسولمانه کان و خاچپه رسته کاندایا به رده وام بوو بۆ گه یشتن به ریکه و تننامه یه که، ریتشارد شیردل یافای به جیهیشت و به ره و عه ککا به ریکه وت و پلانیکه ی دانابوو بۆ گه پانه وه بۆ ولاته که ی ئه گه ره هات و دانوستانه که نه گه شتنه ئاکامیک و پلانکه ش به هه لکشان به ره و به یروت و له ویشه وه گه پانه وه بۆ ئه وروپا پیک ده هات^۵. ئهم جموجوله ش هه لیکه ی بۆ سه لآحه دین ره خساند که توانی بیقوزیتته وه بۆ ریخستنیه هه لمه تیک بۆ سهر یافا پینده چیت چوار ئامانجی له م هیزشه هه بیت:

- ویستویه تی ده سته بگریت به سهر یافادا له کاتی ئاماده نه بوونی پاشای ئینگلیزدا.
- به هیوای به ده سته تینانی سهرکه و تنیکه یه کلاکه ره وه بوو له یافادا.
- هه ولێک بۆ به رزکردنه وه ی وه ی سهر بانه کانی.
- بۆ ریگرتن له داگیرکردنی به یروت له لایه ن ریتشارد شیردله وه^۶.

^۱ النوادر، ل: ۲۱۷، ۲۱۸، الجیش الأیوبی، ۴۸۶

^۲ شفاء القلوب، ل: ۱۷۵، الجیش الأیوبی، ۴۸۷

^۳ الجیش الأیوبی، ۴۸۷

^۴ تاریخ الأیوبیین فی مصر و بلاد شام و الجزیره، ل: ۱۹۹

^۵ تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۹

^۶ تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۹

ههركه سه لاهه دين له يافا نزيك بووه وه له ١٥٨٨ هـ بى / ٢٧ى ته موزى ١١٩٢زدا
 ئه وه خيتر خاچپه رسته كان نامه يه كيان ئاراسته ي ريتشارد شيردل كرد كه تيايدا هه والى
 هيرشكرده سهر يافاويان پى راگه ياند، ئه ويش خيتر ريگه ي ده ريباى گرته بهر بۆ به ده مه وه
 چوونى و بيزايى و جه نه واييه ئيتالييه كانيش كۆمه كيان كردو سوپا يه كيشى له ريبى وشكانيه وه نارد،
 به لام باى پيچه وانه (دژه با) له نزيك كيوى الكرم له دا هيشتويه وه سوپاى وشكانيش ناماده نه بوون
 بچنه يافا پيش گه پيشتنى پاشا كهيان، بويه هيواش ده رويشتن^١، ئه م پيشهاته ش هه ليكى باشى بۆ
 سه لاهه دين ره خساند بۆ نازا دكردى يافا، ئه وه بوو له ١٨ى ره جه بى / ٣٠ى ته موزدا توانيان بچنه
 ناو شاره كه وه دواى جه نكيكى توند له گه ل پاسا كه داو پاشان ئابلوقه ي قه لاهه يان داو
 خاچپه رسته كان ناچار بوون كه داواى ريگه وتن بكهن، له و كاته شدا كه ديارى كرابوو بۆ ته تسليم كردنى
 قه لاهه به موسولمانان ريتشارد شيردل دابه زيه سهر وشكانى و دژه هيرشيكى كرده سهر
 موسولمانه كان و توانى بچيته ناو شاره كه وه و موسولمانانى له شاره كه وه ده ر ناو سه لاهه دينيش
 پاشه كشه ي به سوپا كه ي كرد^٢. له م كاته شدا نه خووشى زورى بۆ ريتشارد هينابوو به رده وام بوو
 له ناردنى نيترداو بۆ داوا كردنى ميوه و به فر له سه لاهه دين، هه روه ها به هوى نه خووشيه كه يه وه
 ئاره زوى خواردنى قوخو به هى ده كرد سه لاهه دينيش به ليبورده يى خووى بۆى ده نارد^٣، هه روه ها
 ريتشارد شيردل دووباره ناشته وايى خسته پيش چاوى سه لاهه دين و كۆمه ليك هوكاريش پالنه رى
 بوون بۆ له وانه:

- نازار زورى بۆ هيناو نه خووشى ته نكي پييه لچنى و ته ندروستى به شيويه يه كى بهرچاو به ره و
 خراپى ده رويشت ئه مه ش واى ليكرده ده سته وه سستان ببيت و تواناى سه ركردا يه تيكردنى
 سوپا كه ي و پلاندانانى دروستى نه مينيت.
- چه ند هه واليكى ترى ناخوشى له ئينگلته راوه پيگه يشت كه باسيان له وه ده كرد كه يوچه ناى
 برائى چه ند كارى كى خراپى ئه نجامدا وه و پيويست به گه رانه وه ي به په له ي ريتشارد ده كات.
- نه هاتنى كۆمه كى سه ريبازى له ئه وروپا وه.
- بيتوميد بوون له گيترانه وه ي به يتولمه قديسدا.

^١ هه مان سه رچاوه، ل: ٢٠٠

^٢ هه مان سه رچاوه، ل: ٢٠٠

^٣ هه مان سه رچاوه، ل: ٢٠٠

● ئەو ماندوو بوونو شەكە تىيەى كە تووشى خاچپەرستەكان بوو بوو و ئەو بىزارى و بىتمانە يىيەى كە ھىنرى خوشكە زاو تا يەفە مەسېحە ئىينى و سەربازىيەكان بەرامبەر بە سىياسەتەكانى دەريان بېرى .^۱

سەلاخە دىنىش ئاماژەى داوہ بەو ھۆكارانەى كە پائالىيان پىئوہ ناوہو بۆ قايل بوون بەرىككە وتن لەوانە :

● ناكۆكى نىوان كوردو توركەكان لە سوپا كەيدا .

● بىزار بوونى سەربازەكانى و ئاشكرەكردنى نەيارى و نارەزايى دەرىپىن .

● زيادبوونى ھىزى دوژمن .

● ترسى لە روودانى ناكۆكى لە نىوان بنەمالە كەيدا لە كاتى كۆچى داوايو وازھىنانيان لە گرنگىدان بە بەرژوہەندى گشتى .^۲

سىياز دەيەم : گەفتوگۆكان و رىككە وتنى رەملە :

گەفتوگۆ لە گەل فرەنجەكاندا بۆ ماوہى ۱۵ مانگ بەردەوام بوو چلو دوو وەفد تىايدا بە شدارىيان كرد، ھەمىشەش پاشاى ئىنگلىزە دەستپىشخەربوو لە داواكردنىدا^۳، گرنگىترىن ئەو قۇناغانەش كە دانوستانەكان پىايدا تىپەر بوون ھەتاوہكو سولخ و ئاشتەوايى برىتىبوون لە :

قۇناغى يەكەم : پاش دە رۆژ لە گەشتنى رىتشاردى پاشاى ئىنگلىز ھەستا بە ناردى نوینەرىك بۆ لای سەلاخە دىن و مۆلە تىشى پىدا كە سەرەتا بچىتە لای مەلىك عادل و لە گەل ئەو دا پىكە وە چوونە خزمەت سەلاخە دىن، كورتهى نامەكەشى ئەو بوو كە رىتشاردى پاشاى ئىنگلىز داواى ئەنجامدانى كۆبوونەو لە گەل سەلاخە دىندا دەكات و سەلاخە دىنىش بەبى دوولى وە لامى دا يەو وە وتى : پاشاكان پاش ئاگر بەست كۆدە بنەو، جا ئەگەر رىتشارد دە يەوئى لە گەل سەلاخە دىندا كۆبىيتەو پىويستە سەرەتا ئاگر بەست مۆر بكات پىش كۆبوونەو و پىويستە وەرگىرئىكى باوہ رپىكراو لە نىوان ھەردوو لادا ھەبىت كە بە باشى لە قسەى ھەردوو لا بگات، ئەگەر ئاگر بەست مۆركرا ئەو كۆبوونەو ئەنجام دەدەين . پاشان نىز دراوہ كە گەراپەو بۆ لای رىتشاردو دووبارە ھاتەو و ئەم جارە لە گەل مەلىك عادل قسەى كردو رىككە وتن لە سەر ئەنجامدانى كۆبوونەو لە نىوان مەلىك عادل و رىتشارد شىردل دا لە مرچ عكاو بە ئامادە بوونى سەربازەكان و وەرگىرەكە ،

^۱ تارىخ الأيوبيين، ل: ۲۰۱

^۲ تارىخ الأيوبيين، ل: ۲۰۱

^۳ صلاح الدين المفترى عليه، ل: ۳۲۵

پاشان نیردراوه که گه پاپه وه، به لام به هوی نه خۆشییه وه چه ند رۆژیک دوا که وت، هه رچه نده راستیه که ی ئه وه بوو که ریتشارد خوی نه خۆش بوو نه وه ک نیردراوه که ی، له ریوایه تیکی تریشدا هاتوه که فه رمانده خاچه رسته کان ریککه وتنیان له گه ل موسولمانه کاندرا تکر دووه ته وه و وتویانه: ئه مه مه تر سیداره بۆ ئاینی گاواران، پاشان نیردراوه که دووباره گه پاپه وه و پۆزشی بۆ دواکه وتنه که ی هینایه وه به وه ی که به هوی نه خۆشییه وه بووه، له و شتانه ش که وتی: پاشانکا که لیک نزیکیبوونه وه ده بێ خه لات و دیاری بۆ یه کتر بنیژن، ههروه ها وتی: دیارییه کی شیام پپیه بۆ موسولمانان و داوی مۆلت ده که م بۆ گه یاندنی پپی، مه لیک عادلش رازی بوو له به رامبه ر ناردنی دیاریه ک بۆ پاشای ئینگلیز، پاشان نوینه ره که وتی: دیارییه که مان گیانه وه ریکی ده ریایه له ده ریایه بۆمان هیناوه، به لام لاواز بووه و اباشه بالنده و مریشکمان بۆ بیین هه تاوه که به هیز بیت و بۆتانی بیژن، مه لیک عادلش به گالته وه وتی: پاشاکه تان پپویستی به په له وه رو مریشک هه یه و ده یه وی به بیانوی ئه مه وه بوی بنیژن، پاشان بۆ چه ند رۆژیک بیده نگ بوون، دواتر نیردراوه که هاته وه که سیک مه غریبی موسولمانی هینابوو که خاچه رسته کان ماوه یه کی زۆر بوو دیلیان کربوو وه ک دیاریه ک بۆ سولتان ئه ویش دیارییه که ی وه رگرت و ئازادی کردو به ریزه وه نیردراوه که ی به ریخت.

میژوو نووس ئیبن شه دادیش ئه وه هۆکارانه ی ناشکرا کردوه که له پشت ئالوگۆر کردنی نیردراوه کانه وه بووه ده لئ: مه به سستی خاچه رسته کان له ناردنی ئه و نامانه زانینی به هیزی و لاوازی ده روونی موسولمانه کان بوو، مه به سستی موسولمانه کانیش له وه رگرتنی نامه کان زانینی هه مان شت بوو لای خاچه رسته کان.^۲

قوناعی دووه م: له ۹ی جه مادی دووه می سالی ۵۸۷ / ۴ی یۆلیوی ۱۱۹۱ز داو له کاتی هه لگیرساندن جیه نگ له نیوان موسولمانه کان و خاچه رسته کاندرا له عه ککاو کاتی که پاسگا ئیسلامیه که ی عه ککا بپاری دا واز له جه نگ و کوشتار بیئت و ئه مه شیان به نامه یه ک بۆ ریتشارد ناردو ئه ویش ئه مه ی ره تکرده وه، به لام له هه مان رۆژدا سێ نیردراوی نارد بۆ لای سه لآحه دین بۆ داوی میوه و به فر، نیردراوه کانیش باسی ئه وه یان کرد که پپشه نگ و فه رمانده ی ئسبتاریه سبه ینی دیت بۆ قسه کردن له باره ی ریککه وتنه وه ههروه ها سه لآحه دین ریزی له نیردراوه کاندرا سه ردانی بازاری سه ربازه کانی پیکردن و له هه مان رۆژیشدا گه پانه وه سه ربازگه که ی خویان، پاش ئه وه ش شاری عه ککا راده سستی خاچه رسته کان کراو سه لآحه دینیش پپشوازی له نیردراوه کان کرد بۆمه سه له ی

^۱ تاریخ الحروب الصلیبیه، محمود سعید عمران، ل: ۱۷۵.

^۲ تاریخ الحروب الصلیبیه، محمود سعید عمران، ل: ۱۷۵.

به‌دهسته‌وه‌دانی عه‌ککا، ئه‌مه‌ش لایه‌نیکه‌ ته‌ن‌ها په‌یوه‌ندی به‌شاری عه‌ککاوه‌ه‌یه، وه‌ک پیشتر روونمان کردیه‌وه‌وه‌ په‌یوه‌ندی به‌ناوه‌پۆکی مه‌سه‌له‌ی ناشته‌وایی گشتیه‌وه‌ نییه‌ که‌له‌م لاپه‌رانه‌دا تاوتووی ده‌که‌ین^۱. لاپه‌ره‌ ۹۴۳ نیه‌ واته‌ په‌په‌ک به‌و ناوه‌وه‌ نیه‌.

قۆناغی سییه‌م: قۆناغی سییه‌می گفتوگۆکانیش، له‌قۆناغی پیش‌جه‌نگی ئه‌رسوف‌دا بوو، ئه‌وه‌بوو له‌یازده‌ی شه‌عبانی ۵۸۷ه‌ک/ سیتی سیپته‌مه‌بری ۱۱۹۱زدا چه‌ند نێردراویک له‌لایه‌نی خاچه‌رسته‌کانه‌وه‌ هاتن‌و داوای قسه‌کردنیا‌ن له‌گه‌ڵ مه‌لیک عادل کردو، رییان پێدراو ئاکامی قسه‌کانیش ئه‌وه‌بوو که‌: جه‌نگ درێژه‌ی کیشاوه‌وه‌ له‌هر‌دو لا چه‌ندین پاله‌وانگۆزراوه‌، ئی‌مه‌ش بۆ سه‌رخستنی فره‌جه‌کانی که‌نار ده‌ریا هاتووین‌و جا ئیوه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌واندا رێک بکه‌ون‌و باه‌ریه‌که‌مان بگه‌رێته‌وه‌ بۆ شوینی خۆی، سه‌لاحه‌دینیش به‌ناوه‌پۆکی قسه‌کانی نێردراوه‌کانی زانی‌و نامه‌یه‌کی نووسی بۆ مه‌لیک عادل‌ی برای‌و داوای لێکرد که‌درێژه‌ بدات به‌گفتوگۆکان له‌گه‌ڵ ریتشاردا هه‌تاوه‌کو کۆمه‌کی به‌موسولمانه‌کان ده‌گات. ئه‌وه‌بوو رۆژی دواتر مه‌لیک عادل له‌گه‌ڵ پاشا ریتشارد شیردل‌ دا کۆبوویه‌وه‌و هیمفری سید تبین‌و وه‌رگێری نێوانیان بوو، مه‌لیک عادل پرسیاری له‌ریتشارد کرد ده‌رباره‌ی مه‌رجه‌کانی بۆ ناشته‌وایی، ئه‌ویش وتی: "هه‌موو ناوچه‌کانمان بۆ بگێرینه‌وه‌و بچه‌وه‌ بۆ ولاتی خۆتان، ئه‌مه‌ش گه‌رانه‌وه‌ بۆ پیش‌جه‌نگی حطین ده‌گه‌یه‌نیت، مه‌لیک عادل‌یش ئه‌م جوړه‌ مه‌رجانه‌ی قبول‌ نه‌کردو به‌توندی وه‌لامی پاشای ئینگلیزی دایه‌وه‌، چه‌ند قسه‌یه‌ک چوو به‌به‌نیاندا که‌ پێویستی کرد پاشای ئینگلیز و هاوه‌لانی شوینه‌که‌ به‌جێبه‌ێلن، پاشان جه‌نگی ئه‌رسوف‌ روویدا که‌ تیایدا هیژه‌ خاچه‌رسته‌کان سه‌رکه‌وتن هه‌رچه‌نده‌ سه‌رکه‌وتنه‌که‌یان یه‌کلاکه‌ره‌وه‌ نه‌بوو، پاش هه‌شت رۆژ له‌کاتی مانه‌وه‌ی خاچه‌رسته‌کان له‌یافادا به‌سه‌رکردایه‌تی ریتشاردو هه‌ستانی سه‌لاحه‌دین به‌رووخاندنی شاری عه‌سقلان، له‌تۆزده‌یه‌می شه‌عبانی سالی ۵۸۷ه‌ک/ یازده‌ی سیپته‌مه‌بری ۱۱۹۱زدا که‌سانیک له‌لایه‌ن مه‌لیک عادل‌وه‌ گه‌شته‌ لای سه‌لاحه‌دین‌و ئاگاداریان کرده‌وه‌ له‌وه‌ی که‌ خاچه‌رسته‌کان له‌گه‌ڵ مه‌لیک عادل‌دا ده‌رباره‌ی سولج‌و ریککه‌وتن قسه‌یانکردوه‌وه‌ مه‌رجه‌کانیشیان بریتیه‌ له‌گێرانه‌وه‌ی ناوچه‌کانی که‌نار ده‌ریا، سه‌لاحه‌دینیش داوای له‌ عادل‌ی برای‌ کرد که‌ ده‌رگای گفتوگۆ بکاته‌وه‌ به‌هۆی ئه‌و بیزاریه‌ی له‌ریزی موسولمانه‌کاندا به‌دیده‌کرد، هه‌روه‌ها داوای درێژکردنه‌وه‌ی ماوه‌ی دانوستانه‌کانی لێکرد هه‌تاوه‌کو به‌ته‌واوی عه‌سقلان ده‌پوخینیت.

^۱ تاریخ الحروب الصلیبیه، ل: ۱۷۷

له چه ند رۆژی دوايشدا روداويك روويدا كه گرنكى خۆى هه بوو له ميژووى شالاوى ستيه مى خاچپه رستيда، ئه وه بوو له دوازدهى ره مه زانى سالى ٥٨٧هـ/ ستيه مى ئوكتۆبه ردا نيژدراوه كاني كونراد سه رچاوه عه ره بيه كان به مه ركيز ناويان ده بن گه شتنه لاي سه لآحه دين، دياره كونراد هه ستي كر دبوو كه خاچپه رسته كان ده يانه وي ده ست به سه ر صوردا بگرن، بۆيه خۆى له هيزه خاچپه رسته كان جياكرده وه و ناردي بۆ لاي سه لآحه دين و داواى سولحى كرد له به رامبه ر ده ست هه لگرتن له صيداو به يروت بۆى، له به رامبه ريشدا ئه وه لآحه ستيته به راگه ياندى دوژمنايه تى خۆى بۆ ريتشاردو به هيزه كانيه وه گه مارۆى عه ككا ده دات و ده ستي به سه ردا ده گريته ناشكراشه كه كونراد زۆر ناپاك و خيانه تكار بوو، بۆيه سه لآحه دين ويستي له نيه تپاكي دانيا ببيت ئه وه بوو له سه ره تادا داواى گه مارۆدانى عه ككاو ده ست به سه راگرتنى ليكرد، پاشان ئازادكردى ديله موسولمانه كان له عه ككاو صوردا پاشان سه لآحه دين عه ككاو صورى بدات به ده سته وه، له ئىوارهى هه مان رۆزيشدا نيژدراوه كاني پاشا ريتشارد هاتنه وه بۆ گفتوگۆكردى دووباره ده رياره مى مه سه له ي سولح هه روه ها ريتشارد به ناردى بالويى كونرادى زانى بۆ لاي سه لآحه دين و گه رايه وه بۆ عه ككا بۆ هه ولدان بۆ هه لوه شانده وه ي بيروكه ي ريككه وتن كه كونراد هه ولى بۆ ده داو كاركردى له پيتناو گيژانه وه ي كونراد بۆ ريزى خاچپه رسته كان، گومانيش له وه دا نيه كه ئه م رووداوه سه لآحه دينى له راده ي ئه و دووبه ره كيه ناگادار كرده وه كه كه وتوه ته ريزى خاچپه رسته كان به تاييه ت له نيوان خاچپه رسته كاني ناوچه كه و نه وانه ي كه له نه وروپاوه هاتبوون، هه روه ها ريتشارد دره كى به وه كرد كه نه وه ي كه كونراد كرديوه تى گورزيكه و ئاراسته ي ئه و شالاوى ستيه مى خاچپه رستى كراوه كه باجى زۆرى داوه له پيتناو به رگريكردى له خاچپه رستانى ناوچه كه، ئه مه ش كارگه رى زۆرى هه بوو له سه ر پيژه وي گفتوگۆكان و مه رجه كاني له قوناغه كاني داها تودا^١.

قوناغى چواره م: له بيست و چوارى ره مه زانى سالى ٥٨٧هـ/ پازدهى ئوكتۆبه رى ١١٩١زدا نيژدراويك له لايه ن پاشاي ئينگليزه وه به نه سپيگه وه كه ديارى بوو بۆ مه ليك عادل له به رامبه ر دياريه كدا كه پيشتر مه ليك عادل ناردبووى به ريكه وت، ئه مه ش پيشه كيه ك بوو بۆ قوناغى چواره مى گفتوگۆكان، داواى دوو رۆزيش ريتشارد به نيژدراويكدا داواى له مه ليك عادل كرد كه نوينه رى بنزيته بۆ قسه كردن ده رياره ي سولح، مه ليك عادلش به دم داواكه يه وه چو نوينه ريكي نارد له گه ل ريتشارددا كۆبووه وه، ريتشارديش له كۆبوونه وه كه دا وتى: موسولمان و خاچپه رسته كان تيا چوون و ولاتيان ويران بوو له ده ست هه ردوو لا ده رچوو سه رو مالى هه ردوو لا تيا چوو، ئه م

^١ تاريخ الحروب الصليبية، ل: ١٧٧.

مهسه له یه حقی خۆی پیدراوو همیشه باسی قودسو و خاچ و قودسه، سه بارهت به قودس نه وه ئیمه هه رگیز دهست بهرداری نابین هه تاوه کو یه کیکمان له ژياندا مابیت چونکه رووگه و په رستگامانه، بۆ ناوچه کانی تریش نه وه ئیمه رۆژئاوای روبرای ئوردنمان دهویت، خاچه کهش داریکه و لای ئیوه هیچ نرخیکی نییه، به لام لای ئیمه به نرخه و باسولتان بیبه خشیتته وه پیمان و ههردوو لاریککه وین و له ممهینه تیه هه برده وامه رزگارمان ببیت و پشوو بدهین.

کاتی داواکارییه کانی ریتشارد به مه لیک عادل گهشت، ههستا به ئاگادارکردنه وه ی سه لآحه دین نه میش له وه لامه پاشای ئینگلیزدا وتی: قودس وهك چۆن مولکی ئیوه یه مولکی ئیمه شه و لای ئیمه گه وره تره هه تاوه کو لای ئیوه، چونکه شوینی شه و ره وی پتفه مبه رو جیی کۆبوونه وه ی فریشته کانه، جانابئ چاوه پئی نه وه بکریت که دهستی لیهه لبرگین و هه رگیز ناشویرین قسه ی وا له ناو موسولماناندا بکهین، هه رچی ولاته که شه نه وه له بنه رته تدا مولکی ئیمه یه و دهست به سه راگرتنی له لایه ن ئیوه وه شتیکی کاتی بوو به هۆی لاوازی موسولمانه کانه وه له و کاته دا، سه بارهت به خاچه کهش نه وه له ناو بردنی خیریکی گه وره ی تیا دایه به لای ئیمه وه نابیت که مته رخه می تیا دا بکهین مه گه ر له به رامبه ره ره ندییه کی گه وره تر دای، دوا ی سن رۆژیش پاشا ریتشارد له یافاوه به چه ند پیشنیاریکه وه گه راپه وه، کورته ی نه م پیشنیاره ش نه وه بوو مه لیک عادل له گه ل شازاده جوانای پاشای پیشوی صقلیه و خوشکی ریتشاردا هاوسه رگیری بکات، هه ردوولا له قودسدا جینشین ببن و ریتشاردیش ناوچه کانی که نار ده ریای بخاته ژیر ده سه لاتیان وهك یافا و عه ککاو عه سقه لان و... تدا و بیکات به پاشای که نار ده ریا سه لآحه دینیش ناوچه کانی که نار ده ریا راده ستی مه لیک عادل بیکات و بیکات به پاشای که نار ده ریا نه مه جگه له و ناوچانه ی که له ژیر ده سه لاتیدان، هه ره ها خاچی صلבות بداته وه به ریتشاردو گونده کانیش بگپرتته وه بۆ داویه و ئسبتاریه کان و قه لآو شورا کانیشیان بۆ هه ردوو لایان بیت، پاشان هه ردوو لایه دیکه کانیان ئالوگۆرپکه ن و ریتشارد بجیتته وه بۆ ولاتی خۆی، کاتی نه م پیشنیاران به ده ست سه لآحه دین گه شت خیرا پئی رازی بوو چونکه ده یزانی که نه و مه رجان به ریتشارد جیبه جینا کریت و نه مه ته نها فیل و ساخته یه، کاتی جواناش به پیشنیاری براکه ی زانی توو پ بوو سویندی به ئاینه که ی خوارد که نه و کاره نه کات، هه ر بۆیه ریتشارد پیشنیاری به گا وروونی بۆ عادل کردو نه ویش نه م کاره ی ره تکرده وه و ده رگای دانوستانی به کراوه یی هیشته وه.^۲

^۱ تاریخ الحروب الصلیبیه، ل: ۱۷۸، کتاب الروضتین، (۲/۲۸۶)

^۲ تاریخ الحروب الصلیبیه، ل: ۱۷۹.

قۇناغى پېنجهم: قۇناغى پېنجهمى گفنگوگۇكان بەدوو ھىلى تەرىب بەرئۆھ دەچوو، ھىلى يەكەم پەيوەندى بەدانوستان لەگەل نوینەرى كونراددا ھەبوو، ھىلى دووھمیش پەيوەندى بەدانوستان لەگەل پاشای ئىنگلیزی ریتشاردوھ ھەبوو، ئەم قۇناغەش لە ۱۵ئى شەوالى ۵۸۷ھ / پېنجهمى تۆفەمبەرى سالى ۱۱۹۱زدا دەستى پیکرد کاتى کہ رینالد جارنیەى فەرمانرەوای صەیدا وەك نوینەرى كونراد گەیشتە لای سەلاخەدین، لەدەقە مئژووپیەکانیشەوھ بۆمان دەردەكەوئیت کہ دانوستانەکان لەگەل كونراددا رانەگیراوه و موسولمانەکان بەباشى مامەلەیان لەگەل نوینەرەكەیدا کرد ھەتاوھكو چاوپیکەوتنى لەگەل سەلاخەدیندا دەست پیدەكات، پاش چوار رۆژ سەلاخەدین پیشوازی کرد لەرینالد جارنیەو ریزیکى زۆرى لئنا، سەرچاوه ئیسلامیەکانیش كونراد بەسەر سەختترین و بەھیزترین فەرماندەى خاچپەرست دەزاننو پیشنیارەكەى كونرادیش خۆى لەدەست ھەلگرتنى موسولمان لەصیدادا دەپینیەوھو لەبەرامبەر بەستنى ھاوپەیمانیتى لەگەل موسولمانەکاندا دژ بەھیزەکانى شالۆى سییەمى خاچپەرستى و ئاشکراکردنى دژایەتى خۆى بۆیان، سەلاخەدینیش گوئى بۆ ئەم پیشنیارانە گرت لەنوینەرى كونرادوھو بەلئینی پیداکەدواتر وەلامى بداتەوھ، لەھەمان رۆژدا ھمفرى سید تبینى نوینەرى پاشای ئىنگلیزی ریتشارد گەشتە بەرەوھو سەلاخەدینیش پیشوازی لیکردو پیشنیارەکانى پیشکەش کرد، شایانى باسە بەدریژایى ئەم دانوستانانەش جەنگ ھەر بەدەوام بوو لەچواری رەبیعی یەكەمى ۵۵۸ھ / بیستى مارسى ۱۱۹۲زدا مەلیك عادل قودسى بەجیھتشت بەپیشنیاریكى دیاریکراوى سولخەوھ كە تیایدا ھاتبوو خاچپەرستەکان دەتوانن شارى بەیروت بخەنە ژێر دەسەلاتى خۆیانەوھ بەمەرچیک كە بەوئیرانى بمینتتەوھو ئاوەدان نەکریتتەوھ، ھەرۆھەا شوینەکانى تریشو خاچى صلوتیشیان پیدەدریتتەوھو قەشەیەكى فەرەنجیش دیارى بکریت بۆ کلئیسای قیامەو دەروازەکانى قودس بۆ خاچپەرستەکان والابکریت بۆ سەردان بەمەرچى چەکیان پئینەبیت^۱، پالئەرى ئەم پیشنیارەش نوئیانەش ئەو ماندوو بوونە زۆرو دوورى ولات و قەرزاریە بوو کہ موسولمانەکان بەدەستیەوھ دەیاننالاند، ھەرۆھەا ئارەزووى پاشا ریتشارد بۆ ریککەوتن و گەپانەوھ بۆ ولاتەكەى زیادى کرد کاتیک نیردراویك گەیشتە سەربازگەكەى و ئاگادارى کردەوھ كە ئەمیر یوحەناى برای بەنیازی گرتنە دەستى دەسەلات و دەستگرتنە بەسەر ئینگلتەراداو بەناوى گەورە وەزیرانى ئینگلتەروھ بانگھێشتى دەكات بۆ گەپانەوھ بۆ ئینگلتەراھدا، ئەم ھەوالانەش ریتشاردیان نیگەران کرد، ئەمە جگە لەوھى كە لەنزیكەى بیستى مارسى ۱۱۹۲ز / چوارەمى رەبیعی یەكەمى ۵۸۸ھ دا ھیۆى تۆقى برجاندىا

^۱ تاریخ الحروب الصليبية، ل: ۱۸۱.

که سه‌په‌رشتی پاشماوه‌ی سوپای فەرهنسی ده‌کرد هه‌ستا به‌پاشه‌کشه پیکردنی سوپاکه‌ی له‌سه‌ریازگه‌که‌ی ریتشارده‌وه به‌بیانوی ئه‌وه‌ی که پاشا ئازوقه‌ی پیوستیان بۆ دابین ناکات، له‌مانگی دواتریشدا کونراد تیرۆرکرا وه‌ک پیشتر باسمان کردو قۆناغیکی نوێ له‌دانوستان ده‌ستی پیکرد له‌بارودۆخیکی جیاوازدا به‌هۆی نه‌مانی کونراد له‌سه‌ر شانۆی سیاسه‌تی خاچه‌رسته‌ی و تیکچوونی بارودۆخی ئینگلنه‌را که‌وای ده‌خواست پاشای ئینگلیزی کوتایی به‌جه‌نگ بینیت و بگه‌رێته‌وه بۆ ولاته‌که‌ی^۱.

قوناغی شه‌شه‌م: قوناغی شه‌شه‌م و کوتای داوستانه‌کان درێژخایه‌ن و ئالۆز بوبوو نزیکه‌ی پینج مانگی خایاند^۲، له‌ ۲۲ی شه‌عبانی ساڵی ۵۸۸ه‌ک / ۲ی ئه‌یلوولی ۱۱۹۲زدا نوێنه‌ره‌کانی سه‌لاحه‌دین دوا پیشنیاریان بردو ریتشاردیش واژوی کردو نوێنه‌ره‌کان ناوی خۆیان له‌ته‌نیشته‌ ناوی ئه‌وه‌وه له‌ریککه‌وتننامه‌که‌دا جێگیر کرد که بپه‌گه‌کانی پیکهاتبوو له:

• ناوچه‌که‌ناریه‌کان له‌صوره‌وه له‌باکور هه‌تاوه‌کو یافا له‌باشوره‌وه به‌قیساریه‌و هه‌یفاو ئه‌رسوفیشه‌وه ده‌دریته‌ به‌خاچه‌رسته‌کان.

• هه‌سقه‌لان به‌ده‌ست موسوڵمانه‌کانه‌وه ده‌بیت به‌مه‌رجی پپه‌رخیندریته‌.

• ناوچه‌کانی اللوره‌مله له‌نێوان هه‌ردوو لادا دابه‌ش ده‌کریت.

• خاچه‌رسته‌کان مافی خۆیانه‌ ئازادانه‌ سه‌ردانی قودس بکه‌ن.

• موسوڵمان و خاچه‌رستان مافیان هه‌یه‌ هه‌ریه‌که‌یان بچه‌ ناو خاکی ئه‌وی تریانه‌وه.

• ماوه‌ی ئه‌م ریکه‌وتنه‌ سێ ساڵ و سێ مانگه‌

هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین به‌مه‌رجی دانا‌بوو که‌ ناوچه‌ی هه‌شیشیه‌کان بکه‌وێته‌ چوار چێوه‌ی سولحه‌وه به‌مانای ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌و ناوچه‌یه‌ی که‌ ئه‌وان ده‌ستیان به‌سه‌ردا گرتوه‌و به‌به‌شیک له‌و ناوچه‌ ئیسلامیانه‌ داده‌نریت که ریککه‌وتننامه‌ ده‌یانگرتته‌وه، له‌به‌رامبه‌ریشدا ریتشارد شیردل به‌مه‌رجی دانا که‌ فه‌رمانه‌ره‌وای ئه‌نطاکیه‌و طرابلس^۳ بینه‌ ناو ریککه‌وتنه‌که‌وه کاتێ که ریککه‌وتنه‌که‌ جیبه‌ جێکرا، جه‌نگاوه‌ره‌ موسوڵمانه‌کان له‌گه‌ڵ خاچه‌رسته‌کاندا تیکه‌لبوون و کۆمه‌لێ له‌موسوڵمانه‌کان بۆ بازرگانی به‌ره‌و یافا به‌ریککه‌وتن، هه‌روه‌ها ژماره‌یه‌کی زۆر له‌خاچه‌رسته‌کان بۆ هه‌ج کردن روویان کرده‌ قودس و سه‌لاحه‌دینیش داوای له‌سه‌ریازه‌کانی کرد که بیانپاریزن

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۱۸۲

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۱۸۲

^۳ تاریخ الأیبیین، ل: ۲۰۲، الدبلماسیه‌ الإسلامیه، ل: ۳۹۴.

۱- واره‌کو مه‌راسیمی حه‌ج نه‌نجام ده‌ده‌ن و ده‌گه‌رینه‌وه بۆ ولاته‌کانیان^۱. ده‌رئه‌نجامه‌کانی شالاوی
یه‌می خاچه‌رستی و گرنگترین رووداوه‌کانی پیش‌کۆچی دوابی سه‌لاحه‌دین:

- به‌گه‌رانه‌وه‌ی ریتشار د‌شیردل بۆ ولاته‌که‌ی، شالاوی سێیه‌می خاچه‌رستی به‌کۆتا گه‌یشت و
جاریکی تر کۆمه‌لێ نه‌میر و پاشای له‌م شیوه‌ه‌و بوو ناکه‌نه‌ه‌رژه‌لاتی ئیسلامی، هه‌رچه‌نده
نه‌وروپای رۆژئاوایی له‌و کاره‌دا یه‌کی گرتبوو هه‌لمه‌تیکی گه‌وره‌ی پیکه‌وه‌ نابوو، به‌لام نه‌و
ده‌رئه‌نجامانه‌ی که‌ده‌ستی که‌وت زۆر که‌م بوون، نه‌وه‌ش که‌روویدا له‌نازادکردنی صوردا
له‌سه‌ر ده‌ستی کونراد دی موتتیفرات و به‌ده‌مه‌وه‌چوونی طرابلس له‌لایه‌ن که‌شتیگه‌لی
صقلیه‌وه‌ نه‌وه‌ پیش‌گه‌یشتنی شالاوی سێیه‌می خاچه‌رستی بوو، ته‌واوی نه‌و کارانه‌ش
که‌نه‌وان تیایدا به‌شدار بوون له‌ده‌ستگرتن به‌سه‌ر عه‌ککا و شاره‌ که‌نارییه‌کان تا یافا تیپه‌ر
نه‌ده‌بوو جگه‌ له‌دوورگه‌ی قوبرس، به‌لام یه‌ک ئامانجیان به‌دییه‌نا که‌نه‌ویش کۆتایه‌نتان بوو
به‌نازاد سازیه‌کانی سه‌لاحه‌دین^۲.

- میژوونوسان شالاوی سێیه‌می خاچه‌رستی به‌یه‌کێک له‌هه‌لمه‌ته‌ شکستخواردووه‌کان له‌قه‌لام
ده‌ده‌ن له‌میژوی جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستیدا، چونکه‌ نه‌و نه‌نجامانه‌ی که‌تییدا به‌دییه‌نتان
گونجاو نین له‌گه‌ل نه‌و هه‌وله‌ زۆر زه‌به‌نده‌ی که‌بۆی درا نه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که‌ نه‌یتوانی نه‌و
ئامانجه‌ بپیکیت که‌ له‌پێناویدا هاتبوون که‌بریتی بوو له‌سه‌ندنه‌وه‌ی به‌یتولمه‌قدیسدا له‌ده‌ست
موسولمانه‌کان.

۱- نه‌و باروودۆخه‌ سیاسی و سه‌ریازییه‌ی که‌نه‌م شالاوه‌ی پیادا تیپه‌ر بوو رۆلی هه‌بوو له‌ نه‌و
کۆتاییه‌ شکستخواردووه‌دا، چونکه‌ له‌توانای هیج سوپایه‌کدا نیه‌ که‌سه‌رکردایه‌تیکی
یه‌کگرتووی نه‌بیته‌ و ناکۆکی په‌رته‌وازی کردیته‌ و له‌زه‌وی بیگانه‌دا جه‌نگایه‌ که‌سه‌رکه‌وتن
به‌سه‌ر سوپایه‌کدا به‌ده‌ست بیتیته‌ که‌ یه‌کریزو یه‌ک ئامانج کۆی کردبهنه‌وه‌ و له‌ژێر سایه‌ی یه‌ک
سه‌رکرده‌ی وه‌ک سه‌لاحه‌دیندا جه‌نگابن.

۲- هینانی ناکۆکیه‌ سیاسیه‌کانی نێوان پاشای فه‌ره‌نسا و ئینگلته‌را بۆ رۆژه‌لات هه‌رچه‌نده
به‌رواله‌ت له‌سه‌رچاوپۆشی کردن و وه‌لاوه‌نانی لێی ریککه‌وتبوون پیش‌نه‌وه‌ی له‌نه‌وروپاوه
به‌رئیکه‌ون.

صلاح الدین و الصلیبیین، ل: ۲۸۰

تاریخ الأیوبیین، ل: ۲۰۴

۵- جیاوازی مۆرکی روحی شالآوه که، چونکه پاپا رۆلئیکی گه وره ی تیا دا نه ده بینی وه که له شالآوی یه که مدا به دیده کراو مۆرکیکی سیاسی به سه ریدا زال بوو به هۆی نه و باکگراونده جیاوازی دژ به یه کانه ی که هه لی گرتبوو^۱.

۶- خۆپاگری و یه کپیزی به ره ی ئیسلامی پاش نه مانی مملانی ئینی و سیاسییه کان نه مه سه رباری پاشه کسه کردنی هیزی موسولمانه کان به هۆی ماندوو بوونه وه، چونکه ده بوایه هیزه ئیسلامیه کان به بهره وانی له هیرش کردن و کرده ی سه ربازیدا بوونایه به درێژایی سێ سال و له بارودۆخیکی نا ئاسایدا، نه مه سه رباری نه وه ی که سه لآحه دین توانی هه موو ناکۆکی و ناره زاییه کانیا ن به شیوه یه کی ژیرانه چاره سه ر بکات بۆ نمونه نه و ناکۆکیه ی که له نیوان کورد و تورکمانه کانی ناو سوپا که یدا روویدا^۲، نه گه ره حمی خواو پاشان سه رکر دایه تی سه لآحه دین نه بوایه نه وه زیانه کان زۆرو چاوه پوان نه کراو ده بوون، به لام سه رکر دایه تی به هیزی سه لآحه دین و خۆپاگری موسولمانه کان له به رامبه ر نه م هه لمه ته درندانه یه دا پاشاکانی نه و روپای شله ژاندو پلانه کانیا ن شکست پیه ئینا و نه یانتوانی بیتولموقه ده س بگێر نه وه، نه مه ش به سه رکه و تینکیکی مه زن داده نریت بۆ سه لآحه دین سه رباری نه و زیانانه ی که له موسولمانان که وت.

۷- نه م شالآوه به وه ناسرا بوو که تیکه یشتنئیکی زۆری له گه ل موسولمانه کاندایه که ته وه و هه ردوو لا په یوه ندی توند و تۆلیان پیکه وه هه بوو، به لکو له مه ش تیه پهبوو بۆ پیه ئینا رکردنی پرۆژه ی ریکه و تن و ناردنی میوه و به فر بۆ ریتشارد شێر دل له کاتی نه خۆشییه که یدا و ناردنی پزیشکی تایبه تی سه لآحه دین بۆ چاره سه رکردنی^۳. نه م تیکه لآوییه ش چه ند سو دئیکی هه بوو بۆ فره نه جه کان له وانه:

أ- زۆر زانست و زانیاریان له موسولمانه کانه وه گواسته وه که له و کاته دا بلاو بوو له نیوانیا ندا و چه ندین کتیبیا ن دانا که نو یگه ری و نه و زانستانه ی زۆرو دانانی یاسای بۆ نه و زانستانه له خۆ گرتبوو^۴.

^۱ تاریخ الأیوبیین، ل: ۲۰۵.

^۲ تاریخ الأیوبیین، ل: ۲۰۵.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۰۵، الفتوح الإسلامية عبر التاريخ، ل: ۲۹۹.

^۴ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية، ل: ۲۱۸.

ب- چه ندين پيشه سازى و هونه ريان گواسته وه وهك پيشه سازى چنين و بؤياخ كردن و به ندهر سازى و كانزاكان و شوشه سازى و ههروه ها هونه رى بينا سازيان گواسته وه و ئه م گواسته وه يه ش كارى گه رى قولى هه بوو له سه ر ژيانى پيشه سازى و بازرگانى و هونه رى نه وروپا، گوستاف لؤبؤن ده لئى: له موسولمانه كانه وه نه وروپيه كان هونه رى چينى ئاوريشم و بؤياخ كردنى پر ورده كاريان وه رگرت و... زؤرى نه خاياند هونه رى بينا سازى له نه وروپادا به ته واوى گؤپا^۱.

ج- كارى گه ر بوونى شارستانى رؤژئاوا به شارستانى ئيسلامى به شيوه يه كه كه بووه هؤى گه شه كردن و بوژانه وهى شارستانى رؤژئاوا، نه گه ر جه نكه كانى خاچه رستيش نه بوويه نه وه گه شهى شارستانى خؤرئاوا بؤ ماوه يه كهى دورو دريژ دوا ده كه وت، رؤژه له اتناسه دادگه ره كانيش دانيان به م راستيه دا ناوه پيش نه وهى ميژوونوسه موسولمانه كان باسى بكه ن^۲.

لؤبؤن ده لئى به لام نه گه ر سه يرى نه وه ده رنه نجامه دورانه بكه ين كه له جه نكه كانى خاچه رستى كه وتنه وه، نه وه گرنگى نه وه ده رنه نجامانه مان بؤ ده رده كه ويئت، له راستيدا په يوه ندى رؤژئاوا به رؤژه له اته وه به دريژايى دوو سه ده واته ماوهى مانه وهى خاچه رستان له ولاتانى ئيسلاميدا گرنگترين هؤكار بوو بؤ گه شه كردنى شارستانى نه وروپا، به م پيشه ش جه نكه كانى خاچه رستى چه ند ده رنه نجاميكى ليكه وتوه ته وه جيا له وانى كه خؤى مه به ستى بووه، دياره رؤژه له لات شارستانيه كهى پيشكه وتوى هه بوو به هؤى موسولمانه كانه وه، به لام رؤژئاوا له و كاته دا له ده رياى دواكه وتوى و درنده يدا نقرم بوو بوو^۳. نه مه بوو كه نه وروپا له جه نكه خاچه رستيه كانه وه ده ستى كه وت، جانه گه رچى زيانى زؤرو شكستى كوشنده ي تووش بوو نه يتوانى بديبينيت نه وه مه به سته شى به دينه هينابيت كه له پيناويدا هاتبوو كه نه ويش گيژانه وهى به يتولمه قديسدا بوو، به لام توانى ده ستكه وتى زؤر به ده ست بينيت كه نه وروپاي بوژانده وه وه به خيڙايى شارستانى پيگه ياند^۴. سه باره ت به موسولمانه كانيش نه وه خاچه رسته كان هيج شتيكيان نه بوو كه نه مان سوڊى ليبيين، چونكه نه وان له ره فتارياندا وهك گيانله به رى درنده وابوون و دؤست و دوژمانيان تالان ده كردو

^۱ حضارة العرب، ترجمة عادل زعيتر، ل: ۲۳۶، ۲۳۷.

^۲ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية، ل: ۲۱۹.

^۳ حضارة العرب، ل: ۲۲۳-۲۲۴.

^۴ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية، ل: ۲۱۹.

پیکه وه سه‌ریان ده‌بیرن^۱، ئۆسقیفی عه‌ککاش جاک دوفیتری وه‌سفی داگیرکه‌ران ده‌کات ده‌لئ: له‌به‌ره‌ی جه‌نگدا ته‌نها بی باوه‌پو مله‌پو دزو زیناکه‌رو پیاو کوژو. خیانه‌تکارو قه‌شه‌ی به‌دره‌وشت و ژنه‌گاوه به‌دره‌وشته‌کانیان تیادا ده‌بیرن^۲. هه‌روه‌ها له‌گه‌ل شالاوه‌که‌دا سسوپای به‌دره‌وشته‌کان هه‌بوون که به‌تایبه‌ت بۆ رابواردنی جه‌نگاوه‌ره‌کان هینرا بوون و ته‌نها بۆ خاچه‌رسته‌کانیش نه‌بوو به‌لکو که‌سه‌ خراپه‌کارو به‌دره‌وشته‌کانی ناو موسولمانه‌کانیشی ده‌گرته‌وه^۳، ئیبن که‌ثیر ده‌لئ: کۆمه‌کی فره‌نجه‌کان له‌ده‌ریاوه‌ ده‌هات و ئافره‌ته‌کانیان به‌نیه‌تی کوشتارو هه‌ندیکیان به‌نیازی رابواردنی جه‌نگاوه‌ره‌کان ده‌هاتن هه‌تاوه‌کو له‌غهربییدا هاوسه‌رگیرییان له‌گه‌لدا بکه‌ن و خزمه‌ت و پشودان و هاوسه‌رگیریان ده‌ست بکه‌وێت، چونکه‌ نه‌گه‌ر نه‌مه‌یان ده‌ست بکه‌وێت نه‌وه‌ خۆپاگری ده‌نوێتن له‌جه‌نگ و غهربییدا، ته‌نانه‌ت زۆریک له‌خه‌لکانی خراپه‌کاری ناو موسولمانه‌کانیش پشتگیریان ده‌کردن به‌هۆی نه‌و ژنانه‌وه‌و نه‌مه‌ش بلاو بوویه‌وه^۴، میژونوس نه‌بو شامه‌ش باسی نه‌وه‌ ده‌کات که له‌کاتی گه‌مارۆدانی عه‌ککادا له‌لایه‌ن خاچه‌رستانه‌وه: که‌شتیه‌ک گه‌یشته به‌روه‌ که‌ سێ سه‌د ئافره‌تی فره‌نجی جوانی تیادا بوو له‌دوورگه‌کانی ناو ده‌ریاوه‌ هاتبوون بۆ رابواردنی سوپای بیگانه، خۆیان ته‌رخانکردبوو بۆ گه‌نجه‌کان و نه‌م کاره‌شیان به‌خێریکی گه‌وره‌ ده‌زانی چونکه‌ نه‌وان به‌ته‌نگ و هانای لاو که‌سانی غهربه‌وه‌ ده‌چن^۵، هه‌روه‌ها ده‌لئ: ژنانیش هاتن بۆ به‌شداریکردن له‌شالاوی خاچه‌رستیدا و هه‌ندیکیان زریپۆشیان له‌به‌رکردبوو هه‌تاوه‌کو خۆیان له‌جه‌نگه‌کاندا به‌شدار بن چونکه‌ نه‌و کاره‌یان به‌په‌رستش ده‌زانی^۶، هه‌ندیکیشیان خۆیان ته‌رخانکردبوو بۆ رابواردن و تیزکردنی ئاره‌زووی جه‌نگاوه‌ره‌کان بۆ رێگرتن له‌بیزاری و ماندوو‌بوونیان^۷.

۸- تیگه‌یشتن بۆپه‌رژه‌وه‌ندی و زیانه‌کان: سولحی ره‌مله به‌هۆی چه‌ند بارودۆخیکی سیاسی و سه‌ربازیه‌وه‌ بوو که سه‌لاحه‌دینی ناچارکرد پێی رازی بی‌ت، هه‌رچه‌نده‌ ده‌یزانی که هه‌لوێستی فره‌نجه‌کان لاوازه، چونکه‌ راویژکارانی پێیان وابوو که گه‌رانه‌وه‌ی هیزه

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۲۰.

^۲ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية، ل: ۲۲۲

^۳ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية، ل: ۲۲۲

^۴ البداية والنهاية له: أسباب الضعف في الأمة، ل: ۲۲۲.

^۵ كتاب الروضتين (۱/۲)، الجهاد والتجديد، ل: ۲۸۱

^۶ الجهاد والتجديد، ل: ۲۸۱

^۷ الجهاد والتجديد، ل: ۲۸۱.

فره نجه كان بۆ ولاته كانيان له به رژه وه ندى ئه وان وه مانه وه شيان ده بيه ته هۆى هاتنى هيزى
 نه وروپى زياتر كه زيان به خشه بۆ سه ربا زگه ئىسلامى^۱، نه گه ر سه رنجى ميژوى نه و
 ريككه وتننامه وه ناگر به ستانه بده ين كه موسولمانه كان له گه ل خاچپه رسته كاندا
 به مؤريانكر دبووه، وه ك عماده دين نوره دين ممرودزه نكى و سه لآحه دين نه وه تيبينى ده ك ن كه
 چه ند ئامانچىكى ديارى كراوى هه بوو كه نه و يش ره خساندى بوار بووه بۆ هيزه موسولمانه كان
 بۆ خو ئاماده كردن و به هيز كردنى توانا سه ربا زييه كان له پينا و نه نجامدانى هيزى نوى بۆ سه ر
 دوژمن، زۆرى به ئه م ريككه وتنانه شه له سه ر داواى خاچپه رسته كان بووه وه سه ركردنه
 موسولمانه كانيش كه مته ر خه ميان نه ده نواند، چونكه به رژه وه ندى ئه وانيشى تيدا بوو، چ بۆ
 رووبه روو بوونه وهى ميرنشىنى تر بيه ت كه له گه لياندا ريككه وتننامهى نه بوويته يان بۆ
 ئاسانكارى كردن بۆ موسولمانان و ئازادى هاتووچۆو گه شتيان له نيوان ميسرو ولاتى شام و
 ئاسانكردى هاتووچۆى كاروانه بازرگانيه كان له ناوچهى عه ره بيدا، يا خود بۆ ده سته به ركردنى
 ئاسايش و دلنيايى بۆ كاروانه كانى حاجيان و جيبه جيكردى دروشمه كانى حه ج به بى
 مه ترسى، دوا سولحيش سولحى ره مله بوو، كه سى سالى بۆ ديارى كرا و سه لآحه دين
 راويژكاره كانى به پيويستيان زانى به هۆى خراپى بارى ته ندروستى سوپا كهى و نه و
 ماندوبوون و بيزارى بهى كه پويوتيكردبوون، نه مه يان به هه ليك ده زانى بۆ خو ئاماده كردن بۆ
 جه نگو پويوه پويونه وه كانى داهاتوو، هه روه ها ئين شه داديش باسى نه وه ده كات كه
 سه لآحه دين به و ريككه وتنه رازى نه بووه، به لام به هۆى بيزارى سه ربا زه كانيه وه پيى قايل
 بووه^۲، هه روه ها ئين شه داد پيى وايه كه نه و ريككه وتنه له به رژه وه ندى موسولمانه كان بوو،
 چونكه پاش مؤركردنى سه لآحه دين كۆچى داويى كردو نه گه ر كۆچى داويى له كاتى
 جه نكه كاندا بوايه نه وه مه ترسى زۆرى هه بوو بۆ موسولمانان، هه بۆيه نه م ريككه ووتنه
 پشتيوانى و خو شبه ختى بوو^۳.

۹- كوژراني ريتشارد شيردل: دواى ريككه وتنى ره مله ريتشارد شيردل له عه ككاوه له رى
 ده رياوه به ره و ئينگلته را به ريكه وتو كه شتبه كهى له ده ريدا نو قووم بوو، به لام توانى
 به سه لامه تى خۆى بگه يه نيته كه نار ده ريا، پاشان به دزيه وه به زه وى نه مسادا تيپه ر بوو

^۱ معاهدات الصلح والسلام بين المسلمين والفرنچ، ل: ۴۳

^۲ معاهدات الصلح والسلام بين المسلمين والفرنچ، ل: ۵۷

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۲۳۵، معاهدات الصلح والسلام، ل: ۵۸.

هه تاوه كو له يه كيك له يانه كاندا له نزيك شارى شيه نا پييانزاني له ۱۱ى كانوونى يه كه م/ ديسه مبهرداو راپيچكرا بۆ لاي ليوبولدى دۆقى نه مسا كه تۆمه تبارى كرد به كوشتنى كونزاد مونتيفرات و ويستى بيفرۆشى و دوژمنه كانى هاتن بۆ كرپنى به لام پاش ماوه يه كه راده ستى ئيمپراتور هنرى شه شه مى ئيمپراتورى ده وله تى جيّرمانى پيروز كراو له زينداندا مايه وه هه تاوه كو له به رامبه ر فديه يه كى زوردا ئازادى كرد^۱، نازاد كرديشى له مانگى نازار مارسى ۱۱۹۴ك بوو، پاشان دريژه ي دا به كوشتارى شازاده نه ياره كانى هه تاوه كو تيريكى كوشنده ي بهر كه وت و له ۲۶ى نازارى سالى ۱۱۹۱دا گياني سپارد^۲.

۱۰- چەند داواكارىيەك لە ديوانى العزیزه وه: دواى رووخانى عه سقه لان له جينشينانى ديمه شقه وه نامه يه كه گيشت كه نامه يه كى به غداشى تبادا بوو له ديوانى العزيز النبوى كه سى به شى له خۆ گرتبوو: يه كه م، گله يى كردن له مه ليك المظفر (سه لآحه دين) به هوى روشنيه وه بۆ بكتمر، دووه ميش، گله يى كردن له مظفرالدين سه باره ت به ده ستگير كردنى حه سه نى كورپى قفجاق و فه رماندان به گيرانه وه ي بۆ الكرخانى، ستيه م: فه رمانى دا به ناردنى القاضى الفاضل بۆيان هه تاوه كو چەند شتيكى پيبتوتريت، سولتائيش وه لامى داواكارى يه كه مى دايه وه به وه ي كه ئيمه فه رمانمان بۆ نه و كاره پينه كردوه، سه باره ت به دووه ميش وه لامى وابوو كه كورپى قفجاق ده يشاريتته وه كه چ خراپه كارىيه كى نه جامداوه، هه روه ها ده رياره ي ستيه ميش وه لامى نه وه يه كه نه و به ته مه نه و نه خۆشه و ناتوانن جموجول بگات و^۳ بگاته عتراق، القاضى الفاضليش نامه يه كى پوزش هيتانه وه ي نووسى له وه ي كه ناتوانن بگاته ديوانى العزيزو له نامه كه شيذا ئه م دوو ديژه شعره ي نووسيوه:

ورائد خدعته خضرة الدّمن	ماكنت أول غزّة قمره
مثل المعيدي فاسم بي ولا ترني ^۴	مثل لنفسك شخصي إنّي رجل
فيهم لييب على العلات يعتر	ويح الفرنجة بل امهم أوما
وكم نظمتهم طعنا إذا انتشروا	فكم نرتهم ضربا إذا انتظموا
إن عربدوا سقها بالقوم قد سكروا	كم قد سقيتهم ذلا فلا عجب

^۱ صلاح الدين الأيوبي، قدرى قلمجى، ل: ۳۲۹

^۲ صلاح الدين الأيوبي، قدرى قلمجى، ل: ۳۲۹

^۳ الموسوعة الشاملة في تاريخ الحروب الصليبية (۲۰۵/۲۴).

^۴ كتاب الروضتين (۲۸۵/۲).

تسعى إلى الأسد في غاباته الحمر	إن يموك فلا بدع لجهلهم
إذا أسودك في أبطاهم زأروا	زاروا نموارا ولا تغني وقاحتهم
خوف وحاشاك من خوف ولا ضرر	فحام عن حوطة البيت المقدس لا
فما على مجده من بعدها حذر	هو الشريف وقد نادات معتصما
وتحصد الفئة الأوغاد ما بذروا	وسوف تستغفر الأيام هفوتها
وأشد ما أسكوه فتك طبائه	منعت طباء طباء المنحنى بأسودة
كظبي صلاح الدين في أعدائه	فعلت بنا وهي الصديق لحاظها
خفقانه ما نشت من أبنائه	سل عنه قلب الإنكثار قبان في
ولسال سيل نذاك في بطحائه	لولاك أم البيت غير مدافع
لترنم الناقوس في أفنائه	وبكت جفون القدس ثانية دما

۱۱- توکمه کردنو به سه رکردنه وهی قودس پاش ریککه وتن: عماد ده لئی: سولتان پاش ریککه وتن گه پایه وه بۆ قودس بۆ به سه رکردنه وهی و ده سستی کرد به بنیاتنا وهی شوراکان و توکمه کردنیان و زیند و پارگرتن و باشکردنی شوینه واره کانی، ههروه ها ههستا به قولکردنی خه نده قه که ی و باشکردنی ریگا و بانه کانی، بازا ریکیشی به سه رجه م دوکانه کانی وه بۆ وه قفی خویندنگه زیاد کرد، له گه ل زهویه یک به باخه کانی وه وه کاروباری سو فیه کانی ری کخست و وه قفی پیویستی بۆ دیاریکردن و نه و کلئسایه ش که له شه قامی قمامه دایه کرد به نه خو شخانه و ده رمان و پینداویستی پزیشکی نه و کاته ی بۆ گواسته وه، شورای قودسیشی به ده ورگومه زی صهیوندا گپرا و لکاندی به شاره که وه، ههروه ها بریاری چه جکردنیشی دا، به لام قه ده ر بواری نه دا و زور دالته نگ بوو به له ده سته چوونی پاشان مانگی ره مه زان مایه وه و خیره و چاکه ی به رده و مابوو، ولایه تی قودس و ده ورویه ریشی دایه ده ست عیزه دین جور دیک و حسامه دین سیاروغی له سه ر کار لابرا و علم الدین قیصری خزمه تگوزاریشی کرده والی ناوچه کانی پشته وهی قودس، وه الخلیل و غه زه و داروم و عه سقلان .

ناراپازیبونی القاضی فاضل به چه جکردنی سه لاهه دین: کاتی القاضی الفاضل بیستی که سولتان به نیازی چه جکردنه نامه یه کی بۆ نووسی و داوای نه نجامنه دانی لی کرد، چونکه هیشتا فره نجه کان شامیان به جینه هیشتبوو قودسیشیان له بیر نه چوبوو وه و متمانه ش به به لئین و بریاریشیان نه ده کرا، له بهر نه وه له گه ل رۆشتنی سولتان بۆ سه فه رو بلاو بوونه وهی سه ر یازه کانماندا گره نته یه ک نییه

كه شه ويك نه دهن به سهر قودسداو به يانی به ده ستيانه وه نه بيټت و له ده ست موسولمانان بچيت
 حه جه كه ش ببيته تاوانيكي گوره كه خوالي خوش نه بيټت، پاشان ده لي: حاجيه كاني عيراق و
 خوراسانيش تا يادو سه ده زاريان سي سه ده زاريان زياتر نابن، تايا گره نتي نه وه ده كرپت
 كه نه و تربيت سولتان بؤ توله سه دنه وه خوږين پشتنو تيكداني وه رزه ي حه ج چوه، نه مه ش ده بيته
 ميژوويه كي خراب په نانه گرم به خوا، نه م كاره خرابه دوور نيه روويدات و بؤ خه لكي گه وچ زور
 نيه، گه ورم به ده مه وه بووني خه لك و چاره سه ركردني كي شه كانيان له هه مو نه و شتانه گرنكتره
 كه له خوا نزيكمان ده خاتوه، نه مه ش ته نها دانه يه ك نيه، نه وه تا له ده وروبه ري ديمه شقدا هيته
 ستم له جوتياره كان بينراوه كه نازانم چون بارانيان بؤ ده باريت، هه روه ها خوسه پاندي خاوه ن
 زه وويه كان به سهر كرپكاره كانداو نه و نازاوه يه ي كه له دؤلي بردي واللذبداني دا هه يه و شمشيريان
 خوږيني ليده تكيټ، نه مه جگه له و سه نگرانه ي موسولمانان كه پيويستيان به توكمه كردن هه يه و
 هيئاني نازووقه و كه ره سته ي سه ريزي و دياريكردني داها ت و خه رجي گشتي يه كيكن له نر كه كان،
 چونكه ناكريت به بي داها ت پاره خه رج بكرپت و نه مه ش پيشتر قسه ي زورمان تيا دا كرد، به لام
 گه ورم مان كاري زوري بؤ ها ته پيش و كاري به و شيويه به رده وام بوو. به لام دواتر بينيمان كه
 چون له و په ري ته نكانه دا به يتولمال خالي بوو، نه م نامه يه به لگه يه له سه ر تيگه يشتني قولي
 القاضي الفاضل له مه به سته كاني شه ريعه ت و هه روه ها گرنكي بوني زاناياني خاويستمان له ته نيشت
 سه ركردنه سياسي و سه ريزيه كانه وه بؤ دوويات ده كاته وه. نه وه بوو سولتان سه لاهه دين گوئي بؤ
 ناموزگاريه كاني القاضي الفاضل گرتو سوپاسيشي كرد، برياري دا نه و سه لاهه حه ج نه كات و نه م
 برياره شي گشتاند بؤ سه رجه م شوينه كان، پاشان سولتان مانگي ره مه زاني پيروزي به نويزوو رزو
 قورئان خوږندن له قودسدا به سه ر بر دو هه ركاتي وه فديكي گا وره كان سه ر دانيان بكر دايه ريزو
 چا كه ي زوري ده نواند بؤ راكيشاني دلبيان به ره و نيسلام، نه وه بوو هه موو پاشاو سه ر كرده كانيان
 به دزيه وه سه ر داني القمامه يان. كردو له نا و جه ماوه ري گا وراندا له سه ر خواني سولتان ناماده نه بوون
 به جوړيك كه نه زانريت، به لام سولتان به گشتي له مه ناگا دار بوو بويه زور ريزي ليده نان و چا كه و
 ره وشت به رزي پيشان ده دان.^۲

۱۲- گه رانه وه بؤ ديمه شق: له پينجه مي شه والي ۵۸۸ هـ دا سولتان له گه ل سه ر يازه كانيدا سوار بوو
 له قودسه وه به ره و ديمه شق به ريكه وت عيزه دين جورديكي له قودسدا كرده جينشين و به هادين

۱ كتاب الروضتين (۴/۳۳۴).

۲ البداية والنهاية (۱۶/۶۴۶).

یوسفی کورپی رافعی کورپی تمیمی شافعیسی دانا به دادوهر تیایدا به وادی الجیبدا^۱ تپه‌پی و
 گیشته نزیک بیری الداویه، پاشان گه‌شتنه نابلس و کاروباره‌کانیانی به‌سەر کرده‌وه و دواتر
 به جپه‌پشت و به‌هەر سه‌نگه‌رو شور و شاریکدا تپه‌پ بپوایه له بارودخ‌ی خه‌لک و دارایی و
 تاوانکاری و کاره قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان ده‌کۆلیه‌وه و له‌ریگه‌شیدا بوهیمۆندی فه‌رمانره‌وای
 نه‌نطاکیه هاته خزمه‌تی نه‌ویش ریژی زۆری لێنا و پاره و خه‌لاتیکی زۆری پپه‌خشی، عیمادی
 کاتبیسش له‌م گه‌شته‌دا هاوپی بوو شوین به‌شوین به‌قوناغ و قوناغ بۆی باسکردوین
 هه‌تانه‌وه‌ی که ده‌لێ له‌رۆژی دووشه‌مه‌دا له‌عین الجرّ بۆمرج بیوس^۲ و له‌وێ پیاو ماقول و
 ناودارانی دیمه‌شق هاتن و رۆژی سێ شه‌مه‌ له‌العراة^۳ لاماندا، له‌به‌ره به‌یانی رۆژی چوار
 شه‌مه‌ شازاده‌ی شه‌وال گه‌شتینه به‌هه‌شتی دیمه‌شق به‌سه‌لامه‌تی هه‌رچه‌نده هه‌تاهه‌تایه
 تیایدا نامینیه‌نه‌وه، سولتانیش چوار سال بوو به‌جپه‌ی هیشتبوو هه‌ریۆیه دیمه‌شق خۆی
 رازانده‌وه و ژن و پیاوی هاتنه‌ ده‌ره‌وه و چپشتینگا له‌هه‌مو و لاته‌کانه‌وه عاتنه‌ لای و
 پاشماوه‌ی نه‌و ساله‌ی له‌راوکردن و ناماده‌بوون له‌یانه‌ی داد (دار العدل) و چاکه‌کاریدا به‌سەر
 برد، کاتی جه‌ژنی قوربانیش هات چهند شاعیریک به‌هۆنراوه‌یه‌ک ستایشیان کرد که تیایدا
 هاتوه:

لما قلت في التغزل شعرا	وأبيها لولا تغزل عينها
أولى ما فيه أعمل فكرا	ولكانت مدائح الملك الناصر
مثل ما أوسع البرية برّا	ملك طبق الممالك عدلا
ويلق الهناء برّا وبحرا	فيحلّ الأعياد صوماً وفطرا
أضحى عليك على الهنات مُصيراً	يامسیر الطاعات لله إن
فتيها على الملوك وفخراً	نلت ماتبغى من الدين والدنيا
وملكت الدارين دنيا وأخرى ^۴	قد جمعت المجددين أصلاً وفرعاً

^۱ دوو قه‌لان پپیان ده‌وتریت: حه‌یبیی سه‌رو خواروو له‌فه‌له‌ستین.

^۲ عین الجر: شوینیکی به‌ناویانگه له‌ببقاع له‌نیوان به‌عه‌به‌ک و دیمه‌شقا.

^۳ مرچ بیوس بیوس چپایه‌که له‌شام له‌دۆلی النسیم ی دیمه‌شقا.

^۴ العراة: گوندیکه له‌سه‌ر گردۆلکه‌یه‌ک له‌شپوه‌ی قه‌لایه‌کدا له‌نیوان رأس العین و ننصبیییندا

^۵ البداية والنهاية (١٦/٦٤٧).

۱۳- تۆمه تبارکردنی ئەمیری حەج بە نامە نوسین بۆ سەلاحەدین لە دژی خەلیفە: لە سالی ۵۸۸ك دا ئەمیری حەج لە بەغدا طاشتکین کە بیست سال بوو ئەو کارەى لە ئەستۆ گرتبوو و زۆر رەوشت جوان و کارە جێیە تۆمە تبارکرا بە وەى کە نامەى بۆ سەلاحەدینى کۆپى ئەیوب نووسیوه بۆ هاتن بۆ عێراق بۆ دەست بە سەرگرتنى چونکە کەس نیه بتوانى بەرگرى لیتکات، ئەم پیاوێش زۆر بەرەوشت بوو ئەم کارەیان بۆ هەلبەستبوو بوو، بەلام لەگەڵ ئەو شەدا رووبەپووی زیندانى کردن و سوکایەتى و دەستگرتن بە سەر مالا و مولکیدا بوویەوه^۱.

۱۴- کۆچى دوایى شاعیر أبو المرفف نصیری کۆپى مەنصوری نصیری: لە سالی ۵۸۸ك دا شاعیر أبو المرفف نصیر کۆچى دوایى کرد، ئەم شاعیرە گۆییبیستی فرمودە دەبوو و بەئەدەبەوه سەرقال بوو، لەتەمەنى چوارده سالیدا تووشى نەخۆشى گولى بوو بینایى لە دەست داو تەنها شتى نزیکى دەبینى، بەلام پێویستی بە چاوساغ نەبوو، ئەوه بوو بۆ چارهسەرى چاوهکانى روویکرده عێراق بەلام پزیشکەکان بێ هیویان کرد، پاشان بە لەبەرکردنى قورئان و هاوڕێیەتى کردنى پیاو چاکەکانەوه خەریک بوو سودى زۆرى بینى، خاوەنى دیوانى شیعری گەرەو باشە، جارێکیان دەربارەى مەزەب و بیرو باوەرى پرسیاریان لیکرد ئەویش وتى:

أحبُّ عليًّا وَاوالتولَّ وولدها ولا	أحمد الشيخين فضل التقدّم
وأبرأ ممن نال من عثمان بالأذى	كما لأتبرأ من ولاء ابن ملجم
ويعجبني أهل الحديث لصِدقهم	فلستُ الى قومٍ سواهم بمنتهي ^۲

هەر وهما لە شعره کانى:

وزهدني في جميع الأنام	قلّة الأنصاف من تصحّب
هم الناس ما لم تجرّ بهم	وظلّسُ الدّتاب اذا جرّبوا
وليتك تسلّم عند البعاد	منهم فيكّن اذا تقرّب ^۳

چواردهیەم: نەخۆش کە وتن و کۆچى دوایى سەلاحەدین لە سالی ۵۸۹ك دا:

۱- رۆژەکانى کۆتایى ئەزىانی سەلاحەدیندا: عیباد دەلى: سولتان لە ماله کەیدا نیشته جئ بوو لە دیمە شەداو هەموان چاوه پێیانده کردو نێردراوى شارەکانیش لە بەرماله کەیدا کۆبوو بوونەوه و

^۱ هەمان سەرچاوه، (۶۴۸/۱۶)

^۲ البداية والنهاية (۶۵۰/۱۶)

^۳ کتاب الروضتين (۳۵۶/۴).

چاوه پئی وه لآمی بوون و میوانه کانیش دهسته دهسته دههاتن و هه ژارانیش له باخچه ی به خشینیدا پشویان ده داو رۆژانه داده نیشته بۆ ده برپینی خوشی و به خشینی مال و بلاوکردنه وه ی ره وشتی جوان و نه هیشته ستهم، پاشان بۆ ماوه ی پازده رۆژ چوو بۆ راو بۆ رۆژه لاتنی دیمه شقو العادلی برای له گه لّ خۆیدا بردو نیچیره وه لی باشی بۆ هه لکه وتو به نیچیره وه گه پایه وه له رۆژی دووشه ممه ۱۱ ی سه فهداو گه پانه وه شی هاوکات بوو له گه لّ گه پانه وه ی حاجیه کانداه، هر بۆیه چوو ده ره وه بۆ پیشوازی کردنیان، له کاتی حاجیه کانی بینی چاوه کانی پرپیون له فرمیستک چۆن ئاواتی حه جکردنی له ده ست دا، پاشان هه والی مه ککه و نه میره که ی و خه لکه که ی و بری ئه و دانه ویله یه ی که له میسره وه پئیان ده گات و هه ژارانی ده ور به رو موجه و داها تی لیپرسین، حاجیه کانیش به مه زۆر دلخۆش بوون و له یه مه نیشه وه سیف الأسلامی برزای گه شته به ره وه و ئه ویش به گهرمی پیشوازی لیکرد.

نه خوشکه وتنی سه لآحه دین: کاتی شه وی شه ممه هات هه ستی به ماندویه تییبه کی زۆر کرد، هر که نیوه شه و هات تایه کی توند گرتی که زیاتر له سکیدا بوو، هه تاوه کوبه ره به یانی شه ممه رۆژ بووه به ته واوی کاریگهری تاکه ی پیوه دیار بوو، به لآم ئه مه ی بۆ خه لک ئاشکرا نه کرد، به لآم القاضی الفاضل و قاضی ئیبن شه داد لای ئاماده بوون الأفضلی کورپیشی هاته لای، قاضی ئیبن شه داد ده لئی: زۆر لای ماینه وه و نیگه ران بوو له وه ی به شه ودا بیتاقه تی رووی تیده کات و چه زی ده کرد قسه بکات له گه لّ که سانی نزیکیدا، پاشان به جیمان هیشته و دلمان هر لای بوو، دواتر بانگ کراین بۆ سه ر خوان له خزمه تی الملک الأفضلی ی کورپیدا به لآم قاضی ئه وه ی نه کرد بوو به نه ریت و رۆیشته، چومه به ر ده رگا بینیم خواردن دانراوه و ته نها مه لیک الأفضلی کورپی دانیشتوه منیش به جیم هیشته، چونکه نه مده توانی به بئ سه لآحه دین دابنیشم، له و رۆژه شدا وه ک خوشی ده برپینیک بۆ دانیشته کوره که ی له شوینیکدا ده ستیان کرد به گریان و پاشان نه خوشیبه که ی به ره به ره زیادی کرد. له و کاته شه وه ئیمه به یانی و ئیواره سه ردانیمان ده کردو پاشان چه ند جاریک له گه لّ القاضی الفاضل دا ده چوپینه لای هه ندئ جاریش ده هیترایه ده ره وه بۆ گه ران و رۆیشته له کاتیکدا که ئازاری که م. ده بوویه وه، نه خوشیبه یکه شی زیاتر له سه ریدا بوو، یه کیک له نیشانه کانی کۆتایی هاتنی ته مه نیشی ئاماده نه بوونی پزیشکه که ی بوو له و کاته دا، له کاتیکدا که هه میشه هاورپی بوو له ماله وه و له سه فهدا، پزیشکه کانیش پئیان باش بوو که ده ماری سه ری بپرن و هه ستان به برپینی

له چوارهم رۆژیدا، به لام نه خۆشییی که ی توند تر بوو جهسته ی وشک ده بوویه وه وهه ناسه ی سوار ده بوو، نه خۆشییی که شی به رده وام له زیاد بووندا بوو هه تاوه کو به ته واوی لاوازی کرد، له شه شه م رۆژی نه خۆشییی که یدا دامانناو پالماندا به پشتییی که وهه ئاو یکی ساردی بۆ هینرا هه تاوه کو دوا ی شه ربه تیکی خۆش بیخواته وه، که خواردی وهه زۆر به گهرمی ده زانی ئیمه ش بۆمان گۆری و ئاو یکی ترمان بۆ هینا، به لام ته نها وتی سارده . نه توپه بوو نه هاواری کرد، ته نها وتی: سبحان الله که س ناتوانی ئاوه که بگۆرپیت، ئیتر من و قاضی فاضل هاتینه دهره وهه زۆر گریاین و قاضی فاضل ده یوت: سه یری ئه و خورپه وشته جوانه ی بکه خه ریکه له ناو موسولمانه کاندانا میننی، سویند به خوا ئه وه خه لکی تر بوایه په رداخه که یان ده کیشا به سه ری ئه و که سه دا که هینای، ئه وه بوو له شه شه م و هه وتهم و هه شته م رۆژدا نه خۆشیه که ی توندتر بوو هۆشی له سه ر خۆی نه ما له رۆژی نۆیه میشدا توشی له رز بوو وازی له ناو خواردن هینا و پرپواگه نده له شاردا بلاو بوویه وهه خه لکی ترسیان لیتیشته و قوماش و کوتاله کانیا ن له بازاردا لابردو هینده غه م و خه فته دایگرتن که باس نا کرپیت، من و قاضی فاضلیش هه موو شه ویک هه تاوه کو سینی کی شه و تیپه ر ده بوو داده نیشتین و پاشان ده چوینه لای دهرگای ماله که ی جا ئه گه ر بوار هه بوایه ده چوینه لای ئه گینا هه والیمان ده پرسى و ده هاتینه وه، خه لکیش سه رنجی ده م و چاوی ئیمه یان ده دا هه تاوه ک به نیوچا و اتماندا باری ته ندروستییا ن بۆ دهرکه ویت، له رۆژی ده یه میشدا دوو دهرزی لیدراو که میک پشوو ی داو نازاری سوک بوو و ئه ندازیک ئاوی جۆی خوارده وهه خه لکیش زۆر دلخۆش بوون و ئیمه ش وهه هه میشه تا شه ویکى درهنگ نه خه وتین، پاشان هاتین و هه والمان پرسى له جمال الدوله اقبال ئه ویش چووه زووره وهه پاشان له گه ل مه لیک المعظم تورانشاهدا هاته دهره وهه وتی: عارهق قاچی گرتووه ته وه، ئیمه ش سوپاسی خوامان کردو داوامان کرد که ده ست له شوینه کانی تری جهسته ی بکات و بزانی له گه ل عارهق کردنسدا چۆنه، پاش که میک هاته وهه وتی: عارهق هه موو له شی گرتووه ته وه، ئیمه ش سوپاسی خوامان کردو به دلخۆشیه وهه رویشته ن و پاشان له به ره به یانی یازده یه مین رۆژی نه خۆشییی که یدا رۆژی سئ شه ممه ۲۶ ی سه فهر هاتینه به رده رگا و هه والمان پرسى، وتیان عارهق راخه ره که ی ژیری ته پرکردووه و دایباوه ته زه وی و

وشكبوونه وە زۆرى بۆ هيتاوه و بە تەواوى لاوازى كردووه و پزىشكە كانىش هەستيان بە نزىك بوونه وەى وادەى مەرگى كردووه.^۱

۳- سویند دانی خەلگى لە لایەن مەلىك الأفضلهوة: كاتى مەلىك الأفضل باوكى لەم بارودۆخەدا بىنى و بېھىوا بوو لە مانە وەى، دەستى كرد بە سویند دانی خەلك و لە دار الرضواندا دانىشت و دادوهرەكانى بانگ كرد و لاپەرەىەكى سویند دانی كورت و پرمانى بۆ ئامادە كرا تىايدا خەلگى سویند دەدا بە وە فادار بوون بۆ سولتان بە درىژاى ژيانى و پاشان بۆخۆى پاش كۆچى دواى سولتان، پاساوىشى ئەو بوو كە نەخۆشى زۆرى هيتاوه بۆ سولتان و نازانین چى روودەدات، ئەو هەش تەنھا بۆ خۆ پاراستنە وەك نەرىتى هەمىشەى پاشاكان.^۲ سویندە كەش نوسرايووه وەو برىتى بوو لە: من لەم ساتە وە نىەتم يەكلا دەكەمە وەو دلسۆزى دەنوینم بۆ مەلىك الناصر تا لە ژياندا مابىت و من هەولئى تەواو دەدەم بۆ بەرگرى كردن لە دەوڵەتەكەى بەگيان و مال و شمشىرو پياوانمە وەو گوپراپەئلى فەرمانەكانى دەبم و پاش خۆشى بۆ مەلىك الأفضل على كورپى سویند بەخا گوپراپەئلى دەبم و بەرگرى لە دەوڵەتەكەى دەكەم بەگيان و مال و شمشىرو پياوانم، فەرمان و نەهیهكاننى جىبەجى دەكەم و روالەت و ناخىشم لەمەدا وەك يەك وایە و خواى گەرەش شاهیدە لەسەر ئەمەى كە دەیلئیم.^۳

۴- كۆچى دواى سەلاحەدەین (رەحمەتى خواى لىبىت): لەشەوى دوازدهیەمى نەخۆشیه كەیدا كەهاوكات بوو لەگەڵ بیست و حەوتەمى سەفەرى سالى ۵۸۹ هـ، نەخۆشیه كەى توند تر بوو بە تەواوى لاوازى كرد لەسەرەتای شەودا كەوت و ژنان كەوتنە نىوان ئىمە و ئەو وەو، من و قاضى فاضل و ئىبن زكى لەو شەودا ئامادە بوین كە ئەو لەو كاتەدا ئاماد نەبوو، مەلىك الأفضلیش داواى لىكردین كە ئەو شەو لەى بىئىنەو، بەلام القاضى الفاضل ئەمەى پىباش نەبوو، چونكە خەلگى هەموو شەویك چاوه پى دابەزىنى ئىمەیان دەكرد لەقەلاکە و ئەویش دەترسا لەوەى كە ئەگەر دانەبەزىن پروپاگەندە بلأو بىتەو وە تالانى و راوو رووت رووبدات، بۆیه بەباشى زانى ئىمە دابەزىن و شىخ ئەبى جەعفەرى ئىمامى الكلاسه بانگ بكەن، كە پىاویكى چاك بوو لەقەلاکەدا دەمايه وە، بەلام ئەو بوو شەو كاتى سەرەمەرگى هات و هاتىنەو بۆ لەى بەلام ژنان بووبوونە بەرەبەست لە نىوانماندا و خىرا شايه تومانى و یادی

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۴۱۹.

^۲ هەمان سەرچاوه، ل: ۴۲۰.

^۳ هەمان سەرچاوه، ل: ۴۲۱.

خوامان بیرخسته وه وئویش هیتای کاتی دابه زین هه ریه که مان پیتی خۆش بوو خۆی بکات به فیدای وئو شه وه دیار بوو دوا شه وی بوو ئه بو جه عفریش به سه ریه وه قورسانی ده خویندو خوای گه وره ی یاد ده خسته وه، چونکه له تۆیه م شه وه وه بیهۆش بووو ته نها ناو به ناو هۆشی به خویدا ده هاته وه، شیخ ئه بو جه عفریش باسی ئه وه ده کات که ئایه تی ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ (الحشر: ۲۲).

خوینده وه گوئی لی بووه و تویه تی: راسته، ئه مه شه به ناگا هاتنه وه یه له کاتی پیو یستداو کۆمه کی په روه ردگار به بۆ ده سا سو پاس بۆ په روه ردگار^۱. کۆچی دوا ییشی (رحمه تی خوای لیبیت) پاش نوژی به یانی رۆژی چوار شه ممه بیست و حوته می سه فه ری سالی ۵۸۹ هـ دا بوو، القاجی الفاجل یش پاش گزنگ کۆچی دوا یی راگه یاندو شیخ جه عفریش بۆی گتیرامه وه که کاتی گه یشتوو ته ئایه تی ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ (الرعد: ۳۰) زه رده خه نه یه کی کردو گیانی سپاردوو به په روه ردگار^۲، ئه و رۆژه شه کۆستیکی گه وره بوو که دوا ی کۆچی دوا یی خوله فای راشیدین موسولمانان کۆستی وایان نه که ووتبوو و غه م و په ژاره یه کی بی ئه ندازه قه لآو موسولمانان و دونیای گرته وه^۳، قاجی ئیبن شه دادیش ده لئ: سویند به خوا بیستبووم له زۆر که س ئاماده ن خویان فیدایی بکه ن پیم و ابوو ئه وه ئه گه ریکه و زیاده ره یه هه تا وه کو له و رۆژه دا به خۆم و به خه لکدا بۆم ده رکه وت که ئه گه ر خۆ فیدا کردن ریی پی بدرایه ئه وه خه لکی خۆی فیدا ده کرد^۴.

۵- به خاکسپاردن و دانیشتن بۆ پرسه: ئه وه بوو مه لیک الافضل له هه یوانی سه ره وه دا دانیشتن بۆ پرسه و سه ره خۆشی و ده رگای قه لآکه قه ده غه کرابوو ته نها ری به ئه میرو زانا میزه ره به سه ره کان ده درا، ئه و رۆژه شه رۆژیکی گه وره بوو هه رکه سه و له تاوی غه م و په ژاره که سی له یاد نه بوو، له مه جلیسی پرسه شدا نه یانه یشت شیعو و تاری تیادا بخوینریت. مناله کانیشی له ناو خه لکیدا هاواریان ده کردو خه ریک بوو گیانی مرۆف ده رده چوو له تاو خه فه تدا بۆیان، ئه م حاله ته شه تا نوژی نیوه رۆ به رده وام بوو، پاشان هه ستان به شتن و کفنکردنی، نه مانتوانی به شدار بین له ئاماده کردنی ته رمه که یدا به نرخی ده نکه گه نمیکیش مه گه ر به قه رز له نرخی ئه و کایه دا که قوربه که ی پیخۆش ده کریت، ئه وه بوو زانا الدّو لعی شوشتی و داوایان

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۴۲۲

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۴۲۲

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۴۲۲

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۴۲۲

لیکړدم که ناماده ی شتنه که ی بم، به لآم توانای بینینی نه و دیمه نه م نه بوو دواتر پاش نویژی نیوه پو له تابوتیکدا که به خاولیه ک داپوشرا بوو هینترایه دهره وه، نه مه و سه رجه م نه و پوشاکانه ی که پیویستی بوو القاضی الفاضل له عه رفات بوی هینابوو، کاتی تهرمه که ی بینرا خه لکی به یه ک دهنگ هاواریان کردو دونیا دهنگی دایه وه، هه روه ک هینده گریان و هاواریان کرد که نویژه که یان له بیر چووو پاشان خه لکی دهسته دهسته نویژیان له سر ده کردو یه که م که سیش که نویژی له سر کرد قاضی محی الدین کوپی زه کی بوو، پاشان هینایانه وه بؤ نه و خانوه ی که له و بیستانه که تیایدا نه خوش که وتبوو له که ناری رۆژئاویدا نیژرا، ده هیلانه ناو گوپیشی له نزیک کاتی عه سردا بوو، پشان الظافری کوپی له و رۆژهدا هاتو سه ره خوشی له خه لک کردو دلای هیور کردنه وه، خه لکیش له تاو خه م و خه فته تالانیان له بیر چوووو دلایک نه بوو که غم داینه گرتبیت و چاویک نه بوو فرمیسک نه ریژتیت، مه گه ر که سیک که خوا ویستبیتی، پاشان خه لکی به ناخوشتترین شیوه گه رانه وه بؤ ماله کانیان و نه و شه وه که سمان نه چوپنه وه، نیمه ش سه رقالم بووین به قورئان خویندنه وه، مه لیک الافضلیش له و رۆژهدا سه رقالمی نامه نوسین بوو بؤ براکانی و مامی بؤ ناگادار کردنه وه یان له م رووداوه، رۆژی دواتریش بؤ پرسه ی گشتی دانیشته و ده رگای قه لای کرده وه بؤ زانایان و وتار خوینترایه وه به لآم هیچ شاعیریک شیعی نه خویندنه وه، پاشان مه جلیسه که پاش نیوه پو مه لگراو هاتنی خه لکیش نیواره و به یانی به رده وام بوو بؤ قورئان خویندن و نزاکردن بوی^۱.

نیین که ثیر ده لئ: پاشان پرسه که ی بؤ ماوه ی سئ رۆژ له مزگه وتی نه مه ویدا به ریوه چوو خه لکی به گشتی و خه لکانی فه رمانره واو ده سه لاتداران سه ردانیان ده کرد، شاعیرانیش شیعیرو شیوه نی زوریان بؤ کردوه که باشترینیان نه و شیعرانه بوو که عماد الکاتب له کتیبی (البرق الشامی) دا هزنیویه تیه وه که له سه دو سی و دوو دپیر شیعر پیک هاتبوو^۲:

۶- شمشیرده کی سه لآحه دین له گوره که یلدا: نه لیت: شمشیره که ی له گه لیدا نیژراوه نه مه ش به فه رمانی القاضی الفاضل به هیوای نه وه ی که له رۆژی قیامه تدا له گه لیدا بیت و خوی به سه ریدادات هه تاوه کو ده چپته به هه شته، چونکه هوکاریک بووه بؤ تیکشکاندنی دوژمنان و سه رخستی دوستان^۳.

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۴۲۳.

^۲ البداية والنهاية، ۱۶/۶۵۳.

^۳ البداية والنهاية، ۱۶/۶۵۳.

۷- **وهسيه تي سه لآحه دين بؤ مه ليك القاهري كوري**؛ وهسيه تت بؤ ده كه م به له خوا ترسان و فرمانت پيڊه كه م به وه ي كه خوا فرماني پيكروديت، چونكه نه وه هؤكاري رزگار بوونته، ههروه ها ئاگادارت ده كه مه وه له خوڤن رشتن و ده ست تيخستن، چونكه خوڤن ناخه ويته، ههروه ها وهسيه تت بؤ ده كه م به راگرتني دلي ژيڊه سه ته كانت و به سه ركردنه وه ي كاروباريان، چونكه تو نه مينداريت، وهسيه تيشته بؤ ده كه م به راگرتني دلي نه ميروگه و ره پياواني ده ولته، چونكه نه وه ي من پيڭگه يشتووم به هؤي راگرتني دلي خه لكيه وه بووه، هه رگيز رقيش له كه سه هه لئه گريت، چونكه مهرگ كه سه ناهيئايتته وه، ورياي نيواني خوت و خه لكيش به چونكه به ره زامه ندي نه وان نه بيته خوا ليته خوڤ نايته، به لام نه وه ي له نيوان توو په روه ردگارديه نه وه به ته و به و په شيمان بوونه وه لتي خوڤ ده بي چونكه نه وه به خشنده يه^۱.

۸- **نه و ميراته ي كه به جيبي هيشته**؛ له خه زينه كهيدا ته نها يه ك ديناري ئالتون و سي وشه ش دره م و ده شلين چل و حه وت دره م هه بووه، نه مال نه خانوو نه بيستان نه كيئاگه و نه هيچجوره مولكيكي تر^۱، هؤي نه وه ش نه و به خشين و خيكردنه زوره يه كه له گه ل نه ميرو وه زيرو پياو چاكان بگه ره دوژمه كانيشدا ده يكره، ههروه ها به كه م رازيبوون له خواردنه وه و سواربوونيدا، كه هه ميشه لؤكه و كه تان و خوري له بهر ده كرد، نه زانراويشه كاريكي نه خوازراوي نه نجام دايته له و كاته وه ي كه بوته پاشا. به لكو خه مي گه و ره و سه ره كي سه رخستن ئيسلام و تيکشكاندني دوژمناني بوو، بؤ نه م كاره ش راو هزري خؤي به كار ده هيتاو هاوكاريشي له و كه سانه وه وهرده گرت كه متمانه ي پييان هه بوو نه مه له گه ل نه و هه مووه فه زلو چاكه و كاره مه زاننه دا كه هه يبوو له بواري نه ده بوزمانه وانيدا، ته نانه ت نه و ترا: كه شيعري حه ماسه ي به ته واوي له به ريبوه، نوڤه كانيشي به كؤمه ل له كاتي خؤيدا نه نجامي داوه وه و ته نانه ت له نه خوڤشي و مه رگيشدا نوڤزي به كؤمه لي له كيس نه چووه. نه و چووه ژوره وه بؤ لاي ئيمام و زوري له خؤي ده كرد بؤ وه ستان به و لاوازيه شه وه^۲.

۹- **جوانترين نامه له بهاري هه وائي كوچي دوايي سه لآحه دينه وه**؛ له ساتي كوچي دواييكردني سولتان سه لآحه ديندا القاضي الفاضل نامه يه كي بؤ مه ليك الظاهر فرمانه وايي حه له ب

^۱ الموسوعة الشاملة في تاريخ الحوب الصليبية (٢١٦/١٦)

^۲ البداية والنهاية، (٦٥٥/١٦).

^۳ البداية والنهاية، (٦٥٦/١٦).

نووسی که نه مه پوخته که یه تی: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ) (الحج: ۱) نه م نامه یه بۆ گه وره مان مه لیک ظاهر نوسراوه خوی گه وره دلنه وایی بکات و نه و کۆسته ی بۆ قه ره بوو بکاته وه بیکاته جینشینیی پاشای خوا لیخۆشبوو، به راستی نه م روداوه موسولمانانی هه ژاندو فرمیتسک جزگه له ی به ست و گیان گه شته گه رو، هه رو هه مان باوکی تۆو گه وره ی خۆم ماچ کردو خوا حافیزیه کم لیکرد که چیتر یه کتر بینینی له دوا نییه و له بری من تۆ ماچم کردو رادهستی په روهر دگارم کرد به بی فیل به و په پری لاوازییه وه به ره زامه ندیییه وه له په روهر دگارو هیژو ده سه لاتی ش تنه نا بۆ خوییه، له ده رگا شدا هه زاران سه ریازی ناماده و شمشیری له کیلان نراو هه بوو که نه یانده توانی به لایه ک دوربخاته وه و برپاری خوا رهت بکه نه وه چا و فرمیتسک ده پژی و رازییه ود شتی ک نالین که خوا پی پی خۆش نه بیت و نیمه ش بۆ له ده ست دانی تۆ نه ی یوسف دلگرانین، سه بارهت به وه سیه تیش نه وه هیچ پیویستمان پی نییه و بیرو پاکانیشم به هژی نه م موسیبه ته وه له یادم چووو بۆ داهاتوش نه گه ر ئیوه ریکبکه ون نه وه تنه سوکترینیان مردنی باوکتیه، که چهند کۆستیکی گه وره یه و السلام^۱.

۱۰- **خه ویکی مژده به خش: نه بو شاهه له کتییی البروجتیندا نه ئی:** له یه کیک له نامه کانی الفاضلدا بینیم که له شه وی کۆچی دوا یی سولتاندا له خه ویدا که سیک پی پی وتوو: نه مشه و یوسف له زیندان ده رچوو، نه مه ش له و "اثر" وه هاتوه که پیغه مبه ری (عَلَيْهِ السَّلَام) فه رموویه تی: (دنیا زیندانی باوه ردارو به هه شتی بیباوه ره)^۲، نه و باروو دۆخه ی که یووسفی تیادا بوو له و دنیا له به رامبه ر نه وه ی له روژی دوا ییدا پی پی ده گات وه ک زیندان وایه، خوی گه وره له روچه پاکه که ی رازیبیت و ده رگای به هه شتی بۆ والا کات، چونکه نه وه دوا یه مین سه رکه وتنه که به ناواتیه وه بوو بیت^۳.

۱۱- **هونراوه که ی عیماد نه سفه هانی ده رباری شیوه ن بۆ سه لاهه دین:**

شمل الهدی والملك عم شتاته	والدهر ساء وأقلعت حسناته
أین الذي مذ لم یزل مخشیه	مرجوة هباته وهباته
أین الذي كانت له طاعاتنا	مبدولة ولربه طاعاته
بالله أین الناصر الملك الذي	الله خالصه صفت نیاته

^۱ النجوم الزاهرة (۶/ ۵۲، ۵۳).

^۲ مسلم، ژماره ۲۹۵۶.

^۳ کتاب البروجتین، (۴/ ۳۷۰).

يرجى نداء وتتقى سطواته
 وسمت على الفضلاء تشريفاته
 ذلا ومنها أدركت ثاراته
 أطواق أجياد الورى مناته
 أجدت لطب الدهر تدبيراته
 بالنصر حتى أغمدت صفحاته
 حتى توارث بالصفيح قناته
 مذ عاش قط لذاته لذاته
 روحاته ميمونة ضحواته
 ليطول في روض الجنان سباته
 فمما تكل العالمين مماته
 أبدا لماذا أسلمته حماته
 لما خلعت من بدره داراته
 أودى إلى يوم النشور رفاته
 أقوت قواه و أفقرت ساحاته
 أركاننا تهدنا هدااته
 يهوي ولا تهوي بنا مهواته
 فينا يطم وينتهي زخراته
 محفوفة بوفوده حافاته
 متعطف مفضوضة صدقاته
 رضوان رب العرش بل صلواته
 تحضر لرحمة ربه سقيات
 البيت الحرام عليه بل فرقاته
 من للجهاد ولم تعد عاداته
 من سلها وركوبها غزواته
 إذ ليس يشفى بعده صدياته
 لا تنفيها للوغى عزماته

أين الذي ما زال سلطانا لنا
 أين الذي شرف الزمان بفضله
 أين الذي عنت الفرنج لبأسه
 أغلال أعناق العدى أسيافه
 لم يجد تدبير الطيب وكم وكم
 من في الجهاد صفاحه ما أغمدت
 من في صدور الكف صدر قناته
 لذ المتاعب في الجهاد ولم تكن
 مسعودة غدواته محمودة
 في نصره الإسلام يسهر دائما
 لا تسبوه مات شخص واحد
 ملك عن الإسلام كان محاميا
 قد أظلمت مذ غاب عنها دوره
 دفن السماح فليس تنثر بعدما
 الدين بعد أبي المطفر يوسف
 جبل تضعض من تضعض ركنه
 ما كنت أعلم أن طودا شامخا
 ما كنت أعلم أن بحرا طاميا
 بحر خلا من واردة ولم تزل
 من لليتامى و الأرامل راحم
 فعلى صلاح الدين يوسف دائما
 لضريحه سقيا السحاب فإن يغب
 وكعادة البيت المقدس يحزن
 من للثغور وقد غداها حفظه
 بكت الصوارم و الصواهل إذ خلعت
 ويسيفه مدا لحزن مصابه
 يا وحشة للبيض في أغمادها

يا وحشة الإسلام يوم تمكنت
يا حسرتا من يأس راجيه الذي
ملأت مهابته البلاد فإنه
ما كان أسرع عصره لما انقضى
لم أنس يوم السبت وهو لما به
والبشر منه تبلحت أنواره
ويقول لله المهيمن حكمه
وقف الملوك على انتظار ركوبه
كانوا وقوفا أمس تحت ركابه
وممالك الآفاق ساعية له
هذي مناشير الممالك تقضي
هذي الجيوش من البلاد تواصلت
قد كان وعدك في الربيع بجمعها
والجند في الديوان جدد عرضه
والقدس طامحة إليك عيونه
والغرب منتظر طلب نحوه
والشرق يرجو غرب عزمك ماضيا
مغرى بإسداء الجميل كأنما
هل للملوك مضاؤه في سعيهم
كم جاءه التوفيق في وقعاته
مهروهها وتى:

يا راعيا للدين حين تمكنت
ما كان ضرك لو أقيمت مراعيها
أضجرت منا أم أنفت فلم تكن
أرضيت تحت الأرض يا من لم تزل
فارت ملكا غير باق متعبا
أعزز على عيني برؤية بهجة الدنيا

في كل قلب مؤمن روعاته
يقضى الزمان وما انقضت حسراته
أسد وإن بلاده غاباته
فكأنما سنواته ساعاته
بيدي السبات وقد بدت غشياته
والوجه منه تلالأت سبحاته
في مرضة حصلت بها مرضاته
لهم فقيم تأخرت ركباته
واليوم هم حول السرير مشاته
فمتى نجيء بفتحهن ساعاته
توفيعه فيها فأين دواته
فعلام لا تسمو لها راياته
هذا الربيع وقد دنا ميقاته
وإذا أمرت تجددت نفقاته
عجل فقد طمحت إليه عاداته
حتى نافيء إلى هداك بغاته
في ملكه حتى تطيع عصاته
فرضت عليه كالصلاة وصلاته
رجحت وقد نجحت به مسعته
من كان بالتوفيق توقيعاته

منه الذئاب وأسلمته رعاته
دينا تولى منذ رحلت ولاته
من تصاب لشدة ضجراته
فوق السماء عليه درجاته
ووصلت ملكا فاقيا راحتته
ووجهك لا ترى بهجاته

أبني صلاح الدين إن أباكم

لا تقتدوا إلا بسنة فضله

وردوا موارد عدله وسماحه

ولئن هوى جبل لقد بنيت لنا

وبفضل أفضل وعز عزيزه

الأفضل الملك الذي ظهرت

والدين بالملك العزيز عماده

والملك غازي الظاهر العالي الذي

ولنا بسيف الدين أظهر نصره

هروهها وتي:

ما زال يأبى ما الكرام أباته

لنطيب من مهد النعيم سناته

لتزد من نهج الشمات شماته

بنيه من هضباته درواته

وظهور ظاهره لنا سرواته

على الدنيايزهر جلاله جلواته

عثمان حالية لنا حالاته

صحت لإظهار العلى مغزاته

بالعادل الملك المطهر ذاته

يحميه من للباس من للنائل

إذ لم يثق ببقاء ملك العاجل

وبسيفه فتحت بلاد الساحل

وبعزه يردون أهل الباطل

أبقت له فضلا بغير مساجل

لا أتقي سقيا الغمام الهاطل

من للعلا من للذرى من للهدى

طلب البقاء لمكله من آجل

بجر أعاد البر مجرا بره

من كان أهل الحق في أيامه

وفتوحه والقدس من أبكارها

فسقاك رضوان الإله لأنني

به راستی هه موو خه لك كاريگه ربوون يه كوچى دوايى سه لاهه دين به ميژوو نووسه

نه وروويبيه كانيشه وه ره حه مه تيان نارووه بؤ سه لاهه دين و ستايشى دادگه رى و هيژو ليژورده يان

كردووه به گرنكترين كه سايه تيان داناو كه سه رده مى جهنگه كانى خاچپه رستى به خوييه و بينيبيت،

پله و پايه سه لاهه دينيش به رده وام به مه زنى ده مينيتته وه و چونكه نه و كاره مه زنانه سه به سن كه

له پيناو يه كخستنى موسولمانانداو به رگرى ليكردينانو دريژه دان به جيهادو تيگوشان به شيويه يه كى

ماندوو نه ناسانه بؤ ده رپه راندنى داگير كه رانى خاچپه رست¹ نه نجامى داوه. له راستيشدا

خوشه ويستى و تامه زروى بؤ جيهاد بالى كيژشا بوو به سه ر دل و نه نداهه كانى جهسته يدا به جورىك كه

بوو بوو به باسو و خواسى سه ره كى و هه ميشه سه رنجى كه ره سه ته كانى ده داو سه ره گه رمى سازدانى

پياوانى و بيستنى باسو و خواسى بوو، بؤ جيهاد كردن له پيناو په روه ردگاريشدا له مال و منال و زيژدو

نيشتمانى دوركه وته وه و رازى بوو به دانيشتن له ژيژر خيوه تيگدا كه ره شه با به چه پو راستدا يارى

¹ الحركة الصليبية، د. سعيد عبدالفتاح عاشور، ل: ٧١٨.

پیده کرد، بیگومان کزچی دوايي نه م سه رکرده مه زنهش زیانکی گوره بوو بۆ به ره ی نیسلامی به کگرتوو چونکه زهنگی ناگاداری بوو بۆ به رپابوونی مملانی له نیوان پۆله کانی بنه ماله ی نه یوبیدا که به پشتیوانی په روه درگار له کتیبی چواره مماندا له زنجیره ی جهنگه کانی خاچه رستیدا باسی لیوه ده که یین که به ناو نیشانی (ته یوبیه کان دواي کزچی دوايي سه لآحه دین) ه.

نه مه و له پۆزی سی شه مه کاتژمیر سینی به یانی به روار ی ۵/۵۱۴۲۸ ک - ۲۲/۵/۲۰۰۷ له م کتیبه بوومه وه فه زلیش له پیش و پاشدا هه ر بۆ په روه درگاره، له قاپی پر میهری ده پاریمه وه که نه م کرده وه به مان لیوه رگریت (نوسه رو وه رگپ) سینه ی به نده کانی ولا کات بۆ سود لیوه رگریتی و به میهره به خشش و فه زلی خو ش ی پیت و به ره که تی به سه ردا برژیت خوی گوره ده فه رمو ییت: ﴿مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (فاطر: ۲).

له کۆتایی نه م کتیبه شدا ته نها نه وه نده م پیده کریت که به دلکی پر خشوع و په شیمان وه له به رامبه ر په روه درگاری مه زندا بوه ستم دان به فه زل و به خششش و میهریدا بنیم و بیبه ری بوون له هیزو ده سه لات ی خۆم رابگه یه نم و په نای بۆ به رم له هه موو جو له و هه لسو که وت و ژیان و مردندا چونکه، الله په روه درگارم فه زلی به سه ردا پشتوم و هه ر نه و پشت و په ناو کۆمه که م، سو پاس و ستایشی ده که م له سه ر نه و به ره و تواناو به خششه ی که له ژیاندا له پیش و له پاش پئی به خشیم، هه روه ها به ناوه جوان و سیفه ته به رزه کانی لیی ده پاریمه وه که نه م کرده وه یه م ته نها و ته نها و دل سو زانه له به ر په زامه ندی نه و بییت و سودی هه بییت بۆ به نده کانی و له بری هه ر پیتیک که نووسیومه پاداشتم بداته وه و بیخاته ترازوی چاکه کانه وه، هه روه ها پاداشتی نه و برایانه م بداته وه که یارمه تییا ن داوم بۆ ته و او کردنی نه م هه وله خاکیه، تکاشمان له هه موو موسولمانیک وایه که نه م کتیبه ده خو یینته وه که هه ردوو به نده ی هه ژار نو سه رو وه رگپ به لیبور دن و لیخوش بوون و په حمت و میهری په روه درگار له نزاکانیدا له یاد نه کات ﴿رَبِّ أَرْزُقْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ (النمل: ۱۹) نه م کتیبه ش به فه رمایشی په روه درگار ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ۱۰).

کۆتایی پیدینم، هه روه ها به و ته یی شاعیر ابن الوردی که به کوربه که ی ده لیت:

أطلب العلم ولا تكسل فما أبعث الخیر عن أهل الكسل

احتفل للفقہ فی الدین ولا
تشتغل عنه بما ل وخول
واهجر النوم وحصله فمن
يعرف المطلوب يحقر ما بذل
ولا تقل قد ذهبت أربابه
كل من سار على الدرب وصل

"سبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت استغفرک وأتوب اليك وئخر دعوانا أن
الحمد لله رب العالمين".

به ندهی هه ژار بو ئیخوشبون و رحه و رمزامه ندی په رومردگار
عدلی محمهد محمد الصلابی
خوا نه خوی و دایک و باوکی و هه موو موسولمانان خوش بیټ.

برایانی به ریز / خوشحالم به گه شتنی تیبینی و سه رنجه کانتان سه بارهت به م کتیبه و
کتیبه کانی تریشم، داوای نرای پاشمله تان ئیده که م لای په رومردگار بو دئسوز بوونم نه م کاره داو
گه یشتن و پیکانی راستیبه کان و به ردمو امبون نه م کاروانه دا بو خزمه تی میژووی ئومه تی نیسلامی.

Mail: abumohamed2@maktoob.com

پوخته:

- ۱- میژوو نووسان جیاوازن له باره‌ی سهره‌تای دروستبوونی ده‌ولته‌ی نه‌یوبییه‌وه، به‌لام نه‌وه‌ی نیمه‌بوی ده‌چین سالی ۵۶۹ک/ ۱۱۷۴زیه واته پاش کوچی دواپی نوره‌دین مه‌حمود.
- ۲- که‌سایه‌تی سولتان سه‌لاحه‌دین خاوه‌نی په‌سیدیکی ره‌وشتی مه‌زن بووه که‌یارمه‌تی داوه بۆ به‌دیپینانی نامانجه‌کانی، گرنگترینی نه‌و په‌وشتانه‌ش: پاریزکاری و په‌رستش و دروستی بیروباوه‌رو دادگه‌ری و نازایه‌تی و به‌خشنده‌یی و گرنکیدان به‌جیهاد و هیمنی و لیبورده‌یی و پاراستنی پیاوه‌تی و نارامگری و خواوستی و وه‌فاو خاکیبون بووه.
- ۳- که‌پانه‌وه بۆ شوناسی نومه‌تی نیسلامی و بیرو باوه‌پی نه‌هلی سوننه‌ت و جه‌ماعت له‌دیارتین تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی نویگه‌ریه له‌سه‌رده‌می زه‌نکی و نه‌یوبیدا، چونکه لادان گه‌شه‌ی کردبوو و بیدعه بلاو بویه‌وه له‌ژیر چاودیری ده‌ولته‌تیکی سته‌مکاردا که‌نه‌ویش ده‌ولته‌تی فاطمی عوبه‌یدی بوو له‌میسردا، بۆیه که‌پانه‌وه بۆ حوکمه‌کانی قورئان و سووننه‌ت له‌مه‌زنترین ده‌ستکه‌وته‌کانی ده‌ولته‌تی نوری و سه‌لاحی بوو، به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر ریپه‌وی نوره‌دین زه‌نکی بۆ جیبه‌جیکردنی شهرع له‌سه‌رجه‌م کاروباره‌کانی ده‌ولته‌تدا.
- ۴- سه‌لاحه‌دین توانی نه‌و پلانه جیبه‌جی بکات که‌نوره‌دین زه‌نکی داینا بۆ له‌ناویردنی ده‌ولته‌تی فاطمی عوبه‌یدی رافیزی و کاری ده‌کرد له‌پیتناو ریشه‌کیشکردنی بیرو باوه‌په‌ نا‌په‌واکان له‌میسردا و گتیره‌وه‌ی هزی نیسلامی راست و دروست بۆی.
- ۵- ده‌ولته‌تی نه‌یوبی سودی له‌وه‌وله‌ زانستی و هوکاره بانگخوازیانه وه‌رگرت که‌ ده‌ولته‌تی سلجوقی و زه‌نکی و غه‌زنه‌وی ده‌یانگرت به‌ر.
- ۶- سه‌لاحه‌دین گرنکی ده‌دا به‌پاراستنی بنه‌ماکانی بیرو باوه‌پی نیسلامی به‌پیتی مه‌زه‌بی نه‌هلی سوننه‌ت.
- ۷- سه‌لاحه‌دین بایه‌خی ده‌دا به‌بزوتنه‌وه‌ی بوژاندنه‌وه‌ی سوننی له‌ده‌وله‌ته‌که‌یدا نه‌مه‌ش له‌رییی بنیانتانی مزگه‌وت و پراکیشانی زانایان بۆ ده‌وله‌ته‌که‌ی و چاکه‌کردن له‌گه‌لیاندا.
- ۸- بایه‌خدانی سه‌لاحه‌دینی نه‌یوبی و نه‌و سولتانانه‌ی که‌پاش نه‌و هاتن بۆ چه‌سپاندنی مه‌زه‌بی نه‌هلی سوننه‌ت له‌و ولاتانه‌ی که‌حوکمیان تیا‌دا ده‌کرد بایه‌خدانیکی گشتگیرو چپو پر بوو له‌و شارانه‌ی که‌سه‌ر به‌و بوون وه‌ک قاهیره‌و نه‌سکه‌نده‌ریه‌و دیمه‌شق و حه‌له‌بو. تد، له‌گرنگترین نه‌و په‌گه‌زانه‌ی پۆشنیری و زانسته شهرعیه‌کان که‌ نه‌یوبیه‌کان بایه‌خیان پیده‌دا: قورئانی پیروزو فرموده‌ی پیغه‌مبه‌رو (د.خ) و لیکنولینه‌وه فیه‌می و نه‌ده‌بی و زمانه‌وانیه‌کان بوو.

- ۹- ده‌وله‌تی ئه‌یوبی توانی نفوزی سیاسی ده‌وله‌تی خیلافه‌تی عه‌باسی زیندوو بکاته‌وه له‌زۆربه‌ی ناوچه‌کانی رۆژه‌لاتی ئیسلامیدا.
- ۱۰- ئازادکردنی یه‌مه‌ن له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌یوبیه‌کان هه‌نگاوێکی ستراتیژی بوو بۆ له‌ناو بردنی ده‌وله‌تی فاطمی، ئه‌یوبیه‌کانیش سور بوون له‌سه‌ر بردنه‌ ناوه‌وه‌ی کتێبه‌کانی مه‌زه‌بی سوننی له‌گه‌ڵ سوپاکه‌یانداو بلاوکردنه‌وه‌ی له‌ولاتی یه‌مه‌ندا.
- ۱۱- دوا‌ی په‌روه‌ردگار فه‌زلی گه‌پانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی عه‌بباسی بۆ حیجاز ده‌گه‌پتته‌وه‌ بۆ هه‌وله‌کانی سلجوقی و زه‌نکی و ئه‌یوبیه‌کان.
- ۱۲- پاشا‌کانی ئه‌یوبی به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر پاراستنی ریگای حه‌ج و مسۆگه‌رکردنی، هه‌روه‌ها پاراستنی لیوای حه‌جی عێراقی که نوێنه‌رایه‌تی سه‌روه‌ری ده‌وله‌تی عه‌باسی ده‌کرد به‌سه‌ر جیهانی ئیسلامیدا.
- ۱۳- سه‌لاحه‌دین شیوازو هۆکاری زۆری به‌کار هێناوه له‌پێناو له‌ناوبردنی بانگه‌وازی فاطمی له‌میسرداو هه‌ندێ له‌م هۆکارانه‌ش توندوتیژی و یه‌کلاکردنه‌وه‌یان پێوه‌ دیاریبوو، بۆ هه‌ندێکی تریشیان ریگه‌ی بانگه‌وازو فێرکردن و براروا پێهێنان و پێسه‌لماندنی ده‌گرت به‌ر، له‌گه‌ڵ راکێشانیان له‌ریی دامه‌زراوه‌ کۆمه‌لایه‌تی و ئاینی و خێرخوازیه‌کانه‌وه‌ و ئه‌وه‌ قفانه‌ی که ته‌رخان ده‌کرا بۆ دا‌بین کردنی خه‌رجیه‌کانی.
- ۱۴- القاضی الفاضل رۆلێکی به‌رچاوی هه‌بوو له‌ره‌نگه‌پێژکردنی ئه‌و ستراتیژه‌و گرتنه‌به‌ری هۆکاری گونجاو بۆ له‌ناوبردنی کتێبه‌کانی شیعه‌ی ئیسماعیلی و هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی خۆپێدندی فیکری فاطمی و لاوازکردنی پایته‌ختی ده‌وله‌ته‌که‌یان و به‌رده‌وامبوون له‌سه‌ر راوه‌دوونانی پاشماوه‌ی شیعه‌گه‌ری رافیزی له‌شام و میسر .. تد.
- ۱۵- له‌و هۆکارانه‌ش که یارمه‌تی ئه‌یوبیه‌کانی دا له‌بزووتنه‌وه‌ی بوژاندنه‌وه‌ی مه‌زه‌بی سوونیدا ره‌گ دانه‌کووتانی مه‌زه‌بی ئیسماعیلی له‌ناو گه‌لی میسردا، هه‌روه‌ها هه‌ستانی خۆپێدنگه‌ سوونیه‌کان به‌هاندانی ئوممه‌ت بۆ ده‌ست گرتن و پابه‌ند بوون به‌قورئان و سووننه‌ته‌وه‌و ئاگادارکردنه‌وه‌یان له‌بیدعه‌و بیدعه‌کاری، هه‌روه‌ها میسر بوو به‌ناوچه‌یه‌ک بۆ کێشکردنی زانایانی ئه‌هلی سووننه‌ به‌هه‌موو مه‌زه‌به‌کانیانه‌وه‌، به‌م جو‌رده‌ش رۆلێکی به‌رچاویان هه‌بوو له‌گه‌پرانه‌وه‌ی میسر بۆ سووننه‌ت، ئه‌مه‌ش له‌ریی وانه‌وتنه‌وه‌ له‌و خۆپێدنگایانه‌ی که دامه‌زرێنران یاخود له‌ریگه‌ی ئامۆژگاری یان دانانی ئه‌و کتێبانه‌ی که پشتیوانی له‌سووننه‌ت ده‌کات.

۱۶- زۆرىنەى ئەو زاناينەى لە گەل ئەيويبەكاندا لە جيهادا بە شدار بوون لە ئاستى بەرپرسياريتيدا بوون لە پرووى زانست و دیندارى و پەروەشتەو ەروەك زۆرىنەيان بە شداريان ەبوو لە ژيانى سياسى و كۆمەلايەتيدا، وەك القاضى الفاضل و عيمادى ئەسفەهانى و بەھادينى كوپى و شەدادو شرف الدين أبى عصرون والعزّ كوپى عبدالسلام، تەنانەت ەندىكيان بە شدارى كارىگەريان ەبوو لە بەرەكانى جەنگو جيهادا وەك زانا عيساى ەكارى و زۆرىنەشيان ئازايەتى بويىرى زۆريان دەنواند لە رووبەروو بوونەو ەى فەرمانپەرەواكان و ئامۆژگارى كردنياندا، بەم پيئەش نمونەيەكى جوان بوون بۆ خەلكى بەگشتى، ليرەشەو ە كارىگەرى بەهيزو باشيان لەسەريان ەبوو.

۱۷- دەولەتى ئەيويى لەسەردەمى سەلاخەديندا لەبارودخىكى خۆشگوزەرانانەو فراوانى رۆزیدا دەژيا، چونكە داھاتى زۆرو سەرچاوەكانى رۆزى جۆراو جۆر بوون، دەولەتیش گرنكى دەدا بەكشتوكال و بازرگانى و پيشەسازىيەكان و لابردنى باج و رازيبوون بەداھاتە شەرعىەكان.

۱۸- سەلاخەدين گرنكى دەدا بەنەخۆشخانەكان و چەند نەخۆشخانەيەكى دروست كرد كەبەناو بانگترينيان نەخۆشخانەى ناصرى قاھرەو بيمارستانى ئيسكەندەريەو خانەقا سەلاخى لەقودس و... تە، ەروەھا بايەخى دەدا بەبنياتنانى نەخۆشخانە بۆ سۆفiehەكان بۆ پەروەردەو فيرکردن و خواپەرستى و زۆرباش بوو لەگەل سۆفiehەكانداو ئەوانيش ھاوكارى بوون لەبزوتنەو ەى بوژاندنەو ەى مەزھەبى سوننيداو ئاويتتە بوون لەپروژەى جيهادا دژ بەخاچپەرستەكان.

۱۹- ژيانى كۆمەلايەتى لەسەردەمى سەلاخەديندا مۆركى جەدى بوون و جيهادو رووبەرپوونەو ەى فەرەنج و لەناوبردنى دوزمنى پيۆەديار بوو، ەروەھا ژيانى تايبەتى خۆشى زۆر دور بوو لەخۆشگوزەرانى و خۆھەلكيشان و زيادەپۆيى.

۲۰- دەرکەوتنى دەولەتى ئەيويى كارىگەرى زۆرى ەبوو لەبەديپنەنى گۆرانكارى نيدارى سەرەكى، كەپيچەوانەى دەزگای نيدارى فاطمى يەكان بوو، چونكە ھاتنى ئەيويبەكان لەرۆژھەلاتى ئيسلامىيەو ە گيانىكى نوپى كرد بەر نيدارەدا كەسەرچاوەكەى سيستمى سلجوقى و زەنكى و ەباسىيەكان بوو.

۲۱- قراقوش يەكك بوو لەبەھيزترين و ئازاترين سەركردەكان، سياسەتيشى لەقاھيرەدا زۆر دانايانەو يەكلاكەرەو ە بوو بۆ لەناو بردنى فاتمىيەكان و تەنگ پيئەلچينيان، بۆيە ھيچ چاريكيان نەبوو جگە لەدژايەتى كردنى لەرپى پروپاگەندەو شيواندننى ناوبانگى و كتيبيكيان

داناو ناویان نا (الفاشوش فی احکام قراقوش) ئه مه ئه و قسه یه یه که خه لکانی هاو چرخ دویاره ی ده که نه وه بی ئه وه ی سه رچاوه که ی بزائن.

۲۲- سه لآحه دین دهستی کرد به توکمه کردنی شارو شوروا قه لاکان و ریخستنی سوپا بۆ بهر په رچدانه وه ی ئه و هیزشانه ی که ده کرانه سه ری له هه مان کاتیشدا بایه خی ده دا به بنیاتنای هیزی ده ریایی چونکه ده یزانی که به هیزی فره نجه کان له ده ریوا و لاو یزبان له وشکانیدایه، پئیوسته که شتیگه لیکی سه ربازی هه بیئت بۆ یه رگرتن له و کاروانه ده ریایه فره نجیانه ی که کومه کی میرنشینه خاچه رسته کانیان ده کرد له که ناری شامدا به هیئانی ئازووقه و چه ک و جه نگاوه ر بۆیان له کاتی زیادبوونی فشاردا بۆ سه ریان.

۲۳- ئه و هه ولانه ی که سه لآحه دین پئی هه ستا بۆ یه کخستنی به ره ی ئیسلامی ۱۲ سالی خایاند، که تیایدا خه باتیکی بیوچانی کردو پاشان بووه به گه وره ی میسرو شامو موسل و ناوچه کانی تری موسولمانان، هه روه ها سه لآحه دین ئه م کاره ی هه ندی جار به شیوازه دیلو ماسی و هه ندی جاری دیکه شه به هه ره شه و تو قانندن و جارانیکی تریش له پئی کرده ی سه ربازی سنورداره وه به ده ست هیئا.

۲۴- زانای پایه به رز القاضی الفاضل کاریگه ری زۆری هه بوو له ده وه لته ی سه لآحه دینداو به رده وام سه لآحه دین راویژی پیده کردو هیچ کاریکی به بین ئه و نه نجام نه ده دا هیچ شتیکیشی لیته ده شارده وه، چونکه ئه و سیاسیه کی لیها توو و ئیدارییه کی ده رکه وتوو و بیراریکی بالا ده ست و زانایه کی زیره ک و ئه دیبیککی ره وان بیژ بوو به قه له مه به برشته که ی خزمه تی به ئیسلام و موسولمانان ده کرد.

۲۵- سه رکه وتنی سه لآحه دین له جه نگی حطیندا سه رکه وتنیکی میژوویی بوو هۆکاری ئه و سه رکه وتنه ش بریتی بوو له جیبه جیکردنی سوننه تی ده سستگرتن به هۆکاره کانه وه ره چاوکردنی سوننه تی پله به ندی له ململانیدا، دوربینی و لیزانی سیاسی و دلسۆزی زۆری بۆ په روه ردگارو سوربوونی له سه ر جیبه جیگکردنی شه ریعه تی ئیسلامی له ده وه له ته که یدا که به ره مه که ی بریتی بوو له: جینشینی (ئیستخلاف) و هیمنی و ئاسایش و سه ره به رزی و سه رکه وتنو ئازاد سازی.

۲۶- نه وه ی سه لآحه دین له خۆرا په یدا نه بوو بوو، به لکو به ره مه ی چه ند هه ولکی زانستی و په روه رده یی بوو له سه ر پیبازی ئه هلی سوننه ت و جه ماعت، ئه م نه وه یه ش که په روه ردگار خه لاتی سه رکه وتنی پیبه خشی له حطیندا زۆرک له سیفه ته کانی تائفه ی مه نصوری تیدا بوو

که گرنگترینیان: ئه وه یه که له سه ره حه قن و فرمانی په روه ردگار جیبه جیده که ن و له پینا ویدا تیده کۆشن.... تد.

۲۷- هه روه ها سه لاهه دین هه میشه هاوپی و هاوده می زانایان بوو، له کاروباری جهنگدا راویژی پیده کردن، له بواری کارگێریدا گوئی بۆ ئامۆژگاریه کانیان ده گرتو دهینرخاند، هه ربویه له لایه ن زانایانه وه پشتگیری ته واوی لیده کرا.

۲۸- سه لاهه دین توانی له پووی هه والگریه وه ریزی خاچه رستان بیه زینیت و دزه بکاته نیوانیانه وه، ئه مه ش به هۆی ئه و ده زگا نهینیه به هیزه وه که بۆ کۆکردنه وه ی زانیاری دایمه زراند بوو.

۲۹- جهنگی حطین مزگیننی له ناو بردنی گه وره ترین شالوی ئیستعماری بوو که جیهانی ئیسلامی له سه ده کانی ناو پاستدا به خۆیه وه بینیبوو، هه روه ها دانانی سنوریک بوو بۆ پاشه کشه کردنی هه لکشانی خاچه رستان به ئاراسته ی رۆژه لاتی ئیسلامی و سه ره تای کۆتایه پینان بوو به بوونی خاچه رستی.

۳۰- ئه م جه م گرنگی هۆشیاری ته واوی به پیتووستی سو ده رگرتن له پینگه ی جوگرافی رۆژه لاتی ئیسلامی ئاشکرا کرد، له گه لّ سو ده وه رگرتن له تاییه تمه ندیه کانی، وه ک هۆکارێکی کاریگه ر له هۆکاره کانی هیزی زاتی (خودی)، له ئاماژه کانی ئه م جه نگه ش ده رکه وتنی گرنگی میسر وه ک بنکه یه کی مرۆیی مادی پرپایه خ بۆ پیکه وه به ستنی جیهانی ئیسلامی له رۆژه لاتی نزیکدا، هه روه ها گرنگی فه له ستن ده رکه وت وه ک پر دیک یا خود پر ره ویک که ولاتی شام و میسر پیکه وه ده به ستیت.

۳۱- سه رکه وتنه کانی سه لاهه دین له خۆرا نه بوون و ئه و سه رکه وتنه سه ربازیا نه ش که به ده سستی هینان به بی پیشه کی سیاسی و پیکه ستن و کارگێری چاکسازی زیاتر له سه ده یه ک نه بوو، له م هه ولانه شدا زانیانی خواویست و سیاسیه کان و فه رمانده ی سه ربازیه کان و شاعیران و په روه رشیاران و.... هتد به شداریان کرد.

۳۲- تاکه رینگه یه ک بۆ رزگار کردنی زهویه داگیرکراوه کان بریتیه له رینگه ی جیهاد و تیکۆشان له پینا و خوادا که کرۆکی ئاسایش له نه ته وه که مانداد و چله و پۆیه ی ئاینه که مانه و ده رگایه کیشه له ده رگا کانی به هه شت و ده ربازبوونه له کۆت و به ندی زهوی ته ممه لئ و پالدا نه وه، ئه م ئوممه ته ش نه یه توانیوه بوون و پرۆزییه کانی خۆی بپارێزیت ته نها به هۆی په رستشی جیهادکردن له پینا و خوادا نه بیت، ئه وه په رستشه ی که نوره دین و سه لاهه دین

پیی ههستان و یه کیک بوو له هۆکاره کانی به رپه رچدانه وهی هیزشی خاچه رستی و نازادکردنی بیت المقدس.

۳۳- میژوونوسان شالووی سییه می خاچه رستی به یه کیک له شالاوو شکستخواردوووه کان داده نین له میژووی شالاوو کانی خاچه رستیدا، چونکه نه نجامیکی نه وتۆی نه بوو که له ناست نه و ههول و تیکۆشانه زۆره دا بید که بۆی درا، نه مه سه رباری شکسته پینانی له به ده سه ته پینانی نه و نامانجه ی له پیناویدا هاتبوو که نه ویشش بریتیبوو له گێرانه وهی بیت المقدس و سه ندنه وهی له موسولمانان.

۳۴- نه مه شالاوو به وه ناسرابوو که لیکگه یشتنی باش تیایدا روویدا له گه ل موسولمانه کاندان ههردوو لا په یوه ندی به هیزیان هه بوو، نه مه ش بووه هۆی مؤرکردنی ریککه وتنی ره مله و ناردنی میوه و به فر بۆ ریتشارد شیردل له کاتی نه خو شیه که یداو چوونی پزیشکه که ی سه لاهه دین بۆ چاره سه رکردنی، له و شوینه وارانesh که نه مه تیکه لاییه له ژیا نی فره نجه کاندان به جیی هیشت:

أ- زانست و زانیاری زۆریان له موسولمانه کانه وه گواسته وه و توانیان له سه ر نه مه زانسته کتیبی نوئ دابنیت که نو یگه ری و داهینانی زۆری پیوه دیاربوو و چه ندین یاساییان دانا بۆ نه و زانستانه .

ب- زۆر پیشه سازی و هونه ریان له موسولمانه کانه وه گواسته وه و وه ک پیشه سازی رستن و چین و کازاکان و شوشه ، نه مه جگه له گواسته وه ی هونه ری بیناسازی، نه مه گواسته وه یه ش کاریگه ری زۆر قولی هه بوو له ژیا نی نه وروپادا له رووی پیشه سازی و بازرگانی و هونه ریه وه ، گۆستاف لۆبۆن ده لئ: کاریگه ری جه نکه خاچه رسته ی کان له سه ر پیشه سازی و هونه ر له وه که متر نه بوو.... پاشان ده لئ: له موسولمانه کانه وه نه وروپا پیشه سازی چین و ئاوریشم و بۆیاخکردن و جوانکاری و هرگرت.... هه روه ها زۆری نه خایاند هونه ری بیناسازی له نه وروپادا به ته وای گۆرپانکاری به سه ردا هات.

ج- شارستانی رۆژئاوا به هۆی کاریگه ربوونیه وه به شارستانی ئیسلامی گه شه ی کرد، نه گه ر جه نکه کانی خاچه رستیش نه بوایه نه وه گه شه کردنی نه و شارستانی به ماوه یه ک دواده که وت که ته نها خوی خۆی ده یزانی. رۆژه لاتناسه به ویزدانه کانیش دانیان به م راستیا نه دا ناوه پیش نه وه ی میژوونوسه موسولمانه کان باسی لئوه بکه ن.

۳۵- خەلکی نۆز کاریگەر بوون بە کۆچی دوایی سەلاحەدین تەنانەت میژوونوسە ئەوروپییەکانیش رەحمەتیان بۆ ناردوووە و ستایشی دادگەری و ھیزو لیبوردەبیان کردوووە بەگەرەترین کەسایەتیان داناوە کە سەردەمی جەنگەکانی خاچپەرستی بەخۆیەو بینیوو، بەلام بەرای من گەرەترین کەسایەتی نۆرەدینمەحمود بوو.

۳۶- خۆشویستن و تامەزۆویی بۆ جیھاد دلی سەلاحەدین بەتەواوی داگیر کردبوو، بەجۆرێک کە ھەمیشە باسی لەسەر زاری بوو و تێپروانیی بۆ کەرەستەکانی بوو گرنگی بەپیاوانی دەداو ئەو کەسانەى خۆش دەویست کە باسیان دەکردو خەلکیان بۆ ھان دەدا، بەھۆی خۆشەویستی جیھاد و تیکۆشان لەپێناو خواشدا مال و منال زیندو نیشتمانی بەجێھێشت و لەدونیادا بەدانیشتن لەژێر خێو تیکدا رازی بوو کە پەشەبا بەراست و چەپدا یاری پێدەکرد.

۳۷- کۆچی دوایی سەلاحەدین زیانیکی گەرە بوو بۆ بەرەى ئیسلامی یەگرتوو، چونکە ئەم مردنە زەنگی ئاگادارکردنەو بوو لەبەرپابوونی ناکۆکی لە نێوان کورانی بنەمالەى زەنکیدا.

۳۸- ئەم کارە خاکی و بچووکەکەى نێمە شیاوی ھەلەو کەم و کورتیە و پێویستی بەرئینمونی ھەیە، چونکە ئەمە تەنھا ھەولێکی راستەقینەى کەمەبەست لێى زانیی ھۆکارەکانی ھەستانەووە، تیکەیشتن لەو بەرگگریکاریەى کە ئەیویەکان پێى ھەستان، لەنێوان من و رەخنەگریشدا ئەم دێرەى شاعیر ھەیە:

إن تجد عیبا فسد الخلالا   جلّ من لا عیب فیہ و علا

واتە ئەگەر کەموکورتیەکت ببینی ئەوە ببپۆشە، چونکە تەنھا پەرەردگار بێ کەموکورتییە.

ھەرۆھا داوا لەخوای بالا دەست و مەزن خاوەنى عەرشی پەرۆز دەکەم کە ئەم ھەولەمان لیوەرگریست و بەباشی بۆمان پەسەند بکات و بەرەکەتى بەسەردا بپێژێت و لەریزی کردەووە و چاکەکانماندا تۆماری بکات و ئەو بڕایانەشم کە یارمەتیان داوم لەپاداشت بێ بەش نەکات، ھەرۆھا ئەم کتیبە بەفەرمايشی پەرەردگار کوتایى پێدیتیم کە دەفەر مویت: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ۱۰).

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت استغفرک وأتوب اليك وآخر دعوانا أن
الحمد لله رب العالمين".

علی محمد محمد الصلابی

"خوا نه خوئی و دایک و باوکی و موسولمانان خوش بیټا"

نووسەر له چه‌ند دیریکدا :

عەلی محەمەد محەمەد الصّلاّبی :

- لەشاری بنغازی لەولاتی لیبیا لەسالی (۱۳۸۳ک/ ۱۹۶۳ن) دا لەدایک بووه.
- پەلە (الأجازة العالیة) لیسانسێ له کۆلیژی الدعوة وأصول الدینی زانکۆی شارێ مه‌دینه‌ی پیروز به‌پەلە‌ی نایابی وه‌رگرتوو، یه‌که‌می ئەو کۆلیژە بووه لەسالی (۱۴۱۳ک- ۱۴۱۴ک/ ۱۹۹۲ز- ۱۹۹۳ن) دا.
- پەلە ماستەری له‌زانکۆی أم درمانی نیسلامی (کۆلیژی الأصول) به‌شی (التفسیر وعلوم القرآن) به‌ده‌ست هێناوه، تیزی دکتورا که‌شی له‌سه‌ر (فقه التمكنين في القرآن الكريم) بووه.
- له‌و کتیبو به‌ره‌مانه‌ی که‌ نووسەر به‌چاپی گه‌یاندوون:

- ۱- السيرة النبوية: عرض وقائع وتحليل أحداث.
- ۲- سيرة الخليفة الأول أبو بكر الصديق (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۳- سيرة أمير المؤمنين عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۴- سيرة أمير المؤمنين عثمان بن عفان (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۵- سيرة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۶- سيرة أمير المؤمنين الحسن بن علي بن أبي طالب (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۷- الدولة العثمانية: عوامل النهوض والسقوط.
- ۸- فقه النصر والتمكين في القرآن الكريم.
- ۹- تاريخ الحركة السنوسية في إفريقيا.
- ۱۰- تاريخ دولتي المرابطين والموحدين في الشمال الإفريقي.
- ۱۱- عقيدة المسلمين في صفات رب العالمين.
- ۱۲- الوسطية في القرآن الكريم.
- ۱۳- الدولة الأموية، عوامل الأزدهار وتداعيات الأنهيار.
- ۱۴- معاوية بن أبي سفيان، شخصيته وعصره- الدولة السفينانية.
- ۱۵- عمر بن عبدالعزيز، شخصيته وعصره.
- ۱۶- دولة السلاجقة.
- ۱۷- الشيخ عبدالقادر الجيلاني.
- ۱۸- الإمام الغزالي.

- ١٩- نورالدين زنكي.
٢٠- عمادالدين زنكي.
٢١- فكر الواج والشيعه فى ميزان أهل السنة والجماعة.
٢٢- حقيقة الخلاف بين الصحابة.
٢٣- عصر الدولة الزنكية.

به رنگی دهره وه:

سه لآحه دینی نه یویی

د. الصلابی نوسه ریکی نوییه مؤمیکی تر داده گیرسینتیت بۆ ئه و فرههنگه میژووویییه ی که له ههولی بهرهمهینانیدا بن ئه مهش دریزه پیده ری ئه و کتیبانه یه که لیکۆلینه وه له مه رچه نکه کانی خاچپه رستی ده کهن. له م کتیبه دا د. صلابی باس له مملانی نیوان پرۆژه کان ده کات پرۆژه ی خاچپه رستی و پرۆژه ی نیسلامی، به کورتیش ئاماژه به و شالآوه خاچپه رستیانه ده کات که له پیش دامه زاندنی ده له تی نه ییو بییدا روویانداوه، ههروه نا ئاماژه به باری رهوشتی سه لآحه دین و خو په وشته کانی و رۆچوونی له بنیاتنانی خویندگه و پله و پایه ی زاناین و مامۆستایانی ئاینی لای، پاشان نوسه ر به شیکی ته وای تایبته کردووه به جهنگی حطین و ئازادکردنی بیت المقدس و هۆکاره کانی سه رکه وتن له و جهنگه یه کلاکه ره وه یه دا پاشان شالآوی سییه می خاچپه رستی و کاردانه وه ی رۆژئاوا - نه وروپا - به رامبه ر به ئازادکردنی بیت المقدس و خو ئاماده کردنی هه مه لایه نه بۆی، له کۆتایدا ئاماژه به کۆچی دوا یی سه لآحه دین و کاریگه ری له سه ر خه لک و ستایش کردنی دادگه ری به هیزی و لیبورده یی له لایه ن میژوو نووسه نه وروپیه کانه وه که به مه زنترین که سایه تیان داناوه له میژووی جهنگه کانی خاچپه رستیدا ژیا نی ئه م سه رکرده مه زنه ش به رده وام وره و هیمه مه تی سه لآحیا نه ده به خشی به نه وه کانی موسولمانان و جوانی و پر سه ره وه ریه کانی سه رده مانی پابردو ده گێرپه ته وه بۆ ژیا ن.

أهم المصادر والمراجع

- ١- اتعاظ الحنفا بأخبار الأئمة الفاطميين الخلفاء، تقي الدين أحمد بن علي المقرئزي دار الفكر العربي، ١٣٦٧هـ - ١٩٤٨م.
- ٢- أثر الشرق الإسلامي في الفكر الأوروبي خلال الحروب الصليبية، د. عبدالله بن عبدالرحمن الربيعي، الرياض، ١٤١٥ هـ.
- ٣- أسامة بن منقذ، و الجديد من آثار و أشعاره، محمد عدنان قيطاز، وزارة الثقافة في الجمهورية السورية، ١٩٩٨م.
- ٤- أسباب الضعف في الأمة الإسلامية د.محمد السيد الوكيل، دار المجتمع، السعودية، الطبعة الأولى.
- ٥- أصول الشيعة الإمامية، ناصر عبدالله بن علي القفاري، دار الرضا للنشر و التوزيع، الجزيرة بمصر، الطبعة الثالثة ١٤١٨ هـ - ١٩٩٨م.
- ٦- أعلام الإسكندرية في العصر الإسلامي د.جمال الدين الشيال، مكتبة الثقافة الدينية، الطبعة الأولى ١٩٩٧م.
- ٧- أعلام الإسكندرية في العصر الإسلامي د.جمال الدين الشيال، مكتبة الثقافة الدينية، الطبعة الأولى، ١٣١٠ هـ - ٢٠٠١م.
- ٨- أعمال الفرنجة ترجمة حسن حبشي.
- ٩- الأدب العربي من الانحدار إلى الازدهار، جودت الركابي، دار الفكر المعاصر بيروت دار الفكر دمشق، الطبعة الثانية ٢٢٠١م.
- ١٠- الاستخبارات العسكرية في الإسلام، عبدالله علي السلامة مناصرة، مؤسسة الرسالة، بيروت، لبنان، الطبعة الثانية، ١٤١٣ هـ - ١٩٩١م.
- ١١- الإسلام و حركة التأريخ، أنور الجندي.
- ١٢- الاعتبار لابن منقذ، حرره فيليب حتي، مكتبة الثقافة الدينية القاهرة.
- ١٣- الإعداد المعنوي و المدي للمعركة في ضوء القرآن و السنة، د.فيصل بن جعفر بن عبدالله بالي، مكتبة التوبة السعودية، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩م.
- ١٤- الإمارات الأرتقية في الشام و الجزيرة، عماد الدين خليل.
- ١٥- الإمام الغزالي بين مادحية و ناقدية، د. يوسف القرضاوي، الطبعة الثالثة، ١٤١٣ هـ - ١٩٩٢م.
- ١٦- البداية و النهاية، للحفاظ عماد الدين أبي فداء إسماعيل بن كثير القرشي، دار هجر. الطبعة الأولى ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨م.

- ١٧- البطولة و الفداء عند الصوفية دراسة تاريخية، أسعد الخطيب، مطبعة الشام، الطبعة الثانية.
- ١٨- البيان المغرب في أخبار الأندلس و المغرب، تأليف ابن عذارى الماكشي، تحقيق ليفر بروفنسال.
- ١٩- التاريخ الإسلامي و الحضارة الإسلامية، د. أحمد شلبي.
- ٢٠- التأريخ الباهر في الدولة الأتابكية بالموصل، تحقيق عبدالقادر طيمات، القاهرة ١٩٦٢م للمؤرخ ابنت الأثير.
- ٢١- التأريخ الحربي المصري في عهد صلاح الدين، نظير حسان سعداوي، مكتبة النهضة المصرية القاهرة ١٩٥٧م.
- ٢٢- التاريخ السياسي و الفكري للمذهب السني في المشرف الإسلامي من الرق الخامس الهجري حتى سقوط بغداد، د. عبدالمجيد أبو الفتوح بدوي، الطبعة الثانية ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨م.
- ٢٣- التعريف بالمؤرخين في عهد المغول و التركمان، عباس العزاوي، طبع ببغداد ١٣٧٦ هـ - ١٩٥٧م.
- ٢٤- الثبات على دين الله و أثره في حياة المسلم في ضوء الكتاب و السنة، د. الأمين الصادق الأمين، دار ابن الجوزي، الطبعة الأولى، ٢٠٠٤م.
- ٢٥- الجهاد الإسلامي ضد الصليبيين في العصر الأيوبي، د. فايد حامد محمد عاشور، دار الاعتصام، الطبعة الأولى.
- ٢٦- الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الإسلامي، مسفر بن سالم بن عريج الغامدي، دار المطبوعات الحديثة، الطبعة الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦م.
- ٢٧- الجهاد و النجد، محمد حامد الناصر، مكتبة الكونتر، الرياض، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨م.
- ٢٨- الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، د. محسن محمد حسين مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦م.
- ٢٩- الحافظ أبو طاهر السلفي، د. حسن عبدالحميد صالح، المكتب الإسلامي، الطبعة الأولى، ١٩٧٧م.
- ٣٠- الحرب الصليبية حسن حبشي، طبعة القاهرة، ١٩٥٨م.
- ٣١- الحركة الصليبية، سعيد عاشور، الطبعة الرابعة ١٩٨٦، مكتبة الأنجلو المصرية.
- ٣٢- الحروب الصليبية، العلاقات بين الشرق و الغرب محمد مؤنس، الطبعة الأولى ١٩٩٩/٢٠٠٠، عين للدراسات و البحوث الإنسانية و الاجتماعية، مصر.

- ٣٣- الحروب الصليبية، المقدمات السياسية، د. عليه الجنزوري، الهيئة العامة المصرية للكتاب.
- ٣٤- الحروب الصليبية في شمال أفريقية و أثرها الحضاري، د. ممدوح حسين، دار عمار، طبعة ١٩٨٩م.
- ٣٥- الحروب الصليبية، مواقف وتحديات، سهيلة الحسيني، دار التوزيع والنشر الإسلامية القاهرة، الطبعة الأولى، ١٢٤٣هـ - ٢٠٠٣م.
- ٣٦- الحروب الصليبية و الأسرة الزنكية، شاكراً أحمد أبو زيد.
- ٣٧- الحروب الصليبية، أرنت باركر، نقله إلى اللغة العربية د. السيد الباز العريني، دار النهضة العربية، بيروت.
- ٣٨- الحروب المقدسة، الحملات الصليبية و أثرها على العالم اليوم، كارين أرمسترونغ.
- ٣٩- الخطط، للمقريزي.
- ٤٠- الخليفة الأيديولوجية للحروب الصليبية، د. قاسم عبدالله، طبعة القاهرة ١٩٨٧م.
- ٤١- الدبلوماسية الإسلامية، عبدالرحمن محمد عبدالرحمن، دار اليقين، مصر المنصورة، رسالة دكتوراه جامعة الأزهر الشريف.
- ٤٢- الدولة الأيوبية، سمير فراج بن الشاطيء، مركز للنشر و الإعلام، القاهرة، طبعة أولى ٢٠٠٥م.
- ٤٣- الدولة العثمانية عوامل النهوض و أسباب، د. علي محمد الصلابي، دار المعرفة، بيروت، لبنان.
- ٤٤- الدولة الفاطمية العبيدية، الصلابي، مؤسسة اقرأ.
- ٤٥- الشرق الأدنى في العصور الوسطى الأيوبيون، د. السيد الباز العريني، دار النهضة العربية.
- ٤٦- الشرق الأوسط و الحروب الصليبية، السيد الباز العريني، طبعة القاهرة، ١٣١٧هـ.
- ٤٧- الصراع الإسلامي - الفرنجي على فلسطين في القرون الوسطى، هادية دجاني مؤسسة الدراسات الفلسطينية، الطبعة الأولى، ١٩٩٤م.
- ٤٨- الطائفة المنصورة في بيت المقدس و أكناف بيت المقدس، الطبعة الأولى، ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤م.
- ٤٩- الطريق إلى بيت المقدس، د. جمال عبد الهادي، د. وفاء محمد رفعت، دار التوزيع و النشر الإسلامية، طبعة ثان، ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١م.
- ٥٠- العدوان الصليبي على العلم الإسلامي صلاح الدين، نوار.
- ٥١- العرب و الروم الاتين في الحروب الصليبية الأولى، دكتور جوزيف نسيم يوسف، دار النهضة العربية بيرت، طبعة ثالثة، ١٩٨١م.
- ٥٢- العمارة العربية في مصر الإسلامية.

- ٥٣- الغزو الصليبي و العالم الإسلامي، د. علي عيدالحكيم، دار التوزيع و النشر الإسلامية، القاهرة، الطبعة الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م.
- ٥٤- الفتح القسي في الفتح القدسي، تحقيق محمد محمود، الدار القومية للطباعة و النشر، ١٩٦٥ م.
- ٥٥- الفتوح الإسلامية عبر التاريخ، د. عبدالعزيز بن إبراهيم العمري، دار إشبيليا، الطبعة الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م.
- ٥٦- الفرق بين الفرق، تأليف عبد القاهر بن طاهر البغدادي، تحقيق: محمد محيي الدين عبد الحميد، طبعة دار المعرفة بيروت.
- ٥٧- الفنون الإسلامية في العصر الأيوبي، د. عبدالعزيز صلاح الدين سالم، مركز الكتاب للنشر، ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م.
- ٥٨- القاضي الفاضل عبدالرحيم البيساني العسقلاني، هادية دجاني شكيل، مؤسسة الدراسات الفلسطينية، الطبعة الثانية بيروت، ١٩٩٩ م.
- ٥٩- القدس تحت الحكم الصليبي و دور صلاح الدين قي تحريرها، د. شفيق جاسر أحمد محمود، مكتبة الدار بالمدينة، الطبعة الأولى، ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩ م.
- ٦٠- القدس تناديكم أحمد عبد ربه بصبوص، دار البشير، عمان، الطبعة الأولى، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٥ م.
- ٦١- القدس في العهدين الفاطمي و الأيوبي د. وائل عبدالرحيم عبيد، الطبعة الأولى، ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م.
- ٦٢- القوى البحرية و التجارية في البحر المتوسط، أرشبالد لويس.
- ٦٣- الكامل في التاريخ لابن الأثير، دار المعرفة، بيروت - لبنان.
- ٦٤- الكواكب الدرية في السيرة النورية، تقي الدين أحمد بن قاضي شهبه، تحقيق، محمود زايد، طبعة بيروت، ١٩٧١ م.
- ٦٥- المدارس العسرونية في بلاد الشام، د. صادق أحمد داوود جودة، مؤسسة الرسالة، دار عمار، الطبعة الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م.
- ٦٦- المستدرك على الصحيحين في الحديث، للحاكم أبي عبدالله النيسابوري.
- ٦٧- المستشفيات الإسلامية من العصر النبوي إلى العصر العثماني، عبدالله عبدالرزاق مسعود السعيد، دار الفاء عمان - الأردن، الطبعة الأولى، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٧ م.
- ٦٨- المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي، عماد الدين خليل، دار ابن كثير، الطبعة الأولى، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٥ م.

- ٦٩- الملل و النحل، تأليف محمد عبدالكريم الشهرستاني، تحقيق محمد سيد كيلابي، جمع مصطفى البابي الحلبي بمصر، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م.
- ٧٠- الموسوعة اشاملة تأريخ الحروب الصليبية، د. سهيل زكار، دار الفكر، دمشق سوريا، الطبعة الأولى.
- ٧١- النجوم الزاهرة في ملوك مصر و القاهرة المؤسسة المصرية العامة للتأليف و الترجمة، ابن تغري بردي جمال الدين أبو المعاسن يوسف.
- ٧٢- التوادر السلطانية و المعاسن اليوسفية، بهاء الدين بن شداد، تحقيق أحمد أبيبش، دار الأوتل سوريا، الطبعة الأولى، ٢٠٠٣ م.
- ٧٣- الوافي بالوفيات، تأليف صلاح الدين بن أيبك الصفدي - تحقيق: هملوت ريتز - طبع: دار النشر فرانز ستانير (ألمانيا) ١٣٨١ هـ - ١٩٦٢ م.
- ٧٤- الوجير في الشام أرض الأنبياء ومهدج الأصفياء منير عدور، دار الفارابي للمعارف، دمشق، الطبعة الأولى ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م.
- ٧٥- الوحدة الإسلامية بين الأمس و اليوم، إبراهيم النعمة، طبعة ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م، مطبعة الزهراء الحديثة.
- ٧٦- الوحدة الإسلامية بين الأمس و اليوم، إبراهيم النعمة، طبعة ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م مطبعة الزهراء الحديثة.
- ٧٧- الوسيط في تاريخ فلسطين في العصر الإسلامي، فاروق عمر فوزي، د. محسن محمد حسين، دار الشرق.
- ٧٨- إمارة الرها، علية الجنزوري.
- ٧٩- أوروبا في العصور الوسطى، سعيد عبد الفتاح عاشور
- ٨٠- أيعيد التاريخ نفسه، محمد العبدية، الطبعة الثالثة، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م.
- ٨١- بحوث في تأريخ الحضارة الإسلامية، مجموعة البحوث التي أقيمت في ندوة الحضارة الإسلامية في ذكرى الأستاذ الدكتور أحمد فكري عام (١٩٧٦ م)، لناشر مؤسسة شباب الجامعة الإسكندرية.
- ٨٢- بغسة الطلب في تأريخ حلب.
- ٨٣- بيت المقدس أمام أحداث التاريخ، وديع تسلحوق.
- ٨٤- بيت المقدس في أدب الحروب الصليبية، د. عبد الجليل حسين عبد المهدي، دار البشير، الطبعة الثانية ١٤١٥ هـ - ١٩٩٥ م.

- ٨٥- بيت المقدس و المسجد الأقصى دراسة تاريخية مؤثقة محمد حسن شراب دار القلم دمشق، الطبعة الأولى ١٤١٥ هـ - ١٩٩٤ م.
- ٨٦- تاريخ ابن خلدون.
- ٨٧- تاريخ الإسلام، حسن ابراهيم حسن، دار الجيل بيروت، الطبعة الثالثة عشر ١٤١١ هـ - ١٩٩١ م.
- ٨٨- تاريخ الأيوبيين في عصر وبلاد الشام و الجزيرة، محمد سهيل طقوش، دار النفاثس، الطبعة الأولى، لبنان، ١٤٠٠ هـ - ١٩٩٩ م.
- ٨٩- تاريخ الحروب الصليبية، ترجمة د. السيد الباز العريني، الطبعة الثالثة ١٤١٣ هـ - ١٩٩٣ م.
- ٩٠- تاريخ الحروب الصليبية، سعيد عبدالله البيشاوي محمد مؤنس عوض، منشورات بيت المقدس، طبعة عام (٢٠٠٤م)
- ٩١- تاريخ الزنكيين في الموصل وبلاد الشام، د. محمد سهيل طقوش، دار النفاثس، بيروت، لبنان الطبعة الأولى ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م.
- ٩٢- تاريخ الشعوب الإسلامية، كارل بروكلمان، دار العلم للملايين، بيروت، لبنان، طبعة ١٤ عام ٢٠٠٠ م.
- ٩٣- تاريخ الفاطميين، محمد سهيل طقوش، دار النفاثس الطبعة الأولى.
- ٩٤- تاريخ الفتح العربي في ليبيا، الطاهر أحمد الزاوي دار التراث العربي، الطبعة االثثة.
- ٩٥- تاريخ القبائل العربية في عصر الدولتين الأيوبية و المملوكية، د. محمود السيد. مؤسسة شباب الجامعة طبعة، عام ١٩٩٨ م.
- ٩٦- تاريخ الوطن العربي و الغزو الصليبي، خاشع المعاضيدي، سوادي عبد محمد، دريد عبد القادر نوري، الطبعة الثانية، ١٩٨٦ م.
- ٩٧- تاريخ اليمن الإسلامي د. محمد عبده السروري، مكتبة خالد بن الوليد، صنعاء، الطبعة الثانية، ٢٠٠٣ م.
- ٩٨- تاريخ دولتي المرابطين و الموحدين، د. علي الصلابي، دار المعرفة، بيروت، لبنان.
- ٩٩- تاريخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى، محمد سهيل طقوش، دار النفاثس، الطبعة الأولى، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢ م.
- ١٠٠- تاريخ مصر الإسلامية زمن سلاطين بني أيوب، د. أحمد فؤاد سيد، مكتبة مديبولي، طبعة ٢٠٠٢ م.
- ١٠١- فقه النصر و التمكين، علي محمد الصلابي، دار المعرفة بيروت، طبعة الأولى، ٨١١ هـ - ٢٠٠٢ م.

- ١٠٢- ترتيب المدارك و تقريب المسالك لمعرفة أعلام مذهب مالك، تأليف القاضي عياض، تحقيق د. أحمد بكير محمود، طبع مكتبة الحياة، بيروت.
- ١٠٣- تفسير ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل، تحقيق عبدالعزيز غنيم، و محمد أحمد عاشور و محمد إبراهيم مطبعة الشعب، القاهرة، مصر.
- ١٠٤- تفسير الجلالين، جلال الدين السيوطي و المحلي.
- ١٠٥- تنظيم صفة الطب خلال عصور الحضارة العربية الإسلامية، د. جميل عبد المجيد عطية، مكتبة العبيكان، الطبعة الأولى، ٢٠٠٢م.
- ١٠٦- جهاد الأيوبيين و الماليك ضد الصليبيين و المغول، د. فرست مرعي، صنعاء ٢٠٠٣م الطبعة الثانية المنتدى الجامعي.
- ١٠٧- جهاد المسلمين في الحروب التليبية. د. فايد عاشور: مؤسسة الرسالة، الطبعة الثالثة ١٤٠٥م.
- ١٠٨- جهود علماء المغرب غي الدفاع عن عقيدة أهل السنة، د. إبراهيم التعامي، مؤسسة الرسالة ناشرون، الطبعة الأولى ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥م. لبنان، سوريا.
- ١٠٩- حاضرة العرب، ترجمة عادل زعيتر.
- ١١٠- حروب القدس في التاريخ الإسلامي و العربي، اللواء الركن، د. ياسين سويد، دار الملتقى للطباعة و النشر، طبعة عام (١٩٩٧) بيروت، لبنان.
- ١١١- حطين بين أخبار مؤرخيها و شعر معاصريها، د. محمود إبراهيم، دار البشير عمان، الطبعة الأولى ١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧م.
- ١١٢- حطين وقائع و عبر، عبدالفتاح عاشور.
- ١١٣- حكم قراقوش، الأمير المقتدى عليه بهاء الدين قراقوش، دار البيارق، عمان، سمر عزام الطبعة الأولى ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩م.
- ١١٤- حياة صلاح الدين، محمود شلبي، دار الجيل بيروت، الطبعة الثالثة، ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩م.
- ١١٥- خانقاوات الصوفية في مصر في العصرين الأيوبي و المملوكي، د. عاصم محمد رزق، مكتبة مدبولي القاهرة، الطبعة الأولى ١٤١٧ هـ - ١٩٩٧م.
- ١١٦- دراسات تاريخية د. عمان الدين خليل.
- ١١٧- دراسات في تاريخ الأيوبيين و الماليك د. نعمان محمود جبران د. محمد حسن العمادي، الطبعة الأولى ٢٠٠٠م.
- ١١٨- دراسات في تاريخ الأيوبيين و الماليك، دكتور السيد عبدالعزيز سالم، د. سحر غنيم، مؤسسة شباب الجامعة ١٩٩٢م، الإسكندرية.

- ١١٩- دراسات في تاريخ العلاقات بين الشرق و الغرب، محمد مؤنس عوض.
- ١٢٠- دراسات في تاريخ المغرب الإسلامي، عزالدين عمر أحمد موسى، دار الشروق، الطبعة الأولى، ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣م.
- ١٢١- دراسة وثيقة للتاريخ الإسلامي و مصادرة من عهد بني أمية حت الفتح العثماني لسورية و مصر، محمد ماهر حماده، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ١٤٠٨ هـ - .
- ١٢٢- دروس و تأملات في الحروب الصليبية، لأبي فارس، دار الفرقان، عمان - الأردن.
- ١٢٣- دور الفقهاء و العلماء في الجهاد ضد الصليبيين خلال الحركة الصليبية، د. آسيا سليمان نقلي، مكتبة العبيكان، ٢٠٠٢م.
- ١٢٤- دور المرأة في الاستخبارات الإسلامية، د. سلامة محمد الهرفي البلوي، الطبعة الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤م.
- ١٢٥- دور نورالدين في نهضة الأمة ومقاومة عزو الفرنجة، عبدالقادر أحمد بوصيني رسالة دكتوراه، معهد التاريخ العربي و التراث العلمي للدراسات العليا.
- ١٢٦- دول الإسلام، للذهبي، شمس الدين أبي عبدالله محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي، دار صادر، بيروت، الطبعة الأولى ١٩٩٩م.
- ١٢٧- دولة اسلاجقة للصلاحي، دار المعرفة، الطبعة الأولى، ١٤٢٧ هـ - ٢٠٠٦م.
- ١٢٨- ديوان ابن الخياط.
- ١٢٩- ذيل دمشق، أبو يعلى حمزة ابن القلانسي، تحقيق أميدروز، طبعة، بيروت ١٩٠٨م.
- ١٣٠- رجال الفكر و الدعوة، أبو الحسن الندوي، دار ابن كثير، دمشق، سوريا.
- ١٣١- رياض الفنوس في طبقات علماء القيروان و أفريقية تأليف أبي بكر عبداللجج بن محمد المالكي تحقيق بشير البكوش - طبع: دار الغرب الإسلامي ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣م.
- ١٣٢- زبدة الحلب من تاريخ حلب، كمال الدين أبو القاسم ابن العديم، تحقيق سامي الدهان، طبعة، دمشق ١٩٥٤م.
- ١٣٣- سقوط دولة الموحدين، د. مراجع عقلية الغنای، ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٨م منشورات جامعة قاريوس.
- ١٣٤- سلاجقة إيران و العراق، عبدالمنعم حسين.
- ١٣٥- سنن أبي داود، سليمان بن الأشعث، تحقيق، عزت عبيد الدعاس، حمص، الناشر، محمد السيد.

- ١٣٦- سنن الترمذي الجامع تأليف: محمد عيسى بن سورة الترمذي، تحقيق الشيه أحمد محمد شاكر، مطبعة مصطفى البابي الحلبي - الطبعة الأولى ١٣٥٦ هـ.
- ١٣٧- سنن سعيد بن منصور.
- ١٣٨- سير أعلام النبلاء، شمس الدين محمد أحمد الذهبي مؤسسة الرسالة، الطبعة السابعة ١٩٩٠م.
- ١٣٩- شجرة النور الزنكية في طبقات المالكية: تأليف محمد بن محمد مخلوف، طبع دار الكتاب العربي، بيروت.
- ١٤٠- شذرات الذهب في أخبار من ذهب، ابن العماد الحنبلي، دار الأفاق الجديدة.
- ١٤١- شرف الدين مودود، عبدالغني رمضان.
- ١٤٢- شعر الجهاد الشامي في مواجهة الصليبيين د. فؤاد حسن حسين أبو الهيجاء، دار المناهج للنشر و التوزيع عمان الأردن، الطبعة الأولى ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٤م.
- ١٤٣- شعر الجهاد في الحروب الصليبية في بلاد الشام، د. محمد علي الهرقي، مؤسسة الرسالة، الطبعة الثالثة ١٤٠٠ هـ - ١٩٨٠م.
- ١٤٤- شفاء القلوب في مناقب بني أيوب لأحمد بن إبراهيم الحنبلي، مكتبة الثقافة الدينية، مصر، طبعة عام ١٩٩٦ هـ - ١٤١٥م.
- ١٤٥- صبح الأعشى في صناعة الإنشاء، تحقيق محمد حسين شمس الدين، دار الكتب العلمية، بيروت طبعة ١٩٨٩م.
- ١٤٦- صحيح البخاري لأبي عبدالله محمد بن إسماعيل البخاري، دار الفكر، الطبعة الأولى ١٤١١ هـ - ١٩٩١م.
- ١٤٧- صحيح البخاري لأبي عبدالله محمد بت إسماعيل البخاري، دار الفكر، الطبعة الأولى ١٤١١ هـ - ١٩٩١م.
- ١٤٨- صحيح مسلم، للإمام مسلم بن الحجاج القشيري، تحقيق محمد فؤاد عبد الباقي، طبع دار إحياء الكتب العربية القاهرة، الطبعة الأولى (١٣٧٤ هـ - ١٩٥٥م).
- ١٤٩- صفة الغرباء، سلمان العودة، دار ابن الجوزي، الطبعة الثانية ١٤١٢ هـ - ١٩٩١م المملكة العربية السعودية.
- ١٥٠- صفحات مشرقة من التأريخ الإسلامي، د. علي محمد الصلابي، مؤسسة إقرأ، القاهرة، الطبعة الأولى ١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧م.
- ١٥١- صلاح الدين الأيوبي أبو الحسن علي الحسيني الندوي، دار القلم، دمشق بيروت، الطبعة الثالثة ١٤٠٠ هـ - ١٩٨٠م.

- ١٥٢- صلاح الدين الأيوبي الأتقى في الإسلام، البريشاندور ترجمة هن الفارسية سعيد أبو الحسن، الطبعة الثانية ١٩٩٣م.
- ١٥٣- صلاح الدين الأيوبي بطل الإسلام الصالح، مجموعة من الأخصائيين التربويين، مؤسسة الثقافية، الطبعة الأولى، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨م.
- ١٥٤- صلاح الدين الأيوبي بين العباسيين و الفاطميين و الصليبيين، دار الجديد، طبعة ثانية جديدة، طبعة ٢٠٠٠م.
- ١٥٥- صلاح الدين الأيوبي قاهر العدوان الصليبي، محمد بيومي دار القلم، دمشق.
- ١٥٦- صلاح الدين الأيوبي ورقة عمل الدعوة الإسلامية، دار الإيمان، د. بسام الزرقا.
- ١٥٧- صلاح الدين الأيوبي وسقوط القدس و تحريرها.
- ١٥٨- صلاح الدين الأيوبي، أحمد عبدالجواد، المكتبة العصرية، صيدا - بيروت الطبعة الأولى ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٤م.
- ١٥٩- صلاح الدين الأيوبي، السير هاملتون . آ. ر. جب مكتبة بيسان.
- ١٦٠- صلاح الدين الأيوبي، قدرى قلعي، الطبعة الثالثة ١٩٩٧م، المطبوعات للتوزيع و النشر، بيروت، لبنان.
- ١٦١- صلاح الدين الفارس المجاهد و الملك المفترى عليه، شاكراً مصطفى، دار القلم دمشق.
- ١٦٢- صلاح الدين القائد و عصره، د. مصطفى الحيارى، دار الغرب الإسلامي، الطبعة الأولى ١٤١٥ هـ.
- ١٦٣- صلاح الدين المفتى عليه، شاكراً مصطفى، دار القلم دمشق، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨م.
- ١٦٤- صلاح الدين سقوط القدس و تحريرها، قرءة معاصرة، وليد نويهض، دار ابن حزم لبنان، الطبعة الأولى، ١٤١٧ هـ - ١٩٩٧م.
- ١٦٥- صلاح الدين و الصليبيون استرداد بيت المقدس، عبدالله سعيد محمد الغامدي، در الفضلية، بيروت - لبنان، ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥م.
- ١٦٦- صلاح الدين و الصليبيون تاريخ الدولة الأيوبية، د. أحمد الشامي، الطبعة الأولى، ١٩٩١م مكتبة النهضة العربية، القاهرة.
- ١٦٧- صلاح الدين و تحرير القدس، علية المهدي، الزيدة، الطبعة الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤م وزارة الثقافة الأردنية.
- ١٦٨- صلاح الدين، عبدالله علوان، دار السلام، مصر.

- ١٦٩- طبعة العامة في مصر في العصر الأيوبي، شلبي إبراهيم الجعيدي، الهيئة المصرية للكتاب ٢٠٠٣م.
- ١٧٠- عصر الدولة الزنكية، د. علي محمد الصلابي مؤسسة اقرأ، القاهرة - مصر.
- ١٧١- عماد الدين زنكي، عماد الدين خليل، دار ابن كثير، دمشق - سوريا.
- ١٧٢- عمران القارة و خططها في عهد صلاح الدين الأيوبي، د. عدنان محمد فايز الحارثي، مكتبة زهراء الشرق، القاهرة.
- ١٧٣- عيون الروضتين في أخبار الدولتين، شهاب الدين أبو شامة، حقق البيسومي وزارة إحياء التراث العربي، دمشق ١٩٩١م.
- ١٧٤- فن الصراع الإسلامي الصليبي - السياسة الخارجية للدولة النورية، د. محمد مؤنس أحمد عوض، عين للدراسات و البحوث الطبعة الأولى ١٩٩٨م.
- ١٧٥- في التأريخ الأيوبي و الملوكي د. أحمد مختار العبادي مؤسسة شباب الجامعة.
- ١٧٦- قصة الحضارة: ول ديورانت - ترجمة محمد بدران، طبع لجنة التأليف و الترجمة و النشر ١٩٥٧م.
- ١٧٧- كتاب التوحيد لمحمد عبد الوهاب.
- ١٧٨- كتاب الروضتين في أخبار الدولتين النورية و الصلاحية، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧م.
- ١٧٩- لا طريق غير الجهاد لتحرير المسجد الأقصى و إحباط المؤامرة العالمية على الأمة الإسلامية، د. مجاهد مجاهد الدين بن صلاح الدين، الطبعة الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤م.
- ١٨٠- ليبيا منذ الفتح العربي حتى انتقال الخلافة الفاطمية إلى مصر، د. صالح مصطفى مفتاح المزيني، منشورات جامعة قريونس بنغازي، الطبعة الثالثة، ١٩٩٤م.
- ١٨١- ماهية الحروب الصليبية: الإيديولوجية، الدوافع، النتائج، قاسم عبده قاسم، ذات السلاسل، الكويت، الطبعة الثانية، ١٩٩٣م.
- ١٨٢- مجاهد الدين قايماز نائب إربد الموصل، د. صادق أحمد جودة، مؤسسة الرسالة، ودار عمار، الطبعة الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٥م.
- ١٨٣- محاضرات في الفكر و الدعوة، للندوي، أبي الحسن الندوي، دار ابن كثير، دمشق، الطبعة الأولى، ٢٠٠١م.
- ١٨٤- مختصر صحيح مسلم للمنذري.

- ١٨٥- مختصر كتاب الروضتين في أخبار الدولتين النورية و الصلاحية، اختصار و تعليق د. محمد بن حسن بن عقيل موسى دار الأندلس الخضراء، جدة، الطبعة الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧م.
- ١٨٦- مدرسة الحديث بالقيروان، الحسين بن محمد شواط، الدار العالمية للكتاب الإسلامي، الطبعة الأولى، ١٤١١هـ.
- ١٨٧- مائة الزمان في تأريخ الأعيان، سبط بن الجوزي، حيدر آباد الدكن، ١٩٥١م. مصر في العصور الوسطى من العصر المسيحي حتى الفتح العثماني، محمود محمد الحويري الطبعة ٢٠٠٢م، المكتب المصري لتوزيع المطبوعات.
- ١٨٨- مصر و الشام في عهد الأيوبيين و المماليك، د. سعيد عبدالفتاح عاشور، دار النهضة العربية، بيروت.
- ١٨٩- مظاهر الحضارة الإسلامية في اليمن في العر الإسلامي، د. أسامة أحمد حماد، مركز الإسكندرية للكتاب، الطبعة الأولى، ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤م.
- ١٩٠- مظاهر الحضارة الإسلامية في اليمن في العر الإسلامي، د. أسامة أحمد حماد، مركز الإسكندرية للكتاب، الطبعة الأولى، ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤م.
- ١٩١- معالم الإيمان في معرفة أهل القيروان، تأليف عبدالرحمن بن محمد تأنصاري الدباغ، تحقيق إبراهيم سبوح، طبع مكتبة الخانجي بمصر، الطبعة الثانية.
- ١٩٢- معالم تاريخ الإمبراطورية البيزنطية محمود سعيد عمران.
- ١٩٣- معاهدات الصلح و السلاح بين المسلمين و الفرنج.
- ١٩٤- معجم البلدان، شهاب الدين أبي عبدالله يافت الحموي، بيروت، دار صادر ١٩٧٩م.
- ١٩٥- مفرج الكروب في أخبار بني أيو، جمال الدين محمد بن سالم بن واصل.
- ١٩٦- مقتلون في سبيل اللن، جيمس رستون الابن، نقله إلى العربية رضوان السيد، مكتبة العبيكان، طبعة ٢٠٠٢م.
- ١٩٧- مقومات النصر في ضوء القرآن و السنة، د. أحمد عوض أبو الشباب، المكتبة العصرية صيدا - بيروت الطبعة الأولى، ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩م
- ١٩٨- مملكة بيت المقدس، عمر كمال توفيق.
- ١٩٩- من أجل فلسطين مواقف عبر التاريخ الإسلامي، حسني أدهم جرار، مؤسسة الزيتونة، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨م، دار البشير.

- ٢٠٠ - موسوعة المغرب العربي للغنيمي، عبد الفتاح مقلد الغنيمي، الناشر، مكتبة مدبولي، مكة ١٩٧٩م.
- ٢٠١ - موسوعة تاريخ العرب، العصر الأيوبي عبدالمنعم الهاشمي، دار البحار، بيروت، الطبعة الأولى.
- ٢٠٢ - موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي، جمال محمد سالم خليفة، الجماهيرية الليبية، جامعة الفاتح، ٢٠٠٠م.
- ٢٠٣ - نصوص من أدب عصر الحروب الصليبية عمر الساريس دار المنارة، جدة السعودية، الطبعة الأولى، ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥م.
- ٢٠٤ - نظام الملك، الحسن بن علي بن إسحاق الطوسي، د. عبد الهادي محمد رضا محبوبة الدار المصرية اللبنانية.
- ٢٠٥ - نهر الذهب في تاريخ حلب، كامل بن حسين الغزي، المطبعة النورية.
- ٢٠٦ - نور الدين زنكي في الأدب العربي في عصر الحروب الصليبية، تأليف محمود فايز إبراهيم السرطاوي، دار البشير، عمان - الأردن، الطبعة الأولى، ١٤١١ هـ - ١٩٩٠م.
- ٢٠٧ - نور الدين محمود و الصليبيون، حسن حبشي.
- ٢٠٨ - نور الدين محمود، الرجل و التجربة، عماد الدين خليل، دار القلم ١٤٠٠ هـ - ١٩٨٠.
- ٢٠٩ - نور الدين محمود، حسين مؤنس، الدار السعودية، الطبعة الثالثة ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٧.
- ٢١٠ - هجمات مضادة في التأريخ الإسلامي، د. عماد الدين خليل مكتبة النور، الطبعة الأولى ١٤٠٧ هـ - ١٩٨٦م.
- ٢١١ - هكذا طهر جيل صلاح الدين، د. ماجد عرسان الكيلاني، دار القلم، الإمارات العربية، الطبعة الثالثة ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢م.
- ٢١٢ - هموم داعية، محمد الغزالي، دار القلم.
- ٢١٣ - واقدساه، د. سيد حسين العفاني، مكتبة معاذ بن جبل، دار العفاني، الطبعة الأولى ٢٠٠١ م - ١٤٢١هـ.
- ٢١٤ - وثائق الحروب الصليبية و الغزو المغولي، محمد ماهر حماده الطبعة، بيروت ١٩٨٦م.
- ٢١٥ - وفيات الأعيان و أنباء الزمان، لابن خلكان، أبو العباس شمس الدين أحمد، تحقيق، إحسان عباس، دار صادر، بيروت.

- ۲ بەشی یەكەم: ئەو شالاولە خاچپەرستیانەى كە پێش دروستبونى دەولەتى ئەیبویى پویاندا ۲
- ۲ باسى یەكەم: رەگ و ریشە میژویەكانى جەنگە خاچپەرستىەكان: ۲
- ۲ یەكەم: بیزەنتىەكان: ۲
- ۴ دووم: ئیسپانىەكان: ۴
- ۵ سینیەم: بزوتنەوى خاچپەرستى: ۵
- ۶ چوارەم: بزواتى گەمارۆدانى خاچپەرستى: ۶
- ۷ پینجەم: ئیستعمار: ۷
- ۱۰ باسى دووم: گرنگترین ھۆكارو پائنەرەكانى شالاولەكانى خاچپەرستى ۱۰
- ۱۱ یەكەم: پائنەرى ئاینى: ۱۱
- ۱۵ دووم: پائنەرى رامىارى (سیاسى): ۱۵
- ۱۷ سینیەم: پائنەرى كۆمەلایەتى: ۱۷
- ۱۸ چوارەم: پائنەرى ئابوورى: ۱۸
- ۱۹ پینجەم: گۆرانى ترازوى ھیز لە دەریای ناوەراستدا: ۱۹
- ۲۴ شەشەم: پەنابردنى ئیمپراتۆرى بیزەنتى بۆ پاپا نۆربانى دووم: ۲۴
- ۲۵ ھەوتەم: كەسایەتى پاپا نۆربانى دووم و پرۆژە گشتگیرەكەى بۆ شالاولى خاچپەرستى: ۲۵
- ۳۹ باسى سینیەم: ھەلگیرسانى جەنگى یەكەمى خاچپەرستى ۳۹
- ۴۰ یەكەم: ئیستراتیژیەتى شالاولى خاچپەرستى پاش داگیر كردن: ۴۰
- ۴۴ دووم: بزوتنەوى یەرگرى لەسەردەمى سەنجوقیدا: ۴۴
- ۵۲ سینیەم: رۆلى شاعیران لە بزواتى بەرگریدا: ۵۲
- ۵۵ چوارەم: سەركردەكانى جیھاد لە ناو سەنجوقییەكاندا پێش عىماد الدین زەنگى: ۵۵
- ۱۰۸ پینجەم: گرنگترین كارەكانى عىماد الدین زەنگى ئازادكردنى رەھا بوو: ۱۰۸
- شەشەم: كۆى ئەو رۆلە سیاسى و سەربازىەى عىمادەدین گىراى ئەسەر شائۆى ھۆزۆر ۱۰۸
- ۱۳۲ ئیسلامى: ۱۳۲
- ۱۳۵ ھەوتەم: شالاولى دوومى خاچپەرستەكان: ۱۳۵
- ۱۴۹ باسى چوارەم: تىرۆوانىنى نۆرەدین بۆ مامە ئەكردن ئەگەن دەولەتى ھامىیدا: ۱۴۹
- ۱۴۹ یەكەم: رەگ و ریشەى شیعەى ئیسماعیلى و دەولەتى ھامىى: ۱۴۹

- ۱۷۷ ..... دوووم: هه ئه مه ته سه ربا زييه كاني نوره دين بو سه ر ميسر: .....
- ۱۹۶ ..... سييه م: وه زاره تي سه لاهه دين له ميسرو نه و كارانه ي كه به نه نجامي گه ياند: .....
- چوارهم: به رهنگار بوونه وه ي شالاوي خاچهرستي بيزه نتي هاوبه شو گه ماروي دو مياط
 ۲۰۰ ..... ۵۶۵ ك: .....
- ۲۰۷ ..... پينجه م: هه ئوه شانده وه ي خه لافه تي فاطمي عوبه يدي: .....
- ۲۱۲ ..... شه شه م: له باربردني كوده تايه ك بو گيرانه وه ي دهو له تي فاطمي: .....
- حه وته م: نه و هو كارانه ي كه سه لاهه دين گرتيه به ر بو له ناو بردني مه زه ه ب و سرينه وه ي
 ۲۲۲ ..... ئاسه واري فاطمي يه كان: .....
- ۲۳۵ ..... هه شته م: راستي ساردى نيوان سه لاهه دين و نوره دين: .....
- ۲۴۱ ..... نويه م: وه فاته كردني نوره دين: .....
- ۲۴۵ ..... به شي دوووم: درووست بووني دهو له تي نه يويي .....
- ۲۴۵ ..... باسي يه كه م: خانه واده ي سه لاهه دين و په روه رده بووني .....
- ۲۴۵ ..... يه كه م: ره چه نه كي سه لاهه دين: .....
- ۲۴۶ ..... دوووم: له دا يكبووني سه لاهه دين: .....
- ۲۴۷ ..... سييه م: په روه رده ي سه لاهه دين: .....
- ۲۵۱ ..... چوارهم: كه ي دهو له تي نه يويي دامه زرا؟ .....
- ۲۵۳ ..... باسي دوووم: ره وشت به رزي سه لاهه دين .....
- ۲۵۳ ..... يه كه م: پاريزكاري و په رستشي خواي گه وره: .....
- ۲۵۸ ..... دوووم: دادگه ري: .....
- ۲۶۰ ..... سييه م: نازايه تي: .....
- ۲۶۲ ..... چوارهم: به خشنده يي: .....
- ۲۶۴ ..... پينجه م: گرنگيداني به جيهاد: .....
- ۲۶۶ ..... شه شه م: لييو ده يي: .....
- ۲۶۹ ..... هه وته م: ده ستگرتني به هو كاره كاني پياوه تيه وه: .....
- ۲۷۲ ..... هه شته م: نارامگري و دان به خو داگرتن: .....
- ۲۷۶ ..... نويه م: نه مه كداري: .....
- ۲۷۷ ..... ده يه م: خاكي بوون: .....

- ۲۸۰ ..... باسی سنیهم : بیروباومری دموئهتی نهیوی
- ۲۸۱ ..... یه کهم : گرنگیدانی نهیویبیه کان به دامه زرانندی خویندنگه سونیه کان :
- ۲۸۷ ..... دووم : هه وئی نهیویبیه کان له شام و جهزیره دا :
- ۲۹۰ ..... سنیهم : رهگه زهکانی روشنبیری سوننی له سه رده می نهیوییدا :
- ۳۱۰ ..... چوارم : زیندو کردنه وهی دموئهتی خه لاهه تی عه باسی له لایهن نهیویبیه کانه وه :
- پینجه م : پاراستنی ریگای جه ج و دوو حه رمه پیروزه که له لایهن سوتانه کانی نهیویبیه وه :
- ۳۱۲ .....
- ۳۱۹ ..... شه شه م : رویه رویوونه وهی شیعه گه ری له لایهن نهیویبیه کانه وه له میسرو شام و یه مه ندا :
- حه و ته م : له و هؤکارانه ی که یارمه تی نهیویبیه کانی دا بو زیندو کردنه وهی مه زه به ی سوننه :
- ۳۲۱ .....
- ۳۲۳ ..... هه شته م : رینماییه په رومرده ییه کان له بوچوونه کانی سه لاهه دیندا .....
- ۳۲۶ ..... باسی چوارم : پله و پاییه ی زانایان و شه رعزانان لای سه لاهه دینی نهیوی
- ۳۲۷ ..... یه کهم : القاضي الفاضل :
- ۳۴۷ ..... دووم : الحافظ السلفی :
- ۳۶۱ ..... سنیهم : نه بوو الطاهری کوری عه وهی نه سکه ندمرانی :
- چوارم : عه بدولای کوری نه بی عه سرون :
- ۳۶۵ .....
- ۳۷۴ ..... پینجه م : زانا عیسا ی هه کاری :
- ۳۷۸ ..... شه شه م : زهینه دین عه لی کوری نه جا :
- ۳۸۱ ..... هه و ته م : عیمادی نه سفه هانی :
- ۳۸۳ ..... هه شته م : نه لئه بوشانی :
- ۳۸۶ ..... باسی پینجه م : چاکسازی نابوری و بواره کانی خه رجی .....
- ۳۸۶ ..... یه کهم : گرنگیدانی به کشتوکان و بازارگانی :
- ۳۸۷ ..... دووم : گرنگیدان به پیشه سازی :
- ۳۹۰ ..... سنیهم : نه هیشتنی باج و رازی بوون به داهاته شه رعیه کان :
- ۳۹۲ ..... چوارم : نه خوشخانه کان له سه رده می سه لاهه دیندا : .....
- ۳۹۵ ..... پینجه م : خانه قای سؤفیه کان :
- ۴۰۰ ..... شه شه م : چاکسازی کومه لایه تی :

- ۴۰۲.....: چاکسازی له‌بواری بیناسازیدا :
 ۴۰۵.....: چاکسازی ئیداری :
 ۴۱۳.....: باسی شه‌شەم : سیستمی سه‌ریازییه‌کان له‌سه‌رده‌می سه‌لا‌حه‌دیندا
 ۴۱۳.....: یه‌که‌م : گه‌شه‌کردنی دهره‌به‌گایه‌تی سه‌ریازی له‌سه‌رده‌می سه‌لا‌حه‌دیندا :
 ۴۱۷.....: دووهم : دیوانی سوپای سه‌لا‌حی :
 ۴۱۸.....: سییه‌م : جل‌وبه‌رگی سه‌ریازان :
 ۴۱۸.....: چوارهم : نازوقه :
 ۴۲۰.....: پینجه‌م : خۆناماده‌کردنی سه‌ریازی :
 ۴۲۵.....: شه‌شەم : خۆیه‌خشه‌کان له‌سوپای نه‌یوییدا :
 ۴۲۶.....: چه‌وتەم : نه‌و تیمانه‌ی که پاشکۆی سوپا بوون :
 ۴۳۱.....: هه‌شته‌م : پۆسته‌و هه‌والگرییه‌کان :
 ۴۳۹.....: نۆیه‌م : به‌ریوه‌بردنی کاروباره‌کانی جه‌نگ‌و ناشتی و دیله‌کان :
 ۴۵۰.....: ده‌یه‌م : چه‌که‌کانی سوپای نه‌یویی :
 ۴۵۱.....: یازده‌یه‌م : هیزی دهریایی نه‌یوییه‌کان :
 ۴۶۶.....: باسی چه‌وتەم : هه‌وله‌کانی سه‌لا‌حه‌دینی نه‌یویی بۆ یه‌گه‌ختنی به‌ره‌ی ئیسلامی
 ۴۷۲.....: یه‌که‌م : ده‌ستگرتن به‌سه‌ر دیمه‌شتدا :
 ۵۰۰.....: دووهم : پاش ده‌ست گرتنی به‌سه‌ر چه‌له‌ب :
 ۵۰۶.....: سییه‌م : گه‌مارۆی سییه‌می موس‌ل و چوونه‌ژیر رکیزی سه‌لا‌حه‌دینه‌وه :
 ۵۰۸.....: چوارهم : هه‌وله‌کانی شیعه‌ی ئیسماعیلی بۆ له‌ناو‌بردنی سه‌لا‌حه‌دین :
 ۵۱۴.....: پینجه‌م : په‌یوه‌ندی سه‌لا‌حه‌دین له‌گه‌ل سه‌له‌جوقیه‌کانی رۆمه‌کاندا :
 ۵۱۷.....: شه‌شەم : په‌یوه‌ندی سه‌لا‌حه‌دین له‌گه‌ل خه‌لافه‌تی عه‌باسیدا :
 ۵۲۲.....: چه‌وتەم : په‌یوه‌ندی سه‌لا‌حه‌دین به‌ده‌وله‌تی بیزه‌نتیه‌وه :
 ۵۲۵.....: هه‌شته‌م : په‌یوه‌ندی سه‌لا‌حه‌دین به‌خاچه‌رسته‌کانه‌وه پینش حطین :
 نۆیه‌م / گرن‌گترین وانه‌و په‌ندو سو‌ده‌کانی له‌ماوه‌ی نیوان کۆچی دوا‌ی نوره‌دینه‌وه هه‌تاوه‌کو
 ۵۳۹.....: جه‌نگی حطین :
 ۵۶۴.....: به‌شی سییه‌م : جه‌نگی حگین و نازادکردنی به‌یتوله‌قدیس و شالۆی خاچه‌رستی
 ۵۶۴.....: باسی یه‌که‌م : جه‌نگی حطین :

- ۵۶۴ ..... یه که م : پيشه کيه کانی جه نگی حطین :
- ۵۷۵ ..... دووم : رووداوه کانی جه نگه که :
- ۵۷۹ ..... سییه م : هۆکاره کانی سه رکه وتن له جه نگی حطین :
- ۵۹۹ ..... چوارم : کاردانه وه کانی جه نگی حگین :
- ۶۰۵ ..... پینجه م : دمره نجامه کانی جه نگی حطین :
- ۶۱۰ ..... باسی دووم : نازادکردنی به یتوله قدیس :
- ۶۱۰ ..... یه که م : ناماده کاریه کانی خاچپه رستان له ناویه یت و له قدیسدا :
- ۶۱۱ ..... دووم : پلانی سه ربازی سه لآحه دین :
- ۶۱۷ ..... سییه م : چوونه ناوه وهی سه لآحه دین بۆ به یتوله قدیس :
- ۶۲۴ ..... چوارم : یه که مین نویژی هه یینی له به یتوله قدیسدا :
- ۶۳۰ ..... پینجه م : مینبه ری نوره دین له به یتوله قدیسدا :
- ۶۳۱ ..... شه شه م : چاکسازیه کانی سه لآحه دین له به یتوله قدیسدا :
- ۶۳۳ ..... هه وته م : ناردنی مرگینی و نیردراو بۆ ناوچه کانی جیهانی ئیسلامی :
- ۶۳۴ ..... هه شته م : ناکۆکی سه لآحه دین له گه ل خه لیفه ی عه باسیدا :
- ۶۳۵ ..... نۆیه م : ناماده بوونی زانایان له فتوحاته کانی سه لآحه دیندا :
- ۶۳۸ ..... دهیه م : له هۆنراوه کانی شاعیران دمرباره ی نازادکردنی قودس :
- ۶۴۲ ..... یازدهیه م : گه مارۆدانی صور :
- ۶۴۶ ..... دوازدهیه م : ته و اوکردنی نازادیسازیه کان (فتوحات) :
- ۶۴۸ ..... سیازدهیه م : نیمه بۆ مانه وه له دیمه شقدا دروست نه کراوین :
- ۶۴۹ ..... چواردیه م : کۆچی دواپی نوسامه ی کوری موقیز :
- ۶۵۱ ..... یازدهیه م : گرنگترینی وانه و په ندو سوده کان :
- ۶۶۱ ..... به شی سییه م : شالۆی سییه می خاچپه رستی و کۆچی دواپی سه لآحه دین :
- ۶۶۱ ..... یه که م : خاچپه رسته کان په ناده به ن بۆ روژناوا :
- ۶۶۳ ..... دووم : نیمپراتۆری له ئمانی به ره و روژه لات به ری ده که ویت :
- ۶۶۹ ..... سییه م : خاچپه رسته کان عه ککا گه مارۆده دن :
- ۶۹۵ ..... چوارم : داگیرکردنی عه ککا :
- ۷۰۰ ..... پینجه م : هۆکاره کانی رووخانی عه ککا :

- ۷۰۴ ..... شه شه م : جه نگی نه سوف :
 ۷۰۶ ..... هه وته م : رووخاندی عه سقه لان :
 ۷۰۸ ..... هه شته م : ریکه ستنی به رگری نه قودس :
 ۷۱۰ ..... نویه م : سروشتی دانوستانه کان نه نیوان عادل و ریتشارد نه م قوناغه دا :
 ۷۱۱ ..... دهیه م : تیگه یشتنیکی سیاسی سه لاهی که هاوتتا بوون نه گه ل جه نگدا :
 ۷۱۳ ..... یازدهیه م : ری و شوینه کانی سه لاهی دین بو به رگری کردن نه قودس :
 ۷۱۵ ..... دوازدهیه م : جه نگی یافا :
 ۷۱۷ ..... سیازدهیه م : گفتوگوکان و ریکه وتنی رهمله :
 ۷۳۳ ..... چواردهیه م : نه خوش که وتن و کوچی دواپی سه لاهی دین نه سالی ۵۸۹ ک دا :
 ۷۴۶ ..... پوخته :
 ۷۵۴ ..... نووسه ره چه ند دیریکدا :
 ۷۵۶ ..... به رگی دهرهوه :
 ۷۵۷ ..... اهم المصادر و المراجع
 ۷۷۰ ..... پیوست